

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૫૬૬   કિંમત

ગ્રંથનામ ઈતિહાસકીય ,

વર્ગીક ૧ : ૬

દલપત કાવ્ય.

ભાગ ૨ જો.

— — — — —

છબી વિષે દોહરો.

શુ જોશે તનની છબી, એમાં નથી નવાઈ;
નિરખો મુજ મનની છબી, ભલા પરીક્ષક ભઈ.

— — — — —

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી

હીરાલાલ ત્રિભોવનદાસ પારેખ, બી. એ.,

આસિ. સેક્રેટરી—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ચોથી

પ્રત ૧૦૦૦

ઈ. સ. ૧૯૨૪.

સંવત્ ૧૯૮૧.

કિંમત રૂપિયા અઢી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અ. ૧૦૨
ગુજરાતી નવોપનિર્મિત-સંગ્રહ
૧૧૮૩૬

ધી 'ગુજરાત' પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શાહ સોમાલાલ
મંગળદાસે છાપ્યું, ડે. પાંચકુવા-અમદાવાદ.

સર્વ હક્ક ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ ૧ છું-અંગ્રેજી રાજપ્રકરણ.

રાજ પ્રશંસા	...	...	...	...	૧
આત્મા વગર મળે નહિ તે વિષે	...	...	...	...	૨
વેઠે કામ ન કરવા વિષે...નગર ચર્ચા	...	...	...	...	૨
જીના અમલદારોની દીલગીરીનું વર્ણન	...	...	...	...	૪
પ્રજાનું દુઃખવર્ણન	...	...	...	...	૫
મધ્યમ જીવન	...	...	...	...	૮
અંગ્રેજી કાયદા વિષે	...	...	...	...	૧૨
પીડાહરણ સ્તોત્ર	...	...	...	...	૧૨
વિકટોરિયા રાણી વિષે	...	...	...	...	૧૩
ગુજરાતમાં મહારાણીનું રાજ્ય સ્થપાયા વિષે	...	...	...	...	૧૪
પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સના લગ્ન વિષે	...	...	...	...	૧૫
ગવર્નર જનરલ લોર્ડ મેઓનું મૃત્યુ	...	...	...	...	૧૫
પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ વિષે પ્રભુ પ્રાર્થના	...	...	...	...	૧૬
ગવર્નર સાહેબ રાજકોટ પધાર્યાં તે વિષે	...	...	...	...	૧૮
પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ મુખાઈમાં આવ્યા તે વિષે	...	...	...	...	૧૮
દેસરે હિંદ વિષે	...	...	...	...	૧૮
મહારાણીની પ્રશંસા	...	...	...	...	૨૨

પ્રકરણ ૨ છું.

સ્વદેશવાસત્ય તથા કળાકૌશલ્ય	...	...	...	...	૨૩
સુધારો કરવા વિષે	...	...	...	...	૨૩
સ્વદેશાભિમાન વિષે	...	...	...	...	૨૫
હિંદુસ્તાન ઉપર હુમરખાનની ચડાઈ	...	...	...	...	૨૬
સમાચારપત્રને વિનંતિ	...	...	...	...	૩૨
પ્રજાકરપત્રને વિનંતિ	...	...	...	...	૩૨
ને પાપથી લક્ષ્મી સમુદ્રમાં પડી તે	...	...	...	...	૩૩
કપાસ વિષે	...	...	...	...	૩૪
દેશ સુધારા વિષે	...	...	...	...	૩૫
હુમરખાં સાધનો વિષે	...	...	...	...	૩૫
જાપખાના વિષે	...	...	...	...	૩૫
ખંખાટક	...	...	...	...	૩૬
આખખાડી વિષે	...	...	...	...	૩૬
ઉદય તથા કર્મ વિષે	...	...	...	...	૩૭
કર્મવાદ	...	...	...	...	૩૭
કર્મવાદ અંગન	...	...	...	...	૩૮
શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા કરવા વિષે	...	...	...	...	૪૦

શંસ કાદતાં પેસે સાથ	...	...	...	...	૪૧
દેખાદેખી કરવા વિષે	...	...	...	...	૪૧
અપૂર્ણ ઉપાય વિષે	...	...	...	...	૪૨
આળસ વિષે	...	...	...	...	૪૨
વિદ્યા મહિમા	...	...	...	...	૪૩
નિબંધ લખવાની રીત	...	...	...	...	૪૪
નિશાળ	...	...	...	...	૪૪
દેશાટન વિષે	...	...	...	...	૪૫
સંપ વિષે	...	...	...	...	૪૫
સંપલક્ષ્મી સંવાદ	...	...	...	...	૪૬
દુઃખી જીવતર વિષે	...	...	...	...	૫૨
સુખી જીવતર વિષે	...	...	...	...	૫૩
કેદ વિષે	...	...	...	...	૫૫
નદવાસ્યણીનું વર્ણન	...	...	...	...	૫૬
પંડિત મિત્રાચારી	...	...	...	...	૫૭
મૂર્ખની મિત્રાચારી	...	...	...	...	૫૭
લડાઈનું મૂળ	...	...	...	...	૫૮
વર્તમાનપત્રો વિષે	...	...	...	...	૬૧
શ્રી વિષે	...	...	...	...	૬૨
ધરમ્તર વિષે	...	...	...	...	૬૫
પતિવ્રતા	...	...	...	...	૬૫
નહારી શ્રી	...	...	...	...	૬૬
શુક્લદેશો	...	...	...	...	૬૮
ઉત્તમ કુળ વિષે	...	...	...	...	૬૯
મરનારની પછાડે શાવા વિષે	...	...	...	...	૭૦
શુદ્ધિવર્ધક વિષે	...	...	...	...	૭૩

પ્રકરણ ૩ છું.

શાન્તિ વિલાસ—	...	...	...	...	૭૫
શાન્તિ વિરહ—	...	...	...	...	૧૧૭

પ્રકરણ ૪ છું.

લક્ષ્મી સંબંધી	...	...	...	...	૧૨૭
મોટા માણસ વિષે	...	...	...	...	૧૨૮
રાજ વિષે—દ્વીઅર્થ	...	...	...	...	૧૨૯
રાજનીતિ	...	...	...	...	૧૨૯
બોજરાજ વિષે	...	...	...	...	૧૩૦
કુરાજ વિષે	...	...	...	...	૧૩૧

શરવીર છત્રીશી...	...	...	...૧૩૨
હિંમત વિષે ...	...	...	...૧૩૫
રાજ વિદ્યાભ્યાસ ...	...	...	...૧૩૬
લાંચ વિષે ...	...	...	...૧૪૫
ભુક્ષ્ય વિષે ...	...	...	...૧૪૬
જોર વિષે ...	...	...	...૧૪૬
જોખનનું જોર ...	...	...	...૧૪૬
નિર્બળ વિષે ...	...	...	...૧૪૭
પેટ ભરવા વિષે...	...	...	...૧૪૭
ચડતી ખડતી દશા વિષે ...	...	...	...૧૪૭
દુઃખ વિષે ...	...	...	...૧૪૮
કરજ વિષે ...	...	...	...૧૪૯
અંગ ઉધારનો ઝખડો ...	...	...	...૧૫૦
કરજ ન કરવા વિષે ...	...	...	...૧૫૨
ફૂલબુલ વિષે ...	...	...	...૧૫૨
કરકસર કરવા વિષે ...	...	...	...૧૫૩
કંજુસ વિષે ...	...	...	...૧૫૪
ગરજ વિષે ...	...	...	...૧૫૪
કીંમત વિષે ...	...	...	...૧૫૫

પ્રકરણ ૫ મું.

વિનય વિનોદ ...	...	...	...૧૫૭
કાવ્યતરંગ-અનેકાર્થ કાવ્ય ...	...	...	...૧૫૭
વિરોધાભાસ અલંકાર ...	...	...	...૧૭૧
વક્રોક્તિ અલંકાર ...	...	...	...૧૭૩
રત્નાવળી અલંકાર ...	...	...	...૧૭૩
પ્રશ્નોત્તર વિષય ...	...	...	...૧૭૫
સમસ્યાપૂર્વિ ...	...	...	...૧૭૭
સમસ્યાઓ ...	...	...	...૧૭૭
વચન વિવેક બાવની ...	...	...	...૧૭૯
ભાઈ વિષે ...	...	...	...૧૮૨
વસ્ત્ર માસ તથા દહાડા વિષે ...	...	...	...૧૮૩
અતિશય સર્વ અસાર ...	...	...	...૧૮૪

પ્રકરણ ૬ મું.

વેન ચરિત્ર ...	...	...	...૧૮૫
----------------	-----	-----	--------

પ્રકરણ ૭ મું.

નાર્મકિત જનો વિષે ...	...	...	...૨૪૬
મુખાઈના પારસીઓની ગરબી ...	...	...	...૨૪૬

સર જમસેદજીનો રાસડો ...	...	...	...૨૫૦
ધનજી કામાની ગરબી ...	...	...	...૨૫૧
મુખાઈના દરજીનો ગરબો...	...	...	...૨૫૧
મુખાઈના શેઠ નાનાશંકર વિષે ગરબી ...	...	...	...૨૫૪
રાવ સાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ વિષે ...	...	...	...૨૫૪
મુખાઈના સર મંગળદાસ નયુભાઈ વિષે ...	...	...	...૨૫૬
નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ વિષે ...	...	...	...૨૫૭
રાવઅહાદુર જગજીવનદાસ ખુસાલદાસ વિષે ...	...	...	...૨૫૮
ડાકતર વાયલી સાહેબ વિષે ...	...	...	...૨૫૮
ઈડરના મહારાજા ભુવાનસિંહજી વિષે ...	...	...	...૨૫૯
મિસ મેરી કાપેટર વિષે ...	...	...	...૨૫૯
દેવતરદાર દાજીભાઈ સુંદરલાલ વિષે...	...	...	...૨૬૦
મિસ્તર કસનદાસ મળજી વિષે ...	...	...	...૨૬૦
રાવ અહાદુર બહેચરદાસ અંબાઈદાસ વિષે ...	...	...	...૨૬૧
લીંબડી મહારાજા જશવંતસિંહજી વિષે ...	...	...	...૨૬૨
કવિ નર્મદાસકરના સરસ્વતી મંદિર વિષે ...	...	...	...૨૬૨
રાવ અહાદુર ભોળાનાથ સારાભાઈ વિષે ...	...	...	...૨૬૩
રા. બા. ભોળાનાથ જી વિદ્યાલય વિષે ...	...	...	...૨૬૩
અહીંના જડજ ટાગોર સત્યેન્દ્રનાથ બાપત ...	...	...	...૨૬૪

ભાવનગરની ગરબી ...	...	...	...૨૬૫
નવી દુનિયા વિષે-અહ્મુત રસ ...	...	...	...૨૬૫
કાળના વેગ વિષે ...	...	...	...૨૬૬
લોર્ડ રીપન વિષે ...	...	...	...૨૬૭
ધી ઇમ્પીરિયલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ વિષે કવિતા ...	...	...	...૨૬૭
આવાંબાઈ નરસીંગ હોમ વિષે ગરબી ...	...	...	...૨૭૨
આયુષ ઘટવા વિષે ગરબી ...	...	...	...૨૭૨
લોર્ડ રે વિષે ...	...	...	...૨૭૩
સર ટી. સી. હોપ સાહેબ અમરાવાદ મધારેલા	...	...	...
તે વખતે કહેલી કવિતા ...	...	...	...૨૭૪
ખાન અહાદુર નવરોજજી વિષે કવિતા ...	...	...	...૨૭૪
મી. દાદાભાઈ નવરોજજી વિષે ...	...	...	...૨૭૫
ખાન અહાદુર જહાંગીરજી પેસ્તાનજી વિષે ...	...	...	...૨૭૬

પ્રકરણ ૮ મું.

હોષ વાંચન મુખાઈનાં કવિતાઓ ..	...	...	...૨૭૭
આંશિક ગીતાવલી	...	...	...૨૭૭

દલપત કાવ્ય.

ભાગ ૨ જો.

પ્રકરણ ૧ હું.

૧. ઇંગ્લેન્ડ રાજ્ય પ્રકરણ.

રાજ્યપ્રશાસના.

મનહર છંદ.

જ્ઞાતિત્વ ઉદય સમ અંગ્રેજી રાજ્ય થયું, ૧
વિવિધ વિદ્યા ભણ્યા લાગિયા વિદ્યાધી;
અનેક પ્રકારના ઉદ્યમે લાગ્યા લોક સઉ,
ધારી ધર્મક્રિયા કરે લોક ધરમારથી;
ત્રાસ મટયો તરકરના સૌએ પુણ્ય દાર મુકમાં,
આય પીએ સુખે સુખે વિચરે સુખારથી;
આગ બંગલા બનાવે ભોગવે વૈભવ ભલા,
પુન્યકાળ ભણી પુન્ય કરે પરમારથી. ૧

ધોર ધોર હુવડ તો ધરમાં ધલાઇ રહ્યા,
ધાતક તે ધાત બૂલ્યા બૂલ્યા રીત રાતની;
ધનહીન ધનવાન ધીમે ધીમે ધધે ધાયા,
ધૈર્વ ધરો ધાક તણ કપટી કળતની;
કમળ સમ્પાન સુખ કમળ અમળ દુલ્યાં,
સમળ શીકલ થે અમુધ સુધતાતની;
બાનુ શો ભભકદાર ભાભો અંગરેજ બૂપ,
ભાભો ભલી ભૂમિ મધ્ય શોભા ભાતભાતની. ૨

દોહડો.

નૃપ દુયતને લૂટતા, વળિ તરકરની ભૂત;
વાક ખેતરો ખાય ત્યાં વનચરની જીં વાત ! ૩

૧. અંગ્રેજીની કંપની ઈ. સન ૧૬૦૦ તા સૈદામાં
વેપાર વાસ્તે આવી અને અંગ્રેજ મુગલ ૧૬૬૨ માં
અને અમદાવાદ ૧૭૮૦ માં છૂટી લીધું.

૨. સુધતાત-વંદના.

કેમ સુજે વિદ્યા કળા, પ્રતિદિન જ્યાં મનરાઈ;
વશ્યો જ્યાં વિંટી વળે, કેમ સુજે શુભ વાટ. ૪
કોઈ દવાખાનાં કરે, કિતાબખાનાં કોઈ;
ઉલટ વંચી શુભ કામની, એક એકનું જોઈ. ૫
વસ્ત્ર ભોળિયે રંગમાં, તેવો લાજે રંગ;
અસર થઇ અંગ્રેજીની, તેમ પ્રજા વૃષ અંગ. ૬
રાજકુમાર ભણાવિયા, ક્યાં અધિક હુશિયાર;
સુખ રસ સિન્ધો મૂળમાં, ઉત્તમ એજ પ્રકાર. ૭
વિસર્પા વિક્રમ ભોજ વૃષ, વિનયુ રણકળ રાજ;
થયું નથી શાશે નહીં, એવું રાજ્ય છે આજ. ૮
કર્મ કરે તે ભોગવે, સર્વ થીજને સુખ;
કુર્મ જમણો કર કરે, કાળાને નહિ દુઃખ. ૯
એવું છે આ રાજ્યમાં, સર્વ પ્રજાને આજ,
તે કારણ સૌકો કહે, નિશ્ચય નેહી રાજ. ૧૦

મનહર છંદ.

હતા મોટા મોટા જે અગીર કે ફકીર હતા,
હતા વળી પીર કે પીરાન પીર ભગતા;
દેવ મહાદેવ નરદેવ કે બૂદેવ હતા.
પુનરીને પુત્ર આપે એવા મૂખ માગતા;
ભાગ શેવા ભોગ શેવા નિરોગીને રોગ દેતા,
લાલચુ થઇને જોરે ભોજા ફેરે લાગતા;
આબુ નેક રાજ્ય તેરા આજ સર્વે કંધી ગયા,
કાં તો ભારે ભયથી ફરે છે દૂર ભાગતાં. ૧૧

માઝા વગર મળે નહીં તે વિશે.

ઠાહરા.

આ શાણી સરકારનો, નિર્મળ છે શુભ ન્યાય;
પણ બોમ્બા વાંચુ કાંઈનાં, બોર નહીં વેચાય. ૧
મો તેને તો મળે, અદલ રહે ઇનસાફ;
એ અંતરજામી નથી, કેમ કરે દરિયાફ. ૨
માતા પણ માઝા વિના, આપે નહીં અનાજ;
પટમાં ધુંટાઇ રહે, કરું સરે નહિ કાજ. ૩

ચોપાઇ.

બોર વેચવા નિસરી બહાર, ચાલી જિયો મળીને ચાર;
બાણબોલી અમથી અથડાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૪
પડ્યો જુલમ ખમે જે પ્રજા, વાંક વિના વેઠે તે સજા;
અરજ કરે દુઃખ અળથું થાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૫
જમતાં માંમે તે જન જમે, નવ માંમે તે જૂખ્યો ભમે;
માઝા વિના ન પિરસે માથ, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૬
બાણતર અણતર બારે બપોરો, ધર બેસી રહે શ્રદ્ધ ધરજ પ્યો;
જુલુ તેના ક્યાંક ન મળ્યામ, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૭
ઉરમાં અતીશે ઉમેદવાર, બોલિ શકે નહિ બોલ લગાર;
બેઠા સદા બગાસાં માથ, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૮
કાંઈ પડ્યો અંધારે કુવે, રહે ત્યાંજ જો છાનો રવે;
સોર કરે તો મળે સહાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૯
અંતરમાં આશા ધરિ રહે, જો કાંઈ આગળ નવ કહે;
ચી રીતે તે જાણિ શકાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૦
લૂટાયો વસ્તીમાં વસી, કાંઈને વાત કહે નહિ કરી;
તેનું તો વળતર ન વળાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૧
એક શૈરિયે કરિને સોર, બોલે કે બાણ્યો લો બોર;
ફરી ન બોલે ફોગટ જાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૨
કષ્ટ ફરી ફરિ કાંઈને કહ્યો, રે માણસ શિદ્ધ ગૂંચો રહે.
એમ કાંઈ જડશે ઉપાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૩
આહાર ને ઉદ્ધમનાં કર્મ, સરે માગતાં શાની કર્મ;
પડે સરમ નહિ પેટ ભરાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૪
કહ્યા વિના તો ન સરે કામ, દિલથી કહે દલપતરામ;
મોડા હંથામાં ગોટાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૫

વેઠે કામ ન કરાવવા વિશે.

નગર ચર્ચા.

ગવરનર એલફ્રીડસ્ટન સાહેબ આગમવાર્ણન
ભાગ ૧ લો.

સંવત ૧૯૨ ના માગસર સુદ ૧૩ સને ૧૮૫૫
ના ડિસેમ્બર માસની તા. ૨૫ મી બોમવાર :- તે
માસમાં સુદ પુનમને રોજ અમદાવાદમાં હાઇસ્કુલમાં
સભા ભરી હતી. તેમાં ગવરનર સાહેબના કારબારી
આજમ વિનાયકરાવ વાસુદેવજી, મહિકાંકાના દફતર-
દાર હીરાલાલ ખાળકુજી, તથા હીમતરામ મૂળજી
વગેરે તથા શહેરના મુદત્તયો, મળીને આશરે ૧૫૦
સભાસદો હતા, તે વખતે આ કવિતા વાંચી સંભ-
ળાવી હતી; પછી અમદાવાદના વર્તમાનપત્રમાં
છપાઇ હતી.

ઠાહરા.

શ્રી જગપતિને રમેહથી, વંદું વારંવાર;
વાત નગરચર્યા તણી, પ્રગટ કરું આ કાર. ૧
વિક્રમ સરખા બૂપતી, પલરી પોતે વેશ;
ચર્યા શુણવા નમસ્તી, હરખે જતા હમેશ. ૨
ચોટે ચોરે ચોરો, પત્થર દરજી ઘેર;
તહાં નગર ચર્યા જઈ, શુણવા રહી પેર. ૩

ચોપાઇ.

છે સુખિયા કે દુખિયા લોક, સદા હરખ કે ગાઝો શોક;
જશ અપજશ પોતાનો થાય, કેવો લોક વખાણે ન્યાય. ૪
કાણુ જુલમ કો જીપર કરે, એ શુણવા આપે વીચરે;
એવી રીત અસલ જે હતી, આજ આંધ્યાં મછળે હતી. ૫

ઠાહરા.

ધુન્ધા કરી ગવરનરે, જોવા સમજો દેશ;
સાથે લીધા સબજનો, જેની યુદ્ધિ વિશેષ. ૬
બેશી અસોમોટમાં, પરાર્યા જળપથ;
આવ્યા સુરત શહેરમાં, લખતાં વાણે અંથ. ૭
જેયું અમદાવાદ બણિ, આવ્યાની કરિ આશ;
તુરતજ તેની દૃષ્ટિ, રવિસમ થયો પ્રકાશ. ૮
કચરા કાંઈવ ઉડિ ગયાં, ગયા ટેકરા ખાડ;
મધ રસ્તાની અંધકી, ગયાં હરકતી ઝાડ. ૯

જુજગી છંદ.

ધરો ઘેર મોપે થયાં ચિત્ર સારાં,
ગયા જીડિ ટકાં દરિદ્ર નહારાં;
થયાં જીજળાં ચારણાં ગોખ જાળી,
બની વર્ષમાં જેમ બીજી દીવાળી. ૧૦

૧. એકજ વાર બોલીને બેશી રહેલું નહિ પણ
એકથી વધારે વાર પણ બોલ્યું.

હાલપત.

અપ દિવાળીને દિને, વહેમીએ કો કાર;
પ્રગટિ કુતારાનિ તેવિ થપ, દીવાળી આ વાર. ૧૧
કાં અથવા પૂરી થપ, ભણી ધરવી સાલ;
તેથી દીવાળી કરી, લપ અંગ્રેજ માલ. ૧૨

ભુજંગી છંદ.

જ્યાં ત્યાં મળી લોક વાતો બનાવે,
કહે સર્વથી ગ્રેષ્ઠ સાહેબ આવે;
છતાં આવીને કાંઈ કરશે નવાઈ,
છુઆ ચોરડાની થશે ચોક્કસાઈ. ૧૩
નિશાએ કરે છોકરા વાત એવી,
બણીને પરીક્ષા ભલી રીત દેવી;
બણે બાળકી ચોંપથી ચિત લાવી,
ધનામે ભલાં આપશે બૂપ આવી. ૧૪
થપ છાપખાના તણી આતુરાઈ,
સુધારો વધારો થશે એવું ચાઈ;
થણી રીત શોભા કરી શેઠ લોકે,
ત્યાં લોક નેવા મળે થોક થોકે. ૧૫

હાલપત.

મુગશિર શુદ્ધિ તેરસ તિથી, આગણીસે ને બાર;
આબ્યા અમદાવાદમાં, મુંમધના સરકાર. ૧૬

ભુજંગી છંદ.

મળીને ગયા લોક સાહેબ સામા,
છેટે તોપ જંદૂક વાળે દદામા;
કહે વાત ન્હાના વડા સર્વ હખાં,
વધે સ્નેહ નેહ્યાં ભરી મૂખ નખાં. ૧૭

હાલપત.

પંડિત એક ઉદાર મતિ, પરાપકારી નામ;
કરવા તેણે મન કર્યું, નામ બરાબર કામ. ૧૮
હરિ અવસર આવો વળી, ક્યાં મળશે કષ્ટ વાર;
દુઃખ પ્રભ વોતાતણું, ક્યાં કરશે પોકાર. ૧૯

૧. શેઠ વહેમીએ એવી ચપ ચલાવી હતી કે આ વરસ માં રોમચાળો આવવાનો છે મટિ આ દિવાળીને રોજ હોળી પ્રગટે તો રોમ ન આવે તેથી કેટલાંકિય મામદાંબોમાં ફેળી પ્રથમી હતી.

આપ દુઃખ સોકો કહે, પરદુઃખ કહે ન કામ;
એ કારણ હું આદરું, જેથિ પ્રત્ય સહુ હોય. ૨૦
પરમેશ્વરની પ્રીતથી, બે કહું એવું કામ;
મળે મને સહ લોકથી, પરાપકારી નામ. ૨૧

ચોપાઈ.

એમ વિચારી ઉભો થયો, પુર ચરયા નેચાને અથો;
જપ બેઠો ચોટા મોઝાર, ત્યાં કરે લોકો વેપાર. ૨૨
માંધી તંબોળી મણિવાર, નાણાવટિ નેત્રી સોનાર;
જડિયા દડિયા ને કંસાર, કાપડયા સુખડિયા સાર. ૨૩
માળી મોચી ધાંચી લેર, એ સરવેલી પૂજી પેર;
આજ રાજ અંગ્રેજ થયું, દુખ સુખ તેથી તમને રહ્યું. ૨૪
મિત્રપણથી મુળને કહો, હું સહેજે સાંભળવા રહો;
તે લોકોએ એવું કહ્યું, આગળ દુઃખ અમે બહુ રહ્યું. ૨૫
રાજની હરકત બહુ હતી, તેતો કાંઈ કહી નવ જતી;
મૂલ વિના લપ જતા માલ, હાથ પરે કરતા બેહાલ. ૨૬
જે કારીગર બહુ હુણિયાર, તે તો હઠાડી ખાતા માર;
એવા હઠાડા આગળ મયા, હવે અમે સૌ સુખિયા થયા. ૨૭
કહું પ્રભુને બેઠે કરજોડ, રહો રાજ આ વરસ કરોડ;
મયું સર્વદુનિયાનું દુઃખ, પ્રભુએ આપ્યું પૂરણુ સુખ. ૨૮
જો નહિ કરિયે કાંઈ કુચાલ, તો આપણું પંડે બૂપાળ;
જીવો આજનો એવો ન્યાય મુનેગારને હુકમજ આપ. ૨૯

હાલપત.

મહો આગળ થપ મારજે, જપ રવમ સરકાર;
મરજ હોય જો આપણી, કરિયે ઉઠી જીહાર. ૩૦
ખાંધી દીંચણુ બેલિયે, જો નહિ મરજ હોય;
આપણને આ રાજમાં, કહે ન જોડો કામ. ૩૧
સાહેબનો સાહેબ વડો, હોય રાજનો રાજ;
પણ વાંકે નહિ આંગળી, જકે અડાડી આજ. ૩૨
એકારે પાણી પિયે, બ્યાં બકરી ને વાધ;
સીધે રસ્તે ચાલતાં, લેજ ન લાગે કાધ. ૩૩
થયું નથી જાણે નહીં, આવું રાજ એક કાળ;
રામરાજ કરતાં ભણો, આ પ્રમદ્યો બૂપાળ. ૩૪
સાંભળિ પરાપકારિયે, એવિ વાત સહુ હાટ;
હરખ વચ્ચો હૈયે ધણે, ચાલેયો ખીટ વાટ. ૩૫
આબો ચોરો એક ત્યાં, દુરત મયો તે ઠાર;
જ્યાં મુસાફર માનવી, ઉતરે આઠે પહેર. ૩૬

જીલ્લામંડિ નામે જહાં, બેઠો રાજ્ય એક;
ધરી હેઠી તરવાર છે, વદન ઉદાશી છેક. ૩૭

ચોપાઇ.

પરોપકારી કરી જીલ્લાર, બોલ્યો તે સાથે તે વાર;
આજ રાજ્ય સુંદર આ થયું, દુઃખ સરવ દુનિયાનું મયુ ૩૮
તમે ઉદાસી બેઠા કેમ, કહ્યે હોય જથારથ જેમ;
બહુ રાજ્ય સૌને બાવિયું, તમશિર શું સંકટ આવિયું ઠલ

જીના અમલદારોની દિગ્ગમરીનું વર્ણન.

દાહરા.

જીલ્લામંડિ રાજ્ય કહે, સાંભળ પડિત રાજ્ય;
અમને આ રાજ્યે કર્યા, નિરખળ જેવા આજ. ૪૦
કશેા હુકમ ચાલે નહીં, રધમત થઇ બેઠે;
અમે વાંચુક જેવા થયા, એથી ઉપજે બેદ. ૪૧
અમલદારનો દાસ પશુ, શું કરતો રાજ્ય;
કોટીધન પશુ તુચ્છ હતા, એ વાતો ગઇ આજ. ૪૨
એક તેહનો દામણો, કહું ધરજે કાન;
મોટો મહિમા અમલનો, સુણો ધરીને ધ્યાન. ૪૩

ચોપાઇ.

જગત શેઠ જનાએ ગયા, કરિ તીરથ ધર સામા થયા;
વનમાં રથની ભાગી ધરી, દીઠી દુરથી વસ્તી ખરો. ૪૪

દાહરા.

મુનીમને ત્યાં મોકલ્યો, બોલાવા લુહાર;
લુહાર રમી આરિયો, જોજ ધડી એ વાર. ૪૫
મુનીમ કહેતાં લાગ્યો, લુહારને એ કામ;
વાત કહી જઈ શેઠને, શું કરવું આ કામ. ૪૬
શેઠ કહે સોનાતણી, મહેા માગી વો મહેાર;
એક હજાર હજાર એ, આપો આણે ઠોર. ૪૭
ધનથી શું નહિ બની શકે, જે ધાર્યું ને કામ;
મુનિવરનાં પશુ મન ચળે, દેખે જ્યારે દામ. ૪૮
મુનીમ જઈ લુહારને, કહે કરો આ કામ;
મુજ્જી માગે એટલા આપું તુજને દામ. ૪૯
જગતશેઠ વળિ બાણી, એ હમેશ ઉપકાર;
તે માટે રથની ધરી, રનેહે કરી સુધાર. ૫૦

ચોપાઇ.

કહે લુહાર સુણો આ વાર, એશું બોલ્યા વગર વિચાર;
માર દિવસ વીવાના જોય, ઢેઠતણુ પગ રાતા હોય. ૫૧
મનુષમાત્ર આખા બવમાંય, એકવાર તો રાજ્ય થાય;
એવી રીત અલથથી રહે, સૌ લોકો વરરાજ્ય કહે. ૫૨
મળે ચક્રવર્તી જે રાય, રસ્તો છોડી અળગો થાય;
વરરાજ્ય છોડે નહિ વાટય, રાજ્યથી મોટો તે માટય. ૫૩
મળે વરેવર સામા સામ, રસ્તો અર્ધ તળે તે કામ;
રાજ્યથી પશુ અવધી લાજ, એવો હું વરરાજ્ય આજ. ૫૪
શેઠ શરમ નહિ આવી તને, કામ કર્યાં કહે છે મને,
આપે શેઠતણાં ધરખાર, પશુ નહિ કામ કરે આ વાર ૫૫
આખો ભવ રંગિ બેળું કરે, વીવાની વખતે વાવરે;
મરી ફરી માણસ અવતરી, વખત જીવે વીવાની શરી. ૫૬
શું કરવું તારું ધન ધણું, હું છોડું વરરાજ્ય પણું;
મુનિમ સાંભળી દુખિયો થયો, જગતશેઠપાસે તે ગયો. ૫૭

દાહરા.

વાત સર્વ કહિ શેઠને, શો કરવો ઉપાય;
કેમ લુહાર કહું કરે, કેમ ધરી સજ થાય. ૫૮
રાજ્યનો મહેતો રહે, એક ગામ મોઝાર;
તે પાસે મુનીમ તકાં, તુર્ત ગયો તે વાર. ૫૯
વાત કહી સહુ વિગતથી, સુણિ મેતો કહે સોય;
આવી શેઠ કહે મને, તુર્ત ધરી સજ હોય. ૬૦
મુનીમ જઈ કહે શેઠને, શેઠે સુણિને કાન;
ઉનારે મહેતા તણે, તુર્ત ગયા તજિ માન. ૬૧
મહેતાને મહિને મળે, જમહાર પમારે ચાર;
જીઓ અમલની આજર, એવી હતી એ વાર. ૬૨
સુણી વાત એ શેઠની, કરી હુકમ તતકાળ;
મહેતો કહે લુહારને, કરો ધરો સજ હાલ. ૬૩

ચોપાઇ.

કહે લુહાર આજ નહિ કરે, મારો નો આ ધડીયે મરે;
કહેતો તણું તુરતઆગામ, કહેા તોતણુંલુહારનુંકામ. ૬૪
કહેતો છૂટું ડાંડળ દધ કહેા તો એશું કેદમાં જઈ;
જે કિતરે આકાશયિ દેવ, પશુ નહિકામ કરે આજેવ. ૬૫

કોહરો.

- મહેતો કહે સિપાઇને, બાધા એક લુહાર;
લટકાવે ભેષિ શિરે, મારો છડિના માર. ૬૬
- તુર્ત સિપાઇએ તે કબુ, માર્યા શટકા બાર;
ત્રાણ ત્રાણ મુખ યોચરે, જોનારાં નરનાર. ૬૭
- મારે આંકડ લોહની, તે પણ પાંચરી થાય;
મારે હાથી વશ કરે, મારે સિંહ પળાય. ૬૮
- શાહ ન ચોરે કોઈ દિન કશી જીજ્ઞાસ હરગીસ;
માર મહોડ તેહ પણ. ખોટી ચોરિ લે શીશ. ૬૯
- કરે મારથી કામ નર, નહિ કરવાતું છેક;
જાતી સતી ને સર પણ, તજે મારથી ટેક. ૭૦
- ધરિ સજ કરવા હા કહી, છુટયો તેહ લુહાર;
એ વર કન્યાએ મળી, કરિ ધરિ સજ તૈવાર. ૭૧
- એક દામ આપ્યો નહીં, કશો ન માન્યો પાડ;
મહેતાને મજરો કરી, વણિક ગયા તે વાર. ૭૨
- જગતશેઠ સમળ્યા તહાં, કરવાથી એ કાળ;
કોટીધ્વજ કરતાં ધણી, અમલદારની લાજ. ૭૩
- શેઠાષ તજિ શેઠ તે, મહેતામરિ ચલે મન;
એવી અમલની આગ્રહ, સુણો હતી એ દન. ૭૪
- જીવમસિંહ મુખ યોચરે; જુઓ તમે મહારાજ;
ગદ અમલની આગ્રહ, થયે વિલાપિત રાજ. ૭૫
- માગે છે મુજ આગળે, એક વાણીયો દામ;
અહિં અરજ એણે કરી. હું આપ્યો એ કામ. ૭૬
- સસલે હોયો સિંહને, દાદુર અહિને સાય;
બકરે હાથી બાંધિયો; જોઓ આજનો ન્યાય. ૭૭
- પરોપકારી યોચરે, સાંભળ રામ સુભય;
એતો આજના રાજનાં, કોપાં તમે વખાય. ૭૮
- સિંહ બકરિ બળાં રમે, એ તો રામનું રાજ;
સધળી પ્રજા સુખી થય; દેવ કૃપા થઈ આજ. ૭૯
- હવે મને નિશ્ચય થયો, સુખી પ્રજા છે સર્વ;
સાચો સત યુગ વરતિયો, ગળ્યા દુષ્ટના ગર્વ. ૮૦

ચોપાઇ.

પરોપકારી એવું કહ્યું, એવામાં એક કૌતક થયું;
રસ્તામાં જાતી હતી નાર, કરવા લાગી તે પોકાર. ૮૧

મળનું દુઃખ વર્ણન.

ભાગ ૨ જો.

ચોપાઇ.

જીવમ જીવમરે જીવમમખાર, કરે જીવમ કંપન સરકાર;
ગરિબતણા દુખનો પોકાર, પરમેશ્વર ન શુભ આ વાર. ૮૨

પરોપકારી વિસ્મિત થયો, હડીને એ આગળ ગયો;
અરે બેન શું બોલી તુલ્ય, વિગત સમજવા ક્ષમું હું. ૮૩

કામન કહે કાળપૂર માંહિ, ગામડિયો માડું લખ ત્યાંહિ;
જતા સિપાઇએ પકડ્યો ઠાર, મારે છે સોડાના માર. ૮૪

જીવો તમે જઈ પંડિતરાય, એ નગરે જોયું નહિ જાય;
પરોપકારી જોવા ગયો, તે દેખીને વિસ્મિત થયો. ૮૫

વર્ણનકા.

પટાવાળો—(ગામડિયા ગાડાવાળાને કહે છે) અલ્પતા
હે કે નહિ તેરી બેણકુ (એમ કહીને મહેન સામી
કે મા સામી બેઅદબી ગાળ કહને કેડમાં ફડકાવે
સોડો માર્યો.)

ગાડાવાળો—વોયરે, વોયરે, મરી ગયોરે; બાપલીયા
મરી ગયોરે, આવું હું શાખ્ય, આવુંહું શાખ્ય, પણ
મારા સાત વરસના છોકરાને દરવાજા બહાર બેસારી
આપ્યો હું, તે રાઇ મરશે.

પરોપકારી—શું છે, શા વસ્તે એને મારો છો ?
મીઠાં સાહેબ એને ક્યાં લેખ જવો છે ?

પટાવાળો—ચલ, ચલ, તું તેરે રસ્તે ચલ્યા જા,
તેરે ક્યા કામ હે ?

ત્યાં ભેગા થયેલા લોકો બોલ્યા—નહીં નહીં
બાપ તમે એને બોલાવશો નહિ, એને સારા નરસા
માણસની વિગત નથી, બટ લેકને ગાળ દેશે.

કાળુપરનો ચકલેકાર બોલ્યા—એતા લોક કાયક
જમા હવા હે મારે. સાલેકું; (એમ કહી લોકોના
પગ બણી ઘોકો ફેંક્યો એટલે બરફર લોકો નાકા
ને કોઇના પગમાં ઘેરો વાગ્યાથી પડી ગયા, કોઈ
એક બીજાની આંટામાં આવ્યાથી પડી ગયા, તેમાં
કોઇની પાછડિયો ગઈ, કોઇનાં ખાસડાં પડ્યાં રહ્યાં,
એક પાણીવાળીને માથેથી બેડું પડી ગયું, એક
સાત આઠ વરસનો છોકરો ભીત સાથે અથડાયાથી

તેવું માથું ફુટ્યું, અને લોહી નીકળ્યું. પેલો ચક્ર-લેદાર અને બાળે પટ્ટાવાળો ગાઢવાળાને ગાઢ સુધી પકડી ગયા.)

પરોપકારી લોકોને પૂછે છે—એ ગાઢવાળે કંઈ યુતો કર્યો છે કે શું ?

લોકો—બાઈ, પરમેશ્વરનો યુતો કરીને એ લોકો અવતર્યા છે તે પટ્ટાવાળાનો માર હમેશાં ખામ છે. કોઈ સાહેબને ત્યાં કે કારકુનને ત્યાં બાર બરવા ગાઢ બેઠતું હશે, તે સાફ પકડી ગયા.

પરોપકારી—આ શહેરમાં ૫૦૦૦ ગાડાં હશે અને પરઆમના ગાડાને શા વાસ્તે પકડી ગયા હશે ?

લોકો—શહેરના તો કેટલાક બેડુ પણ કામદારો બોલિયા થયા છે, તે પાંચ દહાડા ફેરા ખાંધને પણ બાડાના પૈસા ચુકે નહિ; અને ગામડિયો બિચારો નજીકે કે દુરે છુટકો થાય અને નાશી નર્વ, તેથી બાડું લેવા ઉભો રહે નહિ, એટલાજ સાર ગામડાનાં ગાડાંને પકડે છે અને શહેરના બેડુને આટલો માર્ગો હોય તો તેનાં પાડોશી, સગાં વહાલાં ભેળાં થાય, અને ઠેક સુધી જૂમ પહોંચાડે. પછી પરોપકારીએ વિચાર્યું કે દરવાજે જઈને એના છોકરા-ની હકીકત જોઈ. પછી ત્યાં ગયો.

(દરવાજા બહાર એક ઓટસા ઉપર છોકરો બેઠો બેઠો દરવાજા સાચું જોઈ રહ્યો હતો તેને.)

પરોપકારી—છોકરા તું કોણ છું, અને અહીં કેમ બેઠો છું ?

છોકરો—કણ્થી સું, મારો બા ગાડું લેઈને ગામમાં જમાસે; તે અને અહીં બેહારી જમાસે, તે હમણું આવશે.

પરોપકારી—તું કીયા ગામનો છું ? અને તારા ગામનું બીજું કોઈ અહીં છે ?

છોકરો—હરસોલનો સું. મારો કાકો ગાડું લઈને આવ્યા હતા; તે સિપાઈની બીકથી જતા રહ્યા, તે એ ગાડું નય.

પરોપકારીએ દોડીને તે ગાઢવાળાને ઉભો સખીને કણ્થું કે પટેલ તમારા બનીગને ઘેર લઈ જાઓ. અને એના બાપને તો પટ્ટાવાળો પકડી ગયો, માટે આજ કે કાલે ઘેર આવશે.

પટેલ બોલ્યો—અરે પ્રભુ. અરે પ્રભુ, એ છોકરાની આ ઘેર માંદી છે, ને એક દહાડાતું ખાવાતું

એના ઘરમાં નથી, માટે એક વણીએ બે મણ બાજરી બાકાને પેટે આપીને કણ્થું કે શહેરમાં આવડેલો મારો બાર નાંખી આવ. તેથી બિચારો આવ્યો હતો જ્યારે અમે શહેરમાં આવીએ છીએ, ત્યારે એ રીતે પકડાઈએ છીએ. એક બેવાર તો પટ્ટાવાળાને એ આના આપીને છુટયા, એકવાર એક મહેતાને ઘેર અમને પકડી ગયા, તે ગાડામાં બેાળે બનીને એક પોળમાંથી બીજી પોળમાં ગાડું સુધી લઈ જ્યા, ત્યારે મહેતે પૈસા ચાર આપ્યા તેમાંથી વળી પટ્ટાવાળે પૈસો એક પકડાવી લીધો.

એકવાર તો એક સાબ્યને બંગલે સવારમાંથી લઈ જઈને, બેસારી રાખ્યા અને રાત પડી એટલે કહે કે જાઓ, તમારું કંઈ કામ નથી. પછી દાણાપીઠમાં રાત રહ્યા, જુએ હેરાન થયા, અને વળી રાતે ફકતમાં ને ફકતમાં જીંધ આવી નહીં; કે જે વળી પકડાશું તો શા હાલ થશે. પછી દરવાજા ઉઘડતાં શહેર બાહાર સારા નશીબથી નીસરી ગયા.

એકવાર બે વરસ ઉપર અમારા ગામનાં ગાડાં આ શહેરમાંથી નીમજના સામે પકડાયાં, અને રસ્તામાં મારદીએ અમારા બળદને મારે, અમને મારે, આ બેન સામી ગાળો દે, અને ખરચી ખાવા આપે નહીં. પછી ૪૦ ગાઉ સુધી જ્યા, પણ છુટકો ન કર્યો, તેથી અમે ગાડાં, બળદ મેલીને નાશીને ઘેર આવ્યા, અને અમારાં ગાડાં બળદએ મારદીએ નીમજમાં વેચી આપ્યાં. પછી અમે તો જીવતા છુટયા, એટલે એ ગાડાં બળદને ચલાતા નહોતા, પણ અમારા ગામના ઇન્સપેક્ટરે એ વાત જાણી તેથી તેણે સાદરાના સાબ્યને લખ્યું, અને સાદરાના સામે નીમજથી ગાડાં બળદની કીમતના થોડા ધણા રૂપિયા મંગાવી આપ્યા. અને વળી અમને ફકત લઈએ ૭૦ હવેથી એ રીતે નાશી આવશે તો તમને શિક્ષા કરશું.

મહેતાજી, આ વખતમાં અમારી મરીબ લોકની જૂમ સાંભળનાર કોઈ નથી. અમે દીકરાના સમ ખાંધએ પણ બળદના સમ ખાંધએ નહીં, એવા અમને બળદ વહાલા છે, તેને મૂકીને નાશી આવવું અમને મારું લાગતું હશે ? પણ પુરી હરકત હશે ત્યારે અમે

એમ કરતા દેશું, અને જેને બાહુ આપવું હોય, તો હજાર ગાડાવાળા તેને ઘેર પુછવા નય કે તમે માંડ ગાડું બાઝે રાખશો ? પણ સરકારનું બાહુ આપવાનો અમને ભરસો નથી. પછી પટાવાળાના ડરથી ગાડું તો ત્યાંજ ઉછું રાખ્યું, અને પોતે ચાલીને પેલા છોકરા પાસે આવીને કહ્યું કે છોકરા સાસ્ય, તને ઘેર તેડી જઈ. છોકરાની આંખમાં આંસુ આવ્યાં અને રોતો રોતો બેઠો.

છોકરો—મારો બા ચાલે આવશે ?

(હે સમાસદો આ વાત બ્યારે અને સાંભરે છે, ત્યારે અને ઘણી દિલગિરી ઉપજે છે.)

પરોપકારી—છોકરા તું જા, અને હમણાં તારી પછવાડે તારો બા આવશે.

પટેલ તમે સાચવીને એ છોકરાને લઇ જજો; અને જ્યાં એનો બા હશે, ત્યાં જઇને હું તેને કહીશ. પછી છોકરાને લઇને તે ગયો, અને પરોપકારી શહેરમાં જોતા જોતા, કચેકટર સાહેબના બંગલા પાસે ત્રીજો પહોર આવ્યો. ત્યાં ત્રણ ગાડાં છુટ્યાં હતાં, તે એક લોકોનાં મ્હો અતીશે ઉઘસી હતાં. જેમ હરણ પાસલામાં પકડાયાં હોય તેમ, એક બીજના સાચું જોતા હતા. એક તો નિસાસા યુ-હાને પરમેશ્વરને સંભારતો હતો, એક તો સાહેબના બંગલા સાચું જોઇને વારે વારે કહેતો હતો કે હવે ક્યારે છુટકો કરશે, અને પેલો તો પોતાના છોકરાને સંભારીને દિલગિર થઇને કહેતો હતો કે માહરો છોકરો રોધ મરતો હશે.

પરોપકારી—પટેલ તમારા દોકરાને તમારો બાઇ ગાડામાં બેસારીને તમારે ગામ લેઇ ગયો, અને તમારી વાત મેં તેને કહી છે, માટે છોકરાની તમે ફિકર રાખશો નહીં.

પટેલ—સારું બાઇસામ, એતો તમે ઠીક કહ્યું. પણ મારી બામડી માંડી છે. આજ તો આંહીથી સાજા-વોરો છુટકો થશે તો કાલે ઘેર જવો.

પરોપકારી—આગળ તો આ અમલની તારીફ કરીને કહેતો હતો, કે તમારાં દુઃખ હોય તે જઇને અમલદારને જાહેર કરો, તે તમારી વાત સાંભળશે. તેથી પોતાની મરજી એવી થઇ કે આ વાત સાહે-

બને હું જાહેર કરું. પછી કોઇને પુછ્યું કે કચેકર સાહેબ ક્યાં બેસે છે ?

જવાબ—દાંબો કે આ બંગલાના મેડા ઉપર બેસે છે.

પરોપકારી—ત્યારે કોઇને શરિયાદ કરવી હોય, તે શી રીતે કરે છે ?

જવાબ—અરજી લખીને પેલી પેટીમાં નાંખી, એટલે કાલે અથવા પરમ દહાડે સાહેબ પાસે વંચારો. પછી સાહેબના શીરસ્તેદારને અથવા કારકુનને ઘેર જઇ મુલાકાત કરો, અને પુછો કે મારા કામનું શું થયું ? એટલે ત્યાંથી ખુતાસો મળશે.

પરોપકારી—કોઇ વાત તુરત જાહેર કરવા જેવી હોય, તો સાહેબ પાસે કોઇ જઇ શકે છે ?

જવાબ—પૈસાવાળા લોકોને જતા દેખીએ છીએ ખરા. પણ ગરીબને તો કોઇ પૈસવા હેતુ નથી.

પરોપકારી—સાહેબ બંગલાથી કોઇ વખતે હેડે ઉતરે છે ?

જવાબ—ચાર વાગી ગયા પછી ફરવા સાર અહીં થઇને નય છે ખરા.

પરોપકારી ચાર વાગી ગયા સુધી એકો, એવામાં કચેકટર સાહેબ ધમ ધમ ધમ ધમ પમ માંડીને હેડા ઉતરીને ચાલ્યા. એટલે પછવાડે પટાવાળા બે ત્રણ ચાલ્યા. તે વખતે પરોપકારીએ જઇને સાહેબને સલામ કરી, એટલે સાહેબે આહું જોયું, પણ સાચું જોયું નહીં, અને દારૂનો અથવા અમલનો કેફ ચડ્યો હોય એવું દાહું, તેથી તે વખતે પરોપકારીની બોલવાની હિંમત ચાલી નહિ. સાહેબ તો વાઇ જેવો લાગ્યો, અને તેની પાસેના માણસ તો ચિયાળ, દીપકા, નાહર, રીંછ, જેવા લાગ્યાં, પણ તેમાં કોઇ માણસ દાહું નહીં, અને જાણ્યું કે હમણાં હું કોઇક બોલીશ તો તે આવીને મને બચકું બરશે એવું લાગ્યું, એટલે પટેલને બોલાવીને કહ્યું કે તું જમ પાડ, નહિ તો જઇને આડો ઉભો રહે, અને તારું દુઃખ જાહેર કર. એટલે તે પટેલે ડર તો ઘણો ખાધો પણ દુઃખને મારે હિંમત ચલાવીને પોકાર કરતો સાહેબની પાસે ગયો; એટલે પટાવાળા બોલ્યા ફર, ફર, ફર, ફર. સાહેબ તો ચાલ્યો ગયો એટલે બીજા લોકો કહેવા

લાભા કે એમ તે દરિયાદ સાંભળે કે ? સાંભળ્યું
ક્યારે આપણી બોલીમાં સમજે છે; અને મહેતા
કરે તે જામ છે, સાહેબ તો બોલું છે.

પરોપકારી—બોહો ! હો ! આ રાજ્યમાં જીલમ
નથી એમ હું જાણતો હતો, પણ જીલમ છે ખરો.

મહાવાળા—અરે હજી તો ક્યાં તમે જીલમ દોહો
છે ? સરકારનો જીલમ જોવો હોય, તો સવારમાં
ઘણુપરા દરવાજા બહાર જોવા જાઓ.

પછી પરોપકારી પોતાને ઘેર ગયો.

—:—:—

મધ્યમ જીલમ.

ભાગ ૩ નો.

હાહુરા.

હઠી પ્રભાતે ચાલ્યો, પરોપકારી એક;
દરવાજા બહાર ગયો, ચરચા જોવા તેહ. ૧
જાહેર થકી કોષ વેગે, દાદાહરિની વાવ;
તે જોવા સહેજે ગયો, ધરી બહેરા બાવ. ૨
બળતણનાં ગાડાં ભરી, દસ ગામડિયા લોક;
જાના બેઠા છે તહાં, આણી અતિશે શોક. ૩
પુછ્યું પરોપકારિયે, છઠાં રજા છો કેમ;
શુભિને ગામડિયે કહી, વાત જથારથ જેમ. ૪
સદા વેચવા આવતું, વચુ આવ્યે અણ ચાલ;
ત્રાસ ધણો સરકારનો, લહે પડાવી માલ. ૫
મારિ કુટિ લપ જાય છે, ન કરે મૂલ જરર;
એ ઠરથી ઉભા છિયે, છઠાં જાહેરથી દૂર.

ચોપાઇ.

પરોપકારી બોલ્યો તહાં, એવિ વાત કેમ માનું છઠાં;
વનમાં લટી લેતા ચોર, તેનું પણ બાબુ છે જોર. ૭
વસ્તીમાં લૂટે સરકાર તે તો સાચું નહીં લગાર;
એવી વાત કરે છે જહાં, પદાવાળા આવ્યા તહાં. ૮
બે જણ ધોક્કા લઇને કર્યા, ચલો ચલો એવું ઉચ્ચાર્યા;
એક જણે પંચાયત કરી, બે બે પૈમા લીધા કરી. ૯
કા' પૈમા ને પા'ના 'મ્યા, બીજા' ગાડાં કહે ચયા;
પરોપકારી પૂછે વાત, ગાડાં એક કહાં લઈ જાત. ૧૦
ખેડ કહે સાહેબને તહાં, કાંતો કાષ મહેતાને છઠાં;
કાષ વખત દે અરધા દાચ, કાષ વખત નહિ કુડી બદામ. ૧૧

દામ દેખી લેવું હોય, તો સોષે કઠિયારો કેમ;
મહત પડાવી ન લહે લેજ, અમે જામ પૂછિયે હમેજ. ૧૨

હાહુરા.

લાવે છે સૌ મહાજનો, મુંબદના બહુ માલ;
પકડિ ગયા વણ મલબે, તે ન સુણ્યું કોઈ કાળ. ૧૩
સુખદાયક ધનવંતને, છે સદાય આ રાજ;
જીલમ ધણો છે ગરિય શિર, એવું જાણ્યો આજ. ૧૪
આથી હજાર ગણિ વળી, હરકત જોવી હોય;
લશ્કર આવે તે સમે, જીવ્યો ગામડે જોય. ૧૫
પરોપકારી ઘેર ગયો, અંતર થઇ ઉદાસ;
વાત સુણી જે કાલથી, સાહિબ જરી પ્રવાસ. ૧૬
સાહિબનું જે ગામડે, સાંભળ્યું થશે સુકામ;
પરોપકારી ત્યાં જઈ, પ્રથમજ કયોં વિરામ. ૧૭
લશ્કરના સામે તહાં, પરોપકારી જાય;
ખેડ જહાં પેતી કરે, ગોપ ચરાવે ગાય. ૧૮
દીકું લશ્કર આવતું, ત્યાં બોલ્યો ગોવાળ;
આજ આપણા ગામના, લોક થશે બહુ આલ. ૧૯
સંધ દિસે ક્યાંકનો, રહેશે આંહી રાત;
વેચારો બહુ વસ્તુઓ, ધણી હરખની વાત. ૨૦

ચોપાઇ.

પૈસા મળશે દુધજતણા, એમ કહીને કૂટે ધણા;
વેચારો બળતણ ને ઘાસ, વેચારો ગોરસ ધી જાસ. ૨૧
ખેડ હરખ ધરીને કહે, માંડ ગાડું બાડે લહે;
બાજારે બેમણ સુજને મળે, મહિનો એક સુમે નિકળે. ૨૨

હાહુરા.

એવી વાત થતે સમે, મોદી કચરો નામ;
લશ્કર બહુથી આવતો, દોહો એણે હામ. ૨૩
પૂછે ખેડુ મોદિને, સંધ જાય છે ક્યાંય;
શેઠ તમારી વગતણા, છે કોષ તે માંય. ૨૪
બાડે ગાડું માહડું, રખાવશો આ વાર;
દવા દુધજ તમને ધણી અતિ માનિશ આબાર. ૨૫
મંધ નથી મોદી કહે, સાંભળ મારી વાત;
છે સરકારી માલુસો, રહેશે આંહી રાત. ૨૬
આજ રોજ મહારે ધણો, ખપશે આટો દાળ;
મહેર કરી ખરેશ્વરે, દિપી કમણી હાલ. ૨૭

ખેડ કહે મોદી શુભે, થયાં અસલ જે રાજ;
તમને પશુ તે લટતાં, તમે સુખી છો આ આજ. ૨૮
હસ્ત નહિ આ રાજમાં, ધનવાળાને શીશ;
પૂરુષ પીઠા અરિમની, જુવે ન શ્રી જમદીશ. ૨૯

ચોપાઇ.

મોદી મામ બધી તે ગયો, ખેડ નાસવા તતપર થયો;
માયો લાઇ નાહો ગોવાળ, જાણે આતી પહોંચ્યો કાળ. ૩૦
તહાં મામમાં વાગી લાક, રથા અરિમના રાંધ્યા પાક;
ખેડ કરે બહુ નાસનાસ, તહાં દેડને પડિયો ત્રાસ. ૩૧
કંભાર જાણે આવી પાડ, આંત્ર કહે વાસજી સંતાડ;
પદાવાળા જે આવશે, તે તો સપળાં લૂટી જશે. ૩૨
પદાવાળો—અને હવાલદાર, અરે તેરી મા (જેમ
કહીને જાળ દે છે). સાલા કહાં સંતાઇ ગયા હે.
હવાલદાર—હાજર હું જામ, હાજર હું, જે
હરખાવો સો તૈયાર.

પદાવાળો—અરે મામકા પટેલ મુખી કહાં મર ગયા?
હે કે નહિ? લસ્કર આતા હે ને સાલા ધરમે કુપ
રહા હે.

પટેલ—આ રીયો સ્થામ આ રીયો, જે જોઇએ તે
તૈયાર છે.

પદાવાળો—હોસે' મેખાં લાગ્યો.

પટેલ—આ સુતારને ઘેર બસે' મેખો તૈયાર કરાવી-
ને રાખી છે.

પદાવાળો—અરે ટેડ કહાં ગયા? મારો સાહેબું
પકડી લાગ્યો.

પટેલ—સ્થામ, અહીં તો ટેડાંતું ધર નથી. એક
બંગીયોજી છે.

બંગીયો—આબ્યો સ્થામ આબ્યો, શું કાસો? શું
કાસો?

પદાવાળો—હકાઓ મેખાં, (મેખો ઉપાડીને બંગીયો
લસ્કરના મકાનમાં નાંખવા મેખો.)

પદાવાળો—(મુખીને કહે છે) થાસ કહાં હે? લકડાં
કહાં હે? લાગ્યો, લાગ્યો જલદી લાગ્યો, નહિ તો
મારતા હું.

મુખી—મારશો જા વાસ્તે સ્થામ, જે જોઇએ તે તૈયાર
છે. આ થાસના બારા અને લાકડાં ઘેરઘેરથી

ઉધસવીને અને ભેળાં કરી રાખ્યાં છે, જોઇએ
તેટલાં લેઇ જાઓ.

પદાવાળો—હસરા બંગીઆ લાવ.

મુખી—જામ અહીં તો બંગીયાનું એકજ ધર છે,
ખીલું નથી, મારે પેલો મેખો નાંખીને હમણાં આવશે
એટલે થાસના બારા અને લાકડાં પહોંચાડશે.

પદાવાળો—ઇસકી જોરત જોરત હે કે નહિ, સાલેકી?

મુખી—જાવડી છે, પાલુ મિચારી માંદી છે.

પદાવાળો—માંદી હે તો ક્યા હુઆ? જે કાલુ ઇસકા
ખાવા ઉડાવેગા? અને બંગડી, ચલ ચલ તેરી ભેલુ-
(જેમ કહીને જાળ દે છે.)

બંગડી—જામ હું તો માંદી મરું હું.

પદાવાળો—અરે નિકલતી હે કે નહિ? સાલી ચલ,
લકડાં ઉડાઓ. (બંગડી થોડાં થણાં લાકડાં ઉપા-
ડીને નાંખવા મધ.)

પદાવાળો—અને સુતાર કહાં મર ગયા? ચલો લકડા
શડનેકું. (સુતાર કહોવાડો લઇને આમગ થયો.)

પદાવાળો—અને મુખી.

મુખી—હું સાહેબ.

પદાવાળો—અને રાતકી બખત સાહેબકું અધમજી
દૂધ જોર ચાર ચોર મસકા ચેવેખા.

મુખી—કેટલા સાહેબ છે?

પદાવાળો—એક સાહેબ હે.

મુખી—એક સાહેબ એટલું બધું શું કરશે?

પદાવાળો—જા સાહેબકું પુછનેકું. તકરાર કરતા હે
સાલા? (જેમ કહીને હડ લાત મારી.)

મુખી—અરે સામ મારો છો જા સાહ? જે જોઇએ
તે સ્થો, આપતાં કરતાં જા વાસ્તે મારો છો? ચાલો
બરવાડને ઘેર દૂધ આપાવું.

મુખી—જેલા જોકગીયા, અધમજી દૂધ ને ચાર ચોર
માખજી અત્યારે જાખને વાસ્તે જોઇશે.

બરવાડ—અત્યારે તે માખજી ચાંચી લાવું? સવારે
તો મળશે અને અધમજી દૂધ તો નથી, આ હદશેર
દૂધ મરે ઘેર તો થાય છે.

મુખી—લસ્કરમાં સો માખજી છે, ને દસ ચોર દૂધ
શું મારો?

કરવાડ—માઈ થર રજું, તમે જોઈ છો, અને તો હોય તે આંધા લાવું ? આંધ ચોરના જાડ ?

મુખી—હશે, સ્થાન આડલે દૂસે અતારે તો ચલાવો અને સવારે વધારે અપાવશું. (વળી પટેલ પાધડી ઉતારીને મિયાને પગે લાગે છે) મીયાં સ્થાન અમારી આગર તો તમારા હાથમાં છે; તમારું ગળું મોઢો કરાવશું. તમે કાંઈ ફિકર રાખશો નહિ.

પટ્ટાવાળો—અમે કુંભાર, વીસ મટકા ને ૪૦ થકા લાગ્યા, જોર પચીસ હડીયાં ને પચાસ સકારાં. સાહેબ કે વારતે લાગ્યા.

કુંભાર—સ્થાન હું તો એકલસયો છું; મારાથી ઝાડું થકાતું નથી; માટે આ હોય તેટલાં લઈ જાઓ. પછી સ્થાન થોડાંક વાસપચી રહેવા દેજો; નહિ તો તમારા ને તમારા બીજા પટ્ટાવાળા આવશે, તે અને મારશે.

પટ્ટાવાળો—અમે મુખી, ૫૦ ખાટલા જોર સો જોદડાં લાગ્યા.

મુખી—જો સ્થાન, પચીસ ખાટલા અને ૫૦ જોદડાં ઉધરાવીને ભેળાં કર્યા છે, તે સેઈ જાઓ.

પટ્ટાવાળો—અમે ટક, ચલો, ચલો, તંબુ ખડા કરના હે; જોર સળ જંગો સફા કરની હે.

પટ્ટાવાળો—અમે મોદી, સીધા લાગ્યા, ચલો પોંચાનેકું.

મોદી—પહેંઆડવા કોઈ આવવું નથી, ગરજ હોય તો લઈ જાઓ; અને નહિ તો ચાલો તમારા સાહેબ પાસે જવાપ દેવા આવું. અને મોઢોડે વિચારીને બેઠાજો. મિયાં અમે ગાળ નહિ સાંખીએ.

પટ્ટાવાળો—અહા અમારા ફસરા બાઈ સીધા ભેનેકું આગ્યા. સીધા અગ્ગા દેખ્યા, જોર પૈસેકી ફિકર મત રખો.

મોદી—પૈસાની કોણ ફિકર રાખે છે; મુંઝ જાઓ તો ત્યાંથી પચી અરજી મોકલીને પૈસા મગાવી લેવાની અમારી ત્રેરક છે.

પટ્ટાવાળો—તમારા સામાન અગ્ગા નહિ હે વારતે લશકરમે હમારા મોદી હે વાંસે અગ્ગા સીધા મિલતા હે, અમ વાંસે ભેગા.

મોદી—તમારી અરજી.

પટ્ટાવાળો—અમે મુખી, બારખાનેકા ગાડા ૨૫ ધજરમે ચેયેગા.

મુખી—અરે સ્થાન પચીસ ગાડાં આ ગામમાં ક્યાંથી ગમે ?

પટ્ટાવાળો—ગાડાં બિના તો નહિ ચલેગા.

મુખી—એ તો બધું તમારા હાથમાં છે; અમે સમજીએ તો તમારે સાહેબને કહેવું, કે આંધી નથી મળતાં માટે આવતે મુકામે બદલાવજો. અમે તમારો ગજુ નહિ ભૂલીએ.

પટ્ટાવાળો—અહા એ તો હમ કહેગા, લેકીન ૧૦ ગાડા તો જરૂર ચેયેગા.

મુખી—સારું સ્થાન, સાત આઠ ગાડાં ને થશે તે કરશું પછી તમારે અમારા ઉપર મહેરબાની રાખવી. (પટેલે રાતની વખતે સથળા ખેડવને પોતાને ઘેર ભેગા કર્યાં.)

પટેલ—કહો બાઈ આ ફેરે કહેનો વારો છે ?

મુખી—પટેલ—મારા વારો છે, પછી કાલ તો કોઈ બીજાને મોકલો; હું વળી બીજી વાર જઈશ.

મિયા પટેલ—બીજાને તે કુણુ જમ વાર ? જેનો વારો હોય તે જમ, પારકી એમાં બીજાને કુણુ બજે ? સૌને મારેદીની બંડુકના કંદા, અને સિપાઈની ગાંગો વહમી લાગે છે. અમદાવાદનો શંખ આબો હતો, ત્યારે મારું ગાડું બાડે કરી ચુક્યું હતું, તેમાં વચમાં આડા પડીને બે આના ઝોલા ભેળને પોતે જ્યાં, એ એમ તટ ભેળને સાઈ લાવ્યું હતું.

મુખી—હવે બીજી તકરાર જવાધો, અને આ કરતા હવે તે વાત કરાને. મોત આબ્યું તે હવે સુવાવિયા સુટકો સે ? પેલા જનાવાળા આબ્યા હતા તે જ્યા કે નહિ, વળી માર પાછને જશી તેથી સામે મોઢોડે જાગેને.

મુખી—પટેલ—અમારા બે બળદ તો માંદા થયા સે; અને બે બળદ ને ગાડું સે તે સેઈ જાઓ.

મુખી—ધણી વિના સુવા બળદ તે રહે વાર ? એવું ગાડું ગાડું બોલીએ તે શા કાપતું ?

મુખી—ત્યારે શું કરીએ ? ખેડા ને અમદાવાદનો અમરજ ક્યોં તે લશ્કરે તો રોજને રોજ લાગુ છે; એક

દહાડો બંપ કરીને બેઠા નહિ; હવે તો પરમેશ્વર મોત આપે તો સાફ, એટલે સુટકો થાય. માર ખાધ ખાધને હાકાં તો બાહ બ્યાં સે.

મુખી—આપણા આપણા માર ખાતા આવ્યા સે અને આપણે ખાધજે છીએ, જેમાં કાંઈ નવાઈ સે? પછી અડધી રાત મધ ત્યારે પાંચ ગાડાં તૈયાર કર્યા તેમાં માર ધરના માર બળદ અને પાંચગા ધરનું ગાડું, તે ગાડા સાથે ગાડીવાન જાય. જે રીતે પાંચે ગાડાં આવ્યાં, કારણ કે માર તથા ગાળો, વહેંચાતી બાગ્ય આવે. બંગીયાનો પહોર રાતે છુટકો થયો, તે ઘેર આવીને ખાવા બેઠો. ખાતો ખાતો કહે છે, કંપની સરકારનું નખોદ જાણે, જે એકે દહાડો હાસ કરીને બેસવા દેતા નથી. લશ્કર ઉપર લશ્કર આવે છે. ખાધને સુતો ત્યાં રાતના માર વાગે સ્વાર બોલાવા આવ્યો; અમે બંગીયા, બંગીયા અલ, આધા લશ્કર આવેલાં મુકામે જાનેવાલા હે, રસ્તા બતાવો. બંગીયો ઉઠીને બે ગાડી સુધી મુકવા ગયો. ત્યાં બીજા સિરાઇ, અમે બંગીયા, બંગીયા બોલતા નહિ હે? સાલેશી ખીડકી તોડ ડાલો; એમ કહીને કમાડ બાગવા માંડ્યા, એટલે બેગડી બોલી, સ્થાપ્ય એતો રસ્તો બતાવા આવ્યો, અને હું એકલી ઘેર સું; માફે છોકરું રહે છે; હું માંદી છું. અમે નીકલ તેરી બેણક—(એમ કહીને ગાળ દીધી) અલ આ બોળ હે સો કાન ઉઠાવેના? તેરા બાવા? નીકળ નહીં તો મારતા હું. બગડી છોકરું તેડીને બહાર નીકળા એટલે દેખે સાલી નીકલતી નહીં હે; એમ કહીને ખાસકું માર્યું; ત્યાં પેલો બંગીયો પાછો આવી પહોંચ્યો.

બંગીયો—મારોછો શા વારતે? મારોછો શા વારતે? મરીએ કે હું? હમણાં એક માંસડો તો હું બે ગડ સુધી મુકીને આવ્યો; વળી ચેટલાકને મુકવા જઈ? જે રીતે બે ત્રણ ફેરા થયા. બંગીયો ઘેર આતીને પોકે પોકે રાવા લાગ્યો. બાપલીવારે હું ક્યાં જઈ? અને મારી નાંહોરે! મારા બાપ! પરાંપકારી સવારના પહોરમાં ઉઠીને લશ્કર સામે આવ્યો, ત્યાં બંગીયો સામે આવ્યો તેને પૂછે છે.

પરાંપકારી—અસ્થા બંગીયા, તારે કાંઈ કમાણી થઈ કે?

બંગીયો—હા સાગ, તમે આ ધરમશાળામાં રાતે સુતા હતા, તે બધું સાંભળ્યું જ હશે તો.

પરાંપકારી—તને કાંઈ પૈસા મળ્યા કે નહિ?

બંગીયો—આ સ્થાપ્ય ચાલશે ત્યારે હું સામની નજરે થઈશ; તો બે ગાડના એકજ ફેરાના બે પૈસા મળશે. મારો મોટો બાઈ હતો તે આ સરકારના જીલમથી સંસાર મુચીને ભગત થઈ ગયો.

પરાંપકારી—તમને કેટલું મળે તો એ ધંધો કરવાને તમે મુશી છો?

બંગીયો—અમને આવજે રૂ. ૧) આપે તોપણ અમે એ ધંધામાં રાજ નથી. એ વેતન કરવાનો અમારો ધંધો? કોઈ દહાડો નથી. અમે તમારો માર ઉપાડીએ તો તમે અબડાઓ છો; માટે વેતન લોકો તો બીજા છે; તથા કોઈ રજપુત અથવા કોળીને રાખેછે; પણ સરકાર જીલમથી અમારી પાસે તે કામ કરાવે છે. અમારા ગામનો એક વાણીજી નેસ્તીનો વેપાર કરતો હતો, તે પડ્યો મુચીને કાપડનો વહેપાર કરવા લાગ્યો, પણ સરકાર તેની પાસે જનરલસ્ટીથી નેસ્તીનો વેપાર કરાવતા નથી, અને અમે હે બેગાર તથા રસ્તો દેખાડવાનો ધંધો છોડીએ છીએ તો સરકાર અમને મારી મારીને એ ધંધો કરાવે છે. પૈસાવાળાનો સરકાર છે, મરીજનો નથી, અને તમે દાનસ્તા છો માટે પરમેશ્વર માથે રાખીને સાચું બોલો કે એ ધંધો અમારો છે?

પરાંપકારી—હું પરમેશ્વર માથે રાખીને કહું છું, કે કોઈ રજપુત બંગીયા પાસે માર ઉપડાવતી નથી અને રસ્તો તો પુછતાં પુછતાં શીધી કાઢવાને દસ્તુર છે; કદાપિ કાંઈ બીજા જેવું હોય તો સિવાઈ રજપુત અથવા કોળીને વળાવે લે છે, તેને ગાડાએ એક આનો આશરે આપવાનો દસ્તુર છે.

બંગીયો—આગળનાં લશ્કર આવતાં તે હરકોઈ માણસને વેડે પકડતાં હતાં; અને આ રાજમાં બીજા લોકોને માથેથી હરકત ગે; એટલે બધીએ હરકત અમારે મરીજને માથે પડી છે, માટે અમારે તો આગલાં રાજ સારાં હતાં. પછી પરાંપકારી લશ્કરમાં જઈને, મોટો કારભારી દેથી માણસ હતો.

૧. માજ રજપુતની વખતથી બંગીયા વગેરેને માથે વેડે કરવાનું કામ ચાલ્યું છે.

તેને કહે છે, બાઇ સાહેબ, આ મરીબ લોકો ઉપર મહા જીલમ છે, માટે તમને કાંઈ દયા આવતી નથી ?

કારભારી—એ લોકો ઉપર પરમેશ્વરનો કોપ છે ત્યારે આપણે એના ઉપર દયા લાવીએ તો પરમેશ્વરના શત્રુ થઈએ કે નહીં ?

પરોપકારી—વાહ વાહ, બહુ સાફ સમજ્યા છે. હવે તમને અમારે કાંઈ કહેવાનું રહ્યું નથી.

ટાહરો.

પરોપકારી ધર ગયો, બીજો દિવસ પ્રભાત; નથી જીલમ આ રાજમાં, બૂલ્યો એવી વાત. ૧

આબ્યા અમદાવાદમાં, એલ્ફીન્સ્ટન આપ; એ આવસર બાપણુ કરી, સઠળ કહ્યો સંતાપ. ૨

બજારમાં સરકારની, જેવી વધે છે લાજ; એવી સઘળી જાતમાં, વધશે તો ઠીક આજ. ૩

મયે વરસ સરકારને, ધન સાડી ત્રણ કોડ; જો કરને જોઇતું હતું, કોઇને ન કહ્યું છોડ. ૪

ઝાહેરનામાં મોકલ્યાં, દેશ દેશ મોઝાર; વણુમાગ્યે તીજેરીમાં, આબ્યા દામ અપાર, ૫

તેમજ સઘળી વસ્તુઓ, આપણુ દૂધ અજુર; વણુ માગે નર આપવા, હરખે જમ હજુર. ૬

એવિ વધે સરકારની, લોક સરવમાં લાજ; જીલમ મટે હરકત ધટે, એમ ચાહું છું આજ. ૭

કુખ મરિબનાં આ સમે, મેં કીધાં પોઝાર; કોઇ વખત વેળી ન્યાયની, અડચણુ કરિશ ઉઘાર. ૮

બાર વરસ સંધી બને, મૂકદમાનાં કામ; જોઇએ આટો આવણુ, જોઇએ તબલું આમ. ૯

અંગ્રેજી કાયદા વિષે.

અનહર છંદ.

કાયદાની કસમો ને આકટ અનેક થયા,
નિર્ણય ન તેથી સમજી શકાય ન્યાયનો;
જેમ સ્માર્ત ધર્મતણી રમ્યતિથો અનેક થઇ,
નિર્ણય ન સમજાય સ્માર્ત સંપ્રદાયનો;

કાયદામાં શબ્દ પણુ એવા તો કહણુ છે કે,
મોટા મોટા વકીલો ન જાણી શકે માન્યો;
વેદનાં વચન વિષે ઉપજે અનેક અર્થ,
એવો કાયદો છે આજ અંગરેજ સમયો, ૧૦

ટાહરો.

આ આવસર એટલું કહી, પુરિ કફે છું વાત;
જે મોલો જમદીજની, બાવ સહિત બાત. ૧૧

દેશીનાં કુખ યાજવા, કહું છું કરી પ્રજામ;
તે ધરજે સૌ ધ્યાનમાં, દાખે દલખતરામ. ૧૨

માજી રાજ્યોથી થણું, છે રફું આ રાજ;
પણુ તેમાં જે ખામિ છે, તે ઉઘરી મેં આજ. ૧૩

કપર આગળ માગિયે, કર જોડીને એમ;
આવું રાજ રહેજે સદા, જન સુખ પામે જેમ. ૧૪

શમ્સુલ્લિહીકિત વૃત્ત.

હે 'હાથી શુણુ તું' ગવર્નરતણુ, સાહેબનો કું કવિ
કું તું'મે સમ આગ્નિશાળી ભુમિમાં જે જીવિકા ભ્યાંકવી;
રાજ ગાયકવાડ પાસ પણુ જો, ત્યાં હોત સેવા મળી,
તો આરોહણુ હેમતું' મળત ને, સૌ સ્વાર સાથે વળી. ૧૫

એ બાપણુ સાંભળીને આજમ વિનાયકરાવ વાસુ-
દેવજી બોલ્યા કે, તમે જે આ હકીકત વાંચી તેનો
સાર કું' મહેરબાન ગવરનર સાહેબને ઝાહેર કરીશ, અને
તે વિષે કાંઈ બંદોબસ્ત થશે એવી કું' આશા રાખું છું.

૨પીઠા હરણુ સ્તોત્ર.

ટાહરો.

આજ કરી મહારાજ તે, અમ પર કૃપા અમૃત્ય;
ટાંબ્યો હિંદુસ્તાનથી, ટાંટો બારતુ તુલ્ય. ૧

૧. ગવરનર સાહેબના હાથી ઉપર બેસીને આ
બાપણુ સાંભળવા સાફ આજમ વિનાયકરાવ વાસુ-
દેવજી તથા તેના ત્રણ મિત્રો આબ્યા હવે. તે હાથી
ની સાદાઇ જોઇને લોકો કહેતા હતા કે વાયકવાડનો
હાથી હોય તો તેની સાથે કેટલો ડમાક હોય ! તે
વખતે આ શ્લોક કહ્યો હતો.

૨. ઇસ્વી સન ૧૮૫૭ નો બળવો સમ્યા બાબત
૧૮૫૬ માં સુબકમાં ડાહટર બાઈના ધર પાસે. પ્રજા
પ્રાર્થના કરવા સાફ રામચંદ્રિમાં મોટી સજા મળી
હતી, તેમાં બેઠવા સાફ ડાહટર બાઈની ફરમાસથી
આ સ્તોત્ર રચ્યું હતું.

વૈતાળિય હંદ.

હરિ ભારત તુલ્ય જૂતજે, ઝખડા ઝેર બયોં કયોં ખજે;
 ખજુ હે પ્રભુજી કૃપા કરી, હરિ તેં હેત ધરી પીઠા હરી. ૨
 જુગમાં ન જુલાય જોવડા, અતિ ધોધા ઉપકાર જોવડા;
 ખરતી કશ્યા ખરેખરી, હરિ તેં હેત ધરી પીઠા હરી. ૩
 જમ બંજન તું પ્રભુ બસો, ઉપકારી પજુ તુંજ એકસો;
 રમરતાં કશુ સઘ સંચરી, હરિ તેં હેત ધરી પીઠા હરી. ૪
 જગતમાં વધિ બંડ જાત તો, વજુ કષ્ટાંત વિનાશ થાત તો;
 ફનિયાં દિલમાં હતી કરી, હરિ તેં ધરી પીઠા હરી. ૫
 સુખદાયક દેવ આ સમે, અતિશે શું કહિયે હવે અમે;
 વિતિ તે નહિ જા્ય વીસારી, હરિ તેં હેત ધરી પીઠા હરી. ૬
 પમશે પમશે કૃપાનિધી, અમને જોજ રીતે કૃપા કિધી;
 દમ જોજન બાજનો બરી, હરિ તેં હેત ધરી પીઠા હરી. ૭
 પ્રભુ તું જગમત તાત છે, ધણી શક્તિ તુજમાં અધાત છે;
 તુજથી નાથિ અન્ય ઉપરી, હરિ તેં હેત ધરી પીઠા હરી. ૮
 જુલિ જુધર ભક્તિ બાનને, ધન ધંધે ધરિ નિત્ય ધ્યાનને;
 ખજુ આપનિ આ પ્રજા રમરી, હરિ તેં હેત ધરી પીઠા હરી. ૯

દોહરો.

હે હરિ તેં પીઠા હરી, કરી કૃપા આ કળ;
 તેમ તમે ત્રિભુવન ધણી, સદા કરો સંભાળ. ૧૦
 દેજો સુખ સહ દેશને, ગુણમય દેજો શાન;
 વિદ્યાની વૃદ્ધી થજો, શુભ ઈલાંક સમાન. ૧૧
 રાજ કરો વિકટોરિયા, નિર્ભજ જોતું નામ;
 આશ્રિય માજે એટલી, દિન દિન દક્ષપતરામ. ૧૨
 'સંવત' શ્રુતિ' શક્તિનવ' વિદ્યુ, સર્જન, ધમ્મર સ્તુતિસાર;
 અવર પક્ષ આપાદમાં તિથિ તેરજ ગુરવાર. ૧૩

વિક્ટોરિયા રાણી વિષે.

૨ હરિગીત હંદ.

હે દેવના પજુ દેવ તું તતખેવ દિલમાં ધર દયા,
 જે સશ્ચિજના રાજથી શિર થૈ અમે સુખિયા થયા;

૧. ૧૯૧૪.

૨. સંવત ૧૯૧૫ ના કારતક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે
 ૭૪૬ ઉડિયા કંપનીના હસ્તકથી મહારાણીએ હિંદુ-
 સ્થાનનો અમલ લીધો તેના જોગવાની સલા અમ-
 લવાઈના કલેક્ટર સાહેબના જવાબમાં ભરતી હતી
 તે સમે આ કવિતા લખી હતી.

તું આપ નિત્યે નવિન વધતું તેજ તેના તાજમાં,
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૧
 વડિ પ્રેમવાળી દિલ દયાળી બુદ્ધિશાળી ખાદ છે.
 બરપૂર ખૂબ બરાદ જોના ચિત વિષે ચતુરાદ છે;
 નહિ દેશમાં લવલેશ દોસે કસુર જોના કાજમાં,
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૨
 જે કુટતામાં પુષ્ટ તેના શરૂ છે સંસારમાં,
 જે કષ્ટ જનને કરે દરતા રે બદ વિચારમાં;
 સંહાર તેનો સઘ તું કરનાર ધમ્મર આજમાં,
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૩
 તું ઉઠ ધમ્મર આ વિ વખતે અરજ ઉરમાં ધારજો,
 જળ કપટ ખળનાં 'અપટ' છે તે ચપટ કરિ બેસારજો;
 એ વેરિયોના વાસને વીખેરિ નાખી 'વાજમાં',
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૪
 દિન દિન વિશેષ પ્રતાપ વધતો ચંદ્રનો શુદ્ધિમાં ચહે,
 તેમજ રહે મહારાણીનું અતિ તેજ ચઢતું તુજવડે;
 રિપુ કૂળને નિર્મૂળ કરજો છોડ જોવા છાજમાં,
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૫
 અતિ રિદિ સિદ્ધિ અખુટ તુજ બંધારમાંથી આપજો,
 મનના મનોરથ પૂરિને વળિ કષ્ટ સધળાં કાપજો;
 કરતાર આપો કુશળ જોના સકળ રાજ સમાજમાં,
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૬
 બહુ વર્ષ સંડી અચળ જેનું રાજ અમ ઉપર હતો,
 વળિ વંશનો વિસ્તાર જન સુખકાર જગમધે થજો;
 ધમ્મર પ્રતાપે અમલ જામે દેશ બેટ ધણીજમાં,
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૭
 નિહોશ તેના ન્યાય નિશળ થૈ જગતમાં જામજો,
 પ્રતિ દિવસ વાર હળર જગજગકાર વાણી પામજો;
 કરિયે અમે જાએ સ્વરે ગુણગાન જોના 'માજમાં',
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૮
 ધરિ પ્રેમ પ્રજ્ઞની પ્રાર્થના કરિ સુખથિ જેવું મામજો,
 જ્ય થજો જગમાં રાણીજની શરૂતું બળ બામજો;
 શુભ રનેકથી માજો તમે સૌ સર્જન માગો મામના,
 છે હંદ સુંદર નવ નવીન રમેલ દક્ષપતરામના. ૯

ગુજરાતમાં વિક્ટોરિયા રાણીનું

રાજ્ય રચવાયા વિષે.

ભુજંગી છંદ.

શુભે સંવતે આગણી પંદરામાં,
વળી બેસતે વર્ષ સારા સમામાં;
જ્યાં શુભરી રાજધાની બિરાજે,
શું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૦

ઉગ્યો સર્વને ઊર આનંદ એવો,
જડે રિદ્ધિ કે સિદ્ધિથી થાય જેવો;
વિવાધી વડો વાર છે એમ જાણે,
શું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૧

શરે લોકના થોડા મોટે ઉમંગે,
અતીશૈ હિંસે ઉજળાં વસ્ત્ર ઝંગે;
મયા શાહિમાગે સહ એજ કાળે,
શું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૨

મળ્યો સર્વ સાહેબનો સાથ સારો,
મળ્યા હોંઝથી શેઠ લોકો હજારો;
મળ્યા સ્વાર પાળા મરાઠાજી માળે,
શું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૩

વધ્યો હર્ષ વાંચી સુણાવી વધાઇ,
રજા વાગિ વાળે રૂઠા રાગમાંહી;
ઉઠી મળના તોપને ત્યાં અવાળે,
શું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૪

જમ્યા ધેર જે બોલનો ભાત ભાતે,
રચી દીપમાળા રડી એજ રાતે;
રજા અક્ષરો આપિ એમાં રચ્યા જે,
શું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૫

મળ્યા રાજ? મેહેલમાં લોક મોટા,
સુણી ભાંચણો પાનિયા પુણ્ય મોટા;
કવીને? નવી પાલશાલો નિવાળે,
શું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૬

રચ્યો દારૂખાનાતણો ખેલ ખાસો,
તકે તે જુએ લોક જે ત્યાં તમાસો:

હિંસે જાણિયે દેવતા દેશ દાડે,

શું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૭

હોહરો.

એમ બોલો ઉત્સવ થયો, હરખ્યો સકળ સમાજ;
કર જોડી પ્રજાને કહે, રહો અચળ આ રાજ. ૧૮

ઈર્દવજ્ય છંદ.

લંકાપુરી સળગી અળગી,
બજારથી રાવણની છબિ બાજ;

કાં પ્રગટ્યો પ્રજા દેશ દવાનળ,
જવાળામુખી મગને ચાંદ બાજ;

લોચન ત્રિજ્યું ત્રિશોચનનું,

ઉપડ્યું દલપત પટે ઉપમાજ;

રાજ સમાજનિ આગળ આગનિ,

રાત સમે બનિ આતસમાજ. ૧૯

સંદેહાલંકાર.

મનહર છંદ.

મેલો ઘેલો પેલો જુઓ આગખેલમાં ઉમેલો,

ગોઠડે ગુંથેલો એવો આવે હનુમાનજ;

કાળા હાથ દારવાળા દાદી મોઢું દાસે કાળું,

પામડીનો પદલો પુઠે પૂંઝડા સમાનજ;

લોક નાસનાસ કરે ત્રાસ પામી તેને કામે,

એને નાવે આંચ જેના રામજી જમાનજ;

ઠેલી કામ કામ આમ લગાડીને આધો ખસે,

હરો હનુમાનજ કે મુલ્યાં સુલેમાનજ. ૨૦

છરટ ઇડિયા કંપનીના હસ્તકમાંથી મહારાણીએ
હિંદુસ્તાનનું રાજ્ય લીધા પછી જ્યોર્જ ક્લાર્ક
ગવર્નર સાહેબ આદિ આવ્યા ત્યારે તેમને હોપ
સાહેબની આરહતે સને ૧૮૬૧ ના અક્ટોબરમાં
જાણી મોકલેલ

કવિત.

શુભો સર જનરલ ક્લાર્ક ગવર્નરજી,
આગે છરટ ઇડિયા છનરજર થૈ મયા;
સવાસો વરસ સુધી હિંદુસ્તાનમાં હુકમ,
ચલાવી ચોપૂટ રાણીજીને રાજ્ય દે મયા;
આમ ધામ કામ સેના સહીત તમામ સોપી,
આજન ચોરી કરી અમુલ્ય ચીજ વ્હે મયા;

કહે દલપતરામ દેખાડી આપું આ કામ,
સધળી સાબાશી તો લૂંટીને તેઓ લે ગયા. ૧

સોરઠા.

શ્રી સરકાર ઉચાર, લખવા લાયક નાણિયે;
કદી હવે શ્રીકાર, ઉપમામાં નહિ આણિયે. ૨
વિક્રમ સમ જે વાર, પ્રભ પ્રેમ પામે તમે;
મુખથી શ્રી સરકાર, લાયક ગણિ લખશું અમે. ૩

આ કવિતા મુંબાઇમાં શેઠ પ્રેમાભાઇ હીમાબાઇના
દરબારમાંથી સભામાં બોલવા સાર ત્યાં રચી હતી.

પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સના લાગન વિષે.

દાહરો.

લાયક બંડનનો પતી, પરણ્યો રૂડી પેર;
તે કારણથી ત્યાં થયો, ધણે ઉત્સવ સૌ ઘેર. ૧

અનહર છંદ.

જે અલેક્ઝાન્ડરિયા રાણી વખણાણી તેને,
પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ રાય પરતીઆ પ્રીતથી;
સર્વ સુખદાયક તે લાયક વિચાર્યતમાં,
મળ્યો મહોત્સવ ત્યાં રચ્યો વિવં સુરીતથી;
જોવાને અનેક જન મળ્યાં મીજલસમાંડી,
ખૂબ થયાં ખુશી તે ખરેખર ખચીતથી;
પામીને પ્રીતી અપાર આશીષ કરે ઉચ્ચાર,
હેતે નરનાર ત્યાં હજાર વાર હીતથી.

સૂલણુ છંદ.

રનેહનાં ચિન્હ સમ અંક સન્મુખતણી,
સાથ ત્રેસઠતણી સરસ નાણી,
જેઠ અક્ષર તિથે પ્રેમથી પરણીયાં,
હસમી મારત્ય દિને રાય રાણી;
જેજ શુભ કામનો સરસ ઉત્સવ થયો,
પ્રથમ મે માસ તારિખ પ્રમાણી;
નિરખિ મુંબઈની શૌભા બલી નવનવી,
કવિત રચિ શું કવિ કહે વખાણી.

દાહરો.

સજ્જન સન્મુખ જો વસે, કિમત અધિક કહીશ;
વિમુખ થએ કિમત બુઝો, ત્રેસઠના છગીશ. ૪

૧. તિથે—તિથિમાં.

સરસ રિતે શણુગારિયું, સધળું મુંબાઇ શહેર;
મહાજનની મિજલસ ગળી, પ્રીતે રૂડી પેર. ૫
આતસબાજીનો અધિક, ખાસો કીધો ખેલ;
અંતર અચરજ ઉપજે, રચના એવિ રચેલ. ૬

ઇંદ્રવિજય છંદ.

આતસબાજી ન નાણવિ એ,
ધરિ રાખિ મહાજને ધર્મન માળ,
હિંદુની રીત કરી હરખી,
પરણ્યો ગણિને હિંદુસ્તાનનો રાજ;
દર્શિને સધળો સુખદાયક,
લાયક હોમ કીધો શુભ લાગ,
દેવ રિઝી દલપત કહે,
કરણાધિ કરે, તન દ્રબાધ તાળ. ૭

દાહરો.

ધન્ય પતાકાનાં ધર્મો, ધર ધર સરસ નિશાન;
જાણે પ્રભ રવંતર થૈ, સૌ સધ ભુપ સમાન. ૮
દીપકમાળાની દિસે, રચના કામે કામ;
સ્વર્ગની શૌભાએ કર્યો, વસુધામાં વિશ્રામ. ૯
એ વર કન્યાની અધિક, જીવે જમમાં જોડ;
એવી આશિષ ઉરધકી, કવિજન આપે કોડ, ૧૦
બાલિ બાતે સુખ ભોમવો, કરો પ્રભનાં કામ;
આશિષ આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૧
રાજ તેજ રિદિ વધે, વધે પુત્ર પરિવાર;
કીર્તિ ને કાંતી વધે, વધે સુખ સંસાર. ૧૨
ધમર આશા પુરશે, કરશે પુરણ કામ;
એવી આશિષ અહરનિશ, દે છે દલપતરામ. ૧૩

ગવનર જનરલ લોર્ડ મેયોનું મૃત્યુ.

તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨. તેની
દિલગીરી જાણાવવા તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરીએ
હીમાબાઇ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં સભા ભરાઇ હતી, તે
વખતે કહેલી કવિતા.

૧. મતલબ કે એ આતસબાજી નહિ પણ
હિંદુઓની રીત પ્રનાણે લાનહોમ કર્યો હોય
એવો કાવ છે.

દોહરો.

અરે પ્રભુ શું આ થયું, કહેતાં કહિ ન શકાય;
દુઃખ ભર આવી દિલગિરી, મનમાં કેમ સમાય ?

હરિગીત છંદ.

મનમાંહિ કેમ સમાય, દુખની દિલગિરી દિલકાવિશે,
લાયક મવનર હાડ મેયો, મારિયો દુષ્ટે રિસે;
નિર્ભજ મતીનો ન્યામવાળો, નમ્ર નિર્દોશી બહો,
દિલનો દયાળુ દેખિયો, અંતઃકરણનો ઊજળો. ૨

અત્યંત પર ઉપકારિ તે, હિતકારી હિંદુસ્તાનનો;
ઔદાર્ય ઉરમાં આણ્યો, ગુણ જાણ્યો ગુણવાનનો;
અધિનાથ કોડ અદાર જનનો, પર્વત પામ્યો પુન્યથી,
જેનો અધિક જશ જામિયો, નહિ ખામી કશિયે ન્યૂનથી. ૩

વિકટારિયા મહારાણિનો સરદાર થર શિરોમણી,
તેનાથિ લાખ મળ્યાતણી, આજ્ઞા અમારિ હતી ધણી;
વગ ખૂબ તાણત વિધ વિધે, ઈલાહ જશ આ દેશની,
તે દૂર થયો દૂરમરણથી. કહું શી કથા તે કહેશની. ૪

સર્વદા રહેશે સ્મરણમાં, નહિ નામ એનું વીસરે,
અતિ ગુણ અમારા ઉરથકી, નિશ્ચે કદી નહિ નીસરે;
શુદ્ધિ દિલ વિશેદિલગિર થયા, ગુણવાન જન ગુજરાતના
ભરિ સભા શૈલ જાણ્યાવિશે, કહિ બોલ જલ્દી એ વાતના. ૫

શુભ કામ કરિઆ કામમાં એ, કીર્તિ પામ્યો છે અતી,
ઉપકારિ એવા પુરુષની, એા ધજા કરજે સદમતી,
સાક્ષી સકળ સંસાર, સાહેબના શુભ કામના,
ખાટે બહું તું તેણું કરજે, દેવ દલપતરામના. ૬

પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ વિષે પ્રભુ પ્રાર્થના.

તા. ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨ ને રાજ
આખા ભરતખંડમાં પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સને સુખાકારી
થઈ તે માટે પ્રાર્થના કરી હતી; ત્યારે સર મંગળદાસ
નયુભાઈ વજેરે મુંબઈના નામાંકિત ગૃહસ્થોએ મંગા-
વ્યાથી અહીંથી જે કવિતા રચીને મોકલી હતી તે
નીચે મુજબ,

દોહરો.

જય જય જીવન જીવના, તોધારાં આધાર;
જય જય મગમગ જ્યોતિમય, જય જય જગત્કર્તા. ૧

હરિગીત છંદ.

જય જય જગત કર્તા, ભવભરતાર તું ભગવંત છે,
અત્યંત તું શ્રીમંત ને ઐશ્વર્યવંત અનંત છે;
તું તારનાર ઉમારનાર, નિવારનાર અનિષ્ટનો,
તું આપનાર ઉષાપનાર, તું આપનાર અભીષ્ટનો. ૨

તું સકળ સ્વામી અચળનામી, ધામિ અવિચળ ધામનો,
શક્તિ સર્વ શૈલ સમુદ્ર સૌ, સંજનાર તુંજ તમામનો;
પ્રભુ તુજ ચરિત વિચિત ચિત્રિત, ચિત જગત પવિત્ર છે,
ધ્વનિ વાયુ વારિ પ્રવાહની, દશદીશ તુજ વાજિત છે. ૩

તું તણતણે પર્વત કરે, પર્વતતણે તણ તું કરે,
સ્મરતાંજ સદા સહાય થઈ, તું હૃદ વિના હરકત કરે;
તુજઅંકળ માયાસકળથળથળપ્રભુ, પ્રથળ જળછેતુજતણે,
ઘટ ઘટનણી ઘડિ સુવડ, ઘટના ઘટિત કાર્યે કર્યું ધણું ૪

ભયભીતનો ભય ભાગિને, ભવ સુખ ભરે ભગવાન તું,
ગુણ ગાન સુણીને કાનથી, દે છે અમર પદ દાન તું;
પ્રભુ મરિમના પોકાર તું, ગુણનાર સત્ય સમર્થ છે,
ખતવાદ તુજ જશ પાદ, વાદ વિવાદ સધળા અર્થ છે. ૫

તું એક ધજા હરેક જનનો, નામ બિન્ન અનેક છે,
તું સર્વની અરજી શુણે છે, નિયમ તારો નેક છે;
તે આ સમે મહારાજ અરજી, હારિ ઉરમાં અમતણી,
વિકટારિયા મહારાણિના, સુત, પ્રિન્સની પીડા હણી. ૬

દોહરો.

પીડા ટાળી પ્રિન્સની, હરખ્યો સકળ સમાજ;
કાજ અધિક ઉત્તમ કર્યું, એા પ્રભુજ તે અજ. ૭

હલહા છંદ.

એા પ્રભુ આજ તે કાજ ઉત્તમ કર્યું,
રાજની રાખિ શોભાજ સારી;
કોટિ લોકોતણી અરજ ધરિ કાનમાં,
ધ્યાનમાં રાત સાક્ષાત ધારી;
ખૂદ તે આ સમે ખાંતથી ખલક શિર,
ખડગ ધરિ આવતો ખેદ ખાળ્યો,
યોગ્ય વૃષ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પ્રમતો રામ ટાળ્યો. ૮

કાજ જેવીજ વિકરાળ જવર ઝળથી,
લાલને લાલ ઉમારિ લીધી;
એહ આભાર તલભાર નહિ ભૂલિયે,
પાર નહિ એટલો પાડ કીધી;

ભયતણા બંધ કરિ આજ અણબંધ,
અમ અંધ ઉંમંગનો રંગ દાળ્યો.
ચોખ્ખ નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રામ ટાળ્યો.

૯

રાજ્ય માલિક પ્રિય શોક પ્રત્યેકનો,
ટેક ધર એક વીરેકવાળો;
શોભિતા સર્વદા શ્રેષ્ઠ જન સાથમાં,
જે સ્તીનાથ જેવો રૂપાળો;
પાળનારો ધણા પ્રાણિનો પેખિને,
પ્રેમથી આ સમે તેજ પાળ્યો,
ચોખ્ખ નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રામ ટાળ્યો.

૧૦

સદ્ગુણી સદ્ગુણ જે જાંતુ આ જગતમાં,
શ્રેષ્ઠથી શ્રેષ્ઠ વળિ જે વસે છે,
સર્વનો સ્વામિ તું છે અને સર્વની,
સર્વદા દાંજ સંભાળ લે છે,
જૂપના જૂપ તે જૂપસુત બચકાડી,
બરતનો ખંડ બચલીત બાળ્યો;
ચોખ્ખ નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રામ ટાળ્યો,

૧૧

તાર કશ્યાપિ ઉર આશ સહણી ફળે,
તારિ કશ્યાપિ ભય નાશ નાસે,
તારિ કશ્યાપિ સંસારિને થાય સુખ,
તારિ કશ્યાપિ સો કષ્ટ નાસે;
દાખિ દિલમાં દયા કુંવરના દેહને,
નેહની નજરથી તે નિહાળ્યો,
ચોખ્ખ નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રામ ટાળ્યો.

૧૨

પ્રેમથી તુજ પગે લાગિને માગીએ,
કુંવરનાં કોટિધા કષ્ટ જાળે,
તેજ વરદાન દે તું મહા તેજધર,
અધિપતી એજ અંગ્રેજ લાગે;
હે હરિ હેતથી સર્વને હર્ષના,
ખાંધુખાં આજ તે ખંમ વાળ્યો;
ચોખ્ખ નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રામ ટાળ્યો.

૧૩

છાંધો.

રાણિ તનુજનો રાગ, તરત અરજ શુણિ ટાળ્યો,
જનનો જીવન પ્રાણ, રનેહથી તે સંભાળ્યો;
તેમજ તુજ જનતણી, હરિ હરકત તું હરજે,
વરસાવી અગિ દહિ, દહિ કશ્યાપમય કરજે;
આજા પરિપૂરણ પૂરજે, તું પ્રભુ પ્રજા તમામની,
આ અરજ ઉરમાં ધારજે, દિન દિન દલપતરામની. ૧૪

કોહરો.

સત્તાવિજયી તારિયે, ફેલુઆરિ ખોતેર;
પ્રાર્થના પ્રભુની કરે, રનેહે મુખપ ચાહેર. ૧૫
એજ તારીયે અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સભા
બરાબ હતી, તેમાં મેં કવિતા સંભળાવી તે નીચે
પ્રમાણે:—

કોહરો.

ભક્તોનાં દુઃખ ભાગવા, તે છે તારી ટેવ;
સદાપતા કરિ આ સમે, દુખ હરનારા દેવ. ૧૬

હારીગીત કંઠ.

હે દેવ દુખ હરનાર તું, તુંજ પરમ શક્તિ અપાર છે,
તું જગતનો કરાર, અમણિત સંકલિત આધાર છે;
તેં આજ અમ ઉપર પ્રભુ, બહુ કોટિધા કશ્યા કરી,
વિકટોરિયા મહારાણિના, સુત પ્રિન્સની પીઠા હરી. ૧૭
હક સકળ હિંદુસ્તાનના, મળવાની આથા એ થકી,
પરિપૂર્ણ પ્યારો પ્રજા સાંને, તે કુંવર છે તે થકી;
તેં રાગ તેનો ટાળ્યો, ઉપકાર એ બહુ માનિયે,
તેં જરૂર જીવદાન દીધું, વાત નહિ તે નહાનિ એ,
તેમજ અમે વળિ તુજકને, નમિ સુખથી એવું માગિયે. ૧૮
તે થાય રાજ અમતણા, તુજને પગે લાગ લાગિયે;
ફીડી રીતે રૈયતતણું, રક્ષણ કરે દિન રાત તે;
અતિ સ્નેહથી સંભાળ રાખે, સર્વદા સાક્ષાત તે. ૧૯
સંકટ સરવે એ કુંવરનાં, પ્રભુ તું તતક્ષણ ટાળજે,
આવીજ રીતે ઉર ધરી, વળી સર્વદા સંભાળજે;
કશ્યા ધણી યદ્ય સકળ ઉપર, અખિલ જગતના ઇશની,
જ્યુમ હાથ જેડી સર્વ જન, જય કહેા જગદીશની. ૨૦

૧. ગે.

ગવર્નર સાહેબ રાજકોટ પધાર્યા તે વિશે.

(રાજકુમાર કોલેજના રાજકુમારોએ રચાવી મંગાવેલી કવિતા. તારીખ ૨૦ મી નવેમ્બર સને ૧૮૭૪.)

હાહરો.

વિજયવંત વુડહાડિસ છે, મુંબઇના મહારાજ;
સોરઠ મધ્યે સંચર્યાં, અધિક હેતથી આજ. ૧

હરિગીત છંદ.

સદભાગ્ય આ સોરઠતણાં, સાહેબ વિચર્યાં રનેહથી;
કરૂણા નબરથી નિરખશે, તાજેજુણાશે તેહથી;
જેણે મુધારો સરસ કરિને, રાજ્યધર્મ રખાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૨
ઘોપાસ પૂર્ણ પ્રકાશ પ્રસરે, ઉદિત રવિ આકાશમાં;
જનવૃંદ ત્યમ આનંદ પામ્યા, વિચરિ વિવિધ વિલાસમાં;
નિર્મળ વધારી ન્યાયને, અન્યાયને અટકાવિયા:
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૩
કોલેજ રાજકુમાર ફેરી, અધિક શૌભી આ સપે,
મજી જેમ કુદનમાં મળે, જન જાતિને જોતાં ગમે;
પ્રીતે ભલી પરીક્ષા કરી, વળિ પાઠ પછુ વંચાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૪
સોરઠતણી શૌભા દિસે, ઈર્ષાપૂરી સમ આજની;
અસ્વાદિ આવી ઓપતી, મુંબાઇતણા મહારાજની;
પરમાર્થ મારમ પૂજ કરિને, દુષ્ટ મારમ દખાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૫
ધન ધાન્યની વૃદ્ધિ થશે, વૃદ્ધિ થશે વિદ્યાતણી;
આપતિ ટળશે ને થશે, સંપત્તિ સંપત્તિ થણી;
વિદ્યા વધારી વિધવિધે, બહુ બુદ્ધિવંત બનાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૬
જ્યમ ચંદ્ર દેખિ ચક્રો હરખે, મોર હરખે મેહથી;
ત્યમ હર મનુષ્ય મન હરખિયાં, સાહેબના શુભ રનેહથી;
દર્શનતણો દે લાભ લોક, હરેકને હરખાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૭
દીપોત્સવીથી દશ ગણો, દસના થકી દશ સો ગણો,
જિસાંહ ઉપજ્યો સર્વને હર, 'ધનુસૂત' થકી થણો;

૧. એક વાસ્તુચ્છૂર્ત કરતાં પછુ.

સંચરી સોરઠ દેશમાં, નિજ ગુણ વિશેષ ગજવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૮
લાયક લખાશે લેખથી, દિન આજનો ઇતિહાસમાં;
ઉંચો ભલે આદિત્ય આજ, અખંડ હર્ષ ઉજસમાં;
ભગવાન તેનું બહુ કરે, બૂપાળ કુંવર બણાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૯
આવા દિવસ પ્રભુ નિત્ય આપે, એવિ દયા આશિયે;
અંતરતણો ઉભરો બધો, વર્ણવિ ન શકિયે વાણિયે;
નિજ પ્રેમરૂપી પુષ્પથી, વિધવિધ પ્રકાર વધાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૧૦

હાહરો.

વળિ જ્યાં જ્યાં વચરે તમે, સુખ પામે સૌ કામ;
ઉરથી આશિય એટલી, દે છે દલપતરામ. ૧૧

પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મુંબાઈમાં આવ્યા તે વિશે.

હાહરો.

મહારાણીના સુમટના, જવાહીરમાં જેમ;
કોહિનર ચળકે થણો, દિવસ આજનો એમ. ૧
સન અઢાર પંચોતરે, વિમળ નવંબર માસ;
અદમદિન ઓપાવશે, અરેનો ઇતિહાસ. ૨
પ્રિન્સ વેલ્સ પગલું ભર્યું, પુર મુંબાઈ મોઝર;
અતિ ઉત્સવ એથી થયો, હરખ્યાં સૌ નરનાર. ૩

કેસરે હિંદ વિશે.

(તા. ૧ લી જાનવારી સને ૧૮૭૭ ને રાજ
અમદાવાદમાં શેઠ હીસિંગની બહારની વાડીએ
દરબાર ભરાયો હતો, તે વખતે કહેલી કવિતા.)

કવિત.

ચલતણો અથ જોમ આજ અંગ્રેજતણો,
વિજળીનો તાર આપ્યા ખંડમાં ફરી વળ્યો;

૧. આ બાજતના ૧૫૦ છંદ રજીને અહિંની
પ્રાકૃતિક રજીના મારતર મોહનલાલ કમ્પાસીની
મારફતે અંગ્રેજીમાં તરજુમો કરાવીને વિલાસતમાં
મોહનલાલ હતા તેની નક્ક પછુ ગેરવલે મર્ફ.

વસ્તીમાં કે વન વિશે રાજા કે મેવાસી કોઇ,
અટકાવનાર નહિ ત્રાસ તે વિશે ટળ્યો;
એમ આખો ખંડ છતી રાજસુય ચર રચ્યો,
એથી ધણી રાજનો સમાજ આજ છે મળ્યો;
કહે દલપતરામ અસલ કદી આ હામ,
આવે એક છત્રધારી સંધિમાં ન સાંભળ્યો. ૧

નંમલનાં જળાશય ઝાડ ને નંમલી લોક,
કરતાં ખરાબ ભય ભૂખનો ન રાખતા;
તે માટે સિંહરનાં ત્રિશુળ મૂળથી કરતા,
ભાળી ભય પામી આ છે દેવ એમ ભાખતા;
આ બુઝ્યો અર્ચ્ય આજ તારતણા યંબને તો
નથી જો ત્રિશુળ તોય નથી તોડી નાંખતા;
એજ અંબરજતણા તેજનો પ્રતાપ જાણો,
જેનું નામ સાંભળીને સામું નથી ઝાંખતા. ૨

કાહુરા.

રાવણ સીતા લે ગયો, રામ આણુ હતી તોય;
આ અવસર અંગ્રેજની, આણુ ન લેવો કાય. ૩

૧નમથી કે પાતાળથી, નીકળશે વૃષ દૂત;
એવું જાણી અંતરે, બડકી ભાગે ભૂત. ૪

જેમ હાથે લે સુંઢમાં, અનાયાસ ૨અરવિંદ;
તેમ રાણી આ દેશ લઇ, બની “કેસરે હિંદ”. ૫

કુલિણા છંદ.

રાજ અધિરાજ વિઠેરાનિયા રાણિયે,
કેસરે હિંદ ઇલકાળ લીધો;
પ્રીત પરિપૂર્ણથી આજથી પાળવા,
૩કથનથી જાણિએ કાલ દીધો;
પરમ પ્રેમે હવે અધિક ગણિ પાળશે,
ટાળશે સર્વ સંતાપ પોતે;
એમ જાણી થઇ ભરતભૂમી બલી,
જેમ શોભે શશી પૂર્ણ બ્યોતે. ૬

આજ આદિત્ય આભાસ ભાસે બહો,
છેમલી ભૂમિ સોનાચિ છાઇ;
જ્યાં જુઓ ત્યાં સુઆનંદ આનંદ છે,
વાસુની લહરિ એવીજ વાઇ;
શી કહું સરસ શોભા અતી આજની,
રાજસુયની રીત કીધી;

ઈન્દ્ર દરબાર અનુસાર અતિ જોપતી,
હિંદને આજ શોભાવ દીધી. ૭

લેખતાં દ્રવ્ય અધલાખનો ત્યાં વળી,
સરસ ૧કુતદ્રવ્યનો હોમ થાશે;
નાચશે અપસરા - - - - - ગાંધર્વ જન,
પ્રીતથી ગીત ગુણુ ગાન ગાશે;
સિંહ ને વાઘ ને નાગ ૨જલમ વળી,
સૌરમાં પાડમાં સર્વ મળશે;
જે કદી સંપથી નહિજ જોડે વસે,
તે તથાં વૈર તતકાળ ટળશે. ૮

સ્વર્ગ સમ ભરતની સર્વ ભૂમી બની,
દાંડ કીધો બહો દામ દામે;
શહેર પ્રલોકમાં સરસ શોભા બની,
દીપમાળા ધરી ધામ ધામે;
અહમદાવાદમાં આજ રચના બની,
જીવિત જોનારનું ધન્ય જાણું;
હાવણીમાં થઇ છેળ આનંદની,
વિવિધ રચના ધણી શી વખાણું. ૯

પામદળ શરૂ ધરિ આવિ ઉભું રહું,
જીત કરી જાણિએ સૈન્ય આનંદ;
શોભતે વેશ સરદાર સર્વે મળ્યા,
સર્વેને સૈન્ય તે જાણિ બાનું;
તોપ બેઢકના ત્યાં બડકા થયા,
વિવિધ વાજાં ત્યાં ખૂબ વાગ્યા;
જાણીએ પૃથ્વીને પર્વતો વન તર,
લાભ ગણિ ગર્જવા ખૂબ લાગ્યા. ૧૦

જે સમે સૂર્ય પશ્ચિમ ભણી સંચર્યો,
કેસરે હિંદની બેઠ કરવા;
તે સમે શેઠ હઠીસિમી વાહમાં,
માંડ મિજલસ બલી ભાત ભરવા;
સાફુકોરા તથા સાહેબો સૌ મળ્યા,
લામકી નિરખવા ચોગ્ય લાગે;
રાજસુયગના જેમ મંડપ વિશે,
પ્રિય જનો જોઇને પ્રેમ જાગે. ૧૧

અંગલામાં તથા અંગલા બહાર-પણ,
દિપ્તિ દીવાની જોવે અતીશે;

જેમ આકાશ પતિભિજી જળમાં દિસે,
તેમ તખ્તા રિશે સર્વે દિસે;
હોજ વિજ્ઞાન ત્યાં વર્તુળાકાર છે,
શોભિતા દીપ શુભ કીધી થીશે;
ચંદ્ર ફરતું દિસે જેવું ચોગાસમાં,
વર્તુળાકાર આકાશ વીશે.

૧૨

૧વાંચિયો પત્ર પછિ શુભ સમાચારનો,
સાંભળી હવે ઉભરાય દૈયે;
ચંદ્રનાં ફિરલુથી જેમ ઉભરાય નિધિ,
ઉપમા અન્ય થી એવિ દૈયે;
સરસ સરદારને માનપત્રો દઇ,
કવિ તણ્યાં ચેત્ય ૨સન્માન કીધાં;
સભ્ય લોકો તણ્યાં તેમ સન્માન કરી,
પુષ્પ ગૂલાબજળ પાન દીધાં.

૧૩

ઠાકરેલ

સભાસદોને માન દઇ, આપ્યાં ખીડાં એમ;
માનપત્રનાં માન દઇ, આપે ખલિતા જેમ.

૧૪

ઝૂલણુ ઇંદ.

આજ આકાશ મંડળ દિસે ઓપતું,
જૂમિ મંડળ વળી સરસ બાળુ;
રાજ મંડળ વળી રાજ દરબારમાં,
બબકતું આજ અતિશે નિહાળ્યું;
લહરિ આનંદની આજ ત્રણ લોકમાં,
જાણિયે રાજતું તેજ ખૂલ્યું;
સરસ શોભા વણી કેની હું વર્ણવું,
એકની નિરખતાં એક જલું.

૧૫

આજ આ સહેરમાં સરસ રચના રચી,
અવનીમાં જેમ વડુંદ આબું;
ધન્ય સાબરમતી નીર નિરમળ વહે,
ધન્ય શ્રીનગર ભૂપે બળવ્યું;
દીપમાળા ભલી દામ દામે દિસે,
લક્ષમાં લાવતાં ચિત્ર લોભે;

વાવટાની છમ્પી થી કહું વર્ણવી,
નેધના ધડપ સમ સરસ શોભે.

૧૬

ઇડરિયે દાર ને ઇડરિયે ચોક વળિ,
દીપમાળા બની લાલદારે;
બદના દાર ને બદના ચોકની,
દાદિ શોભા સઉથી વધારે;
દાદિ ત્રણ દારની પંક્તિ સોજામણી,
એની કહું ઉપમા એક એવી;
શોભિતા જેમ શલ્યમાર સજીને ઉભી,
લક્ષિ ને શારદા ૧શક્તિ દેવી.

૧૭

હાર હિરા મણી રચિત હથે ધર્મા,
ખૂંપ હીરાતણુ થીસ શોભે;
લટકતાં લૂમખાં હોય હીરાતણું,
નિરખવા સ્થિર થઇ લોક શોભે;
હાર કેરી કમાનો દિવાથી ભરી,
દેવિયે દામણી જેમ બાંધી;
દીપકો કમળ આકાર બે બાજુએ,
૨શ્રવણમાં ઝાલ બે જેમ સાંધી.

૧૮

કેસરેહિંદ જીવો ધણું એ રિતે,
અક્ષરો દામ દામે જણાતા;
જાણિયે અચળ એ છફીના અક્ષરો,
ધારવા આવી આપે વિધાતા;
બદના ચોક છે ચમત્કંડ બસો,
વેદિકા સમ નવો બામ તેમાં;
સર્વ શોભા શિરે જાણિયે મુગટ છે,
જુકિત છે સર્વથી સરસ જેમાં.

૧૯

ત્યાં પતાકા ધળ તોરણો બાંધિયાં,
બે દુવારા દિસે કલસ થાપ્યા;
દીવડાં થીવડાં રત્ન દીપક રચી,
દીપ દીક્ષાળને જેમ આપ્યા;
જાણિયે એજ જળપ્રલયના સમયનું,
૩મનુતણું નાવ ધસદાઇ આવ્યું;

૧. કલેક્ટર બારોડલ સાહેબ.

૨. નગરોદની તરફથી કવિને શાહનો સિરપાવ
આપતાં કલેક્ટર સાહેબે કહ્યું કે કવિરાજ આજ સારા
અવસર ઉપર હું તમને આ સિરપાવ આપું છું.

૧. ભેરની દેવી બેને સિંહવાહિની અથવા વાદે-
શ્ચી કહે છે તે. ૨. કાન. ૩. બધું કે સાબ-
મતીની રેશમી જળપ્રલયમાં નાહાતું નાવ ધસદાઇ
આવ્યું હોય એવે આકાર છે.

પક્ષી પશુ ઝાઝ વાળે સુસરવિ સહિતને,
પ્રલયથકી હોય ઉમારિ લાગ્યું. ૨૦

સ્થીર છે ઝાઝ કે તે કુવાથેજ છે,
વાવટા શઢ જળ્યા સરસ તેમાં;
છે રૂકાં શિખરી સરસ સુકાન સમ,
દીપ મણિ માળ છે માલ જેમાં;
રક્ત ને પીત લીલા રૂકા રંગની,
ત્યાં પડે છે પ્રભા દીપ કેરી;
જેમ ભાતુતણાં ફિણાં બાસથી,
ઈર્ધધનુ કાંતિ ઉપજે ધણેરી. ૨૧

નિર્મિયો પૂલ દીસે નદી ઉપરે,
જેવિ પશુ યુક્તિ દેખાય જેમાં;
કાઝ્યા આદિ જળ જંતુ કૃત્રિમ તથા,
નાવ તરતું મૂક્યું સરસ તેમાં;
બદ અવસર બશે આજ આ આવિયો,
સરસ બબકો કર્યો બદકાળો;
જાણવી તે કૃપા જગત કર્તાની,
ભરતની ભૂમિ થઇ ભાગ્યશાળી. ૨૨

ચળકતી સરસ ચૌદા અને ચોકમાં,
દેખિયે દીપતી વદીપમાળા;
જાણિયે ધરણિયે અંગપર ધારિયા,
દાર હીરામણીના રૂપાળા;
રાશિ નક્ષત્રનાં ચિત્ર રળિયામણાં,
ધ્રુવરે આભમાં જેમ કીધાં;
તેમ દીપાવડી દીપમાળાતણાં,
ચિત્ર વિચિત્ર શૌભાવિ દીધાં. ૨૩

સૈકડો વર્ષમાં આજના દિવસ સમ,
દિવસ આનંદનો આજ આગ્યો;

હરખથી લે ધણું હેમ હીરા મણી,
વરિતયે જાણિયે છે વધાગ્યો;
આવિયા દેવ આકાશથી ગતરી,
જાણિયે આજ ઉદ્ધરેમ જોવા;
પૂર્વજો આજ શું અવનિર્મા આવિયા,
પૂર્વ દોહલે તે ખેદ જોવા. ૨૪

કે ભલિ ભૂમિયે નેત્ર લાખો કર્યા,
નરખવા આજ આનંદ આવો;
કે રૂકો રતનભંડાર આ ઉધડ્યો,
આપવા લોકને સરસ લાવો;
કે પૂરા પુણ્યથી આજ પૃથ્વી વિશે,
મણિતણો અધિક વર્ષાદ વસ્થો;
દીપમાળા તણો સરસ દેખાવ તે,
કવિતણે દીલ જેવોજ દસ્થો. ૨૫

ઉજળાં વદન છે આજ સૌ શોકનાં,
ઉજળાં વસ્ત્ર પશુ આ પ્રસંગે;
ઉજળાં ચોક ચૌદાં વળી આજ છે,
રંગિયાં રાણીનાં સુજસ રંગે;
કેદખાનાતણી આજ કાળપ મઠ,
વાત ધીમ્મની ત્યાં શી કહેવી;
અવનિ આકાશ આભાસ છે ઉજળો,
શુકિત બાન સરસ જેવાનિ જેવી. ૨૬

જવળે આતિ ધણાં વર્ષે વિકેશાર્યા,
પાળજો દેશને ગ્રેમ આણી;
જગત કર્તાનિ કરણાથકાં તે થજો,
સર્વ સદી શિરે એક રાણી;
પૂત પરિવાર સૌ પરમ સુખ પામજો,
જમજો જગતમાં સુજસ તેનો;
ધ્રુવ કરણાથકી અધિક સુખપ્રદ જાજો,
આ પ્રભુ વસ્થમાં અમલ જોનો. ૨૭

જેહના અમલથી અધિક વધા વધી,
જેહને અમલ ભય સર્વે ભાગ્યો;
ભાગ્યશાળી પ્રજા આજ સુખ ભોગ્યે,
જાણિયે આજ સતશ્રુત જાગ્યો;
વરતીને જોપતા વિવિધ વૈભવ મળ્યા,
વાહનો આજ વીમાન જેવાં;

૧. તેમાં દિવા સુસરવિના વારા જેવા દેખાતા હતા.
૨. કલ્યાણકારી. ૩. તે દિવસ નગરચોકને જાગ્યે તથા
ચોક ત્રીજીકલ મંચેરજ, ચોક નવરોજ પેસતનજ, ખાન
સાહેબ નવરોજ કોકોવાદજ, ચોક ખરોદજ નસરવાનજ
વાલીયા, ચોક શહાપુરજ સોરાબજ ભોગલ, ચોક ભગુભાઈ
પ્રેમથંદ અને સ્વામિનારાયણના આચાર્ય જેઓએ પોતાનાં
મકાન દિવાથી તથા વાવટાથી શણગાર્યાં હતાં. કારજવાળા
ચોક કાવસજ મંચેરજને સરસ રોશની બે દિવસ
સુધી કરી હતી.

૧. અમદાવાદના કેદખાનાને ધણાં વર્ષથી કાળો રંગ
જવાપતા હતા પશુ આ વર્ષથી મોનો રંગ લાગ્યો.

જીલ્લા સરવે ગયો જેણે જીલ્લાનીતણી,
કારમાં ઉપજ્યાં સુખ કર્યાં. ૨૮

પુત્રનું પ્રેમથી માત પાલન કરે,
આપણું હિત સદા એમ કરશે;
વિવિધ વિદ્યાતણી ખૂબ વૃદ્ધિ કરી,
હેતથી હરકતો સર્વ હરશે;
દેશિને શ્રેષ્ઠ અધિકાર તે આપશે,
પૂરશે આશ સૌ રૂઢી રાણી;
ખૂબ દિલ ખુલ્લિ થઈ બહુ સ્વરે બોલજો,
સજ્જનો સર્વ જયકાર વાણી. ૨૯

કોહરો.

છત્રવી વર્ષે અઢારસે, ઉપર સત્યોતર;
વર્ષે એસતે દિન બની, લાયક લીલા લેહેર. ૩૦

અળે નબમાં ચંદ્રમા, અધિક તેજ આ વાર;
નિજ રૂઢિની છબિ નિરખિને, પાચો હર્ષ આપાર. ૩૧

અવર દિવસ કહિએ કિયો, ઉત્તમ આજ સમાન;
બંધિઆને બંધથી, છુટયા રાખિવાન. ૩૨

દેને હક આ દેશના, બેળે સુખે સલામ;
ઉરથી આશિષ એટલી, દે છે દલપતરામ. ૩૩

મહારાણીની પ્રશંસા.

મનહર છંદ.

પ્રથમ રણની પછી કહીએ કૌની જીની,
રહી હતી સુખી રૂઢી આડી ધર્મરાજની;

૧. સોમવાર.

૨. આજા હિંદુસ્તાનમાંથી સધળા મળીને ૧૫૬૮૮
રૂઢીઓ ઠાઠવામાં આવ્યા હતા.

શુણી આજ વાણી વિઠોરિયા જે રાણી મહા,
રાણી કહેવાણી તેના તખત ને તાજની;
દેશમાં દોહત થાશે જનોનાં દરિદ્ર જાણે,
કયાઓ લખાશે તેના રૂઢા રાજ કાજની;
જોઈ જેમ સ્થળી નર સાગરમાં ચડે પાર,
ઉપજ્યો આનંદ ઉર ધન્ય થી આજની. ૩૪

વિશ્વમાં તો ક્યાંથી જોડ જડે વિઠોરિયાની,
દેવી જેવી હોય એવી સુંદર શોભીતી છે;
સર્તાપણું જેતું સર્વ કહે છે સીતા સમાન,
રૂપ જોષ જાણીએ જે એજ દેવી રતી છે;
લાયક નશીબદાર જાણિયે લક્ષ્મી એજ,
વાણી વિષે શાણી તે સાક્ષાત સરસ્વતી છે;
કહે દલપતરામ જે જે ઉપમા તમામ,
કવિયો કહે છે તે તે તેનેજ લાગતી છે. ૩૫

મેલતા સમાન જેતું મન છે ઉદાર મોહું,
સાગર સમાન શુણ ગંભીર અણાધ છે;
રાજનીતિ જાણવામાં જીએ જે છે રામ જેવી,
પાંડવ સમાન શૂર જીતવા પંકાધ છે;
જૂજોળ ખજોળ વિદ્યા બેઠની બણેલી બહી,
સાદિની રચના જેના મનમાં સમાધ છે;
કહે દલપતરામ આ જગત કરનારે,
બસે નરતવની બનાવી એક ખાધ છે. ૩૬

કોહરો.

મહારાણીના મુમટનું, તપો જગતપર તેજ;
સ્વતંત્રતા ને ન્યાય શુભ, આપે અમને એજ. ૩૭

પ્રકરણ ૨ જું.

સ્વદેશવાત્સલ્ય તથા કુળાકૌશલ્ય.

હાહરો.

રાજ થયું શુભ આજ તો, સરવે સુખન સમાજ;
સ્વદેશવત્સલ્ય થઇ હવે, કરો સુધારા કાજ. ૧

મનહર છંદ.

સુધારો કરો સ્વદેશી સ્વદેશાભિમાન ધરો,
ચીન ને વિદ્યાવતી કુતર લાવો ચાહીને;
આગાહી જેવાં જંગો અનેક તૈયાર કરો,
ઉદય આદરો કર્મનો દિલસો દાહીને;^૧
ધીમે કામ કરો દેખાદેખી દ્રવ્ય ન વાવરો,
વિદ્યાને વધારો અન્ય દેશ અવગાહીને;^૨
સંપ સળે ફેર તળે વર્તમાનપત્ર વાંચો,
અકિળવણી કરો ભણાવી કરી દાહીને. ૨

હાહરો.

બાળશ્રવણ બહુધા તળે, શુભ ચાલે ધરસુત;
ઉત્તમ લક્ષણથી અણો, ઉત્તમ કુળના પુત્ર. ૩
ઉચ્ચ બુદ્ધિવર્ધક બનો, ધરો દેશની દાઝ;
સ્વદેશવત્સળ થૈ સદૃ, કરો એમ શુભ કાજ. ૪

સુધારો કરવા વિશે.

હાહરો.

હળી મળી હળવે રહી, પ્રેરો જણાવી ખાર;
સંભળાવળે સળગનો, ધિરે સુધારો સાર. ૧

ભુજંગી છંદ.

લખું વિનતી નાચિને દેસિ લોકા;
જતી રિદ્ધિને દૂર રસ્તેલિ રોકા;
અરે જોલનો તોલ માની અમારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો.. ૨
ચડી ચાર પાસે બધી રિદ્ધિ ચાલી,
ખળના ખુટીને થયા ખૂળ ખાલી,
વિમાસી હવે વાત વેગે વિચારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૩

છુટા છેક થીને તમે બહેમ છાંડો,
મહા હીમતી થૈ હવે પાય માંડો;
અરે આપણી સંતતીને ઉગારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૪
થરો કષ્ટ જો બહેમ મધ્યે કુટારો,
બચાં લોકના થોક મધ્યે છુટારો;
નહિ આવશે દુઃખનો એક આરો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૫
પ્રભ જો તમારી સુધારો ન ખામી,
મરીખીયિ જીવે કરીને સુલાખી;
અમેરીકોનાની દશા ઊર ધારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૬
જવું ચીન વીલાયતે લાભ જણી,
નહિ તો થશે ધારણા ધળધાણી;
ન રાખો હવે હઠ જૂઠો નહારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૭
સળે બિનતા સળગનો સર્વ સાથે,
મટે આપણ આવતી આપ આથે;
અરે અંતરે વાત આ તો ઉતારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૮
ખશી જમ જો મચ્છ પાણી અખૂરે,
નહિ તરૂંડે ત્યાં તણી ૧સેર ૫રે;
નહિ તો પછી કષ્ટનો ક્યાં કિનારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૯
દશા દૂર દેશો તણી તો તપાસો,
તહાં વીચરીને વશી રાતવાસો;
સુરીતે સિખો જે રડા રાજગારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૦
વશી સખમાં લોક લે ખૂળ લાવો,
તમે ચોપથી ચાલ તેવા ચલાવો;
વડા દુઃખના આલ વેગે વિદારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૧

કુટે દુઃખ છે જો ઉપાયો છતાં તો,
સુખી સૌ વસો, શીઠ દુઃખી થતા તો;
નચિતે નડે તે પ્રવંધો^૧ નિવારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૨

અરે સાંભળો સભજનો શુદ્ધ આ મેં,
રમ્યા છે રૂઢા હંઠ દલપતરામે;
શુભી રાખજો ચિત વીચાર સારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૩

ઢોહરો.

લેશ ન આળસ રાખશો, જન વિદાન વિશેષ;
મહેનત કરો હમેશ તો, સુધરે સદ્ય સ્વદેશ. ૧૪
ધાસ માંહિથી થઈ થયા, પરથી મનુષ્ય સમાજ;
જેમ સુધરતું આવિયું, છે નમુના હજી આજ. ૧૫
આમળોટ આ તો જુઓ, જૂનાં જુઓ જહાજ;
દેશદાર કરતાં થયો, જેમ સુધારો આજ. ૧૬
સુધરેલા સરખો ન થા, સુધરેશો થા વીર;
મીઠા^૨ જેવું નહિ ભલું, મીઠું ભલું નીર. ૧૭
સખળા જન આ જગતમાં, કદી ન સધરનાર;
આકા ટિંબા વગરની, પથિવ નથી થનાર. ૧૮

કેતકી પ્રબંધ.

મનહર છંદ.

વેદના જપાવે મંત્ર વેદનાજ પામે રોગી,
વેદ કને જોજો મટે વેદકને જોરથી;
ભોજન ધરાવ્યા વિના ભોજ ન ધરાય રાજ,
આયક દિશા દિશાથી ગાય કદી સોરથી;
વરસે ન વાદળા તે વરસે^૧ નવા ઉત્તરારે,
ન દોઢા મેં મોટા ધરા નદી દામે^૨ ડોઢાસ્થી;
ધારો દહ પકાથી સુધારો દલપત કહે,
આય દુધ ઢોંગથી ન, આય દુધ દોરથી. ૧૯

૧. પ્રબંધ-બંધી. ૨. મીઠા જેવું-હવણ જેવું.

૩. મોટાના નવા વગરનાથી

કેતકી.

		
થા ર ઢો	ધ ઢોંગ થી ન	
	દુ	
	ય	
	થા	
હે કે ન પ	લ પક્કાથી સુ	
	દ	
	રો	
	ધા	
થી ર મો	મેં મોટા ધરા	
	થા	
	દી	
	ન	
રેચાઉવા	ન વાદળાં તે	
	સેં	
	ર	
	વ	
થી ર સો	દી શોદશાથી	
	ક	
	ય	
	ગા	
યરા યરા	ધ રાવ્યાવિના	
	ન	
	જ	
	ધો	
થી ર જો	ને જો જો મટે	
	ક	
	વ	
	બં	
ગીરિમેષા	જ પાવે મંત્ર	
	ના	
	જ	
	બં	
		

સ્વદેશાભિમાન^૧ વિશે.

ઉપદ્રવના વૃત્ત.

મળી રહે છે ખમ એક માત્ર,
કરે સહુ સંપન્ન કષ્ટ માત્ર;
તમે બધા તેમજ પક્ષ તાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧

કહું કથા શી મધમાખિ કરી,
ધરા બનાવે મળિને ધણેરી;
વિચારીને વાત તમે વખાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૨

વનેબરો ને વનમાં વસે છે,
હળી મળી શૂઝ સમા ધસે છે;
સ્વભવિમાં સંપ રહે રચાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૩

કુસંપથી કષ્ટ કરોડ માથે,
જીએ દિસ નંપ સુસંપ સાથે;
ખરે ખરો છે ખપનો ઉપાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૪

કુસંપથી પાંડવ દોરવેએ
ભડી પડી લાભ લિધો ન દેયે;
ધણીજ તોયે ધરમાં ધણાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૫

સુસંપથી સર્વ સમૃદ્ધિ પામે,
કુસંપથી વૈભવ વિત વામે;
કરી ખરીક્ષા ખળમાં પિછાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૬

સ્વદેશનું સર્વ પ્રકાર સારું,
તમે કરો તે અણિને તમારું;
જરૂર એમાં જનધર્મે જાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૭

મને કહી સંકટ એક માથે,
સમો તમે દિખત તેહ સાથે;

વટાપ જીવું કદિ તે વધાણે,^૧
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૮

મળી રહ્યા હોત સ્વર્લોક રાજ,
કહેા કદિ કેમ મુકોત માળ;
પછી કરે શું મુખે પહાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૯

જીએ લિધી દાણિ બલી સળેરી,
સુખે રહો સાહેબદીન^૨ ગેરી;
કુસંપથી શૂઝ નહીં કઠાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧૦

પિપીલિકા^૩ સંપ કદી કરે છે,
મહા અહીનો પચુ પ્રાણુ ભે છે;
બહે અહી^૪ હોય બધે બરાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧૧

કરો બને તેમ ઉપાય કદી,
તજો અરિયા ઉરમાંથી ખોટી;
કુસંપથી અર્થ નથી સધાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧૨

કહી કથા આ નિબંદેશ કામે,
દિલ વિચારી કલપતરામે;
પ્રિયેશ્વ પૂરાં વચનો પ્રમાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧૩

કોહરો.

સ્વદેશ તેમ સ્વદેશની, બે નહિ ને સંભાળ;
ચોટિ તેને ચાંદબે, આંકા કરી માળ. ૧૪

આ નીચે લખેલી કવિતા સુરતની એદુસ લાઇ-
બેરીમાં પ્રથમ સંભળાવી હતી. એતા ૧૫૦ હતા.
સભાપતિની ખુરશીએ રજૂઆત આસિરજીટ માસ્તર
મહેરજાન ટી. બી. કટિંસ સાહેબ^૫ બિરાબ્યા હતા.
સન ૧૮૫૧.

૧ એ કાષ્ટ સ્વદેશી દુઃખથી પિલાયો હોય તો
તેની મદદ આપણે પીલાઈ જીવું તેની ફિકર નહિ.
૨. સાહેબદીન. ૩. પિપીલીકા-શીશી. ૪. અહી-સાપ.

૧. આ કંઠાણે અભિમાનનો અર્થ મજરી કરવો
નહિ પણ દેશ જાણવો.

હિંદુસ્તાન ઉપર હુનરખાનની ચર્ચા.

સોરઠો.

વંદન કરી બહુ વાર, મણિ વળ પ્રશ્ન અમણિત શુભો;
સઉ સજ્જન આ હાર, મણિ સુંદર બાવણ શુભો. ૧

હાહાર.

શુભને સજ્જન સૌ તમે, એક વિવેકની વાત;
અંતર આંખો બિહાર, જે શુભતાં સાક્ષાત. ૨

આજ આપણા દેશમાં, અધિષ્ઠ મહાદેવ કષાસ;

એ તણ અતિશય ઉપજે, એમાં ઉદય વાસ. ૩

એ થકે દ્રવ્ય વિદેશનું, આવે છે આ દેશ:

એજ થકી આ દેશની, વધિ વિખ્યાતિ વિરોધ. ૪

પણ હુનર નરમાં નથી, નાથ વળિ સધળા શૌધ;

કુળ ઉદય સડકો કરે, ખીજો ન ધરે બોધ. ૫

કુળ ઉદય વૃદ્ધે કદી, તો વૃદ્ધે નર તેહ;

અવર ન મુદિ ઉપજે, અચરજ જેનું એહ. ૬

ચીન વિલાયતમાં વધ્યા, હુનર પ્રગટ હજાર;

એએએ આ દેશની, નિર્ધન કરી બજાર. ૭

મિજબીવાળા લાઇ ગયો, સોરેશ્વર શોભાય;

એમ હુનરમાં હરી ગયો, મોટી લક્ષ્મી-માય. ૮

હુનરમાં વણુરાજનો, ઉચરૂં ઝગડો આજ;

કાન ધરી પ્રીતે કરી, શુભને સઠળ સમાજ. ૯

સુંદર દેશ સુહામણો, તાજે હિંદુસ્તાન;

ઉદયપુર એમાં વસે, સુખ સંપત્તિ નિધાન. ૧૦

સઉ રાજનો રાજિયો, રાજ કરે વણુરાજ;

અધિષ્ઠ મનિહં એ? અનુભવ છે, જેની જગમાં લાજ. ૧૧

જમે બરે પરદેશના, ભૂપતિ જેને ઘેર;

દશે દિશાઓ વશ કરી, મહાપતિ કીધા જેર. ૧૨

સેવે ચાર વરણુ સદા, કસુર કરે નહિ કોય;

અમણિત જેને આંગણે, હમ હાથી રજ હોય. ૧૩

કહું તેની કુળ દેવિકા, લક્ષ્મી નામ લખાય;

જે આસોવદિ તેરશે, પ્રેમ સહિત પૂજાય, ૧૪

જેને નિજ પમ રસદાં, હિંદુ દિલ દુભાય,

સભા વિષે સાચો થવા, લક્ષ્મીના સમ ખાય. ૧૫

કષ દિન પ્રતિ દર્શન કરે, પોટી હઠી પ્રભાત;
નિરખી ખિજના ચંદ્રને, નિરખે લક્ષ્મી માત. ૧૬

પણની પટરાણી ગણે, જેથી જન્મત અરોહ;

પ્રતિદિન કંઈ પૂજા કરે, હેતે હિંદુ લોક. ૧૭

દરિયાની તે દીકરી, મોટી જગતની માત;

દમડી પેસા રૂપિયા, પ્રગટ રૂપ પ્રખ્યાત. ૧૮

અધિકો એથી સ્વર્ગમાં, દેવ ન દાસે કોય;

ઈંદ્ર સદા સેવક થઇ, લક્ષ્મીને વશ હોય. ૧૯

ચોપાઈ.

એ કુળદેવિ પ્રતાપે આજ, રાજ્ય મલાવે શીવજીરાજ? ૧

કીર્તિ તેની શુભીને કાન, ખાદર પડ્યો વૃષ હુનરખાન. ૨૦

જેનું ચીન વિલાયત રાજ, ધણી ધણી ફાળેનો આજ;

ચંત્રખાન જેનો પરધાન, બારે બળિયો ભૂત સમાન. ૨૧

તે પ્રતિ બોલ્યો હુનરખાન, અંતરમાં આણી અભિમાન;

રાહઠ આપણી લે વણુરાજ, તો સાહેબે આપણી લાજ. ૨૨

સાચું બોલે તજને સોર, શાથી કરે વણુરાજ જોર;

વહે પ્રધાન શુભે વૃષ વાત, મહાલક્ષ્મી જેની કુળમાત. ૨૩

સદા પ્રસન્ન છે તેને શીશ, તેથી વશ કીધી દશ દીશ;

ખુંખારી કહે હુનરખાન, લાથ કરે હું હિંદુસ્તાન. ૨૪

તોહું દેવળ લક્ષ્મી તણું, પરમ પરાક્રમ છે આપણું;

લક્ષ્મી લાવું પકડી કેશ, નહિ તો દેહ તણું પરદેશ. ૨૫

સ્વારી જેમ સુલતાને કરી, સોરેશ્વરી શોભા હરી;

એજ રિતે વરતાવું આણુ, તો ખીખી જયો મુજ જાણુ. ૨૬

પછિ કરનેડી કહે પ્રધાન, સમર્થ નહિ વણુરાજ સમાન;

અખિલજગતનેવશઆજ, મોટોતેમહાપતિમહારાજ. ૨૭

લક્ષ્મી શી રીતે લાવીએ, કેમ કુશળ પાછા આવીએ;

અરિણુસિંહ છે એનો ખાત, નિયવિષયેતણુ વિખ્યાત. ૨૮

બળિયો એ બનેથી કોય, હું જાણું જગમાં નહિ હોય;

મોટોજોદોયોજાન મહાદેવ, પાછો હઠી ન આવે પીઠ. ૨૯

સડકા સિરખર ધારે પાપ, જોધો તે કમળ જીવે જાપ;

એ છે ખરાખરીનો ખેલ, તે તલમાં નહિ પાગો તૈલ. ૩૦

પધરી હંદ.

અતિઅમરદેશ હિંદુસ્તાન, વળિ વિકટ પંથ ભૂતી ભયાન;

સાબિતેન્નસંજગતુલ્લેખ, આનહંદ શહેરે ઉવચી પર. ૩૧

તેમધ્વષિયુ છે લક્ષિધામ, હરિશક્તેકાલુ જનસામિદામ;
 વિવા વિચિત્રનો કલ્પકાટ, રખવાળ કારિમરમેનીઆટ. ૩૨
 મળહંત દેવિ દારે કમાડ, વેપાર થંભ પ્રોદા પહાડ;
 સોનાની ખાલુશિખસૂરંગ, નિર્મળ હિરામણિભોતીનંગ. ૩૩
 ઉચરાય રામ રડા રસાળ, વાલ્મીકિ નિત્ય વાળે વિશાળ;
 અણુણાટ શબ્દગદ્ય કરત, ધણુણાટ ધંટકેરા અનંત. ૩૪
 મહાલક્ષ્મિ મધ્ય વીરજમાન, કહું રૂપતે તણું શુણે કાન;
 સઉ વસ્તુ મેળવી શકે સાથ, હુંજાણુંજે હશે ચાર હાથ. ૩૫
 દરશીઅદર્શનહુઠામધાય, તેમટ લક્ષ્મિ અપળા બખાય;
 જેનેપ્રસન્નજન્યદેખ્યાપ, પરિપૂર્ણ તેજ પામે પ્રતાપ. ૩૬
 જમદગ્નકેરિપટરાણિજાણિ, વડિરખવાળીકવિયેવખાણિ;
 સેના અસંખ્ય રાખે સહાય, જનકાષ્ટતે જીતીનળમ ૩૭
 હથિયાર જાત હાયે હાનર, તરવાર દાહ બરછી કટાર;
 ત્રીચળ ને છરા ધનુષ તીર, ધારી શકે ન અરિકરધીર. ૩૮
 દોઢા અનેક તે પાસે દાસ, એથી ન જીતવા થાય આશ;
 મહારાજઆજસામિયેઉર, કા સમે કાજ કરયું જરૂર. ૩૯
 સહસા ન સંધરે કોઇ કામ, ધીરજે સાધીએ શૂર ધામ;
 ધીરજે સાધીએ શ્રેષ્ઠ મંથ, ધીરજે કાપિયે પ્રોઢમંથ. ૪૦

પદવંગમ છંદ.

કોષ પામિને પુનર કુનર નર ઉચર્યો,
 રે શુણવાન દિવાન, દિલે કમગ તું ડોર્યો;
 શુણુ માફે સામર્થ્ય, બ્યર્થ તજ શોક તું,
 જુદી જવા દે બિહર, ફિહર કર ફોક તું. ૪૧

કુનરતણે નર હોય, ફિટાડે ફોજને,
 આપે ઉચકે એક, બહુ મણુ બોજને;
 વાહન હમ રથ હાથિ, લક્ષ્મિ ના લેખ તું,
 બહુ અમીરશ મોટ, અમારાં દેખ તું. ૪૨

ધવન પ્રમાણે મનન, જમતમા જેહતું,
 વજની હવે વિચાર, બહુ બળ કેહતું;
 લક્ષ્મીના લખનાર, હજાર લખે મળી,
 એક અમારો હાથ-ખાન લખિ દે વળી. ૪૩

લક્ષ્મીના જન લાખ, નબર ઉઘી કરે,
 પવેત શિર પર્યંત, વળી કહિ વીચરે;
 મહ ઉપમહનાં શુવન, નહીં દેખે નહી,
 તે સહ દેખે દુરત, કુકમ મારાથકી. ૪૪

મારા જનની ગાડિ, જમ જળ અંતરે,
 વચ્ચતણે વીમાન, ચડી નભ સંચરે;
 કાષ્ટ પૂતળી પાસ, સુકમ કરાવિયે,
 કાંઈ પડે નહિ કષ્ટ, વસ્તુ ઉપજાવિયે. ૪૫
 લક્ષ્મીને જુજ ચાર, અમારે વીશ છે,
 ઉત્તમ કુળ અવતાર, ગતી દસ દીશ છે;
 જુદી મારી માત, ગણુધિપ તાત છે,
 લાભ લક્ષ મે ભાત, વિશ્વ વિખ્યાત છે. ૪૬
 વય છોડીમાં વસ્યો છું દિલ્હિસ્તાનમાં,
 કીધી કાંઈ સહાય, મનુષ્યના ગાનમાં;
 શિખમ્યાં પટ હથિયાર, સુરીત સુધારવા,
 ખેતી કરિ ખોરાક, અધિક ઉઢારવા. ૪૭
 જાતુ આપધી શોધ, રાજની નીતિયો,
 મહમંડળ અનુમાન, ખગોળની રીતિયો;
 એ આદિક આતિ જુક્તિ, વધારી વેગવી,
 સર્વે શિખબ્યો શોધ, બલા રસ ભોગથી. ૪૮
 બ્યાં મન દયન જોર બજાણું આકરૂં,
 ધણો ઉઠ્યો ગબરાટ, સુઘાન ઘટયું ખરૂં;
 હું માફે લેખ કુટુંમ, વસ્યો આ દેશમાં,
 વધતે વર્ષે થયો છું, જોગન વેષમાં. ૪૯
 હિંદુ મટી હું હાલ, થયો છું યુરોપિયન,
 કોષ ન જાણે મને, હતો આ હિંદુજન;
 ચીન વિજાયન આજ, રાજ માફે હરૂં,
 હિંદુની હરૂં દેવિ, અધિક તો આમરૂં. ૫૦

ટાહરો.

મંત્ર કહે મહિપતિ શુણે, તે ન દુરતનું કમ;
 એ તો પુર નધિ આપતું, નથી બ પતું ધામ. ૫૧
 કુનરમાં મોલ્યો હવે, કરો કહું તે પેર;
 જેને આજ્ઞા જીવની, બસ જમ મેસો ઘેર. ૫૨
 અધિચુસિહ જે આપણું, જર જોરે લખ જમ;
 જેની જુદી જમતી, ખુશિથી કેમ ખમાય. ૫૩
 ગબારને કર ગોળ દહ, હમ જન હમે રતન;
 તેમજ બ્યાં જન દુગ્ધ મતિ, ધરૂંજિ રહે નિર્ધન. ૫૪
 જમ દરી જર આપણું, અધિજ મજા કમાસ;
 મન જણો જીવતા મુખા, અન ન ખાધું ધાસ ૫૫

૧. દગ્ધ નહીનો પૂલ પાણીની નીચે બાધિલો છે.

૨. ટાળાનો ઉપરી. ૩ એકરૂં.

માનાવ મારા મુલકનાં, આકલમેદ આરુભ્ય;
પકડી અદિલ કપાસને, દામ ન દેવે રૂબ. ૫૬
વજરાભની વસ્તિના, સંધ પુરવ સલામ;
જડે નહીં નર જામતો, જે મુળને લાઇ જાવ. ૫૭
કોઇ પ્રબંધ ન બાંધશે, બાંધે લખિ પીતળ પાન;
આંખો મીઝી ઉપરી, માણસ તે શા માન. ૫૮
તે માટે ત્યાં મોકલો, વડો પરાક્રમ વીર;
તોડે હિંદુસ્તાનને, એ વેા કોઇ અમીર. ૫૯
શુભિ મોલો સરદાર નર, પંડે માદરપાટ;
લાલું લક્ષ્મી લટિને, એ તો તળે ઉચાટ. ૬૦
શર તને સામ્રાજ છે, મોલો કુનરખાન;
ચોપ કરીને ચાલજે, છે જળજે નિધાન. ૬૧

શુભંગી કંઠ.

ફડી ફોજ ત્યાંથી ચડી આવેલ રંજે,
ભસમાં થયું નાવ બારે ઉમંગે;
સભ્યાં બાણ ચીને ષટક સહાધ,
લઇ ફોજ ચાલ્યો મથાવા હાડાધ. ૬૨
ગુટે જોલિ લક્ષ્મીતણે તુતે કીશ્વો,
હો સરખ લે વીર ચાલ્યો હરિશ્વો;
થણે જોર હિંદુ તણે દેશ આજ્યા,
હણી હણી હિંદુઓને હડાવ્યા. ૬૩
કહે તાહિ તાહિ મુખે હિંદુ તાહા.
ન ઉભા રહે હામ મેલીજ નાહા;
સ્ત્રી દાસમાં બાણ ફેંકે ફડાકા,
જનો જાગતા ચીર લાગે સડાકા. ૬૪
થણે દેશ હિંદુ તણે ઘેરી લીધો,
ખરો કોઇ લક્ષ્મી તણે ખંડ કીધો;
હિંદાં દેવજે શીખરો તોહિ દીધાં,
કમાડો વળા હારનાં ખંડ કીધાં. ૬૫
ફડ્યો ફોજ લેને ઉઠ્યો હિંદુ રાજ,
સ્વયે જુલ રાખી મહોદિવ માળ;
લડે લક્ષ રાખી હો કોણ હારી,
કરી ચોપ ચાલે બરી નાવ બારી. ૬૬
મઝી એક બીજાતણુ દેશ માંહી,
કરે કીર્તિ વિસ્તાર ચોતાને ત્યાંહી;
ન હારે ડરે કે ધરે થાવ પાછા,
કરે જુલ મારે મરે શર સાચા. ૬૭

લહે એક બીજાતણું દવ્ય લડી,
ખળનો ન એકે લણી જાવ ખૂટી;
ન કો કોપને જુલમાં જાવ છટી,
ન કો કોવથી તે ફરે ફોજ બીટી. ૬૮
મહુડે વડી તોપ જાળજા જોળા,
હુડે મહા મેલના જેમ ટોળા;
થણે મૂળે ધમ્મકાસાધિ ધર્તી,
બણે બળી જેમ સિંધુની બર્તી. ૬૯
થણું ધૂધવે આગનાં કોકળાણાં;
ખધ્યાં ફેંકે તેનાં ન લાધે ઠેકાણાં;
તલાં કાપરો લોક ખૂણા તપાશી,
તણ હામ તે કામથી જાવ નાશી. ૭૦
ચડાવે મુઠે તાર જે રાણિજામા,
રહે શક સામા બલા કોત્રિયામા;
તલાં આપકા નાપકા સિંધુ આવે,
જુઝાઉ સ્વરે જુલ વાળં ખળવે. ૭૧
શુરા શકને સામસામા પ્રચારે,
તણ આસ જાળાતણી શક ધારે;
કહે જાર મારો ફરે આંખ ફાટી,
ખરા આજમે જાવ તે કોણ ખાટી. ૭૨

કોહરો.

જાણુ થયું અમુરાણને, મોલો તે જળવાન;
લક્ષ્મીને નહિ લહી શક્યા, તુટ્યો ન હિંદુસ્તાન. ૭૩
સાંભળ તું સેનાપતિ, શક મુલક મોઝર;
આ અવસર છે આપણી, કોઈ મદદ કરનાર ? ૭૪
શુભી સેનાપતિ ઉચ્યો, શુભો શાહ સુલતાન;
ખજે છે મુલ આપણું, વહેખજાન મુલવાન. ૭૫
જોને આપણી જામિનયા, કીધો દેશનિકાળ;
જૂત જાડુ ને જોળપણ, જોનો વેશ વિશાળ. ૭૬
હાલ વચે છે હિંદુમાં, કષ્ટ અધિક કરનાર;
અવળો નિત ઉપેક્ષ હઈ, આપે કુર્મત અપાર. ૭૭
કામનિજાને તે કહે, વરજે ર વિલાબ્યાસ;
કરવો નહિ નર કોખને, કદિ પરદેશ પ્રવાસ. ૭૮
જાણુતર જે જાડું બણે, નિર્ધન નિમ્બે થાવ;
વળિ જાડુ પુસ્તક વાંચતાં, બર્થ વખત વહિ જાવ. ૭૯

એ રીતે ઉપદેશ બહુ, વધતો આપે વહેમ;
આગસ ને અચાન પશુ, આપણું કાલે શ્વેમ. ૮૦

કલિગીત કંઠ.

પશુ એક સનૂ આપણે, વચ ન દે મન ભાવતું,
એથીજ કાણું ભરે આપણી, ફાળતું નથી ધાવતું;
સરદાર સાહિબ લોકે તે, એ લોકોનું અતિ પ્રિય કરે,
સમજાવ રાખે સર્વે સિર, દિલમાં ક્યા ધરથી ધરે. ૮૧
અચાન આગસ વહેમના, વધ સનૂ સમ લાગ્યા રહે,
હિત ચહે હિંદુસ્તાનનું, તણ કપડ નિત સાચું કહે;
પુસ્તકોજાળા પાઠશાળા, વિરલિ વિદ્યા વિસ્તરે,
કદિ ગરથ ખરચે ઝાંઝતું, સઠે લોકે જેથી સધરે. ૮૨
અતિ શુભ વાતો આપણી, એક બની રહે બાપતા,
સંઘા ખળના સર્વસ્થળ, રતિએ કુપત નથિ રાખતા;
પેસાર ને નીકળ તમ, ઇત્તાર ચિત્રે ચિત્રમાં,
દેખાડિ ડુનિયાને કરે છે, અતુર કુનર અરિમમાં. ૮૩
કાઠાડી સાથે કાઠનો, કાથો મળે તર નાશ છે,
અરિ તેમ દેથી આપણા, જેનો તલ્લં સહવાસ છે;
સાહિબ સલામત અરિમખરવર, શુણે કુનરખાનજી,
કોષ વખત તમને બાંધિને સોંપશે હિંદુસ્તાનજી. ૮૪
બમ બારિ અમને એકતું, ખીબચકી બિહિતા નથી,
મન સાચિ કરીને માનભે, ને કયા તમ આમળ કથી;
શુણિ ભોલ કુનરખાન બોલ્યો, છેક વાત ન હંડિયે,
પહિયે બહાંલગિ પરવરી, મન રાખી સાચા મંડિયે. ૮૫
પ્રુદ મદદ તો કરશે પ્રુદા, ચિનદેશથી ચડી ચાલતું,
હુડતું દેવળ લલિમતું, ચોતાતું બોલ્યું પાળતું;
પશુ બળજે ને ચંત્રમાં, તું પડિક હિંદુ હાથમાં,
પડશે પછી તો આપણા, બંધાણ સમજા સાચમાં. ૮૬

કોહરો.

ચડી ફોળ બહિ ચિનથો, બહુ જાળતું ધસાડિ;
કામળ કામ બિશેર તમ, સોમલ રેશમ ખાંડ. ૮૭
ચાક શકડી સાહિ, કલાક આદિ અનેક;
ચડિ ચાંચા હિંદુતણી, તરત તળવા ટેક. ૮૮

તોલક કંઠ.

ચડી ફોળ મહા બળિ ચીનતણી,
બહિ ભાતથી હિંદુસ્તાન બળી;
વચુરાજ વિચાર કરી ઉચરે,
હાંવા કુણ બાળ ઉમમ ધરે. ૮૯

શુણિને શુરવીર અરીણુ ઉઠ્યો,
કરં મેલિ સુછે રિપુ શીશ ફડ્યો;
ધનકામ સ્વરૂપ સુત્રણુ ધણુ,
તન રોમ કરે જન રોચિતણુ. ૯૦
વણુ કાળ ન રોજ ભિલાપ મળે,
હિન દીન ભિલાપિ ટેક દમે;
હણિ ભેર વળિ ધન તુર્ત કરે,
કિરતી હણિ બધેવ તુલ્ય કરે. ૯૧
સળિ સેન ચિતે ધરિ જોલ ચડ્યો,
ચિન ચોક વચે બધ આપ અડ્યો;
ધન હુડી ધરે નિજ પૂર પ્રતી,
પરદેશ વિશે કરિ પ્રીઠ મતી. ૯૨

કોહરો.

અરિણુસિંહ ચિન ભરે, બહુ લડિયો નિર્બીધ;
ચિન હિંદુ વચ્ચે વધ્યો, ધરણી ઉપર ધંધ. ૯૩

રાંખધારી કંઠ.

ધરે ધંધ ભારી, મરે મર્ નારી;
લડે ફોળ ટોળા, ઉડે આબ જોળા. ૯૪
ડરે દીલ કાચા, મરે ચર સાચા;
કહે માર મારો રિપુને વિદારો. ૯૫
તુટે હાથ માથાં, ખુટે ખૂબ ભાથા;
પડે ભેર પરા, વડે વીર યરા. ૯૬
દેયે હાથ પૂરે, તળે તાસ દૂરે;
ખરે દીલ ખેલે, મહા બાણુ ખેલે. ૯૭
મળી મર્ મંડે, રિપુ ખડ્ગ ખંડે;
બચે શુભિ બાસે ન મહોળ નાસે. ૯૮
પડે તુડી પાવ્યા, છુડા કોણુ બાળા;
ધરે લોક ધારા, પડે આરપારા. ૯૯
લડી માર લાગે, લાલા બેચ બાગે;
વિશે હાક વાગે, જલ્દા બુદ્ધ બાગે. ૧૦૦
પ્રલેકળ કેવો, ઉડે સળ જોવો;
કિરી જેમ કૂટે છતા મર્લ છૂટે. ૧૦૧
ચલો તો ન ચારો, સુમંથ અવાસે;
વડે ધંધ વીરો, જુલો હિંદુ જીરો. ૧૦૨

તોટક છંદ.

વરતી આતિ આણુ અપીણતણી,
ચિન ભૂમિ પગે પણુ આંખી ધણી;
પછિ હુનરખાન પ્રજા સધળી,
મળિ પ્રોહ વિચાર કરે પ્રખળી. ૧૦૩

હમણાં નાહ આપાણુ હામ રહે,
ઉઘટું ધન લૂઠિ અપીણુ લહે;
જમભ્યો વડ સિંહ સુતો સુખમાં;
કર કીધ મણીધરના સુખમાં. ૧૦૪

સમભ્યા વિણુ કામ અશુભ થયું,
કરિ કષ્ટ ચિનાધિક એમ કહ્યું;
સભ્યો જન સંગ અપીણુ તણે,
ધન માલ લુટી વળિ પ્રાણુ હણે. ૧૦૫

લમરીક અપીણુ લહે ધરમાં,
કરિ કેવ કસો પમ ને કરમાં;
બહુ પ્રાણિતણા ધન પ્રાણુ હયાં,
દુખવંત અનંત મનુષ્ય કયાં. ૧૦૬

બાડ તોય હકસો ન અપીણુ બહો,
કરિ હાથ રહો ચિનદેસ કિલો;
પછિ હુનર ખાટ બહુ પડિયો,
ચિત આહિ વિલાપતથી ચડિયો. ૧૦૭

કરિ કોષ દિશે બાડ જોઈ કહે,
રણુખેત લડો ભયમ લાજ રહે;
કહિ વેણુ મુખે નહિ જો કરિયે,
બકવા કરનાર બધા ઠરિયે. ૧૦૮

કોહુશી.

યંત્રખાન મંત્રી કહે, હવે ન હારો હામ;
સાહિબશીખ શુકનથી, કરિશ સિદ્ધ સદૃઢ કામ. ૧૦૯

રચિ પર્વત જેવી પછી, અમણિત યોટો આગમ;
હિંદુસ્તાન તરફ જવા, બાંધી સિંધપુર પાગમ. ૧૧૦

ન્યાસાવલ્ય છંદ.

વિચારિ મેન મંત્રી યંત્રખાન ફેજ મેળવી,
તપાસિ કેક શર, વીર ધીર જોષ કેળવી;
અનેક રૂમ અંગ નંગ છોટનાં ચલાવિયાં,
અપાર તાજ તેજ વાર ધાતુના બનાવિયા. ૧૧૧

વિચિત્ર ચિત્રવંત વજ્ર અજ્ર સજ્જ ધારીયાં,
અનેક રાજ કાચનાં અસાચનાં ઉતારિયાં,

ધણીક કાઠનાં ધડી દડી બનાવિ સત્રની,
કરી ધણી કરામતો પ્રસિદ્ધ પૃથ્વીપુત્રની. ૧૧૨

સપાટ પાટિયાં ખીલા કરેલ સંચ કુચિયો,
સિભ્યાનિ સોય ચાકે ભાત ભાત જાત ઉચીયો;
મર્યા નહીં મણુચ કે ન ચાપ લેણું લેખતાં,
મનુષ્ય મોહબંધ થાય અંધ તુર્ત દેખતાં. ૧૧૩

ફરી ધણીજ ફેજ આપિ હિંદુ દેસ ફાહવા,
ઉનાડિ ઉચમીપુરી તમામ ધામ તોહવા;
લુટી અનેક ઉચમીતણી બળર આપવે,
તુટી ધણીક પેદિયો હથ્થાસ્થી હકાવવે. ૧૧૪

ઉચારિ હાથ હાથ લોક પંથ જાય પાંચરે,
કહેજ ત્રાય ત્રાય ત્યાં સહાય કાણુ જો કરે;
એવજ લૂટનાર લલિત મંદિરે મળી ચહયા,
અપીણુ ર મજાક તે ખિતા ફરેજ બાપકા. ૧૧૫

સમજ કોટ પાડિને ઉપાડિ લલ્લી ખૂરતી,
જલાય કેમ હાથ ઉભિ હિંદુ ફેજ જુરતી;
સળેજ સજ્જ તોય તે પડયા અપાર શોકમાં,
નહીં ઉમારનાર ચારખેટ મુલ્ય લોકમાં. ૧૧૬

સુજા સાવળીતણાં વિશાળ શુદ્ધ સાળ તે,
કિધાં નકામ છોટ પાટ પેખી તુર્ત કાળ તે;
લલીત સજ્જ સાણુથી ને ચેરણી લુહારનાં,
પડયાં નિહાળિ લોક પાટિયાં બહુ પ્રકારનાં. ૧૧૭

સુતાર સજ્જ સારડી વાંસલા ને વીંજણી,
થયાં ખરામ પેખિ મેજ પેટિ ખૂરશી ધણી;
વિચિત્ર ચિત્ર દેખિ સજ્જ ભયે ચિત્રકારનાં,
અનેક કાચ કામથી નકામનાં કુંભારનાં. ૧૧૮

લુટયાં હથ્થાર લેખનાંજ જોષ જાપ યંત્રને,
થયા ખરામ જેપિયા તપાસી ડાગતંત્રને;
કુલુકિ રૂપિ કેક છેક રણ કામ જોડતાં,
થયા ખરામ નાતના વરાતું અર્થે જોડતાં. ૧૧૯

સુજે ન દીક એક કે વિવેક આંખ ઉઘડે,
ઉચાંક ધુળ આંખ પૂરિ કરી ખાડમાં પડે;
થયા અનંત લોક શોકવંત આ વિશ્વમાં,
સુખા સમાન માનવી ધણુ જણાય જુહમાં. ૧૨૦

શોપાઈ.

લૂટિ મુલક હિંદુનો લીધો, દશે દિશામાં ડોક દીધો;
વશ કરી જન ઉઘમ પુરવાળાં, તે ધર જડયાં વિલામતીતાળાં.

ઝૂલણા હંદ.

જુલ વણુરાજ પરોલિ વપસાજનો,
આજની વખતમાં આધિક એવો;
દિલિ પ્રથિરાજને મોગળના મુલકથી,
ધોમ જાગ્યો હતો ધંધ જેવો;
ધીર ચરવીર તે નીર માગે નહીં,
રિશ્તર હરિ નવ શકે એક ઠામે;
મેહેલમાં બેલિ જે મુઠિયો મરડતા,
કરડતા દેવ આભા ન કામે.

૧૨૨

નાશિયા લોક વેપારિ ને આસિયા,
દાસિયા નાસતાં હરિ ન દેખે;
દાલ તરવાર તાજ બડ નરો ભાગિયા,
લશ્કરી લોક લાં કોણુ બેખે;
ધમધમે ધરણિ લાં કાપરી કમકમે,
ખમખમે ખડગ નર ચાપ ખેડી;
કેના હાથ પગ કેના ભાગિયા,
વાગિયાં બાણુ તનનાણુ? બેડી.

૧૨૩

ચાપ ધડુડાટ રથ બાણુ મડુડાટ વળી,
તોપ ધડુડાટ મડુડાટ ગોળા;
કટક કડુડાટ પડિ થીસ દડુડાટ દડી,
બોમ દડુડાટ ધ્વજ રંગ ધોળા;
પુખ્તી સેજમાં જે નરો પોહતા,
બોહતા સાલ દુસાલ અંગે;
તે નરો તરફડે; ખુબ રણુજેનમાં,
ચડબેડે કેક દહી એક ડંગે.

૧૨૪

ભાગિયાં હાડ પણુ લાજમાં લાગિયા,
લાગિયા કેક નર જુલુ લડવા;
ભાગિયા કેક નર મોહમહાં ઘટી,
ખાગિયા ક્યાં કહી બેસે રડવા;
લૂટિયા કેકને કેકને ફૂટિયા,
મુટિયા છોડ જમ જાજ કરા;
કોષ નાશિ વાર કરનાર આ વારમાં,
જેને દરમાર જન ખાપ ફેરા.

૧૨૫

કોષની જાનિયે મુંઠ ખાધી નથી,
હામ દેએ ધરે આજ યાજ;
જે કુનરખાનને પકડિ કર જાકડિને,
આપણુ દેશમાં તુરત આણે;
ક્યાં મયા હિંદુમહારાજ પાટણપતિ,
જે લડયા ખુબ પરભાસ લૂટયે;
આ સમે કેમ એ તુરત નથી આવતા,
મામમાં લક્ષિનું ધામ પૂટે. ૧૨૬
હિંદુ વટલાવતાં જવન બળ દાવતાં,
આવતા સધ થીવાજ વહારે;
ક્યાં મયા જે હવે હિંદુને જાળવે,
દરિદ્ર નિજ જાત જોરે વધારે;
કોણુ હિંદુ ધણી રાખિ ચિંતા ધણી,
જાતું પરદેશ ધન બંધ કરશે;
હાકડી આલિયું કેમ રહેશે હવે,
પડિયું ટાંકું જાળ કેમ ધરશે. ૧૨૭

દોહરો.

વિકળ સઠળ હિંદુ હવે, સુને ન એકે દીસ;
બાપણુકાર મુખાખીને, કહે નમાવી થીસ. ૧૨૮

પધરી હંદ.

મંડળી સિંહનર એક નામ,
ઉધે છે એજ આલસ્ય ધામ;
ભાષ કુંભકલ્પીની નીદ્ર જાણિ,
સૂતો છે સોડ તે એટ તાણિ. ૧૨૯

નહિ તો લિધેલ મુચકુંદ નીદ્ર,
પોદયો પલંગ ચરવીર ઉદ્ર;
દોસે હજારમાં ચોકિદાર,
સઉ જીપ શેડ ને સાફકાર. ૧૩૦

તે સર્વેનેજ નિજ ધામમાંહિ,
આલસ્યખાન રોકે છે ત્યાંહિ;
આડા છે વીર અગ્નિ વહેમ,
કરે મંડળીક જાગે ન જાગે. ૧૩૧

તે મંડળીક છે ચરવીર,
બહુ યુદ્ધિવંત વજીર શરીર,
જાગતો ચાપ એકે ઉપાય,
તો જરૂર કુનરમાં જિતાય. ૧૩૨

લે યંત્રખાતે ઉપાદિ ત્યાંધિ,
કપિ જેમ વૈદ્યધર લંકમાંધિ;
લંકાર લોકને દે ધનાથ,
તો ફરિ વસાય ઉદયમગ્રામ. ૧૩૩

ચાણાં ચપાય વળિ ચિન વિભાત,
જાણુવાં જનુ છળભેદ ધાત;
કુનરનાં લાવિ હથિવાર ખેંચી,
વળિ દેહિ લોકને દેવ વેંચી.

વણ મંડળીક બહાંડ મધ્ય,
નથિ કુનર ભેડ કરનાર જીવ;
જાનતાં વીર ભે જયે કળ,
કરશે ફરીકે હિંદુ વશળ. ૧૩૪

કોહરો.

બાપકનાં બાપજી શુણ્ડી, ક્યાં ઉપાયો કોહ;
નર મંડળી જાણે નહીં, સુતો તાણી સોહ. ૧૩૫

હરિચીત કંદ.

વડિ સોહ તાણી સુતો જાણી, નીક આણી નેજામાં,
તેને જાવા અલમજાવા, વિવિધ આવા વેજામાં;
જુંમળ સમાને વડેમાને, પત્ર કાને વૂધવે,
ચોપાસ જમકે ટોલ ઠમકે, વિર ન ચમકે જીધવે. ૧૩૭

બાપક ઉચારે વારે વારે, જન ચોકારે બહુ મળી,
હિટકાર લાગે અંગ બાગે, પચુ ન જાને મંડળી;
ચિહ્નકાર વાણી વડે તાણી, ઉઠે જાણી એ ચાપી,
તોપો વછોડે કાન ભેડે, નીક તોડે તે યડી. ૧૩૮
ઉપાય બારે ક્યાં બારે, પાસું તારે ફેરવું,
બોલો ન વાણી જાન આણી, મન ન જાણી મેળવું;
હડી ગમળ આસા ભેદ તમાસા, બજે બાવા બાપકો,
તે તપી તનમાં દેહિ જનમાં, ધારિ મનમાં ધાકકો. ૧૩૯

કોહરો.

જમ જમ ને ભે હવે, મંડળીક મતિમાન;
લાવ લાવ તું લાગ લઈ, પકડી યંત્ર પ્રધાન. ૧૪૦

કવિત.

કુનર હનર દોલ પ્રેરી પરદેથી લોકે,
લીધો હિંદુ દેસ છુટી ખ્યાત થે ખરેખરી;
આય ન ઉપાય કરી લોકે હાય હાય આય,
અન્યાં મુઝાય વાત જ્યે નહીં ઉચરી;

પૈસાનો બ્યાંથી પૈસાર બહુ થયાં બંધ હાર,
આજસ આપાર અનુદોમ હાથીએ કરી;
એજ મળસાળ આજ કુંજ કાપવાને કાજ,
ભેદજે ભરે હીસિંહ સિંહ કેસરી. ૧૪૧

(પરિકરણકાર.)

કોહરો.

યંત્રખાનના હારમાં, આજસ હસી આજ;
કેસરિસિંહના સુત વિના, કૈલ્ય હલ્લે મળસાળ. ૧૪૨
સુતો જગાડે મંડળીક, કરિ પૂરો પોકાર;
કર ભેડી તેને કરે, વંદન હું બહુ વાર. ૧૪૩

સમાચાર પત્રને વિનંતિ.

કવિત.

વાર વાર નમસ્કાર તને સમાચાર પત્ર,
કરું છું ઉચ્ચાર તે વિચાર ચિત્ર ધારણે;
સર્વ લોકે હિતકાર કહેજે આ સમાચાર,
અર્થ તારા નામનો સમર્થ થે સુધારણે;
જાણીશું અપાર ઉપકાર તારો તો આ વાર,
આપશું આશીષ આવા સમામાં ઉમારણે;
જનમશે ભે મંડળીક વીર દુઃખ બામશે તો,
બામશે અધિક પુરુષ તુજને અપાર ભે. ૧૪૪

કોહરો.

વર્તમાન કાળે બની, વર્તમાન ભે વાત;
વર્તમાન પ્રિય પત્ર તું, વેગે કર વિખ્યાત. ૧૪૫
આ ચાલુકાના અધિપતિ, ચિત્તચિ ન કરજે ભૂક;
ઉઠાડ મંડળી ઉપથી, અમકારી આબૂક. ૧૪૬
જાજ જાને જમશેદ તું, શુભ બાપજીનો સાર;
કહે તારા નામેરિને^૧ ચિત્તમાં કરે વિચાર. ૧૪૭
દરખતુ નામે દોરત તું, જન મંડળી જગાડ;
હાલ અવસ્થા હિંદુની, હાલપણથી દેખાડ. ૧૪૮

પ્રભાકર પત્રને વિનંતી.

સવૈથો.

ગાન પ્રકાશ અવાસ કરી કર નાશ અજ્ઞાન અધાર,
જીવ ઉઘાડ ઉઘાડ મહાભળિ, મંડળિ સિંહ મહાજીવ સાર;
ઉવઅસ્થાન નિરૂધામિને, દરજાવ શુણ્ડી પરણીપત આર,
સાર્થક નામ સજા કરી લે તું, પ્રભાકર પત્ર પ્રભાકર તારે. ૧૪૯

૧. ભમે જમશેદનો નામેરી સર જમશેદજી દય્યાલાલ.

(રસેપાલકાર.)

સવેથો.

દેશ પ્રભ દિલને દહનાર, ઉઘેયો ઉતપાત સમુદ્રધિ માણ,
બહિમ હરી પરશેક ગયા લખ, કોણુ હળાહળ લે વધ રાણ;
આનંદુરંધરતાધરિશે કોણુ, આનંદનો બનિઆતપિતાણ,
રક્ષણુવિધવિચ્છણુતે, કહાંઆજ ગયા મહારાજ જિવાણ.

નારાય ડંદ.

શુભી સ્વદેશી સર્વ આ વિચાર ચિત્ત રાખજો,
સભા વિષે સદાય બાવ આજ રીત ભાખજો;
કરી ઉપાચ કોડ મંડળીકને જગાડવો,
પછી સ્વદેશમધ્ય ચંત્રખાન લાવિ પાઠવો. ૧૫૧
કપાસને કરોડ જોર આપતું સુધારિને,
વિરૈય તો સ્વદેશ જોર એ થકી વિચારિને;
ધણી દુકાન ચીન ને વિલાતમાં ચલાવવી,
તથાપિ ત્માનિ રીત રોજગાર મધ્ય લાવવી. ૧૫૨

હોહરો.

કદી કહેશો તે કશું, નથી આમાં કામ;
સાચું તો પણ આ સભા, દિલ ખોલ્યાનું કામ. ૧૫૩
મંડળી આ મળવા થકી, કોટિ થશે ઉપકાર;
ગાન પ્રભાકર પ્રમટરો, હિંદ દેશ મોઝાર. ૧૫૪
રૂઢ દેશ ગુજરાતમાં, જોડ વર્ષમાં જેમ;
મે 'પુસ્તકશાળા બની, બનશે અદકી એમ. ૧૫૫

છપો.

પુસ્તકશાળા થકી, નહીં અગાનજ ટળશે,
સમય સમયપર શુદ્ધ, સભા સળંગનની મળશે;
માસ માસમાં નવિન, પ્રવિન જન ભાષણુ કરશે,
શ્રોતા વધશે સદા, સકળ જન એમ સુધરશે;
પછિ જાણીજો રાજ પ્રભ, વર્તમાન લેખ વાંચશે,
વળિ વિખેતે વાત વિચારશે, પાંચ મળ્યા તો પાંચરો. ૧૫૬

કવિત.

જન સુધારાનું મૂળ જાણવી વિદ્યા જરૂર,
વિદ્યાનું છે મૂળ શાળા પુસ્તકોની પાઠની;
પાઠની પુસ્તકોની શાળાઓને સદાય કરો,
કરો પરમારથ મળાવી મુડી માંડની;

તારશે અગાન નદી તમારી પ્રબને તેહ,
પ્રોહ નદી પાર હોડી કરે જેમ માંડની;
આજથી ઉદ્યોગ જમારે આરંભશો અહોનીશ,
સુધરશે સર્વ પ્રભ વર્ષ મધ્ય સાંઠની. ૧૫૭

જે પાપથી હિંદુસ્તાનની લક્ષ્મી
સમુદ્રમાં પડી તેને

છપો.

સંપરકથી એક સમે, પધાર્યા પૂનામાંહી,
રાજ બાજાર, કિંતુ સન્માન ન માંડી;
ચડ્યો કોષ રૂપિ ચિત્ત, બપનો ધનમદ ભાળી,
શાપ દિધો રૂપિ આપ, બગવી હાથે તાળી:
સાગરમાં હિંદુસ્તાનની, પડો બહિમ આ પાપથી,
પછી તુરતજ બહિમ ત્યાં પડી, સંપરકિના શાપથી. ૧૫૮

લક્ષ્મી મળવાનો ઉપાય.

મુસલમાન ને હિંદુ, શુભો મુજ દેશ સમસ્તો,
કહિયે કાળો નાગ, ચીન વિલાયત રસ્તો;
તેનું કરો નેતરું, રવેશો ભોટ બનાવો,
સાગર મંથન કરી, હરી લક્ષ્મી ઉપજવો;
નર હિંમતવાન મુખે રહો, પુછો જે હર ખાચ છે,
બહિમ મળવાનો અશ્વલથી, એકજ એ ઉપાય છે. ૧૫૯

હોહરો.

જે દિન જામે મંડળિક, દેશતણું દુઃખ જાય;
બાપણુ પરિપૂર્ણ થયું, જય ખોલો જગશાય. ૧૬૦

પુણિતાગ્રા.

મુનિ નમ નવ મૂ મિતાદ્ર પૌષે,
મુકુતસકસ્યહિ વિક્રમજિતથઃ
મવતુ શુભદમંત્ર ભાષણમે,
મદનતિથૌ દ્વાદિનેચ શુક્રપક્ષે. ૧

૧. આ કવિતા રચ્યાને ૨૭ વરસ થઈ ગયાં ને
લખવાને ખુશી થપને છે કે તે દિવસ કશાં હાથ
પણે સુધારો થયો છે. (આરતિ ૨ છ.)

૨. સંવત ૧૯૦૭ ના પોષ શુદ્ધ ૧૩ શુક્રવાર.

ગરબી.

દેશી મિત્રો દુઃખ સરવ યાગેરે આપણા દેશનું;
કાંઈકાળકરો રાજનવલ આબું છે હુનર નરેશનું. ૨૬.
હોલત મધ પરદેશી હાથે,
તે મોટી બૂલ તમેા માથે,
તમે સંપ ન રાખ્યો કાંઈ સાથે. દેશી મિત્રો. ૧
આ વખત જીવે તમે વિચારી,
નિરધન થઈ મેઠાં નરનારી,
કઈ ધુળ મળ્યા પ્રંધાધારી. દેશી મિત્રો. ૨
તમે દિવસે સૂતું દૂર ધરો,
મલે વિધાના બંદાર ભરો,
હવે જન્યત થઈ કાંઈ જુકિત કરો. દેશી મિત્રો. ૩
તમે સમા કુટુંબમાં સંપિ કરો,
વળિ દેવાદાર થતાંજ કરો,
તમે નિત્ય ધટાડો નાતવરો. દેશી મિત્રો. ૪
ધન મળતાં તુરત ગરવ છાંડો,
તમે મેઠાં કારજ નવ માંડો,
જીજી સમજે મદ મેલો ગાંડો. દેશી મિત્રો. ૫
સુધરાઈના સ્વાદ સદા આજો,
મન ઉધમમાં અહોનીશ રાખો,
શિદ બાગ્ય લખ્યું થારો ભાખો. દેશી મિત્રો. ૬
પકતર પૃથિ તે ખેડાવો,
ઉમશે જે તણ વખત વાવો,
નિર ઉધમિ ઉધમમાં લાવો. દેશી મિત્રો. ૭
અદાલત અરજી અળસાવો,
જીઆગોને લાંચ ન સેપાવો,
દો સુકની ધરમેજે દાવો. દેશી મિત્રો. ૮
તમે ચીન વિલાત બાણી આલો,
ઉશકેરીને હિંમત આલો,
ઠીક સમજે વેહેમ તજો દાશે. દેશી મિત્રો. ૯
લક્ષ રાખીને ધંધે લાગો,
શિદ ભડકીને પાછા ભાગો,
મહા પ્રજીથી પૂરી મદદ માગો. દેશી મિત્રો. ૧૦
વળી હૈયામાં હિંમત આલો,
જન સધળાને સરખા બાણો,
શિદ તુજમનિથી મન તાણો. દેશી મિત્રો. ૧૧

પરદેશી હુનર પ્રમટ કરો,
સંચા ને ચંત્રો સિદ્ધ કરો,
ફલપતની વિનતિ દીધ ધરો. દેશી મિત્રો. ૧૨

દોહરો.

કષ્ટ બાણી નોકર થયા, કમાય છે કષ્ટ બાળ;
દશા સુધારે દેશની, એ તો વિરલા બાળ. ૧
કષ્ટ જનને જગીર છે, કષ્ટ કરે છે રાજ;
દશા સુધારે દેશની, એ તો વિરલા બાળ. ૨
એકલવેટા અતી ધણા, કરે સ્વારથે કાળ;
દાઝ ધરે ઉર દેશની, એ તો વિરલા બાળ. ૩
શું થયું ને શું થાય છે, શો યારો ખરિણામ;
બવિધ બાવ વિચારતાં, દાઝે ફલપતરામ. ૪

કપાસ વિશે.

(સને ૧૮૬૩ માં અમેરિકામાં લડાઈ ઉડ્યાથી
હિંદુસ્તાનના કપાસનું ધણું મુલ આબું છે તે વિશે.)

દોહરો.

લડિ લડિને ઈંગલાંડની, આણી દોલત આળ;
હુનરખાન કરાવિયો, રંગ તને વણરાળ. ૧
હિંમત ધરી તેં હાલમાં, કીધું અદ્ભૂત કાળ;
લાવ્યો લક્ષ્મી લૂટિને, રંગ તને વણરાળ. ૨
ખનિયાં મેડી માળિયાં, છેક હનાં ન્યાં હાળ;
તેં નિજ જન તાળ કર્યો, રંગ તને વણરાળ. ૩
જુલ કરીને જીતનો, તેં શિર ધરિયો તાળ;
હારી હુનર હેડો પડ્યો, રંગ તને વણરાળ. ૪
વેર ધરી બહુ વર્ષનું, દિલની કાઠી દાઝ;
વળતર સધળું વાળિયું, રંગ તને વણરાળ. ૫
હુનરતણાં લથિયાર પણ, લાવ્યો કરી ધલાળ;
સાંચાનો સંગ્રહ કર્યો, રંગ તને વણરાળ. ૬

૧. કાંઠમાં રોક મેલામજ જીજીઆઈના મકાનમાં
ચુંગાઈની જ્ઞાન પ્રસારક સમા લશાઈ હતી તેમાં
રોક રસ્તમજ જનશોદજ જીજીઆઈ વગેરે ધણા પારસી
ચલસ્થો તથા હકર ગોલમદાસ તેજપાળ વગેરે ધણા
હિંદુ ચલસ્થો બીશાળ્યા હતા. તેમાં પણ આ હુનર-
ખાન વિષેની કવિતા સંગ્રહાવી હતી. ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં.

તેં પોતાના દેશની, સરસ કરી શોભાજ;
 સુવરણથી શોભાવિયો, રંગ તને વણુરાજ. ૭
 આ અવસર તારી અધિક, લાખ ગણી વધી લાજ;
 મરદ થઇ જશ મેળવ્યો, રંગ તને વણુરાજ. ૮
 વણુરાજ જગમાં વડો, ઉઠ્યો એમ અવાજ,
 અનંત કહક નમાવિયો, રંગ તને વણુરાજ. ૯
 આમ બગી ને બંગલા, શોભીતો ધર સાજ;
 તે મેળવિમાં તેં બહુ, રંગ તને વણુરાજ. ૧૦
 તું લાવ્યો બહુ આ તકે, જરનાં ભરી જહાજ;
 મજુર કર્યાં શ્રીમંત તેં, રંગ તને વણુરાજ. ૧૧
 ભક્ષુક પણ વેભવપતી, કર્યાં ગૃહસ્થ ધણજ;
 દિલ સાચે દલપત કહે, રંગ તને વણુરાજ. ૧૨

દેશ સુધારા વિશે.

છાપા.

વીર વડો વણુરાજ, આજ પંકાયો પૂરો,
 લાખ ગણી થઇ લાજ, કાજ કીધું થઇ થરો;
 જમમાં કીધી જીત, રીત રૂઢી વળી રાખી,
 બધાં ગવાયાં ગીત, પ્રીત પાડ્યો ભય પાખી;
 પરવરિયો તે પરદેશમાં, ફોજ વિના પણ ફાવિયો,
 તે દેશતણી દલપત કહે, લક્ષ્મી લૂટી લાવિયો. ૧૩
 સમજે ઉઠ્યો સોર, જોર એતુંજ જણાવ્યું,
 વળતર બાજ સહીત, વિત આ દેશ બાણાવ્યું;
 કરી પરાક્રમ પુનર, ફુનરને ખૂબ હરાવ્યો,
 વણુ અડગણ આ વપ, તપ્ત ચડિ તાજ ધરાવ્યો;
 બહુ નિજજનને બપણીશ દષ્ટ, કષ્ટ સાન્નતાજ કર્યાં,
 દેખીતા દીન દરિદ્રિને, ધનવંતા કરીને ધર્મા. ૧૪

હુમરનાં સાધનો વિશે.

દોહરો.

ઓ ઇંધર આ દેશપર, નજર કરો વિનનીશ;
 હુનર કળાનો હય હરે, દોડાવો જગદીશ. ૧
 રત્નદેશિયો મતિ ઉકિત.
 કળથી કટક કષાય છે, ચિતમાં જુઓ વિચારી;
 જોરથી જુલુ જીતાય તો, સિદ્ધ કરેત સરદારી. ૨

મનહર છંદ.

સાધવા હરેક કામ સાધનનો શોધ કરો;
 સાધનથી ગરીબ જીતે મોટા મહીશને;
 સાધન વિનાનો થશે કહો તે શું કરી શકે,
 સાધનથી એકલો પૂરો પડે પચીસને;
 એક ઘોડો એકજ પુરૂષને ઉપાડી શકે,
 વીશ ઘોડા હોય તો વાહન થાય વીશને;
 દાખે દલપત એટ માડીનું^૧ સાધન હોય,
 એ ઘોડા ઉપાડી જાય પુરૂષ પાંત્રીશને. ૩

છાપાખાના વિશે.

દોહરો.

લહિયા સો લખતાં છતાં, વર્ષ એક વહી જાય;
 એક દિવસમાં એટલું, છાપથી જુઓ છાપા. ૪

મનહર છંદ.

કાળાં કાળાં પ્રેત પણ પંડિતો કહે છે પ્રેસ,
 આવેલાં યુરોપમાંથી ભાસે પડે ભારે છે;
 દાંડું તેતું ડાચું નથી દીસતા ઉપલા દાંત,
 હેડલા હરેક દાંત દાંતને આકારે છે;
 ખવરાવે કોઇ તેજ ખાય છે ન ખાય હાથે,
 ધરમ પરમદસ જેવો પોતે ધારે છે;
 ચાવી ચાવી ચાળીને કુચા જે તે કાઢી નાંખે,
 આંખે ચાવી લોકો રસ ઉરમાં ઉતારે છે. ૫

દોહરો.

વજ્ર ઉપભ્યાં શિવિના, તલવીજ નિપજ્યું તેલ;
 ખત્રક જુઓ જુખંડમાં, એ જોદાનો ખેલ. ૭

છાપાધ.

ખલક જુઓ જોદાનો ખેલ, પાવક પાણી ખનિયા ખેલ;
 ધિર ગાડાં તે જંગમ થયાં, નીર નેવનાં મોલે અયાં ૭
 જે વિજળીનું ચપળા નામ, કરવા લાગી જનનું કામ;
 સંદેશનાં કચનો કલાં, નીર નેવનાં મોલે અયાં. ૮
 મોચી ધાંચી દેક અમાર, દીઠા પૂરા પૈસાદાર;
 રાજતતુજ રકવડતાં રલાં, નીર નેવનાં મોલે અયાં. ૯
 દેવ વિમાન પડે પીછાન, માનવિયો પાખ્યા વૈમાન;
 જન ઉડી આકાશે વચાં, નીર નેવનાં મોલે અયાં. ૧૦

૧. ચાવી-આમનીબજ.

દિનમાં ત્રોતક લખાણ લખ, સહજ લોકો પૂરે જ્ઞાનઃ
જડે ૧ કામ લલિયાનાં લક્ષ્યાં, નીર નેવનાં મોભે મયાં. ૧૧
વણકર યંત્રે વજ્ર વણાય, જુગિત તે અદ્ભૂત જણાય
મનુષ્યશ્રમ કૃષ સાંચે સલાં, નીર નેવનાં મોભે મયાં ૧૨
જે ચીંથરાં ઉકરડા જોમ, એનો પણ કીધો ઉપયોગ;
કામળકરી પુસ્તક પ્રમદિયાં, નીર નેવનાં મોભે મયાં. ૧૩
હય, પાકા, બળદોનાં હાક, જેથી ખૂબ ભરાતી ખાક;
જે પણ ઉપયોગે આલિયાં, નીર નેવનાં મોભે મયાં. ૧૪
જાતે નીચ હતા નાદાન, તે તો વડા થયા વિદવાન;
ઉત્તમ કુળ બમડી જુડિયાં, નીર નેવનાં મોભે મયા. ૧૫
જે કુળનો કરતા પિકાર, જે ઉત્તમ પામ્યા અધિકાર;
આહન તેને શીએ ચલાં, નીર નેવનાં મોભે મયાં. ૧૬
જળ ઠંડાણે થળ શે રજું, થળને ઠંડાણે જળ થયું;
જે કહેવતનાં પળ પેખિયાં, નીર નેવનાં મોભે મયાં ૧૭
પડતર ક્ષેત્ર થયાં ખેડાણ, વળી રેતીમાં ચાલ્યાં વહાણ;
જંમલમાં ખંજલ શે રલાં, નીર નેવનાં મોભે મયાં. ૧૮
સખલો સમય ફરી ગયો આમ, દેખો કહે છે દલપતરામ
અતિશય અચરજ ઉપજાવિયા, નીર નેવનાં મોભે મયાં ૧૯

બંધાબટક.

ઉપજાતિ પુત્ર.

શરીરમાં શોભિત સંચરે છે,
વાયુ દબાણે સધલે ફરે છે;
જે વાતથી જે ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૧
પૃથ્વી વિષે આ જળ જે રહે છે,
વાયુ દબાણે નહિયો વહે છે;
જે વાતથી જે ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ યંત્ર બંબો. ૨
જુઓ કુવારે જળ નીકળે છે,
વાયુ દબાણે અતિ ઉછળે છે;
જે વાતથી જે ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૩
આકાશ મધ્યે જળ જે જમાય,
વાયુ દબાણે વરસાદ થાય;

૧. જડે-નિર્મિત વચ્ચે લલિયાનાં કામ લીધાં.

જે વાતથી જે ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૪
વરાળ જે આ જળની બને છે,
વાયુ દબાણે નબમાં ચઢે છે;
જે વાતથી જે ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૫
કરે તળાવે જળપાન હાથી,
ધણું ઉછાળે જળ સુંદમાંથી;
જે વાતથી જે ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૬
પેળો વળી સુંદર પીચકારી,
વાયુ દબાણે જળ દેંકનારી;
જે વાતથી જે ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૭
સુવાક્ય જે સજ્જનનાં શુભાય,
ત્રિધા તપેલું તન જ્ઞાત થાય;
જે વાતથી જે ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૮

શાહુલવિકીરિત પુત્ર.

કુંકામાં કહી વાત જાત તમને, છે મર્મ ઉડો ધણે;
બાખ્યા વર્ણવતાં વિશેષ વધશે, વિસ્તાર તો તે તણે;
આ બંધાબટકોના વિચાર વિખતે, જે કોષ જાણી કરે,
દાખે છે દલપતરામ દિલમાં, અત્યંત અર્થો ફરે. ૯

દોહરો.

અમી જોલવવા કરો, બંધાનો ઉપયોગ;
અંતરગત અમી કરે, ધીરજનો સંયોગ. ૧૦

આગગાદી વિશે.

જુલંબી કંઠ.

સખરે સુંધારો તજો વાત આડી,
સુંધારાવિ શે આ જુઓ આગગાદી;
જુનો શઠ સુંબહ જતાં જે ન છોડે,
કહો તે કદી જે શકે કંઠ યોડે. ૧

ગીતિ વૃત્ત.

નિરુપયોગિ ન ધારો, દાવાનળ સમ હુણી બહે દેખો;
છેન સુધારો સારો, પાવક રથને સમીપ જઈ પેખો. ૨

ઉપભતિ વૃત્ત.

સુધારતાં થાય સદા સુધારો,
ચઢે કળા આળવતાં વિચારો;
અરે જુઓ આ હતિ કયાં અમાડી,
સુધારકોએ સન્નિ આમ આડી, ૩

દોહરો.

રસ્તો પ્રથમ રચાવિયે, તો તે કારજ થાય;
ઉત્તમ રસ્તે અમિરથ, જુઓ ઝડપથી જાય. ૪

ગીતિ વૃત્ત.

૨ ને નિર્જળ બળદો, ગર્વ ન ધરશે અસત્ય આ ટાણે;
પેખો પાવક પાણી, તાણી ગાડી અહીં તુરત આણે. ૫

ગંગા અથવા આગગાડી વિશે.

દ્વિઅર્થી^૧ - ત્રહર છંદ.

જેમાં જુઓ બરેહ્ ૬ બેહ્ નીરમળ જળ,
તે પાસે તપાસો હોમ હુણીની હુમાડી છે;
એની ઉપર થૈ બહુ યંદોનો આવે માલ,
જેને વેગે જુઓ ઝડપ દેખાડી છે;
જ્યાંની પ્રાપતી ચાહી જતો તેમાં પ્રવેશ કરે,
ત્યાંની પ્રાપતી તો તેણે તેઓને પમાડી છે;
ચક્રવાક^૨ જ્યાં બહુ બિરાજે દલપતરામ,
શુન્ય^૩ વિના સદા જેનું નામ આ ગંગાડી છે. ૬

દોહરો.

અનેક યંત્રોના કરો, એ રીતે ઉપયોગ;
સળો દેહ સુધારવા, આપ કરો ઉદ્યોગ. ૭

ઉદ્યમ તથા કર્મ વિશે.

દોહરો.

કલ્પવૃક્ષ કાને સુવ્યુ, આપે ધનિજીત બોમ;
મં મનમાં નિશ્ચય કર્યો, કલ્પ વૃક્ષ ઉદ્યોગ. ૧
ઉપજે સુખ ઉદ્યોગથી, સુધરે વળી સ્વદેહ;
એ માટે ઉદ્યોગની, હાંમત ધરો હમેશ. ૨
ધન્યર પશુ ઉદ્યોગિને, દે છે બક્ષિશ્વ દાન;
આ અવસર સુરોપના, લોકજ અરે વિમાન. ૩

મળવાની પશુ નવ મળે, વણુ ઉદ્યોગે વસ્ત;
તરી તીર પામે નહીં, જે ન હલાવે હસ્ત. ૪
જેને આપ્યા હાથ પમ, છે તેને ઉદ્યોગ;
તરને જન્મે ત્યાંજ છે, ખાન પાન સુખભોગ. ૫
જે જન રાખત એકલો, ધન્યર કૃત આધાર;
તો વાસણુ ને વજ્ર વળી, ખનત નહિ ધરમાર. ૬
સુસ્ત થઇ નહિ બેશિયે, મગજ ન ધરિયે કોપ;
ચરણુ મરમ શીતળ મગજ, લે વૈદકનો મોપ. ૭

કર્મવાદ.

ઉપભતિ વૃત્ત.

૨ સિંધુ રત્નાકર નામ તારું, કહે સકે તે કહ કેમ ધારું;
ફળ્યો નહીં જે જુજનેજી કેરો, નહીંકરોવાંક નશીબ કેરો. ૮

દોહરો.

વાંક કરમના આંકનો, લાંકતણી^૧ નહિ વાંક;
મળે ન રાજ્ય રોકતે, ટાંક દુગે નવ ટાંક. ૯
કોણુ કળિ શકે દેવગતિ, બનશે કેમ બનાવ;
કોણુ કહેતું જે જશે, મહિપતિ મહારાસવ. ૧૦

છપ્પા.

નર નારી એ હોય, પ્રજા તો ત્યાં પ્રગટારો,
જીવ દેહ એ હોય કિયા તેથીજ કરારો;
ખીજ નીર એ હોય, તોજ તરવર ત્યાં થારો,
દહન દાહ એ હોય, જોત થિર ત્યાંજ જણારો;
એમજ ઉદ્યમ ને કરમનો, કરો વિચાર વિવેકથી,
જોડે જોડે તો જોધએ, અર્થ સરે નહિ એકથી. ૧૧
નરનારી એ માંહિ, મરદનો મહિમા મોટો,
જીવ દેહ એ માંહિ, ખીજ જોરાવર જાણો,
ખીજ નીર એ માંહિ, ખીજ જોરાવર જાણો,
દહન દાહ એ માંહિ, દહનને સુખ્ય પ્રમાણો;
એમજ ઉદ્યમ ને કર્મમાં, ઉદ્યમ ઉત્તમ જાણવો,
દિલમાં સમજે દલપત કહે, ઉર સંશય નહિ આણવો. ૧૨

સોરઠો.

કોઇ કહે છે કર્મ, કો ધન્યર ધન્યા કહે;
મર્મી જાણે કર્મ, કોઇક પશુ તે છે ખરું. ૧૩

૧. ચક્રવાક-પેકાનો ઉચ્ચાર અથવા સારસ પક્ષી.
૨. ઉગ્રહ વગર અથવા અગુસ્તવાર વગર વાંધાએ
તો આ યંત્રમાંથી આગગાડી વંચાય.
૩. વિમાન-જહાજ.

૧. કાઠીયાવાડના પોલિટિકલ એન્ડ લાંબ સાહેબને
લોકો લાંક સાહેબ કહેતા હતા તે સંદેહની તરફથી આશા
બેગ થવાથી આ દોહરો કહ્યો હતો. તેમાંથી સાર સમજ-
વાનો એ છે કે કોઈ માણસની તરફથી આશા બેગ થઈએ
તો તેનો વાંક ન કાઢતાં પોતાના નશીબનો વાંક ભણવો;
અને આ દોહરો માંદ લાવવો.

કર્મવાદ ખંડન.

દોહરો.

નથીય નથીય સોકો કહે, પણ નકો નહિ આશ;
 યુધા શા માટે કરે, જે નથીય વિશ્વાસ. ૧૪

શોષ દિધાથી સાંપડે, નહિ નથીય આધાર;
 શોષ કર્યાથી સાંપડ્યાં, આગળાડી ને તાર. ૧૫

કુંડળિયો.

આદરવો ઉદ્યોગ પણ, ધર પર આધાર,
 રાખીને રહેવું ખુશી, લલચાવું ન ભાર;
 લલચાવું ન ભાર, ધારી ધીરજ ધરથી;
 સજ સંતોષ સદૈવ, ન ડરવું જોખમ ડરથી;
 દાખે દલપતરામ, કસેલ લવલેલ ન કરવો,
 ધર પર આધાર, ધરી ઉવમ આદરવો. ૧૬

દોહરો.

જન શ્રમ ને ધર કૃપા, સદૈવ જોષ્યે સાથ;
 ખેતર વાવે શ્રમ કરી, ઉઘાડવું હરિ હાથ. ૧૭

દોહી તેજ દિશા સુત્રે, ઝાણી અકલે આમ;
 વિદ્યા બણી વેપારની, હામ ન ધરે હામ. ૧૮

નિજ ઉદ્યમ સૌ આદરે, કરે ન દિશમાં કાચ;
 હાથી માવતને હણે, ખીજે તુરતજ હોય. ૧૯

સૌ સૌના ઉદ્યમ વિશે, શવે સૌનો દાવ;
 થળમાં ચાલે માડલી, જળમાં ચાલે નાવ. ૨૦

જે કામે જેને સજ્યો, તેણે કરવું તેજ;
 જગ નાટકમાં નાટકી, ઉત્તમ મણાય એજ. ૨૧

નિજ નિજ કારજમાં કુશળ, વિશેષ તે વખણાય;
 નાચે બહુ તે નટ બહો, ન્યાય કરે તે રાય. ૨૨

દુઃખ દિન હલકા કામની, લાજ ન ધરિયે લેજ;
 જીભો સપેષ વેચિને, નર હરિશ્ચંદ્ર નરેજ. ૨૩

બહો બણેલો જૂપતી, રડો હતો નજ રાજ;
 તોય અધમ ધંધો અતી, કયો પેટને કાજ. ૨૪

બહુતરથી આજે નહો, જૂખ તરલના બોમ;
 દિશિરી ઉપજે દસ ગણી, જે ન જડે ઉદ્યોગ ૨૫

શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.

વાપ ને વળિ અસિ મિત્ર મળિને, ધંધો ધર્યો દોરનો,
 દોહો મેં જળદેવ ધંટિ દળતાં, જે સ્વામિ છે જોરનો;
 દોહી દોહિ કરેજ દેવિ વિજળ, દાશીદનાં કર્મ ત્યાં,
 ક્ષાત્રી પુત્ર સુનારકામ ક્ષિપતાં, ક્ષાત્રી ધરે શર્મ ત્યાં. ૨૬

દોહરો.

મણે જુગવી આગર, આપ આપને ઊર;
 બિજીક લાગે મગુરિયે, બિખતાં મરે મજૂર. ૨૭

હોય પ્રમાણિકપણું થણું, વળી ઉદ્યોગી યંગ;
 દરિદ્રતાને દુર કરી, સુખનો પામે સંગ. ૨૮

ચોપાઈ.

વેપારે લક્ષ્મીનો વાસ, કાં તો પૃથવીપતિની પાસ;
 કદિ ખેતીમાં પામે કાચ, નિશ્ચયે ભીખ વિષે નવ હોય. ૨૯

દોહરો.

વાટે જતાં વિદેશમાં, ગરવો બહુતાં ગ્રંથ;
 આપદમાં ઉદ્યોગનો, જડે પૂછતાં પંથ. ૩૦

આશ્રય કરિયે કાષ્ઠનો, એ છે રૂડી રીત;
 વેલા પણ વાટે ચહે, નિર્ભય થવા નચિત. ૩૧

એણે જાયે આસને, વાચસ પક્ષ પ્રતાપ;
 પક્ષ વિના ગજરાજ પણ, બોંય ઉભો રહે આપ. ૩૨

વિધા ખીજ વિમત વડે, વાડી વિનય વવાય;
 આવી મળે ઉદ્યોગજળ, તે નનનાં તજ થાય. ૩૩

શહેર વસતા કુળ વિષે, શ્યામ ધનપતિ કોય;
 સાગર વગર તળાવમાં, મોટો મગર ન હોય. ૩૪

ધંધો ન મળે ધનવિના, ધનવિશુ મળે ન ધાન;
 ધાન વિના ધીરજ તજે, વિશુ મતિ ને વિદ્યાન. ૩૫

સમતણી સેવા થઈ, કે બિજાથી જાત;
 વળી વસતાં કુમારમાં, જ્ય ન દરિદ્ર જાત. ૩૬

સુધરાઈ ઉદ્યોગનો, વિશ્વ વિષે છે વાસ;
 મૂળ તેહનાં ખેજ છે, કાં આશા કે ત્રાસ. ૩૭

સહાયતાથી સર્વદા, કરાય ઝાડું કામ;
 અરમાંથી દેખે થણું દ્રષ્ટિ દલપતરામ. ૩૮

મનહર હંદ.

દોહી તુડી હોય તોય તેમાં શે ઉતારીએ,
 એ તે ખાડીમાં જોડા ઉતારવા કે તારવા;
 વેદક બાપ્યા વિનાનો વેદ જની વેદું કરે,
 એ તે એવું શરીર સમારવા કે મારવા;
 કામમય કથા કહી કહે જીતો કામ કોધ,
 એ તો અસિ બારેલો ઉમારવા કે મારવા;
 દાખે દલપત સજ વિના જે સંક્રામ મજે,
 એ તે શત્રુસેનને સંહારવા કે હારવા. ૩૯

દોહરો.

આજસ તજિ ઉદ્યમ કરો, ચિતમાં કરી વિચાર;
 સુખ પામે જન સર્વદા, વળી સુધરે સંસાર. ૪૦

વૃક્ષ પ્રબંધ.

મનહરે છંદ.

દોહતું દરિદ્ર જવા આમ કરો આમ કરો,
દેખો જ્યાં ઉદ્યાગ ત્યાં સુખમ કરો હામ કરો;

રળીને બે રૂપ્યાનો હામ કરો હામ કરો,
નવા અંથો રચાવા ધનામ કરો નામ કરો;

દા બ બે ન દા ને જા બ ન વા અં થો ર ચા વા ધ

હા ચ હે સ્ત સુ હિ ન હા ર જી ન બે ર પે આ નો

મા ત થો શિ દે તિ પ્રી શ વે જો જ્યાં ઉદ્યાગ ત્યાં સુ

રા ત પ લ દ રો બ સ્ત દો હ હું દ રી દ્ર જ વા

નખળીને દાન બે બંદામ કરો દામ કરો,
રહો નહિ સુસ્ત હેમે હામ કરો હામ કરો;

દેશ પ્રીતિ દેશિયો તમામ કરો મામ^૧ કરો,
દોસ્ત ખરો દક્ષિણ રામ કરો રામ કરો.

૧ મામ-અમદા.

દોહરો.

જે નર તું આ જગતમાં, ધનની ઇચ્છા ધાર;
તો વસને વાસો કરી, વિશેષ જ્યાં વેપાર. ૪૨

ધીમે ધીમે કામ કરવા વિશે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ન ખણાય કુવો ક્ષણમાં ખણતાંજ,
ખણાય કુવો ખણતાં ખણતાં;
ન ચણાય હવેલિ પુરી પળમાંજ
ચણાય પુરી ચણતાં ચણતાં;
ન વણાય પુરૂં પટ તો પળમાંજ,
વણાય પુરૂં વણતાં વણતાં;
ન બણાય ધણું દિનમાં દલપત,
બણાય ધણું બણતાં બણતાં. ૧

દોહરો.

ઝટ ફેરવી શકાય નહીં, સદા ચાલતો રાહ;
હાથે ફેરવતાં ફેર, પાણી તણી પ્રવાહ. ૨
કેંક કામ વખતે બને, ઉતાવળે નવ થાય;
રતવિજુ ફળ લાગે નહિ, કરતાં કોટિ ઉપાય. ૩
જે કારજ રસ્તે પડે, પછી એમાં શ્રમ અલ્પ;
જે પૈકાં ફેર ચડે, ઘોડાને શ્રમ સ્વલ્પ. ૪
ઝડપ ચામ ધડિ અધ ધડી, કામ તે ના ગણાય;
ધડિ અધ ધડિ દોડાય પણ, દિનબર નહિ દોડાય. ૫
કામ અભણું કારમું, કરવા ન ધરે ચંત;
આળ્યો કોટ સાતમે, અભિનમ્યુનો અંત.
પ્રથમજ છેલ્લે પગથિયે, પગ કદિ નહિ પરદાય;
એક એક ઉલ્લંઘતાં, ચઢિયે તેમ ચઢાય. ૭
સાહસ કારજ જે કરે, તેની નિંદા થાય;
પણ જે આવે ફાવતું, તો વિશેષ વખણાય. ૮
સિદ્ધિ ન પામે સમય વિજુ, કેક કામ કરનાર;
રસાળ? ન ફળે રત વિના, રોતાં રાજકુમાર. ૯
કેક કામ કરનારનો, પછિ જશ વધે અપાર;
દેખે નહિ ફળ દષ્ટિયે, રાયણુ રાયણુહાર. ૧૦
અપકવ ફળનાં બીજને, વાવે ફળ નહિ થાય;
બીજ ગિચારૂં અગકશે, મિથ્યા મહેનત જાય. ૧૧

ઉત્તમ રચના એકદમ, સૃષ્ટિ વિરહની વાત;
જળચર પછિ તર પછી પશુ, પછી રચી જનજાત, ૧૨
સુષક ઘડે નહિ એકદમ, જુઓ જગતનો તાત;
હમસણુ તે વિકટોરિયા, જુઓ મેય જન જાત. ૧૩
અણુધક થઈ પછિ સુધરે, પછી ભગદતું જાય;
જનમે બાળ જુવાન થઈ, પછી શિલ્પિતા થાય. ૧૪
વણુ રસ્તે જન વિચરતાં, પાછો પડે સદાય,
દોડો જેટલા જેરથી, અથડાયો હડિ જાય. ૧૫
કેક કામ અખ્યાસના, પણ નહિ યુદ્ધિપ્રકાશ;
નટડી નાચે દોર પર, અકલ નહિ અખ્યાસ. ૧૬
જુગતે કરાવી જાણિયે, જડપણુ કરશે કામ;
વરાળ યંત્રો વિશ્વમાં, દેખો દલપતરામ. ૧૭
કળથી કારજ નીપજે, બગથી તે ન કરાય;
આગગાડી દિન એકમાં, જુઓ દૂર બહુ જાય. ૧૮
અપજશ? પણ શુભ કામનો, અપજશ નહીં ઉભસ;
અક્ષરમાં સો શુભ ગણે, કાળજીની કાળાશ. ૧૯
પ્રતિપક્ષીને પણ ગમે, બહો શિરસ્તો બાળિ;
પરધર્મ પ્રીતે કરે, હિંદુ તણી દિવાળી. ૨૦
નિજકૃત સૌ નર નારને, વહાલું હોય વિશેષ;
આંદનિ આડો ચંદ્રવો, બાંધે જાણી એક. ૨૧
નિરખે ફરિ ફરિ નિજ કૃતિ, આપે અણી અનુપ;
સુતનિજ જાણ્યો સિંધિયે, રાજકુંવર અનુરૂપ. ૨૨
તેને કામ ન સોંપિયે, જે દિલગીર જણાય;
આંખે પાંચે બાંધિયે, જે તે દુખણી થાય. ૨૩
વગર વિચાર્યું કામ કરિ, ધન મેળવવા ધાય;
તે અમારની ગાંઠતું, ગોળીચંદન જાય. ૨૪

૧. સાફ કામ કરવામાં અપજશ મળે તોપણ પરિણામે વખણાય.

૨. સિંધિ—સીંદી, એક રાત્રના કુંવરને વરધોડે ચઢાવેલા હતો ત્યારે રાત્રિએ સીંદીને કહ્યું કે આખા રાત્રે રાત્રીમાં ફરીને સોંધી રૂપાણુ ઊઠાઈ રોપાં લાવ એટલે તેના હાથમાં ભરજ આપીને કુંવરની ભેટ બેસારીએ, પછી સીંદીએ ત્રણ દિવસ સહેરમાં ફરી આવતીને કહ્યું કે મારા ઊઠાસ જેવો કાઈ રૂપાણુ ઊઠાસે મારા જેવામાં આવતો નથી.

ચોપાદ.

જોગી પાસે હમ જન જન, સિંચર રહે ત્યાં ચોલા થઈ;
 દુઃખ પડે તો થાય વિદાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૨૫
 મતલબિયા થઈ આવે મિત્ર, પ્રથમ જણાવે પ્રેમપવિત્ર;
 મતલબ સાધી માર્ગે થાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૨૬
 લલચાવી દેખાડે લાભ, અડપે ઉડળ લેવા આભ;
 ખુશી કરીને ફાલી ખાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૨૭
 જનમાં જોયા હમ જન જોહ, સ્વાર્થ સધી રાખે રનેહ;
 અતેઅતિશય અવશ્યુગામ, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૨૮
 કરજ કરી પરણાવે પૂત્ર, તે જુદું મોંઢે ધરસત્ર;
 પીડા પામે માતપિતાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૨૯
 છેતરિ લે છે છાના છેક, અવર મનુષ્ય ન જાણે એક;
 કોષ આગળ નહિ વાત કરાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૦
 કિમિયાગરનાં એવાં કામ, દેખાડે નજરે બહુ દામ;
 લોભી ધન લેવાને ધાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૧
 જે ચોરીનો રાખે માલ, તેમાં નશાતજો અણિ તાલ;
 લાભ, લાભ, ને માલ લુટાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૨
 કૃપણ મનુષ્યની નોકરિ કરે, અતિ આજ્ઞા અંતરમાં ધરે,
 જુએ મરે, નહિ પેટ ભરાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૩
 દે પૈસાવાળાને દાન, ભલિ વિધ રાજ થયા ભગવાન;
 પ્રુષ્ઠ કથું તેથી ન પમાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૪
 ખાર જામીનમાં વાવે ક્ષેત્ર, નિરખે નહિ ઉલાહી નેત્ર;
 લાભ કરી ત્યાંથી ન લણાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૫
 અરે સરવ સમજી હ્યો આમ, દિલથી કહેછે દલપતરામ;
 વગર વિચાર્યું ધન વવરાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૬

ટાંકરો.

એનું કામ ન કીજીએ, મળે ન જોમાં માલ;

ઉલટું પેસે અંગમાં, ફાંસ કાઢતાં સાલ. ૩૭

ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.

ચોપાદ.

મરીજ જનની દરકત અણી, જે જઈએ જોરાવર અણી;
 તેનો દાખ વધે વિકારણ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧
 રદ કરવાને નાનો રોગ, કરે રસાયણનો ઉપયોગ;
 બગડે કારિર કરે ખેલાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૨

એક વખત ઉમરવા આંચ, હુઆને જે દુધએ લાંચ;
 ખચિત પછી નહિ છોડે ખ્યાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૩
 જે રાજ જાણે નહિ ન્યાય, ત્યાં જઈએ ફરિયાદી થાય;
 કલ્પે ત્યાંથી ન થાય નિકાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૪
 વરને વજ્ર કરવા ઉર ધરે, કામનિ જોણી કામજુ કરે;
 ઉલટું વેર વધેજ નિશાળ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૫
 ધનની મનમાં ધગ્ગા ધરે, જુગટા જેવા ધપો કરે;
 ઉલટી તનની ઉતરે ખાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૬
 લોભી વેદ કને જે જન્ય, આસડનો કરવા ઉપાય;
 ઉલટો રોગ વધારે વાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૭
 દિલમાં શિયાળિયાથી ડરી, સિંહ શરણુ ધગ્ગા ઉર ધરી;
 લાણુ કરે તનની તે લાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૮
 સાચવવા સોનાની મહોર, ચોક્કી કરવા રાખે ચોર;
 ચૂરખ ખોધ એસે માલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૯
 દુષ્ટ ચૂરને દધને માન, સુધારવા સોપે સંતાન;
 ચોમણિ ઉલટી વધે કુચાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૦
 કૃતાંદન જનની સેવા કરે, ઉરમાં અતિશય આજ્ઞા ધરે;
 તે ધીંગી મન જાણે દાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૧
 કરે વિચાર વિના જે કામ, દીલથી કહે છે દલપતરામ;
 ટુરતજ તેનો બગડે તાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૨

દેખા દેખી કરવા વિશે.

ટાંકરો.

દેખા દેખી જે કરે, વજુ સમજ્યો તે બર્થ;
 વગર બપોથી લીટા લખે, એમાં ન મળે અર્થ. ૧
 ધમર દત્તક શુણુ વિના, દેખા દેખી ન થાય;
 સોનું તરે ન જળ પરે, કાષ્ટ થકી જ તરાય. ૨
 જેનું કારજ જે કરે, બીજો કરે બગાડ;
 તાણું ઉલાહી નવ શકે, કડકા કરે કુહાડ. ૩

ચોપાદ.

લાંબા જોડે ડુંકા જન્ય, નરે નહીં પણ મહિ થાય;
 તે માટે તક જોઈ તમામ, સકિત વિચારી કરિયે કામ. ૪
 દેખાદેખી સાધે જોગ, પડે પંડ પણ વાધે રોગ;
 ગણે મૂર્ખમાં સધળું ગામ, સકિત વિચારી કરિયે કામ. ૫
 સંચાણો જળ મધે ધાય, મગ્ગી પકડી પાછો જાય;
 કાગ મરાય કરે જે આમ, સકિત વિચારી કરિયે કામ. ૬

૧. સંચાણો-ચકરા.

શર મળી સંભારે જવ, ખાળકનું મન ઉત્કેશવ;
 ઠાકર ખાઇ મરે તે કામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૭
 શ્રીમંતો બહુ લાલ્યાં લાલ્યાં, કુલલુછ દેખી કુલાય;
 દુખે મરે ખરબીને દામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૮
 ભાં વાગે તરવાયા ઠાલ, બોલે સૌ હિંમતના બોલ;
 મદિ મરે ધરે જો હામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૯
 સહસ્ર કામ ન કરવું નહીં, અનુભવવું એકાંતે રહી;
 પછી થશે કેવો પરિણામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૦
 આમળ ચાલી પાછો દરે, માણસ તેની ખરકરી કરે;
 વળતી ન પડે પળ વિશ્રામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૧
 નામા બાવાથી જો ચાવ, સંસારીથી કદી ન કરાવ;
 બાવાને શેવું જાનનામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૨
 જોજો કે નાજો જન જોલ, તમા વગરનો હોયજ તોલ;
 શીલ કોઇને કરે સલામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૩
 નદ દોરે નાચે ને રહે, જો બીજો જન એવું કરે;
 જવ જરૂર તે જનને ધામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૪
 સમજ ક્યો શીખામણ સાર, કહું છું સાચું કોટીક વાર;
 દાખે મુખથી દહમતરામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૫

અપૂર્ણ ઉપાય વિશે.

કોહર.

કદી અપૂર્ણ ઉપાયથી, કામ બહું ન કરાય;
 થૂંકે કામળ સાધિયે, જોતાં ઉખડી જવ. ૧
 તળાવ નદિયો તુંબડે, આરપાર જીતરાય;
 સાગર સંપૂર્ણ બચે, તે તો નહિ તરાય. ૨

શૈલ છંદ.

નદી નાળુ તો તુંબડાથી તરાય,
 કહો સિંહુ તેથી તરશે કેમ જવ:
 સિંચ રાગને સોમનો કામ થાય,
 નહિં ઉઠના રાગનો એ ઉપાય. ૩
 કુવો એક ધાગે કદી ના ખલુાય,
 ભમતા નહિ વેદ આખો ભલુાય;
 ચડે પેમડે કેમ કિલ્લો ચલુાય,
 ધડીમાં નહિ અળ વાવી લલુાય. ૪

૧. જોગો-ગોઠા જનન કરી સો તેવો ગીમંત.

કોહર.

એ જણ નીચા હોય ત્યાં, એકે સરે ન અર્થ;
 એ કમાડ ને બારણે, વાચ્યું એક તે વ્યર્થ. ૫
 કર્યું ન નિપજે એકથી, ફોમટ મન કુલાય;
 કમાડ તાળું એ મળી, ધરવું રક્ષણ થાય. ૬
 જોઇએ તેમાં એક પણ, જોઇ નહિ નિભાય;
 પાયા ઇસો ઉપજાં, મળી ખાટલો થાય. ૭
 એક રૂપેજો સાંપડે, નાણાવડું ન થાય;
 મળે સુંકનો માંગડો, ગાંધી નહિ થવાય. ૮
 કારજ સહાયતા વિના, કરી શકે નહિ કાચ;
 કહો હથોડો શું કરે, જો નહિ હાથો હોય. ૯
 નિશ્ચે નિયમ પ્રમાણમાં, કસર કરી ન શકાય;
 રંગ જટલો નાંખિયે, તેવું પટ રંગાય. ૧૦
 આકર અદ્ય પમારનો, હોય ન ચોખી ચાલ;
 જરૂર જણો જનતમાં, મૂલ પ્રમાણે માલ. ૧૧
 પોતે કરવા ચૌગ્ય તે, પરને સોંપે કામ;
 તે પણ પછી પરતાય છે, દિલમાં દહમતરામ. ૧૨

આળસ વિશે.

કોહર.

આળસ બૂંડી મૂતડી, વ્યતરનો વળગાડ;
 પેસે જેના પંડમાં, બહુધા કરે બગાડ. ૧
 જન આળસના જામથી, જે કાંઈ ઝંખમી થાય;
 પડે પધારી પાથરી, છવન રહિત જલુાય. ૨
 બ્રહ્મ કરે બહુનારને, ઉપજ આળસ અંગ;
 ભાંકત કરતા ભંકતને, કરે બજનમાં ભંજ. ૩
 અધ ધડી પછી જામ કહું, દેતી દિલાસા એમ;
 વગર ખસેડી નવ ખસે, જોગજ વળજે જેમ. ૪
 આળસમાં દુઃખ અતિ ધણું, અર્થો રહે બરપૂર;
 તે માટે સજ્જન તમે, કરા દેહથી દૂર. ૫
 કદી આપણા કામનો, કોઈ કરે આટલવ;
 તે જુલમી પર કીછયે, જામ સવણે સાવ. ૬
 જુલમી આળસ ઉપરે, ક્યાં કરિયે શરિયાદ;
 વર્ષ આસુર્ય વખત કરે, ફોમટ કરી કિસાદ. ૭

વિદ્યા મહિમા.

હાહરો.

વિદ્યા બીજ વિમલ વરે, વાડી વિનય વચાસ;
આવી હરે ઉદ્યામ બળ, તો ધનનાં તર ચામ. ૧

શાફલવિકીરિત વૃત્ત.

વિદ્યા વેદાંતે વિચાર જળથી, સીંચી સદા કાળમાં;
જાપા પાન સમાન યાન પસર્થ, આકાશ પાતાળમાં;
કૃષ્ણાં ફલ કળા કુશલ્ય ફળ તો, કાષ્ઠાં બલી ખાતનાં,
અમીના રમ આમૈભાટ બહુનો, યંત્રો જુદી જાતનાં ૨

મનહર છંદ.

વિદ્યાવતી વાળાં તાળાં સરસ રમેલાં સાળ,
આવીને બિરાબ્યાં જેણે શોભા અતિ આણી છે;
બીજ પદારથો મુગે મુગે મોઢે બેલી રહે,
એથી શું આ ભૂમિકા વિશેષ વખણાણી છે;
શું થયું જે અંબ અંબ રૂપના તરંગ પણ,
વાણી શુણી જણિયે જે જાણી દરણી છે;
જેમ રડો રાજમાં સુધારો કર્યો હોય તોય,
વાણીખાતા વિના તો સુધારો ધૂળધાણી છે. ૩

હાહરો.

જેમ વધે વિદ્યા ધણી, તેમ કરે તતકાળ;
તો કશું તમ ઉપરે, કરશે દીનદયાળ. ૪

મનહર છંદ.

આહાર મેળવવા ઉપાય કામ કરવાને,
જે સુ સામે પોતાના સ્ત્રીરને ઉમારવા;
કોષ પ્રાણીને તો પરમેશ્વરે આપ્યાં છે શિંગ,
કોષને તો કાંત દીધા જોરથી વિદ્યારવા;
કોષને પ્રભુએ આપ્યું પુંજરે પરમ બળ,
કોષને તો નખ આપ્યા મહા બળે મારવા;
કહે દલપતરામ જગદગતારે આપી,
માણસને વિદ્યા સર્વે કારજ સુધારવા. ૫

હાહરો.

સાંભળ માત સસ્તવતી, તુજને લક્ષ્મી દુષ્ય;
બહુનારા ઉપયા બણે, બહુનારાની જૂલ. ૬

મનહર છંદ.

કોણની કથન કહે કામજને હિંમતથી,
કિંમત વિચારી લારી દોસે બે બલકમી;

હું તો સુખે વસું કદી ખસું ન હવેલી મેલી,
તું કરે સુધામ જે સુધામી બધા મામની;
કામળ કહે છે મારી પ્યારી તું વિચારી જોલ,
કંઠની કમાઈથી કસોલ કરે કામની;
કામળ જે આમળ નબર રાખતો ન હોય,
હોય તું તો જેવી જેવી કોણી હળમની. ૭

હાહરો.

ધન વિદ્યા અધિકારની, જોતાં હલ ન જણાય;
અંત નહિ આકાશનો, અરડો જોશ્યાં ખામ. ૮
સર્વે કળાનું કોષથી, ધરાય નહિ અભિમાન;
જુઓ કળા કુમારની, શું જણે વિદવાન. ૯
જે વિદ્યામાં જે કુશળ, તે જણે તે મર્મ;
પંડિત જન જણે નહિ, કુભકારનું કર્મ. ૧૦
આવે જે ઉપયોગમાં, ઉત્તમ વિદ્યા જોડ;
બણેા બણેા જુએ મરે, તો નર ન બણેા તેહ. ૧૧
વિદ્યા, વનિતા, વેલિ, ધન, જુએ ન મુણ કે જાત;
જોને સહવાસે વસે, રહે તેથી શનિયાત. ૧૨
શુણ ફુગુંજુ દિલ નવ જણે, રૂપે નહિ રીઝાય;
વિદ્યા, વનિતા, વેલ, વસ, બ્યાં વળજે ત્યાં જાય. ૧૩
યુદ્ધિ ને તરવાર તો, વાવરે ત્યાં વરસાય;
સ્નેહીનાં કે જીવનાં, છેદે શિર છેદાય. ૧૪

છંદવિજય છંદ.

બાળક તું પ્રતિપાળકને, દુઃખ ટાળક દોષ બહે બાળિ બેને
જણિ સ્ત્રીજ આજણપણું તજી જણિ જુગતી અતિ જોને
લોક અને પરલોકતણી અતિ, તેમ ત્રિલોક તણી અતિ તે જો;
દીન જની દલપત કહે નિત્ય, દેવિ સસ્તવતિમાં દિલ દેજો. ૧૫

હાહરો.

દશે ન વિદ્યા આદરે, સોળે શુણ ન પ્રકાશ;
વીરો સુત સુધર્મો નહિ, તો સુધર્માની ન આશ. ૧૬
બહિને સુધરે બાળપણ, તો જીવતર ઉતરે;
ચોમાસું સુધર્મો થઈ, સુધરે આપું વર્ષ. ૧૭
નહિ લખી છે ચોપડી, રસ જો હલ્ય ધરીશ;
ચોવળ થારી પંડતું, અક્ષર પદ પાળીશ. ૧૮
વિદ્યા બહુવનાર કે, જે ઘોસડ પાનાર;
પ્રથમ જડ સમ લાગશે, પણ અંતે ઉપકાર. ૧૯

પટે દરિદ્ર તેહનું, બલિ વિષ હોય બલેલ;
કાઠી છે તો કાઠ દિન, મટે આખનો ગેલ. ૨૦

મનહર છંદ.

કાચલીમાં ખાતો તેણે કાચ લીધો જોવા યુગ,
નાચતો પંડે તે ધેર નાચ તો પડાવે છે;
કાચાદાવા કરતો તે કેવી રાખે કાવાદાની.
કોઠીઆ? વેડતો તે તો કોઠિયો પડાવે છે:
કોસ હાંકતો તે જવા કોસ દામ બાલે નહિ,
કોટ વાળતો તે કોટવાળને આડાવે છે ;
કેળ વાવતો તે કેળવાઈને થયો છે કેવો,
કેવડો ખાતો તે ધોડો કેવડો દોડાવે છે. ૨૧

કાહરો.

તે નર સુધયો તે ભપયો, જુદિખાન પછુ તેહ;
જુલે નહિ ભગવાનને, હરે દોષથી નેહ. ૨૨
વિદ્યા સ્વધની વાંચિને, અંતર સમજે આમ;
પ્રીતિ નીતી પાળવી, કાષે દલપતરામ. ૨૩

મનહર છંદ.

મરે મનસુખા ચાણું થાપવા કેમણું શોધી,
કે કેમણું તણ સુ કેમણું જોઈ કરીએ;
હર બડી ચાલતી રમૂજ રૂપી હવા હોય,
જ્યાં સુખોધની ઉગ્ગલ વાર ત્યાં વિલસીએ;
કુટિલ કપડી ન કપટ કરી શકે કોઈ,
નીતિ ખુશખોઈ જોઈ ખોઈ કેમ ખરીએ;
કરમાનું બધી કામ કહે દલપતરામ,
તણ અન્ય આલય વિદ્યાલયમાં વસીએ. ૨૪

કાહરો.

સોનું ને શ્રીમંત જન, મોંઘાં હળે હમેશ;
પણ પંડિત પાણી પવન, સોંઘાં હળે સુરેશ. ૨૫

નિબંધ લખવાની રીત.

મનહર છંદ.

શોનું બને છે ને તેથી બનાવાનું કારણ શું,
કારણ બતાવો એજો અંગના આકારનું;
આવે શા શા ઉપયોગે એ વિના શી અશ્વયો,
હોય તે બતાવો ખીજું ને ને એની હારનું;

૧. શાળીમાં કાઠ.

નંગલીથી સુધરેલા બનોમાં જેવું બજાય,
વડો જેવું વણું તે એના અનુસારનું;
કહે દલપતરામ ક્યાં ક્યાં છે લખેલું નામ,
જો લખો લખાણ લખો એટલા વિચારનું. ૨૬

કાહરો.

દુષ્ટને જો દષ્ટાંત તો, શોભે સ્વધની વાત;
જેમ ભલાં જુલુ થકી, શોભે જીવતી જાત. ૨૭

શાહીલેવિકીરિત વૃત્ત.

જે વિદ્યા ધન ધાન્ય માન્ય ફળદ, જે દેશભળે જીવો;
તે વિદ્યા સુતને સદવ શિખવે, ખાદી ન વેળા ખુઓ;
જે વિદ્યા બહુવાથી બિભ્રુક રહે, તે તો કલા કામની,
જૂની જેહ નદી થઈ જળવિના, તે તો નદી નામની. ૨૮

નિશાળ.

આયા વૃત્ત.

સુપાત કરિ શોભાવે, સુષક થકી બાટ સૌ થકી સારા;
કુપાત્રતા દૂર કાટે, શિક્ષક કે ગ્રેષ્ઠ કંસારા. ૨૯

મનહર છંદ—દ્વિઅષ્ટી.

ધડાતાં ધડાતાં અણુધડ જ્યાં મુગ્ધ થાય,
કહજીનાં કાળજી અમેદ જ્યાં બેદાય છે;
વાંકાં મટી સીધાં થાય મહિનતા મટી જાય,
ચોપડીને રહે તે ચળકતાં કરાય છે;
જીદી જીદી જાત એક રથાનમાં જોડાય જાય,
અને પછી જીવો એના અંગમાં ખીલાય છે;
રથ ધડા બીજો કામ કહે દલપતરામ,
આ તો શાળા અરથ ધડાની યોગબાય છે. ૩૦

ઉપગીત વૃત્ત.

ખજોળ ભજોળતજીજી ગોળા, દિસે રૂઝ નારિ નિશાળ ડોળ
જીવો નકાશાપટ ચિત્રવાળાં, વિચિત્ર વસ્ત્રો રચિયાં રૂપાળાં. ૩૧

કાહરો.

શિક્ષક કહે છે શિખને, બહુ વિદ્યા ભજોળ;
ખૂમ એશિયા ખંડની, ખરી કરી બે જોળ. ૨૨

હરિગીત છંદ.

રશિયન પુરસ્થાન ચીન ધરાન જે તો ચાર છે,
જપાન ને અફઘાન વળી તીમેર ને તાતાર છે;
સીયામ હિંદુસ્તાન અબેસ્તાન જે અખ્તાર છે,
અસ્ટ્રેલ સુદાં એશિયામાં એશિયા જે ચાર છે.

ટાહરો.

ખારે દેશ બધા કરે, ઉઘમ કરે અપાર,
પણ પ્રભુની કરુણાવિના, લાભ ન થાય લગાર. ૩૪
માટે સૌ ઉઘામમાં, પુરા કરીને પ્રેમ;
પ્રભુની કરુણા માગવી, મને તે થકી ક્ષેમ. ૩૫

દેશાટન વિશે.

ટાહરો.

વિદેશમાં વિચર્યા વિના, પેટ ન પૂર્ણ બરાય;
પશુઓ પણ પરભાતથી, નંગલ ચરવા નય. ૧
શેર રહે લક્ષ્મી બણી, હોશે કેમ હમેશ;
રાજા રાજ્ય વધારવા, વિચરે દૂર વિદેશ. ૨
વિધ સંયુક્ત વિનયતા, હોય ચપળતા હામ;
કરે ન પરદેશી જતાં, કેપે તે નર દામ. ૩
વિદેશમાં વિચર્યા વિના, મને ન મોટું માન;
સમુદ્રમાં વખણાત શું, સીપ તણાં સંતાન. ૪
મુખે વિદેશી સંચરો, કરો બહેરાં કામ;
પ્રેમ ધરી વિધિ પાળતાં, નિર્મળ કરતું નામ. ૫
જે ધનની ઇચ્છા ધરો, તો ખડું માન ખચીત;
મહા સમુદ્ર મથન કરો, એજ અનાદિ રીત. ૬
પ્રયાણ કરિ પરદેશમાં, પરવરિ લાગે પંથ;
કોટિ કળા કૌશલ્યના, ગુણિજન લાવો યંથ. ૭

અનહર છંદ.

શૈર્વ ધરી શરવીર સંચરી સંયામ સજો.
હાલ આડી ના ધરે તો કેમ રહે કોટમાં;
આલી સમસેર પછી આલતાં ન આસ્વા રહે,
શઙ્ગતણું છેદે શીર આહી ચડિયોટમાં;
હાર છતનો વિચાર હોમ ન લગાર હૈયે,
ખુશી ખુશી રહે ખૂખ ખૂખ લાભ ખોટમાં;
તેમ જો વિશેષ ઘાઝ દિલ લે રત્નદેશતણી,
વેષ લે વિદેશિનો ને એજ આગમોટમાં. ૮

ટાહરો.

સૌ જોળન સમચોરસે, દૂર તજ્યો જમાં દેશ;
સમજ પુરૂષ શા માત્ર છે, વેત સાતનો વેષ. ૯
કુખમાં મોટમ મેલિયે, કુખમાં તળિયે દેશ;
અળગો કરિયે અલિ દુઃખે, વરણ જાતિનો વેષ. ૧૦

ઈંદ્રવિજય છંદ.

વાંતિ પ્રવાસની વાત વિશાળ, અહો ધનવંત વિચાર ધરો,
ઉઠર જોમ રહે દરમાં, ધરમાંજ બલાધ તમે ન કરો;
દેશ વિદેશ વિશેષ જુઓ, દલપત કહે દિલમાં ન કરો.
મુદિ પ્રકાશ પ્રકાશિત તેમ, તજી ધરવાસ પ્રવાસ કરો. ૧૧

ટાહરો.

સુકામ કે વિશ્રામથી, છેટે જતાં ખચીત;
સર્વે યીજ સંભાળવી, આ બે ભોલિ કવીત. ૧૨

અનહર છંદ.

પાણી પાત્ર, ગળાણું, ને ઠોરી પાણિયાઈ મારું,
જોળન માટે રસોડું જોળન ભાતાનું છે;
નાવણિયું એજ મારે નિત્યનો નાવાનો ચોક,
અભોટિયું એજ શણગાર સજવાનું છે;
દેવપુત્ર દિવાસળી, તે તો દેવધાનક છે,
પલંગ સમાન સંગે સુંદર બિછાનું છે;
દેખી લે મુસાદર તું કહે દલપરામ,
કોથળો મુસાદરીતું મંદિર મળનું છે. ૧૩
ખરચીતું નાણું છે તે જાણું છું ખજાનો ખાસો,
દહતર ને દવાત તે દિવાનખાનું છે;
નહી પાન સોપારીનો વાટરો નજરમામ,
દવાખાનું ખાસું પ્રોદ પોટકુ દવાનું છે;
મોટી, સોમ, દોરા, છરી, તે તો અજી શજી સારાં,
છત્રિ છત્રપતિ તણું, ચિન્હ તે ક્યાં છાનું છે;
દેખી લે મુસાદર તું કહે દલપતરામ,
કોથળો મુસાદરીતું મંદિર મળનું છે. ૧૪

ટાહરો.

પુરૂષ જય પરદેશમાં, રણતાં પામે ઝઘડિ;
જન્મ જૂનિમાં જન્મ પછી, સોભાશે સમૃદ્ધિ. ૧૫

સંપ (વશે).

ટાહરો.

સંપ સજો સજ્જન સહ, સંપે સૌ સુખ થાય;
સંપ વિના ઉઘામ સૌ, જરૂર નિષ્પજ નય. ૧
જ્યાં બંધ સંપી વસે, તેને દુઃખ ન થાય;
કદી દળાય ન કણસહ, છુટી જુવાર દળાય. ૨
એક કાળ પણ સહજમાં, ઝાઝા મળી કરાય;
લાખ જણા અકેકે દે, લાખ તણે ફળ લાય. ૩

વિચરે અતડો એકલો, તેને હરકત થાય;
મરે એકલી સોગરી, જુગ નહિ માર્યો જાય. ૪

દ્વિવિજય છંદ.

ચોસરમાં ચતુરાધ બધી, સમગ્રે નહિ તે અમથું શિર ફેરે,
એકલિ સોગરિને હલવા, છળ ભેદ બરી બહુ સોગરિ જીરે;
જો જુગતે જુગ જાય મળી, પછિતેતલું મસ્તકતેનહિ ટૂરે;
દોસ્ત શુભો દલપત કહે, શરિ જાય મરી ખરિ જો જુગકુટ. ૫
ત્રાહિત વીર વચ્ચે ન પડે, વચ્ચાંહિ પડેલ મરે નહિ વાંધો,
દાળ મળી રસશ્વ દિસે ન, વિના જળ જો રૂડીરીતથીરાંધો;
કાપડ સાચુ કાંદ ન જાનેજ, મરે લખ માંઠ બરાબર બાંધો,
ત્રાહિત તંત્ર મળે દલપત, મળે સુખદાયક સુંદર રાંધો. ૬

ટોહશ.

અણુખનાવવાળાં મળે, મરે એક કે બેય;
પાણી ને પાવક મળ્યાં, કહોણ કેમ રહેય. ૭
બેની લક્ષ્મીમાં પડે, જન તે માર્યો જાય;
બંદીના બે પડ વિષે, દાણા પડયા જગાય, ૮
સજ્જન આ સંસારમાં, સર્ગમાં ભલાં કે સંપ;
પડી દાટ પાવાણુમાં, લાગ્યું વચમાં લંપ. ૯
સંપ કરે કીમત વધે, ઘટે કરે મન રીસ;
થાય અંક સુખ ફેરવે, ત્રેસદના છત્રીસ. ૧૦

સંપલક્ષ્મી સંવાદ.

ટોહશ.

ક્રમદ જગત જોણે કર્યું, ધરં તેહતું પ્યાન;
સંપલક્ષ્મી સંવાદની, કથા શુભો સહ કાન. ૧
આ અવસર આ દેશમાં, સંપ ન દોસે લેશ;
ધરમાં કુળમાં નાતમાં, કરે કુસંપ કહેશ. ૨
બને ન લક્ષ્મીલિપિમાં, ખીલ તણી થી વાત;
દુઃખમાં તેથી દેખ્યાં, દેશી જન દિન રાત. ૩
સૌ જન મન ધનને ચહે, ન ચહે સંપ જરે;
કંઈ ન કરે કુસંપથી, એ અજાનજીર. ૪
તે કારણ કહું કલ્પિને, સંપલક્ષ્મી સંવાદ;
શુભિને સજ્જન સમજાશે, વળિ તજશે વિખવાદ. ૫

૧. પચસમાં દાટ પડે તો ત્યાં કાંપડું પાસ જગીને
પોતાનું વતન કરે છે,

રોહર સરસ મનસાપુરી, જીવક રાજ બનાંહ;
નિર્વનદ્યા નામે કરી, વસે વણિક તે માંહ. ૬
કલેશી તેની કમિની, કમળે બૂણણું અંગ;
કડવાં કચન કહી કહી, સદા લડે પતિ સંગ. ૭
પીટયા તુળને પચશીને, શું પામી હું સુખ;
ખાવા પચણ પેટ નહી, ભોગતું અરધી જૂખ. ૮
હાથે ચૂડા હેમનો, હંધડે મુજાહાર;
તે સ્વપને નહિ સાંપડ્યાં, એજે મર્યા અવતાર. ૯
બહુ રણિ રણિને નર બીજા, ધણા ધડાવે ઘાટ;
હું રાખું તુજ જીવતાં, અનતણા કિચાટ. ૧૦

ચોપાદ.

કથાં કચન કામનિષે મૂખ, રોહ શુભી દિલ દાખ્યું કુઃખ;
વસ્તિતણ વિચર્યો તે વાર, માંડ્યું તપ જળ વન મોઝાર. ૧૧
કિયું જતન શિવ મળવા કાજ, રિજયા રૂઢા રામેશ્વરરાજ;
કહે મહેશ વણિક વર માગ, ભાંજાજ પ્રમથમાં તારાં ભાગ્ય. ૧૨
શ્રાદ્ધ કહે શિવ થયા પ્રસન્ન, ધારં એટલું આપો ધન;
સધર્મું જે શકિ પામું સુખ, તેમું નહિ કા કિનમાં કુઃખ. ૧૩
એ શુભિ શંભુ વિચારે જીર, જણાય આ અજાની જરે;
માત્રે સુખથી ધન સુજ પાસ, સમજેછેધનમાં સુખવાસ. ૧૪
સંપ વિના ધન શું સુખ કરે, ધીરજ ધારી વિચાર ન કરે;
વળી શિવજી ઉચ્ચમાં શુભ વેણ, દાસતણા દિલમાંસુખદેણ. ૧૫
જન તું વણિક નગર કરે વાસ, પરિપૂરણ હું પૂરીશ આશ;
વળિ સાંભળ શુભ ખીજવાત, પ્રમટે બ્યારે કાલખલાત. ૧૬
નજરે તું નવિ દેખિશ નાર, પછી પુરષ પેખિશ તે વાર;
તે પાસે માગીશ તું જોઈ, તુરત તને સાંપડશે તેહ. ૧૭
એમ કહી શિવજી થયા આદર્શ, હંધડે વાણુક ન પામ્યોહર્ષ;
ઉર ધરી મેં શંકરની આશ, તેણે બતાવ્યું બીજા પાસ. ૧૮
શિવ પણુ દોસે લોભી સહી, કોડી ધરની કાટે નહીં;
માત્રે માનત રોકડિ સાર, આપે ફળ ધંધે ઉવાર. ૧૯
એમ ઉચરતો જન તે જાય, ધિરતા તો મનમાં નવ થાય,
દ્રવ્યવિના કુઃખ દેશે નાર, એમ વિચારી વરણે પુરખહાર. ૨૦

ટોહશ.

મી બાળક પક્ષી પથ, એમજ મુરખ અધીર;
તરણ કાચું તોફાન, ધરે ન લકિયે ધીર. ૨૧

જે જન જળ પાકે જમે, સ્વાદ સરસ બે ૧૫;
બહુ તર ઉપજે બીજથી, હાણુ અપકરે હોય. ૨૨
વડો અધીરો વાણિયો, બોહો નમર બહાર;
જામની કાઠી જાગતાં, વિધવિધ કરી વિચાર. ૨૩
આદિત્ય ઉમે ઉઠિયો, ત્યાં જઈ ગંગાતીર;
કર પદ મુખ શુદ્ધી કરી, નાભો નિર્મળ નીર. ૨૪
વચ્ચ ધરિ વિચારિયું, વળી તપ કરે વિશાળ;
તેજ વખતમાં ત્યાં કલ્પે, સી દીઠી તરકાળ. ૨૫

ચરચરી છંદ.

ધરતી પદ ધમધમાકે, ઝાંઝર ધ્વનિ ઝમઝમાકે;
હણુહણુહણુ ઠમઠમાકે, ઘેરે ધણી ધુધરી;
જળજળ મુખ કાંતિ જળકે, ખળજળ લુગ ચૂડ ખળકે
બળજળ સ્થિતિ બાલ બળકે, નચડી નાકે ધરી:
ચનચન તન ચાલ ચપળ, બણિહણિ સ્થલચાર સકળ.
ધણુહણુહણુ ઘેર અઢળ, કાંધો ચાલે કરી;
તાતા થે કરતી ગાન નાચતી નટવી સમાન;
તિઝડ તિગડતાંક તાન, સળતી તે સુંદરી. ૨૬

હાહાર.

બાળી આંખો મદભરી, જૂલી તનતું બાન;
હરમ ધરમ સંસ્પૃષ્ઠ છે, આતિ ઝાડું અભિમાન. ૨૭
ફુનિયાને નહિ દેખતી, હરે ન પડ ચિર દામ;
વેદ૧ વેદ મુખ બોલતી, બાળી સુંદર ભામ. ૨૮
પાછળ પટ સંકોરતી, આગળ ઢાકે અંગ;
પગ ઉઘાડા પાછળ્યા, ધરી ન જુએ દંગ. ૨૯
પૂછયું વણિકે પ્રીતથી, તે નારીને ત્યાંહિ;
કેણુ તમે છે ક્યાં થયી, આજ પધાર્યા આંહિ. ૩૦
શુણિ બોલી તે સુંદરી, હું લલિત જગમાત;
આવી તુજ કારણુ અહીં, સિવ પ્રેરી સાક્ષાત. ૩૧

ચોપાઈ.

આવીશ તુજધરભણીહંઆજ, સારીસધનનાં સધળાંકાજ;
શુણિહરખ્યો જ્ઞાનિર્ધન નામ, ત્યાં પુરુષદીક્ષે તે કામ.૩૨
નેણુ કિતળ સ્નેહે ભરપૂર, દેખી આનંદ ઉપજે ભર;
મુખમા વાણી મધુરી ધણીતોડે અદ્યણુ^૨રસ્તાતણી.૩૩

૧ જ્યાં લલિત હોય ત્યાં વેદનો બહુ ખપ પડે છે.

૨. સંપ હરેક સીકરતાની અદ્યણુ તોડી નાંખે છે.

સવૈયો.

ચોપટ કાકિલ મોરની વાણી, કહે સભળાકવિરોજવખાણી,
કામની કંઠ વખાણુ કરે કંઠ, ખાજક બોલીશું તોતળાળણી;
મોરલીનાદ વિષો ધનગાજ, કહે કંઠ મીઠી કવિની કલાણી,
એસકુવાદરથાજગમ્ય, મીઠી સધળાચળીસંધનિવાણી.૩૫

હાહાર.

મોરલિ નાદે નામ જમમ, ડોલે ડેખ વિસારી;
સંપનિ વાણિ સાંબળી, સૌ રીઝે સંસારી. ૩૫

સવૈયો.

કુત્સિતકાગકથોતનિવાણિ, કહે સભળાકવિરોજવખાણી,
જ્ઞાનમહીષ મની અજસ્રવદ, કહે વળી, બદ્ધ કવિનીકલાણી;
અર્ધવગીધઉલકગીરા, જગમાં અપશુકન કરીજનભણી,
એ સકુ વાદ રથા દમપત, કહે બડી ફર કુસંપનિ વાણી.૩૬

ચોપાઈ.

નર રડો નિરખી નિરધાર, એ પ્રતિ વણિકે કર્યો ઉચાર;
જ્ઞાપિ પધાર્યા શું તમનામ, કહો અહીં આંખા શૈ કામ.૩૭
હું છું સંપ હરીતો દાસ, પુરાણિયે પ્રેર્યો તુજ પાસ;
જે હું ને લલિતમાં જોઈ, તત્વ સમજ તું તો બે તેહ. ૩૮
જાહ કહે તુજમાં શૈ ખાલ, લલિત લલને જાઉં નહાલ;
બોલ અધિક તારૂં બળ હોય,વળી વિચારી સમજુંસોમ.૩૯

હાહાર.

સંપ કહે છે શૈક તું, વિચાર મારી વાત;
સંપતણો મહિમા સદા, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત. ૪૦
સુદી સુમે સૌ માનવી, વસતાં વન મોહાર;
હરતાં એક બીજા થયી, નોતો સંપ જમાર. ૪૧
પહેરણુ જાલો પાંદડાં, ખાવા વનજળ ફૂલ;
વનમાં વશીને વેઠતાં, રહે દુઃખ અતુલ. ૪૨
પછી આપી પરમેશ્વરે, સંપતણી મતિસાર;
એક બીજાની સહાયથી, બન્યાં બહાં ધરમાર. ૪૩
જમ સુસંપ વધ્યો ધણો, અદ્યણુ બાગી એમ;
બાંધ્યા બંધિભસ્ત બહુ, જન દુખીં જાય ન જમ. ૪૪
અબળ સખળ સૌ સુખી થયાં, દુઃખ થયું સૌ દુર;
તે કારણુ સૌ સંપતું, જણો તમે જરૂર. ૪૫

સંપ થઈ સુખ ઉપજે, સંપથી જ્ય કલેશ;
જે નરને ધર સંપ નહિ, ભેશે સુખ નહિ લેશ. ૪૬
તે માટે પુજને કહું, અંતર રાખ્ય ઉમેગ;
લાલ્ય મેલી લલિતની, સંપ તણે સજ સંગ. ૪૭
સાંભળી બાપજી સંપતું, ચડી રમાને રીસ;
બોલી ઉઠી બેળાકળી, કાપ્યો જાણે ફણીશ. ૪૮
સાંભળ મુરખા સંપ તું, આણે કેમ અભિમાન;
નિર્ધનિયો નર લોકમાં, ક્યાં પામ્યો સન્માન. ૪૯
ધનથી મન મગતું મજે, સુખ સૌ ધનને સાથ;
સર્વ રહે સેવક થઈ, હોય દ્રવ્ય જે હાથ. ૫૦
થળ થાનક જળ ધન કરે, જળ થાનક થળ થાય
ઉજડ વડા અરુણમાં, ધનથી શહેર વસાય. ૫૧
પણકર ધનને વાસતે, આપે વજ્ર અપાર;
ધનકારજી સોનાર પણ, સરસ ધરે શલ્યમાર. ૫૨
પામર ઉચકે પાલખી, બેસે ધનનાં યાગ;
કુકળ ચલાવે હામ ધરી, પૈસાથી ગહિપાળ. ૫૩
સંપ કરીને ચદ્ર જન, ઉપજાવે તરે થોક;
બધાં બધાં ફળ ભોગવે, લલિતવાળા લોક. ૫૪
આજ પછી અભિમાનના, બોલીશ માં સુખ બોલ;
નહિ તો નિર્લજ તું થશે, તરણા સરખો તોલ. ૫૫

છરપા.

સંપ કહે યુજી રમા, જનમ તારો હું જાણું;
વળી જાણે સૌ વિધ, કેમ વિસ્તારી વખાણું;
પય ખારાની પુત્રી, બંધકર વિપની ભગની,
વિધ કરતાં વિશેષ, ઉઠે સંભારે અગની;
વિષ પ્રાણુ હરે પોતે મરી, કરે એકને કલેશ છે;
તે જીવતી રહીને જનમમાં, દિધા ઉઠાડી દેશ છે. ૫૬
કૌરવ પાંડવ કૂળ, મૂળથી નાખ્યાં મરડી,
રાવણતું પણ રાજ, ઝડપ તે નાખ્યું ઝરડી;
બહુ રાજનાં રાજ, સંપ તજવાથી તૂટ્યાં;
સરસ હતા સુલતાન, સંપ ફીટે ધર કુટ્યાં;
પરિપૂરજી લલિત પ્રામિને, સંપ વિના નહિ સુખી રહે,
નિજ ધરમાં લજ્યા કુંસંપથી, મોટા પણ મરવા અહે. ૫૭

દોહરો.

હરના ધરમાં હરથી, થતું હશે તોશન;
સંપ ન દેખી શંકરે, કાધું હશે વિષપાન, ૫૮

છરપા.

ગિરિજા ગંગા સોક્ય, હશે હરેરાજે લડતી;
ઇંદુ અમિતી જ્યોત, પરસ્પર નિશ્ચ નડતી;
વાલ્ય વૃષભને વેર, મોર મણીધરને મારે,
સિંહ હાથિનું શીર, તોડવા તુરત વિચારે.
શિવ સેવક દાનવ દેવ બહુ, મારામારી કરિ મરે
ધરમાં એવો કબિયો ધણો, સહન થયો નહિ શંકરે. ૫૯
સમ ધાતુમય સરસ, શેષ કૈલાસ વસે હર;
ધનપાત ધાર્યો મિત્ર, કરે આશા કિનર નર;
લંકા સરખાં લાખ, દાસને અપશિશ દે છે,
મર્યો પુત્ર મણેશ, રિહિ જેથી જન લે છે;
પણ એ બૈયર ચડખડ કરે, પદંગ ત્યાં કુણ પાથરે,
શિવજયન કરે સમજાનમાં, લીખમાગિ ભોજન કરે. ૬૦

દોહરો.

તન રાગી શિર શઙ્ગતા, જર આવે ને જ્ય;
પણ જે સંપ કુટુંબમાં, શીતળ રહે સદાય. ૬૧

છરપા.

બુઝો ઇંદુને અંગ, રોગ ક્ષય લાગિ રહે છે,
રાહુ સમે શિર શઙ્ગ, વાર ધણી ધેરી લે છે.
કાળું લાગ્યું કલક વિહંસી માળો આલે;
ચોથ તિથીમાં લોક, ચાલુ આઠાં કરિ આલે,
વળિ તેજ પ્રતાપ વધે ધરે, કલેશ કદી નવ મન કરે;
જેમ સંપ કુટુંબ નક્ષત્રપતિ, સદા શિતળ થૈને ફરે. ૬૨
દોહરો.

સંપ વિના સુખિ હોય જન, સૌ પૂરે જે સાખ;
તો પરિપૂરજી પેટ ભરિ, રમા અરવ તું રાખ. ૬૩
જનમાં બહુ જન ધન વિના, સંપ થઈ સુખવંત,
સાખ પુરે સંસારમાં, જેની લોક અનંત. ૬૪
તો તારું અભિમાન તણ, રહેજે શરમ સમેત;
વગર લવાયું મોલતાં, ફોગટ થઇશ ફળેત. ૬૫
સાખ ન પૂરે સર્વે તો, બહુ બકવે શું થાય;
આપ બદાઇ આપ સુખ, ગંડક લોકો માય. ૬૬

શ્લોકાંક.

કર બકવા તું સંપ કુપાત્ર, સુખ આમળ તું છે કુલ્યમાન;
વસું વિષ્ણુને અરપિ અંમ, નહિ લવવા લાયક તુજ સંપ.
અતિજનમાં પામ્યો અપમાન, સમજ્યોત્કાંઠાના પાસના
કાલ્યો રાવણે પકડી કેશ, દુરજ્યેધને તબલ્યો દેશ. ૬૭

જાદવના કુળમાં પણ જન્મ, નાઠો અંતે નિર્લજ્જ થઇ;
રહિ ન શક્યો જ્યાં માફ રાજ, નિર્લજ્જ તને ન આવે લાજ.
જે જગમાં જન તારા હોય, તે સુજ સેવક તુલ્ય ન કોય;
તેને કર તું ચિત વિચાર, એ પછી અદકો કર ઉચ્ચાર. ૨૯
જો ધનવંત સભામાં જાય, સ કમ સભાસદ ઉભા થાય;
આપે વળી ઉત્તમ આસન, નહિ સન્માન હશે નિર્ધન. ૩૦
ધનિનાં આજક નહાનાં વરે, નિર્ધનનાં કુવાગાં શ્રેય;
સૌકો સગા સધનના હોય, નિર્ધનિયાતું ન થશે કોય. ૩૧
વસે શ્રીમંત હવેલી કરી, નિર્ધનની દાસે છાપરી;
સરે સિપારસ રાજદાર, ઝાંઝે જેને મરથ આપાર. ૩૨
નિવડે ધનવંતાનો ન્યાય, જન નિરધનિયો માર્યો ન્યાય;
લક્ષિ વિના શ્રીવિષ્ણુ જેહ, સમર્થ રહિ શકે નહિ તેહ. ૩૩

દોહરો.

સંપ કહે તે સર્વ તુજ, ફાંદિ વાતો ફાંદ;
સંપ વિના શ્રી વિષ્ણુ પણ, સદાય પામે શોક. ૩૪
છરપા.

સંપ વિના ગોશોક, શોક રાધા ચિરજનો
સંપ વિના સંતાપ, રૂઠમણિ સત્યભામાનો;
સંપ વિના શ્રી રામ, વસ્યા સીતા લખ વનમાં
સંપ વિના મગ મારિ, ખોઇ સીતા ખજ જનમાં;
મહા સમર્થ તે પણ સંપ વિણ, હશે દુઃખ લક્ષ્મીપતિ,
એવાને આંસુ આવિયાં, કહો મનુષ્યની કણ ગતિ. ૩૫

કૌશલજેશ્વર નરેશ, જગત દશરથને જાણે;
સહિત રામ સુત માર, વડા કવિ વિવિધ વખાણે;
લક્ષ્મી મળી અલક્ષ, મલા જન કિરતી બાળે,
કેકે ને કૌશલ, રાણિયો સંપ ન રાખે;
તુપ મોત વિના મૃત્યુક થયું, સંપ વિના સુત વન ગયા,
વળિ જગમાંજુઓ વિચારિને, સંપતજસુખિકો થયા. ૩૬

દોહરો.

સંપ શુણ્ણ કમળા કહે, તજ અભિમાન અભંગ;
સ્વતંત્ર સુખ જન જે ચહે, તજે તુરત તુજ સંગ. ૩૭

છરપા.

કિસકિસપુરિ શૂપ વળિ સુશિવ એ વાનર,
સેવ્યો જ્યાં લગિ સંપ, સુખ પામ્યા ન સ્વતંતર;
ઠાપી સંપનું નાક, તજ્યો સુશિવને જ્યારે,
રાખ્યું સ્વતંત્ર રાજ, વળિ સુખિ વસિયો ત્યારે;

સુશિવ વાળિને મારી વળી, નિષકંટક સુખ અનુસરે,
નર ચહે પદવિ પ્રથિનાથની, સંપ રાખીને શું કરે. ૩૮
જો લંકાપુરીનાથ, રાય રાવણુ જગ જાણે,
કુંભકરણુ ભડ ભાત, વિભિષણુ મિત્રે વખાણે;
સેવ્યો એકે સંપ, સુખો તે રાવણુ સાથે,
તજ્યો વિભીષણુ સંપ, છત્ર માંડ્યું નિજ માથે;
જે તજે સંપ તે તુપ બને, ન તજે નોકર થઇ ફરે,
નર ચહે પદવિ પ્રથિનાથની, સંપ રાખીને શું કરે. ૩૯

દોહરો.

સ્વાદ હશે જો સંપમાં, હરડે જેવી હોય;
કરશે શુણ્ણ કોઇ આવસરે, કહે તુરત નહિ કોય. ૪૦
ધનનો સ્વાદ સરસ લણે, સાકરને અનુસાર;
મીઠો લાગે મૂખમાં, લખ ચાખતાં લગાર. ૪૧
સંપ કહે સાકર વિષે, કુંસંપ ગંધક તેલ;
મળતાં કાળો કાવણો, નિરખ્યો નહી બનેલ. ૪૨

છરપા.

સંવન તેર ત્રેપન, સાલ વિક્રમની જ્યારે,
દિલ્હિ અલાઉદ્દીન, તખ્ત પર બેઠો ત્યારે;
મંત્રી મલ્લેકજી, રાજ્ય લેવા રચિ જોડી,
વિષ દધ માયો શાક, શાહનવા થપ ફોડી;
પણ એક માસ દિન પંચ સુખ, ભોગવી ભુંડી રીતે સુઓ,
તજે સંપ નહીં સુખ ઉપજે, જરૂર વિચારીને જુઓ. ૪૩

દિલ્હિ આદિક દેશ, થયા જગમાં તુપ જે જે,
સેવ્યો નહિ જો સંપ, સુખા વણુમોતે તે તે;
કોઇને કુંવરે હણ્યો, હણ્યો કોઇને નિજ આતે,
કોઇને પ્રધાને હણ્યો, હણ્યો કોઇને પિતુમાતે;
શુભ રીતે સંપ ન સેવતાં, રાજ રંક પિડાય છે,
ધનથી સુખકો નથિ ધારતું, સંપ થકી સુખ થાયછે. ૪૪

દોહરો.

નારદ ને પર્વત રૂપિ, મતિવંતા એ મિત્ર;
કન્યા કાળ કુંસંપથી, આપ થયા અપવિત્ર. ૪૫
થતો સ્વયંવર સાંભળી, ઉર ધરીને અભિલાષ;
એક મિત્રથી અણુછતાં, પહેાંચ્યા વિષ્ણુ પાસ. ૪૬
જે નારદ જગદીશને, બણે શુણ્ણો જગભૂષ;
સમે સ્વયંવરને વધે, તડું માફે રૂપ. ૪૭
પર્વત રૂપિનું ત્યાં પ્રગટ, સુખ મઠેટનું થાય;
વનિતા તેને નવ વરે, પર્વત પાછો જાય. ૪૮

‘તથાસ્તુ’ બોલ્યા ત્યાં હરિ, નારદ ગયા નસોક;
પર્વતરશિ આબ્યા પછી, ફળેત થવા ફેાક. ૯૦
હર જોડી હરિને કહે, હો મુજને વરદાન;
કાયાની કાંતી વધે, સરજ કોટિ સમાન. ૯૧
નારદનું ત્યાં નર્ક, મર્કટ સમ મુખ થાય;
‘તથાસ્તુ’ બોલ્યા તે શુભી, રાજ થયા મુનિરામ. ૯૨
મંડપમાં મુની બે ગયા, સંપ તણ ચઢી સંપ;
સુંદર રૂપ શરીરનાં, મર્કટ જેવાં મુખ. ૯૩
ભય પામી બહુ ભાળતાં, કન્યા તો તે કાળ;
પાછી નાહી પદમણી, વદન દેખી વિકરાળ. ૯૪
તે તો ત્રીજાને વરી, રૂપ બે ગયા નિરાશ;
કુસંપ કીધે નવ સરી, એકે જાણી આશ. ૯૫
એમજ જન આ દેશના, શુભ પોતાના માય;
અવશુભ અન્યોઅન્ય કહી, બે મર્કટ મુખ થાય. ૯૬

શોપાઠ.

નિર્ધન એક હતો નરનિત્ય, વન વિચર્યો સુત નારી સહીત;
ધરિ તપ બેઠાં રાખી ધ્યાન, દેવે પછી દીધાં વરદાન. ૯૭
ઉમર માંકિ અકેકિજવાર, ઇચ્છા ધરી કરજે ઉચ્ચાર;
ઇચ્છા પૂરણકરીશજે, અધિકનઆપું કરી અવેજ. ૯૮
પ્રસન્ન થઇ પાછાં જ્યાં જાય, રસ્તામાં દોઢો કોષ રાય;
તેની શાણી થવા તતખેવ, દીલમાં આંખે સમર્પા દેવ. ૯૯
રમા બરોબર પ્રમટ્યું રૂપ, ભાળીને લોભાણે ભૂપ;
ધણ્યે મનમાં કોષજ ધર્યો, ઇચ્છા કરી એતુંકચર્યો. ૧૦૦
રંદા રીંછડી રૂપે થાય, તતક્ષણ તેમ થયું પળમાંય;
પછી રહી પુનઃપતીનીપાસ, અંતરમાંવણથવા ઉદાસ. ૧૦૧
પછી કીધી પુત્રે ઇચ્છાજ, પ્રથમ હતી તેવી તે થાય;
સંપૂરણ કદી દેવ પ્રસન્ન, સંપવિના નહિ મુખસંપન્ન. ૧૦૨
વળી કહું વાત અલૌકિક એક, સાંભળ કરજે શૈલ વિવેક;
વાહવએકબેચા સિવપાસ, પ્રીતે પુજ્યાશ્રાવણપાસ. ૧૦૩
દેવ કહે માગો વરદાન, આદણ્ય બોલ્યો ધરીને ધ્યાન;
જે ટાણે હું મિતવું જેઠ, તુરત મળે મુજ વસ્તુ તેઠ. ૧૦૪
ત્રિનયનકહે અતેમજથાય, ધણેદરખીદિગ્ધરબણીભય;
સ્મરતાં વસ્તુ જડેસાક્ષાત, બેઠજ જલરૂપો તેને બ્રાત. ૧૦૫
તેપણ મયો ત્રિશેખરસ્થાન, પૂજી સિવ પામ્યો વરદાન;
આશ વિર માગે જે પેર, જમણુંતેથીમળે મુજ ઘેર. ૧૦૬

દીધું એજ વચન મહાદેવ, તે પછિ ઘેર ગયો તતખેવ;
મેટો માગ્યા સાતજ માળ, આને ચૌદ થયા તે કાળ. ૧૦૭
મેટો માગી પંદર ગાય, આને એથી બમણી થાય;
હથ્થાથી પાલખી પલમ, સાંપડીયાં બે જણનેસંગ. ૧૦૮
સંપ વિના ક્યાં થઇ ઉર, દેખી દાઝ્યું દીલ જરૂર;
મેટોકહેમાધરખાજ, અરધાઅરધખળો મહારાજ. ૧૦૯
તેનું અરધ બળુ તતકાળ, આના બળ્યા સમૂળા માળ;
મેટો કહે મુજધરનાં જન, સૌનું કુટે એક લોચન. ૧૧૦
તેની આંખ અકેકી જાય, આનાં સધળાં અંધાં થાય;
હવે વિચારો એના હાલ, લક્ષ્મીમાં શો મેટો માલ. ૧૧૧

દોહરો.

સાંભળ મનમાં શેકને, સંપથી થયો સનેહ;
લક્ષ્મી જોઇ લાજ થણી, ઉચરી અવસર એહ. ૧૧૨
સાંભળ નિર્ધન શાહ તું, સો વાતે એક વાત;
ભાસે તુજને જે બહું, તે તું બે સાક્ષાત. ૧૧૩
શા માટે તું શેકિયા, વસ્યો આવી વનવાસ;
કીધું તપ શા કારણે, શું માગ્યું શિવ પાસ. ૧૧૪

છપા.

પાણીની જે પાસ, દ્વંધથી ક્યમ દુઃખ ભાગે,
હોય અનની ભૂખ, મુખ મોતી ક્યમ માગે;
સુધરે લુણ્થી શાક, માંકિ સાકર શું કરવી,
આગવિ પાકે અજ, કુલમાળા ક્યમ ધરવી;
કહે કમળા નિર્ધનશાહ શુભ, જેતું કામ તે જે કરે,
તે કીધું તપ ધન કારણે, સંપવિ ઇચ્છા શું સરે. ૧૧૫

સંદેશો.

મેર ચહે ધનધોર ધગ, શશિતેજ છટા ચકિચુંસુખપામે
દરીન ચંદ્ર અકોર ચહે, ધનધોર પટા થકી તેજ વરામે;
દીપક સંગ પતંગ ચહે, નહિ ગંગ તરંગ થકી દુખ વામે,
નીરજ નીરચિદ્ધર થક, નહિ ધીરધરેકદિ ક્ષીરનેકામે. ૧૧૬

દોહરો.

વેક્યું દુખ તે ધનવિના, એ ન વિસારીશ આપ;
જો ચક્રિજ આ અવસરે, પછી શાશી પરિતાપ. ૧૧૭
સાંભળ નિરધનશાહની, કાયા ઉપજ્યો દંપ;
લક્ષ્મી લેવા લાગિયો, સજ થૈ બોલ્યો સંપ. ૧૧૮
વાત છોલિ તું વાણિયા, ઉર ધર ધરી ઉમંગ;
પછિ હું રસ્તે પરવડું, તું જ તેને સંગ. ૧૧૯

એક નગરિ ઉજ્જયપુરી, રાજ વિક્રમસભ્ય;
નગરસેઠ નિમચ્છદ્ય, લાચક જેની લાજ ૧૨૦
સુખ સંપત્તિ સુમાર નહિ, મહિમા બહુ જમખાંદિ:
હવેલિ થોડા હાથિયો, કસુર ન દોસે કાંદિ. ૧૨૧
વખત એક રજની વિષે, સુખસન્મા મોઝાર;
પોઠમાં પિયુ ને પ્રેમદા, ઉદ્ધ શ્રી અનુસાર. ૧૨૨
પલંગ રૂડા રંગનો, કરેલ મેનાકાર;
શોભે ધર સુવાતણું, ભાખતણો બંડાર. ૧૨૩
કાચ જડયા કંચન વિષે, ઝગમગ ઝાકઝમાળ;
તારા સારા તુલ્ય ત્યાં, દીપે દીપકમાળ. ૧૨૪
શેઠ કહે શુણુ સુદરી, પગ મારા પીડાય;
ને તું ચાપે જોરથી, તો સુખ શાંતી થાય. ૧૨૫
કામનિ કોષ કરી કહે, નહિ એ કામ કરાય;
શું સુખ તમથી સાંપડયું, પ્રિને ચાંપું પાય. ૧૨૬
નથમાં મેં મણિ નિરખિયો, પદરાણીની પાસ;
ઉપજે જેથી આતિથયો, પાવક વિના પ્રકાશ. ૧૨૭
તે ભેવા તમને કહ્યું, હઠ કરિ વાર હજાર;
કહિ કહી થાકી કાનપર, લિધી ન વાત લગાર. ૧૨૮
માગી ચીજ મજે નહીં, નિષ્કળ થોડું નામ;
શું કંઈ તારી સાહિબી, કાંધ મારે નથિ કામ. ૧૨૯

ચોપાદ.

શેઠ કહે સાંભળ ધરિ સુખ, મણિ જે દનતે માગ્યોયુખ
જમમાં શોધું જલથી, મણિએવેતોમળતો નથી. ૧૩૦
પ્રથવિપતિની પત્ની પાશ, એ મણિની કમલ કરિયે આશ;
ને જાણું કોણએનીએક, કંઈપરિદાષ લાખ કરોડ. ૧૩૧
ન મજે તેનો નહિ કપાય, કાલો હઠ લીધે શું થાય;
હઠકરિયેનિલ કંથ હજુર, જેની તેની શક્તિ જરૂર. ૧૩૨
કામનિ કહે ન મજે મણિ કેમ, જૂઠું કહિ સમજાવે જેમ;
જાણું ભોળો નહિજાત, રસતું મધી કપટની વાત. ૧૩૩
જે નરતું પરસ્ત્રીમાં ચિત્ત, પરણી સંમ ન ચાંધે પ્રોત;
એમાંઆવી અનેક વાત, જનમદુઃખણીએનેક જાત. ૧૩૪
પૂર્વ જન્મનું પાપજ નહ્યું, પાતું તમ સાથે જે પડ્યું
અપે જન્મ જનેતા જેઠ, કર્મ ન આપેકોષપણુ તેઠ. ૧૩૫
બવ પૂરો સુખ દુઃખથી ભરું, કશી આશા તમથીનકરું;
સ્વપનેનું નહિ પામી સુખ, દેવે મુજને દીધું દુઃખ. ૧૩૬

દોહરા.

મળિને મામા મામિયો, મળી મારાં મા બાપ;
ભાષ અને ભોળામળે, પરણાવ્યું આ પાપ. ૧૩૭
મામા મામા છુમિમાં, પામ્યાં પાપે પાપ;
ભાભી પાપે પામિ બે, બે પામ્યાં મા બાપ. ૧૩૮
જેર ખારી તે જાણી, શેર અટકળે અનન;
કહિ કન્યાનાં નહિ કરે, લખેજારીયિ લખન. ૧૩૯
શેઠ કહે શેઠાણિ તું, શા માટે ધર શેઠ;
મુખે જેટલા મામ તું, રૂપેયા ફડે શેઠ. ૧૪૦
સદાય મારું શિખળત, પટે ન પડતાં પ્રાણ;
મેણું પરસ્ત્રીનું મને, બહુ સાહે જેમ બાણ. ૧૪૧
એવાં કેમ તું ઉઝરે, વાલી વાંકાં વેણ;
રાતાં આવાં રીસથી, ન ધટે કરવાં તેણ. ૧૪૨
સુખમાં વચ્ચે સંપથી, જામની ને ભરજાર;
મધુરે વચને મામિયે, સંપતિને અનુસાર. ૧૪૩
નારી તું પ્યારી ધણી, અરધું જેતું અંગ;
નિલકત સલળી માહરી, આપું તને અભંગ. ૧૪૪
તોપણુ નિત્ય તું કરે, કારણુ વિના કહેશ;
ચંદ્ર ન આવે ચપટીમાં, હઠ ભે જાળ હમેશ. ૧૪૫
આપણુ થકી અભાનિમાં, દેખી તેનાં દુઃખ;
સંમહિયે સંતોષ તો, સદાય ઉપજે સુખ. ૧૪૬
પામ્યો નહિ જે પગરખાં, દુઃખ ચોકારે મૂખ;
પણુ ખીજને પગ વિના, દેખી વિચારે દુઃખ. ૧૪૭
તુજા ઝાઝી તેજ જન, હપડે બળે હમેશ;
તુજાથી નિસુવન ધણી, લાઇ ન શકે સુખભેડ. ૧૪૮
ચુલિયલ વિક્રમ વપ મયો, પંડે પાંડવ દેશ;
ઉદ્ધપ્રસ્થ અવતોયિને, કરવા લાગ્યો કહેશ. ૧૪૯
પરતાવો બહુ પાખીને, બોલ્યો મેલી લાજ;
આ દોહતની આમળે, રાંક તુલ્ય મુજ રાજ. ૧૫૦
દોષ કશો નહીં દેવનો, નહીં મુજ બલાં નથીજ;
ધરાવિ નામ ધરાપતિ, અતિમાં રહ્યાં મરીજ. ૧૫૧
મરિખી પોતાની અણી, અતી અંતર ધરી આશ;
સેવે વિર વેતાળને, દીનપણે થઇ દાસ. ૧૫૨

૧ આ દોહરામાં એવા એક અક્ષર નથી કે જે દોહ
એકઠા કર્યા પગર ખોલી દાખાવ.

૨ આ દોહરામાં એક એવા અક્ષર નથી કે જેનો
અક્ષર કરતાં જે દોહ અડકે. એને ત્રિશબ્દ કહે છે.

ચોપાદ.

તે માટે રખા તજ રોષ, સુખ નહિ લેશ વિના સંતોષ;
 સુખ પિયરનું તું સંભાર, સ્મરિને વખ ન મળતું સાર. ૧૫૩
 કરતી મળુરી જેવાં કામ, વળિ બહિયે ન મળે વિશ્રામ;
 એથીતો સુખ અદકુ આજ, કિંકર કરે હુકમથી કાજ. ૧૫૪
 ભામનિ શુણ્ધિયમ કોષ ભરેલ, જ્યમજળજ રેડયું તાતેતેલ;
 મારાં ફર્બળ માને આપ, એ મેલું સુજને કમમ આપ ૧૫૫
 કુવે પડું જીવ દઉં તતકાળ, વિખડાં વાટિ પીક વિકરાળ;
 કુટે શીશ્વ કરે પાખંડ, પાપણિ બોલે વચન પ્રયંડ. ૧૫૬
 વળતી શેઠ વિચારે વાત, જીવતી ચૂંપે જનાવર જાત;
 સમજળ્યો સમજે નહિ ન્યાય, મારવિના મારગ નહિ થાય. ૧૫૭
 હર દેખી યશુ કરે વિચાર, યજુ ન વિચારે નિરલજ નાર;
 શિક્ષા કરી વળિયાથી શોક, કોધાયું જને કહેશે શોક. ૧૫૮
 ધીરજ તે માટે મન ધરું, આર ઉપાય ચંતુર થઇ કરું;
 સામદામને ભેદ જાણ્ય, પછિથી ચોથો દંડ ઉપાય. ૧૫૯

દોહરા.

સમજણુ દેવી સામ તે, દેરી લાલ્ય દામ;
 બેઢે ભય ઉપજવવો, દંડ સજે સંશ્રામ. ૧૬૦
 નારિ મારી વાત શુણ, સારી ધારી રનેહ;
 મળવો ફરિ આ મુઝકમાં, ફરેભ મનુષા દેહ. ૧૬૧
 આમુષ તો વળિ આશ છે, બહિં બહિં બહનું થાય;
 પછિ તે પળ નહિ પામિયે, જે પળ વીતી જાય ૧૬૨
 માટે મોહું મન કરો, સદાય રહિયે જ્ઞાત;
 કોષ વખત કરિયે નહીં, કલેશ યુદ્ધિ કલ્યાંત. ૧૬૩
 એ રીતે અતિથય કર્યો, શેઠે સામ ઉપાય,
 કાન ધરે નહિ કામની, શી રીતે સમજાય. ૧૬૪
 મન માન્યાં આમળ મુક્યાં, ચરણા ચોળી ચીર;
 સાયું ન જીવે સુંદરી, જ્યમ વિતરાગી વીર. ૧૬૫
 તારણિ છેક ન તાણુ તું, તાણે તૂટી જવ;
 રનેહ તુટે તો સાંધતાં, વચમાં માંઠ વળાય. ૧૬૬
 તજ્યું જે તમને આમે, કરશે શું પછિ કાજ;
 પરતાશો બહુ પ્રેમદા, માટે માનો આજ. ૧૬૭
 એમ કહી અવળે મુખે, સતો રાખી રીશ;
 અંક ક્યાં જ્યમ એ ધડી, ત્રેસઠના છગીશ. ૧૬૮
 તોપણુ રહિ નહિ તે વળી, બકા કરતી ખાળ;
 શુણ્ધતાં દિલમાં શેઠને, ઝાઝી પ્રમટી ઝાજ. ૧૬૯

બહુ કહ્યું જે બોલ નહિ, ધરિ શકતો નથિ ધીર;
 તોપણુ મારે તારણી, તિશ્ણુ વાયક તીર. ૧૭૦
 શેઠ ઉઠી સોટી લઇ, માર્યો પૂરણુ માર;
 બાળા તોપણુ બોલતી, લે નહિ થાક લમાર. ૧૭૧
 પંડી ધરતી પડોશના, આઘા બોક અધીક;
 સો ઠપકો દે શેઠને, કામ ન કીધું કીક. ૧૭૨
 દાસ સંભારી દૈવને, નર નાંખે નિથાસ;
 બેઠો આપી બારણે, અંતર થઇ ઉદાસ. ૧૭૩
 જીવું માગે મુખ થઈ, પરમેશ્વરની પાસ;
 સંપવિના સંપતિપતિ, તજિ જીવતરની આશ. ૧૭૪

ચોપાદ.

વળી ત્યાં કૌતકની વાત, નજરે ત્ય નિરખી સાક્ષાત;
 પરદેશી નરને વળિ નાર સુતાં બોટલે શેઠ કુવાર. ૧૭૫
 પિયુના ખારી ચાંપે પાય, હેતે વાત કરી હરખાય;
 બરણીપ્રીત જણાવે બધી, ધન્યજનમનધારેબધી. ૧૭૬
 સ્વામિ કહે સુંદરી શુણ્ધાપ, બહુ ધનવતો છે તુજ આપ;
 ત્યાંજનને સુખથી વસતું, દુખસુખથી દિન કાઢીશ હું. ૧૭૭
 શામાટે દુઃખમાં મુજ સંગ, વસી વણસાડે તનનો રંગ;
 હું પામીશ સુખનાદીનવા, તોતુજને આવિશ તેડવા. ૧૭૮
 નારિ કહે સુણિયે હો નાથ, હું નહિ તજુ તમારો સાથ
 ભોગવું સુખમાં આપી ભાગ, દુખમાં કંઈ તમારો ત્યાગ. ૧૭૯
 પૂરી કરે પ્રભુના ચોર, ક્યાં તે છુટું કર્મ કઠોર;
 વસું વિજેગ દિન એટલા, જીવું જમમાં દીન કેટલા.
 સગપણુ સત્ય ધણુમાં ધણું, તેતો ધણિ ધણિયાણી તણું;
 પિયરતણી પાલખી ફાળાર, સસરાની શુળી સુખકાર. ૧૮૧
 એમ કરે વાતો ધણી, જણે એજ ઉજણુનાં ધણી;
 શુણ્ધિશુણ્ધિ શેઠનું અંતરખણું, સુખ આવું સ્વપને નહિ મળું.
 આતંકિકિકારો અવતાર, સુખથી નહિ માંડશે સંસાર;
 આ ધનમાં અંમારો પડો, હે પ્રભુ સંપન્ને સાંપડો. ૧૮૩
 જે સુખમાં આ બે જીવવસે, એ સુખ વિક્રમને નહિ હશે;
 જીવતરધન્ય એનું જમમાં બી, એથી સુખનથી અધિક કાંકિ.

દુઃખી જીવતર વિષે.

કથા.

રહે શરીરમાં રોમ, વ્યસન આવો કોષ વળગ્યું;
 થયો ન વિદ્યાભાસ, કરજ છુટે નહિ અળગ્યું;
 વસે કુટુંબ કુસંપ, કલેશ કામની નહિ જાડિ;

પાપી પુત્ર કુપાત્ર, પુત્રી બાળાપણ રહે;
અહોનિશ વસતું ઉદયમવિના, તૃષ્ણા અધિક અપાર છે,
આજગમાં એવા પુરવતું, જિવતર તે દુષકાર છે. ૧૮૫

સુખી જીવતર વિશે.

શ્રેષ્ઠ રહિત તન રહે, અધિક વિદ્યા અભ્યાસી,
પાથે આચાર્ય પુત્ર, સદા પરબ્રાહ્મ નિરાશી;
મધુર વાચ માનની, કરજ શિરપર નહિ કોડી,
ચિત્ત સદા સંતોષ, પ્રીત સજ્જન સંપ જોડી;
વળી દિવસ દિવસ વધતો દિસે, સંપ કુટુંબી વર્ગમાં,
પંક્ષી તેજશી હું નથી પ્રીતો, સરસ કાંધુસખરવર્ગમાં. ૧૮૬

દાહરો.

સમળાં સંકટ સાંભિયે, કાઢી કર્મનો વાંક;
જૂંડી જેની બારણ, એ દુઃખ આડે આંક. ૧૮૭

રાગ વેરાડી.

બાપજી જેની બારણ જૂંડીરે, તેને પીઠ અંતર ઉડી; ૨૬
લાજ તજને લક્ષ્મ કરે નિત્ય, બાળવા લોક ભરાય;
સારા મનુષ્યના ધરનું વગેણું, જેણું જગતને થાય. બા. ૧
જેમ બિલાડી ઉઠરને જીવે એમ, નાથ સામા કરી નેણ;
પગથકી પ્રમટે માથા લગી એવાં, વાંકાં કાઢે વેણ. બા. ૨
ચાર હડી પીયુ ઝાટે ટળે ત્યારે, સુખ યંત્રને થાય;
હરિયે આવીને ઘેર બેસે ત્યારે, શેર લોહી સુકાય. બા. ૩
પંકિત શાસ્ત્ર બણેલ પુરાણી, મોટી સભામાં મનાય;
માન તજ મુરખીના મોહના, તેજ દુંકારા ખાય. બા. ૪
પીયુ થકી તો હણીજ પોતાની, સમજણ જણે સદાય;
દેવચાકે તો મનુષ્યના મુખની, શીખામણે શું થાય. બા. ૫
પહેર ચઢે દિન પોહીને ઉઠે, ચોંપે લક્ષ્મણના ચાલ;
જો લકનાર પીળું ન જોડે, પડતાણે પોતાનાં બાળ. બા. ૬
સ્નેહ કરી કદી સ્વામિની સાથે, બેશી ન બેલે વાત;
કુમારની પેટે કુલવતી રહે, રાષભરી દિનરાત. બા. ૭
જેને વીતી હોય તે નર જણે, આણે બિજા અહંકાર;
હઠાપણ કેરો કોષ ફનીઆમાં ગર્વ ન કરશો ભગાર. બા. ૮

દાહરો.

પછી પરદેશી બોલિયો, બાવ સહિત શુણ્ણ થાત;
લેપ થણા નર દુષ્ટના, તે તું જાણજી વાત. ૧૮૮
શેઠ કહે સાંભળ કહું, દુષ્ટ પુરુષના લેપ;
તે મુજમાં તજ આત્ર નથી, રખે ધરે તું શેપ. ૧૮૯

રાગ વેરાડી.

કહું નર દુષ્ટની કહાણીરે, શુણ્ણ સૌ સ્નેહજ આણી; ૨૬
મોહું વહેલું કામ સુધરે કે બગરે, માણસ માત્રની રીત;
પોતે કર્યું તેતો પાંચરું સમજે, તારીને ખારે નિત્ય. કહું નર. ૧
સાસુ નણુંદ દેરાણી જોડાણીના, સાચા જુઠા શુણ્ણ બોલ;
વાંક વિના વનિતાને તળે તો. તે નર ખરને તોલ, કહું નર. ૨
કાગડે ઘેર્યું છુડ રૂરે તેમ, ગોરી સદા ગભરાય;
ધરનાં કરે સૌ દેપ ધણેરો, તેથી જુદો નવ થાય. કહું નર. ૩
માનવિનું અપમાન કરે નિત્ય, ગાય નહારી ગાળ;
તુચ્છ ગણી તિરસ્કાર કરે તો, તેનરનું મહો બાળ. કહું નર. ૪
સાસરિયાની સાથે લડી, કાઢે રાંડ ઉપર તે રીઝ;
સારામનુષ્યની શિક્ષા ન માને જોનેશઠ્યાજગદીશ. કહું નર. ૫
સમજુનો ટોટો તુરત ટળે, કોષ ધરું આવી કહે ઘેર;
જોઈ કહેકે આડું જીએ તેનો, પારઆવે શી પેર. કહું નર. ૬
સ્વામિ સાંભળતાં વાંક વિના આવી, કામનિને લડે કોય;
સમજવીને સમાધાન કરેનહીં, હીજડાળેવા હોય કહું નર. ૭
પોતેતો ખાય પિયે ધણું સાડું. ને વજ્ર ધરે શુભ રીત;
નારિને આપે નિત્ય નહાડેતો, કહો કેમ પ્રમટે પ્રીત. કહું નર. ૮
પીયરિયાં પટકળ ન પૂરે તો, સ્વામિ કરે સંતાપ;
સાચું કહું છું એ કંથસ્તરૂપે, પૂર્વ જનમનું પાપ. કહું નર. ૯

દાહરો.

વળિ પરદેશી નર વહે, જીવમાં રાખી જપ;
બહુ મીઠું જો બોલિયે, શાથી વણસે સંપ. ૧૯૦
વિનય થકી વજ્ર થાય છે, રાજ ને વળિ રાંક;
કદી ન સજે કોષને, પણ પોતાનો વાંક. ૧૯૧
એમ કહ્યું એ અવસરે, ત્યાં નર એક નહાર;
મિમાં નીસર્યો મારજે, ખરોજ ટંઠાખોર. ૧૯૨
પરદેશી પ્રત્યે પછી, બણે શેઠ ધરી બાવ;
વાલપણા ને વિનયથી, લે આને બોલાવ. ૧૯૩
પછી તેણે ત્યાં પૂછ્યું, રતેલે કરી સલામ;
સાહિબ ખુદનું નામ શું ? કયા તરે હે કામ ? ૧૯૪

રૂચિરા છંદ.

સુત તેનો સાથે દેખીને, પૂછ્યું પુત્ર તુમારા હે ?
અહુજ રીસ કરી તે બોલ્યો, નહિ મેરા તો તેરા હે ?
પુત્ર તમારા ને પરમેશ્વર, અધિક અધિક આપણ આલો,
મિમાંકહેજેનરજાન તુમારી, અખી ધધરમારી ડાલો. ૧૯૫

સાલમપાક શિયાળે કરશે, ઘસી પુષ્ટ સરસ ચેરા;
સુકા સુકા હમ લકડી હોગા, સાલે ક્યા ભેતા તેરા ?
માણસ સાચેમાણસ બોલે, દોસ્તી કરે ન રહે મુંગા;
દોસ્તી તેરીજહાનમને મધ,અળ બોલે તો મારંગા. ૧૯૬

દોહરા.

પરદેશી સમજ્યો પછી, કાળ કહ્યું છે એક;
જેના જન્મસ્વભાવ જે, ટળવો કુપકર તેક. ૧૯૭
પછી તે પોતે શેઠ પચ્ચ, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
લક્ષ્મી સાટે સંપને, જાએ આઠે જામ. ૧૯૮
સાંભળ નિર્ધનજાહ તું, અંતર ધરી ઉમંગ;
સંપ તજ સંપતિનો, સ્વપ્ને ન કરીજ સંગ. ૧૯૯
પૂર્ણ તારૂં તપ પેખીને, ચુકયા ત્રિલોચન રાજ;
તે માગ્યું ધન તુજ પચ્ચ, મને મોકલ્યો આજ. ૨૦૦
શુદ્ધિને નિર્ધનજાહ મન, નિશ્ચય થયો નિઃશંક;
સમજ્યો મહિમા સંપનો, મણી રમાને રંક. ૨૦૧

જુજગી કંઠ.

પછી સ્નેહથી સંપની હાથ ઝાલ્યો,
લછ સંપ સંગે ઉમંગેયિ આલ્યો;
જાહ દૂરથી જોયું પાછું નિહાળી,
ધિમે ચાલતી આવતી લક્ષ્મિ બાળી. ૨૦૨
પુછ્યું સંપને એજ ક્યાં ચાલિ જાયે,
કહે સંપ તે આવશે તુજ પાસે,
જાહ હું વસું જ્યાં જયું સ્થાન જોઇ,
કરે વાસ લક્ષ્મી જુએ સર્વ કોઇ. ૨૦૩
પછી વેર તે મૂજ સાચે વધારે,
તળવરી મને સ્થાન પોતે વધારે.
કહું તુજને આજથી એજ માટે.
કદી સંપ મેલીજ માં લક્ષ્મિ સાટે. ૨૦૪
સદા બોલજે સ્નેહથી સારિ વાણી,
વધે સંપ સંસારમાં જેયિ જાણી;
ક્ષમા રાખવી સાંખવી ભૂલ છોટી,
દમાથી વળી રાખવી દહિ મોટી. ૨૦૫
કદી ખાત પુરો જુદા જામ માજે,
બસે જામ ભેતા નહી સંપ બાજે;
વસે એકઠા ને જુદાં દીલ જાણી,
નહી સંપનું રૂપ એવું વખાણી. ૨૦૬

દિવે એકતા દૂર દેરી રહે છે,
કવિ સંપનું રૂપ તેને કહે છે;
કહું ચળ ફેસંપનું સચ્ચ કાને,
જુદા વાદ તાણી જુદા ધર્મ માને. ૨૦૭
રહે દેશમાં એ થકી સંપ રક્ષો,
તજો તેજ માટે રથા વાદ જુદો;
રહેમાં રૂચે તે તમે ધર્મ પાળો,
તજ દેષ દેશ બધા તુર્ત યાળો. ૨૦૮
થશે એક ધર્મી હરી જો કરે તો,
ન થાશે મનુષ્યો મથીને મરે તો;
વડો કોઇ કુટુંબીમાં સુખ્ય થાપો,
વળી નાતમાં સુખ્યતા એમ આપો. ૨૦૯
પછી તે તણી નિત્ય મયાદ પાળો,
નહી દેખશો તો કહાડો કુખાળો;
સમાધાન તે રાખશે સર્વ વાતે,
સદાકાળ તો પામશે સુખ સાતે, ૨૧૦

દોહરા.

એ શીખામણ ઉર ધરી, શુદ્ધિને નિર્ધનજાહ;
સંપ સહિત ધર સંચર્યો, અલખત મળી અવાક. ૨૧૧
સંપે જિના સારિમાં, પૂરણ કર્યો પ્રવેશ;
અમૃત દહી ઉપજી, બ્યાધો સ્નેહ વશીષ. ૨૧૨
સુખ જહ પામ્યાં સંપથી. વસ્તારિ કીર્તિ વિજાળ;
પ્રસન્ન પરમેશ્વર થયા, કુપકર દીનદયાળ. ૨૧૩
સંપલક્ષ્મી મંવાદ આ, જે શુણ્ણે નરનાર;
સંપ પ્રસન્ન થયા થકી, સુખ લેશે સંસાર. ૨૧૪
જોગણિયોને સાતને, બાદરવે ભરપૂર;
પૂર્ણ કયા કંઈ પૂનમે, અધિક હરમ ધરિ ઉર. ૨૧૫
વાસી થી વહવાણુને, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
શ્રીમાળી આજણુ સદા, હાથે દલપતરામ. ૨૧૬

મરછી.

દેશમાં સંપ કરો સંપ કરો,
દોલે દેખી કુસંપથી દશે રે; દેશમાં
હોરે જે કોઇ સંપ વજીને સુખ માજે,
તેના સંતેલા જીવ જાગેરે; દેશમાં

હારે તણે સંપ લડાલડી આવે,
તેમાં ઘુર્ત ત્રીજાને શવેર; દેશમાં સંપ. ૨
હારે જે કોષ વિદ્યા જામીન સાર લડતા,
રાજ ખોધને રજા હવે રડતારે; દેશમાં સંપ. ૩
હારે હજી હજી વિચારી નહીં જોશો,
ખરેખતે છે હાથમાં તે ખોસારે; દેશમાં સંપ. ૪
હારે તમે ટંકા ધરમના ટાળો,
જેજો ખારો લાગે તે ધર્મ પાળો; દેશમાં સંપ. ૫
હારે છળ દ્યા કપટ દો છોડી,
આખા દેશની સઘ આખર થોડીરે; દેશમાં સંપ. ૬
હારે કરી સંપ કાંઈ કુનર હલાવો,
ફરી દેશની વખત ફેરવોરે; દેશમાં સંપ. ૭
હારે કોષનું સાફ દેખીને કીદ દાહો,
તેને યુદ્ધાડી મારવા ન ખાડોરે; દેશમાં સંપ. ૮
હારે વાંચો હલપતરામની વાણી,
પક્ષપાતવિના સત્ય પ્રમાણીરે; દેશમાં સંપ. ૯

(સુરતની એંદુસ લાહચેરીની સભામાં ધણીવાર
કવિતા સંભળાવવાથી ત્યાંના વિદ્વાનો તથા અમલ-
દારોએ તા. ૧૯ મી આમષ સને ૧૮૫૧ ને રાજ
ગોડી સભા બરીને આનપત્ર આપ્યું અને ફરમાજ
કરી કે છેલ્લીવારનું હવે એક સારા વિષય ઉપર કવિ-
તાનું બાધણુ અમને સંભળાવવું જોઇએ. તે ઉપર-
થી સંપલક્ષ્મી સંવાદ રચીને સંભળાવ્યો હતો અને
તે આનપત્ર સુરત સમાચારમાં છપાયું હતું.)

કેફે વિશે.

દોહરો.

કેફે કિસીટ? ધરો કરે, કે ફકિરીધર ફોફ;
નરકે શીકે યુખ પડે, નર કેફી કહે લોક. ૧

મનહર છંદ.

માંજો તજ માંજો તારો ગાતરને માજનાર,
માંજ તજ માંજ તારું બવન બમાવર;
માજમ નહિ રે એતો ફુલી છે મહાજમની,
માજમ તે કદી તને મોતને મેળાવશે.

૧. હીરીકધર-સુચક ધરનાર.

તાડીને લગાડી આગ, પાસેથી નસાડી મુક,
તાડી તને કદી ઉંચા તાકથી પડાવશે;
મદિરાનો મેલ સંગ મદિરા તો મહા ભૂડી,
મદિરા માથુસપણું સમળું મુકાવશે. ૨

દોહરો.

જે હોકાનો કાન છે, તે આમળ ધરિ મૂખ;
પૂછે પીનાર જન, સુખ આપીજ કે દુખ. ૩

મનહર છંદ.

ઉલખામાં પાણી જુએ કંઠે છે જેમ જેમ,
તેમ તેમ પીનારના લોહીને ઉકાળે છે;
પાવડમાં માંજો કે મડાકું જેમ પ્રજળે છે,
તેમ તેમ પિનારનું કાળજી પ્રજળે છે;
અધિક અધિક જેમ જેમ કુષ્મ ઉછળે છે,
પિનારની આક્રમના કોકરા ઉછળે છે;
સુખ મળવાની વાતતણે ગુડ લઈ ખાળે,
ગુડ ગુડ ઉચારી હોકો ઉતર એ વાળે છે. ૪

ગીતિ વૃત્ત.

માજમ મહાજમ જેવી, કરે અચેતન, હરે સારર શુદ્ધિ;
માજમના જમનારા, બનશે ચરખ ગુમાવિને શુદ્ધિ. ૫

છંદ્રવિનય છંદ.

પ્રથમ પુછ્યો: નિભપ્રીતમને, એક જમનિમાં એક કામનીએ;
અક્ષલ હીણુ બને કે બને નહિ, જે મુખ મોહિ અશીણુ લીએ,
કંથ કહે ધટની નશિ અક્ષલ, કારણ હું કહું ધાર્ય હીએ,
કોષ પ્રતીણુ અશીણુ પિયે નહિ, અક્ષલ ? હીણુ અહીણુ પીએ.

દોહરો.

અહીણુઆના અંગના, નજરે નિરખો હાલ;
એ ઉપરથી જાણજે, અહીણુમાં શો માલ. ૭

છંદ્રવિનય છંદ.

રામ ચડ્યા રણુ રંગ વિષે ખજ રાવણને રણુમાં રમોલ્યો,
કંસતણો નિરવંજ કર્યો હરિ, ચાંચણી સમચાણુર ચોલ્યો;
ભારથમાં પણુ પારથ વૃણુ, જુઓ દુરજોષ નને રણુ રોલ્યો;
કોરજપૂત જ્યા રણુકારણુ, ક્યાંક કદાપિ કચુંબો ન ચોલ્યો. ૮

૧. જેનામાં અક્ષલ ન હોય તેવાજ અહીણુ પીએ છે
માટે તેવાની અક્ષલ ધટન કયાંથી. જેમ કે નાગો લુટાય
નહિ, તેમ.

૨. ચાણુર—કંસનો મહ.

૩. પારથ—અર્જુન.

હોહરો.

ચાહે જે ચૂકવને, બુદ્ધિ નહિ મિલકૃલ; ૯
જે જરિયે માતિ હોય તો, દૂલ કરે ચંદુલ.
દેશતણી પડતી દશા મુજે ન સવળી સન;
તજશે બાંગ અધીણુ તો, પીશે બહુ મધુપાન ૧૦
નિર્ભાગીને નાસતાં, વિપરિત સુજે વિચાર;
ચૂકમાંથી ચાલિને, બોલામાં પડનાર. ૧૧

નદવાસ્થળીનું વર્ણન.

દોહરો.

કેક ન કરશો કોઈ કવિ, કેક કલેશનું મૂલ;
જુઓ કેક કરિ સો જાવલે, કર્યું નિકંદન કૂલ. ૧

ચોપાઇ.

પ્રથમ પ્રજે. કંઈ પ્રણામ, સુધરે જે થકી સધળાં કામ;
કેકતણા અવગુણ તે કહું, રનેહ ધરી સાંભળજે સહ. ૧

હોહરો.

પુરાણુ શ્રીમદ્ ભાગવત, એકાદશમે રંકંધ; ૨
તેનો અધ્યા ત્રીશમે, સુણે સહિત આનંદ.
નદવ જગ્યાએ ગયા, પવિત્રસ્થાન પ્રભાસ;
કેક કરીને પરસ્પર, નિરમુલ કીધો નાથ. ૩
તે સાંભળી સહ સજ્જનો, વળી વિચારો વાત;
સુખને સેવ્યત કેશની, કદી ન કરશે બ્રાત. ૪
કેક થકી ધર દેકનાં. ઉડી ગયાં અપાર;
દેવ સરીખા દુખિ થયા, શી ગણતી સંસાર. ૫
બાંગ અધીણુ ગાંજે તજે, તજે મદીરા તાકિ;
પ્રગટ વસ્તુ પેશામ જેમ, હેખો નજરે દાડી. ૬

ચોપાઇ.

નથી જગમાં કેદીની લાજ, કરિ વિશ્વાસ ન સોપે કાજ;
બંગી અધીણી કેરી હોય, કન્યા તેને નવ દે કાચ. ૭
સોખત કરતાં સહ જન ડરે, રખે લોક નિંદા ઉચ્ચરે;
કદી વસ્તુ ચોરી લે કાચ, કેશીને શિર ભાંતિ હોય. ૮
બહું મનુષ્ય હોય કોરિતીવંત, તુરંત ન કોષ વિશ્વાસ કરંત;
જે કોષ કેરી વ્યસની ચામ, પછી લણે મનમાં પસ્તામ. ૯
કેમ ઉપર કાંદે રોષ, રોગતણે શિર દે છે દોષ;
હોય એકલો ત્યાં સજ્જન, વધવા નાત કરે ઉપામ. ૧૦

તે માટે સહ ચેતો ચિત, ન કરો એવા નરથી પ્રીત;
જે પરણી કેશીને નાર, તેના જીવતરને ધિકાર. ૧૧
કેરી વસ્તુતો ન કરો સંગ, ઉડી વળમશે આવી અંગ;
સાપ કેશ ને જળની રેલ, તેની સાથે ન કરો ખેલ. ૧૨

હોહરો.

ધનનો મનમાં મદ ધરી, કેશ ન કરશે કાચ;
નદવ કુળ થઇ જે મતિ, સદા વિચારો સોચ. ૧૩
કૃષ્ણ સરીખા કુલપતિ, જે રાજ અધિરાજ;
દેવપુરી સમ દારિકાં, સુર વૈભવ સમ સાજ. ૧૪
છપન કોટિ વિસ્તાર નર, જગમાં કાપી છત;
નરપતિ સવળા આલિને, શીશ નમાવે નીત. ૧૫

ચોપાઇ.

સકળ દિંદુનાં રાજ્યસ્થાન, નહિ કોષ દારામતી સંભાન;
શક કરનાર સુધિષ્ટિર કલા, તેતો જેના સેવક થયા. ૧૬
શોભાપુરની થી કહું બણી, કવિજન કોષલકથા નહિ મણી,
મંદિર મેડી ભર્યાં માળ, સુવરસુખમ શોભીત વિશાળ. ૧૭
અન્યા ધરોધર આગળ બામ, પક્ષી કરે કલોલ અથાગ;
નિત્ય પ્રતિ થાએ નાટારંજ દેખી દેવદિલ થાય અચંબ. ૧૮
કાંદે દિન આનંદે રહી, દેવતણે દિલમાં ડર નહીં;
ખાચપીયે ને કરે વિનોદ, મનમાં પૂરણુ ધરે પ્રભોદ. ૧૯
એક સમે સહને થઇ આસ, તીરથ નાવા જનું પ્રભાસ;
ત્રી બાળક વૃષજન કહેવાય, શંખોદાર તીરથ તે જાય. ૨૦
એવો હીક કીધો ઠેરાવ અંતરમાં ઉપજ્યો ઉચ્ચવ;
કૃષ્ણતણી આચા તે લહી શણુઆર્ચા મળ ધોડા તહીં. ૨૧
વૃધસ્થાળો રથ છે લણુ, મળદ બહા ચીત્રલા બપ્પા;
શોભિત મેના ને સુખપાલ, તેનો અન્યા અલોકિક તાલ. ૨૨

હરિગીત છંદ.

બહુ ગદગદે નીજાન નોખત, ઘેર શબ્દ કરે લણુ;
વળી હોલ જેરી જાંજો, સ્વર થાય શરણુપ તણુ. ૨૩
મરદંડ તાલ ઉપંગ યંગ, ઉંમંગથી વાગે જ્યાંકાં;
સારંગી વેણુ વાંસળી, મંજરા ખંજરીઓ ત્યાંકાં. ૨૪
નાચે સુરેખા નાચકા વળી, માયકા ગાયે લણુ;
અગણિત દીસે અસનાર, ધરી હથિયાર કુળ નદવતણુ. ૨૫
તરવાર લાંબ કથાર બરછી, વજ્ર ગુપ્તી ને મદા;
ચીથળને તીરકામાં, હળ મુશળ ફરકી બહી તણા. ૨૬

છંદ ભુજંગ પ્રયાત.

લીધા સાથ સીસા ભર્યા મલ ભારી,
નથી જળતા વંદ્ય નિર્વશકારી;
લીધા ધાતુ ખાલા પીવા કાળ પાસે,
જહેમાં સહુ જાહેવા ડુખી જશે. ૨૭

તહાં હોત જો કોઇ પરજેજગારી,
તળવંત તે વસ્તુઓ કેદકારી;
ન જોવાજ શ્રીકૃષ્ણ ચિતે વિચારી,
નહો જાનશે મૂર્ખ શિક્ષા અચારી. ૨૮

કઈ તો હતા બાળ જોખન વેશે,
કઈ તો હતા ભગતે મુઠ કેશે;
કઈ વર્ષ મધ્યેજ વિવા કરેલા,
હતા સૂખ સંસાર આસા બરેલા. ૨૯

કઈ ખેનના એકનાએક ભાઇ,
કઈ એકલા માતુને સુખદાઈ;
કઈ તો હતા પ્યારિને ખૂબ પ્યારા,
ન જતા કદી દૂર નેત્રાંચિ ન્યારા. ૩૦

જતા દૂર જાણી ભર્યા નેત્ર પાણી,
આતી આમહેથી દિલે યૈય આણી;
ભલે તીર્થ જઈ આવશે કાલ પાસે,
નથી જળતાં કેદથી જીવ જશે. ૩૧

મહા મત ઘોડે ચડયા જોધવંકા,
બડી નોખતે ત્યાં દિધા ધાવ ડંકા;
ધરા ધધમે શબ્દ સહિ ન માયો,
હડી ધૂળ આકાશમાં સર્થ જાયો. ૩૨

ધણા નાવમાં ખેસીને પાર પોત્યા,
લઈ સૈન્યનો સર્વ સામાન સોતા;
મઈ ફોજ જ્યાંથી સરીતાની તીર,
અનીરેડું કીધું નીર, નીરે અનીર. ૩૩

ફડે પ્વળ ને પતાકા જરીના,
હડે દેખી હર્ષે કુંડુબી હરિના;
પ્રભાસે જઈને દિધા મેઘ દેરા,
હાથા મનમાં મેઘ આનંદ કરા. ૩૪

૧. એટલી બધી ફોજ હતી કે તેના ચાલવાથી
નડી ફારી પડી મઈ અને સુકી જમીનમાં કાદવ
થયે.

મહા વેશ વિસ્તારનાં ગર્વ વાળા,
વળી રાજ્ય શક્તિ સમૃદ્ધિ સુખાળા;
ધણી રીતની રીતનો શોખ જાણી,
તહાં મલ પીવા મનોરત્તિ આણી. ૩૫

કોહરો.

રોહનું લક્ષણ સમજીને, ધરી અંતર અચાન;
પ્રેમ કરીને પરસ્પર, પીવા ચઢા મધુપાન. ૩૬

પંડિતની મિત્રાચારીનો

હરપા.

પંડિત મિત્રા મળે, વડે મુખ મધુરી વાણી,
પ્રથમ કરી પરજામ, પાવ ગંગા જળ પાણી;
પછી સોપારી પાન, આપી કુશળતા પૂછે,
કહે પછી કરજેડી, આગમન કારણ શું છે;
કરી જાન વાત ચિત શાંત ચૈ, રોહ સહિત જુદા પડે;
મન મમ રહે મિત્રાઈમાં, પંડિતની પ્રીતિ વડે. ૩૭

મૂર્ખની મિત્રાચારીનો

હરપા.

મૂર્ખ મિત્રા મળી, બાળ હઈ ગમત કરશે,
મારી પરસ્પર લાત, વાનમાં મશકરી ધરશે;
મિત્રાચારી મલ, કેદ પીશે ને પાશે,
ખેલી બાજ ખેલ, લડાલડી કરી ઘેર જશે;
મુખ મીઠાં ને મનમાં કપટ, સ્વારથ લગી સમાઈ છે,
કહિ જોખમકારી જીવને, મૂર્ખની મિત્રાઈ છે. ૩૮

ચોપાઈ.

જાદવનાં દુરભાગ્યો જાગ્યાં, કેક પરસ્પર પીવા લાગ્યા;
કોઈને સારી ન આવી શુદ્ધિ, વિનાશકાળે વિપરીતશુદ્ધિ. ૩૯

શપથ પરસ્પર દેવા લાગી; પાવ પિયે મધુપાન અભાગી;
નહિ જાવયા પરમેશ્વર સાખી, પીવામાં કોઈ કસર ન રાખી.
સઉના દિવસ થયા છે જોડારથા ન બાકી નાના મોઢા;
પાન કરી ચુલતાન થઈને, જાન કીધું બહુ તાન લઈને.
પછી પરસ્પર વળગ્યા વાતે, આપ વખાણી ચડયા ઉદમાતે;
એક બીજાની મશકરી માંડી, છેવટ આવ્યું તોય ન છાંડી.
મળ હવું હારામતિ માંડી, તે તતક્ષણ પાલેયું ત્યાંડી;
હાસ્યથી મળ હવું ઉપજેલું, અંતરમાં જાદવ રહેલું.

હાસ્યનાં મૂળનો અર્થ.

હાસ્ય ક્ષત્રિ જ્યાં હતા, એક અવસર એ દીશે,
જાલવ બાળક જઈ, કીધું અપમાન અતીશે;
નહીં છડી છછેડ, કોણ ક્ષત્રિયે બહુ કીધો,
જશે તમારો વંશ, શાપ સરવેને દીધો;
જે જાલવનું જડમળ જશે, હાસ્યથી નિશ્ચ લેખજો,
તે માટે ઓતા સર્વ તમે, હાસ્ય દિશે નહિ દેખજો. ૧૪

ચોપાઇ.

હાંસી કરતા હડપર આગ્યા, હડવાની ધમ્મિા ઉર લાગ્યા;
એક કહે સુખમાં બળ ઝાડું, બીજો કહે તુલ સાયે બાડું.
નિળે કહે તું ગદા તોલે, ચોથો મમ્મો અચ્ચો બોલે;
પકડ્યા એક બીજાના કાનો, મંડ્યા હડી મરદ જીવનો.
કેનાં કપડાં નાખ્યાં ફાડી, કેને કુટ્યા આડા પાડી,
હાઈ શરને હડવા લાગ્યા, નહીં શરમ લાવે થઈ નાગા.
સુખજો ઓતા કેદની કાણી, કેવી સખાવત એ વખણાણી,
લીધાં ધનુષને તીક્ષ્ણ તીરો, ભાલા લઈ મંડ્યા બડવીરો.
ચુરજ ગદા ને ફેરવી ફરશી, પથરાની વૃષ્ટિ રહી વરસી,
હળ સુસળ ને જુગમ બારી, પાડ્યા કેને વ્રજ પ્રહારી.
જે શબ્દ જગ વશ કરી લીધું, તેથી કુળ નિકંદન કીધું;
શત્રુ રૂધિર મદિરા થૈ આપે, વાળું વેર એજ શર આપે.

હરિગીત છંદ.

પ્રભુ સાંબ શ્રીકૃષ્ણના સુત સામસામા તે લડે;
અકર સામા ભોજ છે, અનિરૂદ ને સાત્યહી અડે. ૫૧
સુભદ્ર ને સંત્રામજીત, વળિ સુરથ ને સુમિત્ર છે;
નર નિશઠ ઉલમુક સહસ્તજીત, શતજીત નામ પવિત્ર છે;
દાશાઈ વૃષ્ણી ભોજ અંધક, સાવતતા મધુ અર્જુનદા;
માયૂર કુકરો શરસેના, વર્ગ જાણે એ જુદા. ૫૩
ભાષ સગાને ભાષ માંડે, પુત્ર માંડે બાપને;
ભાણેજને મામા વિદારે, પણ ન જાણે પાપને. ૫૪
સસરો હણે જામાતને, જામાત સસરાને હણે;
સાથો બનેવીને હણે, કુપ્ય બેહેનનું દિલ નહિ ગણે. ૫૫
નહિ પક્ષપાત વિચાર, કરવા ધાત ધમ્મિ છે ધણા;
મદ અંધ થૈ નિરુપધ લાગ્યા, ધધમાં ન રહી મણા;
જે પ્રાણથી ખ્યારા હતા, તેને હણ્યા બેબાનમાં;
નિજ પુત્રના પણ પ્રાણ હણ્યાં, ધારિ વાત ન ખ્યાનમાં.

રથ હાથિ થોડા ભાગિ તોડ્યા, સારથિ નહિ સઢક્યા;
નાસતા નાના બાળને, પગ ઝાલી જૂતળ પઢક્યા. ૫૮
જેમ વાંસ વનમાં આગ ઉડે, એમ રૂઠે અંતરે;
મધુપાનથી તન ભાન જૂલ્યા, ચિત થયાં પરતંતરે. ૫૯
કામઠાં તૂટે તીર ખૂટે, દાંત ચુટે હાથિના;
રથ કાઠ ધારે ને પ્રહારે, પ્રાણ લે નિજ સાથિના. ૬૦
શ્રીકૃષ્ણ વારે બહુ પુકારે, કોણ ધારે કાન ત્યાં;
નહિ અગ્યા નોકર ચાકરો, એવું ઉઠ્યું તોફાન ત્યાં. ૬૧
બળભદ્ર સામા બળ કરી, મદમત આત્મા મારવા,
આવતા દેખી એહને, હલધર ઉડ્યા સંહારવા. ૬૨
જે બીજ માંદના રાપિયું, તે વેલ ઉગી લોહિની;
ધડ શીશ જુદાં ફળ થયાં, ચાલી નહીં મનિ કોઈની. ૬૩

ભુજંગી છંદ.

પડ્યા તરફે જૂલલે કેક શરા,
થયા કેક પૂરા રથો કે અધરા;
સુતા નિત્ય જે પુષ્પસન્નમ યિછાઇ,
સુણે કેક કીધાતણું સુખ ભાઈ. ૬૪
અપે જે પ્રિયાનાં સદા રૂપ જોતાં,
બહુ પ્રાંત દેખાડીને ચિત પ્રેતા;
ગયા કાગડા તેમનાં નેત્ર ખાઇ,
સુણે કેક કીધાતણું સુખ ભાઈ. ૬૫
રડા હાથમાં હેમ પોંચી બિરાળે,
ભલા બાળુ બાંધી છપીવંત છાળે;
ઉડ્યા બાળ આકાશ તે હાથ સાઇ,
સુણે કેક કીધાતણું સુખ ભાઈ. ૬૬
મુખે જે નરો નિત્ય તંબોલ ખાતા,
ભલાં તાન લૈ ગાનમાં ખ્યાલ ખાતા;
મુખે તેમના ધૂળ ઉડી બરાઈ,
સુણે કેક કીધાતણું સુખ ભાઈ. ૬૭
ખમાજી ખમાજી છડીકારે કેના,
સદા પાસ સેવા વિષે દાંસ રેતા;
કિધાં રાગ્ય નિષ્કંઠ શત્રુ નસાઈ,
સુણે કેક કીધાતણું સુખ ભાઈ. ૬૮
ભલો નંદ વિસ્તારના ગર્જ ધતાં,
નહીં દૈવથી દીલમાં લેશ ડતાં;
નહીં અગ્નિ દવાં રહ્યું કોઈ ત્યાંઈ,
સુણે કેક કીધાતણું સુખ ભાઈ. ૬૯

બધા દેહ મધ્યે ધણી ત્રાસ વાગ્યો,
સુણી સર્વને અંતરે શોક જાગ્યો;
જુઓ જાદવેની થઇ મરખાઇ,
સુણો કે દીધાતણું સુખ બાઇ. ૭૦

સુખે સંપિને સર્વ તીર્થે ગયાતા,
બડા ઘેરથી હર્ષવંતા થયાતા;
રહી હામ હયાની હૈયે સમાઇ,
સુણો કે દીધાતણું સુખ બાઇ. ૭૧

દોહરો.

માંહોમાંહિ લડી મુવા, કરમ હિણા થઇ કોધી;
બળદેવે બાળી હણ્યા, શર સરવને શોધી. ૭૨

હરિગીત.

સર્વને શોધિ મારિને, બળદેવે દેહ તજ્યો જ્યાંહાં;
શ્રીકૃષ્ણ ચૈ ઉદાસ, પીપલ પાસ જ સુતા ત્યાંહાં. ૭૩

એવે સમે એક પારધી આવ્યો અચાનક જેટલે;
મુગ જાણી માર્યો તીર તાર્કા કૃષ્ણ કાયા તેટલે; ૭૪

છાંતો અખ્યો એક સારથિ, તે આવી પાસ ઉભો રહ્યો.
તે સાથ કૃષ્ણે અંતકાળે, ઘેર સદેશો કહ્યો. ૭૫

મધુપાનથી જે હાણુ ચૈ અરજૂનને દેને કહી;
પરિવાર લઈ આગરે જાગે, હારિકાં રહેશો નહી. ૭૬

દોહરો.

કૃષ્ણ કહે સુત સાંભળો, મધુમાં મોડું પાપ;
જેથી જાદવકુળ મુકું, માટે દોષ અમાપ. ૭૭

જે મદિરા મુખમાં લહે, તે નહિ હિંદુ સોય;
મહા નેષ્ટ ગોમાંસથી, સમજો મનમાં હોય. ૭૮

જીડી પુરે શાહેડી, કરે ચોરિ બાળિયાર;
પુત્રી પ્રામશ્ચિન કરી, વસે હિંદુ મોઝાર. ૭૯

પશુ મદિરા પીનાર નર, શુદ્ધ કરી નહીં થાય;
શીસું રૂઢકાળી પિયે તો તેનું અથ જાય. ૮૦

ઓપડ મદિરા જુકાત જે, જેથી જીવ બચાવ;
તે પશુ સ્પર્શો તેહનો, ન કરો ધારી ભાવ. ૮૧

સુકા ચર્મ ઉપર પડે, તિલભર છાંટો તેહ;
એ પશુ નિગમે નરકમાં, પોહોંએ અવસર એહ. ૮૨

જપ તપ વન બહુ દિન કરે, કરે તીરથ બહુ દાન;
પુણ્ય બળે તે પલકમાં, પિયે મદિરા પાન. ૮૩

દેવ નહિ પૂજા લહે, મહા ન લહે બલિદાન;
પૂર્વજ શ્રાદ્ધ ન સંચહે, જે પિયે મધુપાન, ૮૪

મધુ પીનારો પતિત છે, માનુષ મૃતક સમાન;
પાપની મિલકતમાં થણી, ભાગ ન થોડ્ય નિદાન. ૮૫

બ્રાહ્મણ જે મદિરા પિયે, ઉડે વેદ અધિકાર,
રાક્ષસ રૂપે જાણિને, તુરત કરો તિરસ્કાર. ૮૬

પાણુ પિયે ચાંડાળનું, શુદ્ધ કદાપિ થાય;
પશુ મદિરા પીનારનું, પાપ કરી નહીં જાય. ૮૭

જે ચાંડાળ ન મધુ પિયે, પિયે વિપ્ર મધુપાન;
ઉત્તમ એ ચાંડાળ છે, બાપે શ્રી ભગવાન. ૮૮

ચોપાઇ.

કેશવજી અવગુણ બહુ કીધા, સારથિએ સધળા સુણી લીધા;
કૃષ્ણ ગયા વૈકુંઠે જાણી, સારથી શક્યો ન ધીરજ આણી.
પડ્યો પૃથ્વીમાં મુરછા પાગી, ખેદ થવામાં નહીં રહીપામી;
કરી પોકારને રડવા લાગ્યો, કોઇ આંસુ લોનાર ન જાગ્યો.
શુદ્ધિ આવ્યે ઉઠીને ચાલ્યો, હારામતિનો મારજ ઝાલ્યો;
નાવે ખેસી ઉતર્યો પારે, કરવા લાગ્યો વિચાર ત્યારે,
જાવું પુરમાં શું મુખ લેને, સહને સમજાવીશ શું કહીને;
સધળા વાતો કહેવી પડશે, એ કહેતાં કેમ જીભ ઉપડશે.
એમ કરતો પુર દારે આવ્યો, દરવાને દેખી બેલાલ્યો;
બેલી શક્યો નહિ મુખથી વાણી; આંસુ પ્રવાહે આંખ મરણી
દોરિ ગયા જન મળિદરબારે, પરિજન મળ્યા પૂછવા ત્યારે;
વસુંદેવ ને દેવકિ આવ્યાં, ઉમસેનને સાથે લાવ્યાં.
અરજુન આવી ઉભા સામા, રૂકમણી આદિક સધળી સામા
કહે બાઇ સાંજું માંડુ કોએ, છપ્પનકોટિ જાદવમાં હોયે.
બહુ નૌકામાંથી ડુબિ કોઈ કેમ આવ્યો તુ ધીરજ બેાઇ;
સુણી સારથી ઉચરવા લાગે, અક્ષરાશુભ બેલાય ન આગે;
રહન કરે લાંબો સ્વર તાંણી, સુણી આવી સહ જાદવરાણી.
એક જાણી તો એમ વિચારે, કાંતો ચક્ર કર્યું શિર મારે.
નિજપતિ સંકેત સમજે બીજી, તનુજ વિનાશ વિચારેનીજી;
રામકૃષ્ણ દુઃખ દેવકી જાણે, એ અનુમાનકરી દુઃખ આણે.

૧ ચઃશતકૃત્ત્વેગોવધકરોતિસમહાપાતકી
સ્વાસ્ત્યારાપાનેતુલકૃત્ત્વેતિમિત્તાક્ષરાયાં.

અર્થ-૧૦૦ ગૌહત્યા કરે અથવા એકવાર દાર
પીએ તે પાપ બરાબર છે, એવું મિતાક્ષરામાં લખ્યું છે.

૨ મનુઃ ॥ સુરાં વીતવા દ્વિજો મોહાદગ્નિવર્ણાં
સુરા પિવેત

હરિહર પુછે ધીરજ આપી, તે નહિ બોલી શક્યો તથાપિ;
હાય રામ કૃષ્ણ પુકારી, રૂદન કાષ્ઠી સમગ્ર નારિ,
મરણથુંએમ પુછુંન્યારે, મુખ નીચું કરિ હા કહી ત્યારે;
રામકૃષ્ણનું મૃત્યુ જાણી, હાહાકાર થઇ પુરવાણી.
ધર ધર શોક થયો અતિભારી, રૂવે ધણું બાળક નરનારી;
સુશૃતાં તુરત પડ્યા કે ધરણી, વાતલખાઈશકે નહિવશ્ચી.

હોહરો.

વરણની વાત બને નહીં, જાણે સહ જોનાર;
શાંધી રહી રસોઠાઓ, ઉપજ્યો શોક અપાર. ૧૦૨
રૂકમણી આદિકે શણિનો, વચન વિલાપ પ્રકાર;
કેણ સુશૃતિ નહિ કરે, મહિરાને ધિકાર. ૧૦૩
રૂદન કરે બહુ રેવતી, હાય હાય કહિ મૂખ;
કંપે નહિ દિલ કેહનું, દેખી તેહનું દુઃખ. ૧૦૪
સારથિએ તે સરવની, બેદન કરવા ભાંત;
જે રીતે જાલવ મુવા, વરણવિધું જતાંત. ૧૦૫
શોકાગુર સરવે થયાં, દુઃખનો વાર ન પાર;
કેશી વસ્તુને ક્યોં, શિર ધુણિ ધુણિ ધિકાર. ૧૦૬
મહિરા ભાંજ્ય અશીષ પીએ, ગાંજપોર ગમાર;
તે નરને ધિકાર છે, ધિકે તેની જાણનાર. ૧૦૭
પછી સૌના મનમાં વસ્તુ, કરો પ્રભાસ પ્રમાણ;
પ્રીતમનાં મુખ પેખીને, ત્યાં જઈ તણએ પ્રાણ. ૧૦૮
પ્રભાસ જે પોહોઆં સહ; રણથલ જોઈ વિકરાળ;
દેવકી ને વસુદેવજી, તન્યાં પ્રાણ તતકાળ. ૧૦૯
ગીધ બાજ ને કાગડા, બગલાં મુડદાં ખાય;
જોઈ જોઈ જાલવ રાણિયો, બહુ મુર્છાંગત થાય. ૧૧૦
કુટે નામ લે કેદનું, શાપે કેશી સંગ;
જેણે જોમ વિલાસનો, કિંધા અચાનક ભંગ. ૧૧૧
નિજ પ્રીતમનાં નારીઓ, નિરખીં મનોહર મુખ;
ખૂબ રૂવે યોગે લઈ, અનહદ ઉપજ્યું દુઃખ. ૧૧૨
સ્વામી હું સમગ્ર નહીં, પીને જોશે પ્રાણ;
થોડે ચડીઆ જે ઘડી, બાંધિ ધનુષ ને બાણ. ૧૧૩
નિરજો હતી હું નાથજી, શત્રુ ન જાણી શીય;
મહિરા વેરણ માહરી, રહી હતી કેઈ દીશ. ૧૧૪

રૂકમણી આદિકે શણિનો, તણ જીવત ઉછરંગ;
પાવક મધ્યે પરજળી, નિજ નિજ સ્વામી સંગ. ૧૧૫

ચોપાઈ.

મરણ થયાં બહુ માનવી કેરાં, ધાત કરીને મુવાં ધણેરાં;
મહિરાને જીવ અર્પણ કાધી, બોજનઉપર બાનજદીધા.
માન વિનાનાં બાળક નાનાં, શાઈ મરે કેણ રાખે છાનાં;
અરજુનઉચ્ચાં ધીરજઆણી, શેષ સ્વજનને અનાથજાણી.
બહુજનશિક્ષા આપી બચાવ્યાં, મૃતકસરવનાં કૃત્ય કરાવ્યાં.
એવે સમે રતનાકર રેલ્યો, ગઈ હારિકાં કુખાવી ભેલ્યો.
વજ્રનાભ રાજ્યાસન થાપ્યા, દેશ પ્રજાને પાલક આપ્યા,
બાકી રજા બાળક વૃદ્ધ બાળા, તેને સંગ લઈ તતકાળા;
અરજુનપછીઆગરેસિધાવ્યા, મારગન્યારેસોગાઉઆવ્યા;
કાખાએ કામનીઓ છુટી, નહીં અરજુને ખણાઈ મુટી,
જેને કણું મુખિશિર પાસે, તુરત હિમાલે ગયા ઉદાસે;
દીક્ષીપતી પરીક્ષત કીધા, તેને દેશ પોતાના કીધા.
ખૂબ ખરાબ થયા સૌ હિંદુ, ઉડ્યા બધે મહિરાના બિંદુ
પુરેપુરે ને ગામે ગામે, રડે મનુષ મહિરાને નામે.
ધરે નિસાસા શીશ ધુણીને, મોત વિના કે મુવા સુણીને,
તે માટે તજજો સૌ તેને, આદરમાન ન દેશો એને.
આંજ્ય અશીષ ને ગાંજો જાણે, તે મહિરાની પ્રજા પ્રમાણ;
દુઃખનાં મળ ઉપજો એથી, જામ મનુષની શુદ્ધિ જેથી.
કેશીના વિશ્વાસ ન કીજો, સાહે મનુષ નહીં સમજીજો;
જાલવ હતા બહુ જશવાળા, કેઈ કીધાથી થયા મુખકાળા.
કિંમિત કરતાં કોઈદિન ભૂલ્યા, સેવી કેઈ નહીં ફરશો પુલ્યા;
જે નર સાપ જતનથી જાલે, પણ મૃત્યુ પામે કોઈકાળે.

હોહરો.

જો જાલવાસ્થળી સુણી, સમજી સાચે મન;
કરશે બાધા કેશી, તો પ્રણ થશે પ્રસન. ૧૨૭
જાલવનું દુઃખ સાંભળી, કેઈ ન તજશે જેહ;
થઈ શત્રુ શ્રીકૃષ્ણનો, જશે નરકમાં સિદ. ૧૨૮
જો જાલવાસ્થળી સુણી, કરશે સીત વિચાર;
પ્રભાસની જગા થશે, ખેડા ધરને બાર. ૧૨૯

૧ રામપરમ્પજતવ્. લેહમ્. શુભાશિમાશિયત્. ૧
કૃષ્ણવત્સવોડવિશ્વમિહવિમળાવાલત્કારિમકા.

ને નહવારથળી સુણી, તને ફેરો સ્વાદ;
પૂર્વજ થાય પ્રસન્ન બહુ, આપે આશિસ્વાદ. ૧૩૦
ઝોગણીસે' ને સાતની, ત્રીજાં તિથી યરવાર;
સુરતમાં' આવણુ વહે, કરી કવિતા સુખકાર. ૧૩૧
મૂળ વાસ વડવાણુ છે, યજુવંતુ જે ગામ;
શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ કહે, નામે હલપતરામ. ૧૩૨
ઝોણું અધિકુ' ને કહ્યું, ક્ષમા કરે તણ રીય;
ઝોતા જન સઉકે કહો, જય જય શ્રી જગદીશ. ૧૩૩

રાગ ધોળ.

સન્નજન સધળાએ, ફેરીના સંગ ન કરવો;
સમૂહ કાળા સાપ સરીખો, પાપ મળી પરહરવોરે, સન્નજન.
દાર પીએ તે દેત સરીખો, કદી વિશ્વાસ ન કરીએ;
ભાંજ્યપીએતેભંગીઆજેવો, તેથીવેગળાતરીએરે. સન્નજન ૧
પીએ તાડી તે પ્રેત સરીખો અશીષુ ખાય તે એવો;
ગાંભીરતેભંગીઆજેવો, તેપણુતણએતેવાંરે સન્નજન. ૨
સંગ કયાંથી અંગ વળગશે, રંગ જશે બદલાય;
મનમાંહશેઉભંગધણુતે, ભંગ થશે સઉ બાધરે, સન્નજન. ૩
પ્રથમ અશીષુના પૈસા નહોં લે ધરનું પાશે ધોળી;
વળગાડીને થશે વેગળા, રહેશે ચઢ્યુ ઝોળીરે. સન્નજન. ૪
પાશે કેક ધણા યજુ ગારો, પીશે ને તે વળી પાશે;
જશે જરજેબનદુઃખપાશે, પછી ધણા પસ્તાશેરે. સન્નજન. ૫
સંજીને સરખા કરવા ડોલે, બોલે વાત બનાવી.
નાક કટે જેમ નાત વધારી, ભોળાને ભરમાવીરે. સન્નજન. ૬
આવા બોધને મેલી ઊંચા, લુપ્ત્યા દુરચણુ લેશે;
સારા જન સતોપથી સુણીને, દોષ વિસારીદેશેરે. સન્નજન. ૭
દોષ તને સતોપથી સુણીને, શસ્ત્ર ગમે તો રાખે;
હલપતરામ તો દુનિયા મધ્યે, દેખે તેવું દાખેરે. સન્નજન. ૮

વર્તમાનપત્રો વિષે.

ટાહરો.

વર્તમાન પત્રોધકી; રવદેશહિત ચાનાર;
પણુ જે તેના હોય શુભ, હાયક જન લખનાર. ૧
ન લખે નિંદા કોઈની, ન લખે બહુ વખાણુ;
પક્ષપાતથી નવ કરે, કશિયે ખેંચાતાણુ. ૨

૧. ત્યાંની પરદેશગાર સમાને વાસ્તે આ
કવિતા કરી હતી.

કડવાં કથન લખે નહિ, દિલ નવ રાખે દેપ;
સગાં ગણી સૌ લોકને, દે મધુરો ઉપદેશ. ૩
પ્રાંત પ્રાંતમાં પરવરી, વિચરી વટે ધાટ;
સારી નરસી ઉચરતા, ચરચા ચારણુ ભાટ. ૪
એ પણ કામ અગત્યનું, ગણાય ગામે ગામ;
વર્તમાનપત્રો તણું, એ છે ઉત્તમ કામ. ૫
ભલિ વિધિ ચારણુ ભાટને, દેતા છૂટ નરસ;
આડું અવળું ઉચરતાં, રીસ ન ધરતા રેશ. ૬
રાગ તથા પ્રજા વિષે, સંપ થવા સર્વજન;
કરે સદા ઉચ્ચેશી, વર્તમાનનું પત્ર. ૭
જેમ બધાં ધરમાં નહિ, દિવા વિના દેખાય;
વર્તમાનપત્રો વિના, જગ ચરચા ન જણાય. ૮
સે પુરતક ઇતિહાસનાં, સમાચારનું એક;
તે સમજે સમગ્રુત્પતા, વાંચો ધરી વિવેક. ૯
અકચકતી ચડતી કળા, દેશ તણી દેખાય;
વળિ વિદ્યા ને કુનરનાં, સ્થાનક ધણું રચાય. ૧૦
મળે વળી મુજ દેશિને, અતિ ઉત્તમ અધિકાર;
વાતો એવી વાંચીએ, કરે જગત કતાર. ૧૧
વહેમ ધટે વિદ્યા વધે, બપે સુધારે થાય;
દેશાટન કરવા વળી, જન હિમતથી જાય. ૧૨
સમાચાર એવા સરસ, વાર વાર વંચાય;
એવા અવસર આણુને, રડા જગના રાય. ૧૩
પ્રતિ દિન પ્રગટે પત્રમાં, વધામણીની ચાત;
એા ઇશ્વર તું એટલું, દેજે દિન ને રાત. ૧૪
આતિ એ પત્ર અગત્યનું, ગણાય ગામે ગામ;
આશિષ એવી ઉરથકી, દે છે હલપતરામ. ૧૫

(યુવરાત ગેઝીટો વાસ્તે કલેક્ટર સાહેબની
દરમાસથી આ કવિતા રચી હતી. તા. ૨૬ મી
નવેમ્બર સને ૧૮૭૦)

શ્રી વિષે.

શ્રી કેળવણી.

ટાહરો.

ભણું બણાવો પુત્રિને, તો સાણી ચાનાર;
સદેવ સુખ પામી કરે, આશિર્વાદ ઉચાર. ૧

ભુજંગી કંઠ.

ભલી તો થશે ને હશે તે બહેલી,
બહુ સહયુષો શિખિ સારી બનેલી;
વિચારી વિવેકે વસ વાવરીને,
દિયો દાન વિદ્યા તણું દીકરીને. ૨

ધણું આપિયે ને ધરાણું ધડાવી,
પતિ તેનિ પાસેથી લેસે પડાવી;
નહિ જીતરે પાર તેથી તરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન લો દીકરીને. ૩

સદા સહયુષી જ્યાં હશે ત્યાં સમાશે,
ખરાબોલિ ને બોલશે તે ખમાશે;
સ્વભાવેથી શોભાવશે સાસરીને,
ભક્ષા ચાનનું દાન લો દીકરીને. ૪

કામધી થકા તે કદી ના કમાશે,
દગાથી ન જતિ કદાપી ડગાશે;
જો કાણુ તેને જશે છેતરીને,
ભલા ચાનનું દાન લો દીકરીને. ૫

મળે મોટિ વિદ્યાથકા માણસાઈ,
ટળે તેલિ અજાન ને આળસાધ;
નહિ ફેલ મધ્યે ફસે તે કરીને,
દિયો દાન વિદ્યા તણું દીકરીને. ૬

ન પ્હેચે હમેશાં પુર હોય પશ્તું,
કદી કાળ કાંડા થકી જાય કષ્ટું;
નિમે તોય બંડાર વિદ્યા બરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન લો દીકરીને. ૭

સુ વિદ્યાર્થી સતોષ ને સુખ પામે,
સુ વિદ્યાર્થી સાસી-સદા કીર્તિ જામે;
સુ વિદ્યા થકી ચૈય રાખે ધરીને,
દિયો દાન વિદ્યા તણું દીકરીને. ૮

સુ વિદ્યા સખીની પટે સુખ આપે,
સુ વિદ્યા કુમારીતણું કષ્ટ-કાપે;
સુ વિદ્યાર્થી સખાળી દેખે ડરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન લો દીકરીને. ૯

બહેલી ભલી ભાત ચાલે સમાળી,
બહેલી ગણ્યશે સદા સચ્ચવાળી;
સુખે સંખે રાખશે સંધરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન લો દીકરીને. ૧૦

ભલીભાત જેણે ન વિદ્યા બણાવી,
પિતા માતને પાપથી પેટ આવી;
અતી સાપ આપે પિડા ઉચરીને,
દિયો દાન વિદ્યાતણું દીકરીને. ૧

નહિ ને બણી તે નકી નેણુ લીણી,
સતી સહયુષો તે શકે કેમ વીણી;
અરે એજ માટે અતી આદરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન લો દીકરીને. ૨

અહો આપ દેશી જનો આજ આમે,
રચ્યા છે રૂડા હાંદ દલપતરામે;
હવે હોંઘથી રાખી હેટ હરિને,
દયાથી વિદ્યાદાન લો દીકરીને. ૩

કોહરા.

સિયો સુધરશે તોજ કળ, ઉત્તમ થશે અચાક;
પૃથ્વી સુધરશે તોજ ત્યાં, પાકે સારો પાક.
અણીતણી શોભા ધણી, બણી કણી રહ્યો તોય;
નારી સારી નહિ હિસે, બણી ગણી નહિ હોય. ૪

સોરઠો.

બહુતરથી બ્રમ જાય, તો બહુતર સાચું બણી;
બહેલી બોળી થાય, તો બહુતર બડકા ઉઠે. ૫

પુરશી પ્રતિ પ્રશ્ન.

કોહરા.

તું તનુમ ધનવંતની, કે પુજ પિતુ કુળવાન;
શાકારણુ સરવે તને, મહીપતિ આપે માન. ૧

ઉત્તર.

મે શાળામાં બાઈ હું, પાઠો સરસ સુધરાઈ;
જાત અસલ છું જગલી, ગૃહસ્થ જોગ ગણાઈ. ૨

મનહર કંઠ.

જગલી જાડીઓમાં ઉપજી જોલાદ મારી,
બીલપાસે બાળીને સોદાગરે સોદા કર્યો;
સોદાગર પાસેથી સુતારે પછી સોદા કરી,
શાળામાં સુધારી તોય સ્વાસ્થ્ય નહિ સર્જ્યો;
પામવાને નેતર બેસારી બીજી શાળાવિષે,
પામી ત્યાર પછી વર શ્રીમંત મને વર્જ્યો;
કાણુ પુછે કુળતણું મુલ કલપત કહે,
પામી માન તે પ્રતાપ પ્રેમવશીનો હોય. ૩

ઉદ્ધવિજય છંદ.

તાત તમેદિનરાતદયાકરિ, નિતિનિનિત્ય કહી કવિતાજ,
જેમજીએજીદુન'દનેજીકિતી, અર્જુનઆગળગાઠજિતાજ
તેમતમારિશિખામણુકુ, શુણીશીખિશિખામણુજમસિતાજ
તેમવમાંનહિબૂલિશકુ, પદિરાખિશપાઠપવિત્રપિતાજ. ૨૦

પરિસંખ્યાલંકાર

મનહર છંદ.

ગજુ ચણોદિયો તુલ્ય વદે શોક વાલ ચાય,
તેતો વાલ તોળવાનો નહિ જાત દાળની;
ગજથી ભરાય લાંબી ચાય ખેજ ખસે ગજ,
પાટી તેતો પલંગની નહિ તે નિશાળની;
ધડીઆ તો પાણીથી ભરાય અને ખાલી ચાય;
તેતો ધટમાળ તણી કહો નહિ કાળની;
સુયાણી સકળ કળાવાળી હલપત કહે;
તેતો વિદ્યાવાળી ન જણાવ નારી બાળની. ૨૧

૧. સુયાણી અથવા પ્રસવ કરાવનારી તે પથુ સુયાણી.

કોહરા.

ચતુરા બીજ ચોપડી, જે નીતિ શુભ ગાય;
સુધરે તેનો સોળતી, નહિ તો તે રહી જાય. ૨૨
ભામનિયોમાં ભોળપથુ, ખરે ખરો એ ખેદ;
મટાડવામાં મન ધરો, એ સિરપાવ ઉમેદ. ૨૩

બાળલગ્ન નિષેધ વિષે

બાળ લગ્નના ચાલથી, ચાય ધણું નુકસાન;
પ્રભુ અધી નિર્જળ બને, થઇ ન શકે વિહાન. ૨૪

પ્રતિષેધ અલંકાર.

મનહર છંદ.

સમજી સમજી મળી સમજીને સમજવો,
કરો સારાં કામ તે અન્યાય નથી કરવો;
રૂંડે દાંડે ઘેર ઘેર રાવા કુટવાની રીત,
તોડી નાંખવી તેતો સમુદ્ર નથી તરવો;
કરજ કરીને વરા કરવાનું કાઢી નાંખો,
તે તો ખોટી કુંઝરને દૂર નથી ધરવો;
બાળલગ્ન બંધ કરો કહે હલપતરામ,
તેતો કોઇ પ્રાણીતણો પ્રાણુ નથી હરવો. ૨૫

જુદા પ્રખ્યાત કવિત.

આળ પશુ પરચાવે પશુ ન વિચારે વાત,
નવીનજ કૂર ફળ નજરે નિહાળિયે;

રે નિલાજ લોક તમે લાજ લેશ કાં ન રાખો
લેશ કુદિ હોય તો કુશુદિ એવી ટાળિયે;

જુ યે બિ બા	(((	મન	(((	જુ બા બે ના
જુ જ આ જ મો	(((	જન પલ	(((	
જુ યે બિ બા	(((	માઠી છેલં	(((	જુ ચા લ વા નો
જુ રા ક શી બે	(((	પમ ચઢી	(((	જુ ર થુ હ ઠે
જુ યે બિ ટા	(((	વાર પથી	(((	જુ આ જ બ થી
જુ ખો રા ન કાં	(((	કુદિ લેશ	(((	જુ હો ય તો કે
જુ યે બિ હા	(((	કાજ રેની	(((	જુ લો કે ત મો
જુ ત વા રે ચા	(((	નજ નથી	(((	જુ કૂ ર ફળ
જુ જુ જુ	(((	પળ ચાલ	(((	જુ પર ચુલુવે

એ વિચાર આગળથી ચારધી બેથી કરો,
ધડીએ મરણુ હટે એમ છે? સંભાળિયે;

છે સંભાળી ચાલવાનો ભાળીએ સમેજ આજ,
એ સજન બાળકોના જનમ ન ભાળિયે. ૨૫

ઇદ્રવિજય છંદ.

બાળપણે પરણાવિયે બાળક આવક તે મહિ થી ખતલાવો.
 મોટપણે કરતાં પરણેતર, જનવક તે મહિ થી સમજાવો;
 જો ઉલટું સુલટું કશુંએ થયું, પૂરણ પાછળથી પસતાવો,
 આવકજનવકભાવિકાં ભાગિપ્રભાપછિપાવકમાં રૂપધરાવો. ૨૭

પ્રસૂત્ર વિશે.

મનહર છંદ.

પ્રમદાદૃષી પ્રધાન સાથે મળી પ્રભપાળ,
 સંભાળે જે ઉજળ ને ખરચ થું થાય છે;
 કદી બાળકો લોકે કે કુટુંબમાં કલેશ થાય,
 ફોજદારી દિવાનીના ફેસલા ચુકાય છે;
 જેને જેમ થતે તેને તેવી રીતે રાખવાને,
 સામ દામ ભેદ હંડ એ ચારે ઉપાય છે;
 રાજ ચલાવે કે ધર ચલાવે તે બરાબર,
 ખરધણી થયું નિજ ધરતણો રાય છે. ૧

દોહરા.

આંદી કાંટે અક્ષથી ધુંચ પડે ન મુંઝાય;
 તાણીને તોડે નહિ, તો ધરસૂત્ર ચલાય. ૨
 ધર સૂતરને ફાળકે, ધણી ધુંચવણુ વીર;
 તાણી તોડે આકળા, ધિમે ઉઠેલે ધીર. ૩
 તંત અત્યંત ન તાણિયે, તાણે પૂરી જાય,
 જે તૂટ્યાં મન સાંધિયે, વચે ગાંઠ પડિગાય. ૪
 પરણીને ધર માં તાં, સદા સહનતા તાક,
 પરણ્યા પહેલું પોખતાં, સાસુ તાણે નાક. ૫
 માખે કે ચાખે નહિ, તે બંને પસ્તાય;
 એવું છે સંસાર સુખ, લકડ લાડુ પ્રાપ્ત. ૬

પતિવ્રતા.

ઉપભતિવ્રત.

પતિવ્રતા મુંદર વજ્ર દારા, પતિપ્રિયા તે શયુગાર સારા;
 સન્માધકીભેદજન શોભે, તો તે વિનાનું નર ચિત્ત લોભે.

મનહર છંદ.

સ્વામી વશ થતો નથી સોળ શયુગાર સળે,
 સ્વામી વશ થતો નથી અંજતણા રંગથી;
 સ્વામી વશ થતો નથી પિયરના પૈસાગણી,
 સ્વામી વશ થતો નથી સદા રહે સંગથી;

૧. ભાવિક-અવિચ્છ. ૨. પાવક-બાળભગન રૂપી
 દેવતામાં. ૩. પ્રાય-મણું કરીને.

સ્વામી વશ થતો નથી પુત્રનો પ્રસવ થયે,
 સ્વામી વશ થતો નથી ધૂત જેવા ઢંગથી;
 કામનીને વશ કંથ થાય દલપત કેહે,
 પ્રેમ ઉર આણી પાળે આગના ઉમંગથી. ૮
 જાનીને તો વશ કરે જાનની ગાથાએ ગાહ,
 માનીને તો કરે વશ નિત્ય નંત્રતાધથી;
 કૃપણને કરે વશ કરીને કસર ધણી,
 કોંધીને તો કરે વશ ખામુખા લખાધથી;
 મુરખને કરે વશ મીઠી મીઠી વાતો કહી,
 કૂલણને કરે વશ કુલાવી કુલાધથી;
 કહે દલપતરામ કામની ચતુરા કંથ
 ચતુરને કરે વશ ચિત ચતુરાધથી. ૯

છત્રીઉકિત.

ઇદ્રવિજય છંદ

જો શિર છત્ર કરી મુજને, પકડે પતિ પ્રેમથી હાથથી હાથે,
 તો મુજ પંડ પ્રહસિત થાય, સમ્રાઠ શકાય ન બે ભુજબાથે;
 હું પતિનો પરિતાપ હરે, વળી જોડ જણાય મુશીમિત સાથે,
 કાય કરોચલિયો વળી જામજ, જો પદ નીચ દિધું નિજનાથે.

દોહરા.

નિશ્ચળ મન જે જનતણું, ટળે ન તેની રીત;
 યુસ્તો કરે થતે નહિ, પતિવ્રતાની પ્રીત. ૧૧
 પતિ મુખે રવિ શશિ પતિન મુખ, પરસ્મિ પૃથ્વીપ્રમાણ;
 ચંદ્ર ગ્રહણ નહિ આદિયે, સૂર્ય ગ્રહણ શુભ જાણ. ૧૨

સોરઠા.

જેવું મન જે સાથ, લલચાઇ લાગી રમું;
 ગમે ન બીજી ગાય, રહે લીન તદરૂપ ચે. ૧૩
 દંડ જ્યાં લાગ્યું બાન, વળતી બીજું વીસરે;
 બૂખ તરસું બાન, હંદમાગાંધિ રહે નહીં. ૧૪

૧. પતિ મુખ સૂર્ય જેવું અને પત્નીમુખ ચંદ્ર જેવું
 છે. તે ચંદ્ર સૂર્યના તેજથી પ્રકાશિત થાયછે, એ
 બેની વચમાં પરસ્મીરૂપી પૃથ્વી આવી પડે તો ચંદ્ર
 ગ્રહણની પેઠે, પત્નીનું મુખ નિસ્તેજ થઇ જાય;
 અને તે ચંદ્ર ગ્રહણ થયું કહેવાય; પણ જો પર-
 સ્મીરૂપી પૃથ્વી ઉપર પતિ રૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ પ-
 ડેતા હોય, તે બેની વચમાં પત્નીરૂપી ચંદ્ર આવે
 તો સૂર્ય ગ્રહણના જેવો દાખલો બને, અતલપ્ર પે
 પૃથ્વી નિસ્તેજ થાય; માટે તેમ થાય તો સાઈ.

મનહર છંદ.

સંસાર તરુનાં મૂળ પતિ અને પતની છે,
ગણી જોતાં ગણુત્રીમાં પ્રત્યક્ષ ગણાય છે;
સંપ ને સલાહ હોય એકેમાં સળો ન હોય,
તોજ તાણું તરુવર જોતાં તે જણાય છે;
હાલીને ફેલાય સુખી સદૈવ દેખાય વળી,
વિશ્વ વિષે વિવિધ પ્રકારે વખણાય છે;
ખનેમાંથી એકતું જે અંતર સડેલું હોય,
તો તે દુઃખી દાસે કાં તો હમાતી હણાય છે. ૧૫

પતિઉકિત.

સોરઠો.

પ્રથમ સરસ પંકાય, ઝલે કસુંખાની જુઓ;
જલદી ઉડી જાય, કહો રંગ શા કામનો. ૧૬
“મતલબ કે તમારી પ્રીતિ પહેલાંહતીતેવીદમજુનથી.”

ઉત્તર-મનહર છંદ.

આપણા કસુંખગર કસુંખો ચઢાવ છે તે,
ચોક્કસ દિવસ સુધી શોભા સારી ધારે છે;
વિલોકા વિલાયતી કારીગરોની કારીગરી,
પાકા રંગે કેવાં સારાં વસ્ત્ર શણગારે છે;
ટુક ટુક થાય તો શું થાય રંગ જાય નહિ,
એવું કાણુ છે કે એના રંગને ઉતારે છે;
આપતણી પાંધડીમાં કસુંખાનો કાચો રંગ,
પાકા રંગવાળી અંગ એહણુ અમારે છે. ૧૭

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રંગતણી ચટકી ચડી જે દિન,જ્યાં અડકાવ કરી ચટકી;
પાણિઉદ્ગણિપખાણિજુઓ, વણિપત્થરસામજુઓપટકી;
તોડી વજોડી મરોડી જુઓ, કદિકતરે કાપિ કરો કટકી;
કાટી ઉપાય કિયે દલપત, ન દાણિ ટળે ચઢિ તે ચટકી.

મનહર છંદ.

આ ગતિ હું આહોનીશ આગતી, માતાને પગે
લાગતી લગાર બેઠે ભાગતી ભરમમાં;
ધારતી ફેરમાં દેવી ભારતીયું બહુ રૂપ,
આરતી ઉતારતી ઉતારતી મરમમાં;
કાનમાં ધરતી કથા ગાનમાં હું ગાતી ગુણ,
દાનમાં આગતી પતિ આનમાં ધરમમાં;
શતમાં પોદી ઉડી પ્રભાતમાં પ્રજુને ભણ,
આતમમાં ઇચ્છતી મહાતમા કરમમાં. ૧૮

હાહુરો.

મુજ પતિ મળ્યો મહાતમા, યાની ગ્રણ્ય બંધાર;
પામી પ્રભુ પ્રતાપથી, ઇચ્છિત સુખ સંસાર. ૨૦

નકારી સી વિશે.

મનહર છંદ.

કામનીના કામની કહેલી જે કથા મનીશે,
કામની છે શિક્ષા તે તો કામની તમામની;
કામની જે કરે નહિ ચિંતા ધર કામની તે,
નિર્લજ્જ નકામની કિમત જે બદામની;
કામની કામની જેની કંથમાં ન કરે પ્રીત,
કુભારના કામની તે ગદ્દિ જેવી ગામની;
સારાં કામ કાળ નિત્યે કરવા કામની કીધી,
કામની જે આગણુ તે કામની શા કામની. ૨૧
સારી સુધરાઇથી ધરાઇ સુધરાઇ ખાઇ,
સંસારમાં તે તો સદ્ભાગજુ ગણાય છે:
ભણી ગણી નહિ ભરથારથી ભુંડાપો પામી,
વિશ્વમાં તે વનિતા વેરાગજુ ગણાય છે;
ખારીલી જે નારી વાણી નકારી ઉચારી જાણે,
નારી નહિ એ તો કાળી નામજુ ગણાય છે;
કુલદાના કંથને તો કહે દલપતરામ,
કંઈ સદૈવ માસ ફાગણુ ગણાય છે. ૨૨

વ્યાધાતાલકાર.

કુભારજી કંથને મનાવા માટે કહે કેણુ,
હું તો તુંથી હારી હવે માટે માશી માથું છું;
માણુસો મળી મને કહે છે કંથને મનાવ,
માટે હું મનાવા આવી ખાંત તારી ભાથું છું;
તેં નો વાળ્યો આરો આંક દીક માશે વાંક નથી,
રોક બની બધી રીસ ફેલાની ત્યાં છું;
રોવા તારી બધી રીસ મૂક કર્મ તારું કાળું મોહું,
પીટ્યા તને હું પચાસ વાર પગે લાથું છું. ૨૩

ઇંદ્રવજ્ર છંદ.

જેસુંદરીગોરિગુલાખજેની, આખીપ્રગ્નમાંવખણાયએવી;
કાંટાપતીયુંદિલબેદિનપિ, તેજાજુજાણુપતિદુઃખસાંપિ. ૨૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

શંખણિનારિનકી સુધરે ન, સહસ ઉપાય સજોમનસાએ,
અંતર કેંકરે ન શિખામજુ, દંભથી?બેદભણુભાણુકાએ

ઠોટ મયલકરે કદિકાઈ, કહો જળ કેમરહે ઘટ કાથે, દષ્ટિ ધરેનહિતાદક્ષપત્ત, લવિંગમળે ન લવિંગ લતાથી,
કાળું કથેવર જન્મથકી થયું, તોસુખ રાતુરહે ન તમાથે, છુદ્ધિખરીપણુઝોધાવના, દિલમાંઅતિખેદઉઠે નખતાથી.

દોહરો.

પગમાં તો નેવળધર્મી, નાકે ઘાલી નાથ;
હાથે નાખ્યાં ડસકલાં, ત્યારે રહી સો હાથ. ૨૬
લાજ શરમ તો આખને, તે તો કાળો કોધ;
સુખ ઉપર પણ મૂછ નહિ, પછી શરમ શી વોધ. ૨૭
કાળું સોનું કાળજી, એઠિ ટપકું રયામ;
હેથે તે એઠિ વસે, એ કહેવત છે આમ. ૨૮

ઇદ્રવિજય કંઠ.

પંડમયલ વિના પટનેાનટળે, મળ જોજળપુર જતાથી,
પાણિવિનાપરિપૂર્ણજીવાયથી, ઊડઉઠેનાહિબીજતાથી;

૧. કલાં રૂપી બેડી.

દોહરો.

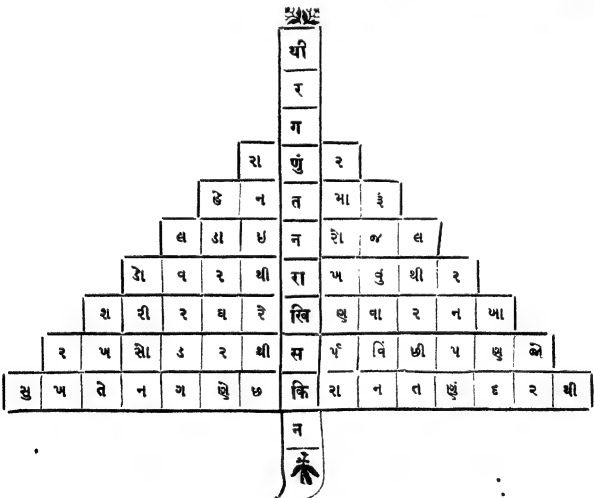
પતિ કરતાં પૂરો ધરે, પહ્લા ઉપર ખ્યાર;
એક સખીએ એવિને, દિધી શિખામણુ સાર. ૩૦

સખી વચન.

છત્ર પ્રખંધ સવૈયો.

ધીરધરાણું રહે ન તમારું, લડાઇ ન રોજ લડો વરથી
રાખવું ધીર શરીર ઘરે, ખિણુવાર ન ખાર ખસો ડરથી
સર્પ વિંછી પણુએસુખ, તે ન ગણેછકિ રાનતાણું દરથી
ઉતાર-ધીરઘણુંતનરાખિસકોનનકીસખીરાનતાણું ઘરથી

૧. આ ઘરના કરતાં નહકી જંગલનું સુખ ધીરગણું છું.

દોહરો.

પુરુષ અને સહ પ્રેમદા, એ સુખ આહો સીત;
રામ સીતાની સીતની, કરે પરસ્પર સીત. ૩૨

શુક સંદેશો.

ઉપમતિ વૃત્ત.

સીતાસતી શોચાતિ જે સમાર્માં, અશોક નામેવન પિંજરામાં;
ન નાસવાનો અવકાશ આવે, દશાસ્ય ગાંધાર દિલે ડરાવે. ૧
ફરેફરે ત્યાં ફળ ફૂલ ખાઈ, મુખે ન લે અન્ન અને મિઠાઈ;
તથોવને જેમ તપસ્વી તાપે, જીભે જમતપાલક નામ જાપે. ૨
હિંદો સિતાએ સુહસો સ્વદેશી, સુભોલ બોલ્યો તરુ શીલ ભેસી;
સમે વિચારી વચનો સુહતા, જરૂર બોલી જનકાકત્ત જતા. ૩

અરે સુઝા હું અરજી ઉચારું, મટાડ મોડું દુઃખ દેખી મારું;
પિયુ વિનાની પરિપૂર્ણ પીડા, કરે દિલે દંશન જેમ કીડા. ૪
વિહંગ સર્વે વર્ષાદ કાળે, વસે કુટુંબી મળિ એક માળે
વસે વિદેશે તજ નારિ નાની, કહો સુઝા તે કહું રીત ક્યાની. ૫
અરે સુઝા ઉત્તમ અંગ તારું, કહું તને તે કર કામ મારું;
વિદેશમાં વલ્લભ જો વસ્વાછે, કળી મને ત્યાં ચિરંધં કર્યા છે. ૬
જમાસમાં આવન આશ આપી, તકે મન તે નમળ્યા તથાપિ;
વિજેગળી પીક વિશેષભાપી, જતાનથી પ્રાણુ તથાપિ પાપી. ૭
હવે જઈ તું પ્રિય નાથ પાસ, પીડાતણી વાત પુરી પ્રકાશ;
તમે વિજેગે તણી તપે છે, પિયુપિયુ જાપ જિભે જપે છે. ૮

કહો કળાપો મનમાં કરે છે, કહો અતીશે દુઃખ ઉચ્ચરે છે;
કહો વધીજમવિજેગળાળી, બળીબળીગોલબકે સુખાળા. ૯
અને કરે શું અબળા બિચારી, અગાધ લલ્લન જળમાં છિતારી;
વદી શકે કેમ મુખેયિ વાણી, અરે બિચારી મનમાં મુંઝાણી. ૧૦
અપંગ અંગે અકળાયએવી, શુદ્ધ ૧ પડી પિંજરઅંધ જેવી;
ઉપાય એકે ઉરમાં ન આવે, મનોરથો યે મનમાં સમાવે. ૧૧
વિજેગળા વાસર કેમ વીતે, રહે સદા ચિંતવતીજ ચિતે;
જૂખી મરે ભોજનકેમ ભાવે, અધીરતા તો ઉભરાત આવે. ૧૨
બુએ વળી ન્યાં જલદાબરે જાતે, રહે નહીં કટ કહું બકાતે
કહે વળી વાદળિને કહું કે, મને ઉપાડી પિયુ પાસ મકે. ૧૩

પિયુ વિજેગે વધિ પ્રોદ પીડા, કહી શકે શું નાહ આળકીડા;
નળી વિશેષે વિજળી અજીડી, મનોજ ને ક્ષણમચ્છા ન યજી. ૧૪
વિલાસ તે ન્યાં વિજળી કરે છે, સમીપ સ્વામી સુખપ્રૌસરે છે;
વિજેગળી કેમ સહે વિલોકી, રૂપીરૂપી ન રહેજ રાહી. ૧૫

તથા વળી મેધધનુષ તાપ્યું, જરૂર તે તો રમરચાપ જાવ્યું;
દયા તજ મન્મથ માર દેશે, વિજેગળીનો ઝટ જીવ લેશે. ૧૬
મધુર તેવી તક માંહિ બોલે, ફરી ફરી કાળજીકુંજ ફેલે;
કેડે સુણી અંતર માંહિ કાળ, કટારના ધાવ થઈ કરાળ. ૧૭
સમુદ્ર સામી સરિતા વહે છે, સ્વનાથનો સંગ ચિતે ચહે છે;
વિજેગળી ઓ વરસાદ વારે, વિલોકિને ધીરજ કેમ ધારે. ૧૮

દિલે હાવાનાથ^૧ દયાળુ દીસે, અભોગ્ય દેખી નશકે અતીશે;
કેપાય એનાચિયનીનઆવે, સ્વવદન રતે વાદળમાં છુપાવે. ૧૯
વિજેગળીગે વરસાદ લાગે, કરી સ્તુતી કંથ મિલાપ માગે;
યથાઅદાતા સુલિને કરીતા, તથા છુપે વાદળમાં સવીતા. ૨૦
પ્રવાહ ને નારિતક બોધ અથો, સુપંથના જેમ કરે કુપંથો;
પ્રવાહ આંસ દગથી પડેછે, સુ ધૈર્યના મારગને નડે છે. ૨૧
વળી વિલોકી વનવાળિ વેલી, તરૂંતણે કંક તટે મળેલી;
વિજેગળી ઉરવિચાર આવે, મને પિયુ આમલક લગાવે. ૨૨
દયા હવે તો દિલમધ્ય લાવો, હવે લણી થઈ ધર તર્કઆવો;
સુવાક્યએવાપિયુને સુણારી, સ્વધામમાં સાવસુડામનારી. ૨૩
વિજેગળીના દુઃખકેરિવાણી, વિશેષ સંક્ષેપ કરી વખાણી
સુદંપતી કારણુ હંક આ મેં, રૂઢ રચ્યા છે દલપતરામે. ૨૪

સોરઠો.

વરસે બહુ વરસાદ, વળી અંબકે વીજળી;
આવે સળંગ વાદ, વધે વિરહની વેદના. ૨૫
નદી સ્વરૂપી નાર, સાગર સામી ઉલટી;
પિયુ મળવાનો ખાર, કતારે કેવો કર્યો. ૨૬

ટાહરો.

પ્રતિજ્ઞા એક અરથ વિના, સધળું અશુભ જાણાય
પુરૂષ ચંદ્ર ધન પતિવિના, વિરહહિયે ન સહાય. ૨૭

હિંદુવિજય છંદ.

લંકપુરી સરખું નિરખું પુર, બાગ બન્યો તરુ થોળતેવે
તે ફેરતું વરસાદ તણું જળ, કોઈ કહે રતનાગર કેવે
સ્વામી વિના દુઃખપામિ પુરું, ધનોધારકયો ઉપભોગ્યએ
અણુચયોસિજસેનડરાવન, રાક્ષસપ્રાવણુરાવણુજે. ૨૮

મનહર છંદ.

ધરે છું હું ધ્યાન ને વિચરે છું વિદેવી જેમ,
 ફરે છું ફિકરમાં સમરે છું શ્રી કંથને;
 ભરે છું હું શ્વાસ ને ઉચરે છું અરે મુરારી,
 ડરે છું હું દેવથી આદરે છું જો અંતને;
 ઢરે છું કંકાશ તો હું હરે છું હડીલી હવે,
 મરે છું મુંઝાઈને છાવરે છું અન્યતને;
 હરે છું હિમત તો ઉગરે છું આ અવસરે,
 ફરે છું ગાંડાઈમાં જો વરે છું વસંતને. ૨૯

દાહરો.

એ રીને સીતા સતી, ઉચરે નિજ દુઃખ આપ;
 પ્રિયા વિભોજે રામ પશુ, વનમાં કરે વિલાપ. ૩૦

ઉપજાતિ વૃત્ત.

પ્રિયાપ્રિયા શબ્દજપૂર્ણ પ્રેમે, કહ્યો મુખે અન્ય કશું નકરે;
 પ્રભેતશ્ચિપાવકલવાળગી, અપૂર્વ એવી ઉર આગલાગી. ૩૧

ઉપેશ્વરજા વૃત્ત.

વસે વસુધા વિરહાનિ કુંડ, પ્રલે પ્રમાણે પ્રજાને પ્રયંડ,
 સહ સમેત્યાંસંગજેસમિહ, પ્રિયાવિભોગી પૂરપોપ્રસહ. ૩૨
 રટયોમુખેએકઅતીતરીયેરે, સિતાસિતાશબ્દસિતાપત્રીયે,
 ગમનપ્રીત્તકરવાનિકાકા, પ્રિયાવિભવત્રિપ્રાદ પીડા. ૩૩

ઈન્દ્રિયજા છંદ.

ચિંતનચિત્તયડયુંજ રહે, પકડયુંજ રહે કર પત્ર પ્રિયાર્ન,
 સંકેદ નિત્ય નડયુંજ રહે, અનકુંજ રહે સુખ સર્વ સમાર્ન;
 અંતરધ્યાન અડયુંજ રહે, રૂપકડયુંજ રહે મન્યૈમસતાર્ન,
 પ્રેમનુંજેરજડયુંજ રહે, ઉપકડયુંજ રહે મેજાઆવરદાર્ન. ૩૪
 શોકથિ નાકિ સ્વતંતરતા, પરતંતરતા પરિપૂર્ણ પમાપ;
 વૈદધિવેક અનેક કરે પશુ, એજ છટા રહે છેક છટાર્ન
 જંતર મંતર તંતરથી, પરતંતરતા ન પડે પશટાઇ,
 જોતિષખજુનખજિશકે, દલપતદશા દરસેદુઃખદાઇ. ૩૫

દાહરો.

જે છાની ને સદૃશ્યો, વર્તે દંપતિ એમ;
 ફરે સીતા રામ સમ, ધરે પરપર પ્રેમ. ૩૬
 તમે વિચારીને તજો, મિથ્યા કુળ અભિમાન;
 રામ સીતાસમ નિરખિયુચ, શો કન્યાનું દાન. ૩૭

સુખ પામે જે સ્થળ સુના, ઉત્તમ કુળ તો એહ;
 કુહિતાને બહુ દુઃખ પડે, ગણો તુચ્છ કુળ તેહ. ૩૮

ઉત્તમ કુળવિશે.

દાહરો.

જે અપળા ઉત્તમ કુળે, પ્રીતે પરણી હોય;
 પૂરણ સુખ તે પામશે, કષ્ટ ન પામે કાય- ૧
 ચૌપાઈ.

જે કુળમાં સંપૂરણ સંપ, જે કુળમાં જનને બહુ જંપ;
 કરે સદા કીર્તિનાં કામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૧
 અહોનિશા જેને આવાસ, વિદ્યા ને ભક્ષીનો વાસ;
 જ્યાં સુખ દીસે આદેશમ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૨
 ચૌપાં ધારે અંગે ચીર, બહુજ જેનું મન અંબીર;
 તેવા જન ધર માંહિ તમામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૩
 ઉત્તમ ધર્ષા જે આદરે, દેષ કલેશ ધર્ષા દીસ કરે;
 દેહું નહિ શિર એકે દામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૪
 અંતરમાં ન ધરે અભિમાન, કદી ધરે નહિ નિંદા કાન;
 કરે નહીં દુપણું કામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૫
 કદીએ ચડયું નહોય કલંક, સત્યપણું પાળે નિઃશંક;
 ધર્મ તણું તે નિર્મળ ધામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૬
 અભ્યાગતને આદર કરે, સહ જન સદાયરણ આચરે;
 વહાલાં સગાંતણે વિશ્રામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૭
 લોકોમાં બાળેણી લાજ, કરે સદા પરમારથ કાજ;
 બિશ્વકે ન ગણાય પુલામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૮
 મહોપતિનું પામે સન્માન, ગણે બધા લોકો યુથવાન;
 હોય ધણી દેખામાં હામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૯
 જેની સ્ત્રી માખાપો પાસ, અશ્વન વસનની ન કરે આશ;
 અતિમુખઅપળાપામે આમ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૧૦
 સુંદરિયોને સખળું સુખ, દેખે નહિ સ્વપનામાં દુઃખ;
 યુથોને બધું વખાણે આમ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૧૧
 નામે ઉત્તમ કુળ તો ધણ્યાં, આ લક્ષણુઉત્તમ કુળતણ્યાં;
 દિલથી કહે છે કે દલપતરામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૧૨

દાહરો.

સદ્વિદ્યા સદ્ગુણ સંધન, સદાયરણ સચિચાર;
 ઉત્તમ કુળ તો એજ છે, જે ધર મુખી નરનાર. ૧૩

૧. વસંતનું સુખ ભોગનું તો લેલી કંઈ.

૨. પ્રીતિથી.

કુસંપ ને કંજુસપણું, માનનિને નહિ માન;
એજ અધમથી અધમ કુળ, નિર્ધન નિર્વિદાન. ૧૪

શાહીલાલિતિત વૃત્ત.

કન્યાવિક્રમ જે કરે ધન લાઇ, ધિકાર તેને ધરો,
કાર્તિના કદિ લોભથી કુળ જુએ, તે પાપિ પૂરો ખરો;
કાર્તિ દ્રબતણો કરી જગતમાં, જે સ્વાર્થ સાધે નહિ,
કન્યાના સુખનો વિચાર કરશે, તે પુણ્યશાળી સહી. ૧૫

દોહરા.

હવે કહું આ દેશમાં, અવગુણ છે જે એક;
મરનારાની પાછળે, રૂવે કુટે બહુ છેક. ૧૬
તેથી તન દુઃખ ઉપજે, લાભ ન હોયે લેશ:
વિરૂદ્ધ તે છે શાસ્ત્રથી, બ્યર્થ કલેશ વિશેષ. ૧૭

ગરૂડ પુરાણનું અંગ.

મરનારની પછવાડે રોવા કુટવાના નિષેધવિશે.
દોહરા.

મોક્ષ પતિ મોક્ષ વસે, મોક્ષતણો દાતાર;
નરનારીનો નરકથી, એજ કરે ઉદ્ધાર. ૧

મુખ્યા પછી સૌ માનવી, બે સ્થાનક રિશ્તર થાય;
સારા ઉર્ધ્વ ગતિ સજે, અધમ અધોગતિ જાય. ૨

મુસલમાન અલ્લા કહે, ગોરા લોકો મોડ:
હિંદુ માને હેતથી, પરમેશ્વરનો પાડ. ૩

એમ નરક ને મોક્ષનાં, નામો ભિન્ન બનેક;
પણુ સૌ મનમાં પ્રીછળે, વસ્તુનાંજે એક. ૪

મોક્ષ નરક માને નહીં, નાસ્તિક તેનું નામ;
એથી દુષ્ટ ન દેખાયે, દુનિયામાં કોઇ કામ. ૫

જૂઠું બોલે જગતમાં, કરે ચોરી બ્યભચાર;
મુજુ આઘા પાળે નહીં, એજ નરક જનાર. ૬

સત્ય દયા પાળે સદા, શુણુ કરતાના ગાય;
પસ્તાએ દિલ પાપથી, માનવી મોક્ષે જાય. ૭

જનમે ત્યાંથી જાણું, એક દિવસ મરનાર;
રજા ન રાજ રંક કો, શોધિ જુએ સંસાર. ૮

ઉપાય ચાલે અપણો, તે કરિએ તતકાળ;
પાછળે રેણું પીટવું, તેમાં શો છે માલ. ૯

વહાલાના તનમાં વધે, વાન પીત કહું રોગ;
તેને દુસ્તજ દાળિયે, કરી એસડ સંભેગ. ૧૦

દોરા, ચીડી, આખડી, હૈરન, શુતના જાપ;
વળગી એવા બહેમને, એસડ ન તળે આપ. ૧૧

ચોપાઈ.

કરતાં જાતન કદી મરીજાય, એ કે નવ ચાલે ઉપાય;
જો તેનું હિત હૈડે ધરો, કામ સદા પરમારથ કરો. ૧૨
મિશ્રુકને આપો ભોજન, અનાથ જનને આપો અન્ન;
તે પણ કરજ કરી નવ કરો, જો પરમેશ્વરથી દિલ કરો. ૧૩

દોહરા.

દુનિયાને દોખાડવા, ફૂટે રૂએ જે કોય;
નિશ્ચે એ મરનારનો, હેતુ શત્રુ હોય. ૧૪

મગટ ગરૂડ પુરાણમાં, વર્ણવે છે તે વાત;
સાંભળજો સંજ્ઞન સહુ, રનેહ ધરી સાક્ષાત. ૧૫

પ્રુછે ગરૂડ પરિબ્રહ્મને, કહો પ્રશ્ન કરી પ્રીત;
પાપી નરકના પંથમાં, દુઃખ પામે શી રીત. ૧૬

ખાય પીયે શું વાટમાં, શોધે કેનો સાથ;
વાત સર્વ વિસ્તારીને, કહો કૃપાળુ નાથ. ૧૭

સુણીને ભોલ્યા શ્રીહરિ, સુણુ વિનતાના સુત:
પાપી જનને તેડવા આવે જન્મના ફૂલ. ૧૮

ભકુડી ભયંકર જેહની, મુસળ સરીખા ફંત;
કાળા જેવા કોયલા, એવા ફૂલ અનંત. ૧૯

જેને ભેતાં જવને, દુસ્તજ ઉપજે ત્રાસ;
પકડી ચાલે પ્રાણીને, યમ રાજની પાસ. ૨૦

વિષન કરે બહુ વાટમાં, જમ કિંકર વિકરાળ;
સાંકળે મારે શરીરમાં, જળહળી દવઝાળ. ૨૧

મુદ્ગળ માથામાં હણે, બાલે પાડે ભંગ;
ખાસ કુવાડે કાપિને, એ પાપીનું અંગ. ૨૨

ચોપાઈ

પુણ્ય કરે પાછળ જે અર્ધી, તે ભાતું પામે છે તર્ધી;
પણુ ખુંચી જમકિરખાય, તેનેતેથી વિસામો થાય. ૨૩

સમાં મળી સૌ રૂઢજા કરે, લીંટ લાળ આંસુ જે ઝરે;
તે આકું આવે છે તર્ધી, એ માટે નવ રણું અર્ધી. ૨૪

૧. જમ તે મોત બને તેના ફૂલે ભયંકર રોગ.

૨. સાંકળ-પાપીને નરકમાં બનેક પ્રકારનું દુઃખ

હોય છે, પણુ આ જગતમાં જેટલાં દુઃખ કહેવાય છે,

અને કવિની કલ્પનામાં જેટલાં દુઃખ આવી શક્યાં,

તેટલાં કવિએ નરકનાં દુઃખ વર્ણવ્યાં છે.

કહે ગરૂડ સુણ્યને શ્રીહરી, માનવ જે કાષ્ટ જાણે મરી; પાછળ જેવો જોને રતેહ, જો શિર છાતી ફેટે તેહ. ૨૫ તેથી ત્રતકને સખ દુઃખ હોય, સાંભળવા ધમ્યુંહું સોય; કહે કૃષ્ણ સાંભળ ખમરાજ, એહ કહું તુજ આગળઆજ. મરનારાને મનમાં ધરી, શિર છાતી ફેટે બળ કરી; વાગે મરનારાને માર, તેવી પ્રાણી કર પોકાર. ૨૭ હાયહાય માતાઓ આપ, પ્રગટયાં મારાં પૂરણ પાપ; જમકંકર મારે હથિયાર, દેખી ચોઈ અંગ લગાર. ૨૮ અદશ મુજને વાગે માર, એથી ઉપજે દુઃખ અપાર; શું કઈ ને ક્યાં જાણ હવે, એમ પુકાર કરે ને લવે. ૨૯ સુણિ જમદત્ત કહે તેહને, સગાં મળી સૌ ફેટે તને; તેનો મુજને સાલે માર, એ અમતણું નહીં હથિયાર. ૩૦ બહુબળમાં જે વાગે હાય, તે તો ફૂટ તારી માય; છાતી માંહિ રૂધિર નીસરું, તે તો તારી શોએ કુંડુ ૩૧ જેને તું વાલાં જાણ્યો, અતર ઉમળકો આણ્યો; દેખ હવે આ તેનાં કામ, શત્રુચે દુઃખ દે છે આમ. ૩૨

દોહરા.

મુંઝાઈ એ મારથી, પાપી કરે પોકાર; ધર મુજ ઉપર આવડી, દિલમાં દયા લગાર. ૩૩ ખમા ખમા મુખ બોલતી, હપકો લાગે ઠેજ; આજ મને તું મારતાં, દયા ન લાવે લેશ. ૩૪ દિન પલટે જે પુરૂષનો, વહાલાં વેરી થાય; રક્ષા કાણુ કરે જહાં, વાડ વેલાને ખાય. ૩૫ માઈ સાઈ વાંચતાં, કરતાં સદા સહાય; મારે મુજને આજ તે, દિલથી તણ દમાય. ૩૬ જો કાષ્ટ જન મુજને લડે, કહેતો જેની પાસ; તે સર્વ શત્રુ થયાં, ક્યાં જાણ કઈ પ્રકાશ. ૩૭ એમ કહે એ અવસરે, જમકંકર વિકરાળ; પાપ પરાણુ પાપીને, આંસુ લિટ ને લાળ. ૩૮

ચોપાઈ.

સગ ચડે બહુ મન સંખાય, જમકંકર મોં ફાડી પાય; એ તારીમાએ મોકલ્યું, તે તો તુજને લાગે જાણું. ૩૯ સગાં મળી સહુ હેતજ કરે, તે પીધા વિના કેમ સરે; અરેગરૂડ એથી દુઃખ થાય, તે તો કાંઈ કહ્યું નવ જાણ ૪૦

શ્લોક-જલેપ્પાહુવાંધવમુંક, પ્રેતાંમુક્તવતોવદઃ॥
તત્ત્વાક્ષરોદિતબ્ધિઃ, કિયાકાર્યાયવાચિઃ ॥૨૧॥

નાળો જન વિશ્વાસી હતો, આવી વાત નહીં જાણ્યો; સગાં મળી કરશે આ કામ, દુઃખમાંદુઃખદેશે આ કામ. ૪૧ લીટ લાળ મોકલશે દહ, વળી ફેટશે મેળાં થક; અધિક સર્ગાઆગળ ધમ્યોતો, પૂરણ સુખ તેમાં પ્રીતો. ૪૨ આ અવસર પોકારે મૂખ, ઓઠાં સગાં તો ઓઠું દુઃખ; પૂછે જમકંકરને વળી, શા માટે ફેટે સૌ મળો. ૪૩ મુજને દુઃખ દેવાને રડે, તેથી લાલ તેને શો જડે; મેં કાષ્ટનું બગાડ્યું નહીં, દુઃખમાં દુઃખ દે છે કેમ અહીં. ૪૪ કહે જમચર સુણ મહ ગમાર, સ્વાધિયો સધળો સંસાર; જ્યારે તુજમાં સ્વાસ્થ્ય હતો, ત્યારે સૌ હેતે બોલતા. ૪૫ હવે ન સ્વાસ્થ્ય તુજમાં રહ્યો, તેવી સગા સૌ શત્રુ થયા; તાઈ દુઃખ ન ચિમ્તારી જુએ, મનમાને તેમ ફેટે રૂએ. ૪૬ પછડાએ પાખંડ આચરે, લોકોમાં દેખાડો કરે; જેમજેમ લોકો જોવા મળે, કાષ્ટ ઝાલે તેમ ફેટે જાણ. ૪૭ લોકો સૌસાને ધર જાય, ત્યારે તે વિસામો ખાય; રોજ સવારે સાંજે રડે, લોકોમાં શોભા તે વડે. ૪૮

દોહરા.

દિલમાં હેત અહત પશુ, રોજ રડમાનો ચાલ; તેથી ઉપજે તુજને, દુઃખ મોકું વિકરાળ. ૪૯ સાંભળી શોકાતુર થે, પાપી કરે પોકાર; કાષ્ટ મારી માને કહે, દુઃખ માઈ આ વાર. ૫૦ કુટયા રડયાનું દુર કરી, લે પ્રભુ કેઈ નામ; ઉપજે જેથી અંગમાં, સુખ મુજને આ કામ. ૫૧ હેત દેવામાં રાખતી, તે નવ બૂલે આજ; મારા સુખ માટે તજે, એવી લોકની લાજ. ૫૨ કોધે જમાકંકર કહે, સુખ રહી ચાલ ગમાર; હવે ન ઉપજે એહને, તુજપર દયા લગાર. ૫૩ રહેતું નિશ દિન લોકમાં, હવે ન તુજથી કાળ; ધણું રૂએ ફેટે ધણું, વધે લોકમાં લાજ. ૫૪ પોહી ઉડી પ્રભાતમાં, રોજ રડે નહીં એમ; તો નિંદા લોકો કરે, માટે ચાલે કેમ. ૫૫ ગરૂડ પુરાણ સુણે ધણા, જે ભટ વાંચે મુખ; જાણે છે મરનારને, રડયા કુટયાથી દુઃખ. ૫૬ તોપણ દયા ન દિલ ધરે, સગાં સંખંધી કાય; ફેટે રડે સૌકો મળો, જેમ વળાણુ હોય. ૫૭

રક્ષા કુટમાની રાંડને, પૂરણ હોયે પ્રીત;
 નહાનપણથી નિરખિયે, રામા ફેરી રીત. ૫૮
 વનના દિનમાં પશુ કરે, કુટમા રક્ષાનું મન;
 મરનારાનો મીઠાઈ લઈ, કેમ ન ફૂટે તન. ૫૯
 વિવાહ દિન બોલાવતાં, નાવે માવા ગીત;
 વણુ બોલાવી આવીને, કુટે રડે કરી પ્રીત. ૬૦
 રાંડો જેવા રંડવા, નિર્ભય છે કોઈ કામ;
 કુટે કરે પાખંડ બદ્ધ, લઈ ત્રતકનું નામ. ૬૧
 દક્ષિણ ર દિશમાં જમપુરી, જોજન નેઉ હળર;
 પ્રતિદિન જાય હળર ગાઉ, પહેલિયે માસે ખાર. ૬૨

ચોપાઇ.

કહેશ્રીહરિ સાંભળ ખગરાય, જીવનેજમપુરિમાં લઇજાય;
 જેનું કર્યું હોય જેણે પાપ, તેવો ત્યાં પામે સંતાપ. ૬૩
 શૈરવ મહા શૈરવ આદીક, કુંડ નરકના તહાં અધીક;
 જેણે જુદા સામો પૂરિયો, ચોર્યાં પરધન પરનારિયો. ૬૪
 પ્રજા આચાર્યો પાળી નહીં, તેવા દુઃખ પામે છે તહીં;
 જેનું દુઃખ એ નરકજાતું, રક્ષાકુટમાનું તેથી ઘણું. ૬૫
 લાળ લાંટ જે પીવાં પડે, દુઃખ મેઠું ઉપજે એવડે;
 જેમ બાળકને એવડ પાય, મેઠાં વેલણુધાથી માય. ૬૬
 નાક પકડીને રૂધે શ્વામ, પાય પછાડે થાય ઉદાસ;
 એમ જમકંકર અંકુશ લણી, તોડેછે ઘાટો તે તણી. ૬૭
 નાક દબાવી લાંટજ પાય, એ તો દુઃખ જોયું નવ જાય;
 તે માટે નિજ હેતુ હોય, તો તેને નવ શોશ કોય ૬૮

દોહડરા.

કુટે રડે કાંઈ દેખિયે, તો કરિયે તે કામ;
 મનુષ્ય બધું બોલાવિયે, દેતે ઝાંઝા દામ. ૬૯
 લાભ ન દિસે લેશ તો, રડે કુટે શું થાય;
 દમની પીઠા પામિયે, કાં તો આખો જાય. ૭૦
 મહા દુઃખ મરનારને, આપણને પશુ એમ;
 શોભા લેવા લોકમાં, કુટિયે રડિયે કેમ. ૭૧

૧. મીઠા-ખાનું.

૨. દક્ષિણમાં રાક્ષસો રહેતા હતા તે માટે દક્ષિ-
 ણમાં જમપુરી કહી હશે; અને મરનારને જેમ જેમ
 વધારે દહાડા થાય, તેમતેમ દરેશજ હળર ગાઉ ફર
 ગયા જેટલો વિસારે પડતો જાય, અને ૩૬૦ દહાડા
 પછી લોકોની દીલગીરી છેક મટી જાય, તે ઉપરથી
 ૩૬૦ દહાડાનો જમપુરીનો રસ્તો કહ્યો હશે.

ધીરજ મનમાં ધારિને, રિયે કાંઈ ઉપાય;
 જેથી તેના જીવને, સુખ ને શાંતિ થાય. ૭૨
 અંગ ગરૂ પુરાણનું, કથા કહી જે આજ;
 સૌ જન સમજે રનેકથી, કરે વિચારી કાજ. ૭૩
 સાંભળશે જે રનેકથી, દિલમાં દયા સહીત;
 સપૂરણ સુખ પામશે, તે નરનારી નીત્ય. ૭૪
 કથા સુણીને નહિ કરે, દિલમાં દયા લગાર;
 પૂરણ પીઠા પામશે, નિશ્ચયે તે નર નાર. ૭૫
 આગણીસે ને આડમાં, સુદિ ચૌદશ જ્ઞાનવાર;
 મસ અધિકમાં મેં કહી, કથા અધિક સુખકાર. ૭૬
 ઘણાં વરસનાં કાટડાં, દેખો આ દેખાય;
 વાવગ દે વરસાદથી, તેહ પડી નવ જાય. ૭૭
 રહે ટકી રક્ષણ વિના, નિરુપયોગી નવ જાય;
 રહે કાટડાં ડોકરાં, ખપ તેનો ક્ષય થાય. ૭૮
 જે રડતાં બાળક તણુ, ચાળા પાડે બાળ;
 તો તે બાળકને ધણી, રીસ ચડે તે કાળ. ૭૯
 વગરસંગી મળી નારિયો, રૂએ કુટે છે જેક;
 તે પશુ ચાળા તુલ્ય છે, તેમાં નહિ સંદેહ. ૮૦

મરનારની પાછળ ન રોવાવિશે ૫૬.

જનજીવી જીવડે મુક્તિની જુગતી ન જણી. એ રાજ.
 શાલાની વાંસે, રાગ તાણો નવ રાણું;
 જેથીનેતેજનંપનઉપજે, જીવમાંસમજીનેવુંદે; વાલાની. ૧
 ગોવિંદજીએ કહ્યું ગરૂને, કુટે રડે જે કોઈ;
 મરનારાનેમહાદુઃખઉપજે, ધરેનિશાશરોધરે; વાલાની. ૨
 ાંટ લાળ ને આંસુ ઝરે, તે જમચર પાય પરાણે;
 શૈરવમહારોરવનાદુઃખથી, એદુઃખઅદકુંજણેરે; વાલાની. ૩
 કાંઈ છતી ફૂટે શીર ફૂટે, ચુટે કેશજ હાથે;
 એ સઘળી પરિપૂરણ પીઠા, મરનારાને માથેરે; વાલાની. ૪
 લોક વખાણે કે ન વખાણે, તે સા સાંખી રહિયે;
 જે હૈયામાં હેલ વધે તો, દુઃખ નેને શિદ દેવેરે; વાલાની. ૫
 શત્રુતા સંપૂરણ હોય તો, રડો કુટો ન વિચારે;
 જીવતવિરવળીનશકે તો, મરતાને વળિ માથેરે; વાલાની. ૬
 કદયા થકી જે કાંઈ દેખો તો, કુટો લઇને પાણી;
 શામાટેનેકુટીશરીરમાં, રાગઉપાવી આણેરે; વાલાની. ૭
 એવી શોભા એવો અજગી, વળગી રહેા ન વહેરે;
 જેથીસુખ ઉપજે એ જીવને, પુણ્યકરેકાંઈપ્રિયેરે; વાલાની. ૮

રાશી પશુ તેને નહિ જોશો, ખોશો આખ તમારી;
દહપતરામ કહે દિલ શોધી, માનો શિક્ષા મારીરે; વાલાની. ૮

શુદ્ધિવર્ધક વિશે.

(આ કવિતા સને ૧૮૫૬માં શુદ્ધિવર્ધક સભામાં
કહી હતી. તે વખતે તેના સેક્રેટરી ભાષ ગંગાદાસ
શિશોરદાસ હતા.)

નારાયણ હંદ.

સુણો સહુ સ્વદેશી જ્ઞાન ગર્થના સમર્થકો,
ખનો ખટુ હમેશ ભેદ દેશ શુદ્ધિ વર્ધકો;
સ્વદેશ સુધર્માનિ સારિ વાત તે વિચારી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારી. ૧

નવી નવી વિજ્ઞાન તો નિજ્ઞાન જૈ કરાવવી,
ગણાવિ ગામ ગામ કામ કામમાં કરાવવી;
ગુણ જિત કેવિ પ્રીતિ રીત તે સ્વીકારવી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૨

નિબંધ ને પ્રબંધ હંદ ચોપડી છપાવવી,
ખરેખરી ધરીજ ખૂબ ખતથી ખપાવવી;
નિખાર દે અનેક જ્ઞાન નીરથી નિખારવી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૩

કવીત ચોથિયો કવિની પાસ તો કરાવવી,
સ્તીકતા અધીક ઠીકઠાકથિ કરાવવી;
વિભૂષણો વિચિત્ર ચિત્ર પ્રાસથી સુંદારવી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૪

રમણદાર સાર શોભિતી સહા રચાવવી,
મહા મહા મનોરથોની ધુમ ત્યાં મચાવવી;
સુવારતા વિવેકની અનેકથા ઉચારવી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૫

ખરાબ માલ ખડિ સારિ માલ તે મલાવવી,
ભડે કદાપિ ભોલ લેલ લાજ તો ન લાવવી;
સ્વદેશની અનેક જ્ઞાત આખરે ઉગારવી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૬

વિવાતજ્ઞા લગભગ પ્રચાર પછા બટાડવા,
અપાર ઉચ્છેદ રચી નિરૂપી મટાડવા;
લ્લા સહાય શ્રી પ્રજાનિ પ્રાસના ગુજારવી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૭

અભાગિયા જિખારિયોનું જૂખ કુઃખ ભાગવું,
હમેશ એ ઉપાસમાજ ભક્ષ રાખિ ભાગવું;

કથા કરી ફરીફિની ફરીફિતા વિહારવી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૮

પ્રવીણ રાખિ પકિતો સ્વધર્મ શુદ્ધ થાપવા,
વિરોધ કોષ કાઢવા સદા સુખોષ આપવા;
પછી પુરાણિ ચોથિયો સમજ તો સુધારવી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૯

નિસાવતી વરાળ મંત્ર મૂલ દે મગાવવાં,
વિવેકથી અનેક કામ કાજમાં લગાવવાં;
સ્વમિત્રને પવિત્ર વાત જિરમાં ઉતારવી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧૦

કુટુંબિમાંકિ કલેશ લેશ ઉપજેજ કાઢને,
મનાવિને મટાડવો જરૂર જાણિ જોડને;
લગાર આગ લાગતાજ હંડોષિ ઠારવી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧૧

સભા સમે શકે ન આવિ નામદાર નારિયો,
પુણી પડી ખુબજ કાળ બધિમાં બિચારિયો;
બાણાવિ ભાત ભાત તો ન વેડા નિવારવી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧૨

સદા સિયો સહાયતા બલા બલા જીજ્ઞાની,
કુશુદ્ધિ કટ કાપવા કરો રતુતિ કૃપાળી;
પ્રભ હિતેઅશુ વાત પૂરિ પૂરવીમાં પ્રસારવી,
વિશેષ શુદ્ધ શુદ્ધિ શુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧૩

દાહરો.

શુદ્ધિ વિશેષ વધારવી, કરવાં મોટાં કામ;
દેવામાં દિમત બણી, રાખી દહપતરામ. ૧૪

હરિપા.

કરુણાનિધિ કરતાર, ધાર ઉર અરજ અમારી,
પ્રજાગીને તુજ પાસ, પ્રમટ કહિયે પોકારી;
કિંદુ સભાની કામ, પરમ પ્રભુ કરને પૂરી,
છે ને પ્રગ્ણા છેક એક નવ રહે અધૂરી;

સ્થિતિ સુધરે સૌ ગુજરાતની, કરે અધિક શુભકામને;
રૂપામાં તે રમની દિવસ, રૂચિ છે દહપતરામને. ૧૫

દાહરો.

એકબિજના ધર્મની, તજશે ખોદાખોદ;
ત્યારે દેશ સુખી થશે, વધશે સર્વ રિનોદ. ૧૬

તે માટે ઇશ્વર વિષે, તથા ધર્મ સિદ્ધાંત;
હવે પછી હું તે કહિશ, ભાગે નેથી જાત. ૧૭

પ્રકરણ ૩ જું.

ફાર્મિસ વિલાસ.

કોહરો.

કામ કળાનો જો કરો, અતિ ઉત્તમ અભ્યાસ;
સન્નત તો આ સાંભળો, કહું તે કવિત્વિલાસ. ૧

સૂચના.

ગુજરાતમાં ધણી ખરી નાતોમાં કવિયો યદ્યપા છે. જેમકે પ્રવીણસાગર અંશમાં રાજકોટના રાજ્ય મહેસાણાજીની રચેલી પદ્ય કવિતા છે એવું ધણા લોકો કહે છે. જુનાગઢના હીવાનજી રણછોડજી ભાઈ વઝનગરા નામર હતા, તેઓએ કવિતાના પ્રથો રચેલા છે. વસાહતના દેશાઈ વેણીદાસનો રચેલો સહિત્યસિંધુ નામે મોટો ગ્રંથ મળ્યાપાયા છે. એ રીતે કિસનભાવની એક વાણીએ રચેલી છે. એમ કહેક નાતમાં કવિયો થયેલા છે. તોપણ કવિતાનું કામ બાહ્યજી, ભાટ તથા ચારણ એ મુખ્ય ત્રણ લોકોનું ગર્વજી છે.

ગુજરાતના મોટા મોટા કવિયો બેળા થાય ત્યારે કેવી રીતે કવિતાની ચરચા ચલાવતા આવ્યા છે, અને કેવી રીતે સરદારોનાં મન રીઝવે છે, તેનો નમુનો બતાવવા સાથે આ પ્રકરણ લખ્યું છે. ધણું કરીને રાજને ત્યાં લખનાં ધણા કાવ્યો એકલા થાય છે. ભાવનગરમાં દસરાને રાજ કવિયોને મેળા કરવાનો ચાલ ત્યાંના રાજની કેટલીએક પેઢીઓથી ચાલ્યો આવે છે.

આ સમામાં તો કવિતા રચનારા જુના લોકો હતા પદ્યમાં છે, પણ તેઓની અમરકની તથા આજની રીત આ પ્રકરણમાં બેળશોળ દેખાડી છે.

મહેસાણા અલેકઝાંડર કિન્સાક ફાર્મિસ સાહેબે ઇડરમાં સન ૧૮૫૨ની સાલમાં કવિયોને મેળા કર્યો હતો, તે મેળાનું વર્ણન કર્યું છે, પણ તે સમે ધણું કહીને તે લોકોએ મળ્યાપાયા તથા અંતરણી બાપમાં કવિતા કહી હતી, અને તે કવિતા મેં લખી

રાખી નથી, તથા તે સમે મળેલા બધાનાં નામ મેં લખી રાખ્યાં નથી, માટે સાંભળ્યાં તેટલાં નામ લખ્યાં છે, તથા બીજા, બીજા દેશાણે તે સાહેબને મળેલા હતાં તેમનાં નામ પણ આ પ્રસંગમાં આપ્યાં છે, એ મેળામાં બનેલી તેવીજ વાત લખી નથી, પણ તેમાં વધારે બટારે કરી છે માટે આ વાત કસ્પિત મિશ્રિત છે એમ જાણવું.

પ્રથમ સાહેબે સહીને એવી ખબર આપી કે હાલ રમના ત્રણ ચાર દિવસ આવે છે તેમાં આ દેશના કવિયોની ચરચા સાંભળવાની જેઓની મરજી હોય તેઓએ અમારા તંત્રમાં દિવસના દસ વાગતાં સજા બરાશી ત્યાં સુધેથી આવવું અને ત્યાં મરજી હોય ત્યાં સુધી બેસવું. વળી કવિયોને કહ્યું કે દેશી રાજાઓની ખાનગી સમામાં, કે જાહેર સમામાં જેવી રીતે તમે કવિતા બોલતા હો, અથવા જેવી રીતે વાદવિવાદ કરતા હો, તેવી રીતે બેઠકકથી અમારી આગળ સમામાં બોલવાની તમને રજા છે, કેમકે આ દેશનો ચાલ જોવાની મારી ધુજા છે.

પછી કરાવેલે દિવસે દસ વાગ્યાથી કવિયો તથા કેટલાએક સરદારો તે સમામાં આવવા ભાગ્યા. સૌ કવિયોએ એવો કરાવ કર્યો કે, આ સભાનું માન સાહેબના કવિને આપવા સાથે આપણી કવિતામાં રચનારને દેશાણે તેનું નામ લાવવું.

ફાર્મિસ સાહેબ વિષે સન ૧૮૬૬ ના તથા ૬૭ ના જીવિત્તસમાં જાણ્યું છે, તથા મુખ્યની ફાર્મિસ ગુજરાતી સમાના મંત્રી રા. મનસુખરામ સુરજરામે ફાર્મિસ જીવનચરિત્ર રચીને તે સમાની તરફથી પ્રગટ કરેલું છે તેમાં સર્વ લખેલ છે, તથાપિ થોડી આ નીચે લખી છે.

ફાર્મિસ સાહેબ તમરીજ જ મી જુનાગઢ સન

૧. સંવત ૧૬૦૮ ની રિવાજ.

૧૮૨૧ માં લંડન શહેરમાં જન્મ્યા હતા. પછી તે-
મણે હેલીયરી પાઠશાળામાં અભ્યાસ કર્યો હતો.

તા. ૩૦ મી ડીસેમ્બર, ૧૮૪૨ ને દિને યુગ્મ
પ્રાંતની સિવિલ સર્વિસમાં તેમની નીમણૂક થઈ.
અને ૧૮૪૩ના નવેમ્બરની તા. ૧૫ મીએ હિંદુસ્તાનમાં
આવ્યા. તા. ૧૦ જાન્યુઆરી ૧૮૪૪ માં પરીક્ષામાં
પાસ થયા. પછી ત્રીજે દહાડે અહમદનગરના ત્રીજા
આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરની જગ્યા મળી.

તા. ૧૦ મી અક્ટોબર ૧૮૪૪માં ખાનદેહના બીજા
આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર થયા. તા. ૬ ફી એપ્રિલ ૧૮૪૬માં
સદર અદાલતના આક્ટીંગ ડેપુટી રજિસ્ટ્રાર થયા.
પછી ત્રીજે દિવસે અમદાવાદના આસિસ્ટન્ટ જજ
થયા, પણ યુગ્મમાં રહ્યા.

સન ૧૮૪૬ ના નવેમ્બરમાં અમદાવાદમાં આવ્યા.
તા. ૨૨ મી નવેમ્બર ૧૮૪૬ થી તા. ૨ જાન્યુઆરી
૧૮૫૦ સુધી જજ અને શેશન જજનું કામ
અમદાવાદમાં કર્યું.

તા. ૧૫ મી એપ્રિલ ૧૮૫૦ માં સુરતના આસિ-
સ્ટન્ટ જજ થયા.

તા. ૧ ફી મે ૧૮૫૧ માં અમદાવાદના પહેલા
આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર થયા.

સન ૧૮૫૨ ના ઓગસ્ટમાં મહાકાંદાના પોલિ-
ટિકલ એજન્ટ થયા.

સન ૧૮૫૩ ના જુનમાં અમદાવાદના આક્ટીંગ
જજ થયા, અને તા. ૨૮ મી માર્ચ ૧૮૫૪ માં
વિશાખત થયા.

સને ૧૮૫૬ માં રાસમાળાનું પુસ્તક લંડનમાં
રિચર્ડસન બ્લેકસ્ટ્રીના છાપખાનામાં છપાવ્યું, ને તે
વર્ષના નવેમ્બરમાં પાઠ્યા આવ્યા.

તા. ૧૦ મી જાન્યુઆરી સન ૧૮૫૭ માં સુરતના
જજ થયા.

તા. ૨૪ મી માર્ચ ૧૮૫૮ માં ખાનદેહના જજ
થયા.

તા. ૧૧ મી અક્ટોબર ૧૮૫૮ માં કાઠીઆવાડના પો-
લિટિકલ એજન્ટનો ચાર્જ લીધો. તા. ૨૫ મી માર્ચ
૧૮૬૦ માં સુરતના જજ થયા. તા. ૨૩ મી ડીસેમ્બર
૧૮૬૧ માં સદર અદાલતના જજ થયા.

બહુ વિચાર કરવાથી, અને ખાસ કામ માટે
લેવાથી મગજમાં રોગ થયો, તેથી તા. ૩૧ મી ઓગસ્ટ
સન ૧૮૬૫ ને દિને પુનામાં દેહ મુક્યો. ત્યારે તે-
મને ચાર પુત્રો ને બે પુત્રીઓ હતી. મોટાનું નામ
જન ક્રેગ હાર્પિસ, તે ઓગણીસ વર્ષની ઉંમરનો,
બીજો હેનરી ડેવિડ અરસ્ટીન હાર્પિસ, તે અગ્ર
સંમહસ્થાનની વખતે ૧૬ વર્ષની અગ્ર થઈ ગયો હતો.
તેને સિંધમાં સરવે ખાતામાં નોકરી મળી છે. તેની
ઉંમર હાર્પિસ સાહેબે દેહ મુક્યો ત્યારે સત્તર વર્ષની હતી.

આ કવિતાવિશ્વાસના, નવ અંક સન ૧૮૬૭ ના
જીહ્વિકાશમાં છપાયા હતા. તે યુ. વ. સોસાઈટીના
સેક્રેટરી મહેરજાન એમ. એચ. રજીસ્ટ્રાર સાહેબના
હુકમથી તેમાં વધારો તથા સુધારો કરીને આ
પુસ્તક સોસાઈટી તરફથી છપાવી પ્રગટ કર્યું છે.
સન ૧૮૭૦

દસ. કાંદ્યા. યુ. વ. સો. અમ. સે.

અંક ૧ લેા.

સાહેબ—(પ્રિતાના કવિને પુછે છે) આ કાવ્ય કે ?
કવિ—એ જોવિંદરામ શાસ્ત્રી છે. સુવેર નામના
મામમાં રહે છે, અને આ જીલ્લામાં નામકિત છે.

સાહેબ—શાસ્ત્રીબાવા, તમે કવિતા રચી જાણો
છો કે ?

શાસ્ત્રી—હું સામાન્ય કવિના સંસ્કૃતમાં અને
ગુજરાતીમાં પણ થોડી રચી જાણું છું અને સર્વે
કવિઓનો ઘાસ છું. હું એ વાતનું અભિમાન
રાખતો નથી.

સાહેબ—વાહ, તમારી બોલવાની બોલતા સારી
છે. હવે પ્રાર્થના વિષે કાંઈ કરેલું હોય તે બોલો.
અને ગુજરાતી કવિતા બોલો તો સઉ સમજી શકે.

શાસ્ત્રી—માલિની છંદ.

બવ બવ હરનારા, પ્રાણ પ્યારા અપ્પાસ,
ગુણિણિષ ગુણ તારા, સર્વે છે સૌંદર્ય તારા;

૧. જોવિંદરામ શાસ્ત્રીને દર સાલ ૧૫૦ કે
૨૦૦ રૂપીયા આપવા કરીને હજારો આધારોને
રાખ્યા હતા.

અનુર જગમિતારા, ત્રાસના નાશકારા,
સકળ કર સુધારા, બેઠી દે ભીતિ ભારા. ૧

વસંતતિલકા હંદ.

એ પ્રથમ રાગ ઉત્તમ આપ ઉકિત,
જેથી જણાય જનરંજન થોય મુક્તિ;
આવા નથી સરસ રાગ શિખી જળથી,
સભ્ય પ્રસન્ન કરવા કવિતા કળાથી. ૨
રાગીતજ્ઞાન અનુરાગિ રાગ જામે,
કારીગરી બિજી બધી શ્રમપાત પામે;
અભ્યાસથી કવિત ઉત્તમતા ન આવે,
તે તો કૃપાનિધિ, કૃપા કરિ હું કરાવે. ૩

સાહેબ—“આવા નથી સરસ રાગ શિખી જ-
થી” એ અરજીનો ભાવાર્થ શો છે ?

શાસ્ત્રી—હું આ સભાને મારા રાગથી કે સ્વ-
રંજન કરવાને આહ્વાન નથી. ગાનારીઓનો
તે ગાનારાઓનો એ ધંધો છે, માટે મારા કરતાં
|| સરસ સ્વરથી ગાનારીઓ અહીં બહુઓ છે.
તો કાવ્યકળાથી આ સભાસદોને રંજન કરવા માહું
એનો ભાવાર્થ છે.

શિવરામ ગાયક—સાહેબ, હું કાંઈ બોલવા
હું છું.

સાહેબ—બોલો.

વરદાસ—ઢાહરે!

કવિજન કાવ્ય કરી મરે, શુભ આપે ગાનાર;
સોની ઘાટ બહી મરે, રાય સજે શબ્દમાર. ૪

શાસ્ત્રી—વસંતતિલકા હંદ.

જો, રક્તચંદ્ર^૧ શિખામાં વચનો ઉચ્ચારે,
કેનાં વખાણ કરિને કહિયે વધારે;
માધુર્ય તો શુકતજ્ઞા સ્વરસારનું છે,
આદર્શ તો વચનના રચનારનું છે. ૫

એક ઠાકોર—શાસ્ત્રી, તમે અમદાવાદ, વડોદર,
તે સુરત વગેરે ગુજરાત બધી જોઇ છે કે ?

શાસ્ત્રી—હાથ, હું ગુજરાતમાં સારી પેઠે રહ્યો છું.

ઠાકોર—ગીતિ હંદ.

રાય કહેરે કવિજન,
સરસ કિયું પુર સહુથી ગુજરાતે;
સરસ કિયા નર નિપજ્યા,
આજ અને વળી અગાઉ ગુજર્ના તો. ૬

શાસ્ત્રી—

ગુજ રહેલા વિષે તો,
રાજનગરજ^૧ સહુથી સરસ દીસે;
સરસ નરસ કહું કેને,
રાજન, ગરજ સહુથી સરસ દીસે. ૭
સાહેબ—(આગમીડાનું ચિત્ર દેખાડીને પૂછે
છે.) આ શું હશે ?

શાસ્ત્રી—અગિરથ છે.

સાહેબ—એ વિષે તમે કાંઈ કવિતા કરેલી
હોય તો કહો.

શાસ્ત્રી—શાહુલલિપિકીટિત હંદ.

આ અગિરથ આપતા અનુપ છે, કે અમદાવાદ કહું,
આચાર્ય કેપતાન રતિજ બિજા, જે સેવકો તે સહુ;
જે લોકો શુભ મયમંડપ વિષે, એકા મુશકા ધરી,
વાસો પ્રચ્છિત લોક માંહિ વસશે, કાન પ્રભાવે કરી. ૮

ઠાકોર—સારી નરસી બી વિષે બોલો.

શાસ્ત્રી—જે વેલનાં ઝેરી ફળ હોય, અને જે
બીનાં દુષ્ટ સંતાન હોય, તે નકારી જાણવી.

શિખરિણી હંદ.

ન દીસે પુષ્પાળી, ફાળત ફળવાળી પજી, વળી,
ફાળી કે કાળી, અજિત ફળવાળી પજી ભલી;
ફળો ને સંતાનો, વિષમય વિશેષજ છતમાં,
લતા, ને તે નારી, જરૂરજ નકારી જગતમાં. ૯

માટે હું ઇશ્વર રૂપી સૂર્ય પાસે માશું છું.

આચાર્ય.

સુપત્નિ આપો ભવિતા, તેમ તમારી રૂડી અણું રવિતા;
કાંતો આપો કવિતા, એ પજી એવી અનુભવિતા. ૧૦

ઠાકોર—ત્યારે આપણા દેશમાં તે એવી રીત
છે કે, હંચ કુળની કન્યા પરણવી, તેનું કેય ?

શાસ્ત્રી— અર્થાત્.

વિવેક, વિનય, સુવિદ્યા, ગુણ અમુલ્ય આ ચારે,
એ લક્ષણે પરમિયે, ઉત્તમ તો વંશ આચારે. ૧૧

સાહેબ—જે ભાષાથી ચોપડા તથા દ્વિતર લખાતાં હોય તે છવતી ભાષા કહેવાય છે, અને જે ભાષાથી કોઈ દેશમાં બવહાર ચાલતો ન હોય, તે મુએલી કહેવાય. હિંદુસ્તાનમાં સંસ્કૃતથી દ્વિતર લખાતાં હતાં, પણ તે ભાષા ક્યારે મરી ગઈ તે વિષે તમે કંઈ જાણો છો ?

શાસ્ત્રી— શાસ્ત્રલિપિકીડિત છે.

બોને આલણુ બોજનાદિ કરિને કીધાં મહાદાન જે,
ગીર્વાણુ અવસાન કાળ ગણિને કીધી કિયા જ્ઞાનજે;
બાહ્યરાવ બરાજ ઉત્તરકિયા કીધી અતી આદરી,
સારે દેશ નરેશ શ્રેષ્ઠ દિવસે શ્રાદ્ધાદિ શ્રદ્ધા ધરી. ૧૨

મતલબ કે બોજનાજએ ગીર્વાણુ વાણીના અંત-
કાળની કિયા વૈતરાણી આદિક મહાદાન કરવાની
કરી, અને બાહ્યરાવ પેશવાએ એ વાણીની ઉત્તર-
કિયા કરી, અને હાલના દેશી રાજાએ પ્રસ્તુત ઉપર
શાસ્ત્રીઓની સલાહો કરે છે, તે તો તે વાણીનું
ક્ષમાશ્રાદ્ધ અથવા પાર્વણિક શ્રાદ્ધ કરે છે.

એટલી વાત થઈ એવામાં તે શાસ્ત્રીનો વિદ્યાર્થ
પરભા જે બીજા પાસે અગ્રેજી પણ શીખતો હતો,
તે તંત્રમાં ડોકાએ. તેને શાસ્ત્રી પોતાને જામ મૂકીને
આપ્યા હતા, અને કહ્યું હતું કે, આપણા જન્મમા-
નનો સંધ પ્રભાસ જાય છે તે સાથે તું જન્મે, દશ-
વીસ રૂપિયાની પ્રાપ્તિ થશે.

શાસ્ત્રી—અરે, તું અહિં ક્યાં ?

પરભા—હું સવારમાં ઉઠીને આરંભ અગ્રેજી
લેસન કરવા બેઠો તેથી વાર થઇ ગઈ અને સંધ
જતો રહ્યો, પછી આ મેળો જોવા સારૂ પરભાએ
અહિં આપ્યો.

શાસ્ત્રી—(કપકો દે છે.)

વૈતાળીય છે.

પરભા પરભાતપોરમાં, પરભાપર ભાવ લાવિયો;
પરભા પરભાસની તણ, પરભાએ અહિં કેમ આવિયો. ૧૩

સાહેબ—આવવા દો, એને સલામાં બેસાડો.
પછી તે બેઠો. શાસ્ત્રી, નમ્રારી કવિતામાં સરખ

યમક છતાં, નિર્ભાત સઉને સમજાય એવી થાય છે
માટે મીઠાશ ઉપજે છે.

શાસ્ત્રી—ત્રાંતવાળી કવિતા જમની કાંતા જેવી
લાગે.

અર્થાત્.

અનુપમ અનુપ્રાસાંતા, યમકાંતા પણ ન હોય નિર્ભાંતા;
તે કવિતા દુષ્પદાંતા, કહિયે સાચીજ યમકાંતા. ૧૪

શાસ્ત્રી—(પેલા કાકોરને પુછે છે) કાકોર, તમે
ધોળી પામકી કેમ બાંધી છે ?

કાકોરારી—છ મહિના ઉપર ચાર મહિનાની
ઉમરના કુંવર ગુજરી ગયા તેના શોક ઝાઝા હકામ
રાખવો ઘટે નહિ પણ કાકોર શોક મૂકતા નથી.

શાસ્ત્રી—પાગનાં ફૂલ અને છાકરાં જોઇને
રાજ થવું, પણ કાળે નાશ થાય તો દીલગીરી રા-
ખવી નહિ.

શાસ્ત્રીલિપિકીડિત છે.

ભાળી બાળક બેલકાં, મધુરતાવાળાં મહા મૂલકાં,
ભાળી બાળ બલો, બલોજ બલકાવાળાં દુસ્તાં ફૂલકાં;
દામે છે ફલવતરામ, ફલમાં રે પૂળ રાજ થાને,
કાળે જો કરમાય, થાય અછતાં, તો શોક તેના તળે. ૧૫

સાહેબ—શાસ્ત્રી, કવિતામાં કેવા ચમત્કાર હોય ?

શાસ્ત્રી— શાસ્ત્રીલિપિકીડિત છે.

જેવાં મોન વિજેગિયાં જળતથાં, એવા વિજેગી જનો,
પાને ચાંતિ કવિત શુદ્ધ સુણતાં તેવા જનોનાં મનો;
આકાશે કવિ નામ એકમક છે, આનંદમાં એ થકી,
રાશી મોન જીવે જુઓ જળ વિના, તે જણુજો તેમકી. ૧૬

સાહેબ—શાસ્ત્રીજાવા, આજ આપના મેળાપ-
થી હું પ્રસન્ન થયો.

શાસ્ત્રી—સાહેબ આપ જેવા સન્નજનના સમા-
ગમથી અમારાં સર્વેનાં મન પ્રસન્ન થયાં છે અને સારા
ભાગ્યથીજ આપનો મેળાપ અમારે થયો, એવું અમે
જણીએ છીએ, કેમકે બીજું બધું ઉલોમથી મળે
પણ સન્નજનનો સંગ તો સારા ભાગ્યથીજ મળે.

વસંતતિલકા જુલ.

અભ્યાસથી અધિક શાસ્ત્ર બહુવાય ભાઈ,
આપસ્તમ્બાધિ અરો ચિત ચાતુરાઈ;

૧ કવિ—શુક.

હીનીથી જર જમાવ જરૂર બને,
સહભાગ્યથીજ જન સમજન મંગ પામે. ૧૭

ઉપભતિ શ્રુત.

તિથોદક શુદ્ધ થવાય અંગે, આત્મા શુદ્ધી સમજન શુદ્ધ સંગે,
વિશેષથી વાત કરીવખાણું, સર્વોપરીજ અભતિર્થ જાણું. ૧

સાહેબ—વાર, શાઓળાવા, તમારે કાંઈ પ્રસ્ત-
કની કે બીજી ઇચ્છા હોય તે મને કહેવું.

શાઓ—આ દેશમાં આપનું મુખ્ય સંસ્થાન તો
મુંબાઇ કહેવાય કે નાહ ?

સાહેબ—હાજી, આ ઇલાકા મુંબાઇ તાળામાં
છે, માટે સરકારની મુખ્ય રાજધાની મુંબાઇ કહેવાય,
અને હું પણ આશા રાખું છું કે થોડાં વર્ષમાં મુંબા-
ઇની મોટી કાર્ટમાં મને નોકરી મળશે, અને મારે
મુંબાઇમાં રહેવાનું થશે.

શાઓ—તો મારે એટલી અરજ કરવાની છે
કે, એક અમારી સગી છે તે ધણા દેશમાં રખડતી,
લાલ જાંબને મુંબાઇમાં રહી છે, માટે આપ મુંબાઇ
જાઓ તો, તેની આપે સંભાળ રાખરી.

સાહેબ—તે બાઇ કોણ છે ? કિયા નામથી
જાણખાય છે ? અને પહેલાં કિયા શહેરમાં રહેતી
હતી ?

શાઓ—પર્યાયાલકંકાર—શાહલવિદીકિત.
જે જૂના કવિલોકકેરિ, જિવિકા આપે અયોધ્યા હતી,
હસ્તીનાપુરમાં પછી વસી, પછી ઉજ્જૈનમાં ચૈ છતી;
ધારાપુર વિષે વસી, પછી વસી પૂના વિષે એકલા,
તેમુંબેપુરમાં નિવાસ વસી છે, સંભાળ રાખો સદા. ૧૮

સાહેબ—હું સમજ્યો, ખરી વાત છે; મુંબાઇ-
ના શાહકારો, કવિયોને સારી મદદ કરે છે, અને મેં
ગુજરાતી કવિતાના પ્રંથનો સંગ્રહ કરવા સાડે, તથા
ગુજરાતી નવાં પ્રસ્તકો રચવા સાડે, અમદાવાદમાં
એક સોસાઇટી ઉભી કરીને ઉધારણું કર્યું, ત્યારે
આશરે દસ હજાર રૂપૈઆ એકઠા થયા, પણ મુંબા-
ઇના ગૃહસ્થો શીમંત અને ઉદાર છે; માટે ત્યાં મારે
રહેવાનું થશે તો, ત્યાં એક સભા ઉભી કરીશ, અને
જાણખાજા એક ભાષ્ય રૂપૈઆ એકઠા થઇ શકશે
તેના બ્યાજમાંથી ગુજરાતી પ્રંથો રચવાનું કામ ચા-
લશે, અને ધણા કવિયોને આમ્રમ મળે એવું કરીશ

તથા એ સિવાય બીજી રીતે પણ ગુજરાતના કવિયોનું
માન વધારવાનો મારો ધણો વિચાર છે, પછી તો
ઇશ્વર ઇચ્છા.

પછી શાઓએ એ હાથે આશીર્વાદ કરીને પોતાના
બાપજીની સમાપ્તિ કરી.

અંક ૨ જો.

પછી એક બારોડ બેઠા હતા તેના સામું જોઇને
સાહેબ, પૂછે છે.

સાહેબ—આ બારોડ ક્યાંના છે ?

કવિ—એ નદીવાહના લાલો બારોડ છે. તે પણ
કવિતાથી સરદારોનાં મન સારી રીતે રીઝવી જાય છે.

સાહેબ—બારોડ, બોલો જોઇએ તમે કેવી
કવિતા રચેલી છે.

લાલો—સાહેબ મોઢા મોઢા કવિયોની આગળ
હું તો હાથીની આગળ કાઠી જેવો છું. પણ જો અશ્વર
બોલું તે સાંભળો.

વિપખાલકંકાર. ઇપથ.

ક્યાં પારશ કર કાંતિ, કાંતિ ક્યાં દિપક ફેરી,
ક્યાં મેરૂ મંડાણુ, અને દશ તસુની દેરી;
ક્યાં બીજર સર નીર, જુઓ ક્યાં જળપિતણું જળ,
ક્યાં જૂ મકાણુ જોર, અને બાણુવળિનું બળ;
મદમળ ગળેંદ્રની આગળ, કોણુ માત્ર કિડિની ગતી,
મતિમંત પાસ ફલપત કહે, કોણુ માત્ર મારી મતી. ૨૦

સાહેબ—તમે મુંબાઇ દોડી છે ?

લાલો—હાજી, ત્યાંના ધણા ગૃહસ્થોને રીઝવીને
મેં સીરખાવ લીધા છે.

સાહેબ—મુંબાઇ વિષે એકાદ કવિતા બોલો.

લાલો— સમાલકંકાર. જુલજુલ હંદ.

શહેર મુંબાઇન મોઢાશિ મોઢું,

જહાં હાપરૂં એક નદિ છેક છાડું;

શૈલિયા સર્વ જ્યાં મોઢમોઢા વસે,

કોદિ નાણુતણું કામ કોડું;

દેહ મોઢા ને કિલ મોઢું દલપત કહે,

ખાણું પણ મોઢું, નવ ખાય પોઢું.

કહ્યું? મોટાં, અને વૃષભુર મોટા

વળી હોય મોટાતથા સર્વ મોટું. ૨૧

એ કવિતાને બધા મર્ચ સમજીને સાહેબ
મનમાં ખૂબ હસ્યા.

સાહેબ—તમે અહીં કોને ઘેર ઉતારો કર્વાં છે ?

ખારેડ—હું કાલે પહોર રાત જતાં આપ્યો.
અને દિવાનજીનું માથુસ સાથે આવીને એક ખવા-
સને ઘેર મારો ઉતારો કરાવી મધું. પછી તે ખવા-
સે તો મારો સામાન નાંખી દેવા માંડ્યો, અને કહ્યું
કે મારે દિવાનજીની કાંઈ ગરજ નથી. તમને અહીં
કિતવવા નહિ દેઈ. પછી મેં કહ્યું આજીજી કરીને
કહ્યું ને સવારે હું બીજા દેકાણે જઈયા, પણ આ-
જની રાત મને અહીં રહેવા દે, ત્યારે મને રહેવા દીધા.

ખવાસ—(બહાર ઉભો હતો તે જૂસ પાડીને
ખાધો) એ તો મેં જોળાવ્યા નહોતા, ખાટે એમ
કહ્યું. પછી તો વાતો કરતાં ખારેડને અને અમારે
કણી માયા થઈ, અને તે અમારા રનેહી થયા.

લાલો—મનહુર છ'ં. ^{૮૨}સ્તુતિ.

રનેહીઓમાં રનેહી સાચો તારી તુલ્ય કેને કહું,
સજીવન શ્યામ સોંપી સુવા સારે રનેહી;
રહો બેસી રાત સારી મહા ભય પામી મારી
જાંઘ તો બિચારી હારી દૂર થઈ દેહથી;
સાંઘ પીવી પકો ન કે છું ની બદામ બેડી,
જામનીના ચારે પોર જાગી શક્યો નેહથી;
ચિંતા તો તજી તમામ દાખે દલપતરામ,
તસકર તણે ત્રાસ રહ્યો નહિ તેહથી. ૨૨

ખવાસ—ખાટલામાં માંકણ હશે તેમાં મારો
વાંક શેનો ?

લાલો—હું તારો વાંક કાઢતો નથી, એ તો
વિષાતાનો વાંક.

મનહુર છ'ં—બ્યાજનિ'ંદા.

તારો વાંક નહિ તેમાં વાંક તો વિષાતાતણે,
પશુ ધડતાં પુરુષ ધડીએ તે ધડીએ;
પછી વાંક પ્રસૂતાનો પાતું નહિ પોતે વિખ,
તેમાં જાનો તારો વાંક જાપીએ જીભડીએ;

૧. અંમરખાની કસો.

૨. વધરાવળ, અને તેનો બાવાઈ એ કે, પોઠળ
પણ મોટું.

જણીવી સુમાણી નહિ સુમાણી અજણી હશે,
ગોળ્યો નહિ તને ઉંઠા પાણીને બકડોએ;
શીતળાએ સાળે શીદ કોધે દલપત કહે,
હાવી થઈ લકાઈ, એ તે સાથે લડીએ. ૨૩

સાહેબ—દિવાળીના વર્ણનનું કવિત બોલો.

લાલો—દિવાળીનું, કે દેવાળીઆનું બોલું ?

સાહેબ—તમારી મરજી.

ખારેડ—પૂર્વ યજ્ઞરાતમાં દેવાદાર ઉપરથી દેવા-
ળીઓ કહેવાય છે, અને પશ્ચિમ યજ્ઞરાતમાં ને કર-
જદાર પોતાની કુકાને ઝાઝા દીવા કરતો હોય તે
બંધ કરીને એક દીવા મૂકીને અવળી પાઘડી મૂ-
કીને બેસે છે. તે દીવા ઉપરથી દિવાળીઓ કહેવાય
છે તે વિષે કવિત સાંભળો.

દિવાળીનું અથવા દિવાળીઆનું વર્ણન.

રસેપાલ'ંકાર—મનહુર છ'ં.

મેવા ને મીકાઈ ખામ ગીત ગાન તાન ગાય,
અતર કુલેલે લોકો ભભકતા બાળીઆ;
સાચુએ ધોએલા સાદે ઘરેરે પોલાક સજે,
સોનાએ રસેલા પેરે શોભતા સોનાળીઆ;
નાયકા નચાવે ને રચાવે રંગ રાગ રૂઝ,
દારખાનાં છોડે ઘેર કણ્યા રંગ દાળીઆ;
દેહું ન દે દોકડો, ને લેણું તો ન લેવા નય,
દાખે દલપત દેખો દેખારે “ દિવાળીઆ ” ૨૪

સાહેબ—ગઈ દિવાળીને દહાડે તમે ક્યાં હતા ?

લાલો—એક રાજા મને વારે વારે કહાવતો
હતો, કે તમે એકવાર મળવા આવજો, તેથી અહીં
દિવાળીને દહાડે હું તેને ગામ મળવા ગયો. મળ્યા
પછી તેણે મને ઉતારો આપ્યો અને તેના માથુસે મને
કહ્યું કે સીધું આવતાં વાર લાગશે મારે સુખડી
મોકલીશું, તે કાલ દરાળ કરજો, પછી ધીમે ધીમે
રસોઈ કરાવજો. આ પાણીનું બેડું ભરાવી મુકવું છે.
પછી તેણે જઈને ધાણીચણા મોકલ્યા અને સીધું
મોકલવાનું બૂલી ગયો, તેથી સાંઝ સુધી હું તો જુખ્યો
રહ્યો. સાંઝે કોકરની કચેરીમાં ગયો, ત્યાં પૂછવું
ત્યારે મેં એક કવિત કહ્યું.

૧. બકડીધું તાંબાકુંડોના ધાટનું વાસણ હોય છે.

૨. સંપરને દહાડે દેહું લેણું અપવા, લેવાનો
આલ નથી.

સાહેબ—તે કવિત બોલો નેપ્રએ.

લાલો—મનહર હંદ. અનુમાનાલંકાર.

રાજનો મેળાપ આજ બહુ બહુ રોજ થયો,
સરસ પરવ વળી તે દિવાળી સરખું;
જવડું જે જરૂર લાઈ આવતું બોજન થયો,
ઉત્તમ પરવ આજ લાખ ન અંગારખું;
પરવનો મરવ તો સરવ વીસરી ગયો,
ખરે ખરું કહું કેજી કહું ન સમારખું;
પરવમાં પાણી પાણી ચણીતો પરવ કર્યો,
સરવ મળીને કરો પરવનું પારખું. ૨૫

સાહેબ—તમે અમદાવાદમાં જેવા લાખક જગાઓ નેપ્ર છે ?

લાલો—હું પહેલવેલો એક સમે અમદાવાદમાં કોટલાજ વાસ્તે ગયો હતો, કે ત્યાંની જેવા લાખક જગાઓ નેપ્રી. તે વખતે મારે ત્યાં કોઈનું જોળ-ખાણુ નોંઠાતું તેથી એક ધર્મશાળામાં ઉતારો કર્યો હતો. ત્યાં ઢુંડીઆ ધર્મના બે સાધુ મારી નજરે પડ્યા. તેઓને મેં પુછ્યું કે અમદાવાદમાં કય કય જગાઓ જેવા લાખક હશે ? તે જગાનાં નામ મને લખાવો, કેમકે અમારે જેવાની ઇચ્છા છે.

સાધુએ કહ્યું કે અમે નામ બતાવીએ તેથી તમે તે જેવા જાઓ ત્યારે રસ્તામાં તમારા પગતળે કીડી મંકાડી મરે તેનું પાપ અમને લાગે, માટે એ તો શું પણ તમે વગડામાં પાણીના તરસ્યા ખૂન થયા હો અને અમે તમને સામા મળીએ, અને તમે અમને પૂછો કે કયાંપા પાણી પીવાનું છે ? તે અમે જાણતા હોઈએ કે રસ્તાની દલાણી બાજુ ઉપર કુવે કે વાવ છે, તોપણ અમારાથી તમને કહેવાય નહિ, એવો અમારો ધર્મ કહ્યું છે. તમે અમારા બતાવ્યાથી જતાં રસ્તામાં પગતળે ઝીણા જીવજંત મારો, તથા કાનું પાણી પીએ તો પાપ અમને લાગે. અમારા ધર્મનું એક કવિત અમે તમને શીખવીએ તે લીખો તો તે તમારા અર્થનું છે.

અમે કહ્યું કે તે કવિત બોલો નેપ્રએ. પછી તે કવિત બોલ્યા, તે તેમના કલા પ્રમાણે ખરેખરે "પમારા અર્થનું" હતું, માટે અમે પેનસીલથી લખી લીધું.

સાહેબ—તે કવિત બોલો.

લાલો—પદ્યચિત્રાલંકાર—મનહર હંદ.

અંજનસલાહકાર, સ્વામિનારાયણની હવેલી
કંકરીયું સરોવર જેવું નહિ કોઈએ;
સાહઅલમ, કે સાહીયામ ન સિધાવીએ તો,
મહરખોર કે જુમામસીદ કીદ નેપ્રએ;
સતરના સાંચા, કન્યાશાળા, કે પુસ્તકશાળા,
વાવ દાદાહરની, જેતાં વખત મોપ્રએ;
આવી અમદાવાદમાં એવું નહિ જેવું કયું,
સાધુ પાસે ધરમ શુણીને પાપ મોપ્રએ. ૨૬
વળી તેણે એક દોહરો કહ્યો.

દોહરો.

સાત ગાઉ પર સરસ છે, જેવા લાખક જેક;
વાવ અડાળજ આગળે, જશી ન જેવા તેક. ૨૭

સાહેબ—પછી તમે શું કર્યું ?

લાલો—અમે સમજ્યા કે અમદાવાદમાં આદલા જગાઓ યુષ્મ જેવા લાખક છે, તેવું આ કવિતામાં સાધુએ આપણને સમજાવ્યું. પછી અડાળજની વાવ સુધાં એ બધી જગાઓ અમે જઈને નેપ્ર આજ્યા. જે જેવા કુકીઆર સાધુ મળ્યા ન હોત, તો એ-માની એકાદ જગા જેવા વિના રહી જત.

સાહેબ—નાર, આગળીડીનું એક કવિત કહો નેપ્રએ.

લાલો—સંકેહાલંકાર—મનહર હંદ.

આ તે આગગાડી છે કે ગણીએ ગરૂગાડી,
નીરમી નિરંજને, છે જનમન રંજની;
ઉટને ઉપાડી જાય, અથથી અગાડી જાય,
બેલ બાજુ લાજ, ગજરાજ ગર્વ મંજની;
કપથી જાય, આપી ફેજને ઉપાડી જાય,
પામી મોટું માન તે, વિમાન માનમંજની;
કહે દલપત, મહિસાગરને કુદી જાય,
ઇજન કહું, કે હનુમાનની મા અંજની. ૨૮

કાફેર—યુજ્જતમાં જુદા જુદા ધર્મ થયા છે,
તેમાના તમે કિયા ધર્મને માનો છો ?

લાલો—સધળા ધર્મોતું બીજ એકજ સદાચરણ
છે, અને ઉપરના વેષ જુદા જુદા છે.

૧. હડીઆઈનાં દેરાં.

૨. સરખેજ પાસે મહમદ બેગડાનો શેખે.

મનહર છંદ.

કાષ મુંડ મુંડાવે ને કાષ કાઢી નાંખે,
કાષ રાખે ચોટલી ને કાષ રાખે ચોટલો;
સરવ ધરમનો મરમ સદાચરણ છે,
દુરાચરણ તે ત્રાઢ પાપતણે પોટલો;
આખાના અનેક માટ ઉપરથી આપે પથ,
ચાની જન જાણે જે આખાનું બીજ ગોટલો;
ધર્મશુર ધમકારા કરી દક્ષપત કહે,
તાણે જુદા મત જેને જેમાં જડે રોટલો. ૨૯

સાહેબ—મુંબાઈના શ્રીમંતોમાં શુજરાતી કવિ-
તાના નિયમો, તથા રસ અલંકાર વગેરેમાં સારી
પેઠે સમજી શકે એવો કાણુ છે ?

લાલો—દેશી કવિતાની બરાબર પરીક્ષા કરીને
ઉત્તમ, મધ્યમ, અને કનિક કવિતા જુદી કરી આપે
એવો શ્રીમંતોમાં તો એક મારા જોવામાં આવ્યો છે,
કેમકે તે પિંગળ વગેરેના નિયમો જાણે છે.

મનહર છંદ.

છંદના અનંત શુષ્ક એ તો જાણે ઐરાવત,
વિષ્ણુના વિશેષ ગુણ ગરુડ વખાણે છે;
નંદીપતિનો મહિમા નકી જાણે નંદીરાજ,
સરજના ગુણ સમસુખો ઉર આણે છે;
સેનાનીનાં સર્વ શુષ્ક માહીત મધુરરાજ,
વામવાહિનીને વામ પુરણ પીછાણે
વાણી દેવીનો વિવેક વડે દક્ષપતરામ,
ચથારથ જેમ છે તે હંસરાજ જાણે છે. ૩૦
પછી તે બારોટ જવાની રજા માગી ત્યારે
સાહેબે તેને એક નોટ આપી.

શાસ્ત્રી—બારોટ, તમે એનાં નાણાં લઈને શું
કરશો ?

લાલો—લખેશ્વરી સાહુકાર હશે તેને ઘેર બાળે
મૂકીશ.

શાસ્ત્રી—તે કેટલું બાળ આપશે ?

લાલો—ઓછામાં ઓછું ચાર આના લેખે તે
આપશેજ.

શાસ્ત્રી—ત્યારે તે કરતાં મારા જેવા કાષ

લાલણુને આપીશો તો પેલે ભવ તમને સો ધણુ
રૂપેયા મળે.

પરભો—અરે બાળ તો પર્વણી છે માટે બાળ
આપે તેને તો પેલે ભવ હજાર ગણા મળે.

લાલો—તમારી પાસે હું કાંઈ પુંજ દેખતો નથી,
માટે તમારે નાણાં જોઈતાં હોય તો બેંકમાં બેવા
જાઓ. એક જણનું ખાતું પડાવજો, અને એક જણ
જમીન ઘજો, એટલે તમને નહીં પૂછે કે તમારી
પાસે પુંજ છે કે નથી, પણ હું તો તમને નહિ ધીરું.

સાહેબ—એમ કેમ ! તમને શાસ્ત્રીનો બંદેસો
પડતો નથી ?

લાલો—ઉપમાલંકાર—મનહર છંદ,
પાસે પુંજ પેખ્યા પાખી આપતું ઉધારે ધન,
એ તો બેંકવાળાઓનો કાયદો ઇલાખદો;
આપીએ આ ભવમાં તે પામીએ જો પેલે ભવ,
કેવો ધણી અકલથી લડી કાઢ્યો કામદો;
એક કહે સો ગણા બીજે કહે હજાર ગણા
ફાવે તેમ બોલે ને બતાવ બડો ફાયદો;
કહો શાણુ સરદાર કેમ વિશ્વાસ આવે,
એ તો જેવો જુગટનો જુલાઈનો વાયદો. ૩૧

પછી બારોટ સલામ કરીને ગયા.

અંક ૩ જો.

ત્યાં એક ગઢવી વેગળથી બૂમ પાડીને એક
સોરઠો વારે વારે બોલતો અને પોતાના મોઢા શોભા
ઉપર હાથ ફેરવતો આવે છે.

સોરઠો.

કરેલ કાર્તિ મેર, દુનિયામાં તે દેખવા;
દાર્જન રૂપે ફેર, બોળ પધાર્યો ભૂમિમાં. ૩૨
સાહેબ—આ કાણુ છે ?

કવિ—એના વૃદ્ધોને દેવરામજી નામનું ગામ
કવિતાના ઇનામમાં મળેલું છે. ત્યાં રહે છે, અને
તેનું નામ રજુહોડદાસ છે. તેણે શ્વરરામકંપના
વર્ણનનો રજુખી હંક ધણી સરસ કરેલો છે. તે

૧. સને ૧૮૬૫ ના શેર સદાનો.

ગુણવત્તામાં કવિતાના સૌખ્યી ગૃહસ્થાને મોટથી મેં
પણે ઠેકાણે સાંભળ્યો છે.

પછી મહત્તીએ આવીને સાહેબને સલામ કરી,
ત્યારે સાહેબે પણ સલામ કરીને ખુરશી સામી
આંબળી કરી, એટલે તે ઉપર ગદરી બેઠા.

સાહેબ—મહત્તી, તમે સંસ્કૃતમાં સરસ કવિતા
રચી શકો કે નહિ ?

રણછોડ—સર્વે પ્રાણીને અને પદાર્થોને, પ્રભુએ
મુખ્ય એક એક ગુણ વહેંચી આપેલા છે, તેથી એક
આબાખા જાડે હરિયાદ કરી હતી તે સાંભળો:—

અમરેતુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર છંદ.

આખો કહે મને કૃષ્ણ પ્રભાવે ગુલામ જેવાં,
તો પ્રભુજી સૌથી શોભા પામું હું સંસારમાં;
પાલી એટલીજ ખામી કીધી છે નકામી સ્વામી,
તેથી હું હાઈ છું હોઠ કરી તેની હારમાં;
ખરે આખા મેં તો સૃષ્ટિ સર્વને ખુશી રહેવા,
નિરખ્યો એકાદ મુખ્ય ગુણ નર નારમાં;
દુનિયામાં કાંઈ કામ, દાખે દલપતરામ,
કરાવ્યા નથી બધાય ગુણ એક કારમાં. ૬૩

માટે ગુજરાતી ભાષાની પણ કવિતા રચવાનો
મુખ્ય ગુણ ક્ષિરે અને આપેલો છે, તે ગુણ મારામાં
સારી પેઠે હોય, એટલે મારે સંતોષ પામવું. કેમકે
સારામાં સારપ, અને જુઝામાં જુઝાઈ ખરેખરી હોય,
તોજ તે ગુણ ઉત્કૃષ્ટ કહેવાય. તેમજ મારામાં ખરે-
ખરે એક ગુણ જોઈએ.

સાહેબ—જુઝામાં જુઝાઈ પણ સંપૂર્ણ જોઈએ કે ?

રણછોડ—એમ ન હોય તો તે ખરેખરો જુઝો
કહેવાય નહિ.

દુષ્ટ યોગિતાલંકાર—મનહર છંદ.

જગતમાં જગદીશે જને આપેલા જેવો ગુણ,
તેવો ગુણ પૂરો હોય તોજ તેનું નર છે;
કાંઈમાં કંઈજતા, કપાસમાં કુમાર, અને
સન્નજનમાં ક્ષમા ઓછી દુપણ અંકુર છે;
જુમા બોલ લુચ્છમાં કમી સંક્રાયાઈ કરે,
કહે દલપત એમાં એટલી કસર છે;
વિષમાં વિષમણ્ડળે નેટલું ઓહું જગ્યાય,
એટલી કિંમત ઓછી જાણી જરૂર છે. ૬૪

સાહેબ—તમે હાલ તમારે ગામથી આવ્યા
કે ખીજે આંહિથી ?

રણછોડ—એક રાત્રી ઉદાર છે એવું સાંભળીને
હું ત્યાં ગયો હતો, પણ ત્યાં જઈને જોયું તો તેનું
નામ ઉદારજી હતું ખરે.

ઇંદવિજય છંદ.

ખેલનિ, ખાંડનિ, ગાઠિગણાય, કહેા પણ તેપર ભાર ભરેયું,
ચિત્તવિશે ચતુરાઈચિત્તિત, કામનિ તે ધર કામ કરેયું;
કાષ્ટતણી તરવાર કરી પણ, તેથકિં શત્રુનું સેન મરેયું,
સુગ સુણા દલપત કહે, નર નામ ઉદારચિ કામ મરેયું ? ૬૫

સાહેબ—ત્યારે તો તમારી ધારણા પૂરી થઈ
નહિ હોય, અને વખત નકામો ગયો હશે.

રણછોડ— મનહર છંદ.

કામની સિદ્ધિ થવાને જલ્જળીનો જાપ કરી,
કાઠી ધરી, તે કહેા ન કામની કે કામની;
દામની લાલચે કરે દોસતી લુકારની, તે
આશા રાખે ઉના ઉના કામની કે દામની;
નામની તારીફ કરી રથકારને રીઝાની,
લુલો ધોડી લેશે તે ધનામની કે નામની;
જામની પદવી લેવા જાપ જે હજમ પાસ,
કહે દલપત લે હજમની કે જામની. ૬૬

સાહેબ—પછી તેણે તમને કાંઈ આપ્યું કે નહિ ?

રણછોડ— મનહર છંદ.

અતિ અપમાન કરી દયા વિના દીધું દાન,
એવું દાન દીધાથી ન દીધું તેજ સાઈ છે;
આજસ ન કીધી પણ કેપટનું કીધું કામ,
એવું કામ કીધાથી ન કીધું તેજ સાઈ છે;
પાણીની તરણ લાગે વિખતલું પીધું પાન,
એવું પાન પીધાથી ન પીધું તેજ સાઈ છે;
કહે દલપત કંગવા પ્રભુનું લીધું નામ,
એવું નામ લીધાથી ન લીધું તેજ સાઈ છે. ૬૭

સાહેબ—ત્યારે તેણે તમારી કવિતા સાંભળીને,
તે સારી છે કે નરસી છે એવું કાંઈ કહ્યું કે નહિ ?

રણછોડ—એક સરજાપવાળો સાત વર્ષ સુધી
અભ્યાસ કરીને, રાગ રાગણી આલાપવા શીખીને,
એક શેઠને રીઝવવા ગયો હતો તેવું મારે થયું.

સાહેબ—તે કેવી રીતે ?

રજુછાડ— મનહર હ'દ.

એક શરણાધવાળા સાત વર્ષ સુધી શીખી,
રાગ રાગણી વગાડવામાં વખણાણો છે;
એકનેજ જન્મ્યું એવી ટક છેક રાખી એક
શેઠને રીઝાવી મોજ લેવાને મંડાણો છે;
કહે દલપત પછી બોલ્યો તે કંલુસ શેઠ,
ગાયક ન બાયક તું ફેકટ કુલાણો છે;
પોણું છે તે બોલ્યું તેમાં કરી તેં શી કારીગરી,
સાંભેલું જાળવે તો હું જાણું કે તું શાણો છે. ૩૮

વળી એક મેના અને પોપટના સોદાગરને પણ
એમજ થયું હતું.

સાહેબ—તે શી રીતે ?

રજુછાડ— મનહર હ'દ.

સોદાગર એક શુક સારિકાને સારી રીતે,
શીખવી કવિ નીત સારા સારા સ્વરમાં;
કેષ ભારે જૂપતિને ભેટ કરવાને આલ્યો,
ગામડામાં વાસો વસ્થો ગોવાળના ધરમાં;
તારીફ સુણીને જેવા ત્યાં લોકો તમામ મળ્યા,
નોખી રીતભાત કશો ન આવી નજરમાં;
કહે દલપતરામ ગામતો ગમાર બોલ્યો,
આવાં બધાં તેતર તો છે મારા છેતરમાં. ૩૯

વળી તે રાજના રાજ્યમાં એક એવો માણસ
છે, કે સહિને હલકા બોલથી સંતાપીને, પોતે જાણે
છે કે મનેજ બોલતાં આવડે છે.

સાહેબ—ત્યારે તમે તેને કાંઈ સમજાવ્યો કે નહિ ?

રજુછાડ—એક મુસાદર વનમાં જતા હતો,
ત્યાં રસ્તામાં તેને એક રાજ સામો મળ્યો, તે રા-
જને તેણે બોલાવ્યો ત્યારે રાજના મુખમાંથી એવા
અદ્ભુત બરેલા શબ્દો નીકળ્યા કે જ્યથી તેને સાંભળી-
ને અત્યંત આનંદ થયો. પછી આગળ જતાં એક
બીજા સામો મળ્યો. ત્યારે જવડું કે, આવા વ-
નમાં કેાઈ સાથે બોલવા ચાલવાનું નથી, માટે આ
બીજા સાથે ઠાઠી મીઠી વાત કરું અથવા તેને બો-
લાવું તો ઠીક. પછી તે બીજાને બોલાવવાથી ઈશકું
પડતાં પડ્યું.

સાહેબ—તે શી રીતે ?

રજુછાડ—અપ્રત્યુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર હ'દ.
જંગલમાં જતાં એક દુરયશી રાજા દોડે,
બોલાવતાં તેના બોલ કાણુ લાગ્યા કાનને;
પછી એક બીજા પેખી પ્રીતે તેની પાસ જઈ,
બોલાવ્યો ત્યારે તે બોલ્યો જાણે જૂઠી બાનને;
તું કાણુ છે કેતો હૈયો પિતા તારો મુખમાં પછી,
માએ નાતરું કયું કે સાચે સાચું માનને;
દાખે દલપતરામ સાંભળી સંતાપ થયો,
દિલમાં લગતું પડ્યું બોલાવી નાદાનને. ૪૦

માટે એવા લોકોની સાથે બોલવું નહિ તેજ ઠીક છે.

સાહેબ—ત્યારે શું કરવું ?

રજુછાડ— મનહર હ'દ.

દેખવા પરાયા દોષ ચલુ જે મંચળ ધામ,
અંચળ તો આપણીજ આંખ આડું ધરીએ;
મિથ્યા મુખ સ્વાદ માટે કરે જે વિવાદ કેાઈ,
રાખીએ વદન બંધ વેણુ ન ઉચરીએ;
સમજી વિચારી કદી સંગ્રસ ઉઘાડીએ ન,
જે ઉઘાડીએ તો નાક બંધ કરી ફરીએ;
કહે દલપતરામ જે કદાપિ કેાઈ ધામ,
ખજ મુખ બોલે ત્યારે કાન બંધ કરીએ. ૪૧

વળી એક ગામના બસકણા શ્વાનને એક કનિ-
એ શિખામણુ દીધી હતી.

સાહેબ—શી શિખામણુ દીધી હતી ?

રજુછાડ—અપ્રત્યુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર હ'દ.

માનવીઓ મધ્ય અભિમાન ધરી શ્વાન કહે,
નગરીના લોક છેક નગજા નરમ છે;
હું તો બહું સર્વને મને બસી ન શકે કેાઈ,
કેવું મોટું મારું ચોખું ચકતું કરમ છે;
ત્યારે તેને તેજ ધામ કહે દલપતરામ,
મોટો એવો મોટો તારા મનમાં મરમ છે;
બસવાનો બાઈ તે તો તારોજ ધરમ ધાર,
સજ્જનને ભગવાની અતિશે શરમ છે. ૪૨

સાહેબ—ત્યારે તેના રાજ્યમાં રૈયતને ઇનસાફ
કેવો મળતો હશે ?

રજુછાડ—ત્યાં જડજ, કલેકટર, મુનસફ, વગેરે
કરાવેલા છે ખરા, પણ તે જડજની કોરટમાં અમે
જેવા ગયા હતા, તો તરફવાર રીતે કામ ચાલતું દીઠું.

સાહેબ—કેમ વાર ? વાદી પ્રતિવાદીની જુથા-
નીઓ શી રીતે લેવાતી હતી અને કેવા ધોરણથી
ધન્સાદ થતો હતો ?

રજુછાડ—નિરૂક્તિઅલંકાર-મનહર છંદ

અરજ લખાવી લાવી આપે ન્યાં અરજદાર,
આગળથી એને કહે જુડી એ અરજ છે;
પામે લાંચ પછી પ્રતિવાદીપર પત્ર લખે,
પાસે આવે ત્યારે પૂછે કેટલું કરજ છે;
એની ને અધિક લાંચ આવે તો ઉઠાવે કામ,
ગમે તેમ લાચ પછી તેને શી ગરજ છે;
કાપદો તો કદી નહિ દીઠો દલપત અને,
જડજ ગણાય છે તે જરૂર જડજ છે. ૪૩

સાહેબ—વાર, સારામાં સારો રસ શેમાં હશે ?

રજુછાડ—પદ્યરસપદ્ધિઅલંકાર-મનહર છંદ.

ઉત્તમ આ લોકમાં કહે છે કેક આમરસ,
કામરસ ઉત્તમ કહ્યો છે શાસ્ત્ર કોકમાં;
રામકથામાં કહ્યો છે ઉત્તમ રામરસ,
દામરસ કેક તો રૂડો ગણે છે રાકમાં;
પુત્રજી બીજી બીજી બહુ તજને તમામ રસ,
હરામી હરામ રસ ચાખી કુલ ફાકમાં;
જેણે જેમાં સ્વાદ દીઠો ફાપે દલપતરામ,
કવિ રૂડો કાવ્ય રસ લેખે છે આ લોકમાં. ૪૪
જે વસ્તુ પારકા ઉપયોગમાં આવે, તે વસ્તુનેજ
મન્ય છે. પશુનાં ચામડાં, પક્ષીનાં પીંછાં કામમાં
આવે છે, પણ માણસની તો મહોબત, અને કવિનાં
વચન બીજી લોકોના ઉપયોગમાં આવે છે.

દશાંતાલંકાર-મનહર છંદ.

પશુઓના પંડતણાં ચામડાંને ચાહે લોક,
પક્ષીઓની પાંખ કામ આવે કેક કામમાં;
ઝડતણાં પુલ ફળ પાન રસ કાઠ કાઠ,
એ તો ઉપયોગનાં ગણાય ગમે ગામમાં;
કાંચળી સરપતી ને કાઠીઓની લાળ હીર,
માછલીનાં મોતી ગોતી ધરે લોક પામમાં;
કહે દલપતરામ માનવીની મોહબત,
કવિઓનાં કમન આવે છે અતિ કામમાં. ૪૫

૧. મૂર્ખ. ૨. કેરીનો.

સાહેબ—વાર, કવિના મુખમાં અમૃત હોય
એવું કહેવાય છે તે ખરી વાત હશે ?

રજુછાડ—હા સાહેબ, ખરી વાત છે.

સાહેબ—અમૃત શબ્દનો તો એ અર્થ છે કે
તે મોતથી બચાવે.

રજુછાડ—તે અમૃત કરતાં પણ કવિના મુખના
અમૃતમાં વધારે ચમત્કાર હોય છે કેમકે પેલું અમૃત
તો જીવવાળા પ્રાણીનેજ મોતથી બચાવે, અને કવિ
તો ચાહે તો જક પદાર્થને પણ મોતથી બચાવીને
ઝાઝાં વર્ષ સુધી જીવાડી શકે.

સાહેબ—એ વાત આ બધી સભા કશુંક કરે,
તેની ખાતરી શી રીતે કરી આપશો ?

એવામાં સભાસદોને વહેંચવા સાડ પાન સોપારી
વગેરે લાવેલા તેમાં ઇલાઈમીનું પડીકું છોડીને ઇલા-
ઇમી રૂપાની રકાબીમાં મૂકી હતી, અને તે પડીકાના
કાગળો વતે, જનાવરની હચારજન્ય ઉપરથી લોપ્પને
તે કાગળો બહાર ફેંકી દીધેલા હતા, તે રજુછાડનાસની
નજરે પડ્યા. એટલે એક છાકરાને કહ્યું કે પેલા
કાગળના કુચા લાવ. પછી તેણે તે કુચા લાવીને
આપ્યા, એટલે રજુછાડનાસે તે ઉકેલીને પહોળા કર્યાં.

સાહેબ—નહિ નહિ, એવા ન્યુસપેપરના ખરાબ
કાગળ શાવાસ્તે લ્યો છો ? તમારે કાગળ જોઈતા
હોય તો હું બીજા સારા આપું.

રજુછાડ—નહિ સાહેબ, આનોજ મારે ખપ છે.

પછી તે કુચામાંથી બે કાગળો નીકળ્યા તેમાં
એક ન્યુસપેપરનો હતો અને બીજો લખેલો રદી
હતો તે લખને.

રજુછાડ—જુઓ સાહેબ, આમાં લખેલી વાત
કવે કેટલા દલાડા જીવશે ?

સાહેબ—એ ન્યુસમાં જાપેલી વાત જેણે વાંચી
હશે તે લખાએકને એકાદ વર્ષ સુધી સાંભરશે, પછી
વીસારી દશે, કેમકે એવાં તો લખાં જાપાય છે, તે-
માંથી બધાય કેટલાક સંભારી રખાય ? અને આ
ચીઠીમાં લખેલી વાત તો ફક્ત બે કે ત્રણ જણે
જાણી હશે માટે આજથીજ એ કુઓ ઉકરડામાં
જશે એટલે તેવું મોત આવી ચૂક્યું.

રણુછોડ—વાર, આ ચીઠી, વાંચો તો ખરા ! જો-
ઇએ તેમાં શું લખેલું છે ?

પછી તે ચીઠી વાંચી તો સુરતના આતમારામ
જીખણુની ત્યાં દુકાન હતી. ત્યાંના મુનીએ એક મુન-
સીને આણુ પહોડ ઉપર હવા ખાવાની જગા કેવી
છે, તે જોવા સાફ મોકલેલો હતો, કેમકે અહીં
તાપ બહુ પડતો હતો, માટે ક્યાંઈ ઠંડી હવા હોય
ત્યાં જવાની મરજી હતી. તે મુનસીએ આણુ ઉપર
જઈ આવીને એ ચીઠી લખેલી હતી.

મુનીમનું નામ લખીને પછી લખ્યું હતું કે જ્યાં
ઉનહાળામાં બસા બસા રાજાઓ આવીને વસે છે,
એવી સુંદર રસાળ પૃથ્વી મેં આણુ ઉપર દીઠી.
વાહ વાહ શી રસાળ પૃથ્વી છે ! જ્યાં સારી હવાજ
હવા મળી. જ્યાં પીક (કામલ) ઇચ્છિત વાસો વસે
છે, અને કપિ (વાનર) પણ ત્યાં ચાહીને વસવા
જશે. અને કેંક વાહ કરે છે, પણ જે પહોડમાં
હરેક તાણુ દવાઓ છે તેનો ગણ્યતાં તાજાજ નથી
આવતો. એ યાર, તું કહીશ કે આ તાશીર વાજ-
ળી છે, માટે હે યાર, ત્યાં જવાને સિતાબી કર.

પછી રણુછોડદાસે તે મતલબનો એક દોહરો
અને સવૈયો બનાવીને શીલેટ ઉપર લખ્યો.

દોહરો.

ઉનહાળે આવી વસે, બસા બસા જૂપાળ;
અવલોઢી મેં આણુપર, રમણિક મહીં રસાળ. ૪૬

સવૈયો—ખત્રીસો.

ગતાગત બેદ. એટલે અવળો તથા સવળો વંચાય તે.
વાહરે વાહ રસાળિ મહીજ, જહીમળી સાર હવારે હવા
વાસ વસે જહિ ચાહિત પીક, કપિ તહિ ચાહી જશે વસવા,
વાહ કરે હજિ તાગ નહીજ જહીં નગ તાજિ હરેક દવા,
વાજળીતાશિર યાર કહીશ સહી કર યાર સિતાબી જવાજગ

એ સવૈયો ઉલટો સુલટો વાંચી સંભળાવ્યો તે
સંભળીને બધા સભાસદો અચરજ પામીને, એક
બીજા પાસેથી શીલેટ ખેંચી લઇને વાંચવા લાગ્યા
અને કારકુનોને ઉપરા ઉપરી કહેવા લાગ્યા કે, એ
સવૈયો મને લખી આપો. કાંઈ તો ઉમેદવાર છોકરાઓ-
ને કહે કે તું મને ઝટ લખી આપ, તો તેના લખામ-

ણીના બે આના કે પાચનું હું આપીશ. એ રીતે બધા
સભાસદોએ તે સવૈયો લખાવી લીધો.

રણુછોડ—(સભાસદોને) હવે એ સવૈયો ક્યાં
સુધી જવશે ?

સભાસદો—અમે ધારીએ છીએ કે આખા
ગુજરાત દેશના લોકોની ગુજરાતી ભાષા જ્યાં સુધી
જવશે, ત્યાં સુધી આ જવશે.

સાહેબ—જેણે એ ચીઠી લખેલી, તથા જેના
ઉપર લખેલી, તેઓનાં નામ કવિતામાં કેમ લાગ્યા નહિ?

રણુછોડ—તેઓનાં નામ જવતાં રાખવાની
મારે શી મરજી છે ? પ્રેમાનંદ બટે કવિતામાં ફક્ત
એટલુંજ લખ્યું છે કે,

“વીરક્ષેત્ર વડોદરે, ગુજરાત મખે ગામ;

ચાતુર્વેશા ચાતી બાહણુ, બટ પ્રેમાનંદ નામ.”

પણ તે સમે ત્યાંનો રાજા કોણુ હતો, તેનું નામ
તેણે લખ્યું નહિ, તેથી જણાય છે કે, તે રાજાએ
તે કવિના ગુણુ જાણ્યા નહિ હોય, તેથી તે રાજાનું
નામ કવિએ અમર રાખ્યું નહિ. નહિ તો જેમ હાલ
આખા ગુજરાતની બાઇડીઓ અને છોકરાં સુધાં
પ્રેમાનંદ બટનું નામ જાણે છે, તેમ તે રાજાનું નામ
પણ સહ સંભારત. પ્રેમાનંદની વખતમાં તો કદાપિ
ત્યાંનો રાજા જાણ્યો હશે કે, પ્રેમાનંદ કરતાં મારી
કાર્તિક બણી છે, અને મને બણા લોકો જાણે છે,
પણ આજ તો તેને કાંઈ જાણ્યું નથી.

સાહેબ—સાખાસ સાખાસ, રણુછોડદાસ ગઢવી
તમે તો હવે વાળી. પછી રણુછોડદાસે સાહેબને સલામ
કરીને બાપણુ બંધ કર્યું.

એ સભામાં મુડેટીના કઠિાર સરજમલજી બેઠા
હતા. તેઓ રણુછોડદાસની કવિતાથી એટલા તો
રંજન થઈ ગયા, કે તેમણે બીજો દહોડે રણુછોડ-
દાસને પોતાને ઉતારે બોલાવીને, પોતાને ચઢવાની
રૂ. ૫૦) ની ઠાંમતવાળી ઘોડી શણગારીને બક્ષિસ
આપી.

અંક ૪ થો.

એક મહત્ત્વ કેટલીએક ધામધુમથી આવે છે,
તેનો વેપ રાજના જેવો. આગળ છડીદાર બોલે છે,
કે નીધા રખો મહેરખાન સલામ.

સાહેબ—આ કાણ આવે છે ?

હા. —એ વીરમગામના નામાંકિત બીમા ખારો-
ટના ચિરંજીવ પૃથીરાજ ખારોટ છે. તે વીણ લાખ
રૂપેયાના આશામી કહેવાય છે.

ભાવનગર, ઝાલાવાઝ, અને જમનનગર વગેરેના
રાજાઓ તેઓને ધણું માન આપે છે, અને ઘણું કે-
ઝણું તેમની નાણાવટાની દુકાનો ચાલે છે. તે હાલ
અહીંના એક ગામમાં પરણવા આવેલા છે.

સાહેબ—હા હા, એમને તો કું સારી પેઠે
ઓળખું છું, એ તો મારા દોસ્તદાર છે.

પછી ખારોટ તંજુમાં આવ્યા, અને સલામ
કરીને એક પુરશી ઉપર બેઠા.

સાહેબ—ખારોટ, તમે કાંઈ કવિતાનો અભ્યાસ
રાખો છો કે નહિ ? કેમકે તે તમારા અને ખાલાજી-
ના કુળની વિદ્યા છે, માટે તમારે તો અભ્યાસ
રાખવો જોઈએ.

પૃથીરાજ—અમારા મોટાભાઈ ત્રીકમ ખા-
રોટ છે, તેમને કવિતાનો થોડો ધણો અભ્યાસ છે,
અને હું રચી જાણતો નથી, પણ કેટલાંએક કવિત
મેં શીખી રાખેલાં છે ખરાં.

સાહેબ—દેશીઓનું કુખ મટવાનું મૂળ શું
છે ? તે વિશે કવિત આપડું હોય તો બોલો.

પૃથીરાજ—કરણમાળાલંકાર—મનહર છંદ.
બાણતર બપ્પાચકી ચિત્તમાં વિચાર પામે,
ચિત્તના વિચારચકી શુદ્ધિજળ થાય છે;
શુદ્ધિજળચકી કળા કુશળતા કેટી વધે,
કળા કુશળતાચકી ઉલ્લોગ કરાય છે;
ઉલ્લોગ કર્યા ચકી ધંધા અનેક ધારી શકે,
ધંધાચકી દેશ વિશે દોલત દેખાય છે;
દેશની દોલતચકી દાખે દલપતરામ,
દેશની પ્રભુનું દેખો કુખ દર જાય છે; ૪૮
સાહેબ—તમારા જીજ્ઞાસામાં હાલ સુધારો છે,
કે કુધારો ?

પૃથીરાજ—વિશેષાલંકાર—મનહર છંદ.

ગામમાં કુધારો કેક નામમાં કુધારો,
કેક કામમાં કુધારો કેટલે કટ કરનારો છે;
નહાવામાં કુધારો ખાતું ખાવામાં કુધારો,
ગીત ગાવામાં કુધારો છે તે કહો કશો સારો છે;
વીવામાં કુધારો પાણી પીવામાં કુધારો ઢોસે,
દીવામાં કુધારો નકી જણો જે નકારો છે;
કહે દલપતરામ કરી રશો કામ કામ,
ક્યાંથી ક્યાંથી કાઢીએ ન્યાં ધારું ત્યાં કુધારો છે. ૪૯
બણી બણી બેઠ પામી નાસ્તિક ધરાવે નામ,
કહો પછી ત્યાં કશો કુધારોનો ઉધારો છે;
મળે જે બીજાને માન ઉપજે અપરીખા એવો,
લાયકીવાળા છે લોક ત્યાંય લાયક ધારો છે;
કેળવણી નહીં હોય ત્યાંય છે કુધારો પણ્ય,
કેળવણીવાળા વિશે શુદ્ધ ક્યાં સુધારો છે;
કહે દલપતરામ કરી રશો કામ કામ,
ક્યાંથી ક્યાંથી કાઢીએ ન્યાં ધારું ત્યાં કુધારો છે. ૫૦

સાહેબ—પણ હાલ વિદ્યાનો અને કળા
કૌશલનો દુનિયામાં વધારો કેવો જણાય છે ?

પૃથીરાજ—અસંલવાલંકાર—મનહર છંદ.

પવનનો તોલ થયો તાપતણું માપ થયું,
માપ મેધરાયનું કમનથી દીપું કહી;
ઉગચુની જિંજાઈ નકી કરીને ગણાઈ,
પૃથ્વીના પેટની કળાઈ જીગતી જહીં;
પચીસ હજાર મેલ પૃથ્વી પ્રમાણ થયું,
જેહનું પ્રમાણ જેતાં કરું જડનું નથી;
કહે દલપત હજી તો કહી શકાતું નથી,
વિદ્યા દેવી જ્ઞાન કેવું કેવું આપશે અહીં. ૫૧
તેલ વિના દીવા ચપા, તારમાં સંદેશ ગયા
મેલ મોઝા વિના ચાલે ગાડીઓ એવી બણી;
ચિત્ર બાનું ચિત્રી આપે ચિત્તમાં વિચિત્ર ચિત્ર,
જીવો યંત્ર જેર ચકી ધાણીઓ ફરે ધણી;
વડો જે વરણ દેવ દુનિયામાં દાણા દળે,
સાંચાથી સિવાય ને નંખાય ક્ષિતિને બણી;
કહે દલપત હજી તો કહી શકાતું નથી,
વિદ્યા દેવી કેવી શક્તિ ઉમેરશે આપણી. ૫૨

સાહેબ—(જોગળ ખજોગળના ગોળા દેખાડીને કહ્યું કે) આ ગોળા તમે કોઈ સમે દીઠા છે ?

પૃથ્વીરાજ—હા, સાહેબ ધણીવાર દીઠા છે ?

સાહેબ—એ ગોળા વિષે કવિત આવડતું હોય તો બોલો.

પૃથ્વીરાજ—ભાંતાપહ્લુતિ અલંકાર—મનહર હંદ.

ભાષ ભુએ ભીમતણી ગોફણના ગોળા જેવા,
ગોળા છે કે અવની આકાશના એ ઝોળા છે ?
સાગર ને શૈલ, શશિ, સરજ સહિત, જેની
આખમાં અંજય એવી દેવીના એ ડોળા છે;
તોલાં ખાંડી તોળવાનાં, ગોળા મોટી તોપતણા,
ભાષે એવા બૃમિ મધ્યે ધણા ભાષ બોળા છે;
કથન વિચારી સત્ય કહે દલપતરામ,
ખચીત ખજોગળ ને બૃજોગળાજ ગોળા છે. ૫૩

સાહેબ—વાર, ભોજનું રાજ્ય ફક્ત માળવામાં હતું, અને ભોજના કરતાં બીજા મોટા રાજ્ય તો ધણા ઘણ ગયા છે, તથાપિ ભોજનો જશ યજ્ઞ પ્રખ્યાત ઘણ ગયો એવું શું કારણ હશે ?

પૃથ્વીરાજ—હેતુ અલંકાર—મનહર હંદ.

કોઇ રાય શોખ રાષે જંગલી જનાવરોનો,
કોઇ શોખ રાષે મહા મહાના સમાજનો;
બહુ શોખ રાષી કોઇ બાગ બંગલા બનાવે,
કોઇ શોખ રાષે બહુ ખેલ ગજ બાજનો;
કોઇ શોખ રાષે બહુ અસ્ત્ર શસ્ત્ર વસ્ત્ર કેરો,
કોઇ બહુ રાષે ભલાં બૃષણો કે ભાજનો;
પાંચસે કવિયો પૂરા પારખીને પાસે રાખ્યા,
બૃમિમધ્યે તેથી જશ રહ્યો ભોજરાજનો. ૫૪

સાહેબ—મહારાણી વિકટોરીઆ સાહેબના હજુરી કવિને મારા કરતાં મોટા પગાર મળે છે, અને ત્યાં કવિની નીમનોકની જગા છે. ત્યારે આ દેશના હાલના રાજ્યોને શું કવિતાનો શોખ નહિ હોય, કે તેઓની પાસે કોઇ નામીયો કવિ ક્યાંય ભેળવામાં આવતો નથી, તેવું શું કારણ હશે ?

પૃથ્વીરાજ—વિનોદિત અલંકાર—મનહર હંદ.

હાથણી અમુલ્ય હોય પણ બે પેદાશ એક
ગામની ન હોય તો કહો તેને શા કામની;

મીઠકત મળી પણ શરવાની આશા એક
નમની નહોય તો કહો તેને શા કામની;
કવિતા સરસ પણ જેને આશા અવિચળ,
નામની નહોય તો કહો તેને શા કામની;
દાષે દલપત સાડો સારો પણ સદનમાં
કામની નહોય તો કહો તેને શા કામની. ૫૫

હાલમાં અંગ્રેજી છાંદોમાંથી કવિઓની કવિતાના અવાજ સંભળાય છે, પણ ગુજરાતમાં મોટું રાજ્ય ગાયકવાડ મહારાજનું છે; પણ ગુજરાતી ભાષામાં સર્વ લેહિપર્યાયી કવિતાના અંશ હાલમાં બનેલો કોઇપણ ઠેકાણે ભેળવામાં આવતો નથી.

સવૈયો—ઈંદ્રવિજય.

ગાયકવાડની નોખત નાદ, મેં નર્મદા પાર સુધેયો શુભ ભતો,
છત તણો જરિયાનનો વાવરો, દારામતી લગિ દોઢો દેખાતો;
હાથિ અને હયનો હહણુટ, સુધેયો વળિ મહતો મામલોથાતો,
કાંઈ કરીનો અવાજ વડોદરા શહેરની બારનથી સંભળાતો.

રણીયો ગઢવી—તમે કવિતા બોલ્યા તે વિષે મારે એક સવાલ પૂછવાનો છે તેવું સમાધાન કરો.

પૃથ્વીરાજ—તમારો સ્વભાવ હું જાણું છું. તમે વાદ વદવા સારૂ પૂછો છો અને તમારું મન હા કહેશે તોપણ તમારો જીભ હા કહેવાની નથી. મારે ઠાલા માથાકુટ કરવાનું મને ગમતું નથી. કહ્યું છે કે:—

મનહર હંદ.

રોગવાળો એસડના યોગથી આરામ થાય,
વિના રોગ રોગી બને તે રોગ શે ટળશે;
ઊંધતો જે જન હોય તે જગાડ્યો જગે પણ,
જગતો જે ઉધે તેની ઊંધ શે નિકળશે;
સંઘપથી સ્વાલ પૂછે તેવું સમાધાન થાય,
વાદ વદવાને પૂછે તેમાં તો શું વળશે;
દાષે દલપતરામ મિથ્યા માથાકુટમાંથી,
દેષ કે કલેશનાં વિશેષ ફળ ફળશે. ૫૭

રણીયો—મારે એટલુંજ પૂછતું છે કે તમે કવિ તાને છેડે અનુભાસ લાવો છો તે વિષે પિંગળમાં તો કાંઈ જણાતું નથી.

પૃથ્વીરાજ—કંઈ ભાષાના પિંગળની તમે વાત

કરે છે ? કાશીની, અરબીની, અંગ્રેજીની, સંસ્કૃતની,
કે વજ્રભાષા વગેરે દેશી ભાષાના પિંગળની ?

રણિયો—ગમે તે ભાષાનું પિંગળ હોય પણ
નિયમ એકજ હોય કે નહિ ?

પૃથ્વીરાજ—ના બાઇ, બધી ભાષાઓના બ્યાક-
રણના અને પિંગળના બધા નિયમો મળતા આ-
વતા નથી.

વેદની કાંડીઓમાં યુરૂ લઘુની ગણતીને નિયમ
નથી, એ તો સઉથી પહેલો વાલ્મીકે રામાયણમાં
કર્ચો. ત્યાર પછી દોહરા, ચોપાઇ, સોરઠા, કુંડોળીઆ,
છપ્પા, તથા કેટલાએક શ્લોકોનાં શ્લોકોને તે બ-
ધાનાં છંદ નામ પાડીને વજ્રભાષા વગેરેમાં પિંગળો
થયાં, તેઓમાં એકે પિંગળ એવું મારા જેવામાં
આવ્યું નથી કે, જેમાં છંદને છેડે અનુપ્રાસ મેળવ્યો
નહોય. કદાપિ આપના જેવામાં આવ્યું હોય તો તે
પિંગળનું નામ બતાવો, એટલે આજથી એટલી નવી
વાત મારા જાણવામાં આવશે, અને વજ્રભાષા કે
ગુજરાતી ભાષામાં પ્રાસ વિનાની કોઈ નામીયા કવિ-
ની કવિતા પણ મારા જેવામાં આવી નથી.

સાહેબ—એ તો રણિયો ગઢવી ખાલી તકરાર
કરે છે, એવી નકામી તકરાર સાંભળવાથી કોઇને
કશો ફાયદો થાનો નથી. તે કરતાં રણિયો ગઢવી
કહે છે તેમ પોતેજ હમેશાં કરશે તો ધણું સારું, પણ
પોતે પ્રમાસ સારૂ ફાંફાં મારતા જશે અને પ્રાસને
ધક્કારતા જશે તે શાંષ વાળ્યો કહેવાય નહિ. વારૂ,
તમે ને રણિયો ગઢવી બંને હિંદુ જાતિના છે તથાપિ
તમારા બંનેના સ્વભાવ જુદા કેમ જણાય છે ?

પૃથ્વીરાજ—જુઓ, સોય અને કાતર બંને
એક જાતિનાં છે, અને બંનેનો યુરૂ પણ એક દરજ્જો
છે, તથાપિ તે બંનેના સ્વભાવ જુદા છે.

સવૈયો.

એકજ વંશ વિષે ઉપન્યાસ, સહવાસ સદૈવ નિવાસ વસાવે,
એક યુરૂ ઉપદેશ તથાપિ, મિત્રજ કદી મળતો નહિ આવે,
દુષ્ટી જુઓ દહપત્તકહે, દરજ્જો તથા પેઠી વિષે દરચાવે,
કાતર કાપી કરે અળગાં, પણ સોય સદૈવ સલાહ કરાવે. ૫૮

સાહેબ—ત્યારે હવે તમારા બે વચ્ચે જે વાંધો
હોય તે પતાવીને સલાહ કરો.

પૃથ્વીરાજ—આપ જેવા ત્રાહિત વચમાં પડે તો
સલાહ આપ. કહ્યું છે કે:—

સવૈયો.

ત્રાહિત વીર વચે ન પડે, વચમાંહિ પડેલ મટે નહિ વાંધો,
દાળ મળી રસરૂપ દિસે ન, વિના જળ જે રૂડી રીતથીરાધો;
કાપડ સાજું કદી ન બનેજ, ગમે ત્યમ ગાંઠ બરાબર બાંધો,
ત્રાહિત તંત્રુ મળ્યે દક્ષપત, મળે સુખદાયક સુંદર સાધો. ૫૯

અંક ૫ મો.

એક કવિ નીચે લખેલો સોરઠો બોલતો બોલતો
આવે છે.

સોરઠો.

કવિતા વેલી વીર, ગૂમ થાત ગુજરાતથી;
નિર્મળ છાંટી નીર, ફેલાવી તે કારણસ. ૬૦
સાહેબ—એ કાણ આવે છે ?

દક્ષ—એ ભાવનગરના દરબારના કવિ છે, અને
એવું નામ ગઢવી પાતોભાઇ છે. તે જુનાગઢ વગેરેના
જુના ઇતિહાસની વાતો બહુ જાણે છે.

સાહેબ—ખરા ખરા, એમની પાસેથી રાસ-
માળામાં લખવા સારૂ આપણે ધણી વાતો લીધી છે.
એને એક મહિના સુધી આપણે સ્વામીમાં રાખ્યા
હતા, અને પછી વળામાં તેમને વિદાયગીરી
આપી હતી.

દક્ષ—હા, સાહેબ, તે એજ છે.

પછી ગઢવી આવીને સલામ કરીને એક ખુરશી
ઉપર બેઠા.

સાહેબ—કેટલાએક કવિ એવા હોય છે કે, તે
પડે તો લોકોનાં મનરંજન થોડાં કરી શકે, પણ
તેની કવિતા વાંચીને લોકો ધણા રંજન થાય તેવું
કારણ શું ?

પાતોભાઇ—કેટલાએક રાજા કરતાં તેની પ્રજા
સારી હોય છે. યુરૂ કરતાં ક્ષિપ્ત, અને કારીગર
કરતાં કારીગરી સરસ હોય છે. કહ્યું છે કે:—

મનહર છંદ.

રાજા કરતાં તો કેક પ્રજામાં પ્રુષ્ઠ જેથા,
જેના પ્રુષ્ઠમકી ધણી પ્રજા પાણી પીવે છે;

પિતાથી તો પુત્ર પૂરા પરાક્રમી પ્રૌઢ પેખ્યા,
શિષ્યથી શિષ્ય થયો જય પામી જીવે છે;
ભાણે આત્ર ભટ્ટીતણે પૂરો ન પ્રકાશ પડે,
દાખે દલપત જેવો દીવી તણે દીવે છે;
સાંચાનો બનાવનાર સાફ નહીં શીવી શકે,
શીવવાનો સાચો સાફ એવું સાફ શીવે છે. ૬૧

સાહેબ—તમારી નાતના બધા લોકો શો ધધો
કરતા હશે ?

પાતોભાઇ—કેટલાક વેપાર તથા નોકરી
વજેરે કરે છે, અને કેટલાક કવિતાનો ધધો કરે છે.
જેમ પાણીની પેદાશ એકજ આકાશમાંથી થાય છે;
પણ જેને જેવો સંગ તેવો રંગ લાગે છે.
જેમકે:—

પર્યાલસ'કાર—મનહર છંદ.

ગંગામાં ગયું જે જળ ગણાયું તે ગંગાજળ,
ગટરમાં ગયું જળ ગંદું તે ગણાયું છે;
ખારે દરીયે ગયું તે ખરેખર ખારું થયું,
ઢાશમાં પડ્યું તે ઢાશ રૂપે થઈ જણાયું છે;
શેલડીએ સોસ્યું થયું શેલડીના રસ રૂપે,
ચૂનામાં બળ્યું તે ચૂના રૂપે થઈ ગણાયું છે;
એકજ આકાશની પેદાશ દલપત કહે,
જેવો જેવો જોગ થયો તેવું તે જણાયું છે. ૬૨

સાહેબ—જે માણસ બીજા લોકોની નિંદા કરે
છે અને પોતાના દુર્ગુણ દેખતો નથી, એવા માણસને
શિખામણનું એક કવિત બોલો.

પાતોભાઇ—અપ્રસ્તુતપ્રશંસાલ'કાર—કવિત.

ઉઠ કહે આ સમામાં વાંકો અંગવાળાં જુઠાં,
ભૂતજમાં પક્ષીઓ ને પશુઓ અપાર છે;
બગલાની ડાક વાંકો પોપટની ચાંચ વાંકી,
કુતરાની પુંછડીનો વાંકો વિસતાર છે.
વારણની શુંદ વાંકી વાઘના છે નખ વાંકા,
બેજને તો શીર વાંકો શીંગડોના બાર છે;
સાંભળી શિયાળ બોલ્યો દાખે દલપતરામ,
અન્યનું તો એક વાંકું આપનાં અઢાર છે. ૬૩

સાહેબ—હાહ અને આજસુને શિખામણનું
કવિત બોલો,

પાતોભાઇ—અસંભવાલ'કાર—કવિત.

કમાઇ કમાઇને કમાણી ધૂળધાણી કરે,
એ તે સારો શ્રીમંત ક્યારે થશે સંસારમાં;
ભણી ભણી બૂલી જાય ભણેલું સંભારે નહિ,
કહે દલપત થશે કુશળ કે વારમાં;
આંધળી દળે ને આંધો ચાર ચાન આટી જાય,
એ તે આંધો ક્યારે એને આવશે આદારમાં;
સાત ડગ સામાં ભરી પાંચ ડગ પાછો ફરે,
કહો એ ને સંધ ક્યારે પંદોચશે કેદારમાં. ૬૪

સાહેબ—બલિચારીને શિખામણનું કવિત બોલો.

પાતોભાઇ—સૂદમાલ'કાર—કવિત.

પ્રીધાથકી જનકને વીતરાયું કાણું મુખ,
રાક્ષસ રાવણતણું રૂપ દેખડાવીએ;
વાળી બધું ટાળી બેઠો તે તમે સંભારી બુઝો,
લપટને એવું કહી લાજ લગડાવીએ;
ફુટ દુર્ગ્ગેધનનું દેહવટ વળી ગયું,
એવાં એવાં કથનોથી કાન જગડાવીએ;
એટલી શમશાથી ન સમજે અજાણુ તો શું,
દેવે પીટાવીએ કે દેવ લગડાવીએ ? ૬૫

દુષ્ટાંતાલ'કાર.

પાળો કે ન પાળો પશુ પાપ પડ્યું મૂકવાને,
કહી છુટવાનું બળ વેદના ત્રિકાંડનું;
દેશપતિતણું બળ દેશીઓને દડવાનું,
રોજ રોજ રીસાવાનું બળ જુઠી રાંડનું;
સાહુકારને તો બળ ન્યાયની સહાયતાનું,
ભાંડજીજી ભાંડવાનું બળ જુઠાં ભાંડનું;
દુનિયામાં હેખો ભાષ દાખે દલપતરામ,
ફુટતા ન છોડવી તે ગળ ફુટ ડાંડનું. ૬૬

સાહેબ—આ દેશમાં સરસમાં સરસ ઝડપ ક્યારે
થાય છે ?

પાતોભાઇ—મિત્ર એટલે મર્યાદા જમારે મીન
રાશીને મજે છે ત્યારે વસંત ઝડપ કહેવાય છે, અને
તે સમે આ દેશમાં નવપણ વાયું છે.

શ્લેષાલ'કાર—કવિત.

પરિમળ અમળ, અમળ જગદગ રમ્યાં,
કવિદ્વગ કામગ કમળ સુપકાશીને;

અણીજન ભ્રમર ભ્રમણુ ભલી ભાત કરે,
કાકિલ કલોલ અંબ કદંબ નિવાસીને;
વસ્તી ફલવાડીમાં ફૂલી ફૂલી ફેલાયાં ફૂલ,
દેખે છે અશોક લોક શોક ગમે નાશીને;
પ્રગટયાં નવીન પત્ર^૧ અત્ર સરવત્ર નયારે,
એકત્ર પવિત્ર મિત્ર^૨ મળ્યો મીનરાશીને. ૬૭

સાહેબ—પૃથ્વી વિષે એક કવિત કહો નેપથ્ય.

કાકેર—આ મોરની પીંછી વિષે કવિન કહો.

શાસ્ત્રી—આ પોથી વિષે એક કવિત કહો નેપથ્ય.

પાતોભાઈ— કવિત.

પ્રથમ પ્રકારનો ઉચારનાં ઉચાર થાય,
મેજ અક્ષરો છે શુદ્ધ નથી જેના નામમાં;
અસલી વરણુ બધા એ વિષે વસે છે, અને
જાતે ન જણાય વચ્ચે હાડકાં કે ચામડાની;
જેના વિષે વિદ્વાન વિવિધ વિચાર કરે,
શીખી રાખે તેને એ તો આવે બહુ કામમાં;
પછી ને ને બીજે કામ કહે દલપતરામ,
પ્રથમ તો ધારી ધારી નેપથ્યો આ ધામમાં. ૬૮
એ કવિતાના પૃથ્વી, પીંછી, અને પોથી વિષે
જુદા જુદા અર્થ નાંચે લખ્યા પ્રમાણે કહ્યાં સંભળાવ્યા.

પૃથ્વી વિષે અર્થ.

પૃથ્વી, આ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરતાં, તેમાં ૩૫ .
પ્રકારનો ઉચ્ચાર થાય છે અને જેના નામમાં સાદ
મેજ અક્ષરો છે, અને પૃથ્વીમાં બધા અક્ષરો
પ્રાકૃતશાસ્ત્રિક ચારે વરણના લોકો વસે છે, અને તે
પૃથ્વી જાતે જુગડામાં, હાડકામાં કે ચામડામાં
અણુતી નથી. એની જાત તો રજકણી છે. વળી જે
પૃથ્વી વિષે વિદ્વાનો તરફ તરફનાં વિચાર કરે છે,
તે વિચાર જે કાષ્ઠ શીખી રાખે તેને બહુ ઉપયોગ-
માં આવે છે. તે બીજે ઠેકાણે પછીથી ને ને પણ
પ્રથમ તો આ તંબુમાં ધારી ધારીને નેપથ્યો.

પીંછી વિષે અર્થ.

તેના પણુ મેજ અક્ષરો છે અને પ્રથમ પ્રકાર
છે, અને બધા અક્ષરો “ વરણુ ” એટલે

૧. પુસ્તકનાં પાનાં. ૨. દોસ્ત. ૩. દકાર
નામવાળાને.

રંગ તેમાં છે. અને તે વચ્ચે, હાડકું, કે ચામડાની
જાતમાં ગણાતી નથી. જે પીંછી વિષે વિદ્વાનો તરફ
તરફનાં વિચાર કરે છે, અને તેને “ શીખી ” એ-
ટલે મોર રાખે છે, કેમકે તે તેના બહુ કામમાં આવે
છે. તે પણુ બીજે ઠેકાણે પછી ને ને, પ્રથમ તો
આ ધરમાં નેપથ્ય લેા.

પોથી વિષે અર્થ.

તેના પણુ મેજ અક્ષરો છે, અને પ્રથમ પ્રકાર
છે, અને અક્ષરો “ વરણુ ” એટલે બધા મૂળાક્ષરો
તેમાં છે. તે પોથી વચ્ચે, હાડકું, કે ચામડાની
જાત કહેવાતી નથી. જે વિષે વિદ્વાનો બહુ વિચાર
કરે છે અને તે બહુ રાખે તેને બહુ ઉપયોગમાં
આવે છે. તે બીજે ઠેકાણે પછી ને ને પણુ પ્રથમ
તો આ તંબુમાં નેપથ્ય લેા.

શાસ્ત્રી—બસ, એટલું જ કે ? આ પોથી તો
અધિક માસના મહાત્મ્યની છે, એમાંથી સંકેતો
વિગ્રેની આજીવન આવે છે. તેનું કવિત એટલું જ
હોય કે ?

સાહેબ—આ કરોળીયાની જગતનું કવિન કહો
નેપથ્ય.

પાતોભાઈ— કવિત.

ચતુર કરોળિયા તું હયાંથી શિખ્યો ચતુરાણ,
રાદાકાળ જેથી તારે ભણ્યો રુગાળ છે;
શબ્દવાદિયોના મુખમાં અસંખ્ય શબ્દ જેમ,
તમ તારા પેટમાં અપૂરત ખૂબ લાળ છે;
પ્રાણીઓને પકડવા ગુથે મોટા મોટા ત્રંચ,
તેવી જુગતી જેવી જરૂર તારી જાળ છે;
કાંધી બલી કારીગરી કહે દલપતરામ,
સંસારમાં તેથી સુખી તારાં બધાં બાળ છે. ૬૯

સાહેબ—આ એક પગના મેજ વિષે કવિત
બોલો નેપથ્ય.

પાતોભાઈ— કવિત—ગુસ્સોતર.

એક ટંગીઆતણી ઓલાદમાંથી ઉપજેલો,
અને વળી આજ જાતે હું છું એક ટંગીઓ;
સારો કે નહારો જેવો ધારો તેવો મારે શિર,
હાર ઉપાડું છું પણુ જાને નયો ભંગીઓ;

સારા સરદાર વચે ખેસવાનો અધિકાર,
કહો પછી કાણુ મને કહેશે કુદંગીઓઃ
કહો દલપતરામ મીઠા વિના માફ નામ,
મેં જ કહ્યું તે તમે તપાસો મારા સંગીઓ. ૭૦

સાહેબ—સાથાસ પાતાભાઇ, તમે તો બાવનગ-
રના દરબારમાંનું એક રત્ન દીસો છો. પછી પાતાભાઇ
સલામ કરીને સભામાં એક ખુરશી ઉપર બેઠા.

અંક ૬ થો.

એક કવિની સાથે પાંચ સાત માણસ હતા. એવી
રીતે તેમને આવતા નોંધને.

સાહેબ—આ કાણુ આવે છે ?

દલિપ—એ કુવાના નામના ગામના વતનદાર
કવિ ધીરજ છે. તેણે જુજની પોશાળમાં ભદ્રાકંઠ
પાસે રસ રહ્યવ આદિક કવિતાના ગ્રંથોનો સારો અ-
ભ્યાસ કરેલો છે, અને તે આ જગ્યામાં સર્વોપરિ
કવિ ગણાય છે. તેની તર્કશક્તિ વખાણવા યોગ્ય છે;
અને તેણે ધણું રાજ્યસ્થાનોમાં માન મેળવ્યું છે.
પછી ધીરજ આવીને સમાવ કરીને ઉભા રહ્યા.

સાહેબ—(તે ઇતિહાસની શી શી વાતો જાણે છે
તે જાણવા સારૂ પૂછ્યું કે) તમે શું શું જાણો છો ?

ધીરજ—સાહેબ, એમ કેમ પૂછો છો કે તમે
શું શું જાણો છો ? અને તો સરસ્વતી પુત્ર કહેવા-
ઇએ, માટે અગમ નીગમની વાત જાણીએ, અમારૂં
અનુવંશ્યું કશુંએ ન હોય.

સાહેબ—તમે કિયા કિયા રાજવંશીનો ઇતિહાસ
જાણો છો ?

ધીરજ—આખી હુનિઆમા જેટલા રાજવંશી
છે તે બધાના ઇતિહાસ અમે જાણીએ. આપના
કુળનું નામ કાર્જસ શાયી પડ્યું તે વાત પણ અમે
જાણીએ, અને આપને તો એ વાતની પૂરી ખબર
હશે કે નહિ હોય.

સાહેબ—(શાહુ હશીને) વારૂ, શાયી અમારા
કુળનું કાર્જસ નામ પડ્યું ? કહો નોંધએ ?

ધીરજ—દક્ષિણ દેશનો યુષ્મ દેવ ખંડાયા,
અને ગુજરાતની યુષ્મ દેવી બાયરાજી, એ બંને
એક સમે યુરોપખંડ ગેવા સારૂ જઈ ચડ્યાં હતાં.

નિરંકિતખલંકાર—મનહર છંદ.

ખંડાયા ને બાયરાજી ને ચડ્યાં યુરોપખંડ,
દેખવા લાયક દેશ દેખવા સરસ તે;

પુરાતનમાં કિલાક સાહેબના પૂરવળે,
હરખથી પૂછ્યું તે બંનેને મુખ હસતે;
પૃથ્વીમાં મારા પુત્ર પૌત્ર પરિવારવાળા,
મેળવશે કેવું માન, અને કેવા જશ તે,

ખંડાયા બોલ્યા કે “ફાર” બાયરાજીબોલ્યાં “બસ”
બંને મળી બીરહર બનીયું “ફાર્મસ” તે. ૭૧

સાહેબ—તમે કિયા કિયા દેશ જોયા છે ?

ધીરજ—“જ્યાં ન પહોંચે રતી ત્યાં પહોંચે
કવિ.” અત્યારે સુર્યની નજર અર્ધા બૂજાળમાં પહોંચતી
હશે, અને અમે અહીં ઉભા હઇએ પણ અમારી
નજરે ચારે ખંડ ફરી વળે.

સાહેબ—વારૂ, ચારે ખંડમાં અત્યારે શું છે,
તે નજર ફેરવીને કહો નોંધએ.

ધીરજ—(અખા મીચીને થોડો વિચાર કરીને.)

અન-ચયાલંકાર—ઢાહરો.

અમેરિકા ને એશિયા, વળી આફ્રીકા યુરોપ;

ક્યાંઇ નથી કિલાકસમ, અવર પુરવમાં ઓપ. ૭૨

મનહર છંદ.

કોસ્તુખનો તીરો હીરા કોહીનુરવે એક છેક,

બીજે લરણીધરે ધરા મધ્યે ધર્યો નથી;

અચળામીઠ અચળા પ દિમાચળ સમાન ઊંચો,

હામ હામ બુઓ કાઇ દેકાણે કર્યો નથી;

ચીનનો પ્રાચીન કાટ એવો મોટો કાટ અને,

ફસ દેશ જેવો દેશ બીજો પ્રસર્યો નથી;

ગુજરાતી ગુણીઓના ગુણો આહક એક,

કિલાક સાહેબ બીજે સાહેમે કર્યો નથી. ૭૩

સાહેબ—વારૂ, વિઝોરીયા મહારાણી અત્યારે
શું કરે છે, તે તમે દેખતા હો તો કહો.

૧. પૂર્વ. ૨. આરીજ રીતનાં કલિપત બીરહ
કવિઓએ દેશી રાગઓને આપેલાં છે, તે સાંભળીને
બોળા લોકો સાચી વાત માની બેઠા છે. ૩. તેનું
તેજ દિલ્લિસ્તાન ઉપર પડે છે, માટે તે હીરા સર્વોપરી
ગણ્યો છે. ૪. પૃથ્વી. ૫. પર્વત.

ધીરજી—તે મહારાણીના હાથમાં કલમ છે, અને દુરખીન લઈને હિંદુસ્તાન ભણી જુએ છે ? સાહેબ—શું જુએ છે ?

ધીરજી—રૂપકાલંકાર—મનહર છંદ.

પુરજી પ્રમાણિક જે રાણી વિકટારિયા તે,
પેતાની પ્રજાને પૂરા પ્યારવડે પેમે છે;
ગરીબ તવંગર કે કળી ગોરી કાયાતણે,
તેને મન તકાવત નહીં મીનમેષે છે;
કોણ કોણ સુખી છે ને કોણ કોણ દુખી છે તે,
લખી લખી લેખણથી લેખું તેનું લેખે છે;
દેશ હિંદુસ્તાન દીસે દામે દલપતરામ;

દીલ અનુભવ રૂપી દુરખીને દેખે છે. ૭૪

સાહેબ—મહારાણીના મનની વાત પછુ તમે જાણી શકો છો કે ?

ધીરજી—અમે શું જાણી શકીએ ? પછુ અમને સરસ્વતી માતા પ્રસન્ન છે, તે બધી વાત કહે છે. જો તે વાતની ખાતરી થતી ન હોય તો હાલ આપના મનની વાત કહી આપું.

સાહેબ—મારા મનની વાત કહો જોઈએ.

ધીરજી—રૂપકાલંકાર—મનહર છંદ.

દેશ ગુજરાત વિષે વધારું વિદ્યા વિશેષ,
જોપી કહું જોપતો મુરોપના આકારમાં;
કોટિ કોટિ વિધિની વધારું કળા કુશળતા,
હિકમતી કહું શ્રેષ્ઠચિંતનની હારમાં;
ગુજરાતી કવિયોના ગુણને ગજવું ને,
સજવું વળી તેઓને શ્રીમંત આ સંસારમાં;
કહે દલપતરામ સાહેબ કિન્હાલ સુણે,
આ સમે છે એવી વાત આપના વિચારમાં. ૭૫

તે સભામાં એક પાદરી સાહેબ બેઠા હતા તેઓને સભાસદોએ પૂછ્યું કે કાર્ત્તિકવંશ વિષે આપના જાણવામાં કાંઈ હોય તો મહેરબાની કરીને અમને કહે.

પાદરી—“સરદારોના ફરદગ” એવા નામનું એક પુસ્તક અંગ્રેજીમાં ઇસ્ટિન્ડિયન જન ગરનાડ” બર્ડે સન ૧૮૪૬ માં રચ્યું છે તે એજ વર્ષમાં લંડન શહેરમાં છપાયું છે. તેમાં કાર્ત્તિક વંશ વિષે લખેલું છે તથા “જીઓલોજીકલ અને હીસ્ટ્રી કીકમનેરી”

જે સરદારોના નિશાન તથા સિક્કા વિષે છે, તેમાં પછુ એ વિષે લખેલું છે.

આજથી આશરે ૭૦૦ વર્ષ ઉપર નૌરમંડી મુલક એટલે ઉત્તર ક્રિસ્ટિયનમાંથી જન નામનો પુરુષ, લંડન શહેરથી ઉત્તરમાં ૬૭૦ મૈલ ઉપર કાર્ત્તિક નામના પરગણામાં એખરદીન તાલુકામાં આવીને રહ્યો. તે વખતમાં વિદ્યાવતમાં પાદશાહ વિજયમ ધી લાખન રોકાટલંકનો રાજા હતો; તેના ભસ્કરી ખાતામાં જન સાહેબે બહાદુરીથી નોકરી બજાવી, તેથી તે રાજાએ તેને એ તાલુકો બક્ષિસ આપ્યો, અને આશ્રમાની રંગની દાલ ઉપર રૂપાનાં રીંછનાં માર્યા એવું રાજ્ય બિન્હ આપ્યું.

તે જન સાહેબના વંશમાં એથી પેઢીએ એક સુબો થયો તે રોકાટલંકના રાજાની દીકરીને પરણ્યો, અને તેને બીજાં કેટલાંએક ગામ મળ્યાં. તથા સોનાનો મુગટ અને સોનાનો કટિબંધ તથા લાડનો ખેતાબ મળ્યો. એવો ચાલ છે કે જોને લાડનો ખેતાબ મળે તે રાજાની હજુરમાં રહે. પછી તેનો એક પુત્ર તે રાજાનો બહુ માનીતો થયો તેથી તેને રાજ્યબિન્હનો વાવટો મળ્યો, અને તેની ટોપી ઉપર કુકડાની નિશાની રાજાની તરફથી બક્ષિસ મળી. પછી તે સરદાર ગુજરી ગયા પછી તેની છબી ચીતરાત્રીને તેની જમણી બાજુએ રીંછ ચીતરાખ્યું. એવું બિન્હ તે સરદારના પુત્રને રાજ્ય આપ્યું તથા તેને જન્મજનો અધિકાર અને અલેક્ઝાંડર વારીયરનો ખેતાબ આપ્યો. પછી તેનો પુત્ર થયો તેણે મોટા કિસ્સો ખાંધ્યો. તે પુરુષનું નામ જોન્સ કાર્ત્તિક હતું, અને તેનો પુત્ર રાજાના વાવટાનો અધિપતિ હતો, તેથી રાજ્યએ તેને જગીર આપી. પછી તે વંશના કેટલાંએક સરદારો રાજાની શ્રેષ્ઠશાળાના અધિપતિ થયા પછી એક મોટો સરદાર આખરદાર તે વંશમાં થયો તેને આખરલકમાં લાડ આદરેનાડ નામ મળ્યું. તેના વંશમાં “લાડ” બિશપ આત્રિક” નામનો ધાર્મિક પુરુષ થયો; તે પરણ્યો નહિ, અને ધન હતું તે ધર્માદા ખાતે આપી દીધું. (અહાહા જુઓ પૂર્વજોની અસર હાલ સુધી કેવી ચાલે છે ! !)

૧. સિંહ ૨. મતલબ કે જેમ રીંછ માણસને મારી નાંખે છે તેમ આ દુરખોને ફાડી નાંખે છે.
૩. પદારવન.

ત્યાર પછી તે વંશના કેટલાકને નાની પદવી સર નામની મળી. તેના વંશના સંખ્યા સાલસ ધર્મી થયા. એજ વંશમાંના આ કિન્હાક સાહેબ છે. તેમના બાપનું નામ જન દાર્જિસ હતું, અને તેમની માતૃશ્રી તે કરનલ બંગાલ આર્ટિલેરીની દીકરી હતી. કિન્હાક સાહેબને સાત ભાઈઓ છે:—૧ ડકન, ૨ જન, ૩ એડ્, ૪ કેવીક, ૫ ફ્રેકરીક, ૬ જેમ્સ, ૭ પોતે અલેક્ઝાન્ડર કિન્હાક. વિલાયતના લોકો કહે છે કે જેને સાત પુત્રો હોય તે મોટા ભાગ્યશાળી કહેવાય. ૧ લા ડકન દાર્જિસને રથેમણન નામનું ગામ જે દાર્જિસપુરથી ૧૦ મૈલ છે તે મળેલું છે. દાર્જિસ વંશનો જે ટીલાયત સરદાર હાલ છે તે લાડો દાર્જિસ નામે ઝાળખાય છે, અને તેના તાબામાં દાર્જિસપુર છે તે પુર મોટું છે, અને ત્યાં દાર્જિસ નામનો કિલ્લો છે, તેમાં લાડો દાર્જિસ રહે છે. તેમના કેટલાએક ફટાયા ભાઈઓને નાની નાનાં ગામ મળેલાં છે.

કિન્હાક સાહેબનો બીજો ભાઈ મુંબઈમાં કપાપ્ટન છે, ત્રીજીની બરાબર ખચર અને નથી. ચોથો પોતાના દેશમાં બારીસ્ટર છે. પાંચમો ત્રીજ પલટ્યુનો કપાપ્ટન મુંબઈમાં છે, છઠ્ઠો ભાઈ નહાનપણમાં શુભરી ગયો. એ. કે. દાર્જિસ સાહેબે પોતાના શિક્ષકમાં પૂર્વજીની અસલ નિશાની કુકડની રાખી છે. આ સાહેબની મઝમ સાહેબનું નામ “મીસ ત્રેસમક્રિટ” છે. તેમના મોટા પુત્રનું નામ જન દાર્જિસ, ૨ જો હેનરી, ૩ જો અલેક્ઝાન્ડર છે. બાકીનાં નામ મને માલમ નથી.

આ સમયે બીજો પ્રસંગ આવે છે માટે ટુંકમાં મેં તમને તેમના વંશની વાત કહી, તેમાં જૂલ ચૂક થઈ હોય તો માફ કરશો.

સભાસદો—વિલાયતના દરજી, મોચી, માળી વગેરે વિલા બણીને મોટા દરજીને લખને આ દેશમાં આવે છે, પણ સરદારી વંશનો હોય તેનો સ્વભાવ તથા રીતભાત બુદ્ધિ તરફની હોય છે. તે ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે કે આ સરદારી વંશના છે.

એવામાં ત્યાં એક ઘોડો સામે બધેલો હતો,

૧. તે શુભરી મળ્યા.

તે ઉભો ઉભો વારે વારે બોલ ઉપર પગ ઠોકતો હતો; તે જોઇને:—

સાહેબ—કવિરાજ આ ઘોડો વારે વારે પગ ઠોકે છે, તે ઘોડાની મનની વાત પણ તમે જાણી શકતા હશો !

ધીરજી—હા સાહેબ. એના મનની વાત પણ અમે જાણી શકીએ.

સાહેબ—તે કહો જોઇએ.

ધીરજી—નિર્દરનાલકાર.—મનહર છંદ.

કેના વિલાહના ઉછાહના દિવસ ગયા,
વિલા પછી વાત કેણુ ચાહીને ઉચારશે ?
મોટા મોટા મેળા થાય બારે બૂપ મેળા થાય,
વરસ દિવસ પછી વાત તે વિસારશે;
આ સલાની શોભાનાં ગવાશે ઘેર ઘેર ગીત,
વીસરશે નહિ વીત્યે વરસ અદારશે;
ઠાકી ઠાકી પગ ઘોડો ઠેકાણું બતાવે છે જે,
આ ઠેકાણું તે આ ટાણું સૌ લોકો સંભારશે. ૭૬

સાહેબ—(સીપાઇને બોલાવવા સાફ જાળવવાની ટકારી જેવી ઘંટડીનો ટકારો કરીને પૂછ્યું કે) આ અવાજની મતલબ કહો જોઇએ ?

ધીરજી—સુદમાલકાર.—મનહર છંદ.

ચાકરના ચરણુ તો ચારજ બદમના જે,
દિવસમાં દશ કોશ સુધી તે દોડાવે છે;
મહા મોઢી મુલકમાં જીભ મોટા માણસની,
બોલતાં બે બોલ બહુ બાળસ બતાવે છે;
દાસને હુકમ દેવા પાસ બોલાવેલા પડે,
સાદ કરવાને સાટે નાદ સંભળાવે છે;
જો જો દલપત કહે જરાએક જીભતણું,
ઠેરવું હલાવા સાટે ટકારો જાળવે છે. ૭૭

સાહેબ—અમે તેવો અનુદયો શબ્દ હોય તેનો અર્થ તમે જાણો ખરા કે ?

ધીરજી—જેમ પાણીમાં રહેનાર મચરની ગતિ અમે તેવું અનુદયું અને જીડું પાણી હોય તેમાં થઈ શકે છે, તેમજ અમે સરસ્વતી પુત્ર કહેવાઇએ, માટે અમે તેવો અનુદયો શબ્દ કે પ્રશ્નારત હોય તેમાં અમારા મનનો પ્રવેશ અમે કરી શકીએ.

સાહેબ—“ સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા ” આ શબ્દ કઇ ભાષાનો છે ? અને તેનો શો અર્થ છે ?

ધીરજ—કોઇ માણસ યુજરાતનું નામ જાનું સમજાવવા સારે એક અક્ષર જોયી લીટીમાં અને એક નીચીમાં એ રીતે બે લીટીમાં લખીને પુછે કે “ યુરા ” અને “ જત ” એ બે શબ્દો કઇ ભાષાના છે । તો આપ શું કહેશો ?

સાહેબ—એ યુજરાતની ભાષાના વિકૃત શબ્દો છે.

ધીરજ—તો “ સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા ” એ શબ્દ પણ યુજરાતી ભાષાનો વિકૃત શબ્દ છે.

સાહેબ—વાર, એનો સાદ અર્થ કહો જોઇએ ?

ધીરજ—એક કવિને કોઇએ પ્રશ્ન પૂછ્યાથી તેણે નીચે લખ્યા પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો હતો.

મનહર છંદ—અતંતર્લપિકા.

સીતાપત્ની પાસ ચંડી ચેષ્ટા કરવાને ચાલી,
સીતાને સ્વરૂપે રૂપ આપતું સમારીને;
ચંદ્રની ચંડી પ્રિયા પછી કેવું પામી ફળ,
જણો તો જણે ઉત્તર અંતર ઉતારીને;
કવિએ વિચાર કરી કહે દલપતરામ,
લખી આપી બે લીટીઓ સરસ સુધારીને;
એક લીટીમાં લખ્યું જે “ ચેકતાં પેસા ચંપ્રિ ” ને,
બીજી લખી “ સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા ” વિચારીને. ૭૮

સાહેબ—હું સમજ્યો. એમાંથી એવો ઉત્તર નિકળ્યો કે ચેષ્ટા કરતાં આપે ફસાઈ ચઠિ પ્રિયા.

ધીરજ—હા સાહેબ, એજ અર્થ છે.

એક સ્કાલર—નહિ નહિ, એનો અર્થ ખોળે છે.

ધીરજ—હા, ખરી વાત. બીજો અર્થ પણ હું જાણું છું.

સાહેબ—કહો જોઇએ.

ધીરજ—નવ નિશાળીઆઓએ એક મહેતા-જીને નવ પ્રશ્ન પૂછ્યા હતા. તેના ઉત્તરમાં મહેતા-જીએ બે લીટીઓ લખી હતી.

મનહર છંદ.

પ્રશ્ન.

ઉત્તર.

સૃષ્ટિ સજ્જનારનું શું નામ ?

સૃષ્ટા

શું લોખીને પ્યારે.

જર

હિંદુસ્તાનદેશખોળેહશે? કોઇ ખંડમાં.

ના, આ

અંજન રકાર તે શું ?

રેફ

શી પૈસાની તણ ચાલે

પાઇ

હવા કેવી હશે કહો હિમાળાનાકુંડમાં

કનિઠ

વલ્લભ શી વસ્તુ ?

કાયા

અનેકેણીકાયા? કાણુછે જેવિલાવાળા?

સજ્જનારે, પાકકા!

વળી જે લહે રિપુ પ્રચંડમાં.

સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા.

સુધી પ્રશ્ન લખી લીટી “ સજ્જનારે પાકકા ” ને સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા ઉભી લીટી અખંડમાં. ૭૯

સ્કાલર—એ અર્થ પણ નહિ. એ શબ્દનો અર્થ તો એવો છે કે, હિંદુસ્તાનનો તારો.

ધીરજ—વાર, “ મની ” એ શબ્દનો શો અર્થ છે ?

સ્કાલર—‘મની’ એટલે નાણું.

ધીરજ—વાર, અમે કહીએ છીએ કે મની એટલે બિલાડી. માટે એક શબ્દના અનેક અર્થ થતા હોય તેમાંથી એકાદ અર્થ અને કહી આપીએ એટલે બસ છે.

સાહેબ—વાર, યુરોપખંડ આદિકના ખીમ હેશોના લોકો ટોપીઓ પહેરે છે અને હિંદુસ્તાનના લોકો પાલડીઓ પાંધે છે, એ ઠરાવ ક્યારથી અને શાથી થયો હશે ?

ધીરજ— મનહર છંદ.

જૂતળના લોકે એક સમે ઇંદ્રભોવનમાં,

જૈને જુદી જુદી ભેટ ભાવથી ધરાવી છે;

ગ્રીકે તો ઇસાપનીતિ આરબે નાઇટ ઇંગ—

લીશે શેખસપીયરની પોથી પરકાવી છે;

હિંદુઓએ હોંઘ ધરી પંચતંત્રતણી પોથી,

આપી તે તો ઇંદ્રને અધિક ભલી ભાવી છે;

હાએ દલપતરામ ખીમજોની બધ કરી,

હિંદુઓને હમેશાંની પાલડી બંધાવી છે. ૮૦

હાહુરો.

ઈદ્ર કહે ધરોપિયન, “હિંદુ—કવિત તદ્દમીર;
અને ન” ત્યાં લગી મેસાને, સભા ઉધારે શીર. ૮૧

એવામાં વાધરી લોકાએ શહેરના કાંઠ માણસનો
જૂતનો વળગાડ કાઢવા સાર વધામણું કાઢેલું, તે
કાકલું વગાડતા વગાડતા સીમાડા તરફ જતા હતા.
જૂતના વળગાડ વાળો ધુણુતો જતો હતો. તે ટાળીને
વેગળથી જોઇને:—

સાહેબ—આ કાકલું શું બોલતું હશે ? અને
તેમાં શો અર્થ હશે ? તે તમે જાણતા હશે !

ધીરજ—હા સાહેબ, એ કાકલાની બાષા પણ
અમે સમજીએ ખરા.

સાહેબ—કહો જોઇએ, તે શું કહે છે ?

ધીરજ— હાહુરો.

મુંબઇના લોકે ક્યો, વહેમ તણે વિનાશ;
મુંબઇ સુણતાં જૂતને, તેથી ઉપજે ત્રાસ. ૮૨

મનહર છંદ.

રામ નામ સુણી લાગે નાસવા લંકાના લોક,
ચંડ ચુંડ ચંડી નમે મેદ ધણે બોલે છે;
હેવલ'ક' નામે, ખાય હપ્પક હરામખોર,
સિંહ સોર સુણી મૃગ ત્રાસે તેની તોલે છે;
કૈક કહે કાશી કાશી કલે પાપ નાશી વ્યય,
દિલ્હી દિલ્હી સુણી દેવો નાસતાજ રાલે છે;
દાખે દક્ષપત તેમ જૂતને ભગાડવાને,
બોલે રમેણિ બોલે બોલે કાપલું આ બોલે છે. ૮૩

એવામાં એક આંખા ઉપર કાચલ બેઠી બેઠી ફૂં !!!
ફૂં !!! એવો મધુર સ્વર કરતી હતી. તે જોઇને:—

કાકૈર—મોર, પોપટ, હંસ આદિક સુસ્વરવાળાં
પક્ષીઓના શરીર ઉપર ઇશ્વરે સારા રંગ લગાવેલા
છે, અને આ કાચલનો મધુર સ્વર છતાં, તેના શરીર
ઉપર કાંજો રંગ કેમ લગાવ્યો હશે, તે પણ તમે
જાણતા હશો !

ધીરજ—હા. એ પણ અમે જાણીએ છીએ.

કાકૈર—ત્યારે તે કહો જોઇએ.

૧. અ. જોજનો સેનાપતિ. ૨. મુંબઇ.

ધીરજ—જે કાંઠ પોતાના ગુણના અભિમાનથી
સઉને કુત્સિત કહે છે તેનું પોતાનુંજ કાળું મોં ચાપ છે.

મનહર છંદ.

કાકિલાની કાયા ધડો કંક તેનો સારો કરી,
કેવો રંગ દેવો દેવે દીલમાં વિચાર્યો છે;
પછી તેને પાંચ પ્રશ્ન પૂછીને પરીક્ષા કરી,
જાણી ગરવિષ્ઠ તેથી ગરવ ઉતાર્યો છે;
કેવો હંસ કેવો મોર કેવાં શુક સારિયા છે,
જે પુછ્યું તેનો જવાબ “ફૂં” કહી પોકાર્યો છે;
કહે દક્ષપત તેજ કારણથી કરતારે,
કાકિલાની કાયા વિષે કાંજો રંગ ધાર્યો છે. ૮૪

સાહેબ—તમને જે પૂછીએ તેનો જવાબ દેવામાં
તમે નકાર બજાવાના નહિ, કેમ વાર ?

ધીરજ— હાહુરો.

કદી નકાર કરે નહીં, દિલ ઉદાર દાતાર;
તો ચતુરાઇ ઉચારતાં, કવિ ક્યમ કહે નકાર.
જો અણસારે અધિપતિ, કરે નકાર પ્રકાર;
તો શુભ કવિની શારદા, જડ ચઇ જપે નકાર. ૮૫

સાહેબ—હિંદુસ્તાનમાં બહુ પ્રખ્યાત ગૃહસ્થો
ક્રિયા ક્રિયા ચઇ ગયા છે, તેઓનાં નામ કહો કેમકે
મારે ઇતિહાસનું એક પુસ્તક રચવું છે.

ધીરજ—અનન્નવધાનકાર—મનહર છંદ
પૃથ્વીરાજરાગચક્રી પડે છે પીછાન જે,
ચુદાણુ પૃથ્વીરાજને વડા કવિ વખાણુતા;
બુધ ભોજરાજ આજ સુધી ભોજપ્રમંથથી,
દીથી આવે છે જે એને પડિતો પ્રમાણુતા;
આખા હિંદુસ્તાનમાં તો એવા એવા હતા નર,
ઉદારતા એની લોકો અંતરમાં આણુતા;
ગુજરાતમાં જનમ્યો હતો રેખાદાસ, બીજો;
જનમ્યા ન જનમ્યા તે અમે નથી જાણુતા. ૮૬

સાહેબ—ત્યારે હાલના વખતના ક્રાંતવાળા
ગૃહસ્થોની કાર્તિની નોંધ તમે કાંઈ લખી રાખી છે
કે નહિ ? કેમકે દેશમાં ફરવા નીકળીને તપાસ કરીને
તે લખી રાખવાનો કવિનો ધર્મ છે, કવિએ પોતાના
ધરમાંજ બેસી રહેવું તે કીક નહિ.

૧. ખરાબ. ૨. ગુજરાતી બાષાના કવિને રખી-
દાસ સિવાય કોઇએ મદદ આપેલી જણાતી નથી.

ધીરજી—

મનહર છંદ.

કિમત ન જાણે તેની કીરતી કરીએ કેમ,
કહો એના પિતાનું અમારે ક્યાં કરજ છે;
વગર તેમજા જાઈ વઢીએ વખાણુ વડાં,
એ થકી તો બાણું સાઈ અમારું ધરજ છે;
જરતણા મઢથી તે આખો ખોલી જોતા નથી,
શારદાનો વર શીર અમારે જરજ છે;
જેને કવિજનની ગરજ નથી જાણતી તો,
એવા મગરની અમારે શી ગરજ છે. ૮૭

પછી સાહેબે એક સર્ટિફિકેટ લખીને ધીરજને આપવા માંડ્યું અને કહ્યું કે તમારી તર્કશક્તિ બધી સારી છે, અને તમારી કવિતા સર્વોપરી છે માટે હું તમને આ સર્ટિફિકેટ આપું છું તે લો અને તેમાં મેં તમારી કવિતા તથા તર્કશક્તિની તારીફ લખી છે. તે કાઢને દેખાડો એટલે તેની તરત ખાતરી થશે.

ધીરજી—સાહેબ, અંધમાં લખ્યું છે જે કસ્તુરીમાં સુગંધ છે, તે સાખીત કરવા સાદું સોગન ખાધને કે સાક્ષી આપીને કહેવું પડતું નથી. તેમજ મારી કવિતા વિષે મને ખાતરી ન હોય તો મારે આપ સરખા ગૃહસ્થોને આજીજી કરીને સાક્ષી લખને સહીઓ કરાવવી પડે. પણ હું તો જાણું છું કે સાક્ષી-ઓની સહીઓ ખતાવ્યાથી, તરત એવું જણાય કે તેમાં કાંઈ માલ નહિ હોય માટે આજીજી કરીને લોકોની સાહેલીઓ કરાવી લાવ્યો છે. તેથી ઉલટી મારી કવિતાની કિમત ઘટી જશે, અને મારી કવિતા છે તેજ મારે સર્ટિફિકેટ રૂપ છે. ખીજની સાક્ષી આપવાની મારે જરૂર નથી. મારા મનમાં અદેસો હોય તો હું સાક્ષીઓ કરાવું.

મનહર છંદ.

સાહેબ સેવિં છો સર્ટિફિકેટ તે સારી વાત,
આપતું ખોલેલું અંગીકાર હું બધું કરું;
પણ એક પ્રશ્ન પૂછું એનો તો ઉત્તર આપો,
કવિનું કથેલું તણ કેમ હું નવું કરું;
કવિતા ને કસ્તુરી તે સાક્ષી વિના સિદ્ધ થાય,
હરથડી એવું પ્રતિપાદન તો હું કરું;
એ વિના ઉત્તમ કામ કહે દલપતરામ,
સમજવી કહો સર્ટિફિકેટથી શું કરું.

૮૮

હાહરો.

સંપ કરી કદી સો જણા, કહે કનકને ગુચ્છ;
પણ અતે ભુકા પડે, હોય હેમ જે સ્વચ્છ. ૮૯

સાહેબ—કાંઈ સાહેબ લોક ગુજરાતી કવિતા-માં પૂરું સમજતા ન હોય, તેવા પાસે તમારે જવું પડે તો આ સર્ટિફિકેટથી તેના મનમાં કાંઈક અસર થાય.

પછી ધીરજએ સર્ટિફિકેટ લખને ઉપકાર માન્યો.

અંક ૭ મો.

એક કવિ મોટા થોભાવાળો માથે મોટા તરફાળ ખાધેલો, અને ટૂંકે કટારી ખોશીલી હતી તે નીચે લખેલા દોહરા ખોલતો આવે છે.

હાહરો.

કુથ્યા? પુસ્તક કાપિને, એનો ન કરીશ અસ્ત;
ફરતો ફરતો ફાઈસ, માહક મળ્યો ગૃહસ્થ. ૯૦

પાટણુ કેઈ પડી હતી, અકળાઈ થઈ અંધ;
સરસ્વતીના ફાઈસે, બહુ છોડાવ્યા બંધ. ૯૧

સાહેબ—આ કાણુ છે ?

દહા—એ વઢવાણુના દેશજી ગઢવી છે. જ્યારે સર અરસકીન સાહેબ રાજકોટમાં આવ્યા હતા, ત્યારે આ કવિએ એવી કિમત ધાલી કે મેં મારી કવિતાથી દેશી રાજાઓને રીઝવીને જાગીર તથા બધા શિરપાવ લીધા છે. પણ જ્યારે કોઈ સાહેબ લોકને રંજન કરે ત્યારેજ મારી કવિતાની ખાતરી થાય. એવું ધારીને તેઓ રાજકોટ ગયા. પોતાની કવિતાથી અરસકીન સાહેબને ખુશ રંજન કર્યો, એટલુંજ નહિ પણ તે સમે હજુરમાં ખેંઠેલા કેટલાંક કાઠિયાવાડના રાજાઓને પણ રંજન કર્યા. ત્યારે સાહેબે અતિ ખુશી થઈને રાજાઓને પૂછ્યું કે આવા કવિનું સન્માન કરવાની તમારા દેશમાં કેવી રીત છે ?

સરદારોએ કહ્યું કે તે રીત એવી છે જે મુખ્ય સરદાર હોય તે એક રકમ આપીને એક ચાદીપત્રમાં પોતાના નામની સહી કરે. પછી બીજાઓ પોત-

૧. કાગળ ખાનારો જવાડો કુથ્યા.

પાતાની ખુશી પ્રમાણે રકમો ભરીને તે નીચે સહીઓ કરે છે.

આ પછી અર્ધકીન સાહેબે એમ કહ્યું તેથી ગઢવીને આશરે બે હબર રૂપિયા મળ્યા.

સાહેબ—આપણને વઢવાણ સુધાએ તે મળ્યા હતા, અને તેમની પાસેથી એક પુસ્તક મળેલું છે.

હલ.—હા સાહેબ, એવ.

સાહેબ—ગુજરાતના કવિઓએ સાહેબ લોકોને રંજન કરેલા ખરા.

હલ.—ભરૂંદરિશતકમાં કલા પ્રમાણે “અક્ષ:સુસ્ત્ર સ્મારાધ્ય:” કાં તો છેક અજ્ઞાની હોય તેને કે વિદ્વાનને રંજન કરી શકીએ. પણ શોડું ધણું શીખીને મગર થઇને અધમળ્યા લાકડાની પેઠે ધુધવતો હોય તેને અમે રંજન કરી શકીએ નહિ.

ત્યાં દેશજગદવી આવીને સલામ કરીને ઉભા રહ્યા. સાહેબ—એવો કયો એક ગુણ છે કે જેથી બધા રોડો વશ થાય ?

દેશજી—એવો તો વિનય ગુણ, અને જીભની મીઠાશ છે.

ઇંદ્રવિજય છંદ—વિદ્યાવળાલંકાર.

હીરત કોટિ ગણી વધી કારમી હીરત કારણદાનનદીધું નામઅનુલકરુંઅવનીતળ આપ અનુલનું પાન ન પીધું, દુર્જન જીતી લીધા દહપત ન હાય વિષે હચિયારજ લીધું જનનમનનતનન્યાવિનયીજનવિચ અધુવંશ કીધુંદર

જીભની મીઠાશ વિષે—સેદકાતિશયોકિત.

કામ સુણી અરપે કમને જઈ, કાજલ દુધ કરો કહી કહી, શીતરૂપા ન વિચાર કરો, નવિચાર કરો રજની વહિસુદી લાડુજયેખિજમાડી જુઓ, અજને પીરસોકદળી ફળ ખુંદી કાંડ કરો દહપતકહે પણ, જીભમીઠાશનીવાતજ જુદી.૯૩

સાહેબ—ગુજરાતમાં સુધારાવાળાએ શાં શાં કામ કર્યાં ?

દેશજી—સુધારાવાળાઓએ બડી બહાદુરી કરી છે. જે કામ થવાની આશા નહોતી એવાં એવાં કામ કર્યાં છે.

મનહર છંદ—નિદરશિવાલંકાર.

સસ્ત્રના સાંચા લાભ્યા, સાંચા લાભ્યા અપવાના, ને તો વડી દેશ વિષે દોહત વધારી છે;

જન મન જાડુ તણી બમણા જે ભાંગી નાખ્યાં, તે તો વડી વકરેલી વાધણ વિધારી છે, સારી સૈના અંતરમાં અસર ઉતારી છે જે, એ તો અહીં આલમાંથી વાળી ઉતારી છે; કીધી કન્યાશાળાઓ જે કહે દહપતરામ, તે તો મહા મણિધર માથે મેખ મારી છે. ૯૪

સાહેબ—તે જોઇને કુધારાવાળા દીલગીર થયા હશે.

દેશજી—

ઇંદ્રવિજય છંદ—અસંગતિઅલંકાર.

ઇજનમાં અમની ઉપજો અમનાનીનું અંતરતેચિતપાનું કામનિયો બણી કાપ કુચાલ,કુતોકનું કાળજી તેથીકપાણું આપથી મેદનીક્ષેત્ર મપાય, કુમંત્રો તણું મન તેથી કપાયું છાપચિ પુસ્તક પત્રછપાય,છેલનિજાતિએકજ છપાયું.૯૫ સાહેબ—દેશમાંથી હવે રાજ્યનું અધિર મટ્યું કે નહિ ?

દેશજી—આગળનાં રાજ્યો કરતાં તો ધણું સારું છે, તોપણ હજી કેટલો એક આમનમાં અધિર છે ખરું.

મનહર છંદ—વિશેષાલંકાર.

ભાંગીયાનું ગયું રાજ્ય તોય નથી મઠ લાય, જીલ્લામી રાજ્ય ગયા ને જીલ્લામ જાહેર છે; લાકડાનાં ગાંઠાં મૂલ શોડું આપી કુંડી લે છે, કેર કરનારે રાજ્ય જતાં કાળો કેર છે; નિરખનું નામ લઈ હામ નથી દેતા પૂરા, લૂટારા પીંદારા જતાં લૂટ ઠેર ઠેર છે; કહે દહપત દીનનાથ તેં આ દેશમાંથી, અધિજો અમલ કાઢ્યો તથાપિ અધિર છે. ૯૬

સાહેબ—પણ મુસલમાનોના રાજ્યનો જીલ્લા તમે ભૂલી ગયા કે સાંભરે છે ?

દેશજી—

મનહર છંદ—સ્મૃતિઅલંકાર.

હિંદુ મહીપાળતણી ભેટીઓ ભેગમો બની, જેતાં તેની કપરો કંપારો ઉપજાવે છે; જજીવાવેરાની વાત જુના જનો કહે જ્યારે, ત્યારે અતિ હૈયામાંથી હીમત હડાવે છે; દેવજ ને દેવની મુરતીઓ ખંડિત પડી, રૂદ્ર મહાત્રયમાં નિમગ્ન તે પહાવે છે.

દેખી એવું કામ કામ કહે દલપતરામ,
જુલમી અમલની વખત માઠ આવે છે. ૯૭

સાહેબ—આ વાગતી ધડીઆળનું એક કવિત
કહે નેપંચે.

દેરાળ—મહાકાળ (એટલે હમેશાંની વખત)
અને એક માણસને સંવાદ થયો હતો તે સાંભળો.

મનહરે કંઈ—નિરૂકિત અલંકાર.

અરે મહાકાળ તને માપથી માપ નહિ,
એવું અભિમાન મિથ્યા અંતરમાં ધરે છે;
સેકન્ડ મોન્યુટ ને કલાકના ટકારા કરી,
આ જે ધડીઆળ તારું માપ તો ઉચ્ચારે છે;
કહે કાળ, હું અમાપ; માપવા જે અને હમ્મે
માપતાં ને માપતાં ઉભર ખોણ મરે છે;
પકિતોને પુછી જુઓ પેતે દલપતરામ,
જે તો ધડીઆળ માપ અવરનું^૧ કરે છે. ૯૮

કહેર—અમારી તરવાર અને તેની સાથે આ
એક છરી છે તેનું કવિત કહે નેપંચે.

દેરાળ—

મનહરે કંઈ—વિભાવનાલંકાર.

રેખા એક પાણી વાળી, કાંચળી ધરેલી રાણી,
રૂપાથી રૂપાળી, મામાવાળી છે મરહની;
આખી જોતાં અજીયાળી, અજીયુત સુકવાળી,
પડે જેના પંડ પર દેનારી દરદની;
પુત્રી કહી રાખે પાળી, હોય એક હાથ વાળી,
સ્વામી સંગ જવા સંગ થાય છે શરદમાં; ર
હાથે દલપતરામ, નામ જોતાં નારી પચુ,
મોટા મોટા મરદને મેળવે મરદમાં. ૯૯

સાહેબ—વિચારવંત માણસનાં લક્ષણ કેવાં હોય!

દેરાળ— મનહરે કંઈ.

ધારવાનું ધારે, ને ન ધારવાનું ધારે નહિ,
ધારવા ન ધારવાના ધારે જે આધારને;
ગોલવાનું ગોલે, ને ન ગોલવાનું ગોલે ન,
જે ગોલવા ન ગોલવાનો તોલ ગોલનારને;

૧. કલાક અથવા અવર એટલે બીજાઓનું માપ
કરે છે, કે તે કેટલું જીવ્યો. માફ માપ થઈ શકે નહિ.

૨. શરદ મઠુમાં દિવાળી ઉપર સ્ત્રી સાસરે
જવા સંગ થાય છે અને તરવાર મુકામીરીમાં જવા
સંગ થાય છે.

ભક્ષ કરે ભક્ષ, ને અભક્ષનો ન ભક્ષ કરે,
ભક્ષ ને અભક્ષનો જે ભક્ષ ભક્ષકારને;

દેખવાનું દેખે, નર દેખે દલપત કહે,

જે દેખાથી દેખનાર દેખે જમદારને. ૧૦૦

રણિયો—પરમેશ્વરે આખી આપી છે તે સાફ
નરનું જોવા સાફ આપી છે. માટે તમે કહેા છે
તે કીક નથી. એ તો આખીનો ધર્મ આખ કર્યે જાય
અને મનનો ધર્મ મન કર્યે જાય તેમાં આપણું શું ?

દેરાળ—જાણ, આ તેજ રાજસભા છે માટે
અહીં તો શુદ્ધ વાચા બોલો કે જેવો રાજની નીતિ-
સમાન તેનો ખોજ પડે. અને જે બોલો તે કલમ
ચાર લોકો શુદ્ધ જાણીને મનમાં ધરે નહિ, તો તે
વાચા અને બધી વાત અધાકાના જેવી અને તોલ
વગરની, જેવી એક મજે ચાલે તેરી માન. અને જે
વિચાર વિનાની વાચા બોલો, તેનો લોકો તો તોલ
કરે. અને શુદ્ધ વાચા ધરવાથી સુખ જેવો ધર્મ
ચાલ છે. કદાપિ રાજની વાત પચુ જે બોલતાં
શુદ્ધ સજે નહીં તો, તે જક જેવી વાત જાણી;
માટે સાતેજમ મોકળી, ઝેરી જમ તેમ વાત બોલ
નાહ. તે વિષે ક વત સાંભળ.

સોળામાં પડી પ્રથમ—વનાક્ષરી કંઈ.

વાચા બોલો શુદ્ધ જેવો રાજનીતિ સામે ખોજ,
ચાર લોકો ધરે સુધ જાણી જે ન તે કલમ;
જેવી તે તો વાચા ખરનીજ તે સત્તળી વાત,
વિના તોલે ચાલે જેમ એક મજે માન તમ;
વાચા જે વિચાર વિના બોલો તે તો લોકો તોલે,
શુદ્ધ વાચા ધરે ચાલે જે સુખ જેવો ધરમ,
રાજનીએ જાણી જકની જે તે મતિ ન સજે;
સાતેજમાં મોકળી ન બોલ વાક જમતમ. ૧૦૧

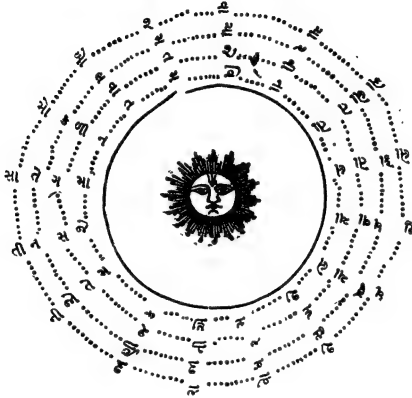
સાહેબ—એ કવિતામાં કંઈ ચમત્કારી અર્થ-
કાર છે કે ?

૧. જેમ વિલાસતમાં નામીયો મરકરો બરચેલ
હતો, તેમ અમદાવાદ છદ્ધાના રાષ્ટ્રસરમાં નામીયો
મરકરો રણિયો મહી થઈ ગયો છે, તેની કેટલી-
એક વાતો આખી સુજ્ઞાતમાં પ્રસિદ્ધ છે, માટે
વિદ્યક જેનું ગોલવું હોય ત્યાં અને રણિયા મહીનું
નામ કાખલ કર્યું છે.

દેશળ—હા સાહેબ, એમાં ચમત્કારી ચિત્રા-
લંકાર છે. એમ કહી, આ નીચે પ્રમાણે સોળ
પાંખડીનું કમળ ચીત્રીને તેની દરએક પાંખડીને

એક એક અક્ષર અનુક્રમે લખીને કવિતાનાં બે ચરણો
વાંચ્યાં, પછી દરએક પાંખડીની આખી બીડીઓ
વાંચીને બીજાં બે ચરણો વાંચી સંકળાવ્યાં.

સોળ પાંખડી કમળપ્રખંધ—ધનાક્ષરી કંઠ.

સર્વે સભાસદોએ તે ચિત્ર કવિતા હાથમાં લ-
ઇને વાંચી બેઠ, અને કહ્યું કે બહુ સારી યુક્તિ
અનાવી છે.

સાહેબ—ક્ષમા વિષે એકાદ કવિત બોલો.

દેશળ— મનહર કંઠ.

ક્ષમાથી સઘ સર્વ સુત્રનો વિનાશ થાય,
ક્ષમાથી સર્વ સુખ પામીએ પલકમાં;
ક્ષમાથી જ્યોતમાં જન્મ તો જરૂર જાય,
ઝેર ઝાળ ઝંપી જાય ક્ષમાની અલકમાં;
કુચ્છનકેરી કઠી કાળજી મંદાઈ ગાંઠ,
છુટી જાય છેકાંઠે ક્ષમાની ખલકમાં;
દીલ દીક્ષ દલિ રાખી દેખો દલપત રાખે,
ક્ષમાની ખૂળી તો ખૂળ ખાસી છે ખલકમાં. ૧૦૨
કાંઈ કહે સારો કે નહારો કહે કાંઈ કહી,
મોન અપમાન નાખે મનમાંથી મારી તે;

કનકનું પારખું કરે કનક કૂદનાર,
કાપામાં કનકને છે કેતું કટકારી તે;
છેદન, ફેલ તથા તાડન, ધર્ષણ કરે,
દીપી દીપી દેહની દેખાડે તેજહારી તે;
દેખી દેખી દુનિયામાં હાથે દલપતરામ,
જાણ્યો લોક શીખી લો સોનાની રીત સારી તે. ૧૦૩
પછી સલામ કરીને પુરસ્કાર ઉપર બેઠા.

અંક ૮ મો.

એક બારોટ નીચે લખ્યા પ્રમાણે ઉંચે સ્થર
બોલતો આવે છે.

બાપ, માય, સુધી તું ક્યાં સંતાપ રહ્યો હતો.
અમારાં પુસ્તકોને ઉપેષ વળી મળ, કેટલાંક નેચી આપ્યાં,
અને અમારાં છોકરાં બીજી નોકરી કરવા લાગ્યાં.

સાહેબ—આ કાણ આવે છે ?

હલ—એ વીળપરના આરોટ ભગવાનદાસ છે. એમના બાપ કુંગર આરોટ સારા કવિ અને ભક્ત-રાજ થઇ ગયા. તેમનાં બનાવેલાં ગ્રન્થરાત્રી બાપામાં જુદા જુદા રાગનાં સારાં પદ છે, અને આ આરોટને કવિતા બોલવાનો તથા વાતો કરીને સરદારોને રીઝવવાનો માવશ છે, તથા જમાનગીરી કરે છે તેથી બહુ કરીને સારામાં રહેવું પડે છે.

સાહેબ—આરોટ તમારે કેટલા દીકરા છે ? અને તે શું કામ કરે છે ?

ભગવાન—મારા મોટા દીકરા લેખો ઇડરના મહારાજ સાહેબની હજુરમાં નોકર છે, અને બીજો મંગળદાસ છે, તે આપની કાર્તિ સાંભળીને હવે કવિતાના ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરે છે, તેનામાં કવિતા-શક્તિ છે. ત્રીજો બાપુઆ છે, તે પણ એવું ધારે છે કે પરદેશમાં જઈને કવિતાનો ખૂબ અભ્યાસ કરે. બે તેને પ્રજા જીવતા રાખશે તો તે સારા કવિ થશે એવી આશા છે.

સાહેબ—વાદવિવાદ કરતાં અને કોણ હારે એ વિષે કવિત આવડતું હોય તો બોલો.

ભગ.—ગાંધ રાતે બવાયા રમ્યા તેમાં એક સરદારનો અને એક ફકડનો (રંગલાનો) વેપ આવ્યો હતો. પછી તે ફકડને પેલો સરદાર પકડવા ગયો એવામાં ફકડના પાયબાનું નાકું સરદારના હાથમાં આવ્યું. તેથી ગાંધ છુટી ગઇ, અને પાયબનો પડી જવા લાગ્યો. ત્યારે સરદારે કહ્યું કે નાકું બાંધ. ફકડે કહ્યું કે તું એમ બોલ, જે રંગલા બાપ, નાકું બાંધ, તો હું નાકું બાંધીશ, નહિ તો નહિ બાંધું. પછી સરદારે તેને બાપ કહેવાની ના પાડી, પણ વાદવિવાદ કરતાં અને સરદારે હારીને તેને બાપ કહ્યો; ત્યારે ફકડે ખુશી થઇને નાકું બાંધું તે વિષે—

મનહર છંદ.

ફકડને પકડવા સાણે સરદાર જતાં,
નાકું છુટ્યું ફકડતું ત્યાં પેલો પોકારે છે;
ફકડ કહે તું મને બાપ કહે તોજ બાંધું,
નહિ તો ન બાંધું તેની ધરમ તો તારે છે;
મનાવતાં બીજી રીતે માને નહિ તેવું મન,
બાંધ બાપ નાકું, અને એમ તે ઉચારે છે,

હાથે દલપતરામ દેખી દ્યો એ દાખલાથી,
નિરસ જીતે, અને લાજવંત હારે છે. ૧૦૪

સાહેબ—કેવી બહાદુરીને ધિક્કાર કહીએ ?

ભગ.—એક શિકરીએ વનમાં વાધને અળ-દીમાં નાંખ્યો હતો. તેને એક દયાળુ માણસે કાઢ્યો, ત્યારે વાધે બહાદુરી કરીને તે માણસને મારી નાંખ્યો, પછી તે વાધને એક પક્ષીએ ધિક્કાર કર્યો—

અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર છંદ.

ઝાડીમાં અળદી મધ્યે, પાડી મૂક્યો પારખીએ,
પાપી વાધ, તને પીડા પૂરણ પમાડી છે;
દયાળુ મનુષ્યે કોઠો, દયા તેને દીલ આવી,
તેથી તેણે તારી બારી છુટવાની ઉપાડી છે;
જાણે મારી છાડનારનાજ તે છાડાવ્યા પ્રાણ,
તેમાં તે શી જગમાં બહાદુરી જગાડી છે;
કહે દલપતરામ, કૃતમતા કરી નહી,
ખરેખરી કૃતમતા તેં કરી દેખાડી છે. ૧૦૫

સાહેબ—આળસ છે, તે એક દુર્ગુણ છે, તે અભિમાનની, લોભની કે ક્રોધની ખરાબર કહીએ કે કેના જેવી કહીએ ?

ભગ.—

મનહર છંદ—અનન્યચાલંકાર.

આળસથી અભિમાન એટલું તો ઉત્તમ છે,
અભિમાનીને તો માન તાકવાનો ટેક છે;
લોભી પણ આળસથી લાયક લેખાય લેશ,
લાલચથી લઇ એસે ઉલ્લસ અનેક છે;
ક્રોધી જન કંઠણ કથનથી કુચાલ હાકે,
વધારે નહિ તોપણ એટલો વિવેક છે;
આળસને કેના જેવી કહું દલપત કહે,
આળસ સમાન જુદી આળસજ એક છે. ૧૦૬

સાહેબ—ત્યારે ચોર અને જુગારી એ બેમાં સારો નરસો માણસ કોણ કહેવાય ?

ભગ.—

મનહર છંદ—ઉપમેયોપમા.

ચોરી કરી ચોર પછી બોલે બહુ જુદા બોલ,
જુગારીને જુદાં સમ આવ્યા જીતે જર છે;
ચોર ચોરી કરે કરીને પાપે પેટ ભરે,
જુગારી જગતમાં ખરા હરામખોર છે;

ચોર ચીજ ચોરતાં ન લાવે લવલેશ લાજ,
જુગારી જુગારે જોતાં નિર્જન નહોર છે;
કહે દલપતરામ કેને બલો જુડો કહું,
ચોર જેવો જુગારી જુગારી જેવો ચોર છે. ૧૦૭
સાહેબ—કુર્ચુલોને શી રીતે ટાળી શકાય ?

ભગ.—

મનહર છંદ—ઉપમાલંકાર.

દાસ જેવી ધીરજ ધરી અડગ હોવા રહી,
ખડગ સમાન ક્ષમા ખૂબ ખખડાવીએ;
ખખતર જેવો સંપ સજીએ સર્ગવાલાંમાં,
સેના જેવા સદા સદયુષો સંપડાવીએ;
ગુરંગની તુલ્ય શુદ્ધિ તરંગ તૈયાર રાખી,
રથ જેવો મનોરથ ચંચળ ચલાવીએ,
દુશ્મનો જેવા દુરયુષો દલપત કહે,
હીમત રાખીને તે હઠીલાને હઠાવીએ, ૧૦૮
સાહેબ—રાવજી અને ઐરાવજીની રીતભાત
કેવી હશે ?

ઠાકોર—જમની જમાત કેવી હશે ?

સ્કાલર—અંતરીઓ કેવી હશે ?

રાણચો—ચોર કેવા હશે ? મેં દાઢા નથી.

ભગ.—

મનહર છંદ—પ્રતિપાલંકાર.

જીલથી રાજની નીતિ જોઇ તો શી જરૂર છે,
રાવજી ઐરાવજીની જુડી રીતભાતની;
જીલથી સિપાઇઓની જોઇ હોય જો જમાત,
જેવાની જરૂર શી છે જમની જમાતની;
કુવડ નારીઓ જુઓ જોટલી નજરે ફરે,
જેવાની જરૂર મટે અંતરીઓ જાતની;
કપટી વંપાર જુઓ કહે દલપતરામ,
ખાતરી તેથીજ ચશે તરકરે સાક્ષાતની. ૧૦૯

ઠાકોર—એક ધર્મગ્રસ્ત એવું કહેતો હતો કે,
જેનાં છોકરાં નહાનપણમાં ધોડીઆમથી વરે તેની
તો આખરે છે. વળી કહેતો હતો કે દેશાંતરમાં
જવાથી ધર્મ સચવાય નહિ, અને એઓને જાણાવવી
નહિ, તેનું શી રીતે સમજવું ?

ભગ.—

મનહર છંદ—અપ-હુતિઅલંકાર.

છોડાં છોકરાં વરાવી ફાવી શું કુલાવાનું છે,
કુલાવાનું ફેક એ તો કાંટા છે કલેશના;

પ્રવાસની ના પાડે તે દેશના શું હિતસ્વી છે ?
હિતસ્વી ન હોય એ તો દુશ્મનો દેશના;
ધર્મનો ન મર્મ જાણે તે શું ધર્મગ્રસ્તો છે,
ગ્રસ્તો નહિ કરામખોર છે હમેશના;
વનિતાનો વિદ્યાભ્યાસ વારે તે શું વિદ્વન્મન,
વિદ્વન્મન નહિ મોટા વૃષભ મહેશના. ૧૧૦

રાણચો—તમે ગમે એવી કવિતા દેખાડો પણ
હું તમને અડું નહિ, મારા જેવી કવિતા તમારાથી
ખતી શકે નહિ.

ભગ.—તે કઇ કવિતા ? અને સરસમાં સરસ
ક્રિયા વિષય ઉપર તમારી કવિતા છે, તે કહો,
એટલે બીજાઓની કવિતા સાથે સરખાવી જોઇએ.

રાણચો—મારી કવિતા બધીએ સરખી વખાણવા
જેવી છે. પણ મૂખ હોય તે બીજાઓની કવિતાને
વખાણે છે.

ભગ.—હંસનો અને કાગડનો સંવાદ સાંભળ.

મનહર છંદ.

કાગ કહે રાગ મારો હંસથી રસીક રૂડો,
અંગતણો રંગ પણ જાણનાર જાણુશે;
મરદની મુઠે રંગ હોય હંસ અંશ જેવો,
રંગ બાધી, રંગ મુજ અંગ તુલ્ય બાણુશે;
પતિવ્રતા પતિનિનો પતિ પરદેશ હોય,
પતિજથી તે તો મારા બોલને પ્રમાણુશે;
શું કહું વિશેષ વાત સુણો દલપતરામ,
વિવેક વિનાના લોકે હંસને વખાણુશે. ૧૧૧
હંસ—હંસ કહે હાડીયા તું ચાડીયાની ચાલ છોડ,
ખાડીયા તારા તે બોલ ચાહી કાણુ આખશે;
આપનાં વખાણુ આપોઆપ કરે આપ મુખ,
કુનિયા તો દેખશે તેવા જ મુણુ ફાખશે;
માન મળે તને, તો હું નથી અપમાન દેતો,
માન અપમાન જોય માનવીઓ ભાખશે;
હામે બળ્યો દ્રુષ કરે તેથી દલપત કહે,
રાગ રંગ રૂડો ગણી તને કોણુ રાખશે. ૧૧૨

ભગ.—જીવ ધાલીને સારી પેટે અભ્યાસ કર્યા
વિના કશું કામ આવડે નહિ. ખાલી મમત કરવો
તે મોટો છે અને દૈવકૃપા પણ જોઇએ.

મનહર છંદ.—હજાંતાલંકાર.

સોની કદી શ્રીમંતપણથી ધધો શીખ્યો નહિ,
ધકવા પડે તો પછી ધાટ ન ધડી શકે;
તરવા ન શીખ્યો નર તરવાની તક પડી,
પાણી તણા પુરથી તે પાર ન પડી શકે;
સુખપાલે ભેરી રૂપાં, પછી પણુ આવી પડે
અપળતા થાવી નહિ ધોડલે ચડી શકે;
અભધારી હોય પણુ અભવિદ્યા સાધ્યાવિના,
લશ્મીકર સાથે કદી તે નહીં લડી શકે. ૧૧૩
રસોષ શીખ્યા વિના સરસ ન રસોષ થાય,
બાપી શકે તો કદાપિ બાફેલું બપાય છે;
હોય નહિ તારૂં, તેણે હાથપગ હલાવ્યાથી,
પાર ન પમાય પણુ પાણી ડોળાયાય છે;
પંડિતના પુત્ર પાસે પુસ્તક અપાર હોય,
પઠ્યા વિના તો તેનાથી પાનાં ફેરવાય છે;
અભવિદ્યા સાધ્યા વિના દાખે દલપતરામ,
કટક કપાય નહિ, કોળાં તો કપાય છે. ૧૧૪

ભેરી—આરોહ, તમારું શરીર દુબળું કેમ છે ?

ભગ.—મારું શરીર એવું જ હમેશાં રહે છે.

ભેરી—તમારે હાલ પનોતી છે, માટે કોઈ તીર્થને કહિ ગયા નાં જ પાવો, કે હનુમાનની આધા રાખો.

ભગ.— ઇંદ્રવિજય છંદ.

શીમણતીઅહનીમણીએ,અહનાથરથોચિત્યાહિ ચિતારો
માનવદયુંહનુમાનતણું,હનુમાનપિતાબન્ધોબેલ વિચારો
તીરથ અર્થ ન સારિ શકે,સહિ તીરથ દેવ દિહો હળનારો
દેવતણાઅધિદેવબળો,અન્ધેવહિપાસનસર્વવિસારો. ૧૧૫
પછી બારોડ સલામ કરીને ખુરશી ઉપર બેઠા.

અંક ૧ મો.

એક કવિ આવીને સાહેબને સલામ કરીને બેઠો રહ્યો.

૧ તરનાર. ૨ સૂર્ય ફોટોગ્રાફી બ્રિગેડ પાડે છે.

૩ પવન માઠી બેચે છે.

૪ પાણી, જળચક્ષુ ફેરવે છે.

૫ પરમેશ્વર.

સાહેબ—આ કોણુ છે ?

કવિ—એ દેવરાસણના જેતસી ગઢવી છે, વાતોડા કહેવાય છે.

સાહેબ—વાતોડા એટલે શું ?

કવિ—કવિતા નહિ, પણ ફક્ત વાતો કરીને સરદારોનાં મન રંજન કરે છે. એ બાબતમાં તે બહુ માન મેળવ્યું છે, અને તેના કુટુંબનું શુભરા પણુ એમાંથી જ તે ચલાવે છે.

સાહેબ—કેમ જેતસી ગઢવી તમે કવિતા જાણી શકો છો ?

જેતસી—હા સાહેબ, વાતોમાં હુકત કવિ બોલવાં પડે છે, માટે કેટલાંએક કવિત મેં માટે જ રાખ્યાં છે.

સાહેબ—આતુમાંસના વણું નનું એકાદ કવિ કહો બેઠા.

જેતસી— ઇંદ્રવિજય છંદ.

થેરિરહી ધનધોરધટા,અપળાનિજીટા અહ પાસ તપાસ
મોરકરેતતપીરથી તાંડવ,પાડિવે તુલ્ય બન્ધુવન ખાર
કુન્ડસમાન કહે દલપત, વડુંઅરવિંદનું વંદવિકાસ
આતુરતાથી કરેવિરહાતુર,આતુરનુંચિત્તઆતુરમાસું. ૧૧

મનહર છંદ.

વાદળું કે ખુરશી છંદ કે ધનસાદકાર,
મેધ ગળના કે ગિરા છે શિસ્તેદારની;
વીળળી કે વડીલ છે તારા કે જોનારા બેઠા,
શયિ સૂર્ય છે કે બ્રહ્મા સાક્ષી પૂરનારની;
ધરી જળધારાઓ કે લેખણ છે લખવાની,
મેદની મંડાણ મોટી શુક છે તુમારની;
દાખે દલપતરામ કુશળ સગળ લહે,
કળી શકે કોણુ વાત ન્યાયના આકારની. ૧૧

સાહેબ—આમાસાની આકમની રાતનું તણું કરો.

જેતસી—મયા આવણુ શ્રદ્ધિ આકમની રાત
વાદળાં દોડતાં હતાં પણ વર્ષાદ થતા નહતા. તે રાત્રી
એક સ્ત્રીના જેવી શોભતી હતી. તે સમયે એક કવિ
મેં રચ્યું હતું.

૧ વીળળી. ૨ દેવનું વન. ૩ શુક. ૪ કમળ. ૫ રોળું. ૬ વાણી. ૭ પૃથ્વી.

રૂપકાલંકાર—મનહર હંદ.

છુટા છુટા છુટાવાળી બહુ સારી સાડી ઝોઢો,
કાળિકા સમાન રાત્રી આળિકા બિરાળ છે;
અર્ધચંદ્રને આકારે કનકનું આભૂષણ,
છાજે એવું જુઓ એની છાતીપર છાજે છે;
અંચળને છેડે છાતી દાંકે છે ને ઉડી જાય,
પવનની ગતિ અતિ એવી વધી આજે છે;
હરીને જુઓ આ કામ દાખે દલપતરામ,
લામક મરદને નિહાળી નારી લાજે છે. ૧૧૮

એવામાં એક કારભારી આવ્યો. તેણે સોનાનાં
ધરેણાં તથા ઉગ્રા પોષાક પહેર્યો હતો. તે સઉને
સલામ કરીને, કવિને ખેતવાની ખુરશી ઉપર પોતે
બેઠો, અને કવિને સલામ પણ કરી નહિ. તેથી સઉ
સલામદોના મનમાં એવું આવ્યું કે તેનામાં વિવેક
નથી.

સાહેબ—આ કાણુ છે ?

ઠાકોર—એ એક કારભારી છે. તે બહુ કુશી-
યાર ગણાય છે. એક સમે સોનું, રૂપું, વગેરે કેટલી-
એક ધાતુ અમે ખરીદ કરી હતી. તેના હિસાબ કરતાં
ધણી લોકો ગુચવામા હતા, પણ આણે તરત હિસાબ
કરી આવ્યો. ધાતુની ધાતો તેને બહુ થાદ છે, અને
એકજ નહિ, પણ ધણી ધધા તે કરે છે. રાત ને
હઠાડો તેનાં કારખાનાં ચાલતાં હોય છે, તેથી તે
ખુબ રજે છે. એને બલાં બલાં ધરેણાં પહેરવા ઉપર
બહુ ભાવ છે, તથા કશા અપલક્ષણની દુર્ગંધ તેનામાં
નથી. વળી કચેરીના લોકો તેની આગર ગણે છે.
કવિના કામમાં આવે એવા પદમધ્ય પ્રમધો રવે છે,
અને એવા ટેકવાળો છે કે, ઘણી તરેહના ટેક રાખે
છે, તેમાંના એક પણ કાષ્ટ ઊડાડવી શકે નહિ.

સાહેબ—કવિરાજ, આટલા બધા ગુણવાળા
પુરુષનું એક કવિત કહો જોઈએ.

જેતસી—સાહેબ, એટલો બધો અર્થ એકજ
કવિતામાં લાવવો અશક્ય છે, તોપણ મારી શક્તિ
પ્રમાણે કહું.

ઇદ્રવિજય હંદ.

ધાતુની ધાતભણી બાંધી બાત, રજે દિનરાત ધરી બહુધંધો,
બાળ કાનેજ બલાં ધરી બૂધણ, દે તણ રૂપણની દુર ગંધો;

રાજસભાસદ બાજુ ગણે, કવિરાજ કરે પદમધ્ય પ્રમધો,
ટેક અનેક ન છેક છુટે, પણ એક વિવેક વિના નર અધો.

ઠાકોર—એક નવો મિત્ર હાલ અમને મળ્યો
છે. તે પ'ડે ગમે તેવો હોય, પણ અમારું કામ એ-
નાથી થાય એવું જણાય છે.

જેતસી— મનહર હંદ.

મીઠળ આહાર તે ન જાણીશ આહાર કર્યો,
કરેલા આહાર સુધાં બાહર કંઠાવશે;
પાપણીને પરણી ન જાણીશ જે સુખ પામ્યો,
પામેલું એ સુખ દુખ રૂપ દેખાડશે;
અનીતિનું નાણું તે ન જાણીશ કમાયો નાણું,
કમાયેલા નાણાનાય કાકિરા કરાવશે;
દુષ્ટ મિત્ર દેખીને ન રીઝો દલપત કહે,
ખરા મિત્ર સાથે પણ ખેદ ઉપજાવશે. ૧૨૦

ઠાકોર—સત્યવાદીની પરીક્ષા કેમ થાય ?

જેતસી—ખરી પરીક્ષા કરતી હોય તો, તેને
વર્તમાનપત્રનો એડિટર બનાવવો; પછી જોવું કે
પોતાના વગવાળાની વાત કેવી લખે છે, અને બી-
જની કેવી લખે છે. તે ઉપરથી તરત પરીક્ષા થાય,
કે તેને ઇનસાફનું કામ સોંપ્યું હોય તો કેવું કરે ?
એક રાજ પાસે મુનસફની પરીક્ષા આપવા સાફ
પાનાચંદ નામે વાણીઓ ગયો હતો. તે સમે રાજ
સોગટાંયાજી રમતો હતો.

મનહર હંદ

મુનસફી કામની કરો પરીક્ષા પૃથ્વીનાથ,
પાનાચંદ નામે કાષ્ટ પુરૂષે કહ્યું જઈ;
પૃથ્વીપતિ તે પળે પાસા ખેલતો હતો ને,
પાસે બેઠો પાનાચંદ દણિ ખેલમાં દઈ;
રાવના ત્યાં પડ્યા બાર પક્ષ રાખી પાને કહ્યું,
પડ્યા છે પોતાર સામી સોગટી મરી ગઈ;
કહે દલપનરામ. પૃથ્વીપતિએ કહ્યું,
પાનાચંદ હવે તારી પરીક્ષા પૂરી થઈ. ૧૨૧

ઠાકોર—ખર્ચ વિષે એક કવિત કહો જોઈએ.

જેતસી— ઇદ્રવિજય હંદ.

શુંબયું સાકર ખાંડ સહીત રસોઇ રૂઢી ધરમાં નિત્ય રાખે,
શું થયું જો નૃપ સર્વની સાથ સંદેવ નેનેહનું સાંધણ સાંધે;

પુંથયું આરસ^૧ સુંદરથી, દર બંદર અંદર અંદર બાંધે,
 ૧૫ થયો ન દિલે દલપત, કુકર્મની કાવડ તો રહી કવિ. ૧૨૨

રળીસો—જેતસી ચઢવીના દેવ તો મોચી છે.
 એમ કહી મરહરી કરી.)

જેતસો— હાહુરો.

રચી ચરમના પૂતળાં, અખંડ સર્વ અવેવ;
 જે પછી તે છવતાં કરે, તે મોચી મુજ દેવ. ૨૨૩

મનહુર છંદ.

ચામડાનાં પૂતળાં રચે છે ચતુરાષ્ટ્ર કરી,
 ચામડાના બળદો ને બકરા બનાવે છે;
 ચામડાના કાથી મોઝા હમરો હમર રાજ,
 જુના ભાગી જતા જાપ નવા નીપજાવે છે;
 ચામડાની ગાયો ભેંસો શુદ્ધ દુધ દેવા દે છે,
 ચામડાના ચોપટને રાણીઓ પઢાવે છે;
 કરે જોવા જોવા કામ કહે દલપતરામ,
 જોવા મોચીની અમોને કાઢિત બહી ભાવે છે, ૧૨૪
 જેની જોતાં ગાયો ગામ પેઢીઓ છે કામોઠામ,
 ચામડાના ધંધાવાળો વડો તે વેપારી છે;
 જુનાં જુનાં ચામડાનો છેક ચૂરેચૂરો કરી,
 તે ચૂરાના તાળું રચે તેવી હોંશીઆરી છે;
 મોટા મોટા લોક તેના માલની સંભાળ રાખે,
 બૂપતિના બૂપ જેવા જેના કારબારી છે;
 દેશ દેશમાં છે નામ કહે દલપતરામ;
 જોવા મોચીને વિશેષ વંદના અમારી છે. ૧૨૫
 હાકડાનો માલો મસિવાળો રૂંધીરાળો રચી,
 કાચ જોડ જડમા કોણુ જાણુ કેમ કોચીને;
 ચતુરાષ્ટ્રથી ચાડવું ચામડું રૂપાળું આળું,
 ટેબો ન જાણાય કેમ માલ્યો આર ધોચીને;
 હાલે ચાલે હામ હાલે બાલે બાડે ભેળ પાડે,
 મોઢ જેવા પર્વતની પાડે ટોચ કોચીને;
 કેવું ચામડાનું કામ કીધું દલપત કહે,
 માન મેલી મોટા દેવ માનું છું તે મોચીને. ૧૨૬
 કાકેર—જેણે જેમ માની લીધું તે ખરું.

જેતસી— દ્વિવિજય છંદ.

માનિલીલાવિથયુંમનમાનું, ક્યાંક કદાપિસુવયું નથીકાને,
 સત્યજસત્ય ગણાય સદૈવ અસત્ય ગણાય અસત્ય નિહાને;

શું થયું ને દલપત કહે કદી, લેખ લખ્યો શુભ પુસ્તક પાને,
 બર્થ કુટે શિર અર્ધસરે નહિ, પથ્થરને મણી પારશ્વ માન્યે.

સાહેબ—આ ટેકાણે ચર્ચા ચાલે છે તેમાં કા-
 ધના મોલવામાં શબ્દોનો ફરફાર આવે તો તમે સુ-
 ધારવાની સૂચના કરો કે નહિ ?

જેતસી— મનહુર છંદ.

શિખામણુ શુદ્ધ દેતાં વચન વિરૂદ્ધ માને,
 તો શા માટે તેમ કરી બર્થ વેડ વહીએ;
 બાખીએ બહાને માટે તોપણુ તે જુકું ગણે,
 રૂદ્ધમાં રોષ રાખે તેથી દૂર રહીએ;
 જેને મન ગમે જેમ બલે કરે તે તો તેમ,
 શા માટે સંતાપ એવો અમ કરી સહીએ;
 કહે દલપતરામ ચુપ રહીએ તે કામ,
 કહેતાં ઉલટું માને તેને તો ન કહીએ. ૧૨૮

હાહુરો.

જન્મતણી ભાષા તથા, ધર્મ અને પોષાક;
 આપ આપનાં સૌ ગણે, સૌથી સરસ અથાગ. ૧૨૯
 તેના દોષ ખતાવતાં, ઝાઝું ઉપજે હેર;
 સુણી સાંજે ગંબીર જન, હલકા રાખે વેર. ૧૩૦

અંક ૧૦ મો.

એક કવિ સભામાં ખુરશી ઉપર બેઠો હતો તે
 આ નીચે લખેલો સોરઠો બોલ્યો.

સોરઠો.

વિસરી જશે કો વાર, હકુમત ફત્તરાખલ તણી;
 પણુ નહિ પડે વિસાર, કીર્તિ કદી કિન્નાકની. ૧૨૧

સાહેબ—આ ક્યાંના કવિ છે ?

હલક—એ અમદાવાદના કવિ ઉત્તમરામ નૌતમ-
 રામ વીસળનગરા નાગર છે. તે અમદાવાદમાં આ-
 પને મળ્યા હતા, તેમના બાપના કાકા આદીતરામજી
 કવિને માનાજી ગાયકવાડ પાસેથી કવિતાના ઇનામમાં
 “છાગાળુ” એવા નામનું ગામ વીસળનગર પરગણામાં
 મળેલું છે, તેની ઉપજ ફરસાલ હમર રૂપિયાની છે,

૧. હનરાખલ (હોનરેઅલ) કંપની—૧૮૨૮ ઇસમાં
 કંપનીને કહેતા હતા.

તે આદિતરામ કવિની બાણેજના દીકરાને હજીસુધી મળે છે; અને આદિતરામજીના ૧૫તા કેવળરામજીએ અમદાવાદના નવાબ કમાલખાંના હુકમથી હિંદુસ્તાની બાધામાં “ખાખી વિલાસ” નામે ગ્રંથ રચેલો છે, તેથી તે નવાબના વંશના જુનાગઢ, રાવનપુર, અને વાઘશીનારના નવાબોએ વર્ષાસન કરી આપેલાં છે, તે અદ્યપ સુધી આ ઉત્તમરામજીને મળે છે. ઉત્તમરામજીએ કવિતા રચવાનો મહાવરો રાખ્યો છે.

સાહેબ—કવિરાજ, વાણીમાં વધારે માલ હશે, કે વિચારશક્તિમાં ?

ઉત્તમરામ— કવિન.

વાણી ને વિચારશક્તિ, વિશ્વમાં અમૂલ્ય વસ્તુ, એ બધી અનેક જ્ઞાન મેળવે છે માણસો; ખંનેમાં બહુજ માલ ખંનેના તેવોજ તાલ, એકેને અધિક એાછી જરૂર ન જણશે; વાણી છે શરીર ને શરીર છે વિચારશક્તિ, અંતરમાં એકેના અનાદર ન આણશે; સારી રીતે શણગારી ખંનેને શોભાવે સારી, કહે દસપત મિથ્યા મમત ન તાણશે. ૧૩૨

સાહેબ—વિલાયતી ગાડી વિષે બોલો નેહએ.

ઉત્તમરામ— સવૈયા.

આગળહોય સિપાઇ ઉભા, અને અધઅનુપમ હોય અગાડી, સારથિ બે શણગાર સહિત, ચલાવે તુરંગમ ચોટ સગાડી; પોષણ, પોષણ પાક કરે મુખ, પંથ જતાજન કાન જગાડી, દેખીજુઓદસપતકહે, સુવિમાન સમાનવિલાયતી ગાડી. ૧૩૩

સાહેબ—જુઓ આ મહારાણીજીના શિક્ષો. એમાં લખેલું છે કે, “બહુ ચઢનારનું બહુ ને ભુંડે ચઢનારનું” છું.” એ કહેવત વિષે એક બે કવિત કહો.

ઉત્તમરામ— કવિત.

દાણા વેચનાર દાણા સંધરી દુકાળ માગે, દેખાશે દુકાળ એવા દાણા વેચનારને; ખીજને છુટાડવાને ખરેખાત ખોદે ખાડ, જણશે નેખમ એવો ખાડ ખોદનારને;

કાષ્ટકને કષ્ટ દેવા રસ્તા વચે કાંટા વેરે, વાગશે વિશેષ કાંટા, કાંટા વેરનારને; બહુ સૌનું ઇચ્છશે તેનું તો ભાષ બહુ થશે. છું કે થશે ખીજઓનું છું કે ઇચ્છનારને. ૧૩૪

સોખતીનો છવ લેવા સિંહને જગાડે જઈ, જરૂર તો મોત થાય તે જગાડનારનું; પારકી અકીરતીનું વાળું જે વગાડે વડું, વાજ અપજશ વાળું ને વગાડનારનું, લોભથી કે દ્વેષથી જે લોકનું લગાડે બર, લાગી ચુક્યું વર જાણે તે લગાડનારનું; સુધરે સુધારનારનું ને દસપત કહે, બગડે બેશક ખીજનું બગાડનારનું. ૧૩૫

સાહેબ—મહારાણીના મુગટને આશીર્વાદ આપો.

ઉત્તમરામ— સવૈયા.

દિવિજયી વિજયાકુંવરી, વિજયાદશમી શતસુધી વિરાજે; કાજજહાજ, ગરીબનિવાજ, સદાશુભ રાજસમાજ ગણાળે માળકની પ્રતિપાળક માત છે, તેમ પ્રજા પ્રતિપાળક થાળે, રાજકરોમહારાજ દ્રુપાથકી તાજરહોશિરઉપર તાળે. ૧૩૬

સાહેબ—વાર, ફોટોમારી છબિ પાડનારની, અને ચિતારાની કળા ઉત્તમ કહેવાય કે કવિની ?

ઉત્તમરામ—વિક્રમ અને ભોજની પાસે કુંશીઆર ચિતારા હતા, પણ તે રાજઓની કીર્તિ કવિયોએ જેવી અમર રાખી છે, તેવી ચિતારા રાખી શક્યા નથી, કહ્યું છે કે:—

સવૈયા.

કેળજિનીપાત પાસે હતા બહુ, અંચળચિત્ત ચતુરચિતારા, આકૃતિ ઉપરની અવલોકી, અતિ ચતુરાધિય ચીતરનારા; એ જાંચ આજ અર્ધાં ન રહી કર્હાં, વાત કરે ન કર્હાંબહુ ઝારા, વેન ચરિતંતજાંચળકે બહુ માંડીગયા કવિલોક અમારા. ૧૩૭

સાહેબ—માણસની આશા કેવી છે ? તે વિષે એક કવિત કહો.

ઉત્તમરામ—શુભ્ય રેષાએ રહીને નેહએ તો હુવનો તારે પૃથ્વીને અડશે હોય એમ દેખાય.

પછી તેના સાથા સો સો શ્રેષ્ઠ બન્યા, તેમ તેમ દર સેકે પા પડી દહાડા મળ્યા જેટલો ધુવનો તારો ઊંચો જણ્યુ. પ. કહ્યું છે કે:—

કવિત.

જુમિ મખરેઆપર રહીને જો ભાળાએ તો,
દીસે મુખ તારો જાણે અવનીને અડપો છે;
સનમુખ માલી શ્રેષ્ઠ સોળમે જુઓ તો ઊંચો,
મળશે જાણે દિન આર પડી અડપો છે;
જેમ જેમ જોએ સાથા તેમ દર સો સો શ્રેષ્ઠ,
પાપડી પ્રમાણમાં ઊંચો નજરે પડપો છે;
જેમજ આશાનો અત અળજો રહે અત્યંત,
પાસે પાસે જઈ કહો કોઈએ પડપો છે ? ૧૪૮

સાહેબ—વાર, કેવા બનો પોતે અમુક હોય,
પણ પછીથી સરતા થઈ જાય ?

ઉત્તરશ્રામ—એકાવલી અલંકાર—સર્વેષો.

કસતા કસતા ઠીક આપડે કાઠ, ધન પરી ધર્મતણી પસતા;
કસતા કસતા ફરી ફર વિષે, વિષયી જન સંગ વિષે વસતા;
અસતા અસતા પછી ખુબ મગાજ, તણ રૂઢીરીત તણારસતા,
પસતા પછી કલપત કહે સસતા નહિ તે થઈ સસતા. ૧૪૯

સાહેબ—મે સગા બાઈએ હોય, પણ તેઓની
જુદી અને નશીબ સરખાં હોતાં નથી તે વિષે
કહો બેઠાએ.

ઉત્તરશ્રામ— સર્વેષો.

પંખીધરી પ્રગટે પણ પંખીજ, આરપમાં પશુ આરપમાંથી
આવવનપતિમાંથી વનરપતિ માણસ તેમજ માણસમાંથી
નૂનાવરેષ ન લંછા હસે તન, માત તથા તન તાતતથાથી
દેહ મળે દહપત કહે પણ જુદી નશીબ આગર આંધી. ૧૫૦

એવ માં એક બાવો ઇશરના મહારાજ પાસે રહેતો
હતો તે બોલી ઉઠ્યો, કે અમારે બચત લગાવવાનો,
જે લગાવવાનો, વગેરેના મંત્રો છે, મટે તમે આ
દીધું હતું છે તેના મંત્ર જાણવા હો તો બોલો,
નહિ તો દીધું જુદી નાખો.

એક કહે:—ત્યારે બાપાજી, લંગોડીનો પણ
મંત્ર હતો કે ?

બોલો—લંગોડીનો મંત્ર તો નથી.

ઉત્તરશ્રામ—લંગોડીનો મંત્ર હું જાણું છું.

કહે:—બોલો બેઠાએ.

ઉત્તરશ્રામ—એક ઊકારો તેના બાપના કલામ
રહ્યો નહિ, અને કશું બવ્યો નહિ, તેથી મોટા થઈને
બાપથી જુદો થઈ રખડતો રહ્યો, અને છેલ્લીવારે બાવો
થયો. તેને દીક્ષા આપતી વખતે તેનો ગુરૂ પાના
ફેરવતો હતો, ત્યારે પેલા ઊકારના બાપે પૂછ્યું કે
પાનામાં શું જુઓ છે ? ગુરૂએ કહ્યું કે આ ઊકારને
લંગોડી વળાવવાનો મંત્ર જોઈશું છું. ઊકારને બાપે
કહ્યું કે તે મંત્ર અને આવડે છે. પછી નીચે લખ્યા
પ્રમાણે કહી દેખાડ્યો:—

સર્વેષો.

સારી શિખામણ તું ન શિખ્યોજ,
શિખ્યો ખજાનાજ અરેખરી બોદી;
તેં ક્યોતો કહી કાન ધર્યો નહિ,
મેં તુજ કાજ કહ્યો પણ કોદી;
બાવન અક્ષરની બરરી બની,
બેસી બરાબર તેં નાંદ બોદા;
લક્ષિ મળ્યાની હવે તણ લાલમ,
લાલકા સુત વાજ લંગોડી. ૧૫૧

એવામાં એક ધરડા ડોશી, કેરોથી બહુ વાંકી
વળેલી રસ્તે ચાલી જતી હતી તે સંકીની નજરે પડા,
ત્યારે બાવાએ કવિને પૂછ્યું કે પેલી ડોશીએ રસ્તામાં
કાંઈ વસ્તુ ખોદી હતી, તે ખોળતી જતી હતી, કે
આ વસ્તુ આટલી બધી વાંકી નમીને ચાલતી હતી ?

ઉત્તરશ્રામ—એક એવી ડોશીને તમારા જેવા
કેટલાં જુવાને પૂછ્યું હતું, તેનો ઉત્તર ડોશીએ આપ્યો
હતો તેવું એક કવિત છે.

સાહેબ—બોલો બેઠાએ.

ઉત્તરશ્રામ— કવિત.

કેરોથી નમેલી ડોશી દેખીને જુવાન નર,
કહે શું શોધો છો કથી ચીજ અજોતી રહી;
કહે ડોશી બાળપણું ખખર વિના મેં ખોડ્યું,
જુવાનીમાં દીવાની તારા જેવી મતી રહી;
જ્યાજ જરાની કામ, કામાના વિખાયા બધ,
ગાયા ન જોવિંદરાયા, માયામાં માત રહી;
જુકી જુકી ડોશી વાંકી રાખી કલપતરાય,
જેતી હું ફરું છું જે જુવાની કાં જતી રહી. ૧૫૨

બાવો—(એક ધરડા ઠાકારને) કેમ કાકા, ખરી વાત કે ?

ઠાકાર—(કવિને) કાકા સંસ્કૃતમાં કેને કહેવાય ?

ઉત્તમરામ—કામડાને.

બાવો—ત્યારે ધરડા માણસને કાકા કેમ કહેતા હશે ?

ઉત્તમરામ—નિરૂક્તિ અલંકાર.—સવૈયો.

જોખનમાં જુવતી જરકારણુ, સાંખી રણાશિર સંકટશાકા,
મોઢપણુ દક્ષપત કહે, તતખીર તણા ન તળાજ તડકા,
બેશ વિશેષ ૧ મરાજ બરામર, કેશ ચપા પરિપૂરણુ પાકા,
તોય ક્યો ન પ્રપંચનિવારણુ, કારણુ એજ કહે સહ કાકા.

એવામાં તે ઠાકારનો પત્ર બાવાળને આવડ્યો,
તેથી બાવાળને કોષ ચઢ્યો.

સાહેબ—જાણી સંકટાશ હોય તો એકળાશ
હરીએ. કેમ તમે એટલામાં સમાધ શકતા નથી કે ?

ઉત્તમરામ—હેત હોય તો એક વેંતમાં સમાય,
અને હેત ન હોય તો આખી પૃથ્વીમાં પણ સમાય
નહિ કશું છે કે:—

કવિત.

હોય ને હૈયામાં હેત, વેંતમાં વિરામ કરે,
દાર સાથે દાર રહે છે જુઓ જહાનમાં;
દાર અને દેવતાને દેય ને વિશેષ છે તો,
માય નહીં પાત મોટા માટલા સમાનમાં;
શોમાડાને માટે મહીપતિયો સમામ સને,
તો શી રીતિયે સમાય સાકા સંસ્થાનમાં;
કહે દક્ષપતરામ રમા સાથે રમાનાથ,
મીત છે તો પોદી રહે પ્રાજવડ પાનમાં. ૧૪૪

સાહેબ—ધનમદ, વિદ્યામદ, જોખનમદ અને
અધિકાર વગેરે દરએક મદથી આધિના થઈ જવાય
ત્યારે આરે મદ બેળા માય તો કેમ માય ?

ઉત્તમરામ— સવૈયો.

જોખનનો મદ, ને ધનનો મદ, તેમ ત્રિને અધિકાર તણોછે;
વિદ્યામદ તેથી વિશેષ, હમેશ થટે નહિ એમ થણો છે;

અંધ અવાય એક મદે, મદ બે મળતાં મદલો બમણો છે;
દેખીશકે દક્ષપતકહે કેમ, મારમળે મદ મારમણો છે. ૧૪૫

દાહુરો.

મદથી મનુષ્યતા મટે, હોય જુહિની હાણ;

ને એવા મદ છરવે, જેવલા જન જણ. ૧૪૬

સાહેબ—હિંદુશાસ્ત્રમાં એવો દાખલો હશે, કે
મોટા સત્તવાદીને જુહું બોલવું પડ્યું હોય ?

ઉત્તમરામ—શાખાની લાય આપતાં જુહું ન બોલે,
એવા મુષિહિર રાજા, મિત્રોના પક્ષ માટે ભગાર જુહું
બોલ્યા હતા તેથી તેમની અપકીર્તિ આજુબુધી રહી
છે. લગ્નમાં અશ્વચામા પડવા, એવું મુષિહિર બોલે
તો, તેમનું બોલવું સાચું માનીને કોરવની ફોજ નાશી
જાય એવું હતું માટે અશ્વચામા નામના હાથીને મા-
રી નાખીને મુષિહિર પાસે સાખ પૂરાવી. ત્યારે મુષિ-
હિરે કાને હાથ દબને કશું કે અશ્વચામા નામનો નર
કે હાથી પડ્યો ખરો.

સૂઝરા વૃત્ત.

શાખાની લાય લેતાં જરકાજનજો, બોલ જુહાન બોલ્યા,
સ્વાર્થે કે સંકટે ને સુખ દુખ સહીને સત્તવાથી ન હોલ્યા;
સાતે સિંહુતરીને, પછી અપજગના ખાડમાં ડાલિ બેવા,
મિત્રોના પક્ષમાટે અસહાયરીયા, કુંજરા વા નરેવા ૧૪૭

સાહેબ—માણસમાં દરેક ગુણ થોડા થોડા હોય
તે ઠીક, કે એજ ગુણ પૂરો હોય તો ઠીક ?

ઉત્તમરામ—ખીન ગુણ થોડા થોડા હોય તો
ઠીક, પણ એક ગુણ તો પૂરો જોઈએ. કશું છે કે:—

દાહુરો.

અધુરા ગુણો અનેકથી, ગુણિજન નહીં મણાય;
પરિપૂરણુ ગુણ એક પણ, વિશ્વ વિષે વખણાય. ૧૪૮

સવૈયો.

મણિમાંદિનદારિસવાસ, સુવાસપ્રકાશતણુગુણએકઅનેક,
વળિ કરતુરી માહિસુવાસવસે, પછુરૂપ કે રંગજતે નાહાંક;
શુક કોકિલનાવરસુદરથીજ વખણુ કરે સહ વિશ્વવિશેક,
સમમાનસદાદક્ષપતથશેજ, હરોગુણને પરિપૂરણુએક. ૧૪૯

સાહેબ—કેવું સન્માન મળે ?

ઉત્તમરામ—પ્રથમ કમ્પાથી તેને જુવું સ્થાનક
મળે તેવું તેને સન્માન મળે. કશું છે કે:—

કવિત.

કુંજરનું કુળ જાતે જંગલનું જનાવર,
વાનર હરણુ રીંછ તુલ્ય કરે વનમાં,
મહાવતે પકડીને પુરમાં પ્રથમ આણ્યો,
ખાસ ભરી ભરી લાને સદૈવ સદનમાં;
ધન આપી ધોખીએ ધોવા જવાને કાળે રાખ્યો,
રાત્રે રાખ્યો સેના શત્રુગાર મણી મનમાં;
કહો દલપતરામ જગતની રીત જુઓ,
સ્થાનક સમાન સનમાન મળે જનમાં. ૧૫૦

કાકેઈ—કુટ મારુસ વિષે બોલો.

ઉત્તમરામ— સવૈયો.

શુભિર્અંતર વાતધરેજ અનુત્તમ ઉત્તમ વાત ધરે અળગી,
ધરીનેશિરપામ અધર્મ તણીજ, કુકર્મ તણીજ કરે કલગી;
મુલસજ્જનની સુખકારિણિયામણુ, સાંભળતાજ ઉઠેસલગી,
દલપતકહેજ મહુસદા, વિષયી જનસાથ રહે વળગી. ૧૫૧

એક સભાસદ—અી બહુ શત્રુગારથી શોભે
કે લાજથી?

ઉત્તમરામ— કવિત.

અમી રજુ ઝુમણું ને અળકી રહેલી આલ,
ઝમક ઝમક પળે ઝાઝરી ઝમકતી;
ધરેણાં બહુકિ સોની સુષડે કહેલા ખાટ,
ધાધરાને ઘેરે બહુી કુધરી ધમકતી;
ધમક ધમક ધરે ધરણુ ધરણી પર,
મૂળે ધમકારે બધી ધરણી ધમકતી;
સંન્યા શત્રુગાર પણુ લાજ ને લગાર નહીં,
લાગી શત્રુગારે લાલ યોગણી ચમકતી. ૧૫૨
એ ભાષ કોણ છે?

સાહેબ—એ એક વડીલ છે.

ઉત્તમરામ—કહો તો વડીલ વિગે એક કવિત કહું.

સાહેબ—કહો જોઈએ.

ઉત્તમ— કવિત.

રોજ કરે ભોગ ત્યારે વૈદને વિશેષ લાભ,
દેશ ભંજ કનાં મેસે કાળા તો કમાઈને;
પડે ને દુકાળ રજે કાણુના દુકાનદાર,
કહે ને જૂપાળ લાભ સો ગણો સિપાઈને;
માનવીઓ ઘરે ત્યારે ભલો લાભ ભંગીઆને,
અને અવતરે ત્યારે દાંમ મળે દાદને;

દાંમ દલપતરામ કહે લોક કાંમ કામ,
ભલો લાભ તે સમે મળે વડીલભાઈને. ૧૫૩

સાહેબ—પ્રીતિની રીતિ કેવી હોય તે વિષે
બોલો જોઈએ.

ઉત્તમરામ— સવૈયો.

પાણિયિપાતગિન્નકિર્મીનાયિ, મેરૂથિમોટિઅશ્વક્રિક્રીણી,
સોમયિ શીતળ આગયિ ઉન્નિહ, કુસુમયિ પેકામળકાંકરીણી;
થર્પનખાર થકિ સોગણીમરખી, પૂરિવળિપદમથીગ્રમીણી,
પ્રીતિનિરીતકહેદલપત, ભલાચિભલો હકકાઈયિ હીણી. ૧૫૪

સાહેબ—સાખાલ, ઉત્તમરામજી, તમે તમારા
વડીલોની વિદ્યાનો અભ્યાસ સારો રાખ્યો છે.

અંક ૧૧ મો.

સાહેબ—(એક કવિને જોઈને) આ કોણ
છે? અને કયાના રહેવાથી છે?

દલપતરામ— હાહરેલ.

પુર મૂળી પરમારનું, જગત બધામાં જ્વલુ;
નોતમ ન્યાં બહુ નીપજ, કવિયો ને કોકાણુ. ૧૧૫
એ ખેંગાર મઢવી, સારા કવિ છે, અને કાઠી-
આવાડના મૂળી ગામમાં રહે છે.

સાહેબ—તે આપણને મળ્યા હતા?

દલ.—આપનો મેળાપ કરવાની તેમને બહુ
આતુરતા હતી, પણ આજસુધી મેળાપ થયો નહોતો,
તથાપિ તેમની તરફથી આપણને મદદ મળેલી છે.

સાહેબ—શી મદદ મળી છે?

દલ.—જ્યારે સન ૧૮૪૮ માં પુસ્તકાગી ખોળ
કરવા સાડે આપે મને કાઠીઆવાડ તરફ મોકલ્યો
હતો ત્યારે હું મૂળી ગયો હતો. તે વખતે જગદેવ
પરમારના ગ્રંથની જાળ, અને આ ખેંગાર મઢવીએ
કહી હતી, કે તેમનો મામે જોડા મઢવી વાંકાનેરમાં
છે તેને ઘેર જગદેવ પરમારનો ગ્રંથ છે. તે ઉપરથી
આપણે રાજકોટની એજન્સીમાં લખીને તે ગ્રંથ
મંગાવી લીધો.

૧. દૂલ; ૨. રાવજીની બેન. ૩. ભક્ષી, ૪. ધો.કા.

સાહેબ—ત્યારે ખેંગાર ગઢવાનો આપણે જરૂર ઉપકાર માનવો જોઇએ.

દલ—તે કવિતા સારી કરી જાણે છે, અને એક મોટા ગ્રંથ પ્રજલાપામાં રચવાનો તેમણે આરંભ કર્યો છે.

સાહેબ—ખેંગાર ગઢવી, તમે યશ રાતે ક્યાં હતા ?

ખેંગાર—ગઢ રાતે મેં એક નાટકનો ખેલ જોયા.

સાહેબ—નાટકમાં કાના કાના વેપ જોયા ?

ખેંગાર—સવૈયો—અપ્રસ્તુત પ્રશંસા.

નાટક નાટકના યજ્ઞમાં અહુ સાયક વેપ લલાપરિલાઓ, હોંચ ચક્રી હરિચંદ્ર નરેશ તજોધરિવેશ વિશેષસુહાઓ; વેપ કર્યો પછી કર્ણતણાવળીવિઠમભોજ સર્વાંગલજાઓ, તે પછી તો દલપત કહે, નરદાસ સરૂપધરીફરીઆઓ. ૧૫૬

મતલબ કે તમેજ એ બધા દાગેસરીના અવતારી પુરૂષ છો.

સાહેબ—વારૂ, સરદારનો સ્વભાવ આકરો જોઇએ કે નરમ જોઇએ ?

એક ઠાકોર—સરદારનો સ્વભાવ જે નરમ પાણીના જેવો હોય તો પછી તેનો વકર પડે નહિ.

ખેંગાર—શાહુલેલિકીડિત વ્રત.

શીજો નમ્ર સ્વભાવ-શુદ્ધ જળનો, ચાલે નમીને સહી, રાખે ટેક અનેક આપ ઉરમાં, તે છેક છોડે નહીં; તારે છે હલકાજી-ને, પણુ કરે ભારે તણા લક્ષ્મી, જ્યારે જોરે કરી જવાજ નિકળે, પાડે વડા વૃક્ષને. ૧૫૭

સાહેબ—પૃથ્વીના જેવી ક્ષમા રાખનારા પુરૂષો કાષ્ટ વખતે ક્ષમા છોડે કે ?

ખેંગાર—એક માટીખાણમાં આવે આવે ખાદ્તા, ઉપલી ભેખડ તૂટી પડવાથી જે તણુ ખાઠડીઓ ફાગળ મુદ્દ તે સમે એક કવિ અને પૃથ્વીનો સંવાદ થયો હતો.

સાહેબ—તે કહો જોઇએ ?

ખેંગાર—શાહુલેલિકીડિત વ્રત.

રે ઉર્વી વૃજમાં રહે અહુ ક્ષમા, જે સર્વ જાણે નહી, માટીખાણુ વિશે ડટાઇ અખળા તો કેમ તારાથકી;

ઠાલી બોલી ઉઠાસિ એમ અવની શું ધૈર્ય રાખુધરી, એવા લોક, અનેકઆગ્રહ ધરી, ક્ષાંતી તળવે ખરી. ૧૫૮

સાહેબ—જે નર ગધેડા જેવો, કે માડર જેવો અમાની ગણાતો હોય, અને કશો કુનર ન આવશ્યાથી ડરમાં રહેતો હોય, તો ક્યા ઉપાયથી તે સારો થાય ?

ખેંગાર—વાંચવા અને કાળવા શીખે તો સારો થાય. કહું છું કે;—

સવૈયો—સિંહાવલોકન.

નરમાં ગુણજોનહિ હોયખીન, પણુ એકઉપાયવરે કરમાં; કરમાંથી તજેનહિકાગળે, ઉગતાદિનથી દિન આખરમાં; ખરમાં ન ખપે કદિ તેલ ખરેખર, તેમગણાયનગાડરમાં, ડરમાં નરહં દલપત કહે, હરદોષ ચડે ચિતકુનરમાં. ૧૫૯

સાહેબ—કળથી કામ સિદ્ધ થાય કે ખળથી અને કળથી ?

ખેંગાર—સવૈયો—સિંહાવલોકન.

કળથી કરિયે સિદ્ધ કારજસર્વ, પડે પરતાવુંનપાછળથી, કળથીકરતાંકદિ, છેકખનેમુખકાળું, અકારતિ-કાગળથી; જળથી, નમટેકદિપાછળુઓ, ધરીવોહીજુઓકદીકાંખળથી, ખળથીદલપતકથુનખને, સિદ્ધકાંજકરાય સદાકળથી. ૧૬૦

રળિયો ગઢવી—ઝટ સમગ્રજ જાય, તે કનિતા બોળી લાગે છે.

ખેંગાર—નવા અભ્યાસ હોય ત્યારે તાણી મેળીને કાપ્ડો ખેસારવા પડે તે કવિતા કિલજાઈ થાય. પછી સારો અભ્યાસ થાય ત્યારેજ સરળ કવિતા રચી શકાય, અને ગૂઢાર્થ દેવિતા કરવી હોય તો કંઠજુ પણુ થાય.

સાહેબ—રળિયો ગઢવી સમજ શકે નહિ એવો એક સવૈયો બોલો જોઇએ.

ખેંગાર—(પોતાના દફતરમાંથી કાગળ, ખડીઓ, અને લેખણુ કાઢીને એક સવૈયો રચીને બોલ્યા.)

સવૈયો—શુદ્ધાર્થ.

સફરિને કરતાર મણી, કરતાં વિનર્તિ, ધર તે કરી આપે, સફરતાં ખડમાં પણુ ખૂણુ, જુઓખસજોઇ ખરેખરીઆપે; સફરિને ખડ ખાયસદા, મળવા જન ધધરમાં મન થાપે, સફરિને કરડીદલપતકહે, વળી ફાફળીનાં ફળ કાપે. ૧૬૧

રખિયો—સાબળો એનો ઉત્તર હું કહું.

સંવેધો.

ભક્તિ કરીકરતા વિનતી, નયને ધર એવું પ્રભુકરિ આપે,
ને ખસળોષ વિષેજખડ, તો ખડમાં ખસળોષજ આપે,
ચોરિત્ત્યાધનથીકરિધર્મ, પછીખળખાય, પ્રભુમનથાપે,
દષ્ટિકરડી દક્ષપત ૧ કુધી નર ફાફળીના ફળ કાપે. ૧૬૨

ખેંગાર—ગૃહાર્થનો ઉત્તર એવો હોય નહિ.
અને “શું કરીને” એમ મારા સવૈયામાં નથી, પણ
“સૂ કરીને” એમ છે.

રખિયો—ત્યારે બીજો અર્થ તો મને સુજતો
નથી.

ખેંગાર—જેમ લગડમાં જઈને જેણે જાણસ
ઘડી હોય, તે ડાઠનારનેજ જડે, તેમ ગૃહાર્થ સરલ
રચ્યો હોય તોજ બીજાને જડે, નહિ તો તે રચના-
રનેજ જડે.

સાહેબ—તમેજ અર્થ કરો નેપ્રજો.

ખેંગાર—એનો અર્થ એમ છે કે, “સૂ” અ-
ક્ષર કરીને પછી “તાર” કર. એટલે “સૂતાર” ની
વિનતિ કરતાં, સૂતાર ધર કરી આપે. અને પ્રથમ
“સૂ” અક્ષર કરતાં ખડ પણ, એટલે “સૂખડમાં”
ખરેખરી ખસળોષ આવે છે, અને સૂ અક્ષર કરીને
“ખ” લખાય એટલે “સુખ” મળવા સારૂ માણસ
પ્રથમમાં મન થાપે છે. અને “સૂ” અક્ષર કરીને
“ડી” કર, એટલે “સૂડી” સોપારીના ફળ કાપે છે.

એવી અર્થાંચાલે છે એવામાં એક કાકારે ખે-
ંગારની કલમ સુંદર હતી, તે જોવા સારૂ હાથમાં
બીધી. અને તે લેખણથી કેવું અક્ષર નીકળે છે, તે
જોવાની મરજી થઈ તેથી કારા કામળમાં આ નીચે
પ્રમાણે અક્ષરો લખ્યા. “હરાડ હોરીઓ હડી પૈસા
ભાર ધુપેલ લઈને, માથાં હોળતી હતી. ત્યાં એક
હોરે પોપટ ઉડાડી મુકયો. તે હોરીઓ ગોધાની તથા
જુનાગડની હતીઓ.”

અક્ષર તો સારા નીકળ્યા. તે જોઈને કાકારે કવિ
ખેંગારને પુછ્યું, કે આ કલમ તમારી છે ?

ખેંગાર—(અક્ષર જોઈને) આ મારી કલમ
ન હોય.

કાકારે—આ બધા લખવાનો સામાન તમારો
છે, અને કલમ તમારી નથી એવું કેમ કહ્યો છો ?

ખેંગાર— કવિત.

વહોરાને હોરા લખે, અહીને તો હઠી લખે,
લાખ વસા લખે, વળી હરાડ અહારને;
કંઠિયાએ કેશતણી એળો પાડે અખગા તે,
એળવું ન લખે, લખે હોળવું હઠારને;
ઉડાપાટ ઉપરથી ઉડાડવું લખવું, ત્યાં,
ઉડાડવું લખે તણ ધાતુના આધારને;
કહે દક્ષપત મારી કલમ ન કહું તેને,
જીભ પણ પારડી ને લે એવા ઉચ્ચારને. ૧૬૩

ટાહરો.

ધોધાના ગોધા બને, મહતે ધડ થઈ જાય;
તો તેને સુજ કરતણી, કલમ કેમ કહેવાય ? ૧૬૪

સાહેબ—હરેક વસ્તુ કે માણસ મોંધું અને
સોંધું શાથી થાય ?

ખેંગાર— કવિત.

હોય થણા હાથી, ત્યાં તો હાથી પણ સાથી જેવા,
હોય થોડા હાથી, ત્યાં હાથી સેનાનું નાક છે;
થોડાં જ્યાં અંજીર, ત્ય વજીર કે અમીર ખાય,
થણાં જ્યાં અંજીર ત્યાં સૌને મન શાક છે;
મળે ન મકાઈ, ત્યાં મકાઈનો મેલો મનાય,
મળે જ્યાં મકાઈ ત્યાં તો રાંકનો ખોરાક છે;
કહે દક્ષપતરામ જેની જ્યાં અજીત અતિ,
ત્યાં તે મૂલ પામે, ને ન પામે જ્યાં થણાક છે. ૧૬૫

સાહેબ—સંજનની શિખામણ કેટલાએકના
અંતરમાં ઉતરતી નથી, તેનું કારણ શું ?

ખેંગાર—જેમ કાંઈ સરદારની જીમી પોરામાફ
યંત્રથી કાચ ઉપર પાડે છે તેનાં બરાબર સાધનો
જોઈએ. તેમજ સંજનના અંતઃકરણની જીમી સા-
માના અંતઃકરણમાં પાકવાને તેવાં સાધનો જોઈએ.
કહું છે કે:—

કવિત.

કાચ જેવું સારૂ કરી કાળજી કપટ ઘડી,
ઘાંઘીજળ જેવો વિશ્વાસ તેને ચોપડ;
સુચિયાર સુમતિ રૂપી બીજ રસે રસાવી,
શતિ રૂપી યંત્ર સ્થિર વચે રાખવો પડે;

પ્રજુ-કૃપારૂપી રવિચરિત્ર સદાય હોય,
પ્રગટ પ્રભોધતણું પ્રતિબિંબ તો પડે;
પડે નહિ શુદ્ધ પ્રતિબિંબ દલપત કહે,
એમાં કશો અતરાય અન્ય આવી જો પડે. ૧૬૬

સાહેબ—દશરત્રી માયા રૂપી છે, તે વિષે
કે કવિત કહો.

ખેંગાર— કવિત.

અચાનક પદ જોઈ કૃત્ય કરનાર રહો,
કેન ન કળી શકે કે રૂપી એની કાયા છે;
ભાત ભાત મિત્ર તણો ભાળીએ ભલો આભાસ,
છેક ન કહી સકાય એ તે કેની છાયા છે,
ક્યાંથી આભા, ક્યાં અંધ, ને દષ્ટિએ દેખાયાં તે શું ?
મોટા મોટા મતિમંત દેખીને સુઝાયા છે;
કહે દલપત જેવી જાદુતણા ? કાનસની,
છળીએની છાયા એની પ્રથરની માયા છે. ૧૬૭

ઉત્તમરામ—એક સમસ્યાનું કવિત છે, તેનો
અર્થ હું ધાઈ છું કે ખેંગાર કવિ કરી શકશે.

ખેંગાર—તે કવિત બોલો. જો સમજશે તો
હું ઉત્તર કરીશ.

ઉત્તમરામ— કવિત.

પીછાવાળો છે તથાપિ મોર કે રમરાજ નથી,
પંખો રાખે છે તથાપિ પક્ષો ન આણીએ;
કહે ગળાયલ રંગ કહેા નહિ નીલકંઠ,
સંઘા પાડ્યો શીર, માટે શેવડો ન જાણીએ;
ધનનો કાંઠારી, પશુ કાંઠારી કુમેર નહિ,
છે ચતુરકર પશુ વિષ્ણુ ન વખાણીએ;
પાળે છે સરસ્વતીને પશુ નહિ પપિતામહ,
કહે દલપત એ તે કોણુ ઉર આણીએ. ૧૬૮

ખેંગાર— દોહરો.

પત્ર લખે પીછા વડે, છે ત્રિજોરિપાત છાપ;
ચતુર કરે જન આહીને, એતો કાળસ આપ. ૧૬૯
એવામાં એક અસ્તાનો તિખારી આવીને બીખ
મગવા લાગ્યો. તેને કેટલાએકે કહ્યું કે, જા ગામમાં
અધને કણીક કે લોટ માગી ખા.

ખેંગાર— કવિત.

ભણ માટે ભકત બની ખાવી હોય બીખ માગી,
મોટી મોટી માળાએ ને કંઠી ધાલ કોટમાં;
ઉલ્લસ કરી અનાજ પામવાની ઇચ્છા હોય,
મારત લે મુંબઈનો આશ ચકીચોટમાં,
જવા કણી જવા માટે, પાસે પૂંજ ખાવા હોય,
વેપ લે વિદેશીનો ને ખેલ આગબોટમાં;
કશુંએ ન સુજે તો તું કહે દલપતરામ,
કતિ માગ કણીક, કે લલ રાખ્ય લોટમાં. ૧૭૦

એક ઠાકોર—વાર, મ.પ કે મેંશ રાખવી તે
ઠીક, કે થોડું ઠીક ?

ખેંગાર—એક ધણી ધણીઆણીને એ વિષે વાત
મીત મણ હતી, તેનો એક સવેશો છે. તેના પહેલાં
મે પદ ધણીએ કહ્યાં છે, અને બીજાં મે પદ ધણી-
આણીએ કહેલાં છે.

ઠાકોર—બોલો જોઇએ.

ખેંગાર— સવેશો.

આય લાવી, ભવિંશ વિશેષ, તુરંગમજંગમભતવખોડું,
દૂધ, દહીં, ધૂત દેન-કદી, ચિર કામ રહે કરી કારજ થોડું;
ખારિ કહેપિયુ, પર્વતણુ દિન, જો કદી જુદું પડેલ સજોડું;
દાળિ વિજેજ, સંજેજ કરે, ધરમાંધરનાથવસાવડુંથોડું, ૧૭૧

સાહેબ—મનનો રવભાવ કેવો છે, તે વિષે
એક કવિત બોલો.

ખેંગાર— કવિત.

મન રૂપી થોડો, જેનો વેગ નથી થોડો, જેનો—
જડે નહિ જોડો, એવો દોડ્યો જાય દૂર તે;
જણુ નહિ ટાલ તાપ, જણુ નાંદ પુણ્ય પાપ,
જણુ ન અમાપ પ્રોઠ, પાણી તણું પુર તે;
ઉડીને આકાશ જાય, કુહીને કેલાશ જાય,
પાંતાળની પાસ જાય, જલદી જરૂર તે;
કહે દલપતરામ, શી રીતે લગાય કામ,
જો કદાપિ કરે આમ કાવડું શીવર તે. ૧૭૨

રજિયા—આવી કવિતા સાંભળીને આ સ-
લાના લોકો રાજ થાય છે, પણ મને તો કંટાળો
ઉપજે છે. અને વળી આડું નામ તે કવિતા
કહેવાય કે ?

૧. થોડું.

૧. મેજકબેઈનની. ૨. હંસ. ૩. ગોરજી.

૪. માર લાખવાળો અથવા બીજાને ચતુર કરનારો.

૫. ધલો.

કિતમરામ— કવિત.

જળદનું જળ જોઇ જવાસો પ્રજ્વળી જાય,
ભાતુનો આભાસ ભાળા ઘડ ગમરાય છે;
સિંહનાં સંતાન દેખી હરજી હળક ખાય,
૧તાકર્ષનો અપાપ પેખી સાપ સંકેતાય છે;
ચઢેલો રચકાર—મિત્ર દેખી ફલપત કહે,
ચોરને ખચીત ચિત્ત ચટપટી ચાય છે;
સોકમનાં સંતાન દેખી સોકમનું સુકાય તન,
સુકવિની કવિતાથી કુકવિ સુકાય છે. ૧૭૩

ખેંગાર—(એક કાગડાને જોઇને) પેલો કાગડો
કાગડોને ચાચી મારે છે, તે વિષે કહેા તો એક ક-
વિત કહું.

સાહેબ—મેલો જોઇએ.

ખેંગાર— કવિત.

કહું તને સુષુ કાગ, રૂડો નથી તારો રાગ,
કાગડોને કરી વાંક કાઢીએ તે કારણ;
કાગસ સાથે કંકાસ મિથ્યા તું જામટે કરે,
બકવાથી તને કાષ બાંધશે—ન ખારણ;
સજ્જનને સજ્જો રવર, તમા તું સંતોષ પામે,
વૈર કર્યો તારો વાંક થશે—ન નિવારણ;
દાખે ફલપતરામ, માન નહિ મળે આમ,
માર મનમાંની રીસ, ધાર મન ધારણ. ૧૭૪

સાહેબ—ખેંગાર ગદી, હાલ તમારા ગામમાં
કાષ તમારી પાસેથી કવિતા વિદ્યા શીખે છે કે ?

ખેંગાર—હા સાહેબ, કેટલાએક શીખે છે ખરા.
પણ એક રવિદાસ નામે મારણ છે તે મારું નામ
રાખે એવો જણાય છે, કેમકે તે ધણું કુંજીઆર
કવિ થશે.

ખેંગાર કવિનાં કાવ્ય સૌંભળાને એક કાકાર
ધણજી ખુશી થયો, અને બોલ્યો કે કવિરાજ કું
તમને એક સારી ઘોડી બક્ષિશ. આપીશ. એમ
કહીને પોતાના કારભારીને કુકમ કર્યો, અને તેજ
વખતે પોતાને ઉતારથી ઘોડી મંગાવીને કવિને કહ્યું
કે આ ઘોડી તમે લ્યો. કારભારીએ કંજુસાઇથી
ધરડી ઘોડી મંગાવી આપી હતી. પછી ખેંગાર ક-
વિએ ઘોડો પાસે જઇને તેના મોં આગળ કાન ધર્યો
એટલે કાકારે કહ્યું કે કેમ છે ગદી ?

ખેંગાર—સાહેબ, ઘોડી મારા કાનમાં કાંઈ વાત
કહે છે.

કાકાર—શી વાત કહે છે ?

ગઢવો—મનહર છંદ—ભાવિકાલકાર.

ઘોડી કહે છે જ મને ધણા ધણા જીવ થયા,
કૌરવ ને પાંડવ તો કાલે થઇ ગયા છે;
રાવણ ને રામના સંગ્રામમાં હું સાથે હતી,
રઘુ રાજા મારી આંખ આગળજ થયા છે;
સાગર વલાબ્યો તે તો સાંભરે છે સર્વ મને,
દેવ તથા દૈત તો નજરે તરી રહ્યા છે;
જોડાવીને લાવ મારી, મેશી અને જણા જાણે,
પ્રતિદિન પાળજો જો દિલમાંથી દયા છે. ૧૭૫

પછી કાકાર કારભારી ઉપર બહુ ગુસ્સે થયો
અને પોતાને ચંદવાની બારે ઘોડી હતી તે ગઢવીને
બક્ષિશ આપી.

અંક ૧૨ મો.

એક કવિ નીચે લખેલાં સર્વેયો બોલે છે.

સર્વેયો.

પાક ૧ અથાક પિનાકપતીર સમ,
વાકપતિ સમ વાટ—વિલાસી;
ધારણ ધીર સંમાર સુધારણ,
કાર્તી વધારણ કટ વિનાશી;
ગર્જન તણુ સુન વ્યક્તિ સુભાષ,
કૃપાણુ ને બાણુ—કળા બળિયાસી;
ક્ષતિ તણુ સુત તુંજ ખરેખર,
વાહરે વાહ વિલાપતવાસી. ૧૭૬

સાહેબ—(પોતાના કવિને) આ કાણ છે ?

હલો—એ ભાવનગરના રાજા વિજયાસંહજીના
કવિ હમીર રાવળ છે. એણે તે રાજાનો પ્રથમ “ હસરા
બનાવ ” નામે રચેલો છે, તેથી રાજાએ તેને પુત્ર
પૌત્રાદિક વંશપરંપરા ભોગવવાને જાગીર બક્ષિસ
આપેલી છે. તે મેંજે લાગેલીમાં રહે છે.

૧. પવિત્ર. ૨. શિવ. ૩. ગૃહસ્થિત.
૪. જન કામસનો પુત્ર કિન્ધાક કર્મસ.
૫. તરવર.

આ કવિ આપણને યોધામાં મળ્યો હતો અને આપે પ્રસન્ન થઇને તેને પાપહી અને સૈલા વગેરેના સર-પાવ આપ્યો હતો તે.

સાહેબ—હા હા, ખરા ખરા. એ તો સારા કવિ છે. એમણે બન્યુંવેલો દસરા બનાવ મંથ આપણે બખાણી લીધો છે, તે આપણી પાસે છે. કવિરાજ, વકોક્તિ અલંકારનું એક કવિત જોશો નોંધ એ.

હુમીર—ભારે સીતાને લઇ જઇને રાવણે બાળમાં રાખી હતી, અને તેની પાસે રાક્ષસણીઓને મૂકી હતી, તેમજાં એક સમયે સીતાએ પોતાના રમ્યાગીને સંભારીને કવિતનું એક ચરણ કહ્યું, એટલે રાક્ષસણીએ વકોક્તિમાં બીજું ચરણ કહ્યું. વળી ત્રીજું ચરણ સીતાએ કહ્યું એટલે રાક્ષસણીએ ચોથું ચરણ કહ્યું. તે નીચે પ્રમાણે:—

કવિત—વકોક્તિ.

અરે દશરથ લાલ મળશે ક્યાં મને હવે,
તજ વિના મારૂં મુખ ઉઘારી અપાર છે;
એક લાલરથ ખસ દસરથ શું કરીશ,
તજ સાટે મરી આવે તેમાં શુભ સાર છે;
તારા વિના અતિ મારા તનમાં ઉતાપ થાય,
જો રસિયા આવે હવે કેટલીક વાર છે;
તારા બચ્ચા રાત્રિએ દેખારી ન ફિરર કર,
ઝોરસિયો શું કરીશ ચંદન તૈયાર છે. ૧૭૭

બાલો—અરે આવી શી ખાલી માથાકુટ કરવી.
ખટભિંમિ જિતીને ખટલાત તથા છ ભાષાઓ શીખીને
પોતાનું ખટકર્મ કરવું તેજ દીક છે.

હુમીર—તમે તે બધું શીખ્યા કરો, પણ હજી
તમે ખટકર્મ ને ખટકર્મો છો.

સંવેધો.

ખટકર્મતાણા ખટ-મર્મ શીખ્યો,
ખટ વાણિ વિચાર ધર્યો ખટધાર્મ;
ખંટ સ્વાદ તણ ખટ અંગ ભર્યો,
ખટ રીતુ વિષે ન વચ્ચો ખટલાર્મ;
ખટ ભિંમિ જિતી ખટ ચક્ર દીર્ઘ,
ખટ રાગ શીખ્યો ન સુતો ? ખટવાર્મ;

૧ ખટવાર્મ—ખટલાર્મ.

ખટ લાભ પદ્યો દશપદ કહે,

ખટપદ મરી ન રહ્યો ખટકર્મ. ૧૭૮

બાલો—કોઇ રાજ્યએ સાથે કવિ ન રાખ્યો હોય
અને સાધારણ કાવ રાખ્યો હોય તો શું તેનું કામ
નમે નહિ ?

હુમીર—શા વાસ્તે ન નમે ? કોઇ દેવ ચંદન,
કંક, કેસર, કે સિંદુર લેપન કરે છે અને શિવજી રાખ
ચોળીને નિભાવે છે. કશું છે કે:—

કોહરો.

ચંદન ચરચે અંગમાં, સકળ દેવતા સાથ;

નિત્ય નભાવી લે, જુઓ ભરમે જોળાનાથ. ૧૭૯

બાલો—કવિ લોકો ગપ બધું ચલાવે.

હુમીર—ગમારને મન ગપ લાગે પણ સમજીને
મન સાચું લાગે.

સાહેબ—તેનો દાખલો બતાવો નોંધ એ.

હુમીર— કોહરો.

કવિ જૂઠું કદિ નવ કહે, જુદા જેવું જણાય;

યુગા માંદિ પડ્યું પડ્યું, વળી અંગરખું વણાય. ૧૮૦

સાહેબ—યુગમાં પડ્યું પડ્યું અંગરખું શી
રીતે વણાય ?

હુમીર—“યુગ” એ કાળનો અપભ્રંશ યુગું
છે અને “યુગ” ઉપરમ ઈંદ્રિયનું નામ પણ છે, માટે
ઉપલા દોકરાની મતલબ એ છે કે સ્ત્રીના પેટમાં
બાળકના શરીર ઉપરની ઝોર (અંગરખક) વણાય
છે એટલે તૈયાર થાય છે.

હુમીર— કોહરો.

સરિતાઓ સાગર મળી, વેંત સાત વિસ્તાર;

સમજે તે સાચું મણે, ગપ સમ મણે ગમાર. ૧૮૧

સાહેબ—બધી નહીંઓ અને સમુદ્ર સાત વેંત-
માં શી રીતે સમાય ?

હુમીર—એક નાના બાળકથી તે. જ્યાંમાં જ્યાં
માથસ સુધીનાં શરીર પોતપોતાની સાંત વેંતનાં હોય
છે. તેમ બહાંડને પુરૂષ કંપીને તેનું નામ વેરાટ
પુરૂષ પાડેલું છે, માટે તેનું શરીર તેની સાત વેંતોનું
છે, અને તેમાં બધી નદીઓ ને સમુદ્રો છે.

હુમીર— દોહરો.

બાર માહિથી ત્રીસ મત, બાહોં રહ્યા અગ્યાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૨
સાહેબ—બારમાંથી ત્રીસ જામ તો બાહી અ-
ગિબાર શી રીતે રહે ?

હુમીર—બાર મહીનામાંથી ત્રીસ દહાડા જામ,
તો બાહી અગિબાર મહીના રહે.

દોહરો.

શબ્દગાર સોની ધડગો, એ આશ્ચર્ય અગ્યાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૩
સાહેબ—શબ્દગારને સોની ધડે પણ સોનીને
શબ્દગાર શી રીતે ધડે ?

હુમીર—આ જગતનો શબ્દગાર માણસ નતિ
છે. તે માણસો જગતમાંની મૂર્તિ બનાવીને પૂજે છે.

દોહરો.

એક સતી વરસાતને, ઇછતાં હતો એક વાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૪
બાવો—એક વારે સાત વરને ઇચ્છે, તે સતી
કેમ કહેવાય ?

હુમીર—વરસાતને એટલે મેઢને ચઢાતી હતી.

દોહરો.

એક પુરુષ ગંગો ચડી, મુખ વિષુ કરે ઉચાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૫
બાવો—ગંગો ચડીને મુખ વિના ઉચ્ચાર શી
રીતે કરે ?

હુમીર—વરસાતને મુખ નથી, પણ ગંગો ચડીને
ગળના કરે છે તે.

દોહરો.

જનિતાને પુત્રે જણી, ચાતુર કરો વિચાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૬
બાવો—દીકરે માને શી રીતે જણી ?

હુમીર—આખલીનો દીકરો આખલિયો (કચુકો)
તે આખલીના માંડને જણે છે.

દોહરો.

નર કુએ નારી મરે, જુએ શોખીં સરદાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૭

બાવો—કુએ એટલે લગ્નમાં અથડાઅથડી તો
મરદો કરે અને તેની મહેનતના બદલામાં મરે તો
આમો એવી વાત કેમ મનાય ?

હુમીર—પાસા કુએ, અને મરે સોમડીઓ તે.

એવામાં તે બાગમાં લાલ માળી અને લાલ
માળણ કેળા ઉપરથી કેળાં પાડતાં હતાં. કેટલાંએક
લીલા રંગનાં, અને કેટલાંએક રાતા રંગનાં હતાં.

તે માળીના હાથ નીચે એક ચાકર ને ચાકરડી
હતાં, તે બંને જણાને પગે થોડી થોડી ખેડ હતી.
તેઓ પણ એજ કામ કરતાં હતાં, અને બધાં કેળાં
એકઠાં કરતાં હતાં. તે બધાને જોઇને દરબારના એક
મહેતાએ કહ્યું કે:—

આ લાલુ તમે બે જણીઓ લીલાં લીલાં લેો,
અને લાલ રાતાં રાતાં લે, એમ કરો.

સાહેબ—આ મહેતે ને શબ્દો કહ્યા, તેમાં
કંઈ મનોરંજક ચમત્કાર નથી તોપણ એજ અત-
લબનાં વાક્યો કાવની કલમથી લખાય તો તેમાં કંઈ
ચમત્કાર આવે કે ?

હુમીર—હા સાહેબ; જો કવિ ચમત્કાર લાવવા
ચ્છામ તો એવી સહેજ વાતમાં પણ લાવે.

સાહેબ—એજ અતલબનો દોહરો રચીને કહે
જોઈએ.

હુમીર— દોહરો.

લાલુ લે લીલાં લીલાં, લાલ લાલ લે લાલ;
લીલાં લીલાં લૂલિ લે, લૂલા લેલે લાલ. ૧૮૮

સહારસદો—સાખાસ, સાખાસ, (એમ શે
બોલી ઉઠ્યા.)

સાહેબ—ભીઓની કે પુરોની સભા બેઠી
હોય, તેઓમાંથી ખાનદાનનાં ફરજંદો અને હલકા
માખાપનાં ફરજંદો શી રીતે વરતાય ?

હુમીર— કવિત.

હાસપરસ હોય ત્યારે મુખ મલકાવે, પણ
હાંત ન દેખાડે તે તો સુંદરી સન્નતની;
મરદ જે મરજદ મેલી બોલ બોલે નહિ,
એની તો ઝોલાદ ખાનદાન ખરેખારની;
નિર્જન નહાર બોલ બોલે જે કુંઠાર કરી,
રોળી બીલ કોળીની, કે કોળીની હમચલી;

કમન કબેલ થકી કહે દલપતરામ,
નળીએ જરૂર જાત તેનાં માત તાતની. ૧૮૯

એવામાં એક ઝાઝની ડાળ ઉપરથી ઝુંદર જેવા
રસના છાંદા હમીર રાવળ ઉપર પડ્યા, એટલે બધા
સભાસભીની નજર તે તરફ ગઇ.

સાહેબ—શું થયું એ ?

હમીર— ઉપેદ્રવજૂ વૃત્ત.

વિદેહી સખા કવિને નિવાળે, રવદેહી સૌકા નહિ કેમ લાળે;
નજીવળળી નહિ મર્મ નળે, સજીવસર્વે સવશે સુઝાળે. ૧૯૦

સાહેબ—(એક બાટને જોઇને) બારાટ તમે
કેમ કાંઇ કવિતા બોલતા નથી.

બારાટ—અમે તો રાષ્ટ્રીયતા છીએ.

હમીર— સવૈયા—પરિકરાલંકાર.

ન્યાં વિદ્વાન મહાન મહાન, કરે કવિયો ચર્યા કવિતાની;
શૈષક ન્યાં વર્ણી સારતણી, સરદારવિરાગિત મખસલાની;
પાંડતપદ્મવર્ષોવાણી પદામ, અપકવર્ષો ઠાકર આખળ છાની;
રાવચગાનો રહે નાહ હોમત, કેમકાકે રહોરાણીમગાની. ૧૯૧

બારાટ—અમે તેવા મોટા રાજા હોય, પણ તેના
કાષ્ઠનું અમે દાન લેતા નથી. અમે તો રાષ્ટ્રીયોને જ
રીઝવીએ, અને તેઓની પાસેથીજ સરપાવ લઇએ,
એવો અમારા કુળનો ચાલ છે માટે આ સભામાં અ-
મારે કાંઇ બોલવાનું નથી. અમારી વિદ્યા જોવી હોય
તો, મહમ સાહેબની આગળ જઇને વાદવિવાદ આ-
પણે સૌ કરીએ; પણ અમારે પરાક્રમ જોઇ લો.

રળિયો—આટલા બધા કવિઓમાંથી હજી મને
કાંઇ જાત્યો નથી, તો બીજાને શું જાત્યો ?

હમીર—તમને કેવી રીતે જાત્યો ?

રળિયો—તમે ગમે તે બાબતનો અરથો સોરઠો
બનાવો તે હું પૂરા કરી આપું, તો હું જાત્યો કહે-
વાહું અને જો તે મતલબનો પૂરા કરી શકું નહિ તો
તમે જાત્યા કહેવાઓ.

હમીર—હું જે મતલબનો અરથો સોરઠો બનાવી
આપું, તેની મતલબ બરાબર સમજીને તમારે પૂરા
કરવો.

રળિયો—હા, તેમજ કરીશ.

હમીર—જો મતલબ સમજ્યા વિના કરશો, તે
પછીથી કહેશો કે પ્રથમ હું સમજ્યો ન હોતો માટે
કરીથી કંઈ તો તે વાત મંજૂર થશે નહિ.

રળિયો—ચારે તે વાત મારે કબુલ છે પણ
આપણે જાની સરત કરવી ?

હમીર—જે કારે તેણે આ સભામાં યુગા બેસી
રહેવું, સભાનું કામ ચાલે ત્યાં સુધી એક બધરે પછી
બોલવો નહિ.

રળિયો—હીક છે. તમે અરથો સોરઠો રચીને
બોલો.

હમીર— સોરઠાઈ.

જેસા કરને જાય, કલ લેવે તેસા લવા;

રળિયો—ઓહો, એમાં તે શું કહ્યું છે.

કહો કહાંલે જાય, નિબ બોલકે અંબકલ.

હમીર—તમને ખબર નથી કે આ સભામાં
પ્રથમથીજ કાવ્ય થયેલો છે કે સહીએ યુજરાતી બા-
પાનીજ કવિતા બોલવો.

રળિયો—ત્યારે તમે અરથો સોરઠો હિંદુસ્તાની
બાપામાં કેમ કહ્યો ?

હમીર—મેં હિંદુસ્તાનામાં કહ્યોજ નથી, એ તો
સોરઠો યુજરાતના રહે એક “ સા ” સાહુકારને કહેલો
છે. તે નીચે પ્રમાણે છે:—

સોરઠો.

જે સાકર ને “ નમદળ ” લેવે તે સા સહા;

પડે પુષ્ટ જીયુષ, રોગ રહે નહિ રગ વિષે. ૧૯૩

તે સાંભળીને સૌએ તાળીઓ પાડી ને કહ્યું કે
રળિયો ખાલી કાપો. પછી રળિયાને યુગા થઇને બેઠો
રહેવું પડ્યું.

સાહેબ—હમીર રાવળ, તમે ક્યાંક જતાં, બ્યો-
તિષ પ્રમણે ચંદ્રમાનું ઘર અને આનંદયોગ વગેરે
જુઓ છો કે નહિ ?

હમીર— કાંવત.

સારું કામ સાધવાને યરાને શુકન કશા ?

ચંદ, ને આનંદયોગ, હંદ હાવે શેશીને;

ધર ચલાવામાં ધરમણી પછી ધેલો હોમ,

પળ પળ પ્રતિ જય પૂજવા પાડેલીને;

ક્યારે ન્હાજી, ક્યારે ખાજી, ક્યારે સેજે સુષ જાજી,

ક્યારે જઈ કચેરી કલમ કાને ખેલીને;
જાણે તે તો સઘ કામ સાધે દલપતરામ,
જાણે નહિ તે તો જઈ પુછે જાણી નેશીને. ૧૯૪

સાહેબ—ફક્ત બીજાઓની સહાયતાથીજ સર્વ
કામ સિદ્ધ થાય કે નહિ ?

હમીર— સવૈયો.

પ્રાપ્ત થાય સહાય નહીં, કઈ સક્તિ નહોતી કશું કરવાની,
કામ સહાય કરે ચરવીરની, ધીરજ હોય દિલે ધરવાની;
વાયુવડે દલપત વડે, ગતિ નાવની નીર વિષે ફરવાની,
૧૧મી સહાય નથાય કહી, તકિનાવની ત્રેવડજેતરવારની.

આ જગતમાં સર્વને એક બીજાનો આધાર છે.
કશું છે કે—

કવિત—અન્યોઅન્યો કંઈ.

પ્રશ્નને પ્રમદાનો, પ્રમદાને પ્રશ્નનો,
પ્રબલને શબ્દનો, શબ્દને પ્રબલનો રચાર છે;
જડ ને ચૈતન્યતણો, ચૈતન્ય તે જડતણો,
હેમતણો હીરો, હેમ હીરાનો શુંગર છે;
મરીબને તવંગર, તવંગરને મરીબ,
શિખરને શિલ્પક, શિલ્પકને શીખનાર છે;
નાવને નાવિક નર, નાવિકને નાવ નામ,
આમ દલપત અન્યોઅન્યનો આધાર છે. ૧૯૬

વળી કાંઈ સમે એવું પણ બને કે જે જીવાડ-
નાર હોય તેજ મારી નાખે.

કવિત.

પવનથી દીપક પ્રજ્વળતો ઓલાઈ જાય,
પવન વિના પણ પલકમાં છુટાય છે;
પાલકથી પ્રાણિયોના પંડ તે પ્રજ્વળી જાય,
પાલકે પકાવેલાથી પોષણ પમાય છે;
જળમાં જો કુમી જાય, જીવનું જોખમ થાય,
જળ વિના પગમાં જરૂર જીવ જાય છે;
દાખે દલપતરામ દેખો ભાઈ દુનિયામાં,
જેથી કહી જીવ જાય, તેથીજ જીવાય છે. ૧૯૭

સાહેબ—આ જગતની આયા કેવી છે ? તે વિષે
એક કવિત કહો.

૧ વાયુથી.

હમીર— કવિત.

જેમ કાંઈ મોઝા ભાઈ જીતેના આભાસ ભામે,
એવોજ આભાસ જીતે જગતનો જોખમ;
દેખાય છે ત્યાં સુધી દેખારો, પછી દૂર થાયો,
મરું તે જરૂર ફરી જોયું નથી કોઈએ;
સહિ સહિ કુલે ને સવારે તો સુકાઈ જાય,
ક્યા ક્યા રોજનો સંભારી કુલ રોઈએ;
કહે દલપતરામ, કીજીએ સુકૂત કામ,
આથી ખોટો ખેડ કરી વખત ન ખોઈએ. ૧૯૮

સાહેબ—જગત જીતું છે અને મરી જતું છે
માટે શું કરી લેવું જોઈએ ? તે વિષે તમારા દેશના
લોકો શું કહે છે ?

હમીર— સવૈયો.

જાણવું જેજગજીતું જતું મરું, જેમસણે જનજોઈ કહે છે;
જોગવીલોમુખ જોગલસા, જવજવલસો, જનજોગા કહે છે;
કામ કરો મુખ, નામ રહે નિત્ય, આમમનુષ્ય ઉલોઈ કહે છે;
દાન કરો દલપત કહે, ધન ઘો મુજને, જન ટોર્મો કહે છે.

કાહુરો.

જરૂર જીતું જગત છે, સત્ય હરિનો રનેક;
ઉલ્લસ કરો ઉપકાર કર, તત્વ નીતિ ચુત તેહ. ૨૦૦

સાહેબ—સામાજ. તમારા વિચાર સારા છે.

સાહેબ—(પોતાના કવિને) વાર તમારી જા-
તિમાં અને તમારી ગાતિમાં અસલ કાંઈ કવિ
થએલા કે ?

દલ— સવૈયો.

આદિમ આદિકર્મ કહીએ, રચી વેદન્યા રસરૂપ રૂપાળી;
પાછળ જોત પરાશરને મુખધર્મ સ્મૃતિરચ્યાસા સંભાળી;
વ્યાસ ઘેરો સુત તેહ તણો કવિ, પ્રાદ પુરાણ વહી હલવાળી;
તે પછી તો દલપત કહે, કવિ આધ્યયો જાનમાળી શ્રીમાળી.

સાહેબ—જગવાન ખારોટ, તમારી નાતમાં
કાંઈ છોકરા, સારા કવિ થાય એવો અભ્યાસ કરે
છે કે નહિ ?

જગજાન—હા સાહેબ, વિજયપુરમાં શિરધરભાઈ,
નામે એક છોકરો છે તે સારા કવિ છે, અને તે
એવી ઉમેદ રાખે છે કે એક નવો ગ્રંથ રચીને આ-

૧ પાછા.

અમર તાણકાના રાવળજીને રંજન કરીને તેમની પાસેથી
કંઈ નગીર બહિસ મેળવવી.

સાહેબ—પણ સાઈ.

પછી સાહેબે સર્વેને યથાયોગ્ય જાણબોધ, પા-
ધકીઓ અને શેલાં વગેરેના સરપાવ આપીને
વિદાય કર્યાં.

અથ સમાપ્તિ વિષે કવિત.

એક સો ને ૭ કવિત, સર્વેયાં છે સાક્રમીસ,
દોહરા તો મીસ, શ્લોકો યાવીસ પ્રકાશ છે;
સોરઠા છે પંચ, ૭પો એક, એક જલ્લો છે;
બધા મળી બસે અને બે હંદના વાસ છે;
નીતિતથ્યુ રીતિ, તથા પ્રીતિ પરિબલ પર,
તર્ક ને વિતર્ક મન માનતી મિદાસ છે;
કહે દલપતરામ, કવિતાના કોડીલાને,
શવે એવો મંથ શુભ કાર્પાસ વિલાસ છે. ૨૦૨

હાહુરે.

આપ શીખિએ હંદનાં, પદાર્થ પીમળ મંથ;
પણ આવા મંથો થકી, મુને કાબોના પંથ. ૨૦૩

કાર્પાસ વિરહ.

મિત્રની દીલગીરી—મનહર હંદ.

જાણા મુખા દારખસે સ્વર્ગમાં કયોં નિવાસ રે,
તેનો શોક તણ જામધી સંતોષ વાળવો;
કવિતા જહાજનો તે ભાગી પડ્યો કુવાથંબ,
ખરેખરો ખેડ તે તો કેમ કરી ઢાળવો:
પંક્તિના પારખની પ્રાદ પેદી ભાગી પડી,
હવે કહો વ્યવહાર શી રીતે સંભાળવો;
હાપે દલપતરામ પામરનો પાળનાર,
મુંખમ્માં હતો તે હુટાઈ ગયો માળવો.

ઈદ્રિવિજય હંદ.

તે મુજ મિત્ર ગયો તદનંતર, અંતર દુઃખ નિરંતર આવે;
ભનુ રંજી સુખ તો કાતજોજન, જોજન ભાવબલેનવભાવે;

૧ જાણ્યાં, ગીતિ, જગજરા, વસંતતિકકા,
જાદુકવિમીઠિત, ચિત્તરિણી આલિક.

૨ તા. ૩૧ મી. આગસ્ટ સને ૧૮૬૫ પુનામાં
૬૬ પ્રકાશ.

તેનાં હખીજ તરે નજરે, કહિ એક કલાક ન છેડુપાવે;
કંઈ કયા દલપત કહે, કહું કાણુ કને દુઃખ કાણુ કપાવે. ૧
તર્ક વિતર્ક કવિવતણો, કવિનાદિલસાઈ કિયિસ દેખાણો;
દેશતણીરેશાઈદશાણુરિ, ભ્યાતર્કલક્ષ્મીવિનાસ ૧ જણાણો;
શુદ્ધ કરી શુદ્ધિમાનજનોની, ભલાજનોની પશુજવભસાણો.
દેખિ એવું દલપત કહે, નરકાર્પાસ સ્વર્ગ ગયોમનુભસ્યે. ૩

હાહુરે.

નિધન લોકો નિરખિયે, સદન સદન બહુ શોક;
સાહેબ કાર્પાસ સાથ ગઈ, લક્ષ્મી પણ પરલોક. ૪

મનહર હંદ.

સંધ્યા સમે વસુધાર ને બ્યોમતણુ સંધ્યાવિષે,
અવલોક્યો રાતો આભ ચઢીને અગાધિયે;
જણે કે કિન્નાક મુખો જગત તણ જવાથી,
બુઝિયે ભગવો બેખ બોલ્યો છે ઉદાસિયે;
સર્વ જલિ સામસામા પશ્ચિમ પૂરવ પાસે,
તેનાં ઉપમા તો તેવા તર્કથી તપાસિયે;
જોગણી બની જરૂર જણે દલપતરામ,
કધિ ધરી કાવડ ધરણી ધાઈ કાશિયે. ૫

વાલાના વિજેગવાળી વેદનાની વિગત તો,
જે જને જણેલી હોય તેજ જન જણશે;
પ્રસવની પીડા અપ્રસુતા તો પીછાણે નહિ,
પ્રસવની પીડા તો પ્રસુતાજી પીછાણશે;
બાયેલના ઘટતણી બાયેલ ઘણીક જણે,
અવર તો એ વિષે અદેશો ઉર આજુશે;
હાહુરું દુઃખ દેખી હાપે દલપતરામ,
હાડિયો તો હથી ખેલી ખેસ તે વખાણશે. ૬

ઈદ્રિવિજય હંદ.

જામ ગરાસ ધરાધન ધામનીં, ખોટું દુઃખખંપણખોટું;
સંતતિહીન કુકુળ કુસંપતું, જાતિતણું દુઃખતેપણુકોટું;
કોઠરપૂતણું કાણુ મણે, કહીયોગણુંઆર્વો ચહાદુઃખખોટું;
મેં મનમાં અનુમાનકયું, દુઃખમિત્રવિજેગનુંસર્વભોટું. ૭

હાહુરે.

પૂછા ચાહિ ચકારને, પૂછા જળંબર કાપ;
કાંતો પૂછા કમળને, રોહિ ગયે શું શાપ ? ૮

૧ શેરસદાથી. ૨ પૃથ્વી. ૩ આકાશ.

પૂર્વાનુરાગ સ્મરણ.

મનહર છંદ.

ભાગ્ય અલંકાર તણા અંધનો અભ્યાસ કરી,
જીવ જોડી રાખ્યો તે મેં કવિતાની જાકમાં;
શોધતો હતો હું કોઈ શાળો સરદાર નર,
બોધતો હતો હું મહાનાથને મુલકમાં;
કોઈ દીલદાર ને ઉદાર દરબારમાં હું,
રહેવાના રૂચિ અતિ રાખતો ઇશ્વરમાં;
દીલમાં વિચારતો હું હતો દલપત કહે,
હારમસ તણું તેડું આગ્યું તેવી તકમાં.

ખાનપરે^૧ દારે ભારે નહીં કિનારે સારે,
મેળો થયો મારે આંધા સુરજના મેલમાં;
ઈસ્વીસો આંધારે અકતાળીસની સાથ ત્યારે,
ખાર કીધો ખારે પરિપૂરણ પેહેલમાં;
પાસે રહે પાંચ ગણો ફર રહે દસ ગણો,
થયો ધણો ધણો રનેહ સરસ સહેલમાં;
જોયો રનેહ કીધો તેવો અંત સુધી રાખી લીધો,
ફેરફાર નહિ કીધો મુખ કથન કહેલમાં.

સોરઠા.

વચને પ્રીત વિવેક, એવા મિત્ર અનેક છે;
છાતીરજન છે, એકજ જડે અનેકમાં.

સર્વ વચન સચવાય, ત્યાં સુધી પ્રીત ટકે;
જુદ પકડે ચુંથાય, કાચી પ્રીતની રીત તે.

મનહર છંદ.

લાકનો લાકવનાર હોસ્ત દીલદાર ગયો,
કોણુ હવે મને લાડ કોડથી લંકાવશે;
સુખ દુખવારનો પોકાર શુણનાર ગયો,
કોણુ હવે સુખ કરી શોકને શમાવશે;
હિમતદાતાર હિમાવત કિતકારી ગયો,
કોણુ હવે દૈયે મને હિમત ધરાવશે,
કહે દલપતરામ સાહેબ કિન્હાક વિના,
કોણુ માઇકીઅર કહી મને બોલાવશે.

વિચારી વિચારીને વિસરી દૈયે વાત પણુ,
વિસરતી નથી શું વિસારતાં વિસારીએ;
ધારી ધારી જોઈ ધારે^૨ ધારીએ ધીરજ પણુ,
ધારતાં ધરાતી નથી ધીરજ શું ધારીએ;
કરવાનું કામ મરુ આટે કોઈ કામે મન,
કરતું નથી કીએ કેમણુ કરી કારીએ;

૧ અમદાવાદમાં.

૨ સહિતા નિખમ.

હોસ્તદાર હારમસ વિના દલપત કહે,
કાળજનું કંઈ કેની આમળ ઉચારીએ.

૧૪

મિત્રપ્રતિ પ્રીતિવાક્ય.

સાદરાથી સ્વારીમાં સિધાવતા ભ્યાં સાથે સાથે,
આવજો પછીથી એવું બાવે મુખ બાખતો;
આમળ સિધાવી આપ કરીને મુકામ સારે,
મારે કાળે સરસ મુકામ શોધી રાખતો;
પરલોક પથે પણુ પ્રથમથી પોતે ગયો,
એ પણુ ગયો હતો શું એવું અભિલાખતો;
કહે દલપતરામ શોધીને સારો મુકામ,
રાખજો સંજારીને રજો વિસારી નાખતો.

૧૫

એક ૧૪૧^૧ અંતરે છે આપણો જનમ પણુ,
હું તને પીછાણતો નહીં કશી પીછાણતી;
નામ મારે સંભળી મુકામ મોકલી મનુષ્ય,
વાલા તેં મને તેમણી લીધો વદવાણુથી;
દેખાડી અપાર ખાર પંદરથી દૈ પગાર,
પાસે રાખા પોતે મને ખારો મરણો પ્રાણુથી;
કહે દલપત સર્વ લાયકથી લાયક તું,
લાયકી તારી લખી શકાય ન લખાણુથી.

૧૬

ઈંદ્રિવિજય છંદ.

જનમજીવનમિમાંધરોનેપણુ, તુંમુજનમજીવનમજીવન તણુયો,
એકધરુમગીનેમનઆપણુ, જીવમગી વળી એક જણુયો;
પંડુદોષપડવોનગ્યો પ્રિય, અંતસમે ઝુલ્મએજ મણુયો,
દેહ રહે એક દેશ વિષે મણુઈ, તું મુજ દેશ વિષેદ્રજુયો.^૧
તેં મુજને તનનેમન મેળવા, લાડ અધીકથી ખૂબલાક્યો;
હેત ધરી મુજ લાચ મહી, નિજચારક ઉપરચાહી ચલાવ્યો;
ફેરવ્યો પુરમાં પુર ખાહાર, મહેર જીવશું જીવજાલ્યો;
આમળથી સુખઆપીઅપૂરવ, રેપ્રિયપાછળકેમરકાવ્યો.^૨
સાકરથી તનચાંતિચતીનચી, શાંતિકરીનજાજનનિશાકર;^૩
પા કર અહીં પોંતિ રસ પ્રીતમ, કંઈ વિલોકી કૃપાજુકપાકર;
ના કરતો કહા તું મુજને દુખ, રે કરજી રસના રતનાકર;
ધા કરવો નયતે ઘટબીતર, એ પ્રિયદાર્પસનેહ નિપાકર.^૪

મનહર છંદ.

ઉતરે નહિ ઉતારી તારી માયા મોહકારી,
કારીગરી તેની ન્યારી નારી અને નરથી;

૧ સને ૧૬૨૦ના જન્મજુઆરીની તા. ૨૪ ક.ક.ક.નો.
ને સન ૧૮૨૧ ના જુલાઈ માસની તારીખ ૭ મીએ
શાખાંશ સાહેબનો જન્મ લંડનમાં થયો હતો. ૨ ચંદ્ર.

વિસરે નહિ વિસારી, સારી સંભવે સંસારી,
ભારી છળભેદ ધારી, ધારીએ શું ધરથી;
પ્રથમ પમાડી પ્રીત, પ્રીતમ પ્રિયા સહિત,
હિત મદ્યું વિપરીત, રીતની અસરથી;
વાલીયા કિન્હાક વીર, વિરહે છાધા અધીર;
ધીરજનું હાંડ નીર, નિરખી નજરથી.

૨૦

ધનાક્ષરી છંદ.

પાપ પાપ પ્રેમપાન પ્રથમ તેં પુષ્ટ કર્યો,
પછી પીયા પમાડી વિભેગ પાન પાપ;
ધામ ધાપ બેઠવાને આવતો હું તારે ધામ,
ધીમે રહી સામે ઉઠી આવતો તું ધાપ ધાપ;
ગાપ ગાપ ગીત તને રીઝવતો રૂપી રીતે,
ગુણઈ છું દિવસ હું હવે દુઃખ ગાપ ગાપ;
ભાપ ભાપ કહીને બોલાવતો તું ભાવ ધરી,
બલો મિત્રતાને ભાવ ભજવ્યો તેં ભાપ ભાપ. ૨૧

મનહર છંદ.

જે જે જગા તારી જોડે જોતાં જીવ રાજ થતો,
તે તે જગા આજ અતિશે ઉદાસી આપે છે;
કામળો કિન્હાક તારા દેખી દુઃખ દર થતું,
એજ કામળો આ કાળે કાળજને કાપે છે;

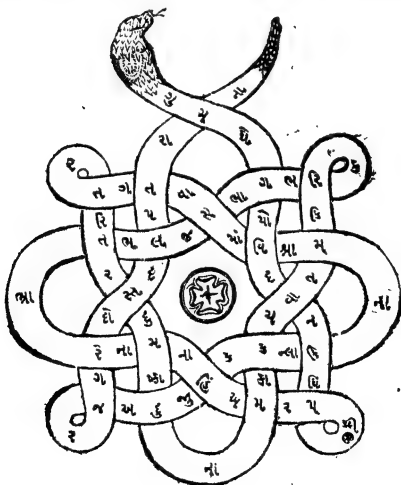
જે જે તારા વચનોથી સર્વથા બધા જાતી તે,
વચનો વિચારતાં બધા વિશેષ આપે છે;
દૈવની ઉલટી ગતિ દીપી દલપત કહે,
જેથી મુખ શાંતિ થતી તે સહ સંતાપે છે. ૨૨
જો તું જળ સ્વચ્છ રૂપે તો હું બનું મત્સ્ય રૂપે,
જો તું મંદ હોય તો ચક્રોર થવા આહું છું;
જો તું હોય દીવા રૂપે તો હૈયે પતંગ અંગ,
તું વસત રૂપ હું કોઠિલ ગુણ ગાહું છું;
જો તું હોય હીરા રૂપે તો હું બનું હેમ રૂપે,
તું-સુરજ પના હું કમળ કરાણી છું;
હવે રૂપે થયો ને કર્યાં ગયો તેની ગમ નથી,
એથી આ કિન્હાક મિત્ર મનમાં મુંઝાળી છું. ૨૩
દોહરો.

અનર રજતમાં જાડ રહ્યો, મુખમય બધા સંસ્થાન;
જોતાં સનર જગતધરી; ગૂમ થયો ગુણવાન. ૨૪

નાગપારશરમ્-૪—હરિગીત છંદ.

ગુમ થે ગયો વિદવાન, કીધિ પછી પરમ અહિ નામના;
રે ભાત ભલ જલ્લ ભાગ ભરિ, કરિ કિમતવાચક કામના,
દુઃકામ દુરતર તરિ તરત, નર વાસમાં વિશ્રામના;
કિન્હાકકહિ ભુકું અનર જમ, રે દોરત દલપતરામના. ૨૫

૧ છંદાપ આવે નાહ એવી દુનીઆ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

કાણુ હવે કરશે પ્રતિપાલન, સંકટના પડતાં શિર ચાકા;
કાણુ દિવાળી દિને દિલ-પારથી, મોકલશે પુલખ-અંકડાકા.
મિત્ર મિહાજનવાળાંનીજ, અને વળી ઉત્તમ અંગતતાકા;
મિત્ર હવે મુજબાળકડાં, કલેશોળ-કાણુને સાહેબકાકા. ૨૬

મનહર છંદ.

અતકા રહી અમલ કરે અન્ય અંગરેજો.
તુલ્ય ગણી તેઓતણી તણ રીત તેજ તે;
ભાષા તુલ્ય સર્વે સમાધ તે' સવાધ સાહી,
અરે ભાષા અતિશે નવાઇ કરી જોજ તે;
ગુજરાતી ગુણીઓના ગુણની ગણુના કાપી,
ભાષા ગુણુ ભાળી વાળી આપાંયો અવેજ તે;
કહે હલપતરામ નવે જુએ રાખ્યું નામ,
જો અલેક્ઝાંદર કિન્હાક અંગરેજ તે'. ૨૭

અરવિંદસુખી છંદ.

બનવોજ અશક્ય બનાવ બને,
વરતામ નહીં રિવિધ કૃત્યનિ વાત;
રેદિવમાહિ દિવાકર દૂર વસે,
જળમાહિ જુઓ જનગુણુ ગજગજત;
કહી કામળ પત્ર પિછાન નહીં,
ઉપજી કરી રીતથી પ્રીત અપાત;
મિત્ર ક્યાં તુજને મુજ મિત્રપણુ થવું.
ક્યાં છાંબાવકને ક્યાં ગુજરાત. ૨૮

મનહર છંદ.

મુલક મુલકમાંથી ક્યાં જતો મેળાપ શામ;
દયાં રાણીનો રહિરીટ ને કોઠીનુર ક્યાંહિનો;
દેખો હાથીદાંત કાણુ જાણે કિયા જંગલનો;
ચળકતો જુડો બન્યો બાઇયોની બાહિનો.
અંતર અપાર પજુ પ્યાર પરિપૂર્ણ થયો,
પ્રકુચિની ક્યાંની ને કમળકં ટનબાહિનો;
દાખે હલપતરામ, દેખી લેજો દેવ મતિ,
દયાં કિન્હાક અંગરેજ ક્યાંહિં વિત્ર આહિનો. ૨૯

સોરઠો.

તલના તરને જોડે, રનેક, રતણો સંબંધ નહિ;
તલમાં ક્યાંથી તેડે, એ અગ્નિત ઇશ્વરકળા. ૩૦

મિત્ર ગુણુરમરણ—મનહર છંદ.

કીરતિ કિન્હાક તારી સાંભરશે સદાકાળ,
વિધ વિધ વાતો તારી વિધ વિધે વ્યાપશે;
કામ કોષ લોકને કમળમાં કાંધા હતા તે'.
કૃપાનાથ તેથી તારા કર્મબંધ કાપશે.
ઇશ્વર આરાધન, જે સ્વરગતુ સાધન, તે,
અતિ કાંઈ છે તેથી અમળ સુખ વ્યાપશે;
આશીશ અમારી હોય એ છે હલપત કહે,
સદ્ગુણિત સદા તને સમીપમાં થાપશે. ૩૧

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પાક રિવાજ નિવાજ પકચોતુજકામટ કંદ કરે છે કમીરા;
શુદ્ધિથીશુદ્ધસ્વધર્મધર્મો, પરધર્મતણુન ક્યાં ચડી મીરા.
ધીરજનોધરનારધરાતળ તુજ, અને નર અન્ય અધીરા;
તેજભલીભણીનેભારીટખલ,ઓઆનરખલકાળસવીરા.૩૨
કેક કલેકટરજનજગ્યા ને નવાવળોં આવીંજુનાવિસરાવે;
શી ગણુતી રેસિકંટ તણી મત કેક ગવર્નર કાણુઅણુવે,
લંડનઆનવલાખભર્મા,અહિંઆવિજ્ઞાગિરિજેર જણુાવે;
દેશકિતેજ્ઞકહેલપત,સુખોદરોં કાળંસ તો નહિ આવે.૩૩

મનહર છંદ.

અળાં હશે બીજાઓને મોટાં મોટાં માનપત્ર,
મોંઘરાં થઇ જશે તે સુખાઇ સુખાઇને;
બનાવી બનાવી મેસાયો હશે પાવલાં, તે
પાવલાંની કિમતે કદી જશે વેચાઇને;
અસીદો, મીનારા, કે કરાવેલા કીરતિ થંભ,
થણે કાંડે તેતો જશે સમૂળા જસાઇને;
કવિતાથી કામ કામ કહે હલપતરામ,
કાળંસ તણા જજ રહેશે ફેલાઇને. ૩૪
સિદ્ધાચળે સિદ્ધાચ દેરામાં સારા આવજોનાં,
રપૂતળાં છે પજુ જોને ચાલ કાણુ આણે છે;
પાકજુમાં પાકજુના પાટવીતુ'કે પૂતળું છે,

પાદજ્ઞના પુરુષ તે કોષક પિછાણે છે;
મોઢાં મોઢાં માન મેળવીને કેક મરી ગયા,
જુઓ આજ જન્મતમાં જન કોણ જાણે છે;
વિક્રમ ને ભોજના ચરિત્રનાં વિચિત્ર કાવ્ય,
વિષયવિષે આપવાર્થી વિશ્વ સૌ વખાણે છે. ૩૫

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પારવિના ઉપકાર કર્યાં, સરકારતણાં અધિકાર ધરીને;
વાત જુની કંકરાતતણી, દિન રાત લખી ગુજરાત કરીને,
માન મળ્યું પણ માનવીનું, અપમાન કર્યું ન ગુમાન કરીને;
ઇંગ્લીશ કે રૂઝઆર્થ વિષે પણજીવે સતુલ્ય થશે ન કરીને. ૩૬
શાંતનિકાની, નહોં અભિમાની, દિવાની અદાલતનો? શુભદીવો
ભાખપ્રકાર કર્યાં અભિલાખ, પ્રજાજન પાસ પ્રીતિરસ પીવે;
પ્યાર તથા કરતારતણો, સંધિકારસદા સુવિચારથી સિંચો;
દેહ ધરી દલપત કહે, પિસતા ગિરિશ વર્ષ પુરાં નદિ જીવ્યો. ૩૭

મનહર છંદ.

વિશેષ ને વશો હોત દેશમાં વરસ દસ,
મુધારત વધારત યુધ્ધ ગુજરાતનો;
અંગરેજ રાજમાં પ્રજાનો પૂરો પ્યાર માત,
રૂઢિમાં રહેત ન વાંધો કશી વાતનો;
સો ગણી સહસ્ર ગણી શોભા સારી પામી લેત,
શોભા પામે જેવી સારી સરજ પ્રજાતનો;
જન્મતમાં જોતો ખપ, ત્યાં અત્યંત તેનો ખપ,
તેવો આવ્યો હુકમ ત્રિલોકતણા તાતનો. ૩૮
કલમ તો રાખતો, ને કલમ પર કંઈ નહિ,
સાહેબ હતા તે નિત્ય સાહેબને બજતો;
સરકાર સેવા સમે શરકાર સમઝતિ,
ત્રીભેરી તપાસતો, ને ત્રિભે રિપુડ તજતો;
ખદન પહેરતો, ને ખદ નજરનો નહિ,
પાટ લુણુ હક કરી પાટલુન સજતો;
કહે દલપતરામ, કિન્નક તો કરજ્યાનું,
પાતર હતા, ને જેવા પાતરને ન જતો. ૩૯
ટેક ધરીને વિવેક રાખતો વશક લોક,
ચારમાં, ઉચ્ચારમાં આચારમાં, વિચારમાં;

૧ મુંખામની હાઇકોર્ટનો જડજ. ૨ પાપ. ૩
તીરથદા, કે જેની આગળ થઇને રાજની ફોજ મઠ,
પણ તેને ખપર પડી નહિ, એવો તેને પોતાના
જાણમાં જીવ હતા. ૪ લોક.

ખચિત ન ધર્યું ચિત, અનુચિત કામના.
પ્રકારમાં, વિકારમાં, ચિકારમાં, નકારમાં;
માનવીને હેતો માન, ખાન પાન દાન મેધ-
વારમાં, તેવારમાં, સુવારમાં સવારમાં;
ભાખતો બહુ કિન્નક રાખતો તપાસ, તે આ-
હારમાં, ચિકારમાં, સંહારમાં, પ્રહારમાં. ૪૦
માત તાત તુલ્ય મદા સંકટ મટાડનાર,
ભાત તુલ્ય ભારે ભયભીત કાળે ભાગિયો;
શિક્ષક સમાન દાન દાયક શિષ્યામણ્યું,
મહોપાળ એવોજ પ્રજાને મળી માગિયો;
માન મળ્યું મોટું પણ નહિ અભિમાન ઉર,
જાણે મહા જોગીરાજ જન્મતમાં જાગિયો;
કહે દલપતરામ કવિતાના કાડવાળો,
ક્યાં ગયો કિન્નક મુખે સાહેબ મુઠાગિયો. ૪૧

ઇંદ્રવિજય છંદ.

કોષતત્તજવાર્યો થશે કુખોં, આશ્રિતસ્વારથસાધન આશી;
કોષતત્તજવાર્યો થશે, વિરહાતુર વાસ સમીપ નિવાસી;
કોષ તત્તજવાર્યો થશે, નિજ નાતતણાં નરનારી નિરાશી;
કીરતિકેટકિન્નકજવાર્યો આર્થાગયુગરાત ઉદાસી. ૪૨

મનહર છંદ.

સાંભળ્યું જે સાહેબ કિન્નકે કર્યો સ્વર્ગવાસ;
ગદુ નર નારીઓ નિસાસા લાગ્યાં નાંખવા,
મુંખામમાં મોટા મોટા સાહેબો, ને શેઠિયાઓ,
સભા બરી બરી લાગ્યા દીલગીરી હાખવા;
સુરત, અમદાવાદ, ઇડર આદિક અને,
ભાવનગરનો બૂપ બાવે લાગ્યો ભાખવા;
આમ દલપતદામ ઠામ ઠામ કહે લોક;
દામ ઉપરાવી કરો ઠામ નામ રાખવા. ૪૩
સોરઠો.

આવી ગયા અનેક, ઉમદા જન ઈંગ્લાંડથી;
આ અવસરમાં એક, ફતેહ પાડ્યો ફારખસ. ૪૪

મનહર છંદ.—સહોદકિત.

એક તો સાહેબ લોકતણા કિન્નક સાથે રનેહ,
બીજું રેષતને લાણો લાડ જે લગાવિયાં;

૧ સાચા વારમાં એટલે રવિવારમાં. ૨ ફાંસી દેવાના
કામમાં ખૂબ ઝીણી નજરથી તપાસ કરતો.

ત્રીજી દેશી રાજ્યઓનો માનમરતઓ તથા,
ચોથી વાહવાહ રાજ્ય વેણુ ઉચ્ચરાવિમાં;
પાંચમું પ્રાંતને ગમતાજ કાંમદા કર્યાનું,
છઠ્ઠું કવિઓનાં માન ચઢતાં કરાવિયાં;
હાથે દલપતરામ સ્વર્ગના નિવાસી થયા,
હારખસ સાથે વાનાં એટલાં સિધાવિયાં.

૪૫

તેના વિના હેતુ દાગે છે.

આદિત્યનો અરત થતાં થાય છે આંધાઈ ધમ,
હારખસ વિના એવી દુનિયાં દેખાય છે;
ભંગશ બળર ખામ જંગલની ઝાડી જેવાં,
ધીરજ ખરાય નહિ એવાં ખાવા ધાય છે;
ચોખ્ખી સિધાચાથી સિધાઓનો સમય હવે,
સમીપમાં આવ્યો એતું શુદ્ધ સમજાય છે;
દેહ જેઠ થઈ રનેઠ છુટ્યો દલપત કહે,
આશાના અંકુર ઉર થઈ દૂર થાય છે.

૪૬

કવિતાને ઉત્તેજન વિષ.

કવિતાનો કોઇ જૂપ ભાવ પૂછનાર નથી,
બીજે ધંધે ધાયા કવિ ધારી એવાં કારણો;
એવામાં કવિનો મેળો કિન્હાક સાહેબે કીધો,
સાંભળી કવિતા આખાં ઇનામ સંભારણું;
દીકનો ઉદાર દીઠો, દેવાંશ દાતાર દીઠો,
હાથે દલપત દીઠો દરિદ્ર વિદ્યારણો;
અભણુ પસ્તાયા લાગ્યા, બચેલા કુલાવા લાગ્યા
પુત્રોને પઢાયા લાગ્યા બટ બાટ આગ્યો.

૪૭

બાગકે જીવાન દુહ નર અને નારીઓમાં,
કવિતાને શોખ વધ્યો આ સમે અચક છે;
ગોરાં લોકે ગુજરાતી કવિતાના ગુણ ગણ્યા,
કવિતાને ભણી જે દેવિદતાનું નાક છે;
ગામ ગામ કામ કામ કવિતા કવિતા દીસે,
વસંત વેળામાં જેવો પુષ્પ તણો પાક છે;
આ સમે થવાનું આમ કહે દલપતરામ,
હારજી કહે તો સાચું સાહેબ કિન્હાક છે.

૪૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જે ભરમાલનું ભેખમ થાય, પમાય કીપાય પુરો કરીને;
આગરમાન મહાન મળે, ધન દાન દિધે ધીરતા ધરીને;

૧ ભર. ૨ ઇશ્વરમાં ક્યોં હતો. ૩ પછી તેમના મિત્ર
દી. સી. દોષસાહેબને ગુજરાતી કવિતાનો શોખ થયો.

ચાની મળેધર્મીદાન મળે, અભિમાની મળે ભક્તો ભરીને;
રત્ન હરેક અનેક મળે પણુ, દ્રાવિડ સ કયાં મળશે ફરીને. ૪૯
દોહરો.

ગુણ આહકે દ્રાવિડ ગયો, લકડા ગુરોપ નુપાળ;
કવિ કંપની કપાસની, ડિંમત બડી આ કાળ. ૫૦
દુમિલા છંદ.

ગુણ આહકે વિક્રમભોજગયા, કવિતાતણી ડિંમત ને કરતા;
પ્રવિરાજ્યને રૂદ્રજીતમયો રખિદાસગયોરસનોધરતા
સરદારમયાશુભ દ્રાવિડ સાહેબ ને સખળાગુણ સંધરતા;
શુભનાર્મીજવાથઈ ખામીપડી, કરનાયુંકામીકવીશ્વરતાપ
કવિતારસનો વકરોકરતા, બહુ માલ પુરાત બક્તરક્ષો;
ઉપજ્યોઉરક્ષાલ અથોલહવે, અતિલોભઈપાથઈલામમયે
મનમાન્યુંહવે મળશે નહિમૂલ, જરોજગ પાડજર વહો
કહિયેશું અનાહક, જેચિત્યાહક, આહકે દ્રાવિડગુમથયો. ૫૧

મનહર છંદ.

શાણો સરદાર ગયો, હેતુ હિતકાર ગયો,
નોધારા આધાર ગયો, યાર અનુમતિનો;
દયાળુ ઉદાર ગયો, ગણી ગુણકાર ગયો,
બુદ્ધિનો બળર ગયો, પાર નીતિ નાવીનો;
સુખ સજનાર ગયો, દેવાંશી દાતાર ગયો,
સૃષ્ટિનો મુંગાર ગયો, સાર રૂઝ રવિનો,
દિલ દોસ્તદાર ગયો, કાવ્યનો કોહાર ગયો,
કિન્હાક શીકાર ગયો, કાર ગયો કવિનો. ૫૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

તે સુણ્યો કવિતા સુજ તોયો, દિલે કવિતાકવનાં સુખદેતી;
આદર અન્ય કરે ન કરેપણુ લાગક કીમત ત્યાં થઈ લેતી
મેાંથી હતી મણી માણુકથી, રખડાતીશ્વરસત્તાત ચી રેતી
શી કવિના દલપત કહેકતું, દ્રાવિડસખળુ વિનાનોફરેતી
રેમિષ દ્રાવિડ સને ફરીથી મળ સરીકરીકવિતાસંભાગ
રનેઠ વધાઈ શૃંગારરસે હઠ, હારપરસે ખુમખૂમ હસાવું;
વીરરસે વળી વલ્લભવીર, શરીર વિષે અતિ ચર અઢાવું;
કદરદાર ઉદાર વિના, દલપત કહે ગુણ ક્યાં ફરશાનું. ૫૩

મનહર છંદ.

સમજાની પૂરતીને સારી રીતે સમજીને,

૧ ચંદ કવિનો. ૨ કેશવ કવિનો, ૩ શામળ
બટ કવિનો પાળનાર. ૪ કેસ.

વાહવાહ કહીને કિયો વખાણુનાર છે;
અને રસ અર્થકાર પેખીને રૂઠા પ્રકાર,
અંતરમાં ઉમળકો કોણુ આણુનાર છે;
ઉત્તમ અધમ કાવ્ય તત્વથી તપાસ કરી,
મોજ આપીને રમુજ કોણુ માણુનાર છે;
કહે દલપતરામ સાહેબ કિન્નાક વિનાં,
કામની કીમત હવે કોણુ જાણુનાર છે. ૫૬

સમુદ્ર પ્રતિઉક્તિ.—ઈંદ્રવિજય છંદ.

રે રતનાગર સાગર સાંભળ, રતન કિયું સંધળાં થઈ સાંરે;
કૌરુમ કામદુષા કરીરાજ્યો, રતન રૂડું ધનવંતરિ ધારે;
એકથડી શુણુ એક વરોક, વિવેકથડી કહોં વાત વિચારે;
દાર્પસસાહેબ તો સરવોપરિ, રતન હવું રતનાગર તારે. ૫૭

મેઘરાજપ્રતિ ઉક્તિ.—મનહર છંદ.

અરે મેઘરાય આઠ માસની યુસાફરીએ,
વેગળાં ગયો તું પશુ વેગે વળી આવળે;
સોજતમાં સારો શેઠી લીધો મારા સોજતીને,
સોજતમાં સાથે પાછો લક્ષ રાખી લાવળે;
જનતના મિત્ર ને પવિત્ર ઠો જરૂર ખતે,
રોજ રોજ રીત એવી ફરીજ રખાવળે;
આવીને આ કામ વળી કહે દલપતરામ,
અંતર આરામ અને અતિ ઉપજવળે. ૫૮

સાહજપ્રતિ પ્રતિઉક્તિ.

સુણુ સતી સાહજમતી ધીમી કેમ ધારી મતિ,
વિરલિતી મતિ કેમ રાખી મારી ચીરી તોં;
કેમ થયું વેક્ર અંગ, ક્યાં ગયા તારા તરંગ,
સંગ હતો દાદર તે દર કર્યા શી રીતે;
ખતે બાણુ ઓઢેલાં લીલાં રૂચિર ચીર હતાં,
મિત્રમાં શી ચિંતા ચઢી ચીર નાખ્યાં ચીરી તોં;
ઉઠાસી હોસે છે આમ દાખે દલપતરામ,
કારખસ ગયો તેથી લીધી શું ફરી તોં. ૫૯

દુઃખ પ્રતિઉક્તિ.—ઈંદ્રવિજય છંદ.

રે દુખ રૂપી ભુંડાં ભયરા તું, રખે કહી ભોળપણે ભર્યો ભૂલે
પેખી પડ્યો. દિલ-પંજરમાં, ૪ ચતુરાષ્ટ્ર ચતુર પડી તુજચૂલે;
નીસરવાની નાનાઈએ આજ, ખરેખરે બંધન બોલ્યું ન ખૂલે;

તે દોંધપંજરો દલપતનું, દાર્પસ ૧ મિત્ર વિના નહિ કૂલે. ૬૦

કુકડા પ્રતિઉક્તિ.—મનહર છંદ.

કાગળના બીડા પર રુકડાની છાપ દેખી,
દર હોય દોસ્ત તોય ધારો હું કુકડા;
ત્યારે મને તારા જેવા ખારા કે ન સારા લાખા,
મિત્રના ચકાર, મોર, વસારિકા, કે ૪ શુકડા;
મિત્રના લખેલા તે દુ મોતી જેવા માની લેતા,
એમાં કદી કીધા હોય અક્ષર અધુકડા;
કહે દલપત, મિત્ર પત્ર વિના પાસે આવી,
કાપા ન દેખાડેતા હું કહું તને કુકડા. ૬૧

મિત્રના પૂર્વપત્ર વિષે.

મિત્રતણા પત્ર જ્યારે તત્ર થકી અત્ર આવી,
પ્રાપ્ત થતો મને પ્રેમ પૂરણુ મણકનો;
વાંચી વાંચી વાણું વળી વાંચવાની શ્રુતિ આપ,
અતિશય એવી અર્થ રચના અમાકનો;
દોસ્તી ચિત્ર દેખરેખ, તેમાં નહોં મીન મેખ,
લાલક છે લેખ જાણું પ્રેમના ૪ વિપાકનો;
લખ સંકેલાય નહોં, તથા તબ્બો ગંધ નહોં,
અલ્પિકાની આગળથી કાગળ કિન્નાકનો. ૬૨

હવે પત્રની નિરાશા વિષે.

પીંપળા પ્રતિઉક્તિ.—ઢાહુરો.

પાર્શ્વેષ પત્રો પિંપળા, નહોં તું થઇશ નિરાશ;
મિત્ર જતાં મારે થયો, પ્રોઠ પાનખર માસ. ૬૪

કુમળા પ્રતિઉક્તિ.

અરે કમળ કરમાય કાં, મળશે કાલે મિત્ર;
મિત્ર મળણુ આશા મટી, દુઃખ યુજ દેખી વિચિત્ર. ૬૪

ઈંદ્રવિજય છંદ.

ચાતકતું શિદ્ધ આતકમાં અમથો પિયુ પીઉ પુકાર કરે;
ફાગટ તું ફરિયાદ કરે પશુ એ અરણુ ઉર કોણુ ધરે રે;
સાંભળનાર ગયો સટકી પટકી પડકી શિર ઝીલ મરે રે,
દુઃખ સહો દલપત કહે, ગણ્યો આપણું એવું અદષ્ટ અરેરે ૬૫

૧ સૂર, અથવા દોસ્ત. ૨ તેના સીકામાં કુકડા
હતો. ૩ મેના. ૪ પોપટ. ૫ પરિણામનો.

દીલગીરીની દીવાળી વિષે—મનહર છંદ.

દીવા દીવા નહિ, બારે ભયતણા ભડકા છે,
રાક્ષસી આ રાત કાળા કાળ જેવી કાળી છે;
દાર્દ્રાનું દેખી દેખી થાય છે દહન દીલ,
જાણું છું જે સમડીઓ શોકની પ્રભળી છે;
હર્ષ થયો બંગ રાગ રંગનો ઉમંગ ગયો,
સ્વાદહાન સુખડીઓ સેવ ને સુંવાળી છે;
દોસ્તદાર દારખસ વિના દલપત કહે,
દીલગીરીવાળી આ દીવાળી બુંડી બાળી છે. ૬૬

છમાસ વિત્યા વિષે.—ઇર્દ્રવિજય છંદ.

છેડું પડમાર્થી છમાસ જતા, છુટતું સુખશોકથી છાતી છવાતી;
પત્ર મળે નહિ તો દલપત, અધીરણીથી નહિ ધીર ધરાતી;
ઉઠતી આંચ અમાનકમાં, નિજ માનકમાં પચી થીર ન થાતી,
કાળસમિતજાતનાં થઈ ફાટતી, છેક કઠોર કરી મુજ જાતી. ૬૭

વિજેગતું ચોમાસુ.—મનહર છંદ.

ગાળે છે મગન બટા, જાળે છે વિજળી છટા,
આળે છે એલી, એ તો ગિરાળે છે સુરીતમાં;
જાય છે પ્રવાહ, ને બરાય છે નદી તળાવ,
થાય છે સૌ પુરથી, ગુણ ગાય છે સુગીતમાં;
બાજે છે બાળીને મન, માજે છે મેળાપી મિત્ર,
જાગે છે વિરહ, દેશે લાગે છે અહિતમાં;
ધરે રે જળદહાર; કરે રે રક્ષા પોહાર,
અરેરે કિન્હાક વિના અરેરે છે ચિતમાં. ૬૮
ધરર ધરર ધણો ધનતણો ધોષ સુળી,
અરર અરર મિત્ર દાગે દીલગીરમાં;
ફરર ફરર ફરે પવન અવનોપર,
સરર સરર વાગે શિરમાં શરીરમાં;
ખરર ખરર જળ જર્મીનમાં ખરી પડે,
ઝરર ઝરર ઝરે નેવ નીર નીરમાં;
થરર થરર થરયૂળ રિશતિ તણ મથરે છે,
અરર અરર દિત છે કિન્હાક વીરમાં. ૬૯
વર્ષ વિત્યાવિષે.—ઇર્દ્રવિજય છંદ.

આવી વળી વરષાઋતુ તો, વરસાદ વિશેષ વળી વરસાઓ;
આવજીના દિન સર્વગમા, પહોં બાદરવો ભલોભાત ભળવ્યો;
વર્ષ પૂરે દલપત વિત્યું, દસરા દિન દેવગતે દરશાવ્યો;
આવી દિવાળી વળી ફરીથી, ફરીથી પ્રિય કાળસંતો નહિ
આવ્યો. ૭૦

દ્વિઅર્થી—ઠાહરો.

૧ કાળજી આગળ ગત અને આગે રસેતર અંત;
શરૂ થયજવામાં સાંભરે, જોયે અંત પર્યંત. ૭૧*

સોરઠો.

દિન ગણતાં ગત માસ, માસ ગણત વરસે મધુ;
નિશ્ચય થઈ નિરાશ, કઠોર બનીયું કાળજી. ૭૨
કપક કહે મહારાજ, મુમાં મનુષ્ય જગાકરી;
એ દિન કયાંથી આજ, મળીયે કાળસ મિત્રને. ૭૩

બીજે વર્ષે દુકાળની ધારતી વિષે.

ઇર્દ્રવિજય છંદ.

દુષ્ટ દુકાળ કેરાજ કૃતિ તજ, કોષ કહે ને કરીશ કઠાપિ,
કાળસ દાલ ધિંગી મતથે મુજ, તકે રતુરંગ પડ્યોતપકાપી;
હિમત ગૈ હથિમાર પડ્યાં, પછી તુંશીદ માંડક તાકત થાપિ,
ચાહો ચલાવ ચડ્યા પરચોટ, પડ્યાપર પાડું ન મારીશ પાપી.

મિત્ર પ્રતિઉક્તિ.—સોરઠો.

વાલા તારાં વેણુ, સ્વપનામાં પચી સાંભરે;
નેહ ભરેલાં નેણુ, ફરી ન દોડાં દારખસ. ૭૫
આજ કાલની વાત, જોડ વરસ જતાં રલાં;
બેળા થઈને ભાત, ફરી ન મેકા દારખસ. ૭૬
પામ્યો ગતિ પવિત્ર, જળને બેઠો જોખમાં;
મિત્ર તણી તેં મિત્ર, ફિરક ન રાખી દારખસ. ૭૭
દિલ ન થશે દિલગીર, વેલેશ મળ્યું વળી;
વહીને એતું વીર, ફરીને મળ્યો ન દારખસ. ૭૮
ઉચ્ચે કંઠી ન એક, જુઠો દિલાસો જાણી;
છેલીવારે છેક, ફોગટ બોલ્યો દારખસ. ૭૯
દોડા નહીં દોહાર, સંદેશો નહિ સાંભળ્યો;
કાગળ પચી કો વાર, ફરી ન લખિયો દારખસ. ૮૦
હેતે ઝાલ્યો હાથ, છેક કંઠી નહિ છોડતો;
મળ્યે સ્વરગના સાથ; ફેટાણે તું દારખસ. ૮૧
માનવ જાતિ માન, બલે વસે સહ જુગિમાં;
પચી પ્રીતીયું પાન, ફૂટી ગયું રે દારખસ. ૮૨
બાળ લડાવ્યાં લાડ, સુખ તે તો સ્વપને ગયું;
ઝાઝાં દુખનાં ઝાડ, ફળવા લાગ્યાં દારખસ. ૮૩
અંતરની ગત એક, ધ્રુવર જાણે આપણો;
છેડું પડ્યાથી છેક, ફરે ઉઠાશી દારખસ. ૮૪
તારા બોલ તણાજ, ભણકારા વાગે ભલા;
ઉપજે બાટ લણાજ, ફરી ક્યાં રેણું દારખસ. ૮૫

૧ વિકરાળ.

૨ ધોડો.

૧ ૨ ૩ ૪

૧ વર્ષાદ. ૨ મેર. ૩ શરીર.

* ૩ ૨ ૫ ૬.

નેજી વરસે નીર, રનેહી બ્યારે સાબરે;
વેલો આવી વીર, ફરીને મળજે ફારખસ, ૮૬

મન વાળવા વિષે.—મનહર છંદ.

ખરે છવ ખન્ધું જગજીવને બનાવું ભેમ,
તેનો પરિતાપ કીધે પાપ ફળ ફળશે;
કીધાથી હમેશ કલેશ વેદના વિશેષ થશે,
કતિા તારૂં કાળજીનું ટકાવમાંથી ટળશે;
તે માટે તું તજ શોક, ભજ તું ત્રિલોકનાથ,
ફારખસ મિત્ર ફરી મોક્ષ મધ્યે મળશે;
પ્રાપ્તિ એટલાં વરસ વચનાં ગુમાવ્યાં નથી,
જો તું કાળ વેગ કાળ જલદી નિકળશે. ૮૭

હાહુરા.

પ્રીત કરી સુખ પામવા, ઉપભોગે ખેદ ખંચીત;
પ્રીત ન કરશે કાષ્ઠશું, પ્રીત રીત વિપરીત. ૮૮
વિનાશવાળી વસ્તુ જે, તે સાથે શો રનેહ;
સદા મયા પછી સાબરે, દિન દિન હાઝે દેહ. ૮૯

સોરકા.

મહા રોમની રીત, પ્રીત વિષે પ્રત્યક્ષ છે;
કોષ ન કરશે પ્રીત, પ્રીત કરે કુખ પ્રાણને. ૯૦
જન સપળા જોનાર, જે અંબે અંબે કહે;
કરે સતી પોકાર, અબદ કોણુ તે સાબરે. ૯૧

તે સ્ત્રી પુરૂષના ગુણુ વિષે.

મનહર છંદ.

એક રંગ એક રૂપ, ધર્મ કર્મ મર્મ એક;
માતુરતા એક ચિત એકજ વિચારનાં;
એક ભક્તિ એક ભાવ એકજ સ્વભાવ શુદ્ધ,
નિરંતર એકજ લક્ષણુ નર નારનાં;
પતિ નામ મિરતર ને પતની મિસીસ નામ,
ફારખસ એક એટલાજ ફેરફારનાં;
ખબર જે રૂપ પણુ અંદર જણાય એક,
ગુણુ “ ફરીરિયોસકોપ ” પ્રતિમા પ્રકારનાં. ૯૨

રાસમાળાના પુસ્તક વિષે.

પુસ્તક પ્રત્યક્ષ મન માન્ધું દોસે રમધુવન,

૧ એક પેટીમાં જે છબીઓ હોય, પણુ જોતાં
એક દેખાય છે ને. ૨ પ્રદાવન.

પ્રકરણ પ્રોદ વૃક્ષ રસિક રૂપાળા છે;
પેખીએ પવિત્ર પત્ર, વાક્ય ફળ કુલ તંત્ર,
બનેલી છબીઓ તે તો બની ગ્રેપ બાળા છે;
નૃપ કુળ વરણુનું મણું ગીત માનતાન,
ગોઠવેલા રાગ ગોપ વાંસળીઓ વાળા છે;
દોસે નવ રસ મય દાખે દલપતરામ,
રાસની રસાળા રૂપે અંચ રાસમાળા છે. ૯૩

સમાપ્તિ વિષે.

વાંચનારને વિશેષ વિચાર પમાડનારી,
દિસે છે દેખાડનારી દોસ્તીના દેખાવની;
નીતિ લાસ નોંધનારા બીજાઓને મોખનારા
સાખાશીના શોધનારા સાહેબોના હાવની;
વરજીવી એમાં વાત ખરેખરી થવા ખ્યાત,
રનેહવંત સાણુ સરદારના સ્વભાવની;
રાખવા આ કામ નામ દાખે દલપતરામ,
બાંધી છુક ફારખસ વિરહ બનાવની. ૯૪

રાગ પરજીએ.

ફરી હવે ફારખસ જેવો રે,
અમલદાર કયાં મળે એવોરે. ૯૬
ઇસ્વી અદારસે એકવીસ વર્ષે,
જનન્યો વિલાપત દેહ,
ઉત્તમ અંગેજી અભ્યાસ કરીને;
વિદાન બનિયો વિશેષ. ૯૭
અલેક ઝાંઝર દિન્નાક એવું,
નિર્મળ જેવું નામ;
સરદારી કુળમાં સરસ ગણાયો,
તાલમ પાગ્યો તમામ. ૯૮
ત્રેવીસ વર્ષની ઉંમરે તેતો,
આવ્યો મુબ્બ મોહાર;
જડજ કલેક્ટર પોલિટિકાલનો,
પાગ્યો ઉત્તમ અધિકાર. ૯૯
ગુજરાતમાં પણું વર્ષ ગુળમાં,
કીધાં સારાં સારાં કામ;
સેક્રેટરી લોક સંભારતા રહેશે,
નહિ કદાં બૂલે નામ. ૧૦૦
સુરત ને અમદાવાદ આપી,
પુસ્તકશાળા વિશાળ;

ગુજરાતમાંહિ સોસાહટી થાપી,
 સાદરામાંહિ નિશાળ. ફરી૦ ૫
 આંધળાં લુલની આપતો એ તો,
 દિન દિન પ્રત્યે દાન;
 કવિ પંડિત જનનું પશુ કરતો,
 સારી રીતે સનમાન; ફરી૦ ૬
 થરા પુરાતું શુગપણ દેખી,
 દેતો સારો સિરપાવ;
 કારીગરી કરી કાને કારીગર,
 ભાળવા રાખતો ભાવ. ફરી૦ ૭
 એવા એવા ગુણવંતોને એ થઈ,
 અંતર વધતી ઉમેદ;
 તેઓતણે ગુણગુણ જવાથઈ,
 ખૂબ પામ્યા સૌ એ. ફરી૦ ૮
 વિદ્યાવંત ને પૂરો વિવેકી,
 સરવ કળાને સુગુણ;
 સદર અદાલતનો થઇ સખો,
 પામ્યો વિશેષ વખાણ. ફરી૦ ૯
 ગુજરાતમાંહિ સોસાહટી મોટી,
 એણે કરી ઉત્પન્ન;
 ગુજરાતી ગુજરાતી ભાષાનું,
 માન વધારવા મન. ફરી૦ ૧૦
 ગરીબ તવંચર સરખાજ ગણતો,
 સૌ સાથે કરતો રનેહ;
 જોરા કાળા પણ સરખાજ ગણતો,
 અભિમાન ધરતો ન એહ. ફરી૦ ૧૧
 દેશી રાજ્યોના ઉપર દીલથી,
 રાખતો દષ્ટિ રહેમ;
 હક સાચવનાર ને હિતકારી,
 કર્દાએ વિસરશે કેમ ? ફરી૦ ૧૨
 જીવન પ્રાણ જેવો તે જવાથી,
 નર થયા કંઈક નિરાશ;
 મેળાપોને ફરીથી મળવાની,
 અંતર રહી ગઇ આશ. ફરી૦ ૧૩
 કુર્ચીથી તો જેમાં જરોયે ન દોડો,
 સદગુણનું જ સુધાન;
 છંદરે એના અંતઃકરણમાં,
 મેલેલા સદગુણ માત્ર. ફરી૦ ૧૪
 રનેહનો સાગર શીંગા સ્વભાવે,
 ગુખમાં બરેલી માકાક;

પર ઉપકારી કામમાં પોતે,
 ટાંઠ ન રાખી કયાસ. ફરી૦ ૧૫
 કહાપણુદાર ને દિલનો દયાળુ,
 અદવ એનો છનસાઈ;
 આ દેહનું શુભ એ દહનારો,
 ઉમદો આ અશ્વરાઈ. ફરી૦ ૧૬
 આગમ તો એના અંગમાં નહોતી,
 કરતો અતિક ઉદાસ;
 મનન થણે કયુ તેથી મગજમાં,
 રાજસી ઉપજ્યો રોગ. ફરી૦ ૧૭
 પંચર દિવસની પીડા પામીને,
 દીધો તેણે તણ દેહ,
 નામ એનું નથી નાશ થવાનું,
 અજર અમર છે એહ. ફરી૦ ૧૮
 સાલ પાંચે આગસ્ટની આખર;
 પુનામાં પામ્યો મરણ;
 દોરત ધણી દીલગીર થયા,
 કરે અખિ આંસુનાં ઝરણ. ફરી૦ ૧૯
 કાવ્ય સુણી કરશે કવિયોનો,
 કાણુ હવે સતકાર,
 આરણુ ભાટના ચોપડા જોઇ,
 શોધી હશે કાણુ સાર. ફરી૦ ૨૦
 મુલક મુલકમાં મુસાફરી કરતાં,
 કાંધો હશે જ્યાં મુકામ;
 સારો સારો કર્તો સંભારતાં હશે,
 ત્યાંનાં મનુષ્ય તમામ. ફરી૦ ૨૧
 એ પ્રજા આપ તો એવજ આપજો,
 શ્રાણુ રૂડા સરદાર;
 એજ અમારી અરજ અંતરમાં,
 ધારજો જગદાધાર. ફરી૦ ૨૨
 ગુજને ગમ્યું તે ખડે પ્રજા તેમાં,
 નથી અમારો ઉપાસ;
 આત હિતકારી જવાથી અમારે,
 અંતર અતિ અકળાપ. ફરી૦ ૨૩
 બહુ ઉપયોગીને બેલારી લીધો,
 ધણાયે પોતાને ધામ;
 લેખ એના નિહાળતો લખવા,
 રાખ્યો દલવતરામ. ફરી૦ ૨૪

ફારવસ ત્રિરહ પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૪ શું.

લક્ષ્મી સંબંધી વિષયો.

મનહર છંદ.

લક્ષ્મીથી થાય મોટા જન તથા રાજ શુરા,
આજ વિદ્યાભાસ વિના લાંચિયા જણાય છે;
જૂલમી જોરાવર ને નિર્જાજ દિસે છે કૈક;
પેટ ભરવાની પીઠાવાળાએ ધણાય છે;
મહતી પડતી કશા દુઃખ કે કરજ થાય,
કુલજીજી તથા કરકસર ગણાય છે;
કંજુમ, ગરજ તથા કિંમત કહેલે જેમાં,
લક્ષ્મીના અંગમાં તે સર્વ વખણાય છે.

લક્ષ્મી વિષે.

રૂપેઆના ગુણ—કાંપા.

તું કર પર ઉપકાર, તુંજ પર પ્રાણ તજવે;
તું ઝોલવતો આમ, તુંજ બહુ દેશ દહાવે;
તુંજ મેળાવે માન, તુંજ અપમાન અપાવે;
તું રક્ષણ કરનાર, તુંજ કદી શીથ કપાવે;

અવશ્ય પણ તુજમાં અતિવશ્ય, ચિરગુણના પાત્ર ચોટા;
કહું શું તુજને દલપત કહે, અરે રૂપેઆ રોકડા. ૧

હુંજ સજવે સ્નેહ, નેહ વળી તું તોડાવે;
તુંથી થાય સત્કાર, ફેરવી તું ફેડાવે;

તું ઉપજાવે દરખ, શોક લખતાં નહિ લેખું;
તુજમાં સપ્તજાં સુખ, દુઃખ પણ તુજમાં દેખું;

ખજ રાજ રિદિ તુજમાં રહે, જોડેરમની જે કડા;
કહું શું તુજને દલપત કહે, અરે રૂપેઆ રોકડા. ૨

મણી હીરા તુજમાંકિ, મહા રસ મીઠા મેવા;
હાથી, ઘોઘા, હેમ, પદા થ તુજમાં તેવા;

પુત્ર, પ્રિયા, પરિવાર, દેખતાં તુજમાં દીઠા;
માન તાન રંગ રાગ, પાનનાં તુજમાં પીઠા;

તું સિંહ સમો સંસારમાં, બિળ બિચારા બોકડા;
કહું શું તુજને દલપત કહે, અરે રૂપેઆ રોકડા. ૩

ઇદ્રવિ ૧૫ છંદ.

જેનો છતેછત સર્વ દિસે, બહુજન દીન મણાય મળનો;
જેનું ધરે જનધ્યાન નિરંતર, છે મન મોહિતકારી મળનો;
સંસાર નહિ તોપણુતે, અધિહાર ધરેસુખદુઃખ મળનાનો;
સત્ય કહે મળીસર્વ કવીશ્વર, છે પરમેશ્વર એજ પ્રળનો. ૪

દોહરો.

ઝો લક્ષ્મી તું અવનોંઝા, અદભુત ફેરી ઝોક;
મોટા તુજ મહિમાધરી, ઉપજે ખરે અનેક. ૫

જીવન જેવી જગતને, તું પ્રિય પ્રાણાધાર;
તુજ અર્થે જન તન તજે, પામે કષ્ટ અપાર. ૬

તું તોડાવે સંપત્તે, તું જોડાવે સંપ;
તુજ કારણુ ભમતા ભમે, જીવ ન પામે જંપ. ૭

પુત્ર પિતા સાથે લહે, પુત્રી સાથે માત;
લક્ષ્મી માટે લક્ષ્યા, લહે માત ને ભાત. ૮

કૈક કરેછે કાસદાં, કંછક કરે વેપાર;
ચોરી કરવા ચોર જન, તુજ કારણુ તૈયાર. ૯

લાંચ ખાયછે લાંચિયા, સતી તજેછે સત્ય;
ધર્મી કરે અધર્મ ને, તે સૌ તારે દુઃખ. ૧૦

પડિત તો પાછળ રહે, મૂરખ પામે માન;
વખાણુ પામે વિષવિધે, વિષ વિષે બનવાન. ૧૧

તું તો તત્ત્વ ત્રિલોકમાં, જગદે તારે જોર;
સૌ તુજથી કહેવાય છે. સાકુકાર કે ચોર. ૧૨

કોઇ ધરાય ન તુજ ચરી, મળે લાખ કોઠ;
લણી મળે તેમજ લણી, માટે દોડાદોડ. ૧૩

મનસુખા મોટા કરી, સંમદ કરે સદાય;
અભાગિનો પણ એકમાં, જીવ તજીને જાય. ૧૪

બહુ લક્ષ્મી ત્યાં દુઃખ બહુ, કોતા થાય ક્રોધત;
જોતાં જોતાં જાય છે, ગોઠણુ ગોળા સોત. ૧૫

જેણે શુભ કારજ કર્યો, લાજને તારો લાય;
જર તે જીતી ગયા, ફુનિયાં મધ્યે દાવ. ૧૬

જોતે જર જોડી કરી, કથું ન ફેડું કામ;
બર્થ ગયા તે વૈતરા, દાખે દલપતરામ. ૧૭

પેસાગે વડી પદવીનો, વિશેષ શો વિશ્વાસ;
રાવજકેરી રિદિ પણ, પળમાં પ્રામી નાશ. ૧૮

અરે મહા શ્રીમંતથી, ભલો અપ્પ શ્રીમંત;
હલન દેહ દિનકર કરે, શશિ શીતળતાવંત. ૧૯

આખરે હોલત અંગના, જવા બેઠી જે જણ;
આતે હાકરી અટકાવતાં, પડે બોધએ પ્રાણ. ૨૦

ઉત્તમ સૌથી આજ છે, કુનિયા મધ્યે દામઃ
જેની ગડિ દામ તે, ડાહ્યો દલપતરામ. ૨૧
સર્વ થાકી શ્રીમંત કદો, દોષ થયો કુંભાર;
ખંડ ઉપર અંખાડો, શુભ લાગે નહિ લગાર. ૨૨

મોટા માણસ વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

મોટાતણા પેટ સદૈવ મોટા, છોટાતણા ૧૮ સદૈવ છોટા;
વર્ષાદને માળ જનો બલુછે, તથાપિ તે કયાં કદાચે ગલુછે. ૧

દોહરો.

વર્ણોમાં જોઈ વિચારીને, ખોલો એક ખોસાય;
મોટા માટે મોભમાં, ધણા ખોલા થોચાય. ૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

મારો કુટી ચક્રવૃત્ત કરી, બહરાવીએ બૂઝો મરી મર્યાની;
મિશ્રિત ખારતણું જળાઈ, પીડા કરી વેલણથી વણવાની;
અંતર છેદ કરી ઉચકી, તળીયે વર્ણો તેલ વિષે તપતાની;
તોપણ પડળણ પ્રકુલિત, વિશ્વ વિષે ભુઓરીત વડાની ૩

દોહરો—વ્યાઘાત અલંકાર.

દાસી સાકર ખડિતાં, કર્યો ન ઝીણો જરે;
રાયે સાકર ગાંગડા, ચવરાબા પાશેર. ૪
અર્ધાંદે મોટા રહે, નહાનાં ન ઠરાવ;
સચ્ચદ હલ તોડે નહિ, તોડે નહી તળાવ. ૫

મનહર છંદ.

તાણુતાં તણાય નહિ તાણુનાર તાણી મરે;
તે તો ધર્મ કુસંધી ધર્માર્માં કે ૧ ધરાળમાં;
ઉત્તમ અર્થમ સર્વ એકદું જ કુટી મારે;
એતો ગુણ અવિવેકી પ્રાણી કે પરાળમાં;
ઉત્તમ અર્થમ મળ્યા અલગ અલગ કરે;
એતો ગુણ મહા મતિમાન કે મરાળમાં;
જેથી મતિ મહેને મદાવે દલપત કહે,
એતો ગુણ વડો વડા લોક કે વરાળમાં. ૬

દોહરો.

છોટા જનને આશરે, નમે ન મોટા કોય;
હાથી નાની હોડીયે, તરત કુખાવે ૧ તોય. ૭
મોટાના આશ્રય વડે, કરી શકે સઉ કામ;
પથરા પણુ પાણી પરે, ત્યાં રામને નામ. ૮
મોટાના આશ્રિત જનો, વગર ઉભમે ખાય;
પવન ખાય વણુ પંખવે, જે પર્વત પર જાય. ૯
મોટા જન જેની તરફ, ચઢતી તેની ધાય;
સૂર્ય તરફનું ચંદ્રનું, ભોંયુ શિંગ જણાય. ૧૦
મોટાને સૌ માગ દે, જુઓ જગતનો ચાલ;
જહાજ મોટાં જાયછે, મણુ અગણિત લે માલ. ૧૧
તણ પ્રતિજ્ઞા ચક્ર ધરો, કરો હરિયે વડવાડ;
કાષ્ટ ગરીબ એવું કરે, લોકો કહે લખાડ. ૧૨
છોટાને લાંછન ચડે, મોટાને ન લગાર;
પાંચ પતિ પણુ દુપદી, સતીશિરોમણી સાર. ૧૩
મોટા ચાહે તે કરે, ન મણુ જગ ઉપહાસ;
વર્ષા જગ પાલન કરે, કદી કરે જગ નાશ. ૧૪
મોટા શિર મોટાતણો, દયાવાનો દસન;
પીધો સિંહુ અમરત પણુ, સૂર્ય તેજમાં અસ્ત. ૧૫
ઉભમે ઉમદા જન મળી, પામે શોભા પ્રેમ;
શોભે સોળતમાં વરી, ઢારા મોટી હેમ. ૧૬
સુખ દુખ સર્વ પ્રગતજ્ઞ, મોટાને ન જણાય;
કરીયે ઝીણી આંખતો, દૂર ચીજ દેખાય. ૧૭
મોટાથી મોટા અધિક, ઉપયોગી દેખાય;
અધિક અનાજ કપાસના, છોડ્યકી સુખ થાય. ૧૮
મોટાની સંભાળથી, છોટા કરે નિવાસ;
હજ સાંતી નવ હોય તો, વધે ન અન કપાસ. ૧૯
ગરવા નરને નવ ગમે, ઉપરતણો ઉપચાર;
દિસે દિવાકર દીપતો, સન્મા વગર શણુચાર. ૨૦
એક પુરુષ ઉમદા થકી, જણાય ઉમદા જાત;
કોસ્તુક કરી કીર્તિ થો, પથર થયા પ્રખ્યાત. ૨૧
ગરીબ પાસે ધર બહુ, સમર્થથી ધર દૂર;
ચંદ્ર સમીપ છે તે બલો, બલો દૂર છે સૂર. ૨૨
અધમ તોય અધિક પર, શોભે પામે માન;
વાળ મૂઠથી જે પડયો, રખડે રાનો રાન. ૨૩

૧ માથાને ધોસરા તરફ ઝાઝો બાર થાય તે ધરાળ,
અને પાછળ ઝાઝો બાર થાય, તેને ઉભાળ કહે છે.

૧ તોય—પાણી.

રાજ વીરો.

દાહરા દ્વિઅર્થી.

કરિયે વાત ૧૦ કારમી, ૨ નરપતિ પાસ;
એમ ન સમજે એહનો, નિશ્ચે થાય વિનાશ. ૧
હાકમનો કે હરિતણો, કુકમ થયે જવું હોય;
અડચણની અપશુકનની, તકમાં આવે તોય. ૨
નારી નરપતિ અમિતો, અતિ પ્રસંગે દુઃખ મળ;
જો રહીએ અળખા અતી, લાલ નાહ બિલકુલ. ૩
આપ બરાબર તો કરે, રીજે જો દિલરાય;
દિગર દત્ત પ્રકાશથી, શશિ રવિ જોડે જણાય. ૪

દ્વિઅર્થી.

જીવન ખેંચી કરવડે, જગમાં જગદેવ;
આપે ઉદારતા જરી, તે છે રૂડી ટેવ. ૫
જો શોષણ પોષણ તજે, રાજ કે રવિદેવ;
તો દુનિયાં દિસે દુઃખી, ત્યાગે સુખ તતખેવ. ૬
અતિ પ્રતાપે તિમતા, એ ઇશ્વર કૃત ન્યાય;
શશિ શીતળ તે સૂર્યથી, તિવ્રપણું ન તર્જન. ૭
ઉમદાને સાદાપણું, દેયે મને હમેશ;
કનક કોષ દહ દાસને, ધરે ભૂત હમેશ. ૮
વર્તમાન જેનો અમલ, એ ઉત્તમ નૃપ ખાસ;
વર્તમાન મહિનો ભણે, દિવ માસોત્તમ માસ. ૯
અભ્યાસે વિદ્યા મળે, ખેતી થકી અનાજ;
બાપારે ધન સાંપડે, ખાંડા બળેજ રાજ. ૧૦
અમલ કહે છે કેકને, અમલ જીવે કોય;
બૂલે બાન અમલ થકી, હજાર ડાહ્યો હોય. ૧૧

રાજનીતિ.

ભૂજંગી છંદ.

મહીપાળ સૌકો શુભો વેણુ સાદે,
કહું પ્રીતથી કિત ચાહી તમારે;

૧ નહાર અને મી એટલે નખીને સીએ પોતા-
ના પતિ નર સાથે વાત કરવી.

૨ જીવન એટલે જળ, કર એટલે કારણ, જગ
દેવ સુરજ. બીજા અર્થમાં બોલેલું જીવન. નાણું તે
કર એટલે વેરાવડે ખેંચીને જગદેવ એટલે રાજ જરૂરને
પ્રસંગે રૂપતના સુખ વાસ્તે પાણું બાપરે છે.

તજ કોષ આ બોધ શમો સરીતિ;

સહ સનેહ રાખી શુભો રાજનીતિ, ૧૨

દાહરા.

પિતા જેમ નિજ પુત્રની, સદા કરે સંભાળ;
કરણ કરી તેમજ કરે, પ્રજતણી બૂપાળ. ૧૩
બાળ પ્રજા અવશ્ય કરે, રૂઠે ન સમજી રાય;
ધાય સપૂત કપૂત પણ, માત કુમાત ન થાય. ૧૪
તપને પ્યારી સૌ પ્રજા, દિલમાં દલપતરામ,
પણુ નોકરી કરનાર લે, અભિવાજિન પ્રતામ. ૧૫
લાયક જેવા લોકથી, પુરણ પાંધી પ્રીત;
મહીપતિયે મળવું સદા, રાખી રૂડી રીત. ૧૬
કહી પ્રવાસ કરે નહિ, હોય આગસુ રાય;
જંગલમાં જાડવું, ઉગે ત્યાંજ સુકાય. ૧૭

મનહર છંદ.

બોલતાં બહુ બહુ વિચારી બોલ બોલવો જે,
બોલવો તે બોલ પરિપૂર્ણપણે પાળવો;
જેથી ખચીત ચીત પ્રજાની પતીત તૂટે,
તેવો જે કુચાલ દાલ દાલ તે તો ટાળવો;
પામે ન પ્રવેશ લેશ દેશમાં અસાચવટ,
સાચવટનો ખળનો સદૈવ સંભાળવો;
રાજનીતિ તણી રીતિ કહે દલપતરામ,
સત્યને જરૂર ઉર જીવ જેમ જળવો. ૧૮
સાગર સમાન તો મંજીરતાનો ગુણ હોય,
છાળ દેખી છતની ન છે જલકાષ્ટને;
સંકટ સહન કરી સર્વની સંભાળ રાખે,
અમલ લખ ન હોયે ખૂમ ખાણું ખાધને;
ન્યાયસાત્ત નીતિસાત્ત નિપુણ નરેશ હોય,
લેશ ન અનીતિ કરે, બૂલથી ભ્રમાધને;
એવા ગુણ હોય તેજ, યોગ્ય રાજ આસનને,
ધિક એથી ઉલટાની, કાશી કકરાધને. ૧૯

રાજ કરવું તે ન્હાના બાળની રમત નથી,
ગણી ગણી શું કહું રાજના ગુણ માધને;
દાર પર દોકવું કે બેલવું ખાંડા ઉપર,
નથી ગણુતો કંઈ નટની નટાધને;
સાચી સચીંત મન સર્વેમાં સાપાશી લેવી,
મહા મુશ્કેલ પ્રવિત્રીપતિ પંકાધને;
એવા ગુણ હોય તેજ યોગ્ય રાજ આસનને,
ધિક એથી ઉલટાની કાશી કકરાધને. ૨૦
પુરુષના ગુણની પરીક્ષા કરી અણે પોતે.

ભણી છે જરૂર કાલી કમળી કમળને;
પર દુઃખ મપવાને પ્રાણ આપે પોતાતણે,
પ્રુથી માપ ખૂબ એક હીરતી કમાઈને;
રામ રાજ જેવું રાજ કરે ને અસાધવિષે,
જેનું ચિત્ત ચળે ન લગાર લલચાઈને;
એવા શુભ હોમ તેજ પોતે રાજ આસનને,
ધિક એથી ઉભટાની કાલી કંઠરાઈને. ૨૧

હોહારા.

પુરાતની પ્રથિનાથના, યાદ કરો ઇતિહાસ:
મહાપ ભક્ત મહારા, હતા તેહથી પાસ. ૨૨
પંથ ચુક્યા પૂર્વજતણે, હવે ધણી થઇ હાથ;
પસ્તાઇ પાળ વળા, કુળ છંદો કલ્યાણ. ૨૩

ઉપેન્દ્રવજ્ર પૂત.

અહો હશે તેશુભ કાળકેવો, અમૃત્યએતો નર્થોઆજ એવો;
હતા નૌતિની હદમરિહેલા, કૃપાળુ જૂપાળભલાભણેલા. ૨૪
વિવેકોને શુદ્ધ વિચારવાળા, રવચર્મ ધારી પરમપ્રભાળા;
જિનાવવા કે નહિનેજકેલા, કૃપાળુજૂપાળ ભલાભણેલા. ૨૫
કુદી કુદી કામ ભલા કરેલાં, બહુ પ્રકારે ગિરદાધરેલાં;
દુઃખે સુખેતેકર્દાનાડેલા, કૃપાળુ જૂપાળ ભલાભણેલા. ૨૬
પરાક્રમે પ્રાંઠ પ્રતાપ પામી, ન નત્રતાની સજ્જમાત્રખામી;
મહાવપીનેનથતાજયેલા, કૃપાળુજૂપાળભલા ભણેલા. ૨૭
કુમાલ કે કોઇ કુમોલ કાઠી, પ્રગ્લેશ્વર કારણ કૃત્ય નાહી.
તમામ તે કુશલ્યેતાતળેલા, કૃપાળુજૂપાળભલાભણેલા. ૨૮
મહાભિખાંડોઅનુપેધમણથી, તથાપિતેનાશુચિચિત્તામાંથી;
મહાપતાના મહતો મટેલા, કૃપાળુજૂપાળભલા ભણેલા. ૨૯
વધ શુરા વર્કીઝીમજાળા, કિંઠાપરામા દુઃખથી દુઃખાળા;
પરાપ્રકારે રજમા પડેલા, કૃપાળુ જૂપાળભલાભણેલા. ૩૦
અજીતજીતુજીવરાજ જેવા, નમાવીકીધા તુણુતુણુવેલા;
મહાસસદ્રોભળથી મથેલા, કૃપાળુજૂપાળભલાભણેલા. ૩૧
અલક્ષણકીઆરિ છર્તાવીધી, કર્વીદળેવેવર્ણીકીતિ કીધી;
વિશેષ થોડીવધમા વધેલા, કૃપાળુજૂપાળભલાભણેલા. ૩૨
વિદાનને માન વિશેષ દેતા, સુશીલનેનાશુચુજ્જ્વલિતા;
જીજ્ઞાસુ જેનાજીજ્ઞાસેલા, કૃપાળુજૂપાળભલાભણેલા. ૩૩
મનેપરાનીરૂંડીરીતભણી, અસાધ ઉત્સાહ પ્રવાહઆણી;
રહસ્ય પ્રશ્નો કવિચેરેચેલા, કૃપાળુજૂપાળભલાભણેલા. ૩૪
કરેલ એવા તપ સર્વ કામે, અરે ન કોઈ દલપતરામે;
સુવર્ણ ધારી વર્ણીસુધરેલા, કૃપાળુજૂપાળભલાભણેલા. ૩૫

૧ રૂપ-પીઠા.

અંગારા—મનહર છંદ.

એક સમે એક દ્વિતિ આગળ બાહણે કહ્યું,
અરે આજ અસલના દ્વિતિ માદ આલિષા;
દેશમાં ન થવા દેતા પરદેશીના પ્રવેશ,
જેઓએ સંત્રામ સજી જગ સંપડાવિષા;
અરે આ ભરતખંડ જુમિયે એવા જૂપાળ,
શુરવીર ધીર જીજ્ઞાવાળા ક્યાં ગુમાવિષા;
કહે દલપતરામ શુભળીને દ્વિતિયે કહ્યું,
અસલના પ્રથિયોના રક્ષણે સિધાવિષા. ૩૬

બોળરાજ વિષે.

અલણા છંદ.

પ્રાઇ શ્રીમંતતો એક હીરામણી,
અધિક સંમદ કર કીર્તીકાળે;
કેક તો હાથોં હય સરસ સંમદ કરે,
ખાંતથી ખર્ચદ કરોં જલ આંચે;
કંઇક તો ચાહોંને વામ ચિત્તા તથા,
પાળોંને પક્ષી નિરખી નિવાળે,
પાંચોં પાંડતો કુશળ કવિતાતણ્ય,
ભાવથી રાખિયા બોળરાજે. ૩૭

હોહારા.

એક તુપે કવિને કહ્યું, ન ગમે મને વખાણ;
સુણી કવિયે ઉત્તર કહ્યો, સાંભળ રામ સુખણ. ૩૮

ઉદ્ભવિજય છંદ.

કાપલથી ચલ્યાં બહુ કીંગળ, પિત્રજ પાઠ પડી યુર પાસે;
નૃપતિભાજ ભણેજરિહ્યો, પથ્થેતેપરમાર ચરિત્ર પ્રકાશે;
કલ્પિત વિક્રમ વીર ચરિત્ર, વિચિત્ર રમ્યા કરોં છે ન કચાશે;
બોળપણ્યોં ભગાઇ જુલે નર, તુલીદતેનુંતત્તવતપાસે. ૩૯

હોહારા.

રાજ મળ્યું તો શું થયું, કરળે વિચાર કામ;
જાણે નીતિ રાજની, રાજબીજ જે હોય. ૪૦
તજ અવેખ્યા અવધપતિ, વીમરતાં વનવાસ;
પુર બહાર મળોં સૌ પ્રગ્લ, અંતર થઇ ઉદાસ. ૪૧

૧ મનહર કે અસલના બાહણે મયા, તે એક દ્વિતિયે ગયા.

કરનેડી જન સૌ કહે, કાણુ અધારો રાખ;
પાળનાર નિમ્ને કરી, વળતી યાજ્ઞો વિદાય. ૪૨
ત્યાં પાળક રમતાં હતાં, જુદી જુદી જાત;
એકે એકે તેહને, રાધે પૂછી વાત. ૪૩
દુજને સોંપું રાજ તો, કેમ કરે તું રાજ;
સુજીં ભોલ્યા પ્રત્યેક તે, અહીં બધુંજુ અજા. ૪૪

હુલ્લમ બોલ્યો.—મનહર હાંદ.

સોનાનો સળયો ને સહાદીએ સોનાની કરે,
ચાંદીનો તો ચીપિયો કરાવીને વર્તા કરે;
નરણીએ કટકાંતું વમખાં ધીરામોતીનાં,
ખોટું નહિ વચન આ કહુંજુ અરેખરે;
ઘાતર ને કાંચકો કરાતું જીઆ કુંદનનો,
કાચળી તો કીનખાખતી વિશેષ વાવરે;
મળે રાજગાદી તો આ ખાદીનો રૂમાલ ખોધ,
ઉમકા એકાદી સાલ પથરણે પાયરે. ૪૫

નટ બોલ્યો.

કુકમાં ને ફૂતરાં ભક્ષાં ભક્ષાં ભેજાં કરોયે,
પાકા ને મેપેકા પણુ પાર વિના પાળીએ;
નાચીએ ને કુદીએ ન રાખીએ લગાર લાજ,
ગોઠમાં ને ગમ્મતમાં દિન રાત ગાળીએ;
ગંધી અખી રાખી રોજ ચાલીએ ચોટામાં ચાલી,
નીચાં નેજી કરી શીદ બુમિ બણી બાળીએ;
મળે રાજપાટ તો ઉચાટ ચિત્તના તણને,
છરા મૂઠી છાંડી, છતે રૂપેઆ ઉછાળીએ. ૪૬

મિખારી બોલ્યો.

ગોળની કરાતું ગાડી સાકરનો સુખપાલ,
ખાંડની તો ખુરશીમાં બેઠા ગીત ગાઇએ;
ગોંડા ને પતાસાં ખાસાં હાર કરી દેયે ધરે,
કચેરીમાં બેઠા બેઠા ખતિ ખતિ ખાઇએ;
છાગાં મેઘી ચાર છેલ જની ચોટે ચાલ્યા જોએ,
ન્હાઇએ તો ન્હાઇએ કે કહાંએ ન ન્હાઇએ;
પોતે પૂજીપતિ પછી કેના બાપની છે પ્રભા,
સુજે તેમ કીણએ કા માટે કલચાઇએ. ૪૭

વશિક બોલ્યો.

દરમાર ખાતે દેહકેશમાં દુકાનો કરી,
મધ્યાનીએ વિશેષ નાણું તો સરાહીએ;

આલે નહિ તેદલાજ રાખીએ ચાકરીખાટ,
લગાર લગાર તો પગાર સોનાં કાપીએ;
કવિ ગુણી પદ્ધત કે આવે કાઠ આકાશ ધરી,
કોઇને કહાપિ એકે કમી ન આપીએ;
મળે મને રાજ તો હું કાજ એવું મોટું કરે,
ચાપણુ કરોડ બે કરોડ કરી ચાપીએ. ૪૮

ખાલણુ બોલ્યો.

ખાલણુ કહે ને ભાસા ભામથી હું બૂપ થાજીં,
મેનામાં બેશીને રોજ જાજીં બિલ્લા માગવા;
મોટા મોટા વરા કરી હુંજ વખણાંતું અને,
ખાલણુ ખીલનાં અભિમાન લાજીં ભાગવા;
વાડીયોમાં વાંખમના વેલા વવરાતું અને,
દરબના પૂળા તો અનેક રાખુ આગવા;
આવે શત્રુ ભોજ તેને આપું હું આશીરવાદ,
ખાલણુ જાણીને તે તો લાગે પગે લાગવા. ૪૯

કોહરો.

સર્વજને સુણીને કર્યો, મન નિમ્મય ગજગૃહ;
રાજગીજ જે હોય તે, રાજ્ય ચોગ્ય રજપૂત. ૫૦
કારકારી વિષે.

કાજકાજ કરનારાં, વખણુ નિંદા થાય;
જનનયા ગોરવ જમે, તે ગાળો પણુ ખાય. ૫૧

કુરાજ વિષે.

કોહરો.

શોભે સદૈવ મસ્કરા, મુર્ખ પ્રજાપતિ પાસ;
નિર્જળ પર્વત પર સહા, હોય પથર કે પાસ. ૧
કાકમ કે શ્રીમંત જન, જેમ કરે તે થાય;
મરીજ બડખડતો રહે, રામ કરે તે ન્યામ. ૨
ન્યાયી રાજમાં તો કરે, કાં બાળક કાં ચોર;
સાહુકાર તો ત્યાં કરે, જ્યાં જુલમતું જોર. ૩
શોધે રણમાં સંગ તે, સિંહ કેમ કહેવાય;
સિંહ પુરુષ સ્વર્ગે ગયા, સંગ રહ્યા સજાયા. ૪

વસાંતતિથિકા વૃત્ત,

તિથ પ્રતાપપરનો જન્મ તો ન જમે,
સ્નેહીતણીજ શુભ કીર્તિ પ્રકાશ પામે;
ભક્તિનું તેજ શુભિમાં વધતું ન બાસે,
જીવાનિ લિપિ ભરમાં પ્રમરી પ્રકાશે. ૫

દોહરો.

પુંછ નહીં પણ પથ, નિરૂપયોર્થો તરે રૂપ;
નહિ ચણતરના કામનો, પત્થર અબણ્યો ભૂપ. ૬
કુરાળમાં બધ કાન કવિ, લેહ ન પામ્યો માન;
ઉત્તરવાને નવ મળ્યું, મકાન કે દુકાન. ૭

મનહર છંદ.

ખ્યાન તો 'નિધાનના રવિધાનનું' પ્રધાન ધરે,
કોણ પ્રભુ ખ્યાનના વિધાન મધ્ય ખ્યાન દે;
મહા અભિમાન ભર્મા માનવી સમાન સર્વ,
કોણ મતિમાનને ત્યાં માનનીમાં માન દે;
દાનને નાદાન લેવા દાન ને નિદાન દોડે,
કોણ ત્યાં વિદાનને મેદાન પડી દાન દે;
મકાનના મકાનમાં છ કાનનું રકાન ને ત્યાં,
કોણ કવિ કાનને મકાન કે દુકાન દે. ૮

દોહરો.

વિપ્ર ખરો તે બહુચે, જે વિદ્યા વારપૂર;
તેમ હોય ક્ષત્રિય ખરો, દાનશર રણુશર. ૯

શૂરવીર છત્રીશી.

કુંડળિયા છંદ.

પ્રગ્ન ઉપર પીઠા પડે, ચડે શત્રુ ચોપાસ;
શૂરવીર હીમત સજે, તજે મરણનો ત્રાસ;
તજે મરણનો ત્રાસ, વાસના તજે વધૂની;
મડે ધરી મરદાઓ, રગડવા ફોળ રિપૂતી;
દાખે દલપતરામ, ધન્ય તે મરદ ધરાપર;
તનને સમજે તુછ, પડે બ્યાં પીઠ પ્રગ્નપર. ૧
સામા શત્રુ સહસ્ર ને, હોમ એકલો આપ;
હીમત જાડી હડે નહીં, છે જેને શિર છાપ;
છે જેને શિર છાપ; બીંદે નહિ બહુની બીંદે;
મારો શત્રુને મરે, ફરે નહિ મોઢે શીંદે;
દાખે દલપતરામ, કહે નહિ શબ્દ નકામા;
કરે નહીં દિલમાંદિ, શત્રુ બહુ દેખી સામા. ૨
ઢાલ ઢાલ હીમતતણી, હાજર તે હથિવાર,
તથા નિરાશા ડાનતણી, બખતર તે બહુસાર;

૧ નિધાન-ખખનો. ૨ વિધાન-ભરવાની રીત.

૩ કાનના-કાકોર કાનાજીનાં દરબારમાં ગણ
કાનની ચંજુરીથી મેમાનને ખાવાનું મળતું હતું.

બખતર તે બહુસાર, અન્ય નહિ બખતર એવાં;
બીજાં બખતર બધાં ભુવતોની કાંચળી જેવાં,
દાખે દલપતરામ, મરણ ખેંચીલે માથે;
પકડે ફરી પેર, ઢાલ હીમતની હાથે. ૩

તન જેરાવર જેઠને, નહિ જેરાવર બજી,
મન જેરાવર જેઠનું, ભડ નર ભલો પ્રમાણ;
ભડ નર ભલો પ્રમાણ, મરણુચો ચઢને મરેડે;
ભૂલી શરોરનું બાન, ખૂબ રીઝુ-દજોને ખરેડે;
દાખે દલપતરામ, ભુચો બળવાન જનાવર;
વદિયે નહિ શૂરવીર, જેઠને તન જેરાવર. ૪

પ્રગ્ન અર્થ લડતાં પડે, પળમાં જેના પ્રાણ;
ધન્ય પિતા માતા અને, જન્મ્યો ધન્ય સુભણ;
જન્મ્યો ધન્ય સુભણ, વિશ્વજન વિવિધ વખણ;
રિઝે જગતનો રામ, ફરે નિર્ભય ઠેકાણ;
દાખે દલપતરામ, પરમ સુખ પ્રભુ પમાડે;
જો જગમાં જન કોઇ, પ્રગ્ન અરથે તન પાડે. ૫

પ્રગ્ન ઉપર પીઠા પડે, ભુચે મરદ ચઢ જેઠ;
મરણુ ચડી મનમાં ડરે, તુચ્છ છુદિતો તેઠ;
તુચ્છ છુદિતો તેઠ, મરદ નહિ માદા જણો;
નહિ મોઢાપર મૂછ પુંછડું એજ પ્રમાણો;
દાખે દલપતરામ, પુરૂષ ધડોથો પશુ બડતાં;
ધરમાં પેસે ધડ, પ્રગ્નપર પીઠા પડતાં. ૬

મરનું માથે મનુષ્યને, અવશ્ય એકજ વાર;
નહિ છોડે તે નાસતા, કરતાં કોટિ પ્રકાર;
કરતાં કોટિ પ્રકાર, એક દિન નહિ ઉગરોથે;
સનમુખ ચઢ શામાટ, મરદ ચઢને નહિ મરોથે;
દાખે દલપતરામ, સુજશ મેળવોથે સાથે;
અવશ્ય એકજ વાર, મરણુ માનવીને માથે. ૭

મરવાથી મનમાં ડરે, કરે જિભવાના કોડ;
અર્થ નહીં એક સરે, ખરેખરી તે ખોડ;
ખરેખરી તે ખોડ, હોડ કરતાં તે હારે,
વિદેશમાં વિચરી, કેમ કરી કીર્તિ વધારે;
દાખે દલપતરામ, કુખ ન હડે ડરવાથી;
કથું બને નહિ કામ, બીંદે મનમાં મરવાથી. ૮

પમલે પમલે પ્રાણીને, માથે વળગ્યું મોત;
શતાં બેઠાં સોડતાં, સદા મરણુ ભમસોત;
સદા મરણુ ભમસોત, સરવં અમની ધર માંડી;
ડરાયે તો દિલિ કોઇ, કેમ જઇ કહિયે ક્યાંકી;
દાખે દલપતરામ, જીવ જોતમાં કમ લે;
મરણુતણે ભય મહા, પ્રાણિને પમલે પમલે. ૯

ધરમાં બેઠે ધર પડે, વાટે કાટે થાન;
કુવા ઉપર જઈ કેમ કરી, ભરીયે નીર નિધાન;
ભરિયે નીર નિધાન, મરણીથી જો મન કરીયે;
પડતાં જાએ પ્રાણ, વાહને કેમ વિચરીયે;
દાખે દલપતરામ, વહાણુ ખૂડે સાગરમાં;
કરી ક્યાં જઈયે દર, પડે ધર બેઠે ધરમાં. ૧૦
પાપીને તો પિંડ નિજ, તજતાં ઉપજે ત્રાસ;
પુણ્યશાળીને પ્રભુ સર્જાપ, વસવેા છે જઈ વાસ;
વસવેા છે જઈ વાસ, મરણીથી મન ન બગાડે;
ગાજરની પિપ્પડી વાગી ત્યાં સુધી વગાડે;
દાખે દલપતરામ, લેવું જર રજ આપીને;
તેને શેનો ત્રાસ, ત્રાસ પૂરો પાપીને. ૧૧

એક ટેક અમ્મે ચંડ, લંડે લખને કામ;
રિપુદળપર તૂટી પડે, પાછો ન ધરે પાગ;
પાછો ન ધરે પાગ, ધાવ વાગે વટમાંહી;
ચંડ ચોમણું નર, કરે નહિ મિંતા કાંઠી;
દાખે દલપતરામ શરીરમાં ધાવ ન સાલે;
અદકા વાધે ઉમંગ, ટેક અમ્મે ચડી ચાલે. ૧૨
રણુશિંગાનો રવ શુભી, ચંડે ચરીયે થર;
સિંધુરાગ શુભિ સોગણું, નરતન ઉપજે નર;
નરતન ઉપજે નર, કરે નામરદ નકારા;
મરમર ધૂળે રથૂજ, ગણે પછી તે પોપારા;
દાખે દલપતરામ, થર તે કહીયે શાનો;
હરમ ન ઉપજીયે હોમ, શુભી રવ રણુશિંગાનો. ૧૩

તોપતણા ત્યાં તે સમે, ભલા ભડકા થાય,
મકુડકે ગોળા ગડગડે, ધણાક લોક ધવાય;
ધણાક લોક ધવાય, રૂંધિરના ચાલે રેલા;
ખરાખરીનો ખેલ, રમે બળિયા અલખેલા;
દાખે દલપતરામ, ઝડપથી કરે ઝડકા;
ખાંહે નહીં બળવાન, તોપના શુભી તડકા. ૧૪
બાલા ચળકે ભભકથી, બાણુ ત્રણ બની હોય;
કાપાકાપી કંઈ કરે, ત્રાસ ન ઉપજે તોય;
ત્રાસ ન ઉપજે તોય, દિવસ લેખાનો લેખે;
દૂકદૂકે થઈ પડે, દેહને તણુવત દેખે;
દાખે દલપતરામ, મરદ સાચા સતવાચા;
હંધડે પામે હરખ, ભલકતા દેખી ભાલા. ૧૫

માર્ગ રખડે મરદનાં, બામા પહુ જુમાંહિ;
પમ્મા અમ્મ ત્યાં તરફડે, જુહલેજ છે બ્યાંહિ;
જુહલેજ છે બ્યાંહિ, ભયંકર બૂંધે બાસે;

બળવંતા બહાદર, તથાપિ જરી ન ત્રાસે;
દાખે દલપતરામ, ખડગની ધારા ખખડે;
અગ્નિબાણુ ઉછળે, મરદનાં માર્યાં રખડે. ૧૬

જૂડે બીજ વાત નહિ, ધણું રમે ધમસાન;
વેરીકેરો વાવડો, તે લેવાનું તાન;
તે લેવાનું તાન, બાન તનથી તે જૂલે;
વેરી વખાણે ધાવ, ફરી ચોતે નહિ ફૂલે;
દાખે દલપતરામ, વિનામાયે ધડ ધુલે;
ધીંગાણે ન ધરાય, વાત બીજ નહિ બૂલે. ૧૭

સાચો થરા તો કરે, જનુતણુ શિકાર;
કદી ન ડાંબે દેડકાં, જન કહેશે જખમાર;
જન કહેશે જખમાર, ગરપણું તેમાં શાનું;
દણે વેરી કે વાધ, મરદ તો તેને મારું;
દાખે, દલપતરામ, ગરીબને દણે તમાચો;
કહિયે દલકું કામ, કરે નહિ થરા સાચો. ૧૮

સાચા થરા જુધ સમે, હરખે હંધડા માંહિ;
કાયા માયા કામની, વાદ કરે નહિ કાંહિ;
વાદ કરે નહિ કાંહિ, પુત્ર પરિવાર વિસારે;
પૂછે નહિ પરિણામ, મરણીયો બધને મારે;
દાખે દલપતરામ, કરે દિલ કાપર કાચા;
મરે થઈ ઉન્મત્ત, હોમ જે થરા સાચા. ૧૯

થરા જન સંગ્રામમાં, ચડે હરખ ભર ચિત્ત;
રાજ સાજ સુખ સાહેબી, તે ઉપર નહિ પ્રીત;
તે ઉપર નહિ પ્રીત, મરદ ચાલે ધર મેલી;
તનુજ તનુજ તજે, તજે પ્યારી પરજુલી;
દાખે દલપતરામ, પ્રમાણિક કહિયે પૂરા;
માયા મમતા તજ, ચડે સંગ્રામે થરા. ૨૦

ખોલે મોટા ખોલ નહિ, ધરમાં વરણી પાસ;
ન્યાં નિકળે તરવાર ત્યાં, ચડે તજને ત્રાસ;
ચડે તજને ત્રાસ, વીર હાંકો ન્યાં વાગે;
ખટુ ઘૂંઘવે બાણ, ભલે પહુ ડરી ન બાગે;
દાખે દલપતરામ, ખડગ હીમતથી ખોલે;
નવ જુજ રાખે નામ, ખોલ મોટા નવ ખોલે. ૨૧

નરમ ખોલ ખોલે નહીં, ધરમ પ્રાદ શુરવીર;
ચરમ હાડ સોતા તજે, ધરમ ધુરંધર ધીર;
ધરમ ધુરંધર ધીર, કરમ અલ્પતાં કરનારા;
શરમ તજ રિપુસાથ, ચરમ લોદે લકનારા;
દાખે દલપતરામ, ચરમ સમજે મનમાંહી;
ભાગે નેથી ભરમ, નરમ સુખ ખોલે નાહી. ૨૨

મરવાનું મનમાં ધરી, પછી જુદામાં જાય;
હોય અધિક એ એકલો, ચિર ચળ મન નહિ થાય,
ચિર ચળ મન નહિ થાય, આપ બળથી તે કુચે;
અન્ય કોઇની આજ્ઞા, રાખવી રૂદે ન સુચે;
દાખે દલપતરામ, કામ ધારે કરવાનું;
કરતાં પ્રથમ પ્રવાણ, ધરે મનમાં મરવાનું. ૨૬

તરફર ભય તેને નહીં, જર નહિ જેની પાસ;
જિવતર આજ્ઞા જે તરફ, તો રિપુનો શો ત્રાસ;
તો રિપુનો શો ત્રાસ, રૂદેમાં તે નર રાખે;
મરદ પડી મેદાન, જાતુ ચિરપર ધા નાખે;
દાખે દલપતરામ, ન લે દિલ ડર લક્ષ્યકરેનો,
જર નહિ જેની પાસ, ત્રાસ તો શો તરફરનો. ૨૭

લગન સમે લલપતણો, પડે કાન પોકાર;
લગન તણ લકવા ચડે, તે ચરા સરદાર;
તે ચરા સરદાર, પરમ પુણી તેમાં પામે;
જણે જીવતર સફળ, જમતમાં જશ્ન બહુ જામે;
દાખે દલપતરામ, કરે જીવ કોડે કોડે;
મગન ચઇ મનમાં, લગન તણ લકવા દોડે. ૨૮

વિવાહના મંડપ વિષે, વાનતા કરે રિનોદ;
ચરતીર સંમામજૂ, પેખી ધરે પ્રમેદ,
પેખી ધરે પ્રમેદ, કરી કેસરિયા વાધા;
જાતુ સેનની મખ, અગમ ચઇ પેમે આધા;
દાખે દલપતરામ, રગતનો રંગમ આહે;
જેની જુદામાં પ્રીત, પ્રીત નહિ એની વિવાહે. ૨૯

સારાંશ.

લડો લકાઇ લક્ષ દઇ, દુરગ્રજ જાતુ સાધ;
કામ કોષ મદ લોભ રિપુ, હરાવી કરી લો હાથ.
હરાવી કરી લો હાથ, કળ બહુ તે કરનારા;
ગિબ જાતુ આપણ, વગર મારે મરનારા;
દાખે દલપતરામ, અગુર નર કરો આકાશ;
કામ કોષ રિપુકાષ, લક્ષ દઇ લડો લકાઇ. ૨૭

મરદો મડો જુદામાં, પાછી ન ધરો પાની;
જાતો તો જમતીચરી, મોજ મજે મનમાંની.
મોજ મજે મનમાંની, લુકુ તે ધર્ષાનું ખાઇ;
કરવું નિમજ્જ હલામ, જાતુની લરી લકાઇ;
દાખે દલપતરામ, ન મણુગો ગિલમાં દરદો;
હીમત રાખી હમેજ, જુદામાં મડો મરદો. ૨૮

મરદો માથે સર્વને, મરવાનું તો છેજ;
પણ પરમાર્ય કારણે, મરવું ઉતમ એજ;

મરવું ઉતમ એજ, સજી સંસાર સંભાર;
વાહ વાહ કહિ વિષ, અહોનિષ્ઠ કીર્તિ ઉચાર.
દાખે દલપતરામ, ભોલીને પાળો બરદો;
મરવાનું તો છેજ, સર્વને માથે મરદો. ૨૬

મરદો સંકટ સહન કરી, કરો લોક હિત કામ;
આજ ભોમનો આપણ, પણ જશ છે પરિજ્ઞામ;
પણ જશ છે પરિજ્ઞામ, પ્રભુ અતિ પ્રસન્ન થારો;
ઉતમ આ જગમાંહિ, લેખ ઇતિહાસ લખારો,
દાખે દલપતરામ, ધરાપરા મરતક ધરદો;
કરો લોકહિત કામ, સહન કરી સંકટ મરદો. ૨૭

ચરજન સંકટચક્રી, હરખડો તજે ન કામ;
સંકટચક્રી સદા કરે, તે શું કરશે કામ,
તે શું કરશે કામ, સમય પેસે સંતાઇ;
મડા જેવો મદદ, નહી જે શર સિપાઇ;
દાખે દલપતરામ, પુરુષ જે બહાદુર પૂરા;
કરતાં પરહિત કામ, ગણે નહિ સંકટ ચરા. ૨૮

શરપણું નહિ શરીરમાં, પુણ્યાકાર પ્રમાણ;
તે માટીનાં પૂતળાં, જીવ વિનાનાં જાણ,
જીવ વિનાનાં જાણ, પ્રાણ ધરી ધમજીની પેઠે;
આયુષ્ય પૂરે કરે, ઘેર સને કે બેઠે;
દાખે દલપતરામ, ચિંક નર તર ધરી રે;
મરદ માનિયે કેમ, શરપણું નહીં શરીરે. ૨૯

કરે કામનાં કામ તે, ચરતીર કહેવાય;
જર અસ્તી જશ મેળવે, કે દુર દેશે જાય.
દુર દેશે જાય, હુમર શીખે હીમતથી;
પરહિત કાળે પ્રાણ, તજે વળી વજ્જ કીમતથી,
દાખે દલપતરામ, પ્રજૂ લજ પાદ પડે તે;
ચરતીર કહેવાય, કામનાં કામ કરે તે. ૩૦

કામની કહેછે કંચને, જાતુ ચડયો ધરી દેષ;
પેહેર ચણિયો કાંચળી, પછી ધર પૂણે પેશ;
પછી ધર પૂણે પેશ, વેશ બહુનું વનિતાનો,
જાઇ હું જાતુ જામ, જમાનું જશ જનિતાનો;
દાખે દલપતરામ, રૂદે મુજ હીમત રહે છે;
તું માલ હું મરદ, કંચને કામની કહે છે. ૩૧

પ્રથમ મકી આગળ પડી, પ્રજો મનમાં પસ્તાય;
ઉભય બ્રજ એતો થયો, નર તે બહુ નિદામ.
નર તે બહુ નિદામ, વિચારી કારજ કરવું;
ક્યાં પછી મુજ કામ, કદી દિલમાં નહિ ડરવું;
દાખે દલપતરામ, પડે પીઠ બહુ મજથી;
તો પછી તજીયે ત્રાસ, પડી આગળ પરશમથી. ૩૨

અધિક વિચારી આપ બળ, કરીયે મોટું કામ;
પણ આશા ધરી પારકી, હિયે ન ધરીયે હામ.
હિયે ન ધરીયે હામ, બોલનારા બહુ મળશે;
પણ ભાઈ સંકટ પડે, ખસી જવા બળભળશે.
દાખે દલપતરામ, શિખામણ શુભળે સારી;
કરજે મોટું કામ, અધિક બળ આપ વિચારી. ૩૬

હિંમત વિષે—દાહરો.

હિંમન નરમાં હોય તો, આણે કુખનો અંત;
આપ પ્રસિદ્ધિ પૃથ્વીમાં, વળી આપ ધનવંત. ૧

મનહર છંદ.

હિમત જો હોય તો હરેક કામ કરી શકે,
હિમતથી વાઘ વડા હાથીને વિહારે છે;
હિમતથી નારી પણુ હથિયાર હાથ ગ્રહી,
મહાવન માંહી મોટા મરદને મારે છે;
હિમતથી ખૂત પ્રેતતણે ભય ભાગી જાય,
હિમતથી મણીધર હાથમાંહી ધારે છે;
હિમત જો હોય માંહિ હોય દલપત કહે,
બુડતાને પાંદે ગ્રહી તરે અને તારે છે. ૨

દાહરો.

છેક ટેક નહિ હોડાયે, આવે કજ અનેક;
વાળી ગાંઠ વિવેકથી, એ સાચવિયે એક. ૩

ઇંદ્રવજ્ર પૂત.

વાંકી સૌથી જે મન ગાંઠવાળે, તેણે પડેછે કળ જેમ તાળે;
કુંચી વિના મરતક કોષ કૂટે, હોડાવતાં જોરથી તે ન છુટે. ૪

ઉષેંદ્રવજ્ર પૂત.

બુલાવવા વાત વિભીષણને, પડાવવા રામ સખાપણને
અધર્મિયેઅક્ષય ઉર્ધ્વોઆપી, આપાર્થી પાપીનયતોતથાપિ.

મનહર છંદ.

પ્રજાકરને પ્રતિજ્ઞા પ્રભા પુરી પાડવાની,
પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પોતે પ્રભા પૂરી પાડે છે;
પાવસ ને પ્રતિજ્ઞા છે પાણી પહેલાડવાની,
પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પાણી પોતે પહેલાડે છે;

પાળવિના પાણી ભરપૂર રાખી પ્રતિજ્ઞાઓ,
સાગર સદૈવ જુઓ સ્વસ્થળ સીમાડે છે;
પ્રતિજ્ઞાનો પ્રતિપદ દેખો દલપત કહે,
કુનિયાને દિલમાંહી દિલાસો દેખાડે છે. ૬

દાહરો.

જેણે જેમાં જુદ જુદ, શિશુથી શું કર આપ;
જે શિર નોખત મડમડે, ચાળી પિટે શું થાય. ૭
પરાકમી પરાકમ કરે, જે ઉરકરણ આપ;
કમાન ઉરકરે તદા, તીરે દૂર જવાય. ૮

માલિની પૂત.

તરણુ જુવતિ જોડે, ડોશી વિસ્તાર વાળી,
પરમ હરપ પામે, પુત્ર રૌત્રાદિ બાળી;
તરણુ સુભટ ટોળીમાં મળી એક કામે,
રણુ વિજયિ ગરો દેમ સંકાય પામે. ૯

દાહરો.

વધે પલકમાં વાદળી, જાગે પ્રથમ લગાર;
તેમ પરાકર્મી પુરૂષને, વધતાં શીની વાર. ૧૦
જન્મ ધરે જ્યાં મહન જન, ગણાય ઉત્તમ ગામ;
રનેહ સહિત સંસારી સા, નિત્ય સંભારે નામ. ૧૧
ધન્ય ધન્ય તે ગામને, ધન્ય વધ તે વાર;
ઉત્તમ જનના જન્મથી, સંભારે સંસાર. ૧૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ભાં પ્રમટયો નપરાકર્મી પુરૂષ, તેપુરમાંહિ ખરેખરીઆમી;
તે જીવતીનું વૃથા મત જીવન, જે કુળી દીપક પુત્ર ન પામી;
જે ધડીમાં શુભ કામ બન્યું નહિ, તેધડી તેકહિયેજ નકામી;
પિંડ વૃથા દલપત કહે, રહે અંતર જોનહિઅંતરભગી. ૧૩

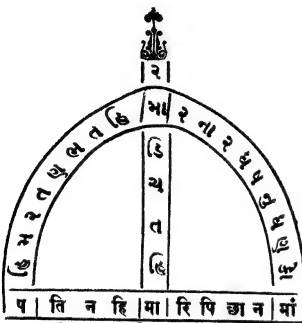
દાહરો.

શીખ્યા વિના ન આવડે, કુળ ધંધાનું કામ;
રાજનીતિ પણુ વજ્રજ્ઞ ભણે, દિશે ન કોષ કામ. ૧૪
તે માટે ભણુતર ભણે, રૂપ રાજકુમાર;
તોજ મહાવી જાણુશો, આપ તણો અધિકાર. ૧૫

રાજવિદ્યાભ્યાસ.

ધનુષભાષ.

આ દોહરો આખો ચિત્રેશા ધનુષભાષી વંચાય છે.

દોહરો.

પતિ નહિ મારિ પિછાનમાં, કાણુ ધનુષ ધરનાર;
માહિત ભણુતર મહોપતિ, નહિ માહિત અડિમાર. ૧

અર્થ.

એક જીએ કોષ તીર કામકાવાળા પુરુષને દોઠો
ત્યારે પેતાના પતિને પુછ્યું કે, એ પતિ ! મારી
પીછાનમાં નથી, કે એ ધનુષ ધરનાર કાણુ છે ? જ-
વાબ દોધો કે, ભણુતરમાં માહેર હોય તો રાજ્ય અને
નહિ માહેર હોય તો ચડીમાર.

દોહરો.

શીશનામી જમદીયને, એ આશીશ લહીશ;
ભણે મહોશ આ દેશના, મોટા ગુણ માનીશ. ૧
જે પ્રભુએ સહિ જીવને, આપ્યા ગુણ કષ્ટ એક;
અધિક મનુષ્યમાં આપિયાં, વિદ્યા કળા વિવેક. ૨
તે પ્રભુની કરી આર્થના, માણું તેની પાસ;
દિન દિન રાજ્ય રંકેને, વધતો વિદ્યાભ્યાસ. ૩
આ અનસર આ દેશના, ધનવંતા જે લોક;
ભણે છે ભણુવાતણી, કરવી મહેનત ફોક. ૪

તે માટે મહેનત કરી, ભણે ન વિદ્યા જુપ;
રૂપત ૧ પરતામે થવા, ચિત્રમાં ચાહે ચુપ. ૫
જુપતિના પરધાન પશુ ધન્ય આઠો જમ;
વિદ્યા જુપ ભણે નહીં થાય અમારું કામ. ૬
તે દેખી મન માહરું, અતિશય ધરે ઉતાપ;
જે જમપતિ કરેણા કરે, દળે સરવ સંતાપ. ૭
ભાણું ભાપણુ તે વિષે, સુણજે રનેહ સહિત;
જેથી તમને ઉપજે, પઠવા ઉપર પ્રીત. ૮
મહેતાજ એક જામના, નામે વિદ્યારામ;
વર્તમાન પરદેશનું, વાંચી થયો વિરામ. ૯
શુણી સુધારો દેશનો, અમરજ પામ્યો એક;
કળા કુશળતા કામદા, નવિન તરેહના તેહ. ૧૦
મંડળીઓ મોટી રચે, મોટા મળી ગુહસ્થ;
કરે ઉપાય અનેક વિધ, સુધરે દેશ સમસ્ત. ૧૧
અધિપતિ પશુ અધિકું ભણી, પામે બુદ્ધિ વિદ્યાળ;
ભણુવા જન પ્રધમાળને, શાળા અને નિશાળ. ૧૨
એ વગેરે વાંચી કરી, અંતર થયો ઉદાસ;
જુપ ભણેલ ન આપણો, કહી નાંખે વિશ્વાસ. ૧૩
નાથ નપુંસક જેહનો, તે નારી દુઃખો થાય;
જ્યાં ભણેલ ન જુપતિ, તેની પ્રજા પિડાય. ૧૪

ભુજંગી છંદ.

કહાં જે કહું વાત આ દુઃખ ફેરી,
ભણેલા વિના જુપ ફેરી કચેરી;
મળી મંડળી વાનરા જેમ જાણી,
હસે ને કુદે ને વદે દૂર વાણી. ૧૫
હમેશાં તણી ચાલતી ચાલ ચાલે,
સુધારો વધારો કરો ના સમાજે;
રહી પાછળે વસ્ત્ર જે કોષ તાણે,
ન દેખે શુણે બેઠ કોહી ન જાણે. ૧૬
ઉપાયો છતે લાખ એકે ન સુએ,
ભરી પેટ ઉધે બિલુ તો ન સુએ;
થઈ ફાંકા આંકડાં મુજ વાળે,
ગઈ પાખડો આ પડો ના સમાજે. ૧૭

દોહરો.

અધિપતિની ઉમર મજ, થઈ દુહતા આજ;
પશુ કુવરજી જે પડે, સુધરે સધળાં કાજ. ૧૮

૧ ઇન્દ્રદારની હરકતથી આ દેશના રાજાઓની પ્રજા
અધિક સરકારના આજ્ઞામાં જવા મહાય છે તેમ.

એમ વિચારી વિમ્ન તે, વિચર્યો રાજકુવાર;
એકતિ પ્રધાનને, મનના કહે વિચાર. ૧૯
રાજકુવરે એ સમે, દિવિ પ્રધાનની વાત;
પ્રીત સહિત પકડે રહી, સર્વ સુષ્પી સાક્ષાત. ૨૦

ચોપાધ.

નામ પ્રધાનતણું ધનપાળ, તેને વિમ્ન કહે તે કાળ;
સાંભળ અકલતણાદરિઆવ, ભૂપ કુવર નિશાળેલાવ. ૨૧
છે વપ છોટી અધિક શુદ્ધવંત, ભાસે બહુશે એક તુરત;
કહે પ્રધાન સુણો મહારાજ, એવીવાતનકરેશાઆજ. ૨૨
ભૂપતિ શ્રુત બહુવું આચરે, વણિકતનુજ શું વર્તા કરે;
નહિબહુતરને અરચસભાર, અમે ઊંચેનાયું લખનાર. ૨૩
રામજીએ ને આપ્યું રાજ, નથી કુકાન ચલાવવી આજ;
આપ પીએ ને માણે, મામાદૃટ કરે સીદ કાજ. ૨૪

દોહર.

સુખર્થી મહેતાજી કહે, સુણુ મંત્રી શિરતાજ;
ભણ્યા વિના ભૂપતિતણું, કહો નિમેકેમ રાજ. ૨૫
કાગળ સહો કરવી પડે, વણુ વાંચે કમય થાય;
આવે પત્ર અગત્યનો, કયાં વંચાવા નય. ૨૬
કહું મહો ને રાજનું, આપો એ આભપ્રાપ;
પ્રાતઃકાળે કુવરજી, વિલા બહુવા નય. ૨૭
મંત્રી કહે દિવ સાંભળો, સત્ય કહું સાક્ષાત;
તમે તમારી મતલબે, કહો છો સંધગી વાત. ૨૮
મે માણસ વધતાં નિમે, વગર બહુ મહીનાય;
ગરજ મટે પરધાનની, લખે પટે નિજ હાથ. ૨૯
સહો સાટે કાગળ વિષે, કરે રનિશાની કાંઈ;
મોહાર મહાર્વા હેમની, રાજે વાંટી માંઈ. ૩૦
જોતાં પેદી સાત ગઈ, ન ભણ્યા કોઈ હજાર;
કામ કશું અટક્યું નહો, જાણે તમે જરૂર. ૩૧
રાણી એક બહુભી છે, તે પણુ લેછે પ્રાણ;
હિસાળ પૂછે હરપડી, લાગે તીપું બાણ. ૩૨

રામ એાપાહરણુનો.

(મારી એાપામાપ્ર સણુણી, તમે વરત
કરોને અણુણી. એ રાજ.)

કહે વિમ્ન સુણોજી પ્રધાન, તમે રાજો વિવેકનું જાન;
એકમાપનો સાધવા અર્થ, કેમએવડોખ્ખોઅનર્થ. ૩૩

૧ બાહ્યજી. ૨ પ્રકરનો રાજ સહી સાટે કુંચરો
કરે છે અને માણસાનો રાજ તીરકામું કરે છે, એવો
પરંપરાનો માલ છે.

આરે રાજ બહુ રાજનીતિ, ત્યારે ન્યાય કરે શુભ રીતિ;
જેવું નીર વિનાનું નવાણુ, જેવો પિંક વિનાનો પ્રાણ. ૩૪
જેવો પુરૂષપણુ વિના મહં, જેવો વેદ ન અણ્યીતા હઈ;
એવો વિલાવિના ટપ મિત્ર, નામવાધ લખ્યો જેમ મિત્ર. ૩૫
પ્રભવદ્વિપાવૈથી ન થાય, ટપ સુરખે ન રાજ્ય રખાય;
શુભો વિચારીને આ કાળ, ભણ્યા હોત સરવ ભૂષાળ. ૩૬
ચાલ્યા હોત સદા સંભાળી, રાખી સંપ કુસંપને ટાળી;
ચાંની જાણત પરદેશી વાત, નવા કામકા મજાણત થાત. ૩૭
કેમ આવત પરદેશી રાજ, એજ જુઓ દાખલો આજ;
વળી રાખ્યોનિથે મનમાં, વિલા ટુદિન ચે ને રાજનમાં. ૩૮
કદી દૂર દારિદ્ર્ય ન થાશે, પર હાથ નમી સર્વ જાશે;
તમે રાજને મૂરખ રાખી, મનમાન્યોલહોરવાદમાખી. ૩૯
આજે થાશે પ્રજા જે તમારી, નિથે દેખશે વખત નકારી;
નીર હોય કુવામાં સદાઈ, ત્યારે આવે અવાકામાં ભાઈ. ૪૦
રાજ નબહુ રાજ્ય તુડી જાશે, ત્યારે વંશ તમારો શું ખાશે;
સાત પહેડી કહોછાનબહુલા, ત્યારે આવી છે આવી વેળા. ૪૧
એનો આજ વિચાર ને લાવો, ભૂપપૂત્રને વિલા બાણાવો;
ધતિહાસ જોગોળ ખજોળ, શીખો આણે સમજુનો ડોળ. ૪૨
દેશાવરની ખખર સર્વે જાણે, ધ્રુવજ દેશ સુધારાની આણે;
વિલાસભાના અધિપતિ થાય, સુણે સર્વતણા અભિપ્રાય. ૪૩

દોહર.

મેતાઈ મન દેખ સુણો, પ્રીતે કહે પ્રધાન;
વધે થટે જે રાજ્ય પદ, સમજે કાગ્ય સમાન. ૪૪
બહુવાથી ભૂપતિ બહુ, એ હોય સત્ય ઉપાય;
મેહેતાજી છે ને સહુ, તે સહુ મહીપતિ થાય. ૪૫
દેશ વિદેશે પરવરો, વિલા બહુ વિશેષ;
કાગ્ય વિના બહુડી મરો, લાભ ન ખાજો લેશ. ૪૬
રીઝવા જેને રામજી, આપ્યું સવલે હાથ;
બહુ મજો કે નહિ બહુ, કોડી થટે ન કાથ. ૪૭

ચોપાધ.

વિલાસમ કહેછે વળી, સુમતિ પ્રધાન મહો સાંભળી;
કરે નસીબ વિશ્વાસે કાજ, તેને ઘેર રહે નહિ રાજ. ૪૮

કોષ્ટક.

લહી નસીબનું નામ, રાજ ન લડત શવજીથી,
સીતાજી શી પેર, ઘેર આવત પ્રજાજીથી;
કાગ્ય બફેસે રહત, પાંડવો કૌરવ સાથે,
રહત હાથમાં પંખ, છત્ર નહિ મોકત માથે;

૧ જોગીતું.

રહી ભાગ્ય ભાંસે જુપ ને, કૃષ ન રમશે કામનો;
પાણીની પીડે તે પ્રજા, એકદા તબશે મામનો. ૪૯

કોહરો.

સાઠ વર્ષનું માનવી, ને વિદ્યા ન ભણેલ;
બાળ શુદ્ધિ તેમાં વસે, થશે નહીં સુધરેલ. ૫૦
બાળ શુદ્ધિનો નરપતિ, અખળા પ્રમળા હોય;
નિજ સ્વાસ્થી પ્રધાન ન્યાં, કરીએ સુખ ન કોપ. ૫૧
પ્રધાન બોલ્યો.

કંઠો પ્રકૃતિ કુંવરની, ભણતાં છબ ઝલાય;
ભણતર ચિત્ત ચડે નહીં, એનો શો ઉપાય. ૫૨
મહેતાજી બોલ્યો.

ગોળ અખાડો વાવડીય, કાંખાવળી વજ સુંક;
વિદ્યાબાહિ શતાવળી, જાના વીમાં ઘૂંટ. ૫૩
હી પ્રભાતે ને મળે, એ ગોળા નિત્ય એક;
મટે સ્વભાવે શિશિલતા, વિદ્યા ચડે વિષેક. ૫૪
સોખત પંક્તિ દહની, સુધરેલા ભણનાર;
ભણવાની રૂચિ ઉપજે, સુધરે રાજકુમાર. ૫૫
પ્રધાન બોલ્યો.

વિદ્યાબાહી બાંધ તે, તાડી કતાવાળ રસાદ;
વાવડીય તો આકુરી, બાળ્ય તે વજમાદ. ૫૬
અપીચુ અધામ માનક, કાંખાવળી કરાપ;
ગોળ તજ માંને પીએ, એ કુંવરજી આપ. ૫૭
સોખત ગોલાની સદા, હઠાયાજી થાય;
પરનારીની એળની, વાતો સુણે 'સદાય. ૫૮
સાંઈ અખળ ત્યાં ને ચડે, કણુકર નહીં સમાય;
તે પણુ તેણે થાય તો, રીડે તેને રાય. ૫૯
અગ્રે પુણી એ દેખીને, એને ભેઈએ એળ;
જુપ ભણે પરમાનંદ, તુરત થટે છે કંતેળ. ૬૦
મનુજને સામટા, કહાં કરજીનકુઃશાય;
છો નહીં પરમાનંદ, રહે કળાનમાં રાય. ૬૧

કોહરો.

વિમ્બ હાથ તરવાર, વણિક પંચાગળ વાંચે,
જગજ કાંડે વાંસ, પંદ લીધો કર ધણે;

૧ ગાયના. ૨ સાટે. ૩ એ ખોટા વહેમ છે; નહીં
તો આકમર સરખા ભણેલા રાજ્યએ પાસે બીરગમ
તથા ભણ્યા એવા પ્રધાનોનું બહુ માન હતું તેવું વચર
ભણેલા રાજના પ્રધાનનું માન સંભવ્યું નથી.

અગ્રે બહે કુંભાર, બહે ટપલો ને નાંધ,
કટિ લથે લહે, બહે સોની સરણાંધ;
બહે હાથ ભણત ગૃહસ્થ ને, બાળક નેગી બાથમાં;
એટલાં કટિએ શોભે નહીં, લેખણુ નુપના હાથમાં. ૬૨

કોહરો.

સુણો અસહના શૈલીયા, ન ભણ્યા કહી નિશાળ;
ગરજ ભણ્યાની નહિ રહે, જેનાં ભાગ્ય વિશાળ. ૬૩
ભુજંગી કંઈ.

હતા ભાગ્યશાળી વડા જુમિ માંહી,
હતું રાત કહામતણું બાન નાહી;
કહાં દિન ઉજે કહાં આથમે છે, ૬૪
હશે કોણુ રાજ કહાં તે વસે છે.
કહું કોઈએ આજ રાજ પધારે,
કહો ઉતારે ભોલ નાંખી વખારે;
હતા સુખી એવા પ્રજા સર્વ નેતી,
તેને કાંઈ વિલાતણી મળ નહોતી. ૬૫
મયું દ્રવ્ય ભ્યારે રણું નાહિ હાથે,
હવે સર્વ ચિંતા પડી લોક માથે;
સુજે છે કયા શંખવી વાત ત્યારે,
મયું દ્રવ્ય ને જા : આવીજ ભ્યારે. ૬૬
જેને રાજ્ય દહિ સમૃદ્ધિ છે પૂરી,
કરે કેમ વિદ્યા ભણ્યાની મજૂરી;
ધણા નોકરો ચાકરો નામું માંડે,
મળે ભાત તે કાંચરો શીદ ખાંડે. ૬૭
ધણા ઘેર ઘોડાં પજે નેહ માથે,
છતે સાચુસે હાથથી સાપ ઝાલે;
બાંને મૂક તેથી હશે કોણુ મોટા,
છતી સાહેબીમાં કરે શ્રમ ખોટા. ૬૮
મને સમૃદ્ધિ ને મળે એવી શીદી,
સુખે ખાઈ પીને રહું નિત્ય પોદી;
સુણી વાત એવી વટે વિમ્બ વાણી,
તમારી રૂચિ તો અગ્રે સર્વ જાણી. ૬૯

રાગ એખાહરજુનો.

કાંઈ કરશે નહીં પસ્તાવો, એવો બેનાર છે આજ
વસે વનમાંહી મૂંડાં બાંધી, નથી ખાતા અંનને રાંધી;
વજ પેહેરને મરજમાં આવે, કોઈનીનીક કરમ નહીં લા
નથી પરણવાનીતેનેમર્જ, નથી ભણતા 'વન્ય' રમવાન્ય.

૧ અણખપડું. ૨ અપડું.

તેનેમાથે કાંઈ નથીરાજ, આપ પીએ તે થાય છે તાજ;
 ઉઝા આશ્ચર્યાનું નહીં જાન, રહે રાત દિવસ સુસુતાન. ૭૨
 ખાવાનું ને મળ્યું તો ખામ, નહિતો આશ્ચર્યનેમરીભય;
 એક ખીનનું કીનાવીખાતો, નહીં સમપણુરનેહનોનાતો. ૭૩
 નથી ભણતરનોતેને ભાવ, એવો લે છે અઘોરિક ક્ષણ;
 એનું આપણા દુષ્ટને ન સુખ, લોકકાળનાકારણું કુઃખ. ૭૪
 પડે વચ્ચેના ઉપાડે ભાર, કરવો બોલતાં અદ્ય વિચાર;
 હતો બાળક રાજ ભારે, સોંપી માએ મજુરી ત્યારે. ૭૫
 કેક વાળીં બેસવા ફરાબ્યા, આપીઆશ્ચર્ય આકીચલાબ્યા;
 તમે કાજર હોત ને ભાત, એવી મહેનત મવકેદ ચાત. ૭૬
 તેહી ફરનારા ઝાઝા જેને, ચાલવાની જરૂર થી તેને;
 સુખપાલ મેના રિધિ પૂરી, કરે ચાલ્યાની થીક મજુરી. ૭૭
 ઘાસ ઘસી કાજર ખવરાવા, જાને થીએ તે હાથે ખાવા;
 એવી દીસે તમારી મરજ, પશુ સાંભળે મારી અરજ. ૭૮

કોહરા.

કોરટ રૂપી રાણીને, પુત્ર ફેંસલા થાય;
 નિત્ય પરામા પેટના, વજર ભણેલે રામ. ૭૯
 ને પોતાના પેટના, પડે કરવા માલ;
 કાણા કુખડા લંગડા, રૂપ કરેપા થાય. ૮૦
 રામ યુધિષ્ઠિર કૃષ્ણ વર્ણી, વિક્રમ બોલ જુવાળ;
 એ સખળા વિલા ભણ્યા, નિત્યે જઈ નિશાળ. ૮૧
 પર કુખ પોતે ફિર ધર્મી, લડ્યા સત્યથી આપ;
 છતાં પ્રવીણ પ્રધાન પણ, આપ કરે ઇનસાદ. ૮૨
 તો કીર્તિ કેની રહી, લઈ ગયા સામાજ;
 ને દુષ વિલા નહિ ભણ્યા, નામે પામ્યા નાજ. ૮૩
 જુપ ભણ્યાથી વસ્તીને, સખળી વાતે સુખ;
 મુરખ મહીપતિને પ્રભ, પુરજ પામે કુઃખ. ૮૪
 પેદ ભરી પોહોડો રહે, લહે ફિકર નહિ લેજ;
 કહાં પ્રભ સખળી વસે, કહાં વસે છે દેજ. ૮૫
 બળિયો નબળાને હણે, ખામ કાકડી વાડ;
 તેના પુર મળ્યે પડે, ખરા બપોરે ધાક. ૮૬
 દેજ સુધારો મરીમથી, કહો કેમ કરી થાય;
 ને રાજ દિલ નહિ ધરે, એકે નથી ઉપાય. ૮૭
 ને આપે બક્ષીસ પ્રભ, વિલા રૂપી બાગ;
 ફલકાડ આકિક મહી, એમાં મોજ અચાક. ૮૮

કલિયુગ કાવ્ય.

ફલતરે કુવારા હોજ, વિલા વિશેષ રમેજ;
 ટામ માન નાટક બેજ, વણુ ભણે નહિ કામેજ. ૮૯

પરદેશી થાયન નાદ, સમભ્યા વિના નહિ સ્વાદ;
 જેમ ચિત્ર રંગ વિચિત્ર, વણુ તેમ નિષેધ ચિત્ર. ૯૦
 જેમ બધિર આગળ કાંખ, જેમ આરશી વણુઅંખ;
 જેમ કવિત મુરખ પાસ, સુણી કરે ઉભટો ઘાસ. ૯૧
 મુંગો થું ચાવે માન, બોખો થું ચાવે પાન;
 વિલા રમેજ વિશેષ, મુરખ ન માણે લેજ. ૯૨

સવૈયા.

એકગમારમયો મિરનાર, નાચે દલમારદાંડાં પુર ભારે;
 વેતી નહીં જળ દેખી મરોડ, ધરે મન કોઠ બહુજ પ્રકારે;
 એથીઉત્તમચર્યાઅતિચમ, ખુશીખુશીપૂજાયુંમનભારે;
 નેભણીને નકશોનિરખે, કરખેજલરખણુભનત્યારે. ૯૩

છાંપી.

શેતંજ સોમટાં, ગંજીદે ગમત કરીયે,
 ભોમ્મો બીને જળ, વિના સુખ મળે ન જરીયે;
 ને કદિ એકાએક, છેક દિલ હોય ઉઘસી,
 વિલા વનિતા દુરત, કરે કુખ હરખ પ્રકાશી;
 લહિયે સુખ કુંડળનું પછી, સહિયે કાન વિધાવતાં;
 યજુલહિપુરજુસુખ પામીયે, ખમાયે કુખ યજુઆવતાં. ૯૪

કોહરા.

બાળક ધાવણુ છોડતાં, કરે મણો કથપાત;
 નહિ છોડાયાથી વધે, અજે રાજ અત્યંત. ૯૫
 એમજ આજસ અસન પણ, ને નહીં છોડે બાળ;
 કહ્યાં આપક નહીં પીએ, માશે કુખ કાંઈ કાળ.
 ભાટ વાત કચેરીમાં, કહી સણે મહીનાય;
 મળરાજ પાટજુતણે, લડીયો લાખા સાથ. ૯૬
 પ્રથમ ફોજ પાટજુતણી, જે પકો જેમ ટાંકણ;
 લૂટયો ચોરે ભાગ કજ, વળતી વાળો ખાણ. ૯૮

૧ કવિત.

૧ કહેજ ચોથેભાગ, ૨ દીડાલી તોડીલીધો,
 ૩ પીધોપુખ રસવળી લાખાથી લાકાધનો ૪
 ૫ જોડાકાર છોડીકાડી દેસે અડ્યાં ચોળીનેરે;
 ૬ ફેરજડ છુટીકડા અડાળ્યો અડાધનો ૭

૧ આ કવિતામાં ચાર વસ્તુઓ સંતાડી હોય
 તે વસ્તવાની સમસ્યા છે.

૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
ગીધપંખી જીવખેત, અચાંખોશી ફર ઢળો;
૧૭ ૧૮
એલે ધાટે વખત શો આપ્યો છે લડાઇનો ॥
૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨
ધેરી ખુબ મુકવાળી દાલજેરે ધુળીઢાડી;
૨૩ ૨૪
આગાંકછી સુખોખાટયો મૂળપુત માઇનો ॥ ૯૯
દોહરો.

એક એવી વાતથી, ભૂપતિ રીઝયો બાત;
અણુતરનાં એવી ભલી, હોય હજારો વાત. ૧૦૦
ચાલી આપ્યો ચીનથી, એક મુસાફર લોક;
ઠઠી ઉત્પતિ આહની, સુણવા લાગ્યો શોખ. ૧૦૧
ધાતુ પછી ઝાઝની, વિધવિધ વાતો જેઠ;
વિદ્યાસતી મુખથી વહે, સાચે સાચી તેઠ. ૧૦૨
જંગલી જન જાણે નહીં, ખીર ગળી કે બેંચ;
ભાન નહિ ભરવાડને, અક્રમ ભલી કે બેંસ. ૧૦૩
છુટ્ટો પરણે પાછડો, અભણ્યો મેસે રાજ;
ખોજ ઉપાડે બળદિયો, તે સફ પરને કાજ. ૧૦૪

પ્રધાન બોલ્યો—નારાય છંદ.

બહુ તપાસ લાવોને વિચારી વેચુ બોલતું,
વિદ્યાતણું વિશેષ માન ધારિને ન ડોલતું;
ભણી ગણી મુણી બની જતું ધનાદમ જાચવા,
ભિખારીને જરૂરથી થતું બહેલ નાચવા. ૧૦૫

રામ એખાહરજીનો.

જેને મહેરખાન થયા રામ, તેને અણુતરનું શું કામ;
ઝાઝે અણુતરેદારિદયઆવે;ટલે જીવ કાં જીવથી જાવે. ૧૦૬
સફ ધનવંતું ધર પૂછે, નહિ પૂછે બહેલો શું છે;
સભામાં મેસે ધનવંત પહેલો, વિદ્યાવંત મેસેસફુછેલો. ૧૦૭
આપે માતખરને બહુ માન, તેની તરફ રાખે સફ ખ્યાન;
ધનવંત બોલે કાઠું થેલું, લોક કણુલ કરે સફ પહેલું. ૧૦૮
જેમ પાસા પડે તે દામ, તેમ રાજ બોલે તે ન્યામ;
ધનવંતનો કુકમ ચાલે, કાલો વિદ્વાન મગર મ્હાલે. ૧૦૯
મેના સુખપાશમાં ધનવંત, બહેલો દાર ભાર વહંત;
ધનવંતને મેડી અગાશી, વિદ્યાવંત છાપરાના વાશી. ૧૧૦

દોહરો.

રામ આમળ એક દિન, પોઢાયો પંડિત;
તો તેનું કુખ દાગિતું, કહું તે સુણી કવિત. ૧૧૧

કવિત.

પાણીના તરંગ પૂર જાણીએ સમુદમાં,
ખરેખરાજ નાવની પેટે તરતા પાટલા;
વેલણુ તો મજા અને આડણી તો કજ બની,
ન્હાની ન્હાની હોડિયા પેટે તરતા પાટલા;
ખાજો ખલાશી છુમ પાડે તેને શિર તાપથી,
મુંદરીએ કાઢ પેરવાને વચ દાટલા;
સુણો મહારાજ અધિરાજ આજ રજનીમાં,
મુજ ઘેર બન્યા અદ્ભુત ખેલ આટલા. ૧૧૨

રામ એખાહરજીનો.

જાએ રાજને જૈ વિદ્વાન, બાએ જૂખ થઇ મહેરખાન;
મળે પંડિત પંડિતજ્યારે, એકબીજાનાં દુઃખજ્યારે. ૧૧૩
જેમ સાપ ઘેર સાપ જામ, જામના લપકારા વામ;
પગે રડીરાંડને પડે, હું જેની તું જામે ચડે. ૧૧૪

દોહરો.

અણુતર નથી દિસામમાં, જ્યાંકાં પહેરા દામ;
એવું સાંભળી ઉચર્યો, પંડિત વિદ્યારામ. ૧૧૫
પશ્ચિમ દિશ વેરાટપુર, જ્યાંકાં જંગનું રાજ;
વણિક પ્રધાનપણું ધરી, કરતો તેનું કાજ. ૧૧૬
મૂરખ ત્યાંનો મહીપતિ, અક્ષર ન ભણ્યો એક;
ઉપજ ખરચના આકથી, રહે અભણ્યો છેક. ૧૧૭
ખરચે ખુબ કરજ કરી, મોહો માગ્યું દે બાજ;
જમણાં ત્રમણાં ચોગણાં, ખત લખીઆપે રાજ. ૧૧૮
રૂપેયા સો રોકડા, કાઢ કરી આપે મોહાર,
મન સમજે મુજ ઉપરે, એવું શું છે જોર. ૧૧૯
નાણું લેશે વાણિયો, જ્યારે હું આપીશ;
એણે ખોયા આજ તો, માફે કામ કરીશ. ૧૨૦
ફરિયાદી સરકારમાં, પછી થઇ જે વાર;
ખામ ખગીચા સહિત સફ, થયાં જામધરખાર. ૧૨૧
વેચ્યાં વાસણુ દાગીના, વેચ્યાં ગામ ગરાસ;
મિયાં થયા બીખ માગતા, પૈસો ન રહ્યો પાસ. ૧૨૨
વિખ ખાવા ઇચ્છા કરે, મળે લોકમાં લાજ;
વગર ભણ્યાને કારણે, કીધું એવું કાજ. ૧૨૩
છંદો.

કુઃખે પ્રભ પીડાય, કરે ન સહાય નરપતિ,
નવા નવા કર કરે, ધરે નહિ ધનની તપતિ;
લાય લઈને ન્યાય, કરે અન્યાય અતિયે;
કરીને નજર દરામ, જીવે પર જીવની દિશે;

પર હાય સોપી નિજ રાજને, નજર નહીં રાખે તહીં;
અવનીપર એવો જીભમ તો, શ્રીહરિ કર્ણ સાંખે નહીં. ૧૨૪

ચોપાષ.

એવો જીભમી રાજ થાય, તેને કાણુ સમજવા ભય;
વિષા ઠંકણુ ઠેકું' ધરે, હાગે છાંટા નિરલજ કરે. ૧૨૫
એનો અવર નથી ઉપાય, જૂપ બણે સુધરેલો થાય;
વિષા ગુરૂ થઇ આપે જ્ઞાન, કાષ્ટની શરમ ન રાખે કાન. ૧૨૬
પોતાના અવશ્યજી તે વેર, દેખાડે દરપણી પેર;
કર્ણ કાચે કર્ણ ન; શકાય, વિષા બોલે વચન સદાય. ૧૨૭

અવેયો.

જે પ્રથિપાળ મહે ત્રિપ પારકી,
બંપટ રાક્ષસ એજ બંકાનો;
થાય અન્યાય પિડાય પ્રભ,
ન જીવે નજરે દુષ્ટ અંધ બહાનો;
દેશ સુધાર પુકાર કરે,
પણ પાવરને ન ચડે કર્ણ પાનો;
સુખ ઉગી: પણ તુજ મતિ,
ન ભણ્યો દુષ્ટ તે પથ પુંજ વિનાનો. ૧૨૮

દોહરો.

ઉકરડામાં આથડે, તજી જનાન શુભરથાન;
ભણ્યા વિના જી કે અણુધ, જૂપ તરસતું જાન. ૧૨૯
ગુરૂ મરણ્ય જેવા કર્યા, કર્યા ન લાંબા કાન;
પુંજ કરતાં મૂક કરી, જીલી મયો ભગવાન. ૧૩૦

કવિત.

મઈંદીને મહારાણી કિધી કોષ તઈંદીએ,
માનવી સમાન તેની આખરે ન માનવી;
કોસના પ્રવાહ વીજ મેળવી અલાવીએ,
જરૂર કોષ જન તેને જાણુશે ન ? જાનહવી
જેવી તેવી હોય તોય દેવીએ પૂજાય, એવી,
દેવી જેવી કોષ ન પૂજાય કર્ણ દાનવી;
શું થયું જો જ્ઞાનને મળ્યું કહી વિમાન તો,
મનુષ્યના સમાન કોષ માનવી ન માનવી. ૧૩૧

દોહરો.

કશેળીએ કર્ણ ધર કયું, કર્ણન વાસણુ કાય;
તોપણુ તેને માનવી, તુજ અણે મનમાય. ૧૩૨

તેમજ કંચન મહેલમાં, અભણ્યો રાજ હોય;
પડિત તેને પથ થકી, મણે ન અધિકા કાય. ૧૩૩

પ્રધાન બોલેયો;—

પથ કહો કે નર કહો, પણ જાણો તે પાસ;
કરો વખાણુજ વિધવિધે, તો પૂરે મન આશ. ૧૩૪
જો કોષ મરીજ મનુષ્યને, બોલાવે ધનવંત;
કુલે અંગે અંગથી, પામે પ્રેમ અનંત. ૧૩૫

કવિત.

રાંદીરાંડનો તનુજ કહે થઇ રાજ રાજ,
માજ કું મયો નજીક શેઠની મેડીના;
દરખની વાત માત શી કહું જો આજીતણી,
છોકરા છ સાત સાથે હતા મારી હેડીના;
એવે સમે નમરના શેઠ હવેલીમાંથી,—
આવીને ઉભા નજીક ખારીની કહેડીના;
મને થકી આપો આપ શેઠ જોલાળ્યા,

કહું જા જાતને કુતરાને હાંકરે મપેડીના. ૧૩૬
મહેતાજી બોલ્યા—દોહરો.

શેઠ તણી શેઠાઇ વળી, રાજનું જે રાજ;
મૂળ થયાં વિલાવડે, સમજાં સુખનાં સાજ. ૧૩૭
શેઠ તણા જે પુરવળે, જો ન બણેલા હોત;
મળત ન તેને એટલું, ધન શેઠાઇ સોત. ૧૩૮
તેમજ રાજ અસલના, બણુતરે જો ન બણુત;
પામત કહી ન રાજપદ, રાજ કર્ણ ન અણુત; ૧૩૯
નથી વિલા જે દેશમાં, નથી ઉભમતું જ્ઞાન;
શેઠ નથી રાજ નથી, નથી પડિત પરધાન. ૧૪૦
રચે સદાવત માતખર, ધર્મશાળા ખુશીદાર;
નિરભાગી ? મહિ હોય જે, વસે સુખે તે કાર. ૧૪૧
જો નર રહી નિરુચમી, રજ્યું બાપનું ખાય;
તે નર પણ નિરુચમી, મહીની મણુતી મણાય. ૧૪૨
ધર્મશાળા ધર બાપનાં, નેમાં વસે સદાય;
ખાય સદાવત બાપનું, બાપનું રજ્યું ન ખાય. ૧૪૩
કારખાનું જમનું કરી, મનુષ્ય મજૂરીદાર;
ખાન પાન વઆદિક પ્રજા, જખસે બહુ પગાર. ૧૪૪
નિમકહલાલી હોય તે, કરે પરમારથ કામ;
પેટ ભરી પોદી રહે, પ્રજાને નિમકહલામ. ૧૪૫
કરે પરમારથ અકલથી, અકલવાન નિશિ દાન;
પેટ મજૂરીથી ભરે, અપ અકલના જન. ૧૪૬

સો નરથી નહિ બની શકે, એક અક્ષથી થાય;
અક્ષવાન તે કારણે, બહુ દરમાયા થાય. ૧૪૭
પ્રભતથી પીઠા હરે, અક્ષવાન બુપાળ;
અધેરી નમરી વસે, જે મરખ મહીપાળ. ૧૪૮

બુજંગી છંદ.

પુરી એક અધેરી ને ગંડુ રાગ,
દેકે શેર ભાણ દેકે શેર ખાળ;
બધી ચીજ વેચાય ત્યાં ભાવ એકે,
કદી સારી છુરી ન વેચે વિવેકે. ૧૪૯

તહાં જઈ ચડયા એ ગુરૂ એકે ચેલો,
ગયો મામમાં માગવા શિખ્ય પેલો;
ભીંધી સુખડી હાલથી આપી આટો,
ગુરૂ પાસે જીને કહે ખૂબ ખાટ્યો. ૧૫૦

ગુરૂજી કહે રાત રહેવું ન આંહી,
સહિ એક ભાવે બપો ચીજ ન્યાંહી;
હરી ચોર ને કાઢતો ન્યાય એકે,
નહીં હોય શિક્ષા યુવાની વિવેકે. ૧૫૧

કદી માથ એવા વિષે ના વધીજે,
ચલો સલ ચેલા જવું મામ બીજે;
કહે શિખ્ય ખાવા પૌંચા ખૂબ આંહી,
તજી તેહ હું તો ન આવીશ કપાહી. ૧૫૨

ગુરૂએ બહુ ભોષ દીધેજા ખાસો,
નહીં ચોગ્ય આંહી રહે રાત વાસો;
ન માની કથી વાત તે શિખ્ય જવારે,
ગુરૂજી તજીને ગયા મામ ત્યારે. ૧૫૩

રહ્યા શિખ્યજી તો ત્યાહાં દિન ઝાઝા,
બહુ ખાઇ પીને થયા ખૂબ તાળ;
પછીથી થયા તેહના હાલ કેવા,
કહું છું હવે હું સુણો સર્વ તેવા. ૧૫૪

કાહુરો.

તરકર ખાતર પાડવા, ગયા વણિકને દાર;
તહાં ભીંત પૂરી પડી, ચોર દગાયા ચાર. ૧૫૫
ખાત પ્રભાતે ચોરની, ગઇ વૃષ્ટને દરિયાદ;
ચળી દરાવી શેઠને, ડાહ્યાની સુણીં દાદ. ૧૫૬

એવું ધર કેવું ચપડું, ખૂન થયાં તે દાર;
રાતે ખાતર ખોદતાં, ચોર દગાયા ચાર. ૧૫૭
વણિક કહે ઠગિયાલજી, એમાં વાંકે અખાર;
ખરેખરી એમાં નથી, મારી ખોડ બખાર. ૧૫૮

કડિયાને ચળી દરી, વણિક બચ્ચો તે વાર;
ચુક મારો કરનારની, કડિયે કરી ઉચાર. ૧૫૯

મારો કરનારો કહે, પાણી થયું વિશેષ;
એતો ચુક પખાલીની, મારી ચુક ન લેશ. ૧૬૦

પુરપતિ કહે પખાલીને, જે તું ચળીએ જાય;
આજ પછી આ મામમાં, એવા યુવા ન થાય. ૧૬૧

૧ મુઠ્ઠાં નિસર્માં મારજે, મેં જ્યેનું તે દીક;
પાણીં અધિક તેથી પકડું, રાજ છડી રીસ. ૧૬૨

મુઠ્ઠાંજીને મારવા, કરી એવો નિરધાર;
ચળી પાસે બઇ ગયા, મુઠ્ઠાંને તે વાર. ૧૬૩

દળ જડું ચળીતણું, મુઠ્ઠાં પાતળે અંગ;
એવી હકીકત માકરે, જે કહી ભૂપ પ્રસંગ. ૧૬૪

ભૂપ કહે નું હરખડી, આવી પછો કોઇ;
શોધી ચઢાવો ચળીએ, જાડા નરને જોઇ. ૧૬૫

જોતાં જોતાં એ જડયો, જોગી જડે અંગ;
બદ્ધ દિન ખાપને બન્યો, રાતે માને રંગ. ૧૬૬

શિખ્ય મુદત માગી ગયો, ગુરૂ પાસે પસ્તાય;
ગુરૂએ આવી ઉગારીઓ, અદ્વિજીત કરી ઉપાય. ૧૬૭

જોગી ચળી પાસે જઇ, કહે ભૂપ સુણ કાન;
આ અવસર ચળીએ ચડે, વેગે મગે વિમાન. ૧૬૮

ચેલો બેઠ્યો હું ચડું, એ ગુરૂ કહે હું આપ;
અધિપતિ કહે ચડોયે અમે, પૂરજી મગે પ્રતાપ. ૧૬૯

ગુરૂ ચેલાને મામથી, પહેલાડ્યા માઉ પાંચ;
રાજ ચર્મો પર રસો, અંગે વેડી આંચ. ૧૭૦

જહાં બચેશ ન ભૂપાત, નિપજે એવા ન્યાય;
દેશ સુધારાની તહાં, તો આશા શી થાય. ૧૭૧

નર્વીન કળાની ગમ નહીં, નહિ સમજજી લવલેશ;
કાંઈ સવળો રસ્તો કહે, અવળો લે ઉપદેશ. ૧૭૨

કાંઈ પશુતા નાકમાં, કદી બરાડું હોય;
કાંઈનારને લાત હણી, બડાપી બાગે સોય. ૧૭૩

કહું તેનો એક દાખલો, સાંભળજે રહીં ભૂપ;
કેવા જન આ દેશના, ભોળા બડાજી ભૂપ. ૧૭૪

શ્રી સરકારે મોકલ્યો, મહેતો એકજ મામ;
ચેપવડે ગૌરીલગા, કહાડવાને કામ. ૧૭૫

જીને ચોરે ઉતર્યો, પછી ગયો વૃષ દાર;
સમજવા વૃષ મુરખની, આમળ કર્યો ઉચાર. ૧૭૬

સરકારે સહુ ભોંકપર, દગા ધરી દિશ્વર્માય;
ધર્મ કામ ઉછું કયું, કસર ન રાખી કાંય. ૧૭૭

૧ એક વોરો.

મુજ સરખા મેતા બહુ, રાખ્યા હઈ પમાર;
સહુ જનને સુખ ઉપજે, ખરચ ન થાય લખાર. ૧૭૮
બળીયાથી બાળક મરે, પીઠા પૂરણ થાય;
બાળ બિચારે તરફડે, નજરે જોયું ન જાય. ૧૭૯
તે સહુ પીઠા ટાળવા, આવો કર્યો ઉપાય;
પુણ્ય વિના બીજી કરી, નથી મતલબ તે માંય. ૧૮૦
બાળકને હાજર કરો, કાફું બળાયા અંગ;
કશી ફિકર નહિ રાખશો, ધરજે અધિક ઉત્તમ. ૧૮૧
મુખથી મોત્યા મહીપતિ, કાલે કરશું કામ;
આજ ફિલસ મોખો નથી, માટે કરો વિરામ. ૧૮૨

ચોપાઇ.

પછી મહેતો ઉતારે યા, રાજ મંત્રી ભેગા થયા;
નૃપ કાકાને પૂછી વાત, તમે કશું જાણો છો તાત. ૧૮૩
કહે કાકા બહુ જાણું અમે, પણ પૂછો નહિ કહ્યો તમે;
નવીંત્રભરાળપણનવા, હવે અમેજાણુખપનાહવા. ૧૮૪
આ અવસર જો નહિ હોત, કોણુ કહત અંતરગણુ સોત;
આવ્યોછે રાજ ઉચ્છિન્ન, ધન હરવાને કારણુ તેજ. ૧૮૫
નાણુની બહુ થાશે વૃદ્ધ, કમકાથી વેચાશે ઊંટ;
પણુમળજોનહિ કોઇ લેનાર, સોદાગર ફરશે સહુકાર. ૧૮૬
એ રાજ ધન હરવા વિષે, નવી નવી હિકમત કહાકરો;
નવીંકરશે નિશ્ચાળાબહુ, એનું બાણુતર બાણુસેહુ. ૧૮૭
છોડાવી સહુના વેપાર, બંદુક ઉપડાવે તે વાર;
ગાય સુવરનું લઇને ચામ, કીધું છે પડખનું કામ. ૧૮૮
શબ્દ સુણી તેનો તતખેવ, હિંદુ દુરખા નાસે દેવ;
કશે કલકી જે અવતાર, ત્યારે જશે આ સરકાર. ૧૮૯
બ્યારે ચક્રવે રાજ્યજ થશે, ત્રણુફિલસરહી દુરતજ જશે;
ખડકુંપાનહવેહુંઅમે, પણુનજરેસહુ જોશો તમે. ૧૯૦
સંવત અઢાર નવાણું માંય, એનું રાજ્ય ન રહેશે ક્યાંય;
નહિતોઆગણુસેનેચોહ, નહિહોખોએનું ક્યાંય છું. ૧૯૧
આ મેતા આવ્યો છે જોહ, બાળકને દુઃખ દેવા તેહ;
બળીયા કહાડે નિસરે ફરી, માતમારે કોપજ કરી. ૧૯૨
જોને ફરો બળીયા નિસરે, એને ઢાકતર એવું કરે;
ખૂલ ખાદ્યા સાથે ધસે, ભાંસુધી છવથી તે જશે. ૧૯૩
એવું જપ હોસે ઉચ્ચાર્યું, સહુના મનમાં સાચું હતું;
સાંભળીસહુને ઉપજો ત્રાસ, નાંખ્યાસુખપઉદાસ. ૧૯૪

ટાહુરા.

આદર્શ વરણુ અદરના, કર્યા એકાં ત્યાંય;
સોપી વાત વિચારવા, બોલ્યા મહિમામાં. ૧૯૫

સહુ સમજ્યા જે આજથી, ગયું જુવનું રાજ;
અમલ થયો પરરાજ્યનો, કરશે જો આ કાજ. ૧૯૬

રાગ મોખાહુરજીનો.

બોલ્યા બાહણુ તેણે કામ,
અમે છોડી જશું આ ગામ;
આજને ન મળે ક્યાંઈ અણી,
બાહણુનો નહો કોઇ બણી. ૧૯૭

બોલ્યા શુકલ જો મત થશે આવી,
અમે એથીજ લેશું ચલાવી;
શુકલ બાહણુને સ્વાદ ન જાને,
જાણ ન મળે તો દુધ ચલાવે. ૧૯૮

કહે પુરાણી પુસ્તક જોખમે,
એવું કીધું રાજ કોષમે;
પણુ પોમાં એતો સહુ ચોખાં,
આજ ક્યાં તે સહીથી સાચાં. ૧૯૯

બોલ્યા જોશી અસલની જે વાત,
શીદ આજ સંભારો છો તાત;
બોલો આજ મળી જણુ પાંચે,
મઇ તિથિ તો જોશી ન વાંચે. ૨૦૦

બોલ્યા મહેતાજી યું કહો છો,
તમે અમને અમાડી કરો છો;
કરવા બીજને ખુવારજ બધ્યા છો,
તમે કેની નિશ્ચાળે બધ્યા છો. ૨૦૧

બોલ્યા રજપૂત લોક રિસાઇ,
અમને કોણુ ગણે છે ભાઇ;
નથી ધરમાં ભર્યા કાંઇ નાણાં,
હાલી કકરાઇ બેટ બીજાણાં. ૨૦૨

બોલ્યા વાત વચ્ચારીને શેઠ,
મહેતો આવ્યો છે ભરવાને પેટ;
નહિ તો આપણા સામે ન થાય,
લાભે લોભજ શેઠ તણાય. ૨૦૩

કહે સોની શેઠે કહ્યું જોહ,
પેટ ભરવાનો ઉપાય એહ;
અમે કણુલ કર્યો એ વિવેક,
એ તો સોળ વાલ રતિ એક. ૨૦૪

કહે કણુબી અમે જન બીજે,
તોય હરજન ત્યાંજ વસીજે;
નથી અહીં અમારા ચાસ,
જ્યાં ગાજે ત્યાં કણુબીનો ચાસ. ૨૦૫

કહે કુટલ કહું તે ખાણ, ભરે આપણે આજ ઉમાળા; મારી એટલેજ આલે છુલિ, પરેભની ઘોડી પાદર મુધી.	૨૦૬	બોલ્યો ભવિયો આ કામ માંહી, લોક તકરાર બહુ લેશે આંહી; ન્યારે બંનેને બનશે લગ્ન, મારે જીવન વિનાની ભવાઈ.	૨૧૬
બોલ્યા કુંભાર આપણે કાં રૂવો, સહુએ શું કરશે તે તો ભુલ્યો; શીદ આગળ કરી દીડો, હજી ચાક ઉપર છે પીડો.	૨૦૭	બોલ્યો ભરવાડ જે મુખી લાગ્યો, આવા કાચમાં આગળ જાગ્યો; અને કહ્યો છોયે આ કાળ, માયો વાળે એજ જોવાળ.	૨૧૭
કહે છુલાર ભેને પ્રધાન, સમજવી સમાવી તોફાન; મહેતા સાથે જે તકરાર મારો, બોલું છુલાર આપે કુટારો.	૨૦૮	કહે છીપો એની જાત નીચી, એ તો બોલેછે આંખો મીચી; નથી સાંભળતા કાંઈ વાત, જાત વિના પડે નહિ ભાત.	૨૧૮
કહે ધાંપી ઝાણ પાછો જાશે, પાછી પોરથી ચડ્યાત મારો; કરો મહેનત ચલાય તે પેર, ધાંપીનો ખેલ ઘેરનો ઘેર.	૨૦૯	બોલ્યો માળી ભુલ્યો સંભાળી, જમણું તેના મુલકને ટાળી; પછી આપણને શું કહેશે, માળી રૂંધો તો કુલકાં લેશે.	૨૧૯
કહે ધોળી ઉમાળો તો ભર્યો, પછી ત્યાં જઈને શું કરીએ; નહિ વાટના ઘાટના રહિયે, જેમ ધોળીના કુતરા ચપડો.	૨૧૦	કહે પાવૈ કરો કાલાવાલા, એતો શું ક વલોવોડો કાલા; તમે માંડે કહ્યું નહીં માનો, કહી પાવેને નહિ ચડે પાનો.	૨૨૦
કહે મોચી શું આપણું જાશે, સોનું મારો તે આપણું મારો; તમે ધીરજ મનમાં ધારો, પાણી પહેલાં શું મોળું ઉતારો.	૨૧૧	કહે કંસારા આપણો રાજ, એનો અમલ મયો હશે આજ; એતો જાહેર બેઠજ બાગ્યો, માળી ફરી કે રણુકો વાગ્યો.	૨૨૧
કહે દરજી સુણો મારી મરજી, દેવે પીઠ આપણને આ સરજી; આખા દેશમાં આસ્યું છે એવું, કાઠ્યો આલ ક્યાં થીમડું દેવું.	૨૧૨	બોલ્યો વાધરો વિચાર સોત, કાંતા મહેતાનું આપણું છે મોત; ન્યારે ધો મરનારી ચાપ, ત્યારે વાધરીવાડે જાપ.	૨૨૨
કહે સુતાર અમને જે નડશે, એની વેડમાં વધિ પડશે; અને નિશ વિચારીને કીધ, આડે લાકડે આડો વીધ.	૨૧૩	બોલ્યો બડબડો એક બાવો, અને છોડી દેયું દેશ આવો; નથી શોધવો અમારે સાથ, બાવા ઉડ્યા બજલમાં હાથ.	૨૨૩
કહે વાળંદ મહેતાને ત્યાં, નહિ કામ સુખ્યું હોય કાંઈ; ત્યારે બાળકને બળીયા જોડે, નવરો વાળંદ પાડા જોડે.	૨૧૪	ત્રાંહી આંખવાળો એક બોલ્યો, તમે જા માટે કાપણ ડોળો; ભુલ્યા નથી સરકાર ને રાજ, ત્યાં આંખે જે ચાંદ દેખાજ.	૨૨૪
બોલ્યા ખલાશીયો કહું આજ, રાજ મારો તે કરશે રાજ; શીદ આપણે બાળીયે પ્રાણ, નથી દરીવારો મેલ્યું જાણ.	૨૧૫	કોહરો. એ રીતે સદુ કહ્યો મયા, આપ આપની વાત; મહેતો મંત્રીને મળ્યા, બીજે દિવસ પ્રજાત.	૨૨૫

મહેતાને મંત્રી કહે, છે મહી સુભરાત;
 આમળ બહુવી લાતને, પાછળ કરવી વાત. ૨૨૬
 સમજાવ્યે નહિ સમજાયે, જ્યારે કરેશો જોર;
 કામ તમારું સુધરે, નહિ તો ફિક્કી જોર. ૨૨૭
 મહેતે મહીપતિ પાસ જાય, ડર દેખાડ્યો જ્યાર;
 પાછળને હાજર કરી, અતલમ પાડી પાર. ૨૨૮
 એવા અબજોલા વસે, મહીપાત મુદ્દ મમાર;
 ભાકજી વહેમી આગસ, સમજાવ્યું નહિ લગાર. ૨૨૯
 માટે ભણવા મોકલે, તમે કુંવરને તાત;
 નહિ તો કહું તે સાંભળા, મારી છેછી વાત. ૨૩૦
 જે રાજ નહિ જાણ્યો, ભણી બાલો દરિયાઈ;
 જાશે તેના કાચથી, રહમતનો ઇન્સાફ. ૨૩૧
 ખાપ પિયે પોઠી રહે, જેમ માતપરનાં ઢોર;
 રહમતની પેટે રહે, જરી ન આવે જોર. ૨૩૨
 ભણીગણી જે ભૂપતિ, ભણે કાચલા આજ;
 રહેશે તેના કાચમાં, નિજ રહમતવું રાજ. ૨૩૩
 ઇત્યાદિક ઉપદેશ કહ, માક્યો વિહારામ;
 પથરાપર પાણી થયું, કાંઈ ન લાગ્યું કામ. ૨૩૪
 ઉઠેલા વિમ્બ ઉદાસ થઈ, ગયો પોતાને ઘેર;
 કુંવરે મનમાં વાત તે, રાખી ફડી પેર. ૨૩૫
 ઉઠી પ્રભાતે એકલો, ભણવા ગયો નિશાળ;
 અક્ષર બહુ દિન એકઠા, શિખ્યો છુદ્ધિ વિશાળ. ૨૩૬
 દેખી મંત્રી હાઝે બહો, મોટે મીઠું ગાય;
 કુંવર ચડે બીજી હતે, એવા કરે ઉપાય. ૨૩૭
 ચેતેલો ચુક્યો નહીં, ન ચાડ્યો બીજો એક;
 ભણીગણી વાકેઈ થયો, સુધર્યો છોડી ફેલ. ૨૩૮
 ફોજદારીના ફેસલા, કોઈ દિવાની કામ;
 ચુકાવે તે ચતુર તૃપ, અહલે આઠો જામ. ૨૩૯
 દિન દિન દેહ સુધારવા, અજણિત કરે ઉપાય;
 અતિશય પાઝ્યો આખર, દેહ વિદેશી રાય. ૨૪૦
 એજ રીતે આ દેહના, સુધરે રાજ સર્વ;
 તો દિવસ આનંદના, જાણું દવાબી પવ. ૨૪૧
 જોગણીશી ઉપર ચર્ચા, વિક્રમનાં દસ વર્ષ;
 ભાદરવા સુદિ ૧૬ાદશી, આપણું કર્યું સર્વ. ૨૪૨
 અણવી અમહાવાદની, વિદ્યા મંડળી માંવ;
 કુમા કરો શોતા સફું, કહું અધિક જો કામ. ૨૪૩
 બિનલિ દલપતરામની, દિલ પાશે દિન નીક;
 શોતા જન સમજા તમે, બોલો જવ જમદીયા. ૨૪૪

લાંચ વિષે.

કોહારા.

ભણેલ જ્યાં નહિ ભૂપાત, ત્યાં અંધેર જાણાય;
 રાજ પ્રધાન સૌ કરે, લાંચ લઈ ને ન્યાય. ૧
 ક્યન બહુ કહ્યો કહ્યો કરે, ટિકાકાર પોકાર;
 તોય લોક જે લાંચિયા, લાંચ ન તજે લગાર. ૨

બુજાંગી છંદ.

અરે લાંચિયા લાંચિયા ચોર જેવા,
 અધર્મ થયા આધિના કેમ એવા;
 કહો કાનમાં કેમ કીકા ખરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૩
 ખરી નોકરી લાંચ ખાઈ પુએછે,
 જનો કેદમાં કેક જતા લુએ છે;
 દુરાચારી દુષ્ટો દિલે ક્યાં કરે છે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૪
 પડે મુઝડે તોપના જેમ ગાળા,
 બહુ ઉછળે નીતિના બોલ બહોળા,
 ખરી કાનમાં ધ્યાનમાં ક્યાં ધરે છે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૫
 નથી છોડતા ચાલ લાંચો લાંબાની,
 છતી વાત છે, તે નથી છેક જાની;
 દુરાચાર તો ચાચરે આચરે છે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૬
 નથી જાણતા જે જશે લોકલજ્જ,
 નથી જાણતા જે થશે મૃતસંજ્જા;
 બહો ભાત બંકાર પાપે ભરે છે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૭
 બલે ખૂબ નાણે ખળનો જમાવે,
 અહોથી જતાં સાથ અદ્યે ન આવે;
 અરે આર્થો મેલી જવું આખરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૮
 વડાં ઝેરના બીજ જે કોઈ વાવે,
 નહિ દ્રાક્ષ કે દાડમી ઉગી આવે;
 જતે ઝેરનો છોડવા ઉછરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૯

૧ અમહાવાદમાં ટિકાકાર નામે પત્ર લખાઈ હતું.

૨ ચાચરે-જનકેર અકલામાં.

ભલે દીક્ષતું તેા બહુ ડેળ રાખે,
ભગારે કહી ભાંચનો ભાભા માખે;
ખરો તે કમારો નહારો કરે છે,
દિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૦

થયો ઉપરી છપરે નેત્ર આપયો,
અધર્મો મુખ્યએ સ્વધર્મે ન જાપયો;
મહા પાપ ગાયે બાધ ને મરે છે,
દિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૧

તજ કીર્તિ પિકાર કોડે ધરે છે,
તજને સુધા ઝેરને સંધરે છે;
તજ ઉર્વશી અંતરીને વરે છે,
દિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૨

જુઓ ન્યાયની કારણ કે કચેરી,
જુઓ દેવડી રાજના કાજકેરી;
મણા કાશિયા કાશિયા ત્યાં કરે છે,
દિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૩

કમારો મણા માનવી કામકારે,
દીકા કુનિયા મખ દહપતરાને;
અરે અર્થ એથી કશો થું સરે છે,
દિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૪

દોહરા.

ભાવે લોકા કુટવા, હક તજી ખાતું હરામ;
ભાવક જન ભાવક નહિ, કોળી બિલતું કામ. ૧૫

જુલમ વિષે.

દોહરા.

જોરાવરના જુલમનો, કોણ કરે દરિયાધ;
વાયે માર્યું માનવી, એનો શો ઇનસાફ. ૧

ન્યાય નિયમ સૌ ગરીબને, સમર્થને સૌ માફ;
વૃદ્ધિ વિશ્વ પ્રલય કરે, એનો શો ઇનસાફ. ૨

જેમ તેમ મન વાળતું, ભાંયાં નવ ચાલે કામ;
મેં ર કુટારાને દમ્યા, ફેંકી રસ્તે વામ. ૩

જોરાવરના જુલમનો, ઉર ગણિયે ઉપકાર;
સર્વ તપે તેા સમજીયે, પડશે મેધ અપાર. ૪

સાલસ પર ચરો સજી, જુલમી આગળ દીક;
અળ ઉપર ચરો વરૂ, સિંહ સમીપે રીક. ૫

નિર્જળ પર ચરો સજી, સળગ ઉપર નહિ દીક;
મની મુલક પર ચરો પશુ, માન સમીપે રીક. ૬

ન્યાય અને અન્યાયનો, વિદેર તળે વિચાર;
ધરે અંતરમાં વક્તા, તે માટે તરવાર. ૭

જેમ તેમ મન વાળતું, ભાંયાં નહિ જડે ઉપાય;
જમડે માર્યો ખાપ તે, વેર કહી ન વળાય. ૮

જુલમી જુલમ કરે મણા, સુજે ન કાંઈ ઉપાય;
કરી કમારોળ તેા, કવચિત્ દાયકો ભાય. ૯

જેર વિષે.

દોહરા.

તનખળ, ધનખળ, બુદ્ધિખળ, સર્વ ન એકજ સાથ;
પણા છે જે પ્રાણીને, તો તેને નહિ હાથ. ૧

આપ્યું દેાને છપરે, એક એક વિષ જોર;
જોર મુખે છે સર્પને, વૃદ્ધિ પૂંછ સજોર. ૨

વગર બુદ્ધિએ જોરથી, થતું હોત જો કાળ;
વાહ વરૂને વાંદરાં, કરત જમતમાં રાજ. ૩

જે નિજમળ જાણે નહિ, વરતે પર આધીન;
હાથી અચાને રહે, આવત આગળ દીન. ૪

પોતામાં પોતાપણું, હોય તોજ સૌ રહેલ;
હોય તોજ દીવા જળ, દીવામાંદિ દીવેલ. ૫

મરણ આદરે તેહને, ભરકરતું નહિ કામ;
જુઓ કેહીએ એકલે, કયો જમવરનર કામ. ૬

મળે ખરો ઉસ્તાદ ત્યાં, કંઠણ રહી ન કાકામ;
દીરો હક ન લોકથી, પશુ દવમાં ખળી જવામ. ૭

હિંમત ધરે હજાર પશુ, મળ પ્રમાણે થાય;
નખ છેદાય નરિણિયે, કંઈ કહી ન કપાય. ૮

જોખનતું જોર.—દીર્ઘવિગ્રયકંઠ.

જોખનજોખનકામ કરે, પહોંતેમ ધરે બહુ બીક કુવાની,
દેહથી દિલ કેમ કરે, સમયા કહિ સિંહ સમીપ સુવાની;
હોમી મણીવરનેદિલ હાય, મનાય ભીંતિમનમાં નમુઆની;
સત્યકથાદહપતકથે, જીવજોખન જાણી જુએ ન જુવાની. ૯

૧ ઉર્વશી-અપાર. ૨ એક ગરીબ માણસે કહ્યું કે કુટારા અને કુટવા આખા ત્યારે મેં મારાં કુખમાં વેળા ફેંકી દીધાં તેથી કુટારાને દોડી દોડીને લેવા પડ્યાં.

૧ કમારોળ-એક કાગડો પકાકા જમ્ય તેા મણા કાગડા મળીને સોરખકાર કરેછે તેમ કરતું તેણું ન્યામ કમારોળ. ૨ લોક મેષ. ૩ અધિ-સમુદ.

મનહરે છંદ.

સિંહનો શિકાર કરનાર નર નિરખાને,
એપિ એક અજ માલ્યો સિંહને એતાવવા;
જણે બાળી મારો ભાવ વિસારશે વેરભાવ,
એથી મારે એની પાસે થશે જવા આવવા;
ફક્કરો મારી સિંહે અજને વિદારી નાખ્યો,
કહ્યું શાણો થેને આવ્યો અને સમજાવવા;
અંતર વિચારી આમ, કહે દશપતરામ,
ભેરાવરને ન જેએ કાપણુ શિખાવવા.

૧૦

નિર્જળ વિષે.

કોહરો.

નાના પણુ ઝાઝતણા, આશયથી સુખ સહેલ;
નાનાં બહુ નેવાં મળી, કાંકે મોટો મહેલ. ૧
ખણુ મરીખની મદદથી, જગમગ સત્તુ છતાય;
રામે રાવણને હણ્યો, લાઇ વાહરો સહાય. ૨
કુંકરો નિર્જન સહે, સહે નહીં ધનવાન;
અથ રાવ રણુહાણ, ગાય ચારેતો કાન. ૩
ભલો સ્વાદ છે ભૂખમાં, સુખકીમાં નહિ સાર;
ભૂખે ખાઇ બાપરી, રામે રાજકુમાર. ૪
બળીયાથી સહુ કેા બીએ, નિર્જળનેજ નકાય;
વાયતણો માગે નહિ, ભોગ ભવાની આય. ૫
નિર્જળ જન નિંદા કરી, કાઢે મનનો રોય;
પામે રાંધીરાંક મન, કાપ દષ સંતોય. ૬
જે જન જેનેા યત રહે, તેની લાજ ગણાય;
કામ પડે જો લગડે, પહેરનાર શરમાય. ૭
કોણુ વડાની વાતમાં, સુણે મરીખનો સાદ;
ભૂંજળ ભેર અવાજમાં, ક્યાં તડીનો નાદ. ૮
કહો ઐઠ શા કામનો, જેથી ન સરે અર્થ;
નાનો પણુ નિશિપતિ ભલો, કનિ ઐઠ પણુ વ્યર્થ. ૯
નખળાથીજ બની શકે, એવા કંકે ઉપાય;
ખડકે શિર છેદાય પણુ, કાટો નહિ કદાચ. ૧૦
નખળા સખળા સર્વને, કરતા દીકા કામ;
વળગી પીકા પેટની, તેથી ગરણુ તમામ. ૧૧

પેટ ભરવા વિષે.

કોહરો.

શું રાજ સરકાર શું, મોટા માછરોટ;
સજેને વળગું સર્વદા, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧

પથ પક્ષી, સા માણીને, નર ભર્તિને નેદ;
કુખ ઉપજાવે દિલ વિષે, પાપરૂપ આ પેટ. ૨
પાણીતર ને વૈતર, કરે વિશેષે વેદ;
સમને કારણુ સર્વદા, પાપ રૂપ આ પેટ. ૩
પહાણુ ચડીને વિચરે, સમુદ્ર રસ્તે શેઠ;
કુટુંબથી અળગો કરે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૪
કરે શિકારી સાંચરી, અરણ્યમાં આખોટ;
રખાવે છે રાનમાં, પાપ રૂપ આ પેટ. ૫
નકાના મોટા ભાઇનો, વેરી માય વચોટ;
રનેહ તળવે સર્વદા, પાપ રૂપ આ પેટ. ૬
મુનિ જેવાનાં મન વળી, લોભે કરે ભયેદ;
નાશ કરે નીતિતણો, પાપ રૂપ આ પેટ. ૭
પાડે મોટા પહાડને, કળવી પણુ હમ્મેદ;
તો તરણીને શું ગણે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૮
તુણુ નીરે તરજથી, ભોળી નાંખે ભેટ;
તો શું રાખે ટેકરી, પાપ રૂપ આ પેટ. ૯
શાશ્વિત શોષે શરીરનું, જેમ દિવેલ દિવેદ;
લીલાને સુકું કરે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧૦
સંસારી જન શું કરે, ભગવત કેરી ભેદ;
બળબળતી વળગી બલા, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧૧
જીવતાં સુધી જન કદો, કરી ન ભેસે કેદ;
દોડાવે દશપત કહે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧૨
પેટચડી ચાલે બધો, વિશ્વતણો વ્યવહાર;
જેમ ચાસતા યંત્રને, છંદનનો આધાર. ૧૩
જે જે જગમાં જગદીશે, કહ્યું વિચારી કામ;
અણુસમણુ અકળાય છે, દિલમાં દશપતરામ. ૧૪

ચડતી પડતી દશા વિષે.

કોહરો.

વસંત, પ્રીમ, વૃષ્ટિકર, શરદ હીમ શિશિરાદિ;
ગીન મેળથી, મુલકમાં, આવે ઝડપ અનાદિ. ૧
તેમજ સુખ દુઃખ હરખ ભય, ચડતી પડતી જણ;
આવે છે આ જગતમાં, અંતર ધીરજ આણુ. ૨
ભારે ફેડે દેવ તો, ખંદોળસ્ત ન કામ;
સમુદ્ર સરખી ખાઇ પણુ, લાંકા લીધી રામ. ૩
શીખામણુ લાગે નહીં, ભારે વિનાશકાંઠ;
સમજાવે સમજ્યો નહીં, લાંકાનો ભૂપાળ. ૪

૧ આખેટ-શિકાર.

દેખે પડતા દિવસમાં, સ્વભાવ પરપર કાળ;
 જેમ કાચના ઝુલ્લુ થઈ, દિસે રૂપ વિકરાળ. ૫
 દિવસ ફરે તેવે સમે, સમજી સપણી ભય;
 'ધર્મ'ના જુગતું રમ્યા, એવો કયો અનર્થ. ૬
 સવળે દિન સવળું પડે, અવળે અવળું થાય;
 અણુપ્રાણુ આવી મળે, ઇચ્છિત અળગું નય. ૭
 માન અને અપમાન લે, અદતે પડતે કાળ;
 બંદીખાનામાં પડે, ગયે સિયાલે સાલ. ૮
 સુખ દુખ સરવે સાંભિયે, સુધી જુના ઇતિહાસ;
 રાજ્ય મળે કોઈક દિવસ, કોઈ દિવસ વનવાસ. ૯
 અદતે દહાડે ચાલ્યે, દેડે રાખી હાથ;
 પડતો દિવસ પીંછાછીને, વહીયે કરી વિશ્રામ. ૧૦
 પડજાયો નિજ પંડેરા, પ્રતિપક્ષીનો પક્ષ;
 અદતે દિન બદલો દિસે, પડતે વધે પ્રત્યક્ષ. ૧૧
 દિવસ ફરે તો દિલ વિષે, અવળા સુઝે ઉપાય;
 કાપી વાઢીનો કંડોયો, મુશક સર્પ સુખ નય. ૧૨

પ્રહલાદની પડતી—ચોપાયા છંદ.

પંડ્યા, પાંક, ભદ્ર, પુરાણી, રાખે છે સુધી રાપ;
 યુનસી, મિસ્તર, બખ્ષિ, બહાદુર, સુણા પામે સંતોષ.
 કાચુ તેનું કહેવા કાળે, નોંધી જુએ શું ભેપ;
 અગતી પડતી રીત આલતી, દેવતણે નહિ દોષ. ૧૩

કોહરો.

ધરની કુળની દેહની, ન્યારે પડતી હોય;
 ડરે પરપર દેખીને, ફરે પતીજ નહિ કોઇ. ૧૪
 જેમ મુસાફર મહમદી, નાહર જાનને ભેષ;
 ઈશ્વરી દિલમાં કર્યો, કાફર જાણી કોઇ. ૧૫
 ત્યારે તેને નાહરે, કહ્યું ઉર ધરી ઉમંગ;
 કેમ કરે છે બાઇ તું, હું ધનું તુજ સંગ. ૧૬

ઈન્દ્રિયભય છંદ.

એકલ એમ થવા ભયભંગ, ઉમંગથી હું મુલ સંગ મહંતું;
 પીયુષપાણી બોલોનનભણી, પ્રમાણિક ચે પ્રિયવાણીકહંતું;
 સંગત આજ વસ્યો કરીવાસ, ઉદાસપણે શિર ત્રાસ સહંતું;
 એસ મુસાફર હું નથી કાફર, નાહર નામ મુસાફર હું. ૧૭

૧ એક કામ એવી જાતનો અથ છે કે તેમ!
 નેમની અવસ્ય પોતાનું રૂપ મહા વિચારણ જેને જ.

કોહરો.

માન્યું નહીં મુસાફરે, કયો નહીં વિશ્વાસ;
 નાહર પણ નિજ જીવમાં, તેથી પામ્યો ત્રાસ. ૧૮
 જન બંને જુદા પડી, રચા ઉજડમાં રાત;
 એક બીજાને ઝોળખી, પસ્તાયા પરભાત. ૧૯

દુઃખ વિષે.

કોહરો.

સુખ દુખ સરભાં ઇશ્વરે, કયા ધરીને એમ;
 કહ્યાં મીઠાં એસડાં, પાપ જાનેતા જેમ. ૧
 દુખ દેવું મળુ દેવનું, કયા બરેહું કામ;
 મહા કયાથી રોગીને, દેહે વેઠા કામ.

છંદો.

તપે સુરજનો તાપ, શોધીયે શીતળ હાથ,
 તાહ પડે અણુતોલ, કપડથી મઢીયે : કાથ;
 વરસે ને વરસાદ, રચી રૂઠું ધર રહીયે,
 ને દુઃખ દે જન કોઇ, કોઇ આગળ જાનને કહીયે;
 કરીયે ને થાય ઉપાય તો, નહિ તો સપણું સાંભીયે,
 પણ દેવ ઉપર દસપત કહે, રાપ ફે નવ રાખીયે. ૪

કોહરો.

પ્રજા કરે તે પ્રીતથી, સહેતું અણીને સાર;
 પ્રજા સમ કો સારો નથી, દીનદયાળ ઉદાર. ૪
 મોટી વેઠે આપદા, તેનો જલ ઉચ્ચરાય;
 નળ, પાંકવ, ને રામની, વાતો બહુ વચ્ચાય. ૫
 યાત્રી કે અઘાની જન, સુખ દુઃખ રહિત ન કોઇ;
 યાત્રી ભોગવે હૈયથી, મૂર્ખ ભોગવે શોઈ. ૬
 જર્વ મટે સુખ અવસરે, દુખ અવસર હરખાય;
 ને રાખે અક્ષર સખી, આ દિન પણ વહી જાય. ૭
 મરદ દરદમાં મરદ પણ, મરદ ગણે નહિ દરદ;
 દરદ કહે તે મરદ નહિ, દરદ સહે તે મરદ. ૮
 સંકટની કાંઠા ધરે, તેથી ન કાંઈ કરાય;
 શીખે તરવા શી રીતે, ને જળમાં નહિ જાય. ૯
 પસ્તાઈક નહિ પીંછળા, ચેખો પાનખર ત્રાસ;
 સદા નહિ રહે આ સમૂહ, તનમાં ન ધરીશ ત્રાસ. ૧૦
 સુખ પાછળ દુઃખ દેખીયે, દુઃખ પાછળ સુખ હોય;
 દિવસ ગયે રાત્રી પડે, રાત્રી પાછી દિન નોય. ૧૧

કષ્ટ સહન કીધા વિના, પદ ઉચું ન પમાય;
પારો તાપ અધિક સહે, જોયો એમ જણાય. ૧૨
દમાળુ નિભ દુખ દેખીને, પરદુખ કરે વિચાર;
નિર્દય ન્યાય થયા કહે, પડે ઉતરી પાર. ૧૩

હરકત કથી ન હોત તો, શોભત નહિ સંસાર;
કરી ફિકર નહી હોત તો, અંધિત શીદ ધરનાર. ૧૪
પાકે અન્ન અને અન્નકલ, પાવક ફિકર મટીજ;
પણ સાધારણથી સરસ, નહિ તો નાશ નડીજ. ૧૫
સુખ દુઃખથી દરખે રૂએ, સુખા પછી પરતાય;
સ્વમાયા ફરે હસે, જાગત થઈ સરમાય. ૧૬

ઇદ્રવિજય છંદ.

એજ સુતા શતવર્ષવિત્તા, ભગતાભગતાસ્વપનેભમણ્યામાં;
વાસર કેકે વિત્તા સુખમહિ, બ્રહ્મનવાન થઈજમણ્યામાં;
ભાઈની સાથભાઈબાપોકર્તા, ભાપદ ભાખપડી ભમણ્યામાં;
જાગતજાગતપતથયો, સુખદુઃખમયુંસખળુંસમણ્યામાં. ૧૭
જોસુપનાની સખદિજતા, મરળદ તણખવા બહુ ઝાડો;
કે સુપનાનીભાઈભાઈવાપડી, ભાન થયાપછીભાઈજાડો;
સુદરી સાત વરી રવરને પછીજાગતથેકહે ક્યાં ગઇ રાડો;
એજ કીધારી કહેકલપત, ગણાયજાગરગણાસમ ઝાડો. ૧૮

દોહરા.

કો દરદીને દરદ પર, દેવા કારણ કામ;
નિશાન કરતાં રાખનાં, રૂએ પોઠારી રામ. ૧૯
દુખદ તણ સ્થળ સુખદ સ્થળ, રહીયે દલપતરામ;
પાણીમાં જાડ પેશીયે, ધણે વળે જો લામ. ૨૦
શિર છત્રી પગ મોજડી, ધરી રવિ તાપ ખમાય;
છત્રી મોજડી શું કરે, લાગે જ્યાં બહી લલાય. ૨૧
સનજન પણ સંકટ સમે, રસતો તણ પળાય;
મોમાસે કાચક થયે, જાગત ઉમારગી જામ. ૨૨
અલ્પ દિવસ આનંદના, રહે ધણુ દિન રાજ;
હાલ પાંચ દિવાળીના, આદ પછ તો સોજ. ૨૩
હરખ શોક હરખડી ગણે, ભાખ પ્રકારે લોક;
હરખ ન હોય વિવા સમો, મરણ સમો નહિ શોક. ૨૪
દુઃખ ધણું દુનિયાં વિષે, આની લીધે મનાય;
દેહ દુઃખ કે કારકતા, ગણુતા ખરાં ગણાય. ૨૫
દુઃખ વેઠે સમજણુ પડે, સમજાવે ન જણાય;
ખાજક કરે લીલાચકી, બ્યારે દોલે કંઠાય. ૨૬

કામળ અંતર પરદુખો, દેખી લાખ દિલગીર;
અવશવને દુઃખ ઉપજે, આંખે આવે નીર. ૨૭
બહુ રૂણિયાને રૂણ નહિ, બહુ દુઃખને દુઃખ નોપ;
ભાર કરો પારીરનો, હળદ મણુ જ્યાં હોય. ૨૮

દુમિલા છંદ.

પપમારીપછીપતિપાસમઈ, પતિનામસ્થાથી મયોમરીને;
પરદેશ જતાં વણુકારી થઇ, ગુણકા ધરવેચી મને કરીને;
સુતસંઘથોનાનિકીળળવા, જળ પૂર થઈનિકળીતરીને.
મહરાજહુંઆજસમાપરશુંકરે; જાહનો શોક હવે કરીને. ૨૯

મનહર છંદ.

લમમાં જો લાખ લાગે તો વડી વિપતિ ભેજે,
દારખાનું પુશીથી એ હળદરું ખાજે છે;
કુંદાલ કે કંઠાય તો દોલે દીલગીર લાખ,
મમતામાં મોડી મુકી ઉમંગે ઉજળે છે;
કાપામાં જો કટિ વાજે કાળજમાં કષ્ટ લાખ,
નાક વિધાવીને નેઠે દર્પણુ નિહાજે છે;
દુઃખ સુખ દુનિયામાં માન્યું દલપત કહે,
વિવેકી તો વિવેક વિચારી મન વાજે છે. ૩૦

દોહરા.

એક તરફનું સુખ મળે, એક તરફનું જામ;
૨૫ જેસી ચૌદાતણી, ચીને નહિ જેવાય. ૩૧
સુખ ભોગવવામાં વસે, દુઃખ અને ઉપડાસ.
ખાદાને પડવાતણે, તલભર ન મળે ગાસ. ૩૨
આપે જો આશોઅતા, કરેણુ કરીં કતાર;
દુનિયામાં દલપત કહે, એ સુખ અપરંપાર. ૩૩
ઉપજાવે આનંદને, જોતા ચિંતા જામ;
પરિણામે સુખ પ્રાપ્તિનું, લક્ષણુ એ લેખાય. ૩૪
દુઃખમાં દુઃખ તો દેહ દુઃખ, બીજું કરજનું જાણ;
અલ્પ જ્યાં દુઃખ એ વિના, ઉર સંશય નહિ આણુ. ૩૫

કરગ વિષે.

માળા છંદ.

પડી ધણીં મરજ, કરજ કરીં કરીયે;
પ્રતિ દિન દિન પણ, દિલ અપ્રતિ કરીયે;
ફિકર સહજ તણું, વિકળ ન ફરજ;
કરી અપ્રતિ અપ્રતિ, કરજ નહિ કરજ.

કોહરો.

નામ રામનું સાંભળી, હું પાતું ઉઠાસ;
નામ રામનું સાંભળી, હું પાતું ઉર તાસ. ૨

મનહર છંદ.

માણસ મરણનું રમણનું નથી સાલતું ને,
દ્રવ્યનું દારણું રમણ સાલે છે સંભારતાં;
બળીઆ નીસરી ગયા તે મને વિસરી ગયા,
બાળતણી બચા નવ વિસરે વિસારતાં;
આજ પાંચો લાજ લક્ષ રાજના સમાજમધ્ય,
વીતકની વાત લાજ આવે છે વિચારતાં;
કહે દલપતરામ સત્જન તમામ આમ,
દીલમાં ભરે કરજ કરજ વધારતાં. ૩

ઈદ્રવિજય છંદ.

દુઃખવળું હેલું છે વળતી, અવનીતગણગોંઘને નથી ઉલ્લો;
ન્યાર થકી ધૌરનારકને, દશપાર દિનારને કારણુ ફલ્લો;
વીતક વાતવિસારી વખાણુથી ફોજદારી ફરે નહિ ફલ્લો;
દીનપણેદલપતકહેલું, બીજનું બોજનું નથી બૂલ્લો. ૪

કોહરો.

કરજ કરીને જે કર્યા, ખોટા વરા ખનીત;
ખરેખરા કોપોટાવરા, ચરચર ભાગે ચિત. ૫
હજ લેખજ ખત ખેત ને, બાળ જોજ વડોવાક;
વિખ બાળ નાણું વાવોંએ, ચાપ ઝેરનાં ઝાક. ૬
શબ ઉચકે તે કોર્પીયા, અકર્તા બન અભકાય;
બાળખોર પશુ કોર્પીયા, બમણું ત્રમણું ખાય. ૭

ચતુર્થ પદ ગુસ.

માગે જ મણા તેહનો, નૌપ મિલાપ પવિત;
સામ્ય સુધાય બખરમાં, માત્રો સાલું મિત્ર. ૮

અંમ ઉધારનો ઝમડો.

જે ગરજ માણસ હોય છે, ને તેને કરજે નાણું
જોઇતું હોય ત્યારે તે સાહુકારને ઘેર જઇને કેવો

૧ બાળ મણવાના આના.

૨ મણ-કરજ. ૩ ખોટાવરા-લાંકમનો સંજતો.
અંગારો કહેવાય છે. તેમ બાણીના બિંબતો ખોટાવરા
કહેવાય છે.

ગરજવાન થઇને જોલે છે, ને પોતાનો અર્થ સર્પા
પછી કેવો જવાબ દે છે, એ વિષેની હકીકત નીચે
લખ્યા પ્રમાણે છે:-

કોહરો.

પ્રથમ નમું મણનાથને, વિનવું વારંવાર;
ઝગડો અંમઉધારનો, સુણને સહુ નરનાર. ૧
સાહતણે ઘેર સંચર્યો, ગરજુ દરદી જન;
અંમઉધારે આપશો, એક મસવાડો ધન. ૨
અર્થ સુધારો જોડલો, છે તમ સરણું કામ;
સોવાસા પપવાડિયે, દેશું પૂરા દામ. ૩
તો ફરો લેવા આવશું, જુઓ કરી એકવાર;
આગળથી એક માસનું, બાળ ધરે આ દાર. ૪
આપો અમને આ સમે, જણે કીધા ન્હાલ;
જોઇએ ત્યારે માગને. જોઇશી નાણાં કાલ. ૫
માણસ જોઇને ધીરજે, કંઈક સમે છે આજ;
જગત બધું પૂટલ થયું, કરજે જોઇને કાજ. ૬
આગળથી શું જોયરં, જુવો અમારી વાત;
દેવું ભારે છુટયું, સુણે ઉપશું રાત. ૭
લીધે કંઈ જીત્યા નહીં, જુવો કરિ વિચાર;
લઇને પાણું આપોંએ, તો ચાલે બવહાર. ૮
માસ પછી તો આવશે, નાણું છે આ માલ;
નહિ તોપણુ નહિ કાપિયે, એકા કરી કાળ. ૯
બાંજે કહ્યું એક બે જણે, હ્યો અમારું ધન;
શીદ રણાં કોઇકને, એમ વિચારે મન. ૧૦

ચોપાઇ.

જોલ્યો ગરજુ એવા જોલ, સાહતણું મન થયું દમડાલ;
કીધા ખત માંડીને દામ, કીધું ગરજુએ નજ કામ. ૧૧
અર્થ સમેને ગરજાઈ ટળી, નામ લે નહિ સામે મળી;
જણેસાહ વધે છે બાળ, ગરજુજણે થયું મુજ કાળ. ૧૨
એમ કરતાં એક વર્ષ જ થયું, આપો નાણું શાહે કશું;
ધીરજાઈકરોધરકાજ, હમણાં જોઆવશે છે બાળ. ૧૩
તમચર્કો અમને ચિંતા થણી, કાલ નથીનાણું અમભણી;
આવશે નાણું કાચે ચકી, વણુ માઆ દેશું તે ધકી. ૧૪
સહુ પહેલાં બારણું તમતણા, વણુ તમે દાગી છે મણા;
બાળવધાર્યોનીનથીખાત, દીધાવિનાનહિથાયનિરાંત. ૧૫
સુણ્યો તમામમાં સુણે જાજ, નાણું તમારું રહેશે નહીં.
કાળાચોરના કાઢશું તે વંત, હશે જેના લોકાના દંત. ૧૬

૧ મહિનો.

નહિતો જતે નેચાઇ આપશું, તોળીજવાર લેચાઆવશું;
 મોગેશાહ દિનમાં એકવાર, એમ કરતેવિત્યાં વર્ષ ચાર. ૧૯
 ત્યારે શાહલેવાને ગયા, આપો રૂપિઆ બમણુ થયા;
 રૂપિયાનું નહિ લેશો નામ, હાલ નથી રૂપિઆનો કામ. ૨૦
 કામ નથી તો મારો શો વાંક, તું તોલકો સદાયનો રાંક;
 કહું તને કરીને પરણામ, આપો હવે અમારા કામ. ૨૧
 આપીશ તોપણ લેઇશું અમે, નહિઆલે નાપાડે તમે;
 એ રીતે કહ્યું બહુજ પ્રકાર, બોલ્યો ગરજુ તેણીવાર. ૨૦

કોહુરા.

ગરજુ બોલ્યો તાહરે, સાંભળ સાચી વાત;
 ક્યાંક ન જવાશે ચોરવા, હોય તો દષ્ટમે ખાત. ૨૧
 શાહ ત્યાંકાં ગરજુ થઇ, બોલ્યો થઇ લાચાર;
 ભાઇજી આપો તો વળી, દેઇશું બીજી વાર. ૨૨
 એ નાહું આબ્યા તણે, નહિ ચાલ્યો ઉપાય;
 ત્યારે પોતે લાંબવા, ગરજુને ઘેર જાય. ૨૩
 ચૂલામાં જળ રેડિયું, એકા કંઠજુ થઇ સાય;
 દીધા વિના તું જો જામે, નરથી વરતુ ખાય. ૨૪
 ધર તાંડે લાધે સકુ, લાધું એકા હુંપ;
 લીધા વિના ઉડું નહીં, નિશ્ચે જાણે તુલ. ૨૫
 શાહે ગાળો રીસમાં, દીધી ત્યાં દહાવીસ;
 તે સાંભળતાં તુરત તે, ચડી ગરજુને રીસ. ૨૬
 અહિં તો આઠી શેરીની, ધુળ પડી તે લેય;
 કર કરવાનું હોય તે, કહેવું હોય ત્યાં કહેય. ૨૭
 નથી ખીતો તારા કમી, આ ધર લડી લેય;
 મળશે ત્યારે આપશું, દશ દિન બેસી રહેય. ૨૮
 શાહ કહે સુણ કુતરા, બહું બોલમાં ઘૂડ;
 તારા ધરમાં રાખજો, આખી શેરીની ધળ. ૨૯
 છે જતે દેવાળિયો, લેઇ નથી દેતો ધન;
 લેતાં લાગ્યું સોહલું, દેતાં ધૂળે તન. ૩૦

આપાઇ.—શાહુકાર કહે છે.

શું કાંઇ તારા ચાકર હોયે, જે તારે ઘેર ફેરા દેયે;
 ખાઇકશું છે વાંઝિયાનોમાલ, લેશું બમણું ધન હાલહાલ. ૩૧
 એક હાથે માથાના વાળ, એક હાથે મોટી પેંજર;
 મારીશ ત્યાર ગણી બે કહું, નાહું તો એ રીતે લહું. ૩૨
 બોલ્યો ગરજુ સુણી એ વેણુ, આ બવતો નથી લેણુનેદેણુ;
 મોટી કમાઇના હશેતથા, મારા નસીબના ખાવાયમા ૩૩
 કુતરાની જેટ શું હાસે, નાહું તોતારા ધરમાં હશે;
 તારું મોત છે મારે હાથ, જાઇશ જોગદતકડીનેકવાય. ૩૪

એમ કરતે લાંબજુ થઇ ગયુ, શાહે જાણ્યું આપ્યું ગરજુ;
 ધણીધરના ખાય છાનું ધાન, શાહનપામે અનનનેધાન. ૩૫
 શાહ અજો ધરમાં કરી રીસ, મારી લાત ગરજુનેથીસ;
 આબ્યા પાડુએ તે ધડી, ગડદાની તરશીદજ પડી. ૩૬
 નેવા મળ્યું ત્યાં સધળું ગામ, શાહને કહે તનેફકારામ;
 આપ્યા છે તેમજ લઇજાણુ, આમકાંધે નવધાયવખાણુ. ૩૭
 શાહ કહે હજી મારો વાંક, ભાઇએ મને અપાવો કાંક;
 વચ્ચે પડ્યા પછી વટીદાર, સુદલસુદલનો કાંધોવિચાર. ૩૮
 ગરજુ કહે કાંધા કરો ખાર, શાહ કહે કાંધા કરોત્યાર;
 જે ભાઇજીગા પામશું કામ, ફરી વિચારો કરશુંકામ. ૩૯
 વર્ષે કાંધું પૂરું ન થાય, ટંકો એટલો એટલો મચાય;
 સમજુ સુણીને કરે વિચાર, એવા નહિ કરશેવેપાર. ૪૦

કોહુરા.

રાખીં ધરેલું રાકડું, આપે નાહું જોડ;
 સોમજુ કરે ગાદલે, સુખે ઉપરી તેહ. ૪૧
 ઉધારે તે આપજો, જેનું ચાલે જોર;
 આરખ જેસે આવીને, કરે કમળ ધર દોર; ૪૨
 સમપણુમાં કે સ્નેહમાં, દેણા લેણા કામ;
 અંતે હેત રહે નહીં, કરજો જોઇને કામ. ૪૩
 જર જોડે ત્રીજી જમીન, કલેશ તણું ધર જોડ;
 સાખ સહિત લખત વિના, વાત ન કરીયે તેહ. ૪૪
 ઉપજ વિચારી આપણી, કરીયે ખરચ સદાય;
 સારે નરસે કારજો, નહિ કરીયે કુલાય. ૪૫
 જે ખરચે દેવું કરી, મોટો મૂરખ જોડ;
 લોક વખાણુ એક દિન, કરે વગોણું તેહ. ૪૬
 ગમડા અંગ ઉધારનો, સુણી હરખશે શાહ;
 જતે ચોરે દેવાળિયા, દિલમાં ધરશે દાહ. ૪૭
 વાતો સુણી વિચારજો, કોઇ ન કરશે લેશ;
 રૂઢિમાં ધરી રાખજો, ડાપણુનો ઉપદેશ. ૪૮
 કરજો કામ વિચારથી, નહિ કરશે કુલાય;
 સદા વિચારી ચાલશે, ધારો સુખી સદાય. ૪૯
 જોખણીસેને ચારના, મહા સુદિ પંચમિ નામ;
 તે દિન ગમડા દાખિયો, દિવસર દ્રશપતશમ. ૫૦
 એક રામ ચઢતાં ગયું, રાવજુ ફેરું રાખ;
 સોળ રામ શિરપર ચઢે, કહો રહે કમળ લાજ. ૫૧

કરજ ન કરવા વિષે.—૫૬.

(વિવેક વૃણાચાર્યો રામ.)

માફે કહ્યું તમે માનીને, દિલે ડરભરે,
તક આપે નહારી તોય, કરજ નવ કરભરે;
કરજથી જુકું કયું નથી, દિલે ડરભરે,
હાડે ભે કાંઈ બુદ્ધિ હોય. કરજ ૧

અંગ ઉધારે ઉપાડતાં, દિલે ડરભરે,
લેણદારના શબ્દો ગુલામ. કરજ ૨

સપજાં કથન સાંભળ્યા પડે, દિલે ડરભરે,
એથી આપડે ખાંડોએ આમ. કરજ ૩

ખાણુ જેનું તીખું બોલશે, દિલે ડરભરે,
લોહી ખાળીને લઈ જશે ખાણુ. કરજ ૪

જોશિયાળા થશે એકના, દિલે ડરભરે,
વળી થશે એના વેચાણુ. કરજ ૫

ગભરાટમાં ગભરાવશે, દિલે ડરભરે,
જશે તેમ લખાવશે લેખ. કરજ ૬

પછી નહિ પોતે પાળી શકા, દિલે ડરભરે,
મોટા કછરી મારશે મેખ. કરજ ૭

કરજથી કંઈક કુવે પડ્યા, દિલે ડરભરે,
અંગે ખાધાં અંખાંને જોર. કરજ ૮

કંઈક જોડાવ્યા જમાનને, દિલે ડરભરે,
વળી વાળ્યાં વઢાલામાં વેર. કરજ ૯

વેરાગી થઈ કંઈક વહી ગયા, દિલે ડરભરે,
કંઈક જોગવી જુડી કેદ. કરજ ૧૦

માર ખાધા કંઈક માણુસે, દિલે ડરભરે,
ખરેખાત પામ્યા પુખ એદ. કરજ ૧૧

પુત પુત્રીને વેચ્યાં પડ્યાં, દિલે ડરભરે,
પડી વેચવી પરણેલી નાર. કરજ ૧૨

કંઈનાં કુટુંબ આજ્ઞાવણ, દિલે ડરભરે,
ખાંધી કાઢ્યાં ખર્ચાં પર બહાર. કરજ ૧૩

હોસ્ત થતાં દેવાદારના, દિલે ડરભરે,
સ્થપ સર્વ ખોશો તેને સંજ. કરજ ૧૪

પતીઆની પાસે જો બેઠીએ, દિલે ડરભરે,
એથી આપણું બંધે અંગ. કરજ ૧૫

૧ એક કહ્યા કણબીએ કરજને લીધે પોતાની
રૂપાળી ખામડીને વેચીને છોડાણુટકા કર્યો હતો, તે
તેના નાનીલાએ લીધી.

કરજ થઈ આજ્ઞાપતિ, દિલે ડરભરે,
થાય સત્યતાનો સમ નાશ. કરજ ૧૬

વિષને કરજ ખાતાં સોહણું, દિલે ડરભરે,
અંતે અત્યંત ઉપજે ત્રાસ. કરજ ૧૭

વિષમ કરજ છે વિષયજી, દિલે ડરભરે,
પુત પોતને પીડા થાય. કરજ ૧૮

લાંચ લુચાઈ લંપટપણું, દિલે ડરભરે,
ફટ કરજમાં ગુણુ દેખાય. કરજ ૧૯

કરજદાર કારભારીએ, દિલે ડરભરે,
ન કરાય અદલ ધનસાદ. કરજ ૨૦

દેવું કરે તે દેવાળિયો, દિલે ડરભરે,
નહી દેવું તે સાચો શ્રેય. કરજ ૨૧

એક રામ ચડતાં થયું, દિલે ડરભરે,
ધુળધાણી રાવણનું પામ. કરજ ૨૨

સોળ રામ જેને શીર ચડે, દિલે ડરભરે;
દેખે શી ગતિ દલપતરામ, કરજ નવ કરભરે. ૨૩

પુલણુજી વિષે.

ગોપાલ.

જો આપે વાંધા કે વરો, ખૂન પુલાણુજી કુલે ખરો;
દેવું કરીને ખરવે દામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૧

કરી કચેરી કસુંખા પાવ, બાળક ધરમાં બંડી ખાવ;
અવળાં કામ કરે જે આમ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૨

લખ્યાં દેખાડે નાણા લાખ, રોકડાં ચૂલાની રાખ;
કરે કરોડપતિનાં કામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૩

હિડી આજ્ઞાનાં હોય ન હોય, કર્યોપણુજીને નોકાણ;
હજાર કોણ ચલાવે રામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૪

ડહી ઉપર દીવાનાં જોર, ધરમાં તો અંધારું ધોર;
કાઠ રચે વેચીને કામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૫

દેડું દેખી દિલમાં કરે, સિંહ સાથે બડવા સંચરે;
પ્રથમ પાળીને નહિ પરિણામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૬

એક અજરની નહિ વાદ, વડે વડા પડિતથી વાદ;
જણે સુરખમાં સપણું ગામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૭

ખીખીની આંધે બડાડે, વળી વિજય પામે તે વડે;
તે જણે નિજ જોર તમામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૮

જોડે જે ઉનાળે શાલ, ચંદ્ર છતાં હજારે મહાલ;
મરણુ વિના કરે પુલકામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૯

દીલાસા તો ખાસ દેજ, બને વખત ત્યાં ફરી બેસેજ;
બંધે ખરી પણુ દે ન બદામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૧૦

બોલે મોટા મોટા બોલ, તેમાં પૈસાભાર ન તોલ;
લગાર મોટે નહીં લગામ, તે નરનું ફલજીન નામ. ૧૧
આદર્શ કાકિતથકી ઉપરાંત, ખાલી મોટી રાખે ખાત;
દિલથી કહે છે દલપતરામ, તે નરનું ફલજીન નામ. ૧૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સામર સાત તરે સહજે પછી ખાડ તણી ગચ્છતી કર્યો તેને;
દેડવી દેડગતા કર્યો કુંગર આકતણું ફળ થું પછીં ઝેતે;
આબની સાથ બરે બહુ ખાથ, કહો પછીં તેહ ગણે દિલ કેને;
કાર્ય દિસાપ કિયો દલપત, બથાબધની ગચ્છતી નહિજેને. ૧૩

કોહરો.

અભાખન હાથ ઉગાડેને, વસે ન ઝાઝી વાર;
પતંગ રંગતણી રહે, ચટકી દહાડા ચાર. ૧૪

ફૂલણીની ગરબી.

“વાલા તમારી જોખને રહોયું” વાટ રે
વલાછ.” એ રાગ.

ફૂલજીન તમે ફૂલાબા કેમ ફૂલ્યારે, ફૂલજીન;
આ ઉપજખરચતો અડસરો કેમ જૂલ્યા, મારા ફૂલજીન. ૧
કરજ કરીને વરા બસા તમે કીધારે, ફૂલજીન;
આ ગરથ પરાયા ખરચીને જલ લીધા, મારા ફૂલજીન. ૨
ધર વેચીને લી સાકર તો લીધારે, ફૂલજીન;
આ જમણ સરસ સમેવડીયાથી કીધા, મારા ફૂલજીન. ૩
પીતાંબર પેહેરી પંગતમાં ફરીયારે, ફૂલજીન;
આ મનમાં ફૂલ કરી મૂકે કર ધરીયા, મારા ફૂલજીન. ૪
વળતો દિવસ થયો કે માગે નાણ્યારે, ફૂલજીન;
આ નાણ્યાનાં તો ન મળે ક્યાંઈ દંકાળાં, મારા ફૂલજીન. ૫
ફૂલજીન ઉપર અરજ થઇ ત્યાંથીયે, ફૂલજીન;
આ જપત થઇગિલકત દાહાકયા ધરમાંથી, મારા ફૂલજીન. ૬
ફૂલજીન તમને જેણે ફૂલાબારે, ફૂલજીન;
આ તે તો કોઇ મદદ કરવા નવ આબા, મારા ફૂલજીન. ૭
ફૂલજીન તો કુવો શોધવા ચાલ્યારે, ફૂલજીન;
આ ગરથવિના તેમકિણન કોઇએ આત્મા મારા ફૂલજીન. ૮
જમતી વખત વખાણુ બહાં જે કરનારે, ફૂલજીન;
આ જે સદુ દાસ્ય કરે નિંદા આચરતા, મારા ફૂલજીન. ૯
જે અવસર તો અધિક વખાણી ચડાવ્યારે, ફૂલજીન;
પણ આ અવસર તો એવડું કરાબા, મારા ફૂલજીન. ૧૦

પેહેમીને પદકળે બાંધ્યા ચંદ્રવારે, ફૂલજીન.
આ ધર બાળીને ચાલ્યા તીરથ કરવા, મારા ફૂલજીન. ૧૧
ફૂલજીનની રડિ રૂએ મો વાળીયે, ફૂલજીન.
આ ફૂલજીન સીધાબા ટેકા ટાળી, મારા ફૂલજીન. ૧૨
જોખાને નરસી ધિખામણુ દોરે, ફૂલજીન.
તે નસાસાનું પાપ ધણું શિર લેશે, મારા ફૂલજીન. ૧૩
દિલમાં દલપતની શીખામણુ ધરજેરે, ફૂલજીન.
તો કરજ કરીને નાત વરા નવ કરજે, મારા ફૂલજીન. ૧૪

કરકસર કરવા વિધે.

કોહરો.

સમજ ખરચ કરે સદા, જેમ કમાય કમાઈ;
કૃપણપણું ન કરે કદા, આત નહિ થાય ઉકાઠ. ૧
ખર્ચે ધન સૌ જન ખરા, વળી પણુ જુઓ વિવેક;
અર્થે ખર્ચે એક જન, અનર્થે ખર્ચે એક. ૨

રંગાગતા છંદ.

જમશેજ જર જે જરા જરા, તો યશેજ વધતા પરાવરા;
ચાનવાન જન જે ખરા ખરા, અર્થે ખર્ચન કરે નરાનરા. ૩

કોહરો.

કળે આવેં કર વિધે, તે ઝટ નહિ વપરામ;
કળે વિડી ગહેરિયે, તે કળેજ કદાપ. ૪

કુંડળિયો.

કર આંગળિયે કળથી, વિંટી આવે વીર;
કરથી તે તો કાઢતાં, નયણે આવે નીર;
નયણે આવે નીર, કદપના તે પર કરતાં,
જમથી ધન સાંપડે, વિપમ હાથે વાવરતાં;
હાથે દલપતરામ, રચી પચીને જે રળિયે,
તે તો ધન વપરામ, કળથી કર આંગળિયે. ૫

કોહરો.

ચોગ ખરચ કરવું બહુ, બહુ અધિક નહિ ભાષ;
જોખણુ ભરી લખવું બહુ, નહિ રેડી રસનાષ. ૬
નિજ ધરનું પરનું વરે, ત્યાં તેવો મન રંગ;
દરજ ખપવું વેતરે, મોચી વેતરે તંગ. ૭
કરે જમતમાં કરકસર, જુઓ જમતનો ઇશ;
પ્રે શ ત્રીશ ધડી કરે, અંધારું ધડી ત્રીશ. ૮
ઇંધર પણુ કરકસરનો, રાખે રૂડો વિવેક;
અંદા અનેક વચે રચ્યો, દીવો દિવાકર એક. ૯

કંલુસ વિષે.

આચાર્યવૃત્ત.

ઉદારનું કંલુસનું, ખરચ બરાબર જુઓ કરી તપાસ;
હિન અગ્યારે ઓછું, ચાંદ વરસ તો વધે અધિક માસ. ૧

હાહુરો.

ઉદાર નરનો કૃપણનો, સરખો વરો સદામ;
કસર ક્યેં કંલુસનું, લાખ રીતે લૂંટાય. ૨
મોટા જાણી મન વિષે, અચળ ન ધરીએ આશ;
સુધયો ન કોઈ સુખી થયો, તાડ તણે વર્યો વાસ. ૩
કૃપણ મૂર્ખના કર વિષે, પૈસા પુસ્તક જાય;
પંપાળે પાસે લાઈ, એ ઉપયોગી ન થાય. ૪
સિંહ મૂઠ મણિધરમણી, સતિતન કંલુસ ૧આશ;
ચડે ચાર એ એટલાં, પ્રાણ ગયે પર હાથ. ૫
લે લૂટી ધન કૃપણનું, કાં રાખ કાં ચોર;
ખંભેરાએ ખાસડે, ભોરડી કરાં ભોર. ૬
કંલુસ કેરું કાગળનું, કાળો પત્થર કાચ;
જુગ આપો જળમાં રહે, પણ પિગળીત ન હોય. ૭
મધમાખી મધખાય નહિ, સંચ્યા કરે સદાય;
તો તેનાથી અન્યને, એ મધ કેમ અપાય. ૮

મનહુર છંદ.

રજસહનું લે છે જળ લે છે નદી નદતાયું,
જેનું તેનું લેવું પણ દેવું નહિ દાન છે;
પીવા આવે માણસો તો પાય નહિ પળી પાણી,
વદન બગાડે વળી એવાં યજુવાન છે;
પલાળતાં પલળે ન એવા રહે પાસે પડ્યા,
પત્થર જેવા કઠોર પાપજ પ્રધાન છે;
રાખી રહે એવી એવી રીત રતનાગરની,
નાગર નાથનું દીલ સાગર સમાન છે. ૯

હાહુરો.

કંલુસ સુખથી શું કહે, શું સુમ સુખને ઠામ;
શબ્દ કહો સમશાનનો, તે ત્રણ શબ્દે નામ. ૧૦

ઉત્તર નાથુરામ—વસંતતિલકાવૃત્ત.

હાલે વશી જન કદી, સુખીમાં ન દીકાં,
પુલ્યાં ન કુલ ન ફળ્યાં ફળ કાંઈ મીકાં;
પ્રખ્યાતતા ન પસરી, જન પાળવામાં,
રેડો ગણાય યજુ, બાવળ બાળવામાં. ૧૧

૧ આશ—મુડો.

૨ જલદ—વરસાદ.

હાહુરો.

મળો દોસે સામઢી, કુલ વિષે નહિ માલ;
પાકે ફળ તો પરડિયા, તે બાવળને બાળ. ૧૨

ઈદ્રવિજય છંદ.

દે ઉપદેશ સદા દલપત, અધર્મિ અધર્મ નહિ તજવાનો;
બીકણ કોઈ સુણીભિરદાવળી, સોમ વસા નહિ ધરમવાનો;
કોડ પ્રકાર કૌંધે મનરંજન, કંલુસ દાન નહોં કરવાનો;
બાળક રોષ મરે બહુધા પણ, પાવણનેનચડેકહીપાનો. ૧૩
આ બુધપૂર રહ્યુંબાળરાયનું, હાકસ હિંદુ ગયા હરનારા;
આ હથિપારદહાં અવનીપર, ધિંગડમલ્લ ગયા ધરનારા;
આ કવિતા રસ પૂરણ ઔઠકવીશ્વર, ભૂપ ગયા કરનારા;
દક્ષ પુરુષ ગયા દલપત, રક્ષાનિજ પેટ પુરેં ભરનારા. ૧૪

મનહુરછંદ—સોપારીના ઝાડ પ્રતિ અન્યોક્તિ.

જાંચું જાંચું વધી શોભે એથકી છે નીચાં સારાં,
જે થકી પોપણ સદા થાય છે સંસારીનું;
આપે બખશીલ બની રંજનને રાજ કરે,
વણિકનું દાન જેવું તાળીની તૈયારીનું;
આશ્રય કરીને કોઈ પ્રાણી ન આરામ પામે,
રાખે દલપત પેજો ઝાડ આ સોપારીનું;
સજ્યુંં તોય ઠીક છે ન સજ્યુંં હોત તોય ઠીક,
જેને ફળે પેટ ન ભરાય નર નારીનું. ૧૫

સોપારી કહે છે કવિ કામનો ધિક્કાર કરે,
મને તો સજીએ નાજલસને ૧ શોભાવવા;
મારા વિના વરદાશ સારા કેમ શોભત ને,
ફને તમે કહેત સાજનમાં સિધાવવા;
મોટાં મોટાં સુંદર છે અદિર વ્યભારાં એથી,
શમેર શોભે છે સારાં પ્રેમ ઉપગ્રવવા;
તાડ ઝાડતણી તુલ્ય નથી દલપતરામ,
સારે સમે છીએ ઉપયોગ થોડ્ય આવવા. ૧૬

ગરજ વિષે.

હાહુરો.

આપ આપની ગરજથી, ગરજ જગત જણાય;
વચર દરદ ધર વેદને, જરૂર કોઈ નવ જાય. ૧

૧ મતલબ કે દેટલાએક શ્રીમંતો ફક્ત બીજલ
સને શોભાવવાના છે, પરીપકારી કમના નથી.

તમા ન તાજિયે તેહની, જેની ગરજ સદાય;
જળ સાથે રિસાઈને, કહો અત્સ ક્યાં જમ. ૨
જેની ગરજ પડે સદા, તેને કેમ તળય;
ખાળે છે ધર આગ પશુ, ધરમાં રોજ રખાય. ૩
કહો હલકાની ગરજ પશુ, ભારે ને પડનાર;
કાંઈ નાવને આશરે, પથરા ઉતરે પાર. ૪
ગરજ સમે ગરજૂ જનો, બોલે ચીકા બોલ;
ભાર ન ગણશે ભાઈઓ, તેનો તરણા તોલ. ૫
તેનો દોષ ગણાય નહિ, જે ઉપયોગી અગાધ;
એવી ખેળ ગણાય પશુ, કાગળનો નહિ વાધ. ૬

કીંમત વિષે.

હાહુરા.

અમુલ્ય પશુ સહજે મળે, જે સંસ્તુ તે કામ;
નદી કિનારે નીરનો, એક ન ઉપજે દાગ. ૧
જળનું નિર્જળ દેશમાં, ઉપજે અચ્છિત મુલ;
ગંગાતટ જે જન વસે, તેને જળ તુલ્ય તુલ્ય. ૨
જોઈએ ત્યારે નવ જડે, એનું મૂલ અપાર;
જમ પ્રાણુ જ્યાં જળ વિના, કિંમત હેમ હજાર. ૩
અછતે પડે અગત્ય તો, તે વસ્તુ મહા મુલ્ય;
નિર્જળ મળ પ્રાણુત તક, નીર ભાષ ધન તુલ્ય. ૪
સહિને અપ તે સસ્તું છે, તે પ્રભુ કૃપા અતુલ્ય;
પંક્તિ, પાણી ને પવન, છે નિર્ધન નિર્મૂલ્ય. ૫
સાત વેંતના સર્વ જન, કિંમત અકલ તુલ્ય;
સરખા કાગળ હુડિના, આંક પ્રમાણે મૂલ. ૬
ખટ્ટુ જન માને જેહને, તો તે મોલું થાય;
સોનું છે શા કામનું, નહિ આંકાય અવાય. ૭
વખાણુ કે નિંદાચક્રી, વધે ઘટે નહિ વાલ;
ઉપજે કિંમત એટલી, જેમાં જેવો માલ. ૮
વસ્તુ પરાધ ધાસતાં, કિંસે કોણુ દિલગીર;
ધોખણુનાં ખાળાતિમાં, તે રાણીનાં ચીર. ૯
સોલું, મોલું શોંઢ ગણે, પરધન જ્યાં વપરાય;
તેલ ગોળ ધર પારકે, જોડા થોડા ખાવ. ૧૦

ઉપદેશી, મનહર છંદ.

ગૈસાથી પંકાયો પશુ પાપથી મુકાયો નહિ,
ખજાનો રખાયો, ખરા ખેલ ન રખાયો તેં;

કુટ તું દેખાયો ચાહી સ્વાદ તો ચખાયો પશુ,
ધર્મમાં ન ધાયો, ગુણુ પ્રભુનો ન ગાયો તેં;
કગથી કગાયો ને કગવતાં કગાયો મુખે,
મોક્ષ ન મગાયો, માલ માયક મગાયો તેં;
ગૃહસ્થ ગણાયો મોટો મહેલ યજ્ઞયો પશુ,
પડે નહીં પાયો એવો કિસ્સો ન કરાયો તેં. ૧
મોજ ભલે માણુ જ્યાં સુધી લખાણુ કાણુપાણી,
કાણુપાણી ખૂટે જવાનું છે તે તો ગણાણી;
તત્તો તણુ તાણુવાણુ તૂટશે અનપયો જ્યારે,
રાખે કાણુ રાણુ એનું અંતરમાં આણુછો ?
તકિ છે સંસિંઆણુ પંપી જળમાં ઝડાણુ તોય,
લોભમાં લેવાણુ એવી વ્યવસ્થા વખાણુછો;
કોટે બાંધે પાણુ એ ઉખાણુ ખરા જણુ ખૂદ,
શેષો શાણુ સંત ખાલી તંત શીદ તાણુછો. ૨
કામાની શી માયા, કાયા વાદળીની છાયા જેની,
રેતીના રચાયા પાયા એવી કાચી કાયા છે;
દહન થતા દેખાયા રાંક અને રાણીજમા,
માયા મેલી મુએલા ગણાયામાં ગણાયા છે.
ધન માટે ધાયા ને કમાયા ન કમાયા કોઇ,
ખંધને ખંધાયા કાળ ઝાળમાં ઝડાયા છે;
લાસ્યે લોભાયા પશુ રિથર ન થોભાયા બ્રાહ્મ,
મા અહીં સમાયા એવી ધન્યરની માયા છે. ૩
કુચલી નકામીનીમાં તુલ્યા દામ ચામનીમાં,
જરી કરી જમનીમાં ખૂય એડો ખાઈને;
ખીજનું ખગાડવામાં દોલત ઉઠાડવામાં,
જમવા જમાડવામાં બેઠો કુળ ધોઈને;
ખાનારા મફતીયામાં લૂટાયો મળતિયામાં,
ભારના ભરતીયામાં ભૂલ્યો જાણી જોઈને;
કદી કંઈ કાપવામાં કે સુનીતિ સ્થાપવામાં,
એકે પૈસો આપવામાં આગ્યો નહિ કોઈને. ૪
જમ જમ જોને તારું જીવતર જેવી રીતે,
જળ વણું જાં સાથે જંતુઓ ખીજાય જમ;
ખાવ ખાવ ખલડને ખોતરી ખચીત કાળ,
નખ ખાવ નોણુ ખાવ શિરસી શિખાય ખાવ;
ચાવ ચાવ ચાવરને જંગમ જરૂર, નાશ,
કેક ગયા તેની કેવી કરમ કમાય. ચાવ;
હાવ હાવ કરી હૈયું ફૂટશે 'દેવુઓ તારા,
હયાતી છતાં તું હૈયે ચેત્યો નહિ હાવ હાવ. ૫

* બાળપક્ષી.

૧ કિતસ્વી.

ખાઈ તે બસાઈ ન લેવાઈ ને છુંડાઈ લીધી;
હુઆઈ કમાઈ તોછકાઈ ન તળાઈ તેં;

ખાઈ મેંદેખાઈ, મરખાઈ તો રખાઈ ખૂબ,
નીતિ ન રખાઈ ન રખાઈ ચતુરાઈ તેં;

કરી સરસાઈ પીતરાઈથી નવાઈ કરી,
પુછ વધરાઈ પુણ્યે પાઈ ન અપાઈ તેં;

ધાઈ ધાઈ કરી જે કમાઈ ખાઈમાં સમાઈ,
પાઈ ન ખવાઈ ન લેવાઈ ન દેવાઈ તેં.

સારી સારી મારી શીખ ધારી લે વિચારી ચિત્ત,
નથી રે નકારી તે તો તારી કિતકારી છે;

પોઠારી પોઠારી કહું સ્વૌંકારી સ્વૌંકારી લેજે,
પ્રચારી પ્રચારીને વિચારીને ઉચારી છે;

ફે છે કમારી માયા ધરી લે હુતારી ધીર,
ખ્યારી ખ્યારી લાગે પશુ ખરેખરી ખારી છે;

તારી તેં તો ધારી પશુ તારી તેને ધારી નથી,
બધે કહે વારીવારી માયા મારી મારી છે.

અરે અપરાધી ખાધી ખોટ તેં ઉપાધી સાધી,
કમવા લોકાને કામ કીધું જે કમાઈનું;

જરૂર આ વાત તારા જીવમાં તું જાણી લેજે,
કહે દલપત ફળ દેખીશ કમાઈનું;

હુપાવી હુપાવી જગ કપટથી કીધું છેક;
ભંપટ તેં કામ લાગ્યે ચોરો ને હુઆઈનું;

નથી મળ્યો પૂછનાર નરલોકમાં તોપણ,
પરલોકમાં તો નથી રાજ પોપાખાઈનું.

કનક કમાયા, ન કમાયા તો કથી શીકર,
કીરતિ કમાયા તો કમાયા બલી બાતથી;

પુત્ર જે પમાયા, ન પમાયા તો પીડાજ જોછી,
પ્રજુછ પમાયા તો પમાયા પુરી પાતથી;

સંજમાં સમાયા, ન સમાયા તો શી સોમના છે,
સ્વર્ગમાં સમાયા તો સમાયા મુખ ક્ષાતથી;

રંગ જે રમાયા, ન રમાયા દલપતરામ,
તજ નર માયા તો રખાયા ખેલ ખાતથી.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

દેહ દાંધો નરનો કરિયે,

કરિ મરતિ સામ ન મરતિ સાંધા;

દાયકની ખરો જોજ કરી નહો,

રોજ રસોષ જમ્યો રૂડી રાંધી;

ફેલો ફેરો મુખ પામો સ્વતંત્ર,

અંતર આંખ વિષે વસી આંધી;

શું પસતાય પછી દલપત,

ન પાણીથી આગળ પાળજ ખાંધી.

૧૦

કોહરો.

અવયવ શ્રીધંધરતણા, આ અનેક બહાંડ;

મૂર્તિ મહા પ્રજુતણી, આ આકાશ અખંડ.

૧૧

ઈંદ્રવિજય છંદ.

રાખયરોરણુમાંખર્જીનેખર્જી, કંચનના સરખી શુભ કાયા;

જાણુ જોશુભવતી જરજોખન, છે ધર્મચારનો વાહજ કાયા;

મંદિરમાલમજૂસમનોહર, મેલો જની જગમાં ખર્જી માયા,

મિત્ર મુણો દલપતકહે, શુભ કામ કરું નર તેજકમાયા. ૧૨

લક્ષ્મી સંબંધી વિષય પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૫ મું.

વિજયવિનોદ.

કાવ્યતરંગ અને અન્યકથા કાવ્ય.

અન્યકથાના જુદા જુદા અર્થ લખ્યા વિના સમ-
જણ પડે નહિ, માટે કલ્પિત સંવાદ રચવાની જરૂર
જણાઇ, અને ભાવનગરના રાજા વિજયસિંહજી મહા-
રાજાને કવિતાનો મણિ શોખ હતો, માટે તેમની
સમાજો સંવાદ કરાવ્યો છે.

તે રાજા પોતાના હુકમવારીયા બંગલામાં કવિયો
અને ગુણીજનોની સભા ભરીને મિરાબલા હતા, ત્યાં
એક કવિને પાંચ સભાસદોએ એકદમ પાંચ પ્રશ્ન પુ-
છ્યા. એકે કહ્યું કે કણુળી કેવો હોય તે શોભે ? ૨.
ઘોડો કેવો હોય તે શોભે ? ૩. ખાટલો કેવો હોય તે
શોભે ? ૪. નિશાળીઓ આથી શોભે ? ૫. સરદાર
આથી શોભે ?

પછી કવિયે તે પ્રશ્નો અને ચોથા ચરણમાં
તેના ઉત્તર સાથે એક દોહરો કહ્યો કે:—

દોહરો.

લેહુ, ઘોડો, લાટલો, નિશાળિયો, સરદાર;
સારા જોમે હોય જો, પંડે પાટીદાર. ૧.

અર્થ એવો નીકળ્યો કે પાટી એટલે નાનો વાંટો
જેના તાવામાં હોય તે કણુળી પાટીદાર કહેવાય,
તેવો હોય તે શોભે. ઘોડો દોડવાનો શોભે, ઘોડો દોડ
કાઢે તે પાટી કહેવાય. ખાટલો સુતરની પાટીયે ભરેલો
શોભે. નિશાળીઓની પાસે લખવાની પાટી હોય તે
શોભે. સરદારની પાસે સિપાઇની પાટી હોય તે
શોભે, દાર એટલે વાળો=પાટાદાર.

તે સાંભળી રાજાએ રાજ થઇને કવિને માન
આપ્યું, એટલે ત્યાં એક ભેગી બેઠો હતો, તેને અ-
દેખાઇ આવી, એટલે તે કંઈ ચુસ્તમાં બોલ્યો; ત્યારે
કવિયે કહ્યું કે તમે ભેગી થઇને આવા તાતા થઇ
જાઓ છો તે તમને શોખ નથી. તમે ગીતાનું પુસ્તક
વાંચી જાઓ.

ખાવો બોલ્યો કે મેં બધાં પુસ્તકો ભેગાં છે,
ગીતા ભેગાથી શું થવાનું છે ?

કવિ:— દોહરો.

જોગી તાતો થાય શું ? અજ્ઞાની જન થાય;

એવું સાંભળીને ખાવો વધારે કોધથી બોલ્યો,
એટલે કવિ ચૂપ રહ્યો.

રાજા—એ દોહરો પૂરો કરો.

કવિ—હવે મારે એમને કંઈ કહેવું નહિ,

રાજા—તે દોહરો તો પૂરો કરો.

કવિ—એ દોહરો પૂરેજો છે. મેં અધૂરો રાખ્યો
નથી, અધૂરો હોય, તો એજ પૂર્વાર્ક ફરીથી કહું
એટલે પૂરો થશે.

એમ કહીને બોલ્યો કે:—

ઉત્તરાર્દ.

જો ગીતાતો થાય શું, અજ્ઞાની જન થાય. ૨.

મતલબ કે બધાં પુસ્તકો ભેગાં હશે, પણ ધ્યાન
દઇને ગીતાનું પુસ્તક ભેંધશ તો તું અજ્ઞાનીજ
હતો તે નાહ. તે ભેગીને શિષ્ય પૈસાદાર મારવાડી હતો
તે ધનના મદદથી કંઈ ચુસ્તો કરીને બોલ્યો; ત્યારે
કવિયે કહ્યું કે:—

દોહરો.

કર વાપરો પકા રહી, કરવા પરોપકાર;

આજ રલે થા નારકી, આ જર લે થાનાર. ૩

પછી તે મારવાડીનો ગોર મારવાડી બાલજી હતો,
તે કંઈ ચુસ્તો કરીને બોલ્યો, ત્યારે એક સરદાર
કવિને કહ્યું કે એ તો ગોર છે માટે ગોરના ગુણ તમે
જાણો છો ?

કવિ—હા જાણું છું.

દોહરો.

સ્થાપિતમાંસ્થિરનવરહે, સ્વજાતમાંનહિસ્નેહ;

સ્વાતરમાં ઉત્તમ સ્વરો, ગોરતણો ગુણ પદ. ૪.

મતલબ કે બેઝારીયે ત્યાં બેશી રહે નહિ, અને પોતાના જાતિલા પ્રાથે સંપ નહિ, અને તરકર વિલા- માં ઉત્તમ ખરો, કળિયુગના ગોરના એવા બુજીએ, આ સાંભળીને ગોરને રીસ મડી, અને કહ્યું કે મેં ના પાડી તો પણ તમે મારે વિષે શા વાસ્તે દોહરો કહો? કવિએ કહ્યું કે મેં તમારા વિશે કહ્યુંજ નથી, મેંતો બાણના ગોર (શુભ) વિષે કહ્યું કે ચાપેલા બાણમાં સ્થિર રહે નહિ, અને તેની જાતમાં રહેલ એટલે ચિત્રાશ ન હોય અને ખેતરમાં ખાતર નાંખવાના કામમાં તે ઉત્તમ બહુાય છે; તો પણ ગોરની તો રીસ ઉતરી નહીં બપારે એક સરદારે તેને બહુ સમજાવ્યા માંડ્યો, ત્યારે તેણે સરદાર ઉપર ગુસ્સો કરીને સોર કરવા માંડ્યો, ત્યારે, સરદારે હાથ બેડી પકે લાગીને કહ્યું કે:—

દોહરો.

પાય નમું કરી પ્રદક્ષણા, તજો ગોર વહુસોર;

તે સાંભળીને પણ ગોરની રીસ ઉતરી નહીં ત્યારે પેલે કવિએ આડ્યો દોહરો પૂરો કર્યો:—

પ્રકાર છાંદો પ્રથમનો, તો ગુણ માને ગોર. ૫.

એ ઉપરથી ગોર સમજ્યો કે પ્રથમનો પ્રકાર એટલે પ્રથમ મારી મશ્કરી કરી હતી, તે પ્રકાર તજવાનું કહ્યું.

પણ પેલા સરદાર સમજ્યો કે મેં ગોરને પ્રદક્ષણ કરવાનું કહ્યું, તેથી તે ઠંડા થયા નહિ, પણ કવિએ મને પ્ર અક્ષર તજવાનું કહ્યું, એટલે દક્ષણ કરવાની સૂચના કરી, એ જાણીને ગુન્જમાંથી એક સોનામહેર કાઢીને ગોરના હાથમાં મૂકી, એટલે ગોર ઠંડા થઈને બોલ્યા કે તમે તો આમારા અનન્દાતા છો.

પછી કવિએ બીજી વાત કહાડી, કે હું એક જી- જામાં થઈને આવ્યો તે જીજામાં ત્યાંના રાજાને રૈયત ઉપર બહુ લુલમ છે, અને તે રાજા આજમ લખાય છે. હું તેની કચેરી જોવા ગયો હતો, ત્યાં જોરખનસાહ અને માર પછાડ થતી હતી. તે જોઈને કચેરીમાંથી ઉઠીને બહાર આવ્યો, ત્યારે બીજી લોકો

કચેરીમાં જતા હતા તે મને મળ્યા. તેમાંના એક જણે મને પુછ્યું કે આજમ રાજા કયો છે? ત્યારે મેં કહ્યું કે:—

દોહરો.

જાજમપુરિ છે જોઅર્હી, જોઅર્હીઆજમરાય;

આજમનાદૂતો વઝી, ચિત્ર વિચિત્રજનાય. ૬.

મતલબ કે અહીં બધે ઠેકાણે પથરાઈ રહે એવી પૂરી જાજમ છે, અને આજમ રાજા છે, વળી આજમના તેવકાં ચિત્ર વિચિત્ર એટલે તરહવાર દેખાય છે, તે તું જો.

તે સાંભળી ક્ષમાધર કવિએ કહ્યું કે કાંવરાજ તમે તો ખૂબ કરી. એમાં સ્લોપાલંકાર છે, તે એવી રીતે વંચાય છે કે:—

દોહરો.

જા જમપુરિ છે જો અર્હી, જો અર્હીઆ જમરાય;

આ જમનાદૂતો વઝી, ચિત્રવિચિત્ર જનાય.

મતલબ કે જમપુરિમાં જમ રાજાની આજળ ચિત્ર અને વિચિત્ર એવા નામના આ બે દૂતો દેખાય છે; અને આ જમપુરિનો દેખાવ છે, તે તું જો.

એવામાં કળાવંત લોકો એટલે ગૈયા આવ્યા. તેઓ પણ કવિયોગી તરફ બેસી ગયા, તેથી તેઓની પાછળ બેઠેલા સરદારો ઉંચા નીચા થવા લાગ્યા; અને જાણ્યું કે આ લોકો ખાસી ચૂંચૂં કરીને કાન ફેરડે અને સમાજમાં જે વાણી વિનોદ થશે તે આ. પણને સાંભળવા દેશે નહીં; રાજાએ આજ્ઞા કરી કે કલ્પ ચરયા ચલાવે, એટલે ક્ષમાધર કવિએ કહ્યું કે, ઓ સોરડના પ્રભાકર સાંભળો; એવામાં કળાવંતોની પાછળ બેઠેલા સરદારો ઉંચા નીચા થતા હતા તેઓને જોઈને રાજાએ કહ્યું, કે પેલા સરદારો વેળાના પકયા માટે તેઓને નહતર થતી હશે. એવું સાંભળીને કવિ ક્ષમાધર બોલ્યા કે:—

દોહરો.

વિયોગિ કેરે અંતરે, નહતર કેની હોય;

કલ્પાવંતનહતરકરે, કવિબુધકરે નકોય. ૭.

રાજા સમયે કે વેશળા પડેલા મરદારને કળાવત લોકોની નડતર છે; કવિઓની અને (શુષ) પંડિતોની નથી, પણ જે દલિતું નામ સમાધાર છે તે કાષ્ટને દુઃખ લાગે એવું ખુલ્લું બોલે નહીં, તેમ છતાં આ કળાવત લોકોને દુઃખ લાગે એવો દોહરો તેણે કેમ કહ્યો હશે? માટે તેનીજ પાસે એનો અર્થ ખુલ્લો કરાવવો. એવું ધારીને કહ્યું કે કવિરાજ એનો અર્થ ખુલ્લો કહો.

કવિ—મહારાજ, એ તો રત્ન ગ્રંથનો દોહરો છે. ને આપે કુકમ કયો કે કાળ ચર્ચા ચલાવો તેથી મેં કહ્યો; અને એનો અર્થ એ છે કે, જે ગ્રિયા અને પિયુને વિનંત પડ્યો હોય, તેના અંતરમાં કળાવત એટલે ચંદ્રમા નડતર કરે છે, કવિ એટલે શુકનો તારો કે શુષનો તારો નડતર કરતો નથી.

રાજા—એ ખરો અર્થ નથી, માટે બીજો અર્થ જે હોય તે કહો.

કવિ—મહારાજ, આપ સર્વ જાણો છો, અને મારી પાસે શા વારતે કહેવાયો છો. એ તો ખગોળ વિદ્યાનો દોહરો છે, અને તેનો અર્થ એ છે કે સૂર્યને પૃથ્વીનો વિયોગ છે. તેઓના અંતરમાં એટલે વચમાં ચંદ્રની નડતર હોય છે, તારણ કે ચંદ્ર એ બેની વચમાં આબ્યાથી સંયત્રહણ થાય છે; પણ સૂર્યની કે શુષની નડતર થતી નથી. પછી રાજાએ પેલા કળાવત લોકોને કહ્યું કે તમે સલામો છો ઉપર વેળાએ બેસો, તમારી બેઠક તો ત્યાં જોઈએ, પછી તેઓ ત્યાં જઈને બેઠા.

કવિ—આજ સવારે હું બંદર ઉપર ગયો હતો, ત્યાં પરગામનો એક લુવાણો મને મળ્યો, તેને મેં પ્ર-છયું કે તમે કાણ છો? અને ક્યાંથી આવ્યા? ત્યારે તેણે તેની હકીકત કહી, તે એવો કે તેની સ્ત્રી નામે દયાબાઇ તે પોતાના મળી સાથે જનનાએર્થે આવતાં રસ્તામાં બને જણીં લુહાં પડી ગયાં, અને તે બાઇ ભાવનગર તરફ આવી છે. એવું સાંભળ્યાથી તેને શોકવા સાડે તે આવ્યો હતો. પછી શહેરને પાંદર અમે આવ્યા, ત્યાં એક વાણિઓ અને વાણિઅણુ ઉભાં હતાં. તેઓને તે લુવાણે પોતાની હકીકત કહી, તે સાંભળીને વાણિઆને એટલી તો ત્યા આવી કે તેની આખમથી આંસુ પડ્યાં, અને પેલી વાણિઅ-ણુની આખમથી પણ આંસુ આવ્યાં, અને તે બોલી કે એક પરદેશી બાઈ અમારા પાંડામાં આવી હતી

ખરી; માટે રે બાઇ તમે અહીં શોધ કરશો તો તમને મળશે; ત્યારે લુવાણો બોલ્યો કે:—

દોહરો.

દયાલુ વાળીયાતળી, દયાલુ વાળીઆળ;
દયાલુ વાળી આળી પળ, દયા લુવાળી આળ.૮.

મતલબ કે એ દયાળુ વાણીયાની દયાળુ વાણી-અણુ તે દયાળુ વાણી તો કહી, પણ દયા નામની લુવાણી લાવી આપે ત્યારે તું ખરી. પછી તે બાઇએ કહ્યું કે ચાલો બાઇ હું તમારી સાથે આવીને તે બાઇને શોધી આપુ, એમ કહીને તેની સાથે તેની સ્ત્રીને શોધવા ગઈ.

પછી સભામાં ચારણે બોલિયાર માતાની વાત કરી, કે હાણી વાવમાં ખોડીયાર માતાનું સ્થાનક છે તે માતા હાજરા હજુર છે.

તે સાંભળીને વેદાંત મતનો એક બાટ બેઠો હતો તે બોલ્યો કે મેં તે વાવ દીડી છે, તેમાં એક ગા-ખલામાં પત્થરની મૂર્તિ છે, અને તોરણ બાંધેલું છે. તે પત્થર અને તોરણ સિવાય મેં તો માતા ખાતા કાંઈ દીડી નહીં; તે સાંભળીને ચારણ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

જોગણિ પતો દેવતા, નહિ તોરણ પાષાળ;

મતલબ કે તે તોરણ અને પથરો નહીં; પણ એ તો જોગણી દેવતા કહેવાય.

બાટ બોલ્યો કે કીક કહો છો, ખરી વાત છે.

રાજા—તમે તે વાત કણુલ કરી કે?

બાટ—તેણે અડધો દોહરો કહ્યો તે તો હું ક-ણુલ કરું છું.

રાજા—કેવી રીતે કણુલ કરા છો?

બાટ—તેણે એમ કહ્યું કે:—

જો ગણિયે તો દેવતા, નહિ તો રણપાષાળ. ૯.

મતલબ કે જો ગણિયે તો દેવતા છે નહીં તો રણગણનો પત્થર છે, તે વાત મેં કણુલ કરી.

પછી એક વિદ્યાર્થીએ કવિને પૂછ્યું કે, કવિતાના મર્મો સમજી શકીએ એવા સી રીતે થવાય?

કવિ:— દોહરો.

રસ હિત મત કરિયે નહિ, રહિ મળતરમાં મમ;
રસ વિળ કસરવિના તમે, તો થાશો મર્મજ્ઞ. ૧૦

મતલબ કે ખાવાના છ રસ અને કવિતાના નવ રસ, વારતે મમત કર્યાં વગર અથવા સાઈં સાઈં ખાવાની દહ લીધા વગર, ભણતરમાં લાગ્યા રહેશે તો, રસ વગર કાંઈ કસર વિના તમે મર્મના જાણનાર થશો.

એક સંજ્ઞાસદ—આ છોકરો ખાવાના છ રસ વારતે મમત નથી કરતો અને કવિતાના રસ વગર મર્મના જાણનાર થશે એ દોહરામાં કાંઈ સારા બાવાઈ સમજાતો નથી.

કવિ—મારે કહેવાની મતલબ એવી છે કે ભણતરમાં લાગ્યા રહીને રહાર સહિત મત એટલે રમત કરીયે નહીં; તો રસ શબ્દ વગર “કસરવિના” એટલે “કસર” શબ્દમાંથી “રસ” એ એ અક્ષર જતાં “ક” રહે પછી “વિના” એટલે કવિના મર્મના જાણનાર થશે.

એવામાં ત્યાં અગાડી એક ખવાસ બેઠો હતો, તેને કાંઈક પેટમાં દરદ થયેલું હતું. તેણે વેદને પુછ્યું કે હું તું જોખમ ખાઉં? વેદે કહ્યું કે સરજના સારાવારને દહાડે સુવા ઉકાળાને પીયો તો સાઈં થશે. પછી તે ખવાસે રાજના કાઠારીને કહ્યું કે કાઠારમાંથી સુવા મંચાવી આવ્યો. કાઠારીએ એક માણસને કહ્યું કે જ કાઠારમાં જઈને પેલા તાકામાં સુવા છે તે લેઇ આવ; એટલે તે ગણસ ગયો. પણ તેને તાકામાંથી સુવા જડ્યા નહીં; એટલે પાછો આવીને પેલા ખવાસના કાનમાં કહ્યું કે મને તો સુવા જડ્યા નહીં; પછી તે ખવાસે સરજના વાર ખાત તથા સુવા ખાત પૂછતાં અરધો દોહરો કહ્યો; તેના ઉત્તરમાં પેલા કાઠારીએ દોહરો પૂરો કર્યો તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

ખવાસ—રવિનાવારકિયાહશે, સુવાહશે ક્યાંસાર;
કાઠારી—કવિનાકપદામાંજુઓ, રવિનાહશે સુવાર.

મતલબ કે ખવાસે પૂછ્યું કે રવિના વાર ક્યા ક્યા દહાડામાં હશે? અને સારા સુવા કાઠારમાં ક્યા ઠેકાણે હશે? તાકામાંથી તો જડ્યા નહીં. તેના ઉત્તરમાં કાઠારીએ કહ્યું કે આ કવિના લગ્નમાં એટલે

જુગમાં કે પાંચડીમાં જુઓ, પંચાંગ હશે, તેમાં ક્યા ક્યા દહાડે સર્પના સારા વાર છે, તે માલમ પડશે; અને તેમાંથી જીએ અર્થ એવો નીકળ્યો કે કઠાર વિના કપડામાં જુઓ. મતલબ કે તાકામાં એક પડો પાંચલો છે, તે પડમાં જુઓ; તેમાં રહાર વિના “સુવાર” એટલે “સુવા હશે, એવી કવિતાની યુક્તિ સાંભળીને બધી સલા રાજન થઇ.

વળી કવિ બોલ્યો કે એક રાજના રાજમાં દિવાનનું જોર થઈ વધી ગયું હતું; તેથી બહુ વાતનું અંધાર થાતું હતું, પણ તે દિવાન રાજને એવો માનીતો હતો કે તેની ખામી વિષે રાજની આગળ કોઇ નાથી કંઈ કહી શકાતું નહિ; અને રૂંચત બધી પછાડે બહુ બદલાઇ કરતી હતી, અને તેથી રાજની પણ બહુ નિંદા થતી હતી, તે સાંભળીને રાજના કવિના મનમાં જોડું લાગ્યું; તેથી તેણે એક દોહરો લખીને, છાંતી રીતે રાજના મહેલની બાંતિ ચોડ્યો; તે દોહરો રાજના વાંચવામાં આવ્યો; તે નીચે પ્રમાણે હતો.

દોહરો.

જોતાં કોઈ જણાય નહિ, શાહુકાર કે ચોર;
દિવાનથી દરબારમાં, છે અંધારું ઘોર. ૧૨

તે વાંચીને રાજએ તપાસ કર્યો કે આ દોહરો કોણે લખેલો છે. પછી ખામર પડી કે રાજના કવિએ જ લખેલો છે. પછી કચેરીમાં કારભારી વગેરે સાં જોડા હતા; તે વખતે કવિને બોલાવીને રાજએ પૂછ્યું કે આ દોહરો તમે લખેલો છે? કવિએ કહ્યું, કે હા, મેં લખેલો છે. રાજએ કહ્યું કે તેનો અર્થ સમજાવો. કવિ બોલ્યો કે પરદેશી ગૃહસ્થો આવ્યા હતા, તેમને રાતની વખતે આપનો દરબાર દેખાડવા સાઈં હું આવ્યો હતો, અને આ ઠેકાણે રાજ દરબાર ભરાય છે, તે જગ્યા જોવાની તેમની મરજી હતી, પણ આ ઠેકાણે કોઇ નહોતું, અને દીવા પણ કરેલા નહોતા, તે વખતે મારા મનમાં એક દોહરો આવ્યો, તે લખીને મેં બાંતિ ચોડ્યો છે; અને તેની મતલબ એવી છે કે દરબાર ભરવાની જગ્યામાં દીવા નથી, તેથી અંધારું ઘોર છે, અને કોઇ શાહુકાર કે ચોર બેઠો હોય તે જોતાં દેખાય નહીં એવું છે.

પછી રાજ સમજ્યો કે કવિએ પોતાની હેસિઆતી અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, પણ ખરો અર્થ તો જોઈ

છે એમ સમજીને રાજાએ પક્ષો બંદોબસ્ત કર્યો, અને રાજ્યમાંનું અંધેર મટાડ્યું. વળી એક કવિ બોલ્યો કે, કચ્છમાં એક રાજા થઇ ગયો, તેણે એક સગે કોટમાં રહેનાર લોકો ઉપર મોટા ધરવેરા નાંખ્યો; ત્યારે કોટમાં એક મોટા શાહુકાર રહેતો હતો, તેણે કોટમાં મોટી હવેલી ચણાવા માંડી હતી તે બંધ રહી, અને તેની દીલગીરીથી તે શાહુકાર એર પીને મુઝ્યો. તે વાત રાજાની કચેરીમાં થઇ, ત્યારે રાજા તે શાહુકારના સ્વ-બાવનાં વખાણુ કરતો હતો; તે સાંભળીને જેમ કેટલાએક તાલુકામાં રાજાને બાપો કહેવાનો ચાલ છે, તેમ કચ્છમાં રાજાને બાવો કહેવાનો ચાલ છે, માટે બધા સમામદો હા બાવા હા, બાવા, એમ કહેતા હતા એવામાં એક સભાસદે કવિના કાનમાં કહ્યું, કે બાવે કોટમાં મોટા ધરવેરા નાંખ્યો તેથી તે શાહુકાર હવેલી ચણાવી ચક્રો નહીં, તેની દીલગીરીથીજ તે એર પીને મુઝ્યો, પણ તે ખરેખરી વાત બાવાની આગળ કોણ કહી શકે?

કવિ—હું ખરેખરી વાત બાવાની આગળ કહું, એમ કહીને મોટા ઘાંટો કઢાડીને એક દોહરો બોલ્યો.

દોહરો.

કર ઘાલીને કોટમાં, વાવે વહુ ધન લીધ;
હવેલી ન થઈ તે દુઃખ; પારેલે વિલ પીધ. ૧૩

તે સાંભળીને રાજાને ધણો ક્રોધ ચડ્યો અને કહ્યું કે, એનો અર્થ કહી મંજળાવો. પછી કવિએ બંધનું કે રાજાને બહુ માહું લાગ્યું છે, તેથી તેણે અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, અને કહ્યું કે, એક જેગી બાવો કિમિયાઅર આવ્યો હતો, તેણે તે શાહુકારની કોટમાં હાથ નાંખીને આશ્ચિન કરીને દોરની કરી, પછી દગો કરીને બહુ ધન લઈને જતો રહ્યો, “હવેલીન થઈ તે દુઃખે” તે દુઃખમાં હવે લીન થઈને પારેળે એર પીધું, એટલો એનો અર્થ છે.

રાજા સમજ્યો કે, કવિએ અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, પણ ખરો અર્થ જુદો છે, પણ તેની કવિતાની સુકિત સાંભળીને રાજા ખુશી થયો, અને કોટના લોકો ઉપરથી ધરવેરા કાઢી નાંખ્યો.

વળી એક જણે પુછ્યું કે કર્મનું જોર ખરું હશે કે જોડું. પછી તે વિષે ધણી તકરાર ચાલી, પછી એક કવિએ કહ્યું કે—

દોહરો.

લક્ષ્મીવર મહારિ જે, દારિકાં તળો રાય;
તેપણ રાજ તજી ગયો, કર્મ ગતિ કહેવાય.

મતલબ કે લક્ષ્મીજીનો વર, જે ચાણુર અને મુશ્કિલ વગેરે મલ્લોના સત્તુ દારિકાનો ધણી એટલે દારિકા જેના તાગમાં હતી તે પણ રાજ્ય તજીને ગયો, તે કર્મની ગતિ કહેવાય છે.

સમાસદ—કર્મ એટલે શું?

કવિ—કર્મ એટલે કરેલું કામ. મતલબ કે જેવું કરીએ તેવું ભોગવીએ, તેનું નામ કર્મ.

એ દોહરાનો બીજો અર્થ એવો ચાલ છે કે, લક્ષ્મી બાઈ રાણીનો વર ગાયકવાડ મહારાજા જેનો અમલ દારિકામાં થયું હતો, તે રાજા પણ રાજ તજીને મદ્રાસ ગયો, તે કર્મની ગતિ કહેવાય.

એવામાં એક વકીલ બોલ્યો કે આપણે એક કામની અપીલ કરવા સાંડે મુમ્મલ જવું પડશે. તે સંભળીને એક રાજાસદ બોલ્યો કે અપીલ શબ્દનો શો અર્થ હશે, અને કયા કયા શબ્દ મળીને તે શબ્દ થયો હશે. ત્યારે વકીલે કહ્યું કે એ તો ઇંગ્રેજ શબ્દ છે અને એક ફેંમલા ઉપર રાજ ન થતાં તેનો ફરી તપાસ કરવો તેનું નામ અપીલ કહેવાય છે; ત્યારે સભાસદ બોલ્યો કે અપીલ શબ્દ હવે ગુજરાતીમાં વપરાય છે, માટે તેનો અર્થ ગુજરાતી ભાષાના નિયમ પ્રમાણે થવો જોઈએ. વકીલ બોલ્યો કે તે કામ અમારું નથી, તેનો આ કવિને પુછો. પછી કવિને પુછ્યું ત્યારે કવિએ ત્રીયે લખેલો દોહરો કહ્યો.

દોહરો.

પીલ તળી પંચાતથી, દુનિયાં રીસે લીલ;
ફરે કરેલો ફેંસલો, एतो जाण अपील. ૧૫

મતલબ કે પીલ નામનો એક સાહેબ છે, તે પંચાત કરીને જે ફેંસલો કરે, તે ફેંસલાથી સઠ લોકો રાજ યાય, માટે જે ફેંસલાથી લોકો રાજ ચાલ નહીં, તેનું નામ અપીલ કહેવાય; મતલબ કે આ એટલે નહીં,

૧ વાંચનની ગુજરાતી સાત ચોપડીઓ રચવામાં સામેલ હતા, અને કાઠીયાવાડમાં પોલિટિકલ એજન્ડ હતા.

અને પીલ એટલે પીલ સાહેબનો કરેલો; અથવા તેના જોડે, તે કેસલો કહેવાય નહીં.

એવામાં એક ઢેડીયો ઉમદા બોર લાવ્યો હતો, તે સભામાં પહોંચ્યાડમાં ત્યારે પેલો જે સમાસદ વારે વારે મત પુછતો હતો, તેણે વળી તેજ કવિને પુછ્યું કે, આ બોર આપણી ખવાય કે નહીં, તે કહેા, અને વળી હઠીલા માણસ વિષે પણ તમારા મત ફરીથી કહેા તો હું તમને કાંઈ આપીને રાજ કરીશ. એમ કહી થોડાંક બોર કવિના હાથમાં આપ્યા અને વળી પોતાના શરીર ઉપર પહેરેલા દાગીના ઉપર નજર કરીને ઇસારતમાં કવિને એવું જણ્યું કે, આમાંથી એક દાગીના તમને આપીશ, એવા હલકા માણસની પાસેથી અક્ષિસ લેવાની તે કવિની મરજ નહોતી, તેથી કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

મને તમે આપ્યું હવે, કને વિશૂષણ હોય;
તેનાં લેને ચોર જો, સ્વાજો ન નિંદે કોય. ૧૬

તેનો અર્થ એવો સમજાવ્યો કે તમે મને જે આપવાનું હતું તે આપ્યું; (એટલે બોર આપ્યા) અને હવે તમારી પાસે જે બરેણું હોય, તે વેચીને જે બોર લાઇ ખાજો, તો તમારી કોઇ નિંદા કરશે નહીં; એવો અર્થ સમજાવે તે સરદારને થયું રીસ ચઢી, ને શરસામાં કહ્યું કે તમે મને એવું કેમ કહ્યું? કવિ બોલ્યો કે મેં જે કહ્યું તેનો અર્થ તમે સમજ્યા નથી. તમે માફ મત પુછ્યું, ત્યારે મેં એમ કહ્યું કે મકાર અને તકાર એટલે મત, મેં તો આપ્યું. હવે કકાર અને વિશૂષણ એટલે કવિના બૂધણ જેવા બીજા કાવ્યો આ સભામાં જે હોય, તેઓના મત લેઇને જે તે બોર ખાજો તો તમારી કોઇ નિંદા કરશે નહીં; એવો અર્થ સાંભળીને તે સરદાર કંડો પડ્યો.

વળી એક કવિ બોલ્યો કે રાજ ભોજના વખતમાં એક સમે ખારવટિયાથે હાલ કરી, તે ઉપર રાજ ભોજ ચલાઇ કરી, ને ફરખારમાંથી નીકળ્યો તેવામાં એક ઘરડો બાહ્યજી જાયવા સાફ આવતો દીઠો. તેની પાસે એક નાની પોથી હતી, તે પોથી તેણે લાંબો હાથ કરી રાજને દેખાડી; ત્યારે રાજએ જણ્યું કે તે ચોપડીમાં ધર્માં ઉપરાણાની ટીપ હતી; તેથી કારખારીને એવો ઢુકમ થયો કે, આ બાહ્યજી જે માગે તે

આમાં લખીને બંડારીજી તેને આપે, એવી ચીડી તમે બંડારી ઉપર લખી આપજો. એમ કહીને રાજ ઉતાવળો ગયો. પછી કારખારીએ પેલા ઘરડા બાહ્યજીને પુછ્યું, કે તારે શું જોઇએ છીએ, ત્યારે તેણે કહ્યું કે મને આખી ઉમરમાં કન્ધા મળી નહીં, ને મારો વંશ જાય છે, માટે લાડી મળવાની આશાથી ચંડીનાં જે કવચમાં સ્ત્રી પ્રાપ્તિનો મંત્ર છે તે કવચ આ ચોપડીમાં લખેલું છે, અને એક દેવળમાં બેશીને જ માંદિના થયા, હું આ કવચનો પાઠ કરું છું, અને લાડી મળવાની આશાથી રાજ ભોજને આશીર્વાદ દેવા આવ્યો છું. એવું સાંભળીને કારખારીએ વિચાર્યું કે રાજનો ઢુકમ હું ફેરવીશ તો મને શિક્ષા કરશે. પછી તેણે બંડારી ઉપર ચીડી લખી આપી તેમાં નીચે લખેલો દોહરો લખ્યો હતો.

દોહરો.

પાઠ કરે છે કવચનો, લાડી મલ્લા ધારી,
તમે લઈને કવચમાં, તે દેજો મંદારી.

પછી તે ચીડી લખને બંડારી પાસે ગયો. તે દોહરોની મતલબ એવી જણાતી હતી કે આ ઘરડો બાહ્યજી લાડી મળવાનું ધારીને કવચનો પાઠ કરે છે, માટે રાજનો એવો ઢુકમ છે કે તેની ચોપડીમાં (કવચમાં) લખીને તે આપજો.

દવે ગા સલામતો કહે છે કે બંડારીએ તેને શું આપ્યું હશે? પછી ગયા સમાસદો વિચારમાં પડ્યા પણ કામને તેનો અર્થ કાંઈએ સૂઝ્યો નહીં, પછી એક કવિએ તેનો અર્થ કહ્યો, ને કહ્યું કે, બંડારીએ તે ઘરડા બાહ્યજીને ટેકા દેઇને ચાલવા સાફ લાકડી આપી હશે. તેનો એવો અર્થ સમજાવ્યો હશે કે આ બાહ્યજી લાડી મળવાનું ધારીને કવચનો પાઠ કરે છે, પણ લાડી શબ્દની વચમાં “ક” અક્ષર તમે લખીને તે આપજો, મતલબ કે ઘરડા માણસને લાકડીની જરૂર છે, માટે લાકડી આપવાનું આ ચીડીમાં લખ્યું છે. જે વધારે લોક હોય તો રાજ પાસે ફરીથી માગવા જાઓ; એટલે બીજા લોકીઆઓને જેમ કરે છે, તેમ તમને પણ કરશે, એવું સાંભળીને તે વિચારો લાકડી લખને ચાલ્યો ગયો હશે.

તેવામાં એક બંગી બાહ્યજી બેઠો હતો, તેને એક જણે કહ્યું કે મહારાજ ત્રણ દિવસ પછી તમારે

વિજયા દશમી આવશે, મતલબ કે દરબાર શમી પૂજના જશે, ત્યાં તમને દશજ્ઞા મળશે ત્યારે તે બાબત બોલ્યો કે:—

દોહરો.

જરૂર મારે જોઈએ, ડ્યારે ગ્રીષ્મ શિશીર;
શરદ કતુમાં શું કરું, વિજયા દશમી વીર. ૧૮

એ દોહરાનો અર્થ એવો થયો કે, હાલ તો શરદ ઋતુ એટલે આશો મહિના છે, તેમાં મારે વિજયા દશમી જોઈતી નથી, મારે તો ગ્રીષ્મ ઋતુમાં એટલે ઉનાળામાં અને શિશીર ઋતુમાં એટલે શિયાળામાં વિજયા દશમી જોઈએ. તેને આજ હું શું કરું.

એ દોહરાનો અર્થ કાઢારે એક કવિને પુછ્યો; ત્યારે કવિએ કહ્યું કે, તે બાઈ ઉનાળામાં બાંજ બહાર પીએ છે, અને શિયાળામાં રાતે નહાવાની બાજસંધી મારે મહિના દૂધની બાધેલી દશમી કરાવીને ખાય છે, માટે એ દોહરામાં તેણે કહ્યું કે મારે તો ગ્રીષ્મ ઋતુમાં વિજયા એટલે બાંજ જોઈએ અને શિયાળામાં દશમી જોઈએ તે સાંભળીને સભા ખુશી થઈ.

એવામાં એક માલજી હાથડીમાં પાન મુકાને લાવી, અને તે બેળા એરંડાનાં પાંદડામાં કેટલાંએક ફૂલ તથા ફળ પછી હતાં. તે હાથ લાવીને રાખની આગળ ભેટ કરી, ત્યારે તે માલજીના પક્ષેનો એક કવિ બેઠો હતો, તેણે તે પાન લેવાની શિપારણનો અરધો દોહરો કહ્યો, ત્યારે તે માલજીનો પ્રતિપક્ષ બેઠો હતો, તેણે બાકીનો અરધો દોહરો પુરો કર્યો. તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

હાઈ નાગર વેલનાં, પાન પરમ ગુણવાન;
હાઈ લાવાલાયક નથી, એ રંદાનાં પાન. ૧૯.

મતલબ કે એ રંડાનાં પાન સારાં નથી, અને ખાવા લાયક નથી, પછી જ્યારે બધા સભાસદોએ એ પાન વખાણ્યાં ત્યારે પ્રતિપક્ષેએ કહ્યું, કે તે હાથમાં એરંડાનાં પાન છે, તે ખાવાલાયક નથી, એમ મેં તો કહ્યું હતું.

એવામાં ત્યાં બે સભાસદો બેઠે બેઠા હતા, તેમાં એક દેવીનો ભાત હતો, અને બીજો વિષ્ણુની બાપા-

સના કરતો હતો; તે સિવાય બીજા દેવોને પણ લાગતો નહીં, તેને રાજ્યે પુછ્યું કે તમે બે જણ કયા દેવને મુખ્ય માનો છો ?

એવું સાંભળીને તે બંને ભાઈઓનો કવિ એક હતો, તેને બંને જણાએ કહ્યું કે અમારી વાત તમે જાણો છો, માટે અમારી વતી તમે ઉત્તર આપો, ત્યારે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

એકજ મારે દૃષ્ટ છે, નહિ બીજો વિશ્વાસ;
નિધિજા માતાને નમું, એજ પુરે શ્રુજ આસ. ૨૦.

એવું સાંભળીને રાજા તો સમજી ગયો, પણ બીજા એક સભાસદે પેલા બેમાંના એક સરદારને પુછ્યું કે તમારા કપાળમાં કંકુનો ચાલો ને બંદગી છે; અને તમારા ભાષના કપાળમાં વૈષ્ણવનું તિલક છે, તેમ છતાં બંને જણાએ આ દોહરો કશુંક કેમ કર્યો ? શું તમે સલામ કરો છો ?

સરદાર—નિધિજા એટલે સમુદ્રમાં જન્મેલી મહા-લક્ષ્મી માતાનેજ હું નમું છું, બીજા કાષ્ટ દેવને હું નમતો નથી અને બીજા કાષ્ટની આશા પણ રાખતો નથી. પછી તે સભાસદે પેલા બીજા સરદારને પુછ્યું કે તમે શું સમજીને એ દોહરો કશુંક રાખ્યો, શું તમે પણ દેવીના ભાત છો ?

સરદાર—એ દોહરાનો અર્થ હું એવો સમજ્યો નથી, હું તો એમ સમજું છું કે નિધિ કહેતાં સમુદ્ર તેનો જામાત કહેતાં જમાત એટલે વિષ્ણુ તેજ મારે હૃદય દેવ છે; તે વિના બીજા કાષ્ટને હું નમતો નથી; એવું સાંભળીને તે કવિની ચતુરાઈથી બધી સભા રંજન થઈ.

એવામાં એક નવો કવિ દેવડો ઉપર આવ્યો. ત્યાં રાખની બે દાસીઓ સામી મળી. તેઓને કવિએ કહ્યું કે, મહેરબાની કરીને અને રાખની કચેરી દેખાડો. પછી તેઓ તે કવિને સભામાં તેડી લાવી, અને સલામ કરીને બેઠા પછી એક દાસીએ કહ્યું કે કવિરાજ સામાન્ય નાયકા વિષે એક નવો દોહરો બોલો, ત્યારે બીજી દાસી બોલી કે નહિ, નહિ, તે કરતાં તો માલુસને માથે અરજીનો ભય છે; માટે પરમેશ્વરની ભક્તિ કરના વિષેનો નવો દોહરો બોલો તો બહુ સારું. એ રીતે બંને દાસીઓએ હઠીલાઈ કરી ત્યારે રાખએ

બપુનું કે હોશિયાર કવિ હશે, તો એકજ દોહરામાં બંનેનું સમાધાન કરશે, તેથી કવિને કહ્યું કે તમારી મરજીમાં આવે તે વિષે નવો દોહરો બોલો, ત્યારે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો

સમજ સમજ સમ સાનમાં અંતે જવું જરૂર;

મક્તાળી થઈ ભાવ ધારિ, જા શ્રીમંત હજૂર. ૨૧

તે સાંભળીને બંને દાસીઓ એકદમ બોલી ઉઠી કે, વાહવા! બહુ સારો દોહરો કહ્યો, ત્યારે એક સલામદે તે પ્રત્યેક દાસીને પુછ્યું કે તેનો અર્થ તું કેવી રીતે સમજ? ત્યારે પહેલી દાસીએ કહ્યું કે રસિક પ્રિયા અને સુંદર શબ્દગર વગેરે અથવા મત પ્રમાણે એ દોહરો સામાન્ય નાવકા વિષે છે, અને તેમાં એમ કહ્યું છે કે “સમજ સમજ સમ” એટલે તારી સમજથી પ્રમાણે સાનમાં એટલે ઇમારતમાં સમજ કે ઉક્તિવારે એટલે આ સલામદગાર સ્ત થાય ત્યારે તારે જરૂર જવું, અને ભક્તાણી એટલે કુલદા થઈને હાવભાવ ધરીને પૈસાદાર લોહિની પાસે જવું.

ત્યારે બીજીએ કહ્યું કે નહીં એનો અર્થ તો એમ છે કે આવદાને અંતે રમશાનમાં જરૂર જવું છે, એમ સમજ અને પરમેશ્વરની ભક્તિ કરનારી થઈને લક્ષ્મીપતિ જે પરમેશ્વર તેની હજૂરમાં બ.

એવામાં એક પરદેશી છોકરો જેના શરીરનો રંગ સારો હતો તેણે રાત્રનું કંઈ સાંઈ કામ બાળવું હતું, તેથી રાત્રએ પ્રસન્ન થઈને કહ્યું કે, કહે તો તને તરફ તરફ રંગનાં લુગડાંનાં શિરપાવ આપીએ અને કહે તો તેને બદલે તને નિશાળમાં બાંધવા મૂકીને સાંઈ લખતાં વાંચતાં આવડે, એવો અભ્યાસ કરાવીએ; ત્યારે તે છોકરે કહ્યું કે મને તો સારા સારા રંગનાં લુગડાં આપો. વળી એવામાં તે સભામાં કવિતા સંબંધી ચર્ચા ચાલતી હતી, તેમાં એક કવિએ કાવ્ય પ્રકાશ અને પ્રતાપદ વગેરે જેવી કવિતા રચવાના નિયમોના અથવા આધારથી એક શિખાઉ કવિના દોહરા ઉપર એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે, નિયમ પ્રમાણે સારા અક્ષરો તેમાં આવેલા નથી, ત્યારે તે શિખાઉ કવિ એવી તકરાર કરતો હતો કે સારા અક્ષરો આવવાની કવિતામાં કંઈ જરૂર નથી, પણ તે દોહરામાં એક બીનું વચું કરનાં તેના હાથ સોનાના

અને પગ રૂપાના કહ્યા છે. એનું નામજ ખરી કવિતા કહેવાય, ત્યારે રાત્રએ એક ત્રીજા કવિને કહ્યું કે આ પરદેશી છોકરોના વિચાર વિષે અને આ કવિયાની તકરાર વિષે તમારો અભિપ્રાય એક દોહરામાં તમે કહો, ત્યારે તે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

મોટો માલ સુવર્ણમાં, સુવર્ણમાં શી વિસાત?

સુવર્ણ તન જાણે નહીં, જાણે સુવર્ણ જાત. ૨૨.

તેનો અર્થ પેલા પરદેશી છોકરા વિષે એવો સમજાવ્યો કે સારા અક્ષરો લખવા શીખવામાં મોટો માલ છે, પણ સારા સારા રંગમાં શી વિસાત છે? પણ તે માત્ર સારા રંગના શરીરવાળો સમજે નહીં. પણ સારી જાતમાં જન્મેલો હોય તે જાણે.

પેલા કવિયો વિશે, એવો અર્થ સમજાવ્યો કે, વાણી છે તે કવિતાનું શરીર છે અને અર્થ છે તે જીવ છે, માટે જેમ જીવ વમરની કાયા નકામી છે, તેમજ કાયા વિના જીવથી કંઈ થઈ શકતું નથી, માટે હરેક દેહના કવિયોએ એમજ લખેલું છે, કે સારા શબ્દોમાં સારો અર્થ હોય તે કવિતા સારી પણ એકલા અર્થ ઉપરજ નજર રાખવા વિષે કોઈએ લખ્યું નથી, માટે “સુવર્ણમાં” એટલે સારા અક્ષરોમાં મોટો માલ છે, સોનારૂપા જેવા હાથપગ કહ્યા તેમાં શી વિસાત છે? કેમકે એ તો અલંકાર એટલે ધરણી કહેવાય. તે અલંકાર કંઈ શરીર કરતાં વધારે નહીં, પણ તે વાતમાં સારા રંગનો શરીર વાળો સમજે નહીં, પણ સારી જાતનો હોય તે સમજે.

એક સરદાર બોલ્યો કે તમે એમ કેમ કહો છો કે સારી જાતના લોકજ એ વાત જાણે? ત્યારે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

જાત જાતમાં જૈ વસે, જુઓ જગતની રીત;

સુવર્ણસુવર્ણજ્યાંમલે, યાય પરસ્પર પ્રીત. ૨૩.

મતલબ કે પોતપોતાની જાતવાળામાં જાતને મળે તો બંનેને પરસ્પર પ્રીત ઉપજે છે, અને બીજી જાત વાળો તેઓમાં જાતને મેલે તો, કંઈક અતઃપર્યં બંને પક્ષમાં રહે; જેમકે સોનું સોનામાં મળે તો શાંભે છે. પણ સોનામાં બીજી જાતની પાણી બળે તો તે સો-

નાને પણ બગાડે, અને પોતાનું રૂપ પણ બગાડે છે; તેમજ બીજા અર્થમાં સારા અક્ષરો સારી ભતના લોકના મોમાંથી નીકળે, તો તે અક્ષરો ને મુખ બને શોભા પામે છે; પણ જો સારા અક્ષરોને ઉચ્ચાર કરતાં, આ પરદેશીના છાંદસ જેવાને શિખવીએ તો તેના મુખને અને અક્ષરોને કષ્ટિક ભતકાપણું રહેશે.

એવામાં એક માળી, કણુખી, અને બીજા બે મિત્રો હતા, તેઓ આવીને રાજા અને કરિની વચ્ચેમાં બેઠા, એટલે ચોપદારે તેઓને કહ્યું કે ઉઠો ઉઠો અહિંમાં ક્યાં બેસો છો, પોતાના બગાડારીયા બેઠા હોય ત્યાં બંધને બેસો.

કવિ—બેસવા છો; તેઓ અમારા બરાબરીઆજ છે; જેઓનામાં એક શુણ્ઘ મળતો આવે તે બરાબરીઆ કહેવાય.

એક સરદાર—તમારામાં અને તેઓમાં કિયે શુણ્ઘ મળતો આવે છે ?

કવિ— દોહરો.

કોશ વેગળે જો કદી, હોય હરગડી ક્યાંહિ;
કવિમાલીકળવીનૃપતિ, મિત્રદુશ્મિનમાંહિ. ૨૪

મતલબ કે હરગડી કાશ વેગળે રખાય નહીં એ શુણ્ઘ મળતો આવે છે; કરિયે અમરકોશ વગેરે શબ્દોના કાશ વેગળે રખાય નહીં. માળીએ કુવામાંથી પાણી દાઢવાનો કાશ, અને કણુખીએ ખેતરમાં ખાદવાની લોહાની કાશ, અને રાજાએ ધનનો કાશ એટલે બળનો વેગળો રખાય નહીં; અને બે મિત્રો કેશ એટલે ગાઉ જેટલે છેડે જુદા પડીને રહી શકે નહીં.

એવામાં એક સોદાગર સો હાથી લઇને વેચવા આવેલો હતો તે સજામાં આવોને ઉભો રહ્યો, તેણે જોયું કે બધા સરદારો ગાલોચા ઉપર બેઠા હતા, અને તેને પોતાને બેસવાનો માગ ગાલોચા ઉપર નહોતો, અને જાજમ ઉપર બેસવું તે બોધ બેસવા બરાબર તેને લાગતું હતું, તેથી ઉભો રહ્યો; તેને હાથે ગાળુ-બધને ઠેકાણે સોનાનો કાતરો બધેલો હતો.

ત્યાં રાજાનો દરજી ગજ કાતર લઇને આવ્યો, તે પણ પેલા સોદાગરની જોડે ઉભો રહ્યો, એટલે કવિને તેના સાચું જોઇને એક દોહરો કહ્યો—

દોહરો.

ગુણવાલો જો ગજપતિ, સાથે છે ગજ સોય;
કર શોમેછે કાતરે, કદી ન વેસે મોય. ૨૫

મતલબ કે શુણ્ઘ એટલે દોરાવાળો ગજનો ધણી આ દરજી જુઓ; તેની સાથે ગજ તથા શીવવાની સોય પણ છે; અને કાતર વડે તેનો હાથ શોમે છે, અને તે ગરીબને ઘેર કે રાજાને ઘેર શીવવા જાય, ત્યાં પથરણું પાથર્યાં વગર બેંચ બેસતો નથી. તે સાંભળીને બધા સભાસદો સમજ્યા કે આ સોદાગર ઉપર તે દોહરો કવિએ કહ્યો; પછી તેને ગાલોચા ઉપર બેસવાને જગા કરી આપી.

એવામાં સુવાળ પરગણાનો કાળો ઠાકરડો સભામાં બેઠો હતો તે ચોરી કરવાનો અને હુટવાનો ધંધો કરતો હતો. તેને રાજાએ કહ્યું કે તમારા છાના લોકો ચોરી કરવાને ચઢે છે, તે સાદે કામ કરતા નથી.

ઠાકોર—અમારા બધા લોકો ચોરી કરવા ચઢતા નથી; પણ દુકાળ વર્ષ હોય, અને છાંદસ જુએ મરી જવાથી વંશનો નાશ થતો હોય; ત્યારે તો ચોરી કરવાને ચડ્યા વગર છટકો નહીં.

કવિ— દોહરો.

ચતુર ચઢે નહિ ચોરિયે, ધરિ ઉપભોગની આશ;
ચાહી ચઢે તે ચોરિય, જો નિજ વંશ વિનાશ. ૨૬

રાજા—તમે નીતિની કવિતા કરો છો તેમ છતાં ચોરી કરવાની પણ ઉત્કેરણી કરો છો કે ?

કવિ—મેં ચોરી કરવા વિષે એ દોહરો કહ્યો નથી. પણ પરણવા વિષે કહ્યો છે, તેનો અર્થ એવો છે કે યાહો માણસ હોય તે સંસારના ઉપભોગની આશાથી પરણે નહીં, પણ પોતાનો વંશ નાશ ન થાય તે સાદે યાહોને પરણે છે. વળી કહ્યું છે કે—

દોહરો.

ચોરિ ચઢતાં લાજ નહિ, ચોરી ચઢતાં લાજ;
રાની પરણે રાજ નહિ, રાની પરણે રાજ. ૨૭

મતલબ કે ચોરીએ ચઢતાં એટલે પરણતાં કંઈ લાજ નહીં પણ આપણે માંહે ચોરોની બદો આપે

તેમાં શરમ છે, અને રાનની રહેનાર બીલડીને પરણવાથી રાજ મળે નહીં, પણ કોઈ રાની એટલે રાજની કન્યા પરણવાથી રાજ મળે. વળી કહ્યું છે કે:—

દોહરો.

ચોરિ મુમદ્રા અર્જુને, રુકમણિ ને રુચિકેશ;
ચઢયો ન જે જન ચોરિયે, લાવ ન લીધો લેશ. ૨૮

એનો અર્થ એવો નથી કે સુભદ્રાને અર્જુને ચોરી હતી, અને રુકમણીને શ્રી કૃષ્ણે ચોરી હતી. એવા એવા પણ ચોરી કરતા હતા, માટે જે માણસે ચોરી કરી નહીં તેણે કંઈ લાવે લીધે નથી.

પણ તેનો ખરો અર્થ એવો છે કે અર્જુન અને શ્રીકૃષ્ણ જેવા પણ કન્યાઓને ચોરી લાવીને પરણ્યા હતા, માટે સંસારમાં જે માણસ પરણ્યો નહીં, તેણે કંઈ લાવે લીધે નહીં. એવામાં એક મહેતાશએ દોહરો કહ્યો કે:—

દોહરો.

છે છોકો વા આગલે, વચમાં એક ઘરેલ;
માનોજી મારું કહ્યું, ન યશો તમે છકેલ. ૨૯

એક સરદાર—મહેતાશ એનો અર્થ કહ્યો?

મહેતાશ—કંઈ એમાં ઝાઝો અર્થ નથી, મેં તો સહેજે દોહરો કહ્યો.

સરદાર—તમે દોહરો કહ્યો, ત્યારે તો હવે તેનો અર્થ ખુલ્લો કહેરો પડશે.

મહેતાશ—એ તો નિશાળમાં મારા નિશાળીઆ એને શિખામણનો દોહરો મેં કહ્યો હતો, તેનો અર્થ એવો છે કે:—

દોહરો.

છેલો કો, વા આગલે, વચમાં એક ઘરે લ;

મતલબ કે છેલો અક્ષર “કા” અને આગલે એટલે પ્રથમ અક્ષર “બા,” અને વચમાં એક “લ” એટલે “બાલકો” તમે મારું કહ્યું માનો તો છકેલા થશો નહીં.

સરદાર—એ દોહરાનો કંઈ બીજો અર્થ હોય, એમ અમને લાગે છે, માટે ખરો અર્થ હોય તે કહો.

મહેતાશ—એક રાજની દાસી છે તેને રાજ-

એ ગામ આપેલું છે, તે ગામના લોકો પોતાના ગામના માનાજી નામના કોઈ કાકરા ઉપર કંઈ ફરિયાદ કરવા સારું તે દાસી પાસે આવ્યા હતા, ત્યારે દાસીએ લોકોને અંદર બેલાવીને એક માણસને વચમાં ચોરી કરવા ઉભો રાખ્યો હતો. બારણા આગળ સિપાઈ બેસાયા હતા, અને કહ્યું હતું કે બીજા કોઈને અંદર આવવા દેશો નહીં; એવામાં માનોજી મારું (મારું અડક હતી) આવ્યો, અને સિપાઈ-ઓને કહ્યું કે, બાની આગળ કોણ કોણ છે, મારે પણ જઈને કંઈ જાહેર કરવું છે. ત્યારે સિપાઈએ કહ્યું કે બાની આગળ લોકો ભરાયા છે, અને એક જણને વચમાં પેરા ઉપર મુકેલો છે; એવામાં પેરે વાળે કહ્યું કે કોણ છે એ. ત્યારે પેરે યુગ પાડીને કહ્યું કે “માનોજી મારું.” એટલે સિપાઈએ તેને ઓળખ્યો અને કહ્યું કે તમે છકેલા થશો નહીં, અને હમણાં અહીં બેસો; પંજી એ બાળતો આ દોહરો મેં કરી રાખ્યો હતો, તે હાલ મને યાદ આવ્યો.

એવામાં એક બાંધી ઉભો હતો. તેના સામું જોઈને એક સરદારે કવિને કહ્યું કે બાંધી વિષે એક દોહરો કહે. ત્યારે બીજે સરદારે કહ્યું કે બાંધી વિષે કહેવામાં શે માલ છે? કોઈ ચતુર માણસ વિષે દોહરો કહે.

કવિ— દોહરો.

જોતાં વસ્તુ જાતમાં, માલે જ્યાં તલમાર;

ધના ચતુરજન ધાંચીયો, સ્વોલ કરી લે સાર. ૩૦

મતલબ કે જ્યારે તમામ જોતાં કંઈ તલમાર વસ્તુ જ્યાં દેખે ત્યાં શોધ કરીને ચતુર માણસો બાંધીના પેટે મોંઢી તત્વ શોધી લે. બીજો અર્થ બાંધી ઉપર જાગતાં, એમ કરવો, કે, બાંધીયો બધા ચતુર છે, તેઓ જ્યાં તલનો ભાર એટલે જથ્થો દેખે ત્યાં તેનો ખોળ બનાવીને મોંઢી સાર કાઢી લે.

વળી એક સરદાર બોલ્યો કે આપણા દુશ્મનને તો છરીવડે મારી નાખીએ તેવું પાપ ગણીએ નહિ.

કવિ— દોહરો.

પ્રતિપક્ષીને પાઝીય, સમારિયે તજી શોક;

અર્થ જુદે પવું કહે, ધર્મી પાપી લોક. ૩૧

મતલબ કે એ દોહરાના પૂર્વાર્થનો અર્થ, ધર્મી

અને પાપી માણસ જુદી જુદી રીતે કરે છે. ધર્મી કહે છે કે, પ્રતિપક્ષીનું પાલણુ કરીએ, અને દિલગીરી તજીને તેને સુધારીએ અને પાપી માર્ગસે એવો અર્થ કરે છે કે જેમ પાળીવડે શાકને સમ્રાસીએ છીએ તેમ પ્રતિપક્ષીને સમ્રાસીએ. પછી એક સરદાર કહ્યું કે ચતુર ઉપર દયા ન રાખીએ અને બીજા કહ્યું કે દયા રાખીએ. એના ખૂબ વાદ વદીને બંને જણાએ એક કવિને કહ્યું કે તમે અમને બંનેને પસંદ પડે એવો ખુલાસો બતાવો. કવિ બોલ્યો કે—

દોહરો.

નિર્દયતા ન દયા ઘણી, દિલ ધરીએ દિન રાત;
પ્રતિપક્ષીને પાલિયે, સમાર્યે સાક્ષાત. ૩૨

એનો અર્થ એકને એવો સમજાવ્યો કે રતુ ઉપર નિર્દયતા રાખીએ, પણ ધણી દયા ન રાખીએ, અને છરીવડે તેને કાપીએ. બીજાને એ દોહરામાંથીજ એવો અર્થ સમજાવ્યો કે ચતુર ઉપર નિર્દયતા ન રાખીએ પણ ધણી દયા રાખીએ, અને તેનું પાલન કરીને સુધારીએ. એ રીતે બંને જણાનું સમાધાન થયું. વળી એક સજાસદ બોલ્યો કે ઇશ્વરની કાંતિ કરીએ, તેનું ફળ કયારે મળતું હશે ?

કવિ:— દોહરો.

પાકું ફલ આપે પછી, મરવા દે છે મોર;
પવો તો આવો અને, કોટિ શુવન ઠાકોર. ૩૩

મતલબ કે આંખાની અને પરમેશ્વરની એક રીત છે; આંખો પ્રથમ મોર તથા મરવા આપે છે, અને પછીથી પાકું ફળ આપે છે; તેમજ ઇશ્વર પણ મોરથી મરવા દે છે, અને પછી કાંતિનું પાકું ફળ આપે છે; મતલબ કે મુઆ પછી પરલોક આપે છે.

એવામાં એક તોફાની સ્ત્રી વિષે વાત નીકળી અને કહ્યું કે તેના ધણી પરદેશ ગયો છે, અને તે બાઈ બન્ધ તોફાન કરે છે, તેને તેના સસરાએ કેદ કરીને ત્રણ લાંધણી કરાવી તોપણ પાંચરી થતી નથી.

કવિ:— દોહરો.

પીઠું ત્રાવું પરહરિ, જોલુ તાળે તોય;
નાથ વિના નારી વલ્લદ, વાંકાં વસમાં હોય. ૩૪

મતલબ કે ખાતું પીતું તજીને ત્રણ લાંધણી એવે તોપણ ધણી વગરની સ્ત્રી વાંકી ચાલે; તેમજ ખાતું પીતું છોડીને તરેલું એવે તોપણ તે બળદના નાકમાં નાથ ન હોય તો વાંકાં વસમાં ચાલે.

પછી એક સરદાર કવિને પુછ્યું કે, ગુજરાતમાં જે અમલદાર થઈ ગયા, તેમાં સૌથી વખાણવા લાયક કોનો અમલ હતો ? પછી એક કવિએ તેને ઉત્તરનો અકષો દોહરો કહ્યો, એટલે બીજા કવિએ તે દોહરો પૂરો કર્યો.

દોહરો.

વડો અમલ વનરાજનો, ગુજર દેશ ગુણકાર;
વડો અમલ વળરાજનો, આર્ય ઉપર આમાર. ૩૫

એમાં પહેલાં કવિએ એવું કહ્યું કે ગુજરાતમાં વનરાજ ચાવડાનો મોટો અમલ હતો, ત્યારે બીજા કવિએ કહ્યું કે અમલ એટલે અમીર, વજુ એટલે કપાસ, એ બે રામચંદ્રાનો આર્ય એટલે અધા હિંદુઓ ઉપર મોટો આભાર છે.

એવામાં એક કારભારીના લમણા ઉપર રક્ષના-ઇનો ગાથ એક કપોળ વાણિયાએ દોઢો, તે કારભારીના હરતક ગાનાજ કપાસ વગેરે દરબારી માલ વેચાતો હતો. મોટા માણસની ખાતી બતાવવી તે બેઅઘળી જેવું લાગે માટે ગાંઠો માણસ હોય તે હસારતમાં સમજાવે, તેમજ પેલા કપોળ વાણિયાએ કારભારી પાસે રૂ ખરીદ કરવા માગ્યું; પણ બીજા અર્થમાં તેના લમણા ઉપરનો ગાથ રક્ષાલવડે સાફ કરવાનું કહ્યું.

દોહરો.

હોય તમારા હાથમાં, જો રહો રમાલ;
કરીને કૂપા કપોલપર, હાથો ઠોકો હાલ. ૩૬

હાથો ઠોકો એટલે સાદું કરવું અને બીજા અર્થમાં લમણે હાથ લગાવે. કપોળ-લમણો.

એવામાં એક દિલ્હીના કવિ આવ્યો, તે રામને બોલે તે સલામાં બેઠો. એવામાં વળી સલામાં એવી ચર્ચા ચાલી કે રૂકા પુસ્તકો વાંચવાથીજ આત્મચાન પમાય કે નહીં. તે વિષે જુદા જુદા મત પડ્યાથી ધણી તકરાર થઈ, ત્યાં દિલ્હીના કવિએ કહ્યું કે મારી પાસે ખરચી નથી માટે એક દોહરો બેટ કરવા આ-

એણે છું. હાલ તે એકજ દોહરાની કિંમત થાય તે મને આપો, એટલે હું લઈ જઈને શેરમાં ઉતારો કરું, અને મોટીખાનેથી સીધું સામાન લેઉં. રાજાએ કહ્યું કે દરબારથી જો નેમરૂએ તે ભયે; પણ કવિએ કહ્યું કે હું કાંઈનું મફત કાંઈ લેતો નથી.

વળી એવામાં એક વિવાદાચ્છે આવીને કહ્યું કે ગઈ રાતે આરાથી પાક થઈ ચૂક્યો નહીં, કારણ કે દીવો છુટાઈ ગયો હતો. તે પાછલી રાતે ક્યાંથી કરી લાવું? કોડિયું, દિવેલ, દિવેટ, એ તો હતાં, પણ દેવતા નહોતો.

રાજાએ દિલ્હીના કવિને પુછ્યું કે તમે કિયે હમ્ પાળો છો? અને કાનું ભજન કરો છો? કવિ બોલ્યો કે હું નાથપંથને માનું છું, અને યુર યુર ભજન કરું છું. યુર એટલે મોટા અને પરમેશ્વરથી કાંઈ મોટા નથી, માટે પરમેશ્વરનું ખરું નામ યુર છે; તે નામથી ભજન કરું છું.

રાજાએ પુછ્યું કે દિલ્હી શહેર કેવું છે? ત્યારે કવિએ દિલ્હીનાં ઘણું વખાણ કરીને પછી કહ્યું, કે ગમે તેટલાં રૂપિયા કે ગમે તેવા યુજ્ય માણસમાં હોય પણ દિલ્હી વચ્ચે તે રહેતો હોય, તોજ તેની નામના આખા દેશમાં પ્રસિદ્ધ થાય, બીજા ગામમાં રહેવાથી એવી નામના ફેલાય નહીં.

સભાસદોએ વાદ લીધે કે સુપાત્ર માણસ હોય, અને સૌ સાથે સ્નેહ રાખતો હોય તથા તેનામાં સારા ગુણ હોય, તો તેની કીર્તિના પ્રકાશ આખા દેશમાં પડે, પછી તે ગમે તે ગામમાં રહેતો હોય. તે વાત કવિએ કબુલ કરી નહીં, અને કહ્યું કે:—

દોહરો.

**સુપાત્ર સ્નેહી ગુણહતાં, પહે ન આત્મ પ્રકાશ;
પટે હોય ગુરુદત્ત જો, લીલી વચ્ચે વાસ. ૩૭**

એનો અર્થ એવો થયો કે સુપાત્ર માણસ હોય, સ્નેહી હોય અને તેનામાં ગુણ હોય, તોપણ તેનો પોતાનો પ્રકાશ એટલે કીર્તિ ઘણે ઠેકાણે પડે નહીં, પણ જો પરમેશ્વરે આપેલા દિલ્હી વચ્ચે વાસ હોય, તોજ કીર્તિના પ્રકાશ પડે; એટલું બોલીને કહ્યું કે લાંબી વાત કરવાની મને પુરસદ નથી. આ દોહરાની કિંમત મને આપો. રાજાએ બધા કવિયોને પુછ્યું કે એ દોહરાની કિંમત કરો. પણ બીજાઓએ તો તેની

કિંમત કંઈ જણાવી નહિ, ત્યારે પેલા પરદેશી જુના કવિએ કહ્યું કે મોજ રાજાની વખતમાં તો આ કવિતાની ઘણી કિંમત ઉપજતી હતી. હરેક વરતુની કિંમત તેના આહવાના આધાર ઉપર રહી છે, જેપુરના રાજાને બિહારીદાસને બિહારી શતશાહના દર એક દોહરાની કેટલી કિંમત આપી હતી તે કાંઈ જાણો છો? સભાએ કહ્યું કે તે દરએક દોહરાની અઢી સોનામહોર આપી હતી, અને તે કવિ દરરોજ એકેકા દોહરો કરીને લઈ જતો હતો, એવું સાંભળ્યું છે. પણ એટલું તો ખરું કે તે રાજાએ મોટી પ્રમાણે બાંધવામાં કે બીજા કાર્યમાં લાખો રૂપિયા ખર્ચ્યા હશે, તે વાત કાંઈ જાણતું નથી, અને બિહારી શતશાહથી તે રાજાનું નામ આખા દેશમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે જોતાં તો તેની કોમત લાખો રૂપિયાની છે. કવિએ કહ્યું કે બિહારી શતશાહના એક દોહરા સાથે આ દોહરા મેં તેણી બોલે તો તેની બરાબર થાય છે. ફક્ત એટલોજ ફેર છે કે પેલા ત્રજ બાપામાં છે, અને આ યુજરાતીમાં છે, તેનું કારણ એ છે કે હાલ મહારાજાની મરજી યુજરાતી બાપાને શય્યામારવાની છે, માટે તેણે યુજરાતીમાં દોહરો કર્યો છે.

પછી રાજાએ સોળ રૂપિયા તે દોહરાના આપ્યા તે લખને એ તો ગયો, પણ સભાસદોએ પેલા કવિને કહ્યું કે તમે આટલી બધી કિંમત એક દોહરાની શા કારણથી આપાવી? શું તેણે હદથી બંદે દિલ્હીની તારીફ કરી, તે તમે કબુલ કરો છો?

એક સભાસદે કહ્યું કે દિલ્હી વિષે તેદોહરો નથી, પણ આ વિવાદાચ્છે પ્રથમ કહ્યું હતું કે કોડિઉં, દીવેલ, અને દીવેટ જતાં દેવતા વગર અને દીવો કરી શક્યા નહીં, તે વિષે એ દોહરો છે અને તેનો અર્થ એવો છે કે દીવો કરવાને સાંઈ પાત્ર, તે વળી સ્નેહી એટલે તેલે બરેહું હોય, તથા ગુણ એટલે દીવેટ અથવા ચત્ર હોય, તોપણ પોતાની આગળ પ્રકાશ પડે નહીં, પણ જો “દીવી” શબ્દની વચ્ચે “વાસ” શબ્દ એટલે દુશ્વરે આપેલી “દીવાસલી” હોય તો પ્રકાશ પડે.

પેલે બાવે કહ્યું કે એમાં કાંઈ વધારે ચમત્કારી અર્થ નથી; અમસ્તા સોળ રૂપિયા અપાવ્યા. કવિએ કહ્યું કે એનો ત્રીજો અર્થ એવો છે કે સભામાં પ્રથમ વાત ચાલતી હતી કે ફક્ત પુસ્તકો વાંચવાથી

કે યુદ્ધ મેળવવાથી સારું માણસ હોય તે આત્મદાન પામે કે નહીં ? તે વિષે એ દોહરો છે. તેનો અર્થ એવો છે કે સુપાન માણસ હોય, રનેહી હોય, અને તેનામાં યુદ્ધ હોય, તેપણ આત્માનો પ્રકાશ તેના અંતરમાં પડે નહીં.

એ તો જ્ઞાનદીપક પ્રગટવાની “દીવાસલી” એટલે યુરૂની આપેલી કળા હોય તોજ આત્મદાનનો પ્રકાશ પડે. એવામાં એક માણસ યુરૂદાતીનું બળન કરનાર ખેડો હતો તે બોલ્યો કે એ ત્રણે પ્રકારના અર્થ લુંડા છે, અને ખરો ચોથો અર્થ છે તે તો એમ છે કે જેમ “યુજરાત” એ નામ છે અને “યુજરાતી” એ વિશેષણ છે; તેમજ દીલ એટલે મન તે નામ છે અને “દીલી” એ વિશેષણ છે, તેનો અર્થ દીવાળો એટલે આત્મા. તે આત્મામાં યુરૂદત એટલે યુરૂદતા-ત્રીનો વાસ હોય, તોજ આત્મદાનનો પ્રકાશ પડે. વાસ એટલે સુગંધ અથવા નિવાસ. તે સાંભળીને બધી સભા ખુશી થઈ.

એવામાં સાંજનો સમય થયો, અને માનારીયો ગાન કરવા આવી હતી તેઓએ નૃત્ય સાથે થોડુંક ગાન કર્યું. પછી રાજના એક કુંવરે એક કવિને કહ્યું કે આ નાયકાનું વર્ણન કરો. તે કવિને નાયકાનું વર્ણન કરતું મથતું નહોતું, પણ રાજના કુંવરે બધી હાં લીધી એટલે કવિએ લાંબી નજર કરીને ચારે કાર બેઠું, ત્યાં દરબારની ગાયો ચરીને દરબારમાં આવતી હતી તેમાંની એક ગાયનું વર્ણન કર્યું. તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

પગમાં શાંસર શ્વણે, ટકટક જોતી જાય;
પાછલ કાલા કેશ છે, દેલો ગોરી ગાય. ૩૮

મનહર હંદ.

કાલા લાંબા કેશવાળી રંગે તો રૂપાલી માલી,
શાંસરના શ્વણકાલી વઢી વચ્ચળાય છે;
ઠમક ઠમક ચાલ ચાલતી ચંચલતાથી,
સમીપ સફલ જન સાધું જોતી જાય છે;
પતિવ્રતા નહીં પણ પ્રજા તો પ્રસવે પોતે,

સ્વરોદયવાલી જાતે સુંદરી જળાય છે;
દાસ દલપતરામ દેલો દુનિયાના લોકો,
રાજદ્વારમાંહી ગોરી ગુણવંતી નાય છે. ૩૯

તે સાંભળીને કુંવરે બપુયું કે કવિએ આ માનારીનું વર્ણન કર્યું, તેથી તે રાજ થયો.

એવામાં એક સોનાયે સોનાની કોટરી લાવીને રાજની આમળ મૂકી અને કહ્યું કે હનુમાનને તેલ ચઢાવવા સારું આપે કોટરી મંગાવી હતી, તે આ મુંડા ધડી લાભો છું. પછી સભામંડળે તે લાખમાં બધ જોઈને વખાણી એકલે એક સરદારે કવિને કહ્યું કે આ કોટરીનું વર્ણન કરો. એટલે બીજા એક સરદારે કહ્યું કે વિકટોરિયા મહારાણીના વર્ણનનું એક કવિત બોલો.

કવિ— મનહર હંદ.

સુવડછે, સરસછે, નિર્મલછે, નાજુકછે,
ગોરી જાતથી જનમી જુઓ જાતે ગોરી આ;
તે પનોતીના પતિને પ્રશ્ન કૃપાથી આપી,
તેણે પળ પ્યારી ગળી જેવી જીવાદોરી આ;
જેનો મહિમા જગતમાં પુરો પ્રસિદ્ધ થયો,
પ્રવી તો અધિક છે સુભાગ્યની સજોરી આ;
દયાના દૈવતનો જો દરિયો ન દીઠો હોય;
દાસ દલપતરામ દેલ “વિકટોરી આ.”

કોટરી વિષે અર્થ.

તે સારા ધાટની છે, સરમ છે, મેલ વચરની છે, નાજુક છે; અને તે ગોરા રંગની જાતથી એટલે સોનાથી પેદા થયેલી છે; અને જુઓ પોતે પણ જાતે ગોરા રંગની છે. તે કોટરી હનુમાનજીને રામચંદ્રજી મહેરખાનીથી આપી, તે હનુમાનજીએ પણ જીવાદોરીના જેવી વહાલી ગણી. તે કોટરીના મહિમા-અંતમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ થયો. એવી તો સારા નશીમના ભેરે વાળી આ છે; રામચંદ્રજીની દયાના તત્વનો પ્રસુદ દીડો ન હોય તો કવિ કહે છે કે આ કોટરી ભેદ લેવી. જ્યારે સતીતાની ખબર લઈને હનુમાનજી આવ્યા ત્યારે રામચંદ્રજી નહાવા ખેડો લખા, અને સારી જઈને કવિ:

વાના તેમની કોચી તેમની પાસે હતી, અને હનુમાનજી ઉપર તેઓ ધણી પ્રસન્ન થયા, તથા ધણી મહેરબાની કરી, અને બાપુ કે હાથ હાથ વખતે હું હોને શું આપી દઉં? પછી તેમની કોચી હતી, તે બંધિસ આપી, તે હનુમાનજીને પણ ધણી પ્યારી લાગી, એજ કારણથી લોકો હનુમાનજીને તેલ ચઢાવે છે.

વિકટોરિયા વિષે અર્થ.

વિકટોરિયા કેળવાએલી છે, સરસ છે, તનથી અને મનથી મેલ વગરની છે, નાણુક છે, અને ગોરી નાતથી જન્મેલી પોતે ગોરી છે, તે પનોતી એટલે વિસ્તારવાળી તેના ધણીને એટલે પ્રીત્સ આસ્પર્શને મહેરબાનીથી આપી, તે પ્રીત્સે પણ જીવા-દોરી જેવી પ્યારી ગણી. જે વિકટોરિયાનો મહિમા જન્મતમા સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ થયો, એવી સારા નસીબની વધારે જોરવાળી આ છે, જે દયાના તત્વને સમુદ્ર દીકા ન હોય તો કવિ કહે છે કે વિકટોરિયાને જો, મતલબ કે તેનામાં દયા ધણી છે. તે સંભળીને બધી સલામ રજા થઈ.

પછી એક સરદારે કવિને પુછ્યું કે કેવો રાજ હોય તે જાણવાળો અને જયકારી હોય? કવિએ કહ્યું કે બાહ્ય, શુભવાન, અતિમાન એટલે જાનવાન, ગંભીર અને શાશ્વત ગણ્ય એટલે હિસાબી કામ ગણ્યનાર એવા સોસાસારો ગયા. મહાર જે રાજના કાર-ભારી છે, ત્યાં થીકુંચ સોના ઉપર પ્રેમની નજર રાખે, અને જ્યાં હમેશાં સતોષની સલાહ સારી છે, વળી શાંત, પૈર્વ, સુવિચાર, દીર્ઘદષ્ટિ, દયા અને દાન, એવા જ શુભની સાથે તો જોને મિત્રતા છે, અને મહેરના લોકો દરોજ પ્રીતિભાવ રાખે, એવો રાજ હોય તે જાણવાળો અને અતિશય જયકારી છે.

સરદાર—એ તો તમે ખરું કહ્યું પણ તમે કહ્યું એટલેજ અર્થ આવે એવું એક કવિત કહો?

કવિ— મનહર કંદ.

શુભાશન, શક્તિમાન, મંધીર, ગણીત જાણ, પણ મહા “ગયા-માઈ” જેના કારભારી છે; કાંચલ સ્વાં સર્વેશ્વર પ્રેમની નજર રાખે, સદાકાલ જ્યાં સંતોકની સલાહ સારી છે; કોર્ષ, પૈર્વ, સુવિચાર, દીર્ઘદષ્ટિ, દયા, દાન,

છાનુની સાથે તો સર્વેશ્વર દોસ્તદારી છે; પ્રતિ દીન પ્રીતિ “માવ નગરના” લોક રાખે, પવો રાજા જન્મવંત અતિ જયકારી છે. ૪૧

એવામાં પરદેશી એક મુસલમાન સરદાર મહેલ જઈ કરવા જતા હતા, તે કોઈ રાજની શીપારશનો કાગળ ઠાકાર સાહેબ ઉપર લાવ્યો હતો. તેમાં એવું લખ્યું હતું કે આ પત્ર લાવનારને સાથે માથુસ આપીને હજ કરવા પહોંચાડજો, તેથી ઠાકારે શુભામ નામના એક નવા રાખેલા આરખને પાંચ આરખ સહિત પેલાની સાથે મોકલ્યો હતો, પણ એક બે મજલ થયા પછી પેલા મુસાફરને એવો વહેમ આવ્યો કે, આ શુભામ મને ફગા કરીને હુદી લેશે, તેથી કોઈ બહાનું કાઢીને પાછો વળ્યો, અને રાજની કચેરીમાં આવ્યો. ત્યારે રાજએ પેલા શુભામને પુછ્યું કે, કેમ પાછા આવ્યા. ત્યારે શુભામે કહ્યું કે હું મારા ખરા દીલથી તેમને હજ કરવા પોતાડત, પણ તેમને કંઈ વહેમ આવ્યો તેથી તે તો પાછા વળી આવ્યા, એટલે પેલા સરદારે એક દોહરા કહ્યો:—

દોહરો.

કેવે દિલ પોતાદ હજ, શુભામ તું મળી વિષ;
જતાં તમારા રૂપ પર, અમે પણ ગુણ લીધ. ૪૨

એ રાજની રીત એવી હતી કે, સલામાં જે કોઈ કવિતા બોલાય તે એક દફતરમાં લખી લેવાતી હતી, પણ ઉપલે દોહરા કહ્યો તે વખતે ફક્ત એકજ કારકુન શુભા વધા નામે બેઠો હતો, બીજો કોઈ નહોતો. ત્યારે ઠાકારે કહ્યું કે દફતરમાં રાખવા વાસ્તે આ દોહરા લખી લેવો જોઈએ, પણ શુભા મહેલ તો કાના માતર બહુલા નથી માટે કાણુ લખશે? શુભો મહેલો બોલ્યા કે કાનામાતરની શી જરૂર છે, જુના કારભારીઓ કોઈ કાનામાતર બહુતા ન હોતા, માટે શું મોટા દફતર લખાતાં ન હોતાં?

ઠાકાર—દીક છે ત્યારે તમે લખો દશે અને આજની તારીખ પણ નાખજો.

પછી શુભા મહેલાએ એક કાગળ ઉપર તે દોહરા કાનામાતર વચર લખી લીધો. તે નીચે પ્રમાણે લખાયો:—

કવિ દલપત કાવ્ય, મહામત લાલવધ;
જત તમાર ૩૫ ૫૨, અમ આજ ગણુ લધ.

સંવત ૧૯૧૫ આસો સુદ ૨

ઉપર પ્રમાણે લખી લેઈને તે કાગળ દરબારના કવિના હાથમાં આપ્યો ને કહ્યું કે તમે હૈતરમાં નોંધાવજો. થોડીકવાર પછી કવિએ સૌ સાંભળતાં જુલા મહેતાને કહ્યું કે મેં તમને આજ સવારે ૩ ૫૫૨) આપીને તમારા હાથની પહેલ્ય લખાવી લીધી છે તે રૂપિઆ મારે આજને આજ પાછા લેવાની જરૂર પડી છે. તે સાંભળીને જુલા મહેતાને બહુ રીસ ચડી, અને કહ્યું કે, તમે જુલું મોલો છો. હું રૂપિઆમાં કંઈ નજીવું નથી. ને નથી મેં પહેલ્ય પચુ લખી આપી. છતાં, જો મારા હાથની પહેલ્ય દેખાડો તો રૂપિઆ આપું. પછી તે કવિએ પેલા દોહરાવાળી ચીટી દેખાડી, ને નીચે લખ્યા પ્રમાણે વાંચી સંભળાવી:—

કવિ દલપત કાઠા ભેગ લ મેતા જુલા વધા;
જત તમારા ૩. ૫૫૨) અમે આજ ગણુ લીધા.

સંવત ૧૯૧૫ આસો સુદ ૨.

એ પ્રમાણે જોઈને જુલા મહેતા ગભરાયા અને થોડીક વાર પછી તેને યાદ આવ્યું કે આ તો પેલો દોહરો. મેં લખી લીધો હતો તે છે, પછી તેણે કજલ કહ્યું કે કાનામાતર વગર લખવું તે ખોટું છે અને તે તમાસો જોઈને સમા બધી રંજન થઈ.

વિરોધાલાસ અલંકાર.

રાજાએ કવિયોને કહ્યું કે હવે વિરોધાલાસ અલંકારની કવિતા બોલો.

કવિ— દોહરા.

પાપીને તો પ્રજ્ઞ રિસે, પાપી જન શુળવાન;
પાપી તો સ્વર્ગે વસે, પ્રીતે હરિ રસ પાન. ૪૩
પાપી પવિત્ર તીર્થ જલ, હરિરસ પાપી તથાપિ;
કર્મનિહિપાપીવિષયરસ, નિંદારસનહિપાપિ. ૪૪

તે સાંભળીને એક ખવાસ બોલ્યો કે પાપીને પ્રજ્ઞ રીડે, અને પાપી સ્વર્ગમાં જાય એ બધું ખોટું છે. પછી બીજા કવિએ અર્થ સમજાવ્યો કે એ દોહરામાં એમ કહ્યું છે કે હે શુલવાન જન, તું પ્રીતથી હરિ

રસ બીજાઓને પા અને પોતે પી, તો તને પ્રજ્ઞ રીડે, અને તું સ્વર્ગમાં જા; મારે પવિત્ર તીર્થ તું જળ પા અને પી. પચુ વિષય રસ અને નિંદા રસ કોઈને પાઈશ નહીં, અને પીશ નહીં તે સાંભળીને સભા રંજન થઈ. એવામાં એક મારવાડનો કવિ બેઠો હતો, તેનાં ભૂડાં મેલાં હતાં, તેને એક ખવાસે કહ્યું કે તમારાં ભૂડાં મેલાં કેમ છે ?

કવિ:— દોહરો.

દીઠું મેં મરુ દેશમાં નવ નદીયોમાં નીર;
વજ્ર સાફ શાયી કરું, શાયી ધોડું શરીર. ૪૫

ખવાસ બોલ્યો કે નવ નદીઓમાં પાણી દીઠું તેમ છતાં વજ્ર શાયી ધોડું એમ કેમ કહ્યો છો ? પછી બીજા એક સભાસદે કહ્યું કે એનો અર્થ એવો છે કે મેં મારવાડની નદીઓમાં પાણી નવ દીઠું, મતલબ કે દીઠું નહીં.

એક કવિ બોલ્યો કે એક સુમે ભોજરાજની સભામાં એક કવિ આવ્યો. તેણે રાજાની ક્ષમાની પરીક્ષા કરવા સારૂં થાંડો તાણીને કહ્યું કે, —“બળદ ભોજ ભૂપાળ” તે સાંભળીને બધા સભાસદોને ખોટું લાગ્યું, અને બવડું કે રાજાને પચુ કોષ મળશે.

રાજાએ ધીરજ રાખીને કહ્યું કે કવિરાજ એ દોહરો પૂરા કરો.

કવિ— દોહરો.

જલદ જગતમાં મેષ છે, ફલદ વાગનો ફાલ;
પળ નિર્બલ નરનારનો, વલદ મોજ ભૂપાલ. ૪૬

મતલબ કે જળનો દેનાર તે જળદ કહેવાય મારે જતનમાં પાણીનો આપનાર વરસાદ છે, અને બાગનો ફાલ, ફળ આપે છે, અને ગરીબ માથુસોને બળ રાજ ભોજ આપે છે. તે સાંભળીને રાજા પ્રસન્ન થયો.

પછી સભામાં કંઈ વરસાદ સંબંધી વાત નીકળી ત્યારે એક કવિએ અર્થો દોહરો કહ્યો, એટલે બીજા કવિએ તેનાથી ઉલટા અર્થમાં તે દોહરો પૂરા કર્યો. તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

જો વરસે વરસત તો, યાજ્ઞે કીકાકેર;
જો વરસે વરસાત તો, યાજ્ઞે બજાં કેર. ૪૭

એ દોહરાનું ઉત્તરાર્ધ બોલનારો કવિ ફરીયાનો વેપાર કરતો હતો, દુઃખીનો લાભ ખાવા સારું તેણે બહુ જાણ્યું. સંધરી રાખ્યા હતા તેથી તેણે કહ્યું કે વરસાદ વરસે તો અકરા કેર થશે. પણ એવું સાંભળીને બધા સભાસદોએ તેને ફિટકાર કરતા માંડ્યો ત્યારે તે બોલ્યો કે મેં તો એમ કહ્યું છે કે કાષ્ટ કન્યા સાત વરને પરણશે તો અકરાકેર થશે.

પછી એક કવિ બોલ્યો કે એક રાણીને વર સો પરણ્યા છે. બીજો બોલ્યો કે:—

દોહરો.

एक रायने होय छे, राणी पांच के सात;

एक राणी वर सो वरे, अचरज एतो वात. ૪૮

તે સાંભળી સૌ વિચારમાં પડ્યા; ત્યારે કવિએ અર્થ સમજાવ્યો કે તે કાષ્ટરનું નામ વરસેછ છે.

પછી એક સરદાર બોલ્યો કે વખતના વળનનો તોલ ખાતે તેને હું મારો ગુર માનું, એટલે એક કવિ બોલ્યો કે સૂર્યોદયના સમયનો તોલ હું ખતાવું.

સરદાર—ખતાવો નોંધએ.

કવિ— દોહરો.

साख्य पुरातुं सर्वनी, नहीं फार के फेर;

सूर्योदयनो समय तो, थाय सवा पासेर. ૪૯

સરદાર—તમે હરેક કવિતાનો અર્થ આડો અવળો ખતાવો છો, પણ એ દોહરામાંથી ત્રણ પ્રકારનો અર્થ નીકળવાનો નથી, તે હું ખાતરીથી કહું છું.

કવિ—એ શું ખતારીએ? અચારી સરસ્વતી માતા અમને સુખે છે. એ દોહરાના મોઝા ચરણનો અર્થ એવો છે કે “સવા” શબ્દની પાસે “ર” લખીએ એટલે સવારનો વખત થાય છે; એવું સાંભળીને પેલો સરદાર અચરજ પામ્યો.

પછી એક સરદારે પુછ્યું કે વરસના બાર મહિના કહેવાય છે, તેમાં ધર્મવાળા મહિનો કયો હશે? તે સાંભળીને કાષ્ટએ શ્રાવણ કાષ્ટએ ભાદરવો અને કૃત્તિકાએ પુરષોત્તમ મહિનો કહ્યો, એટલે એક કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

शुं भाषणः शुं भाषप्रद, शुं पुष्कोत्तम मास;
एह रानीविषयार्थतो, फाल्गुनविनानिरास. ૫૦

તે સાંભળીને કેટલાએક સભાસદો હસી પડ્યા, અને કહ્યું કે એ દોહરો ખોટો છે. કવિ બોલ્યો કે દોહરો ખરો છે. તમે ધર્મવાળો કયો એમ પુછ્યું હતું અને હું સમજ્યો કે ધર્મ એટલે યુધિષ્ઠિર અને અર્જુનનું નામ કાલ્પન છે, માટે મેં કહ્યું કે શ્રાવણ ભાદરવો કે અધિક માસ હોય, પણ અજ્ઞ ન વિના યુધિષ્ઠિર તો રાત દિવસ નિરાશ રહે.

એવામાં એક કવિ આવ્યો, તે એક કાને બહેરો હતો. તેને રાત્રએ પુછ્યું કે તમે કયો માસ રહો છો? કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

बीजो कान तो जूट छे, जूट न कर्ह उचार;

शहर अमदावादां रहूँ दरिआ पार. ૬૧

તેનો અર્થ એવો થયો કે મારો બીજો કાન જૂટી પડેલો છે, માટે તે કાને હું સાંભળતો નથી, અને હું અમદાવાદમાં દરિયાપાર રહું છું; તે સાંભળીને એક સરદારે પુછ્યું કે શહેરમાં દરિયા કયાંથી આવ્યો? ત્યારે બીજો કવિ તે દોહરાનો અર્થ એવો કયો કે, “દરિયાપાર” એ શબ્દમાંથી બીજો કાનો જૂટી છે, એટલે “દરિયાપરમાં રહું છું, એમ કહ્યું. પછી એક સભાસદે કહ્યું કે એક સ્ત્રી પોતાની બેનપણી આગળ એક દોહરો કહ્યો હતો, તેનો અર્થ મને સમજતો નથી, માટે કાષ્ટ કવિ અર્થ સમજાવે તો બહુ સાહે.

દોહરો.

जेठ जतां आव्यातणी, आपी गया पियुआस;

जेठ गयो नहि ने गया, दशरा पछी दशमास. ૬૨

તે સાંભળીને બધા સભાસદો વિચારમાં પડ્યા, અને કહ્યું કે દસરા પછી દસ મહિના ગયા પણ જેઠ મહિનો ગયો નહીં, એમ કહ્યું, તે વાત સંભવતી નથી.

પછી એક કવિએ કહ્યું કે તે સ્ત્રીના ધણીએ એવો દિવાલો આપ્યો હશે, કે મારો મોરોભાષ ત્યાં આવશે, ત્યારે હું પાછો ઘેર આવીશ. ધણીના મોરો ભાષ તે સ્ત્રીનો જેઠ કહેવાય; માટે તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે દસરા પછી દસ મહિના ગયા પણ મારો જેઠ ત્યાં જતો નથી. એણે એ દોહરાનો અર્થ છે, એજ મત-જાયનો એક સર્વેશ નીચે પ્રમાણે છે:—

સવૈયો.

નાથ વિદેશ ગયા દસરા દિન,
શુળ સહી મુજ વીતક વાતો;
જેઠ ગયે વઝવાનું ફરી,
મઝવાનું મને કરી એમ ગયાતો;
કેમ બને મઝવાનું ફરી,
રઝવાનું દિલે વઝવાનુંજ આતો;
જો દસરા પછી તો દસ માસ,
ગયા પળ જેઠ હજી નથી જાતો.

૫૨

વકોક્તિ અલંકાર.

રાત્રીએ કવિયોને કહ્યું કે હવે વકોક્તિ અલંકારની કવિતાઓ બોલો. ત્યારે એક કવિ બોલ્યો કે જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ મથુરા ગયા હતા, ત્યારે જોકળમાં રાધિકાજી કૃષ્ણવિના બહુ ઉઘાસી રહેતાં હતાં. તેમણે એક સખી આગળ કહ્યું કે એ રસિયો કૃષ્ણ જો અહીં આવે તો હું ખુશી થઈને ખૂબ ખર્ચ કરું. તે સાંભળીને સખીએ વકોક્તિમાં જવાબ દીધો, તેનો અર્થો દોહરો રાધિકાજીએ કહ્યો અને અર્થો સખીએ કહ્યો, તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

ઓ રસિયો આવે અહીં, સૂચ કરું તો સ્વર્ચ;
સહી ઓરશિયો શું કરિશ, ચંદન આણું ચર્ચ. ૫૪

મતલબ કે તારે એવું તું કરવો છે, તૈયાર ચંદન આણું તે લઈને ચોપડ.

ખીએ કવિ બોલ્યો કે એક ઠેકાણે ભુવાન બેન-પણીયો મળીને વિનંદ કરતી હતી. ત્યાં વરસાતના છાંટા થયા, એટલે એક સખીએ ખીજને મસ્કરીમાં કહ્યું કે:—

દો રો.

અહી સહી જો આવીયા, આતારે “વર સાત;”
ઉત્તર.

છો તારે “વર સો” મલે, શી મારે પંચાત. ૫૫

મતલબ કે પહેલી સખીએ કહ્યું કે આ તારે

વાસ્તે વરસાત આવ્યા, પણ તેમાં વકોક્તિથી એવું બહુબધું કે સાત વર આવ્યા, ત્યારે ખીજીએ કહ્યું કે વરસાદ આવ્યા ત્યારે તે ભલે વરસો, પણ વકોક્તિમાં બહુબધું કે તારે ભલે સો વર હોય, તેમાં મારે શી પંચાત છે ?

એવામાં એક સોની બેઠો હતો, તેના ઉપર કંઈ વાત ચાલી, ત્યારે તે સોનીએ કહ્યું કે મને તો લોકો ઉપર બહુ દયા આવે છે, મારે માતાના સમખાઈને સાચું કહ્યું કે હું કાઈનું સોનું ચોરતો નથી, ત્યારે એક કવિએ વકોક્તિમાં દોહરો કહ્યો:—

દોહરો.

સ્વર્ણ ચોર સોની જુઓ, દયાવંત દેશ્વાય;
દુવઝાના સમ સ્વાય નહિ, માતાના સમસ્વાય. ૫૬

મતલબ કે શરીરે માતેલો હોય, તેના સમ ખામ છે, પણ દુખખાના સમ ખાતો નથી મારે તે દયાવંત છે.

એવામાં ત્યાં એક બાપ આવી તે નાતે ચારણ હતો અને તે કવિતા બહુતી હતી, તેણે કેટલી એક સારી કવિતા સંભળાવી અને ઇનામ માગ્યું, ત્યારે એક કવિએ તેની નિંદાનો અર્થો દોહરો કહ્યો, એટલે તે બાપએ ઉત્તરમાં વકોક્તિથી તે દોહરો પૂરો કર્યો, તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

કવિતા શીલિ ચતૂર થઈ, પળ માગણની જાત;
ઉત્તર.

મા ગળ તો દે મૂજને, શાન પાન મહીમાત. ૫૭

મતલબ કે જો તું મને તારી મા ગણતો હોય, તો સારી પેઠે ખાવા પીવાનું આપ, કવિએ તેને માગણ કહી હતી. તે સ્ખંદને તેણે જુદો અર્થ કર્યો. તે સાંભળીને સહા રંબન થઈ.

રતનાવળી અલંકાર.

દોહરો.

છજનારો “રવિ સોમ” નો, મજતા “મંગલ” થાય;
“બુધ” શુક્ર નાજો “શુકર” ગળ, “શનિ” નીપીડા
જાય. ૧

ગાય “ધોલ કે” ગરબાંયો, સૂચ “સુરત” ની નાર;
શુની “નગર” ના લોકને, ઉપજે સુત્રી અપાર. ૨

“ધોઝ કામ”ની ગાય છે, જો “ઈંદર” દિલધાક;
વસે “શુનંગ” “વહોદરે”, “સુરત” રાણીને ચાલ. ૩

મનહર છંદ.

“ધોઝે રા”ય રીસે એવાં “ધોઝ કા”મનીઓ ગાય,
“સુરત” રાણીને જેવાં સંભવે સજાતમા;
સાંમઝવા રાણે મઝો “ભાવ નગર”ના લોક,
“સિદ્ધ પુર”શો પળ રીસે વિવેક વાતમા;
“માંડવી”યા રીસે વઝી જાનઈઆ જે પુરુષ,
“ચૂદા” વાઝીયોના પતિ રહે રઝીઆતમા;
“જોષપુર”શોની નારી જો કરે નઝારું કામ,
દાણે દલપત આમ મરે આપ ઘાતમા. ૪
“જાને વારી”રાણતો હું નથી તને જતાં આજ,
હાં “ફે વર વારી” વારી તોય તું તો તેવી છે;
“માર ચ” સ્વાહ્યા વિના તને નહિ મનાય પળ,
“અપ રેલ” આવી છે તે કણકારી કેવી છે;
“મે”ની મઝી મંડાળી છે, તે તો તું તપાસ કર,
મં “જુ ન”હી ગીષતું જે વડી શ્રેકે એવી છે;
હં “જુ હાઈ”કી હેંદે ન પામી દલપત કહે,
“અગસ્ત” ન વાયદે ફરી આવવા દેવી છે. ૫

દોહરો.

“પ મદાવા દ”ઝ ઉપદયું, કહે કરો “વૌટા”ર;
“જે તલ પર”માર્યાં જમે, સ્વાય “ન રોડુ”નાર. ૬

ધ્રોળના રાજને આશીર્વાદ.

દોહરો.

જગત વિદિત જે સિંહજી, ^૧દલધોર રાણી હાલ;
ધર્મ ધુરંધર ધ્રોળપતિ, પા “મરિધર” શૂપાલ. ૭

છપય છંદ.

પા “મરિધર” શૂપાલ, મુજસ “ના લોમિ સુલાઝા;

૧ પાણીની રેહ.

૨ હળધરજીને હળધોરજી કહે છે, તે હળધોર.
છપય વચના તેઓ હળધોરજી કહેવાય છે.

રાણજ “હરદે રામ” વઢી નો “વચો વાઝા;
ગુરુ “વાઝો” મોગવો, સદા “હકો” રહિ સાજા;
“દેવેશ્વર” સમ દિવ્ય, “રામચંદ્ર” તુલ્ય રાજા;
તુજ “દેવ રામ” રક્ષા કરે, “અંબક” પળતુ જગામની;
“દાહા” છો આશિશ દિલધરો દિન દિન “દલપત રામ”ની. ૧૨

“એ છપાખા કવિની આર પેદીયોનાં નામ છે
અને નીચે લખેલા કવિતમા ધ્રોળના રાજની ૧૬.
પેદીયોનાં નામ છે.

કવિત.

જાયે જાદૌકલમેં સજોર “હલધોર” “જસા”
“વામનીયા” પૃથીવી “પચાન” ન ચઢાઈ હૈ;
“કલ” કોટિકોટિકરી “જૂનો” દેશકીનો ગીતી,
“સ્વેત”મેં સુમારી વઢી “વાધ”, સીં વતાઈ હૈ;
“દાદા” ઓર “વાપ” કોદેલાયો ધર્મધરા “નાય”,
મ્લેચ્છ માન “મોદ” લીની “શૂપતે” મળાઈ હૈ;
જૈસે કરે “જયસિંહ”, હાથિકી હિંમત “હરી”

અરીકો હરાઈ દેશ “દોલત” વસાઈ હૈ. ૯
જૈસે હલધોરજી ન જોર નીચી ખોર કરી,
ધોર દગાલોરકા અંકોરકો નિકારે હૈ;
ધોર કલ્લિ કાલમેં ન ઠોર ચાલ તોર દારી,
ધોરદારી ફેલ ધૂત લોકકોં ધિકારે હૈ;
શૂપત તનુજ શૂવી પાલ જયસિંહ જીયું હૈ,
જાનેં સુધરાઈ સદગુનકોં સ્વીકારે હૈ;
પા ઓ જસ ઠામ ઠામ કહે દલપતિરામ,
જાય આઠો જીનૈ શુભ કામ અંગીકારે હૈ. ૧૯

પ્રનોત્તર વિષય.

પ્રશ્ન બત્રીશી.

ઉત્તરના અક્ષરો આઠ.			
પા	સે	ર	હે
રો	વા	જા	મો.

દોહરા.

પ્રશ્ન.	ઉત્તર.	પ્રશ્ન.	ઉત્તર.
અતુર્થીશત્રું નામ શું ? ^૧	પા.	શેરૂં રમે છુઆર; ^૨	પાસે.
અઢાર ઢાકે થાય શું ? ^૩	પાસેર.	ક્યાં રહે જમકર્તાર. ^૪	૧. પાસે રહે.
કહો અક્ષર ઉદ્ધારનો ? ^૫	હે.	કવિતા શોભે કેમ; ^૬	રસે.
હરિ રસ પાઠે ? કેાઇને, ^૭	પા.	પમાય છે શું એમ. ^૮	૨. પાર.
હો કયો હું શું કરું, ^૯	રો.	દીપક શત્રુ બતાવ; ^{૧૦}	વા.
કાશી કેમ વિલોકું હું, ^{૧૧}	જા.	શોભિત ગાત્ર ગણ્યાવ. ^{૧૨}	૩. મો.
કાઇ પ્રવાહી ધાતુ છે, ^{૧૩}	પારો.	સેવક શું કરનાર; ^{૧૪}	સેવા.
શું માગે આકર જતાં, ^{૧૫}	રજા.	હેમ અંદ હંકાર; ^{૧૬}	૪. હેમો.
વાદીમાં શું વાવિએ, ^{૧૭}	રોવા.	ક્યાં રહિએ જઇ રાત; ^{૧૮}	વાસે.
ધન્ય કેણુ પરમિને, ^{૧૯}	જાર.	શા કારણથી આત. ^{૨૦}	૫. મોહે.
શિર ઢાંકી ક્યાં જાય જન, ^{૨૧}	રોવા.	શું આવે દે દાવ; ^{૨૨}	વારો.
વરનિજ અંગે શું ધરે, ^{૨૩}	જામો.	કર જલધિના બતાવ. ^{૨૪}	૬. મોજા.
જથે મૌતિને શું બને, ^{૨૫}	ચોરો.	મન શા યજ્ઞે તપાય; ^{૨૬}	રોષે.
કનક કણીનું નામ શું, ^{૨૭}	રવા.	વિશ્વંશ શું કહેવાય. ^{૨૮}	૭. વાર.
પતાઇનો અંદ તે કિયો, ^{૨૯}	પાવા	શું કરિએ અગ્નિ મિત્ર; ^{૩૦}	રમો.
ચેદ અલ્પવ કમાણિનો, ^{૩૧}	જાવા.	પશ્ચી કયો પવિત્ર. ^{૩૨}	૮. મોર.

ચતુર્થાક્ષરું નામ શું, શું કહું સામે તીર;
કોણ લોક કયન કરે ? કોણ જણે શરવીર. ૯

ઉત્તર—પારસણ.

શુભોત્તર-અનહર છંદ. ઉત્તર.

ભાગ ચોથાને શું બાણ, સામા કહાનું શું નામ;—પા. પાર.
કનક બનાવનાર કેમણી ગણાય છે;— પારસ.
પર ઉપકારી પ્રભ જતે કે નારીએ જણી, પારસજે.
દેવળ સરસ કહો શા વડે ચણાય છે; પાળે.
શરવીર ધીર કહો શેણે થાય રાજ રાજ;—રણે.
રેશમ રૂ વિના શેણે વસ્તર વણાય છે; રાળે.
અમ શુભી પારસજે જલદી દીધો જવામ;
જણે ન અનજણ જણેને તો તે જણાય છે. ૧૦

આક પ્રશ્નો તણ અક્ષરમાં એક ઉત્તર.

માળવે વેપાર માટે જન કાએ ગામ જાય,
શાથી આ અનાજ મહારાજ માપી આલીએ;
ધાસ બહું નોય ત્યારે પશુ શાથી પેટ ભરે,
ફેપઆનું શેર તો પાશેરે કેટલા લીએ;
શાથી સરોવર રહે શાથી શેલદી ઊભાય;
બોલીએ જે બોલ તેને શી રીતે સંભાળીએ;
જે મરે સંત્રામ હામ શાથી રહે તેવું નામ,
અમ શુભી પ્રિયાનાં પતિયે કહું પાલિયે. ૧૧

પુનઃપ્રશ્ન.

પિયુજ પ્રલંબ પામ કેમ ગોળાકાર બની;
શું કહે સાકર ગઢો ચાવેલો વિષમ છે;
શું કહે ગંગાજળ ને શું કહે કટુ કળ ને,
સુડાની માદા શું નામ, કહો તે સુમત છે;
લીથે ? પરાન્ને શું થાય, પક્ષી બરછાં ગણાય;
આકળી કહે કહો લખો તો મારા સમજે;
વીંટી વાટવો ને પાન, તજ, સડી, જયકળ,
માળા મેલી તેથી સાતે સમજી અરમ છે. ૧૨

પુનઃપ્રશ્ન.

શું કહે સુદર્શણને, (જો) શું ઇચ્છે છે જોગી
બન, (જોગ)
ચોસક દેવીશો કેવે નામે કહેવાય છે, (જોગજી)
મંદનું મહણ ક્યારે (જો, ગણિત) શા દાણા સો
એક વાળ, (જોગણિતલ)

૧ પારક અલ ખાવાથી.

જોગી વિના તલસતી, સ્ત્રી, કોષ જણાય છે;
(જોગણિ તલસે.)

શુ આવે સહેરનું રક્ષણ; શી રીતે થશે,
(જોગણિ તલસેના.)

રૂક્મણીના તણ અમ પક્ષીથી પુણ્ય છે;
કોષ સુખી, ? શાક કેમ કરે ? શિવસુત કોણ,
જોગણી, તલ, સેનાની ઉત્તર અપાય છે. ૧૩

પુ : શ.

વાણીની: દેવી તે કોણ (શારદા) કોણ મોઢું સર્વ
થપી, (ગગન.)
ખરો શરવીર તે જણાય કિયા કામમાં; (રણમાં.)
રમાતણો તાત કોણ, (સાગર) કહો ત્રીજો ગણ
કિયો, (રમણ):

કારતી વિશેષ મળે કહો કિયા કામમાં; (દાનમાં)
સો, ની સાથે કિયા તણ અક્ષરે વેપારી નામ.
(સોદાગર.)

કિયા લાકડામાં શુણ ગણે ધરી ધામમાં; (સાગમાં)
કહે દલપતરામ ઉત્તર આપેને આપ્યા,
શારદા, ગગન, રણમાં એ તણ નામમાં. ૧૪

ઉત્તરનું કોષક.

	ર	
ગ	ગ	દા
ર	જ	ના

શુભોત્તર—કોષક.

શું, ? જોયો ખેડે જમિન, કિયો પક્ષ શિવરાત;
ઉત્તર જે નહિ આવડે, બાણ હળ, વડે, જાલ આત. ૧૫

ઉત્તર—હળ અને વડ.

“ધરિપુર” સાથે શું કહે, “જળવાહન” શું જણ;
ઉત્તર જે નહિ આવડે, જા કહું વડવાણ. ૧૬

૧ એક મામનું નામ છે.

૨ ધરિપુ—કામ, કોષ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર.

ઉત્તર:—તદ અને વાણુ.

સોરડો.

હે સીધુ તૈયાર પથ, બળતણ વાસણ વિના;
શો કરિયે આહાર, ઉતર ઊંધા ખાટલો. ૧૭

ઉત્તર—“ખાટલો” એ શબ્દને ઊંધા વાંચીએ
એટલે “લોટ ખા” વચાચ.

ચોપાઇ.

‘અમે’ હતા ત્યાંકિવિજનકાચ, ‘રિકા’ મિત્રતો લાવ્યોનેય;
ત્યારે ચારે અક્ષર મેથ, કિયો કહો ત્યાં લખાંચો દેશ. ૧૮

ઉત્તર—અમેરિકા ?

ઉત્તરાલ્લંકાર દોહરો.

રંકાનિના અડવાં ફરે, કંસાતું થુભ પાન;
કોઠીમાં ફળ નીપજે, કોને માથે માત્ર. ૧૯

ઉત્તર—કાનાવિના, કંસાતું, કોઠીના ઝાડમાં કે
અક્ષરને માથે માત્રા હોય.

મનહર છંદ.

શાપછે સદા અશુભ શાકને સોપાય ધન,
શી રોજ સુવસ્તુ છે સુવાવડીની જાતને;
સોનાની સુમાળ એક સુંદરીને ગળે શોભે,
શેનો હોય તે સરસ અંજરખો આતને;
સો નારનો ધણી ધારી શકે એકપત્નીવ્રત
એક સતી આપુર થૈ છત્તે વર સાતને;
કાઠમાંથી ફળ થાય કૃષ્ણે એવા પ્રજા સુણી,
એજ વાક્યો ઉચારીને વાળી હુંકી વાતને.

ઉત્તર—શાપ; વૃક્ષા, કને, શીરો, સોનાની, શે-
નાનો, સોનારથનો, વરસાતને, કોઠીમાં.

૧. (અમે) એવા બે અક્ષર હતા ત્યાં બીજા તો
રિકા અક્ષર લાવ્યો. ૨ નવી જિનાં છેડકાં અડવાં
કેમ ફરે ? કેમ, શાતું સારે વાસણ મણાચ ? ઠીક-
રાની કોઠીમાં ફળ નીપજે ? કીઆ અક્ષરને માથે
આમાંદોર ? એ પ્રશ્નના ઉત્તર એજ દોહરામાં છે.

૩ સાકુકાર.

સમરથા પૂર્તિ.

ઇદ્રવજ્ઞ છંદ.

મિત્રોતણા દામ કણુલી લેને, બીજે ત્રિજો ભાગ દશાંશ દેને;
સાંઠે પુરા કેમ કર્યાજ એ તે, ગોવિંદ દામોદર માધવે તે. ૨૧

ઉત્તર—ઉપજાતિ વૃત્ત.

ભાગે રૂપેઆ સમ દોષઆના, તથાઅધેશા વણુ તે સમાના;
ધરીતથાપિ વળિ વ્યારપાઇ, તે આપતાં પાઇપુણીમુક્ષર્ધ. ૨૨

સમરથાએ.

મનહર છંદ.

નેતરવાળી છે પથુ એ કરી અનાજમાંથી,
કાંકરા ન કાંટે કે ન કાંઠ માંડ કામની;
પગ સાબ સારા પથુ પતિને ન પાણી પામ,
લુગ્મ છતાં ભોજન ન જુલુ આપે ભામની,
પ્રજ્ઞતો પ્રસવે નહિ જ્યેથી વંશ વૃદ્ધિ થાય,
નાજુક દેખાય ને લેખાય નારી નામની;
નાથું નાખી એવો લારી રાખી દલપત કહે,
કેવળ કમલ ધર શોભાવાના કામની. ૧

ઉત્તર—ઇદ્રવિજ્ઞ્ય છંદ.

સ્વાર્મોભને શયુગાર સળે, ન સળે પથુ હું ન રહું રિસાઇ;
કોઇસમે કર્યો વ્યાપતકારણ, લાજ તણ ન લડુંજ લકાઇ;
હુકમ હોય તહાં રહુંજેશી, અમું સખદુઃખ રહુંજમ આઇ;
એજગુણે દલપત સુણો, પુરશી કહે હું ગુણવંતી મણાઈ. ૨

દોહરો.

નેતર છે પગ હાથ છે, નારી જાતે નામ;
પુરશી સુતા શ્રીમંતની, કરે ન પતિ ધરકામ. ૩

મનહર છંદ.

માત્ર જોતાં ગોરે રંગ જુસતી વિજ્ઞતિ અંગ,
સજાતી છુણી સંગ તેવો તપધારી છે;
શાઇ લઇ જાયતો ત્યાં જાય ખવરાવ્યું ખાય,
નહિતો સદાય રિધર રહે નિરાહારી છે;
પુરી ૧ જીભછે તથાપિ મુનિ વ્રત રામે મુખ;
હજી છે જોડ કાને નોળીકિયા રંકારી છે;

૧ જીભ-કડછી. ૨ મોટીથી ખાતું પીતું ને
તે પાડું મોટીથી કાઢતું ને. અથવા નાકે પાણી પીતું,
પુડે પાણી એમનું ઇત્યાદિ પથુ નોળીકિયા મણાય છે

એણે એાહી કાઢેલું તે દેવને નેવેલ આય,
કહે દલપત ખાતે બાળ બહામીરી છે.

૪

છપેા.

અતુર શિર ચોટલો, કરી તંતખીર તપાસ્યો;
ગજ પેણા આઠસે, ભરતરે લાગે ભાર્યો.

૧૮

૧૮૧

પહોળા ગજે પુરાણ, અધિક અથ ગજ ઉચેરો;
લટકે લટ ખાવીય, આઠ આઠે શુભ સેચો;

ધન લાખ સવાપાંચે યજ્ઞો, દેખી દલપત દિલ ઠપો;
અજરાત સહેરને ગોંદરે, મન જનનાં મોહિત કર્યાં.

૫

કોહરો.

આપું ઉત્તર એહના, કરને સુણી કજૂથ;
સાબમતી શિર શોભિતો, પેખો એ તો ૧૫૯. ૬
પુરૂષ એકને પત્ર નહિ, નહિ માયું નહિ હાથ;
શિર રહેછે થજુ આપણે, ભ્યાં જળએ ત્યાં સાથ. ૭

ઉત્તર—આકાશ.

પૂરા અવયવ બાર પજુ, પ્રગટ નામમાં ચાર;
અધિક આસમાં અવતર્યું, એ મોકલને ચાર.

૮

ઉત્તર—બુદ્ધિપ્રકાશ ચોખાનિયુ—અધિકઆસનું.

ભમે જૂનિમાં પગવિના, આણે વરતુ અનેક;
જીવ વિના જમ જીવ છે, એ મોકલને એક.

૯

ઉત્તર—રૂપેએા.

તાપ વિશે રહી તપ કરે, નીર કુંડમાં ન્હાય;
સુધક થઇ ગેરે ધરે, ભાગી જન ભર્માય.

૧૦

ઉત્તર—સંન્યાસી અથવા સોનું.

પાણિયાર પાણી ધરે, એકે કાં અકળાય;
ખીજ એ મેઠાં ભર્મા, શિરપર ધરે સદાય.

૧૧

ઉત્તર—પાણીના મેઠાંવાળી સ્ત્રી, તથા પાણીનાં
મેઠાં સુધવાની પાણિયારી.

આજા ફેરે આંગણે, કાઠી દીડી કાપ;

ઉપખલેલી ઇશ્વરે, જરૂર જીવતી નેષ.

૧૨

ઉત્તર—કોઠોનું આંક.

નાનો આ નિશાળિયો, ને પાટી લઇ જાય;
ચોડી સે તસુ ચારે, ગજ સે લાંબી અજાય.

૧૩

૧ પૂલ—મણેશખરીને પૂલ.

ઉત્તર—ખાટલો ભરવાની પાટી.

મુખમાંથી રચના રચે, નહિ કરોળિયો જાત;
એવું એવું ખાપ સો, નહિ માખીની નાત.

૧૪

ઉત્તર—કવિ.

“દલ” વિચારી પ્રથમ બે, વાંચો કરી વિમત્ત;
અતે બે તે અમતજી, નામ કહું નરપત.

૧૫

ઉત્તર—દલપત.

ધાંચણ, મોચણ, બાવચણ, કહો કમાચણ ચાર;
પછી રહી ચણ પાંચમી, તે નાતે હું નાર.

૧૬

ઉત્તર—ઝોાડીચણ.

ગોરાણી ફરીરાણીને, મેતરાણી કંકરાણી;
પછી રાણી રહિ પાંચમી, તે નાતે હું જાણી.

૧૭

ઉત્તર—નાગરાણી.

સાગર હિત સળિએ સદન, નિષ ન ગરીમ નાત;
વળી ધર કરિએ “વાણ”માં, એજ અમારી જાત.

૧૮

ઉત્તર—ખડાસી અથવા વાઘરણ.

મતલબ કે સાગર-રહિત એટલે સાગની લાકડાં
શિવાયનાં હલકાં ધર કરિએ, અને વળી “વાણ” જા-
બદની વચ્ચે “વર” લખીએ એટલે “વાઘરણ.”

સુણ સખિ શંકરે સુન ગયો, ગયો યુધિશિર રવીર;
જેઠાણી પતિ પણ ગયો, ધરે કેમ કરી ધીર.

૧૯

સમરથા રૂપી—નનહર છંદ.

“પુત્ર વર્ષ પાંચનો ને બાપ આસ ચારનો.”

ચેરંબના હિંદુ પાદશાહ પાસે પોતે રહ્યો,

કચ્છી રજપૂત સુત સારા સરદારનો;

પિતા તેનો આવ્યો પછી સુતની સંભાળ લેવા,

વેડી શક્યો સુતનો વિનોજ વર્ષ ચારનો.

૧ સુત—કાર્તિક. ૨ વીર—શાહજી.

૭ પુજાર એવો વિચાર કરીને પુછેકે કે હું કોઇ
એવું અણુમળતું વાક્ય કહું કે તે કડી મળતું આવીજ
થકે નહિ. પછી કવિ તેને મળતું લાવીને છંદ પૂરો
કરી આપે છે; એવી રીતે જુદો જુદો વખતે કોઇ
કોઇ મિત્રોએ પુછેલી સમસ્યા પૂર્તિએાનો સંગ્રહ કરીને
આ લખ્યો છે. પુજારને કહ્યું હોય કે તમેજ તે વાક્ય
મળતું લાવીને વાત કરો નેષએ, તો તેનાથી કહા
સમય નહિ.

એને પણ એક વર્ષ રાજજીએ રાકી રાખ્યો,
દાખે દલપત સોધ્યો ભાર કારભારનો;
પછી તે સ્વદેશ જવા પોતાનો પગાર માગે,
પુત્ર વર્ષ પચીસો ને બાપ માસ બારનો. ૨૦

“સાસુ પરણેલી પણ સસરા કુંવારો છે.”

વિપ્રતણી પુત્રી એક કુરૂપીને કુચી છે,
વિશ્વમા ન મળ્યો વર તેને વરનારો છે;
પિપળાને પરણીને એક હાતપુત્રી કાધી,
કાધા દલપત એમ ઉમર ગુજારો છે;
ચાર ફેરા ફરે તેજ પરણું પોતે ગણાય,
એવો ધરણીમાં બધા હિંદુઓના ધારો છે;
પુછ્યાથી પ્રતિહતર જમાઇ તેના કહે ને,
સાસુ પરણેલી પણ સસરા કુંવારો છે. ૨૧

“મતલબ કે પોપળો ફેરા ફરેલો નથી.”

“પ્રભાકર પેખી ચિત હરખું ચકોરિનું.”

ચંદ્રવિના ચકોરોના દિલમાં દેખાય દુઃખ,
પતિવિના પ્રોઠ દુઃખ ગણી જેતું ગોરીનું;
ઉધાડી ઉધાડી આંખ આંધિય આભાસ દેખી,
બીએ જેમ બાળ દેખી અશન અધોરીનું;
અસ્ત થાય સૂર્ય તો સમસ્ત વ્યથા વ્યસ્ત થાય;
નભે નેહ ચંદ્ર રૂપી ડોળ જીવાદોરીનું;
નેત્રું વળી જેવે સમે એવે સમે આશમતો,
પ્રભાકર પેખી ચિત હરખું ચકોરિનું. ૨૨

“હુ ચ વ ર લ, ચ ટ ત ક પ”

કોહરો.

પરમાર્થે તજ પ્રાણુ તું, શિદ મન લર સંકોચ;
હવ વર લઇ હથિવાર ધરિ, ચટ તક પર જઇ પહોંચ. ૨૩

“તગડે તણુ.”

જીતે એકને એકલો, કરી બેને પણ કાય;
પછી કહું છે પાઠમાં, તગડે તણુ બે હોય. ૨૪

“બે બગડે બાવીસ.”

બાવા મોક્ષ જઇશ ને, બાવી નહિ પરણીશ;
બાવો થઇ બાવી વરે, બે બગડે બાવીસ. ૨૫

ચોપાઇ ચારતાબની.

એક હતી બાવી બીજી જ્યારે બાવી;
તેણે શ્યામ શિખાવી, બે બગડે બાવી. ૨૬

“બગડે તગડે તેવી.”

કોહરો.

અભિમાની જન ઉચ્ચો, બી બગડે શું એવો;
એને વર્ણી એવી મગી, બગડે તગડે તેવી. ૨૭

“બે એકડે અગ્યાર.”

અલમ પડીને એકડા, એકેક ધન લેનાર;
સંપીને સાથે વસે, બે એકડે અગ્યાર. ૨૮

“બે તગડે તેત્રીસ.”

સરખે સરખા તો લડે, વિપતી સામા વીસ;
જેઠ મરણિયા થઇ પડે, બે તગડે તેત્રીસ. ૨૯

કોહરો.

એક કોઇ કુળવાનને, પ્રાપ્ત થયો નહિ પુત્ર;
ફરો ફરો પરણીને ક્યો, નવાં આઠ ધરસુત. ૩૦

“આઠ નવાં બોતેર.”

એક નતું કે બે નવાં, ચારે કાળો કર;
બોળે પરિયા બાપના, આઠ નવાં બોતેર. ૩૧

મનહરે છંદ.

“જનેતા જણી દીકરે.”

સરત શહેર તણી માંઢી ત્રાલતણી લાલ ‘લાગી,
બહુ લોક બાપડા ખુદાની બંદગી કરે;
તણુબો તેનો તનુજ ઉડી તેના તાપમાંથી,
આપમાંથી લાલ અન્ય થાનકે ઉભી કરે;
ભયાનક રસની ભવાઇ તે નવાઇ જેવી,
છાપરે છવાઇ ને છવાઇ ઠામ દીકરે;
છેક દલપત કહે, છે નહિ છુપાણી વાત;
થણે જણે જણી ને જનેતા જણી દીકરે. ૩૨

પાછી રાજએ કહું કે હવે વચનવિવેક વિષે બોલો.

વચનવિવેક બાવની.

કુંડળિયા તોટક.

વદાયે વેણુ વિચાર કર્યો, ક્ષાંત થાય સુખનાર;
રનેક ઉપરે સર્વને, અચીત ન ઉપજે ખાર;
સુણ્યો ખાર અચીત ન કાઢકરે, કથનો સુખવા વળીકાનધરે;
ખુશીથીજન ચૌકહેવાતખરી, વદાએમુખવેણુવિચારકરી. ૧.

વાત વિષે વશીકરણુ વિધિ, રહીછે રૂઢી રીત;
વેર ઉપજે વાતથી, પરમ ઉપજે પ્રોત.

ઉપજે પુરોગીતની રીતરૂઢી, ઉરમાંથી અદાવત બ્યઠકડી;
અણુદોરતી છતાં પણ દોરતી દિશે, વશીકરણુ વિધિ બધી
વાતવિષે. ૨

વાતયકી વખણાય નર, વાતયકી નિંદાય;
વાતયકી હલકો પડે, વાતે કિંમત યાય;
થિર કિંમત વાતયકીજ થશે, હલકું વદશે હલકાગ હશે;
નયણે કદી નિમમએજ નકી, વખણાય ધણેા નર વાતયકી. ૩
મનમાં જેવું મતરહે, એમજ યાય ઉચાર;
ઓહાર એથે ઉઠે, જે ચીજનો આહાર;
જનજે ચીજનોજાઅહાર કરે, સુખચાસનીવાસ સદાપસરે;
નહિજાનુંજરૂરહેજનમાં, મતજેરુંજી માનવિના મનમાં. ૪
કહીને કીમત હેમની, પારખ કરે પ્રમાણુ;
વચનયકી આ વિશ્વમાં, જનની કીમત બાણુ;
જનની કર કીમત કે'ણુયકી, વર્ણી નેહની કીમત નેણુયકી;
વસીનેકરકીમત વેંમતણી, કલાને કર કીમત હેમતણી. ૫
ફુર્જન દુવાયક થકી, ઉપજાવે ભુધ અત્ર;
સબજન કરે સુવાક્યથી, સમાધાન સર્વત્ર;

સરવત્ર સુપુરુષ ક્ષાંતિ કરે, અતિભુક્તિથી ઉઠાત રૂઢીઉચરે;
પુરલોક લડે પુરનાયકથી, કૃત ફુર્જન તે દુરવાક્યથી. ૬
વચ્ચેા સુણી ઉપદેશનાં, ધરે અધર્મો ધર્મ;
વચ્ચેા સુણીને વિષયનાં, કષ્ટ જન કરે કુકર્મ;
જન કેક કુકર્મ અતેકકરે, કથનો ખજનાં નિજ કાન ધરે;
કુળ છેલ્લ યાય કલેશતણી, વચ્ચેા સુણીને ઉપદેશતણી. ૭
વચન સુણી વિતરાગી થઇ, સઘ તજે સંસાર;
વચન સુણી વિષયી બની, વળી કરે બલિચાર;
બલિચાર કરેવચ્ચેા સુણીને, ઉપજેઉરદુર્જી સદગુણીને;
દિશમાં વચ્ચેાસુણીચાવળ્યા, વચ્ચેાસુણીને વિતરાગીબધા. ૮
વચન સુણી વિવેચની, ભક્તિ કરે ધરો ભાવ;
નાસ્તિક નર થઇ વચન સુણી, ઠગવા કરે ઠગાવ;
ઠગવા બુદ્ધ લોક ઠગાવ કરે, દિશમાં જગદીશ થકો ન કરે;
પદમાહિધરેજનબીકબણી, વચ્ચેા સુણીને વિશ્વલેશતણી. ૯

વચનયકીજ વિકર્મ કરી, નર બુદ્ધ નરકે જાય;
વચનયકીજ વિશુદ્ધ થઇ, પળમાં સ્વર્ગ પમાય;
પળમાંપણુસ્વર્ગ પમાય અર, વિનતિહરિની વચને ઉચરે;
વચ્ચેાયકીકે ભવસિંહુતરે, વચ્ચેાયકી કેકવિ કર્મ કરે. ૧૦

વચનયકી સુખ વિશ્વમાં, વચનયકી કુખ વીર;
વચન ખટકતાં ખજખજી, નયણે વરસે નીર;

નયણે વરસે બુદ્ધ નીરસદા, દુરવાક્યથી દિશ દુખાય જઘા;
હલપત કહેનકીએમદિસે, વચનોથકો સુખદુખવિશ્વવિષે. ૧૧
બાવ ટળે તરવારનો, તીરનણેા પણ તેમ;
કદી ન રૂંડે કથનનો, જીવ કપાયો જ્યેમ;

જ્યેમ જીવ કપાય રૂઝાચનહી, કથનોનિર્વાકી પણતેમકહી;
ખટમાંહી કરેજ કલેશવણેા, કર્હીબાવ ટળે તરવારતણે. ૧૨
વિષા ભણીવી વચનથી, વચનયકી વેપાર;
વચન વિના પશુ પ્રાણીયો, ગ્રામાં ખાય ગમાર;
તથાપગમાર ઉચાર વિના, પછીંબાય પીઠાપણુપારવિના;
ગણનાપ્રણુનાગુણીમણુવી, વચ્ચેાયકીચાવળ્યાભણુવી. ૧૩
વેણુ વિના વનવાસોં પશુ, ત્યમ જન પશુ તે તુલ્ય;
વચન વરતુ આ વશ્વમાં, ઉત્તમ બાણુ અમુલ્ય;
અતિઉત્તમબાણુઅમુલ્યગિરા, વચ્ચેાશુભરનેહીચીશીખરીરા,
નરહેમબલેકહીનેણુવીના, વનવાસોં પશુસમ વેણુવિના. ૧૪
આદરથી અબ્યાસ કર, ધરોને મનમાં ધીર;
બુદ્ધ જનમાં કમમ બેલકું, તેના સમજ તદબીર;
તદબીરથી વીર વિચારધરી, વધવી સુખવાત અચિતખરી;
શિખવીરૂંડીરીતસુઠાકમરી, અતિઆદરથી અબ્યાસકરી. ૧૫
વેણુ થકીજ બાણુય છે, ખાનદાન નાદાન;
બેકું પડિત ખારવા, અણુણી કે ગુણવાન;

ગુણવાન સુવાક્યથી ગણીયે, ફર્વાક્યથિ કુષ્ટ જુ'ડાભણીયે;
પરખાબઉદારસુવેણુયકી, જનજાતજાણીબલેણુ થકી. ૧૬
વચન ઉમારે મોતથી, વચન પમાડે મોત;
વચન બળવે લોકમાં, સગા સખથી સોત;
પિતુસોત સખથી લગાઇમરે, જનમરખ એમઉચાર કરે;
અંધધરડળેજ્યમબલેતથકી, વચ્ચેાચીજ્યેજનમોતથકી. ૧૭
વેણુયકી વિશ્વાસ પણ, ધરે વધે ધડીમાંહિ;
શાકુધારોં શુભ વેણુથી, મળે કસુર નહિ કાંહિ;

નહિકાંઈ કષ્ટર જરૂર રહે, વચ્ચેાથકોં લાલ અલભ્યલહે;
કર્હીજ્યધથીલક્ષ્મી ન મરે, પણવેણુયકી વિશ્વાસ ધરે. ૧૮
ખજ કુતિસત શબ્દો કહે, ગર્વ ધરી દે ગાળ;
વચન ન સાચું વાળશો, કરો ક્ષમા તતકાળ;

તતકાળ ક્ષમા કરજોજ તમે, ગુણીને દુરવાક્ય સુખેનમમે;
કટુબાપણુતેકથવાનઅહે, ખજબે કદીકુતિસતશબ્દકહે. ૧૯

ગર્વવ જુકે ગર્વથી, તે સુણિ ક્ષિપે ન ગાય;
બુદ્ધી ભતે જે ભુજો, એમ ન સ્વર ઉચારાય;
ઉચારાયનહીં સ્વરએમ નકો, ત્યમસબજનથી નક્ષાચખકો;
ખજછાખકતામદમાહિયકી; ઉચરેજ્યમઅધ વર્ગવંથકી. ૨૦

શ્લોક શોભે બાવળે, ફૂલ મોગરા રૂપ.
 કુરચન શોભે કુટિલ મુખ, સુવચન સન્નમ મુખ;
 મુખસન્નમને શુભવેણુવસે, બળના મુખથી બળતા નપસે;
 કુટિલો જન એજ્યકીકર્ગીયે, ન્યમશ્ચ સદા મહુપાવર્ગીયે.
 શંખધરી કમ્પ નીસરે, સારંગીનો સાદ;
 તેમજ સારંગીધરી, નહીં શંખનો નાદ;
 નહિનાદખીછરે તો નોનિકે, ત્યમસન્નમથી નકુતાકયમળે;
 ઉચરેનરદુષ્ટનિશંકધરી, મધુરોત્તરચામ ન શંખધરી. ૨૨
 ઉચિલો જન ઉચરે, એમ ઉચરે એક;
 એક વિચારી જાયરે, વધતો ધરી વિવેક;
 વધના જીવિવેકધિ એકવદે, રૂડીરીત મતુષ્યોની રાખીરહે;
 વણકારણુતે કથવાનકરે, ઉપમાજનજમથ્યા ઉચરે. ૨૩
 એકતણા અક્ષર બધા, લખી રાખે સહ લોક,
 દે તેનું દર્શત પછી, ફૂંકે તુલ્ય નહિ કોક;
 નાદફૂંકે બરાબરફૂંકે થશે, દિતકારે હમ્મર તણાજ હરો;
 કરશે સુલોકકેળુબધુશુ, અતિલાયકઅક્ષરએકતણા. ૨૪
 દુષ્ટપણું દેખાડતાં, દુષ્ટ વચન દર્શાત;
 એમ વચન અમાનીની, ભારી ભરેલાં ભાંત;
 બહુભાંતિભરેલભણેલુડાં, અધટિતઅનર્થાઅધર્મા ઉડાં;
 ગરભિતદિસેઅભિમાનપણું, પરબાધકુવાક્યર્થોદુષ્ટપણું. ૨૫
 રાવણુનાં શિશુપાળનાં, કંસતણાં જે કહેણુ;
 આજ સુધી આરામ છે, દુનિઆમાં દુષ્ટપણુ;
 દુષ્ટપણુ કુરીળ કથેલ દિસે, કવિયે કિંધ દાખલગ્રંથવિષે;
 કથનોનિજકુળજન્મણુનાં, શિશુપાળઅનેવર્ગીરાવણુનાંરેક
 ગણુતાં નહીં ગણાપણે, જગમાં તેની જોડ;
 બોલી તેવી બોલીએ, અલક ન કાઢે બોડ;
 નહિબોડકદાશખચિતખરી, વર્દીયે મુખ એમ વિરેકકરી;
 વર્ગીસન્નમનરનેહકરે સુણુતાં, નખણુબળમાગણુતી ગણુતાં.
 દુર્વાયુને દુર્વચન, બહુ વિધિ કરે બગાડ;
 વિખથી વધતો વિચાર્યાં, ભળી કરે ભંજન;
 ભંજનવાડ કરે ભુવ મંડળમાં, પકડે નરને નિજ ઉંડળમાં;
 નશકાયપછીકદિયેનિકગી, દુરત્રાયુઅનેદુર્વાકય વળી. ૨૮
 પરબો પાત્ર કુપાત્ર પણુ, જેમ શબ્દ સુણુ બેધ;
 કેસારે કીડી, કે કુભારે કાંઈ;
 કહીકાષ્ટસાર કુંભારબંડે, પરીક્ષા સહ શબ્દધર્મીજ પડે;
 રણક્રાંતિકળેરવરબેસરબો, પછીપાત્રકુપાત્રતમેપરબો. ૨૯
 છે સુખમાં કે શોકમાં, ચંચળ કે જડ ચિત;
 ખાર ખાર પણુ પરખીયે, વચન સુણી વિપરીત.

વિપરીતસુણી વચનોજનનાં, કળિયેવળી કારણુતોમનનાં;
 ઉભરોનિકળેઉરેતોમુખમાં, સમન્નયપછીદુખકેસુખમાં. ૩૦
 ગ્રમ રહે નહિ ગુણકશા, શુભાશુભ સરખાય;
 ધારે વેશ નરેશનો, પણુ વચને પરખાય;
 પરખાયજ પામરનેતુપતિ, પરખાયજરેર ગૃહરચનતિ;
 વધુએવિશુતીકદિધારીલહે, ગુણકર્મકદાપિનગુપ્તરહે. ૩૧
 વેશ ધરી વૈષ્ણવતણા, નિંદે અંખામાય;
 છિકે આવાની છટકીને હે અંખે ઉચરાય;
 ઉચરાયઅંખેનિજઅનનથી, જનશક્તિઉપાસકએમનથી;
 ખુલ્લીધાયકદોપણુવાતખરી, કળવાયહેવૈષ્ણવવેશધારી. ૩૨
 હશે ફૂલ કે રિંગ તે, ગંધ થકીજ ગણાય;
 સન્નમન દુર્જન વચનથી, જગમાં તરત જણાય;
 જગમહિજણુબલોનલો, નહિગુપ્તરહેસમળો નખળો;
 પુછમાલવિનાપ્રસિદ્ધયશે, ન્યમમનણુયે ફૂલકદિંબ હશે. ૩૩
 બાળપણુથી બોલવા, અદમ શીખીએ એમ;
 મેળવિયે સદ્દ મિટતા, જનમન રીડે જેમ;
 જનજેમ રીડેસુણી શાંતિથાત, નહિ દુષણુ દે કદાં દુરજાત;
 કદેણુકરશેજકૃપાળપણુ, શિખીયેશુભાલજાળપણુ. ૩૪
 પસ્તાતું પછીથી પડે, ચડે કાઢને કોધ;
 બોલ ન એવા બોલીયે, વધતો થાય વિરોધ;
 વર્ધીન્યવિરોધસુબોધદળે, મુરખાઈ દિસેનહિમાલ મળે;
 નકથુંનવથાયસદાપનડે, પછીથી અતિશે પસ્તાતુંપડે. ૩૫
 બોલયકી બખરીશ બહુ, મળે સહિત સનમાન;
 બોલયકી બહુ લોકમાં, અધિક મળે અપમાન;
 અપમાનમળેઅપકીર્તિ વધે, શૂલકારણુએર્થોનએકસધે;
 હલકાપડીએતણુ તોલયકી, બખરીશ મળેબહુબોલયકી. ૩૬
 કથનો બીજાં કાઠસમ, સાંધા તોડનહાર;
 ભાગ્યા મન ભેગાં કરી, દીકે દંકણુખાર;
 ન્યમ દંકણુખાર લગાર પડે, તુટાદ દળે બધીં તેહવડે;
 ત્યમસન્નમ શબ્દ સિધા પથનો, અને કાષ્ટસમાનબીજાં
 કથનો. ૩૭

ધન અપણુ કીધાયકી, પરમ ન ઉપજે મીત;
 મધુર વચન સુણી મનવિષે, ઉપજે રનેહ સુરીત;
 શુભરીતરનેહવિશેષવધે, બહુ કાળની એવીજરીતપધે;
 દરિયાકે કરોદિલદર્પણુથી, ઉપજેનમીતિધનઅર્પણુથી. ૩૮
 અતકા રહી અમલ કરે, દે પ્રતિમાસ પમાર;
 તે માટે નહિ તેહથી, લાગ્યો રનેહ લગાર;
 નહિ રનેહલગારથયોમળવા, અતકાધર્મીજઉંઘો બળવો;
 ભુપસાયલકાપાછી સુભટડાઉપરીજનએર્થોરભાઅતકા. ૩૯

વના પગારે પશુ વળી, પળમાં અપે પ્રાણ;
ને કહી મીઠી જીભથી, બાંધ્યું પ્રીત બંધાણ;
પુરી પ્રીતબંધાણથી પ્રાણદિવે, કવિપ્રિયલોકપ્રમાણદિવે;
ઉપજે નહિમિષ્ટિચારવિના, પરિપૂરણપ્રીતપગારવિના. ૪૦

માત પિતા સુત સુદરી, દુશ્મન થઇ રહે દર;
વચન મિષ્ટથી વચ્ચસંગે, રહે હમેશા હનુર;
હરશેજીવેશયજીવરહે, મળવા ચિત ખૂન ખચીત ચહે;
વળીતેનીજવાણીમગેરહિતા, મનમાંનગમે નિજ માતાપતા.

પરણી નારી પરહરે, કુળવાળી રૂપાળી;
રાખે ગુણકા ગુણહીણી, કુમરી કે બુદ્ધ કાળી;
બહુ કાળી અને કુમરીકુસદા, વશીકણુંસુહૃદવદેસુદતા;
ધરમાંકિ રહેયધનેવરણી, રહી પીયર પેટ બરેપરણી. ૪૨
પેટતણે સુત તે નહીં, પામે પૈસો એક;
પ્રિય થઈને સુત પારકો, જન બર્ધો પામે છે;
જનકેક બધી કરીકાચ કરે, વિપત્તીથી ઉચાર રૂડા ઉચરે;
ભરથાર બને બર્ધો ભેટતણે, પરધેર વસે સુત પેટતણે. ૪૩

વખાણનાં પશુ વચન છે, વચન સુગીત રસાળ;
નરનિંદાનાં વચન છે, વચન ગોખરી ગાળ;
વચનોર્ધાજ ગોખરી ગાળ ઉટે, વચનોર્ધાજઅંતરગાળઉટે;
વચનોફળતીક્ષણખાણતણાં, વચનોજવશુકવખાણતણાં.

ધર્મ કર્મનાં વચન છે, વચન ફટાણાં ફાગ;
વચનો પ્રજ્ઞની પ્રાધના, વચન રસીકા રાગ;
રસિકાશુભરામર્થારાપરીકે, મળવાકવસુણીજનસર્વ ખીજે,
વચનોમનભેદક મર્મતણાં, વચનોશુભધીરજધર્મતણાં. ૪૫

ભલે ભણ્યો ભણી જાતથી, બહુ વિધિ જાણ્યા બોલ;
વચન ન શિખ્યો વિવેકનાં, તે નર ખરને તોલ;
ખર તોલ દિસે નર તેજ ખરો, ઉચરેઉચરનહીં ઉભરો;
જનતોનહીંતરોયેજણ્યો, ભણિમાતરિશેષભલેખજીયો. ૪૬

અધિકારી થઇ ઉચરે, કુવચન જેર સમાન;
ભણા જીડાને જ્યમ ભસે, સેનાપતિનો શ્યાન;

જ્યમશ્યાનભસે નરનાથતણે, ન મરાયવંદો કહીકાચતણે;
પશુ માગ વહેજનદરજાઈ, ઉચરેકટુને અધિકારીથઈ. ૪૭

પંડિત કે પૃથ્વીપતિ, સદ્યુક્તો કે શીખંત;
વિના વિવેક વચન વડે, અપદિત દિસે અનંત;

અપદિતઅનંતઅશુદ્ધિસે, વળીરાજનંતીથીવિરૂદ્ધ દિસે;
મનમાંકિ ગણજનહીંજામતિ, કદીપંડિતકેબધીપૃથ્વીપાતજડ

ભણનાં કહી ચોકું ભણ્યો, શીખ્યો વચન વિવેક;
સભા વિષે શોભે ભણ્યો, એ ગુણ પામી એક;
ગુણ એક અનેકતણે ઉપરી, નહિજાણુંકારણજૂઠું જરી;

શુભ વાક્યર્થ સંજનન બેશ બન્યો, ભણુતાં નર ને કહી
ચોકું ભણ્યો. ૪૮

શ્યાન દુર ને ગર્ધવો, મહિષો ને માંજર;
જીંટ કાગ અજ રવર સુણી, સઉ નિંદે સંસાર;
સુણી સર્વ સંસાર ચિકારકરે, શુક કોકિલનો સત્કાર કરે;
નહિવાંકજરજ્ઞાનતણે, સ્વરમિષ્ટનહીંવૃદ્ધશ્યાનતણે. ૫૦

રાજકુમારે રોઝને, કહ્યું ખસોજી આમ;
પૂજ્યું બીજે પ્રીતથી, માન દીધું જા કામ;
દીધુંમાનકહોકુચકારણથી, કહ્યું કે અપશબ્દ ઉચારણથી;
રસના અપશબ્દની ટેવ રહે, બગડે મુખ રાજકુમારકહે. ૫૧

ખાવની વેણુ વિવેકની, રચી સરસ શુભ રીત;
વર્ણી સુજન વિચારશે, પૂરણ રાખી પ્રીત;
પરિપૂરણપ્રીતનીરીતથકી, શિખતાંશુભસુદ્ધિવધેજનકી;
દલપતકહે ભણીભાત ભણી, શુભખાવનીવેણુવિવેકતણી. ૫૨
દોહડારા.

અધમ વચન અભિમાનનાં, અધમ અનાંતિ વેણુ;
ખરનિંદાનાં પશુ અધમ, અધમાધમ પંકટકેણુ;
વચન શુદ્ધ તો વિનયનાં, સત્ય સકિત પશુ શુદ્ધ;
પરમશુદ્ધ પરહિતતણાં, વળી નહિ સમય વિરૂદ્ધ. ૨

શુદ્ધ વચન પશુ સમય વિણુ, દિસે વિરૂદ્ધ વિશેષ;
રામનું નામ વિવાહમાં, ગતજીવ પાસ ગણેણુ. ૩
સુંદર ગીત વિવાહનાં, મરણુ સમે ન ગવાય;
કરણુ રસમય ફટણાં, ન વિવાહે વખણાય. ૪

રામનામ પોષ્ટ પડે, અર્થ ન જાણે એક;
શબ્દ વડે સમજ્યા વિના, તે પશુ સરખો તેહ. ૫
પાત પરીક્ષા પ્રથમ કરી, વર્દાયે વચન સદાય;
પાત હોય પાશેરનું, શેર ન કદી સમાય. ૬

ઉલટું બગડે પાત એ, વસ્તુ બધું વહો જાય;
પાસે બીજાં પાત પશુ, બગડેલાં બહુ થાય. ૭
વચન વિવેક વિચારીને, ઉચરો ને મુખ આમ;
ફુનિઆમાં જાપત કહે, કદી ન બગડે કામ. ૮

આ સાંજળીને રાજએ કવિયોને કહ્યું કે ભાષ
વિષે કવિતા બોલો.

ભાષ વિષે.

ભાષ કદાપિ ભાષથી, આપ રહે અણખીસ;
તોપણ તેનું ભાષ ને, કુખે ફાઝરી દીસ. ૧

અતિશય દયા દીલે ધરે, દિસે મિલન દેદાર;
વચ્ચે વીછળતાં પશુ ડરે, અતિશય સર્વ અસાર. ૩
અતિશય સાચું ઉચરતાં, લાજ ન રહે લગાર;
ચાહી કહે સૌ “આડિયો,” અતિશય સર્વ અસાર. ૪
અતિશય સતોષી તજે, ઉલખતો આધાર;
તેથી સાફે શું થશે, અતિશય સર્વ અસાર. ૫
અતિશય કહે ઉછાડ સહ, એ અતિ ચામ ઉદાર;
કષ્ટ ભોગવે કરજનું, અતિશય સર્વ અસાર. ૬
અતિશય રનેહીપણું સદા, સૌ સાથે સજનાર;
હામે હામ કામ જહુ, અતિશય સર્વ અસાર. ૭
અતિશય હિંમત હોય તે, કરે કામ અવિચાર;
મૂર્ખ કહે સૌ માનવી, અતિશય સર્વ અસાર. ૮
અતિશય વિદ્યાભાસનાં, પામે આયુષ પાર;
પશુ પુરે ન બાધી રહે, અતિશય સર્વ અસાર. ૯
અતિશય ઉલોગી નહી, વિરામ લે પણ વાર;
પછી પોતે મહિ પડે, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૦
અતિશય પરદુષ દિલ ધરે, ખળ્યા કરે ખટવાર;
સ્વપને નહીં સુખની મદી, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૧

અતિશય ભક્તિ આદરે, વર્ણને વન મોહાર;
નરપયોગી તે ચામ નર, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૨
હઠમાં સધળું હોય તે, કીક ગણો સહ હાર;
દુનિયામાં દલપત કહે, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૩

મંત્રોત્તર.

આ મીઠું કે ખાર છે, કહે ખરું શું નામ;
થોડું તે મીઠું કહે, ઝાડું ખાર તમામ. ૧૪
થોડું તે મીઠું સહ, એ રાખો ઉર યાદ;
હૃદયી વધતી હોય તો, સાકર પણ નિરવાદ. ૧૫
બધી ટાક પણ નહિ લાભી, બધો ભલો નહિ બામ;
બધી રિક્ત કે ભૂખ પણ, દુઃખમય દલપતરામ. ૧૬
આગળ છોડાં છોતરાં, કળીયા છેલ્લે ભાગ;
એ સાધારણ નિયમ છે, ભલોજ વચ્ચે ભાગ. ૧૭
પછી મહારાજ વિજયસંગજી સાહેબે બધા કવિ-
યોને મધ્યયોગ્ય શિરપાવ આપ્યા અને કવિ દલપત-
રામને પોતાના રાજના “કવિરાજ” ની પદવી આપી
અને સહા ભરખારત મધ.

इति विजयविनोद प्रकरण समाप्त.

પ્રકરણ ૬ હું.

વેનચરિત્ર.

બાળલગ્ન નિષેધ અને પુનર્વિવાહોત્તેજન વિષે.

રામની દેશીઓ.

આ પ્રસ્તુતમાં ૪૨ દેશીઓ છે. તેમાંની ૧-૨-૩
૭-૨૧ અને ૨૮ મી પિંજળમાં કહેલા ચોપાયા હંદમાં
પણ વાંચી શકાશે. રામમાં ગાવાની મરજી હોય તેને
આ નીચે લખેલી દેશીઓમાં વંચાશે.

દેશી.

દાખલા.

- ૧ અહો સદાશિવ અહો સદાશિવ બળી તમારીટેવ.
- ૨ વૈષ્ણવ નથી થયો તું, હરિજન નથી થયો તું.
- ૩ ખેત્રલે પડે પત્ર આપું, મહેતાજીને હાથજી.
- ૪ માગેકે મોખા મૂળનું.

- ૫ માતા જ્યોત્સના પોહડે પુત્ર પારણે.
- ૬ માફે સેનાનું છે મેકરે, હેમ જખીયા છોગાળા.
- ૭ જન્મળી જીવડે મુકિતની ભુકિત ન જાણી.
- ૮ જોખ્યા કહે છે સુણ સાહેલા, લાવ નાથને વહેલી વહેલી.
- ૯ શ્રી ગોવિંદને હું નમું, વણજારાર.
- ૧૦ વેદરબી વનમાં વલવલે.
- ૧૧ હોલો હોલી કહે છે રે, પ્રભુ મારી વાહરે મરે.
- ૧૨ વનચર વીરા વધામણી કહેને ક્યાં શક્તિ આવ્યો.
- ૧૩ વળતી લાડીને શણગારીરે, પીઠા ચોળીને પાદ મેસારીરે.

- ૧૪ નેણે ઝોલો લાઝોરે પનાને, નેણે ઝોલોરે.
 ૧૫ સપ્તએર શું કીળે, અનીહરે કે હલાલકા કેમ લીળે.
 ૧૬ જનની છવો રે જોપીયંદની.
 ૧૭ જનનાં તીરે રે, જોયા વહાલો જનનાં તીરે.
 ૧૮ ફરી હવે ફાપસ જોવોરે, અમલદાર ક્યાં મળે એવો.
 ૧૯ ફવારકાના વાસીરે, વહેલોરા પધારજોરે.
 ૨૦ ટુણસી કાષ્ટમાં બાર બણેરા મહેતા, માળા મ-
 નની રાખોરે.
 ૨૧ પ્રથુ તને પ્રસન્ન તે કેમ થારો.
 ૨૨ કુખળ શું તપ કીધું રે ઝોધાજી એવું.
 ૨૩ સનેહી શામળોરે, મારા નેણાંના શશુમાર, સુંદર
 સ્થામ રંગીલો શામળો.
 ૨૪ અનીરૂપણી પોહલી.
 ૨૫ મેં ગાયો ધલ્લ તે પરમ આનંદથી, કર્મના છવ
 તે મર્મ ખોલે.
 ૨૬ વેણુ વગાડી, વેણુ વગાડી, વેણુ વગાડી, વાહોડે
 વેણુ વગાડી.
 ૨૭ ઝોખા કરતી અતી પોહાર, હોરે હલાલા રાણુ.
 ૨૮ અલખેહીરે અંબે માત, જોવાને જપ્તએ.
 ૨૯ અણેશ વધવાના ગાતની દેશી.
 ૩૦ હેયે જોળામાં લીધું ખાસડું.
 ૩૧ વર કમ્પા બેઠાં છે એક પાટોજી.
 ૩૨ અમે છડીએ મઠ છત્તારે.
 ૩૩ વળી વેગે વહેલા પધારજો, લાલ ગોવર્ધનધારીરે
 ૩૪ ખલુરીનો વીંઝણો ડાંડી દાંતનીરે.
 ૩૫ બયોં બયોરે રતનાગર માળે છેરે.
 ૩૬ માતા જસોદા પૂછેરે રાયવર કેમ પોખારે.
 ૩૭ મણેશ પાટ બેસારિયા, બલાં નિપજે પકવાન.
 ૩૮ જીરે માણીગર બંદલા.
 ૩૯ મોહનજીએ મોકલ્યુરે મોસાળું.
 ૪૦ વારે હું વીંકલરે, પાલવ નવ ઝાલો.
 ૪૧ પ્રાણાભાષણબેને કીતોરે, આતો સ્વપ્નુંજે સંસાર.
 ૪૨ જે ફરીહરા, જે ફરીહરા.

ભાગ ૧ લો.

પદ ૧ છું—દેશી ૧ લો.

પ્રથમ પ્રણામ કરે કરનેડી, ગૌરી પુત્ર મણેશ;
 શુભ મગરજીમાં સમરે જેને, સુરનર અને સુરેશ. ૧
 મંગળ કરે અમંગળજી, છે એની એવી ટેવ;
 અવળાનું સવળું કરી આપે, એવો કુંદળ દેવ. ૨

ભાગ્યું ખર સાણુ કરી આપે, રાક્ષાનું મંડાવે;
 એ બેસે ત્યાં સતક કે કાંઈ, આભાસેટ ન આવે. ૩
 લાડૂ દેખે ગીત સાંભળે, ત્યાં તે જ્ય સ્વહંડી;
 રૂએ કુટે ત્યાંથી રહે અળગો, એવો છે આનંદી. ૪
 જ્યાં જપ્ત બેસે ત્યાં વિવાનાં, વાળાં છમીસ વાગે;
 ભાતભાતનાં ભોજન બાસે, બુખ સરવની બાગે. ૫
 આલણુ અને મણુપતિને, દોસ્તી છે કહી દેખાડું;
 આલણુને લાડૂ બાવે, લંબોદરને પણુ લાડૂ. ૬
 રામનામ કરતાં છે રૂડું, શ્રીગણપતિનું નામ;
 ત્રિવાલમાં બહુ વિપરીત લાગે, જે કહિએ ભાષ રામજી
 દયા કરે દુદાળો તો, કહી બહુપ્ર મંગળ બાપા;
 માટે કું મુખથી માચ હું, પુરો અમારી આશા. ૮
 વળતી વડું વાગેવીને, જે કવિજનની માતા;
 પ્રતાપ જેનો પાગી કવિજન, પ્રસિદ્ધ થયા પંકાતા. ૯
 ઉત્તમ પદવી એવી આપે, મળે નહિ થીર સાટે;
 ગરિય તવંગર સૌ સંસારી, કવિતાનો રસ થારે. ૧૦
 સેવક જનને સુવર્ણનો તે, અપુટ ખળનો આપે;
 સંકેત તો તેને રહે શેતું, જે માથે કર થાપે. ૧૧
 અમર રહે કીરતિ વળી એવું, મુખમાં અમૃત મૂકે;
 ઢળી પડે નાણુના ઢગલા; જ્યાં તે યૂ કહી થુકે. ૧૨
 સરસ્વતીનો મહીમા મોટો, એવું અક્ષળ સ્વરૂપ;
 અમર ક્યાં ફરિયોને એણે, જુસાર્ધગયા કષ્ટ બૂપ. ૧૩
 ક્રોતા સજ્જન લોક તમે સહિ, સુણુને રાખી ધ્યાન;
 સરસ્વતીનું સ્મરણ કરી કહું, વેનતણું આખ્યાન. ૧૪

પદ ૨ છું.—દેશી ૨ છું.

સુણુને સભાસદો સારા, સુણુને સભાસદો સારા;
 વેનચરિત્ર સુણુનારા, સુણુને સભાસદો સારા. ટેક
 ચતુર ગ્રાતિ ચિત પાવન, આલણુ પૂનામાં પ્રખ્યાત;
 નિર્મળ ચિત મોરોખા નામે, ચલુવેંદી વિખ્યાત. સુ. ૧
 ધન દોલત ને ઉત્તમ ધંધો, પુત્ર તથા પરિવાર;
 નાત જાતમાં નામ વડું, સન્માન કરે સરકાર. સુ. ૨
 બાવાંબાપ પુત્રી બહુ ડાહી, હતી બાળ રંડા તે;
 પણુ તેને બહુ પ્યારી મણુતા, પ્રાણુ સન્માન પિતા તે. સુ. ૩
 વેદ ધર્મમાં મનની વૃત્તિ, શિવ પૂજન પર પ્રીત;
 સંખ્યા સ્નાન સદૈવ કરે, વળી ગાયત્રી જપ નિત્ય. સુ. ૪
 શાણુ સદૃશ્યો. શાસ્ત્રી પાસે, વંચાવે વેદાંત;
 કોષ સમે સ્મૃતિયો વંચાવે, બાગે મનની બાંત. સુ. ૫
 કહુંબ સહિત સદૈવ બિરાજી કયા સુણે શામીની;
 મિત્રો પોતા પાસે બેસે, બીયો સર્મોપમાં બીની. સુ. ૬

એક સમે વચાવી એણે, મનુસ્મૃતિ સ્વેચ્છાએ;
પુનર્વિવાહતણું પ્રકરણ, આબ્યું નવમે અધ્યાયે. સુ. ૭
છાસકંભો ને સહસકંભો બે, શ્લોક શાસ્ત્રીએ વાચ્યા;
અર્થ સુણી શાસ્ત્રી પ્રત્યે, મોરારાખા બોલ્યા વાચા. સુ. ૮
એ બે શ્લોકતણો શાસ્ત્રીજી, બણો ફરી બાવાર્થ;
કહો પછી તે શાસ્ત્રીજીએ, સંક્ષેપે શ્લોકાર્થ. સુ. ૯
રાખ વેને દિગ્ગતિયોગાં, સખત કુકમ ફરમાવી;
નાતન્મતનોનિયમ ન રાખ્યો, વિધવાઓ પરણાવી. સુ. ૧૦
ત્યારે દિગ્ગ વિદ્વાનોએ પણ, નિયોગ રાહ ચલાવ્યો;
મિશ્રિતવર્ણ્યવાનોરસ્તો, એમ કરી અટકાવ્યો. સુ. ૧૧
સુણી મોરારાખા વળી વદે, એ તો મોહું આશ્ચર્ય;
નિયોગ રસ્તો છેક નહારો, કેમ કરે દિગ્ગવર્ષ. સુ. ૧૨

પદ ૩ જી.—દેશી ૩ જી.

પરપ્યા વિનાજ પ્રભ ઉપજાવે, એક નહીં તો બીજેજી;
એ ભાગિચારનો ચાલ નહારો, ખેદ ધરો કે ખીજેજી. ૧
શા માટે તે સ્મૃતિયોગાં લખ્યું જે આમ કિધે નહિ પાપજી
કળિજીગ કરતાંસતજીગનાધર્મ, ઉત્તમ કહેહો આપજી. ૨
એ રીત કરતાં તો પુનર્વિવાહના રૂઢી લાગે છે રીતજી;
જંગલોં જનપણુ બે સાંભળે તો, ખેદજ પામેખાસિતજી. ૩
એવા સમયમહિસ્વચ્છાતિમાં શું, વર ન મળ્યા વિધવાનેજી;
સંકર વરણુ શામાટ કર્યોં, એવોં જરૂર હતી શી રાખનેજી. ૪
અહો શાસ્ત્રીજી કહો મને, એતે વંશ કિયાનો રાખજી;
શા માટે એમ તેણે સૌની, મૂકાવોં કુળની માખજી. ૫
કિયા પુરાણુ વિષે તે રાખ, વેનતણી છે વાતજી;
વળી વિશેષે વિસ્તારી મને, સમજાવે સાક્ષાતજી. ૬
સુણીને સંઘય કાંઈ રહે નહિ, પૂછવું ન પડે ફરોંતજી;
એવી રીતે સમજાવે શાસ્ત્રી, સુજપર કરણુ કરીનેજી. ૭
શાસ્ત્રની વાતો સુણતાજી મારા, પાવન ચાશે કાનજી;
ભાગ્ય ભલાં જે મનેતમે મળિયા, વિપ્ર રૂઢા વિદ્વાનજી. ૮
તે શાસ્ત્રીને સરસ્વતીએ, દીધું હતું વરદાનજી;
હું હાજર થઈ રહીશ, તમે ભાં ધરશો મારું ખાનજી. ૯

૧ અર્ચક્રિજૈદિ વિદ્યક્રિઃ પશુધર્મોં વિગદિતઃ ।

મનુષ્યાનામપિ પ્રોકો, જેને રાજ્ય પ્રચાસતિ ॥

સ પ્રદીપચિહ્નાં મુગ્ધાજધિમવરઃ પુરા ।

વળાંમાં સંકરં વકે કામોપહતચેતનઃ ॥

સ્મરણુ કહ્યું શાસ્ત્રીએ ત્યાં તો, સરસ્વતી સાચીરોપાંજી;
કેમ તમે સંભારી મુજને, એમ મુખે ઉચરીપાંજી. ૧૦
શાસ્ત્રી કહે આ અગમ વાર્તા, બધાર્થ હું નવ જાણુંજી;
બે દેરી મુજ છમે વસો તો, વેન ચરિત વખાણુંજી. ૧૧
જગદંબા પછોં છમેવર્યાં, અને આપ્યુંં તાન અપુરેજી;
સુખથીવાણી એમ છટી નમ, મંગાનો પ્રવાહ છુટે. ૧૨

પદ ૪ થું—દેશી ૧ હી.

પવિત્ર પ્રમ ભલો તમે પૂછ્યો, છે સૌને સુખકારી;
શાસ્ત્રતણી વાતો સાંભળતાં, શુદ્ધ થાય સંસારી. ૧
વેનતણી વાતો સંક્ષેપે, છે શુદ્ધેવે માંધ;
રકંધ ચતુર અધ્યાય યોગને, બાજવતમાં છે ભાંધ. ૨
વેદ પુરાણુતણી વાતો સુણી, કરીએ પવિત્ર કાન;
આ સંસાર અસાર વિષે, ભાંધ સાર ન એક સમાન. ૩
પવિત્ર જનતાં ચરિત મુનિજન, લખી મયા નિરધાર;
શાસ્ત્ર તવે સંક્ષેપ લખે, પછોં કવિ કરે વિસ્તાર. ૪
સાત શ્લોક ઉપરથી વાસે, બાજવત પુરાણુ ભાખ્યું;
પાણિનિયે પણ યોગ સૂત પર, રચ્યું બ્યારણુ આપ્યું. ૫
બાળ ચરિત ચતુર્ભુજનું, નરસેયે જેમ વધાર્યું;
ઓખાહરણુ અસહ ઉપરથી, પ્રેમાનંદે વિસ્તાર્યું. ૬
વિક્રમ ચરિત વિસ્તાર્યું છે, કવિ શામળભટ શાણું;
એમ બીજાં અખ્યાન કર્યોં, કવિશોએ કષ ઠેકાણું. ૭
તેમજ આજ તમે પુછ્યું તો, મરજ થઈ છે મારી;
પૃથુરાખના પિતાતણી, હું વાત કહું વિસ્તારી. ૮
ચોવિસ જન્મ ચતુર્ભુજ કરા, શાસ્ત્રી કહે છે સાર;
તે મધ્યે પૃથુરાખ ગણ્યા છે, ઇશ્વરનો અવતાર. ૯
જેના અંમથી ઇશ્વર જન્મ્યા, એયકોં કોણુ પવિત્ર;
માટે તેનું મનમાં લખને, ચરણું હવે ચરિત. ૧૦
બ્રહ્માના સ્વાયંભુમન, પૃથ્વીભૂતપુરી ગદ જોનો;
તેનો પ્રિયવત પુત્ર થયો, ઉતાનપાદ સુત જોનો. ૧૧
ધ્રુવનામે ઉતાનપાદ, રાખનો પુત્ર પ્રમાણુ;
તેનો વત્સર પછોં પુખ્તારણુ, સર્વ પ્રકાર સુખજી. ૧૨
પુખ્તારણુનો વ્યુષ્ઠ થયો, તે સર્વ તેજ સુત તેનો;
પછોં મનુઉત્કલ્પ અનુકંમથી, પછી અંગથયોસુતજોનો. ૧૩

પદ ૫ થું—દેશી ૩ જી.

અંમની અંમના નામે સુતીયા, સંતાન તેને ન એકજી;
દેવની માનતા તીરથ ને જાત, કીધા ઉપાય અતીજી. ૧

૧ ગ્રહાંધર્મીમાં.

યથાર્થ વિધિયે યદ કર્મા બદ્ધ, પશુ ન ચયું સંતાનજ;
 બ્રુપ ભવનમાં બહાસભા ભરી, પ્રથમ પુછે રાજનજ. ૨
 સર્વ કહેછો જે યદ કિયે, મન કામના પુરણ ચાલજ;
 મારી ઇચ્છા નથી પૂર્ણ થતી તેનું, કારણ શું કહેવાયજ. ૩
 વિષ્ણુ સભાએ વિચાર કરી, પછી ઉત્તર આપ્યો એવોજ;
 હે તુર્પાત કુતલ્પ્ય તમારું, લેતા નથી કોઇ દેવોજ. ૪
 શું ભણીએ એનું કુપણ શું છે, કેમ ગણે અપવિત્રજ;
 રાય કહે મારો દોષ બતાવો, છો તમે મારા મિત્રજ. ૫
 વળીવિશેષ વિચારીને વિગ્રો, બાલ્યા ત્યાં એવો બોલજ;
 જે જનને પેટે પુત્ર નહીં હોય, તે જન નીચને તોલજ. ૬
 એહના ધરનું અન કે પાણી, દેવો કદી નથી લેતાજ;
 પરસ્પ્ર વિનાનાં કે પુત્રવિનાનાં, સ્વર્ગમાં પવનથી દેતાજ. ૭
 ઉડી પ્રભાતમાં એવા અબુધનું, યુગ ન ભુએ નરનારીજ;
 પુત્રવાણું તેજ અબુધું પનોતું, હોય બલે બીખારીજ. ૮
 નર હોય કે કદી નારી હોય તે પુત્ર વિના પાપીજ;
 એજ કારણથી હવિષ્ય તમારું, અલ્પ લેતા નથી ઇજ. ૯
 રાયે કહ્યું અને યદ કરાવો, પુત્ર પ્રસવને માટજ;
 વિગ્રોએ યદ કરાવીને દાવ્યો, આધપતિનો ઉચાટજ. ૧૦
 યદ પ્રસાદિ રાણીને જમાડી, પ્રસવ થયો એક પુત્રજ;
 પરશ્વાળ મધ્યે પારણું બાંધ્યું, શોભ્યું તેનું ધરસુતજ. ૧૧
 પુત્ર પ્રસવથી નવેનિષ પામ્યાં, હલ્લ રિઝ્યાં એવી રીતજ;
 આનંદથી મોટા ઉજવે દીધો, ગાય રામાઓ ગીતજ. ૧૨

૫૬ ૬ કું—દેશી ૪ થી.

છરે આજની ધડા રૂઠા ભણીએ,
 રાજ અંજ ઉમંગ ન માય, કુંવર જયો રાણીએ;
 છરે શોભા સરસ શી વખાણીએ,
 વાહા તરફ વધામણી ભય. કુંવર. ૧
 છરે તરીયા તોરણુ ટોડે બાંધાયાં,
 ગાય માનની મંગળ ગીત; કુંવર.
 છરે મીઠાં બોલન બહાં રાંધાયાં,
 તેમાં રનેલી સર્ગા રૂઠા રીત. કુંવર. ૨
 છરે સાદર વહેંચે છે સર્વને,
 વાળે દોલ નગરાં નિશાન; કુંવર.
 છરે રાજ પોતે તજ ગર્વને,
 પ્રીતે વહેંચે છે ફેરફાર પાન. કુંવર. ૩

૧ નાગચંડ્યાદુતાવેશાનગૃહ્ણતિગૃહામિહ ।

સવસત્યતવો સૂતકિમવધમયાકૃત ॥૩૦॥ નરવે-
 દિમાતા નોષતાવત્તમનાકલ્પિત ॥ અલ્પેક-
 પ્રાકનમર્વયવિતેદક્ત્વમગ્રજઃ ॥૩૧॥

છરે માળી બાળ્યો ફૂલ જામડા,
 ગુથી હાર તોરા મોટા ઝુઝ; કુંવર.
 તોતે દાન દીધાં ધણી તે ધડા,
 ગણ્યાં સૈકે નાણાં તે તો તુજ. કુંવર. ૪
 છરે બંધ છુટ્યા બંધિવાનના,
 કોઇ ને રંચ રહ્યો નહિ શોક; કુંવર.
 છરે રાજ થયા રૂઠા માનના,
 આવે ટોળે મળી મળા લોક. કુંવર. ૫
 છરે ભાટ ચારણને ભક્ષાં ભક્ષાં,
 આપ્યાં શેષાં પામ્યો સીરપાવ; કુંવર.
 દોસે મોડા જરૂમાં ઝળાઝળાં,
 કાંધા કેસરના ઇંટકાવ. કુંવર. ૬
 છરે ફારે કરૂડી ને કેવડા,
 ચંપા ભય ચંમેલી યુવાન; કુંવર.
 છરે હરખ વધ્યો વિવા જેવડા,
 મેલી મંડપમાં ફૂલ જામ. કુંવર. ૭
 છરે શેરા વળારીને સજ કરા,
 રોપ્યા આંગણે કેળોના ચંબ; કુંવર.
 છરે હારે પતાકા ધળ ધરી,
 ધર્મા ચળકતા કનકના કુંભ. કુંવર. ૮
 છરે શેરી વડે ફૂલ વેરીયાં,
 ચણગારી શોભાવું બધું ગામ; કુંવર.
 સોના છરાએ તે નાળ વધેરાયો,
 દીધા દાઢને મોં માગ્યા દામ. કુંવર. ૯
 આપે આશીષ અધિક ઉમંગથી,
 ધરા પ્રેમદા પ્રેમ અપાર; કુંવર.
 બલે ઉપજ્યો અંગના અંગથી,
 સદા જીવને સુનિધા કુમાર. કુંવર. ૧૦
 કરળે માત પિતાની સેવા ધણી,
 કરળે પ્રેમથી પર ઉપકાર; કુંવર.
 બલો ભાગ્યશાળી ભૂમિમાં બણી,
 ચાળે બાળો પ્રભ પાળનાર. કુંવર. ૧૧
 કીર્તિ દેહ વિદેશ વધારળે,
 નવે ખંડમાં રાખળે નામ; કુંવર.
 તારા સંકલ્પ દેવ સુધારળે,
 દેહ આશીષ ફલપતરામ. કુંવર. ૧૨

દોહરો.

પુત્ર ધરાને પારણે, જનમાં હરણે માય;
 હોશી હોશી હેતથી, શુભ હાલમાં માય.

૫૬ ૭ મું.—દેશી ૫ મી.

માતા બાળક ને ખેસારી ડ્રેમે પારણે,
 ઉજળાં વસ્ત્ર ધરાવી ઠીક બનાવી કાઠ;
 બાળાપણ્યમંથી અભ્યાસ કરાવા કારણે,
 આપે અક્ષરનો સોભાઅવતી શુભ પાઠ. માતા. ૧

ગુણવંતી મન હરખે નિરખી ગેરા ગાલને,
 રૂઢે બાળક તો હઠી હઠી હાલરકાં ગાય;
 અલો લોલો હાલ ખમા લાડકડા મારા લાલને,
 દુખડાં લઉ તારાં એમ કહી કહી અરધી ચાપ. માતા. ૨

મારો મેથિા છે છોટો કાલે મોટો મશે,
 એવા દિવસ મને દેખાડે દીનનો નાથ;
 ભાઈ મારો સહથી ભાઈ ભાતે બહુવાગ્યુવા જશે,
 લખને લેખણ ખડિયો પાટી પ્રસ્તક સાથ. માતા. ૩

મેડી ઢાળીને સાંજામંત્રી સોહામણી,
 ખેંચે રેશમ દોરી ખૂબ લડાવે લાડ;
 દેખી કાંતિ કુંવરની અતિ રૂડી રણિઆમણી,
 મનમાં પૂરણુ માને પરમેશ્વરનો પાડ. માતા. ૪

આપી ચાલણુગાદી ચતુરા શિખવે ચાલવા,
 ચટક ચટક ચાલે પગ કુંવરણુ લાલ;
 ચેષ્ટ ચેષ્ટ રાખીને આંગળીઓ અલવા,
 આપે ખાતીમાં આજીને અઢકું વહાલ. માતા. ૫

નિર્મળ જળ આજું લાઇ ન્હવરાવે નિરાંતથી,
 રૂડાં રંગ ભર્યાં દેખાડે ચિત્ર વિચિત્ર;
 આપે મેવાને મિઠાઈ ખાવા ખાતથી,
 વળી કાંઈ વિષ વિધનાં આપે નહાની વાળિત્ર. માતા. ૬

આપે મોર અકોર ચરકલી હાથીદાંતની,
 ધુંધરો ધણણુ બળવી રાખે જાનું બાળ;
 હાથી ધોડાને પૂતળીયો ભાત ભાતની,
 માગે ચાંદો તો પાણીનો પૂરે ચાળ. માતા. ૭

આપે ભમરડી ચકરડી કોપલ ફેરવે,
 દેખી સરસ રમકડાં બાળક રાજી થાય;
 ચતુરા ચપટી બળવે કર આંગળીને ટેરવે,
 હરખ પમાડી તાળી પાડી ગરખી ગાય. માતા. ૮

શિખવી ભાષા શુદ્ધ મટાડે બોલી તોતળી,
 શિખવે કાકા કાકી સામા મામી નામ;
 ગણુતાં એકથકી સો સુધી શિખવે છે વળી,
 ફરતી ફરતી ને વળી ફરતી ધરતું કામ. માતા. ૯

શિખવી કક્કાના અક્ષર ૫૬ લુદાં પાડિયાં,
 શિખવે પંદર તિથિ ને પરા સાતે વાર;

શિખવે બાર મહીના અટરતુને ૫૫માસીયાં,
 શિખવે નક્ષત્રો સત્યાવિશ રાશી બાર. માતા. ૧૦

નહિ થીપે તોપણુ માતા તેને મારે નહીં,
 બીબા બાળક લાવી સરખા સરખાં ભેડ;
 તેની સાથ રમાડે પ્રેમવતી પાસે રહી,
 વધતું કોણુ બણે એમ કહી કરાવે હોડ. માતા. ૧૧

કુંવરજી ધણું છવો કુળનો દીવો તું થશે,
 નવલુગ નામ રહે એવાં કાંઈ કરજે કામ;
 તારાં જન્મચરિત્ર ગણીને ત્રીસો ગુંથશે,
 જન મન રંજન કવિતા રચીને દહપતરામ. માતા. ૧૨

૫૬ ૮ મું.—દેશી ૧ લી.

સંભાળી રાખે સુતને જેમ, જડયું રાંકેને રતન;
 લાડ લડાવે અને રમાડે, પૂરણુ કરે પ્રયત્ન. ૧

બહુ ચંચળતા બાળપણથી, જોતાં સરસ જીજ્ઞાસ;
 રૂપાળો સુત રમતો ભેળને, રૂઢે હરખે રાખ. ૨

કિશોર વખતે કુંવર થયો ને બહુતર પણુ બહુ બહુઓ;
 વામા ને દક્ષિણાજ નાગે, પરણ્યો બે પદમણીઓ. ૩

ધનુર્વિદ્યા ધીમંત શિખ્યો અને, મહા વિદ્યા પણુ મહિ;
 ઉન્મત પણુ એનાથી લડતાં, પ્રાણુ પદમણી ઓડે. ૪

વિશ વરસની વયમાં આવ્યો, દુસ્મન ડરવે દેખી;
 રાજ કાળમાં દલિ રાખે, પિતાનું ધડપણુ પેખા. ૫

અવની ઉપર એ કહેવાયો, પ્રબળ પરાક્રમી પૂરો;
 કોષનો પણુ અંકુશ નહિ એને, સ્વતંત્ર એવો થરો. ૬

માતપિતાની તો મર્યાદા, રાખે રૂડી રીત;
 બ્રાહ્મણ ઉપર ભાવ ધરે ને, પ્રભ ઉપર પણુ પ્રાત. ૭

જગત વિષે ભુના ધારા કોષ, દુખઢાયક જો દેખે;
 તે ફેરવવાને તતખીરથી, કરે ઉપાય અલેખે. ૮

સાર અસાર વિચાર કરીને, શુભ કરવાનું ધાર્યું;
 પછી પોતાનો મમત ન પૂકે, કરે ન કોષનું વાર્યું. ૯

એલ્યા તે તો બોલ પળાવો, એવો સ્વભાવ એને;
 જો કોષ તેનો કુકમ ન માને, તો બહુ હડે તેને. ૧૦

કપટ ભરી કોષ વાત કરે તો, તરત કળી લે તેહ;
 વહતાં વાદ વકીલને બધે, એવો ચચળ એહ. ૧૧

કુંવર પદે તૃપ વેન હતો, અધિપતિ તો રાજ અંગ;
 એવામાં એક બનાવ બનીયો, ઉચ્ચ એહ પ્રસંગ. ૧૨

૫૬ ૯ મું.—દેશી ૩ છ.

રાજ ગુરૂ અધિકેશ્વર નામે, વિશેષ વિદ્યાવંતજ;
 તેની નિશાળે બહુતર બહુવા, આવે શિખ્ય અનંતજ.

વેન કુંવર પશુ ત્યાજી જતો, બહુતર રૂડું બહુવાળ; તે ગુરૂ પાસે તમામ શિખેલો, ગણિત રૂડું ગણવાળ. ૨ વેદક જ્યોતિષ ને વ્યાકરણ, શિખ્યો કવિતા પશુ સારીજી રાજનીતી ઇતિહાસાદિ ચૈદે, વિદ્યાઓ લીધી ધારીજી. ૩ ગુરૂની આને ગુરૂપત્નીની, સદા કરી બહુ સેવાજી; રાજકુવરને ગુરૂ રનેલી તે, પુત્ર પિતા જેવાજી. ૪ તે ગુરૂને સંતાન નહી તેથી, મનમાં રહે ઉદાસીજી; નાથ સમાપ નિસાસા નાંખે, નાર ચાંઈ નિરાસીજી. ૫ કથ કને વર્ણી એમ કહે, શિક્ષણ વિના ધરખારજી; પુત્રાજી જે કદી એકજ હોમ તો, સદગ ચાચ સંસારજી. ૬ જાજ જાજ અતક નિલ નમાવે, અનેક દેવો આજેજી; એકજ પુત્ર કે પુત્રિ આપો, મુખથી એવું માજેજી. ૭ પછી સંતાન જોપાળતણ, ગુરૂએ બહુ જપિયા જાપેજી; પત્નીએ એક પુત્રી પ્રસવી, તે તપને પરતાવેજી. ૮ પુત્ર પ્રસવ કરતાં પશુ વધતો, જેથી થયો આનંદજી; મનમાં જાણ્યું જે સુખ ઉપર, રીઝ્યા બાળમુકુંદજી. ૯ જાત કરમ જીવતીથી કાઢ્યું, તોરણ બાંધ્યાં ટોડેજી; મંગળ ગીત બહાં બવરાબાં, કીવો ઝોજીય કોડેજી. ૧૦ વધાઈનાં વાળં વગડાંબાં, સાકર વહેચી સહુનેજી; સગાં સંબંધી ને શિખ્યોને જમાડીયા જન બહુનેજી. ૧૧ સ્તુતિ કરા પરિપૂરણ માન્યો ઇશ્વરનો ઉપકારજી; દેવ બલે આ દીકરી દીધી, સદગ થયો અવતારજી. ૧૨

૫૬ ૧૦ ચું—દેશી ૬ કી.

મળી માતપિતા મુખ ભોલેરે, દેવ બલે દીધી દીકરી; ઘેર રાંક રતનને તોલેરે, દેવ બલે. ૧ ઉપજાવે આનંદ એવીરે, દેવ બલે; જાણીયું જીવ જેવીરે, દેવ બલે. ૨ સાચવયું સારી રીતેરે, દેવ બલે; પાલણ કરી પૂરણ પ્રાતેરે, દેવ બલે. ૩ નેણું હરખે છે નરખારે, દેવ બલે; શોભે સુરકુંવરી સરખારે, દેવ બલે. ૪ ધન્ય ધન્ય અવતાર અમારેરે, દેવ બલે; પરિપૂરણ પાડ તમારેરે, દેવ બલે. ૫ ધન્ય ધન્ય લડી ને દહાડેરે, દેવ બલે; ઉજળો અવસર દેખાડેરે, દેવ બલે. ૬ મોતીડે મેહુલા પુકારે, દેવ બલે; ત્રિભુવનપતિ અમને પુકારે, દેવ બલે. ૭ સોનાના સરજ ઉગ્યારે, દેવ બલે; મનનાજી મનોરથ પૂગ્યારે, દેવ બલે. ૮

દિલ દિલ શાખ દિવાળીરે, દેવ બલે; મન આવતીનું મુખ બાળીરે, દેવ બલે. ૯ રજે રૂડી ને રૂપાળીરે, દેવ બલે; દેખારો હઠાપણવાળીરે, દેવ બલે. ૧૦ બહુતર બહુરો બધી બાતેરે, દેવ બલે; સદગુણી સખીયો સંખાતેરે, દેવ બલે. ૧૧ કારતી કવિ મુખ કહેવાશેરે, દેવ બલે; મણિ મણિ લોકો જજ માશેરે, દેવ બલે. ૧૨

૫૬ ૧૧ ચું—દેશી ૧ લી.

વિષે તે પુત્રાનું પાકયું, વિરજા કુંવરી નામ, ગુરૂજી પુત્રી પામ્યા તેથી હરખ્યું આપું મામ. ૧ ચંદ્રકળા દિનદિન વાષે તેમ, વધવા લાગી બાળી; તન મન ધનથી માત પિતા, તેને રાખે સંભાળી. ૨ ચાર વરસની વય થાતાં, નિકાળે બહુવા મૂડી; એક વરસમાં અતિશય શીખી, જિત્તથી જામ ન ચૂડી. ૩ રાજકુમારી કરતાં તે, દાસે ઝાઝી રૂપાળી; એની તુલ્ય થાય અપસરા, ભૂપ રહે સકે બાળી. ૪ પાંચ વરસની વય થઇ પશુ તે, આઠ વરસની લાજે; ઉત્તમ કુળના પશુ આવીને, એ કન્યાને માજે. ૫ સ્વામી આગળ સાધવી કહે છે, શુણ્ણ બહા બરમાર; આજ આપણી વૃદ્ધ અવસ્થા, તનની નહિ નિરધાર. ૬ બહુ લાખેણી લાવો લાઇએ, પુત્રીને પરણાવી, સારો દહાડો નજરે જોઇએ, સગાં સરવ તેઢવી. ૭ મંગળ પગરણ માંડીને, નિજ નાત બધી નોતરીંચે; નાણું ખરચી હાથ દારીંચે, કિરતી પ્રસિદ્ધ કરીંચે. ૮ એવો દહાડો કદી ન દોડો, મેં આખા ઉમરમાં, માટે તે જોવાની મુજને, ઇચ્છા છે અંતરમાં. ૯ મોટી થાતાં ઉંચા કુળનો, વર સાંપડશે ક્યાંથી; એવા વર તો પરણી મેલે, નહાની ઉમરમાંથી. ૧૦ મોડા ધાલી રામજી દીવો લઇ, હું કદીએ નવ ચાલા; કશીએ લાહણ કદી નવ લીધી, જનમો જનમો ઠાલા ૧૧ એ રીતે વિચાર કર્યો તે, નાથે મનમાં લીધા; ઉત્તમ કુળનો વર શોધી, પુત્રીનો વિવાહ કાપો. ૧૨

૫૬ ૧૨ ચું—દેશી ૪ થી.

વળતી વીવા કર્યો રૂડો વર જોઇ, મનમાં એજ જાણે માત તાત, ઉત્તમ દહાડો આજનો, લગન દિવસ જોઇ નીરધારીયો, બહાં વજા વહોર્યાં માત ભાત. ઉત્તમ. ૧

ધણુ સોનાના ઘાટ ધડાવીયા,
 ધામ રંગી ક્યાં આતકાર. ઉત્તમ.
 કંકુ ઇટી કંકાતરી મોઢલી,
 સર્ગા સ્નેહિ તેઢાવ્યાં અપાર. ઉત્તમ. ૨
 રચી મંડપની રચના ધણી,
 દેખી દેવ રહે મોઢ પામી; ઉત્તમ.
 પ્રભ સહિત રાજની સહાયતા,
 પછી શોભામાં થી રહે આગી. ઉત્તમ. ૩
 નાણું ખરચતાં કસર કરી નહીં,
 જણી ધન્ય થદી ધન્ય વાર; ઉત્તમ.
 ફરી ફરીને આ અવસર નહિ મળે,
 એમ જણી થયા છે ઉદાર. ઉત્તમ. ૪
 જન આવી જ્યારે ધર આગણે,
 હોશિ વરસાવ્યા મોતીના મેઢ; ઉત્તમ.
 ચાલી પ્રીતથી પ્રેમદા પોખવા,
 યાય દંપતિ પુલકિત દેહ. ઉત્તમ. ૫
 આઘ્યા સાજનમાં સુખ સાહેબો,
 આઘ્યા ઉમદા અમીર વજીર; ઉત્તમ.
 રાણી સહિત રાજજી પધારીયા,
 મોટા જનથી ભરાયું મંદિર. ઉત્તમ. ૬
 હાથી ઘોઘની હાર ઉભી રહી,
 રથ પાલખોના નહિ પાર; ઉત્તમ.
 કન્યાદાન દિધું ધણુ કોઢથી,
 સારા સારા સંજ્યા શજીગાર. ઉત્તમ. ૭
 મોઢ બાલી ચાલી નારી મલપતી,
 કોઢે ચોરીમાં પીરસ્યો કંસાર; ઉત્તમ.
 જાણે રવર્જના સુખની સીમા મળી,
 પામ્યાં હરખ હજાર પ્રકાર. ઉત્તમ. ૮
 ભાત ભાતનાં ભોજન આપીને,
 ધણી જુગતે જમ્માડી છે જન; ઉત્તમ.
 પછી નાત આપી ઘેર તોતરી,
 પ્રેમે પીરસ્યાં ભણાં પકવાન. ઉત્તમ. ૯
 લાણું કરીને શોભા લીધી લોકમાં,
 એવું જાણુ બાળે કરનાર; ઉત્તમ.
 પછી જનને કીધી પહેરામણી,
 નાણાં ખરચ્યાં હજારો હજાર. ઉત્તમ. ૧૦
 નિત્ય પ્રત્યે નચાવી છે નાયકા,
 કરે ગાયક કિરતીનું ગાન; ઉત્તમ.
 જાણે મારા સમો જન કોઈ નહીં,
 બધા યુજને તુકયા બચરાન. ઉત્તમ. ૧૧

નર નારી તેઓ નથી જાણ્યાં,
 બીજે દિવસ શો જનશે જનાવ; ઉત્તમ;
 જુઓ મહન ગતિ છે ગોવિંદની,
 તેનો કોઈ ન કળા શકે ભાવ. ઉત્તમ. ૧

ભાગ ૨ જો.

પદ ૧૩ ચુ—દેશી ૭ મી.

ગમ ન પડે નરને, ગોવિંદની ગતિ ન્યારી;
 અઠગ કળા પ્રથરની એમાં શું સમજે સંસારીરે. ગમ ટેક
 ઉજળો દિન દેખા જન જાણે, ન્યાલ થયો આ ટાણે;
 કાલ દિવસ કેવો દેખારો, એ તો પ્રથર જાણેરે. ગમ. ૧
 પુત્ર જનમ પામ્યાથી પ્રાણી, જીવમાં હરખે જોઈ;
 પલક વાર પછી શું નીપજશે; કળી શકે નહિ કોઈ. ગમ. ૨
 રૂઢી રસોઈ તૈયાર કરીને, ભોજન પીરસ્યાં ભાણે;
 ભાઅવિના ભોજન કરવાની આશા ફાકેટ આણેરે. ગમ. ૩
 ચૂનાખ ધ હવેલી અણાવે, જોવા લાયક જેવી;
 વાસ્તુ દિન વૈકુંઠ સિધાવે, પ્રથરજીત ગતિ એવીરે. ગમ. ૪
 મોટા મોટા મનસુખા કરી, મોટાં પરમજી માંડે;
 જાણે નહિ જે જમના કિંકર, કાલ પકડી કોડેરે. ગમ. ૫
 ખારા રજીનાં ખુખ ઝાંઝવાં, ભાળાં નહિ ભરમાયું;
 દુનિયાનાં સુખ એવાં દેખા, ફાકેટ શું પુલાયુંરે. ગમ. ૬
 સાંસારિક સુખ સ્વપના જેવાં, નહીં ભરસો ઝાઝો;
 સુખ પામ્યા મગર થયું નહિ, દુખદેખા નવ દાઝોરે. ગમ. ૭
 સુઠીમાં જે હવા ભરા તે, વહા જતાં શી વાર;
 અવશ્ય જાણે એક તરેહનો, સધળો છે સંસારે. ગમ. ૮
 પળમાં ઝણિ પળમાં તડકો, જમમાં જેમ જણાય;
 રાજ પળમાં રોકે અને છે, રોકે અને છે રાયરે. ગમ. ૯
 એક ધડા આનંદ વધે અને, એક ધડામાં શોક;
 એકની સ્થોરતા નશિ અંતે, ફળ તેનાં છે ફેકરે. ગમ. ૧૦
 કરી શક્યો તે ઉપાય કરવા, અંતે સધળું સહેલું;
 પ્રથરની પ્રજા પ્રમાણે, જેમ રાખે તેમ રહેવુંરે. ગમ. ૧૧
 સુખને છેડે દુખ દેખારો, સુખ છે દુખને છેડે;
 દિવસ પછી રજની દેખારો, દિન છે રજનીકોડેરે. ગમ. ૧૨

પદ ૧૪ ચુ—દેશી ૧ લી.

ઝૂઝ્યે પુત્રી પરજાવી પણ, જન વિદા નથી કીધી;
 પહેરામણીં પરિપૂર્ણ કરીને, લાયક કિરતી લાધી. ૧

કાંકણ દોરા વરકન્નાને, છે હાથે નથી ઊડ્યા;
 વરને કંકુ અંદ્ર કરીને, ચોખ્ખા છે મહિ ચોક્કા. ૨
 ભલી ભાતે ભોજન આપીને, કરશે જન વિદાય;
 એવામાં બાળકની ટોળી, પાદર રમવા જાય. ૩
 વર અણુવર તે સાથે ચાલ્યા, અમા વડી વાડીમાં;
 રમત ભલા ત્યાં રમવા લાગ્યા, ઝાડતણી ઝાડીમાં. ૪
 કેને મથિ દાવ મુકવો, તેના કથી વિચાર;
 અવાવર જોડો પાણીનો, કૂપ હતો તે કાર. ૫
 તે પહોળો તણ હાથ હતો, જોઇ એવો કથી કરાવ;
 સાતવાર જે ફૂદી ન શકે, તેને માથે દાવ. ૬
 બીજા બાળક ફૂદી અયા પછી, વરનો આપ્યો વારો;
 ચારવાર ફૂદી ગયો પછી ચૂક્યો ચોટ બિચારો. ૭
 પથ્થર સાથે માંયુ કુટ્યું, થયો લોહી લોહાણ;
 પછયો ઉડા પાણીમાં ત્યાં, પળમાં નિકળ્યો પ્રાણ. ૮
 બાળક બીજા બાળક પાડે, બાળવાન સુધી આપ્યા;
 જોઇ કરી પછી પાછા જમને, લાંબી રાશી લાગ્યા. ૯
 અંદર ઉતરીને તદબીરથી, મઝડ કાઢ્યું બહાર;
 ત્યાંતે ગુરના ધરસુધી, પહેલ્યો ત્યાંતે પોઝાર. ૧૦
 રાંધી રસોઇ ધરી રહી ને, વાડી બણી સઉ ધાયા;
 જમને જોડું ત્યાંતે દીડી, પ્રાણ વિનાની કાયા. ૧૧
 તે મઝડ ત્યાંથી પરમાડું, લાક્ર અયા સમજાન;
 ગુરજી તો મનરાઇ અયા, ત્યાં કમન પડ્યું તે કાન. ૧૨

પદ ૧૫ સુ—કેરી ૮ મી.

હાહાકાર થયો ધેર ધેર,
 એ તો કહેવાયો કાળો કેર;
 હડતાળ પડી હાટે હાટે,
 ધણી લોક રૂએ વાટે માટે. ૧
 સગા વહાલા ને શહેરના લોક,
 અયા પાછળ મુકતા પોક;
 નરનારિયો વઢ ને બાળ,
 લાગ્યા કપાંત કરવા તે કાળ. ૨
 અંત રાજાએ એ વાત જણી,
 રાવા લાગ્યામાં રાજ અને રાણી;
 વેન પંડે ગયો સમજાન,
 દીકા સઉને શોકાપુરવાન. ૩
 કંઇકે રાંધ ને કરી આપ્યા રાતી,
 કંઇકે કરચલી કુટે છે જાતી;
 કંઇકે મેંચા હાથ કંગોળે,
 આજ મજબ થયો એમ બોલે. ૪

પરજોતરને થયા દિન પાંચ,
 આવી એવામાં મોતની અંચ;
 બેડો પુત્રીનો બાપ ત્યાં રડવા,
 લાગ્યો બળતી ચિતા મધ્યે પડવા. ૫
 ચિતા મગીપ ગયો બ્યારે ચાલી,
 વેને ઝડપથી રાખિયો ઝાલી;
 ઝાલતાં પણ નવ રહે ઝાલ્યો,
 ચિતા તરફ જોરે જાય ચાલ્યો. ૬
 દેખી વેન વિશેષ મુંઝાયો,
 પામ્યો સઉનાથી બેઠ સવાયો;
 કદીયે દીઠેલ નહિ એવો માટ,
 તેથી તેને થયો બહાર. ૭
 જામ હળ નરી કપું રનાન,
 બૂલ્યા ગુરજી તો શરીરનું બાન;
 ચાલ્યા પુરમાંથી પુરોતે રામા,
 ગુરજી દોડે સમજાન સામા. ૮
 લોકો જમને તેના હાથ ઝાલે,
 સાથે લઇને શહેરબહાર ચાલે;
 એમ ધર મુધો લાવિયા ઘેરી,
 રૂએ ને કુટે રામા બજેરી. ૯
 જોવા લોકો જાળા ટોળે ટોળે,
 આંસુ પાડે ને ચણુઓ ઝોળે;
 કંઇકે કહે આ તો મધુ અતિ અવળુ,
 મુતા મુક હાતતો આથી સવળુ. ૧૦
 કંઇકે કહે આતો દેવનો કોપ,
 રાખ્યો આજથી કુઝળો રોપ;
 ત્યાં તો ત્રાહ ત્રાહની પડે તાળી,
 લોકો કંગે ને કન્નાને ભાળી. ૧૧
 સાસુ રાંધને કહે હો સહુણા,
 ગયો ક્યાં તું પ્રવાસી પરણા;
 આમ તરત જવુ હતું તારે,
 શિદ આપ્યોતો આજણે મારે. ૧૨

પદ ૧૬ સુ—કેરી ૯ મી.

શીદને આપ્યો મારે આજણે, હો સહુણારે;
 કંગો કમને ગયો ફર દેશ, પ્રવાસી પરણારે;
 નિશ્ચિન તારા નામની, હો સહુણારે;
 હોળી હાંપ્યામાં બળશે હમેશ. પ્રવાસી.

દાવ વાળ્યો દિવા દિવસનો, હો સલુણારે;
 કિયા બચનું તે વાળ્યું આ વેર, પ્રવાસી.
 નવ નિધિ છતાં આજથી, હો સલુણારે;
 મારા સુખમાં તે નાખ્યું જેર. પ્રવાસી. ૨
 ધિક ધિક આ હવે જીવતું, હો સલુણારે;
 બળ્યો ઉત્તમ આ અવતાર. પ્રવાસી.
 ધિક સુખપાલની સાહેબી, હો સલુણારે;
 પન ત્રિલકતને ધિકાર, પ્રવાસી. ૩
 કાળજી કાંઈ તે કારતું, હો સલુણારે;
 આખો બવ નહિ ધાવ રૂઝમ, પ્રવાસી.
 વેદ વાંદે નથી ઝેહનું, હો સલુણારે;
 કદી આ નહિ લાલ્લ એલાય, પ્રવાસી. ૪
 હળ કરીને મને છેતરી, હો સલુણારે;
 માર્યો ગેબી ગાળીનો ધાવ, પ્રવાસી.
 વેર તું વાળવા અવતર્યો, હો સલુણારે;
 લાગ દેખીને દીધો દાવ, પ્રવાસી. ૫
 દુઃખે દલાડ કેમ કહ્યો, હો સલુણારે;
 મારી લાડકી લાડકવાઇ, પ્રવાસી.
 દયા આવી નહિ દેવને, હો સલુણારે;
 કયાંથી આવ્યો આ કાળ કસાઇ, પ્રવાસી. ૬
 ધડપણમાં મહારવીયાં, હો સલુણારે;
 મારા પળોમાંનાં નાખી ધૂળ, પ્રવાસી.
 દુખ દરિયામાં ડુબાવીયાં, હો સલુણારે;
 મારા મનખાનાં કાંધાં મૂળ, પ્રવાસી. ૭
 સ્વર્ગનું સુખ મારે હતું, હો સલુણારે;
 હું તો મનમાં હતી મગર, પ્રવાસી.
 આવો દિવસ વળી આવવો, હો સલુણારે;
 ન હોતી જાણતી જરીએ જર, પ્રવાસી. ૮
 છતી વરતીએ ઉજડ વલ્યું, હો સલુણારે;
 છતે અન્ને પડ્યો મહાકળ, પ્રવાસી.
 દરીદ્ર થયાં છતાં દોલતે, હો સલુણારે;
 વણ આને લાગી આ તો ઝાળ, પ્રવાસી. ૯
 પુત્રી પાગી હોત મરણ તો, હો સલુણારે;
 વરસ એકમાં વિસરી જાત, પ્રવાસી.
 રામજી ખેસત મન વાળીને, હો સલુણારે;
 મને આટલું દુઃખ ન થાત, પ્રવાસી. ૧૦
 મોત થયું હોત માહરું, હો સલુણારે;
 ભલી બાગ્યશાળી કહેવાત, પ્રવાસી.
 પેખતું પડત ન આટલું, હો સલુણારે;
 સુણવી ન પડત આ વાત, પ્રવાસી. ૧૧

રિદ્ધિ—હવે કહ્યા કામની, હો સલુણારે;
 માઈ જીવનર શી રીતે જાવ, પ્રવાસી.
 આ વેદના કેમ વીસરે, હો સલુણારે;
 મને શાંતિ શેણે કરી માય, પ્રવાસી. ૧૨
 '૫૬ ૧૭ મું'.

રાગ ઉપર પ્રમાણ.

ધાડ આવી જમરાયની, હો શું કરવું રે;
 ભર્યાં શહેરમાં પાડી ભેળ, મારે હવે મરતું રે.
 વાડી વિખેરી ઉજડ કરી, હો શું;
 યુડી દુશમને કાચી ફેળ, મારે હવે. ૧
 દરિયા વચે વલાણ કુખીયું, હો શું;
 પુટયા ખારવા કીધાં ખુવાર, મારે હવે.
 રણ વગડામાં રિપુ મળ્યા, હો શું;
 હુડી સાસરવાસણી નાર, મારે હવે. ૧
 માંડવો માંડ્યો વિખાઇ ગયો, હો શું;
 લીલે તોરણે લાગી દલાય, મારે હવે.
 ફૂટ્યાં ચોરીનાં માટલાં, હો શું;
 કેમ દાઝ આ તે એલાય, મારે હવે. ૩
 કાળ કસાઇ કયાંથી આવીયો, હો શું;
 માર્યો નિરપરાધી મોર, મારે હવે.
 રિધ સિધ સર્વે રાજાઇ મળી, હો શું;
 મારાં નિર્મળ કર્મ નડોર, મારે હવે. ૪
 સાગર સુખનો સુકાઇ ગયો, હો શું;
 ખાઇ દખલ ઉડી ગયા દંસ, મારે હવે.
 દેવ રૂડ્યો મારા ઉપરે, હો શું;
 ડ્રણુ? શિર જેમ કાપ્યો કંસ, મારે હવે. ૫
 મોનાની લંકા હુટાઇ મળી, હો શું;
 સુખ સિધુ થયો ખારો જેર, મારે હવે.
 છળ કરી મસ્તક છેદીયું, હો શું;
 કટા વેર્યો વાલ્યું વેર, મારે હવે. ૬
 દુઃખ માંડી પડી દીકરી, હો શું;
 તે તો કાંઈ ન લડાવ્યાં લાડ, મારે હવે.
 અમૃત જાણીને વાવ્યાં, હો શું;
 ઉઆં જન્મથી જેરી ઝાડ. મારે હવે. ૭
 મેં ન વળાવી સાસરે, હો શું;
 સારા સજ્યા નહોં શુણુગાર, મારે હવે.
 સમય દોઢો ન સીંચતનો, હો શું;
 મેં ન કીધું મોમાળું સાર, મારે હવે. ૮

૧ ગત કલ્પના કાવ્ય.

દોહિત્ર મેં નવ દેખીયો, હો શું;
મેં તો લીધી નહીં કશી લલાચ; મારે હવે.
મનની ઇચ્છા મનમાં રહી, હો શું;
મારા પરવશ પડીયા પ્રાણ, મારે હવે. ૯

કંકુ હતું તે કાળજી થયું, હો શું;
મ્મ નાડાછડી કાળી બિન, મારે હવે.
પરજી પાપ આવી મળ્યાં, હો શું;
મારે પરવારો ચૂક્યું પુણ્ય, મારે હવે. ૧૦

કુંવર કેલેયો કપાઇ પડ્યો, હો શું;
હું તો દેખું છું ઉત્તમ દેશ, મારે હવે.
ઝાખી દિશાઓ દિસે મને, હો શું;
હું તો અલ્પ ન દેખું ઉજ્જેશ, મારે હવે. ૧૧

ધરત્રાં મને ગમતું નથી, હો શું;
મને ભાસે જીવન ભયંકાર, મારે હવે;
જીવ્યામાં સુખ જરૂંયે નથી, હો શું;
હું તો નહિ કરું અજગ્યાહાર, મારે હવે મરવું. ૧૨

દાહરો.

પછી પિતા પુત્રીતણો, કહે કથન તે કાળ;
કાષ્ટ કદી ન વરાવશે, બાળપણમાં બાળ.

૫૬ ૧૮ સુ—દેશી ૧૦ મી.

બાળપણમાં બાળનાં, નવ કરવાં લગન;
ને કરીએ જાણી જોઇને, વડું ઉપજે વિધન. બાળ. ૧

જેમ આંખે મોર નેટલી, ધારે કેરીએ કાષ્ટ;
વિશ્વાસથી વકરે કરે, રહે અંતે તે રાષ્ટ; બાળ. ૨

ને કદી જોડું તે ઉછરે, નાવે મળતો સ્વભાવ;
આખી ઉમરમાં એહને, દીસે દુઃખનો દેખાવ. બાળ. ૩

અણુ બનતીતણો એહને, ભયારે ઉપજે અંકાર;
એ માનનીના સુખની, ગાળો ખાપ છે મોર. બાળ. ૪

સમજણ કાચી શીયુપણે, નહિ મનસ્થિર હાર;
કહે તેને કેમ કરાવીએ, આખી વયનો કરાર. બાળ. ૫

અગ્નિરૂપે ઇશ્વર અણી, જે રહ્યાએ જમાન;
શું સમજે ક્ષિપ્ર બાપડાં, જેને જરીએ ન જાન. બા. ૬

માખાપની સુરખાઇનો, એતો છે આડો આંક;
વાડું અંચે પછી વેવલાં, કાંદે કર્મનો વાંક. બાળ. ૭

લાલો લેવાની લાલચે, કષ્ટક લાજને કાળ;
આંખો મિચીને જોડે કુવે, પડે કરી પતરાજ. બા. ૮

૧ દીકરીનો દીકરો. ૨ ચોરીમાં હોમ કરીને અમિ
દેવને જમાન આપે છે કે અમે એક દીલથી આલીશું.

પાછળ શું પસતાઇએ, એવો કરીને અનર્થ;
પાણી પીને મર પછીએ, એવી શું સરે અર્થ. બા. ૯

સંકટ દેખી સુતાતણું, કરે ખાપ વિલાપ;
માતા મુખે મહા દુઃખના, શબ્દ ઉચ્ચારે આપ. બાળ. ૧૦

૫૬ ૧૯ સુ—દેશી ૧૧ લી.

રાજ ગુરને ગુરપતની, નીચ વાસર કરે વિલાપ;
ખાપ નહીં અને પાયે નહીં, તનમાં ઉપજે પરિતાપ. ૧

પાંચ દિવસ ઉપવાસ થયા, પણ કર્યું નહીં જળ પાને;
સમજવા જન જાણ બ્રહ્મા પણ, કાષ્ટનું કહ્યું ન માને. ૨

અંતર નિશ્ચય એમ કયો જે, અનશ્વન મત લઇ મરવું;
આ દુઃખ નહિ ઓછું થવાનું, જીવીને શું કરવું. ૩

રાજ અંગે તે સુનિષા રાણી, મળી ગયાં સમજવા;
તોપણ ગુરજ તે ગુરપતની, અચિત ન બેઠાં ખાવા. ૪

કંઈક જતો ગુરજને લીધે, ખાપ કરે ઉપવાસ;
રૈયતમાં મલરાટમાં ઉકરો, અને અતિશય ઉપજાશે ત્રાસ. ૫

પાંચ વરસની પુત્રી તે, નથી વરસ પહેરવા શીખી;
એટલામાં રંડાપો આવ્યો, વાત અવાત સરીખી. ૬

કહે ગુર અને નજરે દીકો, પ્રલયકાળ પ્રત્યક્ષ;
જીવવાનું અમને નથી ગમતું, ભાવે નહિ હવે ભક્ષ. ૭

બહુ દિન ખાધું બહુ દિન પીધું, બહુ દિન સુખ ભોગરીયાં;
છેલી વારે કર્મ સંજોગે, આવાં દુખ અનુભવીયાં. ૮

દેહ તણ આ કુનિયામાંથી, હવે જશું પરલોક;
વચન તમારા અર્થે જશે, કમણી નવ કરશે ફોક. ૯

અંગ કહે ગુર એમ ન કરવું, છો તમે સમજી શાણા;
શું અણું તમને કહીયે, અમે શિખ્ય સરવ કહેવાણા. ૧૦

તમે ગુર બીજા સઉને, સમજણ દષ્ટ સમજવો છો;
માટે તમને ધટે આવી, જે દીલગિરી લાવેછો. ૧૧

અહો ગુર કરી પણ કશી વાતે, મુંઝાઇ નવ મરીએ;
વિષમ મહા વિપતી વેળાએ, ધીરજ અંતર ધરીએ. ૧૨

૫૬ ૨૦ સુ—દેશી ૭ મી.

વિપતી વેળાએ,
ધીરજ અંતર ધરીએ;
કાંઈ પ્રકારે કષ્ટ પડે પણ,
મુંઝાઇ નવ મરીએ. વિપતી. ૮૬.

ઇશ્વરની ઇચ્છાથી આવે,
સુખ દુઃખ તે તો સહીએ;
મરવાથી મટનાર નથી,
રૂઢમાં સમજ રહીએ. વિપતી. ૧

કદી કોમ કારામહમાંથી,
છળ કરી છાનો છૂટે
બહુ વિષ બળ્યાંથી રાજ બમણાં,
કોષ કરીને કુટેરે.

વિપતી. ૨

ધંધરની ઇચ્છા આગળથી,
છળથી કેમ છૂટાશે;
ધર લટવાનું સુણિ ધર બાળ્યે,
ખૂબ ખાસડાં ખાશેરે.

વિપતી ૩

ધણીએ જે કરવાનું ધાર્યું,
મિથ્યા સાથી યાશે;
અખિલ રમણે એનોજ અમલ છે,
છળ નાથી ક્યાં જશેરે.

વિપતી. ૪

સીતા^૧ સરખી શુદ્ધ સતીને,
પકડી આણ્યો પાપી;
દાદશ વર્ષ વસ્ત્રા દુઃખમાં,
નિજ તન નહિ તજ્યું તથાપિરે.

વિપતી. ૫

પંચ વચ્ચે પંચાળીનાં પટ,
તુલ્યમતિએ તાપમાં;
રૂડી સતીએ ધીરજ રાખી;
અકાળ મોત ન આપ્યારે.

વિપતી. ૬

લાજ ઘટે સુખ સાજ ઘટે,
કે રાજ ઘટે કદી રૂંડે;
દેહ વિષે મહા દુઃખ પડે કે,
કલકે આવે કદી કુંડરે.

વિપતી. ૭

મોટા મોટા ને માથે પશુ,
આપદ પડીયાં એવાં;
પાપતણાં ફળ આપતણાં તે,
લેખે ગણીને લેવાંરે.

વિપતી. ૮

જોઇ બાળક રડતું જનનીને,
આંખે આસું આવે;
પશુ તેના તનનો મળ તે તો,
ધોષ પછી ધવરાવેરે.

વિપતી. ૯

એમજ ધંધર શિક્ષા આપી,
સંકેતે શુદ્ધ કરે છે;
સમજી જન સમજીને સાંજે,
મૂરખ રોષ મરેછેરે.
રોષ રોગીની કાયા કાપે,

વિપતી. ૧૦

વૈદ ભણુંજ વિચારી;
એમજ આપણને ધંધર જે,
કરશે તે સુખાકારીરે. વિપતી. ૧૧
માતાના સ્તનમાં પપ મેલ્યું,
સંધળું કીર્ણ સવળું;
દલપતરામ કહે દુનિયાનું,
એ કેમ કરશે અવળુંરે. વિપતી. ૧૨

પદ ૨૧ મું—દેશી ૧ લી.

પટરાણી ગુરૂપત્ની પાસે, વળતી બોલી વાણી;
જરીએ દુઃખનો અંત ન જણ્યો, અંત દેહનો આણી. ૧
કરતારે ધાર્યું કરવાનું, તે નહિ મિથ્યા થાય;
તનરૂપી અંધર તજવાથી, જીવની પીડા ન જાય. ૨
દુનિયામાં કેટલાક દુઃખ તો, હરિ ઇચ્છથી આવે;
કષ્ટક દુઃખ તો પ્રાણી પોતે, અણુસમન્તાં ઉપજાવે. ૩
કરવાથી કુપથ કાયામાં, વધે રોગનો રોપ;
આપે દુઃખ ઉપજાવ્યું એમાં, દેવતાણી શો દોષ. ૪
બાવળિયા આંગણીએ રોપે, શૂળો પગમાં વાગે;
એમાં કોનો વાંક કઠાઠોએ, કડીએ કેતી આગે. ૫
ઉતું ખાતાં મુખમાં દાંડ, તે પોતાની જાલ;
કંઠજી ઉપાને^૧ પગ પીડાયે, તે પશુ તેની તુલ્ય. ૬
બાળપણે બાળક પરણાવે, ઉપજે ફળ પછી આતુ;
કહો પછી તે કષ્ટ થવામાં, કોનો વાંક ગણાતુ. ૭
રોગ થયો ને ઝોપક ન કરે, વાંક કરમનો કઠાડી;
મહીમંડળમાં મુરખ એવા, દુઃખ વેઠે છે દહાડી. ૮
છતે ઉપાયે સંકટ સાંજે, એ પશુ મુરખ એનો;
વિવેક સંહિત વિચાર વિના કદિ દેવને દોષ ન દેવો. ૯
મર્મ વચનમાં મહારાણીએ, સરવે સાર જણાવ્યો;
પશુ તે વિચાર ગુરૂપત્નીના, અંતરમાં નહિ આવ્યો. ૧૦
રૂએ મુટે મસ્તક પોતે, પછાડે પછાડે પૃથ્વી સાથ;
સુનિયાયે પછી ત્યાં સંભળાવી, મરક પુરાણની ગાથ. ૧૧
મરનારની પાછળ રડતાં, લાભ નથીજ લગાર;
આપણને પીડા ઉપજે, મહાદુઃખ પામે મરનાર. ૧૨

પદ ૨૨ મું—દેશી ૭ મી.

વાલાની વસિં રાગ તાણી નવ રોતું;
જેથી તેને જંપ ન ઉપજે, જીવમાં સમજીનેતુંરે. વા. ૨૬.
ગોવિંદજીએ કહ્યું મરડને, કુટે રડે કોઇ;
મરનારને મહા દુઃખ ઉપજે, ધરે નિસાસા રોઇરે. વા.

હીંટ લાળને આંસુ ઝરે, તે, જમચર પાપ પરાણે;
રાવવ મહારોવના દુઃખથી, એ દુઃખ અહકુ જાણે. વા. ૨
કોષ છતી કૂટે સિર ફૂટે, ખૂટે કેશજ હાથે;
એ સધળી પરિપૂરણ પીઠા, મરનારને માથેરે. વા. ૩
લોક વખાણે કે ન વખાણે, તે સહ સાંખી રહિએ;
ને હપ્તમાં હેલ વધે તો, દુઃખ નેને શિદ દષ્ટએરે.વા.૪
શનુતા સંપૂરણ હોય તો, રડો કુટો ન વિચારે;
છવતાં વેર મળી ન શકેતો, મરતાંને વળી મારોરે.વા.૫
કુટવા મરી ને કંઈ દેખો તો, કુટો લઇને પાણે;
શા માટે તમે કુટી શરીરમાં, રાગઉપાધિ આણેરે.વા.૬
એવી શોભા મેલો અળગી, વળગી રહો નવ વહેમે;
જેથી સુખ ઉપજે એ જીવને, પુણ્ય કરાકંઈ પ્રેમેરે.વા.૭
રોશો તોપણ તે નહિ જોશો, ખોશો આંખ તમારી;
દશપતરામકહે દિલ ખાલી, માનો શિક્ષા મારીરે.વા.૮

પદ ૨૩ યુ.—દેશી ૮ મી.

એવી રીતે રાજ રાણીએ, કહ્યાં કથન ધણીવાણીએ;
તોય દંપતિ દિલગીર થાય, કરે કલેશ તે જ્યોતનગ્ન. ૧
પાંચે પરધાનને ત્યાં ટાંચ્યા, એજ અવસરમાંતેઓ આગ્યા;
નરનારીનો શોક છુટાવા, સર્વે મળીને લાગ્યા સમજવા. ૨
યાક્યાસરે જોનો સમજાવી, તોપતેઓને ખીર ન આવી;
વેન અને યુરને ધણી માયા, જીવ એક ને જીદીકેમ. ૩
એવું જાણીનેએનેમોલાઓ, વેન તલજીવ્યાકેજીઆઓ;
તેનેવચનકહ્યાંમનમાંનાં, તોય દંપતિ નવ રજાંછાં. ૪
સરદારો પરપર ભોલે, દુઃખી લોકના દાખલા ખોલે;
એક કહે ને અમારો પાંડાશી, મુઝો શેઠનેજીવેકેડોશી. ૫
એની પુત્રા આ રીતે રંડાઇ, નથી કાકા બેળપકેભાંડ;
બહુ એવાં બન્યાં છેરે બાઇ, નથી આપણે ધેરનવાઇ. ૬
બીજો બેલાંચો લાવી વિવેક, કાઢિ જ્વજશાકુકારએનેક;
એને ઉદર છે એકજ કન્યા, આથીવધતોએનેથયોઅન્યા. ૭
કન્યાદાન આનંદથી દીર્ઘ, નથી કંસાર બોજન કીર્ણ;
ચારીમાં હજી પગ નથી મુક્યો, પૂરાવરપરણીનથીચૂક્યો. ૮
વરને મુઠિ આવીજીએવામાં, તરતપ્રાણુતોજ્યોજ તેવામાં;
ક્યોં કુટુંબ બધે કકળાટ, અતિ ઉપગ્યા સહિને જીયાટ. ૯
પણ એનો નથીરે ઉપાય, દેવ ઉપર દાવો ન થાય;
કન્યા છે સાત આઠ વરસતી, નધોયછતેહજીપુરોદસતી. ૧૦
તેજ કન્યાનાં માંત ને તાત, દુઃખ પામેછેદિવસનેરાત;
કુટી રોષને કરે છે પોકાર, વળતાં બેલાંચો વેનકુમાર. ૧૧
ખાલી રૂદન કરે પામી ખેદ, ભાઇ ભાળવે ધક્કરીબેદ;
કરતારે ને નિમગ્ન કરેલા, નથી જગતમાં કાષ્ઠીકરેલા. ૧૨

પદ ૨૪ યુ.—દેશી ૧૧ મી.

કતારે કરેધારે, નિયમો ન કરવાના;
ધણી લોકો ઘેધારે, રોષને શું કરવાના. ૧
આગળથી એણે અતિ વિચારીને, રચનારથીછેડીરીત;
સર્વને ફાવતું તો થી રીતે આવે, ખોળી જીએ ખચીત;
સ્વારથના સાધીરે, અવળું ઉચરવાના. કતારે. ૧
ફળ પત્ર માટે ને જાંવાનેમાટે, આંખાખનાખ્યા અધીક;
હાથોકહેજીવ્યાહોતતો સારું, અને બકરીકહેજીનિમાડીક;
કરતારે કેનારે, ભાળી દેહ બરવાના. કતારે. ૨
દિલગીર થાય કે દિલમાં ખુશી રહે, મવાતું તેજઅનાર;
મળવાતું વખતે આવીને મળશે, જવા બેનું તે જનાર;
નિયમો ન મંડેરે, મરજી અવતરવાના. કતારે. ૩
વિશ્વપતિને નથી વહાલો કે વેરી, સહપર સરખો રનેક;
સહિતું સારું ધારી સર્વ કરું છે, એમાં નથીરે સંદેહ;
ઉપાય આપ્યા છે રે, કરકેતો હરવાના. કતારે. ૪
વરસાદ વરસે ને વાટેજવું, છત્રીઓઢા નિજ શિકા;
બીજાવ વરજ તો ભગવત ઉપર, રક્ષય ન રાખવી રીકા;
તમે કોપો તેથીરે, દેવ નથી કરવાના. કતારે. ૫
વાટેવડી જવાની વટેમારગીની, વાટ જીએ ને વરસાદ;
વરસવાનો કહીએ વારામજેનહિ, માટે બાંધીછે મરબાદ;
આઠ માસ કોસારે, વાટમાં વિચારવાના. કતારે. ૬
તાપ પડે ત્યારે ટાંટેછમે જઈ, વસતું કરીને નિવાસ;
ધરમાં ન વસે પામે ધણું દુઃખ, તોતેકની કહીએકથાશ;
સુધી તો સામગ્રીરે, ધરણીમાં ધરવાના. કતારે. ૭
ટાંડ પડે ત્યારે તાપે કે જોડે, રાજ અને વળી રાંક;
તેમ ન કરે તો તે દુઃખ પામે, તેમાંવિશ્વપતિનો નહિ વાંક;
છે છતા ઉપાયોરે, એમાંથી ઉચરવાના. કતારે. ૮
કોષ પદારથ નાશ પામ્યા અને ને તેની હોય જરૂર;
તો તેવાને તેવા બીજા તપાસો, દિલનો વહેમ તજી દૂર;
પ્રલય ને પામ્યારે, એ નથી ઉચરવાના. કતારે. ૯
એક રચાનકમાં દુઃખ દેખો તો, બીજે સ્થળે રહો આપ;
જીની જગ્યા સાથે જીવ જોડીને, શિદને પામેહોસંતાપ;
હપ્તએ હક રાખીરે, નથી કોષ હરવાના. કતારે. ૧૦
ટાંકાનું જળ ખુટે તો લાવે કુવેથી, કુવો ખુટેતોબીજે જગ્ય;
ટાંકું ખુટયું માટે પાણીજ નહિ પીવું, એમકહીનેઅકળાય;
એ તો મુખ મોઢારે, મુંઝાઇને મરવાના. કતારે. ૧૧
--- છે ઉપાય જોનો એકેનસુજે ત્યારે, ધારવી ધીરજઅણીજ;

જાણું જે કદી જન્મતાં જમીનપર, હતીજ નહિ તે ચીજ.
સંસારી સંભારીરે, અર્થ નથી સરવાના. કરારે. ૧૨

પદ ૨૫ સુ.—દેશી ૧ લી.

વળતી તેણે વિવિધ પ્રકારે, ઝૂંને ધીરજ દીધી;
પણ ઝૂંએ અને ઝૂંપતીએ, આપ ઉઘી નવ કીધી. ૧
વેનકુમાર વિચાર કરે જે, શો કરીએ ઉપાય;
કુન્નમ વિસરીને ઝૂંના દિલમાં, જાતિ જાતી યામ. ૨
ખાટ થણા મનમાંહિ ઘટે પણ, કશું ન થજે કરવા;
ઝૂંની પુત્રીનું કુખ પેખી, લાગ્યા આંસુ ઝરવા. ૩
વેન કહે એક વાત કહું જો, ઝૂંછ કરે સ્ત્રમાય;
આ ગભરાટ બધા મટવાનો, એકજ છે ઉપાય. ૪
પાંચ વરસની પુત્રી આ, પરપ્રમાની વાત ન પ્રીછે;
તો તેના ફરી વિવાહ કરવો, એમાં અકચણી શીછે. ૫
ઝૂં કહે ફરી લગ્ન કરાંનો, નથી અમારો ચાલ;
તે માટે ફરી વિવાહ કરતાં, હરકત મોટી હાલ. ૬
સારિરવત જેવા વિગ્રે વળી, જન જે કણુથી જેવા;
પુનર્જન તો એજ કરે, અને નથી અધર્મો એવા. ૭
ખનવાનું તો બનીગયું પણ, એક વાતે છે ગભરાટ;
પુત્રીનું પોષણુ દેણુ કરશે, એજ મને ઉચાટ. ૮
કુંવર કહે ધીરજ ધારો તો, ઉચાટ ટાળું એક;
એહેન મળીને હું પાળાજી, જ્યાં સુધી મારો દેહ. ૯
ઝૂં પુત્રીને પોષણુ થાવા, વળી આપું એક ગામ;
વિવેક વાતે ઝૂંપતીનું, કુખ ટાળું તે હામ. ૧૦
અજ જગ્યાં અને જળ પીધું ત્યારે, ખુશી થયા સૌ લોક;
વેન કહક દિવસ વીત્યે, યુગાવ્યો સખજો શોક. ૧૧
શોભીતો સિરપાવ આપીને જમાડી કીધા વૃમ;
વેનકુંવરને વાત ન વિસરે, ઝૂંથી રાખે યુમ. ૧૨

ભાગ ૩ જે.

પદ ૨૬ સુ.—દેશી ૧ લી.

દક્ષિણ દેશે સંયમ પુરી, તપ્તિ જે સરદાર;
તાત તેહ સુનિથા રાણીનો, સહ જાણે સંસાર. ૧
એક દિવસ દાસદ બાવ્યો તે, ત્યાંથી કામળ બાવ્યો;
સુનિથાએ સિરનાયું વાંચી, લઈ કામળ વંચાવ્યો. ૨

૧ કલ્પાદિતાપિ સા કમ્યા નચેત્સંત્રાસમૈયુના ॥
પુનઃ સંસ્કારમર્હતે ચત્તા કમ્યા તયેવ સા ॥ તિર્થિય-
સિદ્ધિમારદોક્ત ॥

લાયક જાળેલા તેમાં, પ્રીત સહિત પિતાએ;
ઉલટ ધરીને એક ચિત્તથી, સર્વ સુધ્યા સુનિથાએ. ૩
રે પુત્રી પરણી ને ગઇ તું, પાછી ફરી નવ આવી;
માતા પિતાનું કદી રમરણુ તું, ભક્ષતસા નહિ લાવી. ૪
મેં ફરી સુખ તારું નવ દીધું, ઉલસ છું હું જોથી,
આ કામળ વાંચીને વહેલો, તરત આવજો તેથી. ૫
માતા તારી નિશ્ચીન જંબે, મનમાં તુજને મળવા;
દેખું સુખ દૈહિકતણું તો, જાંતા લાગે ટળવા. ૬
વરસ થણાના વિભેજ ભાગે, તો હું હૃદયે હરણું;
પેટતણી જે પ્રજા મળે પાછી, સાહે શું તે સરણું. ૭
તુજને અહિંનાં સગાં સંબંધો, સદૈવ સહિ સંભારે;
જાળ રનેલી સૈએરા કહેછે, સુનિથા મળશે ક્યારે. ૮
મેં તુજને મનમાંહિ ગણીછે, પુત્ર થકી પણ ધ્યારી;
તુજને હોંકાવિના દાગે છે, જણજણ જાતી મારી. ૯
તે માટે સુતને સાથે લાઇ, બહો આવજો વેહેલી;
થોડા દિન રહો પાછી જાજો, માસ પુરાથી પહેલી. ૧૦
જો સ્વામી સાથે આવે તો, તે વળી સૌથી સાહે;
સારા સગા મળે વ્યમને તો, અંતર કરે અમારે. ૧૧
આ કામળમાં અદ્ય લખ્યાથી, અતિશય સમજ લેજો;
ઉતાવળી આવીને અમને, દિલમાં જાંતિ દેજો. ૧૨
તુજને સંભારે ત્યાં આપે, આવે આંસુ ધાર;
સુનિથા સુનિથા એમ કહેછું, આંહ પોહોર ઉચ્ચાર ૧૩

પદ ૨૭ સુ.—દેશી ૮ મી.

પત્ર હેતથી લઇ નિજ હાથે;
દાખ્યો સુનિથાએ છાતીની સાથે;
પ્રેમે આંખોમાં આવિયાં પાણી,
રનેહ રમરણુથી જાતી બરાણી. ૧
પટરાણી ગઇ પતિ પાસ,
કર્યા વિનમનાં વચન પ્રકાશ;
સ્વામીજી મારા પ્રાણુથી ધ્યારા,
એક નિમિષ ન મેલું હું ત્યારા. ૨
મારાં ૧૬ થયાં માત તાત,
વારતે મળવાની કહાવે છે વાત;
મને આગળા આપો ને આપ,
કરે માત પિતાનો મેળાપ. ૩
સાથે તેડીને વેન કુમાર,
મળી આવું જઇ એકવાર;
પ્રાણનાથ જો આપ પધારો,
ફળે મનનો મનોવથ મારો. ૪

એવું સાંભળીને કહે અંગ,
મારાથી ન અવાય તુજ સંગ;
રાત્રી સુતું કદી ન રખાય,
કેડે કંઈક ઉપદ્રવ થાય.

૫

જવા ધ્રુવ થઇ છે તમારી,
નથી રાખતો તમને કું વારી;
પણ વેહેલાં તરત જઈ વળજે,
પૂરો ભોલ પ્રભાણેજ વળજે.

૬

વીથ દિવસ વિભેગના જશે,
વીથ વરસ અને તો જાણશે;
જેને હોય કુભારજ નારી,
તેને વેળા વિભેગની સારી.

૭

તું તો પ્રેમનાં પેટી દે ખારી,
તારી નત્રતા વિચથી ન્યારી;
તારા ભોલ મધુર રસ ભરીયા,
મારા અંતર માઢિ ઉતરીયા.

૮

સાવધાન થઇને સંચરજે,
રસ્તે કુંવરનું રક્ષણ કરજે;
વળતી વેનકુંવરને ભોલાવી,
સર્વ વાત કહી સમજાવી.

૯

વળી મંત્રીને કહું મહીનાથે,
સેના મારી મોકલજે સાથે;
એટલામાં આવ્યા બેસીયાવા,
બેવા બેઠાં મુદ્દર્ત ત્યાં જવા.

૧૦

જન્મ પત્રિકા વેનની કહાડી,
વેને ઝડપીને તે નાખી કાઢી;
શુદ્ધ પુત્રી ભગન નિરધાર,
તે તમેજ હતા કરનાર.

૧૧

જન્મ પત્રી સાચી કહે કોય,
નામ વિધવા જગતમાં ન હોય;
હાંકી રાખો તમારાં ડાઘાં,
નથી શુકન મુકુરત કંઈ સાચાં.

૧૨

પદ ૨૮ સુ—દેશી ૧૫ બી.

શુકન મુકુરત સાચાં નથી, એતો બ્રમણ છે બાઈ;
જન્મોત્તરી પશુ જાણજે, કાલી કમળી ક્યાઈ. ટેક.
સાર શુકન જોઇ સાચરે, આવે બે ખતા ખાઈ;
ઘોપણ વેહેજ ટળે નહીં, મોટી એ મુરખાઈ. શુ. ૧
શોધો મુકુરત રાજશાસ્રએ, પાંડ કારમાં કીધાં;

વણ મુકુરતેજ વિજય કરો, રામે ફરી રાજ કીધાં.શુ.૨
શુકન બેતાં સજો જાય, જાય હાથથી પાછો;
કંતા હિમત હકી જાય છે, તતકાળની તાછ. શુ. ૩
મુકુરત બેતાં મનુષ્યનાં, કંઈનાં વણુપ્યાં છે કામ;
માટે મુકુરત મેલી પડમાં, લેને દેવનું નામ. શુ. ૪
અડચણો આડી હોય જે, એજ છે અવજોગ;
વારકવાર ન વાંચશો, આપે કરતાં ઉલોગ. શુ. ૫
આ કહું છું અનુભવ થઈ, નહિ મિથ્યા મમતથી;
વેહેજ તજો મારા વહાલાઓ, કરો કામ હિમતથી.શુ.૬
કંઈક કહે ટાળ્યા નવ ટળે, લખ્યા હકીના લેખ;
તોપણ તે શોધે શુકનને, પુછેછે મીન મેખ. શુ. ૭
શોધે શરોદો શીખીને ચંદ્ર સુરજ નાકી;
સત્ય અસત્ય શોખ્યા વિના, દંભ રાખેછે દહાડી.શુ.૮
રોમીનો રોગ મટાડવા, શોધો વેદક સાચું;
જન ને મંત્ર ભુકા ગણી, ડાટા દંભીનું ડાચું. શુ. ૯
મુર્ખ લોકો કરે માનતા, જાણે રોગ મટાડે;
દેવી દેવો નથી લાંચીયા, લાંચ લખને મટાડે. શુ. ૧૦
માનતાથી બે મરે નહીં, તો જરવાળા સહી જીવે;
પૂરી રચાવે પાંચસે, દીપ માળાઓ દીવે. શુ. ૧૧
બ્રમણ બાગે બાઈ બાઈ, ઉરમાં સમજને આમ;
ભાવે ભલે પ્રજાને બળે, કરે પૂરણ કામ. શુ. ૧૨

પદ ૨૯ સુ—દેશી ૧ લી.

એવું સુણીને અંગ કહે છે, સાંભળ સુઝ કુમાર;
વિપ્રતણું અપમાન ન કરિએ, ઉન્મત થઇ કોઇવાર. ૧
રાત્રી પધું છે વિપ્ર વડે, વિપ્રો રમતમાં સુખીયા;
વિપ્રો સાથ વિષાદ કરીને, કોઇ થયા નથી સુખીયા. ૨
રમત આ અવસર રાખે છે, વિપ્રોનો વિશ્વાસ;
વિપ્રોને હાંકીશ તો તું, નિષ્કે પામોશ નાશ. ૩
સેનાપતિને વશ સેના રહે, કે ન રહે અંતરમાં;
પણ વસ્તી વિપ્રોને વશ છે, સઘળી આ અવસરમાં. ૪
રાજકાજના બધા કાયદા, દિવસર બાંધી દે છે;
તેઓની સ્મૃતિયો અનુસારે, અધિપતિ અમલ કરેછે. ૫
કોયે અવસરે કારજ અનુકૂળ, મુદ્દર્ત મતભળ એછે;
વળી ઠરેલો સમય ફરે નહિ, એ પશુ ફરે નહેછે. ૬
તે માટે વિપ્રોને પૂછી, કારજ સઘળાં કરીએ;
જે વિપ્રો અનુકૂળ હોય તો, વિચાર પાર ઉતરીએ. ૭
એમ કહીને વેનકુંવરને, દિવસે પડે ગમાઓ;
વાત પિતાએ સત્ત્વ કહી એમ, વિચાર અંતર આઓ. ૮
પછી મુકુરત મોસાળ જવાનું, વેને પૂછી બીધું;

શુભ મુકુરત રવિવાર છે, એથીએ જાહેર કાપું. ૯
આર દિવસ આગળથી સેના, સજ કરવાને માંડી;
રરતાની સામગ્રી સર્વે, કાંધી આગસ છાંડી. ૧૦
સહિને મન આનંદ થણે પશુ, વેન રહે ઉદાથી;
મનની પીઠા મનમાં રાખે, કહે ન ક્યાંઈ પ્રકાશી. ૧૧
જે દીઠું તે નથી વીસરવું, ગુરૂ પુત્રીયું કુપા;
દિલગિરિમાં નિજ દિવસ રહે અને, ઉદાસી દાસે મુખ. ૧૨

૫૬ ૩૦ મું.—દેશી. ૮ મી.

ગુરૂપુત્રી જે રડિલી ફરતી, નથી વેનને વાત વિસરતી;
એકરાંડનાથી મનમાં હિં આપયું સર્વે વિધવાનું સંકટ જાણ્યું
એથી ઉરમાં હિં ધારીયું આપું, ક્યારે પુનરવિવાહ ચલાવું;
કંઈક રોક અને શાહુકાર, કંઈક લગી શાણા સરદાર. ૨
એક એકે બોલાવી એકાંત, બાગે સર્વના મનતણી પ્રાંત;
વેન સહિને બહુ સમજાવે, પુનર્લંબના લાલ બતાવે. ૩
મુણી સહ કહે વેનકુંવર શું, વિગ્રા કરશે પછીએ કરશું;
વેને વિગ્રાને બહુ સમજાવ્યા, એટો ઉલટા જઈ પર આવ્યા. ૪
ત્યારે વેને અંતરમાં વિચાર્યું, આમ તો ન બને માર્ગધાર્યું.
કંઈક રમત વિગ્રાથી રૂંદે, વાદ વદવા સામી થઈ ઉઠે. ૫
ત્યારે માર્ગ કહેવું મનાય, વિધવાના વિવાહ કરાય;
એવો બાગ તપાસ તપાસે, કેમ વિગ્રાથી વંરતી ઉદાસે. ૬
એવું માંડ્યું કુસંપનું મૂળ, એથી અતે તો ઉપજ્યું શુભ;
વેન સમજી હતો થણેસારો, પશુ માણસ જાત બિચારો
વિધવાદુષ્ટ દેખી અઠગાથો, નાંખ્યો સહજ સુધારાનો પાથો;
બ્રહ્મા બ્રહ્મરની હશે એવી, તેથી ઉપજી તેને મતિતેરી. ૮
શુભ કરવા બેઠો તે તો સાચું, પશુ તે કામરહી ગયું કાચું;
જ્યારે હોય જીવાનીનું જોર, ત્યારે આવે ઉતાવળો તોર. ૯
કુદીને કરે સાહસ કામ, કંતો સુધરે કાં બગડે તમામ;
ધાર્યું કામ પડે કદી પાર, તો વખાણે સરવે સંસાર. ૧૦
નહિ તો નાંદા કરી કહે એમ, બાળ શુદ્ધિ વિના કરે કેમ;
જ્યારે જનહોય જનનવાન, ત્યારે હિંમત હોય જીવાન. ૧૧
વૃદ્ધ વયમાં હિંમત વૃદ્ધ થાય, નહિ સાહસ કામ કરાય;
સારું નરસું જે કામ ચલાવું, જીવાનીમાં બહુ જનવાવું. ૧૨
શ્રોતા સાંભળજે સહ પ્રાંત, વળી વેનતણી કહું વાત;
વરતી વિગ્રમાં અંટસ ધરવા, વેનતણીરે લાગ્યો કરવા. ૧૩

૫૬ ૩૧ મું.—દેશી ૧ લી.

૧૬ મમે શુભ રાજસભામાં, ધર્મ કથા ગુરૂ વાંચે;
રાજ રાણી રાજકુંવર ત્યાં, પ્રધાન બેઠા પાંચે; ૧.
કહે ગુરૂજી જે રાજની, પ્રજા કરે પુણ્ય પાપ;
તેમાંથી કાંઈ બાગ બાચવે, અધિપતિ આપો આપ. ૨.

માટે પ્રજા વિષે રાજએ, ધર્મ પ્રદતિ કરવી;
અધર્મનો અટકાવ કરીને, હરકત સર્વે હરવી. ૩
એવું સૂચાત તતક્ષણ વેને, પ્રજામાં કરીને પુછ્યું;
અહો ગુરૂ મને ઉત્તર આપો, શિવ તમારો હું છું. ૪
કણબી આદિક કુળની વિધવા, ફરી વિવાહ કરેછે;
વેણુવ કે શિવ મારગમાં રહી, ધર્મ વિશુદ્ધ ધરેછે. ૫
સારસ્વત ધાત્રી સમજે છે, જીના અમારા ધારા;
સંધ્યા વંદન શિવપૂજન કરી, મામતી જપનારા. ૬
પુનર્લંબ વિધવાનાં કરતાં, પશુ નથી બહુતા પાપ;
તથાપિ તેને ત્રિપદાનો, ઉપદેશ કરો છો આપ. ૭
કિયા કિયા કુળે શાલે, આપીછે આવા એવી;
કિયા શાત્રમાં લેખ લખ્યોછે, કહી મુતિ છે કેવી. ૮
કહે ગુરૂ સહ વિપ્રતણે, આચાર શાત્રમાં એક;
ચારે વરણતણા જીદા છે, વધતો એક વિવેક. ૯
પશુ પરણતરના ધારાતો, શાલે સહિના સરખા;
પુનર્વિવાહ કરે છે તે તો પાપી પૂરા પરખા. ૧૦
વિવાહ ધર્મ નથી જાણે, અદાદિક કાંઈ વરણનો;
એવાને ઉપદેશ કરે તો, મારમ પેટ ભરણનો. ૧૧
અધર્મનો પૈસો આભાથી, બપ પાપમાં ગરક;
એ માટે સહ એમ કહેજે, રાજને અંતે નરક. ૧૨

૫૩ ૩૨ મું.—દેશી ૧૩ મી.

વેને જાણ્યું બહો આગ્યો લામરે,
વરતો વિપ્રને કહે અણુચારે;
એવું ધારી બોલ્યો તતખેવરે,
તમે સત્ય કહ્યું ગુરૂ દેવરે. ૧
પુનર્લંબ જે લોકા કરેછે રે,
મહા પાપનો ભાર ભરેછે રે.
એનો બૂપને આવે છે ભાચરે,
એથી હરકતો દૃષ્ટને અચારે. ૨
કર આવે કાટી રૂપાયોનેરે,
તોય તરતો ન થાય ખળ્લોનેરે;
નાણુવટીને પેદાશ લમારે;
તોય પાસે રૂપયા અપારે. ૩
એવું કારણ એજ જણાવે,
પુનર્લંબનું પાપ ભરાવે;
હમણાં તો હું જઈશ મોસાળરે,
પશુ પાછો આવીશ જે કાગરે. ૪

૧ પુનર્વિવાહ.

ત્યારે બાંધે પાંખે પ્રખરે,
કાષ્ટ કરે નહિ વિષવા સ્વપ્નરે;
સઉને કહેને સમાચાર આવારે,
નહિ દહએ પુનર્જન આવારે. ૫

એતો તમને સોંપું છું કામરે,
વાત કરને પ્રસિદ્ધ તમામરે;
એવું સુણીને અશુદ્ધ સિધાન્નારે,
એતો પોતાતણે ઘેર આગારે. ૬

અરુએ ઉડે મર્મ ન જાણ્યોરે,
અતિ આનંદ અંતરે આપ્યોરે;
તેજ દિવસથી લાગ્યા કહેવારે,
પુનર્જન થવા નથી દેવારે. ૭

બીજે દિવસ ભૂપાળનો બાળરે,
માતા સાથે સિધાન્નો મોસાળરે;
સાથે સેના લીધી ચતુરંગીરે,
ગયો દક્ષણ દેશ ઉમંગીરે. ૮

ધણી બખતર પાખર ખળકેરે,
અન્ન શરમ અતિધણી ચળકેરે;
સેનામાં વડી નોખતો વાળરે,
જાણે ગમન વિષે થન જાળરે. ૯

કરૂંકે પચરંગી નિશાનરે,
જાણે ઓપેછે ઇદકમાનરે;
હમ હહણે ને ચિત્કારે હાથીરે,
ભાલાવાળા શોભે સાથે ભાથીરે. ૧૦

વેન પહોંચ્યો આમાના પુરમરે;
સઉને આનંદ ઉપજ્યો ઉરમરે;
ત્યાં જઇ દિવસ રહ્યા દશપારરે,
સગાં વહાલાનો મેળજ્યો પ્યારરે. ૧૧

સુનિશા મળી માત પિતાનેરે,
વેન મળીયો મામી આમાનેરે;
પછી ઘેર જવા રજા લીધીરે,
મામે સારી વિદ્યાગિરિ દીધીરે. ૧૨

પદ ૩૩ સુ.—દેશી ૮ મી.

વેનમોસાળથી પાછો વળીયો, પુરપથે પોતાનેતે પળીયો;
હેતે હાથિપારપકડ્યાંહાથે, માતાસુનિશા છેવેનનીસાથે. ૧
એક કોશ રહ્યું એવું અમ, અદ્ય દિવસ રહ્યો એવે કામ;
અહી રહીએ ત્યાં વનતણીકાડી, પ્રોહપહાડછેએકઅગાડી. ૨
ત્યાંથી સુંદર સરિતા વહે છે, જોગ સાધવા જોગી રહેછે;
આખા આદિક વૃક્ષની ઝોળ, ઉપર પક્ષી કરેએકબેસ. ૩

લીલાં ધાસ ત્યાં આવો ચરેછે, શિકારી ત્યાં શિકાર કરેછે;
હરણ વાનર ચીંજો હાથી, કહેતાં પાર ન આવે કલાથી. ૪
સિંહ વાઘ કરે મહા સોર, લોકી બૂમી બાસે ચારે કાર;
છાડપુષ્પનાછે મનગમતા, મોગીભમરાઉપર દિસેભમતા. ૫
વાયુ શીંગા સુગંધીતવહાય, એવું દેખી બોલી સુનિશામ;
પુત્ર અહિં થોડીવાર ઉતરીયે, પુલ ઝાડનાકુંડમાં ફરીયે. ૬
વેને માતની વાત પ્રમાણી, ઉતરીયા રાજકુવર ને રાણી;
સેનાસંબળીયેવિશ્રામ કીધો, વેનવન જોવાચાલીયોસિધો. ૭
એકે અનુચર લીધો ન સાથ, હેતે સાલો સુનિશાનોહાથ;
વનમાંવિચર્યા માતુશીને તંન, પુષ્પ લીણી વખાણીચુંવંન. ૮
એવે દૂરથી આનંદ સુણવામાં, મહા દુઃખથીરૂએકોછરામાં;
લાગી કૈતક જેવી તે વાત, ત્યારે પુત્ર પ્રત્યે બોલીમાત. ૯
અરે પુત્ર આ સાંભળ આપ, કાષ્ટ વનિતા કરેછે વિલાપ;
હરેભ્યંતરીએ વનમાં તો, હરી જોમણી જલણીકાંતો. ૧૦
માટેઆપણેઅહિંથીજફરીયે, સેનાસાથે શહેરમાંવિચરીયે;
વેનકહેહુંતોજઇશતેજેવા, રામા કાણુ મેહીછે એસેવા. ૧૧
માયે વેનને બહુ વિષ વાર્યો, તોય વેન તે તરફ પલાયો;
મેહું કુંવરને એકલો કેમ, માયે અંતરમાં ધાણુંએમ. ૧૨
માટે હેત બહુ હપએ ધાલી, માતાપુત્રની પાછળ ચાલી;
મહા દિંમતરાખીને મનમાં, વેનજાયછેઆશ્વોતેવનમાં. ૧૩

પદ ૩૪ સુ.—દેશી ૧૦ મી.

વેન કુંવર વનમાં ગયો, સુનિશા થઇ સાથ;
નદી તટમાં નજરે પડી, એક અખળા અનાથ. વે. ૧
કાષ્ટ મિતા ખડકી કરી, ત્યાં કીધેલી તૈવાર;
ખળી મરવાની ને બાંધને, હતી વાર લમાર. વે. ૨
અખળાએ દીઠાં આવતાં, રાણી રાજકુમાર;
સરમાઇ મર્મ મન સુંદરી, જાની રહી તેણીવાર. વે. ૩
રાઇ રાઇ આખી રાતી થઇ, આંખે ખાડા દેખાય;
સરીરમાં હાડકાં ચામડી, જરીએ લોહી ન જલુચ. વે. ૪
ડાળ દેખી એના દેહતું, તરત અનુભવ થાય;
મહાદુઃખનું ચાણું આનવી, મનમાં મરવાને વહાય. વે. ૫
જોતાજ રાણીના છવમાં, દયા ઉપજી અપાર;
અરે આવાં પણુ દુખીઆં, દોસે દુનિયાનોજર. વે. ૬
રાણીએ ચાંપી રૂંદે વિષે, આખી ધીરજ અગ;
વેનકહે જોહેન જોલ હું, તારા દુઃખનો પ્રસંગ. વે. ૭
ખાઇ બોલી મારા દુઃખનું, તમારે થું છે કામ;
જાણે તમે ચાલ્યાં મારને, મારે લેશા ન નામ. વે. ૮
જે દુઃખ મરવાનો જમતમાં, નથી એકે ઉપાય;
એતો અંતરમાં રાખજું, કહેજાથી કે' થું થાય. વે. ૯

તમથી આ કુઃખ તથા જેટલું, એણું ન કરી શકાય;
આશય તે બધાં ટુટી પડે, ડીઠીથી ન ઝીલાય. વે. ૧૦
દેવ ન કુઃખ ટાળી શકે, માનવી તે કાણુ માન;
માટે મારે મરી છુટવું, ગોરાં બાળીને માન. વે. ૧૧
જેની ઉપર શય જતમમાં, કાળો દેવનો કોપ;
શી કરે મનુષ્ય સહામતા, શાય અમર અલેખ. વે. ૧૨
કુંવર કહે તું હું આજથી, મારી ધર્મની બેઠેન;
આ સુનિષ્ઠા માતા આપણી, હવે કુઃખી રહે ન. વે. ૧૩
જો તારું કુઃખ ન ટાળી શકું, તો તણું છવ આપ;
નહિ તો મારે માથે માનની, પ્રલેખાનું પાપ. વે. ૧૪
કાળણું ખોલ્લો કષ્ટ તું, કર તારું પ્રકાશ;
વમર કલે વેદનાતણો, નવ માયે વિનાશ. વે. ૧૫
શરમ કથી જો તું રાખે તો, બ્રહ્મહત્યા હનર;
નામ ને હામ સુધાં નક્કી, તારું કર તું ઉચ્ચાર. વે. ૧૬

હાહરો.

વેનતણાં વચનો સુણી, ઓ ગોલી તે હામ;
અરે કુંવરજી હું રહું, સદા તમારે ગામ. ૧

પદ ૩૫ મું.—દેશી ૧ લી.

અરે કુંવરજી હું રહું અહીં, સદા તમારે ગામ;
હું દિલની કુખીયારી મારું, કમળાગૌરી ગામ. ૧
જન્મ ધર્યો મેં બૃહસ્પતી, બાળ્યે વાહ્યજીને ઘેર;
સાત વરસની વયે પિતાએ, પરજુલી શુભ પેર. ૨
બીજે વરસ બળિઆને રોગે, રવર્ગે ગયો મુજ સ્વામી;
રોતી હતી મુજ માતા, હું પૂરી સમજી નવ પાતી. ૩
સુવાસણીનો સ્વામી મને, મારી માએ ન તળવ્યો;
બહુ લકાબ્યાં લાડ પિતાએ, પ્રેમ વિશેષ બચાવ્યો. ૪
બીજી મારી બેઠેનપણી, સાસરિએ જઈ આવે;
સન્મા હોય શ્રદ્ધાગાર નિરખતાં તે મારે મનભાવે. ૫
મા મુજને મોકલશે ક્યારે, એમ કહેતી હું બ્યારે;
મારી માની આંખે ખરખર, આંસુ ખરતાં ત્યારે, ૬
શાસુ સમરો સ્વર્ગે ગયાં, ધર વેચી જમાડી નાત;
હું પીપરમાં રહું અને, નવ સમજી કહ્યો વાત. ૭
માત પિતા મત ચર્ચા, મને બધાં વર્ષે ચર્ચા અચાર.
બાવિશ વર્ષતણો મુજ બાપવ, રાખે મુજપર પ્યાર. ૮
પણું મારું વેચીને, બાળને પરજુલી નારી;
મેં જન્મ્યું બોળબંધ આવીને, સેવા કરશે મારી. ૯
પણુ ધર કામ કરાવે ને, ભોજન આપે બોળબંધ;
સોળ વરસની કું મંદ અને, સમજી પણુ કહેવાડ. ૧૦

તરસ જઈ ઉતરાઓ મહારો, સુવાસણીનો વેપ;
માથે મુંડો કરતાં અંતર, ઉપજ્યો અંતરો કલેશ. ૧૧
પાછી આવી ઘેર નિરંતર, છણુ છણુ બળતી છાતી;
૧૬ બીજી વિધવાઓ સાથે, કથા સાંભળવા ભતી. ૧૨
એક સમે સધવા વિધવાના, વિવિધ ધરમ વંચાયા;
તે સાંભળતાં તો તત્કણુ ત્યાં, કંપી મારી કાયા. ૧૩
કથી વિધવા તે કલા પ્રમાણે, પાળી શકશે પ્રીતે;
સોળ વરસની વયમાં કું કેમ, રહી શકું એ રીતે. ૧૪

પદ ૩૬ મું.—દેશી ૩ છ.

પ્રસન્ન કરવો નિજ પતિને, સધવાનો એજ સ્વધર્મજી;
વિધવાનાર એ ધર્મ વિશેષે, મુનિજન બળે મર્મજી. ૧
પલંગ ઉપર વિધવા પોઢે, તો તે પાપી માથજી;
જો કહો બીજીવાર જમે તો, જરૂર નરકે જવજી. ૨
સારાં વજ શરીર સજો નહિ, જેમાં કંઈ જરીયાનજી;
નહિ તો વિધવા નારી અંતે, નરકે પડેજ નિદાનજી. ૩
એક દિવસ ઉપવાસ કરે, જો હમે વપુરધનો ઉડોજી;
નહિતો તેનો નકી બાણુજો, છુટે નરકમાં મેડોજી. ૪
વરકન્યાનાં, વરજનનાં, કહો વિધવા નવ માય મીતજી;
નહિતો વિધવા નારી નરકની, ખાણે પડેજ ખચીતજી. ૫
મત ઉપવાસે દેહ દમન કરી, રસ રસ ભોજન તજડુંજી;
આબુપણુ કર્યુંએ પણુ અંગે, સુવરણુનું નહિ સજવુંજી. ૬
ધોળાં વજ શરીરે ધરવાં, સંન્યાસણીનાં સરખાંજી;
નાહ તો તેનાં કુળ છકોતરે, નરકે ભતાં નરખ્યાંજી. ૭
એ સાંભળતાં અંતરમાં કું, અંતરો ચઢ ઉડાશજી;

૧ શિમિર્ધર્મવંશઃ કાર્યમેવધર્મઃ સનાતનમ્ ॥

इति याज्ञवल्क्यः ॥

૨ નિર્ણયસિદ્ધૌ ॥ વિધવાકવરીવંશોમર્ત્યવંશ

यज्ञायनेति रसोद्यपनतत्त्वमात्कार्यविधवायासदा

एकाहारः सदाकार्यो नात्रितोयः कदाचन

मासोपवासवाकुर्याचां प्रायणमवापि वा ॥ ૨ ॥

पर्यंकशायिनी नारी विधवा पातयेत्पतिम् ॥

नाधिरोहे ह्यनृद्धा ह्यग्राणेः कठगतैरपि ॥

कंचुकं परिहृष्या ब्राહ्મણાં વિકૃતં વસેત્ ॥

તાં વૃક્ષાભ્યંજનં ચૈવ કાંસ્યપાત્રે ચ મોજનમ્ ॥

યતિચત્રજ્ઞાવારો વવિધવાચવિવર્જયેત્ ॥

૩ સ્વાસક્ષસંવેધીનાનારાસ્યદયાલકાર્હિચિત્ ॥

શૃંગારવાર્તાનનુજાંકાર્યામન્યાનચૈકચિત્ ॥

મહોક્ષાલેલનંકાર્યનમૂવાયેશ્વધારણ ॥

ન ખાતુસ્ત્રકંસુશ્મજાદેરપિકાર્હિચિત્ ॥

સ્વર્ગે જવાની આશા છેડી, નિશ્ચય થઇ નિરાશજી. ૮
 થી રીતે એ સધળું પાળું હું, બારે વરસે બાળજી;
 આ ભવ બગડ્યો પરભવ બગડ્યો, અરેકરમનાકાળજી. ૯
 પલંગ તણ ને કહું પથારી, શરીર સધળું દુખેજી;
 ને બેવાર જ્યું નહિ તો હું, મરેજી છૂંડી બૂખેજી. ૧૦
 જરકશીનાં મોઢાં પાતણી તો મને, કંચળીનું મનથાવજી;
 પુરુષતણા છેડા તો રસ્તે, ભંતાં અડધી ભયજી. ૧૧
 એક થડી બૂખી હું રહી ન શકું, કેમ બને ઉપવાસજી;
 ધોળાં વસ્ત્ર શરીર ધઈ તો, લોક કરે ઉપહાસજી. ૧૨

૫૬ ૩૭ શ્રુ.—કેશી ૧ લી.

ભાળા પદ સ્ત્રિણીયો પેહેરે, બાત વિના વૈશ્યાણી;
 બાહણીયો શ્રુતિ વચનો ઉપર, પગ દહ રહે પાણી. ૧
 કાષ મુઝો ભાગીને કરમાં, ધરે કનકની ચૂડી;
 મટિલી કરતાં તો શામે, રાંડેલી કંઈ રૂડી. ૨
 સમા સખધીમાં હોય વિવા, ગમે છે માવાં ગીત;
 રસ કસ બોભન લાગે રૂઠાં, ખાવાં પડે ખમીત. ૩
 કથા સુણી હું સર્વ પ્રકારે, સમજી સાર કથાનો;
 સધવા ધરમ સરવથી સેહેલો, વચક ધરમ વિધવાનો. ૪
 જાંબાસીના સરખો સર્વે, વિધવા કોનો પર્મ;
 મુજ સરખીથી કદી પળે નહિ, મનનો કહું છું મર્મ. ૫
 સન્ધારી તો વનમાં રહીને, પાળે છે સન્ધાર;
 ને સંસારી જનમાં રહેતો, અલપ ન ધરતી આશ. ૬
 વળી ને સોળ વરસની વયમાં, કાષ કરે સન્ધારી;
 તેં તે જોખનના દહાડમાં, જરૂર જણી નાથી. ૭
 એકલકુંડી વનમાં વસતા, ત્યાં પશુ લે લુટાયા;
 ભવ્યા વધ્યા નરને ભૂલાવે, એવી ધમરી આશ. ૮
 તો તે આમજી થી ગણતીયાં, જે આમળા અજાની;
 ત્યાગતણી વૈરાગ્યતણી, કમિત ન શકે સમજાવાની. ૯
 ચિત તાઈ ચિંતાદુર થાને ધડી ધડીએ મહારામ;
 એક દિવસ ભવે કુલંબ તો, જન્મમારો કેમ જામ. ૧૦
 બાળ અવસ્થા એ રીતે મેં, જેમ તેમ કરીને છાડી;
 ભરજોખનના દહાડા શુભ, આળા પછી અજાડી. ૧૧
 આતો બાળ અવસ્થાનું કુન્ન, મેં ઉચ્ચાઈ એવું;
 હે કુંવરજી હવે કહું હું, જોખનનું કુન્ન જેવું. ૧૨

સેરકે.

કથા પુરાણ પામ, પરિશિત પાસે શુક કહે;
 વરણન વેન મારન; બામ જોએ લાખ્યો કલો. ૧

ભાગ ૪ થો.

સોરઠો.

શુક સુનિવર સાક્ષાત, બાબે બાવ બરી કથા;
 વેનકુંવરને વાત, કથળા કહે નિજ કથા. ૧

૫૬ ૩૮ શ્રુ.—કેશી ૧ લી.

બાળાપણું તો રમતાં વીત્યું, ઉપજ્યું જોખન અંમ;
 જન મારું કળજમાં ન રહે, શરીર થયું નવરંચ. ૧
 સરખી વચની મારી સેએરા, કરે કંથની વાતો;
 તે સાંભળતાં વિરહ વધે તે, જીએ કલો નર્મી જતા. ૨
 સંસારી લોકોનાં સુખમાં, જમ જમ જોતી જાં. ૩
 તમ તમ તન પરિતાપ વધે ને, અંતરમાં અજાણી. ૪
 કાષ પતિ સાથે ખીતે બોલે, તેના જોષ તમાસા;
 એકતિ જઈ આસિ પાકું; નાંખું બહુ નિસાસા, ૫
 રાષ રાષને આંખો થઈ રાતી, પછી કાષ કારણ પૂછે;
 તો ઉત્તર એવો આપું ને, દટી દરદ થયું છે. ૬
 ઘેલી થાઉં ગભરાટ થકી, ઉત્તર દેઉં વૃને વૃન;
 બોળા લોકો એમ બણે ને, એને વળગ્યું બૂ. ૭
 અંતરની ગત ધમર જાણે, બાકી ન જાણે બીજું;
 કાષનું બોલ્યું ગમે નહિ મને, બોલાવે તો ખીજું. ૮
 દિલનાં કુખની વાત કહેતાં, જીન ન ઉપડે મારી;
 કહેવાયાં કંઈ કહ મટે નહિ, એમ કું જેલું વિચારી. ૯
 કંકુ કેસર કે કરતૂરી, ભેતાં ઉપજે કામ;
 બહુ શહેર તે મુજને બાસે, વન ઉજડ નિકરણ. ૧૦
 મંદ્ર જે તો ચિતમાં જાણું, ઉચ્ચો આમનો બડા;
 શુડલા બોલે તે સુણતાં મને, પડે પેટમાં દહાડા. ૧૧
 ને પરદેહ હોય પતિ તો, કહી સંદેશ કલાવે;
 આશાએ આવરદા નિકળે, ધીરજ ચિત ધરાવે. ૧૨
 અપો એક થડી જતાં, જીન તુલ જાણામ જરૂર;
 કથા રીતે દહાડા કાઢું મારું, જોખન જામ બરપૂર. ૧૩

૫૬ ૩૯ શ્રુ.—કેશી ૧૪ થી.

મારું જોખન જામ બરપૂર, સંકટ હું તે થી રીતે સાંખું;
 રાષ નેલનું બોયું મેં વર, સંકટ હું તે થી રીતે સાંખું;
 દહાડા મોતનો તો કહી દુર, સંકટ કૃતિથી રીતે સાંખું. ૧
 દહાડા જવા દેહલા, કેમ કરી મહું મામ;
 પલક કલપ સમયક પડે, મને વસ્તીમાં નગમેવાસ. સંકટ ૨
 કરતક મામ કોમલણી, અંનકટ ઉજાવ થામ;
 રવામી મુજને સાંભરે, મારું અંતર અતિમજામ. સંકટ ૩

માગસરે લોક લગન કરે, તોરજુ બાધે દાર;
 દેશ ઉપર કંઠા પડે, મારે કાળજે તે વાજે માર. સંકટ. ૩
 પોષ અહિનાની કાઠડી, અતિ રાતે અધકાર;
 તમરાં બોલે તે સચે, અને ઉપજે અનેક વિચાર. સંકટ. ૪
 માથે બેઠી અંકરે, નિરખ્યો નહિ જે નાથ;
 ચતુર કંથને ચોરીમાં, જેતો હસીને ન આપ્યો હાથ. સંકટ. ૫
 કાગજુ માસે કંથને, રસિલી છાતિ રંગ;
 હસીને બોલે હેતથી, માંડે એ નેહ સળંગે અંગ. સંકટ. ૬
 ચૈતર ચંપો ફૂલિયો, ફૂલ્યાં ગુલાબી ફૂલ;
 સંધરીને ફૂલ થું કહે, મારા શરીરમાં ઉપજે યજ્ઞ. સંકટ. ૭
 વૈષાખે વન વેડીયાં, આખે સાખ જળાય;
 કામલકી ટકુકા કરે, માંડે બીતર નેદાઇ નળ. સંકટ. ૮
 નેડે જમીન તપે ધણી, તપે વિગેજગુ તન;
 એક તાપ ઉપરતણી, બીજો તપે મુજ મન. સંકટ. ૯
 અપાઠે ધન ચડી આવિયો, અધરા બોલે ચોર;
 કુકા મારે કાળજુ, માંડે ભજે ભેખન ભોર. સંકટ. ૧૦
 આવજુમાંકિ સુહાગણી, પિયુથું રમે ચોપાટ;
 કોટે વળગી કંથને, હેતે દાંબે દીવોળા ખાટ. સંકટ. ૧૧
 બાહરવો આજે બલો, દિલ દાંબે તે દામ;
 દશદિલ બોલે દેહકા, એતોદાઅપર ભપકામ. સંકટ. ૧૨
 નહીયે હું ન્હાવા મધ, હામા કીલા છોક;
 અલવા અલવી ત્યાં દીકાં, સારાભાઅનાદિસે સળેક. સંકટ. ૧૩
 અરે નહી કિતાવળી, પિયુને મળવા ભય;
 ઉછરેથી ઉછળ, એને હાંડે હરખ ન માય. સંકટ. ૧૪
 આસો માસે નોરતાં, ગોરા ગરખા ગાય;
 ભેરખડી ભટકાં કરી, સ્વામી સાચું જોતી ભય. સંકટ. ૧૫
 દીવાળીના હઠાહા, સરસ ગણે સઉ કામ;
 શયુગારાખને સાંચરે, મારે હોળી હૈયામાં હોમ. સંકટ. ૧૬

૫૬ ૪૦ મુ.—દેશી ૧૫ મી.

બપૈયા તો નિર્ભજ ચપને, પિયુ પિયુ એમ ઉચરે;
 હુંમુખ પિયુપોકારે નહિ પજુ, મન તો પિયુ પિયુ પોકારે;
 ધીરજ હું તે ક્રમ પારે, રાણીન્યા ફલ્ય ખળી ભય મારે;
 મારા દિલની હું દાઢ ક્રમ કરી દાર. ૧

ગેશ. ક્યો ને મૂઝ ખવવાં, ખાશી પડ્યું ખંડેર;
 વાર ઉપસેગી નહારે લાગે, તેથી ન શોભે શોદર. ધીરજ. ૨

આ ફુનિઆના એવીજ મુજને, અણખખરી અવતારી;
 અપલકની લોહિને અમથી, અમ્મલકની કરનારી. ધીરજ. ૩

જેનું અરજું મળું કપાયું, જર નથી જીવનારું;
 તજકીર્તિ અરે તે કરતાં, તરત અરે તો લાઉં. ધીરજ. ૪

કાળ કસાઇ જગત જગલમાં, મુખી જીવ સંકારે;
 માંસવિનાનાં મુજસરખાંદુઃખી, તેતોતોતે નવિદારે. ધીરજ. ૫
 સુતાર કરવતથી કાપે તે, ફુનિઆના જન દેખે;
 મણુપણુ કોતરીખાય કાંડે તે, પ્રવક્ષ કોષ ન પેળે. ધીરજ. ૬
 આ ફુનિઆનો એવો ધારો, પર પીકા ન વિચારે;
 સતી બળતી પોકાર કરેજન, જેઅંજેઅંજે ઉચારે. ધીરજ. ૭
 ચિતામાં બળતાં ચાર ધડીમાં, આવે ફુઃખનો આરો;
 મુજફુઃખના મહાસાગરનોહું, ક્યાંન દેખું કિનારો. ધીરજ. ૮
 અરે અળસિયાં આ પુત્રીમાં, મુજથી સુખાઅવંત;
 ચાતુરમાસ પછીતોએની, આવે અવરદાનો અંત. ધીરજ. ૯
 વિવેક હીન વિધાતા છે, ફુખીઆને બહુ જીવાડે;
 કલોલકરતાં કુમળાં પુલને, સ્વદપસમે વણુસાડે. ધીરજ. ૧૦
 જીવ વિનાની કાયા જેવી, જળ વિષુ નહી નકરી;
 પાંજરિયું પોષાવિષુ તેવી, નાથ વિનાની નારી. ધીરજ. ૧૧
 ક્યાં જમને ફરિયાદ કહે, કોણ અહસે મારી વારે;
 કોષ ન મારી છુમ સાંભળે, ક્યાંકેફુઃખનો પોકાર. ધીરજ. ૧૨

૫૬ ૪૧ મુ.—દેશી ૧ લી.

કપક દિવસ જે કપે કાઢવા, ધડી ન દીકી મુખની;
 પજુ વળી કીકું વાત વરણી, આજ દિવસના ફુઃખની. ૧
 હેલ ઉપાડી પાણી ભરવા, હું મધ આજ હ્લાડે;
 વળતાં મારખ વચમાં મારો, અથી પડ્યે પગ ખાડે. ૨
 પડી જવાથી મુજને વાગ્યું, હેલ હતી તે ભાગી;
 શેતી શેતી ઘેર મધ, ત્યાં ભાળી લડવા ભાગી. ૩
 રીસ કરીને ભાળી બોલી, ગાળો દેતી આવે;
 આ રીતે નિત્ય જન કંપે, અરો ધરમાં નહિ આવે. ૪
 તારા ધરનો ભમરો જુશી, હોળી વાળી ચોટી;
 હવે આવીને હમેશ આરા, કપાળમાં તું ચોટી. ૫
 પરણી તરત ધણીને ખાધો, સસરાનું સુખ દાનજું;
 અરે રાઠ અપલકની તારે પગલે ઉંધું વાળજું. ૬
 અભાગણી તું કેમ ન મૂઝ, જીવી થું સુખ લેજ;
 ધરનો ધંધો કરતાં તારા, હાથ કેમ ફુગે છે. ૭
 ખાવાનું તો ખુશ જોઇએ, અને કામ ક્યાંનો સાસો;
 મુજ સાથે તું વાદ વીંદક તો, ભાગીશ તારો વાસો. ૮
 ભાળીએ મુજ ભાળને જુદી, વાત કહી વિસ્તારી;
 તેથી ભાષ ભરાયો કોવે, મુજને લાતો મારી. ૯
 મારી વાત કહી નહિ માની, વફૂની માની વાત;
 મુજને મારી તેથી ભાળી, ફેદ મધ રળિઆત. ૧૦
 જે પૈસાનું જન કર્યું છે, આજ ન ખાવા દેજું;
 એમ કરીને ભાષ મયો, જે કરીને ન કરે એજું. ૧૧

જમી નથી અને જળ નહાં પીધું, લાંબજી આખોડનં;
રાજકુંવરજી આજ દિવસ મેં નથીજ બોલ્યું અન્ન. ૧૨

૫૬ ૪૨ મું—દેશી ૭ મી.

ધણીની માનેલી, ધારેલો અર્થ સુધારે;
લીના ગાકુ ધરમાં ફેડે, કોઇ ન પૂછેઆરે. ધ. ૧૬.
લેકા સર્વ ધણીઆલીનો, પક્ષ કરીને બોલે;
જેને માથે ધણી નહિ, તે નારી તરજી તોલે. ધ. ૧
જે નારીને ધણીએ માની, લેકા તેને માને;
એજ મણાયે કહાપણુવાળી, એજ વડી ગુણવાને. ધ. ૨
ધરમાં બહુ બીજાઠ કરે કે, ખવરાવી દે ખેત;
તોપણુ તેને કોઇ ન કહે જો, હોય ધણીનું હેતરે. ધ. ૩
પીયર્શાંબને પધરાવે કે, જીત દષ્ટ દે તે જની;
તોપણુ તેને કોઇ ન પૂછે, અરે જેને માનીરે. ધ. ૪
આજસ આવે તો ધન આપી, કરાવે ધરતું કાજ;
ધણીતણી મણિયાણીછે તો, સ્વતંત્ર રૂકું રાજરે. ધ. ૫
પૈસાને ઠેકાણે જો તે ખરો રૂપેયો ખરચે;
તોપણુ વર્ણી તે તકમાં તેની, ચરઆ કોઇ ન ચરચે. ધ. ૬
પ્રથમ પતિનાં વચનો પાળી, વિનય કરી વક્ષ કાધે;
પછીતો જણે તેણે પતિને, વેચાતો કરી લીધારે. ધ. ૭
ધણીની માલ મતાની પોતે, માલેક બધને બેસે;
ધણી વક્ષ તેને ધરતું બીજું, કોણુ કુંઠારો કહેશે. ધ. ૮
રૂપ નહીં કે રંજ નહીં વર્ણી, વિશેષ નહિ ગુણવાળી;
પણુ જે પામી માન પતિનું, એજ કહી રૂપાળીરે. ધ. ૯
ધણી જેનો ચિકાર કરે તો, સહ લેકા ચિકારે;
વાટે ખાટે જતાં એનાં, અવગણ્ય સહ ઉચ્ચારે. ધ. ૧૦
નિર્ધન હોય પણ પતિની પ્રીતે, દિસે સુહાગળ દેવી;
પતિની પ્રીતવિના રાણીપણુ, ભમેજિખારણુજેવીરે. ધ. ૧૧
કન્યા જનમ તો ધરણી ઉપર, પતિવાર્ણીજ પ્રિયારો;
પતિચર્કો જેજીપકી, ચિકન-જ એવી અખજાનેરે. ધ. ૧૨

૫૬ ૪૩ મું—દેશી ૧ લી.

એને ધણીનું ઉપરાણું અને, હું તો છેક અનાથ;
પંરતાવો પૂરો કરીને મેં, પછી ધર્યા બહુ કાથ. ૧
વર્ણી મનમાં વિચાર કર્યો જે, હવે કરે હું શુંય;
શી રીતે સુખ મળવાની હવે, હિંમત રાખું હુંય. ૨
હાય દેવ હું ધડપણુમાં તો, ખૂબ ચાલ્યા પુવાર;
આ રીતે આ જમ નિકળશે, એજિઆણા અવતાર. ૩
જો આખોડનું દર જશે તો, નક્કી અને બહુ નહીં;
આ છાંડી બોળખના મારે, હુંઆ ખાવા પડશે. ૪

ધરનો ધણી ધણો કરે જેમ, લીધો વેચાતી છાંડી;
કેમાં જાતી પર રાખું તોય, ભાળી કહેશે છાંડી. ૫
પારકી જણી તે તો મુજ સાથે, જેની ગણે સગાઇ;
પણુ પંરતાવો પૂરો જે, બોળખને વક્ષ છે ભાઇ. ૬
કુતરાને જેમ કડકો નાંખે, તેમજ દે છે ખાવા;
કષ્ટ સહી સહીને ક્યાં સુધી, કાકું દહાડા ખાવા. ૭
ઘસીની પેઠે નિશ દહાડો, કામ ભાળીતું કરવું;
અરે બળ્યું આ જીવતર મારે, બળ્યું પેટ આ ભારતું. ૮
પણુ પણ મારે ખોષ બેઠી, જવાબ નવ દે ભાઇ;
વિષ ખાવાને પૈસા ન મળે, મનમાં મરે મુંઝાઇ. ૯
જો પણું મારું તો બંધવ, રૂપે આણે રાખ;
ઉનું ખાવાથી મુખ ફાગળું, દષ્ટએ કેને દોષ. ૧૦
માળાપે મને બાળપણમાં, બહુ લગ્યાં કાઠ;
આજ મહા દુઃખનાં મુજ માથે, ઝાંઝા ઉઘાં ઝાક. ૧૧
એકે વાત અને નવ ઉકલે, વિવિધ કરે વિચાર;
કમળા કહે સુણો કુંવરજી, મુજ દુઃખનો પોકાર. ૧૨

૫૬ ૪૪ મું—દેશી ૧૦ મી.

કમળા કહે સુણો કુંવરજી, મારા દુઃખનો પોકાર.
અરેરે અંતર બળી જમણે, જીભે કરતાં ઉચ્ચાર. ૧
વળતી પછી મેં વિચારાયું, આતો કુખડું અનંત;
મુઆ વિના કહી નહિ મળે, આવા દુઃખનો અંત. ૨
નિશ્ચયે કરી હુંતો નિકળી, વિચરી વનતણી વાટ;
તિથઈ કંઠે તન ત્યાગવા, આવી મરવાને માટ. ૩
કાષ્ટ વીંછીને ચિત્તા કરી, મનમાં સમર્પા મોરાર;
આકાશમાથી એવે સમે, એવો નિકળ્યો ઉચ્ચાર. ૪
મરીશ નહીં અરે માનવી, હોશે આત્મ હત્યાય;
આ દુઃખથી પણ અતિ ધણી વળતી વેદના માય. ૫
કોપ મરો કરતારનો, શિક્ષા કરશે સમર્થ;
માટે તારે મર્યા થકી, એકે નહિં સરે અર્થ. ૬
સાંભળતાં એવા શબ્દને, અટકો મગદતાં આજ;
ત્યારે હવે હું તે શું કરે એજ પુછું અપાર. ૭
ઉત્તર એનો મળ્યો નહીં, ત્યારે મેં જાણ્યું એજ;
બચણીથી બાણકારો સાંભળ્યો, જીવ જમ મારે જેમ. ૮
ધણીમાં કું જાણું જે થટ તણું, વળી ઉપજે વિચાર;
આત્મહત્યા આદર્શ થકી, પાપ લાગે અપાર. ૯
હામયું કાલવચને કું પછી, રાઇ કરીને વિલાપ;
એવામાં તો મુજ આજણે, આવી પહોંચ્યાં અપાર. ૧૦
કષ્ટે કરી મારે મળણું, જળીને થયું ખાખ;
કમળા છે આ તો કેમલા; રહી છે અંદર સુખ. ૧૧

છતી કાલવવાનું છે નહીં, બવચા ઠેકાણું જાત;
કેની આજળ જમને કહું, મારા કર્મની વાત. ક. ૧૨

૫૬ ૪૫ મું—દેશી ૧૬ મી.

કરમની કહાણી હું ક્યાં કહું, અરેરે સાંભળ્યા આપણ;
સાસરે સસરો સાસુ નહીં, સુઆં મા અને બાપણ. ક. ૧
કતિ કાખ્યા હરો પીપળા, બાળ્યાં તુળસીનાં વનંજ;
કતિ કાળા તલ ચોરીયા, દુઆં તપસીનાં મનંજ. ક. ૨
ધાવતાં બાળ વછોડીયાં, લીધા ગરીબના શાપણ;
કતિ ગળાં ઘ્રાણનાં પીપા, એનું નડીયું આ પાપણ. ક. ૩
પર્વ ફોડી હરો પ્રુપ્પની, તેથી મહીતળ મધિજ;
વિપ્રવરણમાં હું આવતરી, પાગી રંગપા રાયજ. ક. ૪
નથીરે બીજું સચું સાગવું, જુડાં બાઈને ભોળપણ;
અન્ય નથી મારે આશરો, મરવું મનમાં મુંઝાપણ. ક. ૫
વિષ ખાઈકે જઈ કુલે પડું, ઉપજે એવા વિચારજ;
અરે મને મોત ન આપીયું, બળ્યો આ આવતારજ. ક. ૬
બળારે આ સુખમાં સંસારનાં, બળ્યું જીવતર જનંજ;
હાપ હાપ હું હવે શું કરું, દીકાં દખાડનાં દનંજ. ક. ૭
ખાતી પીતી ખતિ ખેલતી, કહી સમજું ન વાતજ;
ઓચિત્તું બાહ છુટી પકડું, અતિ થયો ઉત્પાતજ. ૮
બહારે આ પંખી સુભાગીયાં, શોભે બેઠાં સળોડજ;
જુડી તો હુંજ અભાગણી, એવો જગલનો છોડજ. ક. ૯
અરેરે એ નિર્દય દેવડા, મને આપ મરણજ;
છેક આ દુઃખનો છોડા નથી, જાણ કેને શરણજ. ક. ૧૦
મૂર્છા ખાઈને રામા પડી, આંખે આસુની ધારજ;
કરણ્યા આવેરે કસાઈને, કરતી એવા પોકારજ. ક. ૧૧
ભાન આવે ત્યારે ભામની, બોલે બળી બળી થાઈજ;
અરેરે મને નથી સજવું, હું તે ક્યાં હવે જાઈજ. ક. ૧૨

૫૬ ૪૬ મું—દેશી ૨૬ મી.

ક્યાં હવે જાઉં, ક્યાં હવે જાઉં, ક્યાં હવે જાઉં;
અરેરે ક્યાં હવે જાઉં, અરેરે ક્યાં હવે જાઉં. અ. ક્યાંક
અરેરે શું થાઈ ગયું આતે જનમની હું દુઃખણી જાતે;
મનેરથ મનમાં કરી કરોને કું મુંઝાઈ. અ. ક્યાં ૬
દિશા નથી સુજતા એકે, વિષન મદી આગું વરોકે;
આવી મહા આગની બળતી હું કેમ જોલાઈ. અ. ક્યા. ૨
નથી સુખ મળવાની આશા, નાંખું નિત્ય નિત્ય નિસાસા;
ક્યાં મુખી આ કછીના કવંતે રોજ કંપાઈ. અ. ક્યા. ૩

કેવા આપણ છે આ ટાણે, તેતો મારો જીવજ જાણે;
૧ મહી માતા માત આપે તો તે મહી સમાઈ. અ. ક્યા. ૪
અરે આ કુંજર મહમકતા, કેમ નથી મુજવર પડતા;
ખુશીથી અરેખરી દુઃખની મારી ક્યાઈ. અ. ક્યા. ૫
કાં તો શિર શરમ્યાં કાપું, કાં તો કાખ વાખને આપું;
કાં તો કાથીતણા પગ હેઠ પિલાઈ. અ. ક્યા. ૬
સંકટ મેં તો નથી સંખાતું, જાણેથી કહું નથા જાતું;
કરૂં પ્રાણુ હત્યા તો હત્યારી કું કહેવાઈ. અ. ક્યા. ૭
મુઆં મારાં માખાપ બ્યારે, ન મુખ કેમ હું પણુ ત્યારે;
હવે કેવું હેત દેખીને હર્ષજે હરખાઈ. અ. ક્યા. ૮
અરે વહાલી માતા મારી, તેડાવી લે આજળ તારી;
તારા વિના કેની છતીમાં કું જમને છુપાઈ. અ. ક્યા. ૯
અરે મારા જીજેરજ બાવા, આવો મને ભાડ લડાવા;
તમે વિના કટ્ટ મારે કેની આજળ જાઈ. અ. ક્યા. ૧૦
સોર મારો કાણુ સાંભળશે, કુણે દહાડા કેમ નિકળશે;
શોકાતુર થઈને શરીરે સદેવ મુકાઈ. અ. ક્યા. ૧૧
અરે આ સુભાગણી વેલા, તરૂં કંઈ રહી વળજેલો;
અભાગ્યથી હુંજ અભાગણી એક ગણાઈ. અ. ક્યા. ૧૨

૫૬ ૪૭ મું—દેશી ૧૮ મી.

અરે રેરે એ દુઃખ એવું રે, .
જેવું નથી બીજું એ જીવુરે. ૨૬.
ધરણી ઉપર પડી થરથર કુળે,
મધ સુખ જીવ ને સાન;
બહુ દુઃખની મારી બળી બળા બોલે,
ગાદિ ગાદિ ભગવાન. અરે. ૧
વનનાં પશુ પશુ રોવાને લાગ્યાં,
ડોલવા લાગ્યા પહાડ;
પંખીની આંખોમાં આંસુ પડ્યાં અને,
મુરવા લાગ્યાં ઝાડ. અરે. ૨
આકાશમાં રવિનો રથ અટક્યો,
નદીઓનાં થંભ્યા નીર;
એવું કંઈજ હોય કાળજું કેવું જ,
ધારી શકે ત્યાં ધીર. અરે. ૩
આલતો પળમાં પવન પણુ અટક્યો,
તપસીને ઉપજ્યો ત્રાસ;
થરતી ગયો તેણે મારો તળ્યો અને,
મુખમાં લીધું રજું ખાસ. અરે. ૪

માણસનું લોહી પીનારા રાક્ષસ;
 ભત્તીની તેજ ભખાત;
 એ દુઃખ દેખીને રોવા લાગ્યા તો,
 બીજાની શી કહું વાત. અરે. ૫
 પૃથ્વી પ્રલય ભણે પગમાં થશે અને,
 કતિા દુટીને પડશે આભ;
 અળખા બિચારીના અથવા નિસાસાથી,
 કોપશે કમળાનાભ. ૧ અરે. ૬
 રાણીની આંખમાં પાણી આભ્યાં અને,
 વાણી ભેલો સુત સંન;
 વેદના આની તું કરજે નિવારણ,
 ને ઉપજ્યો મુજ અંજ. અરે. ૭
 રાજકુંવર પશુ રોવાને લાગ્યો,
 આંસુએ ભીંજ્યાં વસ્ત્ર;
 દિવસ છૂટી અને હાથમાંથી,
 સધળાં પડી ગયાં શૂન્ય. અરે ૮
 કહે તો બાપ તને મેઘર આપું,
 કહેતો આપું બધું રાજ;
 કાઠી ઉપાયે કષ્ટ મટાડું,
 પાણું પ્રતિષ્ઠા આજ. અરે. ૯
 શું કરે રાજેશ રાજ તમારું,
 શું કરે ધન ભંડાર;
 રનામી વિના એ તો સળગતી હોળી,
 આખાની વાત વિચાર. અરે. ૧૦
 કુંવર કહે જગજાદિયોં ને કર્ણો,
 વસ્ત્રનો થયો વિનાશ;
 તેને સંભારી શોક શો કરવો,
 એ મળવાનો ન આશ. અરે. ૧૧
 નાવમાં ભેસી ભત્તા રજાગિયાં,
 હાથમાંથી પડ્યું રતન;
 રાયા પોકાર્યાંથી પાછું મળે નહિ,
 કાઠિ કરે ને પ્રયત્ન. અરે. ૧૨
 કમળા કહે પ્રથમથી કણું હતું,
 મુજ દુઃખ નહિ મટે વીર;
 સમજ્યા વિના સિદ તેં સમ આપા,
 ભ તું તારે મંદિર. અરે. ૧૩
 કુંવર કહે હું પ્રતિષ્ઠા તો ખર્ચીશ,

ગરીબ જર્ણો તુજ સાથ;
 એવું નક્કી કરી આની સ્તુતિ કરી,
 હેતે જોડીને હાથ. અરે. ૧૪

પદ ૪૮ સુ—દેશી ૧૯ મી.

કુંવરજી કહે છેરે સુનિયા માતા સાંભળારે,
 મનમાં તમે કર્યો ન કર્યો કહેશ;
 પુર વિષે પધારારે રાજ રક્ત સાચવેરે,
 હું અહિં કરીશ પાવક માંહિ પ્રવેશ. કુંવરજી. ૧
 પ્રેમે મુજ પિતાનીરે સેવા કરને સર્વદારે,
 કરવા દેશો નહોં કદી કષપાંત;
 મુજ વિભેજે મરણેરે મારો પિતા ગુરિનેરે,
 એ વાતમાં ભાસતી નથી કશી ભાત. કુંવરજી. ૨
 મનમાની મારાથીરે સેવા ન થઇ તાતનીરે,
 મુજ પિતા ન પામ્યા સુતનું સુખ;
 ધડપણમાં મળારાશેરે તેતો સંભારી મુજનેરે,
 દિલગીર થઇને દિલકામાં પામશે દુઃખ. કુંવરજી. ૩
 જન મારા પિતાને કહેલો કથન એટલુરે,
 મારી કસુર હોય તે કરને માફ;
 હું અભાગી એવોરે સેવા ન થઇ તાતનીરે,
 ઉપર આગળ કેવો થશે ઇનસાફ. કુંવરજી. ૪
 આતાજી તમારોરે મુજ મેં નવ માનીઓરે,
 સેવા મેં ન કીધી સારી પેર;
 નિમકહરામીરે કુંતો થયો આપનોરે,
 બાળાપણમાં અચાનકું અધેર. કુંવરજી. ૫
 માજી મેં કદાપિરે અપાસા તોડી આપના,
 એનો અને પરતાવો થાય છે આજ;
 માણસના ભવ માંહિરે મેં કશું કીધું નહીરે,
 મારા ઉપર રીઝશે કેમ મહારાજ. કુંવરજી. ૬
 મા બાપે ઉછેરીરે કીધી મારી ચાકરીરે,
 હજમા ઉપર લઇને લકાવ્યો હમેશ;
 જેણે મને ભણ્યેરે મારો અત્થ માણ્યેરે,
 તેનો બદલો લાગી શક્યો નહિ બેશ. કુંવરજી. ૭
 ધડપણના જીવ મટીરે છાતે પૂજ પામવેરે,
 વળખાં અરે પુત્ર સદે વર નાર;
 માનતાઓ કરેરે ગદ્ગદ દેરી દેવનીરે,
 પુત્ર વિના જાણે જનમ મિત્તાર. કુંવરજી. ૮
 એવાં આપાપોનોરે મેં રજામાં મેળાંપરે,
 અદાલતમાં મારે ભણેલું આજ;

મારી વતી જાહેરે ચાલુ માસ બાપતેરે,
કહેવો મારા છે આ છેવેળ પ્રજામ. કુંવરજી. ૯
બાળાપણમાં ચાલુરે તમે મારા ઉપરે
ને ને બારે કાષા ઉપર;
ક્રિકર થઇ તમાગેરે આખો ભવ સેવા કરેરે,
તોય તેનો બદલો મળે ન સમાર. કુંવરજી. ૧૦
જાંઠા સાંખી પોતેરે મને સુખ આપીયુંરે,
સારી વસ્તુ મનેજ આપી સદાય;
હેતે ને હૈયેરે વંસાર્યું ન વીસરેરે,
વાણીવડે વણ્યું ન તેનું ન થાય. કુંવરજી. ૧૧
પિતા વૃદ્ધ સાથેરે ન થઇ છેલી વારતારે,
અંત આખો દેહનો અંતરિયાળ;
રૂદ્ધાની વાતો તેરે રૂદ્ધામાં રહી ગઇરે,
કામનો તો આવી પહોંચ્યો હવે કાળ. કુંવરજી. ૧૨
સાખી.

સુધી સુનિયા દિલગિર થઇ, કહે કથન તે કાળ;
એ શું કુખથી ઉચ્ચર્યો, લાકડવાયા લાલ. ૧

૫૬ ૪૯ સુ—દેશી ૨૪ મી.

મારા લાકડવાયા લાલ, કુંવરજી કેમ હું જીવું;
તારા ગેરો મને મને માલ, કુંવરજી કેમ હું જીવું;
તને દેહન થતો દેખી હાલ, કુંવરજી કેમ હું જીવું. ૨૬.
અતિ કષ્ટ ઉછેરીઓ, લાકડવાયા લાલ;
દેહન થાય મુજ દેખતાં, મારું રૂદ્ધ બળી થાય રાખ કુંવ. ૧
પશુ પંખી પશુ પુત્રપર, દહએ રાખે હેત;
તો હું જાતે માનવી, રહું સુત વિના કેમ સચેત. કુંવ. ૨
પાશ્વરી દેખી પાશ્વરી, મુગલી દૂર પળાય;
બચ્ચું પકડી ચાલીયો, ત્યારે મુગલી કેડે ચાલીજાય. કુંવ. ૩
બચ્ચાં બળતાં જ્ઞાનનાં, કરે ભોલ પોશ્વર;
કુલરી આવી કારમી, પડો બળતી ઝળ મોજાર. કુંવ. ૪
વનચર જાતે વનચરી, રજવી થોડી ગાય;
બચ્ચાં ઝાટે બાપડી, મહા સંકટ સંખે માય. કુંવ. ૫
માણુ તુજે પોતાતણો, પશુ બચ્ચું ન તળય;
પરકોશ આવે પકડવા, માતા મરવાને સામી થાય. કુંવ. ૬
ચિત્ર પુત્ર પ્રેમદાતણી, પ્રીતિ રવાઈ સચેત;
વણુ રવાઈ સંસારમાં, હોય માના દહવાનું હેત. કુંવ. ૭
એ જન્મ માગે જીવડો, થઇ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ;
તે માતા પેદેલી મરે, પશુ પુત્રના રાખે માણ. કુંવ. ૮

એ ક્યારે દુઃખાળમાં, હોય અહાર સમાર;
તો માતા જીવડી જરે, અને પુત્રને આપે આહાર. કુંવ. ૯
દિલના ઝાલા દીકરા, એ શી મોલ્યા વાત;
પુત્રમુખે સુખમાં જીવે, એવી કોણુ રંગારી માત કુંવ. ૧૦
કુપુત્ર કરી માતાતણો, તુરત કરે તિરસ્કાર;
તોપણુ માના મનવિષે, પુત્ર ઉપર ઉપરે પ્યાર. કુંવ. ૧૧
રાજપાટ રિંદિ બધી, કરે તુજપર કુરબાન;
તારા તનકા ઉપરે, મારા સો વાર વારે પ્રાણ. કુંવ. ૧૨
વનચર જેવી છાંતડી, ફટ ફટ ફાટી જાય;
રાજકુંવર જીવતોબળે, સમીમાએ તે કમસંખાય. કુંવ. ૧૩
સાથેજ મરવું જીવવું, સાથી સારું એક;
એમવિચારી તજીજીવે, પાર્યાબળવાનિત્યમર્દિલ. કુંવ. ૧૪
સાખી.

શુક કહે રાજા સાંભળો, રાખીને અનુરાગ;
વરણન વેન અરિતનો, લાખ્યો ચોથો ભાગ. ૧

ભાગ ૫ મો.

૫૬ ૫૦ સુ—દેશી ૨ જી.

હરિની જીવો અકળમાયા, હરિની જીવો અકળમાયા;
કળી ન શકે કોઇ ઝાલા, હરિની જીવો અકળ માયા ટેક.
તણે જીવિએ ત્યાં નહી તટમાં, દેહ ચિતામાં ધાર્યા;
તીરથ ફરતા ત્યાં તતકાળ, પરાશર ઋષિ પધાર્યા. હરિ. ૧
અરે ન મરશો માનવીઓ, એમ કહીને રાખ્યાં વારી;
પછી મરવાનું કારણ પૂછ્યું ત્યાં બધી વાત ઉચારી. હરિ. ૨
કુંવર કહે સુજ તુટે પ્રતિષ્ઠા, કહો હું જીવું કેમ;
હું કહું એમ કરો હીમતથી, ઉચાર્યાં ઋષિજી એમ. હરિ. ૩
પારાશરી રચિતોનો કાંઠો, ત્યાં ચોથો અધ્યાય;
વળી ત્રીસમે પંચોક જતાવી, અર્થ કહે ઋષિરાય. હરિ. ૪
જોતો રહે કે જાતે મરી પતિ, કે બાવો બની જાય;
કહે કુંવરજી એ રચિત તો, કોવી છે કળિજીવ માટે;
સતજીવની તો મનુરચિત છે, કેમ બને એ માટે. હરિ. ૬
આત્મધાત કરી આવી રીતે, તજીના જીવ તણ દેવા;
અરે કુંવર એ કરતાં પછી કહીએ કળિજીવ કેવા. હરિ. ૭
પણે જૂત પશ્ચપરમાં, પ્રતિજ્ઞાન વિષે ભાસે છે;
તેમજ જીવ ચારે અખે, પ્રતિજ્ઞાનાં જીવ વાસે છે. હરિ. ૮

૧ ગોલ્ડવારી.

૨ નેજીસુતેમજાતિતેજીવેચરિતે પતૈ;
વંચકવાવત્સુનાંદીર્ઘાંવતિરત્નવોચિતે. ૩૩૦

ભાં શાંતિ ત્વાં સત્સુગ્મ જ્યોત્સના, કલેશ તદ્વાં કળિકાળ;
એજ ખરો મારા અક્ષરનો, ભાવારથ જુવાળ. હરિ. ૯
પુત્ર પોત્ર પરિપૂરજી લક્ષ્મી, વળી વય વદ્ધ મણિપા; ૧
કળિમાં પછી એવી વિધવાને, સત્સુગ્મજ્યોત્સના. હરિ. ૧૦
વેદ વચન સજ વિધવાનું મત, કળિજ્યોત્સના કરનારી; ૨
વાસ વસે વૈકુંઠવિષે વળી, બહુ તેની ખલિહારી. હરિ. ૧૧
વિધવા ધર્મ પળી ન શકે તો, સમજી શાવું સધવા; ૩
પુનર્લંબનાં પાપ નથી, વળી વિધવ ન પામે વધવા. હરિ. ૧૨

૫૬ ૫૨ ચુ—દેશી ૧ લી.

કમળ સુભૂતે કમળા કહેછે, સુભો રૂઝ ઋષિરાય;
એમ કીધે આ જુગમાં ચારી, નિષ્કે નિંદા થાય. ૧
જીવે નાતોમાં કદાં એવું, કેમ બને મહારાજ; ૨
કરીએ તો અપદિત કહેવાયે, થડે લોકમાં લાજ ૨
કહે રૂપિ મનમાં તેં માન્યું, ખચીત એ તો ખોડું; ૩
મરજી અથવા તેમ માનીલે, મનનું કારણ મોડું. ૩
ઉદ્ભવથી ઉંચી યાત્રિનો, નર કે સુર નથી કોઈ; ૪
તે તો વિધવાને પરજીએ, જરૂર તે લે જોઈ. ૪
નળ તજી જતાં દમયંતીનો, ફરો વિવા આદરશે; ૫
વરવાને ઋતુર્ધજી જશે પછી, કોઈ નિંદા નહિ કરશે ૫
કાલજી દેશતણે તે રાજ, પવિત્ર કુળ ઋતુર્ધજી; ૬
અયોગ્ય છે એવું નહિ ધારે, એનું અંતઃકરણ ૬
બીમક નૃપ વેદર્થ દેશનો, દમયંતીનો તાત; ૭
પુનર્લંબ પુત્રનાં લખતાં, નહિ મણે નીચી વાત. ૭
દશરથના સુત રામચંદ્રજી, ધર્મ કુરંધર ચાશે; ૮
મંદોદરી વિભીષણને, ફરો વરાવશે રહી પાસે. ૮
નામતણી વિધવા કન્યાને, અભુત આપે વરશે; ૯
એવાં લગ્ન બનેક થશે પછી, કોઈ સંકલ્પ નહિ કરશે. ૯
સંસારિક સુખ રવપનામાં પછી, દીકું નહીં ને દારા; ૧૦
તેને ફરો વરતાં નિંદે, તે નિર્દય લોક નકારા. ૧૦
ગુણ સરખી બાળક રડિલી, જે ફરો ચોરીએ મડશે; ૧૧
તેની નિંદા કરનારા જન, રૈવદ નરકે પડશે. ૧૧
રે કમળા તું ફરો પતિ કરજે, પાખીશ સુખ સંતાન; ૧૨
અતિ પ્રસન્ન થઈને આપું છું, વળી તુજને વરદાન. ૧૨
પતિવ્રતા મત પાળી શાને, પાંચ પુત્રની માતા; ૧૩
એક પુત્રો અપવરશે ને, સંપૂરજી પાખીશ કાતા. ૧૩

૫૬ ૫૨ ચુ—દેશી ૩ જી.

જશ તારો જમમાં વિસ્તરશે, ગુણિજન હરખે મારશેજી;
તારી કથા સંભળશે તેનાં, પાપ પ્રલય થઈ જશેજી. ૧

માય માસમાં મહિમા મેટો, તારી કથા સુણવાનોજી;
પ્રતિવર્ષે નહિ સુણશે તેનો, અર્થ જનમ જવાનોજી. ૨
કદી વિધવા સમજપર સૂતિ, કે જમી બીજ વારજી;
તારી કથા સુણવાથી તેનું, પાપ જરૂર જનારજી. ૩
આશિષ દઇ ઋષિરાય ગયા, બ્રહ્મકાશને રસ્તેજી.
કુંવરે કાલ દીધા કરથી, હરોને કન્યાને હસ્તેજી. ૪
પતિ રૂઝો તુજને પરજીવીશ, ભાગીશ તારી બુખજી;
બહી ભાતે ભોગવજે ભાગ્યા, તું સંસારિક સુખજી. ૫
સુનિશ્ચાએ સમજાવે કહ્યું ને, નથી એ કામ નહાંજી;
પાળજે પુત્રિ તું પતિવ્રતા મત, તેથી બહુ થશે તારૂંજી. ૬
પાવન ઋષિએ પ્રમાણ કર્યું માટે, તે નથી વેદ વિરૂદ્ધજી;
ઐત પ્રમાણે તું સધવાનો, સાચવજે ધર્મ દુહજી. ૭
તારા જેવાં થશે બહુ ત્રિવર્ણમાં, નવું થતાં નિંદાશેજી;
જીનું થયા પછી કોઈ નહિ જાણે, કુળની રીતિ કહેવાશેજી. ૮
અજ્યુતજી પાણી કે દૂધ પીવાતું, ધર્મ ગુરૂ શિકારજી.
પછી કુળ રીત જો પુનરવિવાહની, તે કરતાં નહિ વારજી. ૯
વૈધવ્ય ધર્મ પળી ન શકે તો, સધવા ધરમ સાચવજોજી;
ઉભયમુદ્ધેજી અપરમમેટો, એ અનુભવ અનુભવજો. ૧૦
ધર્મ તો તન મનથી નવ ધારેને, વેષ રાખે વિધવાનોજી;
અકલહીયા જન એને વખાણે, જળ ન તપાસે જાનોજી. ૧૧
લોકની બીક ન રાખીશ બાઇ, દેવ થરી દિલ કરજોજી;
પુનરવિવાહ પ્રસિદ્ધ ભલે કર, જાનું કુકર્મ ન કરજોજી. ૧૨
એમ શિખામણુ દઇ સુનિશ્ચાએ; શોક ટાળી કરી શાંતજી;
વેન કહે કથીએ નવ રાખીશ. બીતરમાં હવે આંતજી. ૧૩

૫૬ ૫૩ ચુ—દેશી ૨૦ મી.

કમળા કહેછે સુભો કુંવરજી હું, નહિ વડે જેને કનેર;
મારીજ નાતતણે વર મેળવ, તોજ વરીશ હું તેનેર. ટેક
વિશા બણેલો ને સદગુણવાળો, કાંઈક હશે જો કથાતોર;
એવા નાતીલાને હું નહિ નિંદું, કદી કુળે કનિહ મણીતોર. ૧
કુંવર કહે હું એવો વર મેળવીશ, નિષ્કે તારી નાતેર;
રે બાઇ કાંઈ ફરે નવ રાખીશ, ઉમાદ તું એ વાતેર. ૨
અરે કુંવરજી મુજ કુખ ભાજે, એવી નથી મને આજાર;
વિમ્બ ન પરજી વિધવાને કદી, દઇશ ન જોડા દિલાસાર. ૩
સમજ્યા વિના તું કલ્પ્ય નવ બાઇશ, અશે પ્રતિજ્ઞા તારીર;
જો કપાંથી માઈ નામ લેઇશ તો, થાશે ફળેતી મારીર. ૪
હાં તો બાઇજી બેળા થઈને, ફેરવશે તારી વાતેર;
હાં તો તુજને કોષ કરીને, કપાં દેશે તુજ તાતેર. ૫

અનેક હરકોતે છે એ મહી, નથી બાળકના ખેલરે;
તે માટે તું મારગ જા, મિથ્યા ભવરી જોલરે. ક. ૬
ને મુજ ભાષને જાણ્યું થશે તો, મુજને દેશે હેરરે;
કતિ ધરમાં કેદ કરીને, વાળશે પાકું વેરરે. ક. ૭
જેમ સહસાજીન સહિ દિન, લડી મુખ્યા કંઈ હામરે;
અરે કુંવરજી ફરી ફરી કહ્યું, આ છે એવું હામરે. ક. ૮
કુંવર કહે ને હું તારું સગપણ, ન કહે નાત મોઝારરે;
ઓહત્યા અને બાળહત્યા વળી, હત્યા વિપ્ર હનરરે; ક. ૯
મારે કે મરવાને ઉઠે, બાઈ કદી મુજ બાપરે;
તોપણ વિવા ન કહે તો જા પૂર્વજ આર્થાતું પાપરે. ક. ૧૦
વસ્તી બધી વિપરીત થાય કે, થાય ઉજડ આ દેહરે;
તોય પ્રતિજ્ઞા તણુ નહીં હું, હું મનુવંકી નરહરે. ક. ૧૧
મેરે મળે રવિ પશિમ ઉઠે, સમુદ્ર સુકાઈ જાયરે;
પણ નહિ જાય પ્રતિજ્ઞામરી, પૃથ્વી પ્રલયને થાયરે. ક. ૧૨
આઠ માસની અવધી આપી, કરમાં આપ્યો કાલરે;
મુનિયા રાણીનો સુત નહિને, અર્થ કહે આ બોલરે. ક. ૧૩
મુનિયાએ પણ સર્વ પ્રકારે, પક્ષી પ્રતિજ્ઞા કીધીરે;
કંપાનું મન કાત કરીને, વાટ શોધેરની લીધીરે. ક. ૧૪

સાખી.

શ્રોતા આગળ શાસ્ત્રીએ, કહી કથા પરી હેત;
કેણા રસથી કાળજા, સંજોનાં થયાં અચેત. ૧

૫૬ ૫૪ મું—દેશી ૧ લી.

કેણા રસમય કથાચક્રી, મન સંજોનાં મૂર્છિત લાખાં;
જાતીજ જાણે છેદી નાખી, બાણ વરહનાં વાખાં. ૧
સલા બધી શુનકાર થઇ, સહિ બૂદમાં ચર્ચારનું બાન;
શાસ્ત્રીજી હવે શું કહેછે, તે કાષ્ટ સુણે નહિ જાન. ૨
આગિયાથી આંસુ કેરા, પ્રવાહ લાખા પડવા;
અરર અરર ઉચ્ચાર કરી, કંઈ રાખા લાગી રડવા. ૩
કષ્ટક મુખે ડસકાં બરો બરો, નાખે જાંઠ નિસાસા;
કષ્ટ તો નીજ કપડાને છેડે, હુએ અર્થ ને નાસા. ૪
કષ્ટ તો નાતતણા પારાનો, કરે અધિક વિકાર;
જટ સુણી કમળાગેરીનું, ઉપણ કૃપા આપાર. ૫
ઉભા ક્રૂતા તે બેઠાં ગયા, કષ્ટ સતા લાંબા થઇને;
કષ્ટક કપોળે કર ધરીને, બેઠા બેઠાંજણ દઇને. ૬
કષ્ટક કરે પ્રજ્ઞની પ્રાર્થના, જાતે ઉચું બોલેને;
અરે પ્રજ્ઞ આપું સંકટ તો, કદી ન પડશે કાષ્ટને. ૭
મેરેમ્મ મુજ પામીને, રહ રહ રોવા લાખા;
કથા બધે ફરી શાસ્ત્રીજીએ, જગતનાં નહિ જાખા. ૮

મે પડી તો બેલાન રજા, પછી ઝગડી જગ્યા ન્યારે;
કથા પ્રસંગ વળી શાસ્ત્રીને, પુછવા લાખા ત્યારે. ૯
નણુ જણાએ નદી તટમાં, બળવા કીધો ઉપાય;
ત્યાર પછી તેનું શું થયું તે, શાસ્ત્રી કહે કથા. ૧૦
કેણારસ અનહદ ઉપજ્યો, શાસ્ત્રી સમજ્યા સાક્ષાત;
પછી શાસ્ત્રીએ પરાશર ઋષિની, વરણી ફરીને વાત. ૧૧
વળી વિચાર કર્યો જે અતિ, કેણારસે કથા અટકરે;
સલાબધી શુનકાર થશે તો, વચ્ચન અધર લટકશે. ૧૨
ખટાઇ કેણારસ રૂપીથી, હાન અંગવા લાખા;
પછી શાસ્ત્રી રસકાર્ય કથામાં, ઉમેરવા અનુરાખા. ૧૩
હાર્ય રિપુ કેણારસનો છે, ખટાઇનો જેમ પાણી;
શ્રોતાનાં આંખ સકવવા, એવી યુક્તિ આણી. ૧૪
સાખી.

શ્રોતાને શાસ્ત્રી કહે, સુણો કથા સાક્ષાત;
એ તો વાત અર્ધી રહી, વરણું પુરની વાત.

૫૬ ૫૫ મું—દેશી ૩ છ.

એતો વાત અહી રહીને હવે, વરણું પુરની વાતજ;
વિષવા વરવા નહિ દે રાજ, વાત થઇ વિખ્યાતજ. ૧
કણુજણ આદિક વિષવા કહેછે, કહેા કરીશું કષમજ;
મહીપતિએ કરવા માંડ્યો, જુઓ આ મોટો જુલમજ. ૨
વિપ્ર વણિકની વિષવાઓનાં, દેખાં ન શકીએ દુઃખજ;
આપણને પણ આજ્યકી હવે, સંભવશે નહિ સુખજ. ૩
કષ્ટતણી તો કાચીકાયા, રડી કષ્ટક રખડશેજ;
રંકાપો આખો ભવ રાખી, લોહી બાળતું પડશેજ. ૪
પુનર્જનમાં પાપ હોય તો, વાત આ એક રિચારજ;
કષ્ટ ઉપદેશ ને કેમ ન કાંત, ધર્મ ગુરુ એ પારજ. ૫
કુંમળીમાં ને દોષ કલોછે, ખરા રેખુવ નથી ખાતાજ;
મહાકિક મહા પાપ કહ્યુંતો, ચિતમાં તે નથી મહાપાજ. ૬
અરે અધરશી રાજ તારો, વનમાં શાંતે વિનાશજ;
લેવા બેઠા લાખે અજળા, નારોપોના નિશાસજ. ૭
તારી રડ મરે ને તું પછી, વડો રડોને વારજ;
કેવું દાઝે કાળજકું તે, તપાસ દુખકું તારજ. ૮
જેણે તુજને આપી જીંધી, સલાહ મહા દુખકાષજ;
તેનાં જીર્ણ ઘેર ઘેર જઇને, બીખ માગને ભાષજ. ૯
એમ અનેક વિલાપ કરે ને, આંખે આંસ પાડેજ;
એવામાં આપેજ પધાર્યા, ટપચર કેણીવાડેજ. ૧૦
ગુરુને દેખી કણુજણ સંજો, રીસ શેમાં બાપીજ;
કહે જોર તેં રાજકુંવરને, જીંધી મત્ય કેમ આપીજ. ૧

ચોટલાવાળી ચતુરાને માથે, કરવા બેઠો યુગાણ;
આ શું સંભવું ને તેં આ શો, ગળ્ય ક્યો ગોર યુગાણ. ૧૨

૫૬ ૫૬ યુ—દેશી ૨૧ મી.

આશો ગળ્ય ક્યોગોર યુગાણ, ક્યોઅંતરના ધાઉડા, આશો ટેક.
થેર અને ધરધણીને કહેતાં, એને દણ્ણુ આપો;
આજ તું અમને દેવા બેઠો, બળખળતો રંધાપો. આશો. ૧
જમડા ચૂડા બાગે તો, અમે નવો પહેરતાં ચૂડા;
તેંતો આખાભવનો ભાગ્યો, ભાષ તું જમથીભુડો. આશો. ૨
કેમ અદેખાઇ તુજને આવી, શાથી ઉપલગ્ન એર;
અરે અમારે ને તારે આ, કીમા જનમનાં વેર. આશો. ૩
બાહણીઓ તો ભવ કાટે ને, વીખ માગને ખાવ;
અમેગૃહસ્થજીંચી ચલુતીમાં, વીખ અમે નમચાવ. આશો.
સાત દિવસ બૂખ્યો રહે પણ, કણ્ણી મુખથી નવ માગે.
અજમળે નહિ તો તે અંતે, પ્રાણ પોતાનો ત્યાગે. આશો. ૫
જ તું હવે અમારી નજરથી, કર તારું મ્હેા કાણું;
આર્થિક નહોં અમારે ફળિયે, તારો છેડો વાણું. આશો. ૬
દેશપતિનો દેશ છોડશું, પછી શું અમને કરશે;
કણ પક્ષી નૃપના કોઠારો, બાહણીમાં જઇબરશે. આશો. ૭
શું ધરડા લોકો ઘેલા હતા ને, કોઇએ ન કર્યું આતું,
છો બાહણીયો સ્વર્ગે જતી, નથી અમારે જતું. આશો. ૮
ધરડે ગોરે ધણી પરણ્યા, છે નથી તે છાતું;
તેંતો આજ નવાઇતું કાઢ્યું, કેઇ પોથીતું પાતું. આશો. ૯
ગોર પધારે ધન્ય જણતાં, કરતાં કંસાર કણવા;
અપકાંત તું હવે આવજો, મહાં મોક્ષ મોક્ષવા. આશો. ૧૦
રાજકુંવરને જઇ તું કહેજે, બેજો નામ અમારું;
અખળાનાં અંતર આળીસ તો, ઉજડ વળશેતારું. આશો. ૧૧
કૂચે તો ગભરાઇ અપા ને, ઉઠી ચાલ્યા થેર;
મનમાંકો પસ્તાપા આ તો, માથો કળો ફેર. આશો. ૧૨
કણ્ણી સહને કોપ થશે તો, જમાડશે નહિ લાડ;
વહુદીકરી પરમામ જતાં નહિ આપે માગ્યું માડું. આશો. ૧૩
પાછળથી સહ કણ્ણુણ કહેજે, એજ આપણો જનુ;
પીટ્યો ક્યાંથી હવે પામશે, કંઠોતરીતું પતુ. આશો. ૧૪
કષ્ટે પાછો કડાક મોલ્યા, કષ્ટે દીધો માળો;
કષ્ટકહેજે બહુ થયું, આંસુએ આવતો દાલ્યો. આશો. ૧૫

૫૬ ૫૭ યુ—દેશી ૭ મી.

વસ્તીના લોક, વિપ્ર સાથે પાક્યો વાધો;
કહે કોઇ દિનનું કામ ન કરતું, બધી એવી બાંધિરે વડેક.

ધર ધરથી બેળા ચપને સહ, મુખથી મોલ્યા માળો;
પુષ્પ પત્ર દિજને નહિ દહજે, અમે ગાંઠ એ વાગીરે. ૧
કહે સુનાર અમે કોખા તો, જોમ બોટાના મળશે;
ધંદીનો ખીંભડો બાગે તો, દાણા શેણે દળશેરે. ૨
ધાંબી કહે અમે નહિ દહજે, દીવેલ દીવા સાડ;
દીવા વિના ધર દેખારો જેમ, અપાકરે અપાકરે. ૩
દરજી કહે કોઇ દિજને માટે, ચીંમડી એક ન માંડો;
કાચીગીવિના ઉઠાંચળી ફરશે, કાંધિ સધળાની રડોરે. ૪
વણુકણ કહેજે વજ્ર ન દેવાં, એટલે અડચણ મોટી;
ચકલે ચકલે ચીંથરાં વીણી, છો વાળે લંગોટીરે. ૫
કડીઆ કહેજે ધર પડશે તો, ફાણ હવે ચણી દેશે;
હાથે રોડાં ગોઠવશે, એની રાંઠ તમારાં વહેશેરે. ૬
જોખી કહે અમે કોખા તો, ઉકશે એના આટા;
ખરે બપોરે જતું પડે તો, પડે બાંધશે પાટારે. ૭
કહે હજામ હવે બાહણીના, કહોંએ વાળ ન લેવા;
કાંઠાં વધવાથી દેખારો, બધામ બકરા જેવારે. ૮
કહે લુવાર કરો એતું કે, તરતજ તેઓ થાકે;
લોટી કે કડછી નહિ દેરી, છો પછી આટો ફાકેરે. ૯
કહે ભરવાડ હવે બાહણીનાં, નહિ ચારીએ ટોર;
ભણતું ગણતું બધી ગાયો, ચરાવશે જઇ ગોરેરે. ૧૦
કહે કુંભાર ન દેવાં વાસણ, તેથી તરત અકળારો;
હાથે હાંલાં ધડશે તો, બાહણી એમાં કહેવાશે. ૧૧
ધર ચણવા માટીના ગુણા, દેવાની વાત હવે શી;
માટીખણે માટી લેવા, જશે મધેડે બેશીરે. ૧૨
ધોળી કહેજે વજ્ર ન લેવાં, પછી કકળશે કેવા;
ગોર બધા મેલા અંધારો, જતી દુંદિયા જેવારે. ૧૩
કાળી કહે અમે બાહણીને, ખુણે ખાતર દેયું;
ગોમુખીને આસતીયાં, છુલો જઇ ચોરી લેયુંરે. ૧૪
બાંક બચાયા ચારણુ માંત્રવ, એ વળી મોલ્યા એયું;
અમે ફળેત ફળેત કરીને, કરયું જેવા જેવુંરે. ૧૫

૫૬ ૫૮ યુ—દેશી ૮ મી.

ગુરજ ગામમાં ભ્યાં ભ્યાં ભય, લોકો લકવાને સામા માય;
ધણું એવું કહે વારે ઘાટે, બધો પાપ કિંવા ભર માટે. ૧
બાળારંગના લેશો નિસાસા, એમાં શી છે તમારી આશા;
એવાં વચન અંતરમાં ખુણે, તેથી બહાર જતું નવરમેડે ૨

૧ હાસરસમાં મરહીના સળો આવે છે. જેજ
કે નજાખાનમાં કવિએ લખ્યું છે કે હાસરિક દેવોએ
કહ્યું કે “વીરસેન અમારો ખાપ.”

એર્થાં ધરમાજ્ઞ કાળ ગુપ્તરે, વર્ણો મનમહિએમ વિચારે;
 વેનઆવેમેસાગર્થાં વહેલો, તો હું પાસેજાઉંસઉપહેલો, ૩
 આ વિચારતણે બધવાળું, મારે માથેથી અપબજાડાળું;
 એમ રાત વિતી ધડાં ચાર, પેઠા પુરમાંહિ વેનકુમાર. ૪
 સુરમા અવણે વાજીનના સોર, થયા આકુળઆકુળ ગોર;
 પેઠા ધોતિયું પહેરવા ધરમાં, સાડીસુંદરીનીઆવીકરમાં. ૫
 અંગેપહેરીલીધીએજ ટાણે, બીજાં વસ્ત્રોના ભૂમ્યાઅભણે;
 કુંવર આગળ જઇએકરવા, શોધુંથીકળઆગળધરવા. ૬
 કાલોઉલખેઆવ્યોહાથમાંહી, તોય ખખરપડીનહિકાંઠી;
 મયાઅસ્વારીમાંઅચડાતા, ધોડાબળદતણી લાતોખાતા. ૭
 કુંવર જઇને કચેરીમાં બેઠા, ગોર રાજસભા મધ્ય પેઠા;
 દૂર દૂર કહે છડાંદાર, કષ્ટકે હસીને કયોં ધિકાર. ૮
 ઉતરીકેડે પડેલીજનોત્ર, ઝોળખી ન સહ્યો જન કાષ્ટ;
 અરે વેન હું છું રાજગોર, ઉચેધાંટે પાસે એમ સોર. ૯
 વેને સાદર્થી ઝોળખ્યા ભ્યારે, તેને આવવાદો કહ્યું ત્યારે;
 અપ્પેલાતર્થીલુલાનનાઆ, એર્થાંપોડાંતગોરઆઆ. ૧૦
 ઉક્ષયો મૂળીભોલ્યા ગમ્યડછ, કહ્યું આછડવાડ કુંવડછ;
 ગભરાતા ભોલ્યાએતુંગઢ, હાસપસનીતોત્પાં વર્ણોહલ. ૧૧
 વરવો વેશ વિલોકોં તે વાર, હસ્યા સભાના સો સરદાર;
 વેને પાધરોડીધાપ્રણામ, આસનઆપીનેઉચર્યોઆમ. ૧૨

૫૬ ૫૮ સુ—દેશી ૧ લી.

અહો ઋષિજી બલે પધાર્યાં, કંઈ તમારી સેવા;
 પાપનિવારણુ ભવજળ તારણુ, નથી ઈર્ષા તમ જેવા. ૧
 બાહ્યજીને ભગવાન ગણું છું, હું બાહ્યજીનો દાસ;
 દિજ માઈ કલ્યાણુ કરે, મને વિપ્રતણુ વિશ્વાસ. ૨
 અર્ધ પાલ પંચામૃત લારી, વિપ્રનું પૂજન કીધું;
 અમર ધૂપ આરતી ઉતારી, પાદોદક લષ્ટ પીધું. ૩
 વિશુધ બધા મંત્રોને વણ છે, તે મંત્રો તમ પાસ;
 માટે દેવાથી દિજ મોટા, વડે છે વેદઆસ. ૪
 પછા પૂજ્યું જે કેમ પધાર્યાં, કહો કાજ સ્વામી તે;
 હું બાહ્યજીની આદા પાળું, પૂજ્ય ગણીને પ્રીતે. ૫
 ઋષિજી ભોલ્યા રાજકુંવર સુણુ, વિધવા લગ્ન વિમાર;
 કણુખી આદિક કુળનો એતો, અસલતણુ આચાર. ૬
 બધ પાડતાં બહુ ભ્રમ પડશે, પ્રજા પામશે તાસ;
 આપજીને વર્ણો લાગે અગણિત, અગળાના નિષ્ઠા. ૭
 એ ભોળોને પાપ નહીં, એનો છે અસલો ચાલ;
 માટે તે ભોળોના મારગ, હડાવેલો નહિ હાલ. ૮
 રાજ કહે ઋષિ એ શું ભોલ્યા, એ વાત તો શર્મ;
 પાપી મારગ બધ પાંચે, એ રાજને ધર્મ. ૯

જૂના ચાલ મટાડી દેવા, પ્રસિદ્ધ જેમાં પાપ;
 પુનર્જનમાં પાપ ન હોયતો, એમ આદરો આપ. ૧૦
 પ્રવીના નિસાસા લેશે, તેમાં જો છે માલ;
 પ્રથમ તમે તમારે ઘેરથી, નવો ચઢાવો ચાલ. ૧૧
 બહુ ઋષિઓ ભોળા ભૂપતિ, એ શી વાત ઉચારી;
 બે આવું કરીથી ભોલ્યા તો, થશે અપ્રીતિતમારી. ૧૨
 પારાશરી સ્મૃતિમાં લખ્યું છે, વિધવાને વરવાનું;
 પશુ તે શાસ્ત્ર પ્રમાણે સધળું, કળિયુગમાં કરવાનું. ૧૩
 મનનો મમત તજ જોત, તે, સરસ દિમે છે ધારો;
 પશુ શું કરીએ ચાલ અમારી, નાતે પડ્યો નકારો. ૧૪
 કહે કુંવરજી કળિયુગમાં વળી, એવા વિગ્રો યારો;
 સ્મૃતિયો નહિ સંભાળે જૂને ચાલે ચાલ્યા નશો. ૧૫

૫૬ ૬૦ સુ—દેશી ૮ મી.

બીશે ચાલ્યા જીવેજ કુચાલે, એવાવિષે યશોકળકાળે;
 જમતાં દેખે શ્વપચ કે જ્ઞાન, નહિ જમવું એવેવેદાન. ૧
 જમે તો લાગે પાપ જરૂર, એવાં વચનતો નહિ ધરેઉર;
 છુંડીશુભિમાંબેશ્વોને જમશે, ભિક્ષાલેવા સરવમાં ભમશે. ૨
 વિપ્ર એએજ્ઞાનો નોકરી કરશે, પુત્રી વેચીને પંસા સંધરશે;
 તેનું શાસ્ત્રમાં કેમ લખ્યું છે, તે તો કાષ્ટકાળનેનહિપૂછે. ૩
 કષ્ટકે વિધવિધ કરશે બસન, ત્યારે નહિ પૂછે વેદવચન;
 મનનાં મરજીને મળવું રહેશે, ત્યાં તે વેદવચનઆકુંદેશે. ૪
 જમશેબેશ્વોનેમધ્ય પળેડે, એવા ચાલતા ચાલ ન તોડે;
 બાળ વિધવાને પરણવાકાળ, કહેશે કેમ તુટેજીનાચાલ. ૫
 નેષ્ટ હોયજો નાતનો રાહ, કહેશે નાત બંગાનો પ્રવાહ;
 કરશે લગ્ન જો વિધવા નાર, તેને નાતથી કાઢશે બહાર. ૬
 નહિ પૂછેકાષ્ટ બેદ આનો, કેમ બપાડે પ્રવાહ ગંગાનો;
 રહેજી સાથે રમીકરેજનર, તેનો નહિતુટે નાત આચાર. ૭
 સતી વિધવા બે સધવા ચારો, તેથીનાતનોઆચારજશે;
 વિપ્ર કનક ચોરે કોષ વારે, તેનીં જોડે ન જમવુંઆર. ૮
 જમે તો લાગે આપ અથાહ, નથી તે તુલ્યવિધવાવિવાહ;
 ચોરી કરનારા નાતમાં જમશે, છુંડામ્રષ્ટપ મતમાંભમશે. ૯
 એવા નાતોના બધારો ધારા, વેદ ધર્મથી વિરૂધ્ધધારા;
 શાસ્ત્ર ધર્મ તો સંતાઇજશે, ધારાનાતનાધર્મગણુશે. ૧૦
 એક કહેશે કણિક અભાગ, બીજો કહેશે તેતોન ઊવાય;
 અગિન અડક્યો નહીંજેહામ, તોતેકેજોવેકણિકહામ. ૧૧

૧ મનુઃ વાંકાકાશ્વરાહસ્ય કુકુટઃસ્વાતયૈવજા
 રાજસ્વલકા ચ વેદકાળેસેરજક્ષતો શિજામુ. ૧૧૧

મહાપાપને * માનશે છોટાં, મન કદિપત માનશે મોટાં;
વિગ્રોહકશે નાતો જુદો થાશે, તેનું પાશુર્ણિપિતં વટલાશે. ૧૨

૫૬ ૬૧ સુ—૬૨ી ૧૩ મી.

જાનરસજીનેકુંચળાખાતરે, કહેશેકાંઈનથી વટલાતરે;
વટલે કંઈ નાતથી કંઈનાતરે, તેની વેદને નહિપુછેવાતરે. ૧
રસોની સતારથી વટલાશેરે, અમાજાનતોએમગજાશેરે;
અમાજાનજેનેશ્રુતિગજાશેરે તેનેતોભકુંઆજાનનભજુશેરે.
સંખાવદન ન કરે ખચિતરે, તેની જોડે જમેનાતરીતરે;
જન્મો નાતમાં તે નાતભાષરે, બીજાખવતકેમકસાઈરે ૩
હશે નાતમાં ચરીમ એકાદરે, એને શિર મુકશેઅપવાદરે;
કહેશે તેં નીચું કામકયુંકરે, પશ્ચાવાને કાઈનહિપુકરે. ૪
વેદ ભાજુથે તે નીચ મજાશેરે, એએકંઈકરે એક મનાશેરે;
શુભકહેતાંકોપે એજામરે, ખુશીમુનકાંતેમ ખસીનામરે. ૫
ક્રિકર દોલત હિમત મિરાતરે, નામે વિમ્ર થશે સાક્ષાતરે;
તમે કહો છો આખર આવે તનપીરે, તોય ભજુવી
નઈ જાપા થવનતીરે. ૬

સ્વાર્થ માટે તે સધળું એ કરશેરે, પરદુઃખેદ્યાનહિધરશેરે;
ખરો ધર્મતો બેસશેખોઈરે, જાણશે વિપ્રકોઈજોનાઈરે. ૭
મુમયર્થ પગ્ગણો પવિતરે, તેને કહેશેએતો અપાવતરે;
જાએ રેશમ ખટું નિંદાપરે, પહેરી શ્રીત કરમનકરાપરે. ૮
તેને તો કહેશે સૌથી એ શુદ્ધરે, એમ વરતશે વેદવિરુદ્ધરે;
મામાની પ્રતોનેપરજુનારોરે, કહેશેદેવોચાલઅમારોરે. ૯
રાજે ઉપરથી વિધવાનો વેપરે, પાળે રૈધઅ ધર્મનલેશરે;

* શાકલવલ્ક્યમજાહામદાપલ્લેનસ્તયેષ્વગુહતલ્પનઃ॥
લ્લેમહાપાતકિનોયજ્ઞતેઃ સદ્લલ્પલેત્ ॥

૧ મનુઃ । લશુનંયુજનૈવૈષ્વપલંકાંકુલકલ્પાનિષ્વજમ-
લ્પાનિષ્વિજ્ઞાતાનામમેષ્વમમાનિષ્વ ॥૨॥

૨ સોનું ચારે તે પતિત કહ્યો છે, માટે તે સર્વ
ખતિ ॥ કરતાં નીચ છે.

૩ નિરાવારસ્યવિમલ્પનિષિદ્ધાષરણલ્પલ્પ અજમુ-
લ્પલ્પાદિજ કુર્વાદિનમેકમમેજનમ્ ॥૧॥મિતાલ્પલ્પા.
૪ યોગલેવ્જ્ઞાચનીમાપામાણેઃ કંઠગતૈરપિ ॥

૫ પાઘાચારીને મુમયર્થ પહેરવાનું, અને બીજાને
મુમયર્થ ઉપર બેસીને દેવની પોશીપચાર પૂજા, વે-
શ્વેદાદિ કર્મ કરવાનું બાપું છે. પશુ આજ તો મુમ-
યર્થથી રસેલ અજાણ છે.

એવીવિધવાઉત્તમકહેવાશેરે, ફરીપરજીનેપતિતનજાશેરે. ૧૦
એવોઉલ્લેચલાવશેખારોરે, માટે આજથી વાત વિચારોરે;
કોઈથી છેમંપ્રતિવાએરીરે, વિમ્રવિધવાનેપરજુનારીરે. ૧૧
શેષ નામ થપી જુમિ છૂટરે, તોય મારી પ્રતિવા ન વટરે;
પછી યુરજી મમાલ્પાહપીરે, એકવાત કરીનહિનપીરે. ૧૨

ભાગ ૬ કો.

૫૬ ૬૨ સુ—૬૨ી ૮ મી.

કમજાગેરીનાકલ્પની કહાણી, ભૂપકુંવરનામનમાંમરાણી;
સુતાનેજુમાં નિદ્રાનઆવી, એકોદિશમાંહિલિલિનિરીમાવી ૧
આતિ અંતરમાં અજગાય, ઉઠે બેસે અને સુઇ જાય;
કરે ચિતમાં અનેક વિચાર, ધડે ધાટ હાજર પ્રગર. ૨
અરે નર નિરદય થયા કંપમ, અમળાઉપરઆવો જુલમ;
વડું દુખ હશે સૌ વિધવાને, પીઠાઅદ્વજીત મારીમળને. ૩
ધિક રાજકુંવર ધિક રાજ, પ્રજા જેની અંતરમાં પીડાય;
તન મન ધનકુર્યાનકરવાં, સૌ વિધવાનાં સંકટ હરવાં. ૪
રજુજીમ ભયાનકભાણું, ત્યાં હું તલમર હિમત ન દાણું;
માયાં મરદનાં દેખું રખડતાં, કષ્ટક શરીરેખુતરફડતાં. ૫
દયા તલપિનદિલ ઉપજાવે, વિધવાને દુઃખે દયા આવે;
નથી ધીરજ વારી અપ્રતી, છેકનરમ થઈ જુજા જાતી ૬
દેખી અકતા હશે દુઃખ એવાં, તેનાં હણ્યાં કંઈક હશેકાં;
હશે પથ્થરનાં કે વજાજરનાં, જનનાં હશે કે જનાવરનાં. ૭
વાધવર જનાવર રાની, પીઠા પેખીં શકે ન બચ્યાની;
પુત્રી વિધવાપણુથી પીઠાય, કેમસંસારીજનવીસંખા. ૮
પછી જેને કહ્યું સુનિધાને, ગમતું શું હશે સૌ વિધવાને;
કોઈનેવેષવ્યવતહશેવડાણું, કોઈ તો કુમળચુરીકોશણું. ૯
સૌને શરમ સર્ગા સંકોહરની, વાત ઉચ્ચારેકેમ અંતરની;
સાચી મરજીની હોય જેની, તેનેતેમજ આશવાદેરી. ૧૦
૧૧સ કરિએ જે કોઈના ધર્મ, તો તે કહેવાય મોક્ષકર્મ;
નરકોષ થવાચકાપસન્મારી, તેનેકરવે નહીં યદવાસી. ૧૧
ગમે કોઈને સંસાર આદરવો, તેનેપકડી સંખાસીતકરવો;
પશુ સાચું તે શીરીતેખાવે, ખરાજનનાંમરમકેમખાવે. ૧૨

૫૬ ૬૩ સુ—૬૨ી ૧૩ મો.

એવો શો કરિએ જે ઉપાયરે, જેથી સૌનારૂચિસમજાયરે;
લક્ષવિધવાવસેછેઆપુરમારે, સૌનેછંજાજુહીકેરમારે. ૧
પુછતાં સતતત્સર તીરેરે, સાચી વાત સમજીએકોસીરે;
જને ખતિ અજાણતમજાણરે, જાનેકેરજુહીઉપામખાણરે. ૨

સુણી સુનાયા કહે સુણ સતર, એતો કામ નથી અદ્યતનરે;
અદ્ય કામે મુંઝાયો તું આજરે ત્યારે કેમ ચલાવીશરાજરે.
સર્વ વિધવાના મનની ઇચ્છાએ, એતો એક દિવસમાં જણાવરે;
આજથી ત્રીજો દિવસ જાણરે, તેને સમજવું તેની સહાધરે.
સુણી વેન કહે સુણ માતરે, વડી અમરજની એતો વાતરે;
જીવતે જીવતું મનહોય મેલુરે, સલકળવું નથી કંઈ સહેલુરે.
એક પ્રેમદાનો લેતાં પાર રે, ન પમાય વિતે વર્ષે આરરે;
એક દિવસમાં લલ્લ કળાવરે, માણ એ વાત કેમ મનાવરે.
કાલ મુજને પીરજ દિલેવારે, આપ લોભા દીલાસાજ એવારે;
પણ એકથો દાખલો દેખુરે, તો હું વાત ખરેખરી લેખુરે.
નરની વાત કે નારીની વાતરે, કેમ તરત કળાય કહો માતરે;
સુનિયા કહે સંભય ઝાંડીરે, ને આશ્ચર્યાતકરો ને ઠાંડીરે.
એક જાતનાં જણ વિચારીરે, એક નરજી અને એક નારીરે;
નરના અંતરમાં જે સમાવરે, તેતો કાંઈથી કળી ન શકાવરે.
પણ પ્રમદાલણ પેદામાંનુંરે, રજા ભાર રહે નહિ ઝાનુંરે;
દેખી દાખલો દણિકરીનેરે, પછી રહે જેનું ચીરજ ધરીનેરે.
વળતી વેનને વિધાસ આગ્યેરે, માતાએ ખરેખરે ખતાવ્યેરે;
કાંઈક કરશે માતાજી પાપરે જેથી સહી ઇચ્છા સમજાવરે.
હું છું બાળક મુજમતે છોટીરે, એતો રુદ્ધ એની મતે મોટીરે;
એવું સમજીને કારણ સર્વરે, મળ્યો વેનના મનનો અર્વરે.

૫૬ ૬૪ મુ.—દેશી ૧ લી.

રાણીએ પછી રાજગુરોને, બોલાવ્યા બહુ પ્રીતે;
કરનેડી પરજીયામ કરી, ઉચ્ચાર કર્યો આ રીતે.
અરે ગુરુ હું પિયર ભણી, મધતી સુતને લલ્લ સાથે;
રસ્તામાં એક ધાત મધ, મોટી કુંવરને માથે.
મહાભયંકર વનમાં ભેટી, એક ભેગણી એવી;
ભરમ કરત પરજીયાને તે વેનને વનની દેવી;
વિનતિ કરી મેં મિષ્ટ વચનથી, ત્યારે બોલો તેહ;
તજી દિન ને ઉજળી કરો તો, રહે કુંવરનો દેહ.
પ્રથમ દિવસ સહ કુમારિકાને, એક ઉજળી આપવો.
બીજો દિવસ વિધવા સમજીને, ભોજન ભજા કરાવો.
ત્રીજો દિવસ વિધવા નિવરજની, ખામ વિષે બોલાવી;
ને પરિપૂર્ણ પ્રમંન કરોતો, કદી નહુ નહીં આવી.
અમે કણલ કર્યો તે કથનો, દિલ રીઝી વનદેવી;
તે માટે તજી દિવસ લગી, કરવી ઉજળી એવી.
જહેર બધામાં સાદ પડાવ્યો, ઉચ્ચરી એજ પ્રમાણે;
ખામ વિષે સહ બાળકિયો, બોલાવી વેહેલો વહાણે.
ખામ સમીપ સરિતા તહ, શિવ મંદિરમાં લાગી રમવા;
ત્યાં ગુરુ મુખથી કથા સુણીને, ખામ વિષે મધ જણાવો.

સરિતામાં સહ રનાન કરીને, કથા સુણે ગુરુ મુખથી;
રખાંબી આખોદન રહી, પછાશેદેવો વધે મધ મુખથી.
નિજે દિવસ સધવા સમજીને, જીમતી કરી જમાડી;
જન બુધજી બખરીશ દાનને, કુરમખે પહેર્યાડી.
નિજે દિવસ વિધવા નિવરજની, બહુ હેતે બોલાવી;
પ્રજાતમાં ત્યાં ગુરુની પાસે, ધમ કથા વંચાવી.

૫૬ ૬૫ મુ.—દેશી ૩ છ.

વેદ વિહિત વૈધવ્ય ધર્મ, વંચાવ્યા ગુરુની પાસેજ;
સહ વિધવા સાંભળા ભેડી, ઉતમ ભોજન આપેજ.
વેનકુંવર ને સુનિયા રાણી, ત્યાં ભેડેલાં દોસેજ;
ગુરુ ભણે વિધવા સમજીને, હલે ઉપદેશ અતીસેજ.
સાંભળતાં સહના મનની, સ્થિરતા સ્વપરમમાં થાશેજ;
વેનતણા વિપરીત રિચારો, વ્યર્થ બધા વહીજશેજ.
જે વિધવા વૈધવ્ય ધરમથી, આપે હશે ને અખણીજ;
તે પણ આજ જ્યારથળજી, સાંભળીને મુજવાણીજ.
સાંભળીને કદિ ભૂલી મધ હશે, સાંભરી આવશે એનેજ;
જે કદિ વારતા જૂની થઈ હશે, તાજી થશે વાત તેનેજ.
વૈધવ્ય ધર્મનું વરણન કરતાં, કથી ન રાખું કયાજ;
મોટા મોટા મુનિના મત ભડને, વાતકરીશ પ્રકાજ.
એવું ધારીને ઉંચા સ્વરથી ગુરુ, બોલો આ તાળી પાડીજ;
સાંભળાજ સહ એકજ ચિત્તથી, વાત ન કરશે આડીજ.
વેદ પ્રમાણે ધરમ વિધવાનો, રનેહ સહિત સંભળાવુંજ;
સ્વધર્મ વિષે સુખ ભોગ ભોજનથી, આદરશે વતણાવુંજ.
જે કદી કિચિત ચૂક કરી તો, પડશે નરકની ખાણેજ;
જમના દૂત જોરાવર તમને, મારશે મોઢાં ખાણેજ.
લાલચ લોક હજાર દેખાડે, પણ ન કદી લલચાવુંજ;
પ્રાણ જતાં પણ ધર્મ પોતાનો, તે તણને નહિ જાનુંજ.
ધર્મ ધરી તમે ધન્ય મણારો, દેવ લોકે થશે દેવીજ;
રાણીમધી પણ રિધસિધાઝી, અલખત પામશે એવીજ.
તે માટે હવે તમને કહું તે, પૂરાં વચન સુણી પરજોજ;
વિધવાઓનો વેદકલ્પ, ધર્મ સંન્યાસિના સરજોજ.

૫૬ ૬૬ મુ.—દેશી ૭ મી.

વિધવા વાપાનો, ધર્મ સંન્યાસીનાં સરખો;
પ્રીતસહિતજે પાળે હિતે, પરવશ પશુપ્રમખરખોરે. વિધ. ૭૬

વિધવા કે સંન્યાસી ને કહી, જનકની ગાડીએ બેસે; ધર્મ સિંહુનો ધારો ભેટા, ક્રાંત નરકમાં પેસે. વિધવા. ૧ કાંસાના વાસણમાં કાંઈ દિન, ને વિધવા બી જમશે; પતિ સુધાં નરકે જઈ પડશે, પૂણ પીઠા ત્યાં ખમશે. વિ. ૨ બાજ બગીચા કે તુલ્ય નાટક, ને કદિ નજરે નેશે; તોતે વિધવાનું મત તતક્ષણ, અરેઅરે ત્યાં ખોરીશે. વિ. ૩ વિવાહનાં કહી વિધવા નારી, ગીતો લાગે ગાવા; તો તે પાપમયી નિજીવનમાં, સમર્થ નથી હોડવારે. વિ. ૪ રેશમનું કે રંગેલું, કદી અંચળ ધારે અંગે; તો તેના પારિયા જમપુરીમાં, સંચરશે તે સંગે. વિ. ૫ કનક કદી તલભાર ધરે ને, વિધવા કે સંન્યાસી; પાપ ખસેનહિ વસેકદી ને, કાંઈ વરસ જઈ કારીરે. વિ. ૬ વિધવા હાસ્ય વિનોદ કરે નહિ, રહે ઉદાસી આપે; વાત કરે રૈરાઅતણી, નહિ તો પડશે મહાપાપેરે. વિ. ૭ સાંસારિક ઉત્સવમાં કે કદિ, ઉભણીએ નવ જય; એકજ વાર દિવસ આખામાં, ખાણું સાફ ખાયરે. વિ. ૮ પૃથ્વી ઉપર કરે પધારી, જેમ જન્મકર્મ નેગી; હથર હથર મુખે ઉચારે, રમકાનના જેમ શોગીરે. વિ. ૯ ભણું કંઈ નેવા નહિ ભડું, વાળે ન્યાં કાંઈ વાળું; દેખેનહિ મુખદર્પણમાં, તો રહે વિધવાવ્રત તાળું. વિ. ૧૦ તે ને કદિ વૈતાળજી આપતો, મૂળ પાપનું મોટું; વિશેષ ભોમમયી વિધવાવ્રત, અગીત થાશે ખોટું. વિ. ૧૧ મહાથી વેધવ્ય ધર્મ, નવ પાળે તે તો કેરી; એકાદ ઉપવાસ કરે, અધિલી અકરી જેનીરે. વિ. ૧૨

૫૬ ૬૭ મુ.—દેશી ૧ લી.

કયા સુણીને ભોળન કરવા, ઉડી સકે હરખાષ; પીળા રાતા મુગદા પેહેરી, બેડી સરવે ખાષ. ૧ પતરાળી યાળી પીતળની, દષ કાંસાના યાળ; જમ્યા પછી પાછા નહિ લઈએ, કહ્યું એમ તે કાળ. ૨

૧ એક ભોળાસ્વારે ઘોડાની દયાથી ઘોડા ઉપર બેસીને મોટા ધાસતો ભારો હોતો તે પોતાના માથા ઉપર લીધો. તેમજ કેટલાએક ધારે છે કે જનક ઉપર ન બેસવું પશુ ગાડી ઉપર બેસવું.

૨ તદ્દેવુણવાવણિસ્વર્ગાતપતિઃ પતતિસ્વર્ગવા તત્કારિતા ચ માતાચ્ચત્રાતુર્ગસ્તવૈવચ ॥

૩ તાંતુલામ્યજ્ઞનેચૈવકાંસ્વપાત્રેચ્ચભોજન-વતિસ્ત્રિવિધવા ચૈવ વર્ણવેશ્યમાધિકત્વ ॥

લાલચને લીધે કાંસાનાં, વાસણ સહને ગમીયાં; પહોર દિવસ પૂરો ચક્રતાંસહ, ખટરસ ભોળન જમીયાં. ૩ પાનગિમાં આખ્યાં તે આવી, એક ક્યાં બહુ રાતા; કર્પણ આખ્યાં તેમાં અંધારો, દિહા ભણા દેખાતા. ૪ આભૂષણ અંચળ લાવીને, એક ક્યાં અંધાર; સદા સરીર ઉપર રાખે તે, સંગે તમે શણગાર. ૫ એવું સુચતાં અમળા સવે, જૂથજૂથ સજવા લાગી; કનકતણી ગૂંજરિયો કાંઈએ, મુખથી લીધી માગી. ૬ કાંઈએ ધરી કનકની કંઠી, વળી વીંટી આંગળિએ; સાડી કસપા હેડાની, સરીરે લાઇ સજ સજાગિએ. ૭ કાંઈએ કાને ધર્મા વેઠા, કાંચળી રેશમઢેરી; ખાહે લઇ માદળિયાં બાંધ્યાં, શોળીનાં સોનેરી. ૮ નતક ગાયક ત્યાં બેલાબા, નાટક રૂડાં રચાયાં; તે દેખી દિલ પુશી થયાં, સહ ભામનિયોને ભાગ્યાં. ૯ બાજ વિષે એક હતો બંધેલો, પલંગ ત્યાં પાથરિયા; અરે બપોરે સહ ત્યાં સતી, ધર્મ ન મનમાં ધરિયા. ૧૦ ચાર ધડાં જ્યાં દિવસ રહ્યા, સહ જમીએ બીજવાર; બુધરિયાળા રથ ભેડીને, ત્યાં કાંધા તૈયાર. ૧૧ જનક બહુ જળવંતા બેઠ્યા, બાષ્પજો રથમાં બેડી; ગીત વિવાનાં ગાતી ગાતી, પુર મળે સહ પેડી. ૧૨

૫૬ ૬૮ મુ.—દેશી ૩૬૭.

જુઓ પાડીને ત્યાં ગુરૂજી બોલે, સહજો ચરો સરખીજ; મત વિધવાનું વિસારી, મુકયું, પાપજીયો મેં પરખીજ. ૧ કથન ગુરૂનાં મન ધરે નહિ, મન માને તેમ મહાલેજ; રથમાં બેડી ગીત ગાય અને રથ ધમધમતા ચાલેજ. ૨ કષ્ટક જણીતો એમ કહેજે, હો ગુરૂ કહેતા જમજ; વેધવ્ય ધર્મ કહ્યા પરમાણે, આપણથી ન પળાયજ. ૩ મરણ પછી તો મને તેમ ખાષ, હશે થવાનું તે ચાશેજ; પણ ખાનપાનને ખાટલો તેતો જીવતા કેમ તજશેજ. ૪ સહ કરતાં હોય તેમજ કરિયે, નિંદા કરે નહિ કાંઈજ; ને કંઈ આપણે એકતાં કરિયે, જમત કહેજે, જુડું ભેડજ. ૫ રથમાંથી બેસીને માંડએ ગીતો, એમાં અચળ શીજેજ. કાંઈ વિધવા નથી બેસતીગાડીએ, એમાંથીવાત ન ચીજેજ. ૬ કનકનાં કંઠજુ તે નવ પહેરે, જેને મને નહિ ખાવાજ. મુત્ર કે ભાન પરણતાં વિધવા, કષ્ટ નથી બેસતી ગાવાજ. ૭ આપણે ખાષ સંસારમાં રહેવું ને, એવું તે કેમ પળાયજ; વહાલા સર્મા તજી ચાલે વેરામજ, તેનાથી તેમ કરાજ. ૮

એકબાર જમી દિન આખો, બૂખ્યા કેમ કહાયછ;
 મુખોપશ્ચી આપણે નથીમાયો, મુઆપાછળનમરાયછ. ૬
 દેશીયીરાણીએ ઉભણીઆપી, તોલિદ રાખીએ શોકછ;
 મન આપણું ખુશી કરવાનેમોટે રૂપમાખરઆરોહછ. ૧૦
 આજ દિવસ મહારાજ કુંવરશિર, ધણી નિતીછે ધાતછ;
 ઉત્તમ દહાડોઆજનો મણીએ, વિવાહ જેવી વાતછ. ૧૧
 તેમોટેઆજ ભલાં ગીતમાઈએ, હાંધ્યામાંહી હરમાઈછ;
 જેમ પોતાના પુત્રની પામીએ, વિવાહ કરી વધાઈછ. ૧૨

૫૬ ૬૯ મુ—દેશી ૪ થી.

મોટે કામની કહે સણે કંથછ,
 અતિ હરખ પામી હુંતો આજ; વિવાની વધામણી.
 મોટે મોટા મંડાવો ને મંડાવો,
 તોડો સખજો કુંડુંખી સમાજ. વિ. ૧
 કુંડું છંદીરે લખજો કંઠાતરી,
 પામે પ્રેમથી સખજો રવજન. વિ.
 છને જાજતા રંમ છંદાવીએ,
 દિલે ધારિને દિ ધન્ય ધન્ય. વિ. ૨
 જણગાર સખવિએ શોભતા,
 હેતે ભાવો રૂઝાં હીર ચીર; વિ.
 મોમાં મોતી માણક મણિ મૂલવો,
 વેગે જાએ મારી નજીદીના વીર. વિ. ૩
 હેમ સાંકળો કાચની હાંડીએ,
 ઝાઝાં ઝુમર ઝાકઝમાળ; વિ.
 ૧કાણુ કાચના તખતા કરાવજો,
 વડા ઉંચા ને વિમળ વિશ્વાળ. વિ. ૪
 ખુબ ખીલે તેવી ધણી ખુરશી,
 મેલો મંડપમાં મોટા મેળ; વિ.
 રૂઝાં કાચ ને હાંતનાં રમકડાં,
 આણો ઝોપે એવાં ધણાં એજ. વિ. ૫
 વાળંઆળં વિવિધ વળડાવીએ,
 મારી મોરિયો મંચળ ગીત; વિ.
 આવી ખેલાડી આપણે અખણ,
 ખતિ માંડશે ખેલ ખચિત. વિ. ૬
 મોઢા મેવા મંગાવોને મૂલથી,
 કેળાં કરી અંછર અનાર; વિ.
 આજ સાજન મહાજન આવશે,
 ખુબ ખાસો તમાસો થનાર. વિ. ૭

મને સભિજતાં સુખ સાંપડ્યું,
 મારા મનમાં આનંદ ન માય; વિ.
 રૂડો દિવસ દીવાળીથી દસમણો,
 ગણું એથી અધિક તો ગણાય. વિ. ૮
 ભાવે હું મારા ભાઈ બોનમને,
 લેખ લાયકી સહિત લખીશ; વિ.
 મારી મેહનપણીને મોલાવવા,
 મારા માણસને મોકલીશ. વિ. ૯
 મારી સાસુજીને કહું રનેહથી,
 રાજ રાજ થશે સુધી સર્વ; વિ.
 આજ મોર મોરણીને નોતરૂં,
 આજ પરમ પવિત્ર છે પર્વ. વિ. ૧૦
 પાકાં પાન ને સારી સોપારીઓ,
 લાવો છલામટી લીલાં ભવિષ; વિ.
 કાચો યુગો કપૂર પુરી કરી,
 રચો ખાંડાં રહે જેમ રંચ. વિ. ૧૧
 હું તો હરખે દેખું દરો દિલમાં.
 આજ અદેકા દિસે છે ઉજેશ; વિ.
 કહું દિલ થકી હું જમદીએ,
 હરિ આપણે અમને હંમેશ. વિ. ૧૨

૫૬ ૭૦ મુ—દેશી ૧ લી.

ગીત સુધી કમળાગારીનું, હાથું બદ્ધ હરખાથું;
 જાણ્યું જે મુજ વિવાહનું આ, ગીત જરૂર જવાયું. ૧
 રાજ કુંવરને રાણીજી પછી, ખાજ ખહાર નીસરીયાં;
 સંખ્યા ટાણે શિવનાં દર્શન, કરવાને સાચરિયાં. ૨
 ત્યાં વિધવાઓ પાંચ હતી, ભાસે મુખમાં જૂખાળાં;
 કોમળે યોળાં વચ્ચે ધરી, કોષ કશ્યપ વિનાનાં કાળાં. ૩
 મુનિશાએ તે સખજીઓને, પુછી લીધું પોતે;
 કેમ તમે બોજન નથી કીધું, કારણ મને કહે તે. ૪
 બાઈઓ સુનિષા પ્રત્યે બોલી, અમે સુધી ગુરૂ માયા;
 એજ રિતે વિધવાનો ધર્મ, ધરીશું અમે અન્યાયા. ૫
 પ્રાણુ જનાં પણ નહીં પેસીએ, ખાજ વિષે કહિ બાઈ;
 બોણું નોવા નહિ જમીએ, હાંધ્યામાંહી હરખાઈ. ૬
 સ્વર્ગથકી કોષ સુર આવીને, ભાગે જે લલસાવા;
 તો પણુ અમે ધરમ નહિ તજીએ, લાગે દેત્ર ડરવા. ૭
 માયા સાટે અમે રાખયું, ધર્મ અમારો આપ;
 આપદમાળ પડે મહા આવી, તો પણુ શા સંતાપ. ૮

કપીને કોષ કાયા કરા, કરશે ચૂરે ચૂરા;
 તોપણ કોષ તુકસાન નથી, અમે ધર્મ પાળ્યું પૂરા.
 પછી વેને તેઓને પૂછ્યું, જો દિન આખો જંગ્યા;
 કહે આજ આ યાત્ર વિષે, વાછત્રો શાં શાં વાગ્યાં. ૧૦
 ખામજો કહે અમે એના સ્વર, સુપ્ત નથી થું કહિએ;
 એવે સમે ઉપદેશતણાં પદ, અમે ઉચરતાં રહિએ. ૧૧
 વેન કહે તમે પદ ગાયાં, તે બોલો અહિંયાં બેશી;
 પછી વિધવાઓ ગાવા લાગી, ઉત્તમ પદ ઉપદેશી. ૧૨

પદ ૭૧ મું—કેશી ૨૨ ચી.

જમ છે જમત ચાલ્યું, એ જીવ જોને. ૧
 જોને તું પાટણું જેવાં, સારાં હતાં શેઠેર કેવાં;
 આજ તો ઉજડ એવારે, એ જીવ જોને. ૨
 વળી સિદ્ધુર વાળા, મોટા જોને રૂઢમાળા;
 રહેા નહિ તે કપાળારે, એ જીવ જોને. ૩
 રૂડા રૂડા રાણી જાયા, મેળવી અધામમાયા;
 કાળે તેની પડી કાચારે, એ જીવ જોને. ૪
 જોને જોને હાયા થતી, રૂડી જેની હતી રતી,
 ક્યાં ગયા કરોડપતીરે, એ જીવ જોને. ૫
 જરી જો આજરી થતા, હાજર હડીમ હતા;
 તેનાતા ન લાગે પતારે, એ જીવ જોને. ૬
 કોષ તો કહેવાતા કેવા, આલના આધાર જેવા;
 ઉઠી ગયા એવા એવારે, એ જીવ જોને. ૭
 જુવાનીમાં જતા જોને, રાખી નહીં શક્યા કોષ;
 રહ્યાં સર્વે સર્ગાં રોષરે, એ જીવ જોને. ૮
 હાજર હજારો રહેતા, ખમા ખમા ખમા કહેતા;
 વિષમથી ગયા વેહેતારે, એ જીવ જોને. ૯
 મુખા જન જોની સાથે, હેતથી પોતાને હાથે;
 મરણ ન મટ્યું માથેરે, એ જીવ જોને. ૧૦
 જમ લીધે જતુ જીતી, નરીન ચઢારી નીતિ;
 વેળા તેની ગઈ વીતીરે, એ જીવ જોને. ૧૧
 જમતમાં ખુમ જંગ્યા, વેર વાળીને વિરામ્યા,
 પછી તે મરણ પામ્યારે, એ જીવ જોને. ૧૨
 નેક નામદાર નામે, ક્યાં જઈ રમસાન કામે;
 ઠીકા દલપતરામેરે, એ જીવ જોને. ૧૩

પદ ૭૨ મું—કેશી ચાલતી.

મેતે તો ચેતાતું તનેરે, પામર પ્રાણી; ૧
 સજી ધરનાર સાંડે, મિથ્યા કહે છે માંડે માંડે.
 તેમાં નથી કશું તારેરે, પામર પ્રાણી. ૨

તારે હાથે વવરાશે, તેટલુંજ તારે થાશે;
 બીજું તો બીજાને જશેરે, પામર પ્રાણી. ૩
 માંખિયોએ મધ કીધું, ન ખાધું ન દાન દીધું;
 હુટનારે હુટી લીધુંરે, પામર પ્રાણી. ૪
 ખંખેરીને હાથ ખાલી, જોયિંતાનું જીવું ચાલી;
 કરે માથાકૂટ કાલોરે, પામર પ્રાણી. ૫
 સાહુધરીમાં સવાયો, લખોપતિ થું લખાયો;
 કહે સાચું થું કમાયોરે, પામર પ્રાણી. ૬
 આવે તારે સાથે એવો, કમાયો તું માલ કેવો;
 અવેજ તપાસ તેવોરે, પામર પ્રાણી. ૭
 દેવે નરતનું દીધી, તેં તો ન કિમ્મત કીધી;
 મણી માટે મેલ લીધીરે, પામર પ્રાણી. ૮
 જોળામાંથી ધન જોયું, કુળથી કપાળ ધોયું;
 જીવુપણું તારે જોયુંરે, પામર પ્રાણી. ૯
 હજી હાથમાં છે ખાજી, કરતું મજાને રાજી;
 તારી મુડી કર તાજીરે, પામર પ્રાણી. ૧૦
 હાથમાંથી ખાજી જશે, પછીથી પરતાવો થાશે;
 કશું ન કરી શકશેરે, પામર પ્રાણી. ૧૧
 મનના વિચાર તારો, મનમાં રહી જનારો;
 વળતી ન આવે વારોરે, પામર પ્રાણી. ૧૨
 નીસર્વો ભ્યાં શરીરથી, પછી તું માલેક નથી;
 દલપતે દીધું કથીરે, પામર પ્રાણી. ૧૩

પદ ૭૩ મું—કેશી ૧ લો.

અધિપતિ સુત ઉપદેશ સુણીને, ચિરમન ધંભિન થાય;
 પ્રદક્ષણ પાંચેની કરીને, પ્રેમે લાગ્યો પાચ. ૧
 એ કરજડી એવું બોલ્યો, ધન્ય તમારો ધર્મ;
 પાંચ તમે છો પવિત્ર બાપ હું, મનમાં સમજ્યો મર્મ. ૨
 તમે નિરંતર ધર્મ તમારો, પરમ પુણીથી પાળો;
 તમને હરકત કોષ કરે નહિ, ચિતની ચિંતા ટાળો. ૩
 રૂપકુંવરે નાપિક સર્વેને, આજા દીધી આની;
 જે વિધવાઓ જમી રમીને, શેઠેર વિશે સીધાવી. ૪
 એમાંની વિધવાના આજથી, કોષના કેશ ન લેતા;
 સુવર્ણના સજીનાર થકી કોષ, કેશ અધિક નથો એવા. ૫
 એ રીતે તેને વિધવાને, શીશ રખાયા કેશ;
 કષ્ટકલ્યા કુળમાં તે દિનથી, ચાલ્યો ચાલ હમેશ. ૬
 એ અવસરમાં ગુરૂજી આજળ, વેન વતે છે વાણી;
 અમળાના અંતરની ધ્રુજ, જુગતે લીધી જાણી. ૭

જેની મરણ નથી જાણતી, વિધવા ધર્મ ધર્મીની;
 એને શિદને અડચણ કરિયે, નરપાત લગ્ન કરાવી. ૮
 એવી વાતો સુખ ઉચરતા, પેઠા સર્વે પુરમાં;
 ખરેખરો તે ખટકો પેઠા, અધિપતિ સુતના ઉરમાં. ૯
 ઉગ્રપ્રીમાં કષ્ટ વિધવા દીરી, આઠ વરસની વયમાં;
 કષ્ટક દિહી આપાપ વિનાની, જાતની હતી રૂઢવામાં. ૧૦
 કષ્ટક જીવિને કરો ન દીકા, એકે ગમ આપાર;
 માંસ ગ્રંથર તનમાંહિ મળે નહિ, પિંજરહાડ પ્રકાર. ૧૧
 દયા અધિક ઉપજા દલમાંહી, જીવતી એવી જોઈને;
 વેને ભાતિ ચિંતાથી આખી, રાત ગમાવી રાખેને. ૧૨

કોહુરો.

ગુહકથ કહે પરીક્ષિત સુણો, રાખીને અનુરાગ;
 વરણન વેનચરિત્રનો, કાખ્યો જહો ભાગ. ૧

ભાગ ૭ મો.

૫૬ ૭૪ મુ—કેશી ૧ લી.

વેનકુંવરની વાત સુણી, ઋષિ ઘેર ગયા તે વાર;
 નિશ્ચિ આખી નિદ્રા નવ આવી, વિધવિધ કર્યા વિચાર. ૧
 આંતે અંતર એમ કહ્યું જે, એ તો કામ ન કરવું;
 જી સદો તો તાપામાં રહે, એજ રીતે આચરવું. ૨
 સેવાનો અધિકારજ તેને, સ્વતંત્રતા નહિ દેવી;
 અધિક ગુણો એને ન શિખવવા, રાખવી શ્રદ્ધા જેવી. ૩
 પશુ વૃષકુંવરે લીધી પ્રતિજ્ઞા, તે શી રીતે તૂટે;
 રાજા અંજા ઉપાય કરે તો, છેક કુંવર મત છૂટે. ૪
 મિત્રે દિવસ ગૃહેવ ગયા, જ્યાં અધિપતિ બેઠો અંજા;
 આસન આપ્યું ત્યાં તે બેઠો, પછી તે કહ્યો પ્રસંગ. ૫
 વેન વિવા વિધવાના કરશે, મહાજન મન દુખારો;
 જરૂર કરું તોફાન જામશે, સહ જન સામા ચારો. ૬
 રાજા કહે ફિકર નવ રાખો, પારિજ્ઞ વેનકુંવરને;
 ચાલ નમે નહિ દેજો અલાચ, વહિ દુખાઈ કોઈ નરને. ૭
 કહે સુર સમ આઠ કહે તો, અધિક ભરૂંએ આવે;
 પુત્ર ઉપરની પ્રીત પિતાની, તે તો સત્ય તત્ત્વને. ૮
 પુત્રતણું પોષણ કરવા, કષ્ટ પિતા કરે છે પાપ;
 સ્તનને ગુનો છુપાવા માટે, ઉચરે જુલું આપ. ૯
 નરમતિ કહે નહીં હું વારીજ, વચન ન ભોલે વેન;
 વેનતણો વિશ્વાસ મને છે, જાઓ કરો સુખચેન. ૧૦
 જો કોયે તો પુત્રતણું પછી, છવતાં મુખ નવ જોઈ;
 જો જોઈ જો યદાહત્યાથી, હાવારો હું હોઈ. ૧૧
 ક્ષિતિપતિએ એશ સમ આપા, વિપ્ર યથાજ વિદાય;
 પછી કુંવરને કહ્યું બોલાવી, એમ કહી ન કરાય. ૧૨

સોરઠો.

જો તું તારે ચિત, ઇચ્છે રૂઢ આપવું;
 તો કહું તારે કીત, રાજનીતિ સુણી રાજની. ૧

૫૬ ૭૫ મુ—કેશી ૧૦ મી.

રાજનીતિ સુણ રાજવી, ઉચરે રામ અંજા;
 રહત રૂઢયે રાજ રહે, એવા પારીએ દંમ. રાજનીતિ. ૧
 જે વૃષતિ થકી જન વણા, દિલ થાય ઉદાસ;
 રાજ્યનો કે તેના પંડનો, નહીં થાય વિનાશ. રાજ. ૧
 પુત્રને જેમ પાળે પિતા, એમ રહ્યતને રાય;
 પાળે સદા પૂરા પ્રેમથી, તોજ કલ્યાણ થાય. રાજ. ૨
 કેવળ સ્વારય કારણે, રાજ રાખે જે રાજ;
 રહ્યતનું ન રૂઢ કરે, એનું થાય અકાળ. રાજ. ૩
 પાત્ર પ્રધાનને પૂર્ણને, કામ કરવું હમેશ;
 એકલી આપ અકલ્પથી, નવ કરિયે વિશેષ. રાજ. ૪
 જે પ્રજા સુખને પૂર્ણને, રાજનીતિ રખાય;
 તો વળી સહીથી સરસ દિસે, કદિ કલેશ ન થાય. રાજ. ૫
 અરચા સાંભળિયે ચોટાતણી; ગથ અપજન્ય વાત;
 અપજન્યથી કરિયે અતિ, તેમાં છે સુખ સાત. રાજ. ૬
 શિલ્પક જન જેમ શિખને, શિખવે ગુણ સાર;
 સરને એમ સુધારિયે, પૂરા રાખીને પ્યાર. રાજ. ૭
 કુરસ રીતિ પશુ સર્વને, આવે નહિ અનુકૂળ;
 તો તો તરત ન ચલાવિયે, એજ સંપનું મૂળ. રાજ. ૮
 એવું કરું કરિયે નહિ, જેથી જીવમ જીવ્યાય;
 ધીમે ધીમે સમજાવિયે, શુભ રીતે સદાય. રાજ. ૯
 જેને પ્રજા ધન્ય ધન્ય કહે, એજ ઉત્તમ રાય;
 નહિ તો પ્રજા કે રાજતણા, દહાડા સુખમાં ન જાય. ૧૦
 કોઈએ પારેલા ધર્મનો, નહિ કરિયે વિષ્વંસ;
 ધર્મ વિષ્વંસ કિલાશથી, દિલમાં લાગે છે ડંશ. રાજ. ૧૧
 અલ્પ કરું પશુ આટલું, શિર્ષો રામે જે રાય;
 એજ રાજતણા રાજ્યના, પાયા ઊંડા રેપાય. રાજ. ૧૨

૫૬ ૭૬ મુ—કેશી ૧૪ મી.

વળી એમ બોલ્યો અંગરાય, સુણો જન રાજ સંભાના;
 સહ સારો સુધારો ન થાય, સુણો જન રાજ સંભાના;
 એકે હાએ કુનો ન બોદાય, સુણો જન રાજસંભાના. ૧
 જૂનો ચાલ જરૂર જો, દુઃખ દાવક દેખાય;
 રહ્યતને સમજાવીને, કરો રૂઢો સુધારો રાય. સુણો. ૧
 સમજાવે સમજે નહીં, તે ન કરે તતકાળ;
 કળે કળે જીવતી કરી, કામ પાર પાડે જુપાળ. સુણો. ૨

કહક કામ સરખાતથી, સો વર્ષે સિદ્ધ થાય;
રામણુ રોપણુહાર નર, તે તો ફળ તેહનાં નવ ખાય. સુણા.૪
ધીરે ધીરે ને સાધિયે, કારજ બહુ સદાય;
આમઆધિક લગાડતાં, લુઓપાક બધા બગી. નવ. સુણા.૪
અવસર આવે થાય છે, સધળાં કારજ મિલક;
ફળ પાકે ન ઝડવિના, વડી વાતો કયે વિષ. સુણા.૫
પ્રથમ બધી રમ્યતત્ત્વે, અંતર ઉતરે વાત;
ત્યારપછી તે કામની, બલે કરને લક્ષમણુ ભાત. સુણા.૬
ભાં લગી મન માને નહીં, કરશે ત્યાં લગ્યો કેમ;
વસ્તુ ન મળતી નાકને, લુઓ જીલ જમે નહિ જેમ. સુણા.૭
આભાવનું આરોગતાં, ગળા થકી ન ગળાય;
આગ્રહકરી મળાવતાં, એથી અતે ઉલટી થાય. સુણા.૮
રોજ રોજ ઉપજવતાં, ઉપજે રૂપી અપાર;
ઘોડેઘોડે અફિણુ પણ અતે થાયછે પ્રાણુઆધાર. સુણા.૯
બાળક શીખે બોલતાં, આમળથી ઉચ્ચાર;
પછી લખતાં તે સમજતાં, અનેવળતી બધા બ્યવહાર. સુણા.૧૦
પાઠ સુધારાનો પ્રથમ, સકેને શિખવે એમ;
પછી અમલમાં આજુવા, તતખીરથી શીખવે તેમ. સુણા.૧૧
સઉતું સાઈં આહોતો, ચિતમાં કરી વિચાર;
સ્નેહસહિત સંભળાવને, ધીરેધીરે સુધારાનો સાર. સુણા.૧૨

પદ ૭૭ મું—દેશી ૨૩ મી.

સભળ સંભળાવનેરે, ધીરે ધીરે સુધારાનો સાર;
સભળ સ્નેહ સહિત સંભળાવને. ટેક.
છાટી અલલવાળા આગળે, મુખે ન વડીએ મોટી વાત;
પાશરેકેરા પાત્રમાં, કેમ શેર સમાશે સાત. સભળ. ૧
બાખો કીડીપર લાડવે, આખો મેલિયે તો મરી નય;
બહેકરી લભારાવીયે, તો તે ખાસી રીતે ખાય. સભળ. ૨
મકક લખને માનવી, બેઠા નાવમાં દહને નર;
બડકાવે તો તે અભાગિયાં, પડે ફૂટી પાણીને પુર. સભળ. ૩
જે સમજે જેવી રીતથી, તેને પણ સમજવીએ તેમ;
મેરો તો સમજે સાનમાં, ત્યારે કરીએલવારેકેમ. સભળ. ૪
બાળક આગળ બોલિયે, ત્યારે બનિયે બાળક રૂપ;
બુખાઉતાતા બાખ્યે, બલે હોષએ બહુજા શુષ. સભળ. ૫
પલક ટકે નહિ પેટમાં, જે ખાય ગિલાડી ખીર;
ખાંખાંશિદ અવરાવિએ, તેવિચારોને મારાવીર. સભળ. ૬
જન્મ કરે જન્મવરો, આપે પાળવા કરિએ જે આશ;
એતુંઆદરિએ કે આપણી પાસે વસેકરીવિશ્વાસ. સભળ. ૭
૧ કહે છે કે સો વરસની થાય ત્યારે રામચંદ્રે ફળ થાય છે.

ધીરેધીરે નિત્ય ધીરથી, એને અલલ શિખવીએ બનેક;
હગીમગી હેતવધારિએ, પણ છૂટા નપાડિએકેક. સભળ. ૮
નિશાળિયાને ગમે નહીં, આપે શિક્ષક જે એતું રાન;
નાશીનેજન્ય નિશાળિયા, મળે શિક્ષકનેકેતું માન. સભળ. ૯
છણછણતે તેલે છાંટિએ, લખને નિર્મલ કંકુ જે નીર;
સળગીઉડેએતો સામડુંવળી, સામાનુંબાળે શરીર. સભળ. ૧૦
સભળને મન શુદ્ધ છે, પણ વિષ વિરૂદ્ધ વિચાર;
બહુજનમાં નહિ બોલિએ, જેથી ઉપજેઉપાધિઅપાર સ.
સંસારી જનને સુધારશે, ફૂટી રાખીને એવી જે રીત;
હલપતરામના દેવની, તમેપામશે પુરી પ્રીત. સભળ. ૧૨

દાહરો.

સુંદર જેમાં શાંતરસ, કશિયે નહીં કવાચ;
અધિપતિયે ઇવાં કલાં, કયન કુંવરની પાસ. ॥૧॥

પદ ૭૮ મું—દેશી ૧ લી.

પુત્ર સહિત સમાસકે, રૂપે કલાં એમ વેણ;
વેન કુંવર વળતી ત્યાં બોલશે, ત્યાંમાં હાળી નેણ. ૧
વેનની આંખે આંસુ વળાં, અરે મદમદ વાણી બોલે;
ચિતમાં ચિંતા અધિક વધી જે, રમે પિના રીસ બોલે. ૨
વનની કથા બંધી કહી દીધી, વરણીને વિસ્તાર;
અહો પિના મેં આરી પ્રતિજ્ઞા, કરી સમ આહ હાનર. ૩
અમળાના કુખે આમ આમેં, કીયો મારી બોલે;
અરે પિતા અત્યંત દવા, ઉપજે મુજને એ વાલે. ૪
તળું પ્રતિજ્ઞા તો પુર જનની, લાજે પેદી ભાત;
પછી પ્રતિજ્ઞા કેલ નહિ પળે, મરુદંડી મલ્લાત. ૫
તોપણ તાં તમે ફરમાવો, તેમજ હું તૈયાર;
સુણી રાજાએ જલસું બનિયો બાલિ બાવ બનનાર. ૬
કયન કયું મુખથી કહેવાનું, એકે ન સુઝયું એને;
કથી પ્રતિજ્ઞા કરી પિતાએ, વાત ન બળી વેને. ૭
રાજા રાતે એકંતે જઈ, સુતો ઉઠાસી લારી;
અરથી રાતે જમે રહ્યો, ખરખર ફરી નવે આવી. ૮
વિગત સહિત તે વાત બધી, વહણામાં વેને ગળી;
પિતા ઉપર બહુ પ્યારથથી, આંખમાં આંખાં પાણી. ૯
કુટિ કુટિને કહ્યાં કયો, રોપો નિસાસા નાંખી;
અધિઉપર બહુ રિસ ચડી પણ, મનની મનમાં રાખી. ૧૦

* શ્લોક: ॥ एवं स निर्दिष्टमना नृपो गृहा

શિશોષ ઉત્થાય ચઢોદયોદયાત
અલલલનિશા ડનુપલસિતા નૃમિ
દિલ્લા મતો વેનસુવં પ્રસુતમ

દસતાં મારે લાતો જે ભાષ, હોય પ્રિયાની પ્રીત્યો;
મેં મારે મન એમ મણ્યું જે, આજ્ય ઓરિયો વીત્યો. ૯
નારિ વિના દુખનો નહિ છેડો, મર્યું જે દુખ મારે;
પુરપતિ કહે તુજને પરજીવિય, ન મરિય એ ઉચારે. ૧૦
નારી તારી નાતતણી છે, વિધવા પણ ગુણગન;
સોજ વરસની સુંદરી છે, તન રંગે રતી સમાન. ૧૧
હમણાં તો દુખની દાઝી, દીસેછે જેવી ડોશી;
પણ રંભા જેવી બનશે, જે રાખિય પાળાપોથી. ૧૨
પણ તારા નાતીલા તુજને કરશે પતમ બહાર;
માટે હીમન હોય તને તો, પરજીવું તે નાર. ૧૩

૫૬ ૮૨ મું—દેશી ૮ મી.

મુણી અંતરે અધિક ઉમંગી, નરતાથને કહે નવરંગી;
પારાશર શુભ જોત્રછે મારે, માટે તેનાં વચન ન વિસારે. ૧
એવી રમનિનેનું માનું હું આજીવો, તે કથનને માનશે કાજી;
મારા હૃદયમાં છે વણીદામ, નથી નાતતણું મારે કામ. ૨
આજી છે મારે અંતરે એવી, દુઃખ ભાગશે ગાયત્રિ દેવી;
જેકાંધનપરવરો નહિ નારી, નહિ યતનો તે અધિકારી. ૩
અમિહોતરએજે ન હોમાય, એતો પ્રાહણ બ્રજ ગણાય;
રામનકષિ આશ્રમેભ્યારેપેકા, નવિઅવળું મોડું કરીએકા. ૪
કહ્યું જેને નવ હોય નારી, તેનું મુખ જોતાં પાતક ભારી;
એવો વેદનો ધર્મ વિસારી, શિદ સાચનું નાત નકારી. ૫
વિના ધર્મ નરકની મોઝાર, નહિ નાતથી થાય ઉદાર;
એક નાતમાં જમવાને લોભે, યુગ વેદ ધરમ થીદોભો. ૬
નહિપરજીવજોત્રનીકન્યા, વેદ મત તજી નહિ કહે અન્યા;
સાત પેઢી તજીય પિતાની, પાંચ પેઢી તજી પ્રસતાની. ૭
જુદી ભતનીને નહિપરજી, નાતિલીસાથે કરીય ધરમજી;
નકી ભણ્યુંજેદુણીનારી, તોહું કહીનવરે અવિચારી. ૮
મનમાં જહરી ધર્મના મુળની, કહિય તેનેજ ઉત્તમ કુળની.
નહિતોજેશુભ કુળજન્મેલી, તેનેકહિય હું કુળઉતરેલા. ૯
થોડાંબોલી કે કાપાયે કાળો, તોપણ અણીય રૂડી રૂપાળી.
શીળાસ્વભાવરહી દશે સાધી, તેનેકહિય હું દલગથીકાલી. ૧૦
લઠીમીરતન કે કેસર નામે, પણ જોઇય હું ગુણ પરિજામે;
ભલે નામકરીકરી બેળાળી, તોય જોઇય તેના ગુણતોલી. ૧૧
સદામરજી તપાસીય સાચું રૂપ રંગથી હું નહિ રાખું;
વજુળભોનકરે વિજવાસ, ભલેભાળીઉપરનોઆલાસ. ૧૨

૫૬ ૮૩ મું—દેશી ૨૪ મી.

ખલો ભાળી ઉપરનો આલાસ, રૂપે નહિ રાખીએ,
તેના ગુણતણો કરિયે તપાસ, સદા શુદ્ધિ સાચીએ, રેક.

થાળે ભર્યું દુધ થોરનું રે, ઉમળું અધિક મમ્મણુ;
જેંજનાદુધથી દીસેભણુરે, પિતાં પીનારાનાભવજાણુ. રૂપે ૧
ઈંદ વારજીનાં ફળ અતિ ભલાંરે, દેખતાં દષ્ટિ લોભાણુ;
રૂડીદોરી રળિઆમજીરે, પણ ખાતાં તો ખેડપાયા. રૂપે ૨
નીર નિકાળી રૂડું નિમળુંરે, મોતીની સેર સમાન;
ખાંડલાગુનેખેડઉપજોરે, પાસેજનનેડીયું ભ્યારેપાન. રૂપે ૩
કકા કાચ બિભેરનારે, સાકર સરખા શોભાય.
જુજીથીભોજનમળિજવેરે, તોતેજમનારનો છવજાય. રૂપે ૪
પુરકા વટાવી બિખારીયે રે, લીધો રૂપેયો રોક;
તપાનોભવજોભ્યારેતેવળારે, પાંચોનાસપજીમેલીયોક. ૫
આકાનાં ફળ ઓપતાં રે, આંખના ફળનો આભાસ;
રસ લેવાને રસનાધરીરે, કાપીનેતાંતો નીકળે કપાસ. રૂ. ૬
સોનાથી સરસ સોદામણીરે, સાંકળા શેઠ સમજ;
તાપેતપાવી તપાસતારે, પૂરાપીતજ પેખ્યું પ્રતજ. રૂપે ૭
ધ્યાનમાં ઉભો બચ બાપડો, પૂરો તપરવી પ્રમાણ;
માંજલિયેમુનિવરમણ્યારે, પાસેજનને જોખા તેણે પ્રાણ. રૂ. ૮
ધુંધટોતાણે વણી ભાગ્યીરે, અખળા એવી એક કામ;
નમ પ્રજીવું ત્યારે નીસરી, નારીગુણકાંઈએનુંનામરૂપ. ૯
વચન ઉચારે વિવેકનારે, નર એક ઉજળે અંગ;
પાસે વશીનેપરીકા કરીરે, ત્યારેજવણુવાસનાદંતરૂ. ૧૦
ગાય ગાથા ગુરુવાનવીરે, આપે આંધક ઉપરેક;
કપટભણુએનેકાળજેરે, વળાવિવધી તે હોય વિશેષ. રૂ. ૧૧
જોળ કરો ખૂચ ખાંતથીરે, દમાશો નહિ કાંઈ કામ;
રૂંધામાં નહિરીકરુંરે, ડાળ દેખી કે સાંભળી, નામ. રૂ. ૧૨

કોહરે.

સદગુણવાળોને વરે, દિલ નહિ રાખું કરજ;
નથી ગરજ કંઈ નાતની, ધણું હજરની ગરજ. ૧

૫૬ ૮૪ મું—દેશી ૧૩ મી.

એક હજરની રાખું ગરજરે,
નથી નાતનું કાંઈયું એં કરજરે,
માથે જાપનો ભય નવ હોયરે,
તો કાંઈ નાતથી નવ કરે કોયરે. ૧
નાતે ધર નહિ હુંડી લેવાયરે,
નાતે દેહ બહાર ન કહાયરે;
નાત શુનિયે ચકાવી ન કહરે,
જોને બળતી અમે તે બહરે. ૨
નાત કન્યા અને નથી દેતીરે;
માટે નાતને એલીય વેતીરે,

વિના પુત્ર નરક ભલે જ્યારે,
એવી નાતને શું કહું ત્યારે, ૩
મને નેતરું નહિ દે નાતરે,
તેમાં શીએ મહા યોદી વાતરે;
મારી રસિકી જે કરશે રસોહરે,
ભુગતે જમીય એનું મુખ જોઈરે. ૪
શંકુ વિધ્વ ને સરજ શેષરે,
હૃદયી ગૌરી મંચા ને મણેશરે;
મારી નાત હું એજ ગણીશરે,
નિત્ય નૈવૈય કરીને જમીયરે. ૫
નથી કરતો હું કંઈ કાજરે,
વિધવા લગ્ન કર્યાની શી લાજરે;
મજા બે મને સંતાન દેશેરે,
મળતે મળતો વિવા મળી રહેશેરે. ૬
પુત્ર પુત્રીને પરણવા માદરે,
શીદ આજ્ઞા રાખું બ્યાદરે;
કષ્ટ જાત રહે છે પરમામરે,
નિજ નાતનું જ્યાં નહિ નામરે. ૭
તેનું કામ નબે છે જેમરે,
નાત વિના નભાવિય એમરે;
વેદ ધર્મ હું પાળીશ હરપેરે,
એથી ધર્મર કલ્યાણ કરશેરે. ૮
સધ્મા વંદન કરીશ ત્રિકાળરે,
મળે સંખીશ રૂઢાણ માળરે;
પિતૃ તરપણ કરીશ હું પ્રીતરે,
વૈશ્વદેવ વળી રૂડી રીતરે. ૯
સ્વહા સ્વધા ને વધરૂંકારે,
એક કરશે મારે ઉદ્ધારરે;
એક જાતમાં નાતો અનેકરે,
એમાં અધિક ગણીશ વળી એકરે. ૧૦
અગ્નિહોત્ર હું હોમીશ હાથે રે,
મારી સુંદરી બેસશે સાથેરે;
શુદ્ધ ધર્મ હું સાચવીશ હીકરે,
કશી નાતની નહિ રાખું બીકરે. ૧૧
એટલે બેને વચન કહ્યું આતુરે,
ચોડા દિનમાં તને પરણાતુરે;
કમળાગૌરી નામે એક કન્યારે,
તારી નાતની છે નથી અન્યારે. ૧૨

વિમ કહે એના ગુણ જાણું કુંપરે,
તે બં વરશે તો વરનાર હુંપરે,
રાજા કહે વાત પેટમાં ધરજેરે,
કોઈ જડમતિ જનને ન કરજેરે. ૧૩

પદ ૮૫ મું—દેશી ૨૫ મી.

પેટમાં રાખતી વાત પડકાતણી,
કંઠજીએ કામ જડ છુદિ જનમાં;
છરવં જનમાં વાત તો જેવલા,
અવરને આદેશ થાય તનમાં. પેટમાં. ૧
પેટની વારતા પ્રગટ કરવા થકી,
મર્મને કામ તે બાગી બારે;
અકળ બળ છુદિ જન સકળ જેને કહે,
કપના તરત તેની કળારી. પેટમાં. ૨
જેમ આકાર જેવો કપો જે જને,
જોણખી બીજાએ જોડકરે;
તેમ વાણી થકી જાણીએ જનતણા,
મનતણે મર્મ સર્વે સુમારે. પેટમાં. ૩
જો ન દેખાય જનમાંની બવાળામુખી,
જમીનનું પેટ કળી કોણ જાણે;
પાણી પાવણ કે ખાણ જરની ફરી,
એમ આદેશ ઉત્તરાર્ધ આણે. પેટમાં. ૪
પેટની વાત તપ્પતો ન પરગટ કરે,
દુષ્ટ ગુણ દોષ પરના દેખાડે;
હાડી હાથઆતણી ભોળા જે જામની,
પેટની વાત ખુલાજ પાડે. પેટમાં. ૫
પેટની વાત ખુલાજ જે પાડશે,
ઉપજશે નિત્ય પરિતાપ તેમાં,
તેહને કાળજે તેહ રેડી અને,
આમ સળગાવશે લોક એમાં. પેટમાં. ૬
જેમ ઇલમી વિના આકમી અવરના,
પેટમાં રહે નહીં કાચો પારો;
તેમ આ જનમાં વાત જે છરવે,
એજ ઇલમી ખરે એવું ધારો. પેટમાં. ૭
જેમ કુંભારે કંસારે વાસણ ધડ્યું,
વિષજન લે દોકારે વમાડી;
જોખરે સ્વર કહી ખાંચુખાં નીકળે,
એજ એથીજ થારો ઉપાડી. પેટમાં. ૮
પરણવા બેસતાં તરત પરીક્ષા મળ,

બોળડો બોલ મુળચંદ્ર બોલ્યો;
 દુહ જન વારિને થાક્યા તોય તે,
 મરણે મનતણે મર્મ બોલ્યો. પેટમાં. ૯
 મરવા નાહ્યું ઠેકાણું છાનું મળે,
 જ્યાં થકી કોઇ તેને ન કળશે;
 વાત કરવાનું ઠેકાણું તો વિશ્વમાં,
 મિત્ર મુશ્કેલિથી કાંઈક મળશે. પેટમાં. ૧૦
 નારીની જાતને જાત નાપિકતણી,
 તેહને પેટ નહિ વાત ટકશે;
 તેમ વાચાળ ત્રીજો ગણો તેહમાં,
 બોલતાં જાનીએ વાત બઢશે. પેટમાં. ૧૧
 પારકી વાત કે વાત પોતાતણી,
 સારી કે ખરી સહેજે સોપે;
 ટેવ એવી પડે ટાળિ તે કેમ ટળે,
 જીવ જો જાણ અધાર તોપે. પેટમાં. ૧૨
 સોપતાં માલ વિશ્વાસ હોય સોમણો,
 વાત કરતાં ન વિશ્વાસ આણો;
 દલતણી વાતને ચોખ્ખા દુનિયાવિષે,
 જરૂર જન લાખમાં એક જણો. પેટમાં. ૧૩

હાહુરો.

તે માટે તું કોઇને, કહિશ નહીં આ કામ;
 એમ કહી એ તો ગમા, પોત પોતાને કામ. ૧

ભાગ ૮ મો.

પદ ૮૬ મું—દેશી ૧ ભી.

શિવ મંદિરથી શહેર નિષે તે, ચંચળ રાજ આલ્યો;
 દરથરી દરનારતણો, મહીપતિએ મારગ આલ્યો. ૧
 એકાએક અસુરી વખતે, સિપાઇ પશુ નહિ સાથે;
 પૂતમની અજવાળી રાતે, ચંદ્ર ચડ્યો છે માથે. ૨
 સખળા શહેર ઉપર સુંદર છે, ચંદ્ર પ્રકાશ જવાયો;
 જાણે પુર ઉપર ચંદનનો, વરસાદજ વરસાયો. ૩
 નભ મંડળ અળકે નહોતો, પુરપર કળશે ચળકે;
 જાનેની શોભા નિરખતો, હિડ્યો હલકે હલકે. ૪
 કોઇ ઠેકાણે નાટક નિરખ્યાં, ક્યાંક કરે કોઇ જાન;
 સુંદર ધરથી નમરી શોભે, ઈંદ્રપુરી અનુમાન. ૫

૧ દીવાની ઝાળ માંડવાનેલામતી જોઇને તે જો-
 ણ્યો કે—આ માંચવો ખપ જશે. તો વખ, નેં વહિ એવ
 ખપ જશે, વહ કહેણી કે મુંચંદ બોલો.

નજરમાગજે ધરધર આમળ, ક્યાંક વાંચે હરીયાળાં;
 ક્યાંક દીપકનાં જાળીમાંથી, આવો પડે અજવાળાં. ૬
 ક્યાંક હિડાળાખાટે ફિંગે, નવસવધૂ વર સાથે;
 ક્યાંક દંપતિ પાસા ખેલે, હરણે લઇને હાથે. ૭
 શબ્દો તેના સુણતો સુણતો, પુરપતિ આલ્યો જમ;
 પ્રજા સરવને સુખમાં દેખી, જાતી શીતળ થાય. ૮
 દુખથી કોઇને રોતું દેખા, અતિ અકળામણુ આવે;
 દુઃખનું કારણ પૂછી તેને, દુઃખમાંથી છોડાવે. ૯
 ક્યાંક પ્રિયાપ્રિય મળો પરસ્પર, પીએ પ્રેમરસ ખાણા;
 ક્યાંક રીસાએલીને સ્વામા, કરે છે કલાવાલા. ૧૦
 કોઇ હરિશ્ચંદ્રન કરે ભક્તજન, તાળ મુદંગ બજાવી;
 વેદાખ્યાસી વિપ્ર વેદની, રણા છે ધૂન્ય મચાવી. ૧૧
 ક્યાંક નાજીવટિ નામું લખેજે, નાજીમેળ તપાસે;
 વારે વારે ગણે રૂપેલા, જૂલ પડેલી ભાસે. ૧૨

પદ ૮૭ મું—દેશી ૮ મી.

એવે સમયે દોઢો એક માળ, નરનારી હુલાવે છે બાળ;
 બધા હરખથી હુમરો બળવે, લઇ પુત ને લાડ લડાવે. ૧
 સ્વામીઓલિયોસુંદરી સાથ, આજ સુખિયોજનનગરીનાનાથ;
 એના સુખમાં હિખામી છે એક, નથી સંતાનસાંપડયું છેકર. ૨
 રાજ્યપાટનું સુખશાલેખામાં, પુત પાગ્યો નહીં સ્વપનામાં;
 ધરે મનુષ્ય જનમ નરનારી, પછી સંતતિ પામે ન સારીક
 એનો અવતાર જાણવો વ્યર્થ, ભલે શ્રીમંત હોય સમર્થ;
 વેને સાંભળ્યાં સર્વે તે વેણ, લાખ્યાંદિલમાં મહાદુઃખદેણ. ૪
 પશુ સમજ્યો જે વાત છે સાચી, મારા કર્મનીરેખાછેકાચી;
 સુખસંતાનનું નવમળિયું, વડું રાજ્ય મળ્યાથીયું વળિયું. ૫
 પામું પુત જેવું જો રતન, કરે જીવથી જાદે જતન;
 એમ ચિંતવતો આલ્યો જમ, એવામાંએક કોતક થાય. ૬
 પુત આકાશમાંહિથી પડીયો, નરનાથનાં નજરે તે ચડિયો;
 રાત્રે જાણ્યું તૂંક્યામાહારાજ, માટેપુત્રઆપોમનેઆજ. ૭
 મારા સફળ મનોરથ થાશે, વિશ્વમાં માફે સુખ વખણાશે;
 આજમાફેનસીળબહુમળિયું, મનમાંધારતાસંતાનમળિયું. ૮
 મારી માદીનો વારસ થાશે, મેણું વાંઝ્યાનું મટી જશે;
 ખેળેલઇને ખેસીદાસભામાં, હેતે દામિશ લઇને હાથમાંદિ
 થાશે પાંચવરસનો જેકાળે, ત્યારે જાણવા મુશ્કેલ નિશાળે;
 લાજુ ગણીને થશે કુશીઆર, કહેવાશે તે રાજકુમાર. ૧૦
 હિંચા કુળમાંએને પરણાવું, જેવા જેવી તો જનજોડાવું;
 નાહ્યું ખરચતાં નહીંબિચારે, પુતપરણાવીનેમનકાફે ૧૧

૧ બી, પ્રરૂપ.

વળી વેનને ઉપજ્યો વિચાર, કેમ રાણીને આપું કુમાર;
પછી કીધું નડી કાળજમાં, વડી રાણીતાણે આજવામાં. ૧૩

૫૬ ૮૮ મું.—દેશી ૧૩ મી.

મોટ સોપવો તેને આ સતરે,
એને હરખ થશે અદ્ભુતરે;
જન્મ ઉત્સવ કરીશ સવારેરે,
સજીને સાકર વહેચીશ ત્યારેરે. ૧
જમારે તેની વધામણી જશે રે,
સજા વઢાલાને સંતોષ થાશેરે;
શબ્દમારીશ નમરી સવારે રે,
લીલાં તોરણ બંધાવું દારે રે. ૨
સરહારોને સિરપાવ આપું રે,
બંધીવાનનાં બંધન કાપું રે;
વગડાવું વધામણાં વાળાં રે,
જમાડું સજીને બોળન તાળાં રે. ૩
દરશ જન્યક લોકને દાન રે,
બીજો હરખ નહીં આ સમાન રે;
દેવાલયમાં રચું દીપમાળા રે,
ગારી લેણ મંગળ બહુ બાળા રે. ૪
વડા હરખના વાવડા ચડશે રે,
મોટા ત્રાંખાળું નાદ ગગડશે રે;
તુલ્ય કરશે અપસરાઓ આવી રે,
ગારી માયક વાળાં વજ્રવી રે. ૫
પુત્ર પ્રાપ્તિ થઇ કહેવાશે રે,
આખી નમરીને આનંદ થાશે રે;
આજ હરિએ કરી લીલા લેહેર રે,
ધણી હરખશે જન ઘેર ઘેર રે. ૬
મારે કશિએ રહી નહિ ખામી રે,
મને ત્રુઠ્યા ત્રલોકનો રવાખીરે;
નવ કરવા પડ્યા જપ જપ રે;
નવ કરવા પડ્યા તપ તાપ રે. ૭
કશી માનતા મેં નવ કીધી રે,
‘મનમાં ધારતાં મહા સિદ્ધિ દીવી રે;
મારી નમરી છે પુણ્ય નિધાન રે,
સાચી છે કલ્પવૃક્ષ સમાન રે. ૮
પુત્ર પૃથ્વી ઉપર આવી પડીયો રે,
પણ પડતાં લગાર ન રડીયો રે;

નાખ્યો ઇશ્વરે તે મુજ આજે રે,
વાસ્તે તેને કર્યું કેમ વાગે રે. ૯
એમ અચરજ પામી અંતરમાં રે,
નીચે નમિને લિધો સુત કરમાં રે;
કરમાં લઇને યુગ્મન માલે કવિયું રે,
ત્યાં જાણું ગોડું ‘ભરમ ભરિયું રે. ૧૦
જેયું બાળ તરત જનમેલું રે,
ગળે નખ દઇ મારી નાખેલું રે;
મુખે કંથીને ભરમ ભરેલો રે,
કોઇએ પ્રાણુની લાત કરેલા રે. ૧૧
દેખી રાગ થયો દિલગીર રે,
એના નેણમાં આવિયાં નીર રે;
રનેહે બોલીયો બાળક સાથે રે,
તારી હત્યા થઇ કેને હાથે રે. ૧૨

૫૬ ૮૯ મું.—વજ્રગારનો રાગ.

કેણે માર્યો તને દૂર થઇ, બોલ બાળારે;
તારો કોણ મળ્યો વેરવાઇ, વિના વાંક વાળારે.
રૂડા અમારા રાજ્યમાં, બોલ;
એવો કોણ વસેછે કસાઇ; વિના. ૧
કેતું નેં મંદ ખગાડીયું, બોલ;
કેનાં ચોરી લીધાં ધન માલ, વિના;
કાયા તારી રૂડી કોમળી, બોલ;
ગોરા રૂડા યુવાન થા ગાલ, વિના. ૨
તારું મનોહર મુખ છે, બોલ;
હેત ઉપજે તારા જોઇ હાથ, વિના.
હેલ તારા રંગિયામણા, બોલ;
ક્યાંથી આવિયો કેને સાથ. વિના. ૩
નમણું રૂડું તારું નાક છે, બોલ;
તારા કામળ રૂડા કાન, વિના.
જો તું થતો હોય છવતો, બોલ;
આપું મારી આવરદાવું દાન, વિના. ૪
મન કેમ માન્યું મારતાં, બોલ;
તળ્યો ઇશ્વરનો પણ ત્રાસ, વિના.
રાજની બીક રાખી નહીં, બોલ;
તારો નિર્દય કીધો નાશ વિના. ૫
નાણું ખરચતાં નવ મળે, બોલ;

રૂઠું પુત્ર સરીખું રતન.
કેમ ક્યો તને કુળમાં,
તાઈ કેમ ન કીધું જતન.
શો અપરાધ એવો ક્યો,
તારો પાપીએ લીધો પ્રાણ,
મેલે તારું આયુષ્ય દેખીને,
મારે કાળજે વાચું છે વાણ.
માય થયી તું ગરીબ છે,
વળી સાધુથી શીલો વિશેષ,
કોષ ચઢાવે કાંઈને;
એવું બધું દીસે ન એક.
હત્યા કરી પરમહંસી,
કેલે કીધો આવો કાળોર.
શોધાશ કું તારા શત્રુને,
તાઈ જરૂર કું વાળિશ વેર.
હથરની આઠા થયી,
આળો આ કુનિયામાં તું એમ,
તને માયો તેહનો યુગો,
કદી હથર સાંખશે કેમ.
કર કરમ જે આતું કંઈ,
અહિં જાનું નહીં રહે કંઈ;
પાપ પ્રસિદ્ધ મધું થશે,
કદિ કરશે ઉપાય અનેક.
ધિક ધિક હું મળતો થયી,
તારી કરી ન શકયો રક્ષાય;
આ વેગા નહિ મને વીસરે,
મારૂં બહુ કાળજું બળી જાય.

વિના,
બોલ;
વિના. ૬
બોલ;
વિના.
બોલ;
વિના. ૭
બોલ;
વિના.
બોલ;
વિના. ૮
બોલ;
વિના.
બોલ;
વિના. ૯
બોલ;
વિના,
બોલ;
વિના. ૧૦
બોલ;
વિના.
બોલ;
વિના. ૧૧
બોલ;
વિના.
બોલ;
વિના. ૧૨

પદ ૯૦ મું—દશી ૧ લી.

પછી તે બાળક ક્યાંથી પડ્યો, તેનો ક્યો નપાત્ર;
પડ્યો નજરમાં ગેમ પછો તે, જ્યાં જેવું આકાશ. ૧
આ ગોપેથી બાળક પડીયો, એવો સંકપ આળો;
કાણુ રહેલો ત્યાં તે જેવું, એમ કરાવ કરાળો. ૨
અહુ ત્યાં એકાંતે મેલો, ફરી વળ્યો ધર ફરતો;
પૂર્વાભિમુખ મુખ્ય બારણે, આવ્યો ચિંતા કરતો. ૩
ચોર ચોર કદી બુલો પાવી, ત્યાં જન આવ્યા ધાંધ;
મહીપતિએ કહ્યું આ મંદિરમાં, ચોર ભરાયા બાંધ, ૪
કહો જે એમાં કાણુ રહેલો, કદીએ મંદિર કેવું;
પછી લોકોએ પ્રરપતિ આગળ, નામ જતવું તેવું. ૫

વણીક વિવવા વીસ વરસથી, એક રહે છે એમાં;
તેની માતા આસ થયો, તે સાથે રહી છે તેમાં. ૬
ત્રીજું કાંઈ તેમાં નથી રહેતું, છે ધર આગરદાર;
જરૂર જરૂરે યોગે પેદા, હશે ચોરી કરનાર. ૭
બુલો પાડો ધર ઉત્કાંઠું, તે પછી ગયે તપાસ્તું;
સુવારકો સભામાં સૂતી, ભૂપતિને મન ભાસ્તું. ૮
નામ કામ નોંધી લઈને, મત રાખ રાજદાર;
લોકો મહિ સજ્જાં ધરમાં જઈ, સુખથી સતા ત્યારે. ૯
ત્રીજે દિવસ પુરપીચે પેલો, બાંધ્યોને બોલાવી;
સત્ય ન બોલો તો શિક્ષા કરું, ધમકી હપ ધમકારી. ૧૦
બાનાં તો ગદ બહુ કાઢ્યાં પશુ, અંતે સત્ય ઉચાર્યું;
પુત્રોએ બાળક પ્રસવ્યું તે, માયે તરતજ માર્યું. ૧૧
લાજ થતે લોકોમાં મારે, કીધું એવું કામ;
સર્વ વાતનો સાર એટલો, એથી નિકળ્યો આમ. ૧૨

પદ ૯૧ મું—દશી ૮ મી.

પછી રાત્રે એમ ઉચાર્યું, જેણે બાળક જીવ્યો માર્યું;
એના એજ રીતે પ્રાણુ ભેવા, સર્વ કાંઈ કરું તેના જેવા. ૧
કહે બાંધકો નરનાથ, એને જાં જાંએ પકડીને કાંધ;
પાંચોજનની મળામંદિ ફાંટી, મરોરાખ મેલમાં દિકાંતી. ૨
નાં મો કાંઈ ઉપર થયો પાડો, અંતે રસ્તામાં રહિએ અમાડો;
મારી નજર આગળ એમ મરશે, મારું અંતર ત્યારેજ ફરશે. ૩
પછોપાતક જીકડીને ચાલ્યા, ગળામાં ફાંટીના બંધ બાંધ્યા;
કાંઈ ઉપર એને ચડાવી, રાત્ર આગળ ઉભો છે આવી. ૪
અધિપતિએ એવું સંમગાવ્યું, અરે મોતકરે તારું આયું.
બોલજેવું જે હોય ઉચરતું, કર હરિતું રમરજુ હોય કરતું. ૫
ફળ ભોગવ તારા કરમન, કાંઈ ઉગ્યાં અધિક અધરમનાં;
કાંઈ કરશે તારા જેવું કામ, અતિ કષ્ટભયથી તે આમ. ૬
તારા મનથી કરીશ પસ્તાવો, શીદ અધરમ કીધેતેં આવો;
મારું વજુ વાંકે જીવતું બાળ, ફર કમ કંઈ વિકરણ. ૭
ત્યારે બોલી વચન મુખ બાંધ, ભવે માર મને આજ બાંધ;
પછી પસ્તાવું તુજનેજ પડશે, દોષ કરનાર દહિએ ચઢશે. ૮
બાજ જેટલું બોલિશ હૂંબ, કહું સાચું ન માનશે પુંબ;
બુદ્ધ નિમિત્ત મારે શિર આવું, મારે મરણને આજ કશું બુંદ. ૯
મેલો બુદ્ધ મારો છે તેં એક, તને હથર પૂછશે એક;
હુંતો આગળ મારે નથી જોર, પશુ નિરખેલું નંદકશી. ૧૦
સાથી બાળકનો થયો નાશ, પૂરો તેં નથી કીધો તપાસ;
મારનારો તો મોજ કરેલો, સુખે ફિરો તજો ફરે છે. ૧૧

મને મારે છે તું વણુ વાંકે, નથી વાંકે મારો નવટાંકે;
ઉડીવાત તો તેં ન વિચારી, નથી હત્યાની હું કરનારી. ૧૨

પદ ૯૨ મું—દેશી ૧૦ મી.

હત્યાની કરનારી હું નથી, વડો નહિ મુજ વાંકે;
વમર મને મારી જાઉં છું તો અમળા છું રાંકે. હત્યાની. ૧
બાળક સાથે મારે કર્યું, વડું નવ હતું વેર;
માફે તેણે ન બગાડીયું, જેથી જાપને જીર. હત્યાની. ૨
માયા પુંજ રાંકડ કરી, નહોતી બાળક પાસ;
જે માટે જીવ તેનો લઈ, એવી નવ હતી આશ. હત્યાની. ૩
એને મળે નમ મારતાં, મારા મુજબ આ હાથ;
આસુપડ્યાં મારી આંખથી, જાણે જગતનો નાથ. હત્યાની. ૪
પણ પછી એમ વિચારિયું, મને નહિ આનું પાપ;
પાપ તો ભોગવશે બીજા, મારે શાછે સંતાપ. હત્યાની. ૫
વાંકે વિના મને મારશે, જેશે જગ કરતાર;
પડે આનું ફળ પામશે, નથી જૂલ લગાર. હત્યાની. ૬
હાકમ કેરા હુકમચડી, લડે શરરીર જેઠ;
નોકરી છોડી નરેશના, થાય નોકર તેઠ. હત્યાની. ૭
નોકર ઉપર નરપતિ, જીવું રાખે ન ઝેર;
સામા શત્રુનાજ ઉપર, ચઢાય વાગવા વેર. હત્યાની. ૮
એક હું પુછું એટલું, સુણો બાતક આપ;
જે મને વણુ વાંકે મારશે, કેનેશિર તેનું પાપ. હત્યાની. ૯
બાતક તે પછીએ કહે, ક્યો રાજાએ ન્યાય;
અન્યા હશે તો એહને, પુછશે જગરાય. હત્યાની. ૧૦
રામા કહે રાય સાંભળો, આમાં ઉડો છે મર્મ;
બાતક તુલ્ય તો હું ખરી, મારે શિર નહિ કર્મ. હત્યાની. ૧૧
જે મને જીવતદાન દે લજો તેહનું નામ;
સાચું તે ભાસે જો સર્વને, તો હું જીવું આદામ હત્યાની ૧૨

પદ ૯૩ મું—દેશી ૧ લી.

વળતી રાજા વેન કહે તું, બતાવ્ય ન મ નિશાન;
જે તે વાત ખરી કરશેતે, તુજને જીવતદાન. ૧
બાપ કહે છે બળવંતા, નૃપ સાંભળ મારી વાત;
પુનર્લગ્નને અટકાવે, ધણી કીધી આવી બાત. ૨
કળિભુગમાં વળિ આતિશે કરશે, બાળકની હત્યાઓ;
ગર્ભપાત તો મણી વિનાના, વળી કરશે વિધવાઓ. ૩
દર વર્ષે મોટાં શેઠરાંમાં, એકે જો બાળક મરશે;
સખા શેઠરાંમાં ગણિયે તો, પાંચ સાતસેં કરશે. ૪

દશ વર્ષોનાં મણી દેખો તો, પાપતણુ નહિ પાર;
પુનર્લગ્ન અટકાવ એટલી, હત્યાઓ કરનાર. ૫
યું કરિએ રસ્તો નથી બોલે, માટે બાળક માર્યું;
આથી અધિક દિટકાર મળત, તો બાળક હોત ઉગાર્યું. ૬
મુજને ફાંસી દેવાથી, બાળકનાં મોત ન મટશે;
જે તે ચાલ મટાડી દેશે, ધણી હત્યાઓ થટશે. ૭
નાંક તો કોડ ઉપાય કરો પણ, બાળક હત્યા થશે;
તેનું પાપ બધું એવા, મતવાળાને શિર ભશે. ૮
પ્રજાતણું પ્રતિપાલન કરવા, તમે જો મનમાં ધારો;
તો એવા બહુ નિર્દોષ, બાળકના જીવ ઉગારો. ૯
એક દિવું બાળક મરતાં તો, તમને ઉપજ્યો ત્રાસ;
પણ એવાં તો પૃથ્વી ઉપર, વિશેષ થાય વિનાશ. ૧૦
અનુભવી તો અનુભવી જાણે, મરખ જોડતે જાણે;
વણુ દીકરી વાત કરી તે, અનુભવમાં નવ આણે. ૧૧
પુનર્લગ્ન અટકાવ કર્યાથી, અનેક અધરમ થાય;
જેમ નદી જળથંધ કર્યાથી, જે તે રસ્તે જાય. ૧૨

પદ ૯૪ મું—દેશી ૮ મી.

વળતી વેને ક્યો ત્યાં વિચાર, સાચું બોલી આ નિર્બળ નાર
પુનર્લગ્નને ત્યાં અટકાવ, આવા બનતા હશેજ બનાવ. ૧
માટે આને જો નાંખીએ મારી, નથી હત્યાઓ બંધ થનારી
પુનર્લગ્નને રસ્તો પકડશે, ત્યારે બાળકત્યા બંધ પડશે. ૨
પુનર્લગ્ન નિષેધ છે જેઠ, સાચો શત્રુ બાળકનોજ તેઠ;
માટે તેની સાથે વેર રાખું, નહિ અજાણે મારી નાંખું. ૩
ભાખ્યો વેને પછી એવો બેદ, સાત વર્ષની ભોગવ જેઠ;
તને દીધું મેં જીવતદાન, શિશુ અપરાધને અનુમાન. ૪
પછી કેદમાં લઈ ગયા તેને, વેર લીધું નહાં એમ વેને;
પુનર્લગ્ન નિષેધની સાથે, નકી વેર ધણું નરનાથે. ૫
જાણો છો જનું હોય જો રાજાધારો તોફાનું નિષેધનો બાળ;
સાચું લક્ષર લડવાને આવે, કર ઝાઝો દેખાડી કરાવે. ૬
કદી ખાલો થાય જો ખજનો, પડે ઉલટો વિચાર પ્રજાને;
તોય મારો વિચાર ન મેલું, ખરો ક્ષત્રિય થઈ રણમેલું. ૭
મારા મતથી વિરુદ્ધ થનાર, તેને માનિશ જનુઓ મારા;
સામ દામ અને બેદ દંડ, કરે મારે ઉપાય અખંડ. ૮
છેલ્લો વારનાં શત્રુ ચલાવું, પણ પાપનો પંથ મેલાવું;
વણુ વાંકે બાળક માર્યા જાય, ત્યારે મેં થી કીધી રક્ષાપદ. ૯
હવે દિગ્મત રાખવી હજીએ, કાપાનો બપ કરવો ન કંઈએ;
પરમારયનું કરી કર્મ, તન તજનું તે ક્ષત્રિય ધર્મ. ૧૦

મેટી લોહીની ચાલશે નીક, તોય જાણીશ જે થયું દીક; ૧
બધી પૃથ્વી પ્રજાએ થઈ જાય, બહે ચલાનું હોય તે થાય. ૧૧
બહે માઈ કહે કે નહાઈ, ધારી ધારણા પાર ઉતારું;
એવે નિત્યે કર્યો નરનાથે, ગયો રાજભવન જન સાથે. ૧

૫૬ છંદ મુ—દેશી ૧ લી.

પાંચ પ્રધાનોને બોલાવી, વેને કહી તે વાન;
પુનર્લેખ અટકાવ દિસે છે, મહા ભયંકર ભાત. ૧
બહુ બહુ તેથી બાળકત્યાઓ થઈ હશે તે ચારે;
આટે તે રસ્તો તોડ્યાથી, સહુનું સંકટ જશે. ૨
વિષવા બીને વાંઢા નરનાં, લોહી ઉકળતાં કરશે;
પ્રજાતણી દિદિ પૃથ્વી પર, કુળ સજામાં કરશે. ૩
સમજાવ્યાથી જે સમજે તો, જઈ સહીને સમજાવે;
જરૂર નહિતો એર જીલમથી, પુનર્વિવાહ કરાવે. ૪
અરે હવે મેં એક થકી પચુ, ધીરજ નથી ધરાતી;
પુનર્વિવાહ નિવેધે મારી, છોડી નાંખી છાતી. ૫
નાણું ખરચ્યાથી નિપજે તો, ખસે ખળતો ખોલો;
કથું હવે એમાં કહેવાનું, બાકી હોય તો બોલો. ૬
પછી પ્રધાનો પુરપતિ પાસે, બોલ્યા મુખથી બોલ;
કથન સુણીને કષ્ટકતણું તો, પેટ થશે ઢમઢોલ. ૭
જીનો ચાલ તજે નહિ જલહી, લોક અધિક છે એવા;
કષ્ટ મનુષ્યા મનમાં રહેશે, હઠ પકડ્યાનો હેવા. ૮
સાર અસાર વિચાર કરે નહિ, મમત કરી મતતાણે;
ચોતાને પીડા ન પડે તો, પર પીડા નવ જાણે. ૯
કષ્ટ પુરા પીડાય ખરા પચુ, રહે અહોનિશ રોષ;
ઉલટા અંતરમાં ચીડે, જે કહે જઈને કોષ. ૧૦
અમને તો ઉત્તમ દીસે છે, તમે વિચાર્યું તેમાં;
પુનર્લેખમાં ગુણ છે પુરા, અવગ્રહ પચુ છે એમાં. ૧૧
વેન કહે મુખથી વસ્તુમાં, ગુણ અવગ્રહ છે બેળા;
પચુ ગુણકારી કારજ કરવું, ભેષ્યે જેની વેળા. ૧૨

૫૬ છંદ મુ—દેશી ૨૫ મી.

ગુણ અને અવગ્રહો એકા ઉપજે,
તે તમે તોલ કરીને તપાસે;
દેખી અવગ્રહ થકી ગુણ ન વિસારીએ,
ધારીએ બોળીને માર્ગ ખાસો. ૧
થોડે ચડતાર નર દેખી લૂલા બચ્યા,
કાણે થોડું નહીં ખાલે ધરમાં;

જર થકી જીવનાં કષ્ટક ભોખમ થયાં,
તેથી નહિ માલ કહે કોણુ જરમાં. ૧
પાણીને કારણે કોષ કાપ્યા કુનો,
માનવી કોષ પડી માંદિ મરશે;
તો તે પાણીનો કુનો નથી કામનો,
કંપના એવી કદિ કોણુ કરશે. ૨
ઝેર સાથે બધા વિશ્વને વેર પચુ,
રોગનો ફેર તો ઝેર પાડે;
મૃત જરૂરીને લે છે સહુ માનવી,
કોણુ કહે નહિ લઈ કોષ દહાડે. ૩
કષ્ટક વેપારિયો કુલતા દેખિને,
કોણુ નહિ જાય વેપાર કરવા;
કષ્ટક તરવા શીખ્યા તેજ સુડી મુવા,
તે થકી કો નહિ શીખે તરવા. ૪
આગી આંચથી પાંચમેં ધર બધાં,
બાળિને કોષ સાચુંજ બાળે;
આમના અવગ્રહો અધિક એવા સુણી,
કોષ નહિ આમનો બાળ રાળે. ૫
કોષ સંતાન જે ચાલતા શીખશે,
ચાલિને ચોરી કરવા વિચારશે;
માટે તેને નહોં આત્રણ શીખવવું,
ધારણા એરી મા કોણુ ધરશે. ૬
નાવ જીવ્યાથી નર કષ્ટક જીરી મુઆ,
માટે નહિ નાવમાં કોણુ બેસે;
પાણીમાં પેસતાં મગર તાણી ગયા,
તેથી નહિ પાણીમાં કોણુ પેસે. ૭
બાણી મણી કષ્ટક જીડેજ રસ્તે ચડ્યા,
તેથી બહુતર નહોં કેમ બહુતું,
કષ્ટક પરચ્યા પડી બહુજ પરતામ છે,
માટે શું કોષને નહિ પરણવું. ૮
વાવિનાં બીજ પચુ દૃષ્ટિ વરચ્યા વિના,
ઉગીયો એક નહિ ઓડ એમાં;
વાસ્તે શું કોષ વાઈ નહોં વાવવું,
તેવું વિચારીને બાજ તેમાં. ૯
પડી જનાં ધર જનો કષ્ટક પીલાય છે,
માટે શું ધર વિષે નહિજ રહેવું;
સત્ય કહેતા થકી કોવ કષ્ટને ચોડે,
માટે શું સત્ય કદિ નહિજ કહેવું. ૧૦
કષ્ટક સુસાદરો માર્ગમાં મરી ગયા,
માટે પરચામ શું નહિજ જાણું;

અમ ખાતાં મુખ્યા કષ્ટક અન્નસ ગમે,
માટે શું અમ કદિ નહિજ ખાવું. ગુણ. ૧૧
ગુણ વિશે અવગુણો અવગુણે ગુણ સદા,
છેજ સંસારમાં સર્વ કામે;
માટે હજમ્યા થયી હિમત નવ હારિયે,
દિધું દર્શાત દલપતરામે. ગુણ. ૧૨

૫૬ ૯૭ મું—દશી ૧ લી.

કણુ ઝાઝા કે અવગુણ છે, તે તોળી કરો તપાસ;
કણુથી વગેરેને જાજ પૂછો, ન્યાં તેઓનો વાસ. ૧
ને અવગુણ અધિકા દોસે તો, કાષ્ટએ પશુ નવ કરવું;
ઉત્તમ રીતિ લાગે તેમજ, સહે લોકે આચરવું. ૨
ત્રિવરણુતલ્લી તરણુ વિધવાઓ, દશહજાર મેં દીધી;
એ દુઃખથી એના અંતરમાં, સળગે છે અંગીડી. ૩
વિધવાવત પૂરે ન પળી શકે, સધવા પશુ ન થયાય;
પુત્રવિના નહિ સદગતિ પ્રાપ્તી, અર્થ જનમ વહિ જાય. ૪
ઘેર ઘેર જાજ જુઓ દુખની, દોસે સળગતી હોળી;
દુઃખથી દરરોજે રાખાઓ, રૂએ છે ચક્ષુ ચોળી. ૫
પુનર્લંબ કરનારી નાતો, પછી તપાસો પેખી;
કેટલા છે અવગુણુ ઉપજતા, લેખું માંડો લેખી. ૬
પુનર્લંબથી પ્રભ વધે છે, સુખમાં છે સુંદરિયો;
મહા વિકટ વેધવ્યપણાનો, દુઃખનો દરિયો તરિયો. ૭
કદિ અવગુણુ એકાદ દોસે તે, એક ત્રાજવે કરવો;
ખાજરડા બહુતણો બળાપો, મિજે ત્રાજવે ધરવો. ૮
હું જાણું છું દુખનું ત્રાજવું, પડશે જાજ પાતાળે;
અવગુણુનું ઉચું ચડીને, આકાશ જશે આ કાળે. ૯
ઝાઝા અવગુણુ છે કે ગુણુ છે, તેથી તરત જાણશે;
મમત તણ મન ધાલી નેતાં, એના અનુભવ થાશે. ૧૦
પરમેશ્વર માથે રાખીને, સાચેસાચું કહેજો;
મિથ્યા મમન કરીને મનમાં, હડ પકડી નવ રહેજો. ૧૧

૫૬ ૯૮ મું—દશી ૮ મી.

પછી મૂંઝવે કરવા તપાસ, કણુમિ આદિક મેળવા વાસ;
સહીને સમજવીને કદિ વાત, પુનર્લંબ તમે તમે જાત. ૧
એમાં અવગુણુ છે કે અધિક, એમ ઉચરે છે વિપ્ર વણીક;
ત્યારેભાભા તેઓ તેજઠાણે, વિપ્રવણીક તે એમાંનું અણે. ૨
જેકષ્ટધન્ય જેજેનથીઆખી, તે શુંકહેશે તેનોસ્વાદબાખી
કવિતા રચતાં ન આવડે જેને, કણું કવિતાનું પારખુંતેને. ૩

આવડે નહિ સોસુધીગણુતાં, તેશુંસમજેને મુલાવબાણુમાં;
ખેતી કીધી નહિ કાષ્ટવાર, તે શું જાણે ખેતીનો વિચાર. ૪
લખી જાણે ન અક્ષરે એક, તે શું જાણે અક્ષરનો વિવેક;
પરદેશ ભગ્યો નહિ જાત, તે શું જાણે વિવેકની વાત. ૫
દિધું ચાખ્યું તેતો કામસાચું, કાને સાંજળ્યું તેખડું કાચું;
ન્યાંસુધી કારેહું ન ચખાય, લિખડા જેવું સુણી સમજાય. ૬
જેનો માવરો જેને ન થાય, તે શુંઆપે એમાં અભિપ્રાય;
જુનો ચાલ અમારોજેવો, એનોઅનુભવ અમનેજહોય. ૭
પુનર્લંબથી વંશ વધે છે, બાળ વિધવાઓ સુખમાં રહેજે;
એથી અમને તો નિશ્ચયથોણે, પુનર્લંબમાં ગુણ રહો છે. ૮
પુણીથી દેશ તજ્યું ખચીત, નહિ તણએ પુનર્લંબ રીત;
રાજ્ય ચઢાય તો યજિયે ચઢાવે, ધરખાર બધાંમ લુપ્તાવે. ૯
અમે એ વાતથી નહિ કરશું, પુનર્લંબ તો કરશુંજ કરશું;
પછી વિપ્ર વણીકનોન્યાંવાસ, કીષાંત્યાજાજ તેનોતપાસ. ૧૦
ભોલી વિપ્રતલ્લી એક નાર, બળો વિપ્ર વણીક અચાર;
સાત વર્ષની છોકરી રાંડે, છતી દોહને સુખ સર્વ છાંડે. ૧૧
એવાંવચનએનાંસુણીલપને, કલાંઆધપતિઆગળજાજને;
અમેતોપુરોઅનુભવઆપ્યો, પુનર્લંબ રિપે કણુજાણ્યો. ૧૨
પશુ ત્રિપ્રવણીક નહિમાને, થશે એમાંની મોટું તોફાને;
માટે રાજનીતિ તણે ન્યાય, તમે સમજાવો તેહને રામ. ૧૩

કાહારો.

પરીક્ષિતરે શુકલ કહે, સુણી રાખી અનુરાગ;
વરણુન વેનચરિત્રનો, બપોરો આક્રમે ભાગ. ૧

ભાગ ૯ મો.

૫૬ ૯૯ મું—દશી ૩ લી.

આપના ભોલ સંભારિ રાજાએ, રાજનીતિની રીતેજ;
સહે દિજને સમજવાને ધાડું, પ્રથમથી પ્રેમસહીનેજ, ૧
જુમ્મકમિ આદિકયાજિણેનેપહો, બીજોદિવસ મોલાઆજ;
ચંદનથી અરચા કરીને પર્ણ, પુષ્પવા હાર પહેરાવ્યાજ. ૨
કર્ણ પ્રણામ પ્રદક્ષણા કીધી, ને ઉચ્ચાર કીધાં આવાજ;
કરજોડીને કરમરીને કહુંહું, વિધવાઓને પરણાવેજ. ૩
કહોતો હું તમને દક્ષણા કહને, જરૂર જમાડું કાઢુંજ;
અસલચરીજ અમારા ધરના, પૂનપકો નવી નપાડુંજ. ૪
વિપ્રો કહે વિધવા વરણીથી, અનેક અડચણો યાવજ;
વરણુવરણુનો વિવેક રહે નહિ, જાંઈ વીડી નવજ. ૫
બીજા પતિને પરણવા માટે, વિપ દેવ વરને મારેજ;
કામનિયો કળાજમાદિ ન રહે, ઉન્નત થાય અત્યારેજ. ૭

રામ કહે ઋષિ શું ઉચરોછો, વહેમ ભરેલી વાતોછ; આદીદારીપ્રેમહાઓખાંભુઓ, અધર્મનથીજ છાતોછ. ૭
વિષ વણીક્ષી વનિતાઓ; વિષ દેષ વરને મારેછેછ; કુલદા નારી કે નર કુણે, નિજ સુને સંહારેછેછ. ૮
એવાં એવાં ઓઠાં નવ લેવાં, સહ લોકો નથી એવાછ; વિધવાઓની દેખી વિપત્તિ, વહેમ બધા તણ દેવાછ. ૯
નારિઓ કરતાં નર ઝાઝાછે, કૂર કરમ કરનારાછ; કેદીખાનું નજર કરીને, મિત્રો તપાસે મારાછ. ૧૦
પુનર્લભ કરનારી નાતો, ભુઓ જતી નથી દુરીછ; પ્રભ વધારો પામે છે ને, છે વિધવાની છૂટીછ. ૧૧
કરગરીને કહુંછું તે માતો, નહિતો રાષ રહેશેછ; નેને રાજ ભુલમ કરેછે, કથન એવાં પછી કહેશેછ. ૧૨
વિષ કહે સાબળ વસુધાપતિ, કોપ અને ને કરશુંછ; દેશુ શાપ તને તો તાઈ, નિત્રે ધારો નરસુંછ. ૧૩

પદ ૧૦૦—દેશી ૨ છ.

ને કદિ નેજાભુએ કરશે, અને મરડી બહુ ફેલાશે; હોમહવન અને નહિ કરિયે તો મનુષ બધાં મરી જશે. ૧
અંત્ર ભણી ચિંપળે પાણી કાણુ, નમાવશે રહી પાસે; સ્વર્ગ વિષે પછી તો સહના, પૂર્વજ તરજા પીડશે. ૨
આહ અને નહિ સરાવિષે, કોષ છવ મોડે નહિ જમ; જૂત ચપને બમતા બાળો, બોળાને બ્રમ થામ. ૩
લમ દિવસ નહિ લખી દષ્ટએ તો, લમજ કેમ કરાશે; વણુલ અને વવા કરશે તો, રહેા સહ રડાશે. ૪
કોષના કરની રેખા નેપને, કર્મ અને નહિ કહિએ; જન્મેતરી વરપદળ નેપને, આયુષ નહિ કહી દષ્ટએ. ૫
વરસતણા નહિ બાવ બાખીએ, વાંધી વરસેનો સારો; વામદાના વેપારીને પછી, કોણુ કહેશે ભાવ મનારો. ૬
કોષના ધર ઉપર બેશીને; દૂક કે ચીગડી બોલે; શાંતિ અને નહિ કરાવોએ તો, ઉજડ થશે વન તોલે. ૭
જાંઠ મહિષ કે ગર્ધવ ઉપર, એસે રવમા માંચ; તો તેનું ફળ નહિ કહિએ અને, શેષી સ્વપ્નવ્યાપ. ૮
સર્પ, વામ, વીંછી હત્યાએ, શેનું કરવું દાન; અને નહીં એ બતાવીએ તો, ન મટે પાપ નિદાન. ૯
મરણુ પથારી સમે મનુષનું, ને નહિ લપ્ટએ દાન; જમપુરીને રસ્તે જતાં તે, થશે ભુખે હેરાન. ૧૦
દક્ષિણમાં અધિથી નેહ હમર, નેજન જમપુરી થાય; સહ નથી કે માડી નથી, નગ જંગલ ઝાડી જણાય. ૧૧
વચમાં વૈતરણી નદી તરફ, માનનું પુંછું અંધા; ને જાગન અને નહિ જાંઠએ, કાથી જશે માયથાશી. ૧૨

લોહાના કાંઠા બહુ વાગે, અસિપતના વનમાં; ને નેજાનું દાન ન લપ્ટએ, તો તે પીડાય તનમાં. ૧૩
મહ પીડા કે દહા પનોતી, કદિ નહિ કહિએ કોષને; સોંવારત મોંધારત પણુ, નહિ કહિએ નેતિષ નેપને. ૧૪
ચત નહીં કરિયે તો જગમાં, જળ વૃષ્ટિ કોણુ કરશે; કાથી ઘોડા બળદો તારા બધામ તરશે મરશે. ૧૫
વિગ્રેની વચમાં રહી બોલ્યો, નવરંગી સ્વર તાણી; હાસ્ય કરીને લોક હસાવા, વિદુષક જેવી વાણી. ૧૬
લયપચતા બહુ લાડું જમીને, જાપ કોણુ પછી જપશે; મોદીના ઘી ગોળ ને આટો, કહો કેમ કરી ખપશે. ૧૭

પદ ૧૦૧ મું—દેશી ૮ મી.

સુણી રાજને બહુ ચડી રીસ, જેમ કુદાટો મારે ફણીસ; હોહ કરડે ને હાથ પછાડે, મૂઝ મરડે ને ડોળા દેખાડે. ૧
રીસે લોચન ચપ્પમયારાતાં, દીસે અંગારા સરખા દેખાતાં; મહાસિંધુ તળે જેમ માળ, ક્ષેરસમય થઇ ગયો રાજ. ૨
જાણેમરે કે આ સર્વને માટે, તેના મનતણે ચર્ચિતાં; હાક મારીને કાંધે હોકારો, કેમ હુકમ તોડો તમે મારો. ૩
રામ ઉપકાંકાવાસધળીએ, જેનીબહુશુભોલ્યાવાળીએ; કોષે થરથર કંપેછે કાયા, ખૂમ ફરકતા હોહ દેખાયા. ૪
દાંત પીશીમુખે ગાળામાં, શબ સાંભી નજર પણુ નાંખે; જાણે પૃથ્વીનું પડ ઉધું પાડું, કાંતો આભના તારા ઉખાડું. ૫
કોષે કારીરનું બાન ભુલાય, કોષે ન કર્યાનું કામ કરાય; કોષે અપ્રદિત ઉચરી જવાપ, કોષે દેખતાં અંધ થવાય. ૬
કોષે પાપકેપુરવ જગજાય, કોષે શુભ અવશુભ નગજાય; કોષે પરનું પોતાનું ન જાણે, કોષવંત વિવેક ન આણે. ૭
મહા પ્રથમ સમયમાં જેવો, ક્ષેરવંત કરે કોષ કેતો; રામ ઉપર રાવણુ કોપ્યો, એવો કોષ તે વેનને આપ્યો. ૮
સુતા સિંહને નેમ છહેડ્યો, કાળા નાગને ગરજને તેડ્યો; એવી આંખોની ભમરોચકાવે, અંગેસ્વેદ અધિકવળી આવે. ૯
દશે દીશ ડોળા તાણી ડોલે, બરાડા બહુ પાડીને બોલે; કોષ હાજરછે સીપાઇ, મારોમાંથી ને પકડોરે બાઇ. ૧૦
વસુધા કહે વિષ વિનાની, ત્યારે ઉતરે દાહ હપયાની; મારાતાતને બોળીજમાળ્યો, પિતાથીમનેજુદો પડાવ્યો. ૧૧
છતું ત્યાંસુધી જાણુને તેતો, નહિ વિસાઈ વેર હું એતો; નથી રાખતા બાજકે કર્મ, નથી માનતા હુકમનો મર્મ. ૧૨

૧ ચક્રેનયુષ્મદ્વિવચોદ્વિજાતિર્વિતાયમાનેનસુરાઃ
કલાદરે ॥ સ્વિષ્ટાઃસુનુષ્ટાઃપ્રદર્શતિવાંચિતં તત્ત્વ-
લેક્ષનંનાદૃશિવારવેદિતમ્ ॥ ૨૨

તમે કષ્ટ કરમ કરનારા, તમે ધુર્જપણે ધુનનારા;
એક વાતે નથી રે અધુરા, વિગ્રો હો તમે પાખંડી પૂરા. ૧૨

પદ ૧૦૨ જુ—દેશી ૨૧ મી.

વિગ્રો પૂરા તમે પાખંડી, સિદ્ધ પૂને પથરા પિંડી. વિગ્રો, ટેક
રાજાએ બહુ રૂંસ ચઢ્યાથી, દિગ્ગને બાળો દીધી;
વેગ ચઢ્યાથી વેદ ધરમના, કાંઈ પણ નાંદા કાપી. વિ.
મગ્ધ કયાંથી જળ વરસે છે, એ તો હું નવ માનું;
અરે દિગ્ગેઆભિમાન તમારું, છેકજ રાણો છાનું. વિ. ૨
પાવક પૂને પૃથ્વી પૂને, પૂને પવન ને પાણી;
અહિપતિનો તો હુકમ ન માનો, એમ અક્ષલ વેચાણી. વિ. ૩
પૃથ્વી? આદિક પાંચે દેવો, વસે છે તૃપને અંગે;
માટે તૃપને માન આપવું, અંતર અધિક ઉમંગે. વિ. ૪
નહી પૂને વરસાદને પૂને, પૂને સુરજઅંદ;
રનેહે શિવનું સિંગ પૂને હો, કરોહો ફાકેદંદ વિ. ૫
વિધવિધના બહુ વેહમ વધારી, પાપે પેટ ભરો હો;
અરે તમે ઠમના પણ ઠમહો, સ્વારથ સિદ્ધ કરોહો. વિ. ૬
ક્યાં છે બહા ક્યાં છે વિષ્ણુ, ક્યાં છે ઈંદ્ર કુબેર;
કલિપત એવા દેવ કરીને, કુત્યું સધળું શેહેર. વિ. ૭
હું બહા ને હું વિષ્ણુ? છું હુંજ ખરો મહાદેવ;
ધ્વજિનેતજીઆભચારણુ, રસમ, સિદ્ધકરોપાજની સેવ. વિ. ૮
રાજા જો રક્ષણ ન કરે તો, એ દેવો શું કરશે;
ચોર ઠગારા હુદી લેતાં, કાણુ આકા કર ધરશે. વિ. ૯
રાજા મારે ને ઉગારે, સુખ કુ:ખ દાતા એકે;
તે માટે રાજા તે ઇશ્વર, લાયક કવિ લખે છે. વિ. ૧૦
અખળાનાં અંતર બાળો હો, એવા તમે અધર્મી;
મનમાં મિથ્યા માનધરો ને, અમેજ શુદ્ધ સ્વધર્મો. વિ. ૧૧
સુધર્મની સમજણ નથી લેતા, દંયા ધરમનું મૂળ;
ખાળરંડાનાં લોહી બાળ્યાથી, પ્રભુ થશે પ્રતિકૂળ. વિ. ૧૨

૧ પતેચાન્દ્યેચવિમુદ્ધાઃ પ્રમથો વર શાપયોઃ
દેહે મવંતિ નૃપતેઃ સર્વે દેવમથો નૃપઃ

૨ શાલિશા વત યુયંવા ૩ ધર્મે ધર્મ માનિનઃ
યે નૃસિદ્ધ પતિ દાત્વા જારંપતિમુપાસતે ॥૫૬॥
અવજાનંત્યમી મૂઢા મૂપ ક્ષપીજમીશ્વરં ॥
નાનુ ચિદંતિ તે મરમિદલોકે પરત્ર ॥૫૭॥

આ સ્લોકથી જણાય છે કે વેન, બાલજીવથી ઉ-
ભટો થયો, પણ પરલોક એટલે સ્વર્ગ એમ નરક છે,
એવું જણતો હતો માટે નારિતક ન કહેવાય.

જાઓ ઉઠી નહિતો સઉના જીવ, છંડાવું કે છંડ;
એમ કહી ઉભોથઈને ત્યાં, જુલુહ કીધું ખાંડુ. વિ. ૧૩

પદ ૧૦૩ જુ—દેશી ૮ મી.

નાદા વિગ્રો ત્યાં મુડીઓ વાળી, કાષ્ટ પાછું જીવે ન સંભાળી;
ત્રક દોડતા જાય લથડતા, કષ્ટ ઉઠી ઉઠી અને પડતા. ૧
કષ્ટનાં ખાસકાં જાય છે ખરી, કષ્ટની પાકડીઓ પડી ધથી;
કષ્ટકની ઉતરીપડી છે જનોમાં, નગનથપ ગયા નાસતાં કાષ્ટ. ૨
કષ્ટક ફરિકરિ કાછડી વાળે, કષ્ટક પાટથી સાજ સંભાળે;
કષ્ટ ન દોડીશકે એવાં જાડા, કષ્ટના પહેરજીમાં થયા ઝાડા. ૩
કષ્ટક થયર મુજતા અંગે, કષ્ટક સેર પાટે સ્વર બંગે;
કષ્ટક રસ્તામાં પડિયારપડતા, કષ્ટક ઉપરાઉપર જઈપડતા. ૪
જેમ સાંભળી સિંહનો નાદ, મુગ નાસે મેલી મરજાદ;
એમ નાદા સરવ જીવલઈને, અતિ આકુળ બાકુળ થઈને. ૫
રસ બારી બમાનક બારી, ફાલાહસ થયો બહુ ભયકારી;
અરેઆવો અરેકાષ્ટ આવો, આજ મોતથી અમને મુકાવો. ૬
સમા કરો રાજાજી આ કાળ, તમે જો બાલજી પ્રતિપાળ;
જવા શબ્દ ઉચારે અધિક, બહુ બળવંતની લાગી બીક. ૭
કષ્ટનીઆંખમાં આંધારાણી, કષ્ટક વિનયનીબોલાવાણી;
અરે તૃપત નમારશીઅમને, ચકલાં વૃથાધિજનથીતમને. ૮
કષ્ટને ભયથી લાગે બણુકારા, કષ્ટકે જાણવું જરૂરજ માર્યા;
પિતાપુત્રનો ન કરે તપાસ, સઉએ મેલી ઉગરવાની આશા. ૯
એમ વિગ્રોનું દેખીને ખસવું, આગળ વેનનેવળતી ત્યાં હસવું;
હણવાનો નહોતો વિચાર, ડર દેખાડ્યો એ તો લગાર. ૧૦
નાસી પાકશાળા માંહિ પેદા, બારણાં બંધ કરી સઉ બેઠા;
કરવા વિધવિધ લાગ્યા વિચાર, હવે વેનને કાણુ વારનાર. ૧૧
પછી અરજ ઉચરવાની આશો, ગયા પાંસરા સુનીયાનીપાસે;
રાણીએ નમીને દીધું માન, બોલ્યા વિગ્રો થઈ સાવધાન. ૧૨
રાજાએજ જીલમ બહુ કરવા, અમે આંધારાઅરજ ઉચરવા;
રાણી કહે સુણીએ મહારાજ, તમને ફરજતીને કહુંઆજ. ૧૩
તમે હડ ને મમત હવે મૂકો, મહા અતુર થઈ શિદ્ધ ચૂકો;
દિલમાં લાવોને વાત દયાની, વળી વિપતસુણીવિધવાની. ૧૪

પદ ૧૦૪ જુ—દેશી ૧૦ મી.

વિપત સુણી વિધવાતણી, તજ વાદ વિવાદ;
સજ્જનો યાન સમજાનનું, ઉરમાં આણીને યાદ. વિ. ૧૬
કાકરી છેક ૭ વર્ષની, ફરતી ઉધાડે અંગ;
પરવચાની વાન ન પ્રાંચી, બોલે થઈ યુડીમંગ. વિ. ૧
માતા પિતા ને સગાં મગી, કરે અતિ કલપાંત;
રૂઢ દાટે એવાં રૂઢે, શોધે આપ ન જ્ઞાન. વિ. ૨

ત્રાહ ત્રાહના તાળી પડે, કહે થયો કાળો કેર;
સાંભળતાં જન સર્વને, મનમાં હિપજે મેહેર. વિ. ૩
કેતું કંઠજ હોય કાળજી, નિરખી નરમ ન થાય;
પથ્થર પથ્થર ફાટી પડે, જોતાં જોતું ન જાય. વિ. ૪
સાચો દયાળુ જે દીલનો, દેખે એ તે દેખાવ;
વય આપીમાં કેમ વિસરે, બહુ માટે બનાવ. વિ. ૫
શબ લઈ જાય રમશાનમાં એને, મુકતાં આગ;
છાતી કુદે સસરા પિતા, રૂએ તાણીને રાગ. વિ. ૬
ત્રણે જીવનમાં તેવે સમે, ભારે છે બપુંકાર;
એ અવસર એમ ઉચરે, બહુ આ અવતાર. વિ. ૭
જુડી બાહ્ય વાણિઆતણી, નહારી છે આ નાત;
છાકરી છેક છ વર્ષની, કથી સમજે ન વાત. વિ. ૮
એ દીકરી મરી જત તો, આથી તે અનુકૂળ;
દિનદિનદેખતું દાઝતું, આખા ભવન આ થળ. વિ. ૯
છત હોય ધરમાં છતી, ધુનને પરિવાર;
પથ્થર કુખ દેખીને ધુનિનું, સુનો લાગે સંસાર. વિ. ૧૦
અગિયાર દિન પછી એ બધું ભોળાજન જુહી જાય;
રાત્ર કુટીને બેસી રહે, બીજું કયું ન કરાય. વિ. ૧૧
સંકટ શિદ્ધ એવું સાંધીએ, છે એ છતો ઉપાય;
દિલગીરી દીલની એવી મટે, ફરી લગન એ થાય. વિ. ૧૨

૫૬ ૧૦૫ મું—દેશી ૧૫ મી.

વયમાં આવી વિધવા ત્યારે, રૂએ છે ચક્ષુ યોળી;
સેમર સાથ સળોડે દેખી, હૃદયે બળે નિત્ય હોગી.
સંકટ એવું શીદ સાંધો, અરેરેએ ચાલ નાચ કરી નાંધો;
મારા વહાલા હોમત હૈયે રાખો. ૧
ભાખેણી તો લાડ લડાવ્યાં, દિહા ન જાય તડકા;
બાળકાપેબળિબળિ થાતી, બીતરમાંલાગે બડકા. સં. ૨
પર્વતથી પડતું તે સાફ, કાયા ખાખ જાય ફીકા;
આતો આપો ભવ રીચાનું, પારનઆવે તે પીકા. સં. ૩
શળીનું કુખ સોગણું સાફ, તરતજ પ્રાણ તળવે;
આદુખલખતાં અંતનઆવે, લાખપુસ્તકનેલખાવે. સં. ૪
સારે દિન શબ્દમાર સળો, હર્ષજીમાં છમી દીગી;
રંડાપો રૂંદયે સાંભળતાં, અગમાં લાગી અંગીકી. સં. ૫
સારો વજ શરીરે સન્ધ્યાં પથ્થર. માથે જોતાં મુઠા;
આંખે રખરખાંસુખરિયાં, નાખ્યો નિસાસો ઉડે. સં. ૬
યમરાજને વિધવા દેતી, શત્રુ કહિને શાપ;
મનદલદલજાયોતેબોધ્યા, બપ તારો શત્રુતારો બાપ. ૭

છેર મરે તો ઈશ્વરી પથ્થર, પતિ બીજને પામે;
નવજુની રાણીપથ્થર મોંપી, નવજીવનને રાજ રામે. સં. ૮
પૂરતણું મન પથર જેવું, અરે ન ઉપજે એને;
પથ્થર ગોઝારી માતાએ, તિલભરદયા નથી તેને. સં. ૯
ફાગદ રડીને ફાંફ કરે છે, ખેરવે આંસ આલી;
નાતજનતની રીત નહારી, પુત્રીચરી એને વહાલી. સં. ૧૦
નાત બળો ને જાત બળો, ને બળો લોકની લાજ;
કાલજતી હોયકુળની શોમા, છાઉચળીજતી આજે. સં. ૧૧
બળા હેતના બોલ તમારા, બળી તમારી માયા;
લાડકડીનું લોક પીચોઝો, લોકની લાજે લગ્યા. સં. ૧૨

૫૬ ૧૦૬ મું—દેશી ૮ મી.

આજીસુર મહારાજની બેટી, બળે પારશમણીની ને પેટી;
હતી રહેવા હવેલી અમુકો, તેતો જાણી તેણે જેવો શળો. ૧
હાથશબ્દમારસજવાનેસારા, એતોગણું નેપિખતાઅંગારા;
સુવા સેજ સુરજની સારી, તેતો માનતી મરણ પથારી. ૨
રત વાળો દિસે પાસે દરિયા, તેતો ભાસતો રૂધરનો બરિયા;
આજીસુર રાજ જેવો તે તાત, શત્રુતુલ્ય મરણ સાક્ષાત. ૩
એને સુખમાંદિશી હતી ખાતી, પથ્થર કથાવના કટ પાતી;
જુડીકડ તણને તમેજાત, રાંચો આખાકથાવના વાત. ૪
કડું શોણિતપુર સોહાવું, એતો આખાને ખાવાને વાનું;
હતા અનુચર બળ અદ્યુત; તેતો જાણી જમના છે દુલ. ૫
હના બહુ રૂકા આગ ને વાડો, તેતો ભારી બપુંકર ઝાડી;
પામી ભોજન વિધવિધ પેર, તેતો જાણું હાલકા જેર. ૬
જાળ જોખ જરખાનેજાળો, તેતો ભાસતું રમશાન બાળો;
યુવાચંદન અંગે અથાગ એતો જાણી બળી છે આગ ૭
ગાતી ગાંધી ગીત સુવાણી, તેતો જાણે મહાકાવ્ય મહાશી;
સ્વામિવિના ન મનમાં એસુખ, મોનમાગી લેતી હતી મુખ ૮
હતી શાસ્ત્રની વાતેસુજાણ, તોય પતિ માટે બાગતી પ્રાણ;
માગ માગ માથે કહ્યું જ્યારે, વર માગ્યો તેણે વારવારે ૯
લોકશાળી બોલ ન બોલે પથ્થર દિલનો સ્વામામાંદિ ડોલે;
સમજેરિધવાની એરીજવાન, એમીયાગો અમજાજાત ૧૦
જાય વિવાએ સાંભળે ગાણી, ફાટે કાચે જ્યાં ગાય કંદાણી;
મર્મસમજીનેમનમાંદિ ધરવો, કાલો મિથ્યામમતનવરવો. ૧૧
નથી વિધવાના કુખત યીસીમા, ધારો વાત તમે કાંધીમા;
અરે દિલમાં કયા કાંઈ લાવો, આગવિધવાનાં લગનકસવો. ૧૨

૫૬ ૧૦૭ મું—દેશી ૨૭ મી

કરો કરોરે કન્યાનું કલ્યાણ, હોરે હડીલા કિંદુ;
તમે કેમ થયા પથર મગાણ, હોરે, ૧

દયા દિલમાં નથી લવલેણ, હોરે;
 નથી લાગતો આ ઉપદેશ. હોરે. ૨
 કંગે સુખિયાં પોતાનાં સંતાન, હોરે;
 છેને ભય બીજા સમજાન. હોરે. ૩
 ભ્યારે ધસમસતી આવે ધાડ, હોરે;
 શૂન્ય લઈ કંઈએ લડવાડ. હોરે. ૪
 એક આપણી સંતતિ કાળ, હોરે;
 કાપી નાંખીએ કોટી સમાજ. હોરે. ૫
 તેનું પાપ નહીં પળમાત્ર, હોરે;
 એમ સમજે છે સર્વ સુપાત્ર. હોરે. ૬
 પડે સંતાતને સંતાપ, હોરે;
 તે ન દાગે તેનાં પ્રાદ પાપ. હોરે. ૭
 રાજ્ય રમ્યતનો રખવાળ, હોરે;
 પિતા પુત્રી તણે પ્રતિપાળ. હોરે. ૮
 તેના શત્રુ ઉપર કરી રોષ, હોરે;
 દર્શો નાંખે તેનો નહીં દોષ. હોરે. ૯
 શત્રુ ઉપર જણાવતાં જોર, હોરે;
 દયા રાખે તે દૈવનો ચોર. હોરે. ૧૦
 બોલ માટે કે લાજને હીત, હોરે;
 પ્રજા પીડવા દે તે પતિત. હોરે. ૧૧
 ભલે જાણ પોતાના પ્રાણ, હોરે;
 પ્રજા પાલણ કરતું પ્રમાણ. હોરે. ૧૨
 મોટે પ્રાણથી શેમાં છે માલ, હોરે;
 શા હિસાબમાં નાતનો ચાલ. હોરે. ૧૩
 તોડી નાંખો હાથે ધરી હાથ, હોરે;
 રાજ ચાશે તેથી શ્રીરામ. હોરે. ૧૪
 બાળપુત્રી બીચારી અનાથ, હોરે;
 એનું દુઃખ સુખ બાપને હાથ. હોરે. ૧૫
 નીચે અવની ઊંચે આકાશ, હોરે;
 નિરાધાર બિચારો નિરાશ. હોરે. ૧૬
 આપણે જો ન દઈએ આધાર, હોરે;
 કોણે એનાં આસુ લેનાર. હોરે. ૧૭
 નાંખે યુત્રી નિસાસા રોજ, હોરે;
 અને આપાપ પ્રાણે મોજ. હોરે. ૧૮
 એતો ધિક્ક પડ્યો અવતાર, હોરે;
 મારા વહાલા કરાને વિચાર. હોરે. ૧૯
 હવે વળી હવે તો પડો બહાર, હોરે;
 બાંધી હિંમતનાં હથિયાર. હોરે. ૨૦
 વસે કેમની ન જોશો વાટ, હોરે;
 પડો રજુ પરમારથ માટ. હોરે. ૨૧

કૃષ્ણ કરશે તમારી જીત, હોરે;
 ખરી માનજો વાત ખચીત. હોરે. ૨૨
 સુતા થઈ હોય સૌભાગ્ય બદ, હોરે;
 કુદી પડીને મટાડો કદ. હોરે. ૨૩
 સતી જેમ બળે પતિ જોડ, હોરે;
 જીભે બોલતી જે રણજોડ. હોરે. ૨૪

પદ ૧૦૮ મું—દશો ૨૮ મી.

કરતાં કાંઈ રૂકું કામ, હિંમત નવ હારો;
 તો પાયો શુભ પરિણામ, જો ધીરજ ધારો. ૨૬.
 મોટાં કારજ માથે લેતાં, અડચણ પડે અપારદે;
 એમ વિચાર કરો આગળથી, પાડો મતલબપાર. હિંમત. ૧
 સંસારી જન સામા ઉદ્ધે, નિંદે લાખો લોકરે;
 અંતે એના એજ વખાણે, કરી ફરજી ફોક. હિંમત. ૨
 આપણે કાળ પડે અણબધો, વળી વધે બહુ વેરરે;
 બોલે દુર્જન બોલ નહારા, ઝાઝું રાખી ઝેર. હિંમત. ૩
 જે કારજમાં સંકટ ભુલમી, જશ તે માંહિ જરૂરરે;
 તે માટે તે કારજ તજીને, દોડી ન જાયું દૂર. હિંમત. ૪
 ભુલમ કરે જે જન તેનું પણ, છાંચે રૂકું આપરે;
 તો અંતે શુભ થશે તમારું, દળશે તનના તાપ. હિંમત. ૫
 બાળક કે અચાની બોલે, તેનો તે શો તોલરે;
 હસવા લાયક હોય હમેશાં, બાળક કરો બોલ. હિંમત. ૬
 કારજ મોટાં કરનારાએ, પોતે જોયા પ્રાણરે;
 પણતેકારજ પાર પડ્યું તો વળતી થયાં વખાણ. હિંમત. ૭
 માથા કરતાં જશ છે મોંઘી, જે જન લેવા જાયરે;
 જશને માટે ભુલ વિષેજ, મરદો કષ્ટ મરાય. હિંમત. ૮
 જેનો જશ આ જમમાં જમે, પરાક્રમી પરમાણુરે;
 બિનબિચારા બહુજીવે, લઈ નશકાકાંઈલકાણુ. હિંમત. ૯
 જરૂર પડે છે જશને માટે, મળ્યું જે મુશ્કેલરે;
 જશને માટેજીવ તરતજીવ, સર્વ ગણે છે સહેલ. હિંમત. ૧૦
 માનવીને એક દિન મરવું છે, મરણ નથી મટનારરે;
 તો તેલોકંઈનાસ નધરશો શુભ કારજ કરનાર હિંમત. ૧૧
 પર ઉપકારે પ્રાણ સમરપે, ખડો રહી તતખેરરે;
 તો રૂદામાં તેને રીડે, આ દુનિયાનો દેવ. હિંમત. ૧૨

પદ ૧૦૯ મું—દશો ૧ લી.

વિપ્રો બોલ્યા વાણી, સુણને રાણી આણી પ્રીત;
 પૂર્વ જનમનાં કર્મ પ્રમાણે, રાડે એવી રીત. ૧

જે નારીનાં નખળાં કર્મો, તે કુખચારી શ્યામ;
 કર્મતણી આગળ રાણીજી, કોઇના નહિ ઉપાપ. ૨
 રાણી કહે સુણો મહારાજો, માટ ન બડશો ઘેલો;
 વિવેક રાખી વાત વિચારો, મિથ્યા હડ આ મેલો. ૩
 ખાર વરસની આળા ફેરાં, કર્મ રહ્યાં છે ભેસી;
 કણુખી આદિકની કન્યાનાં, કર્મ ગ્યાં કર્યાં પેસી. ૪
 તે કન્યા ફરી લગન કરીને, પાંચ જણે છે પુત્ર;
 મંગળ ગીત ગવાતું તેનું, શોભે છે ઘર સુત્ર. ૫
 પુત્ર ન પામે તો તમે ફરિ ફરિ, ચારવાર પરણો છો;
 વિધવા વિવાહ માટ કરમનો, વાત જુડી વરજોછો. ૬
 ઘર પડા જ્ય કહિ તો થું તમે, નથી ચણાવા દેતાં;
 કરતાં ખીજું નહું કરમનું, નામ કેમ નથી લેતા. ૭
 બહવા તજીને ખાળારંડોને, ફરી પરણાવી દેજો;
 એના કરમમાં એમ ભણેલું, વળતી એમ કહેજો. ૮
 માથ મિચારી ગમાણે બાંધી, નવ માગે ખડ પાણી;
 એના ઉપર દવા ન આણે, એતો પાપી પ્રાણી. ૯
 રાજ તો સમદષ્ટિ રાખી, પ્રજા બધોને પાળે;
 માડાં ઘેલાં સખળાં નખળાં, સઉને તે સંભાળે. ૧૦
 કોઇ પિતા સંતાનની ઉપર, જીવમ કરે બહુ જમારે;
 પરમેશ્વર પ્રીતે રાજએ, રક્ષણ કરવું ત્યારે. ૧૧
 બાળ મિચારી જળી મરે પણ, શરમ રાખી નવ બોલે;
 તેનાં આતરડાં બાળો છો, કિયો જીવમ તે તોલે. ૧૨

પદ ૧૧૦ મું—દેશી ૩ છ.

નિજ તનમાનું કહિ જે તમે તો, મસ્તક છેદન કરશોજી;
 કહેા નૃપતિ કરવા કેમ દેશે, શિક્ષાને લાયક કરશોજી. ૧
 વિધવાઓ પણુ છે વરની અમારી, અમેજ રક્ષણ કરયુંજી;
 તનમન ધનથી તે વિધવાઓનાં, સંકટ સળ્યાં હરયુંજી. ૨
 રે ઋષિયો વિખવાહ થશે, આખાંની તમ સાથ અમારેજી.
 તે માટે કાંઇક અમારે નમનું, નમનું કાંઇક તમારેજી. ૩
 જે રાંડે વય સોળ વરસમાં, તે કરની માંડેલીજી;
 એ ઉપરાંત ઉમરના રાંડે, રાખજો તે રાંડેલાજી. ૪
 છેલ્લું અમારું એટલુંજ માનો, પાલીશિદ થાઓ ખોટીજી;
 નહિતો કુવિધવા બધિવરાવજ; નહીં ન્હાની નહિખોટીજી. ૫

૧ ઉદ્યોગિનં પુરુષસિદ્ધયુવૈતિ લક્ષ્મી,
 દૈવેન દેયમિતિ કાપુરુષા વદંતિ ॥
 વૈષં વિદાય કુર પૌરુષમાત્મચક્રા,
 યત્ને ક્રુતે યદિ ન સિધ્યતિ કોઽપિ દોષઃ ॥૧॥

રાજ્ય જરી તો જવા દેજું, પ્રાણ આપીયું વેહેલાજી;
 પણુ વિધવાનાં વિધનનિવારણું, જામ કલા આ છેમલાજી. ૬
 જે કહુંજું તે સત્ય કહુંજું, એમ કહું સમ ખાઇજી;
 રાણીની વાણી સુણિને પડી, ઋષિ માલ્યા રીસાઇજી. ૭
 સર્વ મળીને વિચાર પોં હવે, શો કરવો ઉપાયજી;
 કળિજીગમાં કરવાની કિયા તે, કૃત યુગમાં ન કરાયજી. ૮
 કષ્ટક કહે સુનિધાએ કહુંજું, વિચારો તો સારો વિવેકજી;
 બહુ ઋષિમતિવાળી જાણપડ્યા, અતેઉપજાખાઓઅનેક
 કષ્ટક વિચાર કરીવળી બોલ્યા, આવડા કાં અઠળાઓજી;
 ઇશ્વરકરશે તો સાદું થશેસઉ, ઘર મન સાંસતાયાઓજી ૧૦
 ધમધી ગમે તેમ દે ધરણીપતિ, છેક દવા નહિ છોડેજી;
 રાજકહરિસનહિ જોતજોતે, સુનિધાશરમનહિ તોડેજી. ૧૧
 બોલ ગમે તેમ બોલે બાંધે પણ, રક્ષણ કરશે રાણીજી;
 વિપ્ર વિશેષ વિચારકરી વળી, બોલ્યા પરપરવાણીજી. ૧૨

પદ ૧૧૧ મું—દેશી ૮ મી.

વિપ્ર બોલ્યા પરપર વાણી, નિજે મોતની પુત્રી છે રાણી;
 અતે આપણું આજુશે મોત, કાંતો ભૂટશે ધરપારસોત. ૧
 એતોકરવાભેડીઅતિઅન્યા, રાણીઅસુરનાકુળની છે કન્યા;
 નહિ આપણું મોલ્યું પ્રમાણે, એનું પિયરછે અધમદેશજી. ૨
 એનાપેટમાંપુત્રઆળોડયો, માટેઉપજોરે અધર્મજોરોડો;
 હતો બાળપણાચો એવો, દિસે ઉપર મકો સાકુ જેવો. ૩
 એના કુખથી ગયો રાય અંત, પુત્રે પિતૃ વચન કહું બંધ;
 ત્યારે શન્ય પડી ગાડી, પ્રાણ પીડવા લાગ્યા ચોરાદિ. ૪
 આપણે જાણ્યું જે વેન સુધરશે, કહીયું આપણે એમકરશે;
 વળી રાખશે કાંઇક વિવેક, એમ જાણી કયોં અભિપ્રેક. ૫
 વેદુષ પાછને ઉછેરિયો સાપ, તેમ ક.વા લાગ્યો સંતાપ;
 એતો આપણને નકોનકરી, કાંઇક રસ્તો તો કાઢવો પડશે. ૬
 પછી પુરપાતને કહેવરાવ્યું, ભૂપે ભાખ્યુંને અમતેતોભાવ્યું;
 પણુખુશિથીજરીતેપરણું, તેનેપરણાતોએવે આચરણું. ૭
 જેને અંતર નવ ગમે એવું, તેને જીવમ કરી નહિ કહેવું;
 એવુંસાભગીનેરાયહરખ્યો, ઉડામમંતોમનમાંકિદરખ્યો. ૮

૧ સ્મત્યથેસારે ॥મતેડમ્યલ્લેમપ્રવાતવા,

મતેસમપદાત્પુરા
 પુરાપુરુષસંયોગાનમૃતેદેવૈતિકેવન ॥ ૧ ॥

દતાવપ્રદેકસ્યેષ, પુનર્દેવૈતિકેવન ॥

આનર્મોધારણાતુકત્યા પુનર્દેવૈતિવાપરોશા

૨ સ વાલ ધ્વ પુરુષો, માતામહ મનુજી.
 અધર્મોશોદ્ધયં મત્યુ, વના મધવધર્મિકઃ ૯
 ૩ અહે રપિપયઃ પાર્મ, યોષકલ્યાણ્યનર્થકૃત્
 વેન પ્રકૃત્યેવ સલઃ સુનિધામર્મસંમયઃ ॥૧૦॥

તેણે કમળાનું સાધવા કામ, બાહ્યજીને મોહાવ્યા તે કામ;
વેને સહિત વચન લીધુંઆનું, એવાં પરજોતોપરજીવાનુંવું ૯
વૃથિકે મિથુનરાશિ વરકન્યા, એનું કમ આપો તણ અન્યા;
કહેમહાસુદિપચમી ભ્યારે, ગોધુલિકેલમન ચાપ ત્યારે. ૧૦
વેને વચન તે શીઘ્ર અડાવ્યાં, વાળાં વિવાનાં ત્યાં વળાવ્યાં;
પછી કમળાગૌરીને કહારી, રાણીવાસર્માં લીધી તેહારી. ૧૧
નવરંગીને પશુ કહી વાત, બને રૂઢેયે ચર્ચા રમિયાત;
અર્ચિં લાખો રૂપયાખચીત, વેને વિવા કર્યો રૂડી રીત. ૧૨

સોરઠો.

સુણ રાજા ધરી રાગ, શુકલ કહે છે સ્તંભથી;
વેન કથાનો ભાગ, નિઃસંશય નવમો થયો. ૧

ભાગ ૧૦ મો.

૫૬ ૧૧૨ સુ—દેશી ૧૩ મી.

પ્રથમ ગણપતિને લગું પાથરે,
કહું કમળાગૌરીનો વિવાય રે;
રૂડો લગ્ન દિવસ નિરધારી રે,
રાયે નગરી સરસ શબ્દચારી. ૧

મોટા મંડપ રચિયો રૂપાળો રે,
બારી બારણાં બળિયાં બળો રે;
શોભે સોનાના ચાંદીલા સારા રે,
રૂંઠાં ચિતરે છે ચિત્ર ચિતારા રે. ૨

ચોખા ચીરના બાંધ્યા ચંદરવા રે,
દાંગી હાડીઓ ત્યાં મન હરવા રે;
ઝાઝા ઝુમરખ લાઘ લટકાવ્યાં રે,
રંગે છાંટણાં શુભ છાંટકાવ્યાં રે. ૩

મેના પોપટ પાંચરે પહોંતા રે,
એક એકથી કિંમતે ચંદતા રે;
મહિં તખ્તના મહિમા મન મજતા રે;
શોભે રૂઢિકમણિતણી સમતા રે. ૪

બહુ કિમ્મદા ગલીઆં બિઠાવ્યારે,
મણિ બડિત બાજક મુકાવ્યા રે;
ઉપર સોનાના થાળે ધરાવ્યા રે,
મેંધાં મોટીના ચોક પુસાવ્યા રે. ૫

બીટે કમકમના છમે દીધા રે;
કર્પાક શોભિતા સાંધિયા કાંધો રે;
કપડાં કમિયો મંડપમાં મુકાવી રે,
બાજે કિંમતી મહી બારી રે. ૬

સોના રૂપાનાં ઝાડ શોભીતી રે,
અતિ અદ્ભુત દોસે ઝોપીતા રે;
પથ પછી ને બીજાં રમકડાં રે,
મુક્યા મોટાં ને કંઈક નાનકડાં રે. ૭

તરિયા તોરણ બારણે બાંધ્યાં રે,
મંગળ સૂત્ર ત્યાં સર્વત્ર સાંધ્યાં રે;
આગળ કેળાના થંભ રોપાવ્યા રે,
ચોક ચોળે જળે છાંટકાવ્યા રે. ૮

મંડપ મેધે મોતીડે બાંધે રે,
શોભે સ્વર્ગપુરીથી સ્વચો રે;
ઉપર કંઠકના કળશ ચડાવ્યા રે,
તેના હેમમાં હીરા જડાવ્યા રે. ૯

કરકે કરતી ધળ ને પતાકા રે,
તેની શેડોના બોલે સકાકા રે;
ત્યાં તો ગાંધિવ ગાન કરે છે રે,
ત્યાં તો અપસરા નૃત્ય આદરે છે રે. ૧૦

સારા સાજન માંડવે મળિયા રે,
મેઠા મહારાષ બાહુના બાળ્યા રે;
સુવા ચંદન ચરચે છે અંગે રે,
તોરા મજરા આપે ઉછરે રે. ૧૧

હાથે હાર ચુલોળના ધારી રે,
પછી વહેચે છે પાન સોપારી રે;
મળી માનની મંગળ ગાવાં રે,
ગૌરી ચાલિયો ગણેશ વધવા રે. ૧૨

૫૬ ૧૨૩ સુ—દેશી ૨૯ મી.

સરખી સમાણી સાહેલોએરે, બપ ગૌરી ગણેશ વધવા,
વાળતર વાળે રે;

બાજી બેશીનેતેજવીયા રે, લ. ૫૬૬ મન લખવા, વાળતર. ૧
વામાને દક્ષિણારાણીયોરે, સોળસળ્યા શણગાર; વાળતર;
મસ્તકે મોડ મોતીતણુરે, હાથે છે નવસરાહાર; વાળતર. ૨

રાજા ને રાણી સળેકલે રે, તતપર ચર્ચા તતખેવ; વાળતર;
ગુણનિધિ ગણપતિ પૂજાનેરે, પૂજ્યા ગૌરવે વાળતર. ૩
હવન કર્યોધણુ હેતથીરે, શુભ રીતેકરી અહોસિ; વાળતર;
વેદમણેવિષ વેદીધારે, ભાગી છે સર્વેનો ભાતિ. વાળતર. ૪

મંડપમાં મળી માનની રે, રૂપાને પીઠાં ચોખાપ; વાળતર;
તેલસંચારી નાકાવણુરે, હાથમાં હાથ નમ્યા; વાળતર. ૫
પીઠું પાનેતર પહેરીયું રે, કોયળી બાજે કોઈ; વાળતર;
ચળકતોચૂડા પહેરાયોરે, હાથેરેશુધીધણુરે; વાળતર. ૬

સોપારાખ્યા કલા ને સારીરે, ઝંઝરનો કમકાર; વાળંતર;
 છાંછવિધિયાનેવીંછીયારે, હાંછએએકાવળહાર, વાળંતર. ૭
 બાહેબાભુષે બેરખારે, કાનમાં ઝળકતી ઝાલ; વાળંતર;
 નેણમાં કાળજ સારીયારે, કંઠુની આડ કપાળ, વાળંતર. ૮
 નાકની નથડી હીરેહીરે, નિરખતવાધિયું નર; વાળંતર;
 આકને જોહણે ચોટલેરે, સેંબે શોભાવું સિદ્ધર, વાળંતર. ૯
 કવરડીનું મરદન કપુરે, અપર લગાવીયું અંગ; વાળંતર;
 પાનખિડી આવે પ્રેમદારે, ઝોઠ કયાં નવરંગ, વાળંતર. ૧૦
 મરતકે મોડીયો ચુંડીરે, પોથીએ રંગિયાપાપ, વાળંતર;
 પછીવરને-હવરાવવારે, ભુવતીટોભેમળીભમ, વાળંતર. ૧૧
 નહવરાવી વરસણુમારીઓરે, પોશમાં શીફળપાન; વાળંતર;
 મિત્રોતણીમળીમંડળીરે, ભુગતેથીએડીએનન, વાળંતર. ૧૨

પદ ૧૧૪ સુ—દેશી ૪ થી.

પછી જન એડી ભલી ભુવતીએ,
 મળ્યા સજી વર રાજના મિત્ર, છપા વરની જનમમાં.
 વરને શણુમારી અપ્પે બેસારીયા,
 વજ્ર ભૂષણ વેષ વિચિત્ર. છપા. ૧

સાથે પુત્ર શાણા નમરશેઠના,
 રાજકાળના કંઈ કરનાર, છપા;
 શોભા સાજનની થી હું વરણુવું,
 જનના સામેલા કંઈ સરદાર. છપા. ૨

કંઈક રાજકુંવર જેવા ફૂટડા,
 પેહેરી આવીઆ ઉમદા પોશામ, છપા;
 જનના પેહેરી મારગ ચાલે મલપતા,
 માથે કસળી કસુંબલ પાત્ર. છપા. ૩

જુલના તોરા દીસે શિર લટકતા,
 હાંધ્યા ઉપર શ્યામળના હાર, છપા;
 વાળં વાળે છે વિધવિધ રાગમાં,
 રમ પાલખીનો નહિ પાર. છપા. ૪

રાતા ઝોઠ દીસે રળીઆમણા,
 ઝુબે ચાલે તમ્મત તમેળ, છપા;
 કંઈ ચાંદલા કીધા કપાળમાં,
 સરખે સરખા ચાલે સજી જોળ. છપા. ૫

ખસી જનરડી મિત્રોની અંગના,
 મીત્ર આપ ને ચાપ આનંદ, છપા;
 મળી કેમકાંડી ટકકા કરે,
 મુઠા મળકે મુનવતણે મંદ. છપા. ૬

ચૂડા ચળકતા ચતુરાના હાથમાં,
 ભણે વીળળીના ચમકાર, છપા;
 વાળ્યા કેસના વાંકા અંગોડલા,
 સર્વે છે છપીલી છે નાર. છપા. ૭

સામી આવી કન્યાની સાહેલિયો,
 નિરખે નવરંગી વરતણું રૂપ, છપા;
 કહે લાખેણી વર પામી લાકડી,
 એનું ભાગ્ય અમાગ અનુપ. છપા. ૮

ધામકુમથી નગરી માજી રહી,
 થયું જન સધળાને તે જાણુ; છપા;
 રસ્તે લોકના થોક જેવા મળ્યા,
 વરના વિધવિધ યામ વખાણુ. છપા. ૯

વરને માથે મનોહર મોળીયું,
 સળ્યા શોભીતા શુભ શણુગાર, છપા;
 હાથે હેમ દડામાં હિરા જડ્યા,
 કંઈ મોતી ને હેમનાં હાર. છપા. ૧૦

લીધું પાણીયું શ્રાદ્ધ પોશમાં,
 માથે મોતીનું છોમું અમૃદ્ય, છપા;
 વર વાંકડાને વરણુગીયો,
 નહીં નિશ્ચવનમાં તેહ તુલ્ય. છપા. ૧૧

વાટ છાંટીને ફૂલડાં વેરીયાં,
 રાયનું આંગણું અધિક વિશાળ; છપા;
 મેહેલ રંગી કોંલેલી રાંભા ધણી,
 ઝરખાં દીસે ઝાકે ઝમાળ. છપા. ૧૨

ચપા તોરણે માળતે વાળતે,
 રાણી ફણિયાનો હરખ ન માપ, છપા;
 સામી જળને સામેયું કીધું ભણું,
 પછી પોંખણે વરને પોંખાપ. છપા. ૧૩

પદ ૧૧૫ સુ—દેશી ૨૪ મી.

પોંખણે પોંખે રાણી ફણિયારે, કરતી આનંદ કમોલ;
 અંતરપટ આકુષધુરે, ત્યાં તો છપીલીએ છાંટેયોતમેળ.

બાળાવર તોરણે ચડ્યા. ૧
 કુંસળ સુ જ રવેચોરે, ત્રાક તથા વળી તીર;
 ઈંડીપીડીઉતારીયારે, મુકચુંસંપડીયુંહારીવીર. બાળાવર. ૨
 નાક તાણીને નીચી નમીરે, ચપા મંડપ મોઝાર;
 પૂળકરીમકુપકંધીરે, વરનેસારાકીધાસતકર. બાળાવર. ૩
 મોત્ર અવર યુરમે ગપધારે, વેલું કરીને વિશાન;
 મંડપમંડીકુંમાયફેરે, દીધુંનૃપતિયેકન્યામળ. બાળાવર. ૪

અરધા સરજળવારે આશ્વિનોદે, અર્ધબાકી રજા બહાર;
હસ્તમેળાપનહરખથીરે, વરકન્યાનુંકીકુંતેવાર. બાળાવર. ૫
બાહિ ૧ મદનરૂળ બાંધીઆરે, હાલી ગળ વરમાળ;
વરકન્યાનાં વડા પ્રેમથીરે, થયારાશચિતનતેજકાળ. બા. ૬
એ અવસરના આનંદનુંરે, વરજન કરી ન શકાય;
યુંગારસનીસીમાવળીરે, એવાહમઆશતેહરખાય. બા. ૭
ચોરી રમી રૂઠી ચોકમારે, હેતે કર્યો લાગહોમ;
આરેખંગળત્વતિવરતીમારે, કીકુંતુવદરજનવળીવ્યોમ. બા. ૮
સપ્તપદી કરી સર્વથારે, પ્રિય જનને રાખી પાસ;
સર્વક્રિયાએમસાજવીરે, તેમાં દશીયે નશખી ક્યાસ. બા. ૯
સામસામા દુરા રનેહથીરે, જમે જમાડે કંસાર;
મંગળગીતમાયમાનનીને, ઉભાનિરજેલજુનરનાર. બા. ૧૦
દેશપતિએ કન્યાદાનમારે, દીધાં વતન ધરખાર;
મિત્રોએમળીકીધાચાહવારે, સુનિયાએદીધાસજ્યગાર. બા. ૧૧
વનિતાઓ લે છે ઓવારજુરે, આપે સરવ આશિષ;
સંતાનનાંસુખપામજેરે, જાડોજલજઆપજેજમદીશ. બા. ૧૨
ત્રિજીવનનો પાત તમતજારે, કરજો પૂરા કોક;
વરસખજુનાંસુધીવરવહુરે, તમેજીવજેજમમસજેડ. બા. ૧૩
કન્યા તરફની કામિનિયારે, પૂરજી પામી પ્રમેદ;
હાસ્યનગીતહવેગાયછેરે, કરીહથી હાસ્યવિનોદ. બા. ૧૪

૫૬ ૧૧૬ યુ—દશી ૩૦ મી.

છેપા કુંઝરે કુંઝર આશયો,
છેપા જાણની પેઠે તું રડવડ્યો;
તારે જીવતે જીવતી વહુ જોઈએ,
તને કન્યા ન દીધી કાપડો. ૧
આજ સુધી રહ્યો તું તો ટેકમાં,
તેથી પીડાયો પીડ અનેકમાં;
જ્યારે આપ વિવેકની ઉપડી,
હવે હિંમત તારે હજીએ ચડી. ૨
રાગ વેને તને સમજાવિયો,
તેથી સમજજી મનમાં તું હાવિયો;
નહિ તો મતમાં માર્યો જાત તું,
વડિ રૂઢા વિપતમાં પીડાત તું. ૩
નામ રહેશે હવે તારા બાપનું,
મેજી મટશે કુંવારાની ઝાપનું;
તું તો હાથે શેઠી ખાતે ખાખરા,
વેહેજો વહાણમાં દબતો કાજાખરા. ૪

જેઠાં પાણીનાં તું બરી લાવતો,
ઝાલોઆળ તું સહીની ધરાવતો;
રાગ વેને તારે કરમે મળ્યો,
તેથી તરતજ તારો દહાડો વળ્યો. ૫
હવે આગ્યો માણસની ઝાળમાં,
છેપા કાઢજો કાળ કલોલમાં;
તું તો ઘેર ઘેર કન્યા માગતો,
વેવીજાળિયાને પગે લાગતો. ૬
તું તો જીજી જીજીને જઈ જામતો,
તું તો પરજીવા કારજી નાખતો;
તને સહી સરસ મળ્યું સાસરે,
બાળ તારું ઉઠે તો થયું ખરું. ૭
તને કન્યા કોઈ નર પરજીતી,
તને વાંઘી વાંઘી કહી વરજીતી;
મારી લાકડાને તે તો ભોળી,
એતો અમારી બાપજી ભોળી. ૮
તું તો ચાપડીએ ચડી ચાલતો,
તું તો મિથ્યા મુઠે વળ લાલતો;
તું તો ફરતો બની છેત્ર વાંકો,
પજી પરજીવાને થતો રાંકો. ૯
તારી બર્થ ઉમર થયી વહી ગઈ,
હવે સમજ્યો ત્યારેજ સફળ મઈ;
તું તો કુર્મદમાં કાલે ડાલતો,
તું તો ભોલ મોટા મોટા ભોલતો. ૧૦
માથે પાપડી વાંકી તું મૂકતો,
તું તો પાનગિડા ચારી થુંકતો;
બેસી ચોકમાં ચોટલી ઝોળતો,
તું તો અંગમાં અતર ઝોળતો. ૧૧
તું તો રાખતો રેશમી ત્રાટવો,
ધરમાં કઠણી નહીં હતો ચાટવો;
એમ ગાય કન્યા તારું જે હતી,
હવે ગાય છે જનની જીવતી. ૧૨

૫૬ ૧૧૭ યુ—દશી ૩૧ મી.

લાડી તું તો ભોળપની હતી લુંકીજ,
લાડી તું તો દગતી કાજા બરી કુંકીજ;
લાડી તારે તોય ખાવાની હતી ખામીજ,
લાડી તું તો પૂરજી સંકટ પામીજ. ૧
લાડી તું તો જાણી વીજીવા વન જતીજ,

લાડી તું તો વનવનમાં અથડાતીજ;
 લાડી તું તો બાઈની ગુલામી કરતીજ,
 લાડી તું તો કાંઠમાં છુટ્યાં પેરી કરતીજ. ૨

લાડી તેં તો બાળાતીર્થ ન સુધારીજ,
 લાડી તને બેભાનપણે મેલ્યાં માવીજ;
 લાડી તેં તો મેઢું માથેથી કેમ ફેડયુંજ,
 લાડી તારું બાળીએ કામ વખોડયુંજ. ૩

લાડી તારા બાપે તને ન પરણાવીજ,
 લાડી તારી માને દયા નવ આવીજ;
 લાડી તારું બાપે ઉઠે થયું ભયારેજ,
 લાડી તને સુનિષાં માતા અભ્યાં ત્યારેજ. ૪

લાડી તારા કર્મની રેખા થઈ સામીજ,
 લાડી તું તો નવરંગી વર પામીજ;
 લાડી તેં તો સુડો ચળકતો પેઢેયોજ,
 લાડી તારા તનનો ફરી ગયો ચેરોજ. ૫

લાડી તું તો કોડે જાની કંસારજ,
 લાડી તારો સફળ થયો સંસારજ;
 લાડી તને ભલો અભ્યો બરમારજ,
 લાડી તારા પુણ્યતંત્રો નહિ પારજ. ૬

લાડી તું તો ડહાપણુદાર ગણાઈજ,
 તારી હિંમત હવે વખણાઈજ;
 લાડી તેં તો નવરંગી વર વશ કીધોજ,
 લાડી તેં તો તેને વેમાતો કરી લીધોજ. ૭

લાડી તું તો થઈ બેઠી ધરખારવાગીજ,
 લાડી તું તો સાહેબી પામી રૂપાળીજ;
 લાડી તારે હાથે પગે હતો મેલજ,
 લાડી તેં તો છેતરીઓ વર હેલજ. ૮

લાડી તેં તો ઉમર અમરતી ગુમાવીજ,
 હવે તું તો માણસની ઝોળમાં આવીજ;
 લાડી તને ટાંઠા ડુકડા ખાવા મળતાજ,
 લાડી તને વેન રાગ મળ્યા વળતાજ. ૯

લાડી તું તો પરવશ પડી હતી કેરીજ,
 લાડી તું તો હતી જાંધીવાન જેવીજ;
 લાડી તને સુનિષા માતાએ છોડાવીજ,
 તેણે તારા પગની બેડી તોડાવીજ. ૧૦

લાડી તું તો ગણતી કશીમાં ન ગણાતીજ,
 લાડી તું તો લહાણમાં આવી લેખાતીજ;
 લાડી તને નવરંગી લગાવશે લાડજ,
 પૂરો રાગ વેનનો માનજે પાડજ. ૧૧

એવી રીતે જનરહીઓ આવ ગીતજ,
 વર કન્યા પરણી ઉઠ્યાં રૂડી રીતજ;
 શામા સપ્તમી બોલે છે વચન શોભીતજ,
 આજ અમે છડરીયો ગઢ છતાંજ. ૧૨

પદ ૧૧૮ સુ—દેશી ૩૨ મી.

અમે છડરીયો ગઢ છતાંરે, આનંદ ભલા;
 વિતનાર વિતક સહુ તિતારે, આનંદ ભલા. ૧

ફલે ફલેની વાણી દેલાપરે, આનંદ ભલા;
 કંઈ છુટ્યાં કમળાગૌરી બાપરે, આનંદ ભલા. ૨

અમે હંકોનો કિલ્લો લીધો રે, આનંદ ભલા;
 અમે દેશમાં ડંકો લીધો રે, આનંદ ભલા. ૩

અમે સામરનાં નીર કળિયાં રે, આનંદ ભલા;
 સામા થનુનાં કાળગં બળિયારે, આનંદ ભલા. ૪

અમે મેરૂં કુગરને આપ્યોરે, આનંદ ભલા;
 અમે જલનો પાંચો ચિર ચાપ્યોરે, આનંદ ભલા. ૫

ભારે લશ્કરમાં ભેળ પાડી રે, આનંદ ભલા;
 શેષ નાગની દાઢ ઉખાડી રે, આનંદ ભલા. ૬

અમે ફુલનીનાં સુખ દાટ્યારે, આનંદ ભલા;
 હવે વેરીનાં હપડાં ફાટ્યાં રે, આનંદ ભલા. ૭

આજ મનના મનોરથ ફળિયારે, આનંદ ભલા;
 આજ પંથર અલંગક ફળિયા રે, આનંદ ભલા. ૮

આજ મોતીડે મેહુલા પુક્યા રે, આનંદ ભલા;
 આજ ત્રિભુવનનો ધણી તુક્યારે, આનંદ ભલા. ૯

આજ જ્ય જ્યકર જણાયો રે, આનંદ ભલા;
 આજ ઉતમ ફહોડો ગણાયો રે, આનંદ ભલા. ૧૦

હવે સર્વેના સંજય દળિયા રે, આનંદ ભલા;
 વેહેમી લોકના ટાંટિયા ગળીયારે, આનંદ ભલા. ૧૧

અમે જલપુત્ર વેન રાગ લુકાં રે, આનંદ ભલા;
 એતો અષ્ટ મંગળ કરી ઉઠ્યા રે, આનંદ ભલા. ૧૨

પદ ૧૧૯ સુ—દેશી ૩૩ મી.

પરણી ઉઠ્યા પછી વરવહ, મોનજ પૂજે છે પ્રીતેરે
 એકા એકા રમાં બે જણાં, લાડી છતીજ રીતેરે.

સુધ જાનેને ને વિપ્રોને, મણુમ નમી નમી કીધારે
 આશીરવાદ એઓતણાં, લાગકે ધારીને લીધારે.

સુનિષા માતાને રોહે નમ્યાં, આશિષ-કીધી છે તેણે
 અખંડ સુહાગજી તું થજો, વર્ણાગદુ જલ જામ્યાં રેણેરે

વિગ્રાને આપીયાં વિષવિષ, દિલ ધરી દક્ષિણ દાનરે;
 ગાનારીયોને તેલ ધરચોળાં, બીજને ફેફાળ પાનરે. ૪
 પછી વરે ચેતાના મિત્રોને, બાલચાં બેટીને મળીયારે;
 જ્યજ્યકારના શબ્દ ત્યાં, વિષ વિષે આપી વર્ણીયારે. ૫
 હરખની વાત હું શક્તિ કહું, આનંદ ઉભરાયો જમરે;
 રૂડી મડી રંગિયામણી, લાયક લેખે લખાવરે. ૬
 જલે મહા નવેનિધ મળી, વરવહુ હરખીયાં જોવારે;
 પ્રુષ્ઠ પુરવનાં ઉદેશ્યાં, કાપ સમે કાપીલાં કેવારે. ૭
 એક બીજનાં અંતર મળ્યાં, જેમ મળે ક્ષોરમાં નીરરે;
 બંને પરસ્પર એમ કહે, તું મારા હૃદયમાં નીરરે. ૮
 પંચની સાક્ષીએ પરણીને, બંધાણું બોલીને બોલરે;
 વિશ્વપતિ વચ્ચે આણીને, કર આલી કાપીછે કાલરે. ૯
 વેદ વચન વિધિએ કરી, અમિની દીધી છે આજુરે;
 તલભર નહિ તરછોડીએ, બાધીયા પ્રાણથી પ્રાણુરે. ૧૦
 સુખ દુખને ધર સંપતિ, આપણી જાણીયું એકરે;
 હૃદય એમાં જમાન છે, છોડીએ બે ક્યારે છેકરે. ૧૧
 આવરદાની અવધ સુધી, આપણે જાણવું આમરે;
 બે પ્રતિજ્ઞા નહિ પાળીયે, નરકમાં નહિ મળે દામરે. ૧૨
 એમ નારી નરને નખી રહી, નર રહ્યો નારીને નમતોરે;
 રાયે પછી રૂડી રીતથી, ગોરવ નેતર્યો ગમતોરે. ૧૩

૫૬ ૧૨૦ મું—દેશી ૩૪ મી.

રાયે પછી રૂડી રીતથી, ગોરવ નેતર્યોરે;
 મળ્યા જમવાને વરના મિત્ર, કરાવ એવો કથોરે. ૧
 દીલીએ હારાદોર, દીવાં અજવાળાવારે;
 ચોર થાપવા કંચન થાળ, ત્યાં બાળક લાળીયારે. ૨
 દીવ્યચિત્રાં દમ મૂકીયાં, પંચતે પાટલારે;
 જણ જમનારનાં ગણી નામ, જે આવિયા આટલારે. ૩
 પહેલાં પીતાબર અંચ, દુસાલા બોલીયારે;
 બેસી પંગતમાં પઢવાન, જમે સહ બેઠીયારે. ૪
 લાકુ બલેઈ ચેંસમ, ખાજ અને ખૂરમારે;
 ખેંસ જરૂરી અને દુધપાક, ચોળેલાં ચૂરમારે. ૫
 સ્નાતકેણી ને સેવ, ગગન ને ગાંધિયારે;
 ક્ષેત્રજાતાં હાસ્ય કલોલ, લગારેક લાંઠિયારે. ૬
 બેળવાં રસાણુનાં બજાર્યાં, બસાં ભાત ભાતનારે;
 કપોં સ્વાદ બરેલાં શક, જુદી જુદી જાતનારે. ૭
 જોવાં હાલેલાં કજોડાં, વંતાક વખારીયારે;
 રચ્યાં રાજતાં રૂડી રીત તે, સરસ સુધારીયારે. ૮

ચટણી અથાણાં અનેક, કર્યાં જુગતે કરીરે;
 જણે પાપક પૂનમચંદ, કાપી બલી કાચરીરે. ૯
 મુખમાં રહેજ મિઠાણ, બિરજ એવો બન્યોરે;
 રૂડો ગોરવ ગાવા જેમ કે, નેત્રમ નીપન્યોરે. ૧૦
 લવિંગ સોપારી ધલાઈતી, ને પક્ષ પાનન્યરે;
 એવો વળતી કરે મુખવાસ, જનો સહ જનનારે. ૧૧
 ઉડ્યાં જમીને એમ, બહુ તૃપતાં બહુરે;
 કરી રાજ્યએ રૂડી રીત, પછી પહેરામણી. ૧૨

૫૬ ૧૨૧ મું—દેશી ૩૫ મી.

પછી જનને પહેરામણી કાપીછરે,
 રાયેકોડમણી કારતી લીધી, દોઢો દિલદરોયોછરે. ૧
 વરને હેમ કહાં દીધાં હાથેછરે,
 મોટું મંદિલ બંધાવીયું માથે. દોઢો. ૨
 મોંમાં મણિયોની માળા ધરાવીછરે,
 દીધાં કનકનાં સાંકળાં કરાવી. દોઢો. ૩
 જમો જરકથીના પહેરાબોછરે,
 ઉપર શાલનાં જોડો શાલાઓ. દોઢો. ૪
 દીધાં કન્યાને કનકના બંધારછરે,
 હાથી થોડાં ગાય બેંશાં આપાર. દોઢો. ૫
 ધણુ રથ આપ્યાં બુધરિમાળાછરે;
 આપી પેટિયો પટરા રૂપાળા. દોઢો. ૬
 દાસ દાસીયો દીધી દસ બારછરે,
 આપ્યા શોભિતા સરસ શણુગાર. દોઢો. ૭
 સર્વે જાનેયાને દીધાં સિરપાવછરે,
 બન્યો જેવા જેવો બેશ બનાવ. દોઢો. ૮
 જનરડીઓને જરિયાનની સાડીછરે,
 આપી આપીને આનંદ પમાડો. દોઢો. ૯
 વળતી રહ્યાં કુળ ગોર ગોરાણીછરે,
 એને આપ્યાં આજુપણુ આણી. દોઢો. ૧૦
 સઉને કંકુનાં હાથા દીધાછરે,
 રંચ કેસરનાં છંદકાવ કાપા. દોઢો. ૧૧
 રંચ જાંડીને રીઝ્યો રામછરે,
 વળતા જનને કાપી વિદાય. દોઢો. ૧૨

૫૬ ૧૨૨—દેશી ૩૬ મી.

કન્યા કમળાગૌરી ચોપે ચાલી સાસરેરે;
 કહેસુનિયા માતાપુરોજ્યાવીપ્યાર, મારીદિલનીમહીદિકરી

દિકરી લાડે કાડે મેં તને લપવી નહિરે;
 દિકરી ચાલી તું તો રહીને દહાકા ચાર. આરી. ૧
 દિકરી સ્વામીની સેવા તું કરજે સર્વદારે;
 દિકરી પતીને તું ગણુજે તારા પ્રાણ. આરી;
 દિકરી પોતાનો તું ધર્મ ક્રીતે પાળજેરે;
 દિકરી તેથી તારૂં કરશે હરિ કલ્યાણ. આરી. ૨
 દિકરી જે જોઇએ તે જરૂર મંજાવજેરે;
 દિકરી હવે કહી તું ચપલ નહીં હેરાન. આરી;
 દિકરી તારાં આંસુ તેતો માંડે લોહી છેરે;
 દિકરી તન મન ધન મેં ક્યો તને કુરમાન. આરી. ૩
 દિકરી સ્વામીની આરા લેષ મળવા આવજેરે;
 દિકરી ધરીએ નહિ તો જપજ નહીં પરથેર. આરી;
 દિકરી સર્વેનું જોઈયું તું સાંપી રાખજેરે;
 દિકરી કોષના ઉપર કહી ન રાખીશ ઝેર. આરી. ૪
 દિકરી કપડી લોકો જોવે ત્યાં નવ ભેસીએરે;
 દિકરી સુણતાં ઉપજે મનમાં મોડું થળ. આરી;
 દિકરી સ્વામીનો તું સ્નેહ સદા વધારજેરે;
 દિકરી તે છે તારા સર્વે સુખનું મૂળ. આરી. ૫
 દિકરી સહગ્રુણુ લેવા શાસ્ત્ર સારાં રક્ષીએરે;
 દિકરી આગસ છાડી કરજે તું અબાસ. આરી;
 દિકરી દુષ્ટ જનોથી દુરજ રહીએ દેખીનેરે;
 દિકરી વિષધરનો જેમ કરીએ નહિ વિશ્વાસ. આરી. ૬
 દિકરી મંત્ર તંત્ર જન જૂઠા જાણજેરે;
 દિકરી એ તો સર્વે કુતારાના ઢંગ. આરી;
 દિકરી ઇશ્વરનું ધારેલું એકજ નીપજેરે;
 દિકરી ભ્રમણાથી તો થાય ધરમનો ભંગ. આરી. ૭
 દિકરી દિલમાં દયા સૌની ઉપર આણીએરે;
 દિકરી પર ઉપકારી કરીએ રૂડાં કામ. આરી;
 દિકરી વહીવેલી મરજદા નવ મેલીએરે;
 દિકરી લાજ તણુ લડીએ નહિ કોષ કામ. આરી. ૮
 દિકરી ગંભીરતાનો ગુણ રૂદેમાં રાખીએરે;
 દિકરી વહાલામાંથી કરીએ નહિ વિરોધ. આરી;
 દિકરી સર્વેનું જોઈયું નર સચુ પાનીએરે;
 દિકરી અસત્ય સત્યનો સદાય કરીએ શોધ. આરી. ૯
 દિકરી સંસારનાં સુખ છે સર્વે સંપન્નરે;
 દિકરી કુસંપ તે તો કષ્ટતણુ કોઠાર. આરી;
 દિકરી હું કારો તો કહી ન કરીએ કોષનેરે;
 દિકરી અદ્ય તણને કરીએ નહિ ઉચ્ચાર. આરી. ૧૦
 દિકરી વચ્ચે ને વાસણુ સ્વચ્છ રાખીએરે;

દિકરી સર્વ યીજો જોઇને કરીએ સોજ. આરી;
 દિકરી આનંદમાં આવસર સખણો માળીએરે;
 દિકરી રોસ કરી નવ રિસ. ઇએ કાષ રોજ. આરી. ૧૧
 એવી શિખામણુ હજને કમળાને સુનિધાએ રે;
 યુગ્મન હજને ચાંપી સ્નેહે છાતી સાથ. આરી;
 પડમાં પાંપણી આંસુ પૂરા પ્રેમનાં રે;
 માએ દિકરી કેરે માથે મૂક્યો હાથ. આરી. ૧૨

પદ ૧૨૩ મું—દેશી ૩૭ મો.

કુંદનપુર વિવા રચ્યો—એ રાગ.

વેને પછી મિઠાં વચનથી, પરિપૂર્ણ જીજ્ઞાસો પ્યાર;
 જોડેને મેં સેવા બની નહીં, તારા લાયક કાંઈ લગાર. ૧
 આશિષ દીધી દીધ ઉલટથી, ભાષ ભોગવજે અર્ચુરાજ;
 મુજ સરખી મહા દુખણીઓનાં, કરજેઆવાં શુભકાજ. ૨
 વેને વચન વળી આપીયું, મનમાંથી સમજ મર્મ;
 સંકટ ટાળીશ સર્વનાં, જીણી ધરણિપતિનો ધર્મ. ૩
 દક્ષિણા ને વામા રાણીઓ, હેતે મળ્યાં મહીને હાથ;
 સર્વ સાહેલીઓને મળી, બેઠી શુભ રથમાં વર સાથ. ૪
 નરપતિયે નવરંગીને, કલાં ભાવ ભરેલાં કહેલ;
 એ અવધરે અન્યો અન્યનાં, દાકાં નેહે ભાંગેલનિશુપ. ૫
 પદ સંપાં રૂડી ચેરથી, સાથે સેના સજ્ય ચતુરંગ;
 ગાજતે વાજતે પહોચાડીયાં, દેખી લોક થાય દિલદંગ. ૬
 પ્રિયજનની આંધેરોંખિયાં, પૂજ્યા ગણપતિ ગોવંદ દેવ;
 કાંકણુ દોરા છોડીયા, તામ્ર ભોજન જમ્યાં તતખેવ. ૭
 આનંદમાં અહોનિશ રહે, ધર્મ કર્મ કરે ધરા નેમ;
 સંસારનાં સુખ ભોગવે, જાણુ ઈંદ્ર ઈંદ્રાણી જેમ. ૮
 દિવસે દિવસે વધતો દિસે, નર નારીનો સંપ સ્નેહ;
 કાંઈ ગણી કાંતિ વધી, દોસે દિવ્ય બનેના દેહ. ૯
 કષ્ટના કુંડથી કાઢીને, મેલ્યાં સુખ સામરભોગાર;
 કહેા પછી એથી કિયો, મોટા પુષ્પનોકહીએ પ્રકાર. ૧૦
 દયાળુનાં દેખી દિલ ક્યો, કરે નિંદા તો નિર્દય લોક;
 અણુસમણુ અપદિત કહે, તેનો કશો હરપ કે શોક. ૧૧
 કવિતામાં કમળાગૌરીનો, વિવા વરણીની કાંધો પ્રકાશ;
 ગાય શણે ને સાંભળે, તેનો વૈકુંઠમાંથી નિવાસ. ૧૨
 શુકલ કહે નૃપ સાંભળો, સ્નેહ અંતરે આણી અધામ;
 વરણુન વેનચરિત્રનું ભાખ્યો તેનો આદ્યક્રમે ભાગ. ૧૩

લાગ ૧૧ મો.

પદ ૧૨૪ મું—દેશી ૮ મી.

કમળા ગૌરનો વિવાહ કીધો, સુનિશ્ચયસાગેજી કીધો;
 રણતીનનમાંહીવાતવચારી, બાળબાળરંડાએબિચારી. ૧
 ઢાઢલી હશે એવેજ દુઃખે, આટ સર્વેને નાંખવી સુખે;
 પશુ અણુસમણુ આડા થાય, એનો શો કરવો ઉપાય. ૨
 એવા ઉઠા વિચારમાં પેઠી, કપાળે કરધારીને ભેઠી;
 એટલામાં ઉરમાંહિ ઉમંગી, રાણીપાસ આબોનવરંગી. ૩
 દિલગીરિનુંકારણુ દિલગીણી, વિત્ર ભોલ્યોવિચારીને બાણી;
 આતાઆનોએ મારીસલાહ, સર્વેવિધવાઓ કરશે વિવાહ. ૪
 પ્રભુ હજી એમ જાણે છે પડે, વિધવા નરનારને રાખ દડે;
 આતોરાયેવિવાહઆદરિયો, આટમાંકે યુતો એનોકરિયો. ૫
 બીજી કોષ કરે એવું કામ, ધરી ગર્ધવે ફેરવે ગામ;
 તેથીવિધનું કોષ નર્મીવરતી, રહે છે રાજના દંડથીડરતી. ૬
 આટઆપની અરજ પ્રમાણ, કરોજગત બધામાંહો જાણ;
 વિધવા વરવાનોંછે હવે જૂદી, નહિ કેદમાં બાલીયે કૂદી. ૭
 લખી પત્ર ચોરો ઠામેઠામ, સઘ સિદ્ધ થશે ધાર્યું કામ;
 સગા વહાલાની નવ રહેબીક, એવા દાઠ કરાવેવોડીક. ૮
 વિધવાઓ પાડ આની લેશે, કષ્ટક કુંવારા આશ્રિય દેશે;
 એતોછે પદમારથ મોટો, ખોટી નાંખો જુનો ચાલખોટો. ૯
 બહુ સુખી થશે અબળા નાર, તેથી રાજ જગત કરતાર;
 રાણીકહેઠીકરસ્તોખતાબેસી, પછીવેનને પાસેમોલાઓ. ૧૦
 અતિ કણુ આંતર ઉપજાવો, સર્વે વાત કહી સમજાવી;
 વિધવાનેરવતંત્રતા દેવી, કહી શિક્ષા ન કરવોજ એવી. ૧૧
 કરો જગતમાં જાહેરનાણું, ત્યારે પૂરો કું સંતોષ પાણું;
 વેને માતનોઆનોવિચાર, જાહેરનામાંચોદ્યાદારોદાર. ૧૨

પદ ૧૨૫ મું—દેશી ૨ જી.

વેને ક્યો નવો ધારો, વેને ક્યો નવો ધારો;
 વિધવા કુખ હરનારો, વેને ક્યો નવો ધારો; ૧
 આજ સુખી ઉત્તમ જાતની, વિધવા નહીં વરાતી;
 દિનિતિ વિધવા લગ્ન કરે તો, તેને શિક્ષા થાતી. વેને. ૧
 ખરવાહન કરી શેહેર ફેરવો, દેશપાર કરી દેતા;
 કાન નાક કાપીને કતિ, મિલકત હુંદી લેતા. વેને. ૨
 વિધવાના વરને પશુ પકડી, બંધીખાને ધરતા;
 તેથી પુરશે વિધવા સાથે, રનેહ કર્મથી ઘરતા. વેને. ૩
 સગા મળી એવી વિધવાને, જાગવડે સંહારે;
 પુરપતિ તેને કશું ન પૂછે, એછે રીત અત્યારે. વેને. ૪

આજ થઈ એ ધારો તોડી, નવો ક્યો છે ધારો;
 વિધવા લગ્ન કરે તેને હવે કોષ નહીં હહેનારો. વેને. ૫
 અરજ આવે તેને પરણી, ચૂડો પેહેરી લેશે;
 બાપ તણા કે સસરાના ધર સાચું ધરલપ રહેશે. ૧ વેને. ૬
 પશુ તેને જો કોષ ટુંકારો, કરશે રાખી ખાર;
 તો તેવી અબળાને કરશે, સહાયાતા સરકાર. વેને. ૭
 સોળ વરસની વયની અંદર, આ મચી અક્ષ કહેવાય;
 પીયરિયાની સલાહવિના, પરણે તો પતિ દંડાય. વેને. ૮
 એ ઉપરાંત ઉમરની વિધવા, સ્વતંત્ર સહ કહેવાશે;
 પશુ પરજાતિ વિધે પરણેતો, પિયરતણા હકરેજાશે. વેને. ૯
 નાત વિધે જમવા જાવાની, મેલી દેશે અરજ;
 હરકત બીજી હશે કહી તો, આનો કરશે અરજ. વેને. ૧૦
 લગ્નક્રિયા કરીને પરણે તો, ધણી ધણિયાણી હાવે;
 નહિતો વારસનાયુ લખાવી, ફક્તમાં નોંધાવે, વેને. ૧૧
 વણ પરણેલીને ધણી સાથે, થયો કદી વિખવાદ;
 અન વરતી એ ધણી ઉપર, નહિયાલે ફરિયાદ. વેને. ૧૨
 વળી એવા ધણીની મિલકતનો, જો કોષ વારસ જાણે;
 તો રાખેલીનો તે ઉપર, લાગ કશો નહિ લાગે. વેને. ૧૩
 આટ લગ્ન ક્રિયાથી કરજો, નહિ તો લેખ લખાવી;
 વિધવાસર્વે આજથકા, આ રીત સમજજો આવી. વેને. ૧૪

પદ ૧૨૬ મું—દેશી ૧૧ મો.

શુભજોધયદોઆ રકારી, હેરવતંત્રવિધવાનારી, શુ. ૧
 પતિ પાસેથી પદકું લખને, મુકજો રાજ બખને;
 ખતલખીઆપીઆજઆપશું, અમેએવીઅબળાને. શુ. ૧
 સધવા શ્રીયજ તજશે તો, સ્વામીની સુણશું અરજ;
 વિધવા પાળેજ નવ પાળે તે, તેના મનની અરજ. શુ. ૨
 સમાં સંબંધી જો કશી શિક્ષા, વિધવા જોને કરશે;
 તો સરકાર તરત તે જનને, બંધીખાને ધરશે. શુ. ૩
 સાંજ સુધી જુખી પશુ રાખે, જો કોષ એવે વાંકે;
 જન શિક્ષા લાયક તે તેમાં, જુલ નહીં નવદાંકે, શુ. ૪
 ગર્જાપાત કરવા નહિ દષ્ટએ, અમે એટલું કરશું;
 ગર્જ રણાનો યુતો ન ગણિયો, નહિ કહિએ તે નરસું. ૫

૧ હાલમાં એક રાજકિયા એકાદમીની રાહબી હી
 કરી, પુનર્લગ્ન કરીને બાપના ધર સાચું ધર લખ
 રહી છે, અને સરકારે તેના બાપના જમીન લીધ
 છે કે અદાબાદ કરવી નહીં.

૨ પશુ હાલમાં એ હક જતા નથી. ૩ શ્રીયજ.

ને કુળની લક્ષ્મીનું રક્ષણ કરવા બિરખાં આણે;
તે વિધવાએ વિવશ કરીથી, તરત કરે આ ઠાણે. શુ. ૬
કલેશરૂપી કળિભુજા બેળા, ભીતરમાં ઝાઝા ભારે;
તે વિધવાએ કરી પરણું, વચન લખ્યાં છે બ્યારે. શુ. ૭
ભુવાનામાં ભેષ્ટો વર જરે, પરણીને સુખી જારો;
નહિતો ધણપણમાં પરતાશો, સંકટથી શોધાશે. શુ. ૮
એ રીતે સુનિશાને પુત્રે, પ્રસિદ્ધ સધળે કીધું;
વિગ્રાને વસમું બહુ લાગ્યું, દિલમાં દુખડું લીધું. શુ. ૯
શાપ દીધો સુનિશાને બે, પું કળિભુજામાં અવતરળે;
એ અવસરમાં તું પછી આવો, નવો કાપડો કરળે. શુ. ૧૦
આલે આલે જાહેરનામું, બ્યારે ચોડી દીધું;
ભાગનિશાને ભણાવવી નહીં, કંઈકે એવું કીધું. શુ. ૧૧

પદ ૧૨૭ સુ—દેશી ૧ લી.

પ્રસિદ્ધ વાત થઈ પુરમાં, સુણી કષ્ટ વિધવા હરખાણી;
પણ બળખા નારી શું કરે, બહુ બંધનમાં બંધાણી. ૧
અંતરમાં ધમ્મી ઉપળે પણ, કહે જઈને કને;
સગા સંબંધી બે જાણે તો, પ્રાણ તળવે તેને. ૨
કિંમત નહિવળી ધનનહિ હાથે, અપખલ એણિયાળી;
કસાધના કબજાની ગાયો, રહે કસાધને ભાળી. ૩
એથી કાષ્ટ ઉપાડી ન પડી, વર વરવાને કાળ;
ત્યારે રાજાએ તતબિરથી, અવર કયોં છલાજ. ૪
હળમહી માળણ ને દરજણ, ધોખણ ચુકર નારી;
કુંભારજી સવાણી આદિક, ઓયો વિષે ફરનારી. ૫
શુભ રીતે એવી સાથે, અંતરગત ખમર રખાવી;
બેને વરવાની ધમ્મી થઈ, તરત સમીપ તેઢાવી. ૬
આલે આલે ચોડી મૂકી, કરે ન હરકત કોઈ;
શુભ રીતે વાંદા વરની પણ, ચરણ લીધી ભેષ્ટ. ૭
બેળાં મન મળતાં આબ્યાં, તે બેડાં બેડી દીધાં;
કષ્ટકતણાં ભાગલાં ધર તે, સહ સાચાં કરો દંધા. ૮
ન ગણી બાળી નમણી છુલો, નમણી બાળકવાળી;
નાતી જાતની નિયમ ન રાખ્યો, કીધો રંડયો ઠાળી. ૯
બાલકજીની રજપુતને આપી, રજપુતની બાલકજીને;
વેશ્વરતણી વિધવા પરણાવી છત્રી વિષ વરણને. ૧૦
પરણાવાને વિગ્રો ન ગયા, તો નવી રીત ચલાવી;
શ્રી ગણપતિને પચે લગાડી, વર સાથે વેળાવી. ૧૧
રાજાશ્રીની બાળરંડા લઈ, પરણાવી પર નાતે;
તેના કુળનારાજાએ દિજ, થયા તે જુદી જાતે. ૧૨

૧ વર્ણનાં સંકરણકે ॥ મનુ:

આજ સુધી એ નાત વિષે, તે આલ રહ્યો છે ચોખો;
વિધવાના વિવાહ કરે છે, ધરે ન તેનો ધોખો. ૧૩
રાજાશ્રીની પદવી આપી, તેને ધરંધરાની;
અસલ શ્રીને અળખા કીધા, રીસ થઈ રાજાની. ૧૪

પદ ૧૨૮ સુ—દેશી ૨ જી.

મનનો મમત ભુઓ મોરો, મનનો મમત ભુઓ મોટો;
ખરેખરો ખુબ ખોટો, મનનો. ૧
પછી વિગ્રો પરતાયા પોતે, નાત વટવા લાગી;
લેખ ભુના ફેરવવા લાગ્યા, આળસમાંથી જાગી. મનનો. ૨
પુત્ર વિનાની કરી પરણાવો, પુરપતિએ હક લીધો;
નિયોગ નામે ચાલ નકારો, કબૂલ વિગ્રો કીધો. મનનો. ૨
જનર કર્મ દીપર સાથે કરી, વિધવા રાખે વંક;
એમજીધે નહિયામઅમારા, રમાતંધરમનોંધવંસ. મનનો. ૩
હકીલા માણસ હક નવ મૂકે, સંકટ શિરપર લાવે;
જેમજગત પડેદેવી તો, માલ બધો સળગાવે. મનનો. ૪
કષ્ટ કે ધારો એમ લખ્યો બે, આ અવસરમાં થાય;
પણફરીથી વિધવાનાલગનો, કળિભુજામાંનકરામ. મનનો. ૫
જેમ જેમ હુકમ ન આન્યો વિગ્રે, રાજાને થયો રોષ;
વેદ ધરમધર વિવિધ પ્રકારે, દેવા લાગ્યો દોષ. મનનો. ૬
દિજ ઉપરથી આરતા ઉઠી, નારીક નિપળ્યો રાષ;
અંતરમાં અભિમાન થયુંજે, હુંજ કઈ તેમ થાય. મનનો. ૭
હોમી હવનને બાલજી ભોજન, બંધ કર્યાં બળવંતે;
મહીપતિને પછીમાડું ઉપજ્યું, એમાંથી ફળ અંતે. મનનો. ૮
વિગ્રાને બહુ વસમું લાગ્યું, ઝાંઝું ઉપજ્યું ઝેર;
વસુધાપતિને વિગ્રો સાથે, વડું વસામું વેર. મનનો. ૯
સહ વિગ્રોએ સંપ કરીને, વળતી મંત્ર વિચાર્યો;
અતિ કોષે હુંકાર કરીને, વેન વૃપતિને માર્યો. ૧૦
સુનિશા શોકાતુર થઈને, રજની દિન રોવા લાગી;

૧ નયલ્લવ્યનજાતલ્લવ્યં નહૌતલ્લવિજાઃ ક્ષયંચિત્
इतिम्यचारयत् राजा मेरीचोषेणसर्वेक्षः॥

૨ इदं क्लृप्तसिद्धिस्तु मूषयो दहमत्सवः ॥
निजस्तुहुंકृतैर्वैन इतमस्तुतमिदया ॥ ૩૬ ॥

એ મ્લેકકમાં એવું કહ્યું કે, તે વિધવાની વિંદા
કરતો તેથીજ માર્યો ગયો.

આબળા સોફા હોય તો પ્રતિપક્ષી ઉપર આનેક ભુકા
તહોમત મૂકે; પણ ભાગવતમાં વેન ઉપર એરીનું બ્ય
ચિત્તારનું, લાંચનું, ખુનનું, કે ગેરબંધન કર્યાનું ત

દક્ષિણ વામા દિલગિર ચધને, અતી નખે ભાગી. મનનો. ૧૧
બહુ દિન સુધી શોક તને નહિ, કુટે કરે કલ્પાત;
નવરંગેએ સુનિયાને પછી, કહ્યું જઇને એકાંત. મનનો. ૧૨

૫૬ ૧૨૯ સુ—દેશી ૯ મી.

માનવિયો મરનારને નવ રોશો રે,
રોયે લાલ નથી લવલેશ, ખાલી આંખ જોશોરે;
ધોરજ મનમાંહી ધરજે, નવ;
હૃદયું ફૂટિને રોતાં હમેશ, ખાલી. ૧
નરતું ધાર્યું તો નથી થતું, નવ;
એક ધાર્યું ધણીતું થાય; ખાલી;
સથળું બને તેતો સાંખળે. નવ;
એનો એકે નથીરે ઉપાય, ખાલી. ૨
જન મળીઆં જશે ભેટલાં, નવ;
નથી સાથે સહ સોડનાર, ખાલી;
એકે આભાં ને એકે જવું. નવ;
નાનાં મોટાંના નહિ નિરધાર, ખાલી. ૩
જનમાં તે સહ મરી નવથે, નવ;
નથી એમાં કશીરે નવાઇ, ખાલી,
કાળજી બાળી ન ફૂટશે, નવ;
બેળાં થઇને ન કરશે બવાઇ, ખાલી. ૪
ભાં ભાં ગમે ત્યાં તમે જુઓ, નવ;
બહુ એવા બનાવ બનેલ, ખાલી;
પુત્ર મુઆ કષ્ટકે પરણીને, નવ;
ગુણવંતા બણેલ ગણેલ, ખાલી. ૫
મેલી બાળકે એક માસનું, નવ;
કષ્ટકે માતાએ પામી છે મરણ, ખાલી;
તે બેઠ ફુઃખ તમે તબે, નવ;
રમરો ઇશ્વર અશ્વરણશરણ, ખાલી. ૬

હોમત મુકયું નથી. યશ ધર્મ બધે કર્યો માટે અ-
ધર્મો લખ્યો. અને એટલું લખ્યું કે, ભારે વેન
બાળવરધામાં હતો ત્યારે પ્રલોક: ॥ આકીડે કી-
ડતો બાહ્યાન્ વચસ્થાનતિદાહણ: ॥ પ્રલોક નિર-
નુકોશ: પશુમારમમારયત્ ॥૪૨॥ રમતમાં રમતાં
બરાબરીઆ હોકારને ભેરથી તે નિર્દય, જેમ પશુને
માર મારે તેમ મારતો હતો. તેના રાજ્યમાં ચોરી
થઇ ચકતી નહોતી. અને તેના મુઆ પછી, પ્રજાને
ચાર લોકોએ હેરાન કરી. એવી રીતે તેના રાજ્યના
બંદોબસ્ત વિષે તો તારીફ લખા છે.

રામ જેવા મયા રાજની, નવ;
મધ સીતા સમી સતી નાર, ખાલી;
કુવર મયા શ્રીકૃષ્ણના, નવ;
સ્થિર કાઇ ન હતું આ કાર. ખાલી. ૭
ઇંદુપુરીએ ઉજડ થઇ, નવ;
પાકી પૃથ્વીએ પામી વિનાશ, ખાલી;
અગ્નિયત પેદી મધ આપણી, નવ;
નથી આપણે રહેવાની આશ, ખાલી. ૮
કેને સંભારોએ કાળને; નવ,
વળો કેની વિસારીએ વાત, ખાલી;
જન્મ મરણ નદી જળ સદા, નવ;
રહે ચાલતું દિવસ ને રાત, ખાલી. ૯
હોમત ધરો હૈયા વિષે, નવ;
આપો બીજાને ધોરજ એમ; ખાલી;
રક્તાં કેપાને બીજાં રૂમે, નવ;
માટે કરીએ એવું કદાં કેમ. ખાલી. ૧૦
વીતી તે વાત વિસારજે, નવ,
નહિ તો પામશે પીઠ પંક, ખાલી;
રાખે હરિ તેમ તો રહેા, નવ;
એમાં આનંદ પામે અખંડ, ખાલી. ૧૧
અઘાનીની પેઠે ઝોરડી, નવ;
તબે રાવાતણી ગુછ ટેવ, ખાલી;
રામ કરે તે રૂકે મણે; નવ,
બળે દલપતરામનો દેવ. ખાલી. ૧૨

કાહરેા.

સુનિયાને સમજાવીને, મયો રાજ્યો પાસ;
ત્યાં જઇને જીપટેશનાં, કથનો કર્યા પ્રકાશ ૧

૫૬ ૧૩૦ સુ—શી ૩૮ મી.

કુટી કુટીને કાવા દુબશેરે, થશે રમમાંહી રામ;
દયા ન ઉપજે દેવને, હારે શીદ રાખેજો શામ.
સેજે થનારં તે થશે. ૧
સગાં સંબંધી સરવે મળીરે, જાને કરોછો સોર;
કાળની આગળ કોઇનું હારે જરી ચાલે ન ભેર. સે. ૨
જનમ્યો તે દિવસથી જાણીરે, માથે મરવાની લાલ;
ધડીએ વધે કે થટે નહિ, હારે કરે કાઠી ઉપાય. સે. ૩
મોલ મોટા એ મરી મયા રે, બીમ અભૂંન આદિ;
કાઇએ હમેશાં રક્ષા નહિ, હારે એવી રીતે અનાદિ. સે. ૪

નહાનાં મોઢાંનું નકી નહિરે, મરે માસે છ માસ;
ગર્ભ ગળે છે ગોરીતણી, હારે કાંઈ વર્ષે વિનાશ. સે. ૫
નથી એ વાત નવાહરે, રાજની છે એ રીત;
તેથી શોકાતુર થું થવું, હરે તેણે નિર્મોહી નિત્ય. સે. ૬
જુઓ કાંઈ જાતના જીવહરે, જીવે એકજ જન્મ;
એવાજ જેએ આપણે, હારે તુમ્ય પ્રાણી તમામ. સે. ૭
વિચાર આપ્યો વિશેષકે રે, જેણે માણસ જાત;
રહેવું તેની રૂઝિઉપર, હારે વધતી કરવી ન વાત. સે. ૮
કર્તારને ખમે તે કરેરે, તેમાં રાખે જે રીસ;
જનુ તે સર્વનહારનો, હારે એને કાપેછે ઇશ. સે. ૯
પડે ખરીને જેમ પાંડારે, નવાં આવે નિદાન;
તેમ આલોકિ તમામજે, હારે એનું કયું અભિમાન. સે. ૧૦
હાખો કરાડો વર્ષ વહી ચરિ, આવ્યો આવેછે આલ,
જહુ ઉપજ્યાને જહુખ્યા, હારે એજો ખોશિએ ખ્યાલ. સે.
ખોટામાંથી ખડું ખોળાવેરે, જનો કરીને જાતન;
હલપતરામના દેવનું, હારે કરણે ભજન. સે. ૧૨

હોહુરા.

એમ જિજ્ઞાસણ કહ ગયો, નવરંગી નિજ ધેર;
વેનતણી દરબારની પછીથી શી થઇ પેર. ૧
જે વિષેએ વેનને, દીધું મર્યુ દાન;
વેન અંગનાને વળી, ઉપજળ્યાં સંતાન. ૨

પદ ૧૩૨ મું—દેશી ૮ મી.

રવામ અંગનો સુત ઉપજ્યા, તેનું નામ નિષાદ કરાખ્યો;
એવળી અર્ધિએનામે સુતાજ, દક્ષિણાંગનો સુત પૃથુરાજ. ૧
ગાદી વારસ કુંવર નિષાદ, મોટી વયનો થયો ત્યારખાદ;
તેણે જાણ્યું વેન જ્ઞાત, રાખ્યો વેનનો મનમાં માતાં. ૨
ધાર્યું આપનું વાળવા વેગ, ગાજું વિષો ઉપર ધર્યું ઝેર;
વેદ ધર્મમાં વૃત્તિ ન રાખે, ભાપા મુખથી ભયંકર ભાખે. ૩

૧ પહેર.

૨ ચિનિશ્ચિત્યૌષમૃષયો, વિપન્નસ્થમહીપતે: ॥
મમંથુરુક્તરસાતત્રાસીદવાહુકોનર: ॥૪૨॥
નિષિદેત્યદ્રૂચનતાત, સનિષાદસ્તતોડમચત ॥

૩ યમગણેપુ: કુપિતા, ગાગ્વજામુનય: કિલ્લ ॥
ગતાસોસ્તસ્થમૃષસ્તે મમંથુર્દક્ષિણકરં ॥૧૯॥
અર્ચનુપ્રથમોગાક્ષાં પુમાન્પ્રથયિતાયશ: ॥
પૃથુર્નામમહારાજોમધિષ્યતિપૃથુમ્બા: ॥૪॥
દશંબસુદતીદેવી ગુણમૃષણમૃષણા ॥
અર્ચિર્નામચારોદા, પૃથુમેવાચરંબતી ॥૪॥

કહે દિલનું જે મારીએ એક, જમે વાછગ દિલવાં બનેક;
મને આપણને પુરવ એમાં, શેનું પાપ કહો ભાષ તેમાં. ૧
અભિષેક થયામહી પેહેલો, વિષે જાણ્યું જે મનનો છે મેલો:
પૃથુરાજ મળ્યો વિષ સંગે, અવરીશ થરાને ઉમંગે. ૫
સમજળ્યા પદા સરદારો, મોટી મેળો રી દેજ દળારો:
તાકયા એકકમ કરવા તમારો, જાણી વાત નાંડો રાખતો. ૬
પહાડી લોક વિષે જઇ પેડો, જહુ દેજ જમાવોને ખેડો:
પૃથુરાજસાથે જુદ કરવા, આવ્યો ધરણીપતિપણું ધરવા. ૭
સજી સેના પછી પૃથુરાજે, નીકળ્યો જુદ કરવાને કાળે;
મને તરફથી મધ ત્યાં ચલાઇ, લખવા જેવી કીધી લગાઇ, ૮
જુદમાંકો મહારથી મળીઆ, કાંઈથી નવ જાય તે કર્યાઆ;
સંભળાં બખતર પાખર ટાપ, કરે એક બીજાપર કાપ. ૯
અજ સજ અનેક પ્રકાર, હાથો લોડતણી ધણી દાર:
રીર રસનાં વાગે રણપૂર, યુધ્ધી શરાને ઉપજે શર. ૧૦
મહા નોખતાં પડે ડંકા, મુઠો મરડે વડા વીર વંકા;
હરખે અંતરમાં આણીગર્વ, જાણે પાડ્યા ઉમણીનુંપવ. ૧૧
કષ્ટકબરવાર ને કષ્ટકપાળા, ધરે પત ત્યાંથી ધમકે રસાળા;
પૃથુરાજે ધર્યું શિર જન, દેજ દેલાઇ મધ સરવજ. ૧૨

પદ ૧૩૨ મું—દેશી ૨૫ મી

રાગ સીંધુડા.

યુદ્ધનાં પહોડી આપણ ને ચોક્કા મળ્યા,
સૂચિ રણક્ષેત્રમાં રાણીજ્યાં,
પુરં પ્રમદાતણો પ્યાર મૂકી પડ્યો. ૧
કીધી લડવાને કુરમાન કાયા. ૨ક.
કષ્ટક તો પરણીને તરત ઉકયા હતા,
મોઢળા હાથથી પણુ ન છોડ્યાં;
કેસરી રંગ રંગિત વાસા કરી,
જુદમાં પ્રીતથી ચિત્ત બેડ્યાં. ૧
પાણું વાળીને કાંઈ પુંક પેમે નાંદિ,
મારે માર મુખ બોલ બોલે;
મરજીનો ભય તજ ચરણ સામા ધરે;
જીવતું તે ગણે તરણ તોલે. ૨
જાણીને જહુ વરસાદ વરસે તહાં,
શરીર ચરવીરને તીર વાગે:
ભાન તનનું નથી ધ્યાન છે યુદ્ધનું,
લોકિયાળાં લડવાજ લાગે. ૩
એક જે હાથ બેલાઇ હેડો પડે,
એક હાથેજ આપણ ધારે;

- ધન્ય છે ધન્ય છે ધર્મ ક્ષત્રિયનો,
અમર આકાશે જેવું ઉચારે. યુ. ૪
- કષ્ટકે હેઠા પડ્યા તરફેડે પૃથ્વી પર,
કષ્ટકે ધડ શિંષા જુદાં પડેલાં;
કષ્ટકનાં આંત્ર લાઇ ગીધ ગજને ચડે,
કષ્ટકનાં ચક્ષુ ઊંચાં ચડેલાં. યુ. ૫
- દેખી દાશ્ય રણ રણકાયરો ડરોં મરે,
ઉપજે શરને દરખ અંજે;
સાચને જાહનું થાય છે પારખું,
એમ મનમાં ગણીને ઉમંગે. યુ. ૬
- પાછું પગલું ભરી પ્રાણ ને પરહરે,
નરકમાં જાય થઇને નિરાશી;
શત્રુ સન્મુખ રહી શરોરને ને તળે,
તરત તે થાય વૈમાન વાસી. યુ. ૭
- હાર્યો થોડા ધણા ત્યાં પડ્યા તરફેડે,
ભડકોને કષ્ટકે તો જાય બાળ્યા;
રથ ધણા રખડતા ભાગી ભૂકા થયા,
લાંછીના ખાડા ભરપૂર લાગ્યા. યુ. ૮
- જનના ખંડ થઇ કંડ જુદા પડ્યા,
જનપતિ કષ્ટકે પડ્યાજા જુદા;
ચામરો કષ્ટકે ચુંચાઇ ચુંચા થયા,
કનકે જડોના થયા કષ્ટકે ફૂટા. યુ. ૯
- અજ ને સત્તના કષ્ટકે કકડા પડ્યા,
કષ્ટકે આખાજ રણમાં રખડતાં;
સિંધુડા રાત્ર ત્યાં ગાય છે ગાયકા,
સાંભળી શરને શૌર્ય ચડતાં. યુ. ૧૦
- અંદિજન વંશની ભોને બિરદાવળી,
શર સાબાસ સાબાસ કહીને;
ક્ષત્રીના પુત્રને ખેલ આ ખેલવો,
રણ વિષે અચળા ઉભાજ રહીને. યુ. ૧૧
- લાખ લશ્કર વિષે એકલા જઇને આડે,
તોય દહ્યાશી નહિ હામ છૂટે;
અવતર્યો તેહને મરતું તો અવશ છે,
એમ ગર્જી લાખગણી કીર્તિ છૂટે. યુ. ૧૨

પદ ૧૩૩ યુ—દશી ૧ લી.

એમ અનેક સુઆ શુરવીરો, નિવાહ અતે નાહો;
સજ્ય મળું નહિ તેથી તેનો, અવસર આવ્યો માહો, ૧

૧ પર્વતમાં જઈ વસિયો પોતે, બારવટા જુદુ કરતો;
ભટે ચોરે ખાતર પારે, રાત દિવસ રહે કરતો. ૨

૩ પૃથુ રાજને પછી વિપ્રોએ, કાપી પટાભિષેક;
સૌ રક્ષતી મરજી રાખી, પૃથુએ કરી વિવેક. ૩

૪ અતિ આગ્રહથી એકે કારજ, કદી ન એણે કાપું;
રવેન્દ્રાર્થી સંસાર વિષે, માતું તે થાવા દીધું. ૪

૫ જંગલમાં જન ન્યાંત્યાં રહેતાં, ભગતા મનમાં ભાવ્યાં.
નિવાહના ડરથી પૃથુરાએ, પુર ને ગામ વસાવ્યાં. ૫

૬ પૃથુ રાજને લાયક પત્ની, કુળવાળી રૂપાળી;
શોધી પશુ સંસાર વિષે ક્યાંક, ભૂમિમાં નવ ભાળી. ૬

૭ અર્ચ્યો લાયક વર અવનવીમાં, એ પશુ ન ગળ્યો એવો;
વિપ્રોએ મળી એમ વિચાર્યું, કરવો ઉપાય કેવો. ૭

૮ અર્ચને પૃથુ રાજ સાથે, વિપ્રોએ પરણાવી;
તું વલ્લભી ને તે વિધુ છે, એમ કહી સમજાવી. ૮

૯ કળિભુજ કરતા કૃતભુજ કેરા, હોય ધરમ એ કેવા;
જીભ ન ઉપડે ને કેહેતાં, સંતાડી મર્યા જેવા. ૯

૧૦ ક્ષિતિપતિએ ખેતર વાવેતર, સર્વ વિષે સુધાર્યાં;
ધેનુ કરી ધરણીને દોહી, અજ આધક ઉપજાવ્યાં. ૧૦

૧૧ રાજગેર ને સારસ્વત, મહેશ્વો, તપોધન, વ્યાસ;
ધર્માદિક વિપ્રોમાં રહિયો, પુનર્વિવાહ પ્રકાશ. ૧૧

૧૨ કષ્ટકે નિયોગનો તત રાખ્યો, પુનર્લભ નવ કાપું;
સૌસૌની રવેન્દ્રા અનુસારે, પૃથુએ થાવા દીધું. ૧૨

ભાગ ૧૨ મો.

પદ ૧૩૪ યુ—દશી ૩ છ.

૧ દુષ્ટિ પડ્યાપછીનવરંગીએ, સાધારણ રિશ્તિરાખીય;
લોક અદેખા દેખી ખમે નહિ, વિભૂતિ વેચી નાંખીય. ૧

૨ દાસોએ દાસ વિદ્યાય ક્યાં અને દંપતી ધરમાં દીસેય;
મનમાંનાં ખાનપાન કરેપણ, છત નળજીવેઅનિશેય. ૨

૩ અમિહોત હોમે અહોનિશ વર્ણો, શિવ પૂજ કરે રનેહેય;
બ્રાહ્મ કરી પૂર્વજ સંતોષે, રૂદ્રાક્ષ ગમે દેહેય. ૩

૧ તસ્યવેદ્યાશ્તુનિવાદા ગિરિકાનનગોષ્ઠરા:

ચેનાહરસ્થાવમાનો, વેનકલમષમુલ્લયન ॥ ૪૬॥

૨ સોમિષિકામહારાજઃ, સુવાસાસાધ્વલંકૃતઃ ॥

પત્ન્યાડર્શિપાડલંકૃતયા. ચિરેજૈડમિરિવાપર ॥

૩ પર્વવિષ્ણોઃ પ્રગવતઃ, કલામુવનપાલિની ॥

દ્યવંચલધ્વાસંભતિઃ પુરુષસ્વાનપાયિની ॥ ૩ ॥

સજ્જનની નિત્ય સોખત રાખે, વેદ બહુ ને બહુ વેણ;
અંતરમાં આતિ લોભનરાખે, જ્યાંએ નમસ્કંજ્યાવેણ. ૪
કમળા પશુ નિત્ય અભ્યાસતને, આપે અન્નનું દાનજી;
પતિવ્રતા વ્રત કોણ પાળશે, સંસારમાં તે સમાનજી. ૫
દિવસ દિવસ પ્રતિ વધતો પરસ્પર, હંપતિનેહદેખાડેજી;
કોષ કોષને કડવાં કમતો કહોં, દુઃખાં નહીં કોષકોષડેજી. ૬
એક બીજા પર મોહિત થાન, અમૃત દહિએ દેખેજી;
ચાર આખિએકીકરી મેસે ત્યાં લાખોમળાધનલેખેજી. ૭
હાસ્ય વનોદ કરે હર ધર્મીએ, કૌતકમાં દિન કાઢેજી;
પતિપતિ પરિપૂરણ પામ્યાં, આનંદ અંતર ટાઢેજી. ૮

પ્રિયા હે પ્રિયા કહોંનેમોહાવેને, આલિંગનકરેઅંગેજી;
૧૬ કળામાંહીં કસર ન રાખે, રાચે પરસ્પર રંગેજી. ૯
વેન છતાં જ્યારે સીમંત આલ્યું, ઉત્તમ ઉત્સવક્રીધાજી;
મહીપતિએબહુક્રીધુમોસાણુંમાલ અમૃલિકદીધાજી. ૧૦
બળે વરસ પ્રતિ બાળક જન્મ્યું, વંશ થયોવિસ્તારજી;
ભાગ્યભક્ષાં કમળાનાં વખાણે, નમરીતજીનરનારજી. ૧૧
કમળાએ પુત્ર પાંચ પ્રસવિયા ને પુત્રી પ્રસવી એકજી;
આતિ અમન દે ઉછરિયાં અને લાડ લગ્યાં અનેકજી. ૧૨
ટાહુરે.

આગસ બીંધ ઉઘાસમાં, મૂરખની ધર્મી જામ;
બિચમ ને આનંદમાં, રહે સુગણ સદાય. ૧

૫૬ ૧૩૫ સુ—દેશી ૨૪ મી.

જે જે ધરીયો સુગણ્યની જામ, રૂડી રળીઆમણી;
દિન દિન દિલમાં દેખાય સદાય, વિવાની વધામણી. ૧
હજકું હરખ બાધું બાળિયેરે, હસતુંજ મોહું હમેશ;
પરગટ આંખ રૂપાળિયે, વરસે અમૃતદહિ વિશેષ. રૂડી. ૨
કડવુંકમળ દોષ જો કહેરે, લેશ ન રાખે રીસ;
હસી ટાળીને પુરી રહેરે, દેખે હરખ બરીદેહોદીશ. રૂડી. ૨
બહુ બહુવે ભાવથીરે, ગમતથી ગામ ગાન;
ચિત્ત રમે રૂડા રચાવથીરે, કંતો કવિતાકહેશુએકાન. રૂડી. ૩
કોટિક જન સુખ કારણે રે, આણીને ઉરમાં ઉમંગ;
ધણી ધરે રહી ધારણેરે, એનેઅંગ ચપળતાઅભંગ. રૂડી. ૪
સદગુણના જાણુગારથી રે, બહુી કણી રહે બેશ;
વજ્ર ધરે સુવિચારથીરે, હઈએ દીવાળી હમેશ. રૂડી. ૫
ઝળમળ ધર સ્વન ઝળમળેરે, ફેરે સુમધી પુલ;
તરિયાનેરજુડીસેરોડલેરે, આગળઆગળેશીભામસુલ્ય. રૂડી. ૬
લેખે લાખેજી દિન લસનારે, વાણત વાવ વિચિત્ર;
શબદ ન શબ્દે અપશુકનનારે, પટેમજુગુણોથી પવિત્ર. રૂડી. ૭

જગતપતિ ધન્યાએ જો જો રે, પોતે મણુ પકવાન;
સોજન રનેહસરસવડેરે, જમેજુગતી થકીજેમજન. રૂડી. ૮
આપે ઝોપે મુખ ઉજળેરે, સ્વપને ગમે નહિ શોક;
સોજન જેમ સજનમળેરે. રમેલાયક મંડગી લોક. રૂડી. ૯
સંપત્તી શોભે સંપતિરે, જુગતી બેવા જન જામ;
સાકરસરખીસરસવતીરે, જણુ એક વિવેકે વેહેંઆપ. રૂ. ૧
કંજુષપણું કદી નવ કરેરે, ફેમટ રાખે ન પુલ;
વિચારીનેધનવાવરેરે, તેતો પોતાની આપક દુલ્હ. રૂડી. ૧
સાહેબી સંતોષની ભરેરે, દિલ દરિયાવ દેખાય;
કવિ દલપત કવિતા કહેરે, સિરપાવમાં પ્રીતિપમાય. રૂ. ૧

ટાહુરે.

પાંચે પ્યારા પુત્રને, બહુાવિયા બલિભાત;
કન્યાશાળાના ગુર, વળતી બોલ્યા વાત.

૫૬ ૧૩૬ સુ—દેશી ૩૯ મી.

નાનકડીને મોહલોને નિશાળે,
વિશાથી થશે શુદ્ધિ વિશાળે. નાનકડીને. ૧
બાળપણથી નિશાળે જો બેસે,
પૂરા પંડમાં સદગુણ પેસે. નાનકડીને. ૨
બોળી મા મેલે છોકરાં અમતાં,
લડે ને રડે રસ્તામાં રમતાં. નાનકડીને. ૩
કંતો કષ્ટકની જાંઘ કરે આંગો,
કંતો ગાવા શિખે છુંડી ગાળો. નાનકડીને. ૪
જામ ફેલથી લગ્યાં ફાડી,
ગેલાં મેલાં ફરે સુથે માટી. નાનકડીને. ૫
કષ્ટક ધરમાં રમે તો કઢાપી,
તાવ માતને મેલે સંતાપી. નાનકડીને. ૬
મળે નહિ તે ચોંગે મોઢે માંગે,
હઈને હડ પછી રડવાને લાગે. નાનકડીને. ૭
ખોટા હડ નથી દેખી ખમાતા,
તેથી માર મારે તેની માતા. નાનકડીને. ૮
બહુશે બહુતર જો બલી લાતે;
આણી સારી સાહેલી સંધાતે. નાનકડીને. ૯
શિખે શુભ શિખામણુ સારી;
ચોપે ચિતમાં જુઓ વિચારી. નાનકડીને. ૧૦
દિસે બહુી મણી કઢાપણુ લગાઈ;
સદાચરણથી ચાલે સંભાળી. નાનકડીને. ૧૦

ચિતે એવી લેશે ચતુરાધ,
કળી નહિ કહે કમળી કલાધ. નાનકડીને. ૧૧
છી લક્ષ્ય લશે સારી ગમના;
જીત પ્રેતની ભાગશે જમણા. નાનકડીને. ૧૨
ધર્મ કર્મ કરે મન ધારી,
સારા શાસ્ત્ર શિખે સુખધારી. નાનકડીને. ૧૩
સાચું સ્વર્ગનું સાધન શોધે,
ખીજી બેહેનપણીને પ્રભોધે. નાનકડીને. ૧૪
જેથી જગતમાં શુભ જશ જામે,
પુરા પ્રેમથી પ્રજાપદ પામે. નાનકડીને. ૧૫
માત તાતને મન માય મતી,
૧૧. ૧ ૬

આચરણ એવાં ઉત્તમ આવે,
શાણી થઈને સાસરિયું શોભાવે. નાનકડીને. ૧૭
હેતે દળી મળીને રહે દરખી,
શોભે સતી સીતાના સરખી. નાનકડીને. ૧૮
તાત માતની કીરતીને તાજી,
સારા સંસારમાં રાખે સાજી. નાનકડીને. ૧૯
એતો આદરો વચન અમરૂં,
તે તો અંતે છે હેતુ તમારૂં. નાનકડીને. ૨૦
સારા શિક્ષક સૌને સુધારે,
રે વારે વિવેક વધારે. નાનકડીને. ૨૧
એને આજ્યાં આગના આપો,
સ્થરતાથી નિશાળમાં સ્થાપો. નાનકડીને. ૨૨
પુત્રી હોય પોતાને જે પ્યારી,
સારૂં શીખવીને કરે સારી. નાનકડીને. ૨૩
કથ્યાં કથન સ્વદેશીને કામે;
ફડો રીતથી દલપતરામે. નાનકડીને. ૨૪

દોહરો.

પુત્રી બણવા પાડવી, પછીં કમળાએ સખી સાથ;
નિશાળ નિરખી આવીને, કહું કંથને ગાથ. ૧

૫૬ ૧૩૭ ચુ—દરશી ૪૦ મી.

અમે આજ ગયાંતારે, નિરખવા નિશાળે;
તે જીવતી જોતાં રે, તરત ચિંતા ટાળે. ૧
ખાળકિયો બેઠો રે, બહો વિષ બજીતી છે;
કાંઈ ખીજગજીતનાં રે, ગજીત તો ગજીતી છે. ૨

કાંઈ નિર્મળ નીતિરે, વિવેક વાંચે છે;
પ્રકરણ તો જેમરે, પૂરાં પાંચે છે. ૩
કાંઈ લેખણુ લખનેરે, લખવા બેઠો છે;
કાંઈ હોં વિચારેરે, પૂરી પેઠી છે. ૪
કાંઈ ગરખી ગીતારે, હરિચણુ ગાતી છે;
કાંઈ શિક્ષક પાસેરે, સમજવા ભતી છે. ૫
કાંઈ ચતુરપણુધારે, ચિતર ચિતરતી છે;
કાંઈ તો બહો ભાતેરે, ભરત શુભ ભરતી છે. ૬
કાંઈ પ્રેમી પૂછેરે, પરસ્પર પ્રીતિથી;
કાંઈ કવિતા કરતીરે, ફરી રસ રીતિથી; ૭
કાંઈ ખગોળ જોનારે, નજરે નિરખે છે;
સખળી વિષ સમજીરે, હાડે હરખે છે. ૮
કાંઈ ખગોળ શિખેરે, ખરેખરી ખતિથી;
કાંઈ નકશો નિરખેરે, નચિંત નિરતિથી ૯
કાંઈ વાતો વાંચેરે, જીવિત બહુ જોમાં છે;
કાંઈ પાઠ પઢેછેરે, તવારિખ તેમાં છે. ૧૦
કાંઈ કળા કુશળતારે, શિખેછે સજ ગજને;
કાંઈ પ્રયોગ ખનતારે, જીએછે ત્યાં જગને. ૧૧
કાંઈ તો ગ્રાંમાતરેરે, કે મનથી માપે છે;
કાંઈ પૂરું બણીનેરે, પરીક્ષા આપે છે. ૧૨
કાંઈ બણી ગણીનેરે, ખીજીને બણાવે છે;
કાંઈ વાદ કરીનેરે, વિચાર જણાવે છે. ૧૩
કાંઈ ચંચળ ચતુરાંરે કે, નાણુક નાની છે;
કાંઈ તો વિદ્યાનીરે, અધિક આભમાની છે. ૧૪
કાંઈ સદચણુ વાળીરે કે, સમજી સારી છે;
કાંઈ પુત્ર ખરાગરેરે, પિતાને પ્યારી છે. ૧૫
કાંઈ લાયક યુજીનીરે કે, લક્ષણુવંતી છે;
કાંઈના તન ઉપરેરે, કે વચ્ચે વસંતી છે. ૧૬
કાંઈ સારા ધરનીરે કે રંગે ફડો છે;
કાંઈના કરમાંડીરે, ચળકતી ચુડી છે. ૧૭
કાંઈ દિલની ડાહીરે, બહોળ બણેલી છે;
કાંઈ - ૧૩૮ વ. ૫૨ કે, કાંઈ અલખેલી છે. ૧૮
કાંઈ માં બેઠીરે, ઉંમરમાં મોટી છે;
કાંઈને વળા કાનેરે, અમુલ્ય અકાટી છે. ૧૯
કાંઈ કેળ સરીખીરે કે, કામળ વચની છે;
કાંઈ તો મુઝ સરખીરે કે, નિર્મળ નયની છે. ૨૦
કાંઈ કેસ સમારારે કે વેણી ગુંથી છે;
કાંઈ તો સમજેછેરે કે શોભા હુંથી છે. ૨૧
દોકરીઓ જાણેરે કે, છે સૌ દેવ તણી;
ઉપમા થી આપુરે, ધટિત એથી બધી. ૨૨

જગદેવ દયાથીરે કે, એવી દીક્ષાર્થી;
ધન્ય જનનીરે કે, ઉદરે અવતર્યો. ૨૩
જેના જન્મ જન્મરે, વિવિધ વખણ્યાએ;
યુજ દલપતરામેરે, ગણી ગણી ગાયા છે. ૨૪

દોહરો.

વળતી તે નવરંગીએ, વિચારીને ઉર વાત;
પોતા સરખાં શોધીને, નોંખી બાંધી નાત. ૧

૫૬ ૧૩૮ સુ—દેશી ૧ લી.

પોતાના સરખાંની સાથે, નોંખી બાંધી નાત;
મનમાન્યું પૂરું સુખ પાન્યાં, કસર નહીં કોઇવાલું ૧
પથર કોઇનું અડચું ન રાખે, સોના પુરે કોડ;
કમળાના સુતને કન્યા મળી, જડતે જડતી જોડ. ૨
પાદર વજ્રગારાનું બી સોંધું લેવાને મારે;
એક એક ગાડવો ઉપાડી, વળિયાં પાછાં વારે. ૩
કમળાનો પગ ખાડામાં, ખસતું આપ્યું અડગડોયું;
કુટ્યો ગાડવોને ઘૂત સઘળું, પથરી ઉપર પડીયું. ૪
ખમા ખમા કર્હાને ખંજોડું, રંગે કરાયું ચીર;
કહે વાલી ગુજને કાંઈ વાગ્યું, પુછે નજીદનો વીર. ૫
લી દળીયું તો બહા ગઈ, ગુજ અંગતણી એ મેલ;
ગુજને વાગ્યું નહીં હોય તો, નથી નુકસાન થયેલ. ૬
કહે તો ભાડે ગાડી લાવું, જો ન શકે તું ચાહો;
ગુજ કરતાં પૈસા નથી વહાલા, તું પૈસાથી વહાલો. ૭
અરે પ્રિયા જે રણતું ખપતું, વિચરી વારે ધારે;
તે પોતાની બીને મારે, કે હૈયાને મારે. ૮
એમ કહી ઉમળકાથી, અલિંગન બીને લીધું;
છાતી સાથે દયાવીને વળી, કપોળ યુગ્મન કીધું. ૯
રમરજી થયું મેઘું દૂરવાનું, એના એ આ ખાડા;
અરે પ્રભુ એવા પછુ મારે, હતા દુઃખના દહાડા. ૧૦
ભાઈ મને માગ્યો નવું દેતો, પૈસા ખાવા ભોર;
પિછ પાસે પૈસા માગું ત્યાં, મુજને આપે મહોર. ૧૧
તુષ્ણો વૈકુંઠ વાસ થયો જે, મુજને ફરી પરણાવો,
કસાઈવાડામાંથી મુજને, કૃપા કરી છોડાવો. ૧૨

૫૬ ૧૩૯ સુ—દેશી ૩ જી.

પુત્ર પછી પરણવા માંડ્યો, કમળાએ બહુ કોડેલ;
સુતને શુભ રીતે સજ્જારી, બેસાયો વરસોડેલ. ૧

સરસ કસુંબલ સાડી બોડી, મોડ મસ્તકે બાલીલ;
કરનાં શમજીદોનો લખને, મંગળ માતી માલીલ. ૨
વિગ્ર તણી વિધવાઓ બીજી, બળાં મુઠ્ઠાં ખર્ચોએલ;
અળગી રહી આંગળિયો ચોંધે, ફરી નજર કમળાએલ. ૩
કમળા ત્યાં મનમાંથી કહેલે, ઝખમારો સંખણિયોલ;
દુઃખ વેડી દહાડા કાઢોલો, વળી રહી વાંઝણિયોલ. ૪
મારે તો આજ ધન્ય થઈ, સોનાના સરજ ઉગ્યાલ;
પુત્ર હરખથી પરણાવું, પરિપૂર્ણ મનોરથ પુગ્યાલ. ૫
રાડો તમે રંડાયો ગણો, જીજી જીજી બાળો છાતીલ;
બહે મને આંગળીયો ચોંધો, લેશ નથી હું લગ્નતીલ. ૬
સુખ મારું દેખી ન શકો તો, ભરો આંખમાં મીઠુંલ;
આ પથરે મુજને સુખ આપ્યું, દુઃખ થોડાદિન દીઠુંલ. ૭
કમળાએ પુત્રા પુત્રીને, પરણાવ્યાં શુભ પેરલ;
વંશતણે વિસ્તાર વધ્યો અને, ચંદરહી લીલાલેહેરલ. ૮
સૌથી સરસ સંસાર ભોગવિયો, ધર્મ સાચવિયો શુદ્ધલ;
શિવ શકિતનું સેવન કીધું, ન કર્યું વેદ વિરૂદ્ધલ. ૯
આયુષી અવધી પહોંચ્યા પછી, વાસ કર્યો દેલાસેલ;
સિંહ પામે નવરંગી રહી, કમળા પારવતી પાસેલ. ૧૦
સૌ દેવે સાગારી આપી, બહે જનનિયાં ભૂમાંલ;
જન્મ ધર્મોનું સાર્થક કીધું, પ્રીતિ રાખી પ્રભુમાંલ. ૧૧
જે પદવી ઋષિયો નવિ પામે, કે જગાં કરનારોલ;
તે પદવી નરનારી પાંચમાં, ભડાં સુભાગ્ય તમારોલ. ૧૨
કળિજીમમાંથી તમારા જેવો, જે ધરશે શુભ ધર્મલ;
તે પશુ આ કેમસે વમશે, કાપી ભૌતિક કર્મલ. ૧૩

દોહરો.

વેનતણી નિંદા થણી, કેડે કરી ને કાળ;
પાછળ પછી વખાણીઓ, જુઓ જગતનો ચાલ. ૧

૫૬ ૧૪૦ સુ—દેશી ૨૮ મી.

જુઓ જુઓ જગતનો ચાલ, અવળો એવો છે;
કહે જીવો જન જે કાળ, કપરી કેવો છે. ૧
રામ ગયા ઋષિ આશ્રમમાં ત્યાં, મુનિયે કર્યું અપમાનરે;
પાછળથી બહુ પુસ્તક રચીને, મુનું કીધું જાન. અ. ૧
ઋષિપત્નીએ રમાપતિને, પળ્યા ગણી પવિત્રે,
ઋષિયે રાષ કંદર્પમાં આપ્યો, ચરનું પછી ચરિત્ર. અ. ૨
વેન તૃપતિને વિવિધ પ્રકારે, ધર્મો અધિક પિકારરે;
રાજર્ષિ ન કહો રાજાને, વિશ્વ વિષે તે વાર. અ. ૩

ચિતોપજા જગતમાં ચઢવા, ફરનવીજા કહેવાયા;
બાણશવ પેઢવા પાસે, કીર્તિ અધિક કમાયા. અ. ૪
એનાજ અનુજ હતા હરિભાષી, બાપુ જોખલા પાસે;
ફક્ક હજારની જગીર પામ્યા, પોતાનેજ પ્રયાસે. અ. ૫
સુત તેના જોખાળરાવજી જન્મ દિવસ કહ્યું એનો;
અદારસે ત્રેવિજા ઇસ્વીસન, ફેણખારી તે તેનો. અ. ૬
અદારમી તારીખ ને વાસર, અંગળ અંગળકારી;
ફળદીપક કંચણસાંગર, ઉપજ્યો જન્મઆવતારી. અ. ૭
વેદાધ્યયન વિવેક કીધું, સંસ્કૃતનો લાઠ સાર;
શુભ્રજી અભ્યાસ કરી, મેળવ્યું જ્ઞાન અપાર. અ. ૮
૧૬ વર્ષની વયથી જેણે, કરી નોકરી સરકારી;
ચઢતી ચઢતી પાચરીએ, પછી પામ્યા પદવીભારી. અ. ૯
સ્થાલકોજ ફારટમાં આજે અમદવાદ મોઝાર;
જે છે સાહિબ જગજી ભુવો, પ્રતિભાસકહ્યઅપાર. અ. ૧૦
આ પુરતકથી એ સાહેબનું મનરંજન કરી લીધું;
અધિક મહદ એણે આપી કવિનું મનરંજન કીધું. અ. ૧૧
જ્યાં સુધી આ પુરતક જગમાં રહેશે હામેઝામ;
ત્યાં સુધી આ ઉદારનરનું, અવિચળ રહેશે નામ. અ. ૧૨

કોહરો.

આ આખ્યાન શુદ્ધતાણું, શ્રુતિકળ કહ્યું સમર્થ;
આતાજન સુણળે સહુ, વાત ન ગણશે બ્યર્થ. ૧

૫૬ ૧૪૩ મુ—દેશી ૧ લી.

પૃથુરાજના પૂર્વજ રાજા, વેન તણું આખ્યાન;
જે સાંભળશે તો તેને ફળ સો ગંજાજળ રાજાન. ૧
પુત્ર વધે પરિવાર વધે વળી, વધે રિક ને સિદ્ધ;
આયુષ લાંબું ઇશ્વર આપે, વળી આપે નવનાંધ. ૨
આ ઉત્તમ સુખકારી કથાનો મહિમા કલો નવ જગ;
કોટિક બાહ્યજી ભોજનનું ફળ, આ સાંભળતાં થાય. ૩
નંદતણો વસુદેવતણે, દયારથનો મહિમાય;
વેનતણો મહિમા એવો, જેના સુત વૈકુંઠરાય. ૪
મોટા જન મોટાને કવચન, કહેવા સમર્થ થાય;
વાધે વાધ લડે ને વચમાં, હોટા છુંદાઈ જાય. ૫
કળિયુગમાં જો વેનતણી, કરશે નિંદા કોઈ પ્રણી;
આપે તેની જીભ ભરીશે, જમડા બારી તાણી. ૬
વિધવા ધર્મ વરણ્યા છે માંદાં કૃતિ સંમતિ સમન;
રિધવાએ તો અવસ્થ કરીને, આ શુણું આખ્યાન. ૭

આખાકરણ કુંવારી શુણી, યસલીલા પરણેલી;
વિધવાએ તો વેનતણું, આખ્યાન શુણી મન મેલી. ૮
ચેત્રે આખાકરણ શુણે ને માધે વેનચરિત્ર;
માધવશે ન્હાયાસમ પ્રાણી પગમાં થાય પવિત્ર. ૯
અકસક તીરથ ન્હાયાનું ફળ, પરિપૂરણ તે પામે;
કાઠી જન્મનાં પાપ ટળે, તન તાપ વેદના વામે. ૧૦
રોગ દોષને દહેશ ટળે, નવ આવે તરિયા તાવ;
કાંકણ શાકણ બૂત નડે નહીં, નડે નહિ મહ ભાવ. ૧૧
રનેહ સહિત જન જે સાંભળશે, ઉત્તમ આ ઇનિહાસ
સુખ લેશે સંસાર વિષે વળી, વસશે વૈકુંઠ વાસ. ૧૨
જો આ પુરતક અણોતર ચત, કયાંકો દેશે કાન;
તો તેને ફળ કાન કયાંનું, સુવણું મેરે સમાન. ૧૩
પ્રતિભાસે પૂનમને દિવસે, શુણશે રનેહ સહિત;
એના ઉપર અખંડ રહેશે, પરમેશ્વરની પ્રીત. ૧૪
વેદ પુરાણ અને ઉપનિષદ, ખટ થા
વેન તણું આખ્યાન વખાણું, યથામતિ અનુસાર. ૧૫
અંગા જમના સરસ્વતી ને સાબરમતી ને રેવ;
આ શુણશે તેને યદ્ય ચૂકી, સૌ તીરથની સેવા. ૧૬
કથા પવિત્ર સમાપ્તિ કરતાં, કહે કવિજન કરનેડ;
આતાજન સૌ રનેહે બોલો, જયજય શ્રીરણી. ૧૭

૫૬ ૧૪૬ મુ—દેશી ૪૨ મી.

આરતી.

જય જય જગકર્તા, જયજય જગકર્તા;
ભગવત તું ભવભારી, હરકત સંકર્તા. જયદેવ. જયદેવ. ૧
પૂરણ પરમ પરાક્રમી, પ્રભુ વિષ્ણુ પરમાત્મા;
સકળ કળાધર શ્રીમત, ધીમત ધર્માત્મા. જયદેવ. ૨
તું સચરાચર સ્વામી, બળવત બહુ નામી;
વિભજ બંડગ વિશ્રામી, ધન્ય અચળ ધાર્મી. જયદેવ. ૩
તત્ત્વ સકળ સુણ તારા, સર્વ મંદ્રી સારા;
અંતરગમી અમારા, પ્રાણુચક્રી પ્યારા. જયદેવ. ૪
કંચાકર સુખકારી, ધર્મ બીરદ ધારી;
તેં ભવપાર ઉતારી, અગ્રજિત નર નારી. જયદેવ. ૫
જય જય જનમન રંજન, બંજન ભવ ભીતિ;
પૂંજ્ય પુણ્યે પામું, પ્રભુ તુજ પદ પ્રીતિ. જયદેવ. ૬
જય કોટિક જગ કારણ, ધારણ તું ધરણી;
તું સંહ જય તારણ, કહું કો ચીં કરણી. જયદેવ. ૭
તુજ મહિમા બહુ મોટો, શુભ તારી શક્તિ;
સુરનર મુનિવર માને, બહી તારી ભક્તિ. જયદેવ. ૮

તું અદ્યુત ઉપકારી, અકળ કળા. તારી;
સકળ ભગે સંસારી, ખસન કંદે-ધારી. જ્ય તે ૧.
તુંજ પરમ પિતૃ માતા, તું ભગતી બાતા;
વિશ્વેશ્વર વરદાતા, રમરણે સુખ શાતા. જ્ય દેવ. ૬
રહું તારા યુગ રહવા, મદા સંકટ મટવા;
ધણાં કુકર્મો ધટવા, વિપત બધી વટવા. જ્ય દેવ. ૧૦
હે હરિ! હરકત હરણે, કરૂણા ધણી કરણે;
અભય કરણ આદરણે, કર અરણ્ય ધરણે. જ્ય દેવ. ૧૧
તું ચૂરણ ચિંતા. બૂધર ભગવંતા;
સર્વ સ્થળે વિશસંતા, ગંભીર ગુણવંતા. જ્ય દેવ. ૧૨
કરવા અવિચળ કામે, હરિ કરૂણા કામે;
આરતી કમલ આ મેં, ૧૨લી દક્ષપતરામે. જ્ય દેવ. ૧૩

૧ સંવત ૧૯૨૪ માં વનચરિત્ર ૨૦મું.

પુનર્વિવાહ વિષે એક મિત્રે પૂછ્યા

પ્રશ્નના ઉત્તર.

કાહરો

બાળ રંડ આ પુરખને, બાળે જ્યારે કામ;
સુનીતિનું જળ સીંચીને, વિવેકો લે વિશ્રામ. ૧
હોય નાતનો ખપ અને, પુનર્લેખ નહિ ચાલ;
ને કાંતો રતિ સુખ તળે, કે ગાંતને હાલ. ૨
પેખીને સુખ પારકું, સમજૂ ન કરે શોક;
કર્મો વાહન મોઢે નહિ, થાકેલા શુચિ લોક. ૩
કામ.સિ કમલ કરે, કામ જન તે એજ;
પ્રાપ્ત થાય જન નાતિયે, ભોગ ભોગવે તેજ. ૪
સમગ્રવે મેં પક્ષને, ઉપદેશક જન આમ;
નાજ સમાધાને રહે, દુનિયા દક્ષપતરામ. ૫

વનચરિત્ર પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૭ મું.

નામાંકિત જનોવિષે.

બુઆઇના પારસીઓની ગરબી.

સન ૧૮૫૭ માં “આ બોધ” ચોપાનીયાને વારને રચેલી.
“આ અરેશર તારીને કંદારે મરત શહેરમાં.” એ શાગ.
સુણ સાહેલી, પૂણ જય પામ્યા મુંબઈના પારસી;
ગાઈએ ગરબી. મુંબના ગુણજેમ જળાવી આપે આરસી. ટક.
બહુ સુંદર મુંબઈ બંદર છે, વિખ્યાત જગતની અંદર છે;
માંદી પારસીનાં બહુ મંદિર છે, સુણ સાહેલી. ૧
તે પશ્ચિમ હિંદુસ્તાન તાણું, છે શાભીતું સંસ્થાન ધણું;
વેપારીવેશજેનું મુખ્યપણું, સુણ સાહેલી પૂણ જય પામ્યા. ૨
કનસાર જુલો ન્યાં સારે છે, વિશ્વનાં અધિકરધારી છે;
જ્યાંસરે વપારસુંધારી છે, સુણ સાહેલી પૂણ જય પામ્યા. ૩
જ્યાં કોઈક જાણે સર્વે સુખિયા, કુઃમદ્ગુણરંદરદી દુખિયા;
કહુંમાન પ્રીત્યાંજે સુખિયા, સુણ સાહેલી પૂણ જય પામ્યા. ૪

પારસીઓ પ્રથમ ગળાયા છે, હિંદુ ને તુરક લખાયા છે;
વળી ખ્રીસ્તીય વસાયા છે, સુણ સાહેલી પૂણ જય પામ્યા. ૫
જાણ જન જુદી જાતોના, વળી નાની મોટી નાતોના;
ધંધાધારી ભક્ષાતોના, સુણ સાહેલી પૂણ જય પામ્યા. ૬
નામાંકિત પારસીઓ તેમાં, છે સદગુણીને સમરથજેમાં;
કર્મોએ કે નહિ પામી એમાં, સુણ સાહેલી પૂણ જય પામ્યા. ૭
જે મુંબઈ શાભા પામે છે, વિખ્યાત થઈ બહુ કામે છે;
તે પારસીઓને નામે છે, સુણ સાહેલી પૂણ જય પામ્યા. ૮
વેપાર વધ્યા દેશા દેશે, સહુ યીજે આવે સંદેશે;
તે પારસીઓને પરવેશે, સુણ સાહેલી પૂણ જય પામ્યા. ૯
વિદ્યા ને દુનર વધ્યા છે, વળી જરૂરના સુખેલા છે;
પારસીઓ તેમાં પહેલા છે, સુણ સાહેલી. ૧૦
વળી વરધ ધરંધર ધીરા છે, સરવે વાતે તે શરા છે;
એના હેમ જરેલા હીરા છે, સુણ સાહેલી. ૧૧

મુરખને સુખી કર્યામાં, દરજીમાં કર્યામાં; ૧૨
 ઉદારપણું ઉર ધરવામાં, સુણ સાહેલી.
 સહુ નાચેના હિતકારીએ, સંભળજી જેની બહુ સારી છે; ૧૩
 પારસીના પરજપકારીએ, સુણ સાહેલી.
 બહુ કુવા તખ્તવે કીધાએ, રસ્તા પુલ બાંધી દીધા છે; ૧૪
 રસ્તી ધરમથાળે જરા કીધા છે, સુણ સાહેલી.
 વધતી કોથી વિલાંસાળા, વળી દવા મંગે દગ્ગેવાળા; ૧૫
 એવા પારસીના ધરમાળા, સુણ સાહેલી.
 છે આગેવાન સંખ્યાવતમાં, કિમ્યાની ચીન વિલાયતમાં; ૧૬
 સમળે મુલકાં સેહાવતમાં, મુણ સાહેલી.
 જે કાઠ એ કહ્યું પાટ છે, આ કારજ બાલ પમાર છે; ૧૭
 નો પારસી પ્રથમ ઉપાર છે, મુણ સાહેલી.
 જે કાંઈ જુની દુગરીનિ છે, પણ એમાં હેાય અતીનિ છે; ૧૮
 તે તરત તજે તણ પ્રીતિ છે, મુણ સાહેલી.
 સુધરાઈ કરવામાં તે સારા, ધીર ધીરજ બાંધે મુલ ધારા; ૧૯
 મહાભારત કીમે કરનારા, સુણ સાહેલી.
 એણે કાઠી અખિલતાબહારી છે, હિરમાહિલિદારના ધારી છે; ૨૦
 તેની હાંમતની બલિદારી છે, સુણ સાહેલી.
 બહુ લોક સુધરવા બેઠા છે, સુધરાઈના ઝંઝા પેઠા છે; ૨૧
 એ પારસીઆના એકા છે, સુણ સાહેલી.
 નારી જનનાં અજાન નહી, નહિ રહેવાનાં બહુ પડે કડી; ૨૨
 તે પારસીઆના પુણ્ય થકી, મુણ સાહેલી.
 સુધરાઈની દિરંગો થઈ છૂટી, મુણ સાહેલી. ૨૩
 એ ચાલ થશે દેશોદેશ, નાનાં મોટાં સુખ સૌ લેશે;
 તે અંતરેથી આશિષ દેશે, સુણ સાહેલી. ૨૪
 નારીનાં દિવ ગલકાટ થયાં, બહુ વેહેમ અંત અજાન થયાં;
 રવિ દેખી કમળ જલમ શોભાં રજા, મુણ સાહેલી. ૨૫
 એ કાંઈ પ્રભુને પ્યાડ છે, સૌજન્યના દરજાં સાંઠ છે;
 નારીને મુખે દેનાર છે, સુણ સાહેલી. ૨૬
 આંખરમાંસાંખમાંસાંખ એણે, સુણ સાહેલી.
 દિલમાંથી આશિષ દરજેણે, મુણ સાહેલી.
 મુણ સાહેલી પારસી, મુણ સાહેલી. ૨૭

ગરબી.

આ માથા લે નહીં, કિલકા, કાઠાવાળાં; ૨૮
 હવે જલમ એ જલમ બાંધે, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જે મુલકી તલકે જલમ, એ શિદ અવતરિયા. ૨૯
 જેણે જ્યાં રહ્યાં કાલ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 ન રહ્યું જે નિશળ નાલ, એ શિદ અવતરિયા. ૩૦

જેણે સેવાં આ ને બાપ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જેણે સૌના લીધા શાપ, એ શિદ અવતરિયા. ૩૧
 જેણે પાળ્યાં આજુબાજુ પાંચ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જેણે લોભે લીધાં લાંબ, એ શિદ અવતરિયા. ૩૨
 જેણે ધરી ધરેની રીત, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જેની પાપ ઉપર બહુ પ્રીત, એ શિદ અવતરિયા. ૩૩
 જેણે સૌને કીધાં મુખ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 દુનિયાને કીધાં દુનમ, એ શિદ અવતરિયા.
 જેણે કીધો સદૈવ સુમેધ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જેણે ક્યાં ગરીબપર ક્રોધ, એ શિદ અવતરિયા. ૩૪
 જેના વિષ વિષ થાય વખાણ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જેણે પરના લીધાં પ્રાણ, એ શિદ અવતરિયા. ૩૫
 જેણે દયાથી કીધાં દાન, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જે નિરવજ ને નાદાન, એ શિદ અવતરિયા. ૩૬
 જે પ્રતનતણ પ્રતિપાળ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જે ચાર થયા ચંડાળ, એ શિદ અવતરિયા. ૩૭
 સતવાદી શાળા શેઠ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જેણે પાંચ બરિયાં પેટ, એ શિદ અવતરિયા. ૩૮
 જેની તન મન સારી દેવ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 ન બન્યા દવપતના દેવ, એ શિદ અવતરિયા. ૩૯

સર જમસેદજીનો રાસેડો.

“મેડો પાઈ બુદનો નાશો એ બે આઈ પાર કતારો.”
 એ રાગેના.
 આઈ કાળ આદમી એવારે, જરો જમસેદજી જેવા. ૪૦
 કાયા ધરી પરમારે કાળ, કીધાં કરેલું કામ;
 દેવ બરાબર આ દુનિયામાં, નિશ્ચળ રાખ્યું નામ. ૪૧
 મુંબઈનર મંદિરના એના, મોટા ભાગ્યા માલ;
 બર દરિય કુયાં થેલ ભાગ્યા, હવે થાગેશાઈધોલ. ૪૨
 ધોર ધણે થયો વાટ ને વાટ, હાટે પડી હડતળા;
 ભીંમન હોતીને હાય પોકારે, કાળમહાં કાળ ભાગ. ૪૩
 સાંભળી શોક સંતાપ ધરે જન, બારે બવન બેવન;
 નાવવાળે શક કીધા નાંખ્યા, પ્રથમોનાઈપરેમ. ૪૪
 કોરેટના કોરભરીએ કીધાં, કોરકેનાં બંધે કોર;
 આજીવિજમસેદજીને આંખે, નર કેમ પાઈ અનંત. ૪૫
 એવે જનને જનને સર્વે આવી, આંખે આંખેથી; ૪૬
 એણે પ્રભુને આ કુકીકુકીએ કરે કિશાલ; ૪૭
 એનાં અંખેથી સરેલું આંખે, સારી બુલિ; ૪૮
 લોક પગ્યા સહુ મોકેલું આંખે, સારી કિલે લોકેનાર. ૪૯

દશાખાનામાં ક્ષત્રી દુર્ગમિયા, લોક રહે લાચાર;
નિશાળમાંહી નિશાળીયા રહે, માદ કરી કપકાર. અ. ૮
પાંજરા પોળના પ્રાણી પોકારે, એના ગયા આધાર;
સ્પષ્ટેય લોકના ગયા અનેલી, હાહાપણુના દેનાર. અર. ૯
કોણ શીકર હવે લોકની કરશે, હરશે હરકત માસ;
અંતરેના અભિલાષ ઉચરશે, પરજા કેની માસ. અ. ૧૦
હિંદુસ્તાનના હતા હિમાયતી, પામરના પ્રતિપાળ;
નેક શાણી સરકારના સખે, હાપણુદાર દયાળ. અ. ૧૧
માનવી માનર જેવે જનનમાં, જુદી જુદી યથી જન;
સાંભળનાં શોક સામરમાં પડી, વારેવારે કંદે વાત. અ. ૧૨
ખાલી દિમે રતનાગર ખેતર, ઉગડ જેમ આ વાર;
પરેપરે ખેડુ હતા તે ખોયો, ખરી ખાતે ખેડનાર. અ. ૧૩
સંવત એાગણિસે પંદરનાં, ચાલનાં ચેતર માસ;
ક્યાંથી અમાગણી બારસ આવી, તે કપળગ્યોમાસ. અ. ૧૪
વિજગિયે જઈ વાન પોહાયાદી, કેહાંતે કામે કામ;
સાંભળનાં થયાં સર્વ કલાસી, કામ કરે નહીં કામ. અ. ૧૫
પોણોસો વરસ ઉપર નવ પૂરા, માંદિતે ગણિયે માસ;
જૂતળઆયુષ્યએટલુંબોગી, વળતીલીધાંતરજવાસ. અ. ૧૬
ધમધમધર ધીરજ ધારી, પામ્યા પ્રજાનાં પંથ;
ગમન કથા કવિનાથી જેના, સુકવા યનશે અંથ. અ. ૧૭
નારી નરો જેના નામને રાજે, પુરો સંભારીને પાડ;
જેને હાંચે જમસેદ ગયા હશે, કાઝાં રાજે કાઝ. અ. ૧૮
ચાહતે ચીન વિલાયતમાં જેણે, મેળવ્યું મોટું માન;
વિધિવિધના કપકાર વખાણે, આપિદેશ દેશન. અર. ૧૯
નામરિતું ઉપનામ અપાયું, બીજું એ આદેનંદ;
જનનેતા હેતુમહારાણીયે જનપૂર્તિ, બાવેકયાં ચારંભટ. અ. ૨૦
મેશ તજાવ કયા પૂલ ગાંધ્યા, પ્રાણીની હરવા પાસ;
ધીંગી રચાવી ધમસાળાઓ, કાંઈન રાખી કયાસ. અ. ૨૧
સુરતે નવસારી પુનાત્રા, સન્નજના પૂરે સામ;
રૂપેયા પરકપકારમાં આપ્યા, લેખે ત્રીસલાખ. અ. ૨૨
મહાજનનાં એના મેળવડી હતા, દેસ કિલ્લાનું કમાડ;
કલ્પતર કગિકાળમાં કહિએ, લોક લડાવણુલાડ. અ. ૨૩
મુખઈ ધલાકાનાં નસીબ મોટાં, હતી ન કરીયે પેહાણ;
દેવના ધરને બળવે દેવે લીધા, પ્રજાનેા જીવન પ્રાણ. અ. ૨૪
શયો નથી ને થવાર નથી નર, જળમાં જેની જોડ;
સ્વારથને પરમારથનાં જેણે, ક્રીધાં કામ કરેડ. અ. ૨૫

૧ સને ૧૮૫૭ માં ભગવાણી સારા નસીમે
મુખઈ કલાકામાં સર્વ નુકસાન થયું નહિહું.

પારસિયો નીજ પરમ પુણ્યનાં, નામ લેશે જે કામ;
એહસહીન સદાય સંભારશે, નિર્જીવ જેનું નામ. અ. ૨૬
એ મહાપુરુષો મળવાની મોટી કૈદમાં સદી ગઈ હામ;
ગણીગણી ગુણઅંથમાં ગૃધીને, રાખત દમનરામ. અ. ૨૭

ધનજી કામાલી ગરબી.

“સાંડેસાંદરે સરત શેઠર, મુખઈ અલખેલી” — એ રામ.
ધન્ય ધન્ય જે ક્રીધાં કામ, ધનજી કામાલિએ.
લાખે લોકાયા લોક જેના જમાએ, ધન્યધન્ય. રેક.
જેમ પ્રજાને પ્રેમે પોતે, પ્રભુ આપે અમ આનંદ;
પણ ન કહેવે હું આપું છું, ક્રીધાં એમજા દાન. અ. ૧
દરિદ્રતાથી દુર્ગમિયા દીડા, જે લાગળા એહકર;
ખરચી હતી દેદાં ખાવા, સરવ સમાન્યા શોક, ધન્ય. ૨
નિત્ય નિત્ય નેત્રય: નાતીસાંત, વળાં માન દા: ચેલર;
પરનાતીસાંતે પણ પોતે, પાણ્ય: કડી પર. ધનજી. ૩
સુધારવા સરળા દેશીને, હાહડ ધારી હામર;
ખરચાં નાખાં ખૂબ ખરચાં વળી, ન કર્યું જલહેરનામ. ધ. ૪
ખરચે જે ક્રીધાં ખરો ને, મેળવવને માનર;
પણ પ્રભુ પ્રીતે દીડી રીતે, ખરચું ધારી ખાન. ધ. ૫
ગણીજન પરમે અંથ રચાયા, આખાં ગુપત કામાલર;
જેથી જનના જેમ વિનાસ, સમજે તવ તમામ. ધ. ૬
ધન્ય ધન્ય તેનાં માત પિતાને, ધન્ય એના અવતારર;
જેના કૃપમાં જનમ ધરોને, કાડ કયા કપકાર. ધનજી. ૭
જનમ્યા નારીય નવ જુન માસે, અદાસે અગિયારર;
શરીર તજ્યું સન આગાખસાંડ, તેવીસમી જુન ત્યારે. ધ. ૮
સુંદરી જનને સુધારવાને, બાણવવા બલી બાતર;
ખાંને નાખાં ખૂબ ખરચવા રાખી હાંચે દિનરાત. ધનજી. ૯
સને અટારે જીસામાં, હિમન ધરી હમરર;
અંતરખાયા ચીન ચડીને, વિવિધ કયાં વિપાર. અ. ૧૦
દાન વળાં પરમારથ ક્રીધાં, પ્રભુપર ધારી પ્રીતર;
એહ સહીદ જન સાંભારે, રાખાં એવી રીત. ધ. ૧૧
જુગજુગમાં અવિચળ જરા સહેજ, નિશ્ચળ રહેજે નામર;
અંતરમાથી આશિષ આપે, દિન દિન દહપતરામ. અ. ૧૨

ગરબો—મુખાઈના દરેકમાં.

“જન્યુ જન્યુ હેત તમારું બદલા જે.” — એ રામ.
દરજીની અરજી હામરજી સાંભળે જે.
તે ન શુણે તો ચાલે વને વન જે.

મુખેમાં આળળ એવી વેળા હતી બે; ૬૨૭. ૧
 પણ તે સામા ઉઠ્યા માધના પૂત બે. ૬૨૭. ૧
 સાહેબ મેસન ધરે બતો સે શીવવા બે.
 મનુષ્ય અરિય નામે વીઠુખામશ્વર બે,
 એક સમે સાહેબે પગાર નુ આપીઓ બે;
 ચડી ગયા ત્યાંતો મહિના ત્રણ ચાર બે. ૬૨૭. ૨
 માગે ધન તો સાહેબ ઉઠે મારવા બે;
 એતો નહિ સુજે એકે ઉપાય બે;
 ઘેર કરે ધરવાણી પણ ટટો પછો બે;
 ખુરદા વિના વઢાવીને શું ખાય બે. ૬૨૭. ૩
 ક્રોધ કરીને કહેવા લાગી કામની બે;
 એ તારી નોકરીમાં ઉઠી આગબે;
 સાહેબને ઘેર છોડ જવાનું શીવવા બે;
 માંડીને ફરિયાદી નાણું માગબે. ૬૨૭. ૪
 કર બેઠી દરજીએ જે બાહેર કહ્યું બે;
 વંદન કરી કહ્યું હું નથી કરતો વાદ બે;
 હવે નહિ આપું હું સાહેબ શીવવા બે;
 કરી કહ્યું બે હું માંડીશ ફરિયાદ બે. ૬૨૭. ૫
 મિસને મેનસને ચીડી લખી મોકલી બે;
 કાંધે તેણે એક દિવસનિશ કદ બે;
 કહેવત છે તસકર ડરે શાહુકારને બે,
 બાળી સ્થા ભાધ એવો આતો ભેદ બે. ૬૨૭. ૬
 મિસને મોટા માણસે તરફ લખ્યું બે;
 કહ્યું તે નામે કારશીલદ કહેવાય બે;
 એણે પ્રજા ધનસાદ વિના એવું કહ્યું બે.
 જરૂર દરજી બંદીખાને બય બે. ૬૨૭. ૭
 સખત મજુરી સાથે જેને જલમાં બે;
 વેક્યું હુખ વસીને વાસા એકથીય બે;
 હેલ્લી વારે જ્યારે ત્યાંથી છૂટીઓ બે,
 શંક ખરે પણ રહી રહેમાં રીશ બે. ૬૨૭. ૮
 જણ જણ આગળ વાત કરે જ્યાં બય ત્યાંબે,
 રહ્યું છે મહારાણીજીનું રાજ બે;
 પણ ઉંમત જેવા છે જે જે ઉપરી બે;
 એ જાણી અન્યાય કરે છે આજ બે. ૬૨૭. ૯
 સાહેબને પણ સંકટ આ શહેરમાં બે,
 હરકત વેઠે લોક હજારે હાલ બે;
 મારે મેહનવું મારું કરે પ્રમાણથી બે;
 ચોરથી તે પટે નરસી ચાલ બે. ૬૨૭. ૧૦

૧ સાહેબનું નામ તે જખતે એ મુખામી
 પોલીસના સપરીનરેકેર હતો.

વાત સુણી સરવે જન બંધે વેળા બે;
 ધંને દર કોણ ધાલે હેતે હાથ બે;
 શામરે છછેરે સ્ત્રી સિંહને બે;
 શત્રુ કોણ બંધે સાહેબ સાથ બે. ૬૨૭. ૧૧
 આસોશયેશનવાળા અળગા રહ્યા બે;
 ક્રોધએ પણ એ વાત ધરી નહી કામ બે,
 એ તો ચાક્યા સોની આગળ આચરી બે;
 વળતી એવું ક્રોધ બોલ્યા ગુણવાન બે. ૬૨૭. ૧૨
 પૈસાવાળાને પડ્યે પૂરા મળે બે;
 કાતર જળવાળા નું લીણકમાકે બે;
 દયા કરીને છેદે દુઃખદા દાનનાં બે;
 ભાસે છે એવો તો હાકતર બાકે બે. ૬૨૭. ૧૩
 ધમે દવાખાનાં જેણે ધીંગાં રચ્યાં બે;
 પુરણ રાખી પરમારથમાં પ્રાંતબે;
 આપે છે આસડ ગાંધી આપની બે;
 નિરંધન જનને ધેર જરૂરે નિત્ય બે. ૬૨૭. ૧૪
 દરજી જન આવે દેશાવર દરથી બે;
 રહે નહીં રંગમાં તેને મહા રંગ બે,
 તનની ન મનની નથી પીડા ટળે બે;
 એવા છે જેનો અદકો ઉદ્ધોગ બે. ૬૨૭. ૧૫
 આ અવસર પરદુખબંજન તો એજ છે બે;
 કપ સહે પોતે પરસંકટ કાજ બે;
 સ્વદેશીનું દુખ જાન સાંખી શકેના નથી બે;
 જે છે જગમાં પરમદુખાનું જહાન બે. ૬૨૭. ૧૬
 સાંભળીને યુલ જરા દરજી દોડ્યા ગયા બે
 પ્રેમ સહિત તે પરદુખબંજન પાસે બે;
 વિવશિષ્ટનો જિતકની વરણી વારતા બે;
 રહન કહ્યું વળાં નાખીને નિશાસ બે. ૬૨૭. ૧૭
 રે પ્રભુ હું મારા દુઃખને રેતો નથી બે;
 પણ આ પેરે સર્વે પ્રગ્ન પીડાય બે;
 ભોગ પડે જેને માયે તે ભોગવે બે;
 એ દુઃખથી અંતર મારું અકળાય બે. ૬૨૭. ૧૮
 ચાહન-ધોળે દહાડે ચોરી થાય છે બે;
 એવું છે પાલીસનું પણ અંધર બે;
 ચોર અને ચોરાવાળા છે ભાગીઆ બે;
 પ્રગ્ન વણી પીડા પામે એ પેરે બે. ૬૨૭. ૧૯
 બહુ જુલમ ચાલે છે તોલમખાનના બે;
 લૂટે મૂટે તે વળી અંધર માર બે;
 સાહેબી જુદી પુરે સંકારમાં બે;
 બાહેર ભોંકે રમે પશુ-પ્રાણી બે. ૬૨૭. ૨૦

દુરિયાદી કરીને પણ કાઢી શકે નહીં જો;
 જે સાચા જન તે પણ માયા જન જો;
 અંધરી નગરી જેવા ધનસાક છે જો;
 એના કરવા કાંઈક હવે ઉપાયજો. ૬૨૭. ૨૧
 પોકાયો એ રીતે પામર પ્રાણિયો જો;
 માહિતી દિલમાં વસ્યા પછી ભગવાન જો;
 સારા શબ્દ કહી કહીને શીતળ કયો જો;
 દુઃખ હરવાનું દીધું વાવક-દાન જો. ૬૨૭. ૨૨
 પ્રેમ સહિત પરદુઃખભંજન ભાઉ ભણે જો;
 તાસ તણ તું ધીરજ મનમાં ધાર જો;
 શ્રીહરિની કરુણાથી સદુ સાદું થશે જો;
 એક હવે કારટમાં અરજ ઉચારજો. ૬૨૭. ૨૩
 નાણું લે તે નાણું ખા ભાણું ભરી જો;
 રૂદિયામાં તું રંચે શીકર નહિ રાખ જો;
 હૈદમાં હીમત ઝાઝી ધરજે હવે જો;
 બાહિશ નહીં બીહિવરાવે લોકા લાખજો. ૬૨૭. ૨૪
 કારટમાં કાળજી અરજના આપીયા જો;
 તે સાહુજ નરજે શ્રે નાણાતાણુ જો;
 છાપામાં ચરચા ચાલી ચારે દિશે જો;
 ગડખટમાં ભાઉએ પાડતું બંગાણુ જો. ૬૨૭. ૨૫
 સુપરીમ કારટમાં સાહુજ બે બેસીયા જો;
 ચિદ્દ જરિમ સર વિલિયમ યારડલી એક જો;
 સર ચાર્લસ જનકસન બીગ્ગે જાણે સદુ જો;
 પ્યુની જડજ વધતો જેના વિવેક જો. ૬૨૭. ૨૬
 કીધા બહુ મેહેનન કારરીલક કારણે જો;
 બારિસ્ટર વિલિયમ હાઉસરડે બેસ જો;
 બાખ્યાં બહુ બાપજી લાંબો લાંબો ભણાં જો;
 લખ્યું ઘણું પણ લાભ થયા નહિ લેશજો. ૬૨૭. ૨૭
 દરજીએ પણ બે બારિસ્ટર દાખવ્યા જો;
 વિવેકવતો નામે જે કેસ્ટાકે જો;
 રીડ બોજે તે વર્કીલ વળી ડાલસ થયો જો;
 શી રીતે ઉલટો ઉપજે ધનસાકજો. ૬૨૭. ૨૮
 કારટમાં તે કણથો જેવા કારણે જો;
 બારે બારે જનની બીડ-બસાય જો;
 સાહુજ લોકો જે સાંકુકારો ચહેરમાં જો;
 જ્યે જ્યે જે જન બહુ જેવા જામ જો. ૬૨૭. ૨૯
 સાક થયો ધનસાક રૂડી સરકારમાં જો;
 ખાધો તો એકવિશ રૂબી જેમ ખંજો.

એક અને પૂરા રૂપા પાંચસે જો;
 ખાસો દંડ ભથો પામીને ખેદ જો. ૬૨૭. ૩૦
 નોખું ખરચ હમરો નાણાંનું થયું જો;
 ધારી વળી નાલાયક ન્યાયાધીશ જો;
 એ હેદો વિલિયમ કાફરને આપિયો જો;
 દયા ઘણી જેના દિલમાં દિનનીશ જો. ૬૨૭. ૩૧
 બેનસનની બહલી શાંતી શરજેટને જો;
 પોલીસમાંથી કાઢ્યું જેણે પાપ જો;
 પકડયા છાના ચારાને પાપુ પલકમાં જો;
 સુરત ધરી જેમ સમઢા પકડે સાપજો. ૬૨૭. ૩૨
 અદારસો ઉપર પંચાયત સન સમે જો;
 પચાસથી તારીખ જુન માસ પ્રમાણુ જો;
 કારટમાં તે દિવસે કણથો ચૂકિયા જો;
 જેનું પ્રસવું જગત બધામાં જાણુ જો. ૬૨૭. ૩૩
 અમલતણા અધિપતિઓ ચેત્યા અંતરે જો;
 પછી ન પીડે કોઈ ગરિખના પ્રાણુ જો;
 ભલો ભલો એમ ભાણે લોકો ભાઉને જો;
 વાટે વાટે વિષવિષ કરે વખાણુ જો. ૬૨૭. ૩૪
 ધન ધન દિલદરિયા દાણના દીકરો જો;
 કુળમાં જાગ્યા અદભુત કાપો કમાઉજો;
 સ્વદેશીને તું સમજે છે સ્નેહી સગાજો;
 બણે બણે તુજને સદુ લોકો ભાઉજો. ૬૨૭. ૩૫
 મુખધના માણસનું દુઃખ મેઠું મધું જો;
 સર્વ પ્રકારે ટાળ્યા જુલમી શોક જો;
 એ ઉપકાર અપાર કયો તે આ સમે જો;
 જાખ પળે પણ તે નહિ જુલે લોક જો. ૬૨૭. ૩૬
 બહુ થઈને દિલદાર દયાળુ ભાઉનું જો;
 જગમાં એને જશ દેજે જગદીશ જો;
 આવાં કામ અનેક કરે આ લોકમાં જો;
 આપે છે દલપત એવી આશીષ જો. ૬૨૭. ૩૭

ઉપભતિ વૃત્ત.

હું દેખતો ઉમર દત્ત આંખે,
 તે આંખથી જોઈ ચક્રો ન આંખે;
 હવે વિલોકું ક્ષિતિ ભાગ લેજે,
 તે ભાઉ દાણ નરદત્ત નેજે.

મુખ્યના શેઠ નાનાશેઠર વિષે અરબી.

સાંઈસાંઈ સુરત શહેર, મુખ્ય અલખેલી. એ રાગ.
નહાનાશેઠરના સુત, પદ મોડું પામ્યો;
મહિમા જેના મળ્યત, જગમુખ્ય જમ્યા. ટકે.
શુભ કારજમાં સહ સભારે, નિર્મળ જેનું નામરે;
મોટાં કારજ જેની મદદથી, પામે શુભ પરિણામ; પદ ૧
ગણતરીએ ગણનાં હિંદુમાં, કહેવાયા બધું કોડરે;
શંકર સુત નહાનાના સરખી, જેતાં ન જરૂર બેડર. પદ ૨
વિદ્યાની શક્તિ કરવામાં, જેના વિવિધ વિચારર:
એ નરના ઉપકાર થઈ અતિ, સુખ પામે સંસાર. પદ ૩

૧ મુખ્યના હિંદુઓમાં શ્રીમંત, આખરહાર અને
મુધારાનો આગેવાન નામે નાનાશેઠ હતો. તેના પાપનું
નામ શંકર શેઠ અને માનું નામ ભવાની બાઈ,
અને દોકરાનું નામ વિનાયકરાવ હતું. નાનાશેઠ એક
મહાદેવનું દેવળ ગણાવ્યું છે તે દેવનું નામ ભવાની-
શંકર રાખ્યું છે. તે દેવળની વરસ ઓઠની રાતે વરસો
વરસ માક મેળા ભરીને આખરહાર ગૃહસ્થોની મિત્ર-
લસમાં સન ૧૮૫૯ માં અને તેમણે મેળાબોલે હતા;
ત્યારે આ ગરબી રચીને હું લઈ ગયા હતા. તે
સભામાં સંભળાવતાં તેમણે અને કહ્યું કે મારાં વખાણ
હોય તો મારી આગળ સંભળાવશો નહીં, પણ દેવ-
વિશેની કવિતા કરી લાવ્યા હોતો મેલો; ત્યારે મેં
કહ્યું કે હું તો ગણપતિની ગરબી રચી લાવ્યો છું.
એમ કહીને આ ગરબી સંભળાવી, અને તેના અર્થ
કહી સમજાવ્યા, જે મહાદેવના બે પુત્ર છે: તેમાં
મોટાનું નામ કાલિકસ્વામી અને નાનાનું નામ ગણ-
પતિ છે; ને ગણપતિ બધા દેવોમાં મોટી પદવી
પામ્યા છે; સિધ્ધિ અને શુધ્ધિ એ બે-તેના અર્થો
છે; અને રિધ્ધિ. તથા સિધ્ધિ એ બે દાસીઓ છે;
લક્ષ અને લાભ એ બે પુત્ર છે, અને જેના શરીરો
રંગ સુવર્ણ છે એટલે સારા રંગના અથવા મોનાના
રંગના જેવા છે; અરબીના બીજે અર્થ નાનાશેઠ
વિષે કહાડતાં વર્ણુ એટલે જાત અને સુવર્ણ છે એટલે
મોની છે; તે દક્ષિણી સોની હતો. ગણપતિનું બીજું
નામ વિનાયક છે, અને તે મહા માયા; એટલે આદિ
શક્તિ, જે સર્વ વ્યવસ્થા છે, તેમાં રહે છે; અને બીજા
અર્થમાં મહાપાપુરી એટલે મુખ્ય શહેર, એ કવિતાના
બે અર્થોનો અમરકાર જેમને નાનાશેઠ ધણા પ્રસન્ન
થયા હતા.

સિધ્ધિ ને શુધ્ધિ બે સાથે હાબર જેને હોયર;
લાભ લક્ષ સાથે લાગ્યા, જેની આગળ બધ. પદ. ૪
રિધ્ધિ ને શુધ્ધિ પણ રહે છે, પ્રીત જેની પ્રાસર;
જેના ઉપર રીઝે તેની, અવશ્ય પૂરે આશ. પદ. ૫
ભયભંગન જે જન મનરંગન, ભંજે નિરંગન નિભર;
સુંદર વરણ સુવર્ણ શોભે, પરમાર્થમાં પ્રીત. પદ. ૬
ધન્ય પિતા માતા ધન્ય તેની, ધન્ય એના અવતારર;
વિધન નિવારણ હુબતાં તારણ, નાધારાં આધાર. પદ. ૭
ભાગ્યવતી જેની માત ભવાની, શંકર જેના તાતર;
ભવાની શંકરને ભજનારા, વિષ વિષે વિખ્યાત. પદ. ૮
કુંવરપદે પણ શુભ કરમાળો, પૂજે પિતાના પાવર;
જન સુખદાયક ઉપમાલાયક, રેડા વિનાયકરાવ. પદ. ૯
મહામાયાપુરીમાં એ મહાલે, ફિલ દરિયા દાનારર;
મોટામાં ને મુખ્ય ગણાયા, ભારે ગુણ ભંડાર. પદ. ૧૦
કઈક વડા હિંદુ કળિબુગમાં. પોટી રહેલા પંખર;
શંકર સુત આસમે જાગતા, એમ લખાયા કોમ. પદ. ૧૧
સહુ રાગ સહુ રંગ વખાણે, બધું દેશા દેશર;
થયાં વખાણુ વિલાયતમાં વળી. વર્ષાએવાત વિશેષ. પદ. ૧૨
શંકર સુત તમે બુગબુગ છો, કોડ કરો શુભ કામર;
અંતરમાં આસીપ આપે. દિનદિન દલપતરામ. પદ. ૧૩

રાવ સાહેબ મહાપતરામ કેપરામ વિષે.

સન ૧૮૬૦ માં તેઓ વિલાયત ગયા ત્યારે
મીં હોપ સાહેબની દરમોસથી તેમના વિલાયત જવા
વિષે મેં નિમંત્રણ રચ્યો હતો. તથા મારા મનની
ઉલટથી નામે લખેલી કવિતા અપ્રિયતા "શુધ્ધિપ્રકાશ"
માં છાપી હતી.

હાહાર.

નાગર સાગર મારગે, મહા મુસાફરી કામ;
તેમાં હિંમત તેં ઘણી રાખી મહાપતરામ. ૧
ગણી ગવાંશ ગીતના, ગુણ ગુણ ગામે ગામ;
રાજેશ્વરી રીત તેં, રાખી મહાપતરામ. ૨
કચનીથી તો સા કચે, કરવું ફાકર કામ;
કથા અથગ આ કાળ તેં, રાખી મહાપતરામ. ૩
શુધ્ધિલીલા બધું વામ. કાલ કાલે કામ;
ફિલમાં તેં નહિ ફિલગીડી; રાખી મહાપતરામ. ૪
સારામાં સારા થરો, મુખ એના પરિણામ;
રાબન તેં આ દેહ-મે; રાખી મહાપતરામ. ૫

વિલાપતી વ્યાપારથી, દોહા મળશે હામ;
લાજ હજાર ખર્ચનથી, રાખી મહોપતરામ. ૬
જ્યાં મળશે આ જમતમાં, નિશ્ચય રહેશે નામ;
વખાણવાની વાત તે, રાખી મહોપતરામ. ૭
અંતર આશીય વ્યાપારે, તુજને લોક તમામ;
આખાઈ આ દેશની, રાખી મહોપતરામ. ૮
સૂઝા કરશે સૌ તને, રનેહ સહિત સલામ;
સોભા હિંદુ સર્વની, રાખી મહોપતરામ. ૯
કર્યા નીકળ્યા કાઠથી, આ અવસરમાં આમ;
પકડી વાન પ્રમાણે તે, રાખી મહોપતરામ. ૧૦
નાગર નર હારે નહીં, હારે હોય હજમ;
ફોલન તે સાચી કરી. રાખી મહોપતરામ. ૧૧
હરકતમાં અરકન હશે, વળતી થશે વિરામ;
એવી આશા અંતરે, રાખી મહોપતરામ. ૧૨
બચે ગણ્યા તે નું બસે, બસે જણ્યા જણ્યારી;
હિંદુના શત્રુ હણ્યા, ફુલ્યાલ ફુલ્યારી. ૧૩
બકે છેક તે છે બકે, તુજ અક્ષતી ટેપ;
જતાં હશે તેમજ જશે. નીર નેવનાં નેવ. ૧૪
સમાધાન સધળું થશે, નષ્ટી થશે નિશાંત;
વાતો શાશે વાંચ્યાં, દેવાશે ધ્યાંત. ૧૫

કવિત.

વિચરી વિલાપતમા લાયક વિશેષકયા લોક,
વિશેષકયાં વિશાળ સ્વભાવાળાં વળી ગામને;
મેળવું વિશેષ જાન મેળવું વિશેષ માન,
મેળવું વિશેષ દેશ હિતકારી કામને;
ગણીતો નહતો પંથ, જેમને ગણીતો થયા.
ગણીતો થઈને ક્રોધા ગણીતો તમામને;
મોટું એણે કીધું કામ માટે દેશે મોટું માન.
મોટા મોટા મહોપતિ મહોપતરામને. ૧
સંભારી સંભારી બારી બારી શુભકારી કામ.
સંભારી સંભારી જૈ આભારી એના નામને;
વખાણી વખાણી જર્મ આણી રાય રાણી સુધાં.
વરશે સુવાણી શાણી બાણી એની હામને;
પરકપકારી કામ કરી કટ નણકારી.
કહી નસમસી ધારી ધારી જેશે ધામને;
મોટું એણે કીધું કામ માટે દેશે મોટું માન.
મોટા મોટા મહોપતિ મહોપતરામને. ૨

“આ મળ આખ્યારે” ના કાવ્ય.

મુણે બોલીઆ મહોપતરામ, મુણે હોપ શાણારે;
તમે બોલ્યા તે સત્ય તમામ, મુણે હોપ શાણારે.
માટે કર્યા સ્વદેશ કલ્યાણ, મુણે હોપ શાણારે;
પ્રીતિ અરપું હું તનપન પ્રાણ, મુણે હોપ શાણારે. ૧
મારા હૈવામાં છે ધણી હામ, મુણે હોપ શાણારે;
કઈ દેશ હિતે કાંઈ કામ, મુણે હોપ શાણારે.
જુધ્ધમાં દેશ અથે હું જાઉં, મુણે હોપ શાણારે. ૨
હાસે જે મુજ દેશ યચાવ, મુણે હોપ શાણારે;
શુળીએ ચડું સાચે બાવ, મુણે હોપ શાણારે.
દેશ અથે પટે મારો દેહ, મુણે હોપ શાણારે;
ગાણું જન્મ સંજન થયો એહ, મુણે હોપ શાણારે. ૩
જનમ્યો તે જરૂર મરેજ, મુણે હોપ શાણારે;
દેશ અથે મરે બસો એજ, મુણે હોપ શાણારે.
દેશ માટે મુઆ કાંઈ હામ, મુણે હોપ શાણારે;
તેનાં નિશ્ચય રહી ગયાં નામ, મુણે હોપ શાણારે. ૪
ધન્ય ધન્ય તેનાં માત નાત, મુણે હોપ શાણારે;
રનેહ સંભારે સૌ જન જાત, મુણે હોપ શાણારે.
હિસે દેશની હાજ ન હોય. મુણે હોપ શાણારે;
કહે તેને મરદ નહિ કાંઈ, મુણે હોપ શાણારે. ૫
લોક દેશના જ્યારે સુટાય, મુણે હોપ શાણારે.
પર પૂણે જે જન્મે ધસાય, મુણે હોપ શાણારે.
આના જીવતરમાં ઉઠી આજ, મુણે હોપ શાણારે;
અતિ જાતું છું એનાં અમાગ, મુણે હોપ શાણારે. ૬
જેણે દેહ ધરી દેશમાં, મુણે હોપ શાણારે;
દેશ કાળે ક્યું નહિ કાંઈ, મુણે હોપ શાણારે.
જનમ્યો હોત પચ્ચર જાત, મુણે હોપ શાણારે;
ધમારત માહી કિપયોગ થાત, મુણે હોપ શાણારે. ૭
દેશ અરથે હું આતુર થાઉં. મુણે હોપ શાણારે;
આપ જ્યાં મોકલો ત્યાં જાઉં, મુણે હોપ શાણારે.
આવી પકડે જે પીડા અપાર, મુણે હોપ શાણારે;
સ્વદેશાથે સંજન કરનાર, મુણે હોપ શાણારે. ૮
પેખું કિંશાં પ્રાંત સહિત, મુણે હોપ શાણારે;
નામંજ સ્વજની જેઠે રીત, મુણે હોપ શાણારે.
અને મેળવું એ વિષે જાન, મુણે હોપ શાણારે;
હડી રીતથી રાખીને ધ્યાન, મુણે હોપ શાણારે. ૯
પછી આવીને આ દેશ માંહી, મુણે હોપ શાણારે;
એવી રીત ચલાવું હું આંહી, મુણે હોપ શાણારે.

કઈ તે પુષ્પે જાણ પહેલ, સુણે હોય, શાણાર; હોશી હિંદને તો થશે સહેલ, સુણે હોય શાણાર. ૧૦
ગોળા તડકે તપો જેમ હોય, સુણે હોય શાણાર; જાજા જન ધિછેઝાલવા સોય, સુણે હોય શાણાર.
પહેલાં ધણી પીડા પમાય, સુણે હોય શાણાર; એક એક પછી મોઢી થાય, સુણે હોય શાણાર. ૧૧
એમ મુલક યુરોપ મોઝાર, સુણે હોય શાણાર; જશો હિંદુ મુખે જે જનાર, સુણે હોય શાણાર.
પણ પ્રિયજનને હું પુછીશ, સુણે હોય શાણાર; પછી આપને આવી કહીશ, સુણે હોય શાણાર. ૧૨
એણે આઈ જૂડતો તારોરે, એ રાખ.

મેઝાં કામ મહીપતરામેરે, કપી કરીને બહુ હામે. એ ટક. જળીના સુરત શહેરમાં જનમો રાખવા નિશ્ચય નામ; નાગર વડતગરા તણી નાને, તાત તેનો રૂપરામ. મો. ૧
ખાળપણે યુજરાની ભણ્યો, કયો ઇમેજીતો અભ્યાસ; પરહેજગારસભાનો પ્રમુખથઈ, પત રચ્યુપ્રતિભાસ. મો. ૨
કોલેજમાં વળી અભ્યાસ કરવા, મુંબાઈમાં કયો વાસ; અઠવાડિયાનું પત પ્રગટ કર્યું, ત્યાં પણ સત્યપ્રકાશ. મો. ૩
સારી હિંદુની સુધિવર્ધક સભા, એનો થયા આગેવાન; બાળ્યુતેમાં બધાં બધાં બાળી, દેનો બહુ જ્ઞાનદાન. મો. ૪
સાહેબ હોય નિશાચોને માટે, પુસ્તક રચિયાં રસાળ; તે કામમાં પણ મહીપતરામે, કાધી મદદ તેહકાળ. મો. ૫
વિદ્યાઅભ્યાસ વિલાયતમાં, કેમ ચાલે તે જોવાને રીન; કાલે પ્રવાસ વિલાયતમાં, નિવેશનું કરવાને હિત. મો. ૬
સંકટ સાંખ્યાં સ્વદેશને અર્થે, ધીરજ ધારી અપાર; વસ્ત હજાર જતાંનહિવિસરે, એવા એના કિપકાર. મો. ૭
ટ્રેનીંગ કોલેજનું કામ કાઢ્યું, પુસ્તક રચિયાં પવિત્ર; સર્વનું સાઈ સદા ધિજ્ઞનારો, માણસ માનવોમિત્ર. મો. ૮
સોસાઈટી યુજરાતી ભાષાની, તેનો કાધો કારભાર; વસ્ત થોડામાં વિશેષ વધાર્યો, તેનો બહેા બંદાર. મો. ૯
પુસ્તકશાળાઓ કન્યાશાળાઓ, એવી શાળાઓ અનેક; કામ સુધારાં તણું તે કરતો, હાજમાં લખી હરેક. મો. ૧૦
શહેરતણી સુધારાં ખાતામાં, એ જગ્યાએ આગેવાન; સાહેબ લોક સલાહ પુછે, બહુજનનિજુધિમાન. મો. ૧૧
સ્નેહ સહિત વળી જેણે થાપ્યો, પ્રારથનાનો સમાજ; હું જગીનેકેટલાંકગણ્યું, એવાં એવાં સુખ આજ. મો. ૧૨
ધિસવી આદરસે એકાધુનામાં, તારીખ ત્રીસ જે માસ; એજાણસાં વસ્ત વધ થતાં, તેપહેાંચેપ્રજ્ઞપાસ. મો. ૧૩

યદગયાકંઈકેનથારી ધણી, પણ નહીં થાય મહીપતરામે; તેણે કયો એવીરીતેથી કરશે, કાણુએવાં બધાં કામો મો. ૧૪
એ પ્રજા સૌ થકી ઉત્તર આપને, કરવાને એને હામ; આહુનિયામાંથી એનાભવાથી હેલગીરદહપતરામ. મો. ૧૫

મુંબઈના સર નાઈડ મંગળદાસ નધુભાઈ વિષે.

“વિલાયતમાં વિશેષ અભ્યાસ કરવા સાઈ કાઈ હિંદુ જન્ય તેને ત્યાં ત્રણ વસ્ત સુધી દરસાહ રૂ. ૮૦૦) ખરચીના મળે, તે સાઈ રૂ. ૨૦૦૦૦) જેટલે સરકારમાં મુકયા. તે વિષે સન ૧૮૮૨ ના એપ્રિલના સુધ્ધિ-પ્રકાશમાં જાણેલી કવિતા.”

દાહુરા.

મંગળ કરવા મનુખનું. ધિછે મંગળદાસ; તેનું મહામંગળ થવા. હમ્મર પુટે આશ. ૧
નીર રાખ્યું નિજ નામનું, કાધું મંગળ કામ; ધન્ય નેનાં માતા પિતા, ધાયું મંગળ નામ. ૨
જશ તારો આ જગતમાં, પુણ્ય થયા પ્રકાશ; કામ અધિક જે તે કર્યું, મંગળ મંગળદાસ. ૩
અટચ્યું મેંરી આ સમ. નિશ થાશે નાજ; તે પુત્રવધી તાકે થયે. મંગળ મંગળદાસ. ૪
મેવકદ્દે બકવા કરી. ધાયું ખાલ જે થાત. આનો કામ અગત્યનું, મંગળ મંગળદાસ. ૫
તારા સારા કામમાં, કરી મહી કયાશ; જગકના નાઈ કરે, મંગળ મંગળદાસ. ૬
ગુણ તારાથી જ્ઞાનનો, અધિક થશે જ્ઞાનસ; નેથી થશે તમામનું, મંગળ મંગળદાસ. ૭
બળા દીવસથી આ ધણી, હતી અમારી આશ; તેતો તે પૂરી કરી, મંગળ મંગળદાસ. ૮
ભગવાને સોંખા બલે, પૈસાં તારી પાસ; તંથી મોઢું તે કર્યું, મંગળ મંગળદાસ. ૯
લાયક વિદ્દ લોકને, બહેા થશે અભ્યાસ; દેશીજનનું દેખણું, મંગળ મંગળદાસ. ૧૦
તે જનનીન ધન્ય છે, હરેક થયો નવ ખાસ; માત પિતાનું તે કર્યું, મંગળ મંગળદાસ. ૧૧
ગુજથી સૌ સાઈ થશે, વિશેષ છે વિચાર; તું સૌનું કરનાર છે, મંગળ મંગળદાસ. ૧૨
કુખી કુખીને છો કરે, અમારો કુખદાસ; અતે આશિષથી થશે, મંગળ મંગળદાસ. ૧૩

હિલ સાથે દસપત કહે, વસો અચળ સુખવાસ;
ત્રિલોકમાં તારું થજો, મંગળ મંગળદાસ. ૧૪

નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ વિષે.

“કાળુપુર દરવાજાથી ઉતરમાં નવો દરવાજો
મુક્યો, તેનું નામ પ્રેમદરવાજો પાડ્યું. તે બાબત
તા. ૨૧ મી ડીસેમ્બર સન ૧૮૬૩ ને રાજ સભા-
માં બોલવા સાડે કલેક્ટર સાહેબની ફરમાશથી
રચેલી કવિતા.”

કોહરો.

નભમાં છે કુવ નામથી, ત્યમ તારા વિખ્યાત;
તેમજ થશે તમામ સ્થળ, પ્રેમ પોણ પ્રખ્યાત. ૧
પશ્ચિમ દિશ આ પુરતણું, મારેલું નિજ મુખ;
પણ પૂરવ દિશ આજથી, થાયું સમજ સુખ. ૨
માણક છુરજો જેમ છે, ચઢાવો માણક આંક;
ગર્દિન રસ્તો ગમીને, લાયક ગણશે લોક. ૩
પરણ શોભા પેખતાં, પૂર્ણ ઉપજશે પ્રેમ;
પ્રેમપોણ મુપ્રસિદ્ધ થશે, અર્થ સહિત પણ એમ. ૪
અમરે અર્થ સહિત થયું, નિશ્ચય અમૃત નામ;
તેમજ પ્રેમાભાઈ પર, પામે પ્રેમ તમામ. ૫
જન સમજાનું ગર્દિન, કર્યું રતેલનું કામ.
તે માટે રસ્તાતણું, ગર્દિન રાખ્યું નામ. ૬
દીસે પશ્ચિમ દેશમાં, પ્રસિદ્ધ પ્રેમાભાઈ;
તે માટે તે પોણ પણ, તેને નામ ગણાઈ. ૭
વર્ગી જેજે આ વર્ષમાં, આપી સરતુ અન્ન;
ગરીબ જે આ ગામના, છવાડયા બહુ જન. ૮
સરકારે સર્વોપરી, એજ ગણ્યો આવાર;
કૌંસિલનો મેંબર કર્યો, આપી કીર્તિ અપાર. ૯

અંદાવળા છંદ.

હેમાભાઈ સુત પ્રેમાભાઈની પ્રસરી કીર્તિ અપાર;
કૌંસિલનો અધિકારી કીર્તિ, સરસ ગણી સરકાર,
સરસ ગણી સરકારે થાપ્યો, એ મોટો અધિકારજ્યાપ્યો.
નગરશેઠ કુળવાત નવાઈની, હેમાભાઈસુતપ્રેમાભાઈની. ૧૦

૧ અમદાવાદ વસાવ્યું ત્યારે મુહૂર્તમાં ગણેશપારી,
માણેક છુરજ અન્ન રાજમહેલનું ભદ્ર શંકરના પશ્ચિમ
બાગમાં રચાયું, તેથી શહેરનું મુખ પશ્ચિમ તરફ
ગણાઈ હતું.

૧ જગતશેઠને કુળ નથી બાપ્યો, કર્દો આવો અધિકાર;
જે સારા ધારા કર્યો આપે, કરે તેમ સરકાર;
કરે તેમ સરકાર મુલકમાં, હદ પરમાણે ચાલે હકમાં,
ઉત્તમએ અધિકારજ્યાપ્યો, જગતશેઠને કુળ નથી બાપ્યો. ૧૧

શાંતિદાસ શ્રેષ્ઠ પદ પામ્યા, પાદશાહની પાસ;
પણ આવો અધિકાર મળ્યાની, એને ન હતી આશ;
એને ન હતી આશા અંતર, તે કુળ પૂરવ થયા તદનંતર;
જયખીજી રીતના તો જમ્યા, શાંતિદાસ શ્રેષ્ઠપદપામ્યા. ૧૨
શાંતિદાસની છૂટી પેદેડી, પ્રેમાભાઈ સપૂત;
સાત ગણી કીર્તિ સંપડાવી, મરીમા કરી મજાનુત.
મરીમા કર્યમજાનુત વડાઈ, શાહગણી થઇ કુળની વડાઈ;
મલા સગ્ગ શોભાની મેડી, શાંતિદાસની છૂટી પહેડી. ૧૩

કોહરો.

શાંતી, લક્ષ્મી, ગુલાલ, વર્ગી, વખત, હંમ, ને પ્રેમ;
નગરશેઠની માદીપર, ઉપજ્યા પુરૂષો એમ. ૧૪

અંદાવળા છંદ.

પૈસાથી એ પદ ન પમાયે, કુલામ જુદી કામ;
પશ્ચિમની હતના પુરોજો, તે ગણી જોડે તમામ;
તેગણીજોડેતમામનપાસી, જુલાલજનસુનમુનપ્રતિપાસી;
સાગરમાં નહીં સમાયે, પૈસાથી એ પદ ન પમાયે. ૧૫
નગરશેઠ તે: રાજનગરના, તોજ નગર તળ આંકિ;
આ અધિકારીના અસર થશે તે, મુલકસકળથળ આંકિ.
મુલકસકળથળમાં હિમનાશે, જગતશેઠથી અધિકજણાશે;
નિયમઆંકશેઅગણિતનરના, નગરશેઠતોરાજનગરના. ૧૬
કુળના દીવો બહુ દિન છવો, પ્રેમાભાઈ સપૂત;
આધર્કો પણ ઉત્તમ પદ પામે, જમોજશ સંજુક્ત.
જમોજશ સંજુક્તજગતમાં, આગેવાની કરો અમરપમાં
પ્રજાનણા પ્રીતિ રસપીવો, કુળનોદીવોબહુદિનછવો. ૧૭
અગણિત અલખત ધરિર આપે, કરે કુશળ કલ્યાણ;
પુત પૌત્ર પરિવાર વધે વર્ગી, લાખગણી લ્યો લહ્યાણ.
લાખગણીલ્યોલહ્યાણસારી, અદકી એ આશીષઅસારી;
કટસર્વકરણકરકાપે, અગણિતઅલખત ધરિર આપે. ૧૮
એ રસ્તો ને એ દરવાજો, થાજો જગમાં સ્થિર;
સદૈવ રહેજો સાજો તાજો, ગણાજો ગુણ ગંભીર;
ચણાજો ગુણગંભીર અતીશે, હોલતનાં ગાડાં દિનનિશે;
ભાડે નેતી બીટ બરાજો, એ રસ્તોને આ દરવાજો. ૧૯

૧ ન મુશીનાબાદમાં છે.

પૃથ્વી માંહ પ્રસિદ્ધિ પામે, હામે હામે હીક;
હેમમણિ માણકની હેડયો, આવે નિત્ય અધિક;
આવે નિત્ય અધિક અધેમે, દુનિયાજન આનદે દેમે;
દીપીઅગ્નિય ફલપતરામે, પૃથ્વીમાંહિ પ્રસિદ્ધિ પામે.૨૦

રાવ બાહાદર જગજીવનદાસ પુશાલદાસ વિષે.

“તાં ૮ મી જુન સને ૧૮૬૭ ને રાજ તેમની
જુરત બદલી થવાથી તેમને માન આપવા સાફ નગર-
શહે પ્રેમાભાષને બંગલે સભા મળી હતી, તે વખતે
કહેલી કવિતા શ્રેયની ફરમાશયી.”

દેહુરો.

પરમ પ્રમાણિક પુરૂષની, ભણી વિધ કર્યોએ મેટ;
દેખો અમદાવાદમાં, દિપ્તિ બાજરૂટ. ૧

સર્વથા એકત્રીસા.

દિપ્તિ બાજરૂટતણે અતિ, ઉત્તમમેળવની અધિકાર;
વસતાંઅમદાવાદ વિષે, પ્રગટયોજ પ્રજાજનને બહુધાર;
અલ્પસમયમાં અધિક કથો, પરિપૂર્યપ્રતાપિ કીર્તિપ્રકાશ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ.૨
બાળક જુદ ગરીબતવગર, તે નિરખ્યા સૈને સમતુલ્ય;
સાચવિધાં મન સર્વતણું બહુ, એગુણેતોગુણમાંહિઅસુલ્ય;
ઠાઠતણા મનમાં કરી રીતથી, તેકદો કેપજાએનાહિત્રાસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ.૩

સત્યપણું તુજમાં પરિપૂરણ, જેમ સમુદ્ર વિષે જળ પૂર;
સ્નેહધરી સુધરાઈ વિષે, અહોનિશ ઉમંગ ધયોઅનિહર;
યોગ્યરીતે ઉપયોગકર્યો, કરો ઊગ્રિશ વિધાને અભ્યાસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ.૪
જે શુભકાન્તલોભ્યાં આદર, આપનારું ત્યાં હોયજ નામ;
દાર્પસદ્ સભા સુધરાઈની, એવાંકંઈક લીધા શિર કામ;
શાંતસ્વભાવથી સમજાવવું, સુખમાં ખુબ ભરેલ મિઠાસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ.૫
સાચો તું પરનારી સંહોદર, મંનિરા ગુણમાં ગરકાવ;
શુદ્ધ વિચારસ્વધર્મવિષે, કદી ધર્મવિરુદ્ધ બન્યો ન બનાવ
સાફઅલ્પમનસાદવિષે, કર્યોએ કદો દોહો નહિજ ક્યાસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ.૬
બામનિ કેક ભુખે મરતી, પતિએ કરી કોષ કરીપરિત્યાગ;
આપતલોઅધિકારથતાં, તેભામનિનાં ઉષક્યાં બહુ ભાગ્ય,
આશિષ એવી અનેકવદે, જેનારીબિચારી રહી ન નિરાસ;
ગુણવંતીગુજરાત વિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ.૭

ને નિરજીવન અખ્યાન, જગમાંહિ દીધું તે જીવતદાન;
નામ ભણેજ ધણુંજગજીવન, નામ ધણું તેને છે માન;
જીવક આશ નિરાશ ન બને, પતિવ્રતા પહોંચી તુજપાસ;
ગુણવંતીગુજરાત વિષે, અતિજય લીધોજગજીવનદાસ.૮
રાજનગરની રૈયતનેકદી, નિમિષ નહો વિસરે તુજ નામ;
પુશાલદાસ તણા ખુદ પુત્ર, નિરાશ્રિત લોકતણા વિશ્રામ;
ક્ષત્રીવંશ વિષે ક્ષિતિમાં, તુજથીજ થયોઅધિકોભંગાસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજયલીધો જગજીવનદાસ.૯
જે ગુણ વરણ વરણવીને કહું, તે બનશે વધતો વિસ્તાર;
ગુણ વરણનેા મેથ બને, સંલેખ કરી ઉચ્ચેમાંહિ સાર;
આ સુણતાંસહુનાકરમાંહિ, ભણેજ થશે ગુણો આભાસ;
ગુણવંતીગુજરાત વિષે, અતિજયલીધોજગજીવનદાસ.૧૦
જ્યાંવિચરેતાંએજરીતેજય, મેળવજો સાફ સનમાન;
વળી વસજો સકડુંબસુખી, વધજોવિસતાર તથા ધનધાન;
આશિષ એ દસપત્તાણી, મનમાંધરજો રમજો દર માસ;
ગુણવંતીગુજરાત વિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ.૧૧

દોહરો.

જય લીધો જગતના, સર્વ કદે સાધ્યાસ;
ઉત્તમ ધન નો એજ છે, જન જગજીવનદાસ. ૧૨
જ્યાં નિચરે ત્યાં જગતમાં, જય આપે જગદીશ;
સર્વ સભાસદ એકથી, આપે એ આશીષ. ૧૩

ડાક્ટર વાયલી સાહેબ વિષે.

“તાં ૬ મી ડિસેમ્બર સને ૧૮૬૭ ને રાજ તેમને
માન આપવા સાફ હામાબાઈ ઇન્ડીટ્યુટમાં સભા
મળેલી તેમાં કહેલી કવિતા, સભાની ફરમાશયી.

દોહરો.

સંભારી સદગુણ સદા, અહોનિશ કર્યું માદ;
એવું આપે આદર્શ, આવી અમદાવાદ. ૧

હરિગીત છંદ.

તે આવી અમદાવાદમાં, બહુ મોટી કિરતી મેળવી;
સુધરાઈ ખાતાં તે સુધારી, ભાવથી દિલ મેળવી;
તુજ હાથ અડતાં હઠે વ્યાધી, કોઈ રહે નહિ કાપલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાક્ટર વાયલી.૨
સહુસાથ છોડાસ્નેહ તં, સાખાશી લીધી સૌ તણી;
ગુણનાં ન આવે અંત કદી, ગુણ સર્વ કહ્યોએ જો ગણી;
કઈ માણસોની મટાડી, મોટી પીડા મનમાંથી;
આ શહેરનાજન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાક્ટર વાયલી.૩

જો લક્ષ્મી ખરચે લાખ તોપણ, રોજ લેશ ટળે નહીં,
જે રોજનો ઉપાય એકે મુલક માંહિ મળે નહીં;
તેં રોજ તેવા ટાળિયા બહુ, પણ ન માગી પાયલી:
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકટર વાયલી. ૪
તેં પેટમાંથી પથરીઓ કાઢી, ધણી હિકમત કરી,
કઈ પ્રાણુ રાખ્યા પ્રાણીના, ખુદ આદરી મહેનત ખરી;
ઉપકારી સારી એવી તારી, ખરી દવા દેખાયલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકટર વાયલી. ૫
તુજથી ભુદા પડતાં ધણુ જન, અધિક એમ ઉદાસછે;
વળી ફરી તરત હરિ મેળવે, એવી સરવને આશ છે;
ધનવંતરી સમ ધન્ય તુજ, સર્વન છાપ છપાયલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકટર વાયલી. ૬

હોહરો.

સહુ જન માગે રોહથી, પરમેશ્વરની પાસ;
જ્યાં વિચરે ત્યાં જગપતિ, પુરે આપની આશ. ૭

પ્રમાણિકા છંદ.

નહોત વૈદ વાયલી, કદી મડું ન કાયલી;
પીડા રૂપે પાયલી, મટે ન આંખમાંયલી. ૮

છંદરના મહારાજ ભુવાનસિંહજી વિંધ.

તારીખ ૧૬ મી જાન્યુઆરી સન ૧૮૬૮ ને રોજ
તમને સરકારે સ્ટાર આદર્શિયાનો ઇલકાળ આપ્યો;
તે વખતે છંદરમાં મોટી સભા ભરાઈ હતી, અને મને
અમદાવાદથી તેડાવ્યો હતો; તેમાં કહેલી કવિતા.

હોહરો.

અંતરથી આશિષ કહું, ધરે છંદર સરદાર;
કોટિ ગણી તુજ પર કરે, કંઈ જા જગતરતાર. ૧

મોતીદાસ છંદ.

કરે કંઈ જા જાગે કરતાર;
ભરપૂર અખૂટ ભંડાર;
સમૃદ્ધિ વધે સુરનાથ સમાન,
છવે જગમાં તૂપ સિંહભુવાન. ૨
દસે દિશમાં કિરતી દરશાય,
ગણી ગણીને ગુણ મંથ રચાય;
દયા ધરીને નિત્ય દો બહુ દાન;
છંદો જગમાં તૂપ સિંહભુવાન. ૩

વસે મુખ માંહિ સરસ્વતી વાસ,
અધિક વધે રાજ્ય ઉગ્રશ;
રહે ધરણીધરનું દિલ આન,
છવે જગમાં તૂપ સિંહભુવાન. ૪

વધે વસુધા તુજ વંશ વિશેષ,
વધે દિન દિન વળી તુજ દેશ;
નચિંત ચક્રે નવખંડ નિશ્ચાન,
છવે જગમાં તૂપ સિંહભુવાન. ૫

મગ્નજનનો તુજ ઉપર પ્રેમ,
વધે જળ જાતુણો જળ ગ્રેમ;
મળે મણિ માણિક્ય મુર મકાન,
છવે જગમાં તૂપ સિંહભુવાન. ૬

અતિ બળવંત બને તુજ અંગ,
અહોનિશ એમ વધેજ ઉમંગ;
પિયો વળી કૃષ્ણ કથાસ્થાન,
છવે જગમાં તૂપ સિંહભુવાન. ૭

મળે ગુણવંત મણુ ગમ્મરજ;
મળે સરવે સુખનો બહુ સાજ;
ગુણી જન લોક કરે ગુણગાન,
છવે જગમાં તૂપ સિંહભુવાન. ૮

નવે નિધિ દે તુજને દીનનાથ,
હમર ગણુ ગજ હો તુજ કાથ.
છએ રસની તુજ મોહર છત,
પ્રતિદિન આશિષ દે હલપત. ૯

છાપ્યો.

આદી નંબર આજ, રોજ મહિકાંદો અંદર;
આદી નંબર આજ, ગુજરધરમાં કુળ સુંદર;
આદી નંબર આજ, રોજવિદ્યા અભ્યાસી;
આદી નંબર આજ, ભુધિબળ પરમ પ્રકાશી;
વળી અંગ્રેજ ધનસાકમાં, આદી નંબર આજ છે;
નંબર આદી સુધરેલ તૂપ, ભુવાનાસિંહ મહારાજજી. ૧૦

એ શિવાય નીતીની કવિતા પણ મેં ધણી સંભ-
ળાવી હતી તેથી મહારાજ સાહેબે ખુશી થઈને દસ્તાવેજ
સો રૂપિયાના વખાસનનો લેખ ચાલતો કરી આપ્યો.

મિસ મેરા કાર્પેન્ટર વિંધ.

“તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર સને ૧૮૬૬ ને રોજ
હીમાભાઈ ક્રિસ્ટીયુટમાં સભા ભરાઈ હતી, અને

તેણે ભાષણ કર્યું હતું તે વખતે કહેલી કવિતા; ”
સભાની ફરમાશથી.

દાહરો.

ધધિરની આસાથથી, આવી દેવી એક;
હિત ચઢી હિંદુસ્તાનનું, કરે ઉપાય અનેક. ૧

હરિગીત છંદ.

કતરી દિસે આકાશથી, કાઈ, દેવી જેવી દીસતી;
અખળા સરવ આ દેશનીનું, અધિક હિત ઉર ધચ્છતી;
અદ્યુન મળે ઉડી વળી જેમ, પાંખવાળી પખાણી;
કલરવથી કરતી કાન નગૃત, હરખતી જેમ હંસણી, ૨
મુંખઈ અને મદાસમા, બંગાળમાં પણ બહુ ફરી;
ભલ ભલાં ભાષણ ભાષીને, અદ્યુન પ્રકાર ચપર કરી;
ગુજરાતમાં ચેદિર ફરતી, આવી અનદાવાદમાં;
જન મન ધણું રંગન કંબો, શુભ સરસ્વતીનાસ્વાદમાં. ૩
અતિ અજળ જેવી વાત મુખથી, બહુ પ્રકાર ખોલતી;
ભલપણતણે ભટાર ભલી વિધ, ખૂબ છંમે ખોલતી;
રમણીક શેષા શેષિયા, શુભ મુખકરણ મુદરાઈના;
આ જગતમાં એથીઅજળજર, બહુવધા તે બાઈના. ૪
કાઈ મરદ થી મરદામિકરશે, પ્રચિત આગસ ખોઈને,
નર હૃદય હબારી બધ, જેવી જરૂર હિંમત જોઈને;
ધતિહાસ હિંદુસ્તાનનો, આ સમયનો આલેખનાં,
શુભ કૃત્ય કાર્પેટરતણું, તે નજર પડશે પેખનાં. ૫
રહિ સ્વાર્થ પણ પરમાર્થ માટે ધુમતી રહે છે ધણી;
મરદો તમે મહેનત બુઝો, મિસ મેરી કાર્પેટરતણી;
બળ જોઈ અખળા વાતનું, કરમાં પુરૂષપણું આપ્યું;
અભિમાન આણી સ્વદેશનું, જે કૃત્ય છે તે બાણનું. ૬
નીપજે શિક્ષક થઈ નારીઓ એવા ઉપાયા આદરો;
વનિતા વિષે આ વારમાં, વિદ્યા તણી ગ્રધ્ધ કરો;
કરશે સરસ જો ક્યારના, તો પાક ઉમદા દેખશે,
તેમજ નિવડશે નારીઓ તો પ્રજા ઉમડી પેખશે; ૭
સહવાસ સાહેબ લોકના, જે પુરૂષ પાંત વામિયા;
ચિત વામિયા સુવિચાર નવળી, જોઈ તેના વામિયા;
તે રીત લાયક લેડિનો, સહવાસ મુંદરની થશે;
સારી નારી સમામના, જાણવથી લેડો નરો. ૮
જો દેવરે આ દેશમાં કાઈ, “જોઈ” પિપાડિબગશે,
જે દેશિયાની દક્ષિણના, કુરૂપ તણે ભય ભાગશે;

૧ એ નામનો એક સાહેબ વિલાયતમાં થઈ
ગયો કે જોઈ લાખો રૂપિયા થરમાર્ષમાં આપ્યા છે.

કાંતા કૃપા કરી સર્વને તું, આપ હિંમત ઉરમાં;
દર કાંકરકરી પાળ બાંધે, પ્રગતના હિત પૂરમાં. ૯

દાહરો.

પ્રભુ પૂરું કરજે બધું, કાર્પેટરનું કામ;
આશા રાખે એટલી, દિલમાં દલપતરામ. ૧૦
બહુ નેગી ને નેગણો, ફરે થઈ ફકરું;
નેગણુ કાર્પેટર બુઝો, પર ઉપકારી અખંડ. ૧૧

મિસ મેરી કાર્પેટર સાહેબે ઉપલી કવિતાનો
ઉત્તર મુખઈ જઈને કમ્પી મોકલ્યો તે નીચે પ્રમાણે.

Bombay, January 13, 1870.

Miss Carpenter begs to present her best
thanks to Mr. Dulpatram for his beautiful
poem, of which she has now received a trans-
lation. Miss C. is much gratified that her
labours are so kindly appreciated, and is sure
that her friends in England, will be so also:-
She will rejoice if her example stimulates
other to labor for the advancement of
Hindu women, and especially native gentle-
men to place their own ladies in their
proper position

ફક્તકાર દાહરો સુંદરલાલ વિધે.

“ તા. ૨ ૭ માર્ચ સન ૧૮૭૦ ને રાજ
તેમને માનપત્ર આપ્યું. તે વખતે સભામાં ભાષણ
કરિને કહેલો સવેગો નીચે પ્રમાણે, કલેક્ટર સાહેબની
ફરમાશથી. ”

ઉદ્ધિવિજય છંદ.

કાણુ પ્રધાન કરી સકશેકરી રાય અને વળી રૈયત રાણ;
તે ગુણ તો તુઝમાં સવિવેક, હરેક મનુષ્ય કહેમુખહાણ;
કાઈથી સર્વ કલા નવ બધ, રહ્યા ગુજરાતવિષેગુણાણ;
રાવખહાદુર રંગ ને બહુ, મુંદરલાલનાસુત દાહ૧.૧

મી. કરસનદાસ મુખળ વિધે.

“ તા. ૨૮ મી ઓગસ્ટ ૯૦ સન ૧૮૭૧ ને
રાજ ગુજરી ગયા તે બાબત બુધિપ્રકાશમાં છા-
પેલી કવિતા. ”

૧ આનું જન્મ ચરિત્ર રાવ. સા. મહીપતરામ
રપરામે રચ્યું છે.

ઢોહરો

- ૨ શાણા સરદાર તું, ગયો પ્રભુની પાસ;
પણ નિશ્ચય અહીં નામના, કીધી કરસનદાસ. ૧
- પદવી ઉત્તમ પામિયો, કરી ઉત્તમ અભ્યાસ;
સુધરેલો સૌથી સરસ, કહીએ કરસનદાસ. ૨
- મેટો અનુભવ મેળવ્યો, કરી પરદેશ પ્રવાસ,
વડી વિખ્યાતી વિશ્વમાં, કીધી કરસનદાસ. ૩
- સુખ દુખ સાંપડવાતણો, તેં નહિ રાખ્યો ત્રાસ;
રવેસની શુભ વાંચના, કીધી કરસનદાસ. ૪
- ખાધું રીત ખરાબથી, ઘણુ જનોએ ધાસ;
અતે જગમાં જત તેં, કીધી કરસનદાસ. ૫
- યોડા દિન સ્થિરતા કરી, વસ્યો વિશ્વમાં વાસ;
કાચ ભલાં આ કામ તેં, કીધાં કરસનદાસ. ૬
- વશી કાઠિયાવાડમાં, કીર્તિ કરી પ્રકાશ;
કુળ અજવાળણુ કર્મ તેં, કીધું કરસનદાસ. ૭
- બંડા બહાદુર બહુ ભલો, સૌમાં કયો સમાસ;
લાખેણી જશ લે ગયો, કપોળ કરસનદાસ. ૮
- કોઇ તારા કામમાં, કરીએ નહી કચાશ;
વખાણુ તારાં વિશ્વ સૌ કરશે કરસનદાસ. ૯
- કીર્તિ વધેતી કેકની, વળતી થાય વિનાશ;
પાયા તેં પાતાળમાં, કીધા કરસનદાસ. ૧૦
- કપોળ કુળના કોહિનુર, તુજ જશતણો ઉજસ;
ગણી અમુલ્ય ગવરનેરે, દાખ્યો કરસનદાસ. ૧૧
- વીરા તારા વચનની, મહા અમુલ્ય મિઠાશ;
રહી ગઇ દલપતરામના; દિલમાં કરસનદાસ. ૧૨

રાવ બહાદુર બેચરદાસ અંબાઈદાસ વિષે.

“તા. ૨૬ મે પ્રિલ સને ૧૮૭૨ રોજ
તેમને રાવબહાદુરનો ઇલકાળ આપવા સારૂ કલેક્ટર
સાહેબને બંગલે સભા ભરાઈ હતી, તે વખતે કલેક્ટર
સાહેબની ફરમાશયી કહેલી કવિતા.

ઢોહરો

ખાખદાન કુળના ખરા, દીપક બેચરદાસ;
કુળ કણુખી શુભ કેડવા, અમદાવાદ નિવાસ. ૧

કુલણુ છંદ

આમ ઉઝા થકી અહમદાવાદમાં,
આવિયા આવના આપ દાદા,
સાતસે વર્ષની વિગત સરવે મળી,

રાખતા માનથી રાય જાદા;
પટલ પાંચ તણા પ્રાદ પરિવારમાં,
જગતમાં કેક કુળ દીપ જગ્યા;
વતનદારી કરી કઇક વેપારી પણ,
કેક ખેતી વિષે ખૂબ લાગ્યા. ૨

ઝાવણીમાં તથા સહેર દોકાન બહુ,
દેશમાં કીધી અંબાઈદાસ;
લસ્કરી નામની ઝાપ લોકે કહી,
જૂમિમાં નામ બહુ કામ ભાસે;
તે તણા પુત્ર તો દાસ બેચર થયા,
વિશ્વના વાસિ લોકો વખાણે;
વિત્ત બહુ વાવરી કામ મેટાં કર્યાં,
જરૂર આ જગતમાં લોકે ગણે. ૩

ધર્મશાળા ભલી અધિક ધન વાવરી,
પૂર્વ દિશાએ પુર બહાર કીધી;
રોગસાંતિકશાળા રૂપાળી રચી,
લોકમાં કીર્તિ ઘણી તેથી લીધી;
નારી શિક્ષકની નિજાણને કારણે,
સોગણુ સોગણી દામ દીધા;
એટલા દામ કામ કામેળાં કારણે,
કોડથી આજ ખખરીલી કીધા. ૪

રચારી શાળા સુગિવાંણુ વાણીતણી,
તે તણી વાત પણ છોજ તાણ;
અનનદાતા થઇ અનન આપ્યાં ઘણું,
સંકને તો કચો ખૂબ રાણ;
કરજદારે ઘણી ગરજથી કરગયાં,
અરજ સુણી કેકનાં કરજ કાપ્યાં;
પાળ વારી આળ ધરની રચી,
ભાડું લે અગ્ર ધરનાર આપ્યા. ૫

કેડવા કણુખીની નાત સરવે મળી,
નેહથી નાન શોકાઇ દીધી;
વાવણું વિત્ત પેદા કરી આપથી,
આપથી આખરૂ બહુજ કીધી;
દાન દેવા તણા ઉતરી મેદાનમાં,
જય કરી જગતમાં ગુજશ થાયો;
નણી તે વાત ગહારાણી વિકટોરિયા,
રાવબહાદુર ઇલકાળ આપ્યો;
અધિક પેદા કરી અધિક ધન વાવરી,
આથકી અધિક વળી માન આપો;

૧ પછી સી. એસ. એ. નો ઇલકાળ મળ્યો છે.

કાઠિયા જગતકર્ષાર કરણા કરો,
પુત્ર પરિવાર વિસ્તાર જામે;
હામ હેયે ધરી કામ આવાં કરો,
નામ પ્રખ્યાત રહેા હામ કામે;
બહાદુર બેચરદાસ જીવે ધણું,
દીર્ઘ આસીપ દલપતરામે.

૭

સોરઠે.

બહાદુર બેચરદાસ, પામી સૌના પ્રેમ રસ;
વર્ષો કહવા કુળ વાસ, મીઠો થયો મનુષ્યને.

૮

લીંબડીના બહારણા જશવંત સંગલ વિષે.

“ રાજકુમાર કાલેજમાં વિદ્યાભ્યાસ કરી પહેલો
નંબર ધરાવીને સંવત ૧૯૩૦ ના વૈશાખ વદી ૧૧
ભોમવારને લગને કચ્છના જાડેજ કુળની બે કન્યાઓ
સાથે લગ્ન કર્યું. ત્યારે મને કેકોતરી તથા બીજી
કાગળ લખીને ધણા આગ્રહથી લીમડી તેડાવ્યા હતા.
ત્યારે હિંદુસ્તાની બાપામાં આ નીચે લખેલી કવિતા
મેં કહી હતી. ”

કવિત.

જનક પુરિમેં તેતરી ધનક ધનકચારી,
કનકસી કન્યા સીતા સિતાવતિ પાયો હૈ;
દૂપ કે દેશ દેશ દેશકે નરેશ મિલે,
વામે ગુઠાકેશ મચ્છ વેષો વામા સ્વાયો હૈ.
જાદશ્વકે દેશ મકવાન જશ્નંતસિંહ,
વલમકે ઇલમમે પૂરન પંકાયો હૈ;
સબ રાજકે કુપારમ પહિલો પદ પાહ,
જાદવકો જુમ્મ કન્યા ચાહન ચહાયો હૈ. ?

રોડા.

મત્સ વેશ ધનુષ્ય પુનિ, સહજકાજ યહ સોદ;
વલમ ઇલમકે કામવં, વરસ લગત ફક દોડ.
પછી તેઓ વિલાયત જઈ આબ્યા વિષે.

મનહર છંદ.

પહેલો નંબર પાઠશાળા વિષે પામ્યા પછી,
પહેલે નંબરે તે વિલાયત પધારિયા;

૧ રાજકોટમાં.

રાજ અધિકાર પામી રાજ નીતિતણી રીતિ,
પૂરણ જીયારી જશ પૂરણ વધારિયા;
પ્રંતે પ્રજા પાળી વિધાવાળી કરીને સંભાળી,
પાખાં ધણી ટાળી જનો સંહથી સુધારિયા;
કહે દલપતરામ કરી સારાં સારાં કામ;
ધન્ય જશવંત ધરણીમાં જશ ધારિયા.

૩

કં નર્મદાશંકરના સરસ્વતી મંદિર વિષે.

સંવત ૧૯૩૦ ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે હું
ખાનગી કામે સુરત ગયો હતો તે દિવસે કવિએ પોતાના
મંદિર પાસે સભા ભરી હતી. તેમાં કવિતા બોલ-
વાનું નિમંત્રણ માનપૂર્વક મને કર્યું હતું, ત્યાં મેં
કેટલીએક નીતિ સંબંધી કવિતા સંભળાવીને આ
નીચે લખેલી કવિતા કહી હતી. તેમાં એક અર્થમાં
દેવની સભાનું વર્ણન છે અને બીજા અર્થમાં સભામાં
બીરાજેલા ગૃહસ્થોનાં નામ આવે છે.

દોહરો.

સ્મર મંગળાચરણમાં, પ્રભુ મંગળ કરનાર;
મંગળકારી દિવસ શુભ, વળી છે મંગળવાર. ૧
સ્વેતશંકર સુતને નમી, માયું તેની પાસે;
લાલશંકર સુતની સદા, હૃદય પુરે આશ. ૨
પદ.

“નાથ કેસે ગજંકા બંધ છોડયો.”—એ રાગનું.

સરસ્વતિ મંદિર છે આજ સોડે,

જોતાં મુદિત થયું મન માડે; સરસ્વતિ. ટેક.

ન્યાં જગજીવંત જગત વિદિત છે,

ચતુર અને નામ ચાડે;

આજ સરસ્વતિ મંદિર સમિપથી,

એનું સ્વરૂપ નથી ન્યાડે.

સરસ્વતિ ૧

બ્રહ્મ સભા આ સભામાં બળી છે,

બ્રહ્મા તે પ્રત્યક્ષ લેખે;

જે શંકર પંપાડુંગ બીરાજે છે,

કુર્ગો સહિત વળી દેખે.

સરસ્વતિ ૨

૧ શંકર શરીરે ઘોળા છે તેનાં ગણપતિ.

એમાં પરિકરાલકાર છે.

૨ વિષ્ણુ અથવા જગજીવનદાસ પ્રસાદદાસ.

૩ સ્વેતરંગના શંકર અથવા શ્વેતર પંડુરંગ.

૪ કુર્ગોરામ ગેહ્લોટા.

આ વર્ષ માંહિ આ સર્વના ઉરની,
ઉમેદ રામ કરે પૂર્ણ;

ધીરજ રલાલ વદન પ્રસુદિત કરી,
ભયંતા કરે સૌની ચૂર્ણ.

ઉત્કુંદરાય વળી નામ છે જેનું,
તે થએ સૌ પ્રસન્ન;

૪૩ પુશ રાજ રહે સઉ સન્નન,

આજ દિવસ ધન્ય ધન્ય.

કવિ 'નરમદે' અતિ ર્નેહથી સ્થાપિત,

સુરત શહેર મોઝાર;

તે મંદિરની સમીપમાં આ અવસર,

શોભે સભા છે શ્રીકાર;

ઝોગણીસે' અને ત્રીશમું આજે,

વિક્રમનું બેઠું વર્ષ;

દલપતરામ કહે દુનિયામાં,

ઉપજાવતો અતિ હર્ષ.

ટાહરો.

સંવત ઝોગણીમં અને. આજ ત્રીશમું વર્ષ,

સૌને સુખકારી થતો, હૈરે વધતો હર્ષ.

છાપો. ૧૯૩૦ ના આંકડાનો અર્થ.

પૂર્વે ચિદ આકાશ. શુન્ય રૂપે સર્વ રચ્ય;

તેથી ઉપજ્યા ત્રિગુણ, ત્રિલોકી થૈ વળી તે પાળ;

અસ્તદિક નવખંડ, ભુતજે ઉપજ્યા ભાગો;

તે સૌ એક સ્વરૂપ, સમજને સંશય ટાળો.

એ સમજણ કેરી સ્વચના, ઝોગણીસે' ને ત્રીશમાં;

સમજી જન મનમાં સમજજે, જેદ ભલો ભૂલીડમાં.

રાવ બહાદુર ભોળાનાથ સારાભાઈ વિષે.

“તા. ૨૭ મી. માર્ચે સન ૧૮૭૫ ને રાજ
તેમને રાવ બહાદુરના ઇલાકામ આપવા સાર કલેક્ટર

૧ ઉમેદરામ આણંદરામ, ૨. ધીર પુરુષથી જ-
ન્મેલા સૌના મુખ રાતાં કરીને અને ધીળ અર્થમાં
ધીરજલાલ નામ. ૩ વિષ્ણુ અથવા મુકુંદરાય મણિરાય.

૪ કેપ્ટન હોરમસન. ૫ મણિરામ માત્રમાં કેંડ પામી
તો હોય છે તે સામું ન જેતાં શુભનું ગ્રહણ કરવું
એવી નજરથી જેતાં આ કવિ સ્વદેશાભિમાની, હિમત
બહાદુર, વિદ્વાન અને દેશમાં ધણો ઉપયોગી હતા
એમાં સંશય નથી.

સાહેબને બંધે સભા ભરાઈ હતી તે વખતે કલેક્ટર
સાહેબની ફરમાશથી કહેલી કવિતા.”

મનહર છંદ.

રાવ બહાદુર તણું પદ રૂપી રીતે લીધું,

કોધું કમળેરે ગેળી વેરી વિકરાળનું;

શીખાર ચા હિસાબે પક્ષપાત પછી હાથો,

જરીએ ન ચાલ્યું જોર, લોભની જળજળનું;

સુવિચાર રૂપી શસ્ત્ર સજીને સંગ્રામ સન્ન્યો,

સંભાળ્યું સદૈવ કામ આપની સંભાળનું;

સારાભાઈના સપૂત ભલા ભાઈ ભોળાનાથ,

પૂરા શરાપણે માન પામ્યા મહીપાળનું.

શિખરિણી વૃત્ત.

ધનુર્વિદ્યાધારી, સસ્ત્ર જન શરા બહુ થયા;

પડે ગેળી ગોળા, તરત પછી ત્યાં તે ડૂરો ગયા;

ભલા ભોળાનાથે, અધિક કરી છાંતિ અવિચળા;

કૃપાચર્ચે ક્યારે. શિખરો રવરવેથી શુભ કળા.

ટાહરો.

નિર્મળ કારત ન્યાયની, પરમ તાર્ય પ્રખ્યાત;

કર્મ મુક્ત મણુ મુક્ત ન્યા. જુઓ થાય જન જન. ૩

તીર્થોધીશો દૈક ને. નીચાં કરાવે નણ;

ભોળાનાથે સ્વજન મુખ. ૪ ક્યાં ક્યાં મુખદેણ. ૪

રા. બા. ભોળાનાથ સ્ત્રી વિદ્યાલય વિષે.

તા. ૧૫-૨-૯૬ ને શનિવારે ગવર્નર સાહેબ

લૉર્ડ સેંડહર્ટ સાહેબે તે મકાન ખુલ્લું મુક્યું તે વખતે
કહેલી કવિતા.

ટાહરો.

વનિતાઓ વિદ્યા ભણે, સમજે તેનો સાર;

ઉપજે પ્રજા પ્રવીણ તો, મુધરે આ સંસાર.

હરિગીત છંદ.

સંસારની સ્થિતિ મુધરવાને, નારી સારીસુધારવી;

તે મુધરવા સ્ત્રી જાતિમાં, વિદ્યા વિશેષ વધારવી;

એવાજ શુભ ઉપયોગ માટે, ધર્મનું આ ધામ છે;

ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચળ નામ છે.

૧ શમ્ભુવેધી. ૨ સ્વદેશીઓ કેવી નીમકહલાલીથી
સરકારી નોકરી કરે છે; તે દેખાડી આપીને દેશીઓનાં
મુખ ઉઘાડી કર્યાં.

પુસ્તક લખે સમ્રાટ તથા, શુભ વસ્તુને સમ્રાટ થશે, વનિતા રિવેકે વાંચશે, અમાનતા તેથી જશે; આ દેશની ઉન્નતિ થવાનું, એક ઉત્તમ કામ છે, બહાભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. ૩ મુખ કલ્પવૃક્ષ ઉછેરવાને, પ્રથમ આ ક્યારે કર્યો, શુભ સેંદરહર્ષ જવનરે, નિજ કરવડે અંકુર થયો; વધી વૃક્ષ તે મોટા થશે, શુભ લક્ષણનો વિશ્રામ છે, બહાભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. ૪ ગુણુવર્તી પૂરું જ્ઞાન પામે, બાળકો તેવાં બને. શિશુપણથી પામે સદગુણો, રહ્યો રાજ નિજ માતાકને; ઉત્તમ અધમ તે અવની સરખો, પાકતો પરિણામ છે, બહાભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. જેવાં સુતર તેવાં ફળો, દુનિયાની અંદર દેખીએ, જેવી નદી તેવાંજ મત્સો, લક્ષ ધરીને લેખીએ; જેવી સુવનિતા તનુજ તેવાં, નિયમ ધૃષ્ટરી આમ છે, બહાભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. ૬ હિરા મણિ માણિક તણી, આતો અનુપમ ખાણ છે, ચિંતામાણ કે કામધેનુ, પૂર્ણ તેહ પ્રમાણ છે; વિદ્યા સ્વરૂપી વેલડી, તેમાંજ વસ્તુ તમામ છે, બહાભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. ૭ શુભ સ્વર્ગવાસ કર્યો બહો કહ્યું બાઈ તે કેવા હતા, વિદ્યાની વૃષ્ઠિ દેખીને દિલ રાજરાજ તે થતા; જેનાં રચેલાં પુસ્તકો, વંચાય ગામે ગામ છે, બહાભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. ૮ સ્ત્રી જ્ઞાનશાળા આ વિશાળો, જશભરી થઈ જનમજે, પ્રભુને પ્રતાપે અતિ અપાપે, જ્ઞાન મારી પામજો; ગુણ છે ધણીતી રહે તાજ, રાજ દલપતરામ છે, બહાભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. ૯

ઝાહરો.

૩૬' થી મહારાણીનું રહેા, અચળ આ રાજ;
ચાચ જેના રાજમાં, આવાં ઉત્તમ કાજ. ૧૦

અહીંના જહજ ટાગેર સત્યેદ્રનાથ સાહેબ

વાચત.

એ સાહેબ સને ૧૮૭૬ ના એપ્રિલમાં અહીં અદાલતના જજના હોદા ઉપર આવેલા તેમનું કુટુંબ હાલ વિલાયતમાં હોવાથી તેઓ બે વરસની રજા લઈને વિલાયત સિધાવ્યા. તેમની મુલાકાત કરવા સાહે સને ૧૮૭૮ ના સપ્ટેમ્બરના ૧૦-૧૩ શુક્રવારના

રાતના આઠ વાગતાં નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ ને બંગલે સારાં સારાં માણસોની એક મીજલસ ભરી હતી તે સભાની ફરમાશથી રચેલી કવિતા.

ઝાહરો.

રાજકાજ વિદ્યા વિનય, પ્રવાસ શાંતિ સજેર;
એવા કુળને અવનિર્મા, કીક કહે ૧ કાકેર. ૧

સૈયા એકત્રીશા.

કુળ ઉત્તમ કલ્પકતા મધ્યે, કીજ જાતિમાં લઈ અવતાર;
નાટક એક નવીન રચ્યું, વિગતે જેણે વેણીસહાર;
નારાયણ ભટ નામ અનુપમ, ઉત્તમ કુળવેલો અંકાર;
સત્ય કહ્યું સત્યેદ્રનાથ કુળ, કીક કહે જન સૌ કાકેર. ૨
એથઈ અઘાવીશર્મા પેઠી, થયા ૨ હારિકા પ્રસિધ્ધ,
જેણે જઈ વિલાયતમાં, નિજ વેહેમ વિદારણ કારણ કીધ,
સ્વદેશના માણસના મનનું. ઘટાડવા અંધારે થોર. ૩
પુત્ર હારિકાનાથ તણ્યા; દેવેદ્રનાથ દશદિશ વિખ્યાત.
આદિ શ્રદ્ધસમાજતણ્યા, આચાર્યપદે શોભ્યા સાક્ષાત;
રાજરામભોહનરાયેજે, પંથરચોરાખ્યો ટાગેર. સત્ય. ૪
પુત્ર થયા દેવેદ્રનાથના, શાણા સદગુણવાળા સાત;
તેમાં સત્યેદ્રનાથના નર, બહુ વિલાયતજઈ ભલીભાન.
સિવિલ સર્વિસતણીપરીક્ષા, આપીનેઆવ્યાઆકારસત્ય. ૫
ઈસવી અઢારસેં ચોસઠમાં હરખે આવ્યા હિંદુસ્તાન;
કલેકટરી ખાતામાં કીધી, નોકરી મોટું પામ્યા માન;
ભારતવર્ષતણ્યાબહુભાગે, નિરખ્યાઆહીયનુરશિરમેર.સ. ૬
અઢારસેં છોતર તણી, ઈસવી સાલે વળી અમદાવાદ,
જગજતણ્યાઅધિકારે આવ્યા, સૌનેસસચખાડયોસ્વાદ.
સ્નેહાકર્ણજીથીસૌનાં મન, તાણીલીધાંસીધાં દોર. સત્યા ૭
માયાગુ મનનાને ન્યાયી, ગુણુ જેતાં દોસે ગંભીર,
સ્વધર્મ ઉપર સ્નેહવણી, અભિમાન રહિત ઉદારઅમિર;
એવા ઉત્તમગુણથી આપે, પામ્યાસૌજન્યમાંજશજેર.સ. ૮
સંસ્કૃતના અભ્યાસ સદા, કુળ પરંપરાને રૂઢી રીત,
રાખ્યો તે સત્યેદ્રનાથ નર, પુસ્ત્ય મનમાં રાખી પ્રીત;
પ્રેમવળીપરમેશ્વરપદપર, પવિત્ર મનથી આડેપહોર.સત્ય. ૯

વસંતતિલકા છંદ.

જે કુળવાય જન થાય સ્વદેશી કેવા,
દર્ષાત તેનું જન મધ્ય સદૈવ દેવા;
ન્યાયી અને નિરભિમાની જુઓ નિહાળી,
સત્યેદ્રનાથ સદાર સંભાળ્યાશી. ૧૦

૧ તેના અપભ્રંશ ટાગેર. ૨ તેમની મોટી છત્રી કલકત્તાના ટાગેર હોલમાં સરકારે સુકી છે.

કોહરો.

નહીં ન્યાયને હાથ પગ, જ્યાં ત્યાં અમીટી જાય;
અરે અદાલત એ થઈ, દિવાની કેહેવાય. ૧૧
હતી અદાલત અસલ જે, દિવાની નામ ગણાઈ;
તે 'સત્યેન્દ્ર સમાગમે, દુનિયા કહે થઈ ઠાઈ. ૧૨
વિચરે છે છ વિલાપતે, કુટુંબ મળ્યા કાળ;
સહિને કુટુંબ સદા સુખી, રાખે શ્રી મહારાજ. ૧૩
વળી વેહેલા આવી અહીં, કરને રૂંડાં કામ;
આશિષ આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૪

ભાવનગરની ગરબી.

"પાટણનાં પહેળાં પાટીઆં, ગાગર કુમેરે," એ રાગ.
અધ્યવર્તી ગોહિલવાદ છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
જ્યાં જાડાં રસકસ ઝાડ છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૧
નહીંઓનાં નિર્ભજ નીર છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
સરાવર સારાં ગંભીર છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૨
કતમ નીચાં અગ્રણિત છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
ગિરિ શત્રુંજય શોભિત છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૩
અધિયલ રૂંડાં બહુ ગામ છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
રૂંડી રચના કામે કામ છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૪
પણ ભાવનગર સૌથી બહુ, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
એના જેવું એ એકહું, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૫
જ્યાં ગાદી ગોહિલ વંશની, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
પુરી દિપુરીના અંશની, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૬
જ્યાં પરમેશ્વરની મહેર છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
કદમીની લીલા શ્રેહર છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૭
તખતે ત્યાં તે રતપતેશ છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
જે વિદ્યાવંત વિશેષ છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૮
ઘોડાં ને રૂંડાં ચોક છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
જ્યાં લખેશ્વરી બહુ લોક છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૯
દીપતાં બહુ દેવસ્થાન છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
વળી વિષ્ણુ ધણી વિદ્વાન છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૧૦
બહુ બંગલા ને વળી બાગ છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
એની રચના રૂંડી અચાગ છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૧૧

૧ ખીલે અર્થ એવો છે કે સત્પત્તાન દિવે એટલે
રાગ અંગ્રેજ સરકારના સમાગમથી અદાલત ઠાકી
થઈ છે. ૨ તા. ૫ મી એપ્રિલ સન ૧૮૭૮ ને રાગ
નેમને સ્વતંત્ર રાજ્યાધિકાર મળે.

વળી બંદર છે બહુ શોભતું, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
જન મન જોવાનું લોભતું, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૧૦
રતનાગરની રિધ સિધ છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
વેપાર ધણી વિષ્ણુ છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૧૧
ત્યાં મુખીઆ લોક સમૃદ્ધ છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
નિત્ય આનંદ આજીવ થાય છે, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૧૨
બહુ દિવસ દિસે છે કેળા, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
કરે પરમેશ્વર ચડતી કળા, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૧૩
નખનેશને વસ્તી તમામની, ભાવ ભેર ભાજો ૨;
રૂડી આશિષ દલપતરામની, ભાવ ભેર ભાજો ૨. ૧૬

નવી દુનિયા વિષે.

અશ્વત્થરાસ.

કોહરો.

દાંડે આ દુનિયા નવી, નવું નવું સૌ કામ;
કાણે મન લાવ્યું અહીં, કામે દલપતરામ. ૧

બુજગી છંદ.

અરે આજ આંકી મને કાણુ લાવ્યું,
નવું વિષે શું હજારે આ વસાવ્યું;
ગયું ક્યાં હતું જેઠ જુની પ્રજાણું,
અહો સહિ આતો નવી હું નિકાણું. ૨
અન્યા બાગ ને બંગલા કામ કામ,
નહીં જ્યાં હતું નીર મીઠાનું નામ;
નહીં દોસતું બાડનું એક ડાણું,
અહો સાદ આતો નવી હું નિકાણું. ૩
વિમાનો સમાં વાહનો ક્યાંય આલ્યાં,
બહુ શોભિતાં એક કાણે બનાવ્યાં;
ગુરુ શાન બંકારતું કેમ તાણું,
અહો સહિ આતો નવી હું નિકાણું. ૪
વિના બેલ અથે રથો એક થોડે,
જતાં આવતાં વાટમાં એક જોડે;
ન સાલી શકે કોઈ પ્રાણી પગાણું,
અહો સહિ આતો નવી હું નિકાણું. ૫
નહીં સાંભળેલી કહી ક્યાંકી કાને,
કળાઓ વધી સ્વર્ગવાસી સમાને;
પરે દિશિ સૌ રૂપનાણું, રૂપાણું,
અહો સહિ આતો નવી હું નિકાણું. ૬
હતાં જે સ્થળે હાપરાં છેકે છેડાં,
કિંમતે નહાં મરિયાં આજ મોરો

ખરૂં આ હશે કે હશે સ્વપ્ન કાલું,
અરે સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૭
હશે સ્વર્ગ કે આ હશે મૃત્યુ લોક,
હશે સંત્ય કે આ હશે સર્વ ફોક;
અરે એક સદિહને કેમ ટાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૮
જુદાં વસ્ત્ર દીસે જુદાં ખાનપાન,
જુદી જાત વાગત જુદાં જાન નાન;
નકી સર્વ જુનાથી દિસે નિરાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિરાળું, ૯
દિસે ધર્મ જૂઠા જૂઠા કર્મ કરી,
નહું રાજ દિસે નવા કારભારી;
ખગિયે હવું તે દિસે નિર્જાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૦
હતા ચોર લોકો હતા જ્યાં હુદારા,
તહાં તો દિસે છે ધણુ લોક સારા,
કુખાળું હવું સ્થાન તે છે રૂપાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૧
વધેલી દિસે છે બહુ સ્થાન વસ્તી,
સુખી સંભવે છે પ્રજા તે સમસ્તી;
સ્ત્રોહીન થાને થયું છે રસાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૨
અરે આ નવી સૃષ્ટિમાં આવવાથી,
ક્યાં દેહને રંમ જૂદી હવાથી;
થયું એત માયું હવું જેહ કાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૩
હતા જે જનો કદ તે ક્યાં સિધાવ્યા,
ક્યા દેશમાંથી નવા એહ આવ્યા;
ગયું ક્યાં જનાનું હવું જેહ જાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૪

કોઈરો.

કુખ બરેલો દેહ આ, હોતોજ હિંદુસ્તાન,
મહારાષ્ટ્રના સબથી, શેલે સ્વર્ગ સમાન. ૧૫

કાળના વેગ વિષય.

જુલની.

જુઓ વીનળી થાય આકાશ જેમ,
તરી દિશિએ જાય તત્કાલ તેમ;

ચટોચટુ ચેપિથી હું ચાલનારો,
અરે કાળ હતાવળો વેગ તારો. ૧
વલો જાય જોરે નદીના પ્રવાહ,
અહો વારિનાં વેગ દીસે અધાહ;
ધર્યાં તે જવાનો ખરી એજ ધારો,
અરે કાળ હતાવળો વેગ તારો. ૨
હતો બાળ હું જ્યાં પિતાને નિવાસે,
પિતા માગેતો દુધ માતાને પાસે;
નથી વીસર્યો ક્યાં ગયો તેહ વારો,
અરે કાળ હતાવળો વેગ તારો. ૩
ખરી ખાંતથી બાળમાં ખેલતો હું,
તડીને દડીને પગે ટેલતો હું;
નથી વીસર્યો તે સમેના વિચારો,
અરે કાળ હતાવળો વેગ તારો. ૪
નદીયે નળાને જના બાળ નાવા.
જર્મ મંડતા કુખથી જુથ આવ્યા,
નથી વીસર્યો તે નદીના કિનારો,
અરે કાળ હતાવળો વેગ તારો. ૫
નિશાળે જર્મ શીખતો સેલ ચાંક.
પિટે ખૂબ પંડ્યો પડે કોઈ વાંક;
દુખ છે દબુ નો અંત નેહ મારો.
અરે કાળ હતાવળો વેગ તારો. ૬
નહી જાગેતો અજ આ કયાથી આવે,
નકી જાગેતો કાણુ વલો અનાવે;
પિતાની કમાણીથી થાવા જુવરો,
અરે કાળ હતાવળો વેગ તારો. ૭
નહી કોઈ ચિંતા હતી ચિત્તમાં,
બસે હોય કુષ્કાળ સકાળ ત્યાંય;
અહો ક્યાં ગયો તે સમે સૌથી સારો,
અરે કાળ હતાવળો વેગ તારો. ૮
પછી માતતાને કહું લભે મારે,
અરે એ સમે તો મને લાગ્યું સારે;
નહી જાગ્યું મેં આ સમે છે જનારો,
અરે કાળ હતાવળો વેગ તારો. ૯
કમાયો ધમાયો કિધા ખાનપાન,
પછી તે જ્યાં વર્ષ સ્વપ્ન સમાન;
ગયા કોઈ તો દાન સારો નહારો,
અરે કાળ હતાવળો વેગ તારો. ૧૦
અરે વર્ષ સત્યોત્તર એજ આજ્યું,
પડ્યા દાંત સ્વર્ગે કળત્રે સિધાવ્યું;

થયા દુખલા દેહના કામદારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૧૧

છતે આજ છે પાંચ જે પુત્ર મારા,
અમે વીતશું તેમ તે વીતનારા;
ગણ્યારો યુષ્ઠી બે ઘરે કીર્તિકારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૧૨

નથી મેં પ્રભુની પુરી ભક્તિ કાપી,
નથી કામ સારાં કરી કીર્તિ લીધી;
નથાપિ મને તારશે તારનારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૧૩

હાહરક

આગળથી અધરો દિસે, ચડવો ડુંગર જેમ;
ચડ્યા પછી છોટો દિસે, ઉઝો ડુંગર એમ. ૧૪
આદિ અંત વિષુ બેય છે, કાલ અને આકાશ;
તથા નિષંતા તેહનો, ઈશ્વર છે અવિનાશ. ૧૫
તથ્યા તલમાત્રે નથી, પણ બે અધુરાં કામ;
પ્રભુ ભક્તિ પરમાર્થ તે, દાખે દલપતરામ. ૧૬
આ અવનીમાં ફરિ ફરિ, થાપઃ જન્મનં + નાશ;
તો જનનો જશ જગતમાં, વસશે ક્યાં રિશર વાસ. ૧૭

સન ૧૮૮૪ ના રિસેન્ડર માસમા ગવરનર જનરલ
રિપન સાહેબ અમદાવાદ પધાર્યા ત્યારે કહેલી કવિતા.

હરિગીત છંદ.

જેજે ગવર્નર જનરલો અદિ આવીયા વળી આવશે,
પણ કોણ કેવાશે બંધો, જે રિપનને વિસરાવશે;
રિપને અધિક આપાવિયું મહારાણીજીના રાજને,
સકિ સંજનને મળિ માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૧
શુભ ભાગ્ય ભારત ભુમિનાં તે જરૂર જાગ્યાં જ્યાંહરે;
અધિકાર લદને આવીયા શુભ રિપન સાહેબ ત્યાંહરે;
આ દેશ હિત ઉત્તમ કર્યા છે કોટિ કોટિ કાળને,
સકિ સંજનને મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૨
આ દેશના વ્યાપારને એણે ઉતેજન આપિયું,
એણે કરી લુણ કરે અને સકિ કદ મોટું કાપિયું;
આનંદ ઉપજ્યો એ ઘટ્ટો જન ઘેર ઘેર ધણીજને,
સકિ સંજનને મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૩
કલ્યાણ કરવા દેશનું વિદ્યાતાણી શુદ્ધ કરી,
કાણલ તણો કળયો પતાવી પ્રજાની પીડા હરી;

*ઉત્પત્તિ. + પ્રલય.

હક આપી એણે હોલવી આ દેસિજનની કાળને,
સકિ સંજનને મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૪
સ્થાનિક સ્વરાજ્ય તણો કસાવ કર્યો બંધો આ દેશમાં,
એથી અધિક સંભારશે જન હરમડી હંમેશામાં;
શોભાવિયો એણે સરસ સકિ આજ રાજ્ય સજાજને,
સકિ સંજનને મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૫
તજિ પક્ષપાનની વ્યાતને નિષ્પક્ષપાત ધર્યો બંધો,
ઈનસાફ આપશે એકસમ દેશી અને ગોશ લણો;
દિનનીશ સૌ આશીષ દે છે જે ગરીબ નિવાજને,
સકિ સંજનને મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૬
કારીગરો કારીગરી આ દેશમાં અધિકી કરે,
એવો ઉપાય વળી કર્યો તે રિપન રામ ગવર્નર;
આ સમયમાં એ લઈ જશે જશ પૂર્ણ શ્રેષ્ઠ જજાજને;
સકિ સંજનને મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૭
સકિ સાથ જેડી હાથને જગનાથને નમિ માણજે,
કલ્યાણ કરજે રિપનનું સંકટ સરવે ભાગજે;
ભવમાં અમે નહીં બૂલીએ તે રિપન ટેરા કાંચને,
દિલમાંથી વીસરશે નહીં દીનનીશ દલપતરામને. ૮

ધી ઇમ્પીરિયલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ વિષે કવિતા.

(સન ૧૮૬૩ માં લંડનમાં ઉપક્રમું લે.)

આ કવિતા એજ વરસમાં એનરેબલ મી. મચે-
રજ મેહેરવાનજી ભાવનગરી એમ. પી. સી. આઈ. ઇ.
ની મારફતે તે ખાતાના પ્રેસિડન્ટ મેહેરમાન પ્રિન્સ
એફ વેલ્સ સાહેબ તરફ મોકલી હતી

કુલજા છંદ.

રાણી વિજયા તથા વિજયના થંબનું,
અત્ય વરણન કદં હરખ આણી;
સ્નેહથી સદ્વેણા સ્મરણ તેનાં કદં,
જગતની માત સાક્ષાત ગણી. ૧

સંમહસ્થાન સ્થાપવાનું કારણ.

ઇસિ અહાર સત્યાશિત્રી સાલમાં,
વીશ્વમે દિવસ જુન માસ ગણ્યો;
રાજ પદવી મહારાણિ પામ્યાં પછી,
વર્ષ પચાસ પૂરાં પ્રમાણે. ૨
જુગિજિનો દિવસ યુરોપિયન જન ગણ્યો,
જેહ અમે તેહ નજરીક આવ્યો;

હરખ હીવાળિયાં દસ ગણા દિલ વધ્યા,
રાજ હિતકારિને હદય બાધ્યા. ૩

બાગ્યાણી ભસા થાય જે બૂપતી,
તેજ પંચાસમું વર્ષ વેષ,
એ થાપી અધિક વળિ બાગ્ય જે ઉધરે;
દષ્ટિએ વંશ વિસ્તાર દેખ. ૪

પાટવી પુત્ર મહારાણિનાએ તહીં,
પ્રથમ નવ માસથી મન વિચારી;
સ્મરણ રહેવા જનેતા તણી બુધિલિનું,
વાત ભલિ ભાત આપે ઉચારી. ૫

માત કે તાતનું નામ નિશળ થવા,
પુત્ર જે પ્રેમ પરિપૂર્ણ રાખે;
એજ સત્ પુત્રને એજ કુળનો દિવા,
એમ જીવળતણા લોક માખે. ૬

મિસ્ત્ર ઓલખઈ તાતે કરી જે હતી,
શુભ પ્રદર્શન તણી રીત સારી;
સંપ્રહસ્થાન સજવાને ઇચ્છા કરી,
ધ્યાનમાં એજ અનુકરણ ધારી. ૭

તાતના ચિત્તમાં એવિ ઇચ્છા હતી,
થાય વેષારનો બહુ વધારો;
વળિ કળાં કુલળતા શ્રદ્ધિ પામે ધણી,
સર્વથા થાય તેમાં સુધારો. ૮

એથિ એકાવનામાં પ્રદર્શન કયું,
તોય ઇચ્છા રહી ગઈ અધારી;
સ્થાપિએ સંપ્રહસ્થાન આ કામના,
પિતૃની ધારણા થાય પૂરી. ૯

ઇન્સ્ટીટ્યુટનો આરંભ.

બહિને એમ તે વાત જાહેર કરી,
સ્થાપવા સંપ્રહસ્થાન સાઈ,
કાયદા તેથિ જે થાય તેપણ કલા.
સાંભળી સર્વને લાગ્યું પ્યાદ. ૧૦

પુનિ તેની રહેઠાણના હાથમાં,
પાટવી કુંવર તે પ્રમુખ થાય;
નિયમ એવો લખી રાખ્યા ત્યારથી,
રાખવી રીત એવી સદાય. ૧૧

વીસ જનની સંભા સ્થાપિ મંત્રી થવા,
પ્રમુખ તો પાટવી સુત સુભાગી;

દેશ જાઝા મહારાણિના રાજમાં,
ત્યાંથી શ્રીમંતની મદદ માગી. ૧૨

ભરતખંડાદિ જામીય સંસ્થાનથી,
આપવા લાગ્યા નાણું એમાં,
એકાળીશ તો લાખ રૂપિયા થવા,
બાગ ચોરે ભરતખંડ તેમાં. ૧૩

દેવના છે દયા જે મહારાણિને,
તેહના નામથી જે ચલાય;
વરતુઓ સર્વ એ કામ આવી મંગે,
દ્રવ્યના ગંજના ગંજ થાય. ૧૪

ખાત મુહૂર્ત વિષે.

ખાત મુહૂર્ત કરવા મહારાણિને,
સૌ સમાસદ મળી અરજ કીધી;
સર્વના હિત તણું કામ સમજી બહુ,
ધ્યાનમાં વાત તે ધારી લીધી. ૧૫

ચોથી જુલાઈ સત્યાશિની સાલનો,
વખત વિદ્વાન લોકો વખાણે;
આંડવો સરસ મોટો સ્થાવી ભરી,
અમુત જનની સભા એહ ટાણે. ૧૬

હાકમે પણ ધણા તર હાજર હતા,
કેક શિરપાશ કે ટાપિવાળા;
જેમ માણિક મણી સહિત શોભે ભરી,
તે સભા સર્વ મોતીની માળા. ૧૭

દેશ યુગાપના કેક તો ઉચક હતા,
કેક હિંદુ હતા રાવ રાણા;
કેક તુરકો હતા તે સમે ત્યાં કને,
સાહેબીદાર સરદાર સાણા. ૧૮

કંઠપતિ રાવ ખેંગાર નિજ ખાત સહ,
કુચ બિહારેશ રાણી તે રાણે;
મોરખીના વસુધાધિપતિ વાઘજી,
લીખી નાથ જશવંત ભણે. ૧૯

બૂપ બગવંત બહુ નામે મોડળ ધણી,
કે. સી. આઈ. ઈ. ઇલકામ જાળે;
તેમ રાજા કપુરચંદ તણા ત્યાં હતા.
અવર દીવાન નીજમના જે. ૨૦

જેહના પૂર્વજેએ પરાક્રમ કરી,
સ્થાપિયાં રાજ સક શત્રુ મારી;

પાદશાહોનિ સસ્કારિ સારી કરી,
આજ રાષ્ટ્રિનિ સસ્કારિ ધારી. ૨૧
તે તથા અન્ય શ્રીમંત જન પશુ ધણા,
સર્વના વદનપર હરખ જાહે,
શાણિ મહારાણિ શેખે ભક્તિ તે વિશે,
જેમ તારા વિશે ચંદ્ર ચણકે, ૨૨
ત્રિન્સ ઓફ વેલ્સ ભાષણ બહુ ત્યાં કર્યું,
વચન ઉચ્ચારિયા અમૃત જેવાં;
સંગ્રહસ્થાન તરથી ફોળા જે થશે,
તે કલાં તરત સમગ્રજ વેવાં, ૨૩
તે સભામાં સભાસદ જનો જે હતા,
બહુ ખુશી સૌ મળાનિ બતાવી;
મેધ ગર્જન સુણી જે રિતે મોર સહ,
ટહુકા ટહુકા કરે હરખ લાવી. ૨૪
માનિ ઉપકાર મહારાષ્ટ્રિએ તે પછી,
ખુશિ થઈ ખાત મુદ્દર્ત ફાળું;
ભાણિએ દેશમાં ઝાઝી દોલત થવા,
દેવિએ તેહ વરદાન દીધું. ૨૫
વાગિયાં સસ્સ વાગિત મધુર સ્વરે,
ભાણિએ અવનિ તે ગાનિ બીધી;
કે ભસી સુદ્ધિમાં વૃદ્ધિ ધનની થવા.
ગર્જના ત્યાં કરે તેહ ત્રી. ૨૬

તે મહેલ વિષે.

ખૂબ ત્યાંતા થયો મહેલ ખટવર્ષમાં,
રૂપિયા લાખ છત્રીશ ખચ્યાં;
નય જેવા જનો થાય દેખી ખુશી,
દેશ પરદેશમાં ચાલિ ચર્ચા. ૨૭
એહ સમ શોખિતો આ સમે ક્યાંદિ પશુ.
મેદિનીમાં નથી મહેલ મોટો;
જેહની આગળે તાજખીખી તણો,
લેખતાં લાગશે એક છોટો. ૨૮
મુલક પ્રત્યેકની વસ્તુઓ મૂકવા.
ખંડ જૂદા કયાં ખૂબ સારા;
ભાણિએ માલ જુદા જુદા મૂકવા.
નિર્મિયા તેહ બંડાર ન્યારા. ૨૯
તથા મિનારા દિસે તેથિ તે મહેલનો,
ચંદ્રિના ત્રિશુળની તુલ્ય ઓખો;
અજિતને જીતનારી મહારાષ્ટ્રિએ,
ભાણિએ એહ જયજય શાખો. ૩૦

કે શું! પર્વત મહારાષ્ટ્રિની કીર્તિનો,
તેહનાં શિખર તથા આ દિસે એ;
ધાતુઓ ઓપધિ, પહિ, પશુ પશુ બહુ,
વિવિધ તે શૈલ્ય માંહી વસે છે. ૩૧
મહેલમાં માળ તથા જોષ કોષ કહે;
લક્ષમાં વિશ્વનો ધાટ લીધો;
પેખિ પાતાળને, પૃથ્વી, આકાશને,
તેહ તથા જીવન આકાર ફાળો. ૩૨
લોઈ મહરસેલ હિંદુ તથા સ્થાનમાં,
આવીને વાત તે સૌ ઉચારી;
રાજકર્મી તથા સુર ખીજ જને,
મોકલી આપવા વસ્તુ ધારી. ૩૩
તેમ ઉપમંત્રિ સોમર્સ વાઘનને,
મોકલ્યો વણિ બિજન મુલક માંહી;
તરત તેણે જઈ વાત જાહેર કરી,
અમ થયો સુદળ તેના ય ત્યાંહી. ૩૪

ઓરીએટલ સ્ટીની સ્કુલ વિષે.

સંગ્રહસ્થાનની એક શાખા વળી,
નેઝેની સાલ ચાતાંજ થાપી;
વિવિધ ભાષા બણે દેશ પરદેશની;
એવિ કોલેજ પૂરી પ્રતાપી. ૩૫
મેક્સમ્યુલર મહા પડિતે તે સમે,
કીધું ભાષણ અની અસહકારી;
દેવનાના ગુરુ જેમ જુલસ્પતી,
શીખવે દેવને રીત સારી. ૩૬

દેશ દેશની વસ્તુઓ વિષે.

હિંદુના સ્થાનની અન્ય સંસ્થાનની,
કુદરતી અધિક પેદાશ કેવી;
વિવિધ વેપાર, વિદ્યા, કળા, કુશળતા,
ખેતિવાડીની પશુ ખૂબ એવી. ૩૭
દેશ પરદેશની વસ્તુ મંગાવિ બહુ,
કાઠને કાચની પશુ કરેલી;
વસ્તુ વિવિધ તથાં સુત્ર ને બિનનાં,
ધાતુની વસ્તુઓ પેણુ ધરેલી. ૩૮
હાથિના હાંતનું પક્ષિનાં પાંછનું,
પશુ તથાં ચામનું કામ કીધું;

મળમાં મલ્લતા છેક છે ઝીડું મણુ.
 મોડું ચતુરાધથી મલ લીધું. ૩૯
 પુરુષ નારીતણું પુતળાં પેખીએ,
 હોય જન ભતિ પ્રત્યક્ષ જેવાં;
 પક્ષિ, પશુ આદિ પણ પ્રસિધ્ધો પાંશવિષ્ણુ,
 ઊડતાં બોલતાં હોય એવાં. ૪૦
 નિય ન થલાય તેમાંહી જન કોઈથી,
 એટલી એક દેખાય ખામી;
 સદિ સૌંદર્ય સર્જેલ શાશ્વત્વનં,
 જન જુએ પૂર્ણ આશ્ચર્ય પામી. ૪૧
 જગન કર્તાં પ્રભુએ જ જન ઊપરે,
 કોટિગણી આજ કરેણ જ કીર્તિ;
 જે કળા આપની અકળ કહેવાય છે,
 તેહનું કાંઈ બખર્શીશ દીધી. ૪૨
 જત્ર ભુદી ભુદી ભતનાં પણ ભુઓં,
 કાંઈ ન કળાય એવા કરેલા;
 જન તણી બુદ્ધિના એહ મનુના ભલા,
 લાવિ બંડાર માંહી બરેલા. ૪૩
 વિવિધ વાગ્ગીના પેટીએ પેખિઓ,
 જેહમાં રાજ મનરંજ ઊઠે;
 સાત સુર સહિતની મધુરતા સામળી,
 સ્વર્ગના વાસી પણ સઘ મૂઠે. ૪૪
 વાયનં અગ્નિ વણિ સૂર્યનં વીજળી;
 હિંદુઓ દેવ ગણિ નિત્ય પૂજે;
 મનુપને વશ થઈ તેહ મજુરી કરે,
 જેહને જેહનું કામ સૂઝે. ૪૫
 ગ્રાણ્હી સાલ મેં માસમાં સ્થાન તે,
 ખાંતથી રાણિજી બુદ્ધનું કરશે;
 વિવિધ વસ્તુરૂપી પાત્ર નાટક તણા,
 તેહ પડેા ધિરે દૂર ધરશે. ૪૬
 દેશિ પદ્મેશિ બહુ રાયને રંક પણ,
 દેખશે દષ્ટિએ તે તમાસે;
 નિરખિને હરખશે નિરખનારા જનના,
 ખૂબ નાટક તણા ખેલ ખાસે. ૪૭

બુદ્ધિ કેળવવા વિષે.

ઇશ્વરે બુદ્ધિજન સર્વને આપિ પણ,
 કેળવ્યાથી ભુઓં થાય કેવી;
 કળિ શકે કાલ નહિ નિરખનાં મનહરે,
 ઊપજાવે ધણી વસ્તુ એવી. ૪૮

ભુમિમાં વસ્તુના અધિક બંડાર છે,
 શોધતાં શોધતાં હાથ લાગે;
 જત્ર આદિકની ભુક્તિયો પણ ધણી,
 તર્ક શક્તિ વધે તો જ જાણે. ૪૯
 જે રસાયન ક્રિયા નૂવનવી કરિ ભુએ;
 લક્ષ્યા તે થકી લાભ થાય;
 ઔષધો એમ અજમાવિને જે ભુએ,
 તે થકી તન તણા રાગ જાય. ૫૦
 માનવીઓ વિના કોઈ પણ પ્રાણિનં,
 ઇશ્વરે બુદ્ધિ એવી ન આપી;
 એ થકી પ્રાણિઓ સર્વની ઊપરે,
 માણસોએ અમલદારી સ્થાપી. ૫૧
 પૃથ્વીના પદ વિષે શ્રદ્ધ સાગર વિષે,
 ઊડિ આકાશમાં મનુષ્ય જાય;
 સિંહને હાથિ સરખા પશુ વશ કરે,
 જેહનું જોર અતિશે જણાય. ૫૨
 અહ ઉપગ્રહતણી કેમ ગતિ થાય છે,
 જત્ર તે નિરખનાં જ્ઞાન જાણે;
 બહુનમાં ખેસિ આકાશમાં જાય જન,
 નિરખનાં અધિક આશ્ચર્ય લાગે. ૫૩
 પલકમાં પત્ર બહુ છાપિ વાળે ગણે,
 છે નહીં જાણે ભુઓં છાપખાનાં;
 ચિત્ત હરનાર કરનાર અચરજ અતી,
 એ સ્થળે છે વળી અધિક વાનાં. ૫૪
 વસ્ત્રવિણુ જેહ વનમાંહિ વસ્ત્રા હતા,
 જે હતા જંગલી પ્રાણિ જેવા;
 તે જને તત્વ શોધકે તથા તીવ્રમતિ,
 કેળવણ થયા જ્ઞાન કેવા. ૫૫
 અધિક અભ્યાસથી શું નહીં કરી શકે,
 અકલનં અંત કદિએ ન આવે;
 કરી શકે કાંઈ દિન મનુષ્ય અહમાં ગતિ,
 બુદ્ધિથી એવિ ભુક્તિ બનાવે. ૫૬
 માનવી માત્ર અભ્યાસ જો આદરે,
 હામ દૈરે ધરે કામ કરવા;
 તો સરે અર્થ સામર્થ્ય સૌ મેળવે,
 બુદ્ધિના સાર બંડાર ભરવા. ૫૭

ભુખીસીના માહમ્યા.

કસરે હિંદની બાણિ ભુખિલી ભણે;
 સ્મરણ માટે જીવું કામ સાહે. ૫૮

સ્થાપિયું સંઘહસ્થાન ઉચ્ચાકમાં;
ધન તથા જુદિનું ધામ ધાઈ. ૫૮
શ્રેષ્ઠ કારીગરોકરિ કારીગરી,
વસ્તુઓ વિવિધ તેમાં વસાવી;
વસ્ત્રો નિરખતાં અમરતી બપોળે,
ઉડના લોકથી એથું આવી. ૫૯
ગોધી જન એવી કારીગરી શીખશે,
વિવિધ વસ્તુતણી શ્રદ્ધિ થાશે;
મુખ ધણું તેથી સંસારી જન પામશે,
મુશ્કિમાં અધિક શોભા જણાશે. ૬૦

એક પીળની મદદ વિષે.

એક જણથી કરી જણુશ નહિ નીપળે,
ત્રેષ્ઠએ મદદ પીળ જનોની;
કાંઈ લુહાર, ઘુતાર, કુંભાર વળિ,
કાંઈ સદ, સાળવી, કાંઈ સોની. ૬૧
ઘાટ ગાડી તણા એક સારા ધડે,
અન્ય એળાર એનાં ખનાવે;
એમ અન્યોન્યની મદદથી માનવી,
કાવના કામમાં આપ દાવે. ૬૨
નામ દીવા લઈ એકડા કાઢીએ,
પ્રાંઠ જ્યોતિ ધઈને પ્રકાશે;
તેમ જાડાં મનુષ્યોની જુદિ જગે.
બાળતાં તેહ અદ્ભુત બાસે. ૬૩
સંપ જો હોય તે સર્વ સુખ પામીએ,
નમીએ સર્વ શ્રીમંત યદનિ;
સંપ જો જાય તે જાંપ જનને નહીં,
હીડી મરે હાય હથિયાર લઈને. ૬૪

એ સંઘહસ્થાનનો મહિમા.

સર્વ શુભ કામનું ધામ આતો થયું,
નામ મહારાણીનું અમર રહેશે;
દે કળા કુશળતાકરિ શ્રદ્ધિ કરે,
લોકને એમ ઉપદેશ દેશે. ૬૫
જ્યાં લગી અંમર છે નામ આ જગતમાં,
ત્યાં લગી જીવતું તેહ જણી;
નામ જે જનતણું નાશ પામી ગયું,
તે નક્કી નાશ પામ્યો પ્રમાણે. ૬૬
જન્મિ આ દામમાં કામ સાઈ કરી,
જે જને અમર નહિ નામ રાખ્યું;

આકળા તૂરની તુલ્ય ઉડી ગયે,
રત્ન તન રાખમાં-શણિ નાખ્યું. ૬૭
આ શુભ સ્થાનથી જણશે સૌ જનો,
થાય દર વર્ષમાં શોધ કહેવે;
આ મહારાણીના રાજમાંકી થયે,
વીજળી આદિના શોધ એવે. ૬૮
શિલ્પ અભ્યાસના શુદ્ધ ઇતિહાસમાં,
આ સમયના સુષુતિહાસ થાશે;
ચળકતા કીર્તિ રસ સહિત રસાશ્રમી.
લેખ તે લાયકાથી લખાશે. ૬૯
રાજના સર્વ સંસ્થાનના લોકને,
લક્ષ્મી આ થકી લાભ થાશે;
વિવિધ ઉદ્યોગ દુનર કળા,
અધિક ને અધિક થાતાં જણાશે. ૭૦
સંઘહસ્થાન આ આજ સર્વોપરી,
અન્ય દામે નથી ક્યાંઈ એવું;
સર્વ દુનિયા દિડી જે જુએ એહ જાઈ,
સત્ય છે જણુજો સ્વર્ગ જેવું. ૭૧
જન્મ ગયા ધરી એહ વેળું નહીં,
જન્મનો જણુવે આશ્રણ એનો;
જેય નહીં એહતો કાંઈ જોયું નહીં,
તુચ્છ અવતાર પશુ તુલ્ય તેનો. ૭૨

તીર્થ વિષે.

ધર્મની કર્મની જુદિ જાડી ધરે,
જન્મ વસે એહવા જેહ કામે;
તીર્થનું સ્થળ બહુ તેહ કહેવાય છે,
જ્યાં જાઈ જન બહુ જુદિ પામે. ૭૩
ધર્મ જુદિયા સુખ તો મળે સ્વર્ગમાં,
કર્મ જુદિયા સંસાર મુખિયો;
ધર્મ કે કર્મની કાંઈ જુદિ નહીં,
દેહ દેહાંત દેખાય દુખિયો. ૭૪

મહારાણીના ગુણ વિષે.

જે મહારાણીના રાજ્યથી રાજમાં,
વિવિધ વિદ્યા શ્રદ્ધિ પામી;
સંપ ને જાંપ પણુ જમિયે જન વિશે,
સુખ તથા સરસ સંપત્તિ જામી. ૭૫

ભાગ્યશાળી ભલી શુદ્ધિવાળી વળી,
દીન ઉપર હિંસે દિલ દયાળી;
આપનો વંશ ને આપના સ્વામિનો,
વંશ ઊભળવાવાળી ભાળી. ૭૬
દષ્ટિ દુર્બલ કે સ્પષ્ટદર્શક સમી,
સાંભળે દૂરથી અવધુ એવા;
હાતું નહિ જેકે નિજ રાજમાં રંચપણ,
જાણી ભે જનતણા સુચણુ જેવા. ૭૭
કાણુ ધનવાન છે કાણુ વિદ્વાન છે.
લક્ષમાં વાત તે ધારી ભે છે;
માન લાયક હિંસે જેવું જે માનવી,
તેવું તેને બહુ માન દે છે. ૭૮
તે મહારાણ્યું રાજ રહેજો સદા,
માગીએ શીશ નામી ઇશ પાસે;
દિલ ધરી હર્ષ ઉત્કર્ષ દલપત-કહે,
છદ આ સુજનનાં વ્રંદ ગારો.

દોહરો.

દેહ વૃદ્ધ વળિ દામ નાહ, દષ્ટિ કરે નહિ કામ;
સ્વદેશ રહી અવધુ કરી, દેખે દલપતરામ. ૮૦
રહી દૂર મહારાણ્યુએ, જેવા મુજ ગુણુ જેમ;
આપ્યું પદ સી. આઈ. મી. ગાઉ તેના ગુણુ તેમ. ૮૧

આ કવિતા સન ૧૮૯૭ ના એપ્રિલ માસમાં
ગોંડળના મહારાજ તથા મહારાણ્યુને સંભળાવી હતી.
જે સાંભળીને તેઓ બહુ રાજ થયાં હતાં.

આવાંબાઈ નરસીંગ હોમ (વધે ગરબી.

સાફ સાફ રે સુરત શહેર, મુંબઈ અલબેલી.

એ રાગ,

અબળાઓ ઉપર આજ, કાણુ ક્યા આણે;
એના કષ્ટ નિવારણુ કાજ, ન મળે સ્ત્રી નાણે. ૮૨
નર વેઠો તો ધણીય નિરખ્યા, હરિયા કામે કામરે;
નારી વૈધ ન નજરે નિરખી, જોયાં ગામેગામ. કાણુ. ૧
વનિતા ને વ્યાધિ ઉપજે તો, પડી પડી પીડાયરે,
પુરૂષો પાસે દુઃખ પોતાનું, સુલુવતાં સ્વભાવ. કો. ૨
પશુઓની પીડા હરનારા, વૈદા હિંસે વિશેષરે;
પણુ કામનિયો માટે કાઈ, લક્ષ ન આપે કોણ. કો. ૩
સ્વારસિઆ સૌ પુરૂષ થયા કે, શુભ્યા સ્ત્રીયેનું બાનરે;
વનિના વૈધ થવાને માટે, સ્થાપ્યું નહીં સંસ્થાન. કો. ૪

મહેરવાનજી ભાવનગરીનાં, પુત્રી આવાંબાઈરે,
ખેલેસ્ત નશીન કથયાં તે બાઈ, નામ રહ્યું જમખાઈ. કો. ૫
બાઈ બહા મનચેસ્તુ જેના, કાઈ તેણે કામ,
વહાલી બહેન તણું મુંબઈમાં નિશ્ચય રાખ્યું નામ. કો. ૬
માંટ મેડિકલ કોલેજ પાસે, કરાવ્યું એક મકાનરે,
વનિતાએને વૈદક કેરું, દેવા વિદ્યા દાન. કો. ૭
સારી રકમ ગણીને સોંપી, આપે થઇ ઉદારરે,
ખરેખઈ ઉપયોગી ખાતું, સંભાળે સરકાર. કો. ૮
લોઈ રે ને તેની લેડી, પરમારથપર પ્રીતરે,
ખાત મુદર્ત કહ્યું ખાંતેથી તેણે રૂડી રીત. કો. ૯
લોઈ હેરીસ લેડી સાથે, તેણે વળી તે કામરે,
વાસ્તુક્રિયા વિવેક કાંધી, સમજ સાઈ કામ. કો. ૧૦
બાઈ હોતો એવા હોભો, સામે જેના સ્નેહરે,
રેખા અમરનાં આંસુ પાટે ઉત્તમ હેત ન એક. કો. ૧૧
રોગ રહિત શરીર હોય જો, તો ખોરાક ખવાયરે,
માટે દાન દવાતું ઉત્તમ વિષય વિષે વખણાય, કો. ૧૨
આતો રુંડ ખીજ રોપિયું પહેલ કયાંની પેરરે.
તર ઉગી ફળ ટુભો તેનાં, ફેલાશે ચોમરે. કો. ૧૩
જેનું નામ બગતમાં ન રહ્યું કયાં ન પર ઉપકારરે,
તો તેનો પશુ પ્રાપ્તી જેવા, આજ થયો અવતાર. કો. ૧૪
કેસરેહિંદ મહારાણ્યુનો કહીએ જળનયકારરે,
જેના રાજથી જનો કરે છે, આવાં કામ અપાર. કો. ૧૫
ઓ ધધિર તું ઉદાર જનને, દેજો ઝાઝા કામરે,
જેથી દુખીયા જન સુખ પામે, દાખે દલપતરામ. કો. ૧૬

દોહરો.

નિરતર તે મંચેસ્તુ, ખાનદાન ગુણુવાન;

મેંબર પાર્લિમેન્ટના, થઇને પાખ્યા માન. ૧૭

આયુધ્ય ધટવા વિષે ગરબી.

જો તું આયુધ વહિ જાય છે રે, જીવ જો તું આયુધ વહિ
જાય છે, ગાફલાઈ તારી ગણીય છે રે. ૭૫-એ ૮૬.
દિવસો દિવસે જળ ધટિ જતાં,
સરેવર જેમ સુકાય છે. ૭૫. ૧
જે કામ કરવા જનમ ધણી તે,
તે કામ તો કયાં કરાયછેરે, ૭૫. ૨
કેટલું ગણુ ને કેટલું બાકી,
તે પુણથી કયાં દેખાય છે. ૭૫. ૩

ધનની લાલચમાં લપટાયો.
 હામ હામ તું તો ળાય છેરે. ૭૫. ૪
 મોટા મોટા મનસૂયા મનના,
 બેપછ બેપછ થમાય છેરે. ૭૫. ૫
 અતે સુકી તારા કામમાં આવે,
 કહે એવું કમાય છેરે ? ૭૫. ૬
 સંસારનું સુખ જાંઝવાં જેવું,
 લેવા દોડી દુઃખી થાય છે રે. ૭૫. ૭
 મહાપદ્મ જેટલું ધન લેવું,
 ચિત્તમાં એમ ચઢાય છે રે. ૭૫. ૮
 પર ઉપકારી કામ ન કીધું,
 પાપના બંધ બંધાય છે રે. ૭૫. ૯
 પરમેશ્વરમાં પ્રાપ્ત કરીને,
 ક્યાં તે ભાવથી ભગ્નય છે રે. ૭૫. ૧૦
 આળાપણું મધું મધી જીવાની,
 જરાની ડાવણીમાં ડવાય છે રે. ૭૫. ૧૧
 દક્ષત કહે દુનિયાના.
 સુખથી સુખ મલકાય છે રે. ૭૫. ૧૨

સુખદાતા નામદાર ગવર્નર લાર્ડે રે સારહેળ રાજ-
 કોટ રાજકુમાર કૌસલમાં પધારવાના હત્યા, તે વખતે
 ગાવાની કવિતા તે કૌસલમાં બજીતા રાજકમારેના
 લખવાથી કરી મોકલી. તા. ૨-૬-૮૬.

કોહરો.

રાજકુવર કૌસલમાં, ધન્ય ધન્ય દિન આજ,
 પ્રાપ્ત સહિત પધારિયા, મુંબીના મહારાજ. ૧

હરિગીત છંદ.

મુંબઈ ઇલાકા મધ્ય જોતો, અમલ અતિ વખણાયે,
 ફૂર્જન દિલે દુખાય, સગળન સર્વ રાજ થાય છે;
 નિર્ભાત શાંત સ્વભાવથી, વિજ જશ ધણી વિસ્તારિયા,
 તે લોહી રે મહારાજ, આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૨
 મેળાપ કરવા આપ, સૌની સાથ ઉર ઇચ્છા ધરે,
 અહીં રહે નહીં એહ, સાચો રનેહ સૌ સાથે ધરે;
 દેશી જોતોને હળિમાળોને, સહયુજી શણગારિયા,
 તે લોહી રે મહારાજ આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૩
 અત્યંત સુહૃદ્ મત, સહયુજીવંત તે સરદાર છે,
 દિલ છે વિશેષ દયાળ, જનને પાળવા પર પ્યાર છે;
 ધારા સુધારાના ધરી ધરિ ધ્યાન માંડી સુધારિયા,
 તે લોહી રે મહારાજ, આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૪

સુખકારિ સદ આચારિ છે, હિતકારિ હિંદુમાનનો.
 સાચા અસાચા એળખે, નધિ કાંઈ કાચા કાનનો;
 રંગના થઈ દિલમાં રંગ, જૂઠા હોય જૂઠારિયા,
 તે લોહી રે મહારાજ, આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૫
 નથી ગવર્નરે પદ ગર્વ મન, જન સાથે રનેહ છે.
 શુભ રાજનીતિ ધીનપર પણ પ્રાપ્તવાળો તેહ છે;
 સંભારશે જન જેમ સાહેબ રિપનને સંભારિયા,
 તે લોહી રે મહારાજ, આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૬
 કરિને પ્રવેશ તરણે સોરઠે રેશને સંભારશે,
 છે આપ ઉગ નિષાપ. તે સંતાપ સૌના ટાળશે;
 દિગ્ગંજ રંગ નરંગ, અગોચર અધિક વધારિયા,
 તે લોહી રે મહારાજ, આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૭
 છાંતે સમીપે અન્ન કરીને નિત્ય નરજી લાગિએ,
 આવાજ અધિપતિ અપાળે; વરદાન એવું ભાગિએ;
 જેવું સુત્રાક હિતાર્થે ગણિ, પરમાર્થે માર્ગે પસારિયા,
 તે લોહી રે મહારાજ આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૮
 આ પાદ અદો અન્નના દે દોડ તેના વીક છે,
 એગા કયા મુગ્ધ અન્ન પળુ એથી ધણી અધીક છે,
 વૃષ કુંવરની કલેશના અન્યાસરિયા દેશરિયા.
 તે લોહી રે મહારાજ આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૯

સુખદાતા નામદાર ગવર્નર લાર્ડે રે સારહેળ
 અમદાવાદ પધાય. તે સમયે કરી કવિતા.

૧૨ પ્રસિદ્ધિ ૧૮૮૫

કોહરો.

લાયક લાર્ડે રે તને, તો બલપણ બંદાર;
 ગુણ ગણી મદારાણીએ, આપેલો શુભ અધિકાર. ૧

હરિગીત છંદ.

મહારાણીએ મુંબી મળીને, અધિકારઉત્તમ આપિયા,
 મુંબઈ ઇલાકાના ગવર્નરે, થેલ ગણીને થાપિયા;
 અતિ આપના કિર્કર્ષે ગુણ (આર શું) કરે એ અહો,
 ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહો. ૨
 ત્રણ કોટિ સંખ્યા મોટી જનના વૃષ નિયંત્રા આપ છો,
 વિદ્વાન છે ગુણ બળવંત, નિર્મળ મતિ નિષ્પાપ છો;
 જે દીન તમ આધીન છે તે પર દયા દિલમાં મહો;
 ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહો. ૩
 મહારાણીના પ્રાતનિધિ ચર્ધ, શ્રીનગરમાં આબ્યા તમે,
 તે આપના મેળાપથી આનંદ બહુ પામ્યા અમે;
 દેશે અંગે જે માન તે ધરિ ધ્યાન સ્વીકારી ભદો.

ધર્મરૂપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહેા. ૪
આ દેશિ જનના આ સમે, સુખકુખના આધારછેા,
માતા પિતા સમસ્નેહથી સંભાળના કરનાર છેા;
હિત હોય હિંદુસ્તાનનું તે કરી કૃપા અમને કહો,
ધર્મરૂપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહેા. ૫
અધિકાર હમદા ભોગવી, અનુભવ કર્યો છે આતમજ્ઞા,
મન મર્મ જાણેા છેા તમે શુભ રાજની નીતિ તણેા;
ચિત આહોછેા સૌનું ભવું પ્રભુ પણ તમારે ચિત ચાંદેા;
ધર્મરૂપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહેા; ૬
જે થે ગયાં તે રાજમાં સંકટ અધિક સાંખ્યાં અમે,
સંભારતાં તે સંકટો કાયા અમારી કમકમે;
પ્રભુ પાસ જેનું માગિએ એવેા અમલ કદીએ ન હેા,
ધર્મરૂપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહેા. ૭
પ્રજ્ઞાની દયાથી દેશમાં ઈન્દીશનાં પગલા થયાં,
રૂઝુ સ્થાપ્યું રાજ્ય ન્યાયી સંકટો સરવે ગયાં;
કુખ દહન ક્રીયાં દેશનાં અશોષ કુખ તે મમ દણેા,
ધર્મરૂપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહેા. ૮
અવશ્યુ અમારા હોય તે નિજ અંતરે ધરશેા નહીં,
કદી કુ પ્રગ્ન તો થાય પણ માતા કુમાતા નહીં કહી;
જો જુલ ભાસે કાંઈ નેા સરવે ક્ષમા ધરીને સંધેા,
ધર્મરૂપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહેા. ૯

કોહરેા.

સુખી થતે ન્યાં જાએ ત્યાં, સદા કુટુંબ સહીત;
પરિપૂરણ તમપર ડળે, પરમેશ્વરની પ્રીત.

સર ટી. સી. હોય સાહેબ અમદાવાદ
પધારેલા તે વખતે કહેલી

કવિતા, તા. ૬-૧-૮૮

કોહરેા.

વિદ્યાથી સુખ સંપદા, સૌ પામે સંસાર;
સાહેબ હોયે શુભ કર્યો, વિદ્યાનો વિસ્તાર. ૧

હરિગીત છંદ.

વિદ્યાનું ખાતું વધારે ખૂબ સુધારિયું બહુ રસદથી,
રહાં રહાં પુરતક રમ્યાં જળ સાગ પામે જેહથી;
તે મુસ્તકે આ દેશની બાપા તણેા શણગાર છે,
ગુજરાત ઉપર અપાર ટી. સી. હોપના ઉપકાર છે.૨
ગુજરાતીને અગ્રેષ્ઠ કરી કોલેજ અમદાવાદમાં,
છે. જોત તે વિખ્યાત યાગ દિન રાત રહેશે વાદમાં;
જેનાં કરેલાં કામ કિતમ આમ ઠાણેઠાર છે. ગુ. ૩

સંસ્થાન અમદાવાદ સુરત કાઠિયાવાડે વળી,
શું અત્ર કે શું તેત્ર પણ સર્વત્ર સાખાશી મળી;
જાણેા વખાણેા સૌ જને શાણેા ભલેા સરદાર છે, ગુ. ૪
વળિ ચે કલેક્ટર ન્યાં ગયા ત્યાં શહેર સુધારા કર્યો,
આ દેશિ જનથી હગિમગિને રસેહ સંપૂર્ણ ભર્યો;
હિલદાર કેદરદાન તે ભલપણતણેા ભંડાર છે. ગુ. ૫
સુખાશી વિષે જાઠ ગવર્નરના તેહ સેકેટરી થયા,
વળિ એ થકી અધિકાર જિયો પામી કલકત્તે ગયા;
આ ખંડમાં ચાપુટ જેના જશતણેા વિસ્તાર છે. ગુ. ૬
માયાણુ દીલ દયાણુ અતી મમતાણુ મનના છે સહી,
જેને ગણેા પોતાતણેા તેને પછી જુલે નહી;
આ દેશનું કરવા ભવું તે તો સદા તૈયાર છે. ગુ. ૭
એવા અધિક ઉત્કર્ષ ગુણ બહુ વર્ધલગી નહિ વીસરે,
જન સકળ ભારતવર્ષના ધરિ હર્ષ જેવું ઉચ્ચરે;
જન જાનના હિતકારી જેના ચિત્તમાહિ વિચારે. ગુ. ૮
નિર્ધન તથા ધનવાન સૌની સાથ જેને રસેહ છે,
માતા પિતા કે મિત્ર સાચા હોય નેવા તેહ છે;
સુખકારી સંકટહારી સારી સલાહના દેનાર છે. ગુ. ૯
કોહરેા.

ઉપકારી એવેા ભલેા, ગણતાં દેહ ગનાય;
ન્યાં જાએ ત્યાં મુખિ થતે. કુટુંબ સહિત સદાય. ૧૦
નહીં જુલે આ દેશને, ન્યાં ને જશે કુરેાય;
સૌ આપણું સંભાર્યું. ચિચેઠાંડાર સરે હોય. ૧૧
હોય નામ આશા તાણું, સંજ્ઞન મુખેા તમામ;
દેશી બાપામાં કહું, સાહેબ આશારામ. ૧૨

તા. ૭-૩-૮૮ ને રોજ ખાનખહાદુર
નવરોજ પેસ્તનજીને ખાનખહાદુરનો
ખિતાબ આપવાને શેઠ હડીસીંગની
વાડીમાં મી. જી. બી. રીડ સાહેબે
દરબાર ભર્યો હતો તે વખતે આચેલી
કવિતા. ગુજરાત ગેઝેટ તા. ૮-૩-૮૮
રોજના પત્રમાં છપાયલી તે.

કોહરેા.

જન્મ ધયાનું જગતમાં, જાણેા શુભ કળ જેહ;
કરે લોક હિત કામ શુભ, તવ મન ધનથી તેહ. ૧

હલજી છંદ.

તનથી મનથી કોઈ તો ધનથી,
લોક હિત કરવા મથે છે,

* આશા+આરામ=આશાંતા આગ.

કોઇ તો શસ્ત્ર ધરિ દેશ રક્ષણ કરે,
કોઇ ધન ખર્ચિને ધર્મ ખાતાં કરે,
જેથી સંસારિજન સુખ પામે,
કોઇ તો હામથી કામ એવાં કરે,
દેશમાં જેથી ઉદ્યોગ જામે.

દેશનાં સુખ થકી દેશપતિ સુખ લહે,
દેશપતિને સુખે દેશ સુખીયો;
ગર્ભ દુખી હોય તો ગાયને દુઃખ છે,
ગાયને દુઃખ તો ગર્ભ દુખીયો.

એકનું હિત કરે બેનું થાય છે,
એમ દ્વિત્વ સરકાર જાણે,
તેથી હિતકારિ જન હોય જે તેહને,
આપવા માન મનમાંહિ આણે.

પુત્ર પરંતુ તથા શેઠ નવરોજી,
દેશ હિતકારિ કામો કરે છે;
કેમ વેપાર આ દેશમાં બહુ વધે,
ચિંતનન ચિત્ત તેનું ધરે છે.

પ્રાંત પશ્ચિમ વિષે રેલવે જે બધું,
શેઠ નવરોજી છે સહાયી;
કંપની તરફથી આણિ સરકારથી,
તેથી સામ્રાજિ તેને લખાઈ.

નિમક વ્યાપાર સરકારની વતિ કયો.
દિલ્લીને આગરા દેશ સુધી;
કેક સરદાર સાહેબ રાજ કયા,
પ્રધાને આપિ એથી સુચુકિ.

જાણ વિલાયત વિષે ખેતિ કારણુ હજો,
ખરિદ કરી લોહનાં આંદિ લાગ્યા,
ખેડુતાને ખરી ખાંતથી આપીને,
અધિક ઉપયોગ એના કરાવ્યા.

ચુકિ વધવા થયી વૃદ્ધિ વિદ્યાતણી,
ચાહતા રાખિ છે યુવ ચિત્ત;
ધર્મનિજ ધરિને સુધારવા નારિને,
કંડ ઉભું કર્યું રૂડિ રીતે.

ન્યાતાને કાળ થન વીશ હજાર દહ,
ધર્મનું સ્થાન આગારિ કાઢી;
સાલશાબ ધરી રત્નેહ સૌથી કરી,
લાયકથી બલી કીર્તિ લીધી.

ગુપ્ત દેહે ધણાં દાન જન મરિખને;
રાખી મનમાં ધણી મહેરબાની,

થાય છે વાન વિખ્યાત તો વિશ્વમાં,
છેક રહેતી નથી તેહ છાની. ૧૧

સત્યવાદી નથા શર મશહૂર છે,
હામ રાખી કયાં કામ મોટાં;
દેશ પરદેશમાં નામ પ્રખ્યાત છે,
લેશ ગમતાં નથી કામ ખોટાં. ૧૨

સ્વાર્થની સાથ પરમાર્થ કામો કયાં,
જશ ધણી તેથી જગમાહિ વ્યાપ્તો;
શાણિ મહારાણિએ ગુણુ ઉરે આણીને,
જાણીને થોડા દલકામ આપી. ૧૩

રોજને રોજ નવરોજી શેઠપર,
ખલક ખાવિંદ યુવ ખૂશ રહેજો;
ખાનખલાફરનું ગુર વધજો વળી,
ફર કરિ દુઃખ સુખ સર્વ દેજો. ૧૪

નાતમાં તેમ પરનાતમાં તેમના,
કીર્તિના ચંમ બહુ કામ થાજો;
પુણ્યશાળી તણાં નામ પ્રખ્યાત છે,
તેહની પંક્તિમાં ને ગણાજો. ૧૫

હામને હામ બહુ હામ વધજો વળી,
સ્વાર્થની સાથ પરમાર્થ કરજો;
ખૂબ આયુર્ય આ ખલકમાં દે ખુદા,
એહ આશીપ નિજ શીશ ધરજો. ૧૬

મી. દાદાભાઈ નવરોજી વિષે. મુ'બદ
મોકલી તા. ૧૦-૧૨-૯૩

કોહરા.

દાંધા દાદાભાઈને, અતિ ઉત્તમ અધિકાર;
એ તો જાણિસ આપની, અહો જગત કર્તાર. ૧

હરિગીત છંદ.

દે જગતના કરતા, અતિ ઉપકાર તારો માનિએ,
પદ દ્રા. દાદાભાઈ પામ્યા, તારી મહેરબાનિએ;
જગ્યા સભાસદની નથી, એથી જિજ્ઞા અધિકાઈની,
કરજે પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૨

જન સર્વના જે છે હિતરવી, નાતના પરનાતના,
ત્રિયકર રાજન પ્રજન તણા; વાકેર સર્વે વાતના;
પામ્યા સુપ્રભાવિન્ટ પદ, એ વાત આજ નવાઈની,
કરજે પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૩

છે પારસી પણુ, આરથી સગ, સત્યવાદી છે સદા,
વિદ્વાન છે ગુણુવાન છે, અભિમાન કર ન ધરે કદા;
સૌ સાથ રાખે રીત રૂડી, મન વિષે મિત્રાઈની,
કરજે પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૪

વર્ત્ય સૈનિ હર્ષ દાયક, વર્ષ આ કહેવાય છે,
 ધસ્વી અદારે શતક ઉપર ત્રાણ્યુ જોલાય છે;
 તારીખ સાતમી સરસ સૌથી, જાણ્યું જુલાઈની,
 કર્ને પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજ દાદાભાઈની. ૫

બલિભાત વિદ્યાભ્યાસ કરી, પોતાની શુદ્ધ કેળવી,
 વિચરી વિલાપતમાં વળી. સાખાશિ સારી મેળવી;
 બહુ માન પામ્યા તોય તે, એણે ન વાત બહાઈની,
 કર્ને પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજ દાદાભાઈની. ૬

હીમાયતી છે હિંદો, નીતીની રીતી જાણ છે,
 શૂરા મનોરથ સાધવા, પૂરા પ્રવીણ પ્રમાણ છે;
 જેને જાણાય મહેરબાની, બહુજ વિદ્યાપાઈની,
 કર્ને પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજ દાદાભાઈની. ૭

બલ ભાગ્ય ભારતભૂમિનાં, તે અધિક આજ થયાં હિંદ,
 આજ રહ્યો ભૂગોળ ને, રાજ થયાં સૌનાં રહે;
 લખિ રાખવા લાગક થઈ છે, સિદ્ધિ આ સરસાઈની,
 કર્ને પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજ દાદાભાઈની. ૮

ધરિ હામ ઠરિ શુભ કામ, હામે હામ કાંધી નામના,
 ગુણ ગાય છે પ્રુથ થાય છે, ગુણિ લોક ગામે ગામના;
 સૌના સંગાસમ તેહ છે, જરિએ ન રીત જુદાઈની,
 કર્ને પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજ દાદાભાઈની. ૯

કાવત.

ગ્રંથ દર્શાવવય કરીને આવે સ્વદેશમાં,
 એમ દાદાભાઈ પાછા સ્વદેશમાં આવિયા.
 તાલુના ડીસ'ગરની તારીખ ત્રીજીને દિન,
 મુખાઈના લોકે મોટા દરમ પધાવિયા;
 ધન માલથઈ ગેની ધારીએ કીમત મોટી,
 એવા બલા જથના જહાજ ભરી લાવિયા;
 કહે દલપતરામ સદા છવે મુખી રહેા,
 હિંદુસ્તાન વાસિયેને બહુ દરખાવિયા. ૧૦

કોહરો.

દિન દિન દાદાભાઈના, વધે હરમ ને હામ;
 આશિય આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૧

તા. ૮-૧૦-૮૫ ને રાજ ખાનખહાદુર
 જહાંગીરજી પેસ્તાનજીને ખાનખહાદુરનો
 ખિતાબ મળ્યા તે વિષે.

હરિગીત હંદ.

આ વખત ગમદાવાદમાં જે પારસી પંચાત છે,

છે આપ આગેવાન સૌના વળી બહુ વિખ્યાત છે;
 સૌ મનુષ સાથે મિત્રતા ગુણવત મન મંભીરજ,
 સત્યુત પેસ્તાનજીતણા, જશ પામિયા જહાંગીરજ. ૧

વળી બહુ વફાદારી કરી સારી રીતે સરકાગની,
 શુભ રીત રાખી મન વિષે અતિ ગુપ્ત પરદાકારની;
 નિજ ધર્મમાં ધન વાવરું ધરીને બલી મન ધીંગજ,
 સત્યુત પેસ્તાનજીતણા, જશ પામિયા જહાંગીરજ. ૨

છે ખાનદાન ખરા વળી ગુણવાન છે ગુણ જાણ છે,
 આ શહેર અમદાવાદ મધ્યે પારસીકુળજાણ છે;
 કામે ભલાં ઉમદા કર્યો તે રાખી નિજ મન સ્થીરજ,
 સત્યુત પેસ્તાનજી તણા, જશ પામિયા જહાંગીરજ. ૩

એ હાય, એ પગ, આંખ એ મળી કામ જે રીતે કરે;
 નવરોજજી ભાઈની સાથે કામ રૂડાં આદરે;
 સૌ જન તણું હિત થાય એની બહુ કરી તદબીરજ,
 સત્યુત પેસ્તાનજીતણા, જશ પામિયા જહાંગીરજ. ૪

લઈ કંટારકટ બલ બલા બહુ લોકતું પણ હિત કર્યું,
 વિદ્યાની શુદ્ધિમાંડી પણ છે ચિત્ત પોતે તો ધર્યું;
 દુખિ લોકનાં દુખ કાપવામાં આપ છે શુરવીરજ,
 સત્યુત પેસ્તાનજીતણા જશ પામિયા જહાંગીરજ. ૫

સાહેબ લોકો સાથે આંધ્રો બહુ પ્રકારે સ્નેહજ,
 મેળાપિ ગુણ માણસ વિષે ઉમદા અતિ છે એહજ;
 જૂથાને ભાગન આપીયું તરસ્યાને પાણુ નીરજ,
 સત્યુત પેસ્તાનજીતણા જશ પામિયા જહાંગીરજ. ૬

મહારાણીજી વિક્ટોરિયાએ જરૂર તે ગુણ જામીયા,
 ઇલકાળ ઉમદા આપવા અભિપ્રાય કરમાં આણીયો
 ઇલકાળ આપ્યો ખાનખહાદુર જેગ્ય જેહ અમીરજ;
 સત્યુત પેસ્તાનજીતણા જશ પામિયા જહાંગીરજ. ૭

નિમક અશીલુનો લૈ ઈંગરો કામ શુભ રીતે કર્યું,
 સરકારનું ને પ્રજા જનનું જે વિષે છે હિત ખરું;
 સુખ પામજોજી કુટુંબ સજાળું સુખિ રહેજ શરીરજ;
 સત્યુત પેસ્તાનજીતણા જશ પામિયા જહાંગીરજ. ૮

કોહરો.

મહારાણી વિક્ટોરિયા, જે છે ગુણનાં જાણુ;
 તે જગમાં છવે ધણું, પામે ખૂબ વખાણુ. ૯

સાહેબ રીડ સ્વહસ્તથી, આવાં અનેક કામ;
 કર્ને અતિ સુખી થયે, દ્રમ્યે દલપતરામ. ૧૦

પ્રકરણ ૮ મું. હોષ વાચનમાઝામાંની કવિતાઓ.

હોષ વાચનમાળામાં આવેલી કવિતાઓ દલ-
પત કાવ્યમાં ઉમેરવા માટે ફેળવણી ખાતાના વડા
મે. ડીરેક્ટર સાહેબની પરવાનગી માગવામાં આવી હતી
જે તેઓ સાહેબે આપવાથી હોષ માળાની ૧:૫૯ વાળી
પહેલેજ આદર્શમાંથી આ કવિતાઓ લીધી છે.

ખીલ ચોપડી.

સમજને વાચવા વિષે.

ચોપાઈ.

સારી ચોપડીએ શોભાય, હૈયું તે દેખી હરખાય;
જીવ ધાલીને વાંચે જન્મ, તેમાં સમજણ આવે તેમ;
વાંચે પણ નહિ કરે વિચાર, તે સમજે નહિ સધળે સાર. ૧

પાઠવિષે કવિતા.

ચોપાઈ.

વાડામાંથી પાડું એક, છુંડું થઈને નાહું છેક;
મન માન્ય ચરવાને ધારસ વનમાં જઈને કીધો વાસ;
વળતી વાંચે લીધા પ્રાણ, એવું કુખીઈ થયુ અમળજ;
ચિત્તમાં છુંડું થાવા જાય, તેની એજ અવસ્થા થાય.

નિશાળખાને શિખારજી.

દેહરા.

નિત્યે જયું નિશાળમાં, બજવું ચોડી ચિત્ત;
ચૂરની શિક્ષા માનવી ફડી રાખી રીત.
રાખો નવિ મન રમતમા સમજે સારી પેર;
નિશાળમાંથી નિસરી, જયું પાંચડું ઘેર.

ગાયત્રી કવિતા.

દોહરા.

ગુણ અગણિત છે ગાયમાં, સુખદાતા કહેવાય;
દે છે તે દહીં દુધ ધી, ખાંતે સૌ જન ખાય.
પશુ પંખી નર નારને; જુઓ જન્મની વાર;
ધણું કરી ધી દુધ છે, એજ પ્રાણ આધાર.

જુક ને સાચ વિષે.

દોહરા.

ભૂકું મોલે ને કદી, પાપી પુરો થાય;
તે માટે બાળક તમે ન કરો એ ઉપાય.
સાચમાં કુખ છે ધણું, સાચે સૌનો સ્નેહ;
સચ્ચે રાચે જગપતિ. સાચે શોભે દેહ.

કાગડા વિષે.

દોહરા.

બેઠો મોઢો બાંધવા, બાળ્યો કાળો કાગ;
બે પંખાળો બેઠનો. નહીં રૂપાળો રાગ.
કાચ લઈને કાંકરો, ચોપે હણવા ચાપ;
ચિત્તમાં ચેતી ચતુર તે, જલદી ઉડી જાય.

ઉંદર વિષે.

ચોપાઈ.

વધ્યા ઉંદર હારોહાર. પકડ્યા પણ નહીં આવ્યો પાર;
રાતે તો માંડે રંગડ, ઘડબડ જાણે આવી ધાડ.
ખાસાં કપડાં કંડી ખાય, દીવાની દીવટ લઈ જાય.
એના એકે નહિ ઉપાય મની મજે તો મહાસુખ થાય.

ચોરીવિષે.

દોહરા.

જે નર ચોરી જઈ કરે, સમજ તેમાં કુખ;
પાછળથી પરતાય છે, દેખે જ્યારે કુખ.
ચોરી ચાહન થાય છે, જ્યારે ચેર ઝલાય;
બાંધી મારે મહોપતિ, છેક ફરેતી થાય.
ઝાઝા નળળા દોડેથી કદી ન કરીએ વેર;
કીડી કાળા નાગનો, પ્રાણજ લે આ પેર.

ઈશ્વરનો આહવા.

ચોપાઈ.

જુઓ ભાઈ આ મોટા ઝાડ, તેમાં સૌથી ઉચો તાડ;
આમહીં આવ્યો ટાડી કાચ, જો તેનાં ફળ ભુદાં ફળ હોય.
જે આ જગના છે કરનાર, સુરજ તારો સરજનહાર;
એજ અમારો મોટો દેવ, તેને ભજવા ધરીએ દેવ. ૨

ત્રીજી ચોપડી.

ગાળાગાળી વિષે.

દોહરા.

ભુડા ભુડું બાખતાં, ખોટી મોઢો ખાય,
મોટા એવા મુરખનો, જગમાંથી જશ જાય. ૧
ભુડું મોલે ને ધણી, મોઢો દે ને ખાય;
કુરખ એને જાણવો, તે બહુ દુખિયો થાય. ૨
જે બાળકે દે બાળકી, બે.લે જેવે મોલ;
નાશી થશે નર નારમાં, તેનો તેવો મોલ. ૩

છોડી કણ સંઘલ કરે, જુઓ જનાવર જાત;
વસે વળી સપે સદા, સર્વ મળી સંઘાત. ૪

પોપટ વિષે.

હોહરા.

પોપટ ખેડા પાંજરે, ખોલે મીઠા બોલ;
મુણતાં મનમાં સર્વને, ઉપજે હરખ અતોલ. ૧
કોટે કાળા કાઠેલા, નમણું રાતું નાક;
અગ્નિ લીલા રંગેના, ધારે ધણીની ધાક. ૨
મીઠું બોલે મનુષ્યને, ઉપજે હેત અધાન;
પોપટ પાળે પ્રીતથી, કાચ ન પાળે કાળ. ૩

ચોખાઈ વિષે.

હોહરા.

ચોખી ચીલે રાખવી, ચોખા પહેરા ચીર,
ચોખાં ધર ને ચોક પણ, ચોખે સુખી શરીર. ૧
મધપુટા ફેડા રચે, માખી રાખી માપ;
ઢાપાકુધી નવ દેખીએ, ખરેખરી શુધ આપ. ૨
ચોખે ચિત રાજી રંડ, વળે શરીરનું વાન;
ચોખે સનઘન સરમાં, મળે મનુષ્યને માન. ૩

મહેનત વિષે.

હોહરા.

પીવા ખાવા પેંરવા, અને ઝોલવા અંગ;
મળે મહેનતમાં થકી, રાતા પીળા રંગ.
ધરતીમાંથી ધાન્ય તો, થોકે થોકે થાય;
ખાંતે જો ખેડે નહીં, ખાવાનું શું ખાય ?
આપણને સૌ હમ્મરે, આપ્યા છે ઉપાય;
પણ ગળતણ વાસણ વિના, શી રીતે રંધાય ?
તે તો તું તૈયાર કર, કાં કરીં આપે કાચ ?
તારે તારા અર્થનું, હાલ વખત જો હોય.
નથી લટકતાં લુગડાં, તે ઝાડે તૈયાર:
વાલી કાંતે જો વણે, થાય સરસ શણગાર;
મરે મહેનત જો કરે, ઘેર રહી પર ઘેર;
ચાકરી કરતાં માખરી, પામે ફીડી પેર.

સાન્ય વિષે.

હોહરા.

સહીએ સંકટ સર્વ પણ, કહીએ સાચી વાત;
લપ્તે સુખ પરમેશ્વરમાં, રહીએ સુખી દિનરાત.
સાચું તે જ્ઞાન છે, સદા, જુએ કુખ દેખાય;
કોડ ઉપાય કરી, જુઓ, સાચેથી સુખ થાય.
સાચે કાંઈ સારે સદા, જુએ નહીં ન થાય;
કામજની હોડી કરો, તેથી ન સિંધુ તરાય.

ધાન્ય વિષે.

હોહરા.

બાબરીઆમાં બાબરી, જર કણસલે જોય;
ઉંખીમાં તો ઉપજે, ધઉ ડાંગર જવ હોય.
તલના તે તો તલસરા, શિંગે સર્વ કઠોળ;
થાય ચણાના પોપટા, શેલડી સાકર જોળ.
ચોખાસાના ચારમાં, થાય બાબરી જર;
શીઆળામાં ધઉ ચણા, તે સર્વે તૈયાર.

માખાપના જુલુ વિષે.

હોહરા.

ટગમગ પગ ટકતો નહીં, ખાઈ ન શકતો ખાજ;
ઉઠી ન શકતો આપથી, લેશ હતી નહીં લાજ.
એ અવસર આણી દયા, બાળકને માખાપ;
સુખ આપે કુદૃષ વેદીને, એ ઉપકાર અમાપ.
કાચ કરે એવે સમે, બે ધડીએ બરદાશ;
આખી ઉમર થઈ રહે, તે નરનો નર દાસ. ૬

ધર વિષે કવિના.

જુજંગી.

હજાં વળીઆ માળીઆં ખૂબ જાંર,
ફાં જારીએ બારણાં તો બીરાંર;
ધડયાં પાણીઆરાં રસોડાં દેખાં.
ચડ્યાં છોટી ને દિસે છે ચુનાળાં.
નુટ કે ન ખુટ બયાં નીર શંકાં,
પીએ જોયો પાણી વળી લોક વાંકાં;
મીઠા બોલ જોયે સુઠા શુદ્ધ મેનાં,
બરડયાં પીતળે પાંજરાં રંગી જેનાં;
બની બેઠકા ને કંડરા અગાડી.
સુવા સેવ ન હોયકે ખાટ ખાસી,
ગલીયા બીજાવી ગમે તેવી રીતે.
ભલા જુપનિનાં કીંધાં ચિત્ર ભીતે.

ઘોડે ઘોડે લખવા વિષે.

હોહરા.

બણતાં પંડિત નિપજે; લખતાં લક્ષીએ થાય;
ચરચાર ગાઉ ચાલતાં, લખ્યા પંથ કપાય.
પોપટ પણ અભ્યાસથી, શિખે બોલતાં બોલ;
કામર થઈ આગસ કરે, તે નર ખરને તોલ.
કુવા ઉપરના કંઠજુ જે, પાકા કાળા પ્રાણ;
દોરડીએ હેઠાય છે, એ સેવું એધાણ.

મુરખાઈ વિષે.

હાહરા.

મુરખ માથે શીંગડાં, નહીં નિશાની હોય;
સાર અસાર વિચાર નહીં, જન તે મુરખ જોય.
અક્ષર એક ન આવડે, ઉર અભિમાન અપાર;
જગમાં તેને જાણુવો, સો મુરખ સરદાર.
વહેમ ભરી વાતો વડી, બહુ બહુ બકતો જાય;
શિષ્યામણુ નહીં સાંભળે, તે મુરખનો રાય.

ભાઈએન વિષે.

ચોપાઈ.

મળીં આપણુ જાણ્યે બેન બેન, સંપી રમીએ તો સુખ બેન;
લડે રડે તો સખળો શોક, લાજ થટે ને નિદે લોક.
બળવતા પરમેશ્વર આપ, અમને સંપ સદા તું આપ;
જેથી સુખમાં દહાડા જાય, કદીએ લેશ કલેશ ન થાય.
હજતાં મળતાં બાળક હોય, કદીએ લડે રડે નહીં કોય;
રમે જમે ને ગીતો ગાય. માતા મનમાં રાજ થાય.

સર્વવ્યાપક ઇશ્વર વિષે.

હાહરા.

આસપાસ આકાશમાં, અંતરમાં આબાસ;
ધાસ આસની પાસ પણ, વિશ્વપતિનો વાસ.
બેયમાં પેસી બોંધરે કેરીએ કાઈ વાન,
ધડીએ મનમાં ઘાટ તે, જણે જગનો તાત.
ખાલી જગા ખોળાએ, કણી મુકવા કામ;
ક્યાંએ જગદત્તા વિના, કાલું ન મળે કામ.

છાકરાંને શિષ્યામણુ.

ભુજંગી.

સુખે શિષ્યતું તે શિખે શિષ્ય સારી,
નહારાની માતો ન શિક્ષા નહારી;
બણો બાવથી તો ધણો બેઠ જણો,
અરે બાળકો અંતર વાત આણો.
ન ચાલો કુઠી, ને રૂડી ચાલ ચાલો,
ઠગાઈ તણો તો તળે ઠાઠ ઠાલો;
ધરણું ધરેણું પડેણું ખડેણું,
જડે તો ઝંઝે બે કંઠો જે જડેણું.

જો કં કળે છેતરી ને કુપાય,
થટે લાજ ને લોકમાં આજ આવે;
પછી જમાં સુધી વાળ આવે પળાંતો,
નહીં છારાનાં ઠાપ છુટે ગળાંતો.

ચોથી ચોપડો.

પરમેશ્વરની પ્રાર્થના.

હાહરા.

ઓ ઇશ્વર તું એક છે, સરજ્યો તેં સંસાર;
પૃથ્વી પાણી પર્વતો, તે કીધાં તૈયાર.
તારા સારા શોભિતા, સુરજ ને વળી સોમ;
તે તો સખળાં તેં રચ્યાં, જપ્તે તારૂં જોમ.
અમને અદકાં જ્ઞાન ગુણ, તેનો તું દાતાર;
હુલે પાપી પ્રાર્થીઆ, એ તારો ઉપકાર.
કાપ કલેશ કંકાલ ને, કાપ પાપ પરિતાપ;
કાપ કુમતિ કણ્યા કરી, કાપ કલ સુખ આપ.

નહારા નિશાળીઆ વિષે

ભુજંગી.

બીજા સર્વ પેદા પછી આપ પેસે,
બીજા સર્વ બેદા પછી આપ બેસે;
ન ધારે ગુરજ કલે તેજ ધારે,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારે. ૧

સમી સાંજ સુવાતણી વાત મુજે,
પછી પાઠ તે વાંચતાં પાપ મુજે;
લખે જેમ કીટા બણે તો લવારો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારો. ૨

બલી બોડણી તે નહીં બેઠી જણે,
અર્તિશે ન ચિંતા થકી મુક આણે;
બરે લેખણો ભાગીને જેમ ભારો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારો. ૩

કરે હાથ મેલા થકી પોથી ગેલી,
ધણો તો ગગળો બરે જેમ ઘેલી;
લોખો લેખીએ હુગડામાં હનરો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારો. ૪

વડી વાર વાતે વળે વાત વાળો,
તમે બાળકો તેતણો સંગ ઠાળો;
ન આવે કશી વાતનો એક આરો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારો. ૫

લડે ને વડે કાં પડે આડ પાસે,
પછી આપનું રૂપ પૂરું મકાશે;
બરો મોલ લાગે મુણી ખૂબ ખારો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારો. ૬

નિશાળે ગુરૂને નડે કર્મ પુટ્યો,
હુટે તો પછી માંકરો જેમ છુટ્યો;

પિતામાતને તે નહીં પુત્ર ખારા,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારા. ૭
ધણે જોર નિશાળમાં લાવી ધારા,
નહીં ઠીક શિખે રહે દોઢ કાસો;
બરે બીખીને પેટ કાં વેચી બારા,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારા. ૮

માખીનું બપ્પુ.

હાહર.

માખી ખેલી સુખચકી. ખારા બપ્પા પાસ;
જા આપું હું જ્યાં સુધી, ઉડીશ માં આકાશ. ૧
ઉકળે છે ઉનામણો, જે તે પાસે જાય;
સુકે ફરતાં ચેટતાં, જીવનું જનમ જાય. ૨
એમ કહી એ તો ગઈ, બપ્પુનું શુદ્ધિ બાળ;
દિલમાં ડાપણું ડાળવા, તે લાગ્યું તકાળ. ૩
ધરડાં તો વાતો બણી, કરે વધારી વેહેમ;
ઉડી ફરતાં આટલે, કહો મગીશ હું કેમ? ૪
એમ કહી ઉડી ગયું, પહેાંચું પાણી પાસ;
અંગત એમાં પડ્યું, વળતી થયું તનાસ. ૫
ખેલ્યું મરતાં ખેલ તે, જે ચાલે આ ચાલ;
માને નહીં માખાપનુ તો તેના આ હાલ. ૬

કેકે વિષ.

ચોપાઈ.

નહીં જગમાં ફેરીને લાજ, કરી નિશાસ ન ચોપે કાજ;
અંગી અંધાણી ફેરી હોય, કયા તેને નવ દે કાય. ૧
સોળત કરના સૌજા. ડરે, રમે લોક નિંદા ઉચરે;
કહી વસ્તુ ચોરી લે કાય, ફેરીન શિર બાંતિ હોય. ૨
બહુ મનુષ્ય હોય કૌંતિવત, તરત ન કાપ વિશ્વાસ કરંત;
જે કાઈ ફરી વ્યવસ્તી થાય, પછી ધણો મામાં પસ્તાવ. ૩
કેના ઉપર કાઢે રાય, રોગનણે શિર દે છે હોય;
હોય એકલા ત્યાં લજવાય, વધવા નાત કરે ઉપાય. ૪
તે માટે સૌ ચેતો ચીત, ન કરે એવા નરથી પ્રાંત;
જે પરણી ફેરીને નાર, તેના જીવનને ધિકાર. ૫
ફેરી વસ્તુનો ન કરે સંગ, ઉડી વળગશે આવી અંગ;
સાપ કેદ ને જળની રેલ, તેની સાથે ન કરે ખેલ. ૬

ખાંડી ઉપર હેત:

અનહર હંક.

ગમતેમ રમે કાપ સમે મન બમે ત્યારે,
દયા તથા દમે પ્રાણીને પરાવી શ્રમમાં;

કાંતો પગ તોડે પછી છોડે કાંતો આંખ દોડે,
કાંતો મારે જોડે કે હથોડે દોડે વુળમાં;
એવો અનરય કરે અર્થ વિનાનો આતિ,
અકલવિનાનો આગ મેલે ઝાડ મૂળમાં;
તજો તમે તેવાં પાપ, કષ્ટરથી દરી આપ,
પ્રભુ પ્રાંતે ધારા પ્રેમ પ્રાણીઓના દુળમાં.

જગકર્તા વિષ.

ચોપાઈ.

જગકર્તાએ જગમાં જેહ, ઉપગતી વસ્તુએ તેહ;
સુખ પામે તેથી સંસાર, ગુણ ગણતાં નહીં પામે પાર.
પૃથ્વી પાણી પ્રૌઢ પહાડ, ઝાડીમાં જે ઝાડાં ઝાડ;
બળદો દય દાથી બળવાન, વાહન તે જેવાં વૈભાન.
ચંદ્ર રવિ તારા ચળકાટ, ઠીક ઠગવો તેના કાંઠ;
સમાસમાના સુખનો સાજ, કંધો માનવીએને કાજ.

ગાય વિષ.

ચોપાઈ.

ગુણવાળી ચોગાળી ગાય, પાણી પીતી ને ખડ ખાય;
કેવો છે એનો આકાર, ચાર પગાળી આંચળ ચાર.
કરોને પગ જો ખરીમાં ફાટ, ધણો રૂપાળો ભાળો ધાટ;
પગવાડે પુંઠો છે વાળ, નિત્ય ગોવાળ કરે સંભાળ.
ઝાઠ હલાવે મેડી હોય, કાળી ધોળી રાતી કાય;
દોતાં દુધ બનું દેખાય, તેનાં હઠીં માખણ ધી થાય,
પેંડા બરથી ને દુધપાક, ખાતાં ખીર ન લાગે થાક;
ખાસુદી ને જને લિખાંડ, ફરે પેટમાં ઉપજે કંઠ.

મડુઓનું વજન.

ચોપાઈ.

શીઆળે શીતળ વા બ્હાવ, પાન ખરે ધકં પેદા થાય;
પાકે ગોળ કપાસ કટાળ, તેલ ધરે ચાવે નંબોળ.
ધરે ચારીરે ડગલી શાલ, ફાટે મગીનતણા પગ માલ;
ધટે દિવસ ધણી મોટી રાત, તનમાં જોર મળે ભલાભાત
ઉનાળે ઉંડાં જળ જળ, નદી સરોવર જળ સુકાય;
પામે વનસ્પતિ સૌ પાન, કેસડાં ફડાં ગુણવાન.
સારા હોજ પુષારા બાગ, ધારા ચંદન પંખા બાગ;
મેલે કાયલ મીઠા મેલ, તાપ પડે તે તો બચતોલ.
ચોમાસું તો ખાસું ખૂબ, હસે ફૂલી આ ફૂલાદય;
ચોર કચારે રાગ મહાર, ખેતર વાવે ખેતીકાર.
ચંપા ચપેલી લુપ્ત જાય, ફૂલ સુલાખ મલાં ફુલાય;
જની ચોમાસે અખમાર, ચાખડીઓ હાંમેળાખાર.

લોચન વિષે.

નગરવૃષ્ટિથી છંદ.

રૂપાળી પોળી પોળીઓ,
ધણી ધીમાં ઝમોળીઓ;
ધી માંડ દુધપાકમાં,
સવાદ ખૂબ સાકમાં.

ચઢાવી રાઇ રાઈ તે,
નથી કશી નવાઇ તે;
વળી ચણા વધારીઆ,
મરી માંડ સુધારીઆ.

અથાણું એક એકથી,
વખાણીએ વિવેકથી;
વડાં વડી સુવાળીઓ,
રમી પુરી રસાળીઓ.
જમો જલેથી લાડવા,
પીઓ કટી પચાનવા;
બસાંજ ભાત દાળ છે,
રસાઈ તો રસાળ છે.

વિવેક વિષે

ઈન્દ્રવિજય.

ધાતુની ધાત બણી બલોભાત,
રજે દિનરાત ધરી બહુ ધધો;
ભાવ બલેજ બલાં ધરી બૂધણ,
દે નજી દૂધણની દુરગંધા;

રાજ સભાસદ લાજ ગણે,
કવિ કાજ કરે પદ્યંધ પ્રબંધા;
ટેવ અનેક ન છેક ફૂટે પથ,
એક વિવેક વિના નર અધા.

ટાહરો.

એક તાસતો બાસતો, ગાય ગધેડી એક;
ગોળ મોળ સરખાં ગણે, જે જન વિના વિવેક.

ભુગારી છોકરો.

પ્રમાણિકા છંદ.

છક્રેસ છેલ છોકરો, ઠગાય ખાય ટોકરો,
ભુગારી મગ ગય તે, ખતા ધણાક ખાય તે;
બમેલ જાણી જાત છે, પિતા કહે કપૂત છે,
ગુચારે ચાર ચોઈઆ, પોટાંય જેમ પોઈઆ.

કેફવિષે.

પ્રમાણિકા છંદ.

ન કેઈ ચીજ પીજીએ, વિચારી કામ કીજીએ;
વધે વડાઇ લોકમાં, સદા વસો અશોકમાં;
સવાદ કેફમાં કશો, વિચારજો નથી વસ્યો;
અચૂંપ ચાય ઉલટું સુત્રે ન કામ સુલટું.
ખચીત માનજો ખરું, પદું છું વેણ પાધરું;
કરેજ કેફ જે ધણી, ધટેજ છુદ્ધિ તે તણી;
બરાય પિંડ પાપથી, છપાય કેઈ ઝાપથી;
વિચારી કેફ છાડશે પ્રભુજી પ્યાર જોડશે.

કુંડળીયા.

કોંધી કેફ નર કેઈએ, ચાલ્યો ચૌટા ખીચ,
ઠામ કુઠામ ગયો પડી, નહીં ચેત્યો તે નીચ;
નહીં ચેત્યો તે નીચ, કીચ લપટાણી કાયા,
મર્જી હતો જે ગાંક, મુરખ મોઈ મેઠો માયા;
કહે કવિ દલપનરામ, પદવી નિલંજ શિર લીધી;
કેાકટ થયો ફરેત, કેફ કેઈએ કાપી.

માણસ ઉપર હેત રાખવા વિષે.

મનહર છંદ.

અરે બાઇ બાઇ તમે સર્વથી સગાઇ સાહી,
રાખો તજ સનુતાઈ મિત્રતાઇ મનમાં;
જેવાં સગાં મેન બાઇ સંપીને વસે સદાઇ,
લડયાં ન કરી લડાઈ જે જણાઇ જનમાં;
એવી સન્નજનાઇ સાહી હુઆઇ ઠગાઇ તજ,
બેજવી બલાઇ તણી વાસના વચનમાં;
મળે સુખદાઇ માન ટળે કુપદાઇ દેષ,
માટે લ્યો મીઠાઇ જીને તેથી મુખ તનમાં.

અટકચાળો છોકરો.

ટાહરો.

એક અડપલો છોકરો, જીવો જેનું નામ;
આતિશે કરતો અડપલાં, જઇ બેસે જે ઠામ.
કાગળ કાં લેખણ છરી, જે જે વસ્તુ જોય;
ઝાલે ઝુમી ઝડપથી, હીરા જેવી હોય.
નાના કહીં માને નહીં, કહું ન પારે કાન;
એને પણ દિન એકમાં, સર્વ વર્ણી મર્જી સાન.
ડોસો ચરખાં ડાખલી, મેલી ચડેઆ માગ;
આન આન દે અડપલે, ન લીધો તલકાળ.

અરમાં નાક ચડાવીઆ, ખાડાળાં જે ખૂબ;
ડાખણી લીધી દેખવા, ધારીને પગ દુખ.
દીલું ને હાતું ઢોકલું, જખડે કોણું જોર;
ઉધડતાં તે ઉછળ્યું, પ્રાંધા સૌર બેકાર.
આખા મોં ઉપર પડી, તેમથી તપખીર;
કાંઈ મારે કાંકડા, ધારી ન શક્યો ધાર.
અરમાં નાખ્યા મોંકમાં, છોડી છોડી ખાવ;
શાક્યો તે થું થું કરી, છવા શતો જાવ.
ચોળે ત્યાં તો ચો ગણ્યો, આખે અંધા થાય;
ડાસે દોડા દોકરો, અરમાંના ચુરાય.
ડાસે ડારો દઈ કહ્યું, હસવું તે થઈ હાણ;
લાડકડા એ લાગતો, છવા છું તું જાણ.
અરમાં તો વસમાં થયાં, ડખીએ વાળ્યો ડાટ;
છવે ફરેને છવતાં, ધરયા ન એવો ધાટ.

યોગ નહોં જ્યાં લોભતો, શોભા સધળી જાય;
તુણ્યાથી તરસ્યો સદા, ધનથી નહોં ધરાય.

કોઈને હાલકો ન ગણ્યો.

કોહરો.

પરમેશ્વરની આં પ્રભા, સધળો છે સંસાર;
એક કુટુંબી આપણે, એક પિતા પરિવાર.
કાળા જેરા કાય છે, ધનહીણા ધતવાન;
કહો ન હસકો કોઈને, સધળા એક સમાન.

અવગુણપર ગુણ.

અવશુંજી ઉપર ગુણ કહે, એ સજ્જન અભ્યાસ;
જો દુષ્ટ સજ્જનાવીએ, આપે સરસ સુવાસ.
ખાળક ખેંચે વાળ પશુ, કદી ચદે નહોં કાળ;
આળ કરે અજાતી જન, દીલમાં ચતું દયાળ.

ત્રિલોચી કંઠ.

માપ અમાપ પ્રતાપથી, મટે માપ સંતાપ;
માપ ઉચાપ કરજી તુંહી, જે જે જગના ખાપ.
જે જે જગનાપા, સુખસ પાપા;
કુડમ્બતે કાપા, તું કરને.
તું જાળજી તારજી, અંધાર ઉધારજી;
કુપ પોષણજી દીલ ધરને.

તું અંતરજમી, અવિચળ ધામી;
તુજ બહું નામોં નામ ખડે.
છે મુજ મતિ કામી લઈછું જમી;
દે મતિ સાચી અંધ કરે.

અમદાવાદના ભદ્ર વિષ.

કોહરો.

ભદ્ર નામ સૌથી બહું, સૌ જાણે સંસાર;
સા કારણ કાળાશયી, ભદ્ર દિસે ભયંકાર.
કાળાં મુખ વાળાં વસે, કાળાં કૃત્ય કરનાર;
તે કારણ કાળાશયી, ભદ્ર દિસે ભયંકાર.
જશ જેના અતિ ઉજળા, કુર્બાં મધ્યે દેખ;
એવા જનથી ઉજળી પુસ્તકશાળા પેખ.
કાચા કાચ સમાનના, ઉપજે રત્ન અમુલ;
દોષત પામે કારમી, એ તું જો આ રકુલ.
સ્વર્ગ નરક આ લોકના, સધળા રસ્તા સેહેજ;
તે મળવાના ત્રણ જુઓ, આ દરવાજા એજ.
સામગ્રી સુખની ભલી, લહે જહાં મન રંગ;
જો જુગતીવી આ જાન્યો, તેવો છે કારંગ.
શુક્રવર શોભા ભલી, આ દેકાણે થાય;
ચલતે પોરે ચોકમાં, બકી ખતર ભરાય.
આ તો અમદાવાદમાં, મન દરવાનું દામ;
દેખીને દિલમાં થયા, રાજ દલપતરામ.

માંચમી ચોપડી.

પ્રાણીપર દયા રાખવા વિષ.

નારાય કંઠ.

જુઓ પોંડાથો જેમ આ, પોંડાય પિંડ આપડો,
પોંડા કર્યાથી તેમ તે પોંડાય પ્રાણી આપડો;
મદાંધ થઈ ન મારસો જરૂર છવ જાણીને,
અરે દિલે દયા ધરો પોંડા ન કરો પ્રાણીને.
સ્ત્યા આવેવ પ્રથિરે, જુઓ સદું ચરીરના,
તમેથી તે જને ન લાખ વાતથી લગીરના;
વિચારીને આંધિક દીક, ખીંક કર આણીને,
અરે દિલે દયા ધરો, પોંડા કરો ન પ્રાણીને.
ધરો ન ચર્ચે થોળ, પ્રાણીને મરીયે ધારીને,
ખંદખંડ છુટી ધરો ન મિત્ર છવ મારીને;
ન લાતની વિશેષ વાત વધુવો વખાણીને,
અરે દિલે દયા ધરો પોંડા કરો ન પ્રાણીને.

અનાવનાર એક દશ આપણેજ એહનો,
તથા મળેલ તેહને ઉદાર પ્યાર તેહનો;
બલે હરે કરે પ્રભુ દીપિલ સુખ માર્ણીને,
અરે દિલે દયા ધરા, પીડા કરો ન પ્રાર્ણીને.
ભરી ગળથી ખૂબ ભાર કેમ માર મારીએ,
ગરીબ છવ બાપડાનીં વેદના વિચારીએ;
કરો કદી ન કૂર કર્મ પાપનું પિછારીને,
અરે દિલે દયા ધરા, પીડા કરો ન પ્રાર્ણીને.
કરે અધર્મ કર્મ જનું પાપ પાંખ તોડીને,
પરાવી શૂળમાં કરે ખરાબ બેલ ખોડીને;
નિશાન માંડીને કરે વિનાશ તીર તાણીને,
અરે દિલે દયા ધરા, પીડા કરો ન પ્રાર્ણીને.

વિચારને બોલવાવિવ.

ઉપે'દયગ્રંથકં.

સુવાક્યથી સ્તેહ સદૈવ વાધે,
કુવાક્યથી કલેશ હમેશ લાધે;
અરે કરો એક વિવેક આણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
સુવાક્યથી વિશ્વ અધું વખાણે,
કુવાક્યથી કીર્તનો ન મળે;
પરે ચરે છમવડેજ પ્રાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
પ્રભુ જીએ પોપટ ઘેર પાળે,
મુખે મુઠ્ઠ ધૂક શકે ન માળે;
ઉચારનું કારણ એજ નાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
ભલી ઈંબે ભાઈ ભલાઈ તો લે,
હુરી ઈંબે લોક હુરાશ બોલે;
ગરીબ કે રાજકુમાર રાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
સુવાક્યથી દુષ્ઠ દહીં ધોં દેશે,
અમુલ્યનું મુલ લગાર લેશે;
કુવાક્યથી પાપ પળી ન પાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
મુખેથી રે આનંદી વેણ મુકમું,
ફરીથી તે તે ન ગળાય મુકમું;
વિભાસશે એવી હરીજ હાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
અસત્ય એ કપાય મુરે,

કુવાક્યનો કાપ કદી ન રહે;
ન કાચની કોઈ મટેજ કાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
ભલો છુરો તોપતણો મહાકો,
હવા વિંધે હોય જતો હડાકો;
કહો તમે કેમ શકાય તાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.

હાહરો.

વિચારીને વાણી યદો, કદી ન વણશે કામ;
બાર તોલ તો જન ભલા, રાખે હાપતરામ.

માનો ગુણ.

ભુજંગી ઇં.

હતો હું સુતો પારણે પુત્ર નાનાં,
રડું છેક તો રાખતું કોણ છાને;
મને દુખી દેખી દુખી કોણ ચાતું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
સુકામાં સુવાડે બીને પોલી પોતે,
પીડા પામુ પરે તજે સ્વાદ તો તે;
મને સુખ માટે કટું કોણ ખાતું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
લઈ છાતી સાથે બચી કોણ લેતું,
તજ તાજું ખાતું મને કોણ દેતું;
મને કોણ મીઠાં મુખે ગીત ગાતું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
પડું કે ખડું તો ખમા આણી વાણી,
પરે પાંપણે પ્રેમનાં પુર પાણી;
પછી કોણ પોતાતણું દુષ્ઠ પાતું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
મને કોણ કેતું પ્રભુ ભક્તિ ભુક્તિ,
ટળે તાપ પાપે મળે પ્રેમી મુક્તિ;
ચિત્તે રાખી ચિંતા રડું કોણ ચાતું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
તથા આજ તારું હજી હેત તેતું,
જળે માછલીનું જડયું હેત જેતું;
ગણિતે મન્યાથી નથી તે ગણતું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
અરે એ ગયું શું બનું જોય ભણી,
લોધી આકરી આકરી ને અપણી;

સદા દાસ થૈ વાળી આપીશ સાંકું,
મહા હેતવાળી દયાળીજી મા તું.
અરે દેવના દેવ આનંદ દાતા,
મને ગુણ જેવો કરે મારી માતા;
સમે વાળવા જોગ દેજે સદા તું,
મહા હેતવાળી દયાળીજી મા તું.
શિષે સાંભળે આંટલા છંદ આંડે,
પછી પ્રીતથી જો કરે નિત્ય પાંડે;
રોઝી દેવ રાખે મુખી સર્વ કામે;
રમ્યા છે રૂડા છંદ દલપતરામે.

ભલુંભુંકું કરવા વિષ.

મનહર છંદ.

મેગરાના બીજ જેવા માનવીના મોઢા ખેલ,
કાચ બીજ જેવા ખેલ કડવા કહાવીએ;
મેગરાના બીજમાંથી કાચ ન કદાપિ થાય,
કાચથી ન મેગરાની આરા લેશ લાવીએ;
એકવાર આપણે વિવેકથી વિચારી જીએ,
એવાં ઝાડ ઉગે જેવાં જેવાં બીજ વાવીએ;
ખાર ખાર પામવા ઉપાય કાચ આપણામાં,
કુનીઆને દોષ દલપત ન ચલાવીએ.

ઇન્દ્રિયજય છંદ.

વંદન શબ્દ સુણો કહી વંદન નિંદક થાય તમે કદી નિંદો,
સાલસશબ્દ સુણો કદી સાલસખંધુ કલાથી કહેવળી ખંધો;
નિર્મળ શબ્દ સુણો કદી નિર્મળગંધુ કલાથી કહેવળી ખંધો,
વાણી વંદે જનમાં જન જેમજ તેમજ તુર્ત પર પડછંદો.

મહારાણીજીની ગરબી.

અમે ધનુર માગીએ એટલું,
વડી પ્રેમવળી ધણી વર્ષ, હંવો વિકટરોઆ.
તમે આપો કૃપા કરી નેટલું,
પૂરા હૈડામાં પામીએ હર્ષ. હંવો. ૧
એનો અચળ સમય આમપર હજી,
કરજો કરગ્રાથી કુસળ કરમાણ. હંવો. ૨
દિનદિન ચડતી કળા ને દોલત યજી;
વળી વિધવિધ પામે, વખાણ. હંવો. ૩
અના સઘળા સુલેખ સંહારજન,
ચાલે કુસમી આશા ઉડીય, હંવો. ૪
વિનયા કુંવરીની વૃન્દા સદા રમે,
જે છે જગતપતિપણા જોગ. હંવો. ૫

ધનુર અખૂંટ દોલત એને આપજો,
સર્વે સમયમાં રેજો સહાય. હંવો. ૬
એનો કદ કૃપાનિધિ કાપજો,
જેના જશ ધણો જગમાં ગવાય. હંવો. ૭
જેના રાજથી જન સુખીઆ થયાં,
હજી એના અખંડ સોહાગ. હંવો. ૮
કુ:ખ જુલમનાં જેથી મટી ગયાં,
ઉપજશે અંગ ઉમંગ અથાગ. હંવો. ૯
આખા જગમાં અચળપણું જમજો,
એનો નિર્મળ ન્યાય સદાય. હંવો. ૧૦
એનો સુજશ સંસારમાં જમજો,
જેથી ગુણીજન ગ્રંથમાં ગાય. હંવો. ૧૧
દયાવંત દિસે છે દીપાવડો,
જેનો સદગુણી રાજ સમાજ. હંવો. ૧૨
એને ચાગણી હામ ચિતે ચડો,
એની રક્ષા કરો મહારાજ. હંવો. ૧૩
જેમ અમરવેલી વધે બહુ બહુ,
એમ વધજો એના પરિવાર. હંવો. ૧૪
કહે દલપતરામ સજન સહુ,
કહો કુંવરીના જય જયકાર. હંવો વિકટરોઆ. ૧૫

મિત્રાચારીવિષ.

છર્યા.

પડિત મિત્રા મળે વટે મુખ મધુરી વાણી,
પ્રથમ કરી પરબુધ, પાય ગંગાજળ પાણી;
પછી સોપારી પાન, આપી કુશળતા પૂછે,
કહે પછી કરવેલું આગમન કારણ શું છે ?
કરી ચાન વાચનિતિ શ્રુત થઇ, રત્નક સહિત જુદા પડે;
મન મમ રહે મિત્રાઇમાં, પડિતની પ્રીતિવડે.
મુરખ મિત્રા મળી, ગાળ દઇ ગમત કરશે,
મારો પરસ્પર લાત, વાતમાં મરકરી ધરશે;
મિત્રાચારી જૂલ, કેર પીશે ન પારો,
ખેલી બાજ ખેલ, લડાલડી કરી ઘેર જાશે,
મુખ મિત્રાં ને મનમાં કપટ, સ્વાસ્થ્યથી સગાઇ છે;
કદી વેતપમકારી જીવને, મુરખની મિત્રાઇ છે.

પિતાની સેવા.

જુનગીજી.

હોડા હું હવો છોકરો હેક છોકો,
પિતા પાણી પોપી મને કાપ મેટો;

હી રીતથી રાખતા રાજ રાજ,
બલા કેમ આભાર લેકું પિતાજ.
ચી ડાતીએ જે થી મુજ તાણી,
કદી અંતરે રીસ આપે ન આણી;
કહું મેં સુખે તે કયું હાજ હાજ,
બલા કેમ આભાર લેકું પિતાજ.
મને સારી શિક્ષા શિખાવી સુધાયો,
વળી આપો વિદ્યા વિવેક વધાયો;
બલી વાતના બેઠ સીધા હીંધાજ,
બલા કેમ આભાર લેકું પિતાજ.
કદી કોટી કોટી સહી કષ્ટ કાયા,
મને ડાતીમાં લે કરી કમળાયા;
આતિ પ્રાણથી પ્યાર જે આણતાજ,
બલા કેમ આભાર લેકું પિતાજ.
મને દેખી અત્યંત આનંદ લેતા,
સુખ માર્ગો વસ્તુ મને લાગી દેતા;
પુરે પાડ તે તો બુલે પુત્ર પાછ,
બલા કેમ આભાર લેકું પિતાજ.
વડા વાંકમાં આવું તો રોક ગણી,
હીંધા દંડ દેતાં દયા દિલ આણી;
તજ સ્નેહ દેહે ન દીધી પીડાજ,
બલા કેમ આભાર લેકું પિતાજ.
બણારી ગણારી કીધા ભાગ્યશાળી,
તથા તુજ જેની છુરી ટેવ રાળી;
જના મધ્ય જેથી રહી કીર્તિ ગાજ,
બલા કેમ આભાર લેકું પિતાજ.
લીંધા લાવ ન લેશ જે લાવ સારા,
ગણું ગુણ હું તાત તે તો તમારો;
સદા સુખ સાર ઉપાયો સન્માજ,
બલા કેમ આભાર લેકું પિતાજ.
મને નિર્જાતાં નેત્રમાં નીર લાવી,
લખ દામતાજીતી સાથે લગાવી;
મુખે બોલતા બોલ મીઠા મીઠાજ,
બલા કેમ આભાર લેકું પિતાજ.
હતો બાળ હું આજ સુધી અજાણ્યો,
ઉરે આપનો ગુણ એકે ન આપ્યો;
હને હું યેસો બાણીતો આજ આજ,
બલા કેમ આભાર લેકું પિતાજ.
જન્મનાશરૂપે જીવતા રાખશે જે,
હયાતી તમારી અમારી હશે જે;

કરું સેવના દલ સામે સદાજ,
બલા કેમ આભાર લેકું પિતાજ.
બલે ભાવથી જે ગણે જંદ સારા,
પિતૃ ભક્તિ પામી ન થાશે નકારા;
રહું જાન લે લાગશે શુભ કામે,
રચ્યા છે રડા જંદ હલપતરામે.

સંપવિષે.

છરપા.

સંવત તેર ત્રપન, સાલ વિક્રમની જ્યારે,
દિલી અલાઉદ્દીન, તખ્તપર બેઠો ત્યારે;
મંત્રી મલેક જેમ અમલ કરવા ગયે જોડી,
વિપદમ્ભ માયો શાહ શાહગઢા સખ કોડી;
પણ એકમાસ દિનપંચ, સુખ ભોગવી બુદ્ધી રીતે મુઝો;
તજ સંપ નહોં સુખસંપન્ને, જરૂર વિચારીતે ભુઝો.
દિલી આદિક દેશ, થયા જગમાં વપ જે જે,
જેણે ન સેવ્યા સંપ, મુઝ્યા વણુમેતે તે તે;
કોઈને કુંવરે હણ્યો, હણ્યો કોઈના નિજ જાને,
કોઈ પ્રધાને હણ્યો, હણ્યો કોઈને પિતૃ માતે;
શુભ રીતે સંપ ન સેવતે, રાજ રંક પીડાય છે;
ધનથી સુખ કોઈ નથી ધારતું, સંપધરી સુખ થાય છે.

અહંકારવિષે.

ભુજગીજંદ.

અહંકાર જે રાવણ ખૂબ રાખ્યો,
ચદી ચોટમાં મોતના સ્વાદ ચાખ્યો;
કયો વાંદરે હાલ બેહાલ કેવો,
અહંકારમાં સાર છે વાર એવો.
અહંકાર કીધો ભુઝો રાય કંસે,
વડું દુષ્ટ વેઠયું વળ્યા ડાટ વંસે;
મુઝો મસ્ત ભુઝો જરોસંધ જેવો,
અહંકારમાં સાર છે વાર એવો.
અહંકાર દુષંધને ભેર આખ્યો,
બીજો આપ જેવો ન ભુઝો જ જાણ્યો;
તજ તાત તે તો થયો તુજ તેવો,
અહંકારમાં સાર છે વાર એવો.
ભુઝો જેમ જેણે અહંકાર આપ્યો,
કમેતે મુઝો મુર્ખાં જ શોક માખ્યો;

કુખ્યા દુખમાં દીન થૈ દૈત્ય દેવો,
અહંકારમાં સાર છે ચાર એવો.
રડી નમ્રતા જે હૃદમાં ન રાખે,
ચડીને અહંકારનો સ્વાદ ચાખે;
ભણે વિષ્ણુ મોટા તણ સ્વાદ મેવો,
અહંકારમાં સાર છે ચાર એવો.
પડી આગમાં આંગનું ક્ષેમ ધમ્મે,
ચડી શળાએ પ્રાણનું સુધું પ્રીતિ;
મહા ઝેરીનાં સુખમાં હાથ દેવો,
અહંકારમાં સાર છે ચાર એવો.
બંધે બોલ જે જે અહંકાર આણી,
વિના તોલ તેની જરી વ્યર્થ વાણી;
ખરા ખારમાં વાવીને લાભ લેવો,
અહંકારમાં સાર છે ચાર એવો.
અહંકારી નિંદાય છે વાટ ઘાટે,
તમે ચિત્ર તેને તળે તેજ માટે;
સદા નમ્ર થૈ સહિતા સ્વાર્થો સેવો,
અહંકારમાં સાર છે ચાર એવો.

દોહરો.

અહંકારથી એક પણ, કદી ન સુધરે કામ;
નમ્રપણમાં સુખ નહીં, રહે છે દલપતરામ.

સંપવિધે.

દોહરો.

સૃષ્ટિ સમે સૌ માનવી, વસ્તતાં વન મોહાર;
ડરતાં એક બીજાથી, નોતો સંપ લગાર.
પહેરણુ છાલો પાંદડાં, ખાવા વનકળ ફૂલ,
વનમાં વસીને વેઠવાં, દેહે દુખ અતુલ.
પછી આપી પરમેશ્વરે, સંપનણી મતિ સાર;
એક બીજાની સહાયથી, બન્યાં બંધાં ધરખાર.
જેમ સુસંપ વખો ઘણો, અડચણ ભાગી એમ;
બાંધ્યા બંદોબસ્ત બહુ, જન દુખી થાય ન જેમ.
અમળ સમળ સૌ સુખી થયાં, દુખ થયાં સૌ દુર;
તે કારણ સૌ સંપનું, જાણુ નમે જરૂર.
સુખ સધળાં છે સંપમાં, સંપ નહીં ત્યાં શોક;
સંપે સંપતિ સંપડે, લાજ વખાણુ લોક.
તરન તોડવા તાંતણાં, હિંમત સોની હોય;
જુથ મળે જાડું, કોપી ન કહે હોય.
કરીએ સંપ કુટુંબમાં, સત્યથી શું ચાલે વે.

આટ ટકે છે કુટુંબમાં, એકલ હડી. જય.
છેદે બેદે છોકરાં, પથરાં જે નિજ પાસ;
કરીએ તેનો કોટ તો, તેરકરનો નહીં તાસ.
ધ્રુવે ધુકાવે ધુળને, ઉપજે મેહ ઉઠાવ;
પ્રોત્તી રચીએ પાળ તો, તેનું બને તળાવ.
તેમ મળીને માનવી, સંપ કરે સૌ કામ;
ભાગે ભળતાં ભોગવે, દુખ સુખ દલપતરામ.

એકસું પાળવાવિધ.

ભુજંગીકંદ.

વિના ટેકવાળા બહુ બોલી વાળે,
પછી આપનો બોલ એકે ન પાળે;
તમે ટેવ તેવી ન રાખો નહારી,
પણ તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
પુરો બોલ પાળે વધ તોલ તેનો,
ઘટે તોલ જુદો પડે બોલ જેનો;
ન રાખે ભરોસા નરો કોઈ નારી,
પણ તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
નહીં વેણુ જશો ભલે જય નાણું,
અરે હું ન એનો કરો શોક આણું;
ધરો ટેક એવો ઉરે ધીર ધારી,
પણ તેટલા બોલ બોલો વિચારી.

સુખ્યા શરતીરો ઘણા સન્યવાદી,
સુખ્યા વેણુમાં રીત એવી અનાદિ;
વધી લાજ આલોકમાં લાભકારી,
પણ તેટલા બોલ બોલો વિચારી.

કહે તે કરે માનવી એજ મોટો,
ધ્રુવે વેણુ તે તો ખરો ખૂબ મોટો;
અરે નાંખશે માન એ તો ઉતારી,
પણ તેટલા બોલ બોલો વિચારી.

બસે તે નહીં કૃતરો અર્થ કાટે;
લગાડી લહે ઉપમા એજ સાટે;
બંધે એજ લગ્ન જવા જેગ વારી,
પણ તેટલા બોલ બોલો વિચારી.

સરે સુખ કે ઉપજે દુખ અગ્રે;
રહો રાત કોડે કહો એજ રજે,
ભલા લોકમાં પામશે લાભભારી,
પણ તેટલા બોલ બોલો વિચારી.

સુતાં છોડતાં બેસતાં વાતો સાંભળી,
કહો કાણુ મોડું નહીં સહિત જાણી.

હરી બેસશે એ થકી ઉચ્ચ ઠામે,
રમ્યા છે રૂડા હંદ દસપતરામે.

કેટલપ્રકાશક.

ભુજંગીકંદ.

અહો દેવ હું તો સદા દાસ તારો,
પ્રભુ તું મને પ્રાણથી પૂર્ણ પ્યારો;
મને આપ અત્યંત આનંદ આપો;
કૃપાનાથ માફ મહા કષ્ટ કાપો.
પુરો હું છુરો પ્રાણી હું છેક પાપી,
તમે તો દયાવંત હિંસા તથાપિ;
હુટે પાપ ને આપની છાપ છાપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કષ્ટ કાપો.
સગામાં સગો તો પ્રભુ તુંજ સાચો,
કહું શી કથા હું વૃથા વાદ કાચો;
શ્વશે મર્વ સાફ શિરે હાથ થાપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કષ્ટ કાપો.
મને આ સમે કોણ આરામ આપે,
કહો કોણ આ પાપ સંતાપ કાપે;
બન્યો બાળ હું તું બન્યો ક્રેદ બાપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કષ્ટ કાપો.
મને આજ આ આપદથી ઉગારો,
તમે શોક સિંધુ થકી સચ તારો;
પ્રભુલુ કરો આ પ્રલે સર્વ પાપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કષ્ટ કાપો.
તમે સર્વથા સર્વદા શુદ્ધ લીધી,
કૃપાળુપણે સંકટે સાચ કીધી;
વિના આપ આ કોણ જાણે વિલાપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કષ્ટ કાપો.
ધર્મ અંતરે આપની એક આશા,
બાળ આપ આને કુખે દીન ભાવા;
થયા માફ મારાં તમે પાપ માપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કષ્ટ કાપો.
વડો વેગ લાવી ચઢો મારી વારે,
નરશ શાકે શાસ્ત્રી થશે દષ્ટિ ન્યારે;
કલા કલેશથી કેમ રશે કળાપો,
કૃપાનાથ મ્હારું મહાં કષ્ટ કાપો.
કરે કષ્ટ વજ્રાદિ કેષિ પ્રાણી,
પ્રભુ પ્રાણનાં જો પુરો પ્રેમ આણી;
સરે અર્ધ સર્વે રે થીર ઠામે,
રમ્યા છે રૂડા હંદ દસપતરામે.

આયુર્નું વર્ણન.

ભુજંગી કંદ.

મહો દરથી દેખતાં દીલ બાળ્યો,
ચકી જેમ આકાશમાં મેલ આળ્યો;
હિંસે કુંડનો દેવતા બીજ જેવો,
હિંડો આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
તિથી પૂનમે શામિતા સાંજ ટાણે,
બન્યા ઘંટ બે સૂર્યને સોમ જાણે;
દોષ દેવ હાથી કહે કાઠ કેવો,
હિંડો આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
કદી ઉપરે જો જુએ આંખ કાડી,
જુદી ઝાડનાં જુંડની ઝાઝી ઝાડી;
મહા સ્વાદુ માગ્યો મળે મિષ્ટ મેવો,
હિંડો આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
હિંસે વાધ ને વાંદરા સિંહ હણી,
જો નિર્મળા નિરનાં નિત્ય જણી;
શીંગા ને સુગંધી વહે વાયુ તેવો,
હિંડો આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
બલા ઝૂલની ત્યાં ટુલી ઝૂલવાડી,
કુવા વાવ ને કુંડ એપે અગાડી;
વડાં દેવગામાં વસે વાસ દેવો,
હિંડો આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
બન્યા બંગલા ને બની ત્યાં બમરો,
રૂડા રાજગારી કરે રાજગારો;
મળે માલ લેનારને હોય લેવો,
હિંડો આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
તહાં નેર માલતી તો તળાવે,
પિવા ગામ અગીયારના લોક આવે;
જહાં જો માસે ન હિંસે પ્રસેવો,
હિંડો આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
અપારે પરાં વાદળાં પાસ આવે,
જતાંવેત જેવાંની જુકતી જણાવે;
ધુમાડો ધુણીના તમે જેમ દેવો,
હિંડો આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
જુનાં જૈનનાં હિંદુનાં સ્થાન જેમાં,
અતિ ખ્યાત છે અણુદા દેવી એમાં;
કહી તે કથા જાણવા જોગ કામે,
રમ્યા છે રૂડા હંદ દસપતરામે.

છૂટી ચોપડી.

પસ્તાવામાં કામ કરવાવિષે.

અનુબંધ ૭૬.

કાલો દાંડ નિશાળે જ, ગાળે વેલા ગયો વડે;
મુંઝાળો મૂર્ખ મોટા મૈ, પસ્તાવામાં પછી પડે.
ઢાવે દુષ્ટતા ઢાની, તે ચારે ચક્રે ચડે;
ત્યાં તે નો દુષ્ટ તોફાની, પસ્તાવામાં પછી પડે.
કુલાળો કાંકડો ટુલે, ખૂબ અર્થજ ને જડે;
દેવાળી નીકળે ડુલે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
હવિકા રક્તને જોઈ, છેદે છે ચોર્મીને ઘડે;
ભૂખના દુઃખથી રોઈ, પસ્તાવામાં પછી પડે.
મૂર્ખ જે તાત માતાને, નાની ઉંમરમાં નડે;
સંભારી કુખ દાતાને, પસ્તાવામાં પછી પડે.
ભાવ લે બેભાને જોકો, ઘાલીને ઘાટ જે ઘડે;
તે ધંધા થાય છે ટુકડા, પસ્તાવામાં પછી પડે.
બૂલતાં બૂલ જો બાપે, તો તેને લડવા તડે;
ચૂકના સ્વાદને ચાખે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
પારકા પુંછને પેળી, ધારણા ન રહે ધડે;
ખતાના ખેદને દંખી, પસ્તાવામાં પછી પડે.
ભૂદાને બાળકી આપી, બાંધે છે મીઠાને મંડે;
પિતા પુત્રીતણે પાપી, પસ્તાવામાં પછી પડે.
સ્નેહી સંબંધીની સાથે, લાકડી લે ઉભો લડે;
મોટી પીઠા પડે માથે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
ટુલ પાન ફળો ગંધા, સંભાળે નહીં તો સડે;
અતે તે આળસુ અંધા, પસ્તાવામાં પછી પડે.
તાણ શુદ્ધિ ધરા તીખી, મેલી ઘા ઉંમરની;
શિક્ષા સાચી લહો શીખી, દિક્ષા છે દલપતની.

અગ્રિય મહિના વિષે.

દાહરા.

જનેવારી જાણવા, ફેબ્રુઆરી ફરી હોય;
માર્ચે એપ્રિલ મે પછી, જુન જુલાઈ જોય.
જે પછી માસ અગસ્ટ છે, સપ્ટેમ્બર સુખ ધામ;
અક્ટોબરના અંતથી, નહીં નવેમ્બર નામ.
પછી ડીસેમ્બર દેખીને, ખરેખરી કર જોજ;
તો તેના ચક્ષુસેં અને, પાંસકં પુગ રોજ.
ચાર છ નવ અર્ધોઆરમાં, તેના તો દિન ત્રીસ;
અવરે એકત્રીસ છે, બીજે અઠાવીસ,
આઠ ચોથા વર્ષનો, બીજે જે ચોલાય;

તે તો ઓગસ્ટસિનો, ગણતાં એમ ગણાય.
વરસ બેસતાં બારમી તારીખ તે સંકાત;
જુન પાંચમીએ જઈ મળે, રવિ મુગશિર નહિ ભાંત.
તાપ તપે મે માસમાં, જુન ગરમે ધમધાર;
અક્ટોબરમાં આગસે, જળ વરસ્યાનું જોર.
ઈસવીસનના આકામાં, છપન બેળવીએ છેક;
સંવત વિક્રમનો વળી, આવે એજ વિવેક.
એ સંવતથી એકસો, તથા ઘટે છત્રસિ;
શક શાલવાહનતણો, ચૈત્ર ચદયો કહીશ.
દશ મુંદર આ દોહરા, કયાં સર્વને કામ;
વિગતે અમદાવાદમાં, રહીને દલપતરામ.

અવગુણવિષે.

બાન ખાનને પાનનું, ગાન તાન શુ તાન;
જાન વિના વિદવાનનું, માન ઘટે નાદાન.
વેપ વિશેષ નરેશનો, બેસ કયાં શિર કેશ;
દેશ નહિ લવ લેશનો, વેશ ન તળે હમેશ.
ધ્રુવે રાજ સમાજમાં, લાજ આજને આજ;
કાજ કરે પતરાજથી, દગલખાજ શિરતાજ.
હાટ કરે જમ વાટમાં, ઘાટ ઘટે ધનમાટ;
કુટે કાટલે ખાટવા, કાટ વળે ધન સાટ.
લાણપાણું નહીં આણું, એજ અજણ પ્રમાણ;
માણસપણું નહિં માણું, બાણ લાણીની હાણ.
નાન જાતની ઘાંતમાં, રાત દિવસ રળીઆત;
ભાત ભાત બસીં તે તજ, માત તાતની વાત.
ગામ ગામ ડગ કામથી, હામ હામ હગનામ;
દામ મેળવે હામથી, આમ મુખરનો જામ.
જામ મુકીર્તિ તજાય ત્યા, ખામ કેક હરખાય;
પામ પ્રીતિ પંકાય હગ, ચામ દરિદ્રી સદાય.
ખાર ખૂબ કરનાર નર, જાર તણો સરદાર;
ખાર બરે અવતાર લે, સાર ન લહે લખાર.
બાળક કુટુંબ બાળને, જાળવને જાળજ;
કાળ જાળ તો ટાળશે, પાળક દીનદયાળ.
પ્રજાળ શુદ્ધિ બળ અકળતન, જળ દળ બીજાદળ;
અપળ સકળ એ અચળ નહિ, દળ વાદળ દલપત.

દેવ પડી તે રહે નહિ.

બુજી ૭૬.

શિખા પાનની પુછી સાથે સાંધી,
જુઓ જુલિયથી જાળવી બધે બાધી;

કરી પાંક્તરી તો કરી વાંકી વાળી,
પડી દેવ તે તો દળે કેમ ટાળી.
અઢારે વળ્યાં જીટનાં અંગે વાંકાં,
કહો દાંકીએ તો રહે કેમ દાંક્યાં;
સુએ જૂતળે તો જુએ આબ બાળી,
પડી દેવ તે તો દળે કેમ ટાળી.
જુએ નામની જાતની દેવ જે છે,
રીઝે તો રમે તે ખીજે તો ડમે છે;
પુરા પ્રેમથી રાખીએ ઘેર પાળી,
પડી દેવ તે તો દળે કેમ ટાળી.
પુરા પુષ્પના પુંજમાં હોજ પેસે,
નહીં હોજને પુષ્પને પાસ બેસે;
બહે માંયું કુટી મરે કોઈ માળી,
પડી દેવ તે તો દળે કેમ ટાળી.
ધરી દુષ્કમાં ને કરી સાચુવાળા,
ધુએ કાચલાં ને જુએ હોય કાળા;
નહીં કોઈ કાળે મટે જાન કાળી,
પડી દેવ તે તો દળે કેમ ટાળી.
કહો પાણીના પરને કાણુ થોભે,
ચંદે શા વડે નેવનાં નીર મેભે;
રહે ખાડમાં રાખશે કોઈ ખાળી,
પડી દેવ તે તો દળે કેમ ટાળી.
લઘુ દુષ્ક વાળ્યું વળે જેમ વાળે,
દળે તેમ છોટાપણે દેવ ટાળે;
કુટી કે રૂડી દુષ્કની કે દયાળી,
પડી દેવ તે તો દળે કેમ ટાળી.
ક્રિયા કેળવે મેળવે જુણુ તેમાં,
નીતિ મેળવે હેળવે જીવ એમાં;
પડે પાઠ આ તે બલી દેવ પામે,
રમ્યા છે રૂડા હંદ દલપતરામે.

(વિદ્યા વધારવા વિષે.)

જુજંગી હંદ.

જુજુ બાગમાં ઝાડનાં હુંડ ચાવા,
મએ મૂળમાંથી પુરાં પાણી પાવા;
તમે તેમ સેવો ચહો કાલ સારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
કૃપાળુ બનીને નિશાળી કરાવો,
જાળી સર્વજ્ઞ સુખનાં જાળી વાવો;
કરી કાઢ રૂડી કરે જેમ કપારો;

સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
રમ્યા ચાવણું ચાવવા કાંત દેવે,
જુએ જ્ઞાન આપ્યું પિતૃભાત જેવે;
પઢાવે પુરો તે ખરો પાળનારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
પડેલો નહીં તે પશુ ગુણુ પ્રાણી,
પડેલો જ તે માનવીમાં પ્રમાણી;
વડું પુણ્ય વિદ્યા દીધાથી વિચારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
ખરેખાત વિદ્યા ખળતો ન ખૂટે;
એ ના હમારા કુંટારા ન કુંટે;
જુવો જે વડે જીવ જીવે હળારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
હમાઇ જશે જેહ તે ઠોઠ કાલો,
દુખે દુખતો દેખીને હાથ ગાલો;
તરી પાર તેને તમે તો ઉતારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
લખી વાંચશે એજ છે આખવાળું,
બણી ગણશે એજ જાણે જીવાળું;
ધરી નારીને મદનને એજ ધારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
પડેલો કદીકે કરે કષ્ટ મૂરો,
પડેલો નહીં તેજ પસ્તાય પૂરો;
પછી માનશે શિક્ષે આ જન્મ મારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
ખરેખાત આ વાતમાં માલ મોટો,
કહું છું કથી કે નથી છેક છોટો;
કરાવો નિશાળો તમે કામ કામે,
મુખે એજ માર્યું દલપતરામે.

વિકટોરિઆ રાણી વિષે.

હરિગીત હંદ.

હે દેવના પશુ દેવ તું તતખેવ દિલમાં ધર દયા,
જે રાણીજીના રાજથી ઘોર વર્ષાએ સુખીઆ થયા;
તું આપ નિત્યે નવોમ વધતું તેજ તેના તાલમાં,
સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
વડો પ્રેમવાળી દિલ દયાળી શુદ્ધિદાત્રી બાઈ છે;
બરપૂર ખૂબ બરાધારેના ચિત્ર વિષે ચાલુદા છે;
નહિ દેશમાં લવલેશવંદિસે કમર નેનાં અંજમાં,

મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.

ને દુષ્ટતામાં પ્રજા ભેદા ક્રુર છે સંસારમાં,

ને કષ્ટ જમને કહે, કરતા કહે બધા વિચારમાં;

સંકાર તેના સજ તું કરનાર હથર આજમાં,

મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.

તું ઉઠ હથર આવી વળતે અચર ઉરમાં ધારણે,

છળ કપટ ખખડાં બપટ છે તે ચપટ કરી એસારણે;

એ વેશીઆના વાસને વિખેરી નાંખી વાજમાં,

મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.

દિન દિન વિશેષ પ્રતાપ વધતો, ચંદ્રનો સુદિમાં ચંદ્રે,

તેમજ રહેા મહારાણીજીનું આતિ તેજ અદ્ભુત પુનઃ;

રિપુ કુળને નિર્મૂળ કરણે ક્રોડ ભેદા છાજમાં,

મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.

આતિ શિદ્ધિ સિદ્ધિ અખટ પુન મહારમાંથી આપણે,

મનના મનોરથ પૂરતો, વળી કષ્ટ સધળાં કાપણે;

કરતાર આપો કુશળ એના, સકળ રાજ સમાજમાં,

મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.

બહુ વર્ષ સુધી અચલ જેવું રાજ, અમ ઉપર હજો,

વળી વંદનો વિસ્તાર જન મુખકાર જગમધે થજો;

હથર પ્રતાપે અસલ જ્યોત, દેશ ભેદ ધણીજમાં,

મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.

નિર્દોષ તેના ન્યાય નિમિત્ત થઈ જગતમાં જામજો,

પ્રતિદિવસ વાર હજાર, જાણજાણે વાણી પામજો;

કરાંએ જ્યોતે ઉજો રવરે અજગમ એના રાજમાં,

મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.

ધર્મ પ્રેમ પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરો, મુખથી એવું માગજો,

જન થજો જગમાં રાણીજીને ક્રુરનું બળ ભાગજો;

શુભલોકથી ગાળો તમે, સૌ સંજન ગાંધો ગામના,

છે હંદ સુદર નવ નવીન સ્વેલ દલપતરાજના.

સુવંશતમાં રાણીજીનું સુખ સ્વપાશુ.

સુવંશી: હંદ.

શુભે સંવતે એમણી પંદરામાં,

વળી ચેસતે વર્ષે સારા સમામાં;

જ્યાં સુવંશી રાજાની ગિરાણે,

રૂ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.

જ્યોતે સર્વને ઉર જાગતું મિત્રે,

જો રિદિ કે સિદ્ધિ થાય જેવો;

વિવાધી વેદો વાર છે જોમ છાજે,

રૂ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.

દરે લોકના થોક ભેદ ઉમરે,

અતિશે રિસે ઉજળાં વજા અજે;

મયા શાહીયાજે સદુ એજ કાજે,

રૂ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.

મળ્યો સર્વ સાહેબોના સાથ સારો,

મળ્યા હોંશથી શેઠોડો હજારો;

મળ્યા સ્વાર પાળા મહા શબ્દ ગાજે,

રૂ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.

વધ્યો હર્ષ વાંચી સુશાવી વધાઇ,

રજાં વાગી વાગાં રૂડા રામમાં;

હડી ગળનાં તોપને ત્યાં અવાજે,

રૂ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.

જમ્યા ઘેર જઈ મોળનાં ભાતભાતે,

રચી દીપમાળા રૂડી એજ રાતે;

રજ્યા અક્ષરો એપી એમાં ગ્યા જે,

રૂ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.

મળ્યા રાજ મેલે ધણી લોક મોટા,

સુધી માપણો પાનિયા પુષ્પ ગોટા;

કવિને નવી પાથ સાલો નિવાજે,

રૂ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.

રચો દારખાના તણો ખેલ ખાસો,

તકે તે જુએ લોક જે ત્યાં તમાસો;

દિમે જાણીએ દૈત્યનો દેશ દાજે,

રૂ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.

દોહરો.

એમ બલો ઉત્સવ થયો, હજમ્યો સકળ સમાજ;

કરજોડી પ્રભુને કહે, રહેા અચળ આ રાજ.

ઈન્દ્રવિજય હંદ.

લંકાપુરી સળગી અળગી બંબકારથી રાવણની છળી ભાગી,

ક્યાં પ્રગટયો પ્રજાદેસદવાનજ, જાગણમુખી મંડને ચંદીગાજ;

લોચન ત્રિલોચનનું, ઉપક્રુ' દલપત પદે ઉપમાજ,

રાજસમાજની અગિયારાંશિતસમેભતીઆતસમાજ.

મનહર હંદ.

મેલો મેલો મેલો જુએ આમ ખેલમાં કિસેલો,

મેલો મેલો મેલો આવે હજમાનજ;

ઠાળા ઠામ ઠામનાં, હિસે ઠાઠીમેહું ઠાણું,
પાધડીના પલ્લો પુઠે પુંઠડા સમાનજ;
લોક નાસાનાસ કરે, ત્રાસ પામી તેને ઠામે,
એને નાવે આંત્ર જેના રામજ નમાનજ;
ઠેગી ઠામ ઠામ આગ, લગાડીને આધો ખસે,
ઠરી ઠરનાનજ કે સુઠાં સુલેમાનજ.

પદ્ધતિ વિષે.

કાહરે.

એક વિકટ વનમાં વસે, સિંહ વડા વનરાજ;
મહા મહોનમત મન ગણે, અવર ન મુજ સમ આજ.
એણે અવસર એકમાં, ત્યાં તો પાડી ત્રાડ;
પડથો પથ્થ તેવો પડથો, હુંડ હતાં ન્યાં ઝાડ.
વળી વળી કરે વિચાર જો, આભો આ કાંઈ આણું;
કહે સિંહ તું કાણુ, ત્યાં, કહે પ્વનિ તું કાણુ ?
તું તું મુજને મુજને, કાં હુંકારે હુંકાર;
તને તને મારીશ રીસ નિકળ બાર રે બાર.
હું હું વનપતિ વનપતિ, તું તું ચોરજ ચોર;
એ રીતે ઉચ્ચારતાં, ધણો થયો પ્રતિધોર.
વનપતિ સમજ્યો વનતણું, રખે ચહે એ રાજ;
કોષ કરીને કેસરી, કુશો જેવા કાજ.
ઠામ ઠામ જઈ ઠેકતો, હૈરે રાખી ઠામ;
ગર્વ ધરીને જાળીતો, તરૂં ગિરિ ફર્યો તમામ.
ત્યાં દેખી તેને કહે, શાણો એક શિયાળ;
એ અવાજ છે આપનો, નહિ અવર વનપાળ.
સંમળવ્યો સારી પડે, સિંહ થયો સુણી શાંત;
સંમળ્યો કારણુ સર્વે તે, બાગી મનની આંત.
એ રીતે આ લોકમાં, બોલે જેવા બોલ;
પાછળથી પડથો પડે, તેતો તેતો તોલ.
બોલો કહી સુણીએ બોલો, બાળ કહેથી બાળ;
કોતિ કયેથી કીસતિ, માળ દીવેથી માળ.
વહતું વસન વિચારથી, અણુ વિચારથી એક;
એકો નહિ દલપત કહે, છુટી છબે છેક.

કુશપદ્ય છવતર.

કવિવિનય કંઠ.

કુસિંગળી કૃપાતનપિણી કહેસબળી કવિએએવખાણી;
આંત્ર બોલીબોલી અજ કંઠ, કહેવળીબોલી કવીમુખાણી;

મર્ધવગીધ ઉલ્કે મિરા, જગમાં અપસુકેન કરીનનખણી;
એ સૌ વાદ વૃથા દલપત કહે બડી ફરે કુસ પંની વાણી.

કાપ્યા.

રહે જરીરમાં રોગ, વ્યસન આડી કોઈ વૃણાગ;
થયો ન વિદ્યાભ્યાસ, કરજ છૂટે નહિ અળાગ.
વસે કુટુંબ કુસંપ કલેશ કામની તાંતિ છાંડે;
પાપી પુત્ર કુપાત્ર પુત્રિ બાળાપણમાં રહે.
અહોનિશ વસવું ઉદય વિના, તુષ્ટા આધક અપાર છે;
આ જગમાં એવા પુરુષના, છવતરને ધિકાર છે.
રોગ રહિત તન રહે, અધિક વિદ્યા અભ્યાસી;
પાળે પુત્ર વચન, સદાપર આશ્વ નિરાશી.
મધુર વચન માનની, કરજ શિરપગ નહિ કોડી;
ચિત સદા સતોષ, પ્રીત સન્નનનશુ બેડી.
વળી દિવસ દિવસ થતો હિસે, સંપ કુટુંબી વર્ગમાં.
પછી એથકું હું નથી પ્રીછતો, સુખ વિશેષ કંઈ સ્વર્ગમાં.

હિંદુસ્તાનની વખણાતી બીજો.

કાહરે.

દેશાટન કરી દેખશે, ભલી નજુસ બહુ બોત;
પંથ પધારી પ્રથમ તો, જઈ જોજો ગુજરાત.

હરિગીત કંઠ.

રજાંઆમણી ગુજરાત જેવા જોગ જેવી જાણ્યો,
ધરો વાદ અમદાવાદથી, એકાદ વસ્ત્ર અણ્યો;
અતલસ અને મુલદાર મશરૂ માલ એક મંગાવ્યો,
વળી ધરહિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવ્યો.
પછી પંથ પેથાપુર ભણી, જત્રાણું જન જો જાણ્યો,
ત્યાં બાધણીની સારીએ બાંકુ બહુ વખણાય છે;
તે દેશથી સંદેશો જન કોઈ સાથે કહાવ્યો,
વળી ધરહિસે વરસાદ પેલા, આપ વહેલા આવ્યો.
વિસલનગર વિશ્રામ કર્યો, પાત ત્યાં પીતપતથા,
વખણાય હજાર હેમ જેવી, ઘાટ ચીર ખુલે થણ્યો;
પછી પાટણે જઈને પંડાળા, રંગદાર રખાવ્યો,
વળી ધરહિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવ્યો.
સમશેર તો શિરાઈની, પ્રતિમા ભલી કુમરપરી;
આવતાં જાળે આનસુબે, ત્યાં જ્યાં બોલી કરી;
વળી કપડવંજ કાચ સાજુ રહી સંધીય રખાવ્યો,
વળી ધરહિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવ્યો.
કાંઠિઆવાડી કાંઠાં જાલાવાડી રડાં કુમણ્યો,

ખંભાતની બહી સરદેશી, જમણુ તો સુરતતણા.
બહુ પાપડી ને સાડી બરશી લક્ષ દબને લાવળે,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવળે.
નાચક તણું જળપાત્ર નિર્મળ, પાન પુને સાપે,
સુરાનપરી શેલાં સરસ પણુ પેઠણી પાપડી ચે;
શુભ સાલ તો કાશ્મીરની, એતો જરૂર અણાવળે,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવળે.
કાશીતણા કોટા પિતાંબર, અર્ધાણુ છાયલ માળવી,
પણુ ધોર્તાનેઠા નામપુરી જઈ લાવળે જોઈજળગવી;
બહુ ખાંડ બંગળે બને પણુ લઈ દિસામ પતાવળે,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવળે.
ધોળેરી રૂ ધોળું બહુ ઘઉં તો બલા છે બાલમાં,
ગળદત સિંહલદીપ, મુમઈ હેમની છે હાલમાં;
નાણાતણી ટંકશાળ જોઈ સમાવિષે સીધાવળે,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવળે.

જોહરા.

મથુરામાં પેંડા મળે, લુઓ ચિત્ર જપપૂર;
થોડા તો કન્છી ધણા, પ્રેમ પમાડે ડર.
જમનચરનું જઈ લુઓ, કંકુ સારે કામ;
વાગડમાં મંડ બાબરી, દીઠી દલપતરામ.

ફૂલણુની ગરબી.

(વકાલા તમારી જોઈને રહીછું વાટરે, વકાલાણ. એરાગ.)
ફૂલણુ તમે ફૂલાવ્યા કેમ ફૂલ્યારે ફૂલણુ ?
આ ઉપજ પરચને અડસ્ટો કયમ જુલ્યા, મારા ફૂલણુ.
કરેજ કરીને વરા બલા તમે કીધારે ફૂલણુ,
આ મરજ પશાયા પરચીને જશ લીધા, મારા ફૂલણુ.
ધર વચીને થી સાકર તો લીધારે ફૂલણુ,
આ જમણુ સરસ સામેવડીઆથી કીધાં, મારા ફૂલણુ.
પિતાંબર પેરી પંચતમાં ફરીઆરે ફૂલણુ,
આ મનમાં ફૂલ કરી મુંછે કર ધરીઆ, મારા ફૂલણુ.
વળતો દિવસ થયો કે માગે નાંણારે ફૂલણુ.
આ નાંણાંનાં તો ન મળે કંઈ દેકાણું, મારા ફૂલણુ.
આ ફૂલણુ ઉપર અરજ થઈ ત્યાંથીરે ફૂલણુ,
આંજનવ થઈ મીલકત કંદયા ધરમાંથી, મારા ફૂલણુ.
ફૂલણુ નંમને નેણે ફૂલાવ્યારે ફૂલણુ,
આ ઢાણે તો કીધી મદદ કરવા નવ આવ્યા, મારા ફૂલણુ.
ફૂલણુ તો 'કુવો સોધવા' ચાલ્યારે ફૂલણુ,
આ ગરજવિનાતે અણી નકામો આલ્યા, મારા ફૂલણુ.

જમતી વખત વખાણુ બલાં જે કરતારે ફૂલણુ,
આમે સૌ હાસ્ય કરી નિંદા આચરતા, મારા ફૂલણુ.
એ અવસર તો અધિક વખાણી ચલાવ્યારે ફૂલણુ,
પણુ આ અવસર તો એવકુદ દરાઆ, મારા ફૂલણુ.
પહેરીને પટકલ બાંધ્યા ચંદરવારે ફૂલણુ,
આ ધરમાળીને ચાલ્યા તીરજ કરવા, મારા ફૂલણુ.
ફૂલણુની રાંડ રૂવે મોવાળીરે ફૂલણુ,
આ ફૂલણુ સિધાંચા ટેકો ટાળી, મારા ફૂલણુ.
મોળાને નરસી શિખામણુ દેશેરે ફૂલણુ,
તે નિસાસાનું પાપ ઘણું શિર લેશે, મારા ફૂલણુ.
દિલમાં દલપતની શિખામણુ ધરજોરે ફૂલણુ,
તો કરેજ કરીને નાત વરા નવ કરળે. મારા ફૂલણુ.

સાતમી ચોપડી.

વિવેક માળા.

મોતીદામ છંદ.

બળે ભવતારણુ શ્રીભગવાન, તળેનિજઅંતરનું અભિમાન;
સળે સજનારતણા ગુણગાન, થળે સંઘળા સુધરેલ સમાન.
કરો દિલદર્પ પરમારથકામ, ખરો મનએજ ધરો ડર આમ;
તરો વળી આળસ નીર તમામ, ડરો કરેજ કરતાં બહુ દામ.
નહી સમજ નિત્ય ચાલવું નેક, છડી મરગદ ન છોડવી છેક;
ટકી સુધરેલી ન તોડાવી ટેક, બડી નળવો લુઠ અક્ષર એક.
શકે તર્કો સાંખી સમાસદવેણ, બકે નર ફુટ મહા ફુખ દેણ;
છકે મધુપાન કંધિ નર નેણ, ટકે મુખ જેમ મણિધર ફેણ.
કકો બણીને બની પડિત કોપ, પકો કરી વેષ વિશેષજ હોય;
ન કોઈથી જીતી શકાયજ જેમ, ટકો પણુ કીમત તેની નતોય.
સગો ગણીસજ્જનનાસાજેજર, દગોતજવેાદુનીઆંચકી દર,
દગો ન થરો ન થરો કદીકર, વગો વધશે વધશે વળી ધર.
બડીબડીતો નહિ બેલવીવાત, લડીલડીને ધડવીનહીંધાત;
નડીનડીને હજીવી નહિલાત, નડીનડીને ન થવું રળીઆત.
બણીબણી બેદ થવું વિદવાન, ગણી ગણી વાવરવું ધન ધાન;
ઘણીઘણીરતનું રાખવુંમાન, છણીછણીપાણી કરોપણીપાન.
ચણોપણુપણીનીઆગળપાગ, ખણેમુખઆવકળવકેમાગ;
ગણોગણીમતનેહણુકાળ, ધણેડરેજ્યાંનિરુહોગીનિશાળ.
જતાં પગલાંજ કરે નહિકામ, ખતાપણુપણુ નિરુહીનામ;
જતાંદિવસે તજવેમુખકામ, મતાંગત કોઈગણે નહિ મામ.

છતી હત બધ વધુજવાત, મતી હોય મહ કહે જનગત; રતી ન રહે પ્રભુજી રણઆત, અતીશય એથી વધે ઉતપાત; ગમાવીજી હોનરુથાદિનનીશ, જમાવીજી હોનગતીજગદીશ; નમાવીજી હોનરુપદશીશ, સમાવીજી હો રૂઠોઆતણીરીશ. કરાવવું તો પરમારથ કામ, ઠરાવવું, તો દરવાતણું ઠામ; ડરાવવું તો દિલ દેખી ઢરામ, ધરાવવું તો ધરમીનજનામ. ટકાવવી તો પ્રભુ ઉપર પ્રીત, તકાવવી તો રજ શોધન રીત; ધકાવવી તો મનની ગતિ નીત, પકાવવી તો ચતુરાધજીવીત. લખાવવી તો વળી સત્ય જવાત, રખાવવી રીતરૂઢિદિનરાત; નખાવવી તો દિલથી દૂર થાત, ધકાવવી ઉઘમનીધુણીભાત. લગાવવી હોમ તણે શિરલાત, ડગાવવી તો જડતાતણીગત; ફગાવવી ફેલફિતુરની વાત, બગાવવી ચાલ ભયંકર ભાત. મચાવવી સજ્જનસોભતસારી, રચાવવી તો કવિતાસુખકારી; ખચાવવી દોહાલડહાપણધારી, નચાવવી તો નહિનિલજનારિ. તળવવી તુલ્યપથ્યા તણી ટેક, બળવવી વાત વધારી વિવેક; સળવવી સુંદર નીતિ અનેક, જળવવી નોકરી નાથનોએક. યુગાવવી લોચન ઝેરનો ઝાળ, રૂગાવવી યુગલચોરોનો ચાલ; ઝુગાવવી શુદ્ધિ કુશુદ્ધિ કરાળ, દુગાવવી તો ધરતીજરસાળ. બટાવવી તો ધણી આળસ અંગ, ચટાડવી સુમતિસાકરસંગ; વટાડવી પીડ કરી ભય ભંગ, મટાડવી દ્વિંકર આપી ઉભંગ. પડાવવી વાદ વદીનવિસાત, અડાવવી નહીં કદીઆડીજવાત; લડાવવી તો નહીં કોઇનીનાત, ધડાવવી તો નહીં કોઇનીધાત. જણાવવી આપણી શુદ્ધિ ઉદાર, અણાવવી ઉત્તમવસ્તુઅમાપ; ગણાવવી કીર્તિ કથા સુખકાર, ખણાવવી ખાણમહામુલદાર. છપાવવી છેલતણી નહીંછાપ, ખપાવવી જ્ઞાનતણીપ્રણિપાપ; જપાવવી ધમર કીર્તિ અમાપ, થપાવવી નીતિનરેનહીંપાપ. ન થાવું મહાપદલઈઉન્નત, તથા તજવું અભિમાનઅસત; કથા સુણીને વળી રાખી વિગત, વચાનહિવાદ વંદો દલપત.

પરમૈશ્વરે સર્વ ઉપયોગી કયું છે.

ટોહરા.

નાસ્તિક નરની આગળે, આસ્તિક ઉચરે એક;
જે જે સરજ્યું જગદિશે, વિધવિધ કરી વિવેક.
નિરુપયોગી કશુંએ નથી, જન સુખ સાદું સર્વ;
કથન સુણી નાસ્તિક કથે, ગંડક ધરીને ગર્વ.
જી માંકણ, મચ્છર જીવા, સિંહ વાઘ વર સાપ;
એ કેવા ઉપયોગના, તેહ જતાવો આપ.
ખાત કરે જનની ધણી, તરત કસે તનમાંહિ;
દયા હોત એ દેવને, કરત ન એવું કાંહિ.

આસ્તિક એ અવસર કહે, ઉચર ન એવું આણ;
પ્રભુ પાળે જન પુત્રસમ, દિન દિન દીનદયાળ.
નિત નિત જન નિરમળ રળે, વસે હળીમળી વાસ;
એ ધ્યાથી ધમરે, તે શિર મૂક્યા તાસ.
મલિન રહે જે માનવી, સાદું સજે નહીં સેજ;
જી માંકણ તે જીવડાં, આપે પીડા એજ.
પટ પેહેરે નહિ પંડપર, જમીન મલિનમાં જાય;
જે તેને મચ્છર જીવા, ખાતે ખોતરી ખાય.
એમજ ધર કે આંગણું, રોજ ન સાદું રખાય;
બાલ ખજુરા વીંછીઓ, ભમતા આવી ભરાય.
જે જન જગલમાં રહે, સર્વ તણો નજી સંગ;
વાઘ વડેના ડર વળી, ઉપજે એને અંગ.
ચુક છોટીથી ચોંટીઓ, મોટી ચુકે મરણ;
કેવા કાષી કાયદો, અધિપતિ આળસ હરણ.
આપ સાદું રહી અવરને, સંઘ સજાવે સાદું;
નહીં તો નિર્મળ મનુષ્યના, મહાચૂના નહીં માદ.
કર્તારે કર્ણા કરી, કયું વિચારી કામ;
સમજે સમજી જન સહુ, દિલમાં દલપતરામ.

વૈતાલીય હંદ.

રચના રચનાર રે ધણી, કર્ણા કરે ધણી;
પ્રભુતા પ્રભુ તારી તું ધરી, મરજી લઈ મજ રાગ શે હરી.
કરવા કર વાવરો મને, સુખોઆરો સુખો આ બળું તને;
વણસે વણ સેવનાથરી, નર ધારી ન ધારણા નરી.
જનમે જન મેદની વિંધે, હરી તેની હરિ તે' પિડા દિસે;
કરો દીકરી દીકરા ગણ્યા, દુખકાળે દુખ કાપી તે તણ્યા.
ધડો જે ધડો જેટલા ધર્યા, ઉપકારી ઉપકાર તે' કર્યા;
ટળી આટળી આપદા જરા, યુજી વાંચી યુજીવાન તાહરા.
હતી દા હતી દાડીજેઅતિ, મળની ગેં મળી નિમળોમતિ;
કવિતા કવિ તારિ જે ગણી, કથરી થોક મશેજણીજણી.
નખમાં નખમાય જે અમે, જીવતા કંઈ જીવ તાપતેઅમે;
દગવા દગવાત સૌ કરે, જગપાણી જગ પાપ તું હરે.
રજ પારજ પામીએ કથી, પથ આ ડાપણ આગળે નથી;
જથુરી જથુ સેંકડો કરે, સદભાગી સદભાવના ધરે.
જનરંજન રંગ તે' કર્યા, સુખકારી સુખકારણે ધર્યા;
તનવંત ન વંદશે તને, નર તો વાનર તોલણાં બને.
તજવા તજ વાત જેકહે, નિજનો પૂંની જનો ગણી લહે;
ગણના ગણનાર જે કરે, ગણ તારા ગણનાંજ તે મરે.

ટોહરા.

યુજી તારા ગણનાં કદી, કેં ન આવે દામ;
અદ્ય શુદ્ધિ શું યોચરે, રચીને દલપતરામ.

અભિમાન તજવા વિષે.

માતીદાન છંદ.

કદી અભિમાન કરે જન કોય, હજાર વશા હલકોળહુકોય;
કહું શુભ કેહેણ સુણો સૌ કાન, ભગ્નેભગવાનતજનેઅભિમાન.
ગમે પડી રાવણનો પશુ ગર્વ, સમાપર શત્રુ થયા જનસર્વ;
નહીં થયું પ્રાણતણું નુકસાન, ભગે ભગવાનતજનેઅભિમાન.
કહો વળી કયાં દુરજોધન કર્ણ, મદોનમતપામીગયાપણુકર્ણ;
દિધાં દરેદાજ સદાપ્રત દાન, ભગે ભગવાનતજનેઅભિમાન.
છતાં જમ અપ્ય હતા જનજોષ, કળે કરતા રિપુ ઉપર ક્રોધ;
મુઆળળીઆતણ્યાણુકમાન, ભગ્નેભગવાનતજનેઅભિમાન.
શતી શિર જગતપણી શિળિ ડાય, કર્યું કરતાં ડરતાનહીંકાંય;
ગયા નર આપ રણાં ગુણુખીન, ભગ્નેભગવાનતજનેઅભિમાન.
સળે જન જે સંધળા ગુણુસાર, લહેમનમાંઅભિમાનલંગાર;
મર્યાં દુષ્સંકરે જોરે સમાન, ભગ્નેભગવાનતજનેઅભિમાન.
અહોચિતથી જગમાં બંધજન્ય, કદાંઅભિમાનકરેનહીંકાંય;
હરી નર નમ્ર થશે ગુણુધાન, ભગ્નેભગવાનતજનેઅભિમાન.
રળે અભિમાન મળે બહુ મિત્ર, પ્રમાય પ્રહુપદ પ્રેમ પવિત્ર;
પડે પછી પૂરણુલ પિંડોન, ભગ્નેભગવાનતજનેઅભિમાન.
સુણીં શુભ આં નવછંદ સ્તાળ, પ્રભજન સર્વપ્રભપતિપાળ;
વિચાર કરી વળી ધારી વિગત, કરે દિલ તોલકહેદપલત.

હિંદ ઉપર ઉપકાર વિષે.

સવૈયા એકત્રીશા.

જેર ગયાં ને વેર ગયાં, વળી કાળા કેર ગયા કરનાર,
પર નાતીલા જાતીલાથી, સંપ કરી ચાલે સસાર;
દેખ બિચારી બહરીનો પશુ, કોય ન જાતાં પકડે કાન,
એ ઉપકાર ગણી ધરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
રાજ્ય આનોપમ આજ થયું છે, લાંબો વધારી તારી લેખ,
ધોર કુકર્મિ મેર ગયા ને, જોરે દગાનું કુખ્યું દેખ;
મહમુદ સરખા મારણુન મળે, તેજરું તુલ્ય નહિં તોધાન,
એ ઉપકાર ગણી ધરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
ભુજારી રાજાજીજી ઉખડી, નાદિર સરખાપામ્યા નાશ,
મારે બીલતણું ભવ ક્યાંછે, ક્યાંછે કહ્યાં ને કોકોશ;
વિધવિધના વેળવ વરતીને, પેહેરે પટકુળ ચાવે પાન,
એ ઉપકાર ગણી ધરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
કુલકરથી નહીં હોય ખરાખી, કહોં મરાઠા કાણુન માંત્ર;
કદાં સહાર ન કરે સિધિઆગ્રહીકારા પશુ ગયા કુપાત્ર;
ઈલીશના નેળની નીચે, તારાં તણુકે કરે ગુલતાન,
એ ઉપકાર ગણી ધરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.

એ બળવંતા આઝમ આબેજી, માય લવળ મંજળ કુલુખીત,
જેના ધારા સૌથી સારા, નિરખળ નરને ડર નહીંભય;
કાળી નાળીનો ભય ટાળી, સંભાળી રાખે સરેવાન,
એ ઉપકાર ગણી ધરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
કોંસી ખોરા ફેલ કરીને, વનમાં પાડી ન શકે વાટ,
ધોમા કાઠી જટનાં ધાડાં, ધોડાં ધેરી ન શકે ધાટ;
ખેતર કે કુવેતરમાં જઈ, લશ્કરે છુંડી ન લહે ધાન્ય.
એ ઉપકાર ગણી ધરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
લકાથી હિમાચલ લગભગ, કલકતાથી કચ્છ પ્રવેશ,
પંચળી સિધી સોરઠીઆ, દક્ષિણ માળવ આદિક દેશ;
દિવસ ગયા ડરનાં દુખના, સુખના દિનનું દીધું દાન,
એ ઉપકાર ગણી ધરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
તે માટે તું તો તનમનથી, માની લે એના આભાર,
રાજ રાજ રહી નિરંતર, સ્વર્ગ સમે સમજે જણ્યાર;
દિલથી આશીષ દે છે દલપત, મહિમા મેઝું મેળવ માન,
એ ઉપકાર ગણી ધરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.

કુસંગીત વિષે.

નારાય છંદ.

ભલે વધાર ભાતમાં, લગાર જે લવિંગનો,
રળે ન ટાળતાંજ તેમ, હોય અંધ હીંગનો;
સફેદ વસ્ત્ર શામ ચાંચ, શામ રંગ સંગમાં,
કુસંગીના પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
અશીર્ણુઆની સોભતે, અકીર્ણીઆ ગણ્યુય છે,
ભુગારીઆની વારીમાં, ભુગારીઆ જણ્યુય છે;
કદગીના પ્રસંગે તે કદાપ છે કદગમાં,
કુસંગીના પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
ભુવાર જ્યાં હજાર શેર, શેર ભાત જઈ ભળે,
મળે ન મુલ ભાતનું, ભુવાર જેટલું મળે;
ગણ્યુય ખાળ નીર, ગંગા નીર તુલ્ય અંગમાં,
કુસંગીના પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
પોંએ જ શુદ્ધ દુષ્ જો, કલાલની દુકાનમાં,
જણ્યુય વાત છેક ને, મનાય અંધ પાનમાં;
ભુગારી પાસ પ્રેક્ષા નંગ જાપ નેજ નંગમાં,
કુસંગીના પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
કદાપિ કાળીઆ કોજ, ધોરી ધોળીઆ વસે,
વળે ન વાન તોય સાન, સંગથીજી શીખસે;
હો ન તોય ચેકવા, શિખે વસી વિહંગમાં;
કુસંગીના પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
ભલા પુલિંગ ભાત દેખ, કાળ સંગતી ચઢી,

પુલિંગ નામ પાલટી, લખાય નામ ખીચડી;
ગણ્ય અધ ટાળી, એક દેખતો અપંગમાં,
કુસંગીતા પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
સમાર એર દુધ બાર શરમાં સમાય તો,
વિકાર તેજ વાર થઈ પીનાર પ્રાણ નય તો;
સુપાત્રમાં કુપાત્ર વધ, કરેજ અંગ રંગમાં,
કુસંગીતા પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
કુવેણુ કેમ શોભશે, સન્નિધા સુવેણુમાં,
કંથુ અથ સમાન તે, નરે ધણુંક નેણુમાં;
ગમે ન ગાંઠ એક જો રહે રસી સળંગમાં,
કુસંગીતા પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.

દોહરો.

તજો પ્રસંગ કુસંગીતા, સદા કરે સતસંગ;
માનો દલપતરામનું, અંગે ધરી ઉમંગ.

મનરંજન કવિતા.

કાવ્યો.

નાથ નરકના કોણ ? માર દહીંનું શું કહીએ,
પાથી બાળક તણી, નામ તેનું શું લખએ ?
ધડનું શું નિત થેર, કરે ભોજન કરનારી ?
ચતુર પુરુષ એ ચાર, ઉત્તર મન લહો વિચારી.

જો સમજ થકે તો માન દઈ, આપું ખેસવા ઓઠલી;
નહીં સમજ થકે તો કહું તને, જમ ધી ચોપડી રાઠલી.

મીઠળમાં શું હોય, દગો કરતાં શું હારે ?
અધિક ગામડામાંહ, લહે કોણુ પદવી બારે ?
મટે નહીં તે કોણુ ? પરમ દુખ સૌથી શું છે ?
ઢાટિ આદત અંત, તહાં જે નામ રહ્યું છે;

વાચ્યા અવિચળ એ દેવ છે, રાખી રહેમ નજરે રહે;
દન દનપર આદિવર્ણપર, અધ્યવર્ણ કવિજન કહે.

દુમિલા કંઠ.

નર સેજ સુશુદ્ધ ન વાવરસે,
વરસે વરસાદ મરે તરસે;
તરસે નહિ નાવ મળે સરસે,
સરસે નહિ કામ પ્રભુ પરસે;
પર શેરિ ધરાધર સાંચરશે,
ચરશે અર્ધ અર્ધ ન સુધરશે;
ધરશે ન શિખામણુ સાંચરશે,
મરશે જાણે નહીંએ નરસે.

દહિંનિ દવા અપાવ્યા વિષ.

દોહરો.

ઓસડ આપો અસુખીને, જીવન આપે જન્મ;
તરતજ પામે તો તમે, પુરો પ્રજ્ઞોતો પ્રેમ.

ભુજંગી કંઠ.

પ્રજ્ઞોતો તમે પામવા પ્રેમ પુરો,
નહીં આજ ઉદયોગ રાખો અપુરો;
પીડા પામતા લોકના ચોક ઠાણો,
દવા દાન દે દહિંનાં દઈ ટાણો.
શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે,
શરીરે દુખી તે દુખી છે સદાએ;
દિસે લો દયા દીન દેખી દુખાવો,
દવા દાન દે દહિંનાં દઈ ટાણો.
જરાએ ભુજો જોડીને જીવી જમારે,
ભણુ પુણ્ય તે ભાસશે સૌથી બારે;
રૂડા સનજનો જીવ રાખી દયાળો,
દવા દાન દે દહિંનાં દઈ ટાણો.
સજો સૌ થકી શાંખિતી વૈદ્યશાળા,
ભણ્યા ને ગણ્યા વૈદ્ય રાખો રૂપાળા;
કરો દૂર જે વૈદ્ય દિસે દયાળો,
દવા દાન દે દહિંનાં દઈ ટાણો.
વડી વૈદ્ય શાળા વડા વૈદ્ય ચાપે,
અનંતા દુખી જીવ આશીષ આપે;
અરે દ્રવ્ય એવેજ રસ્તે કિછાળો,
દવા દાન દે દહિંનાં દઈ ટાણો.
અહો દેવ એને બલે દ્રવ્ય આપ્યું,
દવા દે દુખી લોકનું દુઃખ કાપ્યું;
હરો રોગ જોથી હતો જે હઠાવો,
દવા દાન દે દહિંનાં દઈ ટાણો.
અપે છીત આ લોકમાં એમ આવે,
પ્રભુ રોજ પામી પુરો પ્રેમ લાવે;
ભણું નામ વિખ્યાત જી ચખ્યા બાણો,
દવા દાન દે દહિંનાં દઈ ટાણો.
કયા રોગને ટાળવા કામ છીધું,
દિસે આજ એ લે અંબેદાન છીધું;
તજો રોમ રોગી નિરોગી નિહાળો,
દવા દાન દે દહિંનાં દઈ ટાણો.
શિખી સાંભળી અંતરે કંઠ આણો,

અરા સન્નજને જીવમાં ખૂળ જાણો;
ફડી વેદશાળા રમેા હામ હામે,
સુખે એજ માંખું દલપતારો.

ઉદ્ધિવિજય છંદ.

ફેરવી રૂપ દગારી ફસાવી અરે નર અંતર ફાકટ ફૂલે;
જાની રહે નહિ છેક હમેશ અરેઅરી વાત કદીપણ ખૂલે;
ભોળવીએ ભરમાવી બલે પણ, ભોળપણે ફરીથી નહિ ખૂલે,
કાગળ હાંડલી કોઇ કરે કદી એકેજવાર ચંદે પણ ચૂલે.

પરમેશ્વર રાણીનું રક્ષણ કરે.

સુલક્ષ્મી છંદ.

અખિલબ્રહ્માંડના ઇશનશક્તિનું, ઉરવિષેઆસ્તુતિધરમ્ભારી
રિદ્ધિનેસિદ્ધિવિકટોરિઆરાણીને અપુટબંધારથી આપતારી;
સકળ સંસારમાં તેમના શત્રુના સૈન્યને સધ સંહારી નાખે,
પ્રાર્થાનેપ્રાણ્ણહાતારકરતારંગરાણીવિકટોરીઆઅમરરાખે.
બાઅશાળીબલીકુશળછે, કુળવતીપ્રેમવાળી વળી દિલદયાળી;
રાણી શિરનાજ મહારાજ રક્ષાકરે તેહના શત્રુનું જોરટાળી;
ઓપ્રભુએહના અમલમાંઅચળતુઆપઆવારબૂગેળઆખે.

પ્રાર્થાનિં.

સરવથીસરસબહુવરસસુધીવરેા અચળઅમઉપરેઅમલએના,
દુષ્ટદાય સુખીધાયસન્નજને, જગતમાંન્યાયવખલાયજેને;
પરમપ્રતિપાળધરમાળજીવે ધણુંકરમગ્રગ્યાડીઆચોરચાખે.

પ્રાર્થાનિં.

છે પ્રજા ઉપર પ્યાર જેને ધણી, થાયછે સર્વ સંસાર રાજ,
એજઅવિચળપણેથાએઆદેશમાં ગાઇએજેથીગુણગાનગાજ
અધિકઉછરંગના દિવસ દે ઉજળા દુષ્ટને દિવસ દેગાય જાખે
પ્રાર્થાનિં.

લોકનાથેક નિશંકસુખીઆથયા, જશભર્યું કામ કહેવાયજેનું;
અધિકમહિમાભર્યુરાજરહેજેવળી અચળઆલોકમાંનામજેનું
રાણીજીવેધાણુંરાણીજીવેધાણું, સકળદુનીઆસુખેએજદાખે.

પ્રાર્થાનિં.

દુષ્ટના દુષ્ટ સંકર્ષ નિષ્ફળકરી, અફળકર ઇચ ઉદોગ એના,
હઠ તજી ચક્ષુસાહારી હેઠાપડે, જગત દુષકારી વિચાર જેના;
હેપ્રભુઆજએ પાપીહિંમતતજ તાદિરેત્રાહ બાપાજબાખે,
પ્રાર્થાનિં.

આજપર તમે કોટીકંજીલાકરી, સરસઅમઉપરે રાજથાખું;
તુચ્છનર તેસમે રાજપાંચુલાધરી, કપટ કરી કેકેને કટ આપું;
આપ ઉઠો પ્રભુ અધ્યા અવસરે, સુજનપીડાય તેમસાખે.
પ્રાર્થાનિં.

આપનાદાસનેઅવિચળવિશ્વાસછે, દુષ્ટનોનાશકરીત્રાસહરશેા,
ધર્મનાખેલીછો, શત્રુ અધર્મના નામના અર્ધનું કામકરશેા;
સર્વહામે પ્રભુ સધ શાંતિ કરેા, લોકના થોક પીડાય લાખેા,
પ્રાર્થાનિં.

સર્વલોકપ્રેમણી રોહથીઆસમે જગતપ્રતિપાળનીપાસમાગેા,
રાણીનુંરાજમહારાજઅવિચળતપેા બ્રહ્મનંદુલનું જોરભાગેા;
હાથ જોડી નમી નાથને સૌકહેા રાણીની જય ધજે સર્વ હામે,
પ્રેમથી પ્રાર્થના કાજ રડા રચ્યા રસિક નવ છંદ દલપતારમે.

દ્વીઅર્ધી ટાહુરા.

આ ભોજન શાળા બલી, કે નિરમળ નિશાળ;
મિત્રો દલપતરામના, સુધુએ વાત વિશાળ.
લીપી ધારા દિલ ધરી, બૂમિ બલી ચીતરેલ;
ગણે નામ જણ ગામના, કાણુ દિસે આવેલ.
બેઠી પગલ પાટલે, ધરી અમેઠીઆ અંગ;
બાંધે શાળે સમજીને, શિરવાળો બહુ સંગ.
પોળી દીધી ચોપડી, સાકર ધરીને સાર;
પત્રાળી પુરી સરસ, પડીઆ હારો હાર.
કેક બલી વિધ કરી બરે, ગેગે બેશીખંક;
ભોંય તપેલી તાપ ત્યાં, છે બરેશી ન્યાં દંડ.
કેક શિખે સુધ રાહતા, કેક બલી રીત બાન;
દિઠા લાડવા ચાર મેં, શાક શિખે પ્રખ્યાત.
વળી જેમ વરસે વડાં, તેબળી દહીં પણુ નય;
તેલ ખાય છે, કંઈ વડાં, સિધુકર ગણી તલ ખાય.
તેલ ખાય નહિ તેહને, આપી ઓરડી પાસ;
સો ટીપાં ચમચે પછી, આપે તળે કચાસ.
ઉઠે તે બળી ઉપરી, માનપત્ર પણુ એક;
આપે બીડી વાળી વળી, હેતુ ધરાય અનંક.

સંપ વિષે-ટાહુરા.

સંપ થકી સુખ ઉપજે, સંપથી જાએ કલેશ;
જેના ધરમાં સંપ નહિ, સુખ તેને નહિ લેશ.
તે માટે તુજને કહું, અંતર રાખી ઉમંગ;
લાલચ છોડી લક્ષ્મીની, સંપ નણેા કર સંગ.

છાપી.

કેરવ પાંડવ કુળ, મળથી નાંખ્યા ખંડી;
જો લક્ષ્મીને કાજ, સંપની ઇચ્છા છંડી.
બહુ હિંદુનાં રાજ, સંપ તજવાથી વૃદ્ધ્યાં;
દિલીપતે સુલતાન, સંપ જતે ધર દૃઢ્યાં.

પરિપૂરણ લક્ષ્મી પામીને, સંપ વિના નહિ સુખ લહે;
હોય ધરમાં ધણેા કુસંપ તો, મેઠા પશુ ખરવા ચહે.

પથપ્રસિદ્ધિતથપામસિતકથપામણી, વ્યવહારજનદીપાદ્યેહા.
મળી.

ખેડ ખેતી કરે સોની સેતુ થડે, બોહ લુહાર કસારે કાંચુ;
નારમરનારનેજથાણીએ, આખાખાંએકનહી હોય આંસુ.
મળી.

કેડીનરનારીએ, ઉપડીબારીએ, દેખમહીઆરીએમીયસેવે,
નેવેરમાર્ગુજાણેવાટમાં, ઘાટમાંધાળી જનવસ્થાવે. મળી.
ધીરેસરરીરતે મનુષ્યધા ધરે, રાજ દરમાર વાળેન વાગે;
એકીએકથામએકાકાકામછેરાયજાગ્યાગમખેનિરાગે. મળી.
કુળવતીનારોસાનસ બાળતી, મધુરમુખેભાભનીભોલકડી;
બાળનેમાસની ધમ્મિકધમકાવતી, મધુરમુખેભાભનીભોલકડી;
હોયધનવંતીધાંધાધાંધાંતને, રનાનકરી સરસ મુખે સુધે;
આળસુએડીનેજાણાજાંધાંધાં, અર્ધસુખેઆ તેસમેખુખાંધે.
મળી.

આસમેકડીઅજ્ઞાસનેઆદરે, આદરસાસમાં અર્ધ સાધે;
વનતથાવનનનેજેતાંઆસમે, ચાપઆરોઅતનવસ્તઆધે.
વીસરીહોખેવાત પથુ સાંભરે, આસમે કડીએ ચાદ કરીએ;
કાંચુનેદલપતરામનુકામએ, કાંચકડીએલતેરનતરીએ. મળી.

સન જોળવયા વિષે.

રાગ વંજીઆરોમ.

વાંચો આ વાત વિવેકની, બહુનારા રે;
વળી વિધિવિધ કરીને વિચાર, શોધો ગુણ સારારે.
બહુતર બહુને બહી રહ્યા, બહુનારા રે;
કડી એમ ન કરશો ઉચ્ચાર, શોધો ગુણ સારારે.
ને ભવ આમે ભલે બહુક, બહુનારા રે;
અજુ પાકેન પ્રાપ્તો ન પાકે, શોધો ગુણ સારારે.
અજુ અર્ધ મુજુ મારે, બહુનારા રે;
એ સો આખણે એક આચાર, શોધો ગુણ સારારે.
અર્ધ સમે અર્ધ સ્થાનમાં, બહુનારા રે;
અર્ધ આદરીએ જ અજ્ઞાસ, શોધો ગુણ સારારે.
એમ એમ હવ નેડી જુઓ, બહુનારા રે;
તેમ પળપળે પ્રકટે પ્રકાર, શોધો ગુણ સારારે.
અજુ અર્ધ મારે એકતામાં, બહુનારા રે;
અર્ધ અર્ધ કરી મનમાંડી, શોધો ગુણ સારારે.
એ સમે આપણે આતમા, બહુનારા રે;
જુઓ અર્ધ અર્ધ ને અર્ધ અર્ધ, શોધો ગુણ સારારે.
એ અર્ધ અર્ધ ને અર્ધ અર્ધ, બહુનારા રે;
અર્ધ ને ને બનેલ બનાવ, શોધો ગુણ સારારે.
એ સો સાંભળી સમે જુઓ, બહુનારા રે;
એથી અજ્ઞાને કપને કડાવ, શોધો ગુણ સારારે.

શરીરના સાંધા ને શક્તિનો, બહુનારા રે;
વળી વિધિ કરીને વિચાર, શોધો ગુણ સારારે.
કાપા કરી કેવી કળ થકી, બહુનારા રે;
કેવા કારણથી કરતાર, શોધો ગુણ સારારે.
આપણું અંતર ઝોળાળા, બહુનારા રે;
પછી પર જન આવે ને પાસ, શોધો ગુણ સારારે.
સારું નહાંએ અસમજનું, બહુનારા રે;
એ છે આનંદમાં કે કડાસ, શોધો ગુણ સારારે.
જનના જે ને ગુણ જાણ્યા, બહુનારા રે;
જયારે જાણ્યાની જાણી જરૂર, શોધો ગુણ સારારે.
આપો અક્ષલ ને અક્ષલ લહો, બહુનારા રે;
કુખ દુરગુણને કરી ફર, શોધો ગુણ સારારે.
પછી એક અગવનું, બહુનારા રે;
પામે પ્રેમ પ્રભુ પદ નાન, શોધો ગુણ સારારે.
આપણે એજ પ્રથમે, બહુનારા રે;
દવા ધારી દીધું શુ યું દાન, શોધો ગુણ સારારે.
જનકૃત કારજ નહાંને, બહુનારા રે;
પછી પ્રભુકૃત પેળી સુપેર, શોધો ગુણ સારારે.
પાહાડ પથર વન પ્રાણીએ, બહુનારા રે;
ધના તારા તણે જુઓ ધેર, શોધો ગુણ સારારે.
સાગર મુરજ ને સરી, બહુનારા રે;
જેનાં હોય વિચાર હનર, શોધો ગુણ સારારે.
ફક્ત નરનુ ફળ દુઃખમાં, બહુનારા રે;
આપે પ્રથમે જુગતી અપાર, શોધો ગુણ સારારે.
વળી વળી જેમ વિચારેશો, બહુનારા રે;
આવે અધિક અધિક મતિ આમ, શોધો ગુણ સારારે.
બહુ બહુતર તે નમ બહુ, બહુનારા રે;
શ્રી રાખી દલપતરામ, શોધો ગુણ સારારે.

નીતિએ સંસાર ભોગવેલા.

રાગ-ઉપરોમ.

સંસારનાં મુખ ભોમરો, વહાલા વીરા રે;
સામે શુદ્ધ સ્વભાવે સદાય, ધરો ગુણ ધીરારે.
આવે બળે ભગવાનને, વહાલા વીરા રે;
કયું કુર્મ ન કરો કદાચ, ધરો ગુણ ધીરારે.
પરદુઃખ દેખી દયા ધરો, વહાલા વીરા રે;
કોટી કોટી કરો ઉપકાર, ધરો ગુણ ધીરારે.
પાપના પુનઃ પ્રલે ધરો, વહાલા વીરા રે;
અતે ઉપર કરો ઉદ્ધાર, ધરો ગુણ ધીરારે.
ઉપરને ઝોળાળ્યા વિનાં વહાલા વીરા રે;
કદા હા કરીએ નહિ કાંઈ, ધરો ગુણ ધીરારે.
વારી વહોવીએ વેળથી, વહાલા વીરા રે;
મોડું આપણું ન મળે તે માંહિ, ધરો ગુણ ધીરારે.

માયા મેલ્યાથી ન હરિ મળે, વહાલા વીરા રે;
એ તો ઉઘટા ઉભય બદ્ધ થાય, ધરો ગુણ ધીરા રે.
પ્રાણ પરણે જે પરહરે, વહાલા વીરા રે;
એ તો આતમધાતિ ગણાય, ધરો ગુણ ધીરા રે.
ગુણ જપવા છબ જે જડી, વહાલા વીરા રે;
મોઢા મુરખ મુનિવત સાય, ધરો ગુણ ધીરા રે.
ચરણ રચ્યા રૂડા ચાલવા, વહાલા વીરા રે;
શઠ હઠ ધરી ઉભા સુકાય, ધરો ગુણ ધીરા રે.
નત આપ્યા પ્રભુ નિરખવા, વહાલા વીરા રે;
આંખો મીચીજ રાખે અગણ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
જમ જગનારે જે જે અજનું, વહાલા વીરા રે,
ગુણ કામે તે સમજે મુગળુ ધરો ગુણ ધીરા રે.
સંસાર શાને તજે તમે, વહાલા વીરા રે;
એકે અર્થે સરે નહીં એમ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
નમ રહે રીતે નાય જ્ઞે, વહાલા વીરા રે;
તો કરત કપાસજ ક્રમ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
મેલી રેતાં માતતાતને, વહાલા વીરા રે;
પ્રાણી પરહરે છે પરિવાર, ધરો ગુણ ધીરા રે.
ફક્ક થઇને અક્ક ફરે, વહાલા વીરા રે;
પાપ પુંજનો પામે ન પાર, ધરો ગુણ ધીરા રે.
ટાંડ ને તાપ તરૂં ખમે, વહાલા વીરા રે;
નહાય જગમાં જુઓ છવજત, ધરો ગુણ ધીરા રે.
ખાળે છે અંગ પતંગોઆં, વહાલા વીરા રે;
એમ ભવજળ આવે ન અંત, ધરો ગુણ ધીરા રે.
રાસભ રાખ ભયાં રહે, વહાલા વીરા રે;
જઠાવાળાં જુઓ વડજસ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
વનમાં વસે બહુ વાંદરા, વહાલા વીરા રે;
ભમે ફળફલનો કરી ભજ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
પણ એમ મોક્ષ મળે નહિ, વહાલા વીરા રે;
કાપા કટ્યાથી થાએ કહેણ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
ડરી હરીને હમણાં બરો, વહાલા વીરા રે;
હૃત હરિપદ રાખી હમેશ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
સૌ જનને સુખ સાંપડે, વહાલા વીરા રે;
કરો કહે કોઈ એવાં કામ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
તો તમને ત્રિભુવન પતિ, વહાલા વીરા રે;
દેશે સુખ કહે દમપતરામ, ધરો ગુણ ધીરા રે.

કંઈકે સ્વતંત્ર છે.

ડિપેન્ડવળ.

સ્વતંત્ર તો કંઈકે એક એ છે,
જુગેજુગે આપ અછત જે છે;

સને ૧૮૫૬માં સરકારે પાઠોવળીનામની એક ચોપડી
શાળાઓ માટે છપાવી હતી તેમાંની આ કવિતાઓ છે.

જુઓ બોળ છવ ગરીબ જેવા,
તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
પડે પુરો પોપટ પાંચશમાં,
સુખે નહીં નાસી શકે સમામાં;
કુર્મિને કેદ કરેલ કેવા,
તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
સુરાગનું સાદ સમેજ સાજું,
વિવેકથી એક વિશાળ જાજું;
હડી શકે રાગ રમેલ એવા,
તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
ન માનવી મેગળ જાડ તેમને,
ન બેઝતી બોલો બિલાઈ બોલે;
સ્વતંત્રથી જાસ શકે ન લેવા,
તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
કળે કરી પુતળો કાઢ કરી,
હિસેજ હોધી નટ હાથ દારી;
અશક્ત તે દાવ સ્વતંત્ર દેવા,
તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
વડી બની અંગ અંગે કદાપિ,
સ્વતંત્રતા તેની નથી તથાપિ;
અશક્ત આકાશ જવા રહેવા,
તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
અરે હરે એમ વિચાર આણી,
જરૂર આ છવ અશક્ત બાણી;
હરિ સ્તુતિ રાખ હમેજ હેવા,
તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
જણાય જે શક્તિ જરાકે જેવી,
તને દયા આપણ દિધીજ તેવી;
સુખી થવા માર્ગ સદાય સેવા,
તમે અમે તેમ તમામ તેવા.

કોહરે.

છાંડ કે મોડું કશું, કરીએ સાદું કામ;
શ્રી જગદીશ સદાપતા, આપે દલજતરામ.

દિલ્હી લખખોરનાં બંડ.

કોહરો.

એને મગપતિની દયા, જમમાં દોનું ભેડ;
લીધા થોડે લરકડે, દિલ્હી ને લખખોર.

સુખપાલે ચઢી શોભાતા, પાદસાક્ષી કુચ;
લરકયા ચઢી લાકડે, ગન્ય થયાં ધરસુચ.

દોઢ લાખ દળ દુષ્ટનું, દંડ જામો જે દાર:
 હેવલોક સાથે હતું, ખાદ્ય પાંચ હજાર.
 બારતી બારે થયું, બુધ પારથને પંથ;
 કવિજન લખસે કામળે, ગરવા બનશે ગ્રંથ
 વાલતણા બહુ વંદણી, જેમ બમે ગજરાજ;
 એમ બચ્ચા અંગ્રેજ એ, જગજગતીં કાજ.
 સ્ત્રી બાળકનો જે કયો, નિર્દય થઇને નાથ;
 તે નહીં સાંભે શ્રીહરિ, દેશે નરક નિવાસ.
 હજી દશરથના દેશમાં, જારી છે બહુ બુદ્ધ;
 અરશે થોડા માસમાં, બળવાખોર અણુદ.
 નરપતિશ્રીન પાળતે, રાખ્યો પુરો રંગ:
 સાચો સ્નેહ જણાવીએ, કંપન સાહિબ સંગ.
 બાજ્ય બસાં ગુજરાતનાં, દિનદિન અધિક ઉન્નય:
 સુખી પ્રજા રાજ સુખી, કરો ન દિસે કલેશ.
 જય કીધો જયપુર ભણી, જાઈ ગયા સરદાર;
 કપે નહિ દીલ કંપની, લાખ મળે લડનાર.
 શ્રીધજાંડને લશ્કરે, લાલ્યો જળરો લેર;
 હરાઈ જનના હાથથી, લીધો મદ જ્વાલેર.
 ખૂટલ બળવાખોરનો, ખોળે ન મળે ખોજ;
 વેરી નાંખ્યા વનવિષે, રંગ તને 'લુરોજ.'
 પોતા પંચમહાલમાં, તાલ્યો કરીને કોપ:
 અંગ્રેજે અજગો કયો, તાલ્યે ખોટો તોપ.
 બપકાથી ભટકી મરે, કરે વધારી વાગ;
 ગપાં ચલે ગોદવી, જે ગાંડી ગુજરાત.
 વાષ વર વિષધરતણા, કુળનો કીધો નાથ;
 ભવે થાય હથિપારનો, ટળે સમગ્રો ત્રાસ.

દિગ્દિવિજય છંદ.

દિગ્દિપતિ લખનાંપતિ, બહુ ખંડ અખંડ કુચલથી કીધાં,
 થર થઈ ઉર કૂર થઈ સિંધુ સુંદરીનાં તન શોણિત પીધાં;
 નેમ તને હળતા મળના તુપદેશ નરેશપણું નહીં દીધાં.
 કલેશકળો તુપ કંપનથી કરી કુટંગ કારી કરમંજ લીધાં.
 જેની દયાર્થીઉપ્પાતછે કુસદાસપ્રસંપતિને નર્મોગમ્યા,
 તેનીંમુતામુત સુંદરીસાથ, અનાથની ઉપરહાથ ગમામ્યા;
 પાપતણુંજળઆપીવળ્યા, પ્રેમુપાપીતથાપિવળીનવિરામ્યા,
 જગપતિતણું છેક છુટયું પછી પત્રપતિ પણું પુરણ પામ્યા.
 અંશુધિજાંસુઉલેચીઅનેકકમળા ધનઆખરએકનઆવ્યું,
 આવી પડયું નિર્જાનનીઉપરસુરજ સીમુકિજીજીહાવ્યું;
 દોગ્ધ પૂખ ફળેત યથા દિલ્હાર મલ્યું ફળ જેર ન હાવ્યું,
 જુગ્ધ મતિ કીર્તિજી લપાસ વગાડે તજજી તમારું લકાવ્યું.

સૃષ્ટિરૂપી નિરસથ.

કુલકા છંદ.

છો માનવી દેવનાં છોકરાં, સુધરવા સૃષ્ટિ નિશાળ આવ્યા:
 જાનશુભગોદવી તરત દુરચામુતને, બેગવેસરસમુખઆવ્ય
 પાનનેપાનવર્ણીવચ્ચવાહનતણી, જગમાંજગીનદિમીજગેવ
 સંપીસાંઅધિકઅભ્યાસજેઆદશે, આપશેકશિષ્યખશીશએવ
 આવથીસર્વ બલીબાતવિવાલજો, યોગીં થયુમુઠાં કાળધોં
 એવિચિંતાતળેતેઅવસરેઆપશે, જગપતિચીજએ જરજે
 વહની જગવાયું તેમ'શેમજુરથાં, જે તમેનેતજોદિકરતેવ
 સંપી સૌ.

ગાગબગી બંગલાહાથી થોડાધણા. રમકડાં આપશે રંગેદ
 નવનવાં નામનાચિત્રનેચોપડી, પામશે કથન નહીં થાયકૂદ
 હેમના હારને મોતીં માણુકે મણી. કીમને વસ્તુ ન મળેજકેવ
 સંપી સૌ.

અધિકઅભ્યાસનેસંપન્નવલોકીતઆગનાંનાવનગારીંઆપ
 પેખીપદારથહુ લેખલખનાર પણુ, છાપનાજી દહકેકકાપ
 વાતવોજગીં વિષેકહીં શકેકાખજે, દે સમાચાર જગએજદે
 સંપી સૌ.

જળ ગંગલા ત્રિપ જગુના દેહને દેખવા દટિ દેવેજ દીક
 એમઆકાશમાંગ્રહતણી જે ગતિ માપવાની કળાપ્રગટકીક
 માનવી માત્ર ઉમેદવારી થકી, લાખ ગણીંમાજને હાંપલ
 પરંત પાડીને પંથ ત્યાં પાડશો, પામશે ઉડવા પાંચ પ
 ખાણુકોલત નહીં દેખશે ખોદતાં, માલમિલકત મળેખૂબમ
 ખાઈ માગરનાયું નીરસાંકે બશે. જોમંએ જવમાં ધીરજ રહે
 સંપી સૌ.

વિવિધ પદવાન વરસાદના વરસરે, જાડ સુકાથકા વલગર
 રખડની રતીં નેખાંડ સાકર થશે, દુધદહીં ધીતજો દૂધ કર
 સિંધુનાંપાણીંપરપુલપણુપાંધશો, કચનીંનદીંઆતણીંકીકેવ
 સંપી સૌ.

જે પરીક્ષાસમે પરમજશપામશે, ઉપલા વર્ગમાં આનમળાં
 ઉચમાંઉચ અધિકાર હરિઆપશે, સર્વસંતાપ તેનાજ ટળાં
 રાજપદવીથકા અધિક મહારાજના સમીપમાંમેહતાથાયસે
 સંપી સૌ.

આસમે અધિક યુરોપમાં ઓપતીં; વિવિધ વિદ્યાવધીપ્રોતપે
 વસ્તુ બપથીશ જગદીશથીલક્ષ લે મોકલે આપણે કાજઓ
 વાત વિચારીને જગમાં જુઓ, કરૂંમ કદી મંડવું એમ કાં
 ચિત્ર દુરીનિવર્ણીપ્રીતકરીમે પદો રહીં કરીંરત જગપતાર

માંગલિક ગીતાવલિ.

ગીત ૧ જી.

મંગળાચરણું ગીત.^૧

“મામેરૂં મોંઘા મૂલનું” એ રાગ.

પરમેશ્વરને પ્રીતે પ્રભુમિત્ર;
સર્વે સદૃશ બનોરથ થાય, મંગળ ગીત ગાઇએ;
જ્યારે જગકરના કૃપા કરે;
ત્યારે હરખના દિવસ દેખાય, મંગળ ૧
સારા શુકનની સુણિયે વધામણી;
કરિયે આનંદ ઝોલ્લવ ઘેર, મંગળ
સગાં સ્નેહીને સ્નેહે તેડાવિયે;
મોટી હોય પ્રભુની જો મહેર, મંગળ ૨
ખાંતે ખાંતે રહ્યું ધન ખરચિયે;
લેએ સંસારમાં સારી લ્હાણુ, મંગળ
કરિયે દેશ વિષે કાંઈ નામના;
જેથી વિશ્વમાં થાય વખાણુ, મંગળ ૩
સારા કામથી કુળ અજવાળિયે;
જર હથેરે આપ્યું જો હોય, મંગળ
ધન્ય ધન્ય ઘડી ધન્ય દહાડલો;
સાઈ સંસારનું ફળ સોય, મંગળ ૪
ઘેર તેડિયે બેન બાણેજડાં;
જેથી આગણું શોભે અપાર, મંગળ
ઘેર ગોર ગોરાણીને નાનરી;
કરિયે શુભ કામમાં સતકાર, મંગળ ૫
ઘેર ચતુર ચિનારા તેડાવિયે;
ચિતરે ચિત્રશાળા અને ચોક, મંગળ
મેટો મંડપ રૂડો રચાવિયે;
આરી બેસે ત્યાં લાખેણુ લોક, મંગળ ૬
સારા સાબન માબન સૌ મળે;
દીસે મંડપ ઝાક ઝમાળ, મંગળ
વડા હરખે વાળનું વજાડાવિયે;
એવા દિવસ દેખાડો દયાળ, મંગળ ૭

ઘેર માળી લાવે ફૂલ છાખડી;
અંથી હાર તોરા રૂડા ગુચ્છ, મંગળ
લાવે તળોળી પાનનાં થીડલાં,
રૂડા સોનેરી વરખનાં સ્વચ્છ, મંગળ ૮
શાણુ સોનાડા ઘેર બેસારિયે;
ધણે હરખે ઘડાવિયે ઘાટ, મંગળ
કળાવતંત શિરપાવ કાળિયે;
ભલા જરા બોલે ચારણુ ભાટ, મંગળ ૯
ઉર ધરિયે અધિક ઉદારતા;
જેવી શક્તિસ સંભવે વાત, મંગળ
આવે ગરીબ અનાથ આશ્વા કરી;
ખાંતે પુરદાની કરિયે ખેરાત, મંગળ ૧૦
તરિયા તોરણુ ટોડલે ખાંધિયે;
કરિયે કેસરના છંટકાવ, મંગળ
ભલાં ભાવનાં ભોજન સંધિયે;
લેએ લોકમાં લાખેણુ લ્હાવ, મંગળ ૧૧
પ્રભુ આપે એવા દીન ઉજળા;
કરિયે આનંદ ઝોલ્લવ કામ, મંગળ
થાય સદૃશ જનમ સંસારમાં;
દીલથી કહે દલપતરામ. મંગળ. ૧૨

ગીત ૨ જી.

પુત્રના જન્મસમયે ગાવાનું ગીત પહેલું.

“ઝોલ્લવ ઘેર આપણું.” એ રાગ.

આજ દિવસ દીસે ઉજળો; બિપજ્યો છે સર્વને અધિક;
આનંદ રંગ અંગમાં;
ગોરી અળાંતિ ગીત ગાઇએ; રૂડેરા રાગમાં રસિક, આ. ૧
જગસિંહજીને કુળ બેટડો; પ્રગટિયો પરમ પવિત્ર. આ.
તેથી ગંભીર ધ્વનિગાળેછે; વાળેછે વિચિત્ર વાજન. આ. ૨
કંકુનાં પગલાં પાડી કુંવરનાં; મોકલ્યાં દાદાજીની પાસ, આ.
દાદાને કહોં જણે વધામણી, દાદાજીએ પૂરી એની આશ, આ. ૩
સાંભળી સારી સહુગારીને; મોકલી આપાને મેસાળ, આ.
જ્યાં સગાં સંબંધિને હાવસે; આંખમાં કાગળ તતકાળ, આ. ૪

૧ આ ગીત, નિવાહ સીમંત કે જનોઈ દેનાં, પાર-
સીના પુત્રને સદરે પહેરાવનાં હયાદિ ફરેક માંગલિક
પ્રસંગે ગાઈ શકાશે.

કાશદો દોડયા દેશેદશમાં; ખેંચી વધાઈગામોગામ, આ.
 સારાકું વરનોજન-મસાંભળી; તેલોડા હરખાજાજાજા, આ. ૫
 માતાનામનોરથસિદ્ધથયા; પિતાની પૂરી થઈ આશ, આ.
 સતોપ થયોસ્નેહીસર્વને; કશિયે ન રહીહવેકચ્યાશ, આ. ૬
 પુણ્ય પુરવનાં પ્રગટ થયાં; જગકરતાએ ફરી મહેર, આ.
 રૂઝ અમુલ્યરત્નઆપિયું; લાખેણીથઈ લાલાલહેર, આ, ૭
 આજનો દિવસ ઇતિહાસમાં લામકલેખમાં લખાશે આ.
 વરષો વરષ તીથિ આજની, એઅતિઉત્તમગણાશે, આ. ૮
 જેવીધડીમાં આગળજનમિયા; ભૂપતિ વિક્રમનેભોજ, આ.
 એવીઉત્તમ ધડી આજ છે; સમય છે તેના સરખોજ, આ. ૯
 પુત્ર પૂરો પરાક્રમી થશે; પાળશે પ્રજા પ્રેમ આણી, આ.
 એવો કુંવર જેને ઉદરસ્સયો; ધન્ય પુલાહ હકરાણી આ. ૧૦
 માતપિતાની પ્રતિજ્ઞા પાળશે-ચક્ષુશરિ નિષ્કમાંચરિત્ર આ.
 માતાનું કુળઅજવાળશે; વિખ્યાતિપામશેવિચિત્ર આ. ૧૧
 અંતરમાં રાખીને ઉદાસતા; કરશે પરમારથનાં કામ, આ.
 કવિતામાં કીર્તિ તેની ફાડવી, દાખશે દલપતરામ, આ. ૧૨

ગીત ૩ જુ.

પુત્રના જન્મસમયે ગાવાનું ગીત બીજું.

“જાદવરાય પરણ્યા રૂઝભણીર.” એ રાગ.

છરે આજનો દિવસ રૂડો રળિઆમણીર;
 છરે આનંદની હદ વળી આજરે.
 રાણીએ રૂડો કુંવર ગયોરે;
 છરે આજ દીસે દશ દિશા ઉજળી રે;
 છરે હરખ્યો સર્વે સજ્જનનો સમાજ રે, રાણીએ. ૧
 છરે સોના છરીએ નાળ લથેરિયા રે;
 છરે દાહન દીધા સારા શયુગાર રે, રાણીએ,
 છરે વ્હાલાં સગાને લખી વધામણી રે;
 છરે સાકર વહેંચી તેના ન શુભાર રે, રાણીએ. ૨
 છરે દીપમાળા પૂરી દેવરથાનમાં રે;
 છરે ફુલ મંડળીએ ભરી દામેદામ રે, રાણીએ;
 છરે ઘેર ઘેર આનંદ ઉત્સવ થયો રે;
 છરે વાવટે શયુગારું સમૃદ્ધ ગામ રે, રાણીએ. ૩
 છરે તરિયા તોરણ તાજાં ખાંધ્યાં ટાડલે રે;
 છરે ત્યાં તો કીધા તેપાના અવાજ રે, રાણીએ;
 છરે અંધ છોડી દીધા બધીચાનના રે;
 છરે રૂઝ આજ સોવ્યું રાખનું રાજરે, રાણીએ. ૪

છરે બાટ સારણ બલાયા બેળા થયા રે;

છરે પામ્યા જલક પાચડીએ અરપાચ રે, રાણીએ;

છરે જણે આજ સોનાના સરજા ઉગ્યા રે;
 છરે દીસે એવો દુનિયામાં દેખાવ રે, રાણીએ. ૫
 છરે વાજ વાજે અતી ઉછરેગાં રે;
 છરે મોરી મળી ગીન મંગળ ગાય રે. રાણીએ;
 છરે ગાંધરવ ગાય ને નાચે અપસરા રે;
 છરે શરીમાં સુગંધી જળ સિંચાય રે, રાણીએ. ૬
 છરે કુળનો દીવો પ્રગટયો કુળ ઉજળવા રે;
 છરે માતપિતા મન હરખ ન માય રે; રાણીએ;
 છરે આશિષ આપે છે વિપ્ર વેદિયા રે;
 છરે સુખી રેજે કુવરજી સદાય રે, રાણીએ. ૭
 છરે ગરીબ જાત્યક લોકા લણ્યા મળ્યા રે;
 છરે દીપાં રાયે નાના વિધિનાં દાન રે, રાણીએ;
 છરે સત્જન સહુ આવ્યા સુણી વધામણી રે;
 છરે સોનું કીધું શુભ રીતે સનમાન રે, રાણીએ. ૮
 છરે ભૂપતિને ભેટ ધરે ભાવથી રે;
 છરે માણિકે મોતી વરઝ ધન માલ રે, રાણીએ;
 છરે યુવા ચંદન કેસર કેરાં છાંટણાં રે;
 છરે મોતીડે પૂયાં સોનાના થાળા રે, રાણીએ. ૯
 છરે નિશાળિયા હરખ્યા નિશાળમાં રે;
 છરે મેવાને મીઠાઈ ત્યાં વહેચાય રે, રાણીએ. ૧૦
 છરે છુટી પામી હરખના ઘેર ગયા રે;
 છરે જેજેકાર કેતા ચાચ્યા જન્ય રે, રાણીએ. ૧૦
 છરે કોડ દિવાળીના જેવો દિવસ દીસે રે;
 છરે આતો અવસર અમુલ્ય ગણાય રે, રાણીએ;
 છરે આજ ભલા ભાઓના ઉદય થયો રે;
 છરે માતપિતાને નુકયા નિજુવન રાય રે, રાણીએ. ૧૧
 છરે કુંવરજી જગમાં ગાડું જવળે રે;
 છરે કરને મોટાં પરમારથનાં કામ રે, રાણીએ;
 છરે માતપિતાની પ્રતિ પ્રતિજ્ઞા પાળશે રે;
 છરે દિવધા આશિષ દેશે દલપતરામ રે, રાણીએ. ૧૨

ગીત ૪ જુ.

હાલરડ પહેલું.

“મારી ફલાણી બાહેડાલી, પાટલે બેસીનેરે વ્હાઈ.”

એ—રાગ.

બાબને પારણિયે પોતાકું, આછી પામરી લે આતાકું;
 મોરા બાબને હાલો ગાઉ, દેડામાં હું તો હરખાઉ. ૧

મોર ૧ આઠવે ઉઠેલો; એન બોલોલો આ હાલરડ
 દીકરીને પણ માથ કાચાય.

હેતે હેતે હું હોયોળું, પંખો લેને-પવન ડોળું;
 નેહે બાહનું મુખડું નિરખું, શોભે દુરજી ચંદર સરખું. ૨
 બાહનાં નિર્મલ રૂડાં નેણાં, ઉત્તમ અમૃત જેવાં વેણાં;
 બાહને કાને લટકે મોતી, વારે વારે રહું હું જોતી. ૩
 બાહના નિરખા મારા ગાલ, અંતરમાં ઉપજે છે વહાલ;
 બાહના રૂડાં એડ છે રાતા, બાહના મામા છે બહુમાતા. ૪
 સોનું રૂપું તો છે સોંધું, બાહનું મુખડું સૌથી મોંધું;
 મોના રૂપાની જે દેહ, તે તો બાહના અંગના મેલ. ૫
 રૂંદે બાહને જોવા સાંઠે, મનડું તરસે છે બહુ માંઠે;
 નગને ધન જે સરવસ માંઠે, તે તો બાહના ઉપર વાંઠે. ૬
 દૂધ ચૂલે ઉભરાવા દડે, બાહને હુંતો તેડી લડે;
 બાહને જ્યારે નજરે દેખું, લાભ હુંતો લાખણો ક્ષેપું. ૭
 રતનામરની હોરે ખારી, બાહની સુરત સૌથી સારી;
 મરજતો જગતને સતાપે, બાહ જોતાં મુખશાન્તિ આપે. ૮
 જગત આપું લીધું જોઈ, બાહના જેવું સાંઠે ન કોઈ;
 બાહને પારણે પોપટ મોર, બાહને પારણે હીરની દોર. ૯
 બાહને પારણે પુટ્યાં પુલ, બાહના પારણાનું નહિ મૂલ;
 બાહને પારણીયે જોઈર, ધમકે ધુધરી જોના ધેર. ૧૦
 પારણિયામાં હોરા જડાવું, મોતીનાં લૂમખાં લટકાવું;
 બાહ મોલે ત્યાં મોતી ઝરે, ખાનાં છીંકે રતન તો ખરે. ૧૧
 ચાલે ચાલજી ગાડી વડે, કંકુ કેરો પગલાં પડે;
 બાહનો મારો કરશે કામ દેશે આશિષ દયપતરામ. ૧૨

ગીત ૫ મું.

હાલરડું બીજું.

“ માતા જસોદા કુલાવે પુત્ર પારણે. ” એ રાગ.
 મારી લાડકડા કુંવરજી પોદો પારણે;
 તમને પરમેશ્વરની રક્ષા દહાડો રાત;
 મારા આંખોના તારા છે કુંવરજી તમે;
 તમે ઉપર વારી નાખું મારી જાત, મારા લાડકડા. ૧
 મારા કાઠીલા કુંવર કુળે દીપક છે તમે;
 હું તો હોંશી હોંશી નિરખું નિર્મળ મુખ;
 લાડે કાઠે લઈ લડાવું મારાં લાલને;
 ત્યજે જાણું છું સંપત્તિયાં સાવે સુખ, મારા લાડકડા. ૨
 તાંડે, પારણિયું મહાવું આજેકે મોતિયે;
 ઉપર મેંહું મેના પોપટ મોર ચકોર;
 પારણિયાને ફરતી મનમ મનકે ધુધરી;
 હોંશી હોંશીયોળું લઈ રૂડી રેશમ દોર, મારા લાડકડા. ૩

પોદો સદ્માગી કુંવરજી વર્ષ સુખાળવા;
 આવે પવનતણી સુગંધી શીખળ હોર;
 પારણિયું તાંડે પ્રીતિ મેંહું પરસાળમાં;
 મનમાં માનું મોટી મહા પ્રભુની મહેર, મારા લાડકડા. ૪
 કુંવર ચાલજી ગાડી લઈને શીખરે ચાલવા;
 થનથન કરતો પગલાં ભરશે રૂડીરે;
 કાણું કાણું બોલી માંખણ મેવે માગશે;
 ત્યારે માર્ગીય મુજને મળ્યો કનકનો મેર, મારા લાડકડા. ૫
 મારો મન ગમતો કુંવર કાલે મોટો થશે;
 બાળવા જશે નિશાળે નિશાળિયાની સાથ;
 પાડી ખરિયો લેખણ લેને લાલ સિંધાવળે;
 એવા દિન ક્યારે દેખાડે દીનાતાથ, મારા લાડકડા. ૬
 મારા કુંવરને કન્યા લાવીશ કાઠામણી;
 ઘણે દરખે હું પરણાવીશ મોટે ઘેર;
 વર રાત્રી જેને કુંવર ચરશે વરધાડે;
 પોસ ભરાવીશ હું ફળ પુલે રૂડી પેર, મારા લાડકડા. ૭
 મારો ન્હાનકડો થારો મોટો નાણાવડી;
 વહાણવટાંના વળી વિધવિધ કરશે વ્યાપાર;
 રાજસભામાં પણ રૂડી રીતે મિરાજશે;
 શાણો શાણો કેશે સર્વ મળી સરદાર, મારા લાડકડા. ૮
 કુંવર કરશે માતપિતાની પ્રીતિ ચાકરી;
 મોટાં મોટાં જગમાં મેળવશે બહુ માન;
 મોટા કામ કરી થારો પ્રખ્યાત પરાક્રમી;
 લેશે સલાહ પૂછી સાહેબ ને સુલતાન, મારા લાડકડા. ૯
 મારી હોંશ દૈયાની પરમેશ્વર પૂરી કરે;
 મારા લાડકડા તુજ કરે પ્રભુ કંથાણ;
 એવી આશિષ આપું અવસર અવસર ઉપર;
 પોદો પોદો મારા જીવના જીવન પ્રાણ, મારા લાડકડા. ૧૦
 અલોલોલો હાલ ખમ બાહુડા મારા બાળને;
 ધુમણી ધાણું વદન નિહાળું પરજી ચંદ;
 માંડે ધર શોભે છે પુત્રતણાં પગલાંથડી;
 અવલેકી અવલોકી ગરેપાસું આનંદ, મારા લાડકડા. ૧૧
 કુંવરજી તારાં દુઃખાં ખારે દરિયે જળે;
 મુખનો સાગર તુજને મળજે ઠામેઠામ;
 બહુ જીમ જીવી માતપિતાની પ્રતિષ્ઠા પાળજે;
 દિલથી આશિષ એવીદેહે દલપતરામ, મારા લાડકડા. ૧૨

ગીત ૬ મું.

હાલસુંડી મીઠું.

“અલોલો હાલ ખમી તનેર, બાલુડાભાદને લોલા ગાઉ.”
એ રાગ.

અલોલોલો હાલ ખમી તનેર, બાલુડાભાદને લોલા ગાઉ,
મુખડું તાડે મહા ખેનોહર, હેરી હેરી હરખાઉ;
હાલો હાલો હેરી હેરી હરખાઉ. અલોલોલો. ૧
મલેકે મોતી દીસે મહેલાં, પારણે તારે અપાર;
કરતાં દીસેછે મુશ્તાં રૂઝાં, ધુભરીના ધમકાર, અલોલોલો ૧
પારણા ઉપર પોપટ મુક્યાં, જેના ચકાર ને મેર;
ગુફી રહીછે ઝાલર-કચ્છી, રૂંછે, રેશમ દોર, અલોલોલો. ૨
અખમસની માહે અદી સુરી છે, સારાં એશીકાં સમેત,
લાડકા કુંવર પારણે મેદે, હાંદિયાળું હુંધરી હેત, અલો. ૩
પારણ્યામાં તમે પોઢોતો બજી, હું બરવા જળ હેલ;
ખાતેતને પછી પોળામાં લેને, મુખ મેલાવું મેલ, અલો. ૪
રમકડાં રૂઝાં રમવાતે આપું ખાવા મેવાને મિઠાઈ;
રસીલા કુંવર તને રીઝાવું, ગીત રૂઝાં રૂઝાં ગાઉ, અલો. ૫
બાળકડાં તારા જેવડાં બાળાં, ધણું મેલાવું ઘેર;
રૂપાળા તેઓની સાથે રમજો, પછી તેમજીવો, અલો. ૬
તંગડી ટોપી આંગણું અંગે પહેરાવું મારા ડ્રાણ,
ગાલતારાંછે મુલાવજો, પચાણુએ પ્રમાણુ અલો. ૭
નેચુ ભરી ભરી ફરી ફરી નિરખું, હરખું હૈડા માઇ,
સર્વ ખેતરસત કુલખામાં મારે, કસર રહી નહિ કાંઈ, અલો. ૮
પરમેશ્વર પૂરી કૃપાથી આપું, તારા જેવું રતન;
પાડમની પરાંએ મધીરાણું, છવસાટે કરી જાન, અલો. ૯
મેલાવવા શીખો મેલાવવા શીખો, વિચરો ચૈતે વીર;
શાળામાં જોસદા વિદ્યાશીખો, મારા હૈવાના હીર, અલો. ૧૦
દીકરા તોછે દેવને દુર્લભ, એમ કહે મોટા મુન્ય;
પારણે પાઠાડી પુત્રજીવા વિગે, હોવાને પુરુષ પુખ્ત, અલો. ૧૧
ખાતે પિતાની ચાકરી કરજો, કરજો મોઢાં કામ;
સમજાવકારી શીખામણુ દેશે દલપતરામ, અલો. ૧૨

ગીત ૭ મું.

સાલગીરી^૧ એટલે વર્ષગાંઠને હદાડે ગાવાનું ગીત

“મારી સોરે સવાસોની મુંઠડી” એ રાગ.

આજ સાહેબજાની સાલગીરી;

આજ હેવામાં હરખ ન માય રે,

૧ ગીત માસરસા સાલગીરીને હદાડે સંખા-
વડાણને જમ્યા તેડીને ગીત ગવરાવે છે.

સજની સાહેબજાની સાલગીરી;

દીસે દિવસ રૂડો રણિયામણ;

આજ આનંદ જોગ્યવ વામરે; સજની સાહેબ. ૧

આજ સ્નેહી સગાં સહુને તોતખાં;

આપ્યાં ભાવથી ભોજન પાનરે, સજની.

વાગ્ન વાગે છે વિષવિષ રાગનાં,

ગાય ગાયકે જન ગુણુ ગાનરે, સજની. ૨

આજ માળી લાવ્યો ફુલ ઝામડી;

ગુથી ગજરા તોરા ને હારરે, સજની.

લાવ્યો તમેળાળી પાનનાં પીડલાં;

મળ્યા મીઠજલસમાં સરદારે, સજની. ૩

ગીન મંગળ ગાય છે માનની;

આજ ધન્ય ધડી ધન્ય વારરે, સજની;

આજ સર્વ શોભાની સીમા વળી;

થયો જગનમાં જય જયકારરે, સજની. ૪

દીધાં દાન ધણાં જન દીનને;

આપ્યાં મેવકને શીરપાવરે, સજની;

પૂન્યાં ગોર ગોરાણીને પ્રીતધી;

બલો અંતરમાં ધરી ભાવરે, સજની. ૫

રસી આત્મસમાજ આત્મ બસી;

ખૂણ ખીજ કરાવ્યા ખેલરે, સજની;

સર્વ સજજન સંતાપ પારખા;

રસ રંગની કપડ રેલરે, સજની. ૬

ધન્ય ધન્ય દુલહિ માતને;

ધન્ય ધન્ય જગતસિંહ તાતરે, સજની;

જેનો પુત્ર પવિત્ર પરકામી;

નામે ચતુરકુંવર વિખ્યાતરે, સજની. ૭

સર્વ આશીય અંતરથી કહે;

ધણું જીવો કરે રૂઝાં કામરે, સજની;

પરિપૂર્ણ બધાં મુખ પામજો;

દુવા દે એમ દલપતરામરે. સજની. ૮

ગીત ૮ મું.

દીકરને નિશાળે બેસાડવા જતાં વાગાનું ગીત. મહેલું.

“ગાંબા કુડી ને મગર સોલામણી” એ રાગ.

આજ ધન્ય ધડી ધન્ય હદાડો;

આજ આનંદરે અંગ ન માય.

કુંવર ચાલ્યા બાણવાને કોડથી; ૧
 કુંવર વેપ ધર્યો વરણગિયો;
 જનનાં હૈડારે, જોધ હરખાય,
 કુંવર ચાલ્યા બાણવાને કોડથી. ૧
 કુંવર ચંચળ થઈ ઘોડસે ચઢ્યા;
 મનમાં સમયારે શ્રી જગનાથ, કુંવર;
 પાટી ખડિયો લેખણ લીધાં હાથમાં;
 પાનાં પુસ્તક રે, લીધા છે સાથ, કુંવર. ૨
 સગાં રતેલી સાજનમાં સહુ મળ્યાં;
 વાળાં વાળેરે, વિવિધ પ્રકાર, કુંવર;
 ગીન મંગળ ગાય છે માનની;
 સુવેસંધિયો સર્જ સણગાર, કુંવર. ૩
 જતાં પ્રથમ માલણકી સામી મળી;
 છાને કરમારે, ધુલની છાખ, કુંવર;
 યુધ્ધા ગજરા તોરા તથા હારડા;
 એવા બીનરે, બહુ ભર્યા બાળ, કુંવર. ૪
 દેરે હાર, તોરે ધર્યો પાધમાં;
 જોતાં જુગતીરે કહ્યો નવ ગ્રથ, કુંવર;
 યુદ્ધ કાને ધર્યો જુલામના;
 જનનાં લોચનરે, જેવા લોભાય, કુંવર. ૫
 સહુથી શોભશે કુંવર નિશાળમાં;
 મેહેનાજી રે મળી દેશે માન, કુંવર;
 બણશે વિદ્યા ભલી ભલી ભાતવી;
 સાર સમજશે રે, ચૈ સાવધાન, કુંવર. ૬
 બણશે વિદ્યા બૂઝોળ ખગોળની;
 ઇતિહાસના રે, કરશે અભ્યાસ, કુંવર;
 ભાષા ભેદ બણી, દેશે દેજના;
 માન પામશે રે, મેહેતાજી પાસ, કુંવર. ૭
 બણશે ચૈદ વિદ્યા ને ચોતઠ કળા;
 રાજનીતિ રે, બણ્યો રૂડી રીત, કુંવર;
 ન્યાયશાસ્ત્રના નિયમ વિચારશે;
 પરિપુરણ રે, રાખીને પ્રીત, કુંવર. ૮
 ધર્મશાસ્ત્રનું તત્વ તે ધારશે;
 કર્મશાસ્ત્રના રે, કરશે વિચાર, કુંવર;
 તત્ત્વશાસ્ત્રનાં તત્વ તપાસશે;
 શિલ્પશાસ્ત્રના રે, સમજશે સાર, કુંવર. ૯
 લેખાવરિયો લેખાં કરી બણશે;

૧ બહુવે દોડતાં “કુંવર ચાલ્યા બાણવાને
 કાશીએ,” એમ ગાવું.

લાખો કરોડોના રે, કરશે હિસાબ, કુંવર;
 પ્રથમ જે કોઇ પંડિત પૂછશે;
 છબે તરતજ રે, દેશે જવાબ, કુંવર. ૧૦
 કુંવર ઉભા રહો માતાજી કહે;
 બેલા વળજે રે, બણ્યો ભલા વેદ, કુંવર;
 કુંવર ક્યારે ખારાજે કચેરીમાં;
 મારા ઉરમાં રે, એ છે ઉમેદ, કુંવર. ૧૧
 કુંવર આવો તું એકવાર મુખ જોઈ;
 પછી જાનશે રે, બણવાને કામ, કુંવર;
 કુંવર તમે રે, સદૈવ કુશળ રહેજો;
 દેહે આશીષ રે, દલપતરામ, કુંવર. ૧૨

ગીત ૬ મું.

દીકરાને નિશાળે બેસાડવા જનાં ગાવાનું ગીત.
 બીજું.

“બમરા પહેલા વધાવો મારે આવિયો.” એ રાગ.
 કુંવર ઉભા રહોરે માતાજી કહે,

પ્રેમે પરવરી પડ્યાજીની પાસરે,

કોડીલા કુંવર બણુવર બણુને ભલા ભાવથી;
 કુંવર અંગમાં આળસ ન આણુશે;
 કરને ઉત્તમ રીતથી અભ્યાસરે, કોડીલા કુંવર. ૧
 બણુનાં અર્થ સમજીને ધરને આતરે;
 નવ કરશે પોપટના જેવા પાડરે, કોડીલા કુંવર;
 કુંવર જેટલું બણુ તે કેન્ને તેટલું;
 ઝાંઝા ડાંઝા ન દેખાડશે ડાહરે; કોડીલા કુંવર. ૨
 કુંવર જે જે તમારા હોય જોડીયા;

સહુથી સરસ ગણુને સહુને ચીરે, કોડીલા કુંવર;
 શ્રવણે સુણુને ઝાંઝી સિદ્ધા માનજે;
 પૂછ્યા વંચરે ન પીવા જશે નીરરે, કોડીલા કુંવર. ૩
 કુંવર રમતમાં મન નવ રાખશે;
 છોડી દેને જીઝાંછાનો સંગરે, કોડીલા કુંવર;
 સારા નિશાળિયાનો સંગ રાખજે;
 જોને મન હોય બણુવાનો ઉર્મશરે, કોડીલા કુંવર. ૪
 કુંવર કાપર કામ ન કરી શકે;
 કુંવર હિંમતે હરક કામ હોયરે, કોડીલા કુંવર;
 એવો ભેદ તે મનથી ન જાણશે;
 કદી કલકું કેનારા મળે કોષરે, કોડીલા કુંવર. ૫
 પાનાં પોથીને ડાખ નવ પાડશે;
 સારી રીતે તૈની કરને સંભાળરે, કોડીલા કુંવર;

મારા હાથેના કોઈકું લડશે નહિ;
 યુદ્ધ દીણા થૈ દેએ નહિ આગરે, કોડીલા કુંવર. ૬
 જાતાં વધતાં રાકશે નહીં વાટમાં;
 ધરજે ભણતરમાં વિશેષ ખ્યાનરે, કોડીલા કુંવર.
 કુંવર કો કાળે વખત ન ચૂકશે;
 વિદ્યા બળીને મળે વિદ્યાનરે, કોડીલા કુંવર. ૭
 ભણતર ભણ્યા તે ભણાં સુખ ભોગવે;
 ન ભણ્યા તે તો ખમીત ખતા ખાયરે, કોડીલા કુંવર:
 ભણ્યાનો પછે ભાવ ભૂપતિ:
 નભ્યાં તે તો નર નારીમાં નિંદાયરે, કોડીલા કુંવર ૮
 પ્રથમ પ્રજ્ઞાં શરમ ન રાખશે;
 પૂછી પૂછીને પડિત થવાયરે, કોડીલા કુંવર:
 લખતાં લખતા લહિયા અને છે લોકમાં;
 જાતાં ગાઉ ગાઉ સો આફ જવાયરે, કોડીલા કુંવર. ૯
 કશુંકે શીખી લેવાય નહિ સામકું;
 થોડે મોઢે તો સરવે શીખાયરે, કોડીલા કુંવર;
 ગણતાં ગણતાં લાખો કોડો ગણાય છે;
 ગણતાં ગણતાં હવેલી તે ગણાયરે, કોડીલા કુંવર. ૧૦
 સદા સુછિના સ્વામીને સંભારિયે;
 સર્વે કામમાં તે કરે સહાયરે, કોડીલા કુંવર:
 કુંવર કરણા કરે જે કરણા નિધિ;
 મનના સરવે મનોરથ સિદ્ધ થાયરે; કોડીલા કુંવર. ૧૧
 કુંવર કુશળ રેજે ને કરજે સાદખી;
 કુંવર કશ્વેને ભણીને મોટા કામરે, કોડીલા કુંવર:
 કુંવર કુખમાં નમાસં દેહવટ જાળે;
 દેશે આશીષ દલપતરામરે; કોડીલા કુંવર. ૧૨

ગીત ૧૦ મું.

નિરપ્રયે જાતાં વણા પાછા વળતાં ગાવાનું ગીત.

વિદ્યા રૂપી આંખાનું ધોળ.

“આંખા કુંડી તે સોહામણી.” એ રાગ.

રાણી વિકટારિયાનાં સભ્યમાં;
 વિદ્યા રૂપીરે, રોડા સ્થાળ, સાહેલીરે આંખો મોરિયો;
 આંખો રાપાયો મુખમ્મદેરમાં;
 દેશદેશમાંરે, રૂંધાઈ ઠાળ, સાહેલીરે. ૧
 શાખા સાહેબ લોકે તે સર્વિયો;
 પુલ્કે હાથેરે, ઘેર મંજિર, સાહેલીરે;
 એનાં પત્ર ધરા ધર રહેલિયા,
 દેખકે હરખાયરે, ઉમ્મદા અખીર, સાહેલીરે. ૨

કુલ સરસ સુધારનાં પ્રગટિયાં;
 રસ એનારે, જ્ઞાન ગણાય, સાહેલીરે;
 ભાગ્યશાળી જનો તેના ભોગિયા;
 તે આરોગીરે, આરોગ્ય થાય, સાહેલીરે. ૩
 સુખ ઉપરે વિશેષ શરીરમાં;
 બદ્ધ હુદિરે, પ્રગટે પ્રચંડ, સાહેલીરે;
 તોડે આગસ હોય જે અંગમાં;
 અતિ આપેરે, જ્ઞાન અખંડ, સાહેલીરે. ૪
 આંખો અચરજકારી એવો થયો;
 વધ્યા દેશમાં રે, દીસે વિશેષ, સાહેલીરે. ૫
 એની હાયા શીતળ શુભ છે સદા;
 એતો જનનારે, કાપે છે કંદય, સાહેલીરે. ૫
 પત્રે પત્ર દીવા દીસે પ્રગટિયાં;
 તેતો ટાળેરે, ઉર અધકાર, સાહેલીરે;
 અજવાળું થયું આખા દેશમાં;
 સમગ્રયુરે, સાર અસાર, સાહેલીરે. ૬
 સખી જાને નું આજ સંસારમાં;
 તેના કળકીરે, થયો ફેરફાર, સાહેલીરે;
 થઇ સડકા ને રસ્તા રડા થયા;
 ધણી વિદ્યારે, વર્ધી થેર થેર, સાહેલીરે. ૭
 દયાખાનાં નિશાળો થઈ ધણી;
 સારી પુરક રે, શાળા સ્થપાઈ, સાહેલીરે;
 આખા સાચા વત્સા વણુવાળાં;
 પાંડે પોષિયા રે, છળિયા છપાઈ, સાહેલીરે. ૮
 રાજકુંવરે રૂઢી વિદ્યા ભણ્યા;
 શીખ્યા શીખ્યારે, નિર્મળ ન્યાય, સાહેલીરે;
 અજવાળું આંખાનું પડ્યા થકી;
 શાળા સંજનરે, પરદેશ જાય, સાહેલીરે. ૯
 આંખો હાથરે આપણા દેશને,
 કૃપા કરીને, બક્ષીસ કીધ, સાહેલીરે;
 જેથી સુખ સંપત્તિ સર્વ જામશે,
 નિર્મળ મળશે રે, નવી નવ નીધ, સાહેલીરે. ૧૦
 આંખો જેણે વિવેકથી કાવિયો,
 એને આપિયેરે, ઉત્તરી આશીષ, સાહેલીરે;
 આંખો રેજે જુગે-જુગે જીવતાં,
 ઠાળો વધવંતરે, વળી દશે દીશ, સાહેલીરે. ૧૧
 એવા આંખાના રસ જેણે અનુભવ્યો,
 તે તો કરશેરે, ઉત્તમ કામ; સાહેલીરે;
 એવા જનને જાનનાં જોડને,
 દીશે રીઝશેરે, દલપતરામ, સાહેલીરે. ૧૨

ગીત ૧૧ મું.

વરધોડા નિશાળેથી વળતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“આજા ધુંધટ તે વહુને વહાલેરા લાગે.” ૧ એ રાગ.

નિશાળે જૈને કુંવર શું ભણી આવ્યા,
શું ભણી આવ્યા ને શો ભેદ લાવ્યા,
શી રીતે શિક્ષક સમજાવ્યા, હો રાજવી, નિશાળે. ૧

કહો કુંવરજી તમને દાદાજી પૂછે,
શાસ્ત્ર શીખ્યા તેમાં તત્ત્વ તે શું છે;
લાયક લેખ શું લખ્યું છે, હો રાજવી, નિશાળે. ૨

કહોરે કુંવરજી તમને માતાજી કેંછે,
શિક્ષક શી શિખામણુ કે છે, હો રાજવી, નિશાળે. ૩

કહોરે કુંવરજી પૂછે કૃષ્ણા પનોતાં,
શીખ્યા તેમાંથી જડપો સાર શો જોતાં;
સમજે નહિતો પોથીં યોચાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૪

ભાવથી તમે રોજ ભણવાને જતા,
જીવ અમારા જોઈ જોઈ હરખાતા;
નિરખતાં તમ ન થાતાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૫

પાઠલે પહેરે અમે વાટ જોઈ રેતાં,
વાર લાગે તો ઘણો વિચાર લેતાં;
ક્યારે પધારે એમ કેંતા, હો રાજવી, નિશાળે. ૬

તમે કુંવર અમારી આખોના તારા,
તમ સાથે બધાણા પ્રાણ અમારા;
તે કેમ વિસરે વિસાયા, હો રાજવી, નિશાળે. ૭

જેવા અમે તમારા અક્ષર જ્યારે,
સાચે સાચો થયો સતોપ ત્યારે;
જાણું કુંવર ભણી રે' ક્યારે હો રાજવી, નિશાળે. ૮

વિધ વિધ પાઠ જ્યારે વાંચનાં દેખું,
પુણ્ય પુરવનાં પૂરાં પ્રગટિયાં પેખું;
લાભ અલૌકિક લેખું, હો રાજવી, નિશાળે. ૯

મેહેતાજી તમારા છે કહો દેવા,
જ્યારે જતા તમે પાઠ ત્યાં લેવા;
દીક દેતાં કે જેવા તેવા, હો રાજવી, નિશાળે. ૧૦

પૂજતાં શંકા કંઈ કેધ તે કરતા,
કેં એનો ઉત્તર ધીરે ઉચરતા;
પૂજતાં ડરતા કે ન ડરતા, હો રાજવી, નિશાળે. ૧૧

૧. અહીં અમે ઠાલાવાડમાં ગવાય છે કે “રમેને
રાયભદ્રા નાર તમારી.” એ એકજ રાગ છે.

૨. અશ્વિનશાસ્ત્ર વગેરે.

વિદ્યા ભણ્યા તમે બાહુડે વેષે,

લાયક બાળકો દાખલો લેશે:

દલપત આશીષ દેશે, હો રાજવી, નિશાળે. ૧૨

ગીત ૧૨ મું.

વરધોડા નિશાળેથી વળતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

સુણી કુંવરજી મુખે ઉચર્યાં એવું,

ભણનારું તત્ત્વ જાણ્યું તે કેવું;

પ્રભુ ભજને નીતિમાં રેવું, માતાજી,

નિશાળે જૈને અમે એ બાળી આવ્યા. ૧

એ બાળી આવ્યા ને એ ભેદ લાવ્યા,

મુઠા મુઠાએ ભેદ એજ બતાવ્યા;

શિક્ષકે એ રીતે સમજાવ્યા, માતાજી, નિશાળે. ૨

માતપિતા તણી સજવી રે સેવા,

બાળપણના બદલા વાળીરે દેવા;

અર્થ અંતરે ધયાં એવા, માતાજી; નિશાળે. ૩

સજ્જનનો સંગ રોહથી કરવો,

પાપીતણી સંગ તો પરહરવો;

ધર્મ અંતર માંહે ધરવો, માતાજી, નિશાળે. ૪

વગર વિચારું કાંઈ કામ ન કરવું,

ધારજપણું ધણું અંતરે ધરવું;

દોષ થયો તો દીલે ડરવું, માતાજી, નિશાળે. ૫

પુલણજી થઈને ન પુલાવું;

તેમ કદાપિ કંઠસ ન થાવું,

જુગાસી સાથે નહિ જાવું, માતાજી, નિશાળે. ૬

દયા રાખીને દીનને દાન દેવું;

લોભે અન્યાયનું ધન ન લેવું;

જાણવું તે ના વિપ જોવું, માતાજી, નિશાળે. ૭

મમતા સ્વદેશની રાખવી મનમાં,

વિદ્યા ઉદ્યોગ વધારવા જનમાં;

તન્નિયે આજસ હોષ નનમાં, માતાજી, નિશાળે. ૮

વાંચન ગણિત ને વ્યાકરણ વાણી,

ઇતિહાસ શીખ્યા ઉર ઉમંગ આણી;

ભૂગોળવિદ્યા ભલી જાણી, મતાજી, નિશાળે. ૯

મેહેતાજી અમારા છે ઘણા શાણા,

મેહેતાજીએ અમને સુત જેવા જાણ્યા,

અક્ષર અમારા વખાણ્યા, માતાજી, નિશાળે. ૧૦

મેહેતાજીએ અમારી સંભાળ લીધી,
શંકા પૂછી તે સર્વે સમજાવી દીધી;
રીસ કદાપિ નથી ઠીધી, માતાજી, નિશાળે. ૧૧
સુધી સહુએ જાણ્યું સાચા ઉત્તર દેહે,
વિનય સહિત વળી કુંવર કહે છે;
દલપત કવિતા કરે છે, માતાજી, નિશાળે. ૧૨

ગીત ૧૩ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“સુરતનારે સુલતાન, પાઠણુનારે પરધાન,
ઐરશિયો ઘડી લાવેરે આરસપહાણુનોરે.” એ રાગ.

દેશ યુગરાતરે, પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાતરે,
રાજનગરે શાભીતું તેમાં શહેર છેરે;
સાહુકારરે, વસે શ્રીમંત અપારરે,
લક્ષ્મીની લાયક લીલા લેહેર છેરે. ૧

રૂડા ત્યાંના રાયરે, કનકસેન કૃપાયરે,
કનકાવતી રાણી છે ઘેર તેહનેરે;
લાયક લક્ષણુવંતીરે સરસ શોભંતીરે;
ઉત્તમ કન્યા જનમી કુળમાં એહનેરે. ૨

રૂપે રંભા જેવીરે, ઉત્તમ કન્યા એવીરે,
જોતાં જનમાં કયાંઈએ કાઠ નવ કહેરે;
આતિશે અવપરે, જોવાં જેનું રૂપરે,
સુરજ ને ચંદર આકાશે થબી રહેરે. ૩

કરાવું તે કામરે, ચંપાકુંવરી નામરે,
પછી તે ચૈ પાચ વરસની પદમણીરે;
વિદ્યાનાં અબ્યાસરે, કરે ગૂરજ પાસરે,
ઉત્તમ છોટી પણ અક્ષત્ર મોટી ધણીરે. ૪

કનકાવતી રાણીરે, મુખથી બોલ્યા વાણીરે,
સ્વામી એમનો સ્નેહ ધરીને સાંભળેરે;
બહુ સુંદર છે બાળરે, શોધો વેવીશાળરે,
મોટાં થરેનાં વર પછી જોતાં નવ મળેરે. ૫

સમે માન્યો બોધરે, કરવા વરતા શોધરે,
મુત્તહી મોકલિયા દેશો દેશમાં રે;

પંજબ નેપાળરે, કાશ્ય ને બંગાળરે,
માળવ ને મદ્રાસ વિલોક્ષાં વેષમાં રે. ૬

જેમાં કામો કામરે, રાજસ્થાન તમારે,
કન્યા લાયક વર ક્યાંઈએ નવ મળ્યોરે;
સોડ દેશ માંયરે, રતનપુરનો રાયરે,
જગતસિંહને કુળ વર સારો સાંભળ્યોરે. ૭

કન્યાનાં પિતાયરે, રતનપુરમાં જાયરે,
વાડીમાં જે ઉતરવાનું નક્કી કર્યોરે;
મુખ રીતે જુવાળરે, વર જોયો નિશાળરે,
કન્યા લાયક વર દેખીને દીલ ઠંડ્યોરે. ૮

વર પિતાને કાંઈરે, તેણે પણ કેવરાણ્યરે,
આઠ દિવસમાં ઉત્તર દેશું એહનોરે;
જોવાને કન્યાયરે, માણસ મોકલ્યાં રાયરે,
જીવમાં ભરંસો પૂરો જેહનોરે. ૯

જોધને તે આન્યારે, મુખ સમાચાર લાન્યારે,
કુંવરને લાયક છે કન્યા એમ કહ્યોરે;
કુટુંબીને પૂછ્યોરે, રાણીને પણ રચ્યોરે,
ભગારે અદેશા જેનું નવ રહ્યોરે. ૧૦

કન્યાનાં પિતાનેરે, બોલાવ્યા મળવાનેરે;
માન દળને મુખ આગળ બેસારિયારે;
પછી પછી વાતરે; વરપિતા સાક્ષાતરે;
શી ઇચ્છાએ આપ અહીં પધારિયારે. ૧૧

લાડકડાંના બાપરે, બોલ્યા આપો આપરે;
અમે હરખથી ઉત્તમ કામે આવિયારે;
આશા છે આ કામરે, થશે અમારું કામરે;
જો દલપતનાં દેવ અમે રીઝાવિયારે. ૧૨

ગીત ૧૪ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું બીજું ગીત.

“ક્યાંનાં તે આન્યાં બીડ્યાં, મોતીવાળા બમરણ.” એ રાગ.

કહો આપ ક્યાંથી પધારિયા,
શુભો શાણુ સાહેબજી.
કહો આપની શી છે પરેર,

૧ તે કવિતા અમે જાણી આન્યા. ૨ આ ઠ
કાણે કન્યાનાં બાપના ગામનું નામ ગાવું. ૩ અહીં
કન્યાનાં બાપનું નામ ગાવું. ૪ આ જગ્યાએ કન્યાની
માનું નામ ગાવું. ૫ આ ઠેકાણે કન્યાનું.

૧ અહીં વરના બાપનું ગામ જે મુલકને તાણે
કેવલ તે મળીને ગાવું. ૨ રતનપુરની જગ્યાએ વરના
બાપનું ગામ ગાવું. ૩ આ ઠેકાણે વરના બાપનું
નામ ગાવું.

સુગુણવાન શાશ્વ સાહેબજી,
 રાજનગર થકી આવિયા, શુભો;
 પૂજતા આપને ઘેરે, સુગુણવાન. ૧
 અરજ અમારી એક છે, શુભો;
 કોડથી કરશે કમુલરે, સુગુણવાન.
 રીસ રૂદે નવ રાખશે, શુભો;
 ભાસે તેમાં જો કંઈ બુલરે, સુગુણવાન. ૨
 છોજ મોટા કુળના તમે, શુભો;
 મોટાં તમારાં છે ઘરે, સુગુણવાન.
 લાયક લક્ષણ આગળો, શુભો;
 છે જ તમારો કુંવરે, સુગુણવાન. ૩
 અમ ઘેર કન્યા કુંવારડી, શુભો;
 આઠ વરસની છે એહરે, સુગુણવાન.
 લાયક લક્ષણવંતી છે, શુભો;
 નમ ઘેર યોગ્ય છે તેહરે, સુગુણવાન. ૪
 વર કન્યા છે હજી બાલુડાં, શુભો;
 આપો અગાઉથી વચનરે, સુગુણવાન.
 ઉમ્મર લાયક થયે એમનાં, શુભો;
 લાયક કરવાં લગનરે, સુગુણવાન. ૫
 શક્તિ પ્રમાણે આપશું, શુભો;
 સનમાન સારી રીતરે, સુગુણવાન.
 તેટલી મુદતમાં થશે, શુભો;
 વર કન્યાને પૂરી પ્રીતરે, સુગુણવાન. ૬
 શુભ લગને શુભ દિવસે, શુભો;
 જરૂર તેડાવશું જનરે, સુગુણવાન.
 એ અવસર પર આવજો, શુભો;
 દેશું અમે કન્યાદાનરે, સુગુણવાન. ૭
 પચની સાક્ષીએ પરણશે, શુભો;
 ગુરુનાં વચન પ્રમાણરે, સુગુણવાન.
 વચન આપો ને વચન લહો, શુભો;
 છો સર્વ વાતે સુખણરે, સુગુણવાન. ૮
 વર મોટા ઘરના ક્યાંથી મળે, શુભો;
 મોટી ઉમ્મર જ્યારે થાયરે, સુગુણવાન.
 તે માટે હું તમને કહું, શુભો;
 પૂરો અમારી ઇચ્છાયરે, સુગુણવાન. ૯
 શુભો વરના પિતા બેલિયા, શુભો;
 છોજ ખરા પાનદાનરે, સુગુણવાન.
 ઉપકાર માનું છું આપનો, શુભો;
 જુગતીથી લાવીશ જનરે, સુગુણવાન. ૧૦

આપના ઉત્તમ વંદની, શુભો;
 આવે કન્યા અમઘેરે, સુગુણવાન.
 મનમાં અમે તેથી માનિયે, શુભો;
 ધન્યરની મોટી મહેરે, સુગુણવાન. ૧૧
 તિલક કરો વરને તમે, શુભો;
 કરો આજ મંગળ કામરે, સુગુણવાન.
 એ સમે આશીષ આપશે, શુભો;
 િજવર દલનપરામ, સુગુણવાન. ૧૨

ગીત ૧૫ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

“નગારાં વાગે ધીનાં ધીનાંરે.” એ રાગ.

આજ તો આનંદ જોઈતો વારે આગળે;
 આજ તો નવલાં વેવાઈ આવ્યા માટે ઘેરે,
 નગારાં વાગે કડક ધીનાંરે;
 આજ તો મોતીંડે પૂરાનું સુંદર સાથિયારે;
 આજ તો લક્ષ્મીની દીસે લીલાલ્હેરે; નગારાં. ૧
 આજ તો આનંદનો સાગર અતિ ઊલટયોરે;
 આજ તો મંદિર મારાં દીસે ઝાક અમાળરે, નગારાં;
 આજ તો નવલા વેવાઈ બહે પધારિયારે;
 મારા લાડકાનું લાવ્યા વેવીશાળરે, નગારાં. ૨
 પ્રથમ વેવાઈ વેવાઈએ વચન લીધારે;
 વળતી તિલક કીધું કુંવરને કપાળરે, નગારાં;
 હીરા માણેક જડિત તિલક છે હેમનરે;
 આગળ ધયો છે સોનાનો સુંદર થાળરે, નગારાં. ૩
 શીરબંધ મૂલતો બંધાવિયોરે;
 કલગી કનક માણેક જડાવરે, નગારાં;
 મોતી તોરા મોંઘા મૂલના લટકાવિયારે;
 દીસે લાડકાનો ઉમદા દેખાવરે, નગારાં. ૪
 પાન પુલે પ્રથમ પોસ બરાવિયોરે;
 ઉપર સોનાનું શ્રીફળ ને સોના મહેરરે, નગારાં;
 વેવાઈ કુંવરના સામુ વારે વારે જોએરે;
 જોય ત્રણ સામું જોય રહે ચકારે, નગારાં, ૫
 ત્યાં તો વેદ બળે છે વિષ વેદિયારે;
 સજની સો મણ ત્યાં સાકર બેંચાયરે, નગારાં;
 ત્યાં તો ત્રુષ વાગે ને ત્રાંબાનું ગડગડેરે;
 બંદુક તોપોના અવાજ બહુ થાયરે, નગારાં. ૬

ગાય ગાંધરવ અને નાચે અપહરારે,
બહા બથ બોલે મળી ચારણુ ભાટરે, નગારાં;
મોટા કુળની કન્યા અલબેલાને આવશે;
મોટા હર્ષ વખો સહુને તે માટરે, નગારાં. ૭
વરનાં માતાજીએ વેવાઈના સાથીને પૂછ્યું;
કહો કેઈ વહુ જેવું કન્યા રૂપ રંગરે, નગારાં;
શુણીને વેવાઈના સાંભતીએ એમ કહ્યું;
તમારી જાડેજ વહુ જેવું સુંદર અંગરે, નગારાં. ૮
વરનાં ફહા તેને ફરી ફરી એમ પૂછે;
કહોજ કેઈ વહુવાર જેવી કન્યા ડાહ્યરે, નગારાં;
શુણીને વેવાઈના સાંભતી કહે સાંભભારે;
તમારી ચાવડી વહુ જેવી ચતુર ગણાઈરે, નગારાં. ૯
વરનાં મેહંતાજીએ પૂછ્યું પૂરા પ્રેમથીરે,
કહોજ કન્યાને કેવું વિદ્યાનું જ્ઞાનરે, નગારાં;
શુણીને સાંભતી કહે મેહંતાજી સાંભભારે;
એમની વાલેલી વહુ જેવી છે વિદ્વાનરે, નગારાં. ૧૦
એવું સાંભળીને દેડાં સહુનાં હરખિયાંરે;
જોતાં મેળવી પ્રભુએ જુગતે જુગતી જોડરે, નગારાં;
પરમેશ્વર પ્રનાપે એ જોડું અખંડ રંગેરે;
કરજો કરજો સુખે રાજ હોવાળી કોડરે, નગારાં. ૧૧
સર્વે સંજનને સદા સુખ સાંપડેરે;
કરજો આનંદ આનંદ હામેહામરે, નગારાં;
આખા દેશ વિષે અમૃત છટિ જોડેરે;
દે છે આશીષ એવી દલપતરામરે, નગારાં. ૧૨

ગીત ૧૬ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત ચાલુ.

“નગારાં વાગે ધીમાં ધીમાં રે” એ રાગ.

એક પાટજીનો પોષ્ટ પાળી પાંખોને રે;
તેતાંબજોભચ્છેદેશપરદેશરે, બીજાંકયાંધમનુંમાન્યુંનહિરે
જ્યારે દોઢો જ્યો દાડમ ને દ્રાખોને રે;
ત્યારે હરખ્યો હરખ્યો દોડામાં વિશેષરે, બીજાં કયાંધ. ૧
એક કામલડી કામીર દેશનીરે;
તે તો ભમી ભમી ભૂચેળ ખગેળ રે, બીજાં કયાંધ;
એને ખુશીમાં ખાળી ન રહી લેશની રે;
જ્યારે આંખે દોઢાં આંખા ફળની ઝોળરે, બીજાં કયાંધ. ૨

૧ આ ગીત વરને ઘેર વિવાહની વરદામાં પણ ગવાય.

એક ચક્રાર ચાર દીશાએ આશર્યો રે;
જ્યાં જ્યાં મોટાં શેઠેર શોભિત રે, બીજાં કયાંધ;
જ્યારે ચળકેતો ચંદ્રમા આકાશે ચડ્યો રે;
ત્યારે ચોંટ્યું તેનું ચંદ્રમામાં ચીતરે, બીજાં કયાંધ. ૩
એક ભમરો સુગંધ તણો ભોગી ભલો રે;
એનો અવનીમાં આશર્યો અશાગ રે, બીજાં કયાંધ;
એ તો લાખ રીતે રાજ થયો લાગભો રે;
જ્યારે બહુ ફલવાળો દોડા સુંદર બાગ રે, બીજાં કયાંધ. ૪
એક કમળને પૂલાવા આકાશમાં રે;
કળ્યા અગણિત તારા તથા ચંદ્રરે, બીજાં કયાંધ;
થયું પ્રકાશિત સરજના પ્રકાશમાં રે,
એને અગો અંગ ઉપજ્યો આનંદ રે, બીજાં કયાંધ. ૫
એક મોરલો તે મોટે મોટે શેઠેર ગયો રે;
જેથું સાગરના જળતણું જોર રે, બીજાં કયાંધ;
એનો ખરેખરો અંતરમાં ખુશી થયો રે;
જ્યારે ગળનમાં ગાંજિયો ધનધાર રે, બીજાં કયાંધ. ૬
એક કોહીવર હીરો કેઈકે દેશ થયો રે;
જેથાં ગુણિયલ મોટાં મોટાં ગામ રે, બીજાં કયાંધ;
જ્યારે રાણી વિકટોરિયાએ શીર ધયો રે;
ત્યારે કોઈ તે તો ત્યાં ઠરાવી દામ રે, બીજાં કયાંધ. ૭
એક દમયંતી કન્યા સ્વયંવર વિષે રે;
એતો ફરી વળી બંધ લે વરમાળ રે, બીજાં કયાંધ;
જ્યારે ફરતી ફરતી આવી રાજ્ય નળ દીશ રે;
ત્યારે વખો એને આનંદ વિશાળ રે, બીજાં કયાંધ. ૮
એક હાકમની હલેલીનો હંસલો રે;
એ તો પ્હોંચી વળ્યો આકાશ પાતાળરે, બીજાં કયાંધ.
તે તો હરખ્યો હરખ્યો ભાળીને દેખાવ ભલો રે;
જ્યારે જેથું માન સંરાવર વિશાળ રે, બીજાં કયાંધ. ૯
વેવાઈ કનકારણો દેશોદેશ ફરી વળ્યા રે;
જેથાં ભૂપતિનાં ભવન ભવન રે, બીજાં કયાંધ;
જ્યારે મનમાન્યા ચતુરકુંવરને મળ્યા રે;
ત્યારે મોટે હરખે માન્યું તેનું મન રે, બીજાં કયાંધ. ૧૦
વેવાઈ પ્રવીણ છે હીરાની પરીક્ષા વિષે રે;
પક્કે પક્કો હીરા પારખ્યો પ્રમાણ રે, બીજાં કયાંધ;
જેવા ચતુરકુંવરજી ચતુર હોસે રે,
એમના સસરાજ પણ ચતુર સુગણ રે, બીજાં કયાંધ. ૧૧
ગુણવંતાને ગુણવંતાની સંગતી ગમે રે,
તેનું મન ફરે જઈ તેવે હામ રે, બીજાં કયાંધ;
ધન્ય ધન્ય એમ કહી એવે શુભ ભ્રમે રે,
દોલથી દે છે દુવા દલપતરામ રે, બીજાં કયાંધ. ૧૨

ગીત ૧૭ મું.

કન્યાને મોંઝોલું કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું. ૨

“સીતા બેઠારે માંજિયે.” એ રાગ. ૩

યંપાંખા ચીત ચાહીત, નિરખો સાસર વેલ;
લાયક વસંત લાવેલ, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી;
ચુંદડી છે ચોખા હીરની, વણકર ડાલે વણેલ;
રંગરંગે રંગેલ, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી. ૧

ચુંદડીમાં બહુ ચિત્ર છે, ભભકાદાર છે ભાત;
જેવા ઇચ્છે જન જન, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી;
ચુંદડી તો ચારે મુલકમાં, પ્રથવી પર છે પ્રખ્યાન;
વેદ્ય વરણે છે વાત, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી. ૨

જેમાં છુટા નરિયાનના, જગમગ જગમગ થાય;
દેખી દીલ હરખાય, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી;
મેકે છે પડો પાનડી, સોરભ સારી પસારાય;
ભરના તેથી લોભાય, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી. ૩

ચીનરનારે ને ચુંદડીમાં ચીંતરી છે રાશિ બાર;
અમરવેલ આકાર, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી;
ચીંતયા સૂરજ ને ચંદ્રમા, ચાંતયા પુષ્પ અપાર;
મનહર ચુંદડી મોહાર, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી. ૪

માનૈયા સવા લાખનું, ગણનાં મુલ ગણાય;
એના અનુમાન થાય, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી;
સદગુણ ચુંદડીના સર્વથા, જીભે કિયાં ન જાય;
લખતાં પણ ન લખાય, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી. ૫

ઝીંલી ચુંદડીના છેડલા, મેલો દળકતા ચાર;
શોભે સરસ શણગાર, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી;
ચુંદડીવાળી ચતુરા તને, આપે આધુન્ય અપાર;
જગતમાં જગજગતાર, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી. ૬

ચુંદડી સાથે છે ચળકતા, સારા શોભે શણગાર;
હીરા મોતીના હાર, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી;

૧ વેવીશળ કયાં પડી અને પરણતા પહેલાં ચુંદડી ઝોઢાડે છે ત્યારે.

૨ આ ગીત કન્યાને વસંત ચરાવતાં અને કન્યાના પુલકમાં પણ ગાઈ શકાય.

૩ પણ આ ગીતમાં દોઢ વધારે વાળી છે.

૪ વસંત ચડાવવાના મંત્ર વેદમાં, આમ છે:—
“પરિચલ ઘસાવાસૈનાં.” ઇત્યાદિ છે.

ધુધરવટનો છે વાધરા, ધુધરીનો ખમકાર,
ઝાંઝરનો જમકાર, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી; ૭
સુરજ મનારથ સર્વથા, તારા થાળે તમામ;
કરજો પરમારથ કામ, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી;
વિરથી આરથીય એટલી, દેહે દહપતરામ,
પ્રભુને કરીને પ્રણામ, ઝોઢો ચળકતી ચુંદડી. ૮

ગીત ૧૮ મું.

કન્યાને મોંઝોલું કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું. ૧

સદગુણ હીરાના હારનું ગીત.

“દુકમળી લખી કાગળ મોકલે ર.” રાગ.
સદગુણ હીરાના હારડા રે, દૈ શોભાવો હમેશ રે,
યંપાંખા સદગુણ હીરાના હારડા રે,
પૂર્ણ શોભા તેથી પામશો રે, વધશે સ્વરૂપ વિશેષરે, ચં. ૧
સંવોપરી હીરે સત્યતા રે, સુખથકી થાય ન મુલરે, ચં. ૨
દીપેછે હીરે દયાતણા રે, તેની છે કાન્તિ અતુલરે, ચં. ૨
ગી કહું શોભા સતોપાની રે, સીતજના તેમા સારરે, ચં. ૩
નોતમ નંગે છે નમ્રતા રે, કીમત કાળ કરનાર રે. ચં. ૩
મોટો મણિ મરજદ છેરે, નળેછે જન જે સુગમરે. ચં. ૪
વર્ણી એક હીરે વિવેક છેરે, પારસમણિને પ્રમાણરે, ચં. ૪
આ લુવાં હીરે ઉઘાગછેરે, પ્રતિદિન હોયજો પાસરે, ચં. ૫
તેને રહે ન દરીદ્રતા રે, અંતરની પુરે આશરે, ચં. ૫
ધીરજ હીરે જે ધરે રે, એતો ન કહિ અકળાય, ચં. ૬
હાય ક્ષમા હીરે જેહનેરે, જગત તેનાથી જિનાયરે, ચં. ૬
હિમ્મત હીરે દૈયે ધરેરે, સિદ્ધ કરે સર્વ કામરે, ચં. ૭
પ્રગટેછે પ્રેમ પરકમો રે, નવ લુગમાં રહે નામરે, ચં. ૭
નાણું ખરચનાં મજે નહિરે, એવા હીરાનો છે હારરે, ચં. ૮
દહપતરામના દેવની રે, મહેર થકી મળનાર રે. ચં. ૮

વિવાહ સમયે ગાવાનાં ગીત.

ગીત ૧૯ મું.

વડીર પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“સારીરે કાઠ ચોખારે કંક વરણા.” એ રાગ.

૧ આ ગીત પપ્પુ કન્યાને વસંત ચરતાં અને કન્યાના પુલકમાં ગાઈ શકાય.

૨ વડી પાપડ કરતાં ગાવાનાં પાંચ ગીત છે તે
વર તથા કન્યા બેઠને ઘેર ગાઈ શકાય તેવાં છે.

આજ તો રે મેં તો વડીયો પાપડ આદ્ય;
આજ તો રે મારે આનંદનો દિન આવ્યો રે,
શુભળે ચંપાપાછનો સોહલો;

આજ તો રે મેં સ્નેહી સજનો નોતયાં;
આજ તો રે મેં રસકસ માલ મંગાવ્યો રે, શુભળે. ૧
સૂરતથી મેં તો સુપડિયા તેડાવિયા;

રચવા રે રૂડાં રસ ભળી પકવાનો રે, શુભળે.

આજ તો રે મારે ઘેર રજોાધ્યા આવિયા;
મોટા રે એક મંજ કયો મેંદનો રે; શુભળે. ૨

તાજ રે શુભ ધીની ભરાવી ઢાંકિયો;

ખુશી રે કરી ખાંડતણી વખારો રે, શુભળે.

ચળકે રે શુભ સાકર ગોળનો ચાકિયો;

હાજર છે વળી ધીનાં કુહાં હજારો રે, શુભળે. ૩

લાખલુશાધ કણશાધ કરાવું કાડવા;

ખાંતેરે વળી અમુટ જલેખી ખાજ રે, શુભળે.

માંખણ રે ભરી રાખું મલાઈનાં ગાડવા;

રંધાવું અન્ન તળિયાં ગળિયાં તાજ રે, શુભળે. ૪

ખરશી ને વળી પેંડા બહુ બનાવિયા;

ઘેખરનો વળી સ્વાદ સરસ છે એવો રે, શુભળે.

મેવા રે મુલતાન થઈ મંગાવિયા;

સારી રે વળી વણવા માંડી સેવો રે, શુભળે. ૫

દળ ને રે વળી દહિયસ મન ભાવનાં,

કાંધી રે વળી સારી સૂતરફેણી રે, શુભળે.

બીજાં રે બહુ પકવાનો બનાવતાં;

મંગળ રે ગીત ગાય મરગાનેણી રે, શુભળે. ૬

જમનારા અતિ ચતુર પક્ષા આવશે,

લાખેણી મારે શાશે લીલા લહેર રે, શુભળે.

સાજન રે ઘેર આવી ધર શોભાવશે;

માનીશ રે હું તો પરમેશ્વરની મહેર રે શુભળે. ૭

એપાવીશ રૂં નોખતખાનું આંગણે;

ગાજ રે તેથી રેશે સવળું ગામ રે, શુભળે.

માનવિયો જોઈ મોટું ધર મનમાં ગણે;

દેખી રે દીલ રીઝે દલપતરામ રે, શુભળે. ૮

ગીત ૨૦ મું.

વડી પાપડ કરવાં ગાવાનું ગીત બીજું.

શુભ આવસરે બેનને તેડાવવાનું ગીત.

૧ વરને ઘેર ખાતાં વરનું નામ ગાવું, જેમકે
શુભળે ચતુરકુંવરનો સોહલો.

“ ઉચી ઉચી મેડી મારાં ધર રે વિવાતાં,
ત્યારે ઢળાવું ભમ્મર ઢોલિયો રે.” એ રાગ.
મણિમય મહેલ મળે બેઠક મહોડી,
સોના સિંહાસન ત્યાં શોભી રહ્યું રે;
તે પર બીરાજને કનકસેન રાણે,
કનકાવતી રાણીને કહ્યું રે. ૧

વિવાની વરધો વચમાં રહી હવે થોડી,
બેની અઘાપિ કેમ ન આવિયાં રે;
શું એમના સસરાજીએ રજા ન આપી,
શું એમની સાસુએ અટકાવિયાં રે. ૨

બેની વિના તો મન કયુંએ ન સજે,
કુળ રીત કાણ બનાવશે રે;
રાત દિવસ હું તો જીવમાં રે, જંખું,
માડીની નાધ કયારે આવશે રે. ૩

બાળેજન આવે ત્યારે આંગણું આપે,
માંડવો શોભે બેની આવતાં રે;
મારી બેનીને બહુ બહુ આવડેછે,
ગીત રૂડાં મંગળ ગાવતાં રે. ૪

સાત વરસ વીત્યાં સાસરે વળાવ્યાં,
મળવારે મન તરસે ધાવું રે;
ઉરમાં ઉમંગ મને અતિ ધણી થાશે,
મુખ જ્યારે દેખીશ બેનીનાં રે. ૫

સાહે ઠાણું ધર ઘેર આપે,
ત્યારે બેનીને તેડાવિયે રે;
સંપત હોય તો સાસરવાસો કરિયે.
નહિ તો મીડી જીભે રીઠાવિયે રે. ૬

કંઠોતરીનો કાંતો પત્ર ન પહોંચ્યો,
કાંતો કાશદ ક્યાંધ બૂસો પડ્યો રે;
આજે ન આવે તો હું તેડવા કાળે.
આંધળી જીંદગી ઘોરે ઘડ્યો રે. ૭

સોની બેસાડયા છે શજગાર ધરવા,
કાણ સંભાળશે તે કામને રે;
હું પાંડે જીજી હેતથી મોકલું,
દિવસ દલપતરામને રે. ૮

ગીત ૨૧ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

બેન આવવા વિષે ગીત.

“ વાજતું સાજતું પેાણમાં પેડું,
બાઘ રે કિંમી બાઘનાં ધર કિયાં રે.” એ રાગ.

કનકાવતી કહે સાંભળો સ્વામી,
નણ્ણી વિના નહિ શોભશે રે;
નગરીના જન પશુ અવગુણ વિચારે,
ક્યમ ન તેડ્યાં નણ્ણી શું હશે રે.
નણ્ણીની આશીષે નવનિધ હૈએ,
નણ્ણી કુભાષ તે નહિ બહુ રે;
એક સંહિત નિત્ય નણ્ણીને નમિયે,
ઉરમાં જાણું હું તો એટલું રે.
વાત કરે એમ બાઈ બોજાઈ,
ત્યાં તો સમાચાર આવિયારે;
બાણેજી સાથે બેની પધાર્યા,
ખેતવી સહુને તેડી લાવિયા રે.
કનક કળશ રથ ઉપર ઝગમગ,
ધુધરમાળ ધમકે ધણીરે,
ત્યાં તો બેવીના હણહણે ઘોડા,
પડ્યાં વાગે ઘોડલાનણી રે.
હળી મળી હરખ્યાં અન્નભોજન અતિશે,
માર્ગેએ લીધાં બાણેજી મીઠાં રે;
ઉમરે મળવાને પાટોશી આવ્યા,
બેનીને બહુ દહાડે દોડાં રે.
ભાવથી સાળો ખેતવીને બેઠ્યા,
મુખના સમાચાર પૂછિયા રે;
ખાંતથી બાણેજીને લઈ ખાળે,
લગેડે માલ બે લૂછિયા રે.
કનકેરાણે વળી બેનને કહિયું,
આપ બંને બેન આવિયાં રે;
આજ મારાં ઘરે ઉજળાં દેખું,
સારા સગાએ શોભાવિયાં રે.
બોજાઈ નણ્ણીને પગે પડિયાં,
કહે નણ્ણી સુખ પામજો રે;
દેખી આશીષ દીધી દલપતરામે,
જગતમાં જશ બહુ જામજો રે.

ગીત ૨૨ મું.

વડી પાપક કરતાં ગાવાલું ગીત ચોથું.

ચીતારા બેસાર્યાનું ગીત.

“સાદી રે કાંઈ એખાં રે” કંકરણા.” એ રાગ.

ચીતરવા ધર ચીતારા બેસારિયા,

આંતરેછે કાંઈ મુંદર ચિત્ર વિચિત્ર રે,

ચતુર ચીતારારે ચીતર ચીતર;

એમાં રે જાણે આપો આપ પધારિયા,
રાગ રે કાંઈ રાણા પુણ્ય પવિત્ર રે, ચતુર. ૧
ચીતરી છે ક્યાંઈ ચીતરી બહુ ચતુરાઈથી;
ચીતરી છે તેમાં વરકન્યાનાં રૂપરે, ચતુર;
ચીતરી છે ક્યાંઈ નટના બેલ નવાઈથી;
નાચે છે જાણે નટ પ્રત્યક્ષ અનુપરે, ચતુર. ૨
ચીતરી છે ક્યાંઈ સજન સભા સોદામણી;
માયક રે ક્યાંઈ કરતા દીસે જાન રે, ચતુર;
ચીતરી છે ક્યાંઈ ધુલની ધુલવાડી ધણી;
શોભે છે સુરપુરનાં જાગ સમાન રે, ચતુર. ૩
ચીતરી છે ક્યાંઈ સેના સામા સામિયે;
સજતી રે જાણે દોષ રણ સંગ્રામ રે, ચતુર;
જોધયે તો ક્યાંઈ મલ્લ આખોડો જામિયે;
હાડ રે રૂડો દીસે હામે હામ રે, ચતુર. ૪
ક્યાંઈ તો ચીતરિયા માણસ ચીનનાં;
ક્યાંઈ તો અરબસ્તાની છરીની રે, ચતુર;
જોયાં ક્યાંઈ શૂરાપતી જમીનનાં;
ક્યાંઈ તો તાતારી તુર્કસ્તાની રે, ચતુર. ૫
ક્યાંઈ તો અમિરશ નૌતમ નિરખ્યા;
ક્યાંઈ તો અનિ ઉત્તમ આગબોટો રે, ચતુર;
ક્યાંઈ તો પરદેશી પશુ પક્ષી લખ્યા;
ક્યાંઈ તો મગર ચીતરિયા મોટો રે, ચતુર. ૬
ક્યાંઈ તો નામાંકિત કિલ્લો ચીતરે;
ક્યાંઈ તો મુંજાઈને ટાઉનહોલ રે, ચતુર;
ક્યાંઈ તો નામાંકિત પર્વત ત્યાં કર્યો;
ક્યાંઈ તો વળી તાજબેહેલનો તાલ રે, ચતુર. ૭
જુદા રે બહુ વિધના બેશ બનાવિયા;
કીધું રે બહુ જોવા જેવું કામ રે, ચતુર;
તેમાં રે વળી રૂડા રંગ પુરાવિયા;
દેખી રે દીલ રીઝે દલપતરામ રે. ચતુર. ૮

ગીત ૨૩ મું.

વડી પાપક કરતાં ગાવાલું ગીત પાંચમું.

જુદાં જુદાં કામ સોંપવા વિષે.

“સોનાના સ્થંભ હીરે જડ્યા રે.” એ રાગ.

કથું કનકાવતી નારીએ રે; ખંડીએ ઉર ધરી પ્યાર.

ધેર સજન મેળાવડો રે;

જેને જેયોગ્ય વિચારિયે રે; ધારિયે એ અધિકાર, ધેર. ૧

ધનપાળ ધન જોઈએ જેટલું રે; તેટલું ખરચે તમામ, ઘેર:
કોન નજી વૃથા કેટલું રે; એટલું એ કરે કામ, ઘેર. ૨
ગુલાબવહુરસોઈનીરીતથી રે; તીતરથી ચતુર વિશેષ, ઘેર:
પકવાન તેને સોંપા પ્રીતથી રે; હેનથી પીરસે હમેશ, ઘેર. ૩
મામા નહારસિંહ આવશે રે; લાવશે જોઈતું તમામ, ઘેર:
તેનો હિસાબ રખાવશે રે; કાવશે તેને તે કામ, ઘેર. ૪
મામી માણકવડુપધારશે રે; ચારસે સર્ખી સાથે તેહ, ઘેર:
લાડીને શણગારશે રે; ધારશે એટલું એહ, ઘેર. ૫
શાધગંગાખામાંડવ માંલશે રે; આલશેસૈયરને પાન, ઘેર:
માનકારખાધનો ફુકમચાલશે રે; વાળશે જોઈતું જોઈતું, ઘેર. ૬
કાકા કમળસી રખાવશે રે; આવશે તેની સંભાળ, ઘેર:
જેસંગ જોઈતું નતેરી ગાવશે રે; ગાવશે નાચીલીતાળ, ઘેર. ૭
તમને સહુસભા અભિલાષશે રે; આપશે સજનો સલામ, ઘેર:
વિવાની વિગત લખી રાખશે રે; દોષશે દલપતરામ, ઘેર. ૮

ગીત ૨૪ મું.

કંકોતરીઓ લખતી વખતે ગાવાનું ગીત પહેલું.

સગાં વહાલાંને તેડાવવાનું ગીત.

“શુકન જોઈને સાંચરતે રે” એ રાગ.

સાતસે સાંઘણિયો જણુગારે રે,
નોંરો તેને નાગરવેલનો ચારો રે;
કાગળ કંકોતરીના લખાવો રે,
સોનેરી વરખથી તે શોભાવો રે. ૧
સ્નેહી સગાંને તેડવા કાજ રે,
એક એક સાંઘણિ મોકલો આજ રે,
પહેલી તો સાંઘણિ પાટણુ જામ રે.
એન ગંગાખાને તેડા કરાય રે. ૨
એની તો પગરણુમાં પહેલાં જોઈએ રે,
એનીનું કામ ન સરે બીજા કોઈએ રે,
બીજા તો મોકલો મુંબઈ ગામ રે,
કદબા જમનાખાને તેડાવા કામ રે. ૩
ત્રીજા સાંઘણી કરી તૈયાર રે,
મોકલો મથુરા નગર મેઝાર રે;

૧ કનકારાણીની મા. ૨ ગંગાખાધનો વર,

૩ કંકોતરીઓ લખતી વખતે ગાવાનાં ત્રણ
ગીત છે તે પહેલાં ફેરફાર કરીને વર તથા કન્યા
એકંદે ઘેર ગાઈ શકાય તેવાં છે,

કાકા કમળસેને તેડી આવે રે,
કાકા આવીને કુટુંબ શોભાવે રે. ૪
ચોથી સાંઘણી ચતુર સુખણુ રે,
મોકલો સુરત શહેર પ્રમાણુ રે;
મામા નહારસિંહજી ત્યાં સોહાવે રે,
મામો મોસાળાં લઈ આવે રે; ૫
પાંચમી સાંઘણી પચરંગી રે,
જામ હટેપુરમાં તે ઉમંગી રે;
માસી મોંઘીયાને તેડવા માટે રે,
વેગથી મોકલો વેગળી વાટે રે. ૬
સડકુંબ સડુને તેડી આવે રે,
સડુ આવી માંડવડો શોભાવે રે;
યાદ લખો એસી આ કામ રે,
સ્નેહી સગાંનું ન જુલશે નામ રે. ૭
સેડકુંબ સર્વેને તેડાવો રે,
આજ આપો હિતમ અવસર આવો રે;
ગાર ગોરાણી તેડાવો આ કામ રે,
દિગ્ગજર જોશે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૨૫ મું.

કંકોતરીઓ લખતી વખતે ગાવાનું ગીત બીજું.

મામાને કંકોતરી લખવાનું ગીત.

“હું ના કન્યા ચઢું રે કંચેરડીરે.” એ રાગ.

કંકોતરી કંકોતરી મોકલે રે, કોડે કાંવે કનકાવતી એનરે,
વીરાજ પગરણુ જોલા પધારજો રે.
સાડ સુરત નામે શહેર છે રે;
ન્યા છે સરવે સદા સુખ એન રે, વીં ૧
વીરા છે તમે ચતુર શીરામણિ રે;
વળી ચૌદ વિદ્યા ગુણ જાણુ રે, વીં
કળા ચોસક પ્રજ્ઞ પ્રવીણ છે રે;
કુળ દીપક કુળના બાણુ રે, વીં ૨
વીરા છે તમે પ્રાદ પરાક્રમી રે;
વળી ધર્મ દુરધર ધીર રે, વીરાજ;
દુખ બંજન દીલના હિદાર છે રે;
છોજ ગુણ સાગર ગંભીરે, વીં ૩

૧ કન્યા અને વરના બાપે તેને કંકોતરી લખ્યા
છતાં તેમની મા પોતાની તરફથી બીજા કંકોતરી
લખી મોકલતી હોય એ માલગનું.

ઉપમા શુભ સર્વે સંભવે રે;
નહારસિંહજી નિર્મળ નામ રે, વીં ૦
માડીજળ્યા આશીષ મારી વાંચજો રે;
ધણું જીવે કરે રૂંડ કામ રે, વીં ૦ ૪
મારે ઘેર મેં પગથણી ખાંડિયાં રે;
લીધાં લાડકડીનાં લગન રે, વીં ૦
દીન ચોખો ચેત વદી ચોથનો રે;
ચંદ્રવાર રૂંડે ધન્ય ધન્ય રે, વીં ૦ ૫
ગન રતનપુર થકી આવશે રે;
જણે વેવાઈ જગતસિંહ નામ રે, વીં ૦
સગાં બહાલાં સરવને તેડાવિયાં રે;
તે તો આવશે જરૂર તમામ રે, વીં ૦ ૬
વીરા બેહલા અગાઉથી આવજો રે;
સર્વ કુટુંબને લાવજો સંગરે, વીં ૦
તમે આવે દિવસ દેખું ઉજળો રે,
તમે આવે રૂંડે રેશ રંગરે, વીં ૦ ૭
હું તો રાત દિવસ રહું અંખતી રે;
મારે દેખું માડીજળ્યાનું મુખરે, વીં ૦ ૮
તમે દલપતરામના દોસ્ત છો રે;
આવે સોગામું ઉપજશે સુખરે, વીં ૦

ગીત ૨૬ મું.

કંકાતરીઆ લખતી વખતે ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

મેમતોને વાસ્તે બદોળસ્ત કરવાનું ગીત.
“માંડવામાં કોણ કોણ સાજળ બેઠા રે.” એ રાગ.
સ્તા વિધે બદોળસ્ત રખાવો રે,
હામે હામે ચોક્કા પેરા મકાવો રે.
વાહન સારાં મોકલો સહુના સામા રે,
તે તો કંઈક દિવસનાં રહ્યાં છે નકામાં રે. ૧
હય રથ હાથી તથા સુખપાલ રે,
મોકલાવો જનિયો ને મશાલ રે;
મોકલાવો નાખત ને નિશાન રે,
તેડી લાવે સહુને કરી સનમાન રે. ૨
તેં સ્તામાં મોદીખાનાં મંડાવો રે,
મહેમાનોને જે જોઈએ તે આપાવો રે;
મારગમાં જ્યાં જ્યાં થાય મુકામ રે,
મોકલાવો મહેતા હામે હામ રે. ૩

૧ વરને ઘેર આવશે ને બદોળે “ચોલશે” ગાવું.

સરવેની રાખે બહુ બરદાસ રે;
આપે સહુને પલંગ સીધાં ને ખાસ રે;
દહી ફૂધ સાકર કે ખાંડ જેવી રે,
મહેમાન જે ચીજ માગે તે દેવી રે. ૪
મેહેરમાં તૈયાર રાખા ઉતારા રે,
શોભીતા ત્યાં બિછાવે ગાલીચા સારા રે;
પેઠ્યાં પેઠ્યાં ત્યાં તો તળાઈઓ પલંગ રે,
તે દેખીને દીલ સહુનાં થાય દંગ રે. ૫
નિરમળ નિર બરાલી રાખા રે,
મેખાંતા ત્યાં ગંજ કરાવો આખારે;
એક એક કિતારે મેહોતે એકે રે,
હાજર રાખા આપવા વસ્તુ હરેક રે. ૬
ગુણિયલ ગાન કળા કરનાર રે,
તે તો સર્વે ઉનાચે રાખો તૈયાર રે;
ગનને કતરવા મોટા મેલ રે.
રાખો તે તો તૈયાર રૂંડ રંગલ રે. ૭
માંડી બહુ ખુશિયો મેજ મુકાવો રે,
મખમલનાં ત્યાં તો બિછાનાં બિછાવો રે;
રખવાને બાજુઓ મુકો તે હામ રે,
દેખી દીલે રીઝશે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૨૭ મું.

માંડવા' સુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત પહેલું.

“જનકરાયને રે માંડવે.” એ રાગનું દોહરું.
મેતાંડે ઊયો રે માંડવો; જંતવા કલકલું સૌ શેહર,
લખમીની લીલા હેર, મેતાંડે ઊયો રે માંડવો;
ચંદ્રવા બાંધ્યા મળકતા; ફરનાં તોરણ ચોદેર,
ધમકે ધુધરીનો ઘેર, મેતાંડે ઊયો રે માંડવો. ૧
મનહર માણક થંભ છે; મુક્યા બારણા બાર,
મેટા મેરાબદાર, મેતાંડે ઊયો રે માંડવો;
મણિમય ભાંતો શોભે બલી; કીધી કનકની ગાર,
અદબુત આપે અપાર, મેતાંડે ઊયો રે માંડવો. ૨
રૂંડ રંગનાં રમકડાં; હાથી દાંતનાં હોય,
કાંધાં કનકનાં કોય, મેતાંડે ઊયો રે માંડવો;
હાંડી ઝુમ્મર ઝળકતાં; સરસ શોભે છે સોય,
જન વખાણે છે જોય, મેતાંડે ઊયો રે માંડવો. ૩

૧ માંડવા સુહુરત વેળા ગાવાનાં ૭ ગીત છે, તે વર કન્યા બેઠી ઘેર ગાધ સકાય તેવાં છે.

પાળું વિવિધ વિકાસી; હા હાંદી રાગ,
અચર્ય ઉપર અચર્ય, મોતીડે છાયો રે માંડવો;
સોના રૂપાનાં ઝાડ છે; જાણી સ્વર્ગના પામ,
આવી ઉતર્યાં જુનાગ, મોતીડે છાયો રે માંડવો. ૪
વિધવિધ રંગના વાવડા, મંડપ ઉપર માડેલ,
કન્યન કળશ કરેલ, મોતીડે છાયો રે માંડવો;
તોરણ હીરા મોતી તણાં, રૂડી રીતે સ્મેલ,
ચારે તરફ ધરેલ, મોતીડે છાયો રે માંડવો. ૫
પવન પ્રસારવા પંખવા, જેવા વિધવિધ જાત,
ભજકાદાર માંદી બાત, મોતીડે છાયો રે માંડવો;
મંડપની રૂડી માંડણી; જેઈ જન વરણ્યે વાત,
વિશ્વ વિષે થે વિખ્યાત, મોતીડે છાયો રે માંડવો. ૬
જેવા જનના જથ્થા મળ્યા, જેઈ હેડે હરખાય,
ફરી ફરી જેવાને જથ્થા, મોતીડે છાયો રે માંડવો;
મંડપમાં મળી માનની, ગીત મંગળ ગાય,
આનંદ આનંદ થાય, મોતીડે છાયો રે માંડવો. ૭
જેવા લાયક જુનિતાનાં; ત્યાં તો દીસે તમામ;
કારીગરીનાં બહો કામ, મોતીડે છાયો રે માંડવો;
નિરખી મંડપની માંડણી, ઉચ્ચ આશીય એ કામ,
દે છે દલપતરામ, મોતીડે છાયો રે માંડવો. ૮

ગીત ૨૮ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત બીજું.

સારા કામના મુહુરતનું ગીત.

“સરસ્વતી સ્વામીને વિનવું, ગણપતિ લાગવું પાયરે.” એ રાગ.

સરખી સાહેલિયો સહુ મળી, આનંદ અદકેરા આજરે;
મુકુતનાં ત્રિશ્યાં સુકળ ફળી, આનંદ અદકેરા આજરે;

ઉત્તમ પગરણ આદ્યું, આનંદ.

મંગળકારી, મુહુરત કહ્યું, આનંદ.

ધન્યદિવસ અને ધન્યવ્રતી, આનંદ.

જેતાં જાણું નવે નિધ જડી, આનંદ.

સોનાનો સરજ ઉદે થયો, આનંદ.

ઉત્તમ દિન આપી કહ્યું કયાં? આનંદ. ૨

મોતીનાં મોઝ પુરાવિયે, આનંદ.

ફળનાં થંભેરાપાવિયે, આનંદ.

બાવનાં ભાજન રાંધિયે આનંદ. ૩

૧ માંડવા બહાર.

ધોળ મંગળ ગીત માછલે, આનંદ.

દેડામાં બહુ હરખાછલે, આનંદ.

આતર ગુલાબ છંટાવિયે, આનંદ.

પાનનાં બીડાં બેંચાવિયે, આનંદ. ૪

કુટુંબને લખિયે કંકાતરી, આનંદ.

નગરના જન તોડે માંતરી, આનંદ.

નોખતખાનું ખેસારિયે, આનંદ.

જ્ય જ્ય કાર ઉચ્ચારિયે, આનંદ. ૫

બેર બુંગળ વજરાવિયે, આનંદ.

સુખતણી સિંધુ રેલાવિયે, આનંદ.

દુધડે મેટલા વરસિયા, આનંદ.

સોનાના ફુંગર દરશિયા, આનંદ. ૬

ગનચક જન આવી ગનચકે, આનંદ.

નિર્દોષ અપસરા નાયરો, આનંદ.

ગુણી જન ગાયકો ગાયરો, આનંદ.

સારંગી નરખાં બગવરો, આનંદ. ૭

ધન્યરતી આજરે મેર છે, આનંદ.

લક્ષ્મીની લીલા હરેર છે, આનંદ.

અવસર આવ્યો ઉત્તમ ધણી, આનંદ.

દેવ રીઝ્યા દલપતતણી, આનંદ. ૮

ગીત ૨૯ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

૩૬૩ અવસરનું ગીત.

“તારે માંડવે ગાલીયા પથરાવ, થેર મોટા વેવાબો
આવશે રે.” એ રાગ.

આજરે દિલમાં ધારો ધન્ય ધડી ધન્ય દહાડધારે;

આજરે પરમેશ્વરની પૂર્ણ પ્રાર્થના દેખાય,

આજરે અવસર રહે આવીયોરે,

આજરે સરવે મનોરથ આપણા સફળ થયા રે;

સર્ખો આજરની ધડી લાખેણી લેખાય, આજર. ૧

આજરે સાજન મહાજન સર્વ મળીને આવશે રે,

સર્ખો તેમાં આવશે ઉમદા અખીર. આજર;

સર્ખો શેરીઓ વળાવાને સજ કરે રે,

પછી ત્યાં છંટાવે શુદ્ધ સુગંધી નીર, આજર. ૨

સર્ખો દીવડિયા જાળવાળી ધર દીપાવિયે રે,

વળી મોટા નખતા ચાંડો પાંત પાંત, આજર;

સર્ખો જાળવો ને ગાલીયા પથરાવિયે રે,

સર્ખો જુગસિયો મુકાવો રાખી ખાંત, આજર. ૩

સર્ખી હીરે જડેલા થાળ મગાવો હેમના રે,
તેમાં મુકાવો લવિંગ સોપારી પાન, આજ;
માંલી અતરફાની ગુલાબદાની ગેહવા રે,
સર્ખી સાજનનું કરશું સાદું સનમાન, આજ. ૪
સર્ખી ડુલ ભરાવો છાજે એવી છાજમાં રે,
માંલી મુકો તો ગુચ્છ ગુલાબી હાર, આજ;
સર્ખી સમા સંબંધી તેડાં કરીં તેડાવિયે રે,
રહે ગુણી ગવૈયા તક ઉપર તૈયાર, આજ. ૫
મળી ગોરી સર્વે ગીત મધુરાં ગાઇએ રે,
જેવો કોયલ કેરો કંઈ રોડો કુંવાય, આજ;
સર્ખી લારીને લટકાવો પોપટ પાંજરાં રે,
જેનાં મીઠાં મીઠાં વચન બહાં વખણાય, આજ. ૬
સર્ખી ઉચે બાંધા ઉલેચ જાદર ચીરના રે,
ભીતે છટાવો સુવર્ણ વરણા રંગ, આજ;
સર્ખી આંગણિયે ઓપાવો હાથી ઘોડલા રે,
જેને અવલોકીને ઉર ઉપજે ઉમંગ, આજ. ૭
સહગુણી આજુપણુ અંબર રૂંડાં ઓપતાં રે,
સર્ખી તેતો અંગે તમે સન્ને તનખેવ, આજ;
સર્ખી હળી મળીને હેન વિશેષ વધારિયે રે,
હોલ દેખી રીડે દલપતકેરો દેવ, આજ. ૮

ગીત ૩૦ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત ચાલું.

સન્નેડે સાજન મળવાનું ગીત.

“માએડે મોઢા મળનું,” એ રાગ.

આજ આનંદે એચ્છવ આદ્યો;
આજ ધણી પુસી આપણે શેર, સન્નેડે સાજન મળ્યા;
જેતાં ભાગ્ય બહાં આજ ઉગડ્યાં;
મહા પ્રભુએ કરી મોટી મહેર, સન્નેડે. ૧
રાગ સાથે રાણીજી પધારિયાં;
આવ્યાં શેઠાણી શેઠ સંધાન, સન્નેડે;
આવ્યાં ગોર ગોરાણી સન્નેડે;
દેખા રૂઢ્યે ચૈત્રે રણીઆન, સન્નેડે. ૨
બલે બાઈ બોળાઇ પધારિયાં;
કાકા સાથે કાકા પણુ એમ, સન્નેડે;
માસા સાથે માસી આવ્યાં મલપતાં;
માસા સાથે માસી પણુ તેમ, સન્નેડે. ૩

રાણી નણદ આવ્યાં નણદોડી સાથે;
આવ્યાં જેઠ જેઠાણી જેઠ, સન્નેડે;
દીસે દીવર દેરાણી દીપતાં;
આજ દીવાળીના દીન કોડ, સન્નેડે. ૪
જેમ પુણની સાથે સુવાસના;
જેમ વીજ સાથે વરસાદ, સન્નેડે;
જેમ ચંદ્ર સાથે શોભે ચાંદની;
જેમ મીઠાશની સાથે સ્વાદ, સન્નેડે. ૫
જેમ જાનની સાથે ગુણવળી;
જેમ વિદ્યાની સાથે વિવેક, સન્નેડે;
જેમ ધર્મની સાથે દયા દીસે;
એવાં એવાં છે ગણતા અનેક, સન્નેડે. ૬
જેમ સાગરની સાથે હેર છે;
જેમ વાણી છે અર્થની સાથ, સન્નેડે;
પરમાર્થ સાથે જેમ પરીરતિ;
એમ નારીની સાથે છે નાથ, સન્નેડે. ૭
આજ શોભ્યું છે આંખાનું આપણું;
આજ ધન્ય છે આપણું ધામ, સન્નેડે;
પ્રકરે રાખે અખંડ એ જોડલાં;
દે છે આશીષ દલપતરામ, સન્નેડે. ૮

ગીત ૩૧ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત પાંચમું.

લાડણી રૂપી ચંપાનું ગીત.

“પલા વેવાઇના કુપડામાં શું જોશો.” એ રાગ.
એક ચંપો ઉદય થયો અવનતીમાં;
ઉગાનંત પામ્યો મોઢું માનરે, માંડવ ચંપો મોરિયા;
જેતાં નર નારીઓનાં નેણું હરે;
કેંછે સહુ તેને સહગુણ વાનરે; માંડવ. ૧
ચંપો કાલી કુલી ફેલાયો ધણે;
વળી પામ્યો છે પૂર્ણ પ્રકાશ રે, માંડવ;
લીધી લોકમાં હાખેળી લાયકી;
જેની પસરી છે જગમાં સુરાસરે, માંડવ. ૨
રાજ થાય દેખી રાણા રાગિયા;
શોભે મુહુર સોનેરી રંગરે, માંડવ;
સહુનાં નેણું હરે ચંપો નિરખતાં;
અતિ આંતરે ઉપજે ઉમંગરે, માંડવ. ૩
સુખકારી શીતળ જેની છાયામાં;
વસી પ્રાણીએ લેછે વિરામરે, માંડવ;

ચપો કાપેછે કહ કંઈ લોકનાં;
વળી હરિયા તે હવાનું હામરે, માંડવ. ૪
ચપો કુળમાં દીવો કહવામ છે;
ચપો સાજનના સરદારે, માંડવ;
ચપો રાજ સભામાં રૂડો દીસે;
સારી સહિ તણો શયગારે, માંડવ. ૫
એના સહયુગ્મને શું વખાણી;
જેનું મણિયો થઈ મોંઘું મલરે, માંડવ;
જેનો સુજશ સંસારમાં સાંભળી;
કરે છે લોક સર્વ કણુલરે, માંડવ. ૬
આખા વિશ્વમાં પસરી સુવાસના;
ધન્ય ધન્ય એનો અવતારે, માંડવ;
એનું નામ અમર થશે લોકમાં;
એહે સંભારે સર્વ સંસારે, માંડવ. ૭
ગાયા ગુણ ગણી ચતુર ચપાવણા;
ચપો ચતુર કુંવરે ખડું નામરે, માંડવ;
ચપો જગમા જુગો જુગ છવળે;
દે છે આશીર્વાદ હલપતરામરે, માંડવ. ૮

ગીત ૩૨ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત જુડું.

સાજન પધારવા વિષેનું ગીત.

“મુડલો કામલડીને વિનવેરે.” એ રામ.

મુડલો કામલડીને વિનવેરે;
કહો કહો કેણે ઉત્તમ આજ,
અને કેન કાજ, મંડપ મોટા માંડિયોરે.
મોટા મોટા જન ત્યાં મળ્યોરે;
કોણ કોણ સજન સમાજ,
રામ અધિરાજ, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૧
કામલ કહે સુડા સાંભળોરે, કનકાછ છે સરદાર,
તેને દરબાર, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
પરણે સાહેબનદી તેમનીરે, ધરપુરીને આકાર,
શોભત બહુ સાર, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૨
જેવા જેવી જુગતી તણોરે; હાઠ બન્યો છે તે હામ,
મચી કુમધામ, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
મોટા મોટા જન જે મળ્યોરે, કહું તેનાં નિર્જન નામ,
કરીને પ્રણામ, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૩

૧ કન્યાને ઘેર ગાતાં કન્યાના ભાઈનું નામ આડેકણિગાનું.

રામધિરાજ મેલરાજછરે; આપિઆ ત્યાં આપોઆપ,
છે પ્રાદ પ્રતાપ, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
સાથે પવન ભાઈ પધારિયોરે, જેને દીવાનની હાપ,
પોતે છે નિષ્પાપ, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૩
પ્રવાહ વેલાનગરશોધારે; જળમધ્યે જેની શેઠાઈ;
ધણી વખણાઈ, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
કનકારાણી સર્વને મળ્યોરે; વળી મળ્યા ધનપ્રાણભાઈ,
સંભારી મિત્રાઈ, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૫
સહુ જન ખુબ ખુશી થયોરે; રમના રમેલી રૂપાળી,
નયનથી નીહાળી, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
બહુ રડાં શોભે છે બારણોરે, માંડવા છે થબ પ્રવાળી,
કુંભી રતનાળી, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૬
મોટા મેગળ ખુબે આંગણોરે, સદે શોભેછે સિંહર,
છે મદ ભરપુર, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
દંતુલળે સુડી હેમનીરે, નિરખીને હાથીનું નુર,
હરખ વધે ઉર, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૭
જનવાને જુગતિ મંડપતણી, જન વહ બાળ તમામ,
મળ્યું આખું ગામ, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
જેમ્નેમ્નેમ પલીહારી નયછરે, દીલથઈ હલપતરામ.
કરવું એનું કામ, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૮

ગીત ૩૩ મું.

વિવાહની વરઘામાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત પહેલું.

વર લાયક થયા વિષે પહેલું ગીત.

“કન્યા આલી તે મારી રીતની આલી.” એ રામ.

ચતુર કુંવર જે હતો છેકે છાંટા;
છાંટા મડી હવે મોટા રે, થયો લાયક લાડો,
રંગમાં જેવો ગુલાબનો મોટો,
જનમાં જડ નહિ જોડો રે, થયો લાયક. ૧
બહુતર સરવે રીપ્પ્યો ભણાં બહુવા;
અણિત રીપ્પ્યો લેખાં ગણવારે, થયો લાયક.

૧ દેશી રાજ્યમાં આ ડેકાણે પોતાના રાજનું
નામ ગાવું અને અગ્રેજ રાજ્યમાં એમ ગાવું કે
“રાજ ગાયકવાડ ગુણનિધિ રે.”

૨ કારભારીનું નામ અને અગ્રેજ રાજ્યમાં ગાવું
હોય તે “સાથે પ્રધાન પધારિયા રે” એમ ગાવું.

૩ ગામના સુખ્ય શેઠનું નામ.

હામિત ધરે રીપુ ફાળને હજીવા,
પદમણી કન્યા પરણવા રે, થયો લાયક. ૨
ધનુરવિદ્યા શીખ્યો ધીરજ ધરવા;
પ્રોત્ત પરાક્રમ કરવા રે, થયો લાયક.
ફરી ફરી જાય પ્રવાસમાં ફરવા;
દેશ વિદેશ વિચરવા રે, થયો લાયક. ૩
ઉઘમની વાત ઉરમાં ઉતરી;
રમતની રીત વિસારી રે, થયો લાયક.
સેનાપતિનું લીધું પદ ધારી;
અંચળ ઝીનમાં વિચારી રે, થયો લાયક. ૪
કોઇથી જે ન્યાય કરી ન સકાય;
તેવા તે ચૂકવે ન્યાય રે, થયો લાયક.
પ્રવીણ પૂરા પણ પૂછવા જાય;
વિશ્વ વિધિ વખણાય રે, થયો લાયક. ૫
વ્રદ સમાન વદે મુખવાણી;
ગભિરતા ઉર આણી રે, થયો લાયક.
પુત્રી પ્રજની તે પુત્રી પ્રમાણી;
જીવતી માતા જેવી જાણી રે, થયો લાયક. ૬
પારણામાંથીજ પુત્રને પરખ્યા;
દેડે જગતસિંગ હરખ્યા રે, થયો લાયક.
સપુત નહિ બીજ કોઇ એના સરખા;
નજરે ધણા ધણા નીરખ્યા રે, થયો લાયક. ૭
અંકજા જેમ વ્રદિને પામે;
જેત સંપૂર્ણ જામે રે, થયો લાયક.
ચતુર કંવર ઇયાં એમ આ ડામે,
દીકા તે દલપતરામે રે, થયો લાયક. ૮

ગીત ૩૪ મું.

વિવાહની વરધામાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત બીજું.

વર લાયક થયા વિષે બીજું ગીત.

“ મોહનજીએ મોકલ્યું રે મોસાળું ” એ રાગ.

કુંવર બહુ બળવાન કેવાયો ગુણિયલ ગુણી જનમાં ગણાયો;
દીસેડાલા સૌભાગી ડોલો, લાડે લીધી લાયકારે લાખેણીરે. ૧
ઉઘા જાનમે અભાસ રાખે, ચાતુરીના સરસ રસ ચાખે;
આખરે પ્રસરી દેશ આખે, લાડે લીધી. ૨
ઠગી ના શકે કમળી ઠગાઇ, એના ચીતમાં એવી ચતુરાઇ;
સૌથી સદ્ગુણમાં સરસાઇ, લાડે લીધી. ૩

સારો સંગ સળે ને સળવે, જુઠાનો સંગ સ્વપ્ને ન બાવે
રીત નીતિની રાખે રખાવે, લાડે લીધી. ૪
મોઠાં કામ લીધાં નીજ આપે, કરે હુનર કળા નિજ હાવે;
બહુ જીદિ દીધી દીનાનાયે, લાડે લીધી. ૫
લોડે ચઢી ધાતું ઘોડું દોડાવે, કોડે કુરંગની પેરે કુદાવે;
અભિમાનીનાં માન મકાવે, લાડે લીધી. ૬
વિશ્વમાં ફીરતે વખણાઇ, મેના પોપટ પશુ હરખાઇ;
ફેરે રીંગે તેના ગુણ માઇ, લાડે લીધી. ૭
હર્યું નામ મોટું ઠામ ઠામે, દેશો દેશ અને ગામોગામે;
દીલમાં ધર્યું દલપતરામે, લાડે લીધી. ૮

ગીત ૩૫ મું.

વિવાહની વરધામાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત ત્રીજું.

એક કાયલ અને કન્યાના મેળાપનું ગીત.

“ હુંતો કુંચી ચતુરે ઉચેરડી, હુંતો જોડેમારાવીરાનીવાડ;
જોડાણી માનો જાવો ક્યારે આવશે રે. ” એ રાગ.
ચંપાં કુંવરીને કાયલડી કહેરે, મને જગસિંહનો,
કુળ મોળી કેસરિયો બહોલો લાગે, વર લાડોરે રે;
એને પગલે દાલત વધી દેશમાંરે, એને પગલે શેહેર;
રત્નું શોભી, કેસરીયો બહોલો લાગે, વર લાડોરે. ૧
લાડો લાખેણો બત્રીસ લક્ષણારે, લાડો માતા પ્રલાદિનો
જાવો, કેસરિયો બહોલો લાગે, વર લાડોરે;
લાડો ગરવીરનો ગરવીર છેરે, સદ્ગુણમાં સૌથી,
સવાયો કેસરિયો, બહોલો લાગે, વર લાડોરે. ૨
લાડો બેચરસિંહનો બંધવોરે, લાડો વિમળાખાદનો
વીર કેસરિયો, બહોલો લાગે, વર લાડોરે રે;
લાડો હીલનો આધિક ઉદાર છેરે, લાડો ગુણ સાગર
ગભિર, કેસરિયો, બહોલો લાગે, વર લાડોરે. ૩
લાડો જોગરાજનો બાણેજ છેરે, લાડો ભીમસિંહનો
બત્રીજો, કેસરિયો, બહોલો લાગે વર લાડોરે;
એક સરજ તપે છે આકાશમાંરે, લાડો પૃથ્વીની
સરજ બીજો, કેસરિયો, બહોલો લાગે વર લાડોરે. ૪
લાડો કોડ ટકાનો કમાઉ છે રે, ધારે ઉઘમ ઉપર
ખાન, કેસરિયો, બહોલો લાગે વર લાડોરે;
એના દીલમાં દીસે છે દયા ધણીરે; દેહે દીન જનોને
દાન, કેસરિયો, બહોલો લાગે, વર લાડોરે. ૫
એની કાયાની કાનિત કું શી કહુંરે, રતિનામના જેવું

છે રૂપ, કેસરિયો, વહાલો લાગે, વર લાડડોરે;
 એના તાનનું તેજ ધણું તરેરે, બાળી હરખે બારે
 બારે બૂપ, કેસરિયો, વહાલો લાગે, વર લાડડોરે. ૬
 એના અક્ષર છે અતિ જોખતારે, એની વિધાનાં
 શાપ વખાણુ, કેસરિયો, વહાલો લાગે, વર લાડડોરે;
 રચી જાણે રૂઠાં રૂઠાં પુસ્તકોરે; એનું લાપક સસ્સ
 લખાણુ, કેસરિયો, વહાલો લાગે, વર લાડડોરે. ૭
 એને માનકળા ગુણુ આપડેરે; વળી વાઘકળા તો
 વિશેષ, કેસરિયો, વહાલો લાગે વર લાડડોરે;
 એતો કોષ કદાપિ કરે નહોરે; એનો હસતો ચેરે
 છે હમેશ, કેસરિયો, વહાલો લાગે વર લાડડોરે. ૮
 એનું બાળપણું ગયું ઉતરીરે; એને અગે જીવાની
 જાણુ, કેસરિયો, વહાલો લાગે, વર લાડડોરે;
 લાડો ભેલે ત્યાં મુખથી મોતી ઝરેરે; એની સાથી
 સસ્સ સસ્સાઈ, કેસરિયો, વહાલો લાગે વર લાડડોરે. ૯
 ધન્ય ધન્ય ધુલાઈ માતનેરે; જેણે જાનો એવા
 રૂઠા પુત્ર, કેસરિયો, વહાલો લાગે વર લાડડોરે;
 એના આભારી અજવાળું થયુરે; શોભ્યું જગત
 સિંહનું ધરસત્ર, કેસરિયો, વહાલો લાગે વર લાડડોરે. ૧૦
 ધન્ય ધન્ય રતનપુર શેહેરનેરે; એવા નરને નિરખિયે
 નિવાસ, કેસરિયો વહાલો લાગે, વર લાડડોરે;
 લાડડાનું નિરખવાને મુખરૂરે, રવિ ચંદ્ર ભમે છે
 આકાશ, કેસરિયો, વહાલો લાગે, વર લાડડોરે. ૧૧
 એવું કહીને કામલડી ઉડી ગઈ રે; રહી લાડડી
 જીવમાં જંખી, કેસરિયો, વહાલો લાગે, વર લાડડોરે;
 કહે દલપત ચીત ચિંતા કરેરે; આવ્યો એવામાં
 પરદેશી પંખી, કેસરિયો, વહાલો લાગે વર લાડડોરે. ૧૨

ગીત ૩૬ મું.

વિવાહની વરધામાં વરની તરફથી ગાવાનું
 ગીત ચોથું.

કન્યા અને એક પંખીના મેળાપ વિષે.

“આણીં તોડે ગંગારે, પેલી તોડે જમુતારે.” એ રાગ
 રાજનગર ગામરે, કનકસેનને ધામરે,
 પરદેશી પંખીડો સાંચ્યો, લાડણી સાંખજતાં રે,
 મનડાને મળતાં રે, મધુર વચન મુખે ઉચ્યો. ૧
 રતનપુર ગામરે, જગતસિંહ નામ રે,
 તેનો કુવર છે કોડામણો; જોઈ તેનું રૂપરે,
 મોટા મોટા બૂપરે, વખાણું એવા રૂપાળા બણો. ૨

જોઈ એને આજ રે, પરણવા કાજ રે,
 અપસરા પચ્છ હજી બહુ કરે, ચોદ વિધામાં રે,
 સકળ કળામાં રે, કુવર પ્રવીણતા બહુ ધરે. ૩
 સર્વ પ્રકારે, સાહબી અપારે,
 પામ્યો છે પ્રજ્ઞાના પ્રતાપથી, ધર્મ ધરે છે રે,
 પુણ્ય કરે છે રે, પોતે બહુ ડરે પાપથી. ૪
 પુણ્ય હશે પૂરેરે, નહિ હોય અધુરેરે,
 એની કન્યા એને પરણશે, લક્ષ્મીની દહેરેરે,
 ધણીં તેને ઘેરેરે, પરણે તે પૂર્ણ મુખી થશે. ૫
 મુણીં એવા બોલરે, હરખી અતોલરે,
 લાજ તણ બોલી લાડણી, પંખી મારા વીરરે,
 પાઉં તને ખીરેરે, ગુણ તારા ગાઈ ગણી ગણી. ૬
 વૌરા નારાં વેણરે, મુણ્યાં મુખ દેણરે,
 મારા મનમાં મોહ લાગીયો, જા રતનપુર ગામરે,
 કર માઈ કામ રે, જ્યાં વસે સાહેબો સુહાગિયો. ૭
 કેન્ને તેં કામરે, મારા પ્રણામરે,
 વળતી તું વાત ઉચારને, કરને તું એમ રે,
 જીવ મગે જેમ રે, લાડડાનો પ્રેમ વધારને. ૮
 ચતુર ચીતારેરે, મને કોઈ સારેરે,
 જીભલાની જીભ મોકલાવને; જે તું કહીશરે,
 તુજને આપીશરે, વીરા વહેલો વળી આવને. ૯
 વળી તું કહેને રે, નામ માઈ લેને રે,
 મળવાને મનડું હજી ધણું, કાંઈ બાને આવેરે,
 મારે મન ભાવે રે, મુખડું નિહાળું હું તમજું. ૧૦
 વહાં એવી વાણી રે, અતિ પ્રેમ આણી રે,
 વનિતાએ પંખી વળાવિયા, ઉડી આકાશમાંરે;
 આવી લાડા પાસરે, શુભ સમાચાર સુણાવિયા. ૧૧
 વળી કશું એમરે, સુણો ધરી પ્રેમરે;
 આપની જીભ એણે મારી છે; જેવા હજીએરે,
 દલપત કેહેરે, જગની એને ધણી લાગીછે. ૧૨

ગીત ૩૭ મું.

વિવાહની વરધામાં વરની તરફથી ગાવાનું
 ગીત પાંચમું;

પંખીએ કહેલાં કન્યાનાં વખાણુ વિષે.

“માંડવામાં કાણુ મણુ સાજન મેહારે.” એ રાગ.
 પરદેશી પંખીડો અહીં આવ્યોરે,
 લાડડીને જાદોશી શુભ કાલ્યોરે;

ચતુર કુવરને કહે છે તેહરે,
ગુણને કુવરના રાખી રનેહરે. ૧

રૂં રાજનગર છે એક ગામરે,
ત્યાં છે કન્યા ચંપાકુવરી નામરે;
જેવા ચંદ્ર આકાશમાં ખિરાજેરે,
છપી એના મુખડાની એવી જાજેરે. ૨

હરણીનાં નેણાં કહીએ કેનાં રે,
નેણાં કન્યાનાં છે લાખેણાં એવાંરે;
દાડમનાં બીજ સરીખા દાંતરે,
બાંસે નહિ તેમાં તો કાંઈએ બાંતરે. ૩

કેમળ છે કેમળ સરીખા હાથરે,
સાંણી બણી સખિયો છે તેની સાથરે;
પાનળા છે કેડ સિંહના સરખીરે,
જંધા તેની કેળ પ્રમાણે પરખીરે. ૪

બાહે બાંધ્યા ભેરખા ને વળી બાળુરે,
શોભે ગોરા ગાલ ઉપર શુભ તાલુરે;
બન્યો તેના દેહનો સસ્ત બનાવરે,
દેવતણી કુવરી જેવા દેખાવરે. ૫

કંઠ એનો કોકિલા સરખો કહિયેરે,
શુણી રહે રાજન થઈને રહિયેરે;
સ્વાદે જેવું અમૃત હોય મુખ દેણરે,
એવાં મીઠાં છે એના મુખનાં વેણરે. ૬

ચીત વિષે દોસે બણી ચતુરાધરે,
ધન્ય રાણી કનકવતીએ જાધરે;
શોભે સતી સીતા સુંદરી સમાનરે,
ગાઈ જાણે સદૃશ્યનાં ગાનતાનરે. ૭

ચાલે ત્યાં તો કંકુનાં પગલા પડે છેરે,
મોલે ત્યાં તો મુખથી મોતી ઝરે છેરે;
નવરો હશે ધડવાને જગ ધડનારે,
તારે એનો ધડયો હશે આકારે. ૮

બચુતર તે તો બણી છે બધીબાનરે,
શોભે જાણે સરસ્વતી સાક્ષાતરે;
નિમે પુણ્ય પૂરાં હશે જે નરનારે,
જેણે ચરણ સેવ્યાં હશે ધિરનારે. ૯

દિલમાં જેને રીઝ્યા હશે દીનનાથરે,
તેને હાય મળશે તે કન્યાનો હાથરે;
દીડી છે મેં કન્યાઓ દેવી જેવીરે,
એક નથી દીડી ઉત્તમ એવીરે. ૧૦

કેતી તો વધારે શું કહેલાથરે,
કાંઈ થઈ વશજન કરી ન લકાથરે;

દીડી હોય જે કાંઈ ચતુર ચીતારે,
તો તે એની છપી તે કંઈક ઉતારે. ૧૧
એમ કહી પંખી ગયો રજા માગીરે,
લાડકાના મનમાં મોહની લાગીરે;
કરનાં ન સર્જે કાંઈએ કામરે,
દેખી મુખે કહે છે દલપતરામરે. ૧૨

ગીત ૩૮ મું.

વિવાહની વરધામાં વરની તરફથી
ગાવાનું ગીત છું.

ચીતારને રાજગર મોકલવા વિષે.

“લાડી લાડકાને જાના કાગળ મોકલે” એ રામ.

લાડો ચતુર ચીતારને વિનવે; જે તું આજ
રાજનગર જાય, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;
રાણી કનકસેન વસે છે તહાં; તેને ભેર છે કુવારી
કન્યાય, ચતુર ચીતાર તને વિનવું. ૧

એનું રૂપ છે કેનું રણિયામણું; એની લાખેણી છપી
લખી લાવ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;
કેરી બણેલી ગણેલી કેરી હાડી છે, તે તપાસીને
તું અહીં વહેલો આવ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું. ૨
મારી છપી તને આપું તે તું લઈ જજે; પત્ર લખી
મોકલીશ તુજ સાથ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;
તે તું છપીથીને જાની રીતે આપજે; મારા હાથનો
લખેલો હાથો હાથ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું. ૩

લખી આપે તો કાગળ લેતો આવજે; સારા મુખના
તે આવે સમાચાર, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;
તે તો જાની રીતે મને સમજાવજે; જેમ કાંઈએ
ન જાણે નર નાર, ચતુર ચીતાર તને વિનવું. ૪

આવી શકે તેમ કિતાવળો આવજે; વધુ દિવસ
વિલંબ ન કરીશ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;
તારે માટે તરસશે મન માહકું; વારોવાર તારી વાટ
જોઈશ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું. ૫

એક આવ્યો હતો પરદેશી પંખીડે; તેણે વિવિધ
કવી તેનાં વખાણ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;
માટે એની છપી જોવાની ઇચ્છા થઈ; જેને સુંદરી
તે કેરી છે સુખણ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું. ૬

કેરી ધર્મ ઉપરજેની ધાંખના, કેરા કર્મ ઉપર તેને
કોટ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;

કેવી સાહેલિયો છે તેના સાથમાં; કે'છે નથી એમાં
કાંઈ આખી બોલ; ચતુર ચીતારા તને વનવું. ૭
આજ અંદાશી તું સાંચર કતાવળો; બાળી આવ
એની કેવી રીતભાત; ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
એના હાથપણની એના રૂપ રંગની, અને કે'છે યશ-
રથ વાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૮
ધણી વિધે તને કહું શું ધણું ધણું; થોડું કહે ધણું જાણજો
જરૂર, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
એના જેવા હોય તેવા ગુણ જાણવા, ખનિ આતુરતા
વધી મારે હેર, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૯
ધાંચ લોકને અજાણ્યો થઈ પૂછજો; કેવી વસ્તીમાં
ચાહે છે તેની વાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
હાણો થઈને તું સરથ પ્રકાશથી, બેઠ જાણી બેળે બલી
રીતે ભાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧૦
બાળપણના તું મારો બાળમિત્ર છે; વસ્ત્રો મારે મન
તારો વિશ્વાસ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
માટે આજ માઈ કામ કર એટલું; મારા અંતરની
પૂરી કર આશ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧૧
મરા મિત્રની પરીક્ષા તો ત્યારે પડે; જ્યારે કંઈપણ
પડે તેનું કામ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
ધણી સ્વાશિયા મિત્ર તો સંસારમાં, દોસે દુનિયામાં
હાથપતરામ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧૨

ગીત ૩૯ મું.

વિવાહની વરણીમાં વરની તરફથી આવતું

ગીત આત્મકું.

હાડે ચીતારા સાથે મોકલેલા કાગળનું ગીત.

“કંઈ જાદી કંઈનરી મોકલે” એ રાગ.

સ્વસ્તિ શ્રી રાજનગર વિષે વસો; નામ ચંપાં છો
ચતુર સુખજી; લાયક ગુણ લાડણી;
જાણો શ્રીદ વિદા ને મોસાં કળા; લાય વિશ્વમાં
વિવિધ વખાણ, લાયક ગુણ લાડણી. ૧
સ્નેહસાગર સદગુણવન છે; સત્યવાદી શિશોમણિ
મિત્ર, લાયક ગુણ લાડણી;
રાખ્યા કનકસિને કુળ અવતર્યા; પુણ્યશાળી છો
પરમ પવિત્ર, લાયક ગુણ લાડણી. ૨
લખું પત્ર રૂડા રત્નપુરથી, કૃષ્ણ આપનો સ્નેહ
સદાય, લાયક ગુણ લાડણી.

માઈ નામ ચતુરસિંહ જાણજો, પિતા જાણો
જગતસિંહરાય, લાયક ગુણ લાડણી. ૩
તમને કરજાનિધિ કરજા કરે; રાખે સુખમાં
સદા જગદીશ, લાયક ગુણ લાડણી;
સારી શુદ્ધિ આપો તમને શ્રીમજી; એવી વાંચો
અમારી આશીષ, લાયક ગુણ લાડણી. ૪
પરમેશ્વર કેરા પ્રતાપથી; અહીં સરવે છે કુશળ
ક્ષેમ, લાયક ગુણ લાડણી;
એક પરદેશી પંખીડા આવિયો; એજો વરણીયો
આપનો પ્રેમ, લાયક ગુણ લાડણી. ૫
એથી અમને અધિક પ્રેમ ઉપજ્યો; તે તો લખતાં
લખી ન શકાય, લાયક ગુણ લાડણી;
તમને મળવાને મન માઈ રંગવળે; દિવસ જામની
જપ ન ચાય, લાયક ગુણ લાડણી. ૬
જાડી સ્નેહની વાત ને શી લખું; ગોરાદે તમે છો
ગુણજી, લાયક ગુણ લાડણી;
શુભ સંદેશો આપનો સાંભળી, પડ્યો પ્રેમમાં
પરવશ પ્રાણ, લાયક ગુણ લાડણી. ૭
મારા મિત્ર ચીતારાને મોકલ્યો; કે'છે મુખથી
તે માનજો વાત, લાયક ગુણ લાડણી;
કહે હાલપતરામ એવું લખી; લખ્યા સમસ્માના
દોહરા સાત, લાયક ગુણ લાડણી. ૮

ગીત ૪૦ મું.

વિવાહની વરણીમાં વરની તરફથી આવતું

ગીત આત્મકું.

ચતુર કુંવરે લખેલી સમસ્માએના દોહરાનું ગીત.

“સીતા મેઠાંજે માળિયે.” એ રાગ.

હાણો લખે લાડણી, બહુ વાંચી શું લખાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કે'છ નદી કે'વાય !
સમસ્મા સુખ છે સમજાવે. ૧
પ્રાણી કિતમ તે કયો, સૌ પ્રાણી શીર રાય;
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, શહેર કીયું કહેવાય. સમ. ૨
નક્કલ દોષપણ મંથની, નામે શું કિયરાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કાળ કિયો કે'વાય. સમ. ૩
સંખ્યા વદતાં વેદની, શું અક્ષરે લખાય,
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કિયું મનુષ્ય કે'વાય. સમ. ૪
શબ ધારી સંસારમાં, જ્યાં લેવા દેણ જાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, વાર કિયો કે'વાય. સમ. ૫

કુષ ઉઠાળીએ તે, કહો સું તત્ત્વ કદાચ !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, દેશ કિયો કેવાય ! સમ. ૬
આરી રાજનેહેલની, શે નામે વખણાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કિયો ભેગી કેવાય ! સમ. ૭
અળમે અક્ષરી સાત છે, ત્રણ ત્રણ અક્ષરી સાત;
એમ ઉત્તર દલપત કહે, લખી પૂછ્યા ભલી ભાત. સમ. ૮

ગીત ૪૧ મું.

વિવાહની વરધામાં વરની તરફથી આવતું
ગીત નવમું.

ચીતારો રાજનગર ગયો તેનું ગીત.

“ સુરતનારે સુલતાન, પાટણના પરધાન,
ઝોરશિયો થઈ લાવરે આરસપ્હાળનો રે. ” એ રાગ.

રાજનગર જનારો રે, ગયો ચતુર ચીતારો રે,
જઈ કીધો કીતારો, રાધના આગમાં રે;
શેઠરમાં સાચરિયો રે, ઉમંગનો ભરિયો રે;
કાવે તેમ કશિયો, ઝાઝા ભાગમાં રે. ૧

લણી મનુષ્યને મળિયો રે, કોઇએ નવ કળિયો રે,
બહુ સુહિનો અળિયો, વિવેકી વળાયો રે;
પૂછી વાતો જાતો રે, સમજ્યો સોજો આતો રે,
બહુ મુંબે કન્યાની, કૌરાવ સાંભળી રે. ૨

જ્યાં કન્યાનું સ્થાન રે, ગયો તે ગુપ્તવાન રે,
ઉઠી આદરમાન, એને આપિયું રે;
કાગળ જળી સંગ રે, આપ્યો ધરી ઉમંગ રે,
વધતું અંગે અંગ હેત વ્યાપિયું રે. ૩

તે કન્યાની ત્યારે રે, ચતુર ચીતારે રે, જળી જાળી
સારે જગે જોઇને રે,
દીકું રૂપ જેવું રે, રંગે રંગું તેવું રે, આવડે તે
એવું બાળ કોઇને રે. ૪

જેજે પૂછી વાત રે, કહી ભલી ભાતરે,
શારદા સાક્ષાત એજ છે રે;
સોહિયું તેવું જેવું રે, અદ્ભુત ડહાપણ એવું રે,
તે કન્યાનું તેવું, તનનું તેજ છે રે. ૫

સદચલવાળી શાણી રે, મુગમાં મધુરી વાણી રે,
વસ્તુએ વખાણી, એવી દીકરી રે;
સ્વભાવમાં સારી રે, ધર્મ ધરનારી રે;
જે કન્યા, કુંવારી, મુખની મીઠી રે. ૬

પત્ર રૂઝમાં આપ્યો રે, પ્રેમ વિશેષે વ્યાપ્યો રે,

ઉત્તર લખી આપ્યો, એણે એકનો રે;
મુખે સમાચાર રે, કા'બા વારંવાર રે,
તેમાં સર્વે સાર, જણાવ્યો એકનો રે. ૭

આપી ધનામ રે, કરીને પ્રણામ રે,
રતનપુર ગામ બણી વળાવિયો રે;
દાખે દલપતરામ રે, કરી પોતાનું કામ રે,
ચતુર વરને ધામ, ચીતારો આવિયો રે. ૮

ગીત ૪૨ મું.

વિવાહની વરધામાં વરની તરફથી આવતું
ગીત દસમું.

ચીતારા સાથે ચંપાકુંવરીએ લખેલા પત્રનું ગીત.

“ ભમરો ઉડે રંગ મોલમાં રે. ” એ રાગ.

રૂકું રતનપુર શેઠર છેરે; જ્યાં વસો ચતુર
સુગળ, સુગળવાન સાચખારે;

સર્વોપમાળેસંભવેરે; મન ગંભીર મહેરાણ, સુગળવાન. ૧
સર્વ કળા સંપત્ત છેરે; ધર્મ ધૂરંધર પીર, સુગળવાન;
ડહાપણના દરિયાવછેરે; શુરવીરના શુરવીર, સુગળવાન. ૨
રાજનગરથી હું લખું રે; ચંપાકુંવરી મુજનામ, સુગળવાન,
જાલા વારંવાર વાંચ્યો રે; પ્રેમથી મારા પ્રણામ. સુગળ. ૩
પત્ર આપે લખ્યો પ્રેમનો રે; વાંચીને કીધો વિચાર, સુગળ.
એકનો સગર ઉલટયો રે; અંતર મોઢે આપાર, સુગળ. ૪
મળવાને મન લલચાવછેરે; મળીને ક્યારે દેખું મુંબ, સુગળ.
ધમિર આશા પૂરશેરે; દીલકાના ટળશે દુઃખ, સુગળવાન. ૫
મિત્ર તમે જળી મોકલીરે; ચતુર ચિતારાની સાથ; સુગળ.
આપના મિત્રે એ જળીરે; આપી મને કાચોહાથ, સુગળ. ૬
દેખતાં દીલ મારું ડુધેરે; નેણ જોઈ કરીયાં નેણ, સુગળવાન,
ક્યારે હવે મળશે મનરે; દીલ દરિયા મુખ દેણ, સુગળ. ૭
સમરયાના અર્થ સીધાલખુ રે; તે વાંચી લેજો નામ; સુગળ.
એમ લખી પત્ર મોકલ્યો રે; કંઈક દિવ દલપતરામ, સુગળ. ૮

ગીત ૪૩ મું.

વિવાહની વરધામાં વરની તરફથી આવતું
ગીત અગિયારમું.

ચંપાકુંવરીએ સમસ્થાના ઉત્તર લખ્યા તેનું ગીત.

“ રણુનાથજીની યોડલી ” એ રાગ.

વાંલમજ બહુ વાંચીને રે, રહેવે સાર રખાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસે રે, ચીતો સાક્ષર નદી કહેવાય,
શાણા જોણ સમજીશ. ૧

નર ઉત્તમ છે પ્રાણીમાં રે, સૌ પ્રાણી સ્ત્રીર રાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસે રે, એતો શેહેર નગર કેવાય.શા.૨
નક્કલ કોઇપણ પ્રેમીનરિ, નામે પ્રેત કિયારાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો કાળ પ્રભાત કેવાય. શા.૩
સાહેબ સંખ્યા વેદનરિ, લખતાં આર લખાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો આકર જનકેહેનાય. શા.૪
શંભુધારી સંજામમાં રે, જશ લેવા શુર નય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો વારશુકર કેવાય. શા. ૫
કુલ ઉકાળીએ તે રે, અથો તત્વ કલાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો માળવો દેશ મનાય.શા.૬
ખારી રાજ મેહેલની રે, નામે ગોપ વખણાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો ગોરખ જોગીમણાય.શા.૭
લાડણીએ લાડાતણી રે, સમસ્યાએ વાંચી જેમ;
દીલસમજીલખપતરાંમેકહેરે, એના ઉત્તરલખિયાએમ શા.૮

ગીત ૪૪ મું.

વિવાહની વરધામાં વરની તરફથી આવતું
ગીત આરમ્ભું.

ચીતારે કરેલાં કન્યાનાં વખાણતું ગીત.

“રઘુનાથજીની થોડલી.” એ રાગ.

હાડીએ લખી કાગળ મેકલેરે રે, ચતુર ચીતારા સાથ;
પત્ર ને છખીલીની છખીરિ, આવી હેતે આપી હાથો હાથ,
લાડકડાને રહ લાગી. ૧

છખી જેતાં છખીલીતણી રે, પૂરુષ ઉપજ્યો પ્રેમ;
આનંદકમરોએઅનરિ, શરીરકિમ્તાં સાગરજેમ, લાડ. ૨
વાંચીને પત્ર વિચારતાં રે, અજે વાંચ્યા કહરંગ;
રંગામનપ્રેમરંગમાં રે, એનીઅસર થપ્પજોઆંગ, લા.૩
ચીતારે પશુ ચતુરાતણાં રે, વિધવિધ કીધાં વખાણ;
જેત્રી રૂપાળી સરવોપરીરે, તેવીસરવોપરીછેમુજણ, લા.૪
ચિત્રમાં ચુલ્લ ચીતરાય નહિ રે, ચિત્રમાં રૂપ ચીતરાય,
અમણિતસદચુલ્લએહમારે, કેતાં કેમમથીશું કેવાય, લા.૫
ચક્ર સ્થળ ક્રમીતરે રે, ક્રેલ ચીતરો હુલિયાર;
તોપણકાંઈ તેના તેજ્યારે, આલેખીનકેતે આકાર, લા.૬
ચિત્રાં વિધે ચીતરાય નહિ રે, તેમજ તણીનું તેજ;
કેતાં કાઠનકલીસકું રે, એતોબલ્લએજલ્લએએજ, લા.૭
સુંદર એવી સાંભળી નથી રે, કન્યા ખીજી મેક કાજ;
ત્રિશૂળવરણ કહેરે, કેમકે તેજે કલપનરાજ, લા.૮

ગીત ૪૫ મું.

વિવાહની વરધામાં વરની તરફથી આવતું
ગીત તરમ્મું.

કન્યાના વખાણ સાંભળી પરણવાની આતુરતા થવાનું ગીત.

“રઘુનાથજીની થોડલી.” એ રાગ.

કન્યાના સદચુલ્લ સાંભળ્યારે, સાંભળ્યું નિરમળ વર;
પ્રેમથી તેની સાથે પરણવારે, અતિ આતુરતા થઈ ઉર,
લેરખડાએ રહ લીધી. ૧
બાળી કહે શુભો દિવસજેરે, દોસો છો કેમ ઉઠાસ;
મારા સમ મુજને કેહોરે, કેમમુકેછો આજ નિશાસલેર.૨
મેદ રાખ્યો બાળી આગળેરે, વિસ્તારીને કહી વાત;
વડેતો એજ કન્યા વડેરે, નહિતો રહ્યાસ કુંવારો જાત.લેર.૩
ભાઈ આગળ વાત બાખતાં રે, લાગે છે મને લાજ;
કહું તમ આગળ કોડથીરે, કરો જેમ સરેમુજ કાજ.લેર.૪
મેઠાં બાળી તમે મહા મતિરે, છો મુજ માતા સમાન;
શરમ તજ સધળું કહ્યુરે, તમે સમજો છો સવંનિદાન.લેર.૫
બાળી તમે મને બાવથીરે, લાખ લડાવ્યાં છે લાડ;
પણ આ કન્યા પરણાવશેરે, તો હું પૂરુષ માનીશ પાડ.લેર.૬
બાળી કહે શું મેળા થયારે, નિરખ્યા વિના એનું વર;
સાંભળ્યુંસાચું નહિમાનિયેરે, જેનેજેવાવિનાતોજરે.લેર.૭
ચતુરકુંવરે પછી ચિંતવ્યું રે, કન્યાને મળું કોઈ કાર;
લખપતરાંમ કહે દીલમાંરે, એવો નિશં કયો નિરખાર.લેર.૮

ગીત ૪૬ મું.

વિવાહની વરધામાં વરની તરફથી આવતું
ગીત ચૌહથું.

કારતકીના મેળાનું ગીત.

“કુંવર પેગેડ પગ દઈ ચઢિયા.” એ રાગ.

જ્યારે કારતકી પુનમ થાય, બોલો વૌઠામાં મેળા બંરાય;
લાખો લોક વિદેશથી આવે, વરતુ વિવિધ વેપારી આવે.૧
લાડે આઝા માળાપતી લીધી, જવા મેળેત્યાંથી કુચ કીધી;
મેંલ્યો જે સમે સોઠા દેશ, લાડે લીધા વેપારીનો વેપ. ૨
લાડણીને ઢાની રીતે કાવ્યું, મેળે આવવાનું ત્યાં કરાવ્યું;
લાડે લીધાં જવાહીર જેઈ, જેનું મૂલ ન કરી શકે કોઈ. ૩
ધણી નામ ઝુંઝાલા બેરી; લાડે પાછી દીલીપીરેરી;
કીધો મેળામાં જેને સુકાર, તણુ દેરા તણાવી તે કામ. ૪

લાડણી નીજ સખિયોની સંગે, આવી મેળામાં અધિકઉમંગે;
ગયા દેવનાં દર્શને આપ, બેઠો ત્યાં થયો પ્રથમ મેળાપ. ૫
જેઠ લીધાં જવાહીર સાન, ચૂલ પૂજાં તો પૂજી વાત;
ધસારતથીએળખ્યાંબ્યારે, પ્રેમઉપજ્યો અગોઅંગત્યારે. ૬
પૂજવાની વાતો પૂજી લીધી, પળમાં તો પરીક્ષા કીધી;
પ'ખીએ જે કયાંતાં વખાણુ, દીઠું પ્રત્યક્ષ એજ પ્રમાણુ. ૭
અબ્યાં નેણની સાથે નેણ, અબ્યાં વેણની સાથે વેણ;
પેખી પ્રેમ અન્યેનો તે કામ, દેહે આશીપ દલપતરામ. ૮

ગીત ૪૭ મું.

વિવાહની વરધામાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત પહેલું.

કન્યાએ પૂછેલા એક પ્રશ્નના ઉત્તરનું ગીત.

“વળતીલાડકાંને શણુગારીરે, પીઠી યોળીને પાટ બેસારીરે.”
એ રાગ.

વનિતાએ પૂછ્યો પ્રશ્ન એકરે, આપો ઉત્તર સહિતવિવેકરે;
કસુંબ્યાને જે રંગ ચહેલોરે, કેમ ઉતરી જાય છે વહેલોરે ? ૧
એનો ઉત્તર આપો વિચારીરે, શુભી અંતરે લેશ ઉતારીરે;
કહ્યું સાંભળો ઉત્તર સાચોરે, એતો રંગચઢાવે છે કાચોરે. ૨
ઉનાવળથી ન્યાં ત્યાં જેમ તેમરે, કાચો રંગચઢાવે છે એમરે;
કેળવી પાકો રંગ કરાયરે, તો તે કહિએ ન ઉતરી જાયરે. ૩
રંગનીરિશિને પાકવા દેવીરે, ન ચઢાવવી જેવીરે તેવીરે;
પ્રથમ વચ્ચને પાસ ૧ બેસારંરે, એટલામાંતે રંગને સુધારંરે. ૪
જયા જેગ્ય અને જ્યારેચાયરે, ત્યારે રંગે તો રંગ ન જાયરે;
તેને પાકો કસુંબો કહેછેરે, વચ્ચ રહે ત્યાંસુધી તે રહેછેરે. ૫
કાટી તુટીને ટુકડા થાય રે, તોય રંગ રીકો ન જણાયરે;
કડી જાય જે રંગનો આંક રે, તેતો રંગરેજનો છે વાંકરે. ૬
જેમદેહને સાકરભળિયારે, મન એમ અન્યોઅન્યમળિયારે. ૭
ત્યાંતોહીધો સખીએ ઉચ્ચારેરે, ચાલો થઈ હવે ઝાઝીવારેરે;
પછી જુદા પડીનેતે કામરે, ગયાં પોતાંપોતાને ગામરે. ૮
નિત્યપ્રભુમી માથેપ્રભુ પાસરે, પ્રભુ પુરસ્તે અમારી આસારે;
એવો પ્રેમ પવિત્ર કરાયરે, દેવ દલપતનો રાજ ચાયરે. ૯

ગીત ૪૮ મું.

વિવાહની વરધામાં અને તરફથી ગાવાનું
ગીત પહેલું.

વિવાહની વસ્તુઓ મંગાવવા વિષેનું પહેલું ગીત.

“બમણ હો રંગ મેલમાં રે,” એ રાગ.

કનકાવતીરાણીકહેરે, સાહબાસાંભળો વાત, વિવા આવ્યો હું.

૧ પોતને ઝોરડિયા વગેરેનો પ્રથમ પાસ બેસારે છે.

મેતાઓ પરદેશ મોકલોરે, લાવે સીતે ભાતભાત, વિવા. ૧
સિંહલદિપના શોભીતારે, શુભિયલ કાથી ગણાય, વિવા'. ૨
એમજ દેશ ઇરાનનારે, થોડા ઘણા વખણાય, વિવા'. ૩
કિંટ નો અર્થસ્તાનનાં રે, વખણે વખણે અઢાર, વિવા'. ૪
બળદ વડા વડિયાનારે, મંગાવો સૈકાં બે ચાર, વિવા'. ૫
હાંકાથી સોનું લાવિયેરે, મોતી મળે મહેરાણુ, વિવા'. ૬
ઝરણુપરણના પ્રાંતમાંરે, ખાદાવો હીરાની ખાણ, વિવા'. ૭
પટણી પટોળાં મંગાવિયેરે, અમદાવાદી કીનખાણ, વિવા'. ૮
સાડિયો સુરત શેહેરનીરે, ખીમત્યાં સહુ મળેખાણ, વિવા'. ૯
પેડણી ચંદેરી પાવડીરે, સંપડાવો કાશ્મીરી શાલ, વિવા'. ૧૦
લાવો પીતાંબર કાશ્મીનારે, ચીનથી ચીનાઈમાલ, વિવા'. ૧૧
મંગાવો જાયલ માળવીરે, ઝમણલાં ઝાલાવાડી, વિવા'. ૧૨
કાડિયાવાડી કાંખિયો રે, મોળિયાં સસ્ત મેવાડી, વિવા'. ૧૩
ધોતીએડા નામપૂરના રે; પુનાના લોટા પ્રખ્યાત વિવા'. ૧૪
વિસનગરના વાડકારે, કહે દલપત ભલીભાત, વિવા'. ૧૫

ગીત ૪૯ મું.

વિવાહની વરધામાં અને તરફથી ગાવાનું
ગીત ત્રીજું.

વિવાહની વસ્તુઓ મંગાવવા વિષેનું બીજું ગીત.

“સેનાના સ્થંભ હીરે જડયા રે.” એ રાગ.

લગન લીધું લાડણીતણું રે; અંથી આનંદ છે આજ, શુભો તમે સાહબા રે;
વિવાની વસ્તુ વસાવવારે; કોડે કરો શુભ કાજ, શુભો. ૧
જે દેશ જે ચીજ નીપજરે; ત્યાંજ મળે સારો માલ, શુભો. ૨
આડનિયાની ડાપરે રે; હલકારો મોકલો હાલ, શુભો. ૩
નગરમાં કંકુતો નીપજરે; મોવાના શ્રીદગ સાર, શુભો. ૪
મેવા મળે મુલતાનમારે, દ્રાખ અંજીર અનાર, શુભો. ૫
સેત્રંજળ્યા મળે આગરે રે, સુગંધિયો વિરમગામ; શુભો. ૬
રૂડી રંગઅંધ્યા ત્યાં મળેરે; તે તો વખણે તમામ, શુભો. ૭
સુંદર લાલો શિહેરથીરે, ત્રાંસગિયો તથા ગંજ, શુભો. ૮
ધન્ય ધારાજીના ઢાલિયારે, રંગે રૂડા મનોરંજ, શુભો. ૯
વચ્ચ વિલાયતનાં અહરે, મંગાવો ચાનનાં ચાન, શુભો. ૧૦
સુસ્તી રસોઈઆ તેડાવિયેરે, પાંડે ભસાં પકવાન, શુભો. ૧૧
શાણુ સોનીડા બેસારિયેરે, નવલા ઘડાવિંચ માટ, શુભો. ૧૨
મંડપ મોટો રચાવિયેરે; સીંદ્રી તેડાવો સલાટ, શુભો. ૧૩
ચિત્રશાળા ચીતરાવિયેરે, જેઠ રહે બ્રાહ્મ ગામ, શુભો. ૧૪
દેખી શોભા હૌલ રીઝીનેરે, દે દુતા દલપતરામ, શુભો. ૧૫

૧ રાધનપૂર સ્ટેટમાં છે.

ગીત ૫૦ મું.

વિવાહની વરધામાં બને તરફથી ગાવાનું
ગીત ત્રીજું. પ્રભાતિયું પહેલું.

પ્રભાતનું વર્ણન.

“સરજ ઉગ્યો રે, કેવડિયાની ક્યુશે કે વાંલુલાં
બહે વાંવાં રે.” એ રાગ.

સરજ ઉગ્યો રે, સાવસોનાનો આજ, પ્રભાતે રે પ્રભુ બજિયો રે;
સારાં સરિયાં રે, મન વાંચિત કાજ, પ્રભાતે રે. ૧
જગ્યાં પ્રક્ષી રે, કરે કેવાં કસ્તોલ, પ્રભાતે રે;
મેના પોપટ રે, ચીઠા બોલે છે બોલ, પ્રભાતે રે. ૨
રાત વીતી રે, થયો ઉજળો આકાશ, પ્રભાતે રે;
લીલે તારણુ રે, માંગણિક પ્રકાશ, પ્રભાતે રે. ૩
માંડવામાં રે, થયો અધિક ઉજેશ, પ્રભાતે રે;
પ્રભુ આપે રે, આવો હરમ હમેશ, પ્રભાતે રે. ૪
જીવતીઓ રે, જળા બસવાને જાય, પ્રભાતે રે;
વિવાતીઓ રે, ગીત મંગળ ગાય, પ્રભાતે રે. ૫
જગ્યા જગ્યા રે, નમરીતણુ લોક, પ્રભાતે રે;
રશી તેજે રે, થયા ચળકતા ચોક, પ્રભાતે રે. ૬
જોષમે જોષમે રે, લાડકાનણું મુખ, પ્રભાતે રે;
જેથી ઉપજે રે, સારા દિવસમાં મુખ, પ્રભાતે રે. ૭
કાઈ કરિયે રે, રૂડાં મંગળ કામ, પ્રભાતે રે;
દીલ રીઝે રે, જેથી દલપતરામ. પ્રભાતે રે. ૮

ગીત ૫૧ મું.

વિવાહની વરધામાં બને તરફથી ગાવાનું
ગીત ચોથું. પ્રભાતિયું બીજું.

કુકડો બોલવા વિષે.

“કદળી વનના રે પોપટા.” એ રાગ.

વહિ વાંતાં કુકડો રાજો બોલિયા; જગો જગો
જગના જન, કે કેતકી બાગનો કુકડો;
જગીને ઉત્તમ કામ આદેશ, આવે કરો પ્રભુનું
જનન, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૧
મેડીમાંથી કનકોરાણી જગિયા; કનકાવતીતણી
જગનાર, કે કેતકી બાગનો કુકડો;
જગીને હમિરને આરાધિયા, દાન દીધાં લઈને
દાનાર; કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૨

મેડીમાંથી કનકાવતીતણી; વહુરે જાણ વહુના
કંથ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

પ્રભુની પ્રારથના કર્યા પછી: ગુણવંત વાગ્યા

રૂડા મંથ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૩

જુપડામાંથી જગસિંહ વેવાઈ જગિયા; ઘોળવા
બેઠા અશીષુ કે ભાંગ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

કેવં કરી કુટુંબની ઉપર, ડારો દેવા લાગ્યા લઈને
ભાંગ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૪

છાપરામાંથી બેચર વેવાઈ જગિયા, પાછરે ચંપાબાઈનાં
જેઠ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

આજસ મરડીને આંખો ચોળતા; જોકાં ખાતા
બેઠા બાવળ હેઠ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૫

ગીત ગાતાં ગુણભવદુ જગિયાં; મધુર સ્વર જાણે
કાયલ મોર, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

બડાઈ કરતાં જીવકોર વેવાણુ જગિયા; કથન
જેતાં અતિશે કહોર, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૬

માંડવામાંથી ચંપાબાઈ જગિયાં; પ્રભુ ભજ કરતા
કસ્તોલ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

જાનીવાસે ચતુરજાણુ જગિયા; નાચે કુંદ
કાટણું મેટાળ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૭

સાજન સદુ જગીને સવારમાં; કરવા માંડે પરમારથ
કામ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

અધમ ઉધે કે બસન આદરે; દેણું એણું
દલપતરામ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૮

ગીત ૫૨ મું.

વિવાહની વરધામાં બને તરફથી ગાવાનું
ગીત પાંચમું. પ્રભાતિયું ત્રીજું.

પ્રભાતમાં ઉપવા વિષે.

“સરજ ઉગ્યો રે, કેવડિયાની ક્યુશે કે વાંલુલાં,
બહે વાંવાં રે.” એ રાગ.

રાતે જાગે રે, જગસિંહ વેવાઈ, પ્રભાતે રે પછી ઉધે રે;

જેના હરમાં રે, થાય રોજ લડાઈ, પ્રભાતે રે. ૧

રાતે જાગે રે, પુલહિરે વેવાણુ, પ્રભાતે રે.

ઘાટ પહોંતાં રે, શેખરજી પ્રમાણુ, પ્રભાતે રે. ૨

રાતે જાગે રે, બેચરસિંહ બંધાણી, પ્રભાતે રે;

થયા બંસતીરે, એની અક્ષ વેચાણી, પ્રભાતે રે. ૩

રાતે જાગે રે, જીવહારવહુ વેવાણ, પ્રભાતેરે;
જેના મનમાં રે, સાલે વચનનાં બાણ, પ્રભાતેરે. ૪
રાતે જાગે રે, જીવહારવહુની બાપ, પ્રભાતેરે;
જેના મનમાં રે, ચોટી તૃષ્ણા અમાપ, પ્રભાતેરે. ૫
રાતે જાગેરે, જીવહાર વહુની માય, પ્રભાતેરે;
જેના ચિતમાં રે, ધણી દીસે ચિંતાય, પ્રભાતેરે. ૬
રાતે જાગેરે, બીમસિંહ રેવેવાઈ, પ્રભાતેરે;
દીલ દાંઝરે, દેખી કોઇની વડાઈ, પ્રભાતેરે. ૭
રાતે જાગેરે, જે કરે કુંડ કામ, પ્રભાતેરે;
દેખે તેવું રે, દાખે દલપતરામ, પ્રભાતેરે. ૮

ગીત પૃથક મું.

વિવાહની વરધામાં બને તરફથી ગાવાનું
ગીત છંદુ. પ્રભાતીયું ચોથું.

બહાણમાં બેઠા જાગનારા વિષે.

“રાગ ઉપર પ્રમાણે.”

સુખે પોદેરે, કનકસિંહ નરેશ, વહાણેરે બેઠા જાગેરે;
જેના ધરમાં રે, ધણો સંપ હમેશ. વહાણેરે. ૧
સુખે પોદેરે રે, રૂઝા કમળશી ભાઈ. વહાણેરે;
જેની નારી રે, ગુણવંતી ગણાઈ. વહાણેરે. ૨
સુખે પોદેરે રે, કનકાવતીની માય, વહાણેરે;
જેના પુત્ર રે, છે સપુત સદામ, વહાણેરે. ૩
સુખે પોદેરે રે, કનકાજીના પુત્ર, વહાણેરે;
શેની ચિંતા રે, જેને છે શીરજીવ, વહાણેરે. ૪
સુખે પોદેરે રે, લોકો નગરીના આજ, વહાણેરે;
જેને માથે રે, ન્યાયી રાજનું રાજ, વહાણેરે. ૫
સુખે પોદેરે રે, ચપાયાઇ ચતુર, વહાણેરે;
જેના ચિતમાં રે, નહિ ચિંતા જરૂર. વહાણેરે. ૬
સુખે પોદેરે રે, બાચશાળી બૂપાળ, વહાણેરે;
જેના મંત્રી રે, વડા હુદિ વિશ્વાળ, વહાણેરે. ૭
સુખે પોદેરે રે, જે કરે રૂડાં કામ; વહાણેરે;
હુનિયામાં રે, દેખે દલપતરામ, વહાણેરે. ૮

ગીત પૃથક મું.

વિવાહની વરધામાં બને તરફથી ગાવાનું
ગીત સાતમું. પ્રભાતીયું પાંચમું.

સસારી સુખ માગવા વિષે.

“આવશે ગોરાં શ્વાણીયા રે, બેસશે માંડવા હેઠ રે.”
એ રાગ.

મંગળિક સમે કરિયે, મંગળિક કામ રે, મંગળિક

૧ વરતો કાઢો, ૨ આપ.

કામ રે; વહાણમાં બેઠાં બેઠાં જાગિયે રે,
કરજોડીને કરિયે પ્રીતિ, પ્રજાને પ્રણામ રે, પ્રજાને
પ્રણામ રે; મનના મનોરથ સુદ્ધ માગિયે રે. ૧
માગીએ પ્રથમ રૂડાં સસરાજીના રાજ રે સસરાજી
નાં રાજ રે, સામુજી બહેર સમુદ્રતણી રે;
આનંદ સહિત આપે, મંગળિક સાજ રે, મંગળિક
સાજ રે, ધરમાં સમૃદ્ધિ પ્રભુ દે ધણી રે. ૨
આપે પ્રભુ સસરાજીના, વંશનો વિસ્તાર રે, વંશનો
વિસ્તાર રે; દેરાણી જોડાણીતણાં જોડલાં રે;
શાણા જેજી તો કરે, સોનાનો વેપાર રે, સોનાનો
વેપાર રે, દીપર દોડાવે ધણીં ઘોડલાં રે. ૩
સાસરવાસણી શાણી, માગીએ નયન રે, માગીએ
નયન રે, તોતરીએ ટાણે નણ્ણેદાન રે;
આપે પ્રભુ અંતરમાં, અદકે આનંદ રે, અદકે
આનંદ રે, દૈડામાં હરખિયે જયો જોધને રે. ૪
સાતે ભદ્રાઓ સંપી જાપી, વસે સુખે વાસ રે,
વસે સુખે વાસ રે, સાને વડુઓ સામુત્રી સેવા કરેરે;
એવી રીતે પૂરે પ્રભુ, અંતરની આશ રે, અંતરની
આશ રે, ઘન ધાન્ય અખૂટ ભંડાર ભરેરે. ૫
લીધ્યાં કુખ્યાં આંગણમાં, પગલાં પાડનાર રે,
પગલા પાડનારે, આપે પ્રભુ કુંવર કોડામણેરે;
લાયક વેળાએ કરિયે, લગન નિરધાર રે, લગન
નિરધારે, રૂડા દીસે દિવસ રળિયામણે રે. ૬
આનંદ ઉપર ધણી, હરખથી ઘેરે, હરખથી
ઘેર રે; સગાં સ્નેહીને સ્નેહે તેડાવિયે રે;
લક્ષ્મીની દીસે ઘેર, લાયક લીલા લહેર રે, લાયક
લીલા લહેર રે, વાગ્ગિય વિનિધ વજાડાવિયે રે. ૭
દેવે ડ્યય દીધું હોય તો, કરિયે કૌલ કદાર રે, કરિયે
હિલ કદાર રે; ગોરવે તોતરિયે આપા ગામને રે;
જે જોતાં આનંદ ઉર, ઉપજે અપાર રે, ઉપજે
અપાર રે; દિગ્ગજ દલપતરામને રે. ૮

ગીત પૃથક મું.

વિવાહની વરધામાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું
ગીત પહેલું.

કન્યાના પિતાના કુળથી બાગનું ગીત.

“સીતા ભેંસે માગિયે” એ રાગ.

રાયના કુળથી બાગને, જોતાં રીતે જગસાય;
તેની શોભાનું સંવંધા, કેણે વર્ણન કરાય? કાયલ
બોલેરે બાગમાં. ૧

જગમાં જેની સુપાસના, છે એવા શુભ જોડ;
સદગુણ જેના સંભારનાં, અંતિ હર ઉપજે છે કાંડ, કા. ૨
અરે! મરવો ને મોગરો, વળી ગુલાબ વિશેષ;
વિધવિધ જેનીર વાસના, પસરે દૈશ પરદેશ, કા. ૩
કોયલ કોયલ જેને કહું, કોયલ કન્યા સ્વરૂપ;
મધુરો સ્વર જેને મુખે વસે, ઉત્તમ એતો અનુપ, કા. ૪
મળિયાગર જેવા માનિયે, કનકસિંહ ઉદાર;
સખળા વનને શીતળ કરે, એવો એતો ઉપકાર, કા. ૫
એવા ઉત્તમ છેડવા, જૂતાળ જૂલજૂ ગણાય;
દુઃખર અવિચળ રાખજો, સુખમાં એને સદાય, કા. ૬
ધન્ય જનનમાં તે જનનિયા, પ્રીધા પર ઉપકાર;
નવજુગમાં રાખી નાખના, ઉત્તમ એતો અવતાર, કા. ૭
બીજા બાવળને ખોરડી, તે તો તુચ્છ તમામ;
આશીષ ઉત્તમ છેડને, દેછે દલપતરામ, કા. ૮

ગીત ૫૬ મું.

વિવાહની વરધામાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું
ગીત બીજું.

કન્યાએ માની પાસે કરેલાં વરનાં વખાણું ગીત.
“લાડકડી ચર્ચિત્ર કમાડ, સુંદરવરને નીરખવારે” એ રાગ.
લાડકડી કહે માતા પાસે, એકાંતે આવાસમાં રે;
જેવા મેળાતો ઉગ્ગસ, હું ગૈતી આ માસમાં રે. ૧
જગસિંહનાં કુમાર, જે દીલનો ઉદાર છે રે;
તેને મેં દીઠો તે ઠાર, ભલામતો ભંડાર છે રે. ૨
અધિક બહેણે છે એહ, સુંદર તેનો દેહ છે રે;
જગત વળાણે છે એહ, એવો નર એહ છે રે. ૩
સત્યવાદી સરદાર, ધરમ ધરનાર છે રે;
દીનને દાન દેનાર, નોંધારાં આધાર છે રે. ૪
સાગર સરખો ગંભીર, ધનુરધર ધીર છે રે;
એ તો છે ઉમહો અમીર, વડો શુરવીર છે રે. ૫
જનમાં છે ઉત્તમ જન, તે મરમ મનમાં છે રે;
પવિત્ર તેનાં માતતાત, પ્રસિદ્ધ તે વાત છે રે. ૬
સુંદર શાન્ત સ્વભાવ, દીસે છે દેખાવમાં રે;
સહુ સાથે રાખે પનાવ, સહી રાખે સખમાં રે. ૭
પ્રથમી કપર ઠારો ઠાય, પ્રસિદ્ધ એનાં નામ છે રે;
અણુ તેનાં ગણે તમામ, જે દલપતરામ છે રે. ૮

ગીત ૫૭ મું.

વિવાહની વરધામાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું
ગીત ત્રીજું.

કન્યાએ પોતાની માની આગળ પરજુવાનો વિચાર
જણાવ્યો તેનું ગીત.

“ખજૂરીનો વિગળો, દાંડી દાંતનીરે.” એ રાગ.
ચંપાં કુંવરી કહે વાત, પોતાની માતનેરે;
મારો મર્મ કહું બલી ભાત, તમેને સાક્ષાતનેરે. ૧
રકું રતનપુર ગામ, શોભાનું ધામ છેરે;
વસે સુંદર વર તે ઠામ, ચતુરસિંહ નામ છેરે. ૨
મેળામાં નીરખ્યા ખચીત, મેં તો રૂડી રીતથીરે;
માછ ચોરાયું છે માફ ચીત, પુરી એની પ્રીતથીરે. ૩
એ વરને હું વરીશ, દ્રવ્યો જગદીશનીરે;
નહિ તો બાળકુંવારી રહીશ, છે વાત ભવિષ્યનીરે. ૪
આ મારો મનતણી વાત, ન કહિ શકું તાતનેરે;
જીભે કેતાં લગડેનું જાત, કહી દીધું આ તનેરે. ૫
સાંભળ્યા એવા કચ્ચાર, માછ જે વારમારે;
મન સમજ્યાં વાતનો સાર. પછી ખોલ્યાં ખારમારે. ૬
લાડણી ધીરજ ધાર, સમર કરતારનેરે;
નેતો તુજ પિતા કરશે વિચાર, તું દિકર વિસાજનેરે. ૭
અણુ તારી પૂરશે હામ, વિધન બધાં વામશોરે;
કુવા દેશે જો દલપતરામ, તો સુખ સહુ જામશોરે. ૮

ગીત ૫૮ મું.

વિવાહની વરધામાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું
ગીત ચોથું.

કન્યા ઉત્તમ લાલકે અત્યંત વિશેષું ગીત.

“રામ લક્ષ્મણ વન સીધાવાતાં.” એ રાગ.

રાણી કનકાવતી કહે કંથને; ચંપાં કુંવરી છે
ચતુર સુગમણ, પરજુવા પ્રમાણ, લાલકે અત્યંત
બણી ગણેને બણેલી બહોળી; વળી લાલકે
વધતાં વખાણ, શુભે મારા પ્રમાણ, લાલકે.
શીખી લખતાં વાંચતાં ને સમજતાં, શીખી
અણુતાં હરેક ગણિત, સ્નેહની રીત, લાલકે;
શીખી અંતર મિતર માતલાહનાં, શીખી કાંબઘડાં
ગુણ ગીત, અંગળ દીસે જીત, લાલકે. ૨

એના જેવડી એની સાહેલિયો; જુઓ પરણેલી
સાસરે જાય, હૈયે હરખાય, લાયક; ૩
એને પરણવાની ઈચ્છા છે ધણી; આપ આગળ
કેમ કેવાય, કેતાં શરમાય. લાયક. ૩
રૂડા નગર રતનપુરમાં રહે; વર ચતુરકુંવર છે
નામ, હરેલો તે ઠામ, લાયક;
એની સાથે પરણવા ઈચ્છા કરે; ધણું શું કહું
તમને તમામ, કરેા શુભ કામ, લાયક. ૪
જગતસિંહજી જગમાં વિખ્યાત છે; મોટા મોટા
દેહે એને માન, મુળા સુલતાન, લાયક;
એના પુત્ર ચતુરસિંહ નામ છે; બહો શાહો છે
સદગુણવાન, દૈયે કન્યાદાન, લાયક. ૫
માધું સર્વ છે દેશમાં શાંતિ છે; સખ સૌને છે
સર્વ પ્રકાર, જુઓ ઠારેઠાર, લાયક;
લોકો કે'છે લગનગાળો આવિયો; જનો કરશે
લગન નિરધાર, નથી જાગી વાર, લાયક. ૬
વરસાદના દિવસ વીતી ગયા; પછી આવ્યા ઠારા
આઠ માસ, ખુલ્લું છે આકાશ, લાયક;
રૂડા દિવસ હથિર ક્યારે આપશે; માગું પ્રણમીત
હું પ્રભુ પાસ, પૂરો સદ્ આશ, લાયક. ૭
થઈ મોટી નથી હવે બાળકી; કેમ આજસમાં
બેઠા આમ, છો બુદ્ધિના ધામ. લાયક;
પ્રભુ સમરીને પમરણ માંડિયે; દેશે આશીષ
દક્ષપત્રરામ, થશે તેથી કામ. લાયક. ૮

ગીત પદ મું.

વિવાહની વરદામાં કન્યાને ઘેર આવવાનું
ગીત પાંચમું.

લગન જેવરાવવા વિષેનું ગીત.

“પીડી ચાગોરે પીતરાણી.” એ રાગ.

કનકારાણો જેવીડા તેડાવે, ચંપાંગાનાં લગન
શુભ જેવરાવે; પાનાં પોથી લેને જેવીજી
આવ્યા, પ્રણમીતે પાટ ઉપર જધરાવ્યા. ૧
કંકુકેરો સાંદલો કપાળો હાથે, ચાખ્યાં ચોઢી
હાર પે'રાથી દીધો; આમુખ મુકુંડ શ્રીકળ તે સોના
મ્હોર, રાજ થયા જેમને જેવી ગોર. ૨
કરજેડી કે'છે કન્યાને આપો, ચંપાંગાનું લગન
શુભ જેઠ આપો; વરનું ચતુરસિંહ નામ વિખ્યાત,
કાંઈ આપો લગન બાંધીયાત. ૩

જેપીએ લગન જેઠ નિરધાર્યું, ચેત વહી ચોથ
ને ચંદ્રવાઈ; માંડવા સુદરત શુભ જેઠ દીધું,
કુંડળી સરવ મળીને નક્કી કીધું. ૪
સેતિરી અક્ષરથી લગન લાખોવ્યું, ખોલું કરી
નાડાજીએ વિંટાળ્યું; રાણી કનકાવતીએ વધાવી
લીધું, જેવીજીનું સનમાન સાઈ કીધું. ૫
હરખનાં વાળ ત્યાં વજડાવ્યાં, સાકર ને પાન
બીડાં વ્હેવાવ્યાં; ગોરી મળી સરસ મંગળ
ગીત ગાય, દેશમાં હરખ ન સહુને સમાય. ૬
સગાં સ્નેહી સરવે થયાં રૂંદે રાજ, વાજીતરી ગામ
રથું બધું ગાજ; વાટે ઘાટે લોક પરસ્પર પૂછે,
શેઠેરમાં ધામધૂમ છે તે શું છે? ૭
ચંપાંગાનાં લગન એ તા જેવરાવ્યાં, આ તો
એના હરખના વાળ વગડાવ્યાં;
તે શુભીને હરખ્યા લોક તમામ, દીલ વિષે રીઝ્યા,
દક્ષપત્રરામ. ૮

ગીત ૬૦ મું.

વિવાહની વરદામાં કન્યાને ઘેર આવવાનું
ગીત છઠું.

લગના કામમાં સો જેવી જેવાં એક ડોશીનું ગીત.
“મસરા પહેલો વધાવો મારે આવિયો.” એ રાગ.
લગન જેવરાવા સગાં સ્નેહી સદ્ મળ્યાં; મળ્યાં
કનકારાણીનાં ઘરડાં માયરે,
વિવાની વરવે સો જેવી સરખાં ડોશી એક છે;
પાનાં પુરતક જેઠ જેવી મોલિયા; પાસ સુદિ
બાળે લગન કરાયરે, વિવાની વરવે. ૧
બાળે એક દિવસ મારે માસમાં; એના જેવો
લગમ નથી કોઈરે, વિવાની વરવે;
એવા શબ્દ જેવીના મુખના સાંભળી; સર્વે જન
રજા ઠગસગ જેઠરે, વિવાની વરવે. ૨
બધું કોપીને છુડાં ડોશી મોલિયા; ક્યો તાડુકો
સિંહની સચાનરે, વિવાની વરવે;
ધરના ઘરડા જેવી હતા તે ક્યાં ગયા? ક્યાંથી
આવ્યો છે આ જેવી ભુવાનરે, વિવાની વરવે. ૩
૧ હોણી પછી ચેતર માસમાં કે બધું તો તેની
આસપાસ લગન હોય તોજ આ ગીત આવું મુદક
આવે તમ છે.

નેથી ખોલ્યા જે વાત બાર માસની; કેમ અમ
જેવે તે માની શકાયરે, વવા'ની વરધે;
એમાસામાં કાઠવ કચરા ધણી; તેમાં લગન તે થી
રીતે કરાયરે ! વિવા'ની વરધે. ૪
પડે ઠાઠ અપાર પોસર માસમાં, ઢુંકા દિવસ
શિયાળાના દેખાયરે, વિવા'ની વરધે;
વળી શિયાળું મોલ ઉભા સીમમાં; આવે લરકર
તો છોડ છુંદાઈ જાયરે, વિવા'ની વરધે. ૫
તેવા સમયમા જન ન તેડાવિયે; માનો વૃદ્ધના,
જુખની જે વાતરે, વિવા'ની વરધે;
કાગણુ માસમાં લગન ન લીજિયે; પડે ઘેરૈયાની
ધણી પંચાતરે, વિવા'ની વરધે. ૬
એમાં લગન તો જૈતરમાં જાણજો; ખેડ ખેતીનું
કરી લે સહુ કામરે, વિવા'ની વરધે;
નહિ કચરા કાઠવ કે ઢુંકા દહાડલા; નહિ ટાઢ કે
ધણી નહિ ધામરે, વિવા'ની વરધે. ૭
કરી પુસ્તક તપાસી લગન આપિયું; ચૈતર વદી
એથ ને ચંદ્રવારે, વિવા'ની વરધે;
દીસે હરખ્યા સૌ શુભી દલપત કહે; કહ્યું એજ
લગન નિરધારે, વિવા'ની વરધે. ૮

ગીત ૬૧ મું.

વિવાહની વરધામાં કન્યાને ઘેર આવણું
ગીત સાતમું.

લગ્ન સાંભળીને વેપારીનો હર્ષ તથા લગ્ન,
લઈને ગોર મોકલવા વિષેનું ગીત.
“મોઢવામાં કોણુ કોણુ સાજન ખેડારે.” એ રાગ.
ચપાંગાનાં લગનના શુભી સમાચારે,

૧ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “એમાસામાં
લગ્ન કરવાની જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં ના પાડી છે. તેમજ
ઢુંકામાં ઢુંકા. દહાડા તથા ધણીમાં ધણી ઠાઠ ધન
સંક્રાંતિમાં હોય છે મટિ તે મહીનામાં પણ લગ્ન
કરવાની ના લખી છે. કુતાશનીના તોશનથી લગ્નનાં,
ઉપયોગી કેટલાંએક માણસો જખમી થયાં હોય તેથી
અથવા શિયાળું મોલ લણવાને વખત કુતાશની પછી
થોડાંક અઠવાડિયાં સુધી ખીનસંક્રાંતિ લગી પોહોંએ છે
ત્યાં સુધી હોય છે તેથી ખીનસંક્રાંતિમાં પણ લગ્ન
કરવાની ના લખી છે.

વધો આખા દેશમાં ઉમંગ અપારે;
વિવા' જેવા લાખો મનુષ્ય જોમાં થાશેરે,
વ્યાપારીના માલ ધણી વેચાશેરે. ૧
સોનાં રૂપાં કયાં ઘણી મળશે સોંધાં રે !
માણિક ને મોતી પણ થાશે મોંધાં રે;
સાકર ધી ખાંડની ખપશે વખારેરે,
હીર ચીર ખપશે ચાન હજારેરે. ૨
પાણી વાવરે તેમ ધી વવરાશે રે,
સાકર તો ખાખે ખોખે પીસાશેરે;
કાંકરાની પેરે રૂપેયા ઉછળશેરે,
માગણને મનમાની મેળ મળશેરે. ૩
હાથી થોડા હજારે હજાર લેવાશેરે,
મોહાગર ફટલાએ શ્રીમંત થાશેરે;
વ્યાપારીઓ એમ કરીને વિચારે,
લાખા વિવિધ વસ્તુની ભરવા વખારે. ૪
ચીન ને વિલાયત મ્હોંચી વાતરે,
ઉપડમા વ્યાપારીઓ જવા યુજરાતરે,
આખી પૃથ્વીપર ડંકા વાગ્યોરે,
સર્વ કોકને સારી કલમ જાગ્યોરે. ૫
લગન લેને કોણુ રતનપુર જાયરે,
યુજુવ'ના ગોરને ત્યાં મોકલાયરે;
થોડા હાથી થોડા ને ડંકા નિશાનરે,
સાથે લાભ જાય લગનિયા નિદાનરે. ૬
લગન તો ચૈતર માસમાં આવેરે,
શાણુ વેવાઈને જઈ એમ શુભાવેરે;
એવું ધારી ગોરને કીધા વિદાયરે,
તેની સાથે એવક જન પણ જાયરે. ૭
વેવાઈને કા'વ્યો સમાચાર સારો,
જન લેને આપ જલદી પધારેરે;
સગાં રોહી લાવજો સાથે તમામ રે.
દેખી દીસે સીજશે દલપતરામરે. ૮

ગીત ૬૨ મું.

વિવાહની વરધામાં કન્યાને ઘેર આવણું
ગીત આઠમું.

કન્યાની મા પૌતાના સ્વામીને કન્યાના લગ્ન કરવાની,
સત્યના કરે છે તેનું ગીત.
“ગણેશ પાટ ખેસારિયા, લલાં નીપજે પકવાન.” એ રાગ.
કનકાવની કહે કંઈને શુભો સ્વામી કહું સુવિચાર;

પુત્રી પરણવા જેવી થઈ, લગ્ન કરે નિરધાર. ૧
જગતસિંહચના પુત્ર સાથે, બહેનું કર્યું છે વેવીશાળ;
ભણીગણીને ભણે થયો, પામ્યો વિચિત્રભુદ્ધિ વિશાળ. ૨
લાડકડીનું લક્ષધા, મન માન્યું છે તેની સાથ;
વિધિ પ્રમાણે વિવા' કરી, હેતે મેળવિયે બેના હાથ. ૩
લખો કુટુંબને કેકાતરી, સગાં બહાલાં સંભારી સર્વ;
આવે સદુ આપણે આંગણે, જાણું ધન્ય ધડી ધન્ય પર્વ. ૪
ધરતું મનુષ્ય ડાહ્યું થયું, આખા કુટુંબમાં કહેવાય;
સર્વથા તેની સલાહ લઈ, કામ કરિયે તો જીલ ન થાય. ૫
દી હવેલી રંગાવિયે, સોનાં રૂપાં મંગાવિયે સાર;
શાણા સોની બેસારીને, સારા ઘડાવિયે સજ્જાર. ૬
વિવિધ વસ્તુ વસાવિયે, જન મોકલી દેશ વિદેશ;
દશરે ધન આપ્યું હોય તો કંજુસાધ ન કરિયે લેશ. ૭
એવો તો વિવા' આદરે, જન જાણે ગામે ગામ;
પાળું કરવા વિગતથી, દીલ ઇચ્છે દલપતરામ. ૮

ગીત ૬૩ મું.

વિવાહની વરધામાં કન્યાને ધર ગાવાનું

ગીત નવમું.

લગનગાથો આવવા વિષેનું ગીત.

“રામ લક્ષમણ વનમાં સીધાવના.” એ રાગ.

કહે કનકાવતી મુણે કેથળ: ઘણા વાગ્ન વાગે ધર
ધર, દીસે લીલા દહેર, લગનગાથો આવિયો;
વરધોડાનથી ધામધુમથી; શોભી રે'છે જુઓ;
આખું શહેર, પ્રજાની છે મહેર, લગનગાથો. ૧
વિવા' વિવા' દીસે આખા દેશમાં; ગામે ગામમાં,
દમકે છે ઢોલ, ગાળે છે ભૂગાળ, લગનગાથો;
સગાં સ્નેહીને કરીને મેળાવડો; લોકો કરતા
દીસે છે કલ્લાલ, બોલી મીઠા બોલ, લગનગાથો. ૨
જેને ગામને ગોદરે જે જુઓ; જનાં જનને જોડી
જોડી જાય, ગીતો રૂંડાં ગાય, લગનગાથો;
શોભે ધર ધર માંડવા શહેરમાં; ઘણાં ધર તો
વિવા'તાં દેખાય, દેખી રૂંડી થાય. લગનગાથો. ૩
પૂજ્યા જેમ સ્નેહીને પૂજિયે; લેયે સારાં સગાંની
સલાહ, આદરિયે વિધાહ, લગનગાથો;
જેવા જેવી તો જન તેડાવિયે; સહુને અંતરે
ઉપજે ઉત્સાહ, કહે વાહવાહ; લગનગાથો. ૪
અજ્ઞાનને બોલાવીને કહે; તાજાં તે કરે પુલ

તૈયાર, વાવીને આ વાર, લગનગાથો;
વાવે વેલા તે નામરવેલના; પાકાં પાન તો જોશે
અપાર, એનો શો શુભાર, લગનગાથો. ૫
મોતી લેવા જવેરીને મોકલો; હીરા લ્યો ધન
ખરચી હજાર, શોધાવો બજાર, લગનગાથો;
ધાવે ત્યાં વળી ધડિયાને મોકલો; કરે અનના
મોટા અંખાર. લે માલ શ્રીકાર. લગનગાથો. ૬
રજા આપો રૂડા રંગરેજને; વસ્ત્ર રંગવાના કરે
રંગ, આપે જેથી અંગ, લગનગાથો;
લીસો પીજો કસુંબી મટાઈયો; થાય દેખનાં જન
મન દગ, વધે ઉછરેમ, લગનગાથો. ૭
દેશ દેશના દરજી તેડાવિયે; શીવવામાં જે સદુથી
મુગળજી, પામેલા વખાણ, લગનગાથો;
કહે દલપત જેની કારીગરી; કરે પંચ મળીને
પ્રમાણ, એવા કળા જાણ, લગનગાથો. ૮

ગીત ૬૪ મું.

વિવાહની વરધામાં કન્યાને ધર ગાવાનું
ગીત દસમું.

દીકરીને પરણાવીને લ્હાવો લેવા વિષેનું ગીત.

“રઘુનાથજીની થોડલી.” એ રાગ.

સ્વામીજી આ સંસારમાં હોય વિવા' સમાન ન હરે;
કોડ દિવાળી થકી કહેરે, આને એજ દિવસ
કનકર્પ, લ્હાવો ભંડો લીજિયે. ૧
જુના ખમ્મના કિધારીને ધન, ખચો ધરી ધણી ખાંત;
ખારી પુત્રીને પરણાવિયેરે; ત્યારે મુજબ મન થાય
નિરાંત, લ્હાવો ભંડો લીજિયે. ૨
મોટો રચાવો માંડવો. જેવા જેમ કહે સદુ જન;
સદુથી સવાઈ લીજિયેરે; ત્યારે મને અમારું
મન. લ્હાવો ભંડો લીજિયે. ૩
આવે જમોષ જેને આંગણે, એનો સુકળ ગાનું સંસાર;
જેણે જમાઈને ન પાંખિયેરે, એનો અક્ષય ગયો
અવતાર, લ્હાવો ભંડો લીજિયે. ૪
પુત્રી જમાઈને ન પીરચો, જેણે કોડે કરી કેસાર;
મોઢં ધાલીને મા'લી નહિરે, એણે લ્હાવો ન લીધો
લગાર, લ્હાવો ભંડો લીજિયે. ૫
રણી રણી ધન રાખિયું પણ વાવરિયું ન કોઈ વાર;
જન ન આવી જેને આંગણેરે, એનું થયું ન
શોભે ધરખાર, લ્હાવો ભંડો લીજિયે. ૬

બધા જેપાને બેલાવોને કરાવ, પ્રથમ લગનને કરાવ,
વેવાઇને ઘેર મોકલોર, લખી લગન બધો ધરી
ભાવ, લઠાવો બધો લીજીયે. ૭
ધર્મી નિયમ અંતર ધરી, કરો નીન પ્રમાણે તતખવ;
જેથી રીએ સ્વામી જગનનેરે, દીલે દલપતરામને
દેવ, લઠાવો બધો લીજીયે. ૮

ગીત ૬૫ મું.

પીઠી યોગતાં ગાવાનું ગીત.^૧

“કંકુ છાંટી કંકાતરી મોકલે.” એ રાગ.
છરે પીઠીમાં કેસર કરતૂરી; છરે પીઠીમાં કઢીએ
કપૂર, લાડકડાને પીઠી ચંદે;
છરે પીઠીમાં અપર અગરજે; છરે પીઠીમાં
ચંદન ચૂર, લાડકડાને પીઠી ચંદે. ૧
છરે દશરે દિશા આખા દેશમાં; છરે પીઠીની
પસરે સુવાસ, લાડકડાને પીઠી ચંદે;
પીઠી વાળે છે વાન શરીરનું; થાય પીઠીથી રૂપ
પ્રકાશ, લાડકડાને પીઠી ચંદે. ૨
પીઠી મોંથી મળે મુલનાનમાં; સાત સોનૈયાની
સવા શેર, લાડકડાને પીઠી ચંદે;

૧ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “પારસીઓમાં,
કન્યાને પીઠી યોગતાં ગીત ગાય છે. હાંદુઓની,
કેટલીક નાતોમાં વરને કન્યા તરફની સ્ત્રીઓ પીઠી
યોગીને નવરાવે છે તેની ચતલખ એવી જણાય છે
કે વરના શરીરમાં કાંઈ ખોડ ખાપણ હોય તો
જણાઈ આવે. તે ઉપર એક ઇતિહાસ છે કે
કલોલના રાજાની સગલો રાણીએ અને પાંદણના
રાજાની સગલો રાણીએ અમાકૃતી એવો દરાવ
કયો હતો જે આપણામાં એકને દીકરો એકને બીજાને
દીકરી અવતરે તો બન્નેનું લગ્ન કરવું. પછી તે
બન્નેને દીકરીઓ અવતરી પણ કંદાલની રાણીએ
એવી વાત ચલાવી જે મારે તો દીકરો અવતર્યો
છે. પછી તે બન્ને જ્યારે સોળ વર્ષનાં થયાં ત્યારે
લગ્ન કરાવ્યું અને વર પરણવા ગયો પછી જ્યારે
કન્યાની તરફની સ્ત્રીઓ વરને પીઠી યોગવા આવી
ત્યારે કાંઈ ખાંડાનું કાઢીને વર ધોડે ચઢીને નાસી
ગયો.”

૨ કન્યાને પીઠી યોગતાં “લાડકડાને” એમ ગાવું.

ચંદે પીઠી તો ઉમદા અમીરને; જેને લક્ષ્મીની
હોય લીલાલ્હેર, લાડકડાને પીઠી ચંદે. ૩
પીઠી નવારે નગરમાં નીપજે; ત્યાંથી આત્રી
અમારે દેશ, લાડકડાને પીઠી ચંદે;
પીઠી જેમસિંહભાઇએ મૂલવી; લીધી લાવરી
નાણું વિશેષ, લાડકડાને પીઠી ચંદે. ૪
રાય રાણા રૂદે ધચ્છતા રહે; રૂડો રાજાની પીઠીને
રંગ, લાડકડાને પીઠી ચંદે;
પીઠી ફુનિયામાં ફુલબદેવને; પીઠી એપે ચતુરભાઇને
અંગ, લાડકડાને પીઠી ચંદે, ૫
પીઠી ચંદ્રકળા જેવી ચળકતી; પીઠી શીતળ ચંદ્ર
સમાન, લાડકડાને પીઠી ચંદે;
પીઠી અમરવેલી જેવી એપધી, પીઠી દેહે આનંદ
નિદાન, લાડકડાને પીઠી ચંદે. ૬
પીઠી સારમાં સાર સંસારમાં; પીઠી મહા સુખનું
છે મૂળ, લાડકડાને પીઠી ચંદે;
પીઠી ભાગ્યશાળી જનને બજે; જેને ધર્મર હોય
અનુકૂળ, લાડકડાને પીઠી ચંદે. ૭
મળી ટોળે સુવાસણી સુંદરી; પીઠી યોગે ને મંગળ
ગાય, લાડકડાને પીઠી ચંદે;
પીઠી યોગી અધોળ કરાવિયું; કહે દલપત સરસ
દેખાય, લાડકડાને પીઠી ચંદે. ૮

ગીત ૬૬ મું.

ઉકરડી નોતરનાં ગાવાનું ગીત બીજું.

“ત્રાંબા કુંડી તે નગર સોહામળી.” એ રાગ.

રૂડો બાજદ છે બહુ મલનો; ત્યાં બિરાજ રે,
હરખ સહિત, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
તે સમયની શોભા થી હું વરણું; ખુશી ઉજળે રે,
જેતાં ખચીત, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૧
ત્રાંબા કુંડી ઉડી રૂડી એપતી; માંહી ભરિવારે,
નિર્મળ નીર, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
શીર તેલ સંચારે સુવાસણું; નવરાવે રે,
યોગી શરીર, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૨
યોભ્યાં કેસર કરતૂરી અગમજ; તેથી પસરે રે,
સરસ સુવાસ, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
મુખ કાન્તિ મનોહર અમજે; જેવો પરણે રે,
ચંદ્રપ્રકાશ, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૩

૧ કન્યા હોય તો “લાડકડી કોડીલી અધોળ કરે”

બલા પીતળ લોટા જળે ભરી, અંગ ઉપર રે,
રેરે અધિક, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
હિમાચળથી ગંગા નદી જેમ વહે, એમ ચાલી રે,
નીરની નીક, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૪
અલખેલો અધોળા ઉભા થયા; અંગ લોહું રે,
લેને રમાલ, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
અંગે વસ્ત્ર ધર્યા રંગ ઓપતાં; કર્યો કંકુનો રે,
ચાંદસો ભાલ, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૫
પૂરા પ્રેમથી માતાએ પોષિયા; લીધાં વારણું રે,
વારંવાર, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
ઉતારીને સંપુટિયું આગળ ધર્યું; કર્યો એ રીતેરે,
કુળનો આચાર, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૬
એતો લેડના હેનનાં ચિહ્ન છે; દેશ દેશની રે,
જુદી છે રીત, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
મળી માનની રનેહી સગાંતણી; ગોરી ગાય છે રે,
મંગળ ગીત, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૭
મામે આવી તેડી લીધા તે સમે; પધરાવ્યા રે,
થારે રૂંદે હામ, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
આશા પૂર્ણ હજે સર્વ એમની; દે છે આશીષ રે,
દલપતરામ, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૮

ગીત ૬૭ મું.

ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

ક્રમ્મ આનું ગીત.

“ઉકરડી નોતરતાં, વનમાળી રે.” એ રાગ.

ઉકરડીને નોતરી, વડુવારે રે; એસારિયે ઘર “હાર,
શુભા વડુવારે રે; જે નારી ગદી ગોળરી, વડુવારે રે;
એનો એવો અધિકાર, શુભા વડુવારે રે. ૧

૧ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “એની મતલબ
એછે જે મારી દોલતનો દાખડો તે તારા પગની રજ
બરાબર છે.

૨ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “ઉકરડી નોતર-
વાનું કોઈ શાસ્ત્રમાં લખેલું જણાતું નથી તેથી તે ચાલ
આખા ભરતખંડના હિંદુઓમાં હોય, એમ નથી. મ-
તલબ એવી જણાય છે કે કચરો પુનંને નાખવાની એક
જગ્યા નક્કી કરવી અને ત્યાં ગીત માધને સહુને જાહેર
કરવું અને ઉઠાડતાં પથુ ગીત માધને જાહેર કરવું કે
હવે અહીં કોઈ કચરો નાખશે નહિ, પથુ તે ચાલ

ઉકરડી જાહેરતાં, વડુવારે રે; ૨જ વખતે આવી અંગ મુ;
ક્રમ્મને જાહેરતાં, વડુવારે રે; શાય. તે રંગમા ભંગ. મુ. ૨
દેએથી ખામખુરનેહથી, વડુવારે રે, ઉલટોતેમવશુશાય, મુ;
કંઈકેઈવાંધાકારીને, વડુવારે રે; રાજનેરોજરસાય. મુ. ૩
ક્રમ્મનારીનીચોટલાં, વડુવારે રે; અણીએસુધરીનોમાળો, મુ.
દહાડોચરેસુતીકંડે, વડુવારે રે; કરનીતેવદવાનોમાળો. મુ. ૪
ક્રમ્મનારીનુંઆંગણું, વડુવારે રે; ઉકરડી અનુસાર, શુભા;
પાણીયાઈ તેનુંપાખિયે, વડુવારે રે; બેરે વળીખહુહાર. મુ. ૫
જુઓપાડીનેબોલનાં, વાડુવારે રે; લેશનહિતેનેલાજ, શુભા;
વાદવદેવિનાકારણે, વડુવારે રે; કરનાં કાંઈકામકાજ. મુ. ૬
સાજપરકે સુકરિહ, વડુવારે રે; પાથરીને જેમ તેમ, શુભા;
વાસણુએકાંનઉકરે, વડુવારે રે; એ રહે એમનાંએમ. મુ. ૭
વિવામાંસાખજેનીપડે, વડુવારે રે; મવાયમામેગામ, શુભા;
તેમાટેચેતીનિયાલજે, વડુવારે રે; દે શીખ દલપતરામ. મુ. ૮

ગીત ૬૮ મું.

વરને તથા કન્યાને નવરાવતાં ગાવાનું ગીત.

વડુની નિંદાને બહાને બાજીએને શિખામણ.

“સોનાના સ્થંભ હીરે જડ્યા રે.” એ રાગ.

કડવા લીખેડો અને કારેલીરે; કડવા યુક્તાખવડુના બેલ,
મેળાવડે સહુ મળ્યારે; તે વડુને કોઈ ન જાહેરારે;
કરી નાંખે તરણને તોલ, મેળાવડે સહુ મળ્યાં રે. ૧

બંધ પડ્યો છે. ઉકરડી નોતરવાની તથા ઉઠાડવાની
રીત ગઈ છે. ત્યાં એ દવાડ વગેરે નાંખવા બોંચમાં
મોટું કુંડું ધાલીને તેમાં લોહાના ઉલેચણિયા સુકયાના
અસલ ચાલ હરો તેથી હાલમાં એક કુલડીમાં લોહના
ખીલો મુકીને ત્યાં દોરે છે. ઉકરડી ઉઠાડતાં ગીત ગાય
છે જે “ઉકરડી ઉઠાડતાં, વનમાળી રે; લાખે છે સો-
નાના ખુટો કે યજ્ઞમાળીરે.” એ ગીતની મતલબ
એવી જણાય છે કે, વિવાતા ધરમાં પુનઃમાથી પડેલી
આખડેલી સોના રૂપાની જણુસ જડે, તે માટે બધા
દિવસના પુનંને તે દેકણે એકડો કરીને વિવાહ વિત્યા
પછી નિરાંતે તપાસીને નાખી દેવો. અસલના કેટલાક
ચાલ ધણા ઉપયોગી છતાં તેમાં ફેરફાર થઈ જવાથી
નકામાં થઈ પડ્યા છે અને કેટલાએકનું તો કારણ પથુ
સમજાતું નથી, કે આ ચાલ શા વાસ્તે કર્યો હશે.”

૩ ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનાં પાંચ ગીત છે તે વર
તથા કન્યા બેઠેને ઘેર ગાયા તેવાં છે.

ધનપાળભાઈને ધન્ય છે; સહન કરેછે સદાય,
મેળાવે; હાંધું જો હોયતો બદલિયે; માણસ
બદલું ન જાય, મેળાવે. ૨
મેળાવે જન બહુ મળારે; સહુ જના સરખા
ન હોય, મેળાવે; કે જન ગરવા ગંભીર છે;રે;
હલકા મનના હોય કોય, મેળાવે. ૩
જેવું હોય તેવું નિભાવિયે; સાંકડી હોય જ્યાં સગાઇ,
મેળાવે; મોટાનાં મન મોટાં હોયછે; તે મુદા
રહે ગમ ખાઈ, મેળાવે. ૪
મોઝ મોટા મોટા ચાંબલારે; મોટાને શિર મોટા
બોજ, મેળાવે; હલકી તો વળિયે તે
વાંસડારે; તેના બોજ તેના સરખોજ, મેળાવે. ૫
સહુ બળ્યાં જમવાને માંલવારે; ધરનાં તો
કરવાને કાજ, મેળાવે; સંપાને કામ જો સહુ
કરે; ધરતણી તો વધે લાજ, મેળાવે. ૬
તમને ગુલાબવડુ અમે કહ્યું; ધીંગને સંભળાવા
કામ, મેળાવે; તમે તો વધાર્યો વિશ્વમારે;
ગુલાબકી જલ કામેકામ, મેળાવે. ૭
સમજી તો સમજ્યામાં સમજશે; ત્રુપ તો પડે
ન્યારે માર, મેળાવે; હલપતરામે દીધી ભલીરે;
સહુને શિખામજી સાર, મેળાવે. ૮

ગીત ૬૬ મું.

ઉકરડી માંતરતાં ગાવાનું ગાત ત્રીજું.

સંપાને કામ કરવા વિષે.

“ ગજેશ પાટ બેસારિયા, ભલાં નીપજે પકવાન. ”
એ રાગ.

કચરો પુંજે ને કુસંપનાં બીજ, વાંધા પડે તે વચન;
આ ઉકરડીમાં નાંખજો, મોટું ગભિર રાખીને મન. ૧
ધરતું મનુષ્ય ધરમાં નહિ તેના ધરની ફરેતી થાય;
ધરડાં વિનાનું ધર નહિ એવી કહેવત સાચ કેવાય. ૨
સેના હોય સેનાપતિ વિના, તેતો ધણીવગરની ધાડ;
માંદા માંદી લડી મરે, એની કાણુયુલે જીમરાડ. ૩
સંભા વિષે એક સલાપતિ જો, દશવિધે તો ઠીક;
નહિ તો બધા મડબડ કરે, રાખે ન કોઈની બીક. ૪
કુટુંબમાં પશુ કોઈને એમ ઉપરી કરિયે એક;
મરગદ તેની માનિયે, તો ઉપજે મુખ અનેક. ૫
રાગને કુકમ ન માનીતે, જો પ્રજા સ્વહંદી થાય;

ગણે નહિ કોઈ કોઈને, કોઈને મળે નહિ ન્યાય. ૬
નોકરીની આશા કરી, આવ્યા આરખ મળીને અનેક;
રાયે કહ્યું તમમાં થકી, ઉપરી ઠરાવો એક. ૭
તેની સાથે તમે સર્વના, અમે કરાવી લેએ કરાર;
પ્રત્યેકને નહિ પૂછિયે, જેમએ એકજ જવાબદાર. ૮
એક કહે હું ઉપરી, બીજો કહે હું ઉપરી થનાર;
સહુ એમ વાદ વદી પડયા, રાયે કાંઈયા રહેરની બહાર. ૯
કરિયે સજન મેળાવડો, તેતો વધવા વિશેષ સનેહ;
જો ઉલટા વાંધા પડે તો, કાણુ તેડાવે તેહ. ૧૦
લેવાની લાલચ ન રાખિયે, હળીમળી વધારિયે હેત;
અણુસમજી એકાં થઇ લઈ દોકટ થાય ફરેત. ૧૧
ધમ્મર આપે દીન ઉજળો, ઘેર માંડિયે માંગલિક કામ;
કુટુંબ કસોલ કીનિયે, દેખી રીડે હલપતરામ. ૧૨

ગીત ૭૦ મું.

ઉકરડા માંતરતાં ગાવાનું ગીત ચાથું.

મધ કરનારી સંપાલી ભમરીનું ગીત.

“અમારા તે વાંધા ગોરી નહિ કરે.” એ રાગ.
આજ આનંદ મારે આંગણે; એાચ્છવમાં
નું બલે આવી, રે ભમરી ભલા ભાગ્યની;
સંપ તમારો છે સવોપરી; તેથી તું
મારે મન ભાવી, રે ભમરી. ૧
મારે આંગણે ઉડો આંબલો;
તેની ડાળે કરો જમાવ, રે ભમરી;
સુવર્ણ સરખાં સારા શાભાતો;
તમારા દેહનાં દેખાવ, રે ભમરી. ૨
કરીને કુટુંબ મેળાવડો;
સંપાને વસોણા સદાય, રે ભમરી;
મહિયારો કદિયે નહીં બેઠ્યતી;
એ મોટું અચરજ જણાય, રે ભમરી. ૩
વખો વિચાર બણે વંચનો;
તોય હરેણો એક કામ, રે ભમરી;
સંપાને ક્યવેતો સંગ્રહ કરો;
સંપાને સહુ કરેણો કામ, રે ભમરી. ૪
વડકારી વડુ તમને જોઈને;
જો કરે ચિતમાં વિચાર, રે ભમરી;

૧ કવીશ્વર હલપતરામ લખે છે કે “તેઓમાં
એક રાણી હોય છે, તેના તાખામાં સહુ સંપાને
કામ કરે છે.”

તો તે પોતેજ પસ્તાઈને;
પોતાને કરશે ધિક્કાર, રે ભમરી. ૫
કેની નિશાળમાં તમે ભણ્યાં ?
ક્યાં શીખ્યાં જિખામણ સાર ? રે ભમરી;
પૂરણ સંપના પ્રતાપથી;
ભોગવો અખુટ બંડાર, રે ભમરી; ૬
સંપોને જે વસે સંસારમાં;
એને પણ એવું મળે સુખ, રે ભમરી;
જન જાતિ યેને સંપ જે તજે;
માતાની તે વગેરે કૃપા, રે ભમરી. ૭
આજ છે ચંપાબાનો સોહસો;
ભક્ષે તું આવી છે આ હામ, રે ભમરી;
હામસો તારો દેને સર્વને;
દે શીખ હલપતરામ, રે ભમરી. ૮

ગીત ૭૨ મું.

ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનું ગીત પાંચમું.

ઉકરડી નોતરવાનાં કારણ વિષે.

“ વંદુ રે પાટણ વંદુ ધાળકું, કાઠી માળવે
નવ રે. ” એ રાગ.

વિવાતા ધરમાંથી વાળીને, પૂળે એકઠો કરિયે રે;
એકાંતે રાખી મુકિયે, જ્યાં ઉકરડી નોતરિયે રે. ૧
જ્યાં ત્યાં પૂળ કચરાતણી, ગંદકી નવ થાય રે;
એ થકી આંગણું આપણું, સ્વચ્છ સાઈ દેખાય રે. ૨
વળતી ઉકરડી કાઠિયે, વિવાના દીન વીતે રે;
તે અધો પૂળે તપાસીને, તજિયે રૂડી રીતે રે. ૩
જે પૂળે ધરમાંથી વાળીને, દૂર નાંખીજ દેએ રે;
સોનું રૂપું પડે આખરે, તો ક્યાં શોધવા જાએ રે. ૪
કુટુંક કે કોઈ ઉતારિયે, ભોંયમાં, એક હામ રે;
એકવાડ ને એસામણ, તેમાં ભરિયે તમામ રે. ૫
વળતી ઉલેચી નાંખિયે, ધણે વગેળે જૈને રે;
ખાળ કુવો કાં તો કીજિયે, સારી સમજણ લેને રે. ૬
વિવાતા ધરને આંગણે, નહિતો કાદવ થાય રે;
ચાલતાં પણ અડચણ પડે, દુઃસ્વપ્ન દેખાય રે. ૭
સાઈ રાખો સ્વચ્છ આંગણું, સર્વે સમજીને આમરે;
તો તમને આશીર્વા અતિ, દેશે હલપતરામ રે. ૮

ગીત ૭૨ મું.

વરના કુલેકામાં (એટલે કે વરણાકામાં)

ગાવાનું ગીત પહેલું.

પોસ ભરવાનું ગીત.

“ કુલે તારાં નાળિએર શણગાર્યાં ?

ને કુલે તારી શેષ ભરી રે ” એ રાગ.

સાહેબજીદાયતુરભાઈસરદાર, આજભાવેપોસકુલેભયોરે ?
બેચરભાઈધેરજીવકારવડુછેનાર, આજભાવેપોસતેભેભ. ૧
તેણે સારા સળવ્યા શણગાર, મોતીનું છોણું શિર ધર્યું;
હૈયે ધર્યો હીરાકેરી હાર, કપાળે કંકુતિલક કર્યું. ૨
મોતીડે વધાવ્યા વારંવાર, મુખડાનાં લીધાં મીઠાંરે;
અંતરમાં જ્વાલપ અપાર, દીલડાનાં ડાઘાં દીડાંરે. ૩
એવામાં મરાની સરદાર, સોદાગર એક આવિયો રે;
જ્વેતાં જેની સરત શ્રીકાર, લાખણી ધોડી લાવિયોરે. ૪
તે ધોડીનું નિરખતાં તેજ, જીવકારવડુ જળે વારણે રે;
બેચરભાઈએ લીધી દે અવેજ, લાડકકા વરને કારણે રે. ૫
રૂદયામાં થયો રમિયાન, વરણાકે ચઢાવિયારે;
જીવકારવડુએ આજ ભલી ભાન, લાડે કોડેલડાવિયારે. ૬
અતિહેને કચ્ચારી આશીર્વા, પરણી બેલા પધારણે રે;
જેજે ધારે તેતે જગદીશ. તમારા અર્થે સારણેરે. ૭
સાતે સુખ મળ્યાં હામેહામ, તમારાં કુખ દૂર જળેરે;
દેહે આશીર્વા હલપતરામ, તમામ કામ સિદ્ધ થળેરે. ૮

ગીત ૭૩ મું.

વરના કુલેકામાં (એટલે કે વરણાકામાં)

ગાવાનું ગીત બીજું.

ઝગમગિયાના જામનું ગીત.

“ ઝીણા સુતરના પટકા વણાવો, પટકા વણાવો,
ગાંઝે હીર જડાવો. ” એ રાગ.

ઝગમગિયાના જામો શીવડાવો, જામો શીવડાવો;
દોરગી કોર દીપાવો; એરે જામો જીયા વરને ખેરાવો,
વરને ખેરાવો, શિર શિરબંધ બંધાવો. ૧
ખાન ને શ્રીકળે પોસ ભરાવો, પોસ ભરાવો;
મોતીની દોરે વધાવો, જરિયાનના ખમે પટકા નંખાવો,
પટકા નંખાવો, મોતી તોરા લટકાવો. ૨
ધોડીને કાળે બુધરા ધડાવો, બુધરા ધડાવો;
મોરડે ફરતા મુકાવો; કુંદનકેરો મોરડો કરાવો,
મોરડો કરાવો, માણક મોતી મઢાવો. ૩

લાખ ટકાનાં ઝાંઝર લાવે, ઝાંઝર લાવે,
 થોડીને પામે પ્હરોવો; પાંદણાંહીનું પલાણ
 મંગાવે; પલાણ મંગાવે, થોડી ઉપર મંગાવે. ૪
 એ થોડી ઉપર જ્યાં વર મહરે, જ્યાં વર
 ચંદશે, હાથે લગ્નમ પકડશે; નગરી તથા જન
 નેવા ઉપરશે, નેવા ઉપરશે, દુશ્મન પુક બળડશે. ૫
 રૂપ નેમન દાદાનું મ્હોરો, દાદાનું મ્હોરો, લગ્નલગ્નો
 મુખ સામું નેશે; રનેહી સમાં પણ સર્વ સંતોષે,
 સર્વ સંતોષે, નિરખીને હરખીત હોશે. ૬
 થોડી ઉપર વરરાય મિરાળે, રાય મિરાળે,
 શોભીત સજન સમાળે, જનલગ્ન જળી
 શિરપર જાળે, શિરપર જાળે, વાજત વિધવિધ વાળે. ૭
 કુંવર પમારો પરણવા કામ, પરણવા કામ,
 લે જનદોશનું નામ, દીલ થઈ આશીષ દેશે તે કામ,
 દેશે તે કામ, દિનવર દલપતરામ. ૮

ગીત ૭૪ મું.

વર તથા કન્યાના કુલેકામાં (એટલે કે વરચોડા
 માં) ગાવાનું ગીત પહેલું.
 ગજરાનું ગીત.

“ મોહનજીએ મોકલ્યું રે મોસાળું. ” એ રાગ.
 માલણ ગુથી લાવ ગુલિયલ ગજરા; તારા ગજરાનો
 માનીશું મજરા, માલણ ગુથી લાવ ગુલિયલ ગજરા. ૧
 તારા ગજરાનું આંખીશું મલ, માંહી ગુથળે ગુલાખનાં
 દલ; જે તું કહીશ તે કરશું કશુલ, માલણ. ૨
 જેવી હોય તારી ચતુરાઈ, તેવી કરજે તેની સરસાઈ;
 કાંઈ બાકી ન રાખીશ બાઈ, માલણ. ૩
 એવી કરજે કારીગરી એમાં, જુગિ હોય નેવા,
 જેવી જેમાં, મોહ પામે મુનિવર તેમાં, માલણ. ૪
 વર લાડકડાનેરે કાળે, એવો ગુથળે ગજરા તું
 આળે, જેવો જવપતિને જાળે, માલણ. ૫
 ગજરા મલ પામે મુલતાન, સારો સારો કહે મુલતાન;
 થાય ગુથળજન નોઈ મુલતાન; માલણ. ૬
 એમાં જુગિ નેવા નોમ જાણી, જાળે અંબાં
 ઉમંગ આણી; રીડે રાજ અને વળી રાણી, માલ. ૭

૧ કન્યાના કુલેકામાં એમ આવું કે “અંબાઈ
 લાડકડીને કાળે.”

તને આપીલ હીરાનો દાર, વળી સોળ સાર; શણગાર;
 ઉપર હેમની મ્હોર હનર, માલણ. ૭
 કનિતાની કીમત ઉર આણે, એજ ગજરાનું
 મલ પ્રમાણે, દામે દલપત બીજાનું જાણે ? માલણ. ૮

ગીત ૭૫ મું.

વર તથા કન્યાના કુલેકામાં (એટલે કે વર-
 ચોડામાં) ગાવાનું ગીત બીજું.

થોડીનું ગીત.

“ હંસા તે વરણી તે મરગા તે નયણી. ” એ રાગ.
 થોડિયેચટ્યાવરરાય સંભાળી, પિતાંખરની પલવટયાળી;
 થોડી છે રૂડી રૂપાળીરે, લટકાળી, પેખીપચકલ્યાળી. ૧
 પંચકલ્યાળીને પચેપ્રમાણી, વિગતે વડાવડાભૂપયાળી,
 જગતના જન સદુએ જાણી રે, લટકાળી. ૨
 એ થોડી દેશ મરાનથી આવી, વરને બાઈએ મલ
 ખરચી મગાવી; ભૂપતિને મન ભારી રે, લટકાળી. ૩
 જેનાં જેનાં ધણે જતને જડી છે નવરે દીને ધડનારે
 ધડી છે; ચતુરના ચિતમાં ચડી છે રે, લટકાળી. ૪
 લક્ષપતિને વ્હાલી ધણીલાગી. લાખ સોનૈયે તે
 મુલતાને માગી, વાહ એની વરણાગી રે, લટકાળી. ૫
 ચાલતી હંસીને ફૂલી હરણી, વિષ કહે એની
 ધન્ય વિચરણી; કવિ ન ચકે ગુણ વરણીરે, લટકાળી. ૬
 ખરીદ કરી ધન ખરચીને ઝાંઝે, કોડીલા રહેલ
 જળીલાને કાળે; જવપતિને જાળે રે, લટકાળી. ૭
 મજરની રચના ગાઈ આ અમે, મહિમા તેનો કરેલો
 કામકામે, દીડો છે દલપતરામે રે, લટકાળી. ૮

ગીત ૭૬ મું.

વર તથા કન્યાના કુલેકામાં (એટલે કે
 વરચોડામાં) ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

સાજનનું ગીત.

“ મુલ્લા સારી સોખત લાવે. ” એ રાગ.
 મન્યા વરચેડે જન મોટા, લોધા હાથ ગુલાખના મોટા,
 નથા દારેતારાનોતોટારે, સજની સાજનની ને શોભા. ૧.

૧ કન્યાને આવું હોય તે “ થોડિયે ચટ્યાં
 ચંખાળાં સંભાળી, પાતેતરની પલવટ વળી ” એમ
 આવું. ૨ કન્યાને “ કોડીલી છેલ જળીલીને કાળે. ”
 એમ આવું.

આવ્યા શહેર સુધા સુસતાન, આવ્યાં દિલ ડાહ્યા દિવાન;
 આવ્યા બળિયા બાહ્યાદુરમાન ૨, સંજની. ૨
 બન્યા વિચિત્ર બહુ સામેલા, કોઇ મુગલ કે ફરીંગી બનેલા;
 કોઇ મરેઠી વેષ ધરેલા ૨, સંજની. ૩
 છુટે બહુ વિષ આતસબાજી, છુટે બંદુક પથ્થુ બહુ બાજી;
 આપું ગામ રહ્યું તેથી ગાજી ૨, સંજની. ૪
 શોભે રથ ગજ ને સુખપાલ, ધમકે બહુ ધુધરમાળ;
 ઉડે અદ્ભુત અગિલ ગુલાલ ૨, સંજની. ૫
 આરથી ભેરમ મન બાવી, અંગરેજી પલટન આવી;
 વાળાં વિલાપતી તે લાવી ૨, સંજની. ૬
 રચીં સોના રૂપાની પુલવાડી, ધરીછે વરરામ^૧ અગાડી;
 બાણે ઝુકા સુરવતની બાડી ૨, સંજની. ૭
 સર્વે જન શુભ જશ પામે, ફરે લક્ષ્મી દામોદામે;
 દીર્ઘા આશીષ દલપતરામે ૨, સંજની. ૮

ગીત ૭૭ મું.

કન્યાના ફૂલેકામાં ગાવાનું ગીત.

ચુંદડી વિષે.

“મારી સોરે સવાસોની ચુંદડી.” એ ૨ ગ.

તમે ઓઢો ચંપાળ ચુંદડી;
 એનો અજબ તરેહનો રંગ,
 સહુથી ઓઢો સાહેબખડી ચુંદડી;
 ચુંદડીમાં અમરવેલ ચીતરી;
 એ તો ઉપજવે ઉરમાં ઉમંગ, સહુથી, ઓઢો. ૧
 શાશ્વ સસરા તમારા જગતસિંહે;
 કરી ખરીદે તે ખરચીને દામ, સહુથી, ઓઢો;
 શાશ્વી સાસુ પુલહદેએ મોકલી;
 લડવાઇ તમારે કામ, સહુથી, ઓઢો. ૨
 બેચરસિંહ તમારા જેઠ છે;
 રાણી જીવકેરવહુ છે નેહાણી, સહુથી, ઓઢો;
 દેવીસિંહ તમારા દિગેર છે;
 વળી દેવકેર^૧ વહુ છે દેરાણી, સહુથી, ઓઢો. ૩
 વિમળાબાઈ તમારાં નથુંદ છે;
 એવી સારી છે સાસરવેલ, સહુથી, ઓઢો;
 મહુરસિંહ તમારા કંથ છે;
 છોગાવાળા બળીલા છેલ, સહુથી, ઓઢો. ૪
 તમે પિયર ખેતાં છો પાતળાં;

૧ કન્યાના ફૂલેકામાં વરરાખની જગાએ ગાવું

તમે કનકારાણીની બેઠી, સહુથી, ઓઢો;
 માતા કનકાવતીને ઉદર વસ્ત્રાં,
 તમે સદગુણ સંગ્રહ પેઠી, સહુથી, ઓઢો. ૫
 તમે ધનપાળભાઈનાં બેન છે;
 તમે ગુલાબવહુની નથુંદ, સહુથી, ઓઢો;
 મુખ ચળકે તમારું બનોહરું;
 જેવો ચળકે પુનમનો ચંદ, સહુથી, ઓઢો. ૬
 તમે નારસિંહની બાણેજી છે;
 કમળસેન કાકાની બત્રીજી, સહુથી, ઓઢો;
 તમે નીતિના રસની અસરકારી;
 મન લીનરમાં રથાં ભીંજી, સહુથી, ઓઢો. ૭
 તમે ચૈદ વિદ્યા ને ચોસદ કળા;
 તેનાં બજોછો તત્ત તમામ, સહુથી, ઓઢો;
 એવા સદગુણ દેખીને દીલચક્રી;
 દંછે આશીષ દલપતરામ, સહુથી, ઓઢો. ૮

ગીત ૭૮ મું.

વરને ચેર લગનિયા લગન લઇને આવે

ત્યારે ગાવાનું ગીત પહેલું.

લગન લાવ્યા વિષે.

“જીરે આજ મેને ચોળા પર્વત તોતયા.” એ રાગ.

જીરે આજ મારે આનંદ અતિ ગણો;
 આવ્યા કનકાજીના ગુરજી ગુણ મંજિર,
 શુભ લગન લખાવી લાવિયા,
 હું તો લઈ લગનિયાનાં હરખે ઓવારણાં;
 પ્રેમે પાકે સારી સાકરનું કરીં નીર શુભ. ૧
 જીરે લગનિયાને આપું લાયક બેસણાં;
 એના સાથીડાને શેત્રંજી શ્રીકાર, શુભ;
 જીરે લગનિયાને આપું ઉતરવા ઓરડા;
 એના સાથીડા ઉતરશે ઘર મોઝાર, શુભ. ૨
 એના હાથીડાને નીડે સારી શેલડી;
 એના ઘોડાને નીડે નાગરવેલ, શુભ;
 આપું લગનિયાને ઉખેડાઈ અધિજવા,
 અગે મરદન કરવા આપું તેલ પુલેલ, શુભ. ૩
 હું તો લગનિયા જીવુંને જમાડું લાપશી;
 એના સાથીડાને પથ સારો કંસાર, શુભ;

૧ જો દિગેર કુંવારો હોય તો “વળી આવવી વહુ છે દેરાણી.” એમ ગાવું.

મારે ઘેર રે આજ સગાં સનેહી સૌ મળ્યાં;
 સ્નેહ કયો લગનિયાને સોએ ભુહાર, શુભ. ૪
 વરનાં માતાજીએ લગન વધાવિયું;
 વરનાં દાદાજીએ વાંચ્યું કરી વિવેક, શુભ;
 જીરે લગનતણે શુભ દવસ અવલે સાંભળી;
 જીરે રતનપુરીના હરખ્યા લોક અનેક, શુભ. ૫
 જીરે લગનિયાને આપી શાલો પાઘડી,
 જોના સાથીદાને પશુ સારો શિરપાવ, શુભ;
 જીરે લગનિયા લાવ્યા તે લગન વાંચતાં,
 જીરે રહિયામાં બહુ રીઝ્યા રાણા રાવ, શુભ. ૬
 જીરે વિવા'નાં વળાં વિધવિધ વગડાવિયાં,
 જીરે સાકર જેઠી તેનો નહિ શુમાર, શુભ;
 જીરે મંગળ ગીત ગાય મળીને માનની;
 જીરે શોભીતા સજિયા સૌએ શણગાર, શુભ. ૭
 જીરે લગનિયાને આપીને વિદાગીરી;
 જીરે કરવા માંડ્યું વર વિવા'નું કામ, શુભ;
 જીરે મહુ પ્રતાપે પગચાળુ શુભ પૂરું થયો;
 જીરે દોલથી આશીપ દેજી દલપતરામ, શુભ. ૮

ગીત ૭૯ મું.

વરને ઘેર લગનિયા લગન લઈને આવે ત્યારે
 ગાથાનું ગીત બીજું.

“ત્રાંબા કુંડી તે નગર સોહામણી.” એ રાગ.
 સખી આજ વધાવોરે આવિયો; ઉપજાવીયો રે;
 હરખ આપાર, સખી આજ મંગળ સોહલો;
 મોટા મોઢે મોટીરે વધાવિયો; અને ભાવિયો રે,
 આજનો વાર, સખી. ૧
 આજ તોરજુ ટેકે બધાવિયે; ગવરાવિયેર,
 મંગળ ગીત, સખી આજ મંગળ સોહલો;
 ઘેર સ્નેહી સગાંને તેડાવિયે; ઉપજાવિયેર,
 પૂરજુ પ્રીત, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૨
 મોખાં મોટીરે મોઢ પુરાવિયે, જોખાવિયેર,
 આંચણું આજ, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 વળી મંગળ વસ્તુ મંગાવિયે, સંપડાવિયેર,
 શોભીતો સાજ, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૩
 આજ જોખડિયા અળપાળિયે; રૂડા ઢાળિયેર,
 રંગ અમાપ, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 આજ સ્નેહની રીત સંભાળિયે; તેથી ટાળિયેર,
 લનતણી તાપ, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૪

અંજે શોભીતા શણગાર ધારિયે, ઉચ્ચારિયેર,
 સુખદ ઉચ્ચાર, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 વળી વિવિધ વિનોદ વધારિયે; સંભારિયે રે,
 સરજનહાર, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૫
 રૂડા રંગે હવેલી રંગાવિયે; ચીતરાવિયે રે,
 ચિત્ર વિચિત્ર, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 જેમે દીપમાળા પ્રગટાવિયે વગડાવિયે રે,
 વિવિધ વાજાં, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૬
 આજ સોના સખી ધડી નાણિયે; ઉર આણિયેર,
 પૂરા પ્રમેદ, સખી આજ મંગળ સોહલો;
 આજ પૂરજુ પુણ્ય પ્રમાણિયે; મીઠી વાણિયેર,
 કરિયે વિનોદ, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૭
 આજ હરખ દેખું આખા ગામને; મારા મામનેર,
 અધિક ધરાય; સખી આજ મંગળ સોહલો;
 દીલે હરખ છે દલપતરામને; શુભ કામનેર,
 કરવા સદાય, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૮

ગીત ૮૦ મું.

વરને ઘેર લગનિયા લગન લઈને આવે ત્યારે
 ગાથાનું ગીત ત્રીજું. ૧

રતનપુરમાં લગનની ધામધુમનું ગીત.
 “તું તો લીલી પીળી પાંખના પોપટાર.” એ રાગ.
 જીરે રતનપુરમાં વાત બધે વિખ્યાત થઈ રે;
 જીરે હરખ ધણેરો ઉપજ્યો ઘેર ઘેર રે,
 વિવા'ની શુભી વધામણી રે;
 જીરે કંકુ છાંટીને લખી કંકોતરી રે;
 જીરે શણગારવા માંડ્યું સુંદર શહેરરે; વિવા'ની. ૧
 જીરે મોટેરા રમવા માંડ્યો માંડવો રે;
 જીરે વરજુ બ્હોરી વિવિધ પ્રકાર રે, વિવા'ની;
 જીરે કરીમર તેડાવ્યા દેશો દેહના રે;
 જીરે સોની ખેસામાં ધડવા શણગાર રે, વિવા'ની. ૨
 જીરે ભગસિક કુંવર કેડે કેડે પરજુશે રે;
 જીરે કનકારાણાકરી કુંવરી સાથ રે, વિવા'ની;
 જીરે દોલત ઉભરાશે આખા દેશમાં રે;
 એવો દિન ક્યારે દેખાડે દીનાનાથરે, વિવા'ની. ૩

૧ આ ગીત નામ ફરફાર કરીને કન્યાના બાળને
 ઘેર પશુ બગાવ,

છરે સ્થિતિ^૧ સુલતાન પુછે દીવાનને ર;
 છરે સોનું સાથી બહુ મોધું વેચાયરે, વિવા'ની;
 છરે જગસિંહજીરાણીના પરણે મેટડા ર;
 છરે સોનું ધણું ખરીદ કરે છે રાયરે, વિવા'ની. ૪
 છરે મુલકમાં તેથી સોનું મોધું થયું ર;
 છરે અચરજ ઉપન્યું શુણ્ણતાં એવું કાન ર, વિવા'ની;
 છરે સુલતાનને ત્યાં પણ સાકર બહેંચી ધણી ર,
 છરે દીલમાં રાજ બહુ થયા દીવાનરે, વિવા'ની. ૫
 ત્યારે સુલતાને^૨ કા'લું રાણા જગસિંહને ર;
 ઉરમાં આનંદ અતિ ઉપન્યો અમને આજરે, વિવા'ની
 જે જે જોઇએ તે વસ્તુઓ મંગાવજો ર;
 સુખે કે'ને કાંઈ અમ સરખું હોય કાજ ર, વિવા'ની. ૬
 હાથી થોડા તથા પેલ્લ રથ પાલખી ર,
 જે જે અમારાં છે સર્વ તમારાં તેહ ર, વિવા'ની;
 તમે જીવમાં જુદાઈ જરી ન જાણશો ર;
 ધણો આપણો છે જીનો અસભનો રનેહરે, વિવા'ની. ૭
 મનથી મોટે હરખે મોટા વિવા' માંડજો ર;
 મોટી આજ તમારે ધન્યરની છે મેર ર, વિવા'ની;
 કહે દલપતરામ શાહે એમ કા'વિયું ર;
 પ્રીતે પુત્રને પરણાવો રૂડી પેર ર, વિવા'ની. ૮

ગીત ૮૧ મું.

ગણેશ બેસારતાં તથા ગણેશ માટલીઓ
 લેવા જતાં ગાવાતું ગીત.

“મારે સોના સમેરે સૂરજ ઉગિયો.” એ રાજ.

મારે આજને દિવસ અતિ ઉજળો;
 હું તો ગણેશ^૨ વધવાને જૈય,
 મારે સોના સમેરે રે સૂરજ ઉગિયો;
 મેટિ હરખે મે' પગરથ માટિયું;
 હું તો લાખેણો દલાવો લેય, મારે ૧.
 આજ સુખનો રતનાગર રહિયો;
 આજ લખમીની દીસે લીલાહરે, મારે;

૧ આ ટેકાણે પોતાના રાજતું નામ ગાવું. જે-

મકે, વદવાથમાં હોય તો “છરે રાજ બાલસિંહજી
 પુછે દીવાનને ર.” ૨ આ ટેકાણે રાજતું અને વ-
 રના બાપતું નામ ગાવું. જેમકે, છરે બાલસિંહ-
 જીએ કાવ્યું સુંદર રોહને ર.”

૨ જે નાતમાં ગણેશને આલ ન હોય ત્યાં “હું
 તો સજન મેળાવડામાં જય” એમ ગાવું.

આજ દશે દિશાઓ દિસે ઉજળી,
 આજ શોભી રહ્યું છે સાઈ સહેર, મારે. ૨
 હું તો તરિયા તોરણ ખંધાવું ટાડલે,
 મોંધા મોતીરૂં પરાવું ચોક, મારે;
 હું તો વાળાં વગડાવું હેતે હરખનાં
 લીલા જોવા મળે લાખો લોક, મારે. ૩
 કહાવું બહાનાં સગાને વધામણી;
 કઈ આનંદ જોઈજવ આજ, મારે;
 આજ ધન્ય ધડી ને ધન્ય દહાડલો;
 જાણું આજ મળ્યું રૂકું રાજ, મારે. ૪
 મારે આંગણે સાજન મળી આવશે;
 મારાં ઝડપલાં ઝાંકઝાળ, મારે;
 જોપે ઇદ્રાપૂરી શા મારા જોરડા;
 સોના પત્રે મટેલી પરસાળ, મારે. ૫
 હું તો સુડલા કોપલડીને વિનવું;
 કરો મારે આંગણે કલ્લોલ, મારે;
 તતે મેસી સોનાને સુંદર પાંજરે;
 બોલો બોલો મધુરા મુખે મોલ, મારે. ૬
 સજની સારી વધામણી સાંભળી;
 મને આનંદ વાધ્યો અજોઅંગ, મારે;
 આજ કેડ દીવાળી જેવો દીન કહું;
 વધ્યો એથી પણ વધતો ઉમંગ, મારે. ૭
 આજ ઘેર ઘેર આનંદ છે ધણી;
 આજ શણગાર્યું છે સાઈ ગામ, મારે;
 એવો ઉત્તમ અવસર જાણીને;
 દેજે આશીષ દલપતરામ, મારે. ૮

ગીત ૮૨ મું.

બહારથી ગાતાં ગાતાં આવીને ઘરમાં પેસતાં
 ગાવાતું ગીત.

“સામેને ટોડે પેસતાં, ટોડરમલહો, રાજશુકન
 બલેરા હોય” એ રાજ.

પહેલી તે પોળમાં પેસતાં, શોભા સરસ હો,
 દીસે આંગણમાં ઉત્તમ આગ;

ત્યાં છુલછુલ બહુ મેસતાં, શોભા સરસ હો,
 જોતાં ઉપજે આનંદ અચાંચ. ૧

ઉચ્ચી જીંઘી મેડી ને અગિયાં, શોભા સરસ હો,
 દીસે જગસિંહજીને હરમાર,

જેવા જેવાં એમ ને જાળિયાં, શોભા સરસ હો,
ઉભા દેવડિયે છડીદાર. ૨
આંગણે ઉભા હાથિયા, શોભા સરસ હો,
વાગે ત્રાણાળુ નોખત નાદ;
મોતીડે પૂર્ણ છે સાંભિયા, શોભા સરસ હો,
અપે ગુરજન આશીર્વાદ. ૩
ચપો મોર્ષો છે મોકમાં, શોભા સરસ હો,
બોલે મેના શુક મધુરા બોલ;
જેમ દેવ દેવી દેવ લોકમાં, શોભા સરસ હો,
કરે નર નારી એમ કલ્લોલ. ૪
પાદશાહી પથરણાં પાથર્યાં, શોભા સરસ હો,
દાસે ગુરુમર કાકડમાળ;
માણુક મોતીનાં તોરણુ કર્યાં, શોભા સરસ હો,
બાંધ્યા ચીરના ચંદરવા વિશાળ. ૫
ગોરી મળી ગીત રૂઝાં ગાયછે, શોભા સરસ હો,
જણે કોયલ કરે ટહુકાર;
આનંદ એવજી ચાય છે, શોભા સરસ હો,
શય અંડરનો ઝમકાર. ૬
અચરજ પામ્યા સજન સહુ, શોભા સરસ હો,
જણે લક્ષ્મીને અહોજ નિવાસ;
લક્ષ્મી તે કહિયે જીવદાર વહુ શોભા સરસ હો,
મુખ પૂરણ ચંદ્ર પ્રકાશ. ૭
ધન્ય ધન્ય જગસિંહરાખને, શોભા સરસ હો,
કોડે કરે પરમારજ કામ;
આખા એના કુટુંબ બધાખને, શોભા સરસ હો,
દેહે આશીષ દસપતરામ. ૮

ગીત ૮૩ મું.

મોસાળામાં ગાય નું ગીત પહેલું.

મોસાળાની જાળ વિધે.

“મોહનજીએ મોકલ્યુરે મોસાળું.” એ રાગ.

મોસાળથી મોકલ્યુરે મોસાળું રૂઝું દોસે છે કેવું
રૂપાળું, મોસાળથી મોકલ્યુરે મોસાળું.
મોસાળામાં માણુક મોતી, જેની જળહળ ઝગમગે
ન્યોત્તી; જાળ લે આખ્યાં માખી પનોતી, મોસાળથી. ૧

મહેલી જાળમાં મહિયોની માળા, રૂપા સોનાના ઘાટ
રૂપાળા, સારા શોભે શાલ દુશાલા, મોસાળથી. ૨
ચરણા મોળી ને દખણીનાં ચીર, જેવા ધમ્મે છે ઉમદા
અખીર; વળી વખાણે બાવનવીર, મોસાળથી. ૩
જાળમાં છે પાટણનાં પટાળાં, અમદાવાદી ધણાં
ધરચોળાં; જેવા જનનાં મળ્યાં ટોળેટોળાં, મોસાળથી. ૪
જાળમાં શોભે સુરતની સાડી, ભભકાદાર ભાત બળડી
જેવી શોભે સોનાતણા વાડી, મોસાળથી. ૮
જાળ સાથે છે મહાજન મળિયા, જાળ લાવે નાણાંનારે
બળિયા; મારા મનના મનોરથ ફળિયા, મોસાળથી. ૬
જાળ સાથે છે રાયની સ્વારી, વાળું વાગે છે મંગળ
કારી; ગીત ગાય છે નૌતમ નારી, મોસાળથી. ૭
જાળ લાવ્યા છે જેહને કામે, પૂડું આયુષ્ય તે બહુ
પામે; દીધી આશીષ દસપતરામે, મોસાળથી. ૮

ગીત ૮૪ મું.

મોસાળામાં ગાયનું ગીત બીજું.

પૃથ્વી રૂપી જાળ વિધે.

“જનકરાયને માંડવે.” એ રાગ.

પૃથ્વી રૂપી છે જાળડી, ભરિયાં પાનને ફલ;
સર્વે ધાતુવડે સજી, મુખથી ચાય ન મૂલ.

રાય જળીલીરે જાળ છે. ૧

જેન જવાહોરની ઝગમગે, અગણિત વિધિના આકાર;
ચેતનમય ચિત્રો ચીતરાયાં પશુ પંખી નરનાર. રા. ૨
હોય કટોરારે નીરના, એવા સાગર અનેક;
મેવા મન માન્યા માહી છે જળિયે હદ વાળી છેક, રા. ૩
સાળુ શેલાં ને સાડિયો, સરસ દુશાલા સહિત;
વસ્ત્રો વિધવિધ વર્ણનાં, પેખી ઉપજે છે પ્રીત, રા. ૪
ગુણમય ગુચ્છ ગુલાબના, ચંપા ચપેલી જાળ;
મનહર કમરો ને મોગરો, ગણુતાં ગણી ન શકાય, રા. ૫
જીવિત જોતાં જન જાતને, ચિતમાં ઉપજે વિચાર;
કારીગર એનો કોણુ છે, હકાપણના બંડાર. રા. ૬
હાથી મોહા ને હંસ છે, મેના પાપટ ને મોર;
જળિએ મઝી છે જાળમાં, ચાતક કોયલ ચંદોર, રા. ૭
જે જે વસ્તુએ જાણિયે, તે છે તેમાં તમામ;
ધ્યાન ધરે એના ઇચ્છું, દાંભમાં દસપતરામ. રા. ૮

૧ માખીને બહાર બીજી ક્ષેત્રે જાળ લીધી હોયતો

“જાળ લે આખ્યાં જળીલી પનોતી.” એમ ગાવું.

ગીત ૮૫ મું.

પરગામ પરણવા જાય ત્યારે વરને ઘેર
ગાવનું ગીત.

રસ્તામાં બંદોબસ્ત રાખવા વિશે

“માતા લીધા ને યુધ્ધા મારા ઓરડા; માતા પગલાંની
પાડનારઆપો રજાદેવ, વાડીમરિલછેલમોગરો.” એ રાગ.

સાફ ધરડું માણસ સાથે રાખજો;
સર્વે વાતે સલાહ તેની લેજો,
વરરાજ, પરદેશ જાઓ નમારે પરણવા;
હોય હલકી જમતમાં જેની આખર;
તેનો તો અહીંથીજ તણ દેજો, વરરાજ પરદેશ. ૧
વાટે ચેતરના તડકા તમને લાગશે;
સારી છત્રીઓ રાખજો સાથે, વરરાજ, પરદેશ;
સાથે સ્વાર ને પાળા સારા રાખજો;
સારાં હથિયાર હોય જેને હાથે, વરરાજ, પરદેશ. ૨
દેરા તંજુ ને રાવડિયો રાખજો;
તમે અણજળથે મારગે ન જાશો, વરરાજ, પરદેશ;
રસ્તે અમ્સરી વેગાએ ન ચાલશો;
વગડામાં ન રેશો રાતવાસો, વરરાજ, પરદેશ. ૩
રસ્તે નદી નાળાં ધણીં આવશે;
સારા ડુંગર દુરથી દેખાશે, વરરાજ, પરદેશ;
ગામો ગામથી લેજો નવા બોમિયા;
તમને તે સીવે રસ્તે લાઇ જાશે, વરરાજ, પરદેશ. ૪
ત્યાંના તાલુકદારો મળવા આવશે;
તેઓ રોકે તો ઝાઝું ન રેકાશો, વરરાજ, પરદેશ;
રસ્તે ધુતારપાટણ આવશે;
ત્યાંની ઠગાધથી ન ઠગાશો, વરરાજ, પરદેશ. ૫
તમે રસ્તામાં હુશિયારી રાખજો;
અળખ્યાનો ન કરશો વિશ્વાસ, વરરાજ, પરદેશ;
માળી દોલી તમેાળી આવે આસાથી;
તેમાં કાઠને ન કરશો નિરાશ, વરરાજ, પરદેશ. ૬
ભાતું ખાવા કે ભોજન કરવા જ્યાં રહે;
ત્યાં તો જાખ્યાંની લેજો સંભાળ, વરરાજ, પરદેશ;
જ્યાં જ્યાં જાઓ ત્યાં કરજો કાંઈ નામના;
કરજો વિશ્વમાં કીરતિ વિશાળ, વરરાજ, પરદેશ. ૭
મુખે મીઠાં ને મનમાં કષ્ટ ધરે;
જેવા સાથે ન પાડશો કામ, વરરાજ પરદેશ;
સાચી જાણીને રહે સર્વે માનજો;
દેહે શિખામણ હલપતરામ, વરરાજ, પરદેશ. ૮

ગીત ૮૬ મું.

જન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું ગીત
પહેલું. જન ઉધલતી વખતે ગાવાનું ગીત.

વરને દાદીની શિખામણ.

“રુનાથજીની ધોડલી” એ રાગ,

વરને દાદીમા કહેરે, શુણે શીખામણ સાર;
પુત્ર પરણવા પધારતારે. રૂડી રીતે રેજો હુશિયાર,
શાણા થજો સાસરે. ૧
લાંબી ફલગે નવ ચાલીયે રે, બહુ ન બોલીયે બોલ;
વણ પૂછે વાત ઉચરે રે, તેનો તરત ઘટેછે તોલ શાણા. ૨
અદ્ય ઉત્તમ રીતે રાખિયે રે, હથિયે ન ખડખડ હાસ;
ઉચે ઘાટે ન ઉચ્ચારિયે, બેસીયે નખલુ બાધોપાસ, શા. ૩
સૌ જન શુણતાં વખોડિયે નહિ, જમતાં જમતાં અન્ન;
કરિયે ન મરકરી કાઠનીરે, મુખેવદિયે ન કુરવચન, શા. ૪
જમતાં અધિક જમિએ નહિ રે, પોતાનું પેટ તણાય;
અતિઓડકારનખાધયેરે, જેથીજરમેઅદબીજણાય, શા. ૫
બાળક કે દાસ દાસિને રે, બોલાવીયે દુધ માન;
કરિયેડુંકારોનહિકોઇનેરે, ઉરધરિયેનહિઅભિમાન, શા. ૬
પોતાનું કામ સર્થાં પછી રે, માગિયે તરત વિદાય;
કામ વિના ન રેકાધયેરેજેથીબર્ધવખતવહીજમ, શા. ૭
ઉપાડું અંગ ન રાખીયે રે, હોય ધણી કદી ધામ;
જેઅણવાણુપેકયાંધજશોરે, દેશેડપકોતેહલપતરામ, શા. ૮

ગીત ૮૭ મું.

જન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું
ગીત બીજું.

જનનું વર્ણન.

“મમરો ઉડે રંગ મ્હોલમાં રે.” એ રાગ,

ગાજેછે જાણે મેહુલેરે, વાગેછે વાળ વિશાળ, જ્યાં વરતી
જનનમાં રે;
ચમકેછે બળદો ચાંતાં રે; ધમકેછે ધુધરમાળ, જ્યાં. ૧
શાણા સરદાર છે રે; રાણા અને વળી રાય, જ્યાં;
હાથે કંઠાં ધર્મી હેમનાં રે, માથે છે કલગી જડાવ, જ. ૨
વાયક ઉચરે વિવેકથી રે, લાયક લક્ષણવંત, જ્યાં;
જેવા શરો જન જાહેરે, એવો છે પૂરૂષ અનંત, જ. ૩
સાગર સહણુહિતણુ રે, નામર નર છે અનેક, જ્યાં;
નેક નરેશની નારિયે રે, એકથી ઉત્તર એક, જ્યાં. ૪
અંજન સરખાં નણુ છે રે, અંજન છે આંજેલ, જ્યાં;

અરસ દરસ ઈદ્રાણિયારે, સરસ પોશાકસજ્જેલ, છપા. ૫
ચરણે શોભે સોના સાંકળારે, કરણે શોભે કળાપૂલ, છપા;
ન્યોતિતો અગમજે ઝાલનીરે, મોતીનુંનકળાપમૂલ, છ. ૬
વાણી મધુરી મુખથી વહેરે, નળણીએ બહાકુમારી, છપા;
પરમ પવિત્ર પતિવતારે; ધર્મ રૂડો ધરનારી, છપા. ૭
નરની સ્વરૂપ દીસે શોભતીરે, વરની સાથ દશવીસ, છ;
મલપતી દેખી મંડળીરે; દલપતરામ દેહે આશીષ, છપા. ૮

ગીત ૮૮ મું.

જન પરમામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું
ગીત ત્રીજું.

રસ્તામાં બીજાં ગામ આવે તેને પાદર ગાવાનું ગીત.
“લીલુડા વાંસની વાંસળીરે, આડે મારજે વાગતી નળ.”

એ રાગ.

ગામને ગોંદરે માળતી રે, આવી ન્યાં વરરાજની જન;
હાથિયા હડિ મલપતારે, જળે મેધમટાની સમાન. ૧
બુધરિયાળા રથ ધણા રે, તેની ધમધમ બુધરી થાય;
ગામમાં અચરજ પડ્યું રે, આતો કિયારાજ પચણવાળપ. ૨
ટોળે ટોળાં ત્યાં જોવા મળ્યાં રે, જોઈ વરનું વખાણે રથ,
ત્યાંના તલાટીએ પૂછ્યું રે, રાજ ક્યાંનાછો બારેબૂપ ? ૩
કેહ આતને ઉદર વરચારે, કિયા બાઇતણા કુળ દીપ;
પુલાદે માને ઉદર વરચારે, જગસિંહ કુળના અધિપ. ૪
રતનપુરીના રાજ્યા રે, જળું રાજનગર રૂડે શહેર;
કન્યા રૂડી છે કુંવારડી રે, રાણા કનકા વેવાઇને ઘેર. ૫
શુશ્રૂષિ તલાટી એમ કહેરે, એતો અમારા રાજનામિત્ર;
મેધવી અર્ધાંડાળોકરોરે, છાયા વડનીછે વાર વિમિત્ર. ૬
મેવા મીઠાઇ લાવીને રે, ભલા કીધા તલાટીએ મેટ;
વેઢિયા દશવીસ આપિયા રે, તે તોડઉવાધવાને વેઠ ૭
ત્યાંથી જન આગળ વધીરે, ત્યાંતો સાસં થાયછેશુકન;
દલપતરામ દેખી કહેરે રે, વરરાજ તને ધન્યધન્ય. ૮

ગીત ૮૯ મું.

જન પરમામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું ગીત ચોથું.

જનની જીતિ વિષેનું ગીત

“સરસ્વતિસ્વમીને વિનવું; મણપતિલાગળ પાપર.” એ રાગ.
જીવિતે જોઇ રૂડી જનની, માનની પૂછે વાતરે;
સ્વપરી કિયાસુલતાનની ખાનની સેના છે ખ્યાતરે. ૧

દેશનો મુખો દેખાયછે, થાયછે અચરજ જોઇરે;
ક્યાંનો આ જૂપ કેવાયછે ? રાય છે રૂડેરો કોઇરે. ૨
કેણે આ કંટક જમાવિયું ? આવિયું આ ક્યાંથી આજરે;
સરોવર આપણું શોભાવિયું, લાવિયું શોભાનો સાજરે. ૩
સાથે ધણા ચરવીરછે, ધીર છે રાણીના જમા રે;
મોઢામોઢા એ અમીર છે, શીર છે જનની છાયા રે. ૪
વિશ્વના લોકે વખાણિયા, તાણિયા તંબુ છે તેવારે;
પૂરીકિમ્મતના પ્રમાણિયા, આણિયા ક્યાંથી એવારે. ૫
પુરૂષ ધણા પર નાતના, નાતનો નથી પારે;
હાથી થોડા ભાતભાતના, જાતના ઉત્તમ સાર રે. ૬
શરણાધના સ્વર થાય છે; ગાય છે માનવનો માનરે;
રત્નપુરીતણો રાય છે; જળ છે જોડીને જન રે. ૭
વિદ્વાન જનનો વિશ્રામ છે, નામ છે ચતુર વરરાજરે;
દીલ ખુશી દલપતરામ છે, કામ છે કરવાનું આજરે. ૮

ગીત ૯૦ મું.

જનને સાચેયું કરવા જતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“જનક રાયને માંડવે.” એ રાગ.

અતિ કિહરંચી આવે છે, જો વરરાજની જન;
દલાવ લશ્કર સાથે મણ, રાખની સેના સમાન.
પદમ વાગે રસપૂરમાં. ૧
હારો હાર છે હાથિયા, ઉપર અંબાડી સેત;
અમર દળેછે વરરાયને, અગમજ જળહણે ન્યોત, પદમ. ૨
પદમે ધુમે છે થોડલા, અલભેલા છે અધાર;
અખતર પાખર શોભેબહુ હાથેધરિયાંહથિયાર, પદમ. ૩
બુધરીયાળા છે રથ ધણા, જેવાં દેવ વિમાન;
ઈડાં જળકે સોનાતણાં, જેવા જેવી છે જન, પદમ. ૪
જોખનવંતી જનરક્ષિઓ, ગાય છે મંજળ ગીત;
જળે દેખલટહુકા કરે, ચતુરા ચોરી લે ચિત, પદમ. ૫
ત્રાંસાં તંબાળુ ગડગડે, દમદમ દમકે છે દોલ;
કાગેદેવનાં ફુંદળી, અકળિત નાદ અણુતોલ. પદમ. ૬
આવી ગામને ગોંદરે, ઉતારાં સરોવર ધાડ;
મેઠા રાયના બાગમાં, જીએ સામિયાની વાઢ, પદમ. ૭
માણસ જેવા બહુ મળ્યાં. જોઈ વરરાજનું રથ;
કહે દલપત સર્વને મને, બાસે કોકેડો જૂપ. પદમ. ૮

ગીત ૯૧ મું.

જનને સાચેયું કરવા જતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

“છરે દુરે ફલાણાબાઇ તમને વિનવું;

તમારી ચોવટમાં ફલાણાભાઈ તેડાવો માણુરાજ,
કાંઈ ને જાણું કશી રીતે ચાલકું.” એ રાગ.
મારા વગવાળા વેવાઈએ તમને વિનવું;
ક્યાં શેકાયા આવડા અસુરા શું આવ્યા ?
માણુરાજ, બલે પધાર્યા વગવાળા વેવાઈએ;
સામે ધરચોળાં ધરસાડી શાલો પાકડી;
લેવાદાણુધણું શું દાણીએ અટકાવ્યા? માણુરાજ બ૦ ૧
તમને ઉતરવા આપીશું રૂડા જોરડા;
વરરાગને રૂડી મેડીએને મેહેલ, માણુરાજ, બ૦
ત્યાંતો ગલીયા ને જાજમે બીજાવી છે;
ઉપર ચીતરના ચંદરવા છે બાંધેલ, માણુરાજ, બ૦ ૨
તમારા ઘોડલા બધાવીશું ઘોડારમાં;
બળદો બાંધવા તણેલા છે તૈયાર, માણુરાજ, બ૦
સોના રૂપાની મેખો કઢાવી છે ધણી;
તમારા કાથીડા બધાવો કારોહાર, માણુરાજ, બ૦ ૩
તમારે મદન કરવા અત્તર ને દુબેલ છે;
ઉણ્ણાદક મૂક્યાં છે કરવાને અંધોળ, માણુરાજ, બ૦
નમારે પિતાગ્નર મૂક્યાં છે રૂંકાં પ્હેરવા;
કોઇએ લીલાં પીળાં કોઇએ રાતાંચોળ, માણુરાજ, બ૦ ૪
રત્ન જડેલા રૂડા આજડ છે બહુ બેસવા;
સરસ ધડાવ્યા છે સોના રૂપાના થાળ, માણુરાજ બ૦
જળ પીવાને લોટા કાશીના મગાવિયા;
ચોખ્ખાકનક કટોરા ઝળકે ઝાકઝમાળ, માણુરાજ, બ૦ ૫
ભોજન કરવાને પકવાનો ભાત ભાતનાં;
તેતો તાળ તાળ કીધાં છે તૈયાર, માણુરાજ બ૦
પાન સોપારી સાથે લવિંગ છલાયચી;
હેમ રકાબી પૂરી મૂકી છે હળ્લર, માણુરાજ, બ૦ ૬
તમારે રખવા રૂંકાં સેતરજ ને સોમયાં;
પાસા પરવાળાના કીધા રૂડી પેર, માણુરાજ, બ૦
વાંચો તો રૂડી ચોપડીએ મૂકી વાંચવા;
નવસસનાટકને કવિતાની લાયક કહેર, માણુરાજ, બ૦ ૭
બમર પલંગ લગાવ્યા છે ત્યાં પર્ણથી પોદવા;
ને ઉપર બીજાવી અખમલની તળાઈ, માણુરાજ, બ૦
ઉમદા પલંગપોસ બીજાવ્યા છે તે ઉપર;
હલપત કહે ત્યાં સુજની ને રળપ, માણુરાજ, બ૦ ૮

ગીત ૯૨ મું.

વરને કલવો જમાડે ત્યારે ગાવાનું ગીત.

“બર્થો બર્થો રે રત્નાગર માળેજેર.” એ રાગ.

પ્રેમે સાસુજીએ પીરસ્યો કલવો;
એતો કલવાનો સ્વાદ અપાર, જમાઈ જેમ કલવો રે;
જેવો હોય પંચામૃતનો હલવોરે;
કર્થો સાસુજીએ એવો શ્રીકાર, જમાઈ. ૧
એમાં સાકર ને ધી ધણી ધાલીયાં રે;
તેમાં તાણ તાણ તજ ને તમાલ, જમાઈ;
માંડી ભભકતાં જયધ્વજ બરીયાં રે;
તેવા લવિંગ છલાયચીનો તાલ, જમાઈ. ૨
તેમાં જાવંતરી ખસખસ ટોપડ રે;
બહુ ચારોળી ને પીરતાં બદામ, જમાઈ;
એમાં ખારેકનું ચૂરણ છે ખડ રે;
તેમાં સરસ તેજના તમામ, જમાઈ. ૩
જે કોઈ જનમીને કલવો ન જમિયો રે;
એનો અજળ મયો અવતાર, જમાઈ;
તે તો જનમ્યો જગમાં ન જનમિયોરે;
તેણે લ્હાવો ન લીધો લમાર, જમાઈ. ૪
જેને દીસે દયા જગદીશની રે;
એવા કલવાનો એને અધિકાર, જમાઈ;
જેને ખખર નથી દીનનીશનીરે;
તે શું જાણે કલવાનો પ્રકાર? જમાઈ. ૫
એ તો કલવો છે દુર્લભ દેવને રે;
જેમ સાગરને પુલ કરે સોમ, જમાઈ;
કરે પુલ એમ કલવો અવેનેવને રે;
એનો રસ પસરે રામ રામ, જમાઈ. ૬
ધન્ધે કલવાને શાણા રાણા રાગિયારે;
ધન્ધે કલવાને સુખા સુલતાન, જમાઈ;
ધન્ધે કલવાને કોવિદ કાનિયા રે;
ધન્ધે પીર ને પેગંબર સમાન, જમાઈ. ૭
જેમ કલવો તેને સાળાશી કહો રે,
જાણી કલવાનું કામ આ ઠામ, જમાઈ;
જેમ કલવો તે ધણું જીવતા રહો રે;
દેહે દુવા એવી હલપતરામ, જમાઈ. ૮

૧ કલવો પીરસનાર સાસુ ન હોય ને બીજું
કોઈ હોય તો એમ ગાવું કે “કોઈ સાસુજીએ જો-
કલવો કલવોરે.”

ગીત ૯૩ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરધોડામાં ગાવાનું

ગીત પહેલું.

“મારી સોરે સવાસોની ચુંદડી.” એ રાગ.

અંગે પહેર્યો જામે જસ્તિાનનો; ખમે શોભે.
 સોનેરી શાલ, જ્યાવર ચઢ્યા રાયજાડા ધોડલે;
 માથે બાંધ્યું મેવાડી મોળિયું;
 નેઈ અંતર ઉપજે વ્હાલ, જ્યાવર. ૧
 કાન્તિ કલગી તોરાની હું શી કહું;
 બમે બમરા લેવાને સુખંધ, જ્યાવર;
 જેમાં હેમની સાથે હીરા જડયા;
 શીર બાંધ્યો સારો શીરખંધ, જ્યાવર. ૨
 બાંહે બાંખા બાળુખંધ ખેરખા;
 હેડે પહેર્યો હીરાના હાર, જ્યાવર;
 પહેર્યો હીમતી કુંડળ કાનમાં;
 મુખ તેજતણો અખાર, જ્યાવર. ૩
 પહેરી પોંચે હીરે જડી પોંચિયો;
 વેઠ વાંટીઓ નંગ જડાવ, જ્યાવર;
 જેતાં રૂપ તમારું રાજવી;
 દીસે દીસોત જેવો દેખાવ, જ્યાવર. ૪
 પ્રીતે પહેર્યો પિતામ્બર ઓપતાં;
 બહુ શોભે છુદ્દાદાર ફેર, જ્યાવર;
 ફેરે કનકનો કંદોરો હીમતી,
 તેને મોઢિયે કનકના મોર, જ્યાવર. ૫
 પગે પહેર્યો સોનાનાં સાંકળાં;
 રૂડી મોંજડીઓ મજાદાર; જ્યાવર;
 રાખી હેમની ચાણક હાથમાં;
 સજી સરવે સારા શણગાર; જ્યાવર. ૬
 અંગે કરતુરીનું મરદન કર્યું;
 તેથી પસરેછે સરસ સુવાસ, જ્યાવર;
 રાજે હોઠ રાતા રળિયામણ્ય;
 કરી પાન બીડી મુખવાસ, જ્યાવર. ૭
 જન નગરીના સર્વ જેવા બન્યા;
 તે તો રૂપ વખાણે તમામ, જ્યાવર;
 રહેા જમમાં જુગોજુગ જીવતા;
 દેહે આશીષ દહપતરામ, જ્યાવર. ૮

ગીત ૯૪ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરધોડામાં ગાવાનું

ગીત બીજું.

“રાજ બનડા.” એ રાગ.

ઓ બનડાજી તમે પરજીવા પધારી;
 સદગુણથી તન શણગારે, રાજ બનડા;
 જે પવિત્રતા રૂપી પિતામ્બર ધારી;
 તો શોભે વેષ તમારો, રાજ બનડા. ૧
 જે જ્ઞાનતણો ઝગમગ પહેરો જામે;
 તો પૂરણ શોભા પામે, રાજ બનડા;
 શિયળ ગુણનો શીરખંધ રૂડો શીર બાંધી;
 તો વળતી ન રહે વાંધો, રાજ બનડા. ૨
 શુભ લક્ષણના તોરા તે પર લટકાવો;
 તો સહુને મોહ ઉપજાવો, રાજ બનડા;
 જે સત્યપણનો મુખે કરો મુખવાસ;
 તો પસરે સરસ સુવાસ, રાજ બનડા. ૩
 જે શરમતણો મુરમે આંખોમાં આંખો;
 તો કોઈથી કહી ન ગાંજે, રાજ બનડા;
 જે મધુર વચનની કંઠે કંઠી પહેરી;
 તો ચળકે સુંદર ચહેરો, રાજ બનડા. ૪
 જે હેડે ધારો હિમત હીરનો હાર;
 તો પ્રગટે તેજ અખાર, રાજ બનડા;
 જે પરમારથની પોંચી પોંચે ધારી;
 તો શોભે હાથ તમારો, રાજ બનડા. ૫
 જે ક્ષમા સરૂપી બડગ ખરું કર ધરશો;
 તો જગ જીતી વશ કરશો, રાજ બનડા;
 ઉલોગ સરૂપી ઉત્તમ ધોડે ચઢશો;
 તો રિષ સિંધ સર્વ પકડશો, રાજ બનડા. ૬
 જે શુભ જજ્ઞકો વાળ જગમાં વાંચે;
 તો બીજાં નકામાં ભાંગે, રાજ બનડા;
 જે વિદ્યાની વરજાગી ઓપે અંગે;
 તો સાજન રેશે સંગે, રાજ બનડા. ૭
 જે અવગુણોડી કરશો આતસબાજ;
 તો રેશે ધણે રાજ, રાજ બનડા;
 જે ચઢો તમે ઉત્તમ વરધોડે આમ;
 દે આશીષ દહપતરામ, રાજ બનડા. ૮

૬-૩૧

૧ વર તોરણ ચઢતાં ગાવાનું ગીત કન્યાનાં પુત્રો-
 કામાં પણ ગવાય.

ગીત ૬૫ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરષોડામાં ગાવાનું

ગીત ત્રીજું.

શુભ લગને સાંચરવાનું ગીત.

“એક હાર માહેલો હીરા; મારી સગી નણુંદનો
 વીરા રે, શુભલા સારી સોચત લાવે.” એ રાગ.
 લાડણીને લાડણી કાવે; મને જોજન પાન ન લાવે;
 નાણું સાહેબો ક્યારેઆવેરે, સાહ્યા શુભલગનેસાંચરજો. ૧
 તમે શુભનિધિ છો ગભિરા; મારા હારનણા છો હીરા;
 મારી સગી નણુંદના વીરા રે, સાહ્યા. ૨
 તમે છો સહુ જનથી સારા; મને પ્રાણ થકી પણ પ્યારા;
 મારા લોચનના તમે તારા રે, સાહ્યા. ૩
 હું તો જનમે જનમ તમારી; તમે નરવર ને હું નારી;
 નહિ તો રહું જનમ કુંવારી રે, સાહ્યા. ૪
 જેમ ચક્રોર ચંદ્રની પ્રીત; જેવું મચ્છનું જળમાં ચિત;
 માઈ મન તમમાં એવી રીત રે, સાહ્યા. ૫
 મેં તો કર્યું તમ અરથે કાયા; મને લાગી નમારી આયા;
 મારી સગી સાસુના જાયા રે, સાહ્યા. ૬
 મેં તો વાંચ્યાં તમારાં વેણાં; કીલમાં લાગ્યાં ચુપ દેણાં;
 હવે નિરખવા તરસે નેણાં રે, સાહ્યા. ૭
 ધન્ય ધન્ય સતી પતિનો સ્નેહ; જીવ એક ને જીવ દેહ;
 કહું દલપન જીવજો એહ રે, સાહ્યા. ૮

ગીત ૬૬ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરષોડામાં ગાવાનું

ગીત ચોથું.

લાડણીના સદેશાનું ગીત.

“આજા ધુધટ વહુને વહાલેરા લાગે.” એ રાગ.
 રહું છે રાયમદા રૂપ તમારું;
 રૂપ તમારું ને કામજીઆરું,
 મોહ પામ્યું છે મન માઈ, કેસરિયાલાલ,
 રહું છે રાયમદા રૂપ તમારું. ૧
 કાળજ વાંચી માઈ, કાળજી કરિયું,
 અંતરમાં વચને વચન ઉતરિયું,
 તમને વરવાનું નક્કી કરિયું,
 કેસરિયાલાલ, રહું છે. ૨
 ચુપ થશે જ્યારે સાહેબો મળશે;

મનના મનોરથ સૂઝળ ફળશે;
 ત્યાં સુધી મન ઝળવળશે,
 કેસરિયાલાલ, રહું છે. ૩
 જોશી મૂરખ જેણે લગન જોઈ આપ્યું;
 બેહુ ન આપ્યું ને વેગળું શાપ્યું;
 વગર મિચાઈ કેમ છાપ્યું ?
 કેસરિયાલાલ, રહું છે. ૪
 ત્રીસ થ્રીના દિવસ પ્રથમ ગણાતો;
 દિવસ દીસે છે વર્ષ જેવડો આતો;
 મું કંઈ કે મેં નથી જાતો,
 કેસરિયાલાલ, રહું છે. ૫
 જલદી પધારો મારી સાસુના જાયા;
 મુજને લાગી તમારા મુખડાની આયા;
 કુર્યાન કીધી મેં તો કાયા;
 કેસરિયાલાલ, રહું છે. ૬
 ચોંપ કરીને ત્યાંથી જન ચલાવો;
 સાહ્યા આવી માઈ શહેર શોભાવો;
 વહાલા વેગેથી વહેલા આવો,
 કેસરિયાલાલ, રહું છે. ૭
 જે સાત પતિ પૂરો સ્નેહ કરેછે;
 તેના ઉપર પ્રભુ રાજ રહેછે;
 દલપત આશીષ દેછે,
 કેસરિયાલાલ, રહું છે. ૮

ગીત ૬૭ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરષોડામાં ગાવાનું

ગીત પાંચમું.

લાડણીના પ્રેમના પત્રનું ગીત.

“હંસા તે વરણી ને મરગા તે નયણી.” એ રાગ.
 લાડણી ને લાડાને પત્ર લખે છે,
 વહેલા પધારવા વિનતી કરેછે;
 મળવાને મન તરસેછેરે, રંગ રસિયા,
 વહાલમ મુજ મન વસિયા. ૧
 મુજ મન વસિયા રૂડા રંગ રસિયા;
 હોતે જે દિવસ સાચું જોઈ હસિયા;
 એવાજ અંતરે હસિયારે, રંગ રસિયા, વહાલમ. ૨
 આજ ને આજ ઉતાવળા આવો;
 વિરહ વિજોગના તાપ સમાવો;
 હૈં હરખ ઉપજવોરે, રંગ રસિયા, વહાલમ. ૩

વારે વારે ધણી વાટ જોણી;
 ઉડતાં પંખીની વાત પૂછું છું;
 પ્રેમથી પત્ર લખું છું, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૪
 જીવન તમ સાથે જીવ જહાણી;
 સ્નેહથી સાચો સંબંધ બધાણી;
 તે તો તમે સર્વ જાણી, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૫
 વિષળ વિનંતીની ભુગ જેવી જાય;
 રજની દિવસ દૂર કેમ રેવાય;
 જીવમાં જ પ ન સંભારે, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૬
 જગદીશ જ્યારે મને ઉપજાવી;
 જે હોત પંખાં પાંખો ખનાવી;
 ઉડીને મળત હું આવી, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૭
 ઉતાવળા આવી મળજો આ કામ;
 માનજો સત્ય મુખ વચન તમામ;
 જે કહે કલપતરામરે, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૮

ગીત ૯૮ મું.

વર તોરણ ચક્રતાં વરધાડામાં ગાવાનું

ગીત કહું.

કન્યાના ધર પાસે વરધોડો આવે ત્યારે
 ગાવાનું ગીત.

“ કેસર કરતુરી કમેકમે જેને. ” એ રાગ.

લાયક સખી સાથે લાડણી હરે;
 બહાલમની કરે વાત, રાજ, મને
 મને બહોલો લાગે વર લાડણી હરે;
 નેહ અસવારી વરજાળતણી હરે;
 શાલીત કુંવરપતિ સંસાર, રાજ, મને. ૧
 જાહોં આંખીને કહું કાસિયે હરે;
 આવ્યો વરધોડો ધર પાસે, રાજ મને;
 હાંચી ચડી હું તો અમાસિયે હરે;
 પોખવા મુખને પ્રકાશ; રાજ, મને. ૨
 થોડા કુમેલે ધણા જોરથી હરે;
 કાસિયા હાંચી કારેકાર, રાજ, મને;
 વાળે તંબાળું કણ્યા ધોરથી હરે;
 પાપખમે નાહી ધર, રાજ, મને; ૩
 ભેર ભુંગળ ભાતભાતનાં હરે;
 સેકડો વાળે સરજાઈ, રાજ, મને;
 જાન જોવા મળ્યાં જાત જાતના હરે;

નિરખતાં લાગેલે નવાઈ, રાજ, મને. ૪
 કેસર કરતુરી કેવડે હરે;
 થોડે થોડે ભપાં છે માળ, રાજ, મને;
 તાજી સુવાસ માણી તેવડે હરે;
 ઉડેલે અખીર ગુલાલ, રાજ મને. ૫
 ફોરેલે વળી રૂઠા ફૂલના હરે;
 ગજરા તોરા ને હૈયે હાર, રાજ, મને;
 ચોતીના તોરા મોંઘા મૂલના હરે;
 કીરપર ધરે સરહાર, રાજ, મને. ૬
 છેલ છખીલાને છે ડાંગનું હરે;
 છત સોનાનું છટાદાર, રાજ, મને;
 રૂપ રસિક છે ખિરાજનું હરે;
 અદ્ભુત તેજનો અંબાર, રાજ, મને. ૭
 વરધોડો શું ધણી વખાણિયે હરે;
 કહી ન સકાય તમામ, રાજ, મને;
 વરજીન કરી કંઈકે વાણિયે હરે;
 દે દુવા કલપતરામ, રાજ, મને. ૮

ગીત ૯૯ મું.

પોંખતી વખતે ખનને પક્ષની ઓઝિયાને
 ગાવાનું ગીત.

“ હળવી હળવી પોંખરે, વેવાણ પોંખાં. ” એ રાગ.

તોરણ આવી અલખેલો વર કમા,
 સુંદરીઓ નિરખેછે સારી શાભા;
 જનનયાએ અંતરપટ આટું ધરિયું,
 લાડણીએ તખોળાં જાંઠણ કાર્યું. ૧
 કિમંથી પોંખવા સામુજી આવ્યાં,
 જળજળ પોપણનાં રામ લાવ્યાં,
 ધુશળ મુશળ ને વહેણાણીનાં વાંસ,
 ત્રાક તીર શરિયા સંપૂર્ણ પાસ. ૨
 કંકરું તલક કંઈ વરને કપાળ,
 ચોખા ચોદ્યા અંતરમાં ધરી બહાલ;
 પછી પ્રેમે પોંખણું લખને પ્રલેક,
 વરને ઓવારણે કાંઈ હરેક. ૩
 પ્રથમ તો કુસેઈ ઓવારણે કાંઈ,
 ગાડી થોડા સરવસ વાસી દાંધુ;
 મુશળથી રસકસ જેલ કદાપ,
 વરને ઓવારણે તેલ કરાય.
 વાંસ વડે સરવે ગોસ્ત સાર,

ત્રાકવડે વસો વિવિધ પ્રકાર;
તીરવડે રાત્ર અનેકનો સાજ,
તે તો કયો વરને ઓવારણે આજ. ૫

સાસિયાની લેખણથી જેહ લખાય,
સંપુટથી પેટી મલુસ સમભાય;
ઈંડિયાંથી ચુનાતું અણતર જેહ,
કોટે કર્યું વરને ઓવારણે તેહ. ૬

પાંડિયાંથી વિવિધ પ્રકાર પકવાન,
વરને ઓવારણે કર્યું કુરબાન;
કળસભરી જળ ફેરવી રેડી દીધું,
નળે નીજ છવન વારણે કીધું. ૭

નાક સાફ કરી સુત સભ ગણી લીધાં;
સંપુટિયા ઉપર વરે પગ દીધાં;
રાયવર માંચરામાં બેઠા આવી,
શોભા સારી દક્ષપતને દીલ ભાવી. ૮

ગીત ૧૦૦ મું.

માંચરાનું ગીત. ૧

“ભાડી આવડાતે દહાડા તમે ક્યાં રજારે.” એ રાજ.

પ્રેમે માંચરામાં વરરાજન પધારિયા રે,
આપી બેસવાને આસન બેસાસિયા રે;
સાસુ સસરાએ મધુપર્કે પૂજિયા રે,
ગાય ગુણીજન ગાન રમુજિયા રે. ૧

કન્યાને મામે ત્યાં કન્યાને પધરાવિયાં રે,
ભારે ભભકે બેતા સહુને ભલા ભાવિયારે;
પેહ્યું પાનેતર નદરની કાંચળી રે,
હાથીદાંત તણો ચુરો કરમાં વળી રે. ૨

અંગે અંગે ધર્યાં સારા રાણુગાર છે રે,
આજા ધુંધટમાં તેજને અંબાર છે રે;
ચોખ્ખા ચોદેલા છે કંકુવીળ કાઠીએ રે,
માથે મ્હેડ મૂકી ચુંદડી ઓઢાડીએ રે; ૩

પોચે મીઠળનાં કોકણ છે બાંધિયાં રે,
વજ્ર છેડા બાંધ્યા નળે રનેહ સાંધિયા રે;
વર કન્યા તણી કોટે વરમાળ ધરીરે.
બંને કુળતણા ગોત્રનો ઉચ્ચાર કરી રે. ૪

મુખી આહાણુ ત્યાં મંગળ અષ્ટક બણે રે,

તે તો સર્વ જગ રનેહ ધરીને કુણે રું
શુભ લગન સમે તાતે કન્યા દાન કર્યું રે,
ત્યારે મુખથી વચન કર્યું મર્મી બણું રે. ૫

કરશે સહાયતા ધર્મ અર્થ કામમાં રે,
માટે ભુદી નવ ગણુશે કોષ કમમાં રું
વરે કપ્પલ કર્યું કે ભુદી નહિ ગણું રે,
એમાં સર્વ અર્થ આવ્યો કર્યું હું બણું રે. ૬

ત્યાં તો હરખનાં વાળં વગડાવિયાં રે,
ગીત મંગળ અનુપમ ગવરાવિયાં રે;
આપે આશીર્વાદ મળી વિગ્ર વેદિયા રે,
ભક્ષા વેદતણા મંત્રના જે બેદિયા રે. ૭

દીધાં ગચકને દાન ભાતભાતનાં રે,
થયાં વખાણુ બંનેનાં માત તાતનાં રે;
મુખ ઉપનયું ત્યાં સંજ્ઞન તમામને રે,
દીલે હર્ષ વધ્યો દક્ષપતરામને રે. ૮

ગીત ૧૦૧ મું.

માંચરાના વર્ણનનું ગીત.

“ચલ વરચોડે ને વાંકે અબોડે.” એ રામ.

માંચરામાં વર કન્યા મિરાળે,
વિવિધ પ્રકારનાં વાનિજ વાળે;
ગર્જના તેની તો અગનમાં ગાળે,
આજ અંતરે હ્યું આનંદે. ૧

વર કન્યાએ પેહરી વરમાળા,
બેસવા બાળક છે રતનાળા;
મેળવ્યા હાથે હાથે રૂપાળા,
આજ અંતરે હ્યું આનંદે. ૨

ગોરી મળી ગીત મંગળ ગાય,
હેડામાં હેતુ જનો હરખાય;
સમયની શોભા કહી ન શકાય,
આજ અંતરે હ્યું આનંદે. ૩

મંગળ કામનું સુકુરત ગણી,
વિગ્રા વડે મુખ મંગળ વાળી;
રાહ થયા ફેરે રાગને રાખી,
આજ અંતરે હ્યું આનંદે. ૪

બંદી જનો મિરદાળી બેલો,
રાગજી ધનના ખળનારે બેલો;
આપે છે દાન ત્યાં તો અણુતોલે,
આજ અંતરે હ્યું આનંદે. ૫

૧ આ ગીત વર તથા કન્યા બેઠેલા તરફથી
ગાઇ શકાય તેવું છે.

ઉત્તમ જનનો જનમહિન એક,
ભક્ત દિવસ પશુ ઉત્તમ છેક;
ચીજો ઉત્તમ દિન રાજ્યાભિષેક,
આજ અંતર હતું આનંદે. ૬

ઉત્તમ એ ત્રણ દિવસ ગણાય,
અવર હરખ એની તુલ્ય ન થાય;
બધીવાનના બધે છોડાય,
આજ અંતર હતું આનંદે. ૭

ધણું છવે એ વર કન્યા આ ઠામ,
પ્રભુ એની પુરજો હૈડાની ઠામ;
દીલથી કુવા દેશે દલપતરામ,
આજ અંતર હતું આનંદે. ૮

ગીત ૧૦૨ મું.

હસ્ત મેળાય ક્ષમે ગાવાનું ગીત.

સંગીત રાગ ?

વર કન્યાના હાથ મળ્યા, આનંદ વધ્યો છે આજે;
નોખાના બહુ નાદ થયા, પલટણી પડ્યો વાજે.
કડકડ ધિન્ના, કડકડ ધિન્ના કડકડ ધિન્ના ધિન્નાધિન્ના
ત્રણધણ ત્રણધણ ત્રાંસાં વાજે, ચિનકટ ચિનકટ ધિન્ના.
કડકડ ધિન્ના, કડકડ ધિન્ના, કડકડ ધિન્ના ધિન્ના ધિન્ના ૧

સુરવર મુનિવર નરવર સરવે, રહિયામાં બહુ રાગે;
નિર્મળનારીનૃતકરનારી, થનગનથનગનથનગનનાચકડ. ૨

ઝમઝમ ઝમઝમ ઝાંઝર ઝમકે, ધમ ધમ ધુધરા ધમકે;
ઠમઠમ કાંબી કડલાં ઠમકે, ધમ ધમ ધરણી ધમકે, કડ. ૩

પળમાં તો તે ધુંધટ તાણે, પાળમાં ધુંધટ ખોલે;
તનનન તાથે તનનન તાથે, તનનન તાથે ખોલે, કડ. ૪

ગડકડકડ ધન ધટા ચઢીને, જેમ મગનમાં ગાજે;
ટેટેટેટે ઢમકડમક ઢમ, વડાં ત્રાંચાગુ વાજે. કડ. ૫

હુડુંબ હુડુંબ હુડુંબ જૈયાં, વાજે ફુકડ મુદંગ;
ચુકચુકચુકચુકચુકચુકચુક ચુક, વાજે ચંગ ઉપંગ, કડ. ૬

ભરરર ભું ભું ભરરર ભુંભું, વાજે ભુંગળ ભર;
જણુજણુ જણુજણુ જાલર ઝમકે, ધણુજણુધુધરી ધર કડ. ૭

વર કન્યા રિદ્ધિ ને સિદ્ધિ, નવ નિધિ પશુ પામે;
આશીય ઉત્તમ એવી વિધિ, દીધી દલપતરામે, કડ. ૮

ગીત ૧૦૩ મું.

વર કન્યાના હાથ મળ્યા વિષેનું ગીત.

“તું તો ઉતર વેવાણુ હેડી રે.” એ રાગ.

ઢોલા ઢમકયારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
હાથી ચમકયારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
વાળાં વાઝારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
જનો જાઝારે, વર વહુના હાથ મળ્યા. ૧

તોપો છુટીરે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
બેડી ત્રીરે, વર વહુના હાથ મળ્યા;
હૈડાં હરખારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
પ્રેમે પરખારે, વર વહુના હાથ મળ્યા. ૨

જેમ સજ્જન સજ્જન સાથ મળ્યા,
એમ વર ને કન્યાના હાથ મળ્યા;
જેમ નદી ને નદીનો નાથ મળ્યા,
એમ વર ને કન્યાના હાથ મળ્યા. ૩

જેમ દુધમાં સાકર વળ્ય મળી,
એમ વરને કન્યાની જોડ મળી;
જેમ યુલમાં હોય સુવાસ વળી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ મળી. ૪

જેમ કુંદનમાં જડી હીરાકણી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ બણી;
જેમ ચંદ ને ચાંદની ચંદતણી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ બણી. ૫

જેમ શોભે છે હહેરો સાપરામાં,
એમ વર ને કન્યા શોભે માંયરામાં;
જેમ શોભે શીતળતા વાયરામાં,
એમ વર ને કન્યા શોભે માંયરામાં. ૬

જેમ સારસ શોભે સજ્જેડે કરી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ કરી;
જેમ ઇંદ્ર દંદ્રાણીની જોડ ધરી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ કરી. ૭

શોભે દેવ દેવી શણુખાર સજી,
એવી વર ને કન્યાની જોડ ભજી;
વર કન્યાની જોડ અખંડ રહે,
રૂડી આશીય દલપતરામ કહે. ૮

ગીત ૧૦૪ મું.

ચૌરીમાં વર તથા કન્યા બન્નેના
તરફથી ગાવાનું ગીત પહેલું.

ચૌરીનું ગીત.

“આજરે ચાંદો તે સૂરજ રમણ ચઢ્યા વેવાણુ.” એરાગ.

આજની શોભા સુખકારી, સારી રસ ભરપુર;
વાણીથી શું કહું વિસ્તારી, ધારી ધીરજ ઉર. ૧
ચોકમાં બાંધી છે ચૌરી, ચૌરી મંગળ ગાય;
કંકુ વાળી કનક કટોરી, કટી ઝમગમ ચાપ. ૨
વર કન્યા વાઢે અમોઢ, કોઢે વઢે સુવેણુ;
ચિર હસતે સુખ થોડે થોડે, જોડે નેણુ નેણુ. ૩
ઝળકેલે સોનાની ઝારી, વારી ભણું ગંભિર;
નિરખેછે નેણુ નર નારી, ધારી ધારી ધીર. ૪
હેતુ જનનાં હૈડાં હરખે, નરખે, કૌતક કોડ;
પ્રેમ પરસ્પર કેરો પરખે, સરખે સરખી જોડ. ૫
જેવા બહુ મળ્યાં નર નારી, ધારી ઉમંગ એહ,
જેઠ જોડને જળ છે બલિહારી, સારી શોભા તેહ. ૬
બાંધી પૂર્ણ પરસ્પર પ્રીતિ, નાતિ સહિત અધિક;
સદચણુ વડે દોસે શોભીતી, રીતિ રૂડી રસીક. ૭
સદૈવ શ્રી પ્રભુ સુખમાં રથાપે, કાપે કષ્ટ તમામ;
આશીષ એવી પ્રભુ પ્રતાપે, આપે દક્ષપતરામ. ૮

ગીત ૧૦૫ મું.

ચૌરીમાં વર તથા કન્યા બન્નેના
તરફથી ગાવાનું ગીત બીજું.

વર કન્યાની જોડનું ગીત.

“રામ લક્ષ્મણ વનમાં સીધાવનાં.” એ રાય.

લાડો લાડી શોભે છે સુલક્ષણુ;
ભુમતે ભુગતી મળી જોડ,
છે ચંપાનો છોડ, જોડું ભુગોભુગ ભવો;
સદચણી અને ચતુર શીરામણી;
નથી એકમાં બાંપણુ ખોડ, કહું વાર કાડ. જોડું. ૧
ધન્ય ધન્ય તેણે સમજણુ ધરી;
બાંધી પૂર્ણ પરસ્પર પ્રીતિ, રૂડી રસ રીત, જોડું;
બેનાં મનહર મંજુલ સુખ છે;
બાંધે આદિત્ય ઇંદુ ઉદીત; છે સરસ શોભીત. જોડું. ૨
જેવાં ઉદ્ધ ઇંદ્રાણી છે આપતાં;
વર કન્યાનો એવો છે વેપ, વખાણું વિશેષ, જોડું;

જેવી મેઘ ઘટા નભમાં દોસે,
જેવા કન્યાને શીર શોભે કેસ, માતીચુથ્યાં ખેસ, જોડું. ૩
દોસે કરમાં ચુરો મજદતને;
મહા મલનું હેમ મહેલ, આપણીએ આપેલ, જોડું;
નવ ચઢ સમ શુભ નવ રંગના;
મણિ માણક જેત્ય જોડેલ, સુષાટ ઘડેલ, જોડું. ૪
પીળું સરસ પાનેતર પ્હેરિયું;
હેયે હીરા મણીના છે હાર, કરેલા શ્રીકાર, જોડું;
દોસે ઝુમણું ઝાલ ને દામણી;
સજ્યાં શોભે સુંદર શણગાર, આપે છે અપાર, જોડું. ૫
પગે શોભે છે કક્ષાં ને સાંકળાં;
આપે અચુપટ વીણું આ અધિક, ક્યાં ડીકાડીક, જોડું;
કરમાં છક્કાં છપીટિયાં ને આરશી;
એના નંગનું મૂલ આધીક, નળણે ઠણીક, જોડું. ૬
લાડે લલિત પિતામ્બર પ્હેરિયું;
કાંધે ધારી છે કાસ્તીરી સાલ, છે કરમા રમાલ, જોડું;
હાથે વેદ ને વીંટીઓ છે વળી;
કોડે કનક કડાંતણે તાલ, તિલક શોભે બાલ, જોડું. ૭
નેણુ સહનાં ફરે જોડું નિરખતા;
જેવા આવી ઉભુ આપું ગામ, સ્ત્રી પુરૂષ તમામ, જોડું;
સદા રંજે અખંડ સોહાગણી;
દેહે આશીષ દલપતરામ, કરો રૂગ કામ, જોડું. ૮

ગીત ૧૦૬ મું.

ચૌરીમાં વર તથા કન્યા બન્ને તરફથી
ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

પંચરંગી શોભાનું ગીત.

“રઘુનાથજીની ઘોડાલી.” એ રાગ.

લીલા પોષટ પડે પાંજરે, લીલાં તોણુ પણુ તે સમાન;
ત્રાજનું લીલું ગારા માલમારે, લીલાં નાગરવેલનાં પાન,
સુંદર શોભા વરણું. ૧
પીળું કેસર પીળાં કેસુડાં, શોભે પીળા સોનેરી રંગ;
પીળું પાનેતર લાડીનું, વરનેપીળું પિતામ્બર અંગ, સું. ૨
રાતો ઢિંગળોં સેયે શોભીતો, રાતી કંકુનીઆડ કપાળ;
રાતી કન્યાતણી ચુંકરી, રાતો હેલને પગ પણુ લાલ, સું. ૩
કાળું કાળજી શોભે આંખમાં વળી કાળો કાચલનો વેષ;
કાળાહાથી કાળીધનઘટારે, એનાકાળાકન્યાનાછેકેસ, સું. ૪

૧ નનાહીરના વ્યાપારી.

હાથીના દાંત ને હંસલા, ઘોળાં ભઈભૂઈનાં પુલ; ઘોળાંભોલીનશ્ચીતણીરે, ઘોળા હીરાને હારઅમુલ્ય, સું. ૫
મધુર સ્વર કોમલતણે, શુક સાદિકા સ્વર સુખ દેણ; મધુરસ્વરવીણાતણીરે, એવાં મધુરજનિતાનાંવેણ, સું. ૬
કોમળ જીભ ચકલીતણી, લાગે મોર પાંછે સુવાળાશ; કાપાકોમળકન્યાતણીરે, જેવાંકોમળકમળ કપાસ, સું. ૭
રંગ રૂડા પાંચે કલા, કલા મધુર કોમલ યુષ્મ આમ; સહુથીશોભાસદય્યુતણીરે, દીસેકિત્તમ દલપતરામ, સું. ૮

ગીત ૧૦૭ મું.

ચોરીમાં કન્યા તરફથી ગાવાતું ગીત.

“ઠેપા હાથ પુરેરે લેજે રે,” એ રાગ.

ઠેપા તેતા હખીલીને છેતરી,

તું તો પરપો કન્યાને કપટ કરી;

તારા ચિતમાં તે શી અતુરાઈ છે?

લાડી લાખણી તુથી ડાહી છે. ૧

તારાં સારાં નશીલે તને મળી,

કન્યા પામ્યો તું કાચની પુતળી;

તાં સર્વ કુટુંબ શોભાવશે,

સૌને સમજ્યુ દે સમજાવશે. ૨

મોઢા કુળની તને કયાંથી મળે?

કન્યા લીધી છે તે તો કળે કળે;

આવી કનકારાણીને બારણે,

તારે બાપે માગી તારે કારણે. ૩

પુશામત કરી ખોળા પાથર્યો,

કન્યા માટે કાલાવાલા કર્યા;

ત્યારે કનકેરાણે કંચણ કરી,

દીધી દેવકન્યા જેવી દીકરી. ૪

તું તો આંગણે આંગણે આથડ્યો,

તને કન્યા દેનારે ન કોઈ જડ્યો;

તાં લાખ બહુ આજ ઉધડ્યું,

કન્યા રૂપી રતન ટુળને જડ્યું. ૫

અમે ભાળીએ તારી ભોળાઈને,

તે તો નાચે તોલે ચંપાયાઈને;

સારા કુળમાં ચણું તને સાસંડ,

પડ્યું આજ નશીળ તાં પાંસંડ. ૬

પૂરાં પુણ્યનો જયો ભક્ષિયો,

તેથી લાખણી લાડી તું પામિયો;

છેક છોકરવાદી છૂટી ગઈ,

તારી લાખણી લાજ હવે થઈ. ૭

હવે પરણીને વરધણી તું થયો,

રૂડા માણસની ઓળમાં રહ્યો;

શોભા વધશે હવે તારા ધામની.

હુવા ફળી તને દલપતરામની. ૮

ગીત ૧૦૮ મું.

ચોરીમાં વર તરફથી ગાવાતું ગીત પહેલું.

કન્યાના ભાગ્યના વખાણું ગીત.

“સવામણ સોનાની દાવી રે,” એ રાગ.

લાડી તાં તપ પૂરું ફળિયું રે,

તેથી તને સાંડે સાસંડે મળિયું રે;

નહિ તારા પુણ્યમાં ખામી રે,

તેથી તું તો પતિ સારો પામીરે. ૧

લાડી તારી નમ્રતા નિરખી રે,

અમે તને પ્રથમથી પરખી રે,

માડી તારા મુખડાની વાણી રે,

તેથી તને સૌ કંઈ શાણી રે. ૨

પ્રથમ તેં દેખાડી પ્રીત રે,

ચોરી લીધું લાણીનું ચિત રે;

કનકાંજી રાણીની બેટી રે,

લાડી તું તો પ્રેમની પેટી રે. ૩

નિર્મળ છે તારી નીતિ રે,

તેથી તું જગ મધ્યે જીતી રે;

લાડા તેં તો પ્રભુ પુરા પૂજ્યારે,

તેથી તને સદય્યે સહયા રે. ૪

લાડી તું તો ઝહાપણનો દરિયો રે,

તેં તો વશ કંચને કરિયો રે;

લાડી તારી ચળકે છે ચુડી રે,

રતિ તારા કર્મની રૂડી રે. ૫

લાડી તારે દેડે છે હાર રે,

નહિ તારા પૂણ્યનો પાર રે;

ભણ્યું તું તો બધુંતર ભાવે રે,

કોઈ તારી પુલ્લ ના આવે રે. ૬

ઉઝ્યો તારા ભાગ્યનો ભાણુ રે,

વર મળ્યો અતુર મુળાણુ રે;

માગતી તું પ્રભુજીની પાસ રે,

પ્રભુએ પૂરી તારી આશ ર. ૭
 ધન્ય ધન્ય ધન્ય તારી કરણી રે,
 પ્રેમે તું છપા વરને પરણી રે;
 ચળે તારાં વાંચિત કામ રે,
 દુવા દેછે હલપતરામ રે. ૮

ગીત ૧૦૯ મું.

ઝોરીમાં વર તરફથી ગાવાનું ગીત બીજું.

ધુંધતનું ગીત.

“આતા લીંખાં ને ગુંધ્યા મારા ઝોરડા.” એ રાગ.

તારા ધુંધટમાં છે રચના ધણી; જાણે મન પકડ્યાની
 મોહનળ, હો લાડણી, તારો ધુંધટ છે સુધક ધણી;
 તેમાં તેજ દીસે છે ચંદ્રમાતણી;
 વળી વાસુકી નાગ છે વિશાલી, હો લાડણી, તારો. ૧
 રડા તારા ધુંધટતણા રંગમાં;
 લાડી રંગાધું ચતુર વરનું ચિત, હો લાડણી, તારો;
 એની અસર થઇ તે અંગે અંગમાં;
 પરિપૂરણ ઉપજ તેથી પ્રીત, હો લાડણી, તારો. ૨
 લાડી શું જાણિયે જે તે તે શું કર્યું;
 તે તે લાડાને વશ કરી લીધા, હો લાડણી, તારો;
 આતો રત્ન અમાઈ રૂં તે હૃદય;
 પ્રેમ રસ તે પાંચા અને પાંધા, હો લાડણી, તારો. ૩
 ગીત ચોરી લીધુ તે ચતુરાધમે;
 તારું ડહાપણ અદ્ભુત દીઠું, હો લાડણી, તારો;
 તું તો છતી તે તારી નમ્રતાધમે;
 મુખે મોહી વચન મીઠું મીઠું, હો લાડણી, તારો. ૪
 વશીકરણ વિદ્યા છે તારી વાર્ણીમાં;
 તું તો સાસરિયામાં શોભા પામી, હો લાડણી, તારો;
 તું તો ફરી ઉત્તમ ઠકરાણીમાં;
 તારી કાંતિ જગત વિષે જમી, હો લાડણી, તારો. ૫
 તું તો દેખ્યામાં દીસે નાની નાનડી;
 આવા ઉત્તમ ગુણ ક્યાંથી શીખી? હો લાડણી, તારો;
 તે તે પહેરી છે કાને સોના પાનડી;
 તારી આંખ છે મગ્ગી સરીખી, હો લાડણી, તારો. ૬
 તું તો બળુતર એવું બહુ ક્યાં બણી?
 રૂંછે વાઙ્ચ વિવેકનાં વચાવ્યાં? હો લાડણી, તારો;
 ક્યાંથી સદગુણ લીધાં તે ગણી ગણી?
 આવા સારાં લક્ષણ ક્યાંથી આવ્યાં? હો લાડણી, તારો. ૭

છવેા ધુંધટવાળી ધણી વર્ષ તું;
 રાખે સૌભાગ્યવતી જગદીશ, હો લાડણી, તારો;
 હો પામજે હર ધડી હર્ષ તું;
 એવી આપેછે હલપત આશીષ, હો લાડણી, તારો. ૮

ગીત ૧૧૦ મું.

ચાર મંગળ વસ્તવા વિષેનું ગીત. ૧

“રઘુનાથજીની ઘોડલી,” એ રાગ.

પંચની સાક્ષીએ પરણિયારે, પૂરો પરસ્પર પ્રેમ;
 શાસ્ત્રપ્રમાણે વિધિ કરીરે, કુળ વંશ પરંપરા જેમ,
 મંગળ ગાય માનની. ૧
 ગુરનાં વચન પ્રમાણુધારે, કર્યો ઉત્તમ આચાર;
 સગાં સનેહીની સાક્ષિયેરે, વળી વસ્ત્રાંછે મંગળચાર, મં. ૨
 પ્હેલું મંગળ એમ વરતિયુરે, અંતર હરખ અપાર;
 મનડાં પરસ્પર મેળવીરે વરકન્યાએ કીધા કરાર, મં. ૩
 કન્યા કરાર એવો કરેરે, સ્વામી હું પાતિ સદાય;
 શુભ ચિંતન કરી કંથનુરે, સર્વે કામનાં કરીશ સદાય, મં. ૪
 સ્વામી કહે પૂરા સ્નેહધારે, પાળીશ દેહ પર્યત;
 જમાનશ્રીજગદીશછેરે, ને ન પાળું પ્રતિસામ્યતંત, મં. ૫
 બીજું મંગળ હવે વરતિયુરે, એનો અરથ છે અતોલ;
 કુળ દેવને વચન કરીરે, કર મેળવીને દીધા કાલ, મં. ૬
 ત્રીજું મંગળ ત્યાં તો વરતિયુરે, શું સમજે લોક લોક!
 સરજ ચંદ્રની સાક્ષિયેરે, ગાદી અંતરમાં પાડી ગાંઠ, મં. ૭
 ચોથું મંગળ ન્યારે વરતિયુરે, હદ વળી તે દાર;
 હલપતકંડળનેમળીરે, રાખ્યાસાક્ષીસરજનકાર, મં. ૮

ગીત ૧૧૧ મું.

સમપદીનું ગીત. ૩

“કંકુ છાંટી કંકાતરી મોકલે.” એ રાગ.

સાત પગલા બરેછે સુભાગણી; એમાં અર્થ છે ઊડો
 અતોલ, ઇશ્વર એમાં સાક્ષી છે;
 પગલે પગલે પ્રતિસા પતિ કરે;
 ને હું મોહું તે પાળીશ બોલ, ઇશ્વર. ૧
 પહેલે પગલે પ્રિયાને પતિ કહે;
 પાન પાન પોષણ હું કરીશ, ઇશ્વર;

૧ આ ગીત વર કન્યા મેડના તરફથી મવાય તેલુંછે.
 ૨ કવીશ્વર હલપતરામ લખે છે કે “પતિના વર
 તરફ કન્યા સાત પગલાં બરે તેનું નામ સમપદી.”

બીજે પગલે કહે કંઈ કોઠયી;
મારે ઘેર તું માન પામીશ, ઇશ્વર. ૨
ત્રીજે પગલે કહે તને ત્યાં થશે;
વ્રત ઉત્સવ હરખ અધાગ, ઇશ્વર;
ચોથે પગલે કહે ચતુરા શુભો;
મારા વૈભવમાં તારા ભાગ, ઇશ્વર. ૩
પછી પાંચમે પગલે પતિ કહે,
મારાં દોર હાંખર તું સંભાળ, ઇશ્વર.
છઠ્ઠે પગલે કહે તારા અંશ છે;
મારે જેજે કાંઈ ધન માલ, ઇશ્વર. ૪
વળી સાતમે પગલે સ્વામી કહે;
ધર્મ કર્મમાં કરજે સહાય, ઇશ્વર;
તેથી ધર્મમાં પશુ તારા ભાગ છે;
મારી અર્ધાગના તું સદાય, ઇશ્વર. ૫
પછી હસ્ત ગ્રહણ સ્વામીએ કયો;
માગી ઇશ્વર પાસે આશીષ, ઇશ્વર;
દશ પુત્ર પ્રભુ આપજો;
સુખ પામજો દિવસ ને નીશ, ઇશ્વર. ૬
મારાં માત પિતા બાધ નહનને;
થજે રંજનકારી સદાય, ઇશ્વર;
મારી મરણ પ્રમાણે તું ચાલજે;
તારી પૂર્ણ કરીશ ઇચ્છાય, ઇશ્વર. ૭

હાલમાં તે એવી રીતે કરે છે કે ચોખ્ખાની દગલીએ સાત કરીને વર કન્યાના જમણા પગને અગ્રહો પકડીને સાતે દગલીએને અડાડે છે. તે વખતે ગોર વરની વતી સાત મંત્ર બહો છે. તેના અર્થ આ ગીતમાં છે. તે પછી કન્યાનો હાથ જાણે તેના મંત્ર છ છે. તે મંત્ર કોઈ તો કન્યાદાન દેતી વખતે ભણે છે. તેને પાણિગ્રહણ સંસ્કાર કહે છે. તે એવી રીતે કે ઇશ્વરની પ્રાર્થનાના છ મંત્ર ભણીને ધીની આદુતિ અગ્નિમાં નાખે છે. તેમાં અર્થ એવો છે કે જો જો અગે તે આજસુધીમાં પાપ કર્યું તે ઇશ્વર માફ કરશે. એની મતલબ એવી જણાય છે કે પરણ્યા પછી કોઈ પ્રકારના અગાઉ કરેલા દોષથી તે કન્યાને તણ શકાય નહિ. વળી લોકમાં કહેવત ચાલે છે કે બાળકના દોષ જનોઈદે ત્યારે મઠી જાય અને કન્યાના દોષ પરણે ત્યારે મઠી જાય. ત્યાં સુધી બાળપણના અજાનથી દોષ કર્યા હોય તે મટે છે. ”

૩ આ ગીત વર તથા કન્યા બેઉ પક્ષવાળાને આવા ભાષક છે.

ધ્રુવ તારો દેખીને કન્યા કહે;
જેવો અચળ કયો તું હામ, ઇશ્વર;
પતિ કુળમાં અચળ એવી હું થઈ;
દેખી રીડિયા દલપતરામ, ઇશ્વર. ૮

ગીત ૧૧૨ મું.

વર કન્યા કંસાર જમતાં ગાવાનું ગીત. ૧

“લાડો લાડી જમેરે કંસાર, કે ઉપર વેવાણ
દળવજેર.” એ રાગ.

લાડો લાડી જમેરે કંસાર, આનંદ આજ અનિ ધણેરે;
પાસે બેસી સમરો બે ચાર, તપાસ રાખે તે તણેરે. ૧
રત્ને જડિયો બાજક વિશાળ, મૂક્યો છે મુખ આગળેરે;
તે ઉપર સોનાનોશીર્ભીત ચાળ, ત્યાં ઝારી ભરીછેજળેરે. ૨
સાસુજી મુખ સજીને શણખાર, પીરસવાને આવિયારે;
ધીની વાઠી સાકર તૈયાર, રકાબી ભરી બાવિયારે ૩
પીરસતાં મન મલકાય, આનંદ અંગે અંગમારે;
બેમાં બેસી જમે વર કન્યાય, અધિક ઉછરેગમારે. ૪
અન્યોન્ય જમાડે કરી પ્રીત મર્ફલડાં મુખથી કરેરે;
ગોરીમળી ગાય મંગળગીત, આશીષ સહુ એ ઉચરેરે. ૫
જમી રહીને લીધાં આયમન, સાસુએ નીર નામિયારે
નેઈ નેઈ હરખ્યા સ્વજન, સતોપ સર્વ પામિયારે; ૬
વરકન્યાએ કીધા મુખવાસ, સજ્જન લુએછે રતેહથીરે;
સગાં રતેહાંએ આવીને પાસ, નજરાણો કીધા નેહથીરે. ૭
વરકન્યાનું જોડું નેઈતે હામ, ઉર આનંદ અપાર થયોરે;
હીલથી આશીષ દીધી દલપતરામ, જગતમાં જયજયકાર થયોરે. ૮

ગીત ૧૧૩ મું.

કન્યા સાસરાના કુળમાં બળી તે વિવેનું ગીત. ૨

“એક ઝારા ઉપર ઝારીરે.” એ રાગ.

તમે સાંભળો સહુ નરનારીરે,
એતો લાડણ્ય થઈ અમારીરે;
જમી વર સાથે કંસાર રે,
એણે કળક કયો સંસાર રે. ૧
કરો બાપના કુળથી જુદાઈરે,
હવે અમારે ગોરે ગણાઈરે;

૧ વર તથા કન્યા બંને તરફથી ગાવા યોગ્ય છે.

૨ આ ગીત માત્ર વર તરફથી ગાવાનું છે.

હવે કહ્યું અમારું કરશે રે,
કહ્યું ગુલાબવદનું કાને ધરશે રે ? - ૨

એ તો થયું ત્રાણસ અમારું રે,
અમે કેશું એને વહુવારું રે;
થઈ અમારા ધરની ધરણી રે,
એના બાપને ઘેર તે પહોંચી રે. ૩

અમારે ઘેર ઝોરડામાં અલશે રે,
બાપને ઘેર પરસાગે ચાલશે રે;
અમારે ઘેર પટારા સંભાળશે રે,
બાપને ઘેર ખેડાં અજવાળશે રે. ૪

ધર કંથનું તે પોતાનું પ્રમાણશે રે,
ધર ભાઈનું તે ભોળાઈનું નાણશે રે;
ઝાઝી પિએરની મમતા છોડશે રે,
છવ સાસરિયા સગાઈએ જોડશે રે. ૫

હવે પિયરમાંથી અમલ ઉતયોરે,
આજથી અમલ સાસરિયામાં જોરે;
જેમ પર્વતથી નદી નિકળી રે,
જઈ સ્નેહથી સાગરને મળી રે. ૬

બહુ છાપનું મોતી ભાળિયેરે,
વસ્યું રાખના કાનની વાળિયેરે;
એમ કનકાછની દીકરી રે,
વર ચતુર કુંવર સાથે વરી રે. ૭

જેમ કુંદન માંહીં ઘીરાકણી રે,
થઈ સજડ શોભા પામે ધણી રે;
સુખ પામે સદા દિન જામની રે;
એવી આશીષ દલપતરામની રે. ૮

ગીત ૧૧૪ મું.

કન્યાના વખાણનું ગીત. ૧

“આભા ઉનાળાના દહાડા કે, છોડી વીંઝણલો
શે ન લાવી ?” એ રાજ.

ભાસે તું તો ભણે ભાઅરાણી રે, લાડા પામ્યો
તું કન્યા રૂપાણી; ૧

તારી છવકાર ભાભી તો કાળી રે, લાડા. ૧
જેવા પાસો હોય પ્રવાણી રે, લાડા;

જેવી કાચની પૂતળી ભાળી રે, લાડા. ૨
ચંપાબાઈ છે દિલની દયાળી રે, લાડા;

તારી ભાભી તો દિલની દયાળી રે, લાડા. ૩

૧ આ ગીત કન્યા તરફથી ગાવાનું છે.

ચંપાબાઈની મુડી રતનાળી રે, લાડા; ૧
નાકે નિર્મળ મોતીની વાળી રે, લાડા. ૪

ચંપાબાઈ છે ચોદ વિદ્યાળી રે, લાડા;
તારી ભાભી તો ડોહ હડાળી રે, લાડા. ૫

ચંપાબાઈ છે રૂડા કરમાળી રે, લાડા;
ધીરજવાળી વળી ધરમાળી રે, લાડા. ૬

દીપે દુનિયામાં જેવી દીવાળી રે, લાડા;
નિર્મળ નક્ષત્ર સરખી; નિહાળી રે, લાડા. ૭

તેના તેજે બધી માણા ટાળી રે, લાડા;
દાખે દલપતરામ શ્રીમાળી રે, લાડા. ૮

ગીત ૧૧૫ મું.

કન્યાના ઝોરડાનું ગીત. ૧

“પેલા વેવાઈના ઝુંપડામાં શું જોશે ?” એ સ્વમ.
સર્વે જનતણી મળી સુંદરી;

મહેલ કનકાછના જોતી જામરે, ચંપાબાઈને ઝોરડે;
ચંપા ત્યાં ઘડિયાળ ઉઠેલીને;

ચક ગોઠવતી ત્યાં દેખાય રે, ચંપાબાઈને. ૧
આવો બેસોજી કહીને બેસારિયા;

સડું આપિયાં આદરમાન રે, ચંપાબાઈને;
પછી વાળું વગાડી વિલાયતી;

ગાયું ચંપાએ ગુણિયલ ગાનરે, ચંપાબાઈને. ૨
ત્યાં તો નાનેરી નણહલે પૂછિયું;

ભાભા આ કયાંથી આવિયું ઝાડરે, ચંપાબાઈને;
નણદી એ ઝાડ તો મેં બનાવિયું;

તે તો મોકલવાને મેવાડ રે, ચંપાબાઈને. ૩
ભાભી આ પેટીમાં શું બંધું હશે ?

એમાં છે કાંઈ જાણવા જોય રે, ચંપાબાઈને;
નણદી એ પેટી ભરત ચીતર તણી;

એના હું કંઈ હું ઉપયોગરે, ચંપાબાઈને. ૪
ભાભી આ નકશો ફોલે ચીતર્યો ?

ખરેખત એ તો છે ખજોજી રે, ચંપાબાઈને;
નણદી એ નકશો મેં ચીતર્યો;

જેવું દીઠું આકાશમાં ડોળ રે, ચંપાબાઈને. ૫
ભાભી આ ચોપડી કવિતાતણી;

૧ કન્યા કેવી લાયક છે તે બતાવવાને કન્યા
તરફની અંખિને ગાવાનું.

૨ રથમ અથવા ઉનને વાળા સાથે ચૂંચીને
બનાવેલું ઝાડ.

આવી કવિતાનું કરનાર કેણુ રે ? અપાયાધને;
 નજીકજેમાં છે ધર્મરથાર્થના;
 એ તો કવિતા કરી છે મેં ઝોણુ રે, અપાયાધને. ૬
 ભાણી આ તે અક્ષર કયાંની છાપના ?
 એ તો ગુટકા કેણે ગુથેલ રે ? અપાયાધને;
 હિંદી શાળી ને કારસી અક્ષરે;
 એ તો મેંજ ગુથેલ લખેલ રે, અપાયાધને. ૭
 જોવા જેવી બીજી વસ્તુઓ;
 ગોઠવેલી દોસે કામે કામે રે, અપાયાધને;
 દેખી કંઈ થઈ દલપત કહ્યું;
 તેતો જનની જીવતી તમાજ રે, અપાયાધને. ૮

ગીત ૧૧૬ મું.

પરણી ઉઠ્યા પછી જાનીવાસે જતાં
 જાનરડીઓને ગાવાનું ગીત.

“અમે છડરિયા ગઢ જીત્યારે, આનંદ જલા.” એ રાગ.
 અમે આજે લોકો ગઢ લીધા રે, જેજેકાર થયો;
 અમે દેહમાં હંડા દીધા રે, જેજેકાર થયો;
 આજ છઠ્ઠા પુરી થઈ અમારીરે, જેજેકાર થયો;
 આજની પડી સૌથઈ સારી રે, જેજેકાર થયો. ૧
 અમને કનકાજીની મળી બેઠી રે, જેજેકાર થયો;
 એ તો છે જવાહીરની પેઠી રે, જેજેકાર થયો;
 સર્વે મનના મનોરંજ દીધ્યા રે, જેજેકાર થયો;
 આજ ધર્મર અટગક દીધ્યા રે, જેજેકાર થયો. ૨
 લોક કેતલે વર નાનું બાળ રે, જેજેકાર થયો;
 નેણે કીધુંકે કામ પાસણ રે, જેજેકાર થયો;
 સગા કર્નકારાણુ જેવા મળિયા રે, જેજેકાર થયો;
 રાણુ પાનાને વચ્ચે પળિયા રે, જેજેકાર થયો. ૩
 અમે રાજગાદી જેવું રળિયાં રે, જેજેકાર થયો;
 વરના વેરીનાં કાળજાં બળિયાં રે, જેજેકાર થયો;
 અમે રાજનગરમાં મહાધ્યાં રે, જેજેકાર થયો;
 રૂડું રૂત લઈ લેર ચાલ્યાં રે, જેજેકાર થયો. ૪
 હવે લાડી તે મેલે અમારી રે, જેજેકાર થયો;
 જોના પિયરને મુકશે વિસારી રે, જેજેકાર થયો;
 કાણુ કેશે જગતસિંહ જુઠા રે, જેજેકાર થયો;
 એ તો પુત્ર પરજીવીને ઉઠ્યા રે, જેજેકાર થયો. ૫
 જાત ધારી તે પાર ઉતારી રે, જેજેકાર થયો;
 પ્રતિપક્ષી રજાં ઝખ માદી રે, જેજેકાર થયો;

મહું લાડીનું બાગ ઉધડિયું રે, જેજેકાર થયો;
 તેથી સાસરે સાડે જડિયું રે, જેજેકાર થયો. ૬
 આજ અવસર સર્વથી સારો રે, જેજેકાર થયો;
 હરખ્યા હરખ્યા તે લોક હજારો રે, જેજેકાર થયો;
 આજ આનંદની થઈ જોહીરે, જેજેકાર થયો;
 સુખ સાગરની હરે રેલી રે, જેજેકાર થયો. ૭
 અતિ ઇશ્વરને ઉપકાર રે, જેજેકાર થયો;
 અમે માનિયે વારંવાર રે, જેજેકાર થયો;
 જેની કીર્તિ કરી કામે કામે રે, જેજેકાર થયો;
 દીમી દીમી તે દલપતરામે રે. જેજેકાર થયો. ૮

ગીત ૧૧૭ મું.

માંડવે જમવા જતાં રસ્તામાં ગાવાનું ગીત

“ત્રાંબા કુંડી તે નગર સોહામણી.” એ રાગ.

ચાલો ચાલો વેવાધને માંડવે; માંડવામાં રે
 મળિયા સાજન, મોતિછામે વેવધના માંડવે;
 બહુ ઉમદા મલીયા મિછાવિયા,
 જેઈ મનડું રે, થાય મગન, મોતી. ૧
 માદી તડિયા મંડપમાંહી ગોઠવ્યા;
 બિરાજ્યાછે રે, રાણા ને રાય, મોતી;
 મોતે રૂપે મંડપ ચણુગારિયા;
 જેની શોભા રે, કહી ન શકાય, મોતી. ૨
 ઝુલે હાથી વેવાધને આંગણુ;
 તેણે સનિયા રે, શુભ રાણુગાર, મોતી;
 શોભે કનક આંબાડી તે ઉપરે;
 કંઈ ધરિયા રે, હેમના હાર, મોતી. ૩
 રૂડી ઇંદ્રાપુરી રળિયામણી;
 એવા મનહર રે, વેવધના મ્હોલ, મોતી;
 મેના પોપટ કનકને પાંજરે;
 મુખે મધુરા રે, બોલેછે બોલ, મોતી. ૪
 વરની જનને જમવાને ખેસવા;
 રૂડા ગંગે રે, ચીતયાં ચોક, મોતી;
 રત્ન જડિત બાજકે મુકયા ખેસવા;
 જેઈ અચરજ રે, પામે છે લોક, મોતી. ૫
 સોના રૂપાના થાળ સોહામણુ;
 માંડી મુખ્યા રે, ત્યાં હારીહાર, મોતી;
 વાહ વિસલનગરના વાડકા;
 મોખી આંદીના રે, ચળકે અપાર, મોતી. ૬
 ભોટા કાલીના ચીતરેલા ચળકતા;

આખખેરા ૨, મુક્યા અનેક, મોતી;
જેને જેમ ધટે તેમ બેસવા;
શાણુ વેવાઈએ ૨, કાધા વિવેક, મોતી. ૭
વર રાગને ઉત્તમ બેસણું;
હાઠ મહત્તી ૨, મુક્યું તે હામ, મોતી;
ધન્ય ધન્ય વેવાઈના વિવેકને;
દેહે આશીષ ૨, દલપતરામ. મોતી. ૮

ગીત ૧૧૮ મું.

માંડવે જમવા જતાં વેવાઈને ચેર
ગાવાનું ગીત.

“એક લીલી તે લીલી લીલડી.” એ રાગ.
આજ આનંદનો રંગ રેલિયો;
આ હૈડામાં હરખ ન માથે, રંગ રેલિયો;
મળી જનની સરવ સાહેલિયો;
દશે દિશામાં આનંદ દેખાથે, રંગ. ૧
અમે વેવાઈને માંડવે આવિયાં;
સાઈ પામવાને સનમાને, રંગ;
એક માળણે અમને બોલાવિયાં,
અમે પૂછ્યું એને કરી સાનરે, રંગ. ૨
હું તો મોટી માળણ તને વિનવું;
વેવાઈ કનકારાણના કિયા મહેલરે, રંગ;
મોઢાં મોતીનું તોરણ કરી નવું;
મોટે બારણે દોસે છે જાંધેલરે, રંગ. ૩
જેવા આવિયાં મંડપ વેવાઈને;
જેવા આવ્યાં વેવાઈના મોટા મહેલ ૨, રંગ;
અમે નિરખિયોરે માંડવો નવાઈના:
કરે મેના પોપટ ત્યાં કંઠોલરે, રંગ. ૪
જેવા કનકરાણા વેવાઈને;
જેવાં કનકાવતી વેવાઈરે, રંગ;
જેવાં લાડીની ચુલાળ મોળાઈને;
જેવા ધનપાળસિંહ મુગજીરે, રંગ. ૫
કંઈક જેવાં તેમાં શાણા કાઢએ;
જમસિંહ જેવા ન જણાયરે, રંગ;
જેવાં વેવાઈ કરીને શું જોઈએ ?
શાણી પુલાઈ તુલ્ય ન જણાયરે, રંગ. ૬
વેવાઈ ધનપાળસિંહથી ભલાં બાંડુ;
વેવાઈ ચુલાળવડને બાંડુ સહુ;
એથી છવકારમહુ વખણાયરે, રંગ. ૭

રાગનગરથી રળીયામણું;
ચુણવંતું રતનપુર આમરે, રંગ;
ધણી રીતે તે શું કહિયે બાંડુ;
દિલે બળે છે દલપતરામરે, રંગ. ૮

ગીત ૧૧૯ મું.

ગારવનું ગીત પહેલું.

“ધોળકામાં ધરમશી પુલતો, મેધાડંબર ગાને.” એ રાગ
ગારવનાં ગીત ગાઈએ, આવો સેવર સમાણી;
હૈયામાં બહુ હરખાઈએ, વરો મોટો વખાણી;
પંગતે હાળ્યા છે પાટલા, રૂડા રત્ન જઠેલા;
બાણ્યું જે જમવાને આટલા, આદમી છે આવેલા. ૧
કનકે કળશ અજવાળિયા, મુક્યા નીર ભરીને,
ધાનુના બાજકે દાળિયા, રૂડી ભુગતિ કરીને;
ગાનાના થાળ સોહાવિયા, વાડકા રૂડા રાગે;
બાન લઈ વર આવિયા, મેડા જમવાને કાને. ૨
પીળાં પીતામ્બર પહેરિયા, પુરંપાએ ડમરે;
લલનાએ પહેર્યાં લ્હેરિયાં, રેશમી રૂડે રંગે;
લાડુ જલેખી ને લાપરી, પેડા બરથી ને પૂરી;
જમવાને વરતુ જોતાં કશી, નથી એકે અધુરી. ૩
સાટા અમૃત સમાન છે, બણાં ઘેબર ખાંભાં;
પીરસ્યાં બણાં પકવાન છે, તે તો તાગ ને તાંભાં;
બાસુદી ને દુધપાક છે, ચટણી જાત જાત;
સર્વ પ્રકારનાં શાક છે, ભલાં દાળ ને ભાત. ૪
અમૃત પાક આનંદથી, પંગતે પીરસાયા;
પાપક પૂરણ ચંદ્રી, વિશેષ વખણાયા;
રાઈનાં રૂડી રીતનાં, અમણિન અચાણાં;
સરવ પ્રકાર સાહિત્યનાં, ભરી મુક્યાં છે બાણાં. ૫
ગુજાં ને બજિયાંનાં મંજર છે, મુરખા મન મમતા;
બાડુજ રૂપાળો બિરંજ છે, જેવા જનનૈયા જમતા;
દુધ કઢેલાં લાવેને, પીરસ્યાં બણી પ્રાંત;
સાકર માંદો મેળાવેને, રાખેલાં રૂડી રીતે. ૬
પંખે પવન નંખાય છે, પંખી ઉપજે છે પ્રાંત;
જનનૈયા જમતા જાય છે, મારી ગાય છે પ્રાંત;
મુખ મંજન જમીને કંઈ, આખ્યાં પાન સોપારી;
લવિંગ છલાયચી લે ધંધા, મીઠાં વચન ઉચારી. ૭
ભુજિતો ગોરવ જોમો, બધાં સિંચે વખાણેયા;

૧ આ તથા ગારવનું ગીત બીજું વર તથા
કન્યા બેઠું પક્ષ વરથી આવેલા પાપક છે.

કસર રહી નહિ કાઢીને, જન ભવિષ્યે ભવશે;
નોતરીને આખા ગામને, રાણે રાખ્યો છે રંગ;
હિલમાં હલપતરામને, આજે અધિકા ઉમંગ. ૮

ગીત ૧૨૦ મું.

ગોરવનું ગીત ધીલું.

“રાતો થોડો રણ પાખરિયો, ચેત ધણે
સણખાર ભેતે.” એ રાગ.

ભનેયા બેઠા ઉમંગે, સગે સર્વે તેહ બહેની;
રાયણ જેવા રાતા રંગે, અંગે માતા એહ બહેની. ૧
ભાવે લાગ્યા ભોજન કરવા, ગરવા ગોરવ ટાણે બહેની;
પીરસનારા લાગ્યા કરવા, ભરવા ભોજન ભાણે બહેની. ૨
જમતાં જમતાં જમણુ વખાણે, જણે અમૃત જેવું બહેની;
સાતે સુખ મળ્યાં તે ટાણે, આણે ઉરમાં એવું બહેની. ૩
રસ કસ ભોજન રૂડી રીતે, પ્રીતે જમતાં ગય બહેની;
ગોરવનાં રસીલાં ગીતે, ચિતે અંચળ થાય બહેની. ૪
કોઈ કહે કુધપાક વધારે, વારે વારે લેએ બહેની;
કોઈ કહે ધી જમિયે ન્યારે, ત્યારે તાજ થેએ બહેની. ૫
કોઈને સારી લાગે સેવા, સેવા કોઈ માંહે બહેની;
કોઈ કહે મરીના રસ જેવો, એવા અવર ન લાગે બહેની. ૬
કોઈ તો રાષ્ટતાં શીરાવે, ભાવે કોઈને બાળ બહેની;
કોઈ તો બળ્યાં મગાવે, ભાવે ત્યાં થાય શાળ બહેની. ૭
થોડું થોડું સર્વે ભેવું, એવું કોઈનું ચિત બહેની;
હલપતરામે જેવું જેવું, તેવું ગાયું ગીત બહેની. ૮

ગીત ૧૨૧ મું.

ગોરવનું ગીત ધીલું.

“પાંચ માણુનો લાડવો ર.” એ રાગ.

માંડવે મોટા માનથી ર; જમવા બેઠી છે જન, ભુઓ
ગોરી ગામની ર;
અંદરેવા જમસિંહજી ર; સાથિયો તારા સમાન, ભુઓ. ૧
કનકોરાણો ભુએ કોડથી ર; મનમાં હરખ ન સમાય, ભુ;
બન્ને વેવાધનાં નેણુમાં ર; હેતની બેઠાં તિજણુય, ભુઓ. ૨
અરસપરસ ઉત્તારીને ર; વખને કરે છે વિનોદ, ભુઓ;
આંબળતાં સુખ ઉમંગે ર; પૂઝાં ધીપળે પ્રમેદ, ભુઓ. ૩
પ્રહારે બાધ વેવાધને ર; કનકાવતી દે છે માન ભુઓ;
બન્ને વેવાણી થાય છે ર; અમત કરી ગુલતાન. ભુઓ. ૪

૧ આ તથા ગોરવનું ગીત ચોથું, નામ કારકેર
કરીને વર તથા કન્યા ગીતનાં તરહથી માયાં લખ્યક છે.

ગણે નવે મિથિ સાંધડી ર; એવો વચો ઉછરે, ભુઓ;
હેત વધારે હળીમળી ર; રનેહી સમાં જનસંગ, ભુઓ. ૫
ગણે સમાં સારાં મળ્યાં ર; લાખેણો લીધો ઉઠાવ, ભુઓ;
દેવિયો દેવની ચંડળી ર; દોસે એવો દેખાવ, ભુઓ. ૬
સારમાં સારસંસારમાં ર; ઉત્તમ દિવસ છે આજ, ભુઓ;
ગણે તુડ્યો જગનો ધણીર; આજ મળ્યું રૂડું રાજ, ભુઓ. ૭
ધીર આગળ મામિયે ર; અવસર આપે હમેશ, ભુઓ;
હલપતરામના દેવની ર; વિનતિ કરીને વિશેષ, ભુઓ. ૮

ગીત ૧૨૨ મું.

ગોરવનું ગીત ચોથું.

રામણ દીવાનું ગીત.

“વડુંરે પાટણ વડું ધોળકું, કોઈ માળવે જાયર.” એ રાગ.
નવારે નગરના લુહારી, રામણ દીવડો ધડળે ર;
રચના રૂડી રચળે તેમાં, મોતી માણેકે મઠળે ર. ૧
ચોક્કર કરતી પુતળી, રચળે રૂડી રપાળી ર;
મોહ પામે મોટા મહીપતિ, બંધો દીવડો બાળી ર. ૨
ધડળે સુધક ધણા ધાટનું, ચતુરાધી ચાડું ર;
પત્ર જેવું નહિ પાતળું, જડ જેવું ન જાડું ર. ૩
દીવડો મુઠ્ઠીએ મોટા ચોકમાં, એથી થશે અજવાળું ર;
એથી દેખાશે આંખણું, ધણું રૂડું રપાળું ર. ૪
દીવડો મુઠ્ઠીએ મારે માંડવે, માંડવાને મોભાવે ર;
ધનપાળભાઈ કુળનો દીવો, જેમ કુળને દીપાવે ર. ૫
દીવડો લેધ કનકાળાઈ, માંડવા મળ્યે મહાશે ર;
માયે ધરી મેહોડ ચુંદડી, માણ મલપતાં ચાલે ર. ૬
જેણે સપુત કિરોમણી, કુળ દીપક જાળ્યો ર;
ધન્ય એના અવતારને, કરી સારથક કાપારે. ૭
દીવડો દોસે રળિયામણો, હોય વિવા જે દામ ર;
દીવડો દોડે દોલકું હરે, દાખે હલપતરામ ર. ૮

ગીત ૧૨૩ મું.

ગોરવનું ગીત પાંચમું.

“કંકુ ઝાંડી કંકોતરી મોહલે.” એ રાગ.

ગણે અમરાપુરી થકી ઉતર્યો; એનું મલ
ન કોઈથી કળાય, વીરજનો છે વિંચણો;
અમગિયાની બાલર અમગમે;

૧ આ તથા ગોરવનું છઠું ને સાતમું ગીત
માય કન્યા તરહથી માયાં લખ્યક છે.

તે તો દેખતાં દણિ લોભાય, વીરજીનો. ૧
 શોભે દાંડી સોનાની સોહામણી;
 હોરા માણુક મોલી મહેલ, વીરજીનો;
 યુવા ચંદન નીર યુવાખનું;
 તેમાં રસ બસ તે તો કરેલ, વીરજીનો. ૨
 વેવાઇ જમસિંહજીને રે શિર ઢળે;
 સારો શીતળ પસરેછે વાય, વીરજીનો;
 વિંજણમાંથી ખસરે સુવાસના;
 ફરતી ગાઉ ગાઉ માંહી ફેલાય, વીરજીનો. ૩
 ધનપાળભાઈના રંચ મહોલનો;
 અતિ અજબ તરેહનો તેહ, વીરજીનો;
 પ્રેમે નવલા વેવાઇએ પૂંજીયું;
 કયાંથી આપને સાંપડ્યો એહ, વીરજીનો. ૪
 એવું સાંભળી ધનપાળભાઈ કહે;
 રુંહે સાંભળો શાણા વેવાઈ, વીરજીનો;
 અમારે ને અમારા રાખે;
 ભલી અસલની ભાઈબંધાઈ, વીરજીનો. ૫
 તેથી તે રાજ્યએ બેટ મોકલ્યો;
 જેની જમમાં જડે નહિ જેડ, વીરજીનો;
 હોરા પારખું હોય તે જન જાણે;
 કહે મૂલ સોનયા કરાડ, વીરજીનો. ૬
 એ તો અમરાપુરીમાંહી ઉપજ્યો;
 એના ભોગી ભલા ભલા બૂપ, વીરજીનો;
 એ તો તાપ ટાળે તનમનતણુ;
 યુજ્યુ એવા છે એમાં અનુપ, વીરજીનો. ૭
 આજ શાણા વેવાઇએને શિર ઢલ્યો;
 થયું તે અતિ ઉત્તમ કામ, વીરજીનો;
 આજ આવ્યો સારો ઉપયોગમાં;
 દિલે રીઝિયા હલપતરામ. વીરજીનો. ૮

ગીત ૧૨૪ મું.

ગરવનું ગીત છઠું.

સહયુજ્યુ રૂપી સુખડાનું ગીત.

“મરમાં લાલ યુલાલ, મરમાં લ્યોરે લોદરિયાં.” એરામ.

સુખડાં સુખડિયાને કાડ, સુખડાં લ્યોરે સાકરિયાં.
 મરની મૂકમાં મોઠાં માટ, સુખડાં લ્યોરે સાકરિયાં.

સુખડાં સહયુજ્યુનાં શીકાર, સુખડાં.

એનો હિતમ રહાડ અપાર, સુખડાં. ૧

લાડુ લાખડિના હોય, સુખડાં,
 સરોરે પ્રહિકારક સેય, સુખડાં;
 શીરા તો સારો સતોય, સુખડાં,
 નિત્રે તે તો છે નિદોષ, સુખડાં. ૨
 સેવો સત્યપણું સુખ-દેણુ, સુખડાં,
 મગદળ તો સુખ મીઠાં વેણુ, સુખડાં;
 જાણપણું જાણેથી જાણુ, સુખડાં,
 તેનાં થાય વિશેષ વખાણુ, સુખડાં. ૩
 વિદ્યા વડાં ભલાં વખણાય, સુખડાં;
 શિખડ સજ્જનપણું સદાય, સુખડાં;
 પવિત્ર મન તે તો દુધપાક, સુખડાં,
 સહનપણું વિધવિધનાં શાક, સુખડાં. ૪
 સતસેણી શુદ્ધ વિચાર, સુખડાં,
 પેડા બરડી પરાપકાર, સુખડાં;
 ઇશ્વર ભક્તિ અમૃતપાક, સુખડાં,
 એમાં તો શુણ્ણ દોસે અથાક, સુખડાં. ૫
 શુદ્ધિ સારી તેજ પિરંજ, સુખડાં,
 ગભિરતા ખાળનો ગંજ, સુખડાં;
 ઉદાર મન તે મોહન કાર, સુખડાં,
 પાપક પંડતણો આચાર, સુખડાં. ૬
 યુલાખપાક વિવેક ગણાય, સુખડાં,
 તેથી તન મન કંડક થાય, સુખડાં;
 કરુણા પીઝો કહેલાં દુધ, સુખડાં,
 એથી રંશે અંતર શુદ્ધ, સુખડાં. ૭
 પીળ નિરમળ નીતિ નીર, સુખડાં,
 સાળ તાળ રહે શરીર, સુખડાં;
 આવ્યા જમવાને આ કામ, સુખડાં,
 દિલ ખુશ રંજે હલપતરામ, સુખડાં. ૮

ગીત ૧૨૫ મું.

ગરવનું ગીત સાતમું.

રંગરસનું ગીત.

“માંડવામાં કોણુ કોણુ સાજન બેઠો રે.” એ રાગ.
 રંગરસ માંડવામાં ધોળાયરે, રંગરસ સાજનને છંટાયરે;

૧ કવીશ્વર હલપતરામ. લખે છે કે “જનને પહેરામણી કરે છે તે દહાડે તથા ગરવને દહાડે કંકુનો રંગ કરીને વેવાઇએ અને વેવાણે એક પીળની દાઢી પીળે છે અને કંકુ છોટે છે. કંકુનાં રંગનું નામ રંગરસ અને તેનો ભાવાર્થ પરસ્પર પ્રેમનો રસ છે. મુસલમાનો પ્રોથીનો રંગ વિવાહમાં પરસ્પર છોટે છે.”

રંગરસમધિમુલેવૈચાધરે, રંગરસરાજવળામાંવખણાધરે. ૧
 રંગરસ પાવ લાખે પાશોરે, રંગરસ લાખ ટકાનો શેરે;
 રંગરસરંગમહેલમાંગિરાળેરે, રંગરસછેલછળીલીનેછાળેરે;
 રંગરસ દેવને ફુલબ દીઠેરે, રંગરસ લાખેછેમનનેમીઠેરે;
 રંગરસ ભોગવે બાગ્યશાળી ભોગીરે, રંગરસપામેનન્નેગી
 વિન્નેગીરે. ૩
 રંગરસ કન્યાની સુડીએચળદેરે, રંગરસ વરની પાલડીએ
 ઝળદેરે;
 રંગરસ શોભે કન્યાને સુડેરે, રંગરસ વરને છોગલે રૂડેરે. ૪
 રંગરસ ગુલાબવહુને ધુપદેરે, રંગરસ ધનપાળભાધને
 દુપદેરે;
 જેવો રંગ રાખે ધનપાળભાધરે, એવો રંગ રાખજો
 ખેચર વેવાધ રે. ૫
 રાખે રંગ કનકાવતી સુળધરે, એવો રંગ રાખજો
 દુલાદે વેવાધરે;
 રાખે રંગ ગુલાબવહુ આજ જેવોરે, રાખજો રંગ
 છવકોરવહુ તમે તેવોરે. ૬
 રંગરસપામિયેપ્રભુનેપ્રતાપેરે, રંગરસ ધમ્મરીઝિનેઆપેરે;
 રંગરસ સંસારમાં છે સારેરે, રંગરસસહિતણેશ્વરગારેરે. ૭
 રંગરસનાઆજેઉછળેછોળેરે, રંગરસ છાંટેનેકરેછેકલોલરે;
 રંગરસ પ્રેમતણીપરિણામરે, દેખીદીલરીઝેલપતરામરે. ૮

ગીત ૧૨૬ મું.

પહેરામણી કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.*

દાયબનું ગીત.

“ધોળકામાં ધરમશી પુલતો, મોલા ડંબર ગાજો.” એરાગ.

કનકરાણે પૂર્યો કામજો, ચાલો જોવાને જૈએ;
 ચંપાં કુંવરીને અપામજો, ચાલો જોવાને જૈએ;
 સજ્જામાં હાથીને ધોડલા, ચાલો જોવાને જૈએ.
 ઉટનાં ઉત્તમ જોડલાં, ચાલો જોવાને જૈએ. ૧
 રથ છે રૂડા ભાતભાતનાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
 ખળદ જેવો જેવી જાતનાં, ચાલો જોવાને જૈએ;
 ગાયો બેશો દીસે દ્વજી, ચાલો જોવાને જૈએ,
 સંખ્યા તેની નથી સજ્જતી, ચાલો જોવાને જૈએ. ૨
 જાડિત પટારા પટારિયાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
 કનકના કળશ તે, ઝારિયાં, ચાલો જોવાને જૈએ;
 સોનાં રૂપાનાં ચણ છે, ચાલો જોવાને જૈએ,
 મોજિયો ગોળા વિજાળ છે, ચાલો જોવાને જૈએ. ૩

૧ આગીત થર તથા કન્યા એક પ્રકારવાળાને ગાવામાંયક છે.

પાટલા બાજે બેસણાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
 દીચણિયાં મુક્યાં છે લણાં, ચાલો જોવાને જૈએ;
 ડાળતા છપર પલંગ છે, ચાલો જોવાને જૈએ,
 સાંગા માંચીઓ તે સંગ છે, ચાલો જોવાને જૈએ. ૪
 ગાદલાં ગાલમશુરિયાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
 ઝોશીકામાં રૂ પુરિયાં, ચાલો જોવાને જૈએ;
 સરસ છે સુજની રજાધજો, ચાલો જોવાને જૈએ,
 તકિયા ઝોજાડ તળાધજો, ચાલો જોવાને જૈએ, ૫
 કાંસકિયો હાથીદાંતની, ચાલો જોવાને જૈએ,
 આરણિયો ભાત ભાતની, ચાલો જોવાને જૈએ;
 વચ છે વિવિધ પ્રકારનાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
 શોભીતાં સોનેરી તારનાં, ચાલો જોવાને જૈએ. ૬
 હીરા મોતીના હાર છે, ચાલો જોવાને જૈએ,
 આભૂષણુ તો અપાર છે, ચાલો જોવાને જૈએ;
 નામ અર્ધાં નવ જાણિયે, ચાલો જોવાને જૈએ,
 વાહવાહ કહીને વખાણિયે, ચાલો જોવાને જૈએ. ૭
 દાખડિયો ને દાખડા, ચાલો જોવાને જૈએ,
 ઘાટ કારીગરોએ લડયા, ચાલો જોવાને જૈએ;
 જોઈ જોઈ વસ્તુ તમામને, ચાલો જોવાને જૈએ,
 દોલ પુશી દલપતરામને, ચાલો જોવાને જૈએ. ૮

ગીત ૧૨૭ મું.

પહેરામણી કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.*

સંતોષ રાખવા વિષેનું ગીત.

“વડુંરે વાટજુ વડું ધોળકું, કોઈ માળવે
 નય રે.” એ રાગ.

આપિયે તે સુખથી, એ તો રીત જોવારી રે;
 માયે વારે વારે સુખથી, તે તો ભગત ભીખારીરે. ૧
 સંતોષ જે રાખે સહી, એ તો રીત જોવારી રે;
 લોભનો થોભ મળે નહિ, તે તો ભગત ભીખારીરે. ૨
 પામે સંતોષ પ્રીતિ વડે, એ તો રીત જોવારીરે;
 પૈસાને માટે લડી પડે, તે તો ભગત ભીખારીરે. ૩
 આપ કમાઇએ ઉદર ભરે, એ તો રીત જોવારીરે;
 પારકી આશા અંતર ધરે, તે તો ભગત ભીખારીરે. ૪
 પીરસે તે જામે રેડલો, એ તો રીત જોવારીરે;
 પેટ ઉપર જાંધે પોટલો, તે તો ભગત ભીખારીરે. ૫
 સંપ સંગાં સાંધે નેંદરી, એ તો રીત જોવારીરે;
 નુચ્છ માટે સંપ તોડશે, તે તો ભગત ભીખારીરે. ૬

૧ આ ગીત આજ કન્યાવાળાને ગાવામાંયક છે.

શોભા સગાને આપશે, એતો રીત બેવારી રે;
 ઉલટું જે માન ઉઘાપશે, તે તો ભગત બીખારી રે. ૭
 દલપતનું કહ્યું દીલ ધરે, એ તો રીત બેવારી રે;
 એહું પાતરે ઉલટું કરે, તે તો ભગત બીખારી રે. ૮

ગીત ૧૨૮ મું.

કન્યા વળાવતી વખતે વર તરફથી
 ગાયલું ગીત.

“આવીછે વડવાણુ ગામની ફાજરે,
 ઝરમરીઆઝાલા.” એ રાગ.

કન્યા વળાવે રૂડી રીતરે, નવલા વેવાઈ;
 ચિંતા ન ધરશે કાંઈ ચિતરે, નવલા વેવાઈ.
 કન્યા રૂપી રૂઠું રતન રે, નવલા વેવાઈ;
 જીવ જોડી કરશું જતન રે, નવલા વેવાઈ. ૧
 પાણી માગે ત્યાં દેશું દુધ રે, નવલા વેવાઈ;
 સંભાળ કરશું ભાવ શુદ્ધ રે, નવલા વેવાઈ.
 લાખેણાં લગવીશું લાઠ રે, નવલા વેવાઈ;
 ગણશું તમારો પુરો પાઠ રે, નવલા વેવાઈ. ૨
 પ્રીતે ઉછેરી રૂડી પર રે, નવલા વેવાઈ;
 આપી કન્યા અમારે ઘેર રે, નવલા વેવાઈ.
 કરશે ઉત્તવળ અમારે કુળ રે, નવલા વેવાઈ;
 તરૂને શોભાવે જેમ પુલ રે, નવલા વેવાઈ. ૩
 ઝોરી છે રૂડી ગુણવાન રે, નવલા વેવાઈ;
 મળશે અમારે ઘેર માન રે, નવલા વેવાઈ.
 સર્વ કળામાં છે મુગ્ધશુ રે, નવલા વેવાઈ;
 વિધ વિધ પામશે વખાણુ રે, નવલા વેવાઈ. ૪
 માયાગુ મનની છે વિશેષ રે, નવલા વેવાઈ;
 હળી મળી ચાલશે હમેશ્વરે, નવલા વેવાઈ.
 બાણીશું જેની જીવ જીન રે, નવલા વેવાઈ;
 સાચવશું જેમ ફલ પાન રે, નવલા વેવાઈ. ૫
 હેતથી કરીશું હાથે હાંચ રે, નવલા વેવાઈ;
 શંકા ન ધરશે મન માંચ રે, નવલા વેવાઈ.
 નમને બહાલી જેવી તેહ રે, નવલા વેવાઈ;
 અમને પાણુ એવી બહાલી એહરે, નવલા વેવાઈ. ૬
 જેવો હૈયાનો હોય હાર રે, નવલા વેવાઈ;
 આંખો ઉપર જેવો પ્યાર રે, નવલા વેવાઈ.
 પૂરણુ ધરશું એવો પ્રેમ રે, નવલા વેવાઈ;
 કોઈ દીન દુભાવીશું કેમ રે, નવલા વેવાઈ. ૭
 પરશુને મળે રૂડી પેર રે, નવલા વેવાઈ;

કન્યા વળાવી વળે ઘેર રે, નવલા વેવાઈ.
 કરજો સદૈવ સારાં કામ રે, નવલા વેવાઈ;
 દે દુવા દલપતરામ રે, નવલા વેવાઈ. ૮

ગીત ૧૨૯ મું.

કન્યાને સાસરે વળાવતાં કન્યાવાળાને
 ગાવાનું માતાના વિરહનું ગીત.

“ભરમર પહેલો વધાવો મારે આવિયો.” એ રાગ.

ચંપાળાને સાસરે વળાવતાં; માતા કનકાવતી વહે વેણુરે,
 દીલગાહી દીકરી, પરણીને પિયરથી પધારિયાં;
 દીકરી જીવં પડ્યાનું જીવમાં લાવતાં;
 મારાં નીરે ભરાઈ આવે છે નેણુરે, દીલગાહી. ૧
 મારી છાતીથી કદી મેં છોડી નથી;
 દીકરી ધાવું મેં તુજ વિષે ધ્યાનરે, દીલગાહી.
 દીકરી કદિયે મેં તને તરછોડી નથી;
 દીલમાં જાણી મેં દીકરા સમાનરે, દીલગાહી. ૨
 લાડે કોઈ હું તુજને લડાવતી;
 હું તો જાણતી તુજને જીવન પ્રાણુરે, દીલગાહી;
 નિરખી નિરખીને હૈં હર્ષ લાવતી;
 તેતો ચંદ્રને ચંકોરી પ્રમાણુરે, દીલગાહી. ૩
 મેં તો હાથે ડાયા કરી હેતથી;
 માગ્યું પાણી ત્યાં દીધું લાવી દુધરે, દીલગાહી;
 મેં તો સંભાળી તુજને સમેતથી;
 સદા રાખીને મનમાં ભાવ શુદ્ધરે, દીલગાહી. ૪
 દીકરી ન્યારે તું શેરીમાં રમવા જતી;
 ત્યારે જો કાંઈ વિશેષ થતી વારે, દીલગાહી.
 તારું મુખ જેવા કાલી વેલી હું થતી;
 હું તો જાણતી હૈયાતણો હારે, દીલગાહી. ૫
 દીકરી તારો વિજોગ નહિ વીસરે;
 તારા સદગુણ સાંભરશે સદાયરે, દીલગાહી;
 દીકરી તુજ વિના દિવસો નહિ નીસરે;
 જેમ વચ્ચે વિછોઈ પડી ગાયરે, દીલગાહી. ૬
 દીકરી એકવાર નેહથી નિહાળ તું;
 તારો ટળવળો સેયરોનો સાથરે, દીલગાહી;
 તારાં ભાઈ ભોળાં સાચું ભાળ તું;
 તેનાં હૈંડાં તો રેતાં નથી હાથરે, દીલગાહી. ૭
 દીકરી આંગણુ માંહી તું ઉભી રહે;
 નેહ એકવાર નિગમ્ય તારું મુખરે, દીલગાહી;

એમ કહીને માએ કહ્યું, દક્ષપત કહે;
દીકરી પામળને સંપૂર્ણ સુખદે; દીલકાકી. ૮

ગીત ૧૩૦ મું.

કન્યાને સાસરે વળાવતાં કન્યાવાળાને ગાવાનું
માતાની શિખામણનું ગીત.

“જાદવરાય પરબ્યા રૂકમણી રે.” એ રાગ.

સાસરવાસણીને માતા કહે સ્નેહથી રે;

દીકરી ધરને મનમાં નારીતણા ધર્મ, મારી
લાડકવાઇ લાખેણી રે;

દીકરી પતિવ્રતાત્વ પ્રેમે પાળવું રે;

કરવાં કેંય રીતે એવાં રૂંડાં કર્મ, મારી. ૧

દીકરી ધરખણી તે તો ધરને રાગ ગણેરે;

દીકરી પ્રેમદા તે ધરને પ્રધાન, મારી;

દીકરી ધરની સંભાળ સારી રાખવી રે;

સર્વે સાચવીને રાખવો સામાન, મારી. ૨

કરકસારથી ધનને અચાવવું રે;

થવા દેવો નહિ કાંઇ પણ બિગાડ, મારી;

સારી નારી વડે એપે ધર કિન્નરું રે;

મંદી નારી વડે દિસે મંદવાડ, મારી. ૩

સાસુ સસરાની પ્રતિમા પ્રેમે પાળવી રે;

કાંઈને કહિયે નવ કહિયે કહવું વેણ, મારી;

મીઠાં વચનથી મરમ મનાવિયે રે;

જેથી મુણતાં લાગે દીલમાં સુખ દેણ, મારી. ૪

આધી પાછી એકે વસ્તુ થવા દેવી નહિરે;

લેને રોઠવવી જ્યાં હોય જેનું સ્થાન, મારી;

સર્વે સમયનો સાજા હાજર રાખિયે રે;

પાન પાન તથા સોપારી ને પાન, મારી. ૫

આભાં ગયાંને આદરમાન આપિયે રે;

જેથી વિષે વિષે થાય વિવિધ વખાણ, મારી;

દીકરી ઠગારા જનોથી ન ઠગાઇએ રે;

જાડુ જંઝ મંત્ર સર્વે જુદા જાણ, મારી. ૬

હાખિયે ખાનગી ખરચનો હિસાબ પોતે રે;

સર્વે વસ્તુ તણે હાખિયે સારી નોંધ, મારી;

ભસ્તરીતરની કળા નવ જુલિયે રે;

ભણા ભણવરનો જુલિયે ન બોધ, મારી. ૭

ધણી ઉદમ કરીને ધન ધાન્ય રજે રે;

ધર ધણી તે તો કામનીનું કામ, મારી;

સારી રીતે કરવી સ્વામીને સહાયતા રે;

દેશે શિખામણ દક્ષપતરામ; મારી. ૮

ગીત ૧૩૧ મું.

પરણીને ચર આવતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

માતા લીધ્યા ને ગુપ્ત્યા મારા મોરડા.” એ રાગ.

કહે સૈયરને સૈયર સાંભળો; લાડો આવ્યો ને મારે

મન લાવ્યો, સાહેલડી, લાખેણી લાવ્યો લાડણી;

એને ખેચરસિંહ જેવા બંધવે;

પરણાવ્યો ને હૈડે હરખાવ્યો, સાહેલડી લાખેણી. ૧

ધન્ય ધન્ય કહું પુલાહે માલને;

જેનો જયો તે પૃથ્વીમાં પંકાયો, સાહેલડી લાખેણી;

મળ્યા લાખેણા લોકો તેમાં લાડણો;

દીસે ડાલો તે સર્વથી સવાયો, સાહેલડી લાખેણી. ૨

જે નું સાંભળ આજ એની જનમાં;

વાળું વાળે તે મગનમાં ગાળે, સાહેલડી લાખેણી;

વર કન્યા શોભીતા સારા રથમાં;

છટા છાળે એવી રીતે ખિરાળે, સાહેલડી લાખેણી. ૩

હાથી દાંત કેરા કન્યાના હાથમાં;

ચુડો ચળકે ને કાને ઝાલ લળકે, સાહેલડી લાખેણી;

એનું આછા ધુધટામાં મુખડું;

ઝાડું ઝળકે વીજળી જેમ ચળકે, સાહેલડી લાખેણી. ૪

જેવા જેવી છે જુગિત જેની જનમાં;

ખેડા હાથી ઉપર વરના સાથી, સાહેલડી લાખેણી;

કંઈક અખતરિયા શોભે અખતરે;

શોભે ભાથી તો ભાભાની શાભાથી, સાહેલડી લાખેણી. ૫

લાડો રૂઢ જનોને બહુ વિનવે;

પગે લાગે ને આશિષ તે માગે, સાહેલડી લાખેણી;

સૌનો ભાગ્યો તે વિરહ વિજેભનો;

જાન જાગે ને જોમ જેમ ભાગે, સાહેલડી લાખેણી. ૬

સગાં સ્નેહીની સર્વે મળી સુંદરી;

મળવા આવે ને મોતીડે વધાવે, સાહેલડી લાખેણી;

લાડો મિત્ર પોતાના સહુને મળે;

પાન ચાવે ને મુખ મલકાવે, સાહેલડી લાખેણી. ૭

લાડે લાજ વધારી ધણી લોકમાં;

એને નામે વખાણે ઠામે ઠામે, સાહેલડી લાખેણી;

એની કીર્તિ ફેલાવી કવિતા કરી;

માગે માગે તે દક્ષપતરામે, સાહેલડી લાખેણી. ૮

ગીત ૧૩૨ મું.

પરણીને ઘેર આવતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

“ પેલા વેવાઇના કુપડામાં શું જોશો.” એ રાગ.

કુંવર પરણીને પદમણી લાવિયા, સાથે અસવારીનો
સારો કાઠરે, વર પરણી પધારિયા;રસ્તા શુદ્ધજો છંટકાવિયા;
વેર્ધા પુલકાં રૂડાં ઉભી વાટરે, વર. ૧સામાં આંખ્યાં સગાં રનેહી સૌ મળી;
આંખ્યા શહેર સુખા સરદારરે, વર;ગાય મંગળ માનનિયો મળી;
અંગો અંગ ઉમંગ અપાર રે, વર. ૨મદ માતા ઘોડા ધૂમે છે ઘણા;
ચાલે મલપતા મોટા માતંગ રે, વર;મોટા રથની શોભામાં નથી મણા;
ઉઠે વાવટા રૂડા નવરંગરે, વર. ૩બહુ કેસર કરતુરી મધમધે;
આતિ ઉઠે અખીર ગુલાલ રે, વર;ધોરી ચાલે ત્યાં ધરણી ધમધમે;
ધણી ધમધમે હુધરમાળ રે. વર. ૪લાડાલાડીને શિર તો ચમર ઢળે;
સુખ રવિ ક્ષણી તેજ આંખાર રે, વર;જેવા શરીએ શરીએ જન મળે;
કરે સર્વે આશીષ ઉચ્ચાર રે, વર. ૫વાળાં વાળે અધિક ઉછરેમનાં;
સોના રૂપાની ઉછળે છે છોળરે, વર;સર્વે ઉચરે છે વચન ઉમંગનાં;
કરે છે નરનારી કલોલ રે, વર. ૬આજ રનેહી સગાંનાં અંતર ઠપાં;
જેહ લાડણી લખમી સ્વરૂપ રે, વર;મન વાંચિત કારજ સહુ સર્વાં;
આજ તુઠિયા ત્રિભુવન જૂપ રે, વર. ૭આજ મોતીડે ચેકુલા વરસિયા;
આજ સિદ્ધ થયાં સર્વે કામ રે, વર;આજ સોનાના કુંગર દરસિયા;
દિલે હરખિયા દલપતરામ રે, વર. ૮

ગીત ૧૩૩ મું.

એકીએકી રમતી વેળા ગાવાનું ગીત.^૧

“ વર કન્યા ખેડાં છે એક પાટલ.” એ રાગ.

એકી એકી લાડો ને લાડી રમેછેજ,
ચુષુ તેના સમજુના મનમાં ગમેછેજ;બુવતિયો જેવા મળી ટોલે ટોળેજ,
કંકુ ટેરી આડ કરીછે કપાળેજ. ૧વારે વારે કરેછે હાસ્યવિનોદજ,
પેખી પામેછે પૂરો પ્રમોદજ;વર કન્યા દીસેછે તેવ તેવકાંજ,
માંહો માંહી કરેછે મરકલકાંજ. ૨આગળ મુકયો સોનાનો સુંદર જાળજ,
માંહી મુકયાં માણેક મોતી પ્રવાળજ;માંહી ફોફળ પારેકો અખોડજ,
હરખથી રમે કરીને હોડજ. ૩મુઠી વાળી પ્રેમથી લાડો પૂછેજ,
કહો આમાં એકી કે એકી શું છેજ ?આંગળીએ ઉતાર લાડણી આપેજ,
એમ અન્યોઅન્યની અક્ષત માપેજ. ૪પુસી બર્થો ખેલ કરેછે ખાસેજ,
તરણીએ મળાને નિરખે તમાસેજ;લાડી પુછે લાડાને એવીજ રીતેજ,
પરસ્પર આનંદ પામે પ્રીતેજ. ૫ગેરી મળી ગીત મંગળ રૂડાં ગાયજ,
મનમાં તો હરખ ન સૈતે માયજ;જીત્યો જીત્યો લાડો તે જીગરે જોષજ,
હારી હારી લાડણી હિમ્મત ખોષજ. ૬જીતવાને દેશમાં હડ નથી ધરતાંજ,
હારે તેથી ખેદ ખચીત નથી કરતાંજ;હારજીત હસી કાઢયાનો ખેલજ,
રૂદેમાં તો પ્રેમની પસરે રેલજ. ૭આવે નહિ ઉરમાં અભાવ લગારજ,
એકી રમી એવો લીધો સારજ;અંતરમાં સદૈવ સમજો આમજ,
શીખામણ દેછે દલપતરામજ. ૮૧ આ ગીત થોડા ફેરફારથી વર તથા કન્યા
એકના તરફથી ગાઇ શકાય તેવું છે.

ગીત ૧૩૪ મું.

કંકણદોરા છાડતાં વર તરફથી ગાવાનું ગીત. ૧

“તારે દોરડિયે દસ ગાંઠ, કે લાડી દોરડો નવ છુટે.” એ રાગ.

તારે દોરડિયે દસ ગાંઠ, હખીલી દોરડો નવ છુટે; હખીલી.
 તું તો નીવડી લક્ષણે લાંઠ, હખીલી.
 તેં તો ખેડનીને ગાંઠ વાળી, હખીલી.
 કખણે નહિ કોઈની ઉખાળી હખીલી. ૧
 બાંધ્યું પ્રેમનું બંધન પૂરું, હખીલી.
 નથી એકે રતીએ અધરું, હખીલી.
 કાંઈ મોહની મંત્ર છે એમાં, હખીલી.
 કાંઈ તંત્રની ભુક્તિ છે તેમાં, હખીલી. ૨
 તારી દીસે પ્રવીણતા પૂરી, હખીલી.
 નથી કોઈ કળાએ અધરી, હખીલી.
 તારી ઉમ્મર છે હજી છોટી, હખીલી.
 એવી વિદ્યા તું ક્યાં શીખી મોટી? હખીલી. ૩
 કહે તું બણી કેની નિશાળે? હખીલી.
 વશીકરણની વિદ્યા વિશાળે, હખીલી.
 પ્રેમ પાસલો છે તુજ પાસ, હખીલી.
 તારો કોણ કરશે વિશ્વાસ? હખીલી. ૪
 કેવા સાધનથી કામ સાધ્યું? હખીલી.
 કાચે તાંતણે બંધન બાંધ્યું, હખીલી.
 તાંતણે ગાંઠ પડી વજર જેવી, હખીલી.
 તેતો કદીએ ન છુટે એવી, હખીલી. ૫
 તારાં વેણમાં છે વચીકરણ; હખીલી.
 તારાં નેણ દીસે મન હરણ; હખીલી.
 મંત્ર જન્મ સાચા નથી એકે, હખીલી.
 લાડો વણ કર્યો વિનય વિવેકે, હખીલી. ૬
 મીઠી વિનય બરી તારી વાણી, હખીલી.
 વાણી વિનયથી સૌએ વખાણી, હખીલી.
 તારી કાંતિ જગતમાં જામી, હખીલી.
 તારા સદગુણમાં નથી ખામી, હખીલી. ૭
 ધન્ય ધન્ય તારાં માત તાત; હખીલી.
 વાટે ધાટે કરે લોક વાત, હખીલી.
 તેં તો સાસરિયું શોભાવ્યું, હખીલી.
 સાચું દલપતરામે ખતાવ્યું. હખીલી. ૮

ગીત ૧૩૫ મું.

ઉકરડી ઉઠાડતાં ગાવાનું ગીત.

“ઉકરડી ઉઠાડતાં વનમાળરિ.” એ રાગ.

ઉકરડી ઉઠાડિયે, સખી શાણીરે;
 જાડિયે જખ્યા ઝખટ, શુણે સખી શાણીરે;
 મેલી જમીન મટાડિયે, સખી શાણીરે;
 કાઢાડિયે ચીચરવટ, શુણે સખી શાણીરે. ૧
 આંગણું આધક ઓપાંવિયે, સખી શાણીરે;
 વાવિયે નાગરવેલ, શુણે સખી શાણીરે;
 ફૂલના રોપા રોપાવિયે, સખી શાણીરે,
 વાવિયે કેમળ કેળ, શુણે સખી શાણીરે. ૨
 દાખનો માંડવો છાંચે, સખી શાણીરે;
 પાંચએ જળ ધરી પ્રીત, શુણે સખી શાણીરે;
 દેડામાં અતિ હરખાધએ, સખી શાણીરે;
 ગાંધએ મંગળ ગીત, શુણે સખી શાણીરે. ૩
 પરણ્યાવ્યાં ચંપાં? બાઈને સખી શાણીરે;
 બાઈને જશ છે ખચીત, શુણે સખી શાણીરે;
 તેડ્યા બનેલી જમાઈને, સખી શાણીરે;
 ચાહીને પોતાને ચત, શુણે સખી શાણીરે. ૪
 જશ પસર્યો જન જનમાં, સખી શાણીરે;
 નાતમાં લીધીછે દહાણ, શુણે સખી શાણીરે;
 સતોખ્યા સૌના આતમા, સખી શાણીરે;
 વાતમાં થાય વખાણ, શુણે સખી શાણીરે. ૫
 વિવા' તો સૌએ વખાણિયો, સખી શાણીરે;
 ગણિયો જગત મોહાર, શુણે સખી શાણીરે;
 પંચે મળીને પ્રમાણિયો સખી શાણીરે;
 પ્રાણિયો પોખ્યા અપાર, શુણે સખી શાણીરે. ૬
 જગત બધામાં બેઠએ, સખી શાણીરે;
 કોઈએ ન કરી આવી રીત, શુણે સખી શાણીરે;
 શુણી હૈયે હરખીત હોઈએ, સખી શાણીરે;
 ખોઈએ ખેદ ખચીત, શુણે સખી શાણીરે. ૭
 કનકારણની હામના, સખી શાણીરે;
 ગામના જન ગુણ ગાય, શુણે સખી શાણીરે;
 દોલ વિષે દલપતરામના, સખી શાણીરે;
 નામના રેશે સદાય, શુણે સખી શાણીરે. ૮

૧ જખ્યા તરફથી આવું હોય તો થોડો ફેરફાર કરીને ગાઈ શકાય તેવું છે.

૧ વરને ઘેર હોય તો “પરણ્યાવ્યા અતુરમાઈને” એમ આવું.

ગીત ૧૩૬

માતાને વધામણું દેવા જતાં ગાવાનું ગીત.

“ માતા નવસે કળીના વિંઝણે. ” એ રાગ.

જળી વળીને વિનવીં મુખે માગિયે;

જેણે મંગળ દિવસ સદાય રે,

દેવ? માતાપિતા તમે સત્ય છો;

દમકે ઢોલ ને નોખત ગડગડે;

સાથે મંગળ ગીત ગવાય રે,

દેવ. ૧

વારે વારે ચતુરભાઈ વિનવે;

ફાળા પૂરણે કરજો કૃપાય રે,

દેવ;

નખી નખીને ચંપાંવડુ એમ કહે;

હરજો સંકટ કરજો સહાય રે,

દેવ. ૨

પગે લાગે ને માગે છે પુત્ર દો;

રિદિ સિદિ દેજો જગરાય રે,

દેવ;

તિથિ ત્રણસે ને સાઠ છે વર્ષની;

જાહડા સર્વે તે સુખના દેખાયરે,

દેવ. ૩

મળજો સ્નેહી સગાનો મેળાવડો,

સદાસન્નજનનો દેજો સંગ રે,

દેવ;

હાથ ઝાલી નિભાવજો હેતથી;

વિશ્વમાં દેજો અધિક ઉમંગ રે,

દેવ. ૪

રાજ સાજ આપો રઝિયામણો;

હાથી ઘોડા ને રથ સુખપાલ રે;

દેવ;

નામ રટિયે તમારૂં નેહથી;

રીઝીને કરો અમને નિહાલ રે,

દેવ. ૫

શ્રીફળ ફ્રાફળ પાન સમર્પિયે;

લાસ ગણી થજો દીલદાર રે,

દેવ;

લાનવ દેવને મુનિવર માનવી;

સ્વર્ગ જગન તમે અજનાર રે,

દેવ. ૬

જીભે ગાધ્યે જશ અમે તમતણા;

કાપો કષ્ટ થઈ મ્હેરયાન રે,

દેવ;

રાખો અખંડ એવાતણુ એપાતું;

રહો રદ્યે તમારૂં ધ્યાન રે,

દેવ. ૭

જન જાત ને જમત વિષે કરો;

માગ્યાળી ભલા કામેહામ રે,

દેવ;

જીરે કરજોડી શુભ કવિતા કરી;

રીઝવે તમને હલપનરામ રે,

દેવ. ૮

સીમંતમાં ગાવાનાં ગીત.

ગીત ૧૩૭ મું.

ધેણુને પંચમાસીની રાખડી બાંધતાં ગાવાનું

ગીત પહેલું.

રાખડી બાંધવાનું ગીત.

“સાબરમતીએ આવ્યાં પૂર, ભાગે રશણું રે.”

એ રાગ.

લાવ્યાં નણુદી ઘડાવીને ઘાટ, ધેણુની રાખડી રે;

માંહી નીલમણિ છે જડેલ, ધેણુની રાખડી રે;

તેનો દીક બન્યો છે કાઠ, ધેણુની રાખડી રે;

સોના સાંકળીઓ ગુથેલ, ધેણુની રાખડી રે. ૨

રાખડીમાં છે રૂડાં રતન, ધેણુની રાખડી રે;

બાંધી નણુદીએ ભાભીને હાથ, ધેણુની રાખડી રે;

કરજો જીવની પેરે જાતન ધેણુની રાખડી રે. ૩

ધણો સ્નેહ ધરી દીલ સાથ, ધેણુની રાખડી રે;

રૂડું રાખડી સાથે છે મોર, ધેણુની રાખડી રે;

આપી અંતરથી આશીર્વા, ધેણુની રાખડી રે;

કરું કનકનું ચિતનું મોર, ધેણુની રાખડી રે;

કરજો રક્ષણ શ્રી જમદીશ, ધેણુની રાખડી રે. ૪

રૂડો પુત્ર પ્રસવજો પવિત્ર, ધેણુની રાખડી રે;

જેનું ચરચાય જગમાં ચરિત્ર, ધેણુની રાખડી રે;

રાખડીમાં છે મોટો મર્મ, ધેણુની રાખડી રે;

સુચવે છે ધેણુનો ધર્મ, ધેણુની રાખડી રે; ૫

પંચમાસી પવિત્ર ગણાય, ધેણુની રાખડી રે;

રૂડી રાખડી ત્યારે બધાય, ધેણુની રાખડી રે;

ધેણુ રાખડી કહે બધું મામ, ધેણુની રાખડી રે;

તેને કાંઈ ન સોંપવું કામ, ધેણુની રાખડી રે. ૬

૧ કવીશ્વર હલપનરામ લખે છે કે “દેવી ગાવું હોય તોપણુ ગવાય, કેમકે ચરમીશ્વર પુરુષને કે સ્ત્રીને આકારે નથી.”

એને જે ઉર ધ્રુવિયા થાય, ધેણુની રાખડી રે;
તેવું મોજન તેને અપાય, ધેણુની રાખડી રે;
રેવું આનંદ માંહી હમેશ, ધેણુની રાખડી રે;
ચિત ચિંતા ન ધરવી લેશ, ધેણુની રાખડી રે. ૬
કરિયે આનંદ ઉત્સવ રંગ, ધેણુની રાખડી રે;
જેથી અંગમાં ઉપજે ઉમંગ, ધેણુની રાખડી રે;
ગવરાવિયે મંગળ ગીત, ધેણુની રાખડી રે;
જેથી થાય પ્રદક્ષિત ચિત, ધેણુની રાખડી રે, ૭
જેવું તન મન માનું જણાય, ધેણુની રાખડી રે;
તેનું સંતાન તેવું થાય, ધેણુની રાખડી રે;
સર્વ સમજી તે સમજેછે આમ, ધેણુની રાખડી રે;
દાખે દિગ્ગજ દલપતરામ, ધેણુની રાખડી રે. ૮

ગીત ૧૩૮ મું.

ધેણુને પંચમાસાની રાખડા બાંધતાં ગાવાનું
ગીત બીજું.

ધેણુની સુખસેજના વર્ણનનું ગીત.

“છરે મેડીએથી ચંપાંવહુ ઉતરી.” એ રાગ.

રંગ મેહલમાં ચંપાંવહુ પોદિયાં,
નાની નણદલે પુછ્યું રૂડી પેર;
બાબી આવા ઢોલિયા કયાં નીપજે ?
નણદી ઢોલિયા મળે ધોરાજી શહેર,
તમારા વીરાની સુખ સેજડી. ૧
બાબી બરત બરેલો બહો વિંછો,
તેની દાંડી દીસે રૂપાની તમામ;
એવા સારા વિંછા કયાં સાંપડે ?
નણદી વિંછા સાંપડે વીરમગમ, તમારા. ૨
બાબી રકાળીમાં પાન ને સોપારીછે,
તેમાં સુડીની બજેછે ભલી ભાત;
એવી સારી સુડિયો કયાં સાંપડે ?
નણદી સુડી તે પાટણુની પ્રખ્યાત. તમારા. ૩
બાબી આરસો આ ઉત્તમ પ્રકારનો,
એની નિર્મળતા વખાણું વિશેષ;
એવો રૂડો આરસો કયાં નીપજે ?
નણદી આરસો નીપજે ચીનદેશ. તમારા. ૪
બાબી રૂપાના પાસા સોનાનાં સોમકાં,
બાજી રૂડી રંગ મહેલનો શણગાર;

બાજી તે બનેલી કિયા શહેરમાં ?
નણદી બાજી બને મુખ્યાધ મોઝાર. તમારા. ૫
બાબી સરસ આ અતરની શીશિયો,
એનો સુમધ વખાણું સુલતાન;
એવું તે અતર કયાંથી આવિયું ?
નણદી અતર મળેછે મુલતાન, તમારા. ૬
બાબી સુંદર દીસેછે આ તો ડાખડા,
એમાં ધરણું મુકાય રૂડી પેર;
એવા ડાખડા કયાંથી વસાવિયા,
નણદી ડાખડા વસાવ્યા સરત શહેર, તમારા. ૭
બાબી આળખેરા લોટા અતિ ઓપતા,
આવા ચીતરેલા મળે કિયે ગામ ?
નણદલ વાસણુ એતો કાશીનાં,
લાવ્યા સોગાતમાં દલપતરામ, તમારા. ૮

ગીત ૧૩૯ મું.

સીમંતને દહાડે ગાવાનું ગીત.

મામેરાનું ગીત.

“મામેરું મોંધા મૂલનું.” એ રાગ.

ધેણુને મૈથરથી મામેરું મોંધામું;
ધેણુનીબાબીએ લીધીછે ડાળ, મામેરું આવે મલપતું;
છટાદાર વસ્તર ધર્યાં ડાળમાં;
બીજા બહુબહુ ભરિયા છે બાળ, મામેરું. ૧
ચરણા મોળી ને ચીર છે ચળકતાં;
જેમાં ઝગમગે છે જરિયાન, મામેરું;
ધણી શોભે લુધરવટ ધાધરો;
નાડી રેશમની છે નિદાન, મામેરું. ૨
ધરસોળાં તથા ધરસાડિયો;
એક એકથી ઉતમ એક, મામેરું;
છટાદાર બનાવટ બહુ ભલી;
એનું મૂલ સોનેલા અનેક, મામેરું. ૩
શેલાં સાળુ દુસાલા ને પાધડી;
સિરખળની શાભા અપાર, મામેરું;
જોયા બામ રૂડા જરિયાનના;
બીજા શોભીતા બહુ જણાર, મામેરું. ૪
હીરા મોલી ને હેમના હાર છે;
જાલ ઝુમણું જાંઝર નોડ, મામેરું;

૧ આ ગીતની સાથે ૮૪ મું ગીત પણ વાચ તેવું છે.

બાબુબંધ છે પોંચીને બેરખી;
માંહી મૂક્યાં છે ચુંદડી ને મ્હોડ, મામેરૂં. ૫
નાડાછડીને કંકુનો પડો ધર્યો;
ધર્યા શ્રીકળ ફાંફળ પાન, મામેરૂં;
ધેણુના શણગાર સરવેછે છાખમાં;
જેવા મળિયા સુખા સુલતાન, મામેરૂં. ૬
વાળાં વાળેછે વિવિધ પ્રકારનાં;
શાભે સાજન માહાજન સાથ, મામેરૂં;
ધેણુ રાણી તો રથમાં ખીરાનિયાં;
રંગે રાતા દીસે પગ હાથ, મામેરૂં. ૭
ધેણુ પિયર પનોતી સુભાગણી;
તેના ચુણુ ગણે ભોક તમામ, મામેરૂં;
છાખ ભર્યો તે છખીલીને છાજળે;
દે છે આશીષ દલપતરામ, મામેરૂં. ૮

ગીત ૧૪૦ મું.

સીમંતને હહાડે ગાવાનું ગીત બીજું.

ધેણુ રથમાંથી ઉતરીને પગલાં ભરે ત્યારે ગાવાનું ગીત.
“રંગચોળ, રંગચોળ, માંહી ભર્યારે કપૂર, ચણોહીનાં
મીર મારે લાવજારે.” એ રામ.
સૈયર જોળે, સૈયર જોળે, આ ધેણું સ્વરૂપ,
ધેણુરાણી ધીરે પગલાં ધરે રે;
તેની તોલે, તેની તોલે, નાવે બલા જૂપ, ધેણુરાણી. ૧
ધેણુને માથે, ધેણુને માથે છે મોતીનો મ્હોડ, ધેણુરાણી;
ધેણુને કંકુ, ધેણુને કંકુની પીળના કોડ, ધેણુરાણી. ૨
ધેણુને કાને, ધેણુને કાને, ઝળકતો છે કાલ, ધેણુરાણી;
ધેણુને ત્રાણું ધેણુને ત્રાણું, છે ગેરેગાલ, ધેણુરાણી. ૩
ધેણુને નાકે, ધેણુને નાકે, છે નથડી અનુપ, ધેણુ રાણી;
ધેણુના દાંત, ધેણુના દાંત, દાડમ બીજરૂપ, ધેણુ. ૪
ધેણું મુખ, ધેણું મુખ, શરીપૂર્ણ પ્રમાણ, ધેણુરાણી;
ધેણુનાં નેણાં, ધેણુનાં નેણાં, છે તિલકાણુ બાણ, ધેણુરાણી. ૫

ધેણુની કોટે, ધેણુની કોટે, એકાવળહાર, ધેણુરાણી;
ધેણુને પાથે, ધેણુને પાથે, ઝાંઝર ઝમકાર, ધેણુરાણી. ૬
ધેણુને હાથે, ધેણુને હાથે, ચળકતો છે ચુડો, ધેણુરાણી;
તેનો રંગ, તેનો રંગ, દીસે ધણો રૂડો, ધેણુ રાણી. ૭
ધેણુનાં સિદ્ધ ધેણુનાં સિદ્ધ, થળે સર્વ કામ, ધેણુરાણી;
દુવા દેછે, દુવા દેછે, દિજ દલપતરામ, ધેણુરાણી. ૮

ગીત ૧૪૧ મું.

સીમંતને હહાડે ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

ધેણું તથા તેનાં સાસરિયાંને પેહેરામણી કરતાં
ગાવાનું ગીત.

“ધાળકામાં ધરમસી પુલતો, મેધાડ અગાજે.” એ રામ.
આંગણે ધેણુ રાણી આવિયાં, રૂડી રાજવી રીતે;
સાસુએ આવી વધાવિયાં, પોતે પુરણુ પ્રીતે. ૧
બાજક ધરણી ઉપર ધર્યો, ધેણુ મેઠાં તે ટોણે;
કુળનો આચાર ગેરે કર્યો, શુદ્ધ શાસ્ત્ર પ્રમાણે. ૨
ભાવથી ધેણુના બાઇએ, પેહેરામણી કાઢી;
સાસરિયાંની સગાઇએ, જેમ લાયક લીધી. ૩
ધેણુના ખોળામાં તે સમે, બાળ લાવી ભેસાયો;
અભરાગી એક એ સમે, એને આપી ઉતાર્યો. ૪
દિવર છુસટિયે આવ્યો, ધેણુને છુસટ મારી;
આપી એને સમજાવ્યો, ચાર મ્હોર વિચારી. ૫
નણદાએ બાંધેલી રાખડી, તેને પણ રાણ કાઢી;
પુલને ઠેકાણે પાંખડી, પગે લાગીને દીધી. ૬
સર્વને સંતોષિત કરે, ધરી અંતર ધીર;
જેનારા જન એમ ઉચરે, ધન્ય ધેણુના વીર. ૭
સૌ જન સુખ ભરપુરથી, હરખ પૂરણુ પામે;
આશીષ એવી ઉચી, દીધી દલપતરામે. ૮

૧ ધેણુના પિયર તરફની સ્ત્રીઓ આ પ્રસંગે ૧૨૭
મું ગીત ગાઇ શકે. ૨ એ પછી ધેણુને ગોત્રજને
પગે લગાડતાં ૧૩૬ મું ગીત ગાવા લાયક છે.

ગુજરાત વર્તમાનપત્રોમાં મળતાં પુસ્તકોની યાદી.

જીવનચરિત્રો.

- ૧ અકબર ચરિત્ર. કર્તા રા. શા. મહાપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ, સી. આ. ઈ; મુંબઈ હાલિકાના કેળવણી ખાતા તરફથી લાઈબ્રેરી અને ઇન્દિયા માટે મંજુર. આવૃત્તિ છઠ્ઠી પૃ. ૧૯૨. કીંમત આઠ આના.
- ૨ આલફ્રેડ (મહાન) તું જીવન ચરિત્ર. ઇંગ્લાંડના એંગ્લો સેક્ષન રાજ્યોને એકત્ર કરનાર અને ઇંગ્લાંડપર હલ્લો કરનાર ડેન લોકોને હંકારનાર. તૈયાર કરનાર. સુનીલાલ બાપુજી જોદી. ઇન્દિયા માટે મંજુર. આવૃત્તિ પાંચમી. પૃ. ૭૬ કીંમત પાંચ આના.
- ૩ ઇન્દિયન વિદ્યાસાગર મુપ્રસિદ્ધ બંગાળી સુધારકનું જીવનચરિત્ર. બંગાળી પરથી અનુવાદ કરનાર. કૃપાચંદ્ર દોશતરામ (રૂશિયા. રામ રામ મોહનરાય વગેરે અંગ્રેજોના લેખક) પુસ્તક સરળ અને સાદી ભાષામાં લખાયું છે. પૃ. ૨૧૦ કીંમત નવ આના.
- ૪ ઉદોગી પુરૂષો. દુનિયાના બાણુતા મહાન પુરૂષોનાં સક્ષિત જીવન વૃત્તાંત. લેખક નારાયણ હેમચંદ્ર. પૃ. ૯૦ કીંમત ચાર આના.
- ૫ એલિફન્ટાઇન. (માઉન્ટ એલિફન્ટ) મુંબઈના માલ ગવર્નર સાહેબનું જીવનચરિત્ર. રૂલર્સ ઓફ ઇન્ડિયા માળામાંનું બાષાંતર. કર્તા સુનીલાલ આલેક્સાલ ગાંધી. બી. એ. એલ. એલ. બી. ઇન્દિયા અને લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૨૬૦ કીંમત ચાર આના.
- ૬ કુમારી કાર્પેન્ટરનું ચરિત્ર. જન સેવામાં પોતાનું જીવન અર્પણ કરનાર ઇંગ્લિશ બાઈનું રસિક અને બોધદાયી જીવનચરિત્ર. લેખક, કેવરામ શિવરામ ત્રિવેદી પૃ. ૧૪૪ કીંમત ત્રણ આના.
- ૭ જીવજી દાદાજી શાધરાનું ચરિત્ર. મુંબઈના નિર્ણયસાગર ગ્રેસના માલિકનું ચરિત્ર. એમાં જીવજી શેઠ ગરીબાઈમાંથી તવંગર થી રીતે થયા અને આટલી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી તેનું સુંદર વર્ણન છે. લેખક, જીનલલ વિદ્યારામ શાવળ. પૃ. ૪૦ કીંમત બે આના.
- ૮ ટીમોસ્થનીસનું ચરિત્ર. ગ્રીસના મહાન વક્તા કે જેનાં બાંધણાં દુનિયામાં પ્રસિદ્ધતા આપી રૂપ ગણાય છે તેનું ચરિત્ર મરાઠી ઉપરથી બાષાંતર કરનાર, પુરમાનંદાસ જોશી(બાઈ પારેખ. પૃ. ૯૬ કીંમત એક આના.
- ૯ ધાર્મિક પુરૂષો. હિન્દુસ્તાનના પ્રસિદ્ધ આચાર્યો અને સાધુ સંતાનો સંક્ષિપ્ત જીવન વૃત્તાંત. લેખક. નારાયણ હેમચંદ્ર. વિષય. “નાનક, કબીર, કૃષ્ણ, બિસ્મિલ, લાલાચાર્ય, હરિદાસ, ચૈતન્ય, રઘુનાથ સનાતન ચારામી પરમહંસ શામકૃષ્ણ, તુકારામ.” પૃ. ૯૬. કીંમત ચાર આના.
- ૧૦ નામંદિત નારીઓ. યુરોપની પ્રસિદ્ધ સ્ત્રીઓનું જીવનચરિત્ર. ઇંગ્લિશપરથી રચનાર દાવર બહેન. વિષય. મહારાણી વિક્ટોરીયા, લેડી જેન ગ્રે, રૂશિયાની કેથેરિન, શહેનશાહબાનુ જેસકાઈન, મેરિયા થેરીસા, મેરી એન્ટોઈનેટ. વગેરે. પૃ. ૧૧૨. કીંમત છ આના.

- ૧૧ પ્રેસિડન્ટ હાંકનનું ચરિત્ર, અમેરિકાના પ્રભસત્તાક મંડળના પ્રેસિડન્ટનું બોધદાયી ચરિત્ર, લેખક સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષર અધ્યયકર રત્નજી ભટ્ટ. બી. એ.; સ્વર્ગ અને નર્કના કર્તા. ભાવનગર રાજ્યના કેળવણી ખાતાના ડીરેક્ટર (પ્રો. બળવંતરાય-ક-કાકરે. તેના ઐતિહાસિક ઉપોદ્ઘાત લખ્યો છે.) પૃ. ૨૦૪. કીંમત બાર આના.
- ૧૨ પાર્વતી કુંવર ચરિત્ર. ગુજરાતના મહાન સુધારક રા. સા. મહીપતરામભાઈનાં પત્નીનું સુબોધ જીવન વ્રતાંત. લેખક સુપ્રસિદ્ધ કવિ ગણપતરામ રાજરામ ભટ્ટ. લઘુભારત અને પ્રતાપ નાટકના કર્તા. આ પુસ્તક હરિદાષના ઇનામના નિબંધોમાંથી પસંદ કરીને છપાવવામાં આવ્યું છે. ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. આશુતી ત્રીજી. પૃ. ૬૦ કીંમત ત્રણ આના.
- ૧૩ ફ્રાન્સિસ જીવનચરિત્ર અને ફ્રાન્સિસ વિરહ. રાસમાળાના લેખક, ને ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના સ્થાપનાર. કર્તા-સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન સાક્ષર મનસુખરામ સુરરામ ત્રિપાઠી. દારમસ સાહેબનું નામ સમસ્ત ગુજરાતી ભાષા બોલનારી આલમમાં જાણીતું છે. ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૮૦ કીંમત છ આના.
- ૧૪ ફ્રાન્સિસ બેકનનું જીવન ચારિત્ર. ઇંગ્લાંડના મહાન તત્ત્વચિંતક અને ઇલીઝાબેથ રાણીના ચાન્સેલર-સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન બેકનનું વ્રતાંત. ઇંગ્રેજી પરથી લખનાર ભ્રાતીલાલ છટાલાલ દેસાઈ, બી. એ. એલ. એલ. બી. લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૩૯૩ કીંમત સવા રૂપિયા.
- ૧૫ બેન્જામિન ફ્રાંકલિનનું ચરિત્ર. અમેરિકાના મહાન પુરુષનું વ્રતાંત અનુક્રમણિકા. પ્ર. ૧ લું. બાળગણ. પ્ર. ૨ જી બાળપણનામાં શાર્ગિફ. પ્ર. ૩ જી પલાયન. પ્ર. ૪ થું. ફિલોઝોફિયાથી લંડન. પ્ર. ૫ મું. લંડનમાં. પ્રકરણ ૬ ફું. ફિલોઝોફિયામાં પ્ર. ૭ મું. “જન્ટી” મંડળી. પ્ર. ૮ મું. ફ્રાંકલિન અને મેરિડિથની પેઢી. પ્ર. ૯ મું. લગ્ન તથા પુસ્તકાલયની સ્થાપના. પ્ર. ૧૦ મું અધિપતી અને “ગરીબ રીચર્ડનું” પંચાંગ. પ્ર. ૧૧ મું જાત કેળવણી. પ્ર. ૧૨ મું લોક દિવેચ્છુ સહેરી, પ્ર. ૧૩ મું વીજળી સંબંધી શોધો વગેરે ૩૪ પ્રકરણો. ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. આશુતી બીજી પૃ. ૩૬૨ કીંમત બે રૂપિયા.
- ૧૬ બોધકચારિત્ર. સદાચરણી પુરોનાં વ્રતાંતો. ચરિત્રજ્ઞાણી પિંચાળ, ચાર્લસ ડોમેટ, મળરાજ, વગેરેનાં ચરિત્રો. લેખક નારાયણ હેમચંદ્ર પૃ. ૨૪૦ કીંમત ચાર આના.
- ૧૭ મિસ ફ્રેડેરિક્સ નાઈટિંગેલ, કુખી માણસનું કુખ નિવારનાર અને હર્દી માંદા મનુષ્યોની સારવાર માટે જાણીતી વિદુષી બાઈનું જન્મ વ્રતાંત. પુસ્તક બહુ રસિક અને સુંદર લાખામાં. ગુજરાતનાં પ્રથમ સ્ત્રી ગ્રેન્યુએટ સૈા. શારદા મહેતા, બી. એ.; એ લખ્યું છે. ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૧૦૪ કીંમત ચાર આના.
- ૧૮ રજીજીવનસિંહ. પંજાબના સિંહનું ચરિત્ર. (રૂસ્સ ઓફ ઇન્ડિયા સિરિઝનું ભાષાંતર) કર્તા. અજાબાઈ. બી. દેરાસરી. બાર૦ એટ૦ લો. સરલ પદાર્થ વિજ્ઞાન, જીવજીવન વનસ્પતિ શાસ્ત્ર વગેરેના લેખક. ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. આશુતી બીજી પૃ. ૨૪૦ કીંમત બાર આના.

૧૯ રામ રામભાઈનરાયનું જીવન ચરિત્ર. અંગાળાના આદિ સુધારક બાણ રામભાઈનરાયનું જીવન વૃત્તાંત. પ્ર. ૧ પૂર્વજો, માતાપિતા, બાલ્યકાળ. પ્ર. ૨ જી. ઘેર પાછા આવવું, શાસ્ત્ર ચર્ચા. પ્ર. ૩ જી. કલકત્તામાં. પ્ર. ૪ જી. વેદાન્ત અને વેદાન્ત સુત્રના બાળ્યની પ્રસિદ્ધિ. પ્ર. ૫ જી. પડિતો સાથે વાદવિવાદ. પ્ર. ૬ જી. અંધકાર. પ્ર. ૭ જી. પાદરી સાથે ચર્ચા. પ્ર. ૮ જી. ખ્રિસ્તિ ધર્મની ચર્ચા. પ્ર. ૯ જી. બ્રાહ્મ સમાજની સ્થાપના. પ્ર. ૧૦ જી. સામાજિક ગરબકાત સતીદાહ. પ્ર. ૧૧ જી. અંગલી બાપા અને સાહિત્ય. પ્ર. ૧૨ જી. રાજનૈતિક ઉદ્દોગ. પ્ર. ૧૩ જી. વિભાવત જીવનનો ઉદ્દોગ. પ્ર. ૧૪ જી. ઈંગ્લાંડ વાસી. પ્ર. ૧૫ જી. સ્વર્ગારોહણ વગેરે. કર્તા કૃપાશંકર દોશતરામ ત્રવાડી. (ધર્મચર્યંદ્ર વિદ્યાસાગરનું જીવન ચરિત્ર લખનાર). પૃ. ૨૫૬

ક્રીમત એક રૂપિયો.

૧૦ લૉર્ડ લોરેન્સ. (ફ્રેન્ચ ઈન્ડિયા સિરિઝમાંનું બાબાન્તર) કર્તા વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈદ્ય. બી. એ. ઈનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૨૩૨.

ક્રીમત બાર આના.

૨૧ સર વિલિયમ વોલેસ. સ્કોટલાંડના દેશાભિમાની નરનું જન્મ વૃત્તાંત. લેખક જીજીવનભાઈ બવાનીશંકર કાપડીઆ. પૃ. ૧૦૪.

ક્રીમત બે આના.

૨૨ સદગુણી સ્ત્રીઓ. ઉત્તેજ પરથી અનુવાદ કરનાર સૌ. સુમતિ (શાંતિદા, કમળકુમાર વગેરે ગ્રંથોના લેખક) ૧ શારલોટ બ્રાન્ટ, ૨ લેડી રસલ, ૩ લેડી ફ્રેન્ચ, ૪ લેડી જોન ગ્રે, ૫ મેરીયા થેરીસા, ૬ મીસીસ વડ્ડસવર્થ ૭ એને ફ્રેન્કસ મેન ૮ લેડી મેકીન્ટોશ. ૯ લેડી હાના મુર. પ્ર. ૧૬૨.

ક્રીમત બાર આના.

૨૩ સીતા દમયંતીનાં આખ્યાન. આદર્શ સતીઓ, અને દમયંતીનાં વૃત્તાંત. લખનાર શાસ્ત્રી, નાગેશ્વર જીજીરામ. ઈનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. આવૃત્તિ સાતમી. પૃ. ૬૮.

ક્રીમત અઢી આના.

૨૪ સ્ત્રી બોધક સતી ચરિત્રો. કર્તા સૌ. સચુણા ભાનુસુખરામ નિર્ગુણરામ સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તક. આમાં સીતા, દ્રૌપદી, તારા, દમયંતી, સાવિત્રી વગેરેનાં બોધદાયક જીવન વૃત્તાંતો આપ્યાં છે. ઈનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૧૦૮

ક્રીમત ત્રણ આના.

૨૫ શેઠ હરિવલ્લભદાસનું જીવન ચરિત્ર. સુરતના સખી ગૃહસ્થ અને પોતાની સર્વ મિલકત સાહિત્ય પ્રચાર અને ખીલવણી અર્થે ગુજરાત વનાકયુલર સોસાયટીને બક્ષિસ કરનાર ઉદાર પુરુષનું જન્મ વૃત્તાંત (સમિત્ર) કર્તા. એક રનેહી પૃ. ૯૨.

ક્રીમત છ આના.

૨૬ હિન્દનાં મહારાણી અને તેમનું કુટુંબ. આ પુસ્તકમાં મહારાણી વિક્ટોરીયા અને તેમના કુટુંબનો ઇતિહાસ છે. તે સિવાય મહારાણીના રાજ્યમાં હિન્દુસ્તાનમાં થયેલા સુધારાનું હુંક દિગ્દર્શન આપ્યું છે. લેખક જીજીવનદાસ બવાનીશંકર. પૃ. ૧૦૪.

ક્રીમત બે આના.

૨૭ હેન્ડી ફોસેટનું જીવન ચરિત્ર. સુપ્રસિદ્ધ અર્થશાસ્ત્રી હેન્ડી ફોસેટનું જન્મ વૃત્તાંત, બહુ સુંદર અને સરસ ભાષામાં કર્તા. રા. જીજીરામ દેવાભાઈ પટેલ, બી. એ. એલ. બી. એ લખ્યું છે. લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૨૬૦.

ક્રીમત બાર આના.

